Irving Stone_MICHELANGELO

IRVING STONE

KIRJASTUS
• KUNST •
TALLINN 1967
Originaali tiitel:
The Agony and the Ecstasy
A Novel of Michelangelo by Irving Stone
Published by the New American Library USA, 1963
Inglise keelest tõlkinud J. S e i 1 e n t h a 1 Kunstiliselt teuiundanud P. L u h t e in

ESIMENE RAAMAT ATELJEE

Ta istus teisel korrusel magamistoa peegli ees ja visandas paberile oma kõhnu, kõrgete samadega põski, laia lamedat laupa ja liiga taga asetsevaid kõrvu, tumedaid salguti ettepoole käharduvaid juukseid, kaugel asetsevaid, ent raskete laugudega merevaikpruune silmi.

«Ma olen halvasti tehtud,» mõtles kolmeteistkümneaastane joonistaja keskendunult. «Mu pea on korrapäratu, laup raskem kui suu ja lõug. Mu looja oleks pidanud tarvitama loenööri.»

Ta nihutas pisut oma sitket keha, et mitte äratada oma selja taga magavat nelja venda, ja ajas siis kõrvad kikki Via dell' Anguillara suunas, et kuulda oma sõbra Granacci vilet. Kiirete pliiatsi-tõmmetega hakkas ta uuesti visandama oma näojooni, suurendades silmade ovaali, ümardades laupa, laiendades kitsaid põski, tehes huuled täidlasemaks, lõua suuremaks.

«Noh, näed,» mõtles ta, «nüüd näen hoopis parem välja. Kahju, et nägu ei saa enam ümber joonistada nagu Duomo fassaadi jooniseid, kui ta on juba valmis.»

Linnulaulu matkiv vile voolas sillerdades kümne jala kõrgusest aknast, mille ta oli avanud jahedasse hommikuõhku. Ta peitis oma joonistuspaberi padja alla voodi päitsisse ja laskus vaikselt mööda kivist keerdtreppi alla tänavale.

Ta sõber Francesco Granacci oli üheksateistkümneaastane nooruk, temast peajagu pikem, ja tal olid õlivärvi juuksed ning erksad sinised silmad. Juba aasta otsa oli Granacci muretsenud talle joonistustarbeid ja võimaldanud talle peidupaiga oma vanematekodus teispool Via dei Bentaccordit, samuti «laenanud» Ghirlandaio stuudiost gravüüre. Kuigi Granacci oli jõuka perekonna laps, oli ta kümneaastaselt astunud Filippino Lippi juurde õpipoisiks, kolmeteistkümneaastaselt poseerinud modellina surnuist äratatud nooruki keskset figuuri Carmine kiriku maalingule «Püha Peetrus keisri vennapoega äratamas», mille Masaccio oli lõpetamata jätnud. Nüüd oli ta Ghirlandaio juures õpipoisiks. Granacci ei suhtunud oma maalimisse tõsiselt, kuid tal oli terav silm teiste ande avastamiseks.

«Kas sa tuled seekord tõesti kaasa?» küsis Granacci erutatult. «See on mu sünnipäevakink iseendale.»

«Hüva!» Ta haaras noorema poisi käsivarrest ja juhtis teda mööda kaarduvat Via dei Bentaccordit, mis oli ehitatud muistse

Rooma Kolosseumi ovaalsele alusele, siis Stinche vangla kõrgetest müüridest mööda. «Pea meeles, mis ma olen sulle rääkinud Domenico Ghirlandaiost. Ma olen olnud viis aastat tema õpilane, ja tunnen teda hästi. Ole alandlik! Talle meeldib, et ta õpilased teda austavad.»

Nüüd olid nad pöördunud Via Ghibellinale, veidi enne Ghibellina väravat, mis tähistas linna teise müüri piiri. Neist vasemale jäi suurejooneline Bargello kivikoloss oma linnapea värvika õuega, ja siis, pärast seda, kui nad olid pööranud paremale, Via del Proconsolole, Pazzide palee. Noorem poiss libistas käe hellalt üle korrapäratult tahutud müürikivide.

«Kiirustagem,» käis peale Granacci. «See on Ghirlandaio päeva parim hetk, enne kui ta hakkab joonistama.»

Nad läksid ebavõrdsete sammudega piki kitsaid tänavaid mööda Vanaraua tänavast, selle kivipaleedest ja eenduvaisse ärklitesse viivatest nikerdatud välistreppidest. Nende tee viis piki Via del Corsot ja nad nägid paremal läbi Via dei Tedaldini kitsa pilu tükki punase telliskatusega Duomot ja pärast veel üht kvartalit Palazzo della Signoriat, selle kaari, aknaid ja nahkpruuni kivitorni kroone, mis lõhestasid Firenze kahvatusinist hommikutaevast. Ghirlandaio ateljee juurde pääsemiseks pidid nad minema üle Vanaturu väljaku, kus tapetud nuumhärjad rippusid lihunikuput-kade ees konksude otsas, selgrooni lõhestatuna ja laiali kistuna. Siit oli ainult lühike maa mööda Maalrite tänavat Via dei Tavolini nurgani, kus nad nägid Ghirlandaio ateljee avatud ust.

Michelangelo peatus hetkeks, et silmitseda Donatello Püha Markuse marmorkuju, mis seisis Orsanmichele kõrges nišis.

«Raidkunst on kunstidest suurim!» hüüdis ta ja ta hääl värises tundeliigutusest.

Granacci hämmastus, et ta sõber oli varjanud seda raidkunsti-armastust kogu nende kaheaastase sõpruse vältel.

«Ma ei nõustu sinuga,» ütles ta vaikselt. «Kuid jäta ammuli sui vahtimine, sest meil tuleb üks asi õiendada.»

Poiss tõmbas sügavasti hinge. Koos astusid nad Ghirlandaio töötuppa.

2.

Ateljee oli suur kõrge laega ruum, mis lõhnas teravalt värvi ja puusöe järele. Keskel oli pukkidele seatud tugev plankudest laud, mille ümber järidel kössitas pool tosinat unist noort õpipoissi. Lähedal nurgas hõõrus keegi mees uhmris värvi, külgseinte ääres olid virnas freskode, Ognissanti kiriku «Püha õhtusöömaaja» ja

Rooma Sixtuse kabeli «Esimeste apostlite kutsumise» värvilised kartongid.

Vaikses taganurgas istus kõrgemal alusel umbes neljakümneaastane mees; tema lai laud oli ainukene korras paik kogu ateljees: pliiatsid, pintslid, visandiraamatud olid korralikes ridades, käärid ja muud töövahendid rippusid nagis, ja laua taga seinariiulitel oli illustreeritud käsikirjade köiteid.

Granacci peatus meistri töölaua ees.

«Signore Ghirlandaio, siin on Michelangelo, kellest olen teile rääkinud.»

Michelangelole tundus, nagu oleks Ghirlandaio silmapaar ta vardasse afanud; tal öeldi olevat omadus ühe pilguga näha ja meeles pidada enam kui ühelgi teisel itaalia kunstnikul. Kuid poiss kasutas oma silmi nagu hõbeotsalisi pliiatseid, joonistades oma mälumärkmikku pildi kunstnikust, kes istus temast kõrgemal, seljas taevassinine kuub ja punane mantel, mis oli heidetud õlgadele märtsikülma vastu, peas punane müts. Ghirlandaiol oli ergas nägu, täidlased punased huuled, väljaulatuvad luusarnad

silmade all, sügavad põsekoopad; ta läikivmustad juuksed olid keskelt lahku kammitud ja ulatusid õlgadeni, ja ta parema käe pikad painduvad sõrmed näppisid kõri. Poiss mäletas, et Granacci oli talle jutustanud, kuidas Ghirlandaio oli alles mõni päev tagasi hüüdnud:

«Nüüd, kus ma alles olen hakanud mõistma selle kunsti nõudeid, on kurb, et mulle ei ole antud võimalust Firenze müüri kogu pikkuses freskodega katta.»

«Kes su isa on?» küsis Ghirlandaio.

«Lodovico di Lionardo Buonarroti-Simoni.»

«Ma olen kuulnud seda nime. Kui vana sa oled?»

«Kolmteist.»

«Meil alustavad õpipoisid kümneaastaselt. Kus sa oled kolm viimast aastat olnud?»

«Raiskasin oma aega Francesco da Urbino grammatikakoolis. kus õppisin kreeka ja ladina keelt.»

Ghirlandaio tumeda veini värvi huulte nurkade tõmblemine näitas, et talle meeldis see vastus.

«Kas sa joonistada oskad?»

«Suudan õppida.»

Granacci tahtis sõpra aidata, kuid ei võinud paljastada, et ta oli «laenanud» Ghirlandaio gravüüre Michelangelole kopeerimiseks. Ta ütles:

«Tal on osav käsi. Ta tegi joonistusi oma isa Settignanos asuva maja seintele. Üks neist, saatur ...»

«Ahaa, seinamaalija,» nähvas Ghirlandaio.

7

«Saan endale võistleja eluõhtuks.»

Michelangelo oli nii erutatud, et võttis Ghirlandaio sõnu tõsiselt.

«Ma pole iial proovinud värve. See pole minu ala.»

Ghirlandaio kavatses vastata, kuid talitses end.

«Kui sa millestki ilma oled jäänud, siis mitte tagasihoidlikkusest. Sinust ei tule mulle võistlejat mitte sellepärast, et sul puudub selleks and, vaid sellepärast, et sa ei pea värvidest lugu.»

Michelangelo pigem tundis kui kuulis Granacci oigamist enda kõrval.

«Ma ei mõelnud mitte nõnda.»

«Sa oled väikene kolmeteistkümneaastase kohta. Sa paistad olevat liiga nõrk selle ateljee raske töö jaoks.»

«Joonistamiseks ei ole vaja suuri muskleid.»

Ta taipas, et oli läinud lõksu ja vastanud vääriti ja et ta oli tõstnud lisaks häält, õpipoisid olid selle sõneluse peale ümber pööranud. Hetke pärast võitis Ghirlandaio hea loomus.

«Hea küll, ehk teed mulle mõne visandi. Mis see võiks olla?»

Michelangelo pilk rändas mööda töötuba, neelates muljeid nagu maapoisid murravad viinamarjakobaraid suhu sügisesel viina-marjapeol.

«Miks mitte ateljee?»

Ghirlandaio suust tuli kuuldavale lühike pilklik naer, nagu oleks ta pääsenud piinlikust olukorrast.

«Granacci, anna Buonarrotile paberit ja sütt. Kui sul pole midagi selle vastu, siis ma jätkan oma tööd.»

Michelangelo leidis sobiva paiga ukse lähedal, kust tööruum oli kõige paremini näha, ja istus pingile joonistama. Granacci jäi ta kõrvale.

«Miks sa ometi valisid niisuguse raske teema? See võtab hulk aega. Ta unustab, et sa oled siin ...»

Michelangelo silm ja käsi olid heas koostöös ja haarasid suure ruumi olulisemad punktid: toa keskel oleva töölaua koos õpipoistega mõlemal pool, Ghirlandaio oma kõrgendil põhjapoolse akna all. Esimest korda pärast ateljeesse tulekut hingas poiss normaalselt. Ta tundis, et keegi kummardub üle ta õla.

«Ma ei ole veel lõpetanud,» ütles ta.

«Sellest aitab,» Ghirlandaio võttis paberi, uuris seda hetke. «Sa oled olnud kuskil teises ateljees! Kas olid Rosselli juures?»

Michelangelo teadis, et Ghirlandaio vihkas Rossellit, kes juhatas teist maalijate ateljeed Firenzes. Seitse aastat tagasi oli paavst Sixtus IV kutsunud Ghirlandaio, Botticelli ja Rosselli Rooma maalima seinapaneele äsjavalminud Sixtuse kabelile. Rosselli oli tõmmanud

endale kõrge prelaadi tähelepanu, kasutades kõige kriiskavamat punast ja ultramariini ning kaunistades iga pilve, riidevoldi ja puu kullaga, ja võitnud igatsetud rahalise auhinna. Poiss raputas eitavalt pead.

«Ma joonistasin koolis, kui maestro Urbino ei vaadanud. Ja Santa Croces olen jäljendanud Giottot, Carmines Masacciot...» Rahunenuna ütles Ghirlandaio: «Granaccil on õigus. Sul on tugev käsi.»

Michelangelo sirutas käe tema ette, käänates kordamisi ette käeselja ja peopesa.

«See on kiviraiuja käsi,» vastas ta uhkelt.

«Meil freskoateljees on kiviraidurite järele vähe vajadust. Ma võtan su õpipoisiks, kuid samadel tingimustel, nagu oleksid sa kümneaastane. Sa pead mulle maksma kuus floriini esimese aasta eest...»

«Ma ei saa teile maksta midagi.» Ghirlandaio vaatas talle teravalt otsa.

«Buonarrotid pole mitte vaesed maainimesed. Kuna su isa tahab sind õpipoisiks panna ...»

«Isa peksab mind iga kord, kui ma maalimisest juttu teen.»

«Kuid ma ei või sind võtta, kui ta ei kirjuta alla Arstide ja Apteekrite gildi lepingule. Miks sa arvad, et ta ei peksa sind jällegi, kui sa talle seda ütled?»

«See, et teie olete nõus mind vastu võtma, on mulle kaitseks. Samuti see, et maksate talle kuus floriini esimese aasta eest, kaheksa teise ja kümme kolmanda eest.»

Ghirlandaio silmalaud hakkasid värisema.

«See on ju ennekuulmatu! Maksta raha eesõiguse eest sind õpetada!»

«Siis ma ei saa teile tööle tulla. See on ainuke tee.»

Värvihõõruja keerutas oma uhmrinuia laisalt õhus, jälgides stseeni üle õla. Õpipoisid laua ääres ei teeselnudki töötamist. Meister ja tulevane õpipoiss olid vahetanud osad ja nagu oleks see olnud Ghirlandaio, kes vajas ja tahtis Michelangelot ja kutsus teda enda juurde. Michelangelo nägi, et sõna «ei» hakkas juba kuju võtma Ghirlandaio huultel. Ta jäi aga kindlalt oma seisukohale ja osutas oma käitumisega lugupidamist nii vanemale mehele kui ka iseendale, vaadates Ghirlandaiole otse silma, otsekui öeldes:

«Te peate seda tegema. Ma olen seda väärt.»

Oleks ta osutanud vähimatki nõrkust, oleks Ghirlandaio talle selja pööranud. Kuid poisi kindel seisukohavõtt äratas kunstnikus kadetsevat imetlust. Ta tõestas väite, et ta oli «armastusväärne ja armastatud» mees, kui ta ütles:

«Nähtavasti ei saa me Tornabuoni koori ilma sinu hindamatu abita iialgi valmis. Too oma isa siia!»

Kui nad olid taas Via dei Tavolinil varahommikuste kaupmeeste ja ostjate saginas, lõi Granacci oma käsivarre hellalt ümber väiksema poisi õlgade.

«Sa purustasid kõik reeglid. Kuid sa pääsesid sisse!»

Michelangelo välgatas sõbrale oma harukordse, kuid soojendava naeratuse, ja ta merevaiguvärvi kollaste ja siniste täppidega silmad sädelesid. Naeratus täiendas seda joonistust, mida ta pliiats oli hommikul kobavalt püüdnud teha magamistoa peegli ees: kui ta huuled paotusid õnnelikus naeratuses, muutusid nad täidlaseks, tugevad valged hambad paljastusid ning ta ettepoole tungiv lõug lõi näo ülemise ja alumise poole vahel skulpturaalse sümmeetria.

3.

Kui Michelangelo kõndis mööda luuletaja Dante Alighieri kodumajast ja Badia kivikirikust, tundus talle, nagu oleks ta läinud läbi kunstigalerii, sest toskaanalane kohtleb kivi samasuguse hellusega nagu armastaja hoiab oma kallimat. Etruskidest esiisade aegadest peale olid Fiesole, Settignano ja Firenze elanikud murdnud kivi mägedest, vedanud seda härgadega oma maale, raiunud tahunud ja ehitanud sellest kodusid ja paleesid, kirikuid ja lod-žasid, kindlusi ja müüre. Kivi oli üks Toskaana maapinna rikkamaid vilju. Lapsepõlvest peale tundsid toskaanalased tema puudutust ja lõhna, ta välise koore ja sisemise liha aroomi; nad teadsid, kuidas ta käitub kuumas päikesepaistes, vihmasajus, täiskuu ajal, jäises tramontana-tuules. Tuhat viissada aastat olid nende esiisad kasutanud oma kodukandi pietra serena't, kirgast kivi, ning ehitanud sellest niisuguse hingematvalt kauni linna, et Michelangelo ja temast vanemad inimpõlved hüüdsid:

«Iial ei asu ma elama nii kaugele, et ma ei näe Duomot!» Nad jõudsid puusepatöökoja juurde, mis asus alumisel korrusel samas majas, mille Buonarroti suguvõsa oli üürinud Via dell' Anguillaral.

«A rivederci, ütles rebane nahakaupmehele,» narritas Granacci.

«Jah, nüüd mind alles nülitakse,» vastas Michelangelo süngelt, «kuid ma tulen, vastupidiselt rebasele, elusalt mängust välja.»

Ta pööras ümber Via dei Bentaccordi terava nurga, lehvitas kätt kahele hobusele, kelle pead olid väljas teispool tänavat asuva talli pooluksest ja ronis tagatrepi kaudu pereköökі.

Võõrasema valmistas parajasti oma lemmik-tortat: kanapojad

10

olid õlis praetud juba hommikul ja koos sibula, peterselli, munade ja safraniga vorstiks jahvatatud. Singist ja pekist oli tehtud ravioli, mida oli maitsestatud juustuga, jahuga, nelgiga, ingveriga ja asetatud koos kanapojavorstiga taigna-, mandli- ja datlikihtide vahele. Siis oli kogu roale antud piruka kuju ja kaetud ta taignaga, mille järel see oli pandud kuumadele sütele küpsema. «Tere hommikust, madre mia.»

«Ahaa, Michelangelo. Mul on sulle täna midagi erilist: salat, mis laulab suus.»

Lucrezia di Antonio di Sandro Ubaldini da Gagliano nimi oli pikem kut ta kaasavara loetelu. Miks muidu oleks nii noor naine abiellunud neljakümne kolme aastase hallipäise lesega, kellel oli viis poega, ja hakanud keetma üheksast Buonarrotist koosnevale leibkonnale?

Ta tõusis igal hommikul kell neli, et jõuda turuplatsile samaks ajaks, kui contadino'd jõudsid kohale mööda munakividega sillutatud tänavaid oma ponikaarikuil, mis olid täis värskeid puuvilju ja juurvilju, mune ja juustu, liha ja linde.

Ja kuigi ta ei aidanud talupoegadel kärusid küll otseselt maha laadida, siis ta vähemalt kergendas nende koormat, valides oma ostud, kui kaubad olid alles õhus, enne kui nad jõuti paigutada müügilaudadele — kõige õrnemad, saledamad rohelised oad ja piselli, herned, rikkumata viigimarjad ja virsikud.

Michelangelo ja ta neli venda kutsusid Lucreziat II Migliore'ks, — Parimaks, sest kõik ained, mis kulusid tal toiduvalmistamiseks, pidid olema parimad. Koiduajaks oli võõrasema juba kodus, korvid kuhjaga saaki täis. Ta hoolis vähe oma rõivastest, ei pööranud tähelepanu oma lihtsale tõmmule näole, millel olid õrna põskhabeme ja vurru udemed, tuhmidele juustele, mis olid laubalt siledalt tahapoole kammitud. Aga kui Michelangelo vaatas võõrasema õhetavaid põski, erutust ta silmis, kui ta jälgis torta küpsemist, ning liikumist iseteadvalt, graatsiliselt kordamisi lõkke juurest majoolikast valmistatud vürtsinõude juurde, et puistata peenikest kaneeli ja muskaaditolmu piruka koorikule, teades kogu aeg, seitsmetunnilise hommikupoole iga sekundi jooksul täpselt, mis tal tuli tunniplaani kohaselt teha, siis nägi Michelangelo, et ta sädeles.

Michelangelo teadis, et ta võõrasema oli leplik olend kõigis muudes abieluküsimustes peale köögi: siin oli ta emalõvi Marzocco, Firenze kaitselõvi parimate võitlustraditsioonidega. Rikkasse Firenzesse toodi eksootilisi toiduaineid kogu maailmast: aaloed, seduaari-juurt, kardemoni, tüümiani, majoraani, seeni ja trühvleid, suhkurdatud pähkleid, galinga't. Oh häda! need maksid palju! Michel-angelo, kes jagas magamistuba koos oma nelja vennaga vanemate

toa kõrval, kuulis sageli vanemate vaidlust enne koitu, kui võõrasema rõivastus turuleminekuks.

«Iga päev tahad sa saada tündri heeringaid ja tuhat apelsini.»

«Lodovico, jäta koonerdamine! Sa hoiaksid raha kukrus ja nälga kõhus.»

«Nälga! Ükski Buonarroti ei ole kolmesaja aasta jooksul ilma lõunata jäänud. Kas ei too ma sulle iga nädal äsja tapetud vasika Settignanost?»

«Miks peaksime iga päev sööma vasikaliha, kui turud on täis piimapõrsaid ja tuvikesi?»

Neil päevil, mil Lodovico kaotas, istus ta mornilt oma arveraamatute kohal ja oli kindel, et ta ei suuda alla neelata palagi linnulihast, mandleist, searasvast, suhkrust, nelgist ja kallist riisist valmistatud bramangiere'st, millega tema noor vastutustundetu naine teda laostas. Aga pikkamisi, kui head lõhnad imbusid köögiukse alt läbi perekonna elutoa tema töötuppa, hajutasid need tema hirmu, viha ja pettumuse, ja kella üheteistkümneks oli tal hundi-isu.

Lodovico hävitas oma rikkaliku lõunasöögi, siis tõukas oma tooli lauast kaugemale, laksas sõrmed harali kämblaga oma ümarale vatsale ja hüüatas lause, milleta päev Toskaanas on nukker ja tühine:

«Ho mangiato bene! Ma olen söönud hästi!»

Selle tunnustuse saatel asetas Lucrezia ülejäägid kergeks õhtusöögiks kõrvale, pani teenija sööginõusid ja potte pesema, läks ülakorrusele ja magas pimedatulekuni. Tema päev oli lõppenud, ta rõõm otsas.

Teisiti oli aga lugu Lodovicoga, kelle hinges kordusid nüüd hommikused tunded vastupidises järjekorras. Kui tunnid möödusid ja roog oli seeditud, kui mälestus hõrkudest maitsetest hääbus, hakkas teda uuesti sööma näriv küsimus, kui palju oli hiilgav lõuna maksnud, ja ta oli taas vihane.

Michelangelo kõndis läbi tühja peretoa, kus kamina ees oli raske tammepink, kuue jala pikkune lõõts nõjatus vastu kivi, seinte ääres seisid nahkselgadega ja

nahkpõhjadega toolid: kõik määratu suured esemed, mille oli lasknud valmistada suguvõsa rajaja. Järgmine tuba, mis oli samuti väljavaatega Via dei Bentaccordi ja tallide poole, oli ta isa kabinet. Alumisel korrusel asuvas laudsepatöökojas oli Lodovico lasknud siia valmistada kolmnurkse laua, mis sobis sellesse vana kolosseumi lõpukaares ühineva kahe tänava vahelisse neljakümne viie kraadilisse nurka. Siin istus Lodovico, küürus oma hallide pärgamendist arveraamatute taga. Niikaua kui Michelangelo mäletas, ei olnud ta isa teinud muud, kui

ainult keskendunud sellele, kuidas vältida raharaiskamist, ja mõelnud, kuidas kinni pidada Buonarroti varanduse viletsaid riismeid. See varandus oli rajatud 1250. aastal ja oli nüüd kahanenud kümne adramaa suuruseks talukohaks Settignanos ja majaks, millele neil ei olnud isegi kindlat seaduslikku õigust ja mis asus nende üürimaja läheduses.

Lodovico kuulis, et poeg sisenes, ja tõstis pilgu. Loodus oli andnud talle heldelt ainult ühe kingi — karvakasvu. Kuna ta laskis sellel vabalt vohada, siis uhkeldas ta pikkade vurrudega, mis ühinesid nelja tolli pikkuseks lõigatud kandilise habemega. Juustes oli tal juba helli, üle lauba jooksis neli sügavat sirget kortsu, mille ta oli teeninud ränga vaevaga arveraamatute ja perekonnakroonika kallal istutud aastate jooksul. Ta väikesed pruunid silmad olid nukrad Buonarrotide kadunud varandust jälgides. Michelangelo teadis, et isa oli ettevaatlik mees, kes lukustas ukse kolme võt-mega.

«Tere hommikust, messere padre.» Lodovico ohkas:

«Ma olen sündinud liiga hilja. Sada aastat pärast seda, millal Buonarrotide viinapuid seoti vorstidega.»

Michelangelo jälgis oma isa, kuidas ta süüvis oma tööunelmaisse, Buonarrotide dokumentidesse, oma elu vanasse testamenti. Lodovico teadis viimase floriinini, kui palju ühelgi Buonarroti põlvkonnal oli olnud maad, maju, ärisid, kulda. See perekonnaajalugu oli tema harrastus ja iga ta poeg pidi omakorda legendi meelde jätma.

«Me oleme suursugused kodanikud,» kinnitas neile Lodovico. «Meie perekond on niisama vana kui Medicid, Strozzid või Torna-buonid. Buonarroti nimi on kolmsada aastat meiega vastu pidanud.» Isa hääl tõusis tarmust ja uhkusest. «Me oleme maksnud Firenze makse kolmsada aastat.»

Michelangelol oli keelatud isa juuresolekul ilma loata istuda, ta pidi kummardama, kui talle anti mingi käsk. Pigem kohusetundest kui huvist oli poiss selgeks õppinud, et kui gvelfid võtsid Firenzes võimu oma kätte kolmeteistkümnenda sajandi keskpaiku, siis tõusis nende perekond kiiresti: 1260. aastal oli üks Buonarrotidest gvelfide sõjaväe nõunik; 1392. aastal gvelfide erakonna juht; aastast 1343. kuni 1469. aastani oli Buonarroti perekonna esindaja kümme korda Firenze Priori või linnanõukogu liige, linna kõige lugupeetavamas ametis; ajavahemikul 1326 kuni 1475 olid kaheksa Buonarrotit Santa Croce kvartali gonfaloniere'd, pürjermeistrid, 1375. ja 1473. aasta vahel olid kaksteist Buonarrotit olnud Santa Croce buonuomine'de ehk nõukogu liikmete hulgas. Nende seas olid

ka Lodovico ja ta vend Francesco, kes määrati sellele kohale 1473. aastal. Viimane ametlik tunnustus hääbuvale Buonarroti perekonnale oli tulnud kolmteist aastat tagasi, 1474. aastal, mil Lodovico oli määratud podest«'ks ehk rahukohtunikuks Caprese ja Chiusi di Verna ühendatud külades, mis asusid kõrgel raskesti ligipääsetavais Apenniinides, kus Michelangelo sündis raekojas perekonna kuue-nätlalase valitsusaja jooksul.

Isa oli õpetanud Michelangelole, et töö seisab allpool suursuguse kodaniku väärikust, kuid poja tähelepanekud olid näidanud, et Lodovico töötas rängemini, püüdes leiutada teid, kuidas mitte kulutada raha, kui ta oleks pidanud töötama rahateenimiseks. Buonarrotide kindlusse oli jäänud ainult üksikuid laialipillatud pao-paiku ja nende abil oli Lodovicol võimalik kiratseda härrasmehena, eeldades, et ta midagi ei kuluta. Ent hoolimata kogu tema osavusest ja andumusest, mille ta pühendas oma ülesandele, oli nende kapital pikkamisi käest pudenenud.

Seistes kaheksa jala kõrguses aknatühemikus ja lastes kahvatut märtsipäikest soojendada oma kondiseid õlgu, pöördusid poisi mõtted tagasi koju Settignanosse, kust paistis kogu Arno org. Sellal elas veel ta ema. Siis oli olnud armastust ja naeru, kuid ema suri, kui Michelangelo oli kuueaastane, ja isa tõmbus meeleheites oma kabinetikindlusse. Neli aastat oli tädi Cassandra hoolitsenud majapidamise eest ja Michelangelo oli olnud üksik: keegi ei hoolinud teniast peale vanaema Monna Alessandra, kes elas nende juures, ja kiviraiuja pere naaberkingul — kiviraiuja naine oli teda imeta-nud, kui ta oma ema oli olnud liiga haige, et poega toita.

Nelja aasta jooksul, kuni isa uuesti abiellus ja Lucrezia hakkas peale käima, et nad koliksid Firenzesse, oli Michelangelo igal parajal võimalusel põgenenud Topolinode juurde. Ta läks läbi nisuväljade keset hõberohelisi oliive, läbi koolme, mis tähistas krundi-vahelist piiri, ronis üles vastaskünkast ja jõudis läbi viinamarja-aeiiade Topolinode õue. Siin asus ta vaikselt raiuma naabermur-rust toodud pietra serena't mõne uue Firenze palee ehituskiviks, muutis oma mure täpseteks löökideks, mida talle oli õpetatud siin kiviraiuja õues juba lapsest peale: nagu kiviraiuja oma poegadele, nii oli temalegi antud väike vasar ja peitel, et ta saaks kildude kallal toksida.

Michelangelo sundis end kiviraiuja õuest Settignanos tagasi pöörduma kivimajja Via dell' Anguillaral.

«Isa, ma tulen praegu Domenico Ghirlandaio ateljeest. Ghirlandaio on nõus mind oma õpilaseks võtma.»

4.

Nende vahel pulseeriva vaikuse vältel kuulis Miohelangelo teispool tänavat hirnuvat hobust ja Lucreziat köögis kolde all tükke kohendavat. Lodovico toetus mõlemale käele, et tõsta end poisist kõrgemale. Ta poja seletamatu soov kunstnikuks saada osutub ehk viimaseks tõukeks, mis paiskab kõikuvad Buonarrotid ühiskonna kuristikku.

«Michelangelo, ma palun andeks, et olen kohustatud panema su õpipoisiks Villagildi, nii et sinust peab tulema kaupmees, mitte härrasmees. Ma saatsin su kallisse kooli, maksin raha, mille ma sain raske vaevaga, et sa saaksid hariduse ja tõuseksid gildis, kuni saad oma töökojad ja kauplused. Nõnda on saanud alguse enamik suuri Firenze varandusi, isegi Medicitel.»

Lodovico hääl tõusis. «Kas sa arvad, et ma lubaksin sul nüüd raisata oma elu maalrina? Alandada ja häbistada perekonna nime! Kolmesaja aasta jooksul pole ükski Buonarroti nii madalale langenud, et oleks töötanud kätega.»

«See on tõsi. Oleme olnud liigkasuvõtjad,» vastas poiss vihaselt.

«Me kuulume Rahavahetajate gildi, mis on üks kõige lugupeetumaid Firenzes. Rahalaenutamine on aus amet.»

Michelangelo otsis väljapääsu huumorist.

«Kas sa oled kunagi näinud, kuidas onu Francesco lööb oma müügilaua Orsanmichele ees kokku, kui hakkab sadama? Kiiremini ei tee keegi kätega tööd.»

Kuuldes oma nime nimetatavat, jooksis onu Francesco tuppa.

Ta oli Lodovicost pikem ja heledama näovärviga; ta oli Buonarroti ühisettevõtte töötav liige. Kaks aastat tagasi lõi ta Lodovicost lahku, teenis ränka raha, ostis maju ja hakkas uhkelt elama, kuid laskis end siis meelitada kahtlasesse välisvaluutatehingusse, kaotas kõik ja oli sunnitud venna juurde tagasi tulema. Nüüd, kui sadas, korjas ta sametkatte oma kokkupandavalt laualt, haaras maast jalgade vahelt oma mündikukru ja jooksis läbi märgade tänavate oma sõbra, kangalõikaja Amatore juurde, kes lubas tal laua oma varikatuse alla üles seada.

Francesco ütles kähiseva häälega:

«Michelangelo, sa ei mõista mitte kui midagi! Mis haiglast lõbu valmistab sulle Buonarrotide solvamine?» Poiss läks süüdistusest tulivihaseks:

«Ma olen niisama uhke meie nimele kui iga teinegi. Miks ei võiks ma õppida tegema peent tööd, mille üle kogu Firenze oleks uhke, nagu ollakse uhke Ghiberti uste, Donatello skulptuuride ja Ghirlandaio freskode üle? Firenze on sobiv linn kunstnikele.»

15

Lodovico asetas käe poisi õlale ja nimetas teda Michelagnoloks, kasutades tema lemmiknime. Michelangelo oli tema viiest pojast talle kõige kallim, kellele ta oli pannud oma kõige suuremad lootused; see kiindumus oli teda julgustanud kulutama raha kolmele kooliaastale Urbino juures. Õpetaja oli olnud selleks liiga uhke, et teatada isale, et ta näiliselt andekas poeg joonistab meelsamini vihikuisse kui õpib tähti kreeka- ja ladinakeelsetest käsikirjade kogust. Mis puutub retoorikasse, siis siin olid poissi sidunud oma loogikareeglid, mida Urbinol ei olnud õnnestunud veenmisele vaatamata muuta.

«Michelangelo, see mis sa ütled kunstnike kohta, on niisama tõsi nagu peokõneleja jutt. Mind on sinu lollus nii vihastanud, et olen sind ainult peksnud. Kuid sa oled nüüd juba kolmeteistkümneaas-tane. Olen maksnud sinu loogika õppimise eest, seepärast peame sinuga nüüd loogiliselt mõtlema. Ghiberti ja Donatello alustasid käsitöölistena ja lõpetasid käsitöölistena. Samuti läheb Ghirlan-daiolgi. Nende töö pole iial tõstnud nende ühiskondlikku seisundit mitte ainsa braccio, mitte ainsagi küünra võrra, ja Donatello oli oma elu lõpul nii vaene, et Cosimo de' Medici pidi talle armuleiba andma.»

Poiss süttis sellest rünnakust.

«See tuli sellest, et Donatello pani kogu oma raha laes rippuvasse korvi, kust ta abilised ja sõbrad võisid seda võtta ise, kui vajasid. Ghirlandaio teenib endale küll varanduse kokku.»

«Kunst on nagu eesli pea pesemine lehelisega,» tähendas Francesco, sest toskaana tarkus on vanasõnadevõrk, «sa kaotad nii vaeva kui ka lehelise. Igamees arvab, et kruusakivi muutub ta käes kullaks! Mis unenäod need niisugused on?»

«Ainuke, mida ma tunnistan,» karjus Michelangelo. Ta pöördus taas Lodovico poole. «Lase mind kunstiverest tühjaks ja minusse ei jää enam niipaljugi vedelikku, et saaksin sülitada.»

«Ma ennustasin, et minu Michelangelo kogub uuesti kokku Buo-narrotide varanduse,» hüüdis Lodovico. «Ma oleksin pidanud rääkima vähenõudlikumalt! Küll ma õpetan sind häbematu olema!»

Ta hakkas poisile hoope jagama, parem käsivars jäigalt kõveras, nii et sai kasutada seda nagu nuia. Francesco ei tahtnud vennapoega tema nooruse kriitilisel hetkel õpetamata jätta ja hakkas poissi peksma, tagudes talle kämblaga vastu kõrvu.

Michelangelo langetas pea nagu tummad loomad tormi ajal. Polnud mingit mõtet pakku joosta, sest siis oleks asi hiljem uuesti üles võetud.

Sügavalt kurgu põhjast kõlasid vanaema sõnad:

16

«Pazienza! Kannatust! Ükski ei sünni siia maailma, kelle töö ei sünniks koos temaga.»

Silmanurgast nägi ta, et lävele ilmus tädi Cassandra, suure kondiga naine, kes näis lihavaks muutuvat sissehingatavast õhustki. Cassandra, kel olid võimsad reied, tuharad, rinnad ja hääl, mis oli kooskõlas ta kaaluga, oli õnnetu naine. Pealegi ei pidanud ta oma kohuseks õnne jagada.

«Õnn,» ütles tädi Cassandra, «kuulub teise maailma.»

Tädi Cassandra kõmisev hääl, mis nõudis aru selle kohta, mis siin toimus, riivas Michelangelo kõrvu enam kui ta mehe kämmal. Siis äkki peatusid kõik sõnad ja hoobid ja ta teadis, et vanaema oli tuppa tulnud. Vanaema oli vaikne naine, ta kandis musti rõivaid, polnud ilus, kuid kaunilt vormitud peaga. Ta kasutas oma emaõigust ainult perekonnatülide hetkedel. Lodovico ei tahtnud ema solvata. Ta vajus tagasi oma tooli.

«Jutt on lõppenud!» teatas ta. «Ma ei ole sind üles kasvatanud selleks, et sa ihaldaksid kogu maailma. Jätkub, kui sa teenid raha ja Buonarroti nime. Et ma enam iial ei kuuleks sind rääkimas kunstniku õpipoisiks minemisest!»

Michelangelol oli hea meel, et ta võõrasema oli köögis oma torta'ga liiga ametis, et sealt lahkuda; tuba oli niigi liiga rahvast täis. Uued pealtvaatajad ei oleks siia enam mahtunud.

Monna Alessandra läks oma poja kõrvale laua äärde.

«Mis vahe sel on, kas ta astub Villagildi ja korrutab lõnga või Apteekrite gildi ja segab värve? Sinust ei jää järele niigi palju raha, et suudaksid jalule aidata viit hane, rääkimata poegadest.» Vanaema hääles ei olnud etteheidet, tema oma mehe Lionardo Buonarroti halb otsustamisvõime ja halb õnn olid pannud alguse perekonna allakäigule.

«Kõik viis poissi peavad ise hoolitsema oma elatise eest; Lionardo mingu kloostrisse, nagu ta soovib ja Michelangelo kunstniku ateljeesse. Kuna meie ei suuda neid enam aidata, miks teeme neile siis takistusi?»

«Ma lähen Ghirlandaio juurde õpilaseks, isa. Te peate paberile alla kirjutama! Ma saavutan veel edu meie kõigi nimel.»

Lodovico vahtis pojale arusaamatuses otsa. «Kas oli talle paha vaim sisse läinud? Kas ta peaks tema Arezzosse viima ja laskma kurjad vaimud välja ajada?»

«Michelangelo, su jutud vihastavad mind üha rohkem.» Ta põrutas viimase ja purustava hoobi: «Meil pole ainsat skuudotki, millega maksta su õppimise eest Ghirlandaiole.»

Seda hetke oli Michelangelo oodanud. Ta ütles vaikselt:

17

«Raha pole vajagi, padre. Ghirlandaio nõustus maksma teile mu õpetamise eest.»

«Tema maksab!» Lodovico nõksatas ettepoole. «Miks peaks ta rulle maksma õiguse eest sind õpetada?»

«Sellepärast, et tema arvates on mul tugev käsi.»

Pärast pikemat vaikust laskus Lodovico pikkamisi oma nahk-tooli.

«Kui jumal meid ei aita, siis oleme kadunud. Ma tõepoolest ei tea, kust sa pärit oled. Kindlasti mitte Buonarrotide hulgast. Kõik see peab olema sul emast, Rucellaidelt.»

Ta sülitas kadunud naise nime välja, nagu see oleks olnud suu-täis ussitanud õuna. Michelangelo ei mäletanud, et seda nime oleks :ordagi varem Buonarrotide majas suhu võetud.

Lodovico lõi endale risti ette rohkem nõutusest kui vagadusest.

«Ma olen tõepoolest võitnud ennast rohkearvulisemates lahingutes kui mõni pühak!»

5.

Domenico Ghirlandaio bottega oli kõige elavam ja edukam kogu Itaalias. Lisaks kahekümne viiele freskole ja lünetile, mis tulid maalida Santa Maria Novella kiriku Tornabuoni koori pilastreile ja mis pidid valmima selle kahe aasta jooksul, mis oli viieaastasest lepingust järel, oli Ghirlandaio ühtlasi alla kirjutanud lepingule, kus lubas maalida «Kuningate kummardamise» Innocenti haiglale ja kavandada mosaiigi ühele katedraali portaalipealsete. Iga paari päeva tagant ratsutas ta mõnda naaberlinna, kus taheti, et ta maaliks midagi, alates väikesest altaripildist kuni hertsogipalee saalini. Ghirlandaio, kes ise ei olnud kunagi tellimusi otsinud, ei osanud neid ka tagasi tõrjuda; kui Michelangelo oli esimest päeva ateljees, ütles meister talle:

«Kui mõni talunaine toob sulle korvi ja tahab lasta seda kaunistada, siis tee seda nii ilusasti kui oskad, sest oma vähenõudlikul viisil on see niisama tähtis kui fresko palee seinal.»

Michelangelo leidis eest tarmuka, kuid sõbraliku õhkkonna. Õpipoiste järelevaatajaks oli kahekümne kaheksa aastane Sebastiano Mainardi, kellel olid pikad mustad juuksed, lõigatud samuti nagu Ghirlandaiol, kahvatu kitsas nägu, kühmuline luine nina ja etteulatuvad hambad; ta oli Ghirlandaio lang, kuigi mitte omal tahtel, nagu väitis Jacopo dell' Indaco, pagari vallatu poeg.

«Ghirlandaio naitis ta oma õega, et hoida teda töötamas oma perekonna heaks,» jutustas Jacopo Michelangelole. «Nii et ole siis valvel!»

Nagu enarflik Jacopo tempe, sisaldas seegi terakese tõtt: Ghir-landaiod olid kõik kunstnikud ja nad olid saanud koolituse oma isa töökodades: isa, täiesti väljaõppinud kullassepp, oli esimesena leiutanud moes oleva, ghirlanda'ks nimetatud kee, mida Firenze naised kandsid juustel. Domenico kaks nooremat venda David ja Benedetto olid samuti maalijad, Benedetto, miniatuurimaalija, tahtis maalida ainult naiste juveelide või lillede tillukesi detaile; David, noorim, oli sõlminud Santa Maria Novella. lepingu koos vennaga.

Domenico Ghirlandaio oli kolinud isa ateljeest mosaiigimeistri Baldovinetti töötuppa, kuhu oli jäänud kahekümne ühe aastaseks saamiseni ja kust oli lahkunud vastu tahtmist, et avada oma ateljeed. «Maalimine on joonistamine, ja tõepoolest igavene maaling on mosaiik,» selgitas ta. Et aga ainult vähesed tahtsid veel mosaiike, oli Domenico asunud freskosid maalima ja temast oli saanud Itaalia kõige suurem eklektik. Ta oli õppinud kõike, mis varasemail freskomaalijail Cimabue ajast peale oli talle õpetada. Peale selle oli ta lisanud üht-teist hiilgavat ja omapärast omalt poolt.

Ghirlandaio oli noore Mainardi itõesiti heameelega pärast seda oma languks võtnud, kui noorem õpilane oli aidanud tal maalida meisterlikud freskod naaberlinna San Gimignano seitsmekümne kuue torniga kirikusse. Mainardi, kes võttis nüüd Michelangelo oma rühma sleppi, oli Ghirlandaioga hämmastavalt sarnane: healoomu-line, andekas, saanud hea koolituse Verrocchio ateljees. Üle kõige armastas ta maalimist ja oli Ghirlandaioga ühel nõul, et freskos on tähtsad ilu ja meeldivus. Maalid pidid jutustama kas mingi loo piiblist, ristiusu ajaloost või kreeka mütoloogiast, kuid maalija asi polnud otsida või uurida selle loo tähendust või otsustada selle tõepärasuse üle.

«Maalimise eesmärk,» selgitas Mainardi oma kõige uuemale õpipoisile, «peab olema dekoratiivsus, ta ülesanne on panna lood elama piltidena, selleks et teha inimesi

õnnelikuks, jah, isegi kurbade piltidega, milledel pühakud hukkuvad märtritena. Pea seda alati meeles, Michelangelo, ja sul on kindlustatud edu maalijana!»

Michelangelo märkas peagi, et kui Mainardi oli õpipoiste ma-jordoomuSf, siis nende ninamees oli kuueteistkümneaastane ahvi-näoga Jacopo. Ta oskas end näidata töökana, ilma et ta oleks kõrtki liigutanud. Ta võttis kolmeteistkümneaastase poisi ateljeesse vastu tõsise hoiatusega:

«Korralik kristlane ei pea ainuüksi ränka tööd tegema.» Õpipoiste laua poole pöördudes lisas ta vaimustatult: «Siin Firenzes on meil keskmiselt üheksa püha kuus. Kui lisada sellele pühapäevad, siis tähendab see, et me peame tegema tööd ainult igal teisel päeval.»

19

«Ma ei mõista, mis tähtsust on sel sinule, Jacopo,» tähendas Granacci harukordse teravusega: «Sina ei tee ju tööd argipäevitigi.»

Kaks nädalat lendasid mööda ja koitiski lepingu allakirjutamisse ja esimese palgamaksmise päev. Michelangelo märkas äkki, ui vähe ta oli teinud, et ära teenida kaks kuldfloriini, mis oli tema esimene tasu. Seni oli teda kasutatud jooksupoisina, ta oli käinud apteekrilt värve toomas, sõelunud liiva, et see oleks peenike, ja pesnud seda tõrres veevooliku abil. Ta ärkas, kui väljas oli alles pime, ronis üle noorema venna Buonarroto, hüppas voodist välja, kobas voodipingilt oma pikad sukad ja põlvini ulatuva särgi. Bargello juures läks ta karniisi konksu otsas rippuva laiba alt läbi; see oli kindlasti see mees, kes kaks nädalat tagasi ei surnud, kui teda poodi, ja kes oli ähvardanud nii kättemaksuhimuliste sõnadega, et kaheksa magistraadikohtunikku olid otsustanud ta uuesti üles puua.

Ghirlandaio imestas, kui leidis poisi nii varakult trepil seisvat, a ta buon giorno, tere hommikust, oli lühike. Ta oli töötanud mitu päeva etüüdi «Püha Johannes ristimas kogudusse äsja vastuvõetut» tallal ja oli ärritatud seepärast, et ei suutnud endale selgitada oma kontseptsiooni Jeesusest. Edasi oli teda ärritanud seegi, et ta vend David häiris teda arvetega, mis nõudis maksmist. Domenico lükkas arved kõrvale vasaku käe järsu liigutusega ja jätkas parema käega erutatult joonistamist.

«Miks ei või sina juhtida seda bottega't, David, ja lasta mul rahus maalida?»

Michelangelo jälgis seda pilti murega: ega nad unusta, mis päev täna on? Granacci nägi oma sõbra ilmet. Ta lipsas pingilt minema, läks Davidi juurde ja sosistas talle midagi kõrva. David pistis käe nahkkukrusse, mis oli kinnitatud laia nahkvöö külge, tuli risti üle toa Michelangelo juurde ja ulatas talle kaks floriini ning lepingu-raamatu. Michelangelo kirjutas kiiresti oma nime esimese makse kohale, nagu oli Arstide ja Apteekrite gildi leppes tingimuseks seatud, ja märkis siis kuupäeva:

16. aprill, 1488.

Rõõm kohas läbi ta soonte, kui ta kujutles hetke, mil ta ulatab floriinid isale. Kaks floriini ei tähendanud Medicitele rikkust, kuid ta lootis, et need kergendavad sünget meeleolu Buonarroti majas. Siis aga tajus ta vaimustatud kära õpipoiste seas ja kuulis, kuidas Jacopo hääl ütles:

«On kokku lepitud, et me joonistame mälu järele selle muinasjutulooma, mis on naabertänava müüril bottega taga. See, kes joonistab kõige täpsema pildi, võidab ja maksab lõunasöögi eest. Cieco, Baldinelli, Granacci, Bugiardini, Tedesco, kas olete valmis?»

20

Michelangelo tundis tuima valu rinnas; teda jäeti kõrvale. Tema lapsepõlv oli olnud üksildane, tal polnud ühtki südamesõpra, enne kui Granacci märkas oma noore naabri joonistamisannet. Nii sageli oli ta mängudest kõrvale jäetud. Miks" Kas sellepärast, et ta oli olnud väike ja haiglane? Kas sellepärast, et tal ei olnud küllalt

naerusoont? Kas sellepärast, et ta ei seltsinud kergesti? Ta oleks tahtnud nii väga, et need noormehed oleksid ta võtnud oma seltskonda, kuid see ei sündinud nii kergesti. Esimese nädala lõpul oli Granacci pidanud talle nõu andma, kuidas oma eakaaslastega seltsida.

Kolmeteistkümneaastane tugeva kondiga Giuliano Bugiardini, lihtsaloomuline poiss, kes oli olnud sõbralik Michelangelo vastu sellest hetkest peale, kui ta oli astunud üle ateljee läve, oli teinud ühest naistegrupist harjutusvisandi. Bugiardini ei osanud joonistada inimfiguuri ega tundnud selle vastu huvigi.

«Mis kasu sellest on?» päris ta. «Neist ei paista iial muud kui käed ja nägu.»

Nähes kotitaolisi piirjooni, oli Michelangelo spontaanselt võtnud pliiatsijupi ja tõmmanud mõned kiired jooned, mis olid teinud jäsemed naiste raskete rõivaste all nähtavaks ja andnud neile liikumistunde. Bugiardini pilgutas oma raskeid laugusid mitu korda, nähes, kuidas ta inimkujud tärkasid ellu. Ta ei olnud kade ega pannud parandusi pahaks. Kolmeteistkümneaastane Cieco, kes oli tulnud Ghirlandaio juurde' õpipoisiks sobivaks peetud kümneaastases eas, oli seevastu solvunud ja hüüdis teravalt:

«Sa oled uurinud alasti naismodelli!»

«Kuid kogu Firenzes pole ju neid olemaski,» kaitses end Michelangelo.

Tedesco, kõhn punapea, Firenze ühe varasema vallutuse vili, küsis peaaegu vihasel häälel: «Kust sa siis tead, kuidas naise rinnad ja reied liiguvad, et sa oskad panna tõelised inimesed nende riiete alla?»

«Ma vaatan, kuidas naised nopivad põllul ube või kõnnivad teel, haokorv pea peal. Mis silm näeb, seda oskab käsi joonistada.»

«Ghirlandaiole see ei meeldi!» kraaksus Jacopo rõõmustades.

Sel õhtul ütles Granacci Michelangelole usaldavalt:

«Ole ettevaatlik kadeduse äratamisega. Cieco ja Tedesco on olnud kaua aega õpipoisiks. Kuidas võiksid nad õigeks pidada, et sa oskad vaistlikult paremini joonistada kui nemad aastatepikkuse harjutamise järel? Kiida nende tööd! Hoia oma töö iseendale!»

Nüüd selgitas Jacopo õpipoiste laua ääres mängu üksikasju.

«Aja piiriks on kümme minutit. Võitja kroonitakse meistriks ja isandaks.»

21

«Miks mina ei saa võistelda, Jacopo?» küsis Michelangelo.

Jacopo irvitas. «Sa oled ju alles algaja, sa ei suudaks tõenäoselt võita ja sina ei suudaks ka maksta. See ei oleks meie, teiste suhtes aus.»

Solvatuna palus Michelangelo: «Luba mul ka osa võtta, Jacopo. lüli sa näed, et ma ei joonistagi liiga halvasti.»

«Hea küll,» nõustus Jacopo vastumeelselt. «Kuid sa ei saa rohkem aega kui teisedki. On kõik valmis?»

Erutatult võttis Michelangelo söe ja paberi ning hakkas vedama jändriku kuju piirjooni, mis oli pooliti nooruk, pooliti saatur, mida ta oli näinud palju kordi tagumisel kivimüüril. Ta võis jooni mälust esile manada nõndasamuti, nagu Urbino kooli õpilased olid õpetaja nõudmisel nii imeväärselt mäletanud Homerose «Iliase» või Vergiliuse «Aenease» värsse.

«Aeg on läbi!» hüüdis Jacopo. «Pange oma joonistused laua keskele ritta!»

Michelangelo jooksis laua juurde, pani oma joonistuse ritta ja libistas kähku pilgu üle teiste lehtede. Ta imestas, kui võõrad, isegi ebatäielikud need näisid. Jacopo vahtis talle, suu lahti, otsa.

«Ma ei suuda seda uskuda! Vaadake kõik, Michelangelo on võitnud!»

Kostsid õnnitlushüüded, Cieco ja Tedesco naeratasid talle esimest korda pärast nende vaidlust. Ta säras uhkusest. Ta oli kõige ärskem õpipoiss ja ta oli siiski võitnud õiguse kõigile lõunasöök osta...

Kõigile lõunasöök osta! Ta tuju langes, nagu oleks ta oma kaks kuldfloriini alla neelanud. Ta loendas sööjaid, neid oli seitse. Nad hävitaiksid kaks liitrit punast veini, juurviljasuppi, vasikapraadi, puuvilja ... see teeks üsna tunduva augu teisesse kuldtükisse, mille ta oleks nii meelsasti ulatanud isale.

Teel osteria'sse, kui teised tormasid ees, omavahel südamlikult laerdes, hakkas üks lahtine niit ta meeles lipendama. Ta lükkas oma mõtete süstiku tagasi ja astus siis Granacci kõrvale.

«Mind veeti alt, eks ole?»

«Jah.»

«Miks sa mind ei hoiatanud?»

«See kuulub vastuvõtukommetesse.»

«Mis ma isale ütlen?»

«Kui sa oleksid teadnud, oleksid halvasti joonistanud.»

Michelangelo naeratas totakalt:

«Nende vigur oleks igal juhul õnnestunud.»

6.

Ghirlandaio ateljees ei olnud jmingit kindlat õppemeetodit. Selle põhifilosoofia oli väljendatud plakatil, mille Ghirlandaio oli naelutanud seinale oma töölaua kohal:

Kõige täiuslikum juht on loodus. Joonista eranditult iga päev midagi!

Michelangelo pidi õppima kõigest, mis kellelgi parajasti käes oli. Tema eest ei salatud midagi. Ghirlandaio joonistas üldise kavandi, iga paneeli kompositsiooni ja hoolitses kõigi seinapindade omavahelise harmoonia eest. Ta maalis enamiku tähtsamaid portreesid, kuid sadu teisi jagati kogu ateljeele, nii et mõnikord töötasid ühe figuuri või üheks päevaks valmistatud krdhvipinna kallal mitu meest. Seal, kuhu kirikust nägi hästi, maalis Ghirlandaio kogu seina üksinda. Mujal maalisid suuri osasid Mainardi, Benedetto, Granacci ja Bugiardini. Külglünettidel, mida oli raske näha, laskis ta Ciecol ja Baldinellil, teisel kolmeteistkümneaastasel õpipoisil maalimist harjutada.

Michelangelo liikus ühe laua juurest teise juurde, sooritades igasuguseid töid. Kellelgi polnud aega tööd katkestada, et teda õpetada. Ta vaatas, kuidas Ghirlandaio lõpetas Giovanna Tornabuoni portreed, mida ta maalis eritellimisel, ja joonistas selle siis «Katsumust» kujutava paneeli kartongile.

«Õlimaal on naiste jaoks,» ütles Ghirlandaio pilklikult. «Kuid see figuur sobib hästi freskole. Ära püüa kunagi leiutada inimolendeid, Michelangelo, joonista seintele ainult neid, keda sa oled juba elus modelli järgi joonistanud.»

David ja Benedetto jagasid Mainardiga ateljee tagumises nurgas pikka lauda. Benedetto ei töötanud kunagi vaba-käega. Michelangelole näis, et ta osutas rohkem tähelepanu tema ees olevale paberile joonistatud täpsetele ruutudele kui portreteeritava inimese individuaalsetele iseloomujoontele. Kuid ta oli siiski ruudustamise alal asjatundja ja selgitas Michelangelole:

«Pea meeles, et nägu on jagatud kolme ossa, esiteks juuksed ja laup, siis,nina, lõug ja suu. Nüüd võta inimese proportsioonid. Ma jätan kõrvale naise proportsioonid, sest pole ühtki täiuslikult proportsionaalset naist. Käsivars koos käelabaga ulatub poole reieni... nii. Mehe terve pikkus on kaheksa näo pikkust ja see on niisama pikk

kui ta laius väljasirutatud käsivartega. Pea alati seda meeles, et mehel on vasakul küljel üks küljeluu vähem kui naisel...»

Michelangelo püüdis joonistada Benedetto geomeetrilise skeemi kohaselt, kasutada püstjooni ja poolringe, kuid tagajärjeks oli surnukirst, millesse võis suruda ainult laipu.

23

Mainardil oli siiski täpne käsi ja enesekindlus, mis puhusid elavat hingeõhku ta töödesse. Ta maalis tähtsaid osi mõlemast lünetist ja kõigist seinapindadest ja töötas nüüd välja värviskaalat «Tarkade kummardamisele». Ta näitas Michelangelole, kuidas maalida inimihu tempera-värvidega, kusjuures alasti kehaosad tuleb kaks korda üle käia.

«Esimene värvikord, eriti kui on tegemist noorte inimeste värske ihuvärviga, tuleb segada linnakana munakollasega; maakanade punased rebud sobivad ainult vanade või tõmmude inimeste ihuvärvi segamiseks.»

Mainardilt õppis Michelangelo, et roheline värv peab ihuvärvi alt nõrgalt läbi paistma, et silmakulmudele tuleb panna valguslaigud ja ninaotsale väike puhas valge värvitäpp, et silmalaud ja ripsmed tuleb ääristada mustaga.

Jacopolt ei saanud ta tehnilist õpetust, vaid kuulis linnauudiseid. Midagi valgustkartvat ei jäänud Jacopio ees saladusse. Ta võis olla vooruslik kõik oma elupäevad ja mitte iialgi komistada, kuid ta nina haistis inimloomuse madalaid külgi niisama vaistlikult, agu lind haistab sõnnikut. Jacopo oli linna keelepeksu koguja ja levitaja; ta tegi igapäevased ringkäigud kõrtsides, veini- ja habemejamistubades, prostituutide kvartaleis, vanataatide keskel, kes istusid kivipinkidel palazzo'de ees. Nemad olid linna parimad kuulujuttude ja keelepeksu vahendajad. Igal hommikul tuli ta töötuppa mööda keerdteid, mis võimaldas tal läbi kontrollida kõik oma allikad; selleks ajaks, kui ta jõudis Ghirlandaio ateljeesse, oli tal turukorvitäis öiseid uudiseid: kellest oli tehtud «sarvekandja», kellele antakse tellimus ühele või teisele kunstiteose kavandile, kes lannakse jalapakkudesse, selg vastu Signoria müüri.

Ghirlandaiol oli käsikirjaline koopia Cennini maalimist käsitlevast traktaadist. Kuigi Jacopo ei osanud sõnagi lugeda, istus ta õpipoiste laual, jalad risti istme all, ja teeskles, nagu loeks ta pähejäänud kohti:

«Kunstnikuna peavad sinu eluviisid olema alati korraldatud lõnda, nagu õpiksid sa teoloogiat, filosoofiat või mõnda muud teadust; tähendab, sa pead sööma ja jooma mõõdukalt, vähemalt kaks korda päevas ...; säästma ja hoidma oma kätt, hoidma teda väsitamast kivide või raudlattide loopimisega. On veel teisigi tegusid, nille sagedane kordamine võib muuta su käe nii ebakindlaks, et see hakkab värisema ja tudisema rohkem kui tuulest raputatud lehed. See on liiga tihti naiste juures käimine.»

Jacopo heitis pea selga ja naeris nii, et süljepritsmeid lendas aeni, siis pöördus ta üsna imestunud Michelangelo poole, kes teadis laistest vähem kui Ptolemaiose astronoomiast.

24

«Nüüd sa tead, Michelangelo, miks ma enam ai maali: ma ei taha, et Ghirlandaio freskod väriseksid ja tudiseksid nagu lehed tuules!»

Meeldiv, muretu David oli õppinud üksikuid osi hästi suurendama õigeis proportsioonides ja neid üle kandma kartongile, mis oli kiriku seinapinna suurune. See ei olnud loov töö, kuid nõudis osavust. Ta näitas, kuidas väike joonis tuli jagada ruutudesse ja kartong niisama paljudesse suuremaisse ruutudesse, kuidas iga üksiku väikese ruudu sisu tuli kopeerida vastavasse kartongiruutu, ja ta näitas, kuidas vead,

mis olid peaaegu märgatamatud väikesel joonisel, muutusid nähtavaks, kui see suurendati õigete mõõtmeteni.

Bugiardini, kelle kohmakas keha jättis mulje, nagu oleks tal olnud raske isegi isa küüni lubjata, oskas siiski anda vaimset pinget «Visitatsiooni» inimkujudele, isegi kui nad polnud anatoomiliselt täpsed.

Ta sundis Michelangelot ühe terve lõunaaja veetma mudelina istudes. Kahe tunni pärast ütles Bugiardini: «Vaata nüüd oma portreed! Ma olen su näoilme juba tabanud.»

Michelangelo rõkatas naerma.

«Bugiardini, sa oled maalinud mul teise silma oimukohta! Vaata seda!»

Bugiardini uuris Michelangelo nägu, siis oma visandit.

«Mulle näib, et su silm on just täpselt niisugune, nagu ma selle maalisin, ja su nägugi on niisugune.»

«Siis peab see olema looduse viga,» vastas poiss.

Michelangelo ja Granacci ei läinud koju otseteed, tulid Piazza della Signoriale, kuhu oli kogunenud suur rahvahulk, ja ronisid Loggia della Signoria trepile. Siit nägid nad palee ringhiera'le, kus munakoorekujulisse turbanisse ja voogavaisse rohelistesse rüüdesse rõivastatud türgi sultani saadik kinkis Signoria nõunikele kaelkirjaku. Michelangelo soovis, et ta oleks võinud teha sellest stseenist visandi, kuid ta teadis, et ta suudaks tabada ainult väikese osa selle keerukusest, ja kurtis Granaccile, et ta tunneb end malelauana, kus on vaheldumisi mustad ja valged teadmise ja rumaluse ruudud.

Järgmise lõuna ajal sõi ta ainult veidi Lucrezla vasikapraadi ja pöördus tagasi ateljeesse, mis oli nüüd tühi, sest teised pidasid riposo't, lõunauinakut. Ta oli otsustanud, et ta peab uurima oma peremehe joonistuslaadi. Ghirlandaio laua alt leidis ta rulli pealkirjaga «Süütute laste tapmine», võttis selle õpipoiste lauale kaasa ja laotas fresko jaoks valmistatud lehed laiali.

Lõpetatud freskot uurides näis talle, et Ghirlandaio ei osanud kujutada liikumist, sest ülestõstetud mõõkadega sõdurid, jooksvad

nad ja lapsed äratasid temas segaduse ja tundekaose. Ent neis imistlemata etüüdides oli lihtsust ja autoriteeti. Ta hakkas joonistusi kopeerima ja oli teinud kiiresti üksteise järel pool tosinat sandit, kui tundis kedagi oma selja taga seisvat. Ta pöördus ja ägi Ghirlandaiot, näol rahulolematu kulmukortsutus.

«Mis sa nuusid sellest rullist? Kes andis sulle selleks loa?»

Michelangelo pani kohkunult söe käest.

«Ma ei arvanud, et selles on mingit saladust. Ma tahan õppida.» Ta sai meelerahu tagasi. «Mida kiiremini ma õpin, seda kiiremini saan teid aidata. Ma tahaksin need kuldfloriinid tasa teenida.»

Tema loogikale vihjamine leevendas Ghirlandaio viha vähem :ui poisi silmadest paistev otsusekindlus.

«Hüva! Ma pühendan nüüd natuke oma ajast sulle.»

«Siis õpetage mulle, kuidas kasutada sulge.»

Ghirlandaio viis oma kõige värskema õpipoisi töölaua juurde, ko-istas selle ja asetas sinna kaks ühesuurust paberilehte. Ta ulatas Michelangelole terava otsaga, sule, võttis ise teise ja alustas rist-oontega viirutamist.

«Niiviisi tarvitan sulge: ringid silmadeks, teravnurgad ninaks, nii; lühikese otsaga tehakse suu- ja rõhutatakse alahuult.»

Michelangelo jäljendas vanemat meest kiirete käeliigutustega, pani tähele, kuidas Ghirlandaio inimkuju visandades ei viitsinud kunagi lõpetada jalgu, vaid laskis nad

hajuda olematusse. Ghirlan-daio oskas figuurile paari kiire joonega ülle riputada veenvad rõivad, teha kleiti üles tõstvat naist graatsiliselt kauniks, saavutada kehajoonte lüürilise voolavuse ja samal ajal anda kujudele individuaalsuse ja karakteri.

Vaimustusilme tuli Michelangelo näole. Niisugust õnne polnud ta iial tundnud. Kui tal oli sulg käes, oli ta kunstnik, kes mõtles valjusti, proovis oma mõistust, uuris oma südant, et jõuda selgusele oma tunnetes, ja oma kätt, et näha, mida see suutis avastada tema ees olevas esemes. Ta oleks tahtnud veeta tunde selle töölaua ääres, joonistada üha uuesti modelle sadadest erinevatest nurkadest.

Ghirlandaio tajus poisi näost peegelduvat innustust, ta käe erutust.

«Michelangelo, sa ei tohi joonistada joonistamise enda pärast. Seda figuuri ei saa kasutada freskos.»

Nähes, kui hästi õpilane teda jäljendab, võttis Ghirlandaio laualt veel kaks oma joonistust. Üks neist oli peaaegu elusuurune pea — etüüd siledapõselisest, täidlase näoga, suurte silmadega ja mõtlikust alla kolmekümneaastasest mehest. See oli modelleeritud julgelt, ta juuksed olid joonistatud kaunilt ja dekoratiivselt; teine

kujutas ristimist romaani basiilika kooril ja oli tehtud kauni kompositsiooniga.

«Hiilgav!» hingatas Michelangelo, küünitades käe lehe järele. «Te olete õppinud kõik, mis Masacciol on õpetada.»

Veri kadus Ghirlandaio tõmmust näost: kas oli teda solvatud, peetud teda kopeerijaks? Kuid poisi hääl oli täis uhkust. Ghirlan-daios kasvas huvi: kõige värskem õpipoiss kiidab meistrit. Ta võttis joonistuse tema käest ära.

«Visandid ei tähenda midagi, ainult lõpetatud freskol on väärtust. Ma hävitan need.»

Nad kuulsid Cieco ja Baldinelli häält väljaspool ateljeed. Ghirlandaio tõusis laua tagant üles, Michelangelo võttis oma paberi ja uue sule, kogus kiiresti kokku «Süütute laste tapmise» visandid, sidus rulli kinni ja pani tagasi nurka, enne kui poisid tuppa tulid.

Töölaua suures sahtlis hoidis Ghirlandaio luku taga üht mappi, millest ta uuris ja tegi visandeid, kui kavandas mõnd uut paneeli. Granacci kõneles Michelangelole, et Ghirlandaiol oli kulunud aastaid neid tema poolt meistreiks peetavate kunstnike — Taddeo Gaddi, Lorenzo Monaco, Fra Angelico, Paolo Uccello, Pollaiuolo, Fra Filippo Lippi ja paljude teiste joonistuste kogumiseks. Michelangelo oli veetnud tunde, vahtides võlutult nende altareid ja freskosid, mida linnas oli rohkesti, kuid ta polnud iial näinud ühtki etüüdi.

«Ei mingil juhul,» vastas. Ghirlandaio järsult, kui Michelangelo küsis temalt, kas ta võiks mappi näha.

«Aga miks mitte?» hüüdis Michelangelo meeleheitel. Siin oli kuldne võimalus uurida Firenze parimate joonistajate mõtteid ja tehnikat.

«Iga kunstnik kogub ise oma mapi,» ütles Ghirlandaio, «vastavalt tema oma maitsele ja arvustusvõimele. Ma olen kulutanud oma kogu korjamisele üle kahekümne viie aasta. Korja sina oma kogu.»

Mõni päev hiljem uuris Ghirlandaio üht Benozzo Gozzoli etüüdi, millel oli alasti nooruk odaga, kui üks kolmemeheline delegatsioon tõi talle kutse tulla koos nendega naaberlinna. Ta unustas joonistuse lukustatud laekasse tagasi panna.

Michelangelo ootas, kuni teised lahkusid lõunale, läks siis töölaua juurde ja võttis kätte Benozzo Gozzoli visandi. Pärast tosinat katset tegi ta enda arvates üsna täpse koopia ja talle torkas pähe ekslev mõte. Kas ta võiks sellega Ghirlandaiot petta? Visand oli kolmkümmend aastat vana, paber määrdunud ja koltunud. Ta võttis ja viis

paar paberilehte tagaõue, libistas sõrmed üle mulla ja proovis paberipinna kornisse pori hõõruda. Vähe aja pärast tõi ta oma koopia õue ja hakkas pikkamisi paberipoogna värvi kaotama.

27

Vana joonistuspaber oli äärtest suitsunud. Ta läks tagasi ateljeesse, kus koldes põles tuli, hoidis esialgu prooviks suitsus määrdunud paberitükid ja hetk hiljem tema enda tehtud nooruki-koopia. Siis pani ta oma jäljendi Ghirlandaio töölauale ja peitis algupärandi ära.

Nädalate viisi jälgis ta Ghirlandaio iga liigutust; alati, kui õpetaja unustas oma visandimappi panemata mõne Castagno, Signorelli mi Venrocchio, jäi poiss sellest reproduktsiooni tegema. Kui oli hline õhtupoolik, võttis ta lehe koju kaasa, ja kui ülejäänud pere nagas, süütas ta alakorruse koldesse tule ning andis paberile õige värvi. Kuu lõpuks oli ta korjanud oma mappi tosina ilusaid visandeid. Selle hooga oleks ta meistervisandite mapp saanud peagi niisama paksuks kui Ghirlandaiolgi.

Ghirlandaio tuli edaspidigi vahetevahel lõunalt varem tagasi, et õpipoisile tund aega õpetust anda: kuidas tarvitada musta kriiti, kuidas töötada hõbepliiatsiga ja suurendada seejärel mõju valge kriidi abil. Michelangelo küsis, kas nad võiksid kunagi joonistada alasti modellide järgi.

«Miks tahaksid õppida akti joonistama, kui me peame neile alati riided selga joonistama?» küsis Ghirlandaio. «Piiblis pole nii palju alasti kujusid, et see end ära tasuks.»

«On ju pühakud,» vastas poiss, «nad peaksid olema alasti, peaaegu alasti, kui neid lastakse nooltega või põletatakse praadimisrestil.»

«Tõsi küll, kuid kes tahab näha anatoomiat pühakuis? See segab vaimu.»

«Kas see ei aitaks omalt poolt kujutada iseloomu?»

«Ei. Kõike, mida iseloomust peab nägema, võib väljendada näo abil... ja võib-olla käte abil. Keegi pole kasutanud alastust pärast paganlikke kreeklasi. Me peame maalima kristlastele. Peale selle on meie kehad inetud, ebaproportsionaalsed, täis paiseid, palavikku ja väljaheiteid. Palmi- ja küpressiaed, õitsvad apelsinipuud, arhitektuurne joonis, millel on sirge kivisein ja alla mere äärde viiv trepp ... see on ilu. Ja selles pole vastuolusid. Maalikunst peab olema võluv, värskendav, kaunis. Kes võib ütelda, et inimkehal on olemas üks neist omadustest? Joonistan meelsasti inimkujusid, kes kõnnivad delikaatselt oma rõivaste peidus . ..»

«... ja mina sooviksin neid joonistada nõnda, nagu jumal lõi Aadama.»

7.

Juunikuus tabas Firenzet ängistav suvekuumus. Poiss heitis kõrvale calzone'd, pikad sukkpüksid, oani paljaste jalgade otsa sandaalid. Ta kandis kerget puuvillast särki. Ateljee tagauksed lükati pärani ja lauad viidi õue haljaste puude alla.

Jaanipäevapeoks pandi bottega kõvasti lukku. Michelangelo tõusis varakult ja läks koos vendadega alla Arno jõe äärde, mis jooksis läbi linna. Seal ui asid ja mängisd nad poripruunis vees, kuni ta läks kohtama teisi õpipoisse Duomo ees.

Piazza oli kaetud laia sinise varikatusega, millele oli õmmeldud kuldseid liiliaid ja mis pidi kujutama taevast. Iga gild oli ehitanud oma pilve, mille tipul istus gildi kaitsepühak, paksult villaga kaetud, valgusest ja keerubeist ümbritsetud ning säravate kassikullast tähtedega kaunistatud puust raamil. Madalama] rauast närudel, ingliteks riietatud lapsed, kes olid kinnitatud kohale vöörihmadega.

Rongkäigu eesotsas tuli Santa Maria del Fiore rist, selle taga villapügajate ja kingseppade gildide iaulukoorid, valgesse rõivastatud poiste jõugud, siis hiiglased kuue küünra kõrgustel kompadel, ees fantastilised maskid, siis kakskümmend kaks torni vank-reil, millel olid näitlejad, kes kandsid ette piiblistseene: Püha Miikaeli torn kujutas inglite võitlust ja Luciferi väljaheitmist taevast; Aadama torn kujutas Aadama ja Eeva loomist ja mao hiilimist nende juurde; Moosese torn käsulaudade andmist.

Michelangelole näisid elavad pildid lõpmatuna. Ta polnud iial lugu pidanud piiblinäidendeist ja tahtis lahkuda. Granaccit võlusid värvikad pildid ja ta soovis lõpuni kohale jääda. Just piduliku missa alguses tabati Duomos keegi bolonj alane varastamas raha-kukruid ja kuldseid vöörihmapandlaid tihedalt kantsli ette tunginud kirikulistelt. Kirikus ja piazza'1 seisev rahvahulk hakkas vihaselt karjuma: «Pooge ta üles! Pooge ta üles!» ja rahvasumm viis õpipoisid endaga kaasa valvkonna pealiku maja juurde, kus varas otsekohe akna külge poodi.

Hiljem tabasid linna samal päeval kohutav tuul ja rahetorm, mis hävitasid kirevad telgid, muutsid palio mänguvälja rabaks. Bugiardini, Cieco, Baldinelli ja Michelangelo kössitasid koos seespool Baptisteeriumi uksi.

«See torm tuli sellepärast, et see vilets bolonjalane varastas Duomos pühapäeval,» hüüdis Cieco.

«Ei, ei, hoopis teisel põhjusel,» vaidles Bugiardini vastu. «Jumal saatis meile tormi karistuseks selle eest, et me poosime mehe usu-pühal.»

Nad pöördusid Michelangelo poole, kes uuris Ghiberti teise uksepaari puhtast kullast skulptuure, nende kümmet hiilgavat paneeli, millel olid pealekuti kõik vana testamendi rahvad, loomad, innad, mäed, paleed.

«Mis mina arvan?» ütles Michelangelo, «Ma arvan, et need uksed on paradiisiväravad.»

Ghirlandaio ateljees oli «Ristija Johannese sünd» valmis ülekandmiseks Santa Maria Novella seinale. Kuigi Michelangelo jõudis ateljeesse varakult, avastas ta, et tuli viimasena. Ta silmad laienesid erutusest, kui kõik tormasid edasi-tagasi, korjasid kokku kartonge, etüüdidekimpe, pintsleid, värvipotte ja -pudeleid, pangesid, liiva- ja lubjakotte, märkimistikke. Materjalid laaditi väike-lele kärule, mida vedas veelgi väiksem eesel, ja kogu ateljee asus eele, eesotsas Ghirlandaio nagu kasutav kindral. Michelangelo kui kõige värskem õpilane ajas käru piki Via del Solet kuni Päikese-närgini, mis näitas, et nad astusid üle Santa Maria Novella kogu-iuse piiri. Ta pööras eesli paremale ja oligi Piazza Santa Maria Movellal, linna ühel vanemal ja kaunimal väljakul.

Ta peatas kohe eesli: tema ette kerkis jämedatest tellistest kirik, nis oli seisnud lõpetamata 1348. aastast alates, kuni Giovanni Rucellai, keda Michelangelo luges oma onuks, oli tulnud heale motole valida seda suurepärast mustvalget fassaadi kavandama Leon Battista Alberti. Michelangelo värahtas, kui mõtles Rucellaide perekonnale, seda enam sellepärast, et ta ei tohtinud Rucellaide nime Buonarrotide majas mainidagi. Kuigi ta polnud iial käinud lende palees Via della Vigna Nuoval, aeglustas ta sellest möödudes alati pisut sammu, et heita pilk avaraisse aedadesse, kus oli vanu kreeka ja rooma skulptuure, ja uurida Alberti arhitektuuri, kes oli kujundanud toreda Rucellai palee.

Kleenuke Tedesco juhatas mahalaadimist, kamandades tormiliselt kolmeteistkürnneaastaseid. kes olid seekord tema käealused. Michelangelo astus sisse pronksuksest, visandirull kaenla all, ja seisatas, hingates sisse jahedat viirukilõhnalist õhku. Tema ees avanes egiptuse risti kujuline, üle kolmesaja jala pikkune kirik, selle

kolm teravakaarelist võlvi ja majesteetlike sammaste read, kusjuures sammaste vahemaad kasvasid, kui nad lähenesid peaaltarile. Viimase taga oli Ghirlandaio ateljee töötanud kolm aastat. Selle külgseinu katsid heledad seinamaalingud; otse Michelangelo pea kohal seisis Giotto puust krutsifiks.

Ta astus aeglaselt mööda pealöövi, nautides iga sammu, sest see oli nagu matk läbi itaalia kunsti. Legend jutustas, et Cimabue oli avastanud Giotto -maalija, kujuri ja arhitekti — lamburina, kes

30

joonistas kaljule. Cimabue tõi ta oma ateljeesse ja temast sai see, kes hiljem vabastas maalikunsti bütsantsi süngest elutusest. Üheksakümmend aastat järgisid Giottot epigoonid, kuni hakkas maalima Masacoio, kes tõusis ise jumal teab ikust, ja Firenze kunst oli taassündinud; ja siin ikiriku vasakus tiivas nägi Michelangeio selle elavat, säravat tõendit — Masaccio «Kolmainust».

Vasakul teispool kesklöövi nägi ta Brunelleschi krutsifiksi, Strozzi perekonnakabelit Orcagna vennaste freskode ja skulptuuridega, Ghiberti pronkskujudega peaaltari fronti ja nagu selle toreduse tipuna Rucellai kabelit, mille oli ehitanud ta oma ema perekond kolmeteistkümnenda sajandi keskpaiku, kui üks perekonnaliige oli hankinud varanduse sel teel, et oli avastanud Idamail, kuidas ilusat punast värvi valmistada.

Michelangelo polnud iial suutnud end sundida niikaugele, et ta oleks astunud üles neist paarist trepiastmest, mis viisid Rucellai kabelisse, kuigi see sisaldas Santa Maria Novella üllamaid kunsti-aardeid. Teda oli takistanud perekonna salavaen. Nüüd aga, mil ta oli end perekonnast lahti kiskunud ja kavatses töötada siin Santa Maria Novellas, oli tal vist õigus kabelisse astuda. Õigus siseneda, tundmata end sissetungijana sellesse perekonnaharusse, kes pärast ema surma oli katkestanud kõik sidemed, hoolimata vähimatki sellest, mis juhtub Francesca Rucellai del Sera, Maria Bonda Rucellai tütre viie pojaga.

Ta pani maha paki, mida,kandis, ja läks aeglaselt mööda trepiastmeid üles. Jõudnud kord' juba kabeli sisemusse, kus olid Cimabue «Madonna» ja Pisano marmorist «Neitsi lapsega», langes ta põlvili, sest siin kabelis oli kogu oma noorusaja palvetanud tema ema-ema ja siin oli palvetanud tema emagi neil kaugeil pidupäe-vadel, mil kogu perekond oli koos.

Pisarad põletasid silmi ja purskusid välja. Talle oli õpetatud palveid, kuid ta oli lausunud palvesõnu ainult suuga. Nüüd tulid nad huultele käskimata. Kas ta palvetas ilusa Madonna või oma ema ees? Oli siin mingit vahet? Kas polnud ema olnud niisamasugune nagu Madonna poisi kohal? Kõik ähmased mälestused, mis tal olid emast, sulasid ühte mälestustega Neitsi Maarjast.

Ta tõusis, sammus Pisano «Neitsi Maarja» juurde ja libistas oma pikad luised sõrmed tundlikult üle marmorvoltide. Siis pööras ta ümber ja lahkus kabelist, hetkeks peatudes trepi ülemisel astmel ja mõeldes, kui erinevad olid tema vanemate perekonnad. Rucellaid olid ehitanud selle kabeli umbes 1265. aastal, samal ajal kui Buonarrotid olid rikastunud. Rucellaid olid mõistnud, kes olid kõige peenemad ametimehed, peaaegu oma kunstiala loojad: Cimabue maalikunstis kuskil kolmeteistkümnenda sajandi lõpul ja Nino

31

Pisano 1365. aastal. Isegi nüüd, 1488. aastal, olid nad veel sõbralikus võistluses Medicitega, kui Kreekas, Sitsiilias ja Roomas kaevati välja marmorkujusid.

Buonarrotid polnud kunagi lasknud püstitada ühtki kabelit. Iga teine sama jõukas perekond oli seda teinud. Miks mitte nemad?

Koori taga nägi ta oma kaaslasi materjali tellinguile kandmas.

Kas oli küllaldane seletus, et Buonarrotid ei olnud usklikud ega jlnud seda kunagi olnudki? Lodovico kõnelused olid täis usulisi väljendeid, kuid Monna Alessandra oli öelnud oma poja kohta:

«Lodovico kiidab heaks kõik kirikuseadused ka siis, kui ta ise neid ei täida.»

Buonarrotid olid alati olnud kitsid floriinidega. Neil oli loomupärane majanduslik kavalus ja kirglik keskendumisvõime raha hoida. Kas oli soov mahutada vara ainult majadesse ja maasse, toskaanalase meelest ainukesse tõelise rikkuse allikasse, takistanud Buonarrotisid kunagi ainsatki skuudot kunstile kulutamast? Michel-angelo ei mäletanud, et ta oleks näinud mõnd lihtsamatki maali või skulptuuri mõne Buonarroti majas. See oli kuidagi kummaline jõuka perekonna kohta, kes oli elanud kolmsada aastat maailma kõige loominguvõimelisemas linnas, kus isegi kehvades kodudes oli sugupõlvest sugupõlve pärandatud religioosseid kunstiteoseid.

Ta pööras selja, et viimast korda vaadata Rucellai kabeli freskodega kaetud seinu ja tajus masendatult, et Buonarrotid olid mitte ainult kitsid, vaid nad olid ka kunsti vaenlased, sest nad vihkasid selle loojaid.

Bugiardini hõikas tellinguilt ja kutsus teda. Michelangelo leidis, et kogu ateljee töötas üksmeeles. Bugiardini oli eelmisel päeval katnud paksu intonakokihiga pildipaneeli ja loonud kareda pinna, kuhu ta nüüd asetas krohvi ainult täna maalitavale pinnaosale, Cieco tõstis Baldinelli ja Tedesco abil üles kartongi, mille nad hoidsid märja krohvikihi peal. Ghirlandaio märkis elevandiluust terava pulgaga inimfiguuride piirjooned märjale krohvile ja andis siis märku kartongi äravõtmiseks. Noored õpipoisid ronisid tellinguilt maha, kuid Michelangelo jäi vaatama, kuidas Ghirlandaio segas väikestes veenõudes oma mineraal-mullavärve, võttis pintsli sõr-mede vahele ja alustas maalimist.

Ta pidi töötama kindlalt ja nobedasti, sest ta pidi ülesande lõpetama enne, kui krohv õhtuks kuivab. Kui ta oleks viivitanud, oleks värvimata krohv läbi kiriku puhuvates õhuvoolustes kooriku moodustanud ja need kohad oleksid muutnud värvi ning hakanud hallitama. Kui ta poleks osanud täpselt määrata, kuipalju ta suudab ühe päevaga valmis maalida, oleks ülejäänud kuiv krohv tulnud järgmisel hommikul maha raiuda ja see oleks jätnud selgesti

32

nähtava õmbluse. Parandamine oli keelatud. Hiljem lisatud värvid oleksid pidanud sisaldama liimi, mis oleks võtnud freskolt värvi ja muutnud selle mustaks.

Michelangelo seisis tellinguil veeämbriga, pritsides vett otse Ghirlandaio lendava pintsli ees olevale krohvipinnale, et see püsiks niiske. Ta mõistis esimest korda selle ütluse tõde, et ükski argpüks pole iial katsetanud freskomaalimist. Ta jälgis, kuidas Ghirlandaio liikus julgesti edasi, maalides tütarlast, kel oli pea peal korv küpsete puuviljadega, lainetavat rüüd, mis oli tollal moes ja mille tõttu Firenze tütarlapsed näisid nagu rasedad pereemandad. Ghirlandaio kõrval seisis Mainardi, maalides Tornabuoni perekonna kaht vanemat väärikat tädi, kes tulid Elizabethile külla.

Benedetto oli tellinguil kõige kõrgemal, tema maalis keerukat risttaladega lage. Granacci hooleks oli antud tausta keskel olev teenijatüdruk, kes toob Elizabethile kandiku. David töötas Eliza-bethi kallal, kes nõjatus rikkalikult nikerdatud puust voodipeatsile. Bugiardini, kelle osaks oli antud akna- ja ukseraamid, kutsus Michelangelo sõrmeplaksutuste abil enda juurde vett piserdama, astus-siis tagasi, et imetleda tillukest akent, mille la oli äsja maalinud Elizabethi pea kohale.

«Oled sa kunagi näinud ilusamat akent?» küsis ta. «Hiilgav, Bugiardini,» vastas Michelangelo. «Eriti see tühi ruum. mis läbi paistab.»

Bugiardini uuris oma tööd hämmeldunult, kuid uhkelt.

«Sulle ka meeldib see osa? Imelik, ma pole seda veel maali-nudki.»

Pildipinna kõrgpunkt saavutati siis, kui Ghirlandaio maalis Mainardi abil imekauni noore Giovanna Tornabuoni, kel oli üll Firenze kallimast siidist ja juveelidest valmistatud kunstipärane kleit ja kes vaatas otse Ghirlandaiole otsa, tundmata põrmugi huvi kõrge seljaga voodis istuva Elizabethi või voodipingil istuva teise Tornabuoni kaunitari rinda imeva Johannese vastu.

Paneel nõudis viis päeva keskendatud tööd. Michelangelo oli ainuke, kellel ei lubatud värvi kasutada. Ta oli haavunud: miski temas ütles, et kuigi ta oli olnud ateljees ainult kolm kuud, suudaks ta töötada seina kallal niisama hästi kui teised kolmeteist-kümneaastased. Samal ajal aga kinnitas mingi sisemine hääl talle, et kogu sel palavikulisel tegevusel ei olnud temaga mingit pistmist. Isegi siis, kui ta tundis end kõige õnnetumana sellepärast, et ta oli kõrvale jäetud, tahtis ta koorilt ja ateljeest omaenese maailma välja joosta.

Nädala lõpupoole hakkas krohv kuivama. Lubi imes endasse ohust süsihappegaasi ja kinnistas värvid. Michelangelo nägi, et ta

oli eksinud arvates, et pigmendid imenduvad märga krohvi. Nad jäid pinnale, kaetud kaltsiumkarbonaadi kristallkoorikuga, mis sobis neile samuti nagu noore atleedi nahk tema liha ja vere katteks. Kogu paneelil oli nüüd metalne sära, mis kaitses värve kuumuse, külma ja niiskuse eest. Kuid hämmastav oli see, et iga päeva osa omandas aeglaselt kuivades just need värvid, mis Ghirlandaio oli loonud oma ateljees.

Ja ometi, kui ta läks järgmisel pühapäeval missa ajal üksinda Santa Maria Novellasse, puges ta palvetavate firentselaste vahelt läbi ja vaatles nende sametist farsetto'sid, dublette, avaraid valge nirginahaga ääristatud kamlottmantleid ja kõrge krooniga kübaraid, tundis ta end masendatuna: nii palju värskust ja jõudu oli joonistustest välja jäänud. Kaheksa naist olid paljad mosaiik-vaikelud, tehtud otsekui kõvadest värvilistest kivitükkidest. Ja kindlasti ei olnud pildil kujutatud Johannese sündimist tagasihoidliku Elizabethi ja Sakariase perekonnas. See oli seltskondlik koosolemine itaalia kaubavürsti kodus ja sel puudus täiesti religioosne vaim või sisu.

Kirka pildi ees seistes tajus poiss, et Ghirlandaio armastas Firenzet. Linn oli ta usk. Ta kulutas oma elu, joonistades ta elanikke, ta paleesid, ta peenelt kaunistatud tube, ta arhitektuuri ja elust tuksuvaid tänavaid, ta usulisi ja poliitilisi rongkäike. Ja kui terav silm tal oli! Miski ei pääsenud ta pilgu eest. Kuna keegi ei olnud teinud talle ülesandeks maalida Firenzet, oli ta teinud Firenzest Jeruusalemma: Palestiina kõrb oli Toskaana ja kõik piibli-inimesed olid kaasaegsed firentselased. Ja et Firenze oli roh-kem paganlik kui kristlik linn, siis olid kõik Ghirlandaio võltside portreedega rahul.

Michelangelo väljus kirikust rusutud meeleolus. Vormid olid ülevad, kuid kus oli siin sisu? Ta silmad muutusid hägusaks, kui ta püüdis kujundada sõnu, et anda vormi mõtteile, mis tõuklesid ta peas.

Temagi tahtis õppida, kuidas täpselt väljendada seda, mis ta näeb. Kuid tähtsam on alati see, missuguseid tundeid nähtu äratab.

8.

Ta jõudis hulkudes Duomo juurde, kus naored kogunesid jahedale marmortrepile naljatlema ja möödakäijaid silmitsema. Firenzes oli iga päev laat. Pühapäeviti oli see Itaalia rikkaim linn, kes oli Veneetsia kaubanduses Idamaaga kõrvale lükanud, tõendades, et ta kolmkümmend kolm pangamaja andsid rikkust kõigile.

Firenze tütarlapsed olid blondid, saledad, nad hoidsid päid püsti, kandsid kirevaid värvilisi juuksevõrke ja pikkade käistega kõrge kaelusega kleite, mille üle oli kroogitud seelik, rindu rõhutasid nad üliõhukeste kangaste ja värvidega. Vanemad mehed olid tumedais mantlites, kuid tähtsamate perekondade noored mehed sünnitasid suure värvirõõmu Duomo trepi ja Baptisteeriumi vahel, kandes calzone'sid nii, et kumbki reis oli eri värvi ja kaunistatud vastava perekonna vapiga. Nende kaaskonnad olid riietatud samuti.

Jacopo istus vana-rooma sarkofaagi kaanel, missuguseid seisis mitu vastu katedraali sakilist kollakaspruuni telliskülge. Siit tegi ta kogu aja märkusi mööduvate tütarlaste kohta, kuna ta häbistav pilk otsis neid, kellele ta võiks öelda oma kõrgeima ülistuslause:

«Ah, selle viiksin minagi sängi!»

Michelangelo läks Jacopo juurde, silitas käega hellalt sarkofaagi kaant, ta sõrmed jälgisid võitlevate meeste ja hobuste rongkäiku kujutavat madalreljeefi.

«Katsu, kuidas need marmorkujud veel praegugi elavad ja hingavad!»

Ta hääl väljendas niisugust vaimustust, et ta sõbrad pöördusid ümber ja vaatasid talle otsa. Nüüd oli ta saladus paljastatud Firenze hämarikus, mil loojuv päike süütas Baptisteeriumi ja katedraali kuplid põlema. Ta nälg oli temast võitu saanud.

«Jumal oli esimene kujur. Ta tegi esimese kuju — inimese. Ja kui ta tahtis anda esimesed seadused, mis materjali ta siis kasutas? Kivi. Kümme käsku Moosese jaoks on raiutud kivitahvlitele. Millest olid esimesed tööriistad, mis inimesed endale voolisid? Kivist. Vaadake kõiki neid maalijaid, kes me vedeleme Duomo trepil. Kui palju kujureid siin on?»

Ta kaasõpilased olid sellest pursangust jahmunud. Isegi Jacopo lakkas tüdrukuid vahtimast. Nad polnud Michelangelot iial kuulnud kõnelevat sellise kirglikkusega, kusjuures ta silmadki hõõgusid nagu merevaiguvärvi söed kustuvas ehas. Ta selgitas neile, miks tema arvates ei olnud enam kujureid: haamri ja peitliga raiumine nõuab jõudu, mis väsitab vaimu ja ihu ühevõrra, vastuoksa pintslile, pliiatsile ja söele, mida maalijal on nii kerge käsitseda.

Jacopo,vilistas pilklikult. Granacci vaatas oma noorele sõbrale.

«Kui äärmine väsimus on kunsti tunnusmärk, siis tuleb pidada kivimurdjat, kes eemaldab marmorit mägedest talvade ja raskete kangide abil, õilsamaks kui kujurit, seppa paremaks kui kullas-seppa ja müürseppa tähtsamaks kui arhitekti.»

Michelangelo punastas. Ta oli alustanud halvasti. Ta uuris Jacopo, Tedesco ja kahe teise kolmeteistkümneaastase irvitavaid nägusid,

35

«Kuid te peate nõustuma, et kunstiteos muutub seda üllamaks, mida paremini ta esindab tõde? Raidkunst jõuab lähemale täiuslikule vormile, sest kui töödelda marmorit, võib kuju vaadata kõigest neljast küljest. . .»

Ta harilikult nii kasinad sõnad tulvasid üksteisest üle: maalija pani oma värvi lamedale pinnale ja püüdis perspektiivi kasutamisega veenda inimesi, et nad nägid kogu näitelava. Kuid katsutagu käia inimese või puu ümber maalil! See oleks illusioon, võluri temp. Selle asemel aga kujur! Ah, ta raius täit tõelisust. Sellepärast suhtus raidkunst maalimisse samuti nagu tõde valesse. Ta kui maalija tegi vea, mis ta siis ette võttis? Ta lappis, parandas ja kattis vea uue värvikihiga. Kujur aga pidi nägema marmori sisemuses olevat vormi. Ta ei saanud murdunud osi tagasi liimida. Sellepärast pole tänapäeval enam kujureid, sest nende kunst nõuab tuhat korda enam otsustusvõime ja ettenägemise täpsust. Ta peatus äkki, hingeldades raskelt.

Jacopo hüppas maha oma õrrelt sarkofaagi kaanel ja laiutas käsivarsi selle märgiks, et ta kavatseb kõnelda. Ta oli andekas; ta armastas maalimist ja mõistis seda, kuigi oli liiga laisk, et selle kallal töötada ja õppida.

«Raidkunst on igav. Mida suudavad skulptorid teha? Mehe, naise, lõvi, hobuse. Siis jälle seesama otsast peale. Ühetooniline. Kuid maalija võib kujutada kogu universumit: taevast, päikest, kuud ja tähti, pilvi ja vihma, mägesid, jõgesid, meresid. Skulptorid on kõik igavusest surnud.»

Sebastiano Mainardi ühines rühmaga ja seisis kuulatades. Ta oli viinud oma naise iganädalasele jalutuskäigule ja pöördunud siis tagasi Duomo trepile noorte meessõprade seltskonda, millest ta, nagu kõik Firenze mehed, pidas enam kui naiste seltskonnast. Ta tavaliselt kahvatuil põskedel olid värvilised laigud.

«See on tõsi! Kujur vajab ainult tugevat käsivart ja tühja meelt. Jah, tühja; kui kujur on joonistanud oma lihtsa kavandi, mis sünnib siis tema peas nende sadade tundide jooksul, mil ta peab taguma peitleid ja punktiire vasaraga? Mitte midagi! Kuid maaler peab iga hetk mõtlema tuhandeist asjadest, võtma arvesse maali kõiki olulisi osi. Kolmanda mõõtme illusiooni loomine nõuab meisterlikkust. Sellepärast on maalija elu erutav ja kujuri elu igav.»

Pettumusepisarad tõusid Michelangelole silma. Ta kirus ennast, et ta ei suutnud raiuda sõnadesse neid kiviseid vorme, mida ta oma sisemuses tajus.

«Maal hävib: piisab tulekahjust kabelis, liigsest külmast, ja maal tuhmub, praguneb. Kuid kivi on igavene! Miski ei saa seda

36

hävitada. Kui firentselased kiskusid maha kolosseumi, mis nad tegid siis kivitahkudega? Ehitasid neist uued seinad. Ja mõtelge kreeka raidkunstile, mis kaevatakse maast välja ja mis on kaks-kolm tuhat aastat vana. Näidake mulle maali, mis on kaks tuhat aastat vana. Vaadake seda rooma marmorsarkofaagi — ta on niisama selge ja tugev nagu sel päeval, mil ta raiuti...»

«Ja niisama külm!» hüüdis Tedesco.

Mainardi tõstis tähelepanu köitmiseks käe.

«Michelangelo,» alustas ta lembelt, «kas sulle pole kunagi pähe turgatanud, et põhjuseks, miks praegu pole kujureid järele jäänud, on materjali hind? Kujur vajab rikast meest või organisatsiooni, kes varustab teda marmori või pronksiga. Firenze Villagild finantseeris Ghibertit nelikümmend aastat, et ta saaks valmistada Baptisteeriumi uksed. Donatellot varustas tarvismineva rahaga Cosimo de' Medici. Kes muretseks sulle kivi, kes elataks sind senikaua, kuni sa ta kallal töötad? Värv on odav, tellimusi tuleb ohtrasti; sellepärast me võtamegi õpipoisse. Ja mis puutub õhusse, et kujur võib teha töötamisel saatusliku vea, kuidas on siis lugu freskomaalijaga? Kujur peab nägema kivis peituvat vormi, aga kas ei pea freskomaalija ette nägema oma värvide lõpptulemust värskes märjas krohvis ja teadma täpselt, missuguseks need muutuvad kuivades?»

Michelangelo pidi tuimalt nõustuma, et see oli tõsi.

«Peale selle,» jätkas Mainardi, «kõik, mis iganes võidakse teostada raidkunstis, on juba loonud Pisanod, Ghiberti, Orcagna, Donatello. Või kas või Desiderio da Sattignano või Mino da Fiesole; nad tegid kenad, meeldivad koopiad Donatellost. Ja Bertoldo, kes aitas Donatellol valada kujusid ja õppis temalt saladusi, mille Donatello ise oli õppinud Ghibertilt: mis on Bertoldo loonud uut peale mõninga Donatello suurte nägemuste vähendatud miniatuuri? Ja nüüd on ta haige ja suremas, ta töö on tehtud. Ei, kujur ei saa teha midagi muud kui kopeerida, sest raidkunsti tööpõld on nii kitsas.»

Michelangelo pööras näo kõrvale. Kui ta ainult teaks rohkem! Siis võiks ta neid veenda, kui üllas on luua ruumilisi kujusid. Granacci puudutas lohutavalt poisi õlga.

«Kas sa oled unustanud, Michelangelo, mis ütles Praxiteles? «Maalikunstil ja raidkunstil on ühised vanemad; nad on sõsarkunstid.»»

Kuid Michelangelo keeldus lepitust vastu võtmast. Sõnagi lausumata astus ta jahedast marmortrepist alla ja läks mööda munakivi-tänavaid koju, ära Duomo juurest.

9.

Öö oli unetu. Ta viskles ja vähkres. Tuba oli palav, sest Lodovico ütles, et aknast tulev õhk on niisama halb kui vibulask rindu. Buonarroto, kes jagas temaga sängi, oli niisama rahulik unes nagu kõigis muuski. Kuigi ta oli Michelangelost kaks aastat noorem, oli ta kõige viie poisi asjade korraldaja.

Nende lähimas voodis kardinate taga magasid Buonarrotide järglaste parim ja halvim: poolteist aastat Michelangelost vanem Lionardo, kes viitis oma päevi sellega, et püüdis saada pühakuks, ja neli aastat noorem Giovansimone, laisk ja ebaviisakas oma vanemate vastu, kes oli kord Lucrezia köögi põlema pistnud sellepärast, ct võõrasema oli teda karistanud. Sigismondo, noorim, magas alles hällis Michelangelo voodi jalutsis. Michelangelo kahtles, et poisist ei tule iial midagi rohkemat kui tola, sest tal puudus igasugune võime õppida.

Vaikselt hüppas Michelangelo voodist välja, libistas jalga oma brache'd, lühikesed püksid, särgi ja sandaalid ning lahkus majast. Ta läks alla mööda Via dell' Anguillarat — tänavad olid värskelt pestud ja trepikojad puhtaks küüritud, ja sealt Piazza Santa Cro-cele, kus kerkis karmina ja tumedana frantsiskaanide kiriku pea-listamata telliskivifassaad. Kui ta möödus lahtisest sammastikust, otsisid ta silmad Nino Pisano sarkofaagi ja seda kandva nelja allegoorilise kuju piirjooni. Ta pöördus vasakule Via del Fossole, mis oli ehitatud linnamüüri teisele piirile, möödus vanglast, siis Siena Püha Katariina vennapojale kuuluvast majast ja tänava lõpul Pää-sukeste nurgal linna kuulsaimast apteegist. Siit pöördus ta Via Pietrapianale. Lamedate kivide tänavale, mis viis üle Piazza Sant' Ambrogio, mille äärel asuvasse kirikusse olid maetud skulptorid Verrocchio ja Mino da Fiesole.

Piazza'lt läks ta piki Borgo la Crocet, kuni see ühines Via Pontassieve nimelise maanteega; selle lõpul jõudis ta välja Affrico jõeni, mis voolas Arnosse ja mille rohelisi kaldaid peitsid puud ja lopsakas taimestik. Läinud üle Via Piagentina, jõudis ta Varlungoni, muistse rooma koolmekohani, kus oli väike majadekobar, siis pöördus ta taas vasakule ja sammus kallakust üles Settignano suunas.

Michelangelo oli käinud umbes tund aega. Koit puhkes kuumana ja kirkana. Ta peatus mäeküljel, et vaadata, kuidas Toskaana ümarakujulised künkad ärkasid sügavast unest. Ta hoolis vähe neist looduse ehteist, mis nii vaimustasid maalijaid: punaseist moonidest rohelises kasvavas nisus, peaaegu mustadest küpressisalkadest.

Ei, ta armastas Arno orgu, sest see oli skulpturaalne maastik. Jumal oli suurim kujur: lüürilised künkad, iga järgmine seljak oli kavandatud kunstnikukäega, igaüks täiendas järgnevaid vastu-lainetavaid seljandikke, kusjuures silm ei näinud midagi, mis oleks olnud hooletult tehtud. Selges õhus näisid kauged tipud, ümarad mäeharjad, villad, penikoormate kaugusel asuvad puud olevat käega katsutavad, nende vorm tundus kombatav. Looduse perspektiiv mõjus siin vastupidiselt: mida kaugemal oli ese, seda käegakatsutavamas kauguses näis see olevat.

Toskaanalane oli loomult kujur. Asudes looduse kallale, ehitas ta kiviterrassid, istutas viinamarjaaiad ja oliivisalud kooskõlas küngastega. Kaht heinakuhja ei olnud kujundatud ühtmoodi; iga perekond päris oma skulptuursed vormid: ümmargused, pikergused, vihmavarjukujulised, telgikujulised, mis olid talu tunnuseks.

Michelangelo ronis mööda vankriteed mägedesse. Müürid sulgesid selle enda vahele ja müürid olid toskaanalase elu tugisambad. Need pakkusid talle üksindust, andsid talle kaitset ja valvasid samal ajal ta maad ja iseseisvust; nad tõusid kuni kolmeteistkümne jala kõrguseni ja hoidsid laskuvaid nõlvakuid; nad olid ehitatud nii, et pidasid vastu sadu inimpõlvi. Kivi oli siin valitsev tegur: kivist ehitas toskaanalane oma talud ja villad, kiviga piiras ta oma põllud, ehitas mäenõlvadele terrassid mulla paigalhoidmiseks. Loodus oli olnud helde kivi poolest; iga küngas oli kasutamata kivimurd. Kui toskaanalane kraapis sõrmeküünega küllalt sügavale, sattus ta ehitusmaterjalile, millest piisas kas või kogu linna ehitamiseks. Ja kui ta ehitas puhtast kaljust, seisid ta seinad kindlalt nagu müüritud.

«Osavus, millega inimesed käsitsevad kivi, kõneleb meile, kui tsiviliseeritud nad on.»

Ta lahkus teelt seal, kus see käändus Maiano kivimurdu. Neljaks aastaks pärast ema surma oli ta jäetud kolama siia ümbrusse, kuigi tal oleks olnud paras aeg koolis käia. Settignanos ei olnud ühtki õpetajat ja ta isa oli liiga enesessetõmbunud, et sellest välja teha. Nüüd ronis ta maastikul, kus ta tundis iga väljaulatuvat kivirahnu, puud ja kraavi.

Jätkates ülesmäge viivat teed, jõudis ta Settignano asundusse, kus tosin maju oli kogunenud ümber halli kivikiriku. See oli kiviraiujate maa süda, mis oli kasvatanud maailma suurimad scalpelli-no'd, need põlvkonnad, kes olid omal ajal ehitanud Firenze. Paik asus ainult kahe penikoorma kaugusel linnast, esimesel tasandikul orust tõustes, ja sealt oli kerge kive linna tuua.

Settignano kohta öeldi, et ta ümberkaudsed künkad olid kivist südame ja sametist rindadega.

39

Minnes läbi tillukese asunduse Buonarrotide kodumaja poole, möödus ta tosinast kiviraiumisõuest, mis olid laiali podere'de, talude vahel. Peagi jõudis ta suurele õuele, kust pärines Desiderio da Settignano. Surm oli riisunud temalt vasara ja peitli kolmekümne kuue aastasena, kuid juba sel ajal oli ta kuulus. Michelangelo teadis hästi tema valmistatud marmorhaudu Santa Croces ja Santa Maria Novellas ja nende oivalisi ingleid, ja tema «Neitsit», mis oli voolitud nii hellalt, et ta näis pigem magav kui surnud. Desiderio oli võtnud õpilaseks Mino da Fiesole, kes oli ainult noor kiviraiuja, ja õpetanud talle marmoriraiumise kunsti. Kurvastatuna oma õpetaja kaotusest oli Mino Rooma rännanud.

Nüüd ei olnud Firenzesse enam ühtki skulptorit jäänud. Ghiberti, kes oli välja koolitanud Donatello ja Pollaiuolo vennaksed, oli surnud umbes kolmkümmend kolm aastat tagasi. Donatello, kes oli surnud kakskümmend kaks aastat tagasi, oli juhatanud oma ateljeed pool sajandit, kuid tema järglastest oli Antonio Rossellino surnud juba üheksa aastat tagasi ja Luca della Robbia kuus aastat tagasi, Verrocchio oli surnud äsja. Pollaiuolo vennaksed olid kolinud Rooma neli aastat tagasi ja Bertoldo, Donatello soosik ning tema suurte teadmiste ja töökoja pärija, oli raskesti haige. Andrea ja Giovanni della Robbia, keda Luca oli koolitanud, olid loobunud raidkunstist emailitud terrakota reljeefide kasuks.

Jah, raidkunst oli surnud. Erinevalt oma isast, kes soovis, et ta oleks sündinud sada aastat tagasi, palus Michelangelo ainult, et ta oleks sündinud nelikümmend aastat varem ja oleks saanud õppida Ghiberti juhtimisel; või kolmkümmend aastat varem,

sest siis oleks ta võinud õppida Donatello õpipoisina; või isegi kakskümmend või kümme või viis aastat varem, et ta oleks saanud õppida marmori töötlemist Pollaiuolo vennasteljt, Verrocchiolt või Luca della Robbialt.

Ta oli sündinud liiga hilja sellel maal, kus kakssada viiskümmend aastat tagasi, pärast seda kui Nicola Pisano oli maa seest välja kaevanud kreeka ja rooma marmorkujusid ja hakanud raidkunstnikuks, oli Firenzes ja Arno orus loodud suurimad skulptuuri-rikkused, pärast seda, kui Pheidias oli lõpule viinud oma töö kreeka Panthenoni kallal. Salapärane katk, mis oli nuhelnud Toskaana skulptoreid, oli neist viimasegi minema pühkinud. Nii hiilgavalt õitsenud sugupuu oli nüüd kustunud.

Muremeeli liikus ta edasi.

10.

Allpool, keerleva tee ääres, umbes mõnesaja sammu kaugusel oli Buonarrotide suvila viie adramaa suuruse talu keskel, mis oli renditud võõrastele pikaajalise lepingu alusel. Michelangelo ei olnud siin kuude kaupa käinud. Nagu alati oli ta hämmastunud maja ilust ja ruumikusest. See oli ehitatud kakssada aastat tagasi parimast Maiano pietra serena'st, selle ranged jooned olid graatsilised ja selle laiadelt rõdudelt oli näha alla orgu, kus sädeles jõgi nagu hõbeehe.

Ta mäletas, kuidas ta ema oli liikunud tubades, kudunud kangast alumise korruse avaral rõdul, suudelnud teda head ööd soovides suures nurgatoas, kust avanes vaade Buonarrotide põldudele. Ta mäletas oja oru põhjas ja Topolino kiviraidürite-perekonda vastaspoolsel künkaharjal.

Ta läks risti läbi tagaõue ja piki luumustriliseks kulunud kivi-rada, mööda kivitsisternist, mille keerukast viirutusest ja ristviirutusest ta oli saanud oma esimesed joonistustunnid. Sealt jooksis ta kiiresti künkast alla, nisuväli ühel ja küpsevad viinamarjad teisel käel, ja jõudis sügava oja äärde oru põhjas, mida varjutas lopsakas lehestik. Ta tõmbas särgi seljast, lühikesed püksid ja sandaalid jalast ning püherdas jahedas vees, nautides selle niiskust oma rahutul, väsinud kehal. Siis kükitas ta veidi aega kuumas päikeses, et ennast kuivatada; pani riided selga ja ronis värskendununa vastaspooisest rinnakust üles.

Ta peatus, kui jõudis niikaugele, et nägi õue. Seda pilti ta armastas, see tähendas talle kodu ja julgusetunnet: isa kasutas karastatud raudpeitleid ja ümardas rihvatud sammast, noorim poeg servas trepiastmestikku, üks vanemaist kahest poisist raius õrna aknaraami, teine granuleeris uksepaneeli pinda, vanaisa häilis peene jõeliiva abil sammast pöörleval käial. Nende taga olid kolm võlvkaart, mille all sibasid kanad, pardid, sead.

Poisi meelest ei olnud mingit vahet scalpellino ja scultore, kiviraiuja ja kujuri vahel, sest scalpellino'd olid tublid ametimehed, kes tõid esile pietra serena värvi ja süü. Vahe võis olla kunstilises tasemes, kuid mitte laadis: iga Pazzide, Pittide ja Medicite paleede kivi oli raiutud, lihvitud, saanud pinnatekstuuri, nagu oleks ta olnud raidkuju, mida ta Settignano scalpellino'le oligi. Vähemad ametimehed piirdusid tavaliste, väiksemate majade ehituskivide ja tänavasillutiskivide valmistamisega. Ent nii uhked olid kõik firent-selased oma kõige lihtsamatelegi sillutiskividele, et kogu linn suurustles selle lurjusega, kes viidi timukavankril Palazzo della Signoria juurde poomisele ja kes karjus protestiks:

«Missugused idioodid on raiunud nii viletsad sillutiskivid?»

Isa kuulis Michelangelo samme:

«Buon di, Michelangelo.»

«Buon di, Topolino.»

«Come va? Kuidas käsi käib?»

«Non c'e male. Päris hästi. E te? Aga sul endal?»

«Non c'e male. Ja auväärt Lodovicol?»

«Hästi.»

Topolinol oli tegelikult ükskõik, kuidas Lodovico käsi käis: ta oli keelanud Michelangelol siia tulla. Keegi ei tõusnud üles, sest kiviraiujad rikuvad harva oma rütmi; kaks vanemat poissi ja see, kes oli täpselt Michelangelo-ealine, hüüdsid talle soojalt teretulemast.

«Benvenuto, Michelangelo. Tere tulemast!»

«Salve, tervist, Bruno. Salve, Gilberto, salve, Enrico!»

Scalpellino'de sõnad on kasinad ja lihtsad, iga sõna püüab pikkuselt mahtuda ühte vasaralööki. Kui kiviraiuja lõhestab kivi, ei kõnele ta üldse: üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse: mitte ühtki sõna, ainult õlgade ja peitliga liikuva käe rütm. Siis räägib ta pausi ajal: üks, kaks. kolm, neli. Lause peab mahtuma ülejäänud neljani-lugemisse, muidu jääb see ütlemata või lõpetamata. Kui mõte on keerukas, siis tuleb see jagada mitme seitsmeni-lugemise või töörütmi vahele ja see täidab kaks või kolm neljani-lugemist. Kuid scalpellino on õppinud piirama oma mõtlemist nii, et selle võib väljendada üheainukese neljani-lugemise pausi jooksul.

Kiviraidurid ei käinud koolis. Topolino arvestas oma lepinguid sõrmedel. Poegadele anti vasar ja peitel kätte kuueaastaselt, nagu oli antud Michelangelolegi, ja kümneaastaselt töötasid nad juba terved päevad kiviraiumisel. Ei esinenud abiellumisi väljaspool oma ametiala. Ehitajate ja arhitektide vahelised lepingud läksid edasi ühest põlvkonnast teise, samuti nagu kivimurdmise tööd Maianos, kus ei leidnud tööd ükski väljastpoolt tulnu. Võlvkaarte vahel rippus pikergune pietra serena tükk — kivi klassikalise töötlemise näidis: kalasaba, subbia või kivipeitli auk, rustika, ristviirutus, lineaarviirutus, soon, täisnurk, taandaste. See oli esimene tähestik, mida Michelangelole oli õpetatud ja mida ta kasutas veel praegugi kindlamini kui kirjatähti, mille abil teda oli õpetatud lugema piiblit ja Dantet.

Topolino küsis: «Sa oled Ghirlandaio juures õpipoisiks?» «Jah.»

«Sulle ei meeldi seal?» «Mitte just väga.» «Peccato. Üpris halb.»

42

«Kes teeb teise tööd, see keedab suppi korvis,» ütles vana-vana-isa.

«Miks sa siis sealt ära ei lähe?» küsis keskmine vend. «Kuhu mul minna?»

«Meil oleks vaja raiujat.» Seda ütles Bruno. Michelangelo pilk .libises vanemalt pojalt isale. «Davvero? On's see tõsi?» «Davvero?»

«Te võtaksite mind õpipoisiks?»

«Kivi kallal sa pole õpipoiss. Sa teenid oma osa.»

Michelangelo süda hüppas. Kõik taksisid vaikuses, kui ta seisis isa ees, kes oli just pakkunud talle oma osa toidust, mis oli määratud kogu perekonnale.

«Mu isa ...»

«Ecco! Seal sa nüüd oled!»

«Võin ma raiuma hakata?»

Vanaisa, kes veeretas oma lihvimisratast, vastas: ««Abi on vähe sestki,» ütles isa, kes kusi Arnosse, kui ta poja paat oli Pisa all kuivale jooksnud.»

Michelangelo istus poolikult tahutud samba ette, vasar ühes, peitel teises käes. Ta armastas nende raskust. Kivi oli konkreetne, mitte abstraktne. Inimene ei saanud sellest rääkida igast ilmakaarest kokku nagu armastusest või teoloogiast. Ükski teoreetik polnud iial eraldanud kivi ta vaiksest puhkepaigast kivimurrus.

Michelangelol oli loomulikku osavust, mis ei olnud kadunud pärast äraoldud kuid. Tema löökide all võttis pietra serena kuju nagu kook. Tema sisse- ja väljahingamisliigutuste ning ta vasaraga käe üles-alla liikumise vahel oli loomulik rütm, kui ta libistas peitlit mööda teravat õnarat. Kombatav kokkupuude kiviga äratas tas tunde, et maailm oli taas õige, ja löögid saatsid jõulaineid mööda ta kuivetanud käsivarsi kuni õlgadeni, kereni, diafragmast ja säärtest alla kuni labajalgadeni.

Pietra serena, mida nad töötlesid, oli soe, elav sinakashall ning peegeldas vahelduvat valgust. Seda oli värskendav vaadata. Kivil oli sitkust, kuid see oli juhitav, elastne, niisama lõbus loomuselt kui värviltki, ja andis itaalia sinitaeva kirkust kõigile, kes teda töötlesid.

Topolinod olid teda õpetanud kivi töötlema sõbralikult, otsima ta loomulikke vorme, ta mägesid ja orgusid, kuigi ta võis näida ühtlaselt kõvana; kunagi ei tohtinud tunda viha või ebasümpaatiat materjali vastu.

«Kivi töötab .koos sinuga. Ta paljastab enda. Kuid sa pead lööma teda õigesti. Kivi ei vihka peitlit. Teda ei tohi solvata. Tema loomusesse

43

kuulub muutumine. Igal kivil on oma loomus. Seda peab mõistma. Kohtle teda hoolikalt, või muidu ta pudeneb. Ära lase end kivist hävitada!»

«Kivi andub osavusele ja armastusele.»

Ta esimene õppetund oli näidanud, et jõud ja tugevus peituvad kivis, mitte käsivartes või tööriistades. Peremees oli kivi, mitte kiviraiuja. Kui mõni kiviraiuja hakkas kujutlema, et tema on peremees, siis pani kivi vastu ja muutis ta alandlikuks. Ja kui mõni kiviraiuja tagus kivi, nagu mõni irumal contadino peksis oma tõp-raid, muutus rikas, soe, hõõguv, hingav materjal tuimaks, värvituks, inetuks, suri tema kätes. Kui teda löödi jalaga ja kiruti, taga kiirustati või ebasõbralikult koheldi, sulges ta oma pehme sisemise loomuse kõva kivilõõriga. Teda võis vägivallaga purustada, kuid mitte kunagi alistuma panna. Kaastundele ta alistus: muutus endisest läbipaistvamaks ja sädelevamaks, võttis nõtkemad vormid ja sümmeetria.

Algusest peale oli poisile õpetatud, et kivil on oma saladus: ta tuli ööseks kinni katta, sest ta pragunes, kui täiskuu talle peale paistis. Igal kivirahnul oli sees õõnsaid ja pingelisi kohti. Selleks et ta jääks taltsaks, tuli teda hoida sooja kotti mähituna ja kotid niisked hoida. Kuumus pani kivi võnkuma, samuti nagu ta oli võnku-nud oma esialgses mägikodus. Jää oli ta vaenlane.

«Kivi kõneleb sulle. Kuulata, kui lööd teda oma vasara küljega.»

Kivile anti kõige hinnalisema toiduaine nimi: carne, liha.

Scalpellino'd austasid seda kivi. Neile oli see maailma kõige vastupidavam aine: ta oli mitte ainult ehitanud nende kodud, talud, kirikud, linnad, vaid oli tuhandeid aastaid andnud neile ka töö, osavuse, töömeheuhkuse, elatise. Kivi ei olnud mitte kuningas, vaid jumal. Nad austasid teda nagu nende paganlikud etruskidest esivanemad. Nad kohtlesid teda austusega.

Michelangelo teadis, et nad olid uhked mehed: karja, sigade, viinamarjaaia, oliivipuude, nisu kasvatamine oli tavaline töö; nad tegid seda hästi, selleks et hästi süüa saada. Kuid kivi töötlemine, ah, see oli juba meheelu! Kas polnud setinjaanolased murdnud, raiunud ja ehitanud kogu Euroopa kõige võluvama linna — Firenze? See oli kiviraidekunsti kalliskivi, ta ilu olid loonud mitte ainult arhitektid ja kujurid, vaid ka scalpellino'd, ilma kelleta poleks olnud mingisugust vormi ja dekoratsiooni lõpmatut vaheldust.

Monna Margherita, vormitu naine, kes hoolitses loomade ja põlluharimise eest ja töötas pliidi ja pesupali taga, oli majast välja tulnud ja seisis kuulatades võlvkaare all. Tema kohta oligi Lodovico

44

ütelnud kibedasti, kui Michelangelo tahtis hakata tegema kehalist tööd:

«Kui saadad lapse amme juurde, siis võtab ta üle selle naise eluviisid, kes teda toidab.»

Monna Margherita oli imetanud Michelangelot koos oma pojaga kaks aastat ja kui ta rinnad kuivaks jäid, hakkas ta mõlemale poisile veini andma. Vesi kõlbas ainult pesemiseks enne missat. Michelangelo tundis Monna Margherita vastu peaaegu samu tundeid nagu oma vanaema Monna Alessandra vastu: kiindumust Ja kindlustunnet.

Michelangelo suudles teda mõlemale põsele.

«Buon giorno, figlio mio.»

«Buon giorno, madre raia.»

«Pazienza,» andis Monna Margherita nõu. «Ghirlandaio on hea õpetaja. Õppimine ei jookse kunagi mööda külge maha.» Isa tõusis.

«Ma pean minema Cave Maianosse kive valima. Kas tuled aitad laadida?»

«Meelsasti. A rivederci, nonno, vanaisa. A rii^ederci, Bruno. Addio, Gilberto, addio, Enrico.»

«Addio, Michelangelo.»

Nad sõitsid kahel kena näoga valgel härjal, istudes kõrvuti kõrgel istmel. Põldudel olid oliivikogujad roninud redelile, mille pulgad olid valmistatud peenikestest okstest. Neil olid korvid köiega vööle seotud, mis lebasid tihedalt vastu kõhtu ja reisi. Vasaku käega hoidsid nad oksi ja paremaga tõmbasid lüpsmisliigutustega alla väikseid musti oliive. Noppijad lobisesid kogu aja: kui nad olid kahekesi puu otsas, kõnelesid nad läbi okste, sest vaikimine tähendab contadino'le peaaegu surma. Topolino ütles endamisi:

«Hakid armastavad üksteise vadinat.»

Tee keerles mööda mäeharja, langes orgu ja tõusis siis aeglaselt Ceceri mäge mööda kivimurdu. Kui nad pöörasid ümber käänaku Maianosse, nägi Michelangelo kuristikku, kus oli vaheldumisi sinist ja halli serena't ning rauavärvilisi viirusid. Pietra serena oli mattunud horisontaalsetesse kihtidesse. Sellest kivimurrust oli Brunelleschi valinud kivid oma oivaliste San Lorenzo ja Santo Spirito kirikute jaoks. Kõrgel kaljul mõõtsid mitu meest kivirahnu. See murti lahti scribbus'ega, kiiluga, mis taoti sisse vastu süüd, et lõdvendada sidet peakaljuga. Ta nägi kiilu jälgi pealekuti asuvates kihtides; kivi oli kooritud kihtidena, nagu oleks pärgamendi-virna äärest kistud kitsaid ribasid.

Tasane tööee, kuhu kihid langesid pärast seda, kui nad olid lahti murtud, sätendasid palavusest ja lõikamise, lõhestamise, tahumise

45

tolmust; töölised olid higist märjad, väkesed, kõhnad, sitked mehed, kes töötasid kalju kallal väsimatult koidust kuni pimedani, suutsid raiuda vasara ja peitliga niisama sirge joone kui joonistaja tõmbab sule ja joonlauaga: nad olid niisama keskendunud, tugevad ja vastupidavad nagu kivi. Michelangelo tundis neid mehi kuuendast eluaastast alates, millal ta hakkas sõitma koos Topoli-noga valgetel härgadel. Nad tervitasid teda ja küsisid, kuidas asjad arenevad: nad olid ürgne rahvas, kes veetis oma elu maa kõige lihtsama ja kõige algelisema jõu seltsis: mägede kiviga, mis heideti maa peale kolmandal loomispäeval.

Topolino uuris äsja murtud kivi, tehes põgusaid märkusi, mis olid Michelangelole nii tuttavad:

«Sel on sõlmed sees. Siin on liiga palju rauda. Kiltsavi — see mureneb kristallideks nagu suhkur saiakuklil. See on õõnes.»

Üle kivide ronides ja kalju poole sammudes ütles ta lõpuks kurgupõhjast teravasti:

«Ahaa! Siin on alles kena lihatükk!»

On olemas viis, kuidas sundida kivi tõusma nagu iseenesest, kui osatakse õigesti jagada jõudu. Michelangelole oli näidatud, kuidas töödelda kivi, ilma et tarvitseks käsi liikmeist välja väänata. Ta ajas jalad harki ja pani lihased, liikuma kuni puusadeni. Topolino sai raudkangiga esimese prao kivi ja maa vahele. Nad nihutasid kivi üle kivirahnude lahtisesse paika, siis vinnati see kivimurru meeste abiga üle vankri lahtise pära üles.

Michelangelo pühkis särgiga näolt higi. Vihmapilved laskusid mägedest mööda Arnot alla põhja poole. Ta ütles Topolinole hüvasti.

«A domani,» vastas Topolino, nähvates ohjadega härgi, et nad liikuma hakkaksid.

Homseni, mõtles Michelangelo, ja homme tähendab järgmist korda, kui ma tulen jälle pere hulka, olgu see siis nädala või aasta pärast.

Ta lahkus kivimurrust ja seisatas künkal Fiesolest allpool. Soe vihm pesi ta ülespoole pööratud nägu. Oliivipuude tumedad lehesal-gad olid hõberohelised.

Talunaised lõikasid nisu, värvilised rätikud peas. Michelangelost allpool paistis Firenze, otsekui oleks keegi teda piserdanud halu peene tolmuga, mis kustutas punaste telliskatuste vaiba. Ainult katedraali kuppel kerkis esile nais 'rinnana ja Signoria torn sirgus uhkelt ülespoole; nende teineteist täiendavate sümbolite all õitses ja suurenes Firenze.

Michelangelo astus mäest alla, tundes end viieteistkümne jala pikkusena.

11.

Kuna ta oli võtnud ilma loata puhkepäeva, oli ta järgmisel hommikul juba varakult ateljees. Ghirlandaio oli seal olnud kogu öö ja joonistanud küünlavalgel. Ta habe oli ajamata. Selle sinendus ja õõnsad põsed andsid vilkuvas valguses talle eraku ilme.

Michelangelo lähenes kõrgendikule, millel seisis töölaud ja valitses majesteetlikult bottega't. Ta ootas, kuni Ghirlandaio tõstab pilgu, ja küsis siis:

«Kas midagi on viltu?»

Ghirlandaio tõusis, tõstis käe väsinult rinna kõrgusele, raputas siis sõrmi lõdvalt üles-alla, otsekui püüdes muresid ära puistata. Poiss astus kõrgendikule ja vaatas tosinaid poolvalmis visandeid, mis pidid kujutama Püha Johannest Kristust ristimas. Inimkujud olid nõrgad, peaaegu haprad.

«Ma kardan seda teemat,» torises Ghirlandaio endamisi. «Ma ei julge kasutada mõnd kergesti äratuntavat firentselast...»

Ta võttis sule kätte ja laskis selle kiiresti üle lehe libiseda. Tulemuseks oli ebakindel kuju — kääbus, võrreldes julge Johannesega, kelle Ghirlandaio oli juba valmis saanud ja kes ootas, vee-astjas käes. Ta viskas sule vihaga käest ja pomises, et läheb natukeseks koju magama. Michelangelo läks jahedale tagaõuele ja hakkas visandeid tegema kirkas valguses, mis kuulutas Firenze suvepäeva hommikut.

Michelangelo joonistas ja katsetas nädal otsa. Siis võttis ta puhta paberi ja joonistas paberile mehe kuju, kel olid võimsad õlad, lihaseline arenenud rinnakorv, laiad puusad, täidlane ovaalne kõht ja tugev reiepaar, mis jätkus suurte tugevate jalgadega. See oli mees, kes võis pihustada pietra serena üheainsa vasaralöögiga.

Ghirlandaio oli kohkunud, kui Michelangelo näitas talle oma Kristust.

«Sa oled kasutanud modelli?»

«Settignano kiviraiujat, kes aitas mind kasvatada.»

«Kristus kiviraiujana!»

«Ta oli ju puusepp.»

«Firenze ei võtaks vastu töölist-Kristust, Michelangelo. Nad on harjunud sellega, et ta on suursugune.»

Michelangelo surus alla väikese naeratuse.

«Kui ma tulin siia õpipoisiks, siis te ütlesite: «Tõeline igavene maal on mosaiik,» ja saatsite mu San Miniatosse vaatama, kuida's Baldovinetti restaureeris kümnendast sajandist pärinevat Kristust. See Kristus ei ole mingi Prato villakaupmees.»

«Küsimus on jämeduses, mitte jõus,» vastas Ghirlandaio, «ja

noored inimesed ajavad need kergesti segi. Ma jutustan sulle loo. Kui Donatello oli veel väga noor, veetis ta ükskord hulk aega Santa Crooele puust -krutsifiksi tegemisega, ja kui see valmis sai, viis ta selle oma sõbrale Brunelleschile vaadata. «Mulle paistab,» ütles Brunelleschi, «et sa oled pannud ristile kündja, aga mitte Jeesus Kristuse keha, mille kõik osad on ülimalt õrnad.» Donatello vihastus vanema mehe ootamatust kriitikast ja hüüdis: «Kui oleks niisama kerge teha inimkujusid, kui neid arvustada ... Katsu ise Kristus valmis teha!»

«Brunelleschi asus veel samal päeval tööle. Siis kutsus ta Donatello enda juurde lõunale, kuid enne ostsid sõbrad mune ja värsket juustu. Kui Donatello nägi krutsifiksi Brunelleschi saalis, jahmus ta niivõrd, et tõstis käed üles, ja munad ning juust, mis ta oli kandnud põlles, kukkusid põrandale. Brunelleschi ütles naerdes:

«Mida me nüüd lõunaks sööme, Donato, kui sa lasksid munadel puruneda?»

Donatello, kes ei suutnud pilku lahti kiskuda ilusast Kristusest, vastas: «Sina tee Kristuseid ja mina teen kündjaid.»

Michelangelo tundis mõlemaid krutsifikse, sest Brunelleschi oma oli Santa Maria Novellas. Kogeldes selgitas ta, et talle meeldis Donatello kündja rohkem kui Brunelleschi eeterlik Kristus, kes oli nii kerge, et see oli nagu loodud ristilöömiseks. Donatello kujule oli ristilöömine tulnud hirmsa üllatusena, samuti nagu Maarjale ja teistele, kes seisid risti jalal. Talle tundus, et Kristuse vaimsus ei sõltunud tema kehalisest õrnusest, vaid pigem tema läkituse hävi-matusest.

Abstraktne teoloogia ei huvitanud Ghirlandaiot. Ta pöördus tagasi oma töö juurde, mis tähendas automaatset eemaldumiskäsku õpipoisile. Michelangelo läks õue ja istus küpsetavas päikeses, lõug rinnal. Temast oli ainult tüli.

Mõni päev hiljem ateljee sumises. Ghirlandaio oli saanud valmis oma Kristuse ja suurendas selle kohe värvides ja täies suuruses kartongile. Kui Michelangelol lubati vaadata lõplikku kuju, jäi ta tummalt seisma: see oli tema Kristus! Jalad väändunud nurkasen-disse, pisut räsajas; rind, õlad ja käsivarred näitasid, et ta oli kandnud palke ja ehitanud maju; ümardunud etteulatuv kõht oli vastu võtnud palju roogi: oma jõult ja tõelisuselt jättis see maha kõik need vaikelulised kujud, mida Ghirlandaio oli seni Torna-buoni koorile maalinud.

Kui Michelangelo ootas, et Ghirlandaio jagaks talle tunnustust, siis ta pettus. Ghirlandaio oli nähtavasti unustanud vaidluse ja poisi joonistused.

Järgmisel nädalal kolis ateljee en raasse Santa Maria Novellasse,

et alustada «Neitsi surma» poolringikujulises ülalünetis, mis asus koori vasakul küljel. Granacci oli rahul, sest Ghirlandaio oli andnud talle maalida terve hulga apostleid, ja ta ronis tellinguile lauldes, kui kirglikult ta armastab oma kallimat, Firenzet, kellele olid loodud kõik firentselaste romantilised ballaadid. Üles tellinguile läks Mainardigi maalima kuju, kes põlvitas lamava Maarja vasakul pool, ja David läks kõige kaugemale paremale maalima oma lemmikteemat — Toskaana teed, mis väänles mööda mäekülge üles valge suvila poole.

Santa Maria Novella oli nii varasel tunnil tühi, kui välja arvata paar mustades sallides vanemat naist, kes palvetasid Madonna ees. Lõuendist eesriie oli maha võetud, et värsket õhku pääseks koorile. Michelangelo seisis nõutult tellingute all, keegi ei märganud teda. Siis hakkas ta kõndima mööda pikka kesklöövi ereda päikesevalguse suunas. Ta pöördus ümber, et heita viimane pilk tellinguile, mis kerkisid korrus korruse peale värvilisest klaasist akende ees; aknad hõõgusid nüüd tumedalt nõrgas läänevalguses; ta pilk sattus mitmete lõpetatud paneelide hõõguvaile värvidele, Ghirlandaio kunstnikele, kes tillukeste kogudena liikusid lüneti ees, puust, lõuendiga kaetud aukohtadele koori jalal, lubja- ja liivakottidele, plankudest kokku löödud maalimistarvete lauale: kõik uppusid pehme valguse särasse.

Kiriku keskpaigas oli paar puupinki. Ta tõmbas ühe sobivale kohale, võttis särgipõuest joonistuspaberi ja söe ja hakkas' joonistama enda ees avanevat vaadet.

Ta oli üllatatud, kui nägi varjusid tellinguilt maha ronivat. «On lõunaaeg,» teatas Granacci. «Naljakas, kuidas vaimsete asjade maalimine võib inimesele lihalikku söögiisu tekitada.»

Michelangelo tähendas: «Täna on reede ja sa saad bistecca asemel kala. Mine aga üksinda, ma ei ole näljane.»

Kui kirik tühjenes, oli tal võimalik joonistada koori arhitektuuri. Ammu enne seda, kui ta oodata oskas, ronisid ta kaaslased tagasi tellinguile. Päike liikus kaares läände ja täitis koori rikaste värvidega. Michelangelo tundis, et kellegi pilgud puurivad teda selja tagant. Ta pöördus ja nägi, et tema selja taga seisab Ghirlandaio. Michelangelo vaikis.

Ghirlandaio sosistas kähisedes: «Ma ei suuda uskuda, et nii noorel poisikesel võiks olla niisugune suur anne. On asju, millest sina tead enam kui mina, ja mina olen töötanud üle kolmekümne aasta! Tule homme varakult ateljeesse! Võib-olla saame sulle nüüdsest peale leida midagi huvitavamat.»

Michelangelo läks koju, ta nägu õhkus ekstaasist. Granacci narritas:

«Sa oled nagu mõni Fra Angelico äraseletatud näoga pühak kes hõljub sillutiskivide kohal.»

Michelangelo vaatas oma sõbrale vallatult otsa:

«Tiibadega?»

«Keegi ei saaks sind nimetada pühakuks, sa oled nii turtsakas. Kuid iga aus püüe taas luua seda, mis jumal alguses lõi...»

«... on jumalateenistuse vorm?»

«Sisaldab endas jumala maailmakõiksuse armastamist. Miks kunstnik muidu seda üritakski?»

«Ma olen alati jumalat armastanud,» ütles Michelangelo lihtsalt.

Järgmisel hommikul ootas ta kärsitult, et esimene hall tuha-värviline valgus ilmuks kitsale taevaribale Via del Bentaccordi kohale. Via Largal tukkusid maainimesed oma kurudel, kui eeslid ja härjad kobistasid astuda tänavakividel, tuues nende saadusi Vanaturule. Michelangelo nägi Giotto Campanilet kerkivat roosana ja valgena esimeses viirulises koidus. Kuigi ta rühkis innukalt edasi mööda linnatänavaid, oli tal aega imetleda kuplit, mille Brunelleschi oli geniaalselt ehitanud pärast seda, kui tohutu ruum oli seisnud lahtisena vihmale ja tuulele rohkem kui sada aastat, sest keegi polnud osanud seda katta ilma põiktalasid kasutamata.

Ghirlandaio istus oma laua ääres, kui Michelangelo kohale jõudis.

«Uni on kõige tüütavam asi. Tõmba tool lähemale!»

Poiss istus Ghirlandaio ette, kes tõmbas selja taga oleva kardina kõrvale, nii et põhjapoolne valgus langes nende peale.

«Pööra pead! Pisut rohkem. Ma tahan sinust joonistada visandi Ristija Johannese jaoks, kes lahkub linnast kõrbesse. Ma pole varem leidnud korralikku modelli, enne kui nägin sind eile töötamas Santa Maria Novellas ...»

Michelangelo neelatas vägisi. Kogu unetu öö oli ta unistanud tervete kartongide loomisest, millega ta tahtis täita veel tühjad pildipinnad...!

12.

Ghirlandaiol ei olnud kavatsust oma õpipoissi petta. Ta kutsus Michelangelo, näitas talle «Neitsi surma» üldkavandit ja lisas nagu muuhulgas:

«Ma tahan, et sa maaliksid koos Granacciga seda apostlite stseeni. Siis laseme sul kätt proovida vasakul olevate figuuride ja nende kõrval oleva väikese ingli kallal.»

Granacci polnud põrmugi kade. Koos visandasid nad apostleid, kellest üks oli kulupäine, teine toetas nutvat Johannest.

«Homme hommikul pärast missat,» ütles Granacci, «tuleme tagasi .ateljeesse ja ma aitan sind otsapeale.»

Granacci oli kõnelnud täht-tähelt: ta pani Michelangelo tööle kivimüüri kallal ateljee õue tagaosas.

«Sein peab olema terve; kui ta mureneb, siis mureneb sellega koos ka fresko. Ole ettevaatlik salpeetriga, kõige väiksemgi laik võib su värvi ära süüa. Väldi liiva, mis on võetud liiga mere lähedalt. Lubi ipeab olema vana. Ma näitan sulle, kuidas tuleb käsitseda kellut, et saada täiesti siledat pinda. Pea meeles, krohv tuleb läbi kloppida võimalikult vähese veega või paksuseks.»

Michelangelo tegi nagu kästi, kuid kurtis:

«Granacci, ma tahan joonistada sulega, mitte kelluga.»

Granacci vastas teravalt:

«Kunstnik peab valitsema oma ameti räpasemaidki üksikasju. Kui sa ei tea ise, kuidas seda tööd teha, kuidas võid sa nõuda krohvijalt, et ta teeks sulle korraliku pinna?»

«Sul on õigus. Ma klopin teda veel pisut.»

Kui õige segu oli valmis, ulatas Granacci Michelangelole nelinurkse laua, mida tuli hoida ühes käes, ja painduva, viietollise kellu, millega krohvi laotati. Michelangelo omandas peagi selle oskuse. Kui krohv oli küllaldaselt kuivanud, hoidis Granacci vana ateljee kartongi vastu seina ja Michelangelo vajutas elevandiluust nõelaga aukusid, et mõningate inimkujude piirjooni ära märkida. Siis hoidis Granacci ikka veel kartongi ja Michelangelo võttis väikese söekotikese ning täitis augud. Granacci eemaldas kartongi, poiss joonistas ühendavad piirjooned punase ookriga, ja kui see oli kuivanud, pühkis söe sulega ära.

Mainardi tuli ateljeesse, vaatas, mis oli käimas, ja kutsus Michelangelo enda juurde.

«Sa pead meeles pidama, et värske krohv muudab oma koostist. Hommikul pead sa oma värvid vedelad hoidma, et sa ei ummista krohvi poore. Vedelad peavad nad olema päikeseloojakuni, sest krohv imeb vähem sisse. Kõige parem aeg maalimiseks on keskpäev. Kuid enne kui sa võid värve käsitseda, pead sa õppima neid hõõruma. Sa tead, et on olemas ainult seitse loomulikku värvi. Alustame mustast.»

Värvid tulid apteegist pähklisuurustes pigmenditükkides. Por-füürkivi tükki kasutati aluseks, porfüürist uhmrinuia hõõrumiseks. Kuigi lühim hõõrumisaeg oli pool tundi, ei pääsenud ükski värv Ghirlandaio maalimispmnale enne, kui seda ei oldud hõõrutud vähemalt kaks tundi.

51

«Mu isal oli õigus,» tähendas Michelangelo, labakäed ja käsivarred pigmendist mustad, «selleks et saada kunstnikuks, peab töötama kätega.»

Ghirlandaio oli astunud ateljeesse.

«Oota,» hüüdis ta. «Michelangelo, kui sa tahad saada tõelist mineraalmusta, kasuta seda musta kriiti. Kui tahad räbumustn, pead juurde segama pisut mineraalrohelist, umbes niisuguse noa-otsatäie.» Sattudes vaimustusse, heitis ta mantli seljast. «Ihu värviks pead segama kaks osa kõige peenemat sinoopiat ühe osa valge, hästi kustutatud lubjaga. Las ma näitan sulle vahekorrad kätte.»

David ilmus lahtisele uksele, ühes käes arvetepakk, kaenla all arveraamat.

«Mis kasu on talle värvide õpetamisest.» hüüdis ta, «kui ta oi oska ise endale pintsleid valmistada? Häid pintsleid ei ole alati saadaval. Vaata siia, Michelangelo, need seaharjased on võetud valge sea seljast, kuid pea silmas, et need on koduloomalt. Ühe pintsli jaoks võta nael harjaseid. Seo nad suure kepi külge niiviisi ...»

Teeseldes meeleheidet, vibutas Michelangelo värviseid käsivarsi lae poole:

«Appi! Te surute kogu mu kolmeaastase õpipoisiaja kokku ühte-ainukesse pühapäevahommikusse!»

Kui Granacci fresko oli valmis, läks Michelangelo üles tellinguile teda abistama. Ghirlandaio ei olnud talle veel andnud luba pintslit kasutada, vaid ta töötas umbes nädal aega krohvikihti kattes ja värve segades.

Oli sügis, kui ta lõpetas oma joonistused «Neitsi surmale» ja oli valmis looma oma esimest freskot. Oktoobri algul oli õhk karge ja selge. Viljasaak oli salves, vein surutõrtes, oliiviõli varutud suurtesse anumatesse; contadino'd kärpisid puid ja tassisid oksi koju talviseks kütteks, põllud olid kesas, puude lehestik muutus roostepruuniks ja sobis siksakilise Signoria torni soojade kollakas-pruunide kivide värvusega.

Mõlemad sõbrad ronisid tellinguile, kandes krohviämbreid, vett, pintsleid, segamislusikaid, kartongi ja värvivisandeid. Michelangelo kattis müüriosa õhukese värvikihiga ja võttis siis valgejuukselise, habemega ja suurte silmadega pühakuga kartongi. Ta kasutas elevandiluust orki, söekotti, ühendas äärjooned punase ookriga, pühkis söetolmu sulega. Siis segas ta värvid verdaccio jaoks, mille ta laotas pehme pintsliga, et saada õhukest põhja. Ta valis terava otsaga pintsli ja visandas terra verde abil peajooned: võimsa rooma nina, sügaval asetsevad silmad, õlgadeni ulatuvad lainetavad valged juuksed ja vurrud, mis voogasid kaurilt täishabemesse. Vabalt.

52

ainult üks kord oma visandile pilku heites, maalis ta vanamehe kaela, õlad ja käsivarred.

Nüüd oli ta valmis värvima täie tõsidusega ja pöördus Granacci poole suurte silmadega.

«Minust ei ole sulle enam mingit abi, Michelangelo mio,» vastas Granacci. «Kõik muu on sinu enda ja jumala vaheline asi. Buona jortuna, head õnne!»

Nende sõnadega ronis ta tellinguilt alla.

Michelangelo leidis end üksinda koori ülaosast, üksinda oma õrrel kiriku ja maailma kohal. Hetkeks tundis ta peapööritust. Kui teist moodi näis kirik siit ülalt, nii tohutult õõnes ja tühi. Ta tundis sõõrmeis värske krohvi niiskust ja värvi teravat lõhna. Ta käed haardusid ümber pintslivarre. Ta pigistas selle vasaku käe sõrmede ja pöidla vahele, pidas meeles, et varahommikul pidi ta värvid vedelad hoidma, võttis

pisut terra verde't ja hakkas varjutama kõiki neid näoosi, mis pidid olema kõige tumedamad: lõuaalust, nina, huuli, suunurki ja kulme.

Ainult üks kord läks ta ateljee meistrilt abi küsima.

«Kuidas ma pean segama, et saaksin kätte täpselt sellesama varjundi, mis mul oli eile!»

«Vaed värvikoogist lõigatud pala raskust noa otsal. Käsi oskab kaalu määrata täpsemalt kui silm.»

Nädal aega töötas ta üksinda. Ateljee oli valmis abistama, kui vaja, kuid ükski ei seganud end vahele. Need olid tema ristsed.

Kolmandaks päevaks teadsid kõik, et ta ei pidanud reegleist kinni. Ta joonistas anatoomilisi alasti meesfiguure ning kasutas modellideks kaht meest, keda ta oli visandanud, kui nad Vanaturul koormat maha laadisid, ja kattis nad siis rõivastega, vastupidi üldisele praktikale, mis kujutas inimese liikmeid mantlivoltide abil ebamääraselt.

Ghirlandaio ei teinud mingit katsetki teda peatada või parandada, ta rahuldus ainult sellega, et ütles endamisi poole häälega:

«... mina maalin nad niiviisi, nagu jumal lõi Aadama.»

Michelangelo ei olnud iial inglit näinud ja seepärast ta ei teadnud, kuidas teda joonistada. Palju probleeme tekitas asjaolu, mis hakata peale tiibadega, sest keegi ei osanud talle ütelda, kas need olid valmistatud lihast või mõnest läbipaistvast villa- või siidi-gildis valmistatavast ainest. Samuti ei osanud talle keegi anda mingisuguseid teateid pühaku aupaiste kohta: kas see oli kõva aine nagu metall või õhuline nagu vikerkaar?

Nooremad nöökasid teda armutult.

«Sa oled võltsija,» hüüdis Cieco. «Need pole ju üldse mingid tiivad.»

53

«Ja petis,» lisas Baldinelli. «Nad kaovad riietesse, nii et keegi neid ei näegi.»

«Seda aupaistet võib pidada juhuslikuks seinale sattunud plekiks,» lisas Tedesco. «Kas sa pole kristlane või?»

«Kas sul pole usku või?»

Michelangelo irvitas virilalt.

«Minu ingel on meie maja alumisel korrusel elava puusepa poeg. Ma palusin ta isa, et ta vestaks talle tiivapaari...»

Ta kaks figuuri kujutasid endast pilti, mis asetses lüneti aianurgas koonusekujulise mäe all ja mida kroonis kindlus. Lüneti ülejäänud osa oli üle kuhjatud kahekümne figuuriga, kes ümbritsesid Neitsi kõrgete patjadega surnuraami. Pühakute ja apostlite apokrüüfilised näod kujutasid erilisi valu varjundeid. Maarjat oli isegi raske leida.

Kui Michelangelo tuli tellinguilt viimast korda alla, lasi Jacopo ringi käia Davidi väikese musta kübara, ja igaüks andis paar skuudot veini ostmiseks. Jacopo tõstis esimese peekri:

«Meie uue seltsimehe terviseks... kes on peagi Rosselli õpipoiss.»

Michelangelo solvus.

«Miks sa nõndaviisi ütled?»

«Sellepärast, et sa oled varastanud lüneti.»

Michelangelo ei olnud kunagi armastanud veini, kuid see chianti peeker tundus eriti sapisena.

«Pea suu, Jacopo. Ma ei taha tüli.»

Samal õhtupoolikul hilja kutsus Ghirlandaio ta kõrvale. Ta polnud Michelangelole ütelnud ühtki sõna tema freskost, ei kiitnud ega arvustanud seda, nagu poleks poiss kunagi tõusnudki tellinguile. Ta tõstis pilgu oma laualt ja ta silmad olid tumedad.

«Öeldakse, et ma olen kade. See on tõsi. Oo, mitte nende kahe figuuri pärast, need on ebaküpsed ja kohmakad. Kui nad paistavad silma, siis mitte sellepärast, et nad oleksid paremini joonistatud, vaid sellepärast, et nad ei sobi meie ateljee stiiliga. Mu kuueaastane Ridolfo oskab paremini kopeerida bottega meetodit kui sina. Kuid ärgu olgu eksitust: ma kadestan seda oskust, mille sa lõpuks joonistamises saavutad.»

Michelangelo koges harukordse alandlikkuse hetke.

«Mis ma sinuga nüüd peale pean hakkama? Vabastama su Rosselli juurde minekuks! Kindlasti mitte! Ülejäänud paneelidel on veel hulk tööd ees ootamas. Valmista parempoolsete abiliste kartong. Ja püüa figuurid teha nii, et nad ei paistaks silma nagu sidemes varbad.»

54

Michelangelo pöördus ateljeesse hilja õhtul tagasi, võttis Ghirlandaio, joonistuste koopiad puldilaekast välja ja pani originaalid tagasi. Järgmisel hommikul pomises Ghirlandaio, kui Michelangelo mööda läks:

«Aitäh mu joonistuste tagasitoomise eest. Loodan, et sul oli neist kasu.»

13.

Arno jõe orus olid kõige halvemad talveilmad kogu Itaalias. Taevas pea kohal oli tinavärvi, külm tungis üdini. Selle eest ei kaitsnud ei kivi ega vill. Külma järel tuli vihm ja kivisillutisega tänavad olid kui jooksvad jõed. Kõik, mis polnud sillutatud, oli porimülgas. Ainuke hele punkt oli Aragoni Isabella saabumine; ta oli teel põhja poole, et pidada pulmi Milaano hertsogiga, ja temaga oli kaasas suur kaaskond daame ja härrasid, keda oli uhkelt rõivastanud tema isa, Kalaabria hertsog.

Ghirlandaio ateljees oli ainult üks küttekolle. Selle ääres, näoga leekide poole, istusid mehed poolringitaolise laua taga hunnikus koos, et sooja saada, kuid nende seljad külmetasid. Sõrmed aga said siiski niipalju sooja, et neil oli võimalik töötada. Santa Maria Novellas olid lood veelgi hullemad. Koor oli niisama jääkülm nagu mõni maa-alune kelder. Läbi kiriku puhuv tõmbetuul kolistas tellingute planke ja nahkseid sidemerihmu. See oli sama, nagu nad oleksid proovinud maalida tormi käes, sõrmed täis lumelörtsi.

Aga kuigi talv oli käre, oli ta lühike. Märtsis lakkas tramontana puhumast, päikesekiirtes oli taas pisut sooja ja taevast kattis sinine vine. Teisel niisugusel päeval tormas Granacci ateljeesse ja ta tavaliselt rahulikud silmad pilkusid meeletult. Michelangelo oli harva näinud oma sõpra nii erutatuna.

«Tule minuga kaasa! Ma näitan sulle midagi.» Granacci palus Davidilt luba, ja hetk hiljem olid mõlemad poisid tänaval. Granacci vedas Michelangelo läbi linna Piazza San Marco suunas. Nad peatusid hetke ja vaatasid, kui peorongkäik neist mööda läks. Inimesed kandsid Santa Maria del Fiore altarile kuuluvaid San Girolamo reliikviaid, lõualuid ja käsivarreluid, mis olid ehitud rikkalike hõbe- ja kuldkaunistustega. Via Largal, kiriku ühe külje vastas, oli värav.

«Lähme siit sisse.»

Ta tõukas värava lahti. Michelangelo astus sisse ja jäi jahmunult seisma.

Ta oli määratu suures piklikus aias, mille keskel asus väike

55

ehitis või kasiino; seile ees, otse sirge jalgraja lõpul, olid tiik, purskkaev ja selle alusel marmorkuju, mis kujutas okast jalast välja tõmbavat poissi. Kasiino avaral rõdul töötas laudade ääres rühm noori mehi.

Aia kõigil neljal müüril oli lahtisi lodžasid, milles paistis antiikseid marmorbüste: keiser Hadrianus, Scipio, keiser Augustus. Agrippina, Nero ema ja arvutu hulk magavaid Cupidosid. Kasiino juurde viis sirge jalgrada, mis oli ääristatud küpressidega. Ruudukujulise ala igast nurgast algasid puudega ääristatud teed, mis jooksid kokku kasiino juures ja keerlesid läbi haljaste muruväljakute, mis olid suured nagu aasad.

Michelangelo ei saanud pilku lahti kasiino lodžast, kus kaks noort meest töötlesid kivitükki, mõõtsid ja märkisid seda, samal ajal kui mitu teist meest raiusid hambuliste peitlitega kivi.

Ta pöördus Granacci poole ja kogeles: «Kes ... mis ... see on?»

«Skulptuuride aed.»

«Aga ... milleks?»

«See on kool.» «... kool?»

«Kujurite kool.»

Michelangelo põlved lõid nõtkuma. «Missuguste kujurite?»

«See aed kuulus Clarice de' Medicile. Lorenzo ostis selle talle, et tal oleks siin kodu pärast Lorenzo surma. Clarice suri möödunud juulis ja Lorenzo asutas kujurite kooli. Ta tõi Bertoldo siia õpetajaks.»

«Kuid Bertoldo on ju surnud!»

«Ei, ta oli ainult suremas haige. Lorenzo laskis ta Santo Spirito haiglast kanderaamil siia tuua, näitas talle aeda ja ütles, et ta peab Firenzele tema skulptuuri suurpäevad tagasi tooma. Bertoldo tõusis kanderaamilt üles ja lubas Lorenzole, et Ghiberti ja Donatello ajastu sünnib uuesti.»

Michelangelo silmad ahmisid aeda, ta pilk liikus ringi mööda pikka lodžat, neelas kujusid, kreeka urne, vaase, Platoni rinnakuju värava kõrval.

«Bertoldo ongi praegu rõdul,» ütles Granacci. «Olen teda korra kohanud. Kas ma esitlen sind?»

Michelangelo noogutas ägedalt pead.

Nad kõndisid mööda kruusatatud rada, tegid ringi ümber tiigi ja purskkaevu. Viis-kuus viieteistkümne kuni kolmekümne aasta vanust meest töötas plankudest laudade ääres. Bertoldo, kes oli nii habras, et näis pigem vaimuna kui kehalise olendina, oli oma

56

pikad valged juuksed mässinud turbaniks. Ta punased põsed hõõgusid, kui ta õpetas kaht poissi marmoritüki raiumisel.

«Maestro Bertoldo, kas ma tohin esitleda oma sõpra Michelangelot?»

Bertoldo tõstis pilgu. Tal olid heledad sinised silmad ja pehme hääl, mis kummalisel kombel kostis üle vasarahoopide. Ta vaatas Michelangelole otsa.

«Kes su isa on?»

«Lodovico di Lionardo Buonarroti-Simoni.»

«Ma olen kuulnud seda nime. Kas sa raiud kivi?»

Michelangelo seisis tardunult. Keegi hüüdis Bertoldot. Ta vabandas ja läks lodža teise otsa. Granacci võttis Michelangelo käe ja viis ta läbi kasiino ruumide. Ühes oli üles seatud Lorenzo kannude, müntide ja medalite kogu, teises näidised kõigilt kunstnikelt, kes olid Medicite perekonna heaks töötanud: Ghibertilt, kes oli võitnud Lorenzo de' Medici vaarisa poolt korraldatud võistluse Baptisteeriumi uste loomiseks; Donatellolt, kes oli Cosimo de' Medici soosik; Benozzo Gozzolilt, kes oli maalinud Medicite palee kabelile «Hommikumaa tarkade teekonna Petlemma» ja kasutanud modellideks Mediceid.

Siin olid Brunelleschi tehtud Duomo mudelid, Fra Angelico San Marco pühakute kavandid, Masaccio visandid Carmine kirikule. Kogu see aardeleid vapustas poissi.

Granacci võttis tal uuesti käest kinni, juhtis ta mööda jalgrada värava juurde ja viis ta välja Via Largale. Michelangelo istus pingile Piazza San Marcol, kus tuvid tunglesid ta jalgade ümber, ja surus käe laubale, otsekui püüdes seda purustada. Kui ta vaatas Granaccile otsa, olid ta silmad palavikulised.

«Kes on õpipoisid? Kuidas nad siia pääsesid?»

«Lorenzo ja Bertoldo valisid nad.»

Michelangelo oigas.

«Ja mul on veel üle kahe aasta õppida Ghirlandaio juures. Mamma mia, ma olen end hävitanud!»

«Pazienza!» lohutas teda Granacci. «Sa pole veel rauk. Kui su õppeaeg on täis ...»

«Kannatust!» plahvatas Michelangelo. «Granacci, ma pean sinna pääsema! Ma ei taha saada maalijaks! Ma tahan raiuda marmorit. Kohe! Kuidas ma saaksin teha nii, et mind vastu võetaks?»

«Sind peab kutsutama.»

«Kuidas ma kutse saan?»

«Ma ei tea.»

«Kes siis teab? Keegi peab ju teadma!»

«Jäta nügimine! Sa lükkad mu pingilt maha.»

Michelangelo rahunes. Pettumuspisarad tõusid talle silmadesse.

«Oh, Granacci, kas sa oled kunagi soovinud midagi nii väga, et sa enam millestki muust ei hooli?»

«... ei. Mina olen alati kõigega rahul olnud.

«Kui õnnelik sa oled!»

Granacci nägi alasti igatsust oma sõbra naol. «Võib-olla.»

TEINE RAAMAT SKULPTUURIAED

Teda tõmbas Piazza San Marcol oleva aia poole, otsekui oleks vanadel kivikujudel magnetid sees olnud. Mõnikord kandsid jalad ta nagu iseenesest sinna. Ta leidis end värava sisepoolel, hiilimas Iodža varjus. Ta ei kõnelnud kellegagi, ei söandanud minna mööda jalgrada üle aasa kasiino juurde, kus Bertoldo ja õpipoisid töötasid. Ta ainult seisis liikumatult, nälg silmis.

Väherdes hilja ööni, kui ta vennad ta ümber magasid, mõtles Michelangelo: «Mingi tee peab olema. Lorenzo de' Medici õde Nannina on abielus Bernardo Rucellaiga. Kui ma läheksin Bernardo juurde ja ütleksin talle, et ma olen Franoesca poeg, ja paluksin tal rääkida Il Magnifico'ga minu eest.. .»

Kuid Buonarroti ei võinud minna Rucellai juurde, kübar käes.

Ghirlandaio oli kannatlik.

«Me peame lõpetama «Ristimise» paneeli mõne nädala jooksul ja tellingud maha võtma madalama paneeli jaoks. Sinna tuleb «Sakarias kirjutab oma poja nime». Aega jääb väheseks. Kui sa õige asuksid joonistama, selle asemel et tänaval ringi joosta?»

«Kas ma võin tuua modelli ristitud Kristuse jaoks? Ma nägin sobivat Vanaturul vankrit tühjaks laadimas.»

«Nõus.»

Poiss visandas seda noort, otse põllult tulnud contadino't, alasti, välja arvatud ainult brache. Modell põlvitas, et võtta jalast raskeid kingi. Ta ihu oli päevitunud,

merevaigu värvi, keha oli kohmakas ja lihased tavalised maamehe lihased, kuid nägu sädeles valgusest, kui noor poiss vaatas üles Johannese poole. Tema taha maalis Michelangelo Johannesele kaks valge habemega abilist, kel olid ilusad näod ja tursked kehad.

Granacci keerles tema ümber rahutult, kui figuurid hakkasid ilmet võtma.

«Ghirlandaio ei suuda niisuguseid kujusid joonistada.» «Kinniseotud varbad, mis?»

Ghirlandaio oli liiga süvenenud ülejäänud poole tosina paneeli kavandamisse, et vahele segada. Kui Michelangelo seekord tellinguile ronis, ei kartnud ta enam märga krohvi. Ta katsetas ihutoonidega, segades pottides värve, ning tundis füüsilise pinge tõusu, kui äratas oma kujud ellu, rüütas nad soojatoonilistesse sidrunkol-lastesse ja roosadesse rüüdesse. Kuid kogu aja nuttis ta sisimas.

«Tervelt kaks aastat! Kuidas ma talun seda?»

Ghirlandaio laskis tal tugevasti töötada.

«Me viime su nüüd üle koori teise külge «Tarkade kummardamist» maalima. Valmista kartong viimase kahe paremal seisva kuju jaoks!»

«Tarkade kummardamise» kartong oli juba figuuridega nii üle kuhjatud, et ta ei tundnud suurt rõõmu võimaluse üle lisada sinna veel kaks. Lõunalt tagasi tulles teatas Granacci õpipoistele:

«Täna on täpselt aasta sellest, kui Michelangelo tööd alustas. Ma tellisin damigiana veini, mis tuuakse kohale päikeseloojakuks; me pühitseme seda.»

Vaikus tervitas teda; ateljee oli pingest lõhkemas. Keskmises lauas istuvad õpilased kummardusid töö kohale. Ghirlandaio istus töölaua taga niisama jäigana nagu mõni ta õpetaja mosaiik, ta pilk oli mustem kui ta habe.

«Il Magnifico kutsus mu enda juurde ja palus, et saadaksin kaks oma parimat õpipoissi tema uude Medicite kooli,» teatas ta.

Michelangelo seisis nagu ateljee põranda külge needitud.

«Ei, ma ei tahaks saata kaht oma parimat õpilast,» hüüdis Ghirlandaio. «Ma ei laseks bottega't paljaks rüüstata. Ja kindlasti mitte sel päeval, mil Benedetto kutsuti Pariisi Prantsusmaa kuningale maalima. Mul on pool tosinat paneeli lõpetada!» Ta põrnitses alla koosolijaile. «Kuid kes julgeb Il Magnificóle ei öelda? Sina, Buonarroti, kas tahaksid minna?»

«Ma olen hulkunud aia läheduses nagu nälginud koer lihuniku putka ees,» ütles Michelangelo paluvalt.

«Basta! Küllalt!» Nii vihasena ei olnud Michelangelo Ghirlan-daiot kunagi näinud. «Granacci, sina ja Buonarroti olete õpipoisi-lepingust vabastatud. Täna õhtul kirjutan gildis paberitele alla. Nüüd aga kõik tagasi töö juurde! Kas te arvate, et mina olen Ghirlandaio Il Magnifico, kel on käes miljonid, millega akadeemiat ülal pidada?»

Rõõm leotas Michelangelo nahani läbi nagu tramontana vihmasagar. Granacci seisis süngena.

«Granacci, caro mio, mis sul viga on?»

«Mulle meeldib maalimine. Ma ei oska kivi töödelda. See on liiga kõva.»

«Ei, ei, mu sõber, sinust tuleb tore kujur. Ma aitan sind. Oota ainult, küll sa näed.»

Granacci suutis ainult nukralt naeratada.

«Oo, ma tulen sinuga, Michelangelo. Kuid mis hakkan ma peale vasara ja peitliga? Ma raiun ju endale põlve!»

Michelangelo ei suutnud keskenduda. Natukese aja pärast lahkus ta suure laua äärest ja läks Ghirlandaio töölaua juurde. Ta

tahtis tänada meest, kes oli ta alles aasta tagasi oma õpilaseks võtnud, kuid ta jäi laua ette seisma, silmad säramas ja suu suletud. Kuidas väljendada oma tänulikkust inimesele selle eest, et ta lubab sul ennast maha jätta?

Ghirlandaio nägi vastuolu poisi näol. Kui ta kõnelema hakkas, rääkis ta nii tasa, et keegi teine ei kuuleks.

«Sul oli õigus, Buonarroti: fresko pole sinu ala. See Kristus, mis sa mulle tegid, on nagu kaljust välja raiutud. Sul on joonistamisannet; mõne aasta harjutades võid ehk selle kivisse üle kanda. Kuid ära iial unusta, et Domenico Ghirlandaio oli su esimene õpetaja.»

Samal õhtul Buonarroti maja ees pomises Michelangelo Granaccile:

«Sa tule õige minuga koos sisse. Kui meid on kaks samas kotis, siis ta seda Ponte Vecchiolt tõenäoliselt kohe alla ei kukuta.»

Nad astusid üles mööda peatreppi, et vältida kööki ja Michelangelo võõrasema, ning läksid vaikselt peretuppa, kus isa istus küürus kolmekandilise nurgalaua ääres, väike nagu kääbus neljateistkümne jala kõrguses toas. Tuba oli külm. Firenze päikesel kulus suurem osa kevadest, enne kui ta kivist läbi jõudis tungida.

«Isa, mul on uudiseid. Ma kavatsen Ghirlandaio juurest lahkuda.»

«Suurepärane! Ma teadsin, et sa võtad aru pähe. Sa astud Villa-gildi...?»

«Ma lahkun selleks, et astuda Medici skulptuuriaeda õpilaseks.»

Lodovico kõikus rõõmu ja meeltesegaduse vahel.

«... Medici aed ... missugune aed?»

«Ka mina lähen, Messere Buonarroti,» lisas Granacci. «Me läheme Bertoldo õpilasteks, Il Magnifico kaitse alla.»

«Kiviraiujaks!» Lodovico tõstis käed meeleheites lae poole.

«Meist tulevad kujurid, isa. Bertoldo on viimane elus olev meister.»

«Inimene ei tea iial ette õnnetuse lõppu: sel on rohkem käänakuid kui maol. Kui su ema poleks hobuse seljast maha kukkunud, poleks sind saadetud Topolinodele imetada ja sa poleks midagi teadnud kiviraiumisest.»

Michelangelo ei söandanud vastata. Granacci kõneles: «Messere Buonarroti, tosin teisi lapsi oleks võinud olla Topoh-node juures ja nad ei oleks iial kivitolmu kopsudesse tõmmanud. Teie pojal on raidkunsti peale annet.»

«Mis on kujur? Viletsam kui maaler. Isegi mitte Kaheteistkümne güdi liige! Töömees nagu puulõhkuja või oliivinoppija.»

61

«Ühe suure erinevusega,» teatas Granacci jonnakalt, kuid viisakalt, «oliivid pressitakse õliks, puu põletatakse, kui keedetakse suppi. Mõlemad süüakse ära. Kunstil on maagiline omadus; mida rohkem päid seda seedib, seda kauem ta elab.»

«Luule!» kisendas Lodovico. «Ma kõnelen lihtsa terve mõistusega, et päästa oma perekonda, ja sina loed mulle luuletusi.» Monna Alessandra, poisi vanaema, tuli tuppa: «Ütle oma isale, mida Lorenzo, Il Magnifico pakub, Michelangelo. Ta on Itaalia rikkaim mees ja tuntud oma helduse poolest. Kui kaua kestab õppeaeg? Kui suur on palk?»

«Ma ei tea. Ma ei ole küsinud.»

«Sa ei küsinud!» tänitas Lodovico. «Kas sa arvad, et me oleme niisama rikkad nagu Granaccid, et võime sind sinu lollustes toetada?»

Granacci heledatele põskedele kerkis laiguline puna. Ta kõneles ebahariliku otsekohesusega: «Mina küsisin. Midagi ei lubata. Mingit lepingut. Mingit palka. Lihtsalt maksuta õpetus.»

Michelangelo vahetas jala ja keha raskuspunkti, et vastu võtta Lodovico ülimale tipule tõusvat vihapurset. Kuid Lodovico vajus raske kolksatusega nahktugitoolile ja pisarad tungisid talle silma. Michelangelo mõtles ükskõikselt:

«Naljakas, kuidas meie. firentselased, nii kergesti nutma hakkame, kuigi meie veres ei ole teragi tunnetesoola.» Ta läks isa kõrvale ja asetas käe ta õlale.

«Isa, luba mind. Lorenzo de' Medici (tahab luua uue kujurite sugupõlve Firenzes. Ma tahan olla üks nendest.»

Lodovico tõstis pilgu oma kõige paljutõotavamale pojale.

«Kas Lorenzo palus enda juurde tulla just sind, sest ta arvab, et sul on annet?»

Poiss mõtles, kui palju kergem oleks kõigile, kui ta suudaks luisata mõne lihtsa vale.

«Lorenzo palus Ghirlandaiolt kaks ta parimat õpipoissi. Valiti Granacci ja mina.»

Ta võõrasema oli vestlust kuulanud köögiuksel ja tuli nüüd tuppa. Ta nägu oli kahvatu, tumedad juuksed meelekohal püsti. Ta ütles Michelangelole:

«Mul pole midagi sinu vastu, Michelangelo. Sa oled hea poiss. Sa sööd hästi.» Ta pöördus Lodovico poole: «Kuid ma pean kõnelema oma sugulaste pärast. Mu isa arvas, et meile on suureks auks saada sugulaseks Buonarrotidega. Mis jääb mul nüüd veel üle, kui sa lased sel poisil rikkuda meie positsiooni?»

Lodovico pigistas oma tooli käetugesid. Ta näis väsinuna, «Ma ei anna iial oma nõusolekut.»

62

Siis läks ta toast välja, viies naise ja ema endaga kaasa. Ängistavas vaikuses ütles Granacci:

«Ta püüab ainult täita oma kohust sinu vastu. Kuidas võib ta mõista, et neljateistkümneaastase otsustusvõime on parem kui temal endal? Seda on temalt liiga palju nõuda.»

«Kas ma pean siis selle võimaluse käest laskma?» pahvatas Michelangelo vihaselt.

«Ei. Kuid pea meeles, et ta teeb oma parima, kui ta põikpäine poeg tahab teda panna olukorda, mille mõistmiseks tal, andesta, pole aru.»

Michelangelo pilgutas vaikides silmi. «Sa armastad oma isa, eks ole, Granacci?»
«Jah.»

«Ma kadestan sind.»

«Siis peaksid olema hea oma isa vastu.»

«Hea?»

«Jah, kuna sa ei taha, et ta sind solvaks.»

2.

Medici skulptuuriaed oli hoopis teistsugune kui Ghirlandaio bottega; ta ei tarvitsenud endale elatist teenida. Domenico Ghir-landaiol oli alati kiire mitte ainult sellepärast, et raha teenida suurele perekonnale, vaid ka sellepärast, et ta kirjutas alla nii palju lepinguid, millel olid kindlad tähtajad.

Midagi ei võinud olla kaugemal kiirustamisest kui see õhkkond, millesse Michelangelo astus sel soojal aprillikuu päeval, kui ta alustas oma õpilasaega Lorenzo Il Magnifico ja Bertoldo juures. Aia käsk oli:

«Pea oma rütmi! Ära kiirusta! Meil on siin ainult üks ülesanne: õppida. Meil ei ole midagi muud müüa kui koolitus, ei midagi muud viimistleda kui oma osavust ja kunsti. Sa pead ainult kasvama. Calma! Valmistu kogu oma elu ohverdama raid-kunstile!»

Esimene, kes teda tervitas, oli Pietro Torrigiani, võimsa kehaehituse ja roheliste silmadega ilus blond poiss. Ta ütles valgete hammaste välkudes ja naeratades:

«Sina siis oledki see piiluja. Aia vaim. Sina kummitasid neid portikuid.»

«Ma arvasin, et te ei märka mind.»

«Ei märka?» vastas Torrigiani. «Sa ju otse õgisid meid oma silmadega.»

Bertoldo armastas ainult kaht asja niisama palju kui raidkunsti: naeru ja kokakunsti. Tema huumor oli vürtsitatum kui ta kanapoeg alla cacciatora. Ta oli kirjutanud kokaraamatu ja kaebas ainult selle üle, et oli pidanud kolima Medici paleesse, kus tal polnud võimalust oma toiduretsepte katsetada.

Kuid raidkunsti sai ta katsetada ja katsetaski, sest see habras mees, kel olid lumivalged juuksed, punapöskne nägu ja kahvatu sinised silmad, oli Toskaana raidkunsti kuldajastu edasiandmist väärivate teadmiste pärija.

Ta võttis oma kõhnade käsivartega uute õpipoiste kaenla alt kinni.

«On tõsi, et igasugune oskus pole edasiantav,» selgitas ta. «Donatello tegi mu oma pärijaks, kuid ta ei suutnud mind teha enda vääriliseks. Ta valas oma kogemused ja oskuse minusse, nagu sula-pronks valatakse vormi. Ükski inimene ei suuda rohkem teha. Ilma Donatota oleksin olnud kuldehete valmistaja. Aga kuigi olen olnud rohkem kui pool sajandit temaga, olen jäänud ainult minia-turistiks. Kuidas ta ka proovinud oleks, poleks ta saanud sõrmega juhtida minu kätt ega panna minusse oma kirge. Me kõik oleme niisugused, nagu jumal meid on loonud. Ma näitan teile kõik, mis Ghiberti õpetas Donatellole ja Donatello minule; kui palju te sellest omandate, see sõltub teie andest. Õpetaja on nagu kokk. Kui talle anda sooneline kanapoeg või sitke vasikalihatükk, ei suuda isegi kõige hõrgum kaste seda muredaks muuta.»

Michelangelo puhkes valjusti naerma. Bertoldo, meelitatud omaenda huumorist, juhtis nad maja poole.

«Ja nüüd tööle! Kui teil on annet, siis tuleb see kohe ilmsiks.» Michelangelo mõtles: «Andku mulle ainult vasar ja subbia kätte, siis nad alles näevad, kuidas killud lendavad!»

Bertoldol ei olnud aga kavatsustki neid tööriistu algaja kätte anda. Ta pani Michelangelo istuma rõdule joonistuspuldi taha seitsmeteistkümneaastase Torrigiani ja kahekümne üheksa aastase Andrea Sansovino vahele. Viimane oli olnud Antonio Pollaiuolo õpilane ja tema valmistatud tellimustöid võis näha Santo Spiritos. Tuues talle siseruumidest joonistustarbeid, ütles Bertoldo: «Joonistamine on kujurile üks võõraid abivahendeid. Inimene ja kivirahn on kolmemõõtmelised ja sellepärast on neil kohe rohkem ühist kui inimesel ja seinal või puupaneelil, mida maalitakse.»

Michelangelo märkas, et skulptuuriaia õpilased on samasugused nagu Ghirlandaio ateljees. Sansovino oli Mainardi teisend: juba kutseline kunstnik, kes oli aastate viisi teeninud endale elatist terrakotaga: temas oli ka Mainardi südamlikkust, ta jagas

suuremeelselt oma aega ja kannatust algajaile. Skaala teises otsas oli Soggi, neljateistkümneaastane nagu Ciecogi, kes oli juhuslikult sattunud raidkunsti alale ja näis Michelangelo rangele silmale olevat täiesti andetu.

Ja siingi oli oma vältimatu Jacopo, käesoleval juhul kahekümneaastane Baccio da Montelupo, niisama mõtlematu nagu väikese kasvugagi, ja nagu Jacopogi — amoraalne, lihalik toskaanalane, kes kogus igal ööl skandaalseid lugusid, et nendega hommikul suurustleda. Kui Michelangelo oli esimest hommikut tööl, tormas hiljaks jäänud Baccio kohale ja jutustas päeva kõige erutavama uudise: Veneetsias oli sündinud peletis, kel olid silmad kõrva taga; naabruses olevas Paduas oli sündinud

teine värdjas kahe peaga ja kaks kätt kummagi käsivarre otsas. Järgmisel hommikul jutustas ta firentselasest, kes magas kahtlaste naistega, et «säästa oma naise vooruslikkust niipalju kui võimalik».

Tal oli eriti tugevasti contadino'de naljameelt. Ta jutustas ühest Firenze suursugusest daamist, kes oli uhkelt siidis ja pärlites ja küsis Santo Spiritost väljuvalt talupojalt: «Kas uinano'de, matside, missa on läbi?»

«Jah, proua,» vastas talupoeg, «ja puttana'de, hoorade, missa on algamas, nii et kiirustage.»

Bertoldo plaksutas rõõmsalt käsi.

Granacci teisend oli Rustici, rikka Toskaana aadliku viieteistkümneaastane poeg, kes töötas oma lõbuks ja sellepärast, et kunstilooming oli talle auks. Lorenzo oli soovinud, et Rustici elaks Medici palees, kuid noormees elas meelsamini üksinda Via de' Martellil olevais tubades. Michelangelo oli olnud aias alles nädala, kui Rustici kutsus teda lõunasöögile.

«Nagu Bertoldo, armastan minagi koduse keetmise üksikasju. Panin hane juba hommikul ahju küpsema.»

Michelangelo leidis Rustici olevat maameheliku, kes elas oma nime kohaselt, sest korter oli täis loomi: kolm koera, oma õrre külge aheldatud kotkas, itaalia kuldnokk, kelle tema isa mõisa co?itadino'd oli õpetanud hüüdma: «Va' aü' infernol Käi põrgu!» Veelgi häirivam oli okassiga, kelle Rustici oli taltsutanud oma lemmikloomaks ja kes liikus rahutult laua all ning torkis oma okastega Michelangelo jalgu.

Pärast lõunat astusid nad vaiksesse tuppa, mille seintel olid perekonnapildid. Sel aristokraatlikul taustal kadus talupoeglikkus ja Rusticist sai jälle kultuurne noormees.

«Sa oskad joonistada, Michelangelo. Sellest võib-olla algabki su arenemine kujuriks. Siis luba mind sind hoiatada: ära mine elama luksuslikku paleesse.»

65

Michelangelo norsatas tagasitõrjuvalt:

«Seda pole karta.»

«Kuula, mu sõber: on meeldiv harjuda kalli, pehme, mugavaga. Kui juba oled kord maigu suhu saanud, on nii kerge muutuda hellitatuks, rehvida oma arvustusvõime purjed, et jätkata. Järgmine samm on oma töö muutmine tööandjatele meelepäraseks, ja see on kujuri surm.»

«Ma olen lihtne inimene, Rustici.»

Õpipoistest sai ta kõige lähedasemaks sõbraks Torrigianiga, kes näis Michelangelole rohkem sõduri kui kujurina. Torrigiani võlus Michelangelot, ühtlasi ta heidutas teda, kui ta tõmbas kulmud kortsu ja kõneles oma sügava kõlava häälega. Torrigiani pärines vanast veinikaupmeeste perekonnast, kes olid ammugi aadlikuks tõstetud, ja oli õpipoistest kõige jultunum Bertoldo vastu. Ta võis ühtlasi olla riiakas ja oli seetõttu võõrutanud endast enamiku kaasõpilastest. Michelangelosse suhtus ta kohe sooja sõprusega, kõneldes temaga kogu aja naabruses oleva töölaua äärest. Michelangelo polnud iial tundnud ühtki nii ilusat meest kui Torrigiani. Selletaoline füüsiline ilu, peaaegu inimlik täiuslikkus sisendas talle nõrkustunde, sest ta oma näojooned olid kõike muud kui ilusad, ja kasvult oli ta väike.

Granacci jälgis, kuidas ta sõprus Torrigianiga areneb. Michelangelo küsimusele, kas Granacci meelest ei ole Torrigiani suurepärane, vastas Granacci ettevaatlikult:

«Ma olen tundnud teda kogu eluaja. Meie perekonnad käivad läbi.»

«Sa ei vastanud minu küsimusele, Granacci.» «Enne kui sõlmid sõpruse, pead sõbraga koos sööma puuda soola.»

Michelangelo oli olnud aias nädala, kui Lorenzo de' Medici tuli sinna koos noore tütarlapsega. Michelangelo nägi nüüd esimest korda lähedalt meest, kes ilma ameti

või auastmeta valitses Firenzet ja oli teinud linnast võimsa, mitte ainult kaubanduse, vaid ka kunsti, kirjanduse, teaduse poolest rikka vabariigi. Neljakümneaastasel Lorenzo de' Medicil oli kare, otsekui tumedast mägikaljust välja raiutud nägu; see oli ebakorrapärane, hoopiski mitte ilus, nahk oli tuhm, lõug terav, alumine huul tungis ülahuulest ette, nina oli püstine ja selle ülespoole pööratud ots paksem kui ta luine selg; silmad olid suured ja tumedad, põskedel olid suured koopad suunurkade taga ja tihedad tumedad juuksed olid keskelt kahele poole laupa alla lahku kammitud. Üll oli tal pikk sienna-värviline purpurpunaste käistega rüü, mille kaelaaugust paistis valge kaeluse äär. Ta oli pisut üle keskmise kasvu, tugeva kehaga, mida ta hoidis

66

vormis päevadepikkuse kirgliku ratsutamise ja jahilindude küttimise abil.

Ta oli ka vilunud klassika-uurija, ahne kreeka ja ladina käsikirjade lugeja, poeet, keda Platoni Akadeemia kõrvutas Petrarca ja Dantega, Euroopa esimese avaliku raamatukogu ehitaja, mille jaoks ta oli korjanud kümme tuhat raamatut ja käsikirja, suurima kogu pärast Aleksandria raamatukogu. Ta tunnistati «suurimaks kirjanduse ja kunsti kaitsjaks kõigi aegade vürstide hulgas», tal olid raidkujude, maalide, joonistuste, lihvitud kalliskivide kollektsioon, mis oli avatud kõigile kunstnikele ja uurijaile õppimiseks ja innustuseks. Õpetlastele, kes olid kogunenud Firenzesse ja teinud sellest Euroopa teaduse südame, oli ta muretsenud villad Fiesole nõlvakule, kus Pico della Mirándola, Angelo Poliziano, Marsilio Ficino ja Cristoforo Landino tõlkisid äsjaleitud kreeka- ja heebreakeelseid käsikirju, luuletasid, kirjutasid filosoofilisi ja usuteaduslikke raamatuid, aitasid omalt poolt luua seda, mida Lorenzo nimetas «humanismi revolutsiooniks».

Michelangelo oli kuulnud, mida räägiti Lorenzost, firentselaste lemmik-jutuainest: et tal on nõrgad silmad ja et ta on sündinud ilma haistmismeeleta. Nüüd, mil ta kuulis Lorenzot Bertoldoga kõnelevat, märkas ta, et Il Magnifico hääl oli karmi, ebameeldiva tooniga.

Ent võib-olla osutus see Lorenzo ainukeseks ebameeldivaks omaduseks, samuti nagu ta silmade nõrkus oli ta ainuke nõrkus ja haistmismeele puudumine ainuke sünnipärane puudus. Sest Lorenzol, maailma rikkaimal mehel, kellele püüdsid meeldida niihästi Itaalia linnriikide valitsejad kui ka niisugused võimsad dünastiad nagu Türgi ja Hiina, oli aval, armastusväärne loomus ja tal puudus täielikult kõrkus. Kuigi ta oli vabariigi valitseja samas mõttes nagu gonfalieri di giustizia ja Signoria olid linna seaduse ja korra hoidjad, ei olnud tal armeed ega valvureid. Ta käis Firenze tänavail ilma saatjaskonnata, kõneles kõigi kodanikega nagu võrdsetega, elas lihtsat perekonnaelu, roomas põrandal koos lastega, ja ta maja oli avatud maailma kunstnikele, kirjanikele ja õpetlastele.

Selles peituski tema geenius. Tal oli absoluutne autoriteet poliitika-küsimustes, ent ta valitses Firenzet selletaolise otsusekindlusega ja sünnipärase viisakuse ning väärikusega, et inimesed, kes oleksid muidu olnud ta vaenlased, töötasid temaga koos üksmeeles. Nii heade tulemusteni ei olnud jõudnud isegi mitte tema tubli isa Piero või ta geniaalne vanaisa Cosimo, keda kogu Toskaana kutsus Pater Patriae'ks, Maa Isaks, sest ta oli loonud Firenze vabariigi ja lõpetanud kahe võitleva erakonna — gvelfide ja gibelliinide — sajanditepikkuse verise kodusõja. Firenze oleks võinud Lorenzole

67

millal tahes anda hundipassi: ta palee paljaks röövida ja ta linnast välja kihutada. Ta teadis seda ning inimesed teadsid seda, ja see teadmine tegi Lorenzost ilma tiitlita valitseja. Sest samuti nagu ta polnud kõrk, polnud ta ka arg: ta oli päästnud oma isa elu välkkiire sõjaväelise riigipöörde ajal, kui oli alles seitsmeteistkümneaastane ja pannud oma elu ohtu, tungides Ferrante laagrisse Naa-polis mitte suurema

ihukaitsemeeskonnaga, kui tal oli Firenze tänavail, et päästa oma kodulinna vallutamisest.

Niisugune oli mees, kes seisis ainult mõne jala kaugusel Michel-angelost, kõneldes Bertoldoga sõbralikult mingisugustest antiiksetest raidkujudest, mis olid samal päeval Väike-Aasiast kohale jõudnud: raidkunst oli Lorenzole niisama tähtis nagu ta laevastik maailmameredel, ta pankade võrk Euroopas ja Vahemeremail, ta miljonite kuldfloriinide suurune sissetulek tootmisest ja kaubandusest, mis igal aastal hõlmas kõiki tarbeaineid, alates Firenze villast, õlist, veinist kuni eksootiliste lõhnaõlideni, idamaiste maitseainete ja siidini. Mõned austasid Lorenzot ta rikkuse tõttu, teised tema võimu pärast, kuid õpetlased ja kunstnikud austasid ja armastasid teda ta teadmistehimu pärast, sellepärast et Lorenzo de' Medici oli asunud vabastama mõtet, mis oli rohkem kui tuhat aastat olnud vangis pimedas niiskes koopas.

Nüüd Lorenzo peatus, et vestelda õpilastega, ja Michelangelo pööras pilgu tütarlapse poole, kes kõndis Lorenzo kõrval. See oli habras olend, noorem kui Michelangelo, seljas oli tal pikkade käistega roosavärviline, villane rüü, gamurra, mille pikk seelik langes pehmetes, avarates voltides ja mille tihedasti nööritud pihiku all ta kandis valkjaskollast kõrge ümmarguse kaelusega pluusi. Ta kingad olid kollased, siidiga tikitud ja tumedaid tihedaid juukseid kattis roosa, pärlitega väljaõmmeldud satiinist tanu. Ta oli nii kahvatu, et isegi mitte roosavärviline tanu ja rüü ei suutnud heita värvi ta kõhnadele põskedele.

Kui Lorenzo möödus Michelangelo lauast peaaegu märgataniatu noogutusega, kohtas Michelangelo pilk äkki tüdruku oma.

Ta töö katkes. Tüdruk peatus. Michelangelo ei suutnud pilku lahti kiskuda sellest saledast, erutava näoga tütarlapsest. Tüdruk omaltpoolt kohkus metsikust ilmest, mis oli jäänud poisi näole sellest, et ta oli kogu tarmuga keskendunud ees olevasse joonistusse. Puna kerkis tuksudes tüdruku elevandiluuvärvi põskedesse.

Michelangelo tundis kiirenenud hingamisest, et nende vahel oli midagi ärganud. Hetkeks mõtles ta, et tüdruk ehk hakkab temaga kõnelema, sest ta niisutas oma kahvatuid huuli. Siis pööras tüdruk väriseva liigutusega oma pilgu ära ja läks isa juurde.

68

Lorenzo asetas käsivarre ümber tütarlapse ahtakese piha. Nad jalutasid pikkamisi mööda purskkaevust, läksid värava suunas ja sealt välja piazza'le.

Michelangelo pöördus Torrigiani poole.

«Kes see oli?»

«Il Magnifico, sa idioot.»

«Ei, ei, tüdruk.»

«... tüdruk? Ah, Contessina. Tema tütar. Viimane, kes on veel paleesse jäänud.»

«Contessina? Väike krahvitar?»

«Jah. Lorenzol oli kombeks kutsuda oma tütreid naljatamisi Contessinaks. Kui see nääpsuke sündis, ristis ta tema nõnda. Miks sa seda küsid?»

«Niisama.»

3.

Lodovico polnud iial andnud oma nõusolekut Michelangelole aiakooli astumiseks. Kuigi perekond teadis, et ta oli Ghirlandaio ateljeest lahkunud, püüdsid nad vältida tema sattumist skulptuuri-alale sel teel, et keeldusid seda sõnades tunnistamast. Nad nägid teda harva. Ta lahkus koidu ajal, kui kõik magasid, välja arvatud ta võõrasema, kes oli juba turul käinud. Ta tuli koju täpselt kella kaheteistkümne ajal, kui Lucrezia

tõi lauale prae või linnu, ja töötas aias taas pimedani, viivitades võimalikult kauem koduteel, nii et pere oleks juba magamas ja ainult ta vend Buonarroto lamaks ärkvel ning küsiks talt päevauudiseid, või vanaema ootaks teda köögis, et anda talle natuke õhtulist.

«Sa kasvad juba särkidest välja, Michelangelo,» ütles Monna Alessandra, «ja su sukad on närused. Su isa arvab küll, et kui sa pidasid paremaks mitte teenida... kuid see ei tähenda midagi. Mul on niipalju raha kõrvale pandud. Osta endale, mis sul vaja on.»

Michelangelo suudles ta nahkset põske; nemad kaks olid peres need, kes kõige enam teineteist armastasid ja nad oskasid seda üsna halvasti väljendada.

Michelangelo oli loomult vähenõudlik ja ta ei soovinud midagi.

«Ma hakkan varsti kivi raiuma ja olen siis pealaest jalatalda-deni kaetud kivitolmuga. Keegi ei pane mu riideid tähele.»

Vanaema austas tema uhkust ja pani need paar münti kukrusse tagasi.

«Kuidas soovid. Raha on siin sinu jaoks varuks.» Granacci meelest ei olnud mingit vajadust tõusta hommikul nii vara ega tagasi pöörduda nii hilja õhtul; ainult lõunaajal tulid ja

läksid poisid koos. Granacci muutus päev-päevalt masendatumaks, tema längus õlad näisid ainult toll või kaks Michelangelost, kõrgemal olevat.

«See tuleb sellest külmast tänkjast savist,» kurtis ta. «Ma vihkan seda. Ma püüan modelleerida võimalikult halvasti, et Bertoldo ei ütleks mulle, et ma olen küps raiuma. Ma olen proovinud pietra dura't, kõva kivi, tosin kordi ja iga vasarahoop tundub tabavat muud, mitte kivi.»

«Aga, Granacci, carissimo, marmoril on vastukaja,» selgitas Michelangelo. «See on vastuvõtlik. Pietra dura on nagu kuivanud leib. Oota senikaua, kuni pääsed marmori kallale, see tundub niisama, nagu vajutaksid sõrmed värskesse taignasse.»

Granacci uuris hämmeldunult oma sõbra näojooni.

«Sa oled kõiges nii kivikõva, aga kui hakkad kõnelema marmorist, siis oled luuletaja.»

Ta leidis end olevat uppunud joonistuste katlasse. Bertoldo peaaegu esimene lause temale oli:

«Siin aias on joonistamine sine qua non. Kui sa jõuad hommikul kohale, siis joonista oma vasak käsi, seejärel võta king jalast ja joonista oma jalg; see on hea perspektiiviharjutus.»

«Aga kas võib joonistada ka paremat kätt?»

«Uus naljahammas on meie keskel,» karjatas Bertoldo rõõmuga.

Ka siis, kui Michelangelo oli raiunud pietra serena't Topolinode juures, oli ta vahetanud vasarat paremast käest vasakusse ega olnud tundnud mingit vahet täpsuses või tasakaalus. Kui ta oli joonistanud oma vasakut kätt mitmest positsioonist, vahetas ta pliiatsi vasakusse kätte ja joonistas paremat kätt, vaadeldes algul peopesa ja pöörates selle siis sirgelt väljasirutatud sõrmedega ümber.

Bertoldo tuli ta kõrvale, võttis laualt paberilehe, millele oli kuhjatud pool tosinat joonistust.

«Vaat annab välja seda veini, mis tas on,» pomises ta tasakesi. «Ega ma ei haavunud. Parem või vasak käsi, mul ükskõik.» Joonistati elavaid modelle: Lorenzo muretses neid kõigist Firenze kvartaleist: mustas sametis õpetlasi, härjaturjaga, kandiliste peade ja paksude kaarjate kulmudega sõdureid, hooplevaid riiukukki; contadzno'sid otse vankrilt; kulupäiseid, kongis ninaga ja pähklipureja lõuaga

vanamehi; munkasid, kel oli seljas must kuub ja peas must ülespoole käänatud kõrvikutega müts, mille alt paistsid hallid juuksed; Firenze lõbusaid võrukaelu, keni poisse, kel oli sirge, otse otsmikult jätkuv kreeka nina, alla kaelani ulatuvad lokkis juuksed, ümmargused ilmetud silmad; villavärvaleid värvitud käsivartega; pahklike rusikatega rauakaupmehi, tüsedaid

70

pakikandjaid; lihavaid majateenreid, pärlitega tikitud punases ja valges siidis aadlikke, lillasse rõivastatud saledaid poisse; ümarikke lapsi, keda kasutati putto'de modellidena.

Michelangelo nurises, kui Bertoldo arvustas karmilt üht tema joonistatud torsot:

«Kuidas me võime joonistada ainult väljastpoolt. Me näeme ainult seda, ^mis surub seestpoolt vastu nahka. Kui me võiksime vaadata keha sisemust: luid, lihaseid... Selleks et inimest tunda, peaksime tundma ka tema budelli e sangue, sisikonda ja verd. Ma pole iial näinud inimese sisemust.»

«Dio fattuto!» vandus Bertoldo tasakesi. «Jumal on jalga lasknud! Arstidel on lubatud lõigata üks laip ühel teatud päeval aastas linnanõukogu juuresolekul. Muide, see on kõige suurem kuritegu Firenzes. Tõrju sihuke mõte oma peast välja!»

«Suust jah küll, aga peast mitte. Ma ei suuda iial täpselt raiuda kuju, enne kui ma pole näinud, kuidas inimkeha töötab.»

«Isegi kreeklased ei lõiganud laipu ja nad olid paganad, keda kirik ei keelanud. Samuti ei tarvitsenud Donatello laipu lõigata, kuigi tal olid imeväärsed teadmised. Kas sul on vaja olla parem kui Pheidias ja Donatello?»

«Mitte parem, aga teistsugune küll.»

Michelangelo polnud iial näinud Bertoldot nii erutatuna. Ta sirutas käe vanamehe kõhnale käsivarrele ja patsutas seda rahustavalt.

Neist igapäevastest kokkupõrgetest hoolimata said nad sõpradeks. Kui teised modelleerisid savist või raiusid kivi, viis Bertoldo poisi majja ja jäi tema juurde tundideks, kui Michelangelo kopeeris egiptuse amulette, kreeka medaljone, rooma münte. Bertoldo hoidis iga hinnalist kunstiteost oma käes ning selgitas, mida antiik-kunstnik oli püüdnud saavutada.

Oma imestuseks võitis Michelangelo ka Torrigiani soosingu, viimane nihutas oma töölaua nüüd Michelangelole lähemale. Torrigianil oli vallutav isiksus, ta rabas Michelangelot oma võluga, oma tähelepanu, oma elavusega. Ta oli keigar, kes rüütas end kirevaisse siidsärkidesse ja kasutas kuldpannaldega laia vööd; igal hommikul enne tööletulekut astus ta sisse Õleturule habemeajaja juurde ja laskis habet ajada ning juukseid kammida lõhnava õliga. Michelangelo oli räpane töömees; ta määris käed söega ja hõõrus siis seda hajameelselt näolegi; ta pillas värvi särgile, tinti sukkadele.

Torrigiani tegi ära tubli päevatöö, ent oskas hoida puhtana oma helekollase linase camicia, vööni ulatuva puhvkäistega särgi, rohelise tuunika, millel oli kollase siidiga õlale tikitud «T», tumesinisest kalevist calzone'd. Ta oli kujuraiumiseks välja arendanud

71

asendi, mis hoidis kivitolmu ja killud riideist ja juustest eemale. See oli ennekuulmatu. Kiviraidurid tulid harilikult päevatöölt nagu kivisambad. Ta oli Michelangelo imetlusobjektiks. Poiss oli meelitatud, kui Torrigiani pani võimsa käsivarre ümber ta õlgade, asetas oma kauni näo tema näo ligi ja hüüatas imetlusest ta viimaste joonistuste puhul.

«Michelangelo mio, sa teed kõige puhtamat tööd ja teed end seejuures räpasemaks kui keegi muu.»

Torrigiani oli alati liikumises, naeris, edvistas, kõneles arukat juttu ja rumalusi, kuid ei olnud kunagi vait, iialgi tasa, ta vehkis kätega, milles olid smaragd- ja pärlsõrmused, nagu oleks ta tahtnud valitseda enda ümber olevat õhkugi. Ta kõlav lauluhääl kostis üle maheda kevadise aasa ja üle metsalillede, ja aia kaugemas nurgas peatusid hetkeks seda kuulama scalpellino'c\, kes ehitasid raamatukogu Lorenzo käsikirjade ja raamatute jaoks.

Kui õpilased läksid hommikul uurima, missugustena näevad Giotto freskod Santa Croces hommikupäikeses, Filippino Lippi «Noor Johannes» ja «Kaks pühakut» Santo Spiritos õhtupäikese kiirtes, või tabama päikeseloojaku hõõgumist Campanilel olevail raidkujudel, mille oli kavandanud Giotto ja teostanud ta õpilane Andrea Pisano, libistas Torrigiani käsivarre Michelangelo kaenla alla, meelitas teda, pidas teda tõrksaks, kuigi võluvaks kuulajaks.

«Ah, kui oleksin sõdur, Michelangelo. Võitleksin surmaheitluses ja tapaksin vaenlased mõõga ja odaga, vallutaksin uusi maid ja kõik nende naised. See oleks alles elu! Kunstnik? Päh! See on sultani eunuhhide töö. Me rändame veel koos maailmas, amico mio, otsime võitlust ja ohtu ning varandust.»

Michelangelo tundis Torrigiani vastu sügavat kiindumust, peaaegu armastust. Ta tundis end nii väiksena ja ometigi oli ta võitnud nii kauni ja ihaldatava nooruki imetluse nagu oli Torrigiani... See oli joovastav vein inimesele, kes iial ei joonud.

4.

Ta pidi nüüd unustama suure osa sellest, mis oli õppinud Ghir-landaio ateljees, sest freskojoonistuse ja skulptuurijoonistuse vahel oli suur erinevus.

«See on joonistamine joonistamise enda pärast,» hoiatas Ber-toldo teda täpselt samade sõnadega, nagu seda oli teinud Ghirlandaio, «selleks et saavutada silma ja käe valitsemist.»

Bertoldo tagus selle erinevuse talle pähe. Kujur taotleb kilme-mõõtmelisi kujusid, mitte üksnes kõrgust ja laiust, vaid ka sügavust.

Maalija joonistab, et vallutada ruumi, kujur — et seda teelt kõrvaldada. Maalija joonistab vaikelu raami sisse, kujur joonistab, et üllatada liikumisega, paljastada pinge ja võitlus, mis toimuvad inimfiguuri sisemuses.

«Maalija joonistab selleks, et tuua esile üksikut, kujur joonistab selleks, et tuua päevavalgele üldist. Comprendí? Said aru?» küsis ta.

Michelangelo vaikis.

«Kõige tähtsam: maalija joonistab selleks, et anda välisvormid, vallandada figuur iseendast ja panna see paberile. Kujur joonistab selleks, et anda sisemist vormi, ta vabastab figuuri maailmast ja annab sellele kindla vormi oma sisemuses.»

Mõnda sellest oli Michelangelo tajunud, kuid suurt osa sellest mõistis ta kogemuse karmi tarkusena.

«Ma olen stufato, hädapasun,» vabandas Bertoldo. «Kõik, mis Toskaana kujurid on uskunud kaks sajandit, on kallatud minu pähe. Sa pead mulle andestama, kui see lekib obiter dicta.»

Bertoldo, kellele oli rängaks ülesandeks tehtud uue kujurite põlvkonna kasvatamine, oli innukas õpetaja, mitte nagu Ghirlandaio, kel ei olnud lihtsalt aega. Kujurid on parimal juhul sõnaahtrad mehed, vasara ja peitli hääl on nende ülikeel ja nende tõeline kõne, millesse upuvad väikesed hääled ja väiksemad maailmad. Bertoldo oli erand.

«Michelangelo, sa joonistad hästi. Kuid on ühtlasi tähtis teada, miks peab hästi joonistama. Joonistamine on küünal, mille võib süüdata, et kujur ei tarvitseks pimeduses kobada; see on plaan selle struktuuri mõistmiseks, mida sa vaatad. Ohtlikem kõigist inimlikest püüdeist on püüd mõista teist inimolendit, tungida tema sügavamatesse sügavustesse. Ja kõike seda kujutab kunstnik ainult pliiatsi või söe abil.» Ta kehitas õlgu. «See romantiline Torrigiani kõneleb sõttaminekust. Lapsemäng! Ükskõik missugune surmaohu ärevus ei ületa inimese ärevust, kes katsub luua midagi, mida pole iial varem olemas olnud.»

Michelangelo hoidis käes oma selle päeva tööd, uurides seda nagu selleks, et paremini aru saada, mis Bertoldo ütles, ja püüdes leida sellest midagi, mida Bertoldo tahtis, et see seal oleks.

«Joonistamine on parim tee paljastada oma teadmatust antud küsimuses,» andis vanamees nõu, «tõstes tarkuse tema kohale, nii lagu Dante tegi, kui ta kirjutas «Purgatorio» read. Ja-jah, joonistamine on nagu lugemine, nagu Homerose lugemine, nii et sa õpiksid tundma Priamost ja Trooja Helenat, Suetoniust, selleks et Caesarit tundma õppida.»

Michelangelo langetas pea.

73

«Ma olen rumal. Ma ei oska kreeka ega ladina keelt. Urbino püüdis mind kolm aastat õpetada, kuid ma olin põikpäine, ei tahtnud õppida. Ma tahtsin ainult joonistada.»

«Stupido! Sa mõistsid mind valesti. Pole ime, et Urbinol oli vaeva sinu õpetamisega. Joonistamine on õppimine. See on distsipliin, mõõdupuu, mille abil võib näha, kas sinus on ausust. See on piht, see paljastab sinus kõik, kui sa ise kujutled, et sa väljendad hoopis midagi muud. Joonistamine on kui luuletaja kirjutatud värss, mis on pandud paberile selleks, et näha, kas jutt on väärt rääkida, tõde väärt avaldada.»

Vanamehe hääl muutus pehmeks, õrnaks.

«Pea seda meeles, figlio mio: inimene on joonistades võrdne jumalaga, kui ta puhus hingeõhku Aadamasse. Kunstniku väline hingamine ja mudeli sisemine hingamine üheskoos loovad uue, kolmanda elu paberil. Armastuse akt,- Michelangelo, armastuse akt, selle läbi on sündinud kõik maailmas.»

Jah, joonistamine oli elu hingus, ta teadis seda, ent tema jaoks ei olnud see mitte lõppeesmärk, vaid abinõu.

Ta hakkas öösiti ilma kellegi teadmata tööle jääma, valima tööriistu ja raiuma ümberringi vedelevaid kivitükke: Rooma kivimurdude kollakasvalget travertiini, Lombrellino pietra jorte't, Irnpruneta kämpunud breccia't, Prato tumerohelist marmorit, Siena kirjut punakollast marmorit, Gavorrano roosat marmorit, läbipaistvat, cipollino marmorit, sini-valgekirjalist bardiglio't. Kuid kõige rohkem rõõmustas ta, kui keegi oli jätnud maha mõne tüki valget puhast Carrara marmorit. Lapsena oli ta seisnud marmoriraiujate kõrval ja janunenud puudutada seda kallist kivi. See polnud iial olnud võimalik; valge marmor oli haruldane ja kallis, seda toodi Carrarast ja Seravezzast niipalju, kui vajati tellimuste täitmiseks.

Nüüd hakkas ta salamahti katsetama terava, hambulise ja sileda peitliga, töötlema marmori pinnatekstuuri, samuti nagu ta oli seda teinud pietra serena'ga Topolinode juures. Temale oli see kauneim tund päeva jooksul: üksinda aias, ainult raidkujud seltsiks. Varsti, varsti peaks temagi need tööriistad lõplikult kätte saama; ta peaks võima nad hommikul esimesena kätte võtta, sest nad olid tema loomulikud kehaosad, nagu käed ja jalad. Ta ei unustanud kunagi pimedatulekul maha raiuda kontuure, mis ta oli valmistanud, et keegi seda ei märkaks, ära koristada oma prahi, visata need aia teise otsa kivihunnikusse.

Paratamatult ta tabati. Ent teda paljastas isik, kellelt ta oleks seda kõige vähem oodanud. Contessina de' Medici käis nüüd peaaegu iga päev aias, kui mitte koos Lorenzoga, siis Polizianoga või Ficinoga või Pico della Mirandolaga, tema isa platoonikutega.

74

Ta kõneles Granacci, Sansovino ja Rusticiga, keda ta tundis ilmselt juba pikemat aega, aga keegi ei tutvustanud Michelangelot. Tüdruk ei kõnetanud teda kunagi.

Michelangelo teadis silmapilkselt, enne kui nägigi kiiresti liikuvat kuju või nägu, mis koosnes üksnes silmadest, kes oli väravast sisse tulnud. Ta muutus ülitundlikuks, otsekui oleks kõik tema ümber — päike ja õhkki — kiiremini liikuma hakanud.

Contessina vabastas Granacci kiviraiumise orjusest. Granacci kõneles talle oma tunnetest; tüdruk rääkis sellest isale. Ühel päeval tuli Lorenzo aeda ja ütles:

«Granacci, ma tahaksin suurt seinamaali, Paulus Emiliuse triumfi. Kas tahaksid selle maalimise endale võtta?»

«Kas ma tahaksin! Kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem.»

Kui Lorenzo pöördus kõrvale, surus Granacci vasaku käe huultele ja lehvitas Contessinale tänulikkuse märgiks.

Contessina ei peatunud iial, et vaadata Michelangelo tööd. Alati jäi ta Torrigiani laua teise otsa juurde seisma nõnda, et ta nägu oli Michelangelo poole, ja poiss võis näha iga tema liigutust, kuulda tema naeru, kui Torrigiani teda lõbustas. Kuigi Michelangelo vaatas teda võlutuna, ei kohtunud nende pilgud kunagi.

Kui Contessina lõpuks lahkus, märkas Michelangelo, et ta on sisemiselt väsinud. Ta ei suutnud seda mõista. Ta ei hoolinud tütarlastest üldse. Isegi mitte aasta Jacopo «õppeaega» ei olnud teda viinud niikaugele, et ta oleks suutnud eraldada, missugused neist kõlbasid «sängi viia». Tema perekonnas, samuti nende väikeses sõpraderingis ei olnud tüdrukuid. Ta vaevalt mäletas, et ta oleks kunagi ühegi tütarlapsega rääkinud. Ta polnud iial isegi ühtki neist joonistada tahtnud! Nad olid talle võõrad. Miks tundus siis see talle nii valusana, kui ta nägi Contessinat ainult paari sammu kaugusel Torrigiani seltsis sõbralikult naermas? Miks vihastus ta Torrigiani ja tüdruku peale? Mis tähendas temale see tüdruk, see õilsast Medici soost vürstitar?

See oli mingi salapärane haigus. Ta soovis, et tüdruk jääks aiast eemale, jätaks ta rahule. Rustici ütles, et tüdruk käis enne siin harva. Miks tuli ta nüüd iga päev ja jäi tunniks või pikemaks ajaks? Mida kirglikumalt Michelangelo süvenes tühjadesse paberilehtedesse, seda rohkem ta tajus, et tüdruk seisis värisedes Torrigiani töölaua juures, edvistas kauni lihaselise atleediga ja samal ajal nägi ja imes endasse iga Michelangelo söejoone nagu isikliku solvumise.

Läks kaua aega, jõudis kätte kuum suvi, mil metsalilled surid ja parkide nurmikud põlesid pruuniks, enne kui Michelangelo

75

mõistis, et ta oli armukade. Armukade Tonrigianile. Armukade Contessinale. Armukade neile mõlemale koos. Armukade neile kummalegi üksikult, eraldi. Ja see kohutas teda.

Ja nüüd oli tüdruk avastanud ta aias, kui teised olid ära läinud. Contessina oli koos venna Giovanniga, paksu poisiga, kel teine silm vaatas veidi kõõrdi ja kes oli Michelangelo oletuse järgi umbes tema-ealine, neljateistkümneaastane, kuigi oli juba kardinaliks valitud. Tüdruku teine kaaslane oli tema nõbu, Lorenzo armastatud venna Giuliano ebaseaduslik poeg — sellesama Giuliano poeg, kes oli pistetud surnuks Duomos Pazzi vandeseltslaste poolt. Michelangelo oli tollal olnud ainult kolmeaastane, kuid firentsela-sed kõnelesid veel nüüdki, kuidas nad olid näinud vandeseltslasi Signoria aknaist välja rippumas.

Esimesed sõnad lipsasid suust märkamatult.
«Buona sera.»
«Buona sera.»
«Michelangelo.»
«Contessina.»
«Come va"!» Seda ütles Contessina. «Non c'e male.» Nagu Settignano kiviraiuja. Ta lõikas parajasti kalasabamustrit pietra serena tükile. Ta ei katkestanud tööd.
«Sel kivil on lõhn juures.» «Värskelt nopitud viigimarjade lõhn.»
«Aga see?» Contessina osutas marmoritükile tema kõrval oleval pingil. «Kas sel on äsjanopitud ploomi lõhn?»
«Ei, sel pole üldse mingit lõhna.» Ta raius kivil tüki küljest. «Võtke, nuusutage ise!»
Contessina kirtsutas nina, naerdes talle näkku. Michelangelo istus marmoritüki ette ja hakkas peitliga ägedasti hoope jagama, nii et killud lendasid.
«Miks sa töötad nii... nii ägedasti? Kas see sind ei väsita? Mind küll väsitaks.»
Michelangelo teadis, kui nõrk tüdruk oli, perekonnas päritav tiisikus oli võtnud talt eelmisel aastal ema ja õe. Sellepärast oligi Lorenzo temasse nii kiindunud, ütles Rustici, sest tütarlaps ei pidanud jääma kauaks siia maailma.
«Ei, ei, kiviraiumine ei võta jõudu ära, see annab seda juurde. Näete, proovige raiuda seda valget marmorit! Te hämmastute, kui märkate, kui elavaks ta muutub teie käte all.»
«Sinu käte all, Michelangelo. Kas ma saan selle pietra serena endale, kui teed mustri valmis?»
76
«Aga see pole ju muud midagi kui ainult kalasaba, niisugune, nagu me raiume aiateedele või kaevukaantele.» «Mulle see meeldib.» «Siis ma teen valmis.»
Contessina seisis vaikselt, päris Michelangelo lähedal, kui ta kummardus kivi kohale. Kui ta jõudis kõva kohani, vaatas ta ringi, kas on kuskil veepange, ei näinud aga seda ja sülitas täpselt sellesse kohta, mida ta tahtis pehmeks teha ning jätkas siis peitli liigutamist kivil.
Imestunult küsis tüdruk: «Mis sa siis teed, kui suu kuivaks jääb?»
Michelangelo vaatas talle otsa, ise punastades. «Ühelgi heal scalpellino'l ei lõpe sülg kunagi.»

5.

Kui esimene kõva haudjas kuumus tuli aeda, tuli ka esimene kaotus — Soggi. Ta vaimustus oli närbunud nagu aasarohi. Ta ei olnud võitnud ühtki auhinda ega saanud lepinguid, ja kuigi Bertoldo maksis talle mõned mündid, oli ta teenistus suurem ainult Michelangelo omast, kes ei saanud üldse midagi. Sel põhjusel mõtles Soggi, et Michelangelo tuleb ehk temaga koos.
Ühel tuulevaiksel augustiõhtul ootas ta, kuni kõik olid lahkunud, viskas siis oma tööriistad minema ja tuli kõige uuema õpilase juurde.
«Michelangelo, mingem siit koos ära. Kõik see värk on nii ... nii ebapraktiline. Päästkem ennast, seni kuni on veel aega.»
«Päästkem ennast? Millest siis?»
«Kuule, ära ole pime! Nad ei kavatse meile iial anda mingisuguseid ülesandeid ega raha. Kes siis õieti vajab kujuraiumist elamiseks?»
«Mina vajan.»
Soggi näkku jäänud põlguse, keeldumise ja isegi hirmu tunded olid selgemad kui kõik muu, mis poiss oli olnud suuteline edasi andma oma vaha- või savimudeleis.

«Kust leiame tööd? Kui Lorenzo peaks surema...» «Kuid ta on noor mees, alles nelikümmend.» «...siis pole meil enam patrooni ega aiakooli. Kas peame siis hulkuma mööda Itaaliat ringi nagu kerjused, kübar käes? Kas sa vajad marmoriraiujat? Kas vajate Madonnat? Või Pietäd? Ma võin teile teha ühe neist, kui ainult annate mulle peavarju ja toitu »

77

Soggi pühkis oma vähesed asjad kotti.

«Ma chel Tahan olla poes, kus inimesed tulevad minu juurde. Iga päev! Ostame pasta't või pekki, veini, ca/zone'sid. Inimesed ei saa elada ilma niisuguste asjadeta, nad peavad neid iga päev ostma. Järelikult pean ma iga päev müüma. Sellest, mis ma müün, ma elan. Mul on praktiline loomus, pean teadma, et teenin iga päev nii ja nii palju solde. Skulptuur on luksusesemeist kõige viimane, nimekirja kõige viimases lõpus. Ma tahan müüa seda, mis on nimestiku alguses. Mis sa ütled, Michelangelo? Nad pole sulle maksnud ainustki skuudot. Vaata, kui närused su riided on. Kas tahad kogu oma elu kerjusena elada? Tule nüüd koos minuga ära! Me leiame üheskoos tööd ...»

Soggi pursang tuli sügavalt: seda oli kogunenud nädalate, võibolla kuude jooksul. Kuid oma sisemuses oli Michelangelo sellest vähe huvitatud.

«Skulptuur on minu nimestikus esimesel kohal, Soggi. Tegelikult polegi mul mingisugust nimestikku. Kui ütlen skulptuur, siis ongi lõpp.»

«Lõpp on õige sõna!» nõustus Soggi. «Mu isa tunneb Ponte Vecchiol üht lihunikku, kes otsib abilist. Eks peitel ole niisamasugune nagu nuga ...»

Kui Bertoldo järgmisel hommikul kuulis Soggi lahkumisest, kehitas ta õlgu.

«Skulptuuri kaotus! Igaühel on sündides natuke annet, aga kui ruttu kustub enamikul inimestel see leek.»

Ta käsi libises alistunult läbi valgete hõredate juuste. «Meil on seda ateljees alati juhtunud. Sa algad teadmisega, et teatud osa õpilastest läheb raisku, kuid sa ei saa sellepärast loobuda, sest siis kannatavad kõik õpipoisid. Need soggid, nende õhin pole mitte armastus või kiindumus raidkunsti vastu, vaid nooruse ülevoolavus. Kohe kui nende esimene lõõm hakkab kahvatuma, ütlevad nad iseendale: «Lakka unistamast! Otsi endale kindlam tee elus!» Kui sul on oma bottega, leiad sa, et see on tõsi. Raidkunst on ränk, karm töö. Inimene ei saa kunstnikuks mitte sellepärast, et ta on suuteline, vaid sellepärast, et ta teisiti ei saa. Kunst on ainult neile, kes oleksid ilma selleta õnnetud.»

Järgmisel hommikul tuli uue õpilasena aeda ümara näoga Bu-giardini, kes polnud eelmisest pikem, küll aga paksem. Michelangelo ja Granacci sülelesid teda soojalt.

Granacci, kes oli lõpetanud maalimise Lorenzole, oli osutanud nii suurt organiseerimisannet, et Lorenzo palus teda hakata aia valitsejaks. Talle meeldis juhtimine ja ta kulutas oma päevad, tehes kindlaks, kas tarvisminev kivi, raud või pronks on saabunud. Ta

78

korraldas õpipoistele võistlusi, hankis gildidelt tagasihoidlikke tellimusi.

«Granacci, sa ei tohi!» protestis Michelangelo. «Sul on niisama palju annet kui kel tahes siin aias.»

«Kuid mulle see meeldib,» vastas Granacci lahkelt.

«Siis lakka sellest lõbu tundmast. Kui meil läheb tarvis sütt või mudelit, las me muretseme need endale ise. Miks peaksid sa loobuma oma tööst, et meie saaksime oma tööd teha.»

Granaccile ei jäänud märkamata viisakus, mis peitus Michelangelo raevus.

«Aega jätkub kõigeks, caro mio,» vastas ta. «Ma maalisin ja maalin kunagi jälle.»

Aga kui Granacci hakkas taas maalima, oli Michelangelo vihasem kui kunagi enne, sest Lorenzo oli ta pannud kavandama moraliteede lavapilte, peorongkäigule lippe ja võlvkaari.

«Granacci, idiota, kuidas suudad sa siin seista ja niiviisi laulda, kuigi maalid karnevalidekoratsioone, mis visatakse minema järgmisel päeval pärast vaatemängu?»

«Kuid mulle meeldib just see töö, mida sina kutsud labaseks. Kõik ei tarvitse olla sügav ja igavene. Rongkäik või pidu on tähtsad, sest nad valmistavad inimesele rõõmu, ja rõõm on üks tähtsamaid asju elus, niisama tähtis kui sõna või jook või kunst.»

«Sina . . . sina . . . firentselane!»

6.

Sügispäevade lühenedes süvenesid Michelangelo sõprussuhted. Pidupäevadel või kirikupühadel, kui aed oli lukus, kutsus Rustici teda lõunasöögile ja viis ta siis maale hobuseid vaatama ja maksis talupoegadele, tallipoistele, hobusepoistele selle eest, et nad lubasid neil joonistada küünides ja väljadel.

«Hobused on kõige ilusam jumala looming,» hüüdis Rustici. «Sa pead neid joonistama ikka ja jälle, iga hobust, keda näed.»

«Aga, Rustici, ma ei kavaste iial ühestki hobusest kuju teha. Ainult inimesest.»

«Kui sa tunned hobust, tunned ka maailma.»

Sansovinol, kes oli Arezzo contadino ja kaks korda Michelange-lost vanem, oli oma filosoofia.

«Kunstnik peab sageli pöörduma maa rüppe: ta peab maad kündma, külvama, vilja lõikama. Kokkupuude maaga uuendab meid. Olla ainult kunstnik, tähendab süüa iseennast ja jääda tühjaks. Sellepärast ma ratsutangi muulal koju Arezzosse iga paari

nädala järel. Sa pead tulema minuga kaasa, Michelangelo, et tunneksid põldu oma jalge all.»

Ainult kodus oli ta õnnetu. Lodovico oli välja selgitanud, kui palju iga aiakooli õpipoiss töötasu, auhindu ja tellimisi saab; ta teadis, et Sansovino, Torrigiani ja Granacci teenisid hästi.

«Aga sina mitte?» küsis Lodovico. «Mitte ainustki skuudot?»

«Veel mitte.»

«Oled olnud seal täis kaheksa kuud. Miks? Miks teised saavad, aga sina mitte?»

«Ma ei tea.»

«Mina tulen ainult ühele järeldusele: sa ei suuda teistega võistelda.»

«Ma polegi võistelnud.»

«Kas Lorenzo ei teaks seda, kui sul oleks kujuraiuja annet?»

«Kahtlemata teaks.»

«Kuid ta pole sind kordagi tähele pannud.»

«Ei kordagi.»

«Allora! Ma annan sulle veel neli kuud, kuni aasta saab täis. Kui siis Lorenzo ikka edasi arvab, et sa oled küps vili, siis lähed tööle.»

Ent Lodovico kannatus kestis ainult neli nädalat. Ta tabas Michelangelo ta magamistoast ühel pühapäevahommikul.

«Kas Bertoldo kiidab su tööd?»

«Ei.»

«Kas ta ütleb, et sul on annet?»

«Ei.»

«Ta ei julgusta sind üldse?»

«Ta õpetab mind.» «See pole see.»

«Ammesso. Nõus.»

«Kas ta kiidab teisi?»

«Mõnikord.»

«Kas see võib tulla sellest, et sina oled kõige vähem lootustäratav?»

«See ei saa olla võimalik.» «Miks mitte?»

«Ma joonistan paremini kui teised.»

«Joonistad? Mis see tähendab? Kui nad koolitavad sinust kujuri, miks sa siis kujusid ei tee?»

«Bertoldo ei lase.»

«Miks siis mitte?»

«Ta ütleb, et ma pole veel küps.»

«Aga teised teevad kujusid?»

80

«Jah.»

«Kas sa siis ei mõista, mis see tähendab?»

«Ei.»

«See tähendab, et sul on vähem annet kui neil.»

«Seda näeb alles siis, kui ma kivi kallale pääsen.»

«Millal see sünnib?»

«Ma ei tea.»

«Senikaua kui sa ei pääse kivi kallale, ei teeni sa ka midagi?»

«Ei.»

«Ja kas ei paista veel mingeid märke, et nad lasevad su kivi kallale?»

«Ei.»

«Kas see ei tundu sinu meelest lootusetuna?»

«Ei.»

«Kuidas see siis tundub?»

«Imestamapanevana.»

«Ja kui kauaks sa kavatsed jääda sinna imestama?»

«Nii kauaks, kui Bertoldo vajalikuks peab.»

«Mis on juhtunud sinu uhkusega?»

«Ei midagi.»

«Sama, mis sulle on juhtunud aias: ei midagi.»

«Inimene ei kaota uhkust õppides.»

«Sa oled juba peaaegu viieteistkümneaastane. Kas sa ei kavatse üldse kunagi midagi teenida?»

«Küllap ma teenin.»

«Millal? Kuidas?»

«Ma ei tea.»

«Paar tosinat korda oled sa ütelnud «ei» või «ma ei tea». Millal sa siis tead?»

«Ma ei tea.»

Väsinud Lodovico karjus: «Ma peaksin sulle malka andma. Millal sulle mõistus pähe tuleb?»

«Ma teen, mis ma pean tegema. See on mõistus.»

Lodovico vajus toolile.

«Lionardo tahab mungaks hakata. Kes on kunagi kuulnud, et mõni Buonarroti oleks olnud munk? Sina tahad saada kunstnikuks. Kes on kunagi kuulnud, et üks Buonarroti on hakanud kunstnikuks? Giovansimone tahab saada uulitsapoisiks, loobib kividega möödaminejaid. Kes on kunagi kuulnud, et mõni Buonarroti on malandrino?

Urbino saatis Sigismondo tagasi koju ja ütles, et ma raiskan asjata raha: ta ei suuda õppida. Kes on iial kuulnud, et mõni Buonarroti on kirjaoskamatu? Ma ei mõista tõesti, milleks on inimesel pojad!»

81

Michelangelo läks Lodovico tooli juurde ja asetas ühe sõrme kergelt isa õlale.

«Usalda mind, isa. Ma ei ole rumal nagu eesel.»

Asjad ei läinud tal aias paremini, nad näisid pigem halvemaks muutuvat. Bertoldo pitsitas teda kõvasti, ei olnud iial millegagi rahul, mis ta tegi, hüppas ühelt jalalt teisele ja karjus: «Ei, ei, sa võid seda paremini teha. Uuesti! Uuesti!» Ta pani poisi uuesti joonistama mudeleid, küll redelilt nende kohal, põrandalt nende jalge ees, ja nädala lõpul kohustas ta poissi tulema pühapäevalgi, et luua teemat, mis hõlmaks kõik nädala jooksul joonistatud kujud.

Õhtul koos Granacciga koju minnes hüüdis Michelangelo meeleheites:

«Miks mind jällegi rõhutakse?»

«Sind ei rõhuta,» vastas Granacci.

«Kuid igaüks ise näeb seda. Mind ei lubata, osa võtta ühestki võistlusest Lorenzo auhinnale või teha ühtki tellimustööd. Mind ei lubata käia palees ja näha kunstiteoseid. Sa oled nüüd aia valitseja. Kõnele Bertoldoga. Aita mind!»

«Kui Bertoldo arvab su olevat küps võistlustest osa võtma, siis ütleb ta seda. Senini aga ...»

«O Dio!» sajatas Michelangelo vaikselt. «Senini aga pean ma magama Loggia della Signorias. kus isa ei saa mind kepiga nahutada.»

Ta oli õnnetu veel teiselgi põhjusel, kuid ei saanud sellest Granaccile rääkida: pisarsilmil oli Lorenzo keelanud Contessinal paleest välja minna. Michelangelole ei tundunud ta nõrgana. Ta tajus tüdrukus põlevat leeki, mis oli nii tugev, et võis võita surmagi. Nüüd, kus tüdruk enam aeda ei tulnud, näis aed kummaliselt tühjana, päevad olid pikad ja neid ei lühendanud muu kui ainult ootusärevus.

Oma üksinduses pöördus ta Torrigiani poole. Nad muutusid lahutamatuks. Michelangelo kiitis ägedasti Torrigianit, ta aru, ta maitset, ta kehaehitust...

Granacci kergitas kulme.

«Michelangelo, ma olen raskes seisukorras: ma ei või rääkida liiga palju, ilma et näiksin armukade ja solvunud. Kuid ma pean sind hoiatama. Torrigiani on ennegi nii teinud.»

«Kuidas teinud?»

«Pillanud oma soosingut, võitnud sõbra täiesti oma poole ja siis ühtäkki vihastanud ja katkestanud suhted, kui silmapiirile on ilmunud mõni uus romaan. Torrigiani vajab kuulajaskonda; sina oled talle selleks. Ära eksi ega pea seda armastuseks.»

Bertoldo ei olnud nii ettevaatlik. Kui ta nägi üht Michelangelo

82

visandit, millel ta oli jäljendanud Torrigiani just äsja valminud joonist, kiskus ta selle sajaks tükiks.

«Käi aasta otsa koos sandiga, siis lonkad lõpuks ka ise. Vii oma töölaud tagasi sinna, kus ta koht.»

7.

Bertoldo teadis, et Michelangelo oli jõudnud kannatlikkuse äärmise piirini. Ta laskis oma käsivarre, niisama hapra nagu sügisene leht, poisi õlale.

«Nüüd on aeg kujuraiumise kallale asuda!»

Michelangelo peitis näo käte vahele. Ta merevaiguvärvilised silmad õhkusid tunnetest, higi kerkis laubale. Kergendus, rõõm, meelepaha segunesid ühte, panid ta südame peksma ja käed värisema.

«Noh, mis on raidkunst?» küsis Bertoldo õpetliku häälega. «See on kunst, mis materjali töötlemisel eemaldab sellest kõik liigse ja annab sellele niisuguse vormi, mille kunstnik on peas valmis visandanud ...»

«Vasara ja peitliga,» hüüdis Michelangelo, saades rahu tagasi.

«... või järjestikulise lisamisega,» jätkas Bertoldo, «nagu see sünnib savist või vahast modelleerimisel, see tähendab lisamis-meetodi abil.»

Michelangelo raputas ägedasti pead.

«See ei ole minu jaoks. Ma tahan töödelda otse marmorit. Tahan töötada nagu kreeklased, raiuda otse kivist.» Bertoldo naeratas väsinult.

«Üllas auahnus. Ent kestab kaua, enne kui itaallane jõuab uuesti kreeklase tasemele. Esiteks pead õppima voolima savist ja vahast. Alles siis, kui valitsed lisamismeetodit, võid asuda eemaldamismeetodi juurde.»

«Ma ei saagi kivi raiuda?»

«Kivi mitte. Su vahamudelid peavad olema umbes jala kõrgused. Ma käskisin Granaccit sinu jaoks vaha osta. Selle pehmemaks tegemiseks kasutame pisut loomarasva. Vaat nii! Ja kui tahad seda uuesti kõvemaks teha, siis lisa tärpentini. Va bene!»

Sellal, kui vaha sulas, näitas Bertoldo poisile, kuidas teha puu-keppidest või raudtraadist sõrestikku, ja pärast seda kui vaha oli tardunud, näitas ta, kuidas see rullideks muudetakse. Kui sõrestik oli valmis, hakkas Michelangelo sellele vaha ümber panema, et näha, kui täpselt ta suudab luua kolmemõõtmelist kuju kahemõõt-melise joonise alusel.

See siis oligi see ime, mida ta oli kuulutanud Duomo trepil. Selle pärast oli ta ägedalt kaitsnud skulptuuri üleolekut maalikunsti ees. Kujuri tõeline ülesanne on sügavus, ümarus, mõõtmed, mida maalija saab luua ainult perspektiivi illusiooni abil. Tema maailm oli reaalsuse karm maailm; keegi ei saanud käia tema joonistuse ümber, kuid igüks võis kõndida ümber tema kuju ja arvustada seda igast küljest.

«Ja selleks peab ta olema täiuslik, mitte ainult esiküljest, vaid igast nurgast,» ütles Bertoldo. «See tähendab, et iga teost tuleb voolida mitte ainult üks kord, vaid kolmsada kuuskümmend korda, sest vaatenurga muutudes ühegi kraadi võrra muutub ta uueks teoseks.»

Michelangelo oli võlutud. Bertoldo hääl tungis temast läbi nagu leek.

«Capisco. Saan aru.»

Ta võttis vaha kätte, tundis selle soojust peopesades; kätele, mis janunesid kivi järele, ei võinud vaharull meeltmööda olla. Ent Bertoldo sõnad andsid talle indu proovida, kas ta suudab ehitada pea, torso, kogu inimkuju, mis mingisuguselgi määral võidaks joonistuse. See ei olnud kerge.

«Ent mida kiiremini alustan,» hüüatas ta, «seda kiiremini saan selle valmis.»

Mätsinud oma vaha luukeretaolisele sõrestikule, hakkas ta Bertoldo juhtnööride kohaselt töötlema seda rauast ja luust tööriistadega. Saanud kuju suurtes joontes valmis, alustas ta oma tugevate sõrmedega detailide voolimist. Tulemuses oli tõenäolisust, mingit toorest jõudu.

«Kuid ei mingisugust õrnust,» arvustas Bertoldo, «ega mingisugust sarnasust näos.»

«Ma ei tee ju portreesid,» torises Michelangelo, kes imes endasse õpetust nagu Arnosse visatud kuivanud käsn, ent tõstis mässu kriitika vastu.

«Teed küll.»

«Kas tohin rääkida otsekoheselt?»

«Aga kuidas siis?»

«Kuradile portreed! Ma ei hakka neist mitte kunagi lugu pidama.»

««Mitte kunagi» on sinu eas pikem kui minu eas. Kui oled näljas ja Milaano hertsog palub sind teha oma portree pronksmedalile ...»

Michelangelo põrnitses süngelt: «Ma ei jää iial nii näljaseks.»

Bertoldo jäi oma otsuse juurde. Ta kõneles ilmest ja nõtkusest ja tasakaalust, kere ja pea vahelisest suhtest: küi peal on vanainimese

84

nägu, siis tuleb sellele liita vanainimese käsivarred, keh jalad, käed ja labajalad. Kui portreel on noormehe nägu, siis pea ka selle keha olema ümar, pehme ja lembeilmeline, rõivaste voldi tuleb korraldada nii, et nad rõhutaksid nende all olevat alasi keha. Juuksed ja habe tuleb töödelda õrnalt.»

Baccio oli aia pärm. Kui Torrigianil olid nukruse- ja tusahood kui Sansovino hakkas ühtäkki taga igatsema Arezžot, kui Michelangelo oigas, et ta tahaks pääseda edasi savini, kui Rustici sai Bertoldolt noomida, et ta joonistas hobuseid, kuigi oleks pidanud joonistama meesmodelle, kui Granacci sai lõhkuva peavalu alatisest vasaralöökide mürast, kui Bertoldo kurtis köhast vaevatuna, et ta oleks võinud pääseda mõnestki vaevast, kui oleks surnud viimasesse atakki. Niisugustel päevadel tormas Baccio appi ja tõi kaasa veini-poodide ja pordumajade lustakuse.

«Maestro, kas oled kuulnud kaupmehest, kes kurtis oma naise kleidi üle: «Iga kord, kui ma sinuga voodisse lähen, maksab see mulle kuldskuudo.»

«Kui tuleksid sagedamini minuga voodisse,» vastas noor naine salvavalt, «tuleks sul igast korrast ainult penn maksta.»

«Ei, ma ei hoia teda siin aiaklouniks,» selgitas Bertoldo. «Ta on paljutõotav talent ja erksa taibuga. Bacciol on andumistahet sama palju kui igal teisel siin aias. Ta ei armasta õppida, ta on süvenenud lõbutsemisse. Kuid see läheb tal aja jooksul mööda. Ta vend, dominikaani munk, on pühendunud puhtusele. Võib-olla sellepärast ongi Baccio andunud himurusele.»

Kulusid nädalad. Bertoldo nõudis, et Michelangelo täiendaks end püsivalt söejoonise ülekandmises vahasse. Kui Michelangelo seda enam ei talunud, viskas ta käest luust tööriistad, läks aia teise otsa, võttis vasara ja peitli ning valas oma raevu Lorenzo raamatukoguhoone ehituskividele. Töödejuhataja, kes ei olnud kindel, kas ta tohib lubada seda mässu, küsis esimene kord:

«Miks sa tulid meie juurde?»

«Ma pean vaha sõrmede küljest ära saama.»

«Kus sa õppisid kivi raiuma?»

«Settignanos.»

«Ahaa!»

Iga päev töötas ta tunni või paar koos scalpeIlino'dega. Pietra serena rahnud, mida ta hoidis jalgade vahel ja käte all, andsid talle vastupidavust.

Bertoldo alistus.

«Alla guerra di amor vince ehi fugge,» ütles ta. «Armastuse võitluses võidab see, kes põgeneb. Mingem üle savile . . . Pea mee-

85

les, et niiskena voolitav savi tõmbab kokku: Ehita oma savitöö üles tükk-tükilt. Sega sellele hulka veidi pehmet džüuti ja hobusejõhve, et su suuremad mudelid koos

püsiksid. Kui tahad nad riietada, siis tee kangas niiskeks, nõnda et see meenutaks paksu pori, ja siis korralda see inimfiguuri ümber voltidesse. Hiljem õpid, kuidas tuleb suurendada mudelit niisuguste mõõtmeteni, nagu sa kavatsed raiuda.» .

«Nüüd juba kasutasitegi seda sõna,» irvitas Michelangelo'. «Ma pean edasi jõudma.»

Veebruarikuu algas, mägedelt laskus üdu ja vihm mähkis endasse linnamüürid, kuni kõik tänavad muutusid jõgedeks. Oli vaid paar tundi halli valgust, mil sai töötada; kirikud ja paleed olid nii niisked, et seal ei saanud käia kopeerimas. Nad pidid jääma maja siseruumidesse ja iga õpipoiss istus kõrgel toolil, mille all oli pannitäis õhkuvaid süsi. Bertoldo oli sunnitud terveteks päevadeks voodisse jääma. Märg savi tundus üha nätskemana ja külmemana. Michelangelo töötas sageli õlilambi valgusel, tihti täiesti üksinda jääkülmas majas; ta ei olnud küll õnnelik, kuid ometi rohkem rahul siin kui kuskil mujal.

Aprillini oli jäänud paar kuud. Ja niisama kaugel oli ka Lodovico tähtaeg, mil ta pidi poja aiakoolist ära võtma, kui viimane ei saavuta selleks ajaks midagi tasu väärilist. Bertoldo tuli, mähitud raskesse kuube, ja oli kahvatu kui vaim. Kuid Michelangelo tundis, et ta peab kõnelema. Ta näitas Bertoldole savikujusid, mida ta oli voolinud, ja palus luba neid kivis jäljendada.

«Ei, figlio mio,» kähistas Bertoldo, «sa ei ole veel valmis.»

«Teised on, mina pole?»

«Sul on veel palju õppida.»

«Nõus.»

«Pazienza,» hüüatas Granacci. «Jumal annab koorma ja annab ka turja selle kandmiseks.»

8.

Oli palju okkaid, mis torkisid. Bertoldo sundis teda armutult edasi minema, seda saatis alaline arvustusevool. Püüdis Michelan-gelo kuipalju tahes, ei teeninud ta aga ainustki kiidusõna. Teine hell koht oli see, et teda ei oldud ikka veel kutsutud paleesse. Ber-toldol oli kombeks hüüda:

«Ei, ei, see on voolitud magusalt. Kui sa näed palee kunstiteoseid, siis mõistad, et marmor tahab väljendada ainult kõige võimsamaid ja sügavamaid tundeid.

86

Michelangelo mõtles: «Noh, kutsu mind siis sinna, eks ma siis näen!»

Kui Lorenzo kutsus Bugiardini paleesse, siis Michelangelo vihastus. Kelle peale? Bertoldo, Lorenzo, iseenda peale? Ta ei teadnud seda isegi. Kõrvalejätmine tundus hülgamisena. Ta tundis end eeslina, kes kannab kulda, kuid sööb ohakaid.

Siis ühel külmal, kuid teraskirkal märtsikuu lõpupäeval uuris Bertoldo üht Michelangelo äsjalõpetatud savimudelit. Selle aluseks olid etüüdid, mis kujutasid muinasaegseid pool jumalaid, pooliti inimesi, pooliti loomi.

«Palees on üks äsjaleitud faun,» ütles Bertoldo. «Me pakkisime ta eile õhtul lahti. See on kahtlemata, paganluseaegne kreeka kuju. Ficino ja Landino arvavad, et ta pärineb viiendast sajandist enne Kristust. Sa pead seda nägema.» Michelangelo pidas hinge kinni. «Just nüüd on paras aeg. Mingem!»

Nad läksid üle Piazza San Marco ja pöördusid Via Largale. Ber-toldol oli kaelas kahekordselt keeratud paks villane rätik ja ta tõstis selle teise keeru näo. ette, et kaitsta suud käreda pakase eest. Via de' Gori küljele ehitatud .Medicite palee vundamendiks oli kasutatud teise linnapiiri müüri. Arhitekt Michelozzo oli ehitanud selle

kolmkümmend aastat tagasi Cosimo ajal. See oli nii ruumikas, et sellesse mahtus arvukas, kolme sugupõlve hõlmav pere, vabariigi valitsus, üle maailma ulatuva äriettevõtte juhatus, Firenzesse tulnud kunstnike ja õpetlaste keskus: siin ühinesid kodu, kontor, äri, ülikool, bottega, kunstikogu, teater ja raamatukogu. Selle sünge majesteetlik lihtsus iseloomustas Medicite maitset.

«Selles palees ei ole halba kunsti,» ütles Bertoldo. Kivisein veetles Michelangelot, kui ta peatus hetkeks Via Lar-gal, et seda vaadelda. Kuigi ta oli näinud seda paleed sadu kordi, näis see alati uus ja värske. Kui suurepärased ametimehed olid küll need scalpellino'd. Iga alakorruse rustikaseina nurgelisena esile-tungiv kivi oli töödeldud peitli abil nagu kunstiteos: pind oli leidlikult kujundatud calcagnolo'ga, ääred kanditud lüüriliselt kaarjalt, nii et suured kivirahnud näisid laulvat; ja kogu ehitises ei olnud kaht kivi, mis oleksid meenutanud teineteist, samuti nagu Donatellol polnud kaht ühesugust marmorkuju.

Rasketesse kivimürakaisse oli müüritud rida raudrõngaid, mille külge kinnitati külaliste hobused; nurkadel olid suured pronks-pidemed, millesse pisteti öötõrvikud. Paleed ääristas kummalgi tänaval kivipink, millel seltskonda armastavad firentselased võisid jutelda ja päikese käes peesitada.

«Iga rustikakivi on nii hea,» ütles Michelangelo vaikust katkestades, «et selle võiks seada pjedestaalile ja asetada lodžasse.»

«Võib-olla,» nõustus Bertoldo, «kuid minu meelest on need liiga rasked. Nende pärast näib ehitis liiga kindlusetaoline. Mina eelistan neid teise korruse lamedaid, tavalisi kivipindu ja veelgi enam kolmanda korruse miniatuurkive, mis on lihvitud nagu kalliskivid. Just sellepärast muutub palee kergemaks, mida kõrgemale avarusse ta tõuseb.»

«Ma ei ole iial märganud,» ütles Michelangelo, «et arhitektuur on peaaegu niisama suur kunst nagu skulptuurgi.» Bertoldo naeratas sallivalt.

«Giuliano da Sangallo, Toskaana parim arhitekt ütleks sulle, et arhitektuur on skulptuur: ruumikasutamise vormide kavandamine. Kui arhitekt ei ole skulptor, ei saa ta valmis muud kui ainult suletud seinad. Kui sa igatsed tööd, siis kavanda palee «Pieta» asemel.»

Via Larga ja Via de' Gori nurk oli lahtine lodža, kus Medicite perekond korraldas pidustusi. Firentselased pidasid neist lugu ja tahtsid näha, mis. seal tehti. Lodžal olid suurejoonelised kolmekümne jala kõrgused võlvkaared, mis olid raiutud pietra forte'st, kõvast kivist. Siia tulid linnaelanikud, kaupmehed ja poliitikud nõu pidama Lorenzoga, kunstnikud ja üliõpilased kõnelema oma kavatsustest. Kõigile pakuti seal klaas magusat valget greco veini — «ideaalset härrasmehe jooki» — ja tervituskooki.

Nad astusid sisse massiivsest väravast ja jõudsid nelinurksele õuele, mille igas küljes oli kolm täielikku võlvkaart, mida kandsid kaksteist dekoratiivsete kapiteelidega heroilist sammast. Bertoldo osutas uhkelt kaheksast antiikteemalisest skulptuurist koosnevale sarjale, mis olid paigutatud kaarte ülaäärde aknalaudade vahele.

«Need on minu omad. Ma kopeerisin nad antiikehetelt. Originaale võid sa näha Lorenzo kogus, tema studiolo's. Need on nii head, et inimesed peavad neid ekslikult Donatello omaks.»

Michelangelo kortsutas kulmu: kuidas võis Bertoldo rahul olla sellega, et ta matkis oma meistrit niisugusel määral? Siis pöördusid ta pilgud linna kahele suurele raidkujule: Donatello ja Verrocchio «Taavetile». Ta sööstis rõõmukarjatusega neid katsuma.

Bertoldo tuli ja seisis tema kõrval ning libistas oma vilunud käe üle suurepärase pronkspinna.

«Ma aitasin Cosimol seda valada. See kavatseti asetada just siia õuele, kus seda võib vaadelda igast küljest. Kui erutatud me olime! Sajandeid oli olnud ainult bareljeefe või oma taustal kinni olevaid figuure. See oli esimene omaette pronkskuju, mis valati üle tuhandeaastase vaheaja järel. Enne Donatellot kasutati raidkujusid

88

vaid arhitektuuri kaunistamiseks, seinaniššides, ustel, kooritoolidel, ja kantslites. Donatello oli esimene kujur pärast roomlasi.»

Michelangelo vahtis ammuli sui Donatello «Taavetit», kes oli nii noor ja pehme. Uuris pikki juuksekiharaid ja kõrgete nibudega rindu, saledat käsivart, mis kandis hiigelmõõka, vasakut jalga, mis kaardus nii graatsiliselt, kui ta asetas oma lahtises sandaalis jala Koljati maharaiutud pea peale. «Kuju on kahekordne ime,» mõtles Michelangelo, «sellepärast, et pronksvalu oli õnnestunud nii täiuslikult siidsiledana, mille eest Bertoldo oli tunnustuse saanud, ja sellepärast, et nii õrn olend, kes oli peaaegu niisama habras kui Contessina, oli suutnud Koljati surmata.»

Ta jõudis vaid järgmise hetke vaadelda võlvkaare all olevaid rooma sarkofaage ja kaht restaureeritud Marsyase kuju, kui Bertoldo hakkas juba mööda suurt kabelisse viivat treppi mööda üles minema. Seal olevate Gozzoli freskode värvid olid nii heledad, et Michelangelo hüüatas hämmastusest.

Kui Bertoldo juhtis teda siis ühest ruumist teise, hakkas tal pea ringi käima: siin oli tõeline raidkujude mets ja maalide galerii. Tal ei olnud küllalt silmi ega tarbeks jõudu jalgades, et oleks suutnud liikuda eseme juurest eseme juurde või taluda oma tundeerutust. Ükski hea itaalia kunstnik alates Giottost või Nicola Pisanost ei olnud jäänud välja. Siin oli Donatello ja Desiderio da Settignano, Luca della Robbia ja Verrocchio marmorkujusid, Bertoldo pronkskujusid. Maalinguid rippus kõikide eesruumide, koridoride, salongide, kabinettide, magamistubade seintel: Masaccio «Püha Paulus», Piazza della Signoria; Paolo Uccello «San Romano lahing», «Lohe-madude ja lõvide võitlus», puuplaadile maalitud Giotto «Ristilöömine», Fra Angelico «Madonna». «Hommikumaa tarkade kummardamine»; Botticelli «Venuse sünd», «Kevad», «Magnificat-madonna». Siin oli Castagnot, Filippo Lippit, Pollaiuolot ja sadu teisi, Veneetsiast Brüggeni.

Nad jõudsid Lorenzo studiolo'sse, viimasesse tuppa, mis kuulus kaunite — palee peokorruseks nimetatud ruumide hulka. See ei olnud Lorenzo töötuba, vaid ta väike kabinet, võlvlagi kaunistatud Luca della Robbia skulptuuridega, Lorenzo töölaud tagaseinas riiulite all, millel seisid ta aarded: kalliskivid, kameed, väikesed marmorist bareljeefid, vanad illustreeritud käsikirjad. See oli kodune, täistuubitud tuba, milles Giotto ja Van Eycki väikesed puu-lauamaalingud, antiikpronksid ja kaminaäärel olev alasti Herakles, väikesed pronkspead uste ülariiuleil, Ghirlandaio kavandatud klaasvaasid lõid pigem elu- kui tööruumi mulje.

«Mis sa sellest arvad?» küsis Bertoldo.

89

«Ei midagi. Kõike. Mu ajud on halvatud.»

«Mind ei üllata see sugugi. Siin on «Faun», mis saabus eile Väike-Aasiast. Tema silmad jutustavad sulle, kuidas ta on nautinud lihalikke lõbusid. Ta on tõenäoliselt olnud esimene firentselane! Nüüd jätan su mõneks minutiks siia ja lähen ise oma tuppa midagi tooma.»

Michelangelo lähenes «Faunile». Ta vaatas selle hõõguvatesse, ahnelt jõllitavatesse silmadesse. Pikk habe oli määrdunud, otsekui oleks sellesse lõbutsemisel punast veini tilkunud. Kuju näis nii tugevasti elavana, et Michelangelole

tundus, nagu hakkaks ta kohe samas rääkima, ent patuses naeratuses ei paistnud enam huuli ega hambaid. Poiss katsus sõrmeotstega tühja auku, otsides voolimise jälgi, kuid kõik oli kadunud. Ta heitis pea selga ja naeris, et kivist tuba kajas. Veri hakkas jälle ringlema ta soontes.

«Kas oled kaotanud suu, suurustledes oma narride seiklustega?» hüüdis ta faunile.

Siis võttis ta joonistuspaberi ja punase kriidi särgipõuest, istus toa vastaskülge ja visandas fauni, andes talle huuled, hambad ja häbematu keele, nõnda nagu nad tema kujutluses oleksid võinud olla, kui kreeka kujur nad kaks tuhat aastat tagasi raius.

Ta tundis kedagi oma selja taga seisvat, siis tungis õrn lõhnaõli aroom ta sõõrmetesse. Ta pöördus äkki ümber.

Mitu nädalat oli sellest möödas, kui ta oli Contessinat viimati näinud. Tüdruk oli nii hapra ja väikese kehaga, võttis nii vähe ruumi. Ta silmad olid kõikeneelavad, need hävitasid ta kaamed erksad näojooned, sulatades nad silmaterade sooja pruuni säde-lusse. Tal pii üll sinine, pruuni karusnahaga vooderdatud gamurra. Pluusile ja käistele olid õmmeldud valged tähed. Tal oli käes kreekakeelne pärgament, Sokratese «Kõned».

Michelangelo istus liikumatult ja tundis end sulavat nagu tüdrukki tema silmadesse.

«Michelangelo.»

Kuidas võis süttida säherdune rõõm sellest, et tüdruk lausus nime, mida ta kuulis iga päev midagi tundmata?

«Contessina.»

«Ma õppisin oma toas. Siis tundsin, et keegi on siin.»

«Ma ei julgenud loota, et näeksin sind. Bertoldo tõi mu siia kunsti vaatama.»

«Isa ei luba mul tulla aeda enne kevadet. Ega sa ei arva, et ma suren?»

«Sa elad ja sünnitad veel palju poegi.» Puna kerkis tüdruku põskedele.

«Ega ma sind ei solvanud?» küsis Michelangelo andekspaluvalt.

Tüdruk raputas pead. «Mulle öeldi, et sa oled otsekohene.» Contessina astus sammu-paar poisi toolile lähemale. «Kui ma olen sinu lähedal, tunnen end tugevamana. Miks?»

«Kui mina olen sinu lähedal, tunnen end segasena, miks?» Contessina naeris lõbusalt, kergelt. «Ma igatsen aia järele.»

«Aed tunneb igatsust sinu järele.» «Ma ei oleks uskunud, et ta seda märkabki.» «Märkas küll.»

Tüdruk pöördus kõrvale, kohkudes tema hääle ärevusest.

«Kas su töö läheb hästi?»

«Non c'è maie.»

«Sa ei ole kuigi jutukas.»

«Ma ei kavatsegi hakata kõnemeheks.»

«Siis peaksid peitma oma silmad.»

«Mis nad ütlevad?»

«Seda, mis mulle meeldib.»

«Siis ütle mulle seda, ma ei kanna peeglit kaasas.»

«Mis me teame teineteisest, see on meie. oma saladus.»

Michelangelo tundis, et ta oli paljastatud, teda alandas, et temast paistis välja tunne, mille nime ta isegi ei teadnud. Ta haaras kätte oma joonistuspaberi. «Ma pean nüüd tööd tegema.»

Tüdruk lõi jalaga vastu maad. «Niiviisi ei aeta minema üht Medicit!» Viha välgatas ta silmis ja muutis nende läbipaistva värvi tuhmiks, siis ilmus neisse tilluke naeratus. «Ma ei kõnele sulle enam niisuguseid rumalusi.»

«Non importa. Ma kõnelen ise rumalusi.»

Tüdruk sirutas käe. See oli väike, sõrmed haprad nagu lind poisi karmis, võimsas käpas. Michelangelo mõistis, et neid ei tohi pigistada. Siis tundis ta hetk hiljem liigutust, soojust, ja tüdruku tugev käepigistus raputas tema kätt.

«Addio, Michelangelo!»

«Addio, Contessina!»

«Tööta hästi!»

«Grazie mille!»

Contessina oli läinud, ta oli kadunud isa töötoa ukse kaudu, jättes maha nõrga lõhna poisi sõõrmeisse ja veretukse poisi kätesse, otsekui oleks ta töötanud täiuslikult tasakaalustatud, rootsi terasest valmistatud peitliga.

Ta hakkas taas punase kriidiga paberile joonistama.

9

Sel ööl ta heitles ja viskles ega saanud und. Tä esimene kooliaasta aias oli peaaegu läbi. Kui Lodovico lähebki Lorenzo juurde, nagu ta oli ähvardanud, ja nõuab, et ta poeg vabastataks? Kas hakkaks Lorenzo vastuollu minema vana hea firentse perekonnaga? Õpipoisi pärast, keda ta polnud kordagi isegi mitte märganud?

Kuid ta lihtsalt ei võinud ära minna, ilma et ta kordagi oleks puudutanud kivi.

Ta ei suutnud enam kauem taluda tühjade käte nälga. Ta hüppas voodist välja, tõmbas kuupaistel riided selga ja otsustas minna Settignanosse, et jõuda sinna päikesetõusuks ja veeta päev pietra serena't ehituskivideks ja sammasteks raiudes. Aga kui ta oli jooksnud hääletult mööda keerdtreppi alla Via dei Bentaccordile, peatus ta järsku. Ta pähe sähvatas pilt, kuidas ta töötab scalpellino'de seltsis aia tagumises osas, kus hoiti kõiki kive. Ta nägi eriti üht kivi, väikest tükki valget marmorit, mis lamas rohus, natuke eemal ehituskividest. Talle tuli meelde, et just sellesuurune kivi sobis tema kujutluse skulptuurile: faunile, mis meenutaks Lorenzo studio'los olevat «Fauni», kuid oleks tema enda tehtud!

Selle asemel, et ta oleks pöördunud vasakule ja läinud piki Vallikraavi tänavat kuni lagedate põldudeni, pöördus ta paremale, kõndis mööda Via dei Bencit ääristavatest mugavatest paleedest kuni linnamüüri kõrge puutorniga väravani, teatas oma nime valvurile, läks üle Ponte alle Grazie jõe ja ronis üles Belvedere kindluse varemeile. Ta istus vallinukale ja nägi jalge ees sädelevat Arno jõge.

Firenze näis täiskuu valgel olevat nii lähedal, et talle tundus, nagu oleks ta võinud sõrmedega puudutada Signoriat või Duomot, ja vaade oli nii uskumatult kaunis, et ta hakkas õhku ahmima. 5i ole ime, et linna noored laulsid romantilisi ballaade oma kodulinna ülistuseks ja et ükski tütarlaps ei suutnud võistelda linnaga. Kõik tõelised firentselased ütlesid: «Ma ei taha elada nii kaugel, et ma ei näe Duomot.» Michelangelole oli linn tihe mass pietra serena't ja sellest olid kiviraiumispeitliga läbi raiutud tänavad, mis näisid tumedate jõgedena. Sillutatud piazza'd sädelesid kuupaistes valgetena. Paleed olid valvepostidel, nad olid paar korrust kõrgemad kui nende ümber nii tihedasti kobaras seisvad väikesed majad; pehmet kullavärvi taevast lõhestasid Santa Croce ja Santa Maria Novella tornid ja Signoria tore kahesaja jala kõrgune torn. Omaette väikese rühma moodustasid katedraali suur punane kuppel, Baptisteeriumi sädelev väike valge kuppel ja Campanile üllas

ihuroosa torn. Kõike ümbritses tornide ja kindlustustega hambuline linnamüür.

Istudes seal armsa linna ülapoolel, leadis Michelangelo, mis ta pidi tegema.

Kuu hakkas laskuma küngaste taha; viimane uduvine vajus halli sädeleva tolmuna majakatustele ja hajus. Valgus kumas algul nõrgalt idast ja süttis siis põlema, otsekui oleks päike piilunud kadedalt silmapiiri taga ja oodanud ainult märguannet, et tormata Arno orgu näitelavale ja ajada pakku salapärane müstiline kuuvalgus, tõestades vihaselt oma suuremat võimet valgustada, soojendada, teha kõik avalikuks. Taludes, jõe ülemjooksul, rabajärve kallastel hakkasid kirema kuked; väravail hõikasid valvurid ja käskisid avada rasked poomiga suletud uksed.

Michelangelo tuli künkalt alla, kõndis piki jõekallast Ponte Vecchiole, kus kaupmeeste unised õpipoisid just avasid sillal olevaid lihakauplusi, ja jätkas teed Piazza San Marcole ja aeda. Ta läks otseteed teispool krunti rohus ootava marmoripanga juurde, tõstis selle sülle ja tuigerdas selle raskuse all jalgrada mööda aia tagaossa. Siin tõstis ta püsti pooleks saetud puutüve ja asetas marmoripanga kindlalt selle otsa.

Ta teadis, et tal polnud mingit õigust seda marmorit võtta, et ta oli vähemalt kaudselt rikkunud aia määrusi ja korda, heitnud kaelast Bertoldo raudse distsipliini. Noh nii, ta peab siit lahkuma igal juhul, kui isa surub läbi oma tahtmise; ja kui Bertoldo ta välja viskab, siis sündigu see juba kuju tõttu, mille pärast esijoones ta oli aeda tulnudki.

Ta käed paitasid kivi, otsisid ta kõige hellemaid vorme. Terve aasta polnud ta kordagi puudutanud valget raidmarmorit.

«Miks,» küsis ta endalt värisedes, «on mul niisugune tunne?»

Temale tähendas piimvalge marmor elavat, hingavat ainet, mis tundis, tajus, kaalutles. Ta ei võinud lubada, et marmor leitaks olevat puudulik. See ei olnud mitte hirm, vaid austus. Ta mõtete sügavuses ütles mingi hääl:

«See on armastus.»

Ta ei kartnud ega olnud isegi mitte üllatunud. Ta tundis, et see tõde on lihtne. Tema põhivajaduseks oli leida vastuarmastust.

Marmor oli tema elu sangar ja ta saatus. Alles sellel hetkel, kui ta käed õrnalt, armastades puudutasid marmorit, hakkas ta tõeliselt elama.

See tahtis ta olla kogu oma eluaja: valget marmorit raiuv kujur, ei midagi rohkem ega vähem.

Ta võttis Torrigiani tööriistad ja asus tööle: ilma joonistamata, ilma savi või vahamudelita, isegi tegemata söemärke marmori sit-

kele välispinnale. Peale sisemise ajendi ja vaistu polnud tal muud lähtekohta kui selgesti meelde sööbinud «Fauni» pilt paleest — vallatu, naudinguist küllastunud, kaval, õrjetu ja läbinisti võluv.

Ta asetas peitli marmorile, lõi vasaraga esimese hoobi. Ta kuulus siia. Tema, marmor, peitel ja vasar olid üks.

10.

«Faun» oli valmis. Kolm ööd oli ta töötanud maja taga. Kolm päeva oli ta teda peitnud villase riide alla. Nüüd kandis ta selle oma töölauale. Nüüd tahtis ta, et Bertoldo seda näeks. Tema oma «Fauni», selle täidlasi meelelisi huuli, selle häbematuid valgeid hambaridu, selle muretut keelt, mille ots piilus suust välja. Poiss häilis parajasti fauni pealage pietra ardita ja veega, et kõrvaldada tööriista jälgi ja

valgeid laike, kui õpilased kohale jõudsid, ja mööda jalgrada lähenes Lorenzo. Viimane peatus töölaua ees.

«Ahaa, minu studiolo «Faun» » ütles Lorenzo.

«Jah.»

«Sa oled jätnud ta habeme ära.»

«Ma ei pidanud seda vajalikuks.»

«Kas jäljendaja ei peaks jäljendama?»

«Kujur ei ole jäljendaja.»

«Kas isegi mitte õpipoiss?»

«Ei. Õpilane peab looma vanast uut.»

«Ja kust see uus tuleb?»

«Sealt, kus kogu kunst. Ta oma sisemusest.»

Michelangelole tundus, et ta märkas välgatust Lorenzo silmis. See kustus kohe.»

«Sinu faun on vana.»

«Kas ta ei peagi vana olema?»

«Ma ei kahelnud ta vanuses. Kuid sa oled jätnud talle kõik hambad alles.»

Michelangelo vaatles oma kuju.

«Ma tahtsin parandada suud, mis oli katki.»

«Sa oleksid pidanud teadma, et temaealistel on alati midagi viga.»

«Inimestel küll, jah. Kuid kas ka faunidel?» Ta ei suutnud vastu panna vallatule irvitusele. «Faunid olevat pooliti kitsed. Kas kitsed kaotavad hambad?»

Lorenzo naeris heatahtlikult.

«Pole kunagi vaadanud.»

94

Kui ta ära läks, võttis Michelangelo uuesti peitli kätte ja asus fauni suu kallale. Lorenzo tuli järgmisel päeval aeda tagasi. Nüüd oli soojem ilm ja Bertoldo oli temaga kaasas. Lorenzo peatus töölaua ees.

«Sinu faun näib olevat ühe päevaga küpsenud kakskümmend aastat.»

«Kujur on aja isand. Ta võib oma loomingule lisada iga või seda vähendada.»

Lorenzo näis rahule jäävat.

«Ma näen, et sa oled ühe ülemise hamba ja kaks alumist teises nurgas ära võtnud.»

«Tasakaalu pärast.»

«Oled ka igeme kitsamaks teinud sealt, kus hambad olid.» Michelangelo pilk tantsiskles.

«See oli sinust arukas, et muutsid kogu suu. Mõni teine oleks leppinud sellega, et oleks vasaraga paar hammast välja löönud.» «See oli loogiliselt paratamatu.»

Lorenzo vaatas teda hetke vaikides. Ta sügavad pruunid silmad näisid sünged. Siis ütles ta: «Mul on rõõm näha, et me pole asjata vaeva näinud.»

Ta lahkus. Michelangelo pöördus Bertoldo poole, kes oli kahvatu ja värises pisut. Bertoldo ei ütelnud midagi. Siis lahkus temagi.

Järgmisel hommikul tuli aeda paaž, kirjud sukad jalas ja tulipunane kuub seljas. Bertoldo hüüdis:

«Michelangelo, sind vajatakse palees. Mine paažiga kaasa!» «Saad sule sappa!» hüüdis Baccio. «Marmori varastamise eest.» Michelangelo vaatas Bertoldole, siis Granaccile. Nende ilme ei ütelnud talle midagi. Ta läks koos paažiga, astus läbi vana sakilise kindlustusmüüri tagaaeda, vahtis pärani silmi pukspuid, mis olid lõigatud elevantide, hirvede, täispurjedes laevade kujuliseks. Ta peatus järsku purskkaevu ees, mille graniitbasseini keskel seisis Donatello pronksist «Juudit».

«Olge lahked, härra,» hüüdis paaž. «Il Magnifico't ei tohi oodata lasta.»

Michelangelo pidi vägisi pilgu lahti kiskuma Olovernese tugevast, kuid võidetud kujust, kelle pea Juudit kavatses just tõstetud mõõgaga maha lüüa. Paaž juhtis ta mööda puust vankrisilda keldrikorrusele, siis mööda kitsaid tagatreppe kaks korrust kõrgemale.

Lorenzo istus töölaua ääres suures seinariiulitega ruumis, kus säilitati ta vanaisa viiskümmend aastat tagasi rajatud raamatukogu. Siin oli ainult kaks kuju — Mino da Fiesole valmistatud Lorenzo isa ja lelle marmorbüstid.

95

Michelangelo astus kiiresti Piero, Lorenzo isa büsti juurde, nagu õhetamas.

«Vaadake seda läiget, otsekui tuhat küünalt põleks selle sees.» Lorenzo tõusis, astus Michelangelo kõrvale kuju vaatlema. «See oli Mino eriline anne: ta suutis valgele marmorile anda sooja ihu ilme.»

«Ta kasutas ümmargust peitlit juuste vormimiseks. Kuid vaadake, kui õrnalt on peitel tunginud marmorisse.»

Michelangelo silitas sõrmedega üle voogavate juustelainete.

«Ent jooned on siiski teravasti kaeverdatud,» ütles Lorenzo. «Seda kutsutakse ferrata'ks: peitel kujundab vahetult juuste liikumist.»

«Mida kiviraiujad kutsuvad pikaks pisteks,» lisas poiss.

«Mino oli suurepärane,» ütles Lorenzo. «Ta asendas tunded tehnikaga. Kuid tema valmistatud minu isa büst on esimene õige Firenzes raiutud marmorbüst.»

«Esimene! Siis oli Mino julge küll!»

Järgnenud vaikuses, muutus Michelangelo nägu äkki tulipunaseks. Ta kummardas jäigalt.

«Ma ei teretanud, messere. Ma sattusin kujust erutusse ja hakkasin kõnelema.»

Lorenzo lõi käega.

«Ma andestan sulle. Kui vana sa oled. Michelangelo?»

«Viisteist.»

«Kes su isa on?»

«Lodovico di Lionardo Buonarroti-Simoni.»

«Ma olen kuulnud seda nime.»

Ta avas oma kirjutuspuldi, võttis välja pärgamentmapi. Selle vahelt laotas ta la'ili tosinaid joonistusi. Michelangelo ei suutnud oma silmi uskuda

«Aga . . . need on ju minu omad . ..»

«Just nõnda.»

«Bertoldo ütles mulle, et ta hävitas nad.»

Lorenzo kummardus üle !aua tema poole. «Me asetasime mõnegi takistuse su teele, Michelangelo. Bertoldo on sind kohelnud karmilt, kritiseerinud rangelt ja jaganud napilt kiitust või tasulubadusi. Me tahtsime kindlaks teha, kas sul on... sitkust. Me teadsime, et sul on tõelist annet, kuid ei tundnud su iseloomu. Kui sa oleksid lahkunud meist kiituse või rahapalga puudumise tõttu .. .»

Vaikus valitses kaunis ruumis, mis oli küllastunud pärgamendi-lehtede, nahkköidete ja värskelt trükitud piltide aroomist. Michelangelo pilk eksles mööda seinu, ta nägi raamatute nimetusi kümnes eri keeles, millest ta ei mõistnud ainustki tähte. Ta purihambad

96

olid nii tugevasti kokku surutud, et keelele ei jäänud ruumi liikumiseks või kõnelemiseks. Lorenzo tuli poisi kõrvale.

«Michelangelo, sinus on kujurisoont. Bertoldo ja mina oleme veendunud, et sinust võib saada Orcagna, Ghiberti, Donatello järglane.»

Michelangelo vaikis kangekaelselt.

«Ma tahaksin, et sa tuleksid paleesse elama. Minu perekonna liikmeks. Nüüdsest peale võid pühenduda ainult skulptuurile.» «Mulle meeldib kõige enam marmori raiumine.» Lorenzo muheles.

«Ei tänu, ei rõõmuavaldust, et pääsed elama Medicite paleesse. Ainult marmor äratab sinus mingeid tundeid.»

«Ega's te mind sellepärast ei kutsunudki?»

«Senz altro. Kas tooksid oma isa minu juurde?»

«Homme. Kuidas ma pean teid kutsuma?»

«Kuidas tahad.»

«Mitte Magnifico'ks.»

«Miks mitte?»

«Mis tähtsust on viisakusel, kui seda kuuldakse ööd ja päevad ...»

«... meelitajate suust.»

«Ma ei mõtelnud seda just nii.»

«Mis nime sa kasutad, kui minule mõtled?»

«Lorenzo.»

«Sa ütled seda hellusega.»

«Ma tunnen ka nõnda.»

«Ära tulevikus küsi minult, mida sa pead tegema. Ma olen hakanud sinult ootama ootamatut.»

Granacci pakkus end veel kord kõnelema tema eest Lodovicoga. Lodovico ei suutnud taibata, mis Granacci talle rääkis.

«Granacci, sa,juhid mu poja eksiteele.»

«Medicite paleed ei või nimetada just otse eksiteeks, messere Buonarroti. Seda peetakse Euroopa peenimaks paleeks.»

«Kuid mida tähendab kiviraiuja peenes palees? Ta on sama hea kui teener.»

«Michelangelo ei ole kiviraiuja. Ta on kujur.»

«Non importa. Mis tingimustel ta pääseb paleesse?»

«Teie ei mõista, messere. Ta ei saa palka.»

«Ei saa palka! Veel üks raiskuläinud aasta!»

«Il Magnifico palus Michelangelot paleesse elama tulla. Temast, saab perekonna liige. Ta sööb ühes lauas selle maailma vägevatega ...»

«Kes sööb koos vägevatega, saab kirsikividega silmaauku.»

«Teda õpetavad Platoni Akadeemia liikmed, Itaalia parimad teadlased,» jätkas Granacci kindlalt. «Ja ta saab marmorit raiuda.»

«Marmorit,» oigas Lodovico, otsekui oleks see sõna olnud kiriklik needus.

«Te ei või keelduda Il Magnifico'ga kõnelemast.»

«Ma lähen,» pomises Lodovico. «Mis mul üle jääb? Kuid see ei meeldi mulle, hoopiski mitte.»

Kui isa ja poeg seisid Lorenzo ees selle studiolo's. leidis poeg. et isa oli alandlik, peaaegu kaastunnet äratav. Ja tal hakkas temast kahju.

«Buonarroti-Simoni, me sooviksime, et Michelangelo elaks siin meiega ja saaks kujuriks. Ta saab kõik, mida vajab. Kas annate poisile loa?»

«Magnifico messere, ma ei tea, kuidas võiksin teile midagi keelata,» vastas Lodovico sügava kummardusega. «Mitte ainult Michelangelo, vaid meie kõik, meie elu ja mõistus on Teie Hiilguse käsutuses.»

«Hüva! Millega te tegelete?»

«Ma pole kunagi teinud mingisugust käsitööd või kaubelnud Olen elanud oma kasinast sissetulekust ja hoidnud esiisadelt päritud vähest varandust.»

«Siis kasutage mind ära! Selgitage välja, kas Firenzes leidub midagi, mis ma võiksin teie heaks teha. Ma kaitsen teie huvisid nü palju, kui see on minu võimuses.»

Lodovico heitis pilgu pojale ja vaatas siis kõrvale. «Ma ei oska teha midagi muud kui lugeda ja kirjutada. Marco Pucci kaaslane tolliametis on just äsja surnud ja ma oleksin rahul kui saaksin tema koha endale.»

«Tolliametis! Seal makstakse ainult kaheksa skuudot kuus.» «Mulle tundub, et see koht sobiks mulle hästi.» Lorenzo tõstis mõlemad käed küünarpea kõrgusele ja raputas sõrmi, nagu oleks tahtnud neilt vett maha raputada.

«Ma ootasin, et palute midagi hoopis rohkemat. Aga kui te soovite saada Pucci kaaslaseks, siis võite sinna pääseda.»

Ta pöördus taas Michelangelo poole, kes seisis tema ees tugevasti kokkusurutud huultega. Soe naeratus valgustas tumedat inetut nägu.

«Sellest on kuuskümmend aastat, kui mu vanaisa Cosimo kutsus Donatello oma koju Taaveti pronkskuju valmistama.»

KOLMAS RAAMAT PALEE

Paaž saatis ta suurest trepist üles piki koridori teisel pool kesk-õue olevaisse ruumidesse. Paaž koputas. Bertoldo avas ukse.

«Tere tulemast, Michelangelo, minu koju. Il Magnifico arvab, et mul on nii vähe aega järele jäänud, et peaksin sind uneski õpetama.»

Michelangelo leidis end L-tähe kujulises, kaheks eri ruumiks jaotatud toas. Kaks puust voodit olid kaetud valgete tekkidega ja punaste päevatekkidega ning kummagi jalutsis seisis kirst. Bertoldo voodi oli L-tähe sisemuses; ta pea kohal seintel rippus Palazzo della Signoriat kujutav maalitud vaip. Suur kapp oli põiki L-tähe sisenurgas, selles seisid Bertoldo raamatud, nende hulgas ka seanahka köidetud kokaraamatu käsikiri ja pronksist küünlajalad, mis ta oli kavandanud Donatellole. Eri kõrgustel paiknesid enamiku tema skulptuuride vaha- või kipsmudelid.

Michelangelo voodi oli L-tähe kujulise toa uksepoolsel küljel, ta võis siit näha skulptuure kapi otsas, kuid mitte Bertoldo voodi ümbrust. Vastasseinal oli puuplaat, millele oli maalitud Baptistee-riumi pilt, ja Via de' Gori poolse akna ääres kübaraalus ning laud kannu ja veenõuga.

«Sel viisil saame mõlemad olla omaette,» ütles Bertoldo. «Pane oma asjad voodi jalutsis olevasse kirstu. Kui sul on mingisuguseid väärtesemeid, lukusta nad siia antiikkirstu!»

Michelangelo silmitses oma väikest, rõivaste ja nõelutud sukkade kompsu.

«Mu ainukesed väärtesemed on mu kaks kätt: need tahaksin jätta endale.»

«Need viivad su kaugemale kui jalad.»

Nad läksid varakult magama. Bertoldo läitis pi.onksjalgades olevad küünlad, mis sirutasid vilkuvad valgussõrmed hoone kummassegi tiiba. Nad ei näinud teineteist, kuid nende voodid asetsesid ainult mõne sammu kaugusel, ja nad võisid vaikselt kõnelda. Ainuke asi, mida nad mõlemad nägid, oli põiki asetatud kapp Bertoldo tööde mudelitega.

«Teie kujud näivad ilusad küünlavalguses.»

Bertoldo vaikis hetke. «Poliziano ütleb, et Bertoldo ei ole miniatuuride kujur, vaid miniatuurkujur.»

Michelangelo tõmbas sügavasti hinge, Bertoldo kuulis protesti-häälitsust ja ütles vaikselt:

«Selles õelas pilkejutus on terake tõttki. Kas pole pisut kaastunnet äratav, et sa võid oma voodis lebades üheainsa pilguga näha kogu minu elutööd?»

«Kuid, Bertoldo, raidkunsti ei saa mõõta selle järgi, mitu naela ta kaalub.»

«Iga mõõdupuu seisukohalt on see vähenõudlik looming. Anne on odav, andumus on kallis. See maksab kogu elu.»

«Mis muud eesmärki olekski elul?»

Bertoldo ohkas.

«Kahju, et mina arvasin, et tal on mitugi eesmärki: kullijaht, roogade maitsmine, ilusate tütarlaste tagaajamine. Sa tunned ju Firenze kõnekäändu «elu peab nautima». Kujur peab töötama viiskümmend või kuuskümmend aastat nagu Donatello ja Ghiberti. Ta peab tootma niipalju, et see täidab kogu maailma.»

Vana mees oli väsinud. Michelangelo kuulis teda ohkavat ja uinuvat. Ta ise lebas ärkvel, käed risti pea all. Ta ei näinud mingit vahet väidete «elu peab nautima» ja «elu on töö» vahel. Siin ta oli, elas Medicite palees, tal oli võimalus lugematute kunsti-teoste vaatlemiseks ja nurk skulptuuriaias, täis kaunist marmorit, mida ta võis raiuda. Ta uinus, naeratus huultel.

Poiss ärkas esimeste päikesekiirtega, rõivastus vaikselt ja läks palee saalidesse. Ta silitas antiikset Marsyase marmorkuju, Faustina ja Africanuse büste; uuris rikkalikult koloreeritud Veneetsia jooniseid ühes ruumis, mis näis olevat vastuvõturuum; võrdles Pollaiuolo portreemaalinguid Mino da Fiesole marmorbüstidega; veetis tunni kabelis, tundes rõõmu Benozzo Gozzoli freskodest, millel kolm Hommikumaa tarka tulid alla Fiesole künkaist; koputas uksele, astus sisse ning leidis end pärani silmi imetluses ja austuses vaatavat Donatello «Taevaminekut», Masaecio «Püha Paulust», Uccello «San Romano lahingut» .. . kuni ta pea muutus nii kergeks, et ta arvas end und nägevat.

Kella üheteistkümne ajal pöördus ta oma tuppa tagasi ja leidis, et palee rätsep oli toonud ta voodile uue ülikonna. Pidulikus meeleolus pani ta selga värvikad siidrõivad, seisis siis peegli ees ja silmitses end rahuloluga. Oli imelik, kuidas uued rõivad tegid ta kaunimaks. Tulipunane barett heitis puna ta põskedele, violetse kuue puhvkaelus andis ta peale paremad mõõtmed, kullavärviline särk ja sukad lisasid rõõmusädelust. Ta mäletas seda päeva kahe aasta eest, kui ta oli istunud sängil ja joonistanud oma nägu pliiatsiga ümber, oodates Granacci kutsuvat vilet.

Poseerides peegli ees, tundis ta rõõmu endas toimunud muudatustest. Mitte ainult, et ta oli sirgunud paar tolli ja oli nüüd viis jalga ja neli tolli pikk, vaid ta oli ka kaalus juurde võtnud. Ta

100

kõrged põseluud ei tundunud nüüd enam luukere-taolisena ja kuna ta suu ning lõug olid kasvanud, siis ei torganud nüüd enam nii silma, et ta kõrvad asetsesid liiga taga. Ta kammis oma käharad juuksed ettepoole, et katta oma liiga laia laupa. Ta väikesed raskete laugudega silmad näisid avatumatena, nende kindel pilk peegeldas seda, et ta oli leidnud endale koha maailmas. Inimesed ei tarvitsenud ta nägu enam ebaproportsionaalseks pidada.

Ta jumaldas teiste ilu, temas endas oli seda nii vähe. Kolme-teistkümneaastasena oli ta leppinud sellega, et ta on väike, et ta tähtsusetu väliskuju on talle koormaks. Kuna ta imetles sügavalt mehe keha võimsat jõudu ja proportsionaalsust, olid ta oma arenemata jäsemed ja keha tundunud tema meelest räbaldunud kuuena. Nüüd ta ei olnud enam nii ilmetu välimusega.

Ta oli nii süvenenud, et ei märganudki, kui Bertoldo tuppa tuli.

«Oh Bertoldo ... ma just...»

«Sa imetled ennast neis rõivastes.»

«Ma ei teadnud, et võiksin näida niisugune »

«Ega võigi. Need on ainult festa jaoks.»

«Kas pühapäeva lõuna ei ole pidu?»

«Pane selga see pluus ja tuunika! Kui tuleb neitsipäev, võid uhkeldada.»

Michelangelo ohkas, võttis seljast violetse mantli ja avas peene kollase linase pluusi paelad, heitis siis vallatu pilgu õpetaja poole.

«Nojah, künnihobusele ei sobi kirjatud sabavöö.»

Nad läksid vahekorruselt mööda pikka laia treppi vastuvõtu-saali, siis pöörasid järsult paremale ja jõudsid söögituppa. Michelangelo oli üllatunud, leides end ranges ruumis, kus polnud ainustki kunstiteost. Seinapaneelide raamid ja pealispiidad olid kullatud, seinad värvitud jaheda valkjaskollase värviga. Kõik oli tagasihoidlik ja väärikas. Teises otsas oli põiklaud, kuhu mahtus tosin sööjat, kummalgi pool risti kaks piklikku lauda, mis moodustasid kokku U-tähe, ja nende taha nii sise- kui väljaspoole mahtus samuti tosin hinge. Seetõttu ei asunud keegi Lorenzost rohkem kui paari õrna kuldse tooli kaugusel ja kuuskümmend inimest võisid süüa sõbralikult.

Nad olid tulnud vara. Michelangelo peatus uksel. Lorenzo, kelle paremal "käel istus Contessina ja vasakul käel keegi Firenze kaupmees, nägi neid.

«Ahaa, Michelangelo, tule istu meile lähemale. Meil ei ole kindlaksmääratud kohti, see, kes esimesena kohale jõuab, asub lähimale tühjale kohale.»

Contessina asetas käe toolile enda kõrval, kutsudes Michelangelot enda juurde. Istet võttes märkas poiss kauneid lauanõusid: kandilisi

101

kullatud äärtega kristallklaase, hõbetaldrikuid, mida ehtis inkrusteeritud kuldne Firenze giglio, liilia, hõbenuge, lusikaid, millel oli Medicite vapp kuue palliga: kolm, kaks ja üks. Kui ta oli vahetanud tervituse Lorenzoga, koristasid palee paažid tema selja taga oleva niši eest rohelisi taimi, sest selles oli aset võtnud palee orkester: kahe klaviatuuriga tsembalo, harf, kolm suurt vioolat ja suur lauto.

«Tere tulemast paleesse, Michelangelo,» lausus Contessina. «Isa ütleb, et sa saad meie perekonna liikmeks. Kas ma võin sind kutsuda oma vennaks?»

Poiss mõistis, et teda narritakse, ja küsis endalt: «Miks olen ma sündinud nii kange keelega?» Hetke pärast vastas ta: «Võibolla oleks nõbu parem?»

Contessina naeratas; «Minu meelest on kena, et sinu esimene lõuna sattus pühapäevale. Teistel päevadel ei ole naistel lubatud lauda tulla. Meie sööme lõunat ülemises lodžas.»

«Siis ma ei saa sind näha kogu nädala?» pahvatas ta.

Contessina silmad olid ümmargused nagu Giotto O.

«Palee pole ju nii suur.»

Michelangelo jälgis lõunastajate väärikat rivi, kui nad sisenesid nagu kuninga õue, kusjuures muusikamehed mängisid «Un Cavaliere di Spagna't: Lorenzo tütar Lucrezia ja tema mees Jacopo Salviati; Lorenzo vennalapsed Giovanni ja Lorenzo de' Medici, kelle Lorenzo oli üles kasvatanud ja koolitanud pärast seda, kui nad olid orbudeks jäänud; prille kandev prior Bichiellini, Santo Spirito kiriku Augustiinlaste ordu pea, kelle hoole all olid Petrarca ja Boccaccio raamatukogud; Giuliano da Sangallo, kes oli kavandanud Poggio a Caianos oleva imekauni villa; Milaano hertsog, kes oli oma kaaskonnaga teel Roomasse; Türgi sultani saadik; kaks kardinali Hispaaniast; Bologna, Ferrara, Arezzo valitsevate perekondade liikmed; Pariisi ja Berliini teadlased, kes olid tulnud tooma käsikirju, uurimusi, kunstiteoseid; Firenze Signoria liikmed; lembe ja vähenõudlik Piero Soderini, kellest Lorenzo kasvatas tulevast Firenze ülemlinnapead; Veneetsia doodži emissar; Bologna ülikooli külalis-

professorid; Firenze rikkad kaupmehed naistega; külas olevad Ateena, Pekingi, Aleksandria, Londoni kaupmehed. Kõik tulid oma võõrustajale austust avaldama.

Contessina esitles kogu aeg külalisi; siin olid Demetrius Khalkondyles, Lorenzo Avaliku Kreeka Akadeemia juhataja ja üks Homerose esimese trükitud väljaande avaldajaid; Vespasiano da Bisticci, juhtivaid bibliofiile ja haruldaste käsikirjadega kaubitseja, kes varustas raamatutega kadunud paavst Nikolaus V, Alessandro Sforza. Worcesteri krahvi ja Medicite raamatukogusid; inglise

102

õpetlased Thomas Linacre ja William Grocyn, kes õppisid Poliziano ja Khalkondylesi juhtimisel; Johann Reuchlin, saksa humanist ja Pico della Mirándola õpilane; munk Fra Mariano, kellele Lorenzo oli lasknud ehitada kloostri väljaspoole Porta San Gallot Giuliano da Sangallo kavandi järgi; salakäskjalg, kes oli toonud uudiseid Ungari Mátyáse, «filosoof-vürsti», Lorenzo imetleja äkilisest surmast.

Piero de' Medici, Lorenzo vanim poeg ja tema elegantselt rõivastatud naine Alfonsina Orsini hilinesid ja pidid istet võtma teise pika laua otsas. Michelangelo nägi, et nad haavusid.

«Piero ja Alfonsina ei kiida heaks säärast vabariiklikkust,» sosistas Contessina. «Nende arvates tuleks meil pidada õukonda. Pea-lauas tohiksid istuda ainult Medicid ja plebeid istuksid allpool.»

Sisenesid Giovanni, Lorenzo teine poeg ja ta nõbu Giulio. Giovanni tonsuur oli alles äsja pügatud, ta kõõrdsilmad pilkusid tahtmatult. Tal olid ema helepruunid juuksed ja hele nahavärv, ta oli pikk ja kehakas, tüseda näo ja paksu alalõuaga. Giulio, Lorenzo kadunud venna väljaspool abielu sündinud poeg, oli tõmmu, ilus ja raskemeelne. Ta pilk sõelus kohalolijad läbi, eraldas iga isiku ja kõik suhted. Tal ei jäänud nägemata midagi, mis võis talle kasulik olla.

Kõige viimasena astus sisse Nannina de' Medici kena, hiilgavalt rõivastatud mehe käsivarrele toetudes.

«Mu tädi Nannina,» sosistas Contessina, «ja tema mees Bernardo Rucellai. Ta on hea luuletaja, ütleb isa; ta kirjutab näidendeid. Mõnikord peab Platoni Akadeemia koosolekuid tema aias.»

Michelangelo pilk uuris selle mehe, oma ema nõo iga näojooni. Ta ei ütelnud Contessinale midagi oma sugulusest temaga.

Muusikandid hakkasid mängima Corinto't, mille muusika oli loodud ühele Lorenzo poeemile. Kaks tõstukite juures seisvat teenrit hakkasid rooga üles tõmbama. Kui teenrid käisid sööjate vahel ja pakkusid raskeilt hõbekandikuilt mageveekalu, üllatas Michelangelot, kuidas noorepoolne mees, kel oli seljas mitmevärviline särk, võttis kätte väikese kala, pani selle oma kõrva äärde ja siis suu juurde, justnagu oleks see temaga vestelnud, ja puhkes hetk hiljem nutma. Kõikide silmad pöördusid tema poole. Michelangelo heitis hämmastunud pilgu Contessinale.

«See on Jacquo, palee narr. Naera, ole firentselane!»

«Miks sa nutad, Jacquo?» küsis Lorenzo.

«Mu isa uppus mõne aasta eest. Küsisin sellelt väikeselt kalalt, kas ta pole mu isa kuskil näinud. Ta ütles, et ta on liiga noor ega ole sellepärast teda kohanud, ning soovitas, et ma küsiksin suurematelt kaladelt, võib-olla teavad nemad sellest rohkem.»

103

Lorenzo käskis lõbusalt: «Andke Jaoquole mõni suurem kaia, et ta saaks temalt küsida.»

Naerul oli virgutav mõju. Lorenzo lauas istuvad võõramaalased, kes polnud kunagi varem kohtunud ja kelle elulaad oli olnud vististi täiesti erinev, hakkasid naabritega vestlema. Michelangelo, kellele naljatlemine oli võõras ja kes oli

kohkunud, nähes narri Lorenzo lauas, tundis, et ta pahameele-põrnitsus kaob. Contessina oli teda jälginud.

«Kas sa ei armasta naerda?»

«Ma pole sellega harjunud. Minu kodus ei naera keegi.»

«Sa oled niisugune inimene, keda minu prantsuse keele õpetaja nimetab un homme serieux'ks. Kuid minu isagi on tõsine inimene; just sellepärast usub ta, et naer tuleb kasuks. Küll sa märkad seda, kui oled elanud meiega mõnda aega.»

Kalaroog viidi minema ja selle asemele toodi jritto misto. Michelangelo jälgis nii võlutult Lorenzot, kes rääkis kordamisi kolme-neljakümne inimesega, et ta sai vaevalt aega rooga maitsta. «Kas Il Magnifico töötab kogu lõunaaja?»

«Ta armastab kõiki neid inimesi, kära ja juttu ning nalja. Ent samal ajal on tal sajad asjad mõttes, ja kui ta lauast tõuseb, on tal need kõik lahendatud.»

Tõstuki juures olevad teenrid tõstsid välja noored vardas praetud piimapõrsad. kel oli rosmariinioks suus. Il Cardiere, kes improviseeris harfi saatel, esitas huvitava laulu nädala uudistest ja tühi-juttudest, lisades neile pilkavaid märkusi riimitud ja kadentsidega värssides.

Pärast magusrooga jalutasid külalised avaras vastuvõtusaalis. Contessina poetas oma käe Michelangelo käevangu. «Kas sa tead, mis tähendab sõprus?» küsis ta. «Granacci on katsunud mulle õpetada.»

«Kõik on Medicite sõbrad,» ütles tüdruk tasakesi, «kuid ometi pole mitte keegi.»

2.

Järgmisel hommikul jalutasid nad Bertoldoga ja nautisid värsket varakevadist õhku, helesinist taevast, Firenze kive, mis, imenud endasse päikest, muutusid tulikuldseks. Kõrgel Fiesole künkail eraldus selgesti iga küpress, suvila ja klooster viinapuude rohekashallist taustast. Nad läksid aia teise otsa, kus hoiti marmorirahne. Tundus, nagu oleksid nad olnud vanas surnuaias, mille ümberkuk-kunud hauakivid olid päikesest pleekinud.

104

Bertoldo pöördus oma kaitsealuse poole, häbelik ilme kahvatu-sinistes silmades.

«Mööngem, et ma pole suur marmoriraiuja, kuid sind õpetades võib-olla tuleb minust suur õpetaja.»

«Siin on tore lihatükk,» hüüdis Michelangelo kärsitult. Bertoldo naeratas selle kiviraiujate kõnekäänu puhul. «Kuju, mida sa kavatsed raiuda, peab olema kooskõlas marmorirahnuga. Sedamööda, kuidas killud raiudes lendavad, näed sa, kas raiud mööda süüd. Selleks et näha, kuidas süü jookseb, vala rahnule vett. Tillukesed mustad märgid, mis esinevad isegi heas marmoris, on rauatäpid. Mõnikord saab nad välja raiuda. Kui tabad rauasoont, tunned selle ära, sest ta on palju kõvem kui marmor, ja siis satuvad metall ja kivi vastamisi.» «Paneb hambaid kiristama, kui sellele mõtlen.» «Iga kord kui lööd marmorit peitliga, purustad kristalle. Purustatud kristall on surnud kristall. Surnud kristallid rikuvad kuju. Sa pead õppima raiuma suuri kive ilma kristalle purustamata.»

«Millal?»

«Hiljem.»

Bertoldo jutustas talle õhumullidest, kohtadest marmoris, mis murenevad välja või muutuvad tühjaks pärast õhu kätte sattumist. Neid ei näe väljastpoolt ja kujur peab õppima teadma, millal nad on sees. See on nagu õuna valimine; võib paista, et õun on terve, sest ta on väljapoole kummis ja hea välimusega, kuid ta võib olla seest õõnes, otsekui suruks ruum teda kokku.»

«Marmor on nagu inimene: sa pead teadma kõik, mis on temas peidus, enne kui alustad. Kui sinus on nähtamatuid õhumulle, siis raiskan ma asjatult oma aega.»

Michelangelo vastas lapseliku naljaga, millest Bertoldo ei teinud väljagi, vaid läks selle asemel kuurist tööriistu otsima.

«Siin on punsel. Sellega tehakse jämedam töö. Siin on ugnetto ja scarpello. Nendega antakse vorm.»

Bertoldo näitas, et isegi siis, kui ta kõrvaldab marmorit selleks, et vabaneda mittevajalikust, peab ta töötama rütmiliste löökidega, nii et ta saab teha katkematuid ringjooni ümber rahnu. Kunagi ei tohi üht kohta täiesti valmis teha, vaid peab töötlema kõigis paikades korraga, et vahekorrad püsiksid tasakaalus. Kas ta sai aru?

«Küllap ma mõistan, kui ainult lasete mind nende marmoripan-kade kallale. Ma õpin kätega, mitte kõrvadega.»

«Siis võta vaha kõrvast välja. Faun ei olnud halb, kuid sa saavutasid tulemused pimeda vaistu abil. Püsivate tulemuste saamiseks Pead teadma, miks sa midagi teed.»

105

Väljas asuv skulptuuriateljee oli ühendatud töötuba, kuhu kuulusid puusepatöökoda ja sepikoda. Seal oli käepärast palke, kiile, pakke, saage, nurgikuid, vasaraid, puupeitleid vasarate puust varte parandamiseks. Põrand oli tsemendist, et jalgealune oleks tugev. Ahju najale olid püsti tõstetud äsja saabunud rootsi raudlatid, mis Granacci oli ostnud eelmisel päeval, nii et Michelangelo võis endale valmistada terve üheksast peitlist koosneva komplekti.

Bertoldo käskis tal tule leesse süüdata; kastanipuust sai parimad söed ja need andsid aeglase, tugeva, ühtlase kuumuse.

«Ma oskan juba pietra serena jaoks tööriistu karastada,» ütles Michelangelo. «Topolinod õpetasid mind.»

Kui tuli oli süttinud, sirutas ta käe lõõtsa järele. Selleks oli plekk-keres olev ratas, mille raami küljes olevad metall-labad andsid tugeva tuuletõmbuse.

«Basta,» hüüatas Bertoldo. «Koputa neid raudlatte vastamisi ja kontrolli, kas nad kõlisevad nagu kell.»

Latid olid heast sordirauast, välja arvatud ainult üks, mis asetati eraldi. Kui tuli oli küllalt kuum, keskendus Michelangelo oma esimese tööriista valmistamisele. Ta teadis, et «mees, kes ei suuda valmis teha oma tööriistu, ei suuda valmistada ka skulptuure». Tunnid möödusid. Nad ei peatunud lõunakski. Hakkas ehama, kui vana mees väsis, ta nahk oli tuhavärvi. Ta oleks ümber kukkunud, kui Michelangelo poleks temast kinni saanud. Poiss kandis ta majja, imestades, et Bertoldo kaalus nii vähe, vähem kui rootsi raudlatt. Ta asetas oma õpetaja õrnalt toolile.

«Kuidas ma lubasin teid küll nii kaua töötada?» oigas ta.

Bertoldo hapraile põseluudele levis pisut puna.

«Ei piisa sellest, et sa töötled marmorit; veres peab ka rauda olema.»

Järgmisel hommikul tõusis Michelangelo pimedas, vaikselt, et mitte äratada Bertoldot, kõndis läbi uinuvate tänavate, et koidu ajal aias olla. Ta teadis, et esimesed päikesekiired paljastasid marmoris peituva tõe. Nende läbitungivate kiirte käes oli marmor peaaegu läbipaistev; kõik sooned, vead, õõnsused tulid halastamatult nähtavale. Sort, mis pidas vastu esimesed päikesekiired, püsis laitmatuna ka öö tulles.

Ta käis rahnu juurest rahnu juurde, koputades neid vasaraga. Head rahnud kõlisesid nagu kell, vigased olid aga tumeda kajaga. Üks väike kivi, mis oli olnud pikka aega igasuguse ilmaga väljas, oli kasvatanud endale paksu sitke pinna. Vasara ja peitliga kae-verdas ta maha kiletaolise korra ja paljastas puhta piimavärvilise aine. Et kindlaks määrata süü suunda, hoidis ta vasarat kõvasti peos ja purendas ära kõrgemad nukad.

Talle meeldis see, mis ta nägi. Ta võttis tüki sütt ja joonistas marmorile vanamehe pea ja habeme. Siis vedas ta kohale pingi, asus kaksiratsa rahnule, pigistas selle põlvede vahele, haaras kätte vasara ja peitli. Ta keha lõtvus nagu ohates. Pinge temas langes koos iga lendava killuga. Kivi täitis tema, andis talle keha; ta tundis, et on terviklik ja puutumatu. Ta käsivars muutus tund-tunnilt aina kergemaks ja tugevamaks. Metalltööriistad rüütasid ta oma raudrüüsse. Nad tegid ta kindlaks.

Ta mõtles: «Nii nagu Torrigiani armastab tunda oma peopesaga püssi, Sansovino atra, Rustici koera karedat karva ja Baccio naist, nii olen mina kõige õnnelikum, kui marmorirahn on mu põlvede vahel ja vasar ning peitel käes.»

Valge marmor oli universumi süda, puhtaim jumala loodud aine; mitte ainult jumala võrdkuju, vaid tema portree, jumala üks eneseavaldamisvorme. Ainult jumalik käsi võis luua niisuguse ülla ilu. Ta tundis, nagu oleks ta enda ees lebava valge puhtuse osa, tundis selle puutumatust, otsekui oleks see olnud osa temast endast.

Ta mäletas, et Bertoldo oli kõnelnud Donatellost: «Skulptuur on kunst, mis kõige liigse kõrvaldamisega materjalist annab sellele vormi, mille kunstnik on oma peas kavandanud.»

Kas ei olnud niisama tõsi, et kujur ei suutnud marmorile iial peale sundida ühtki vormi, mis ei vastanud selle loomusele? Tal oli mulje, et kujur võib kavandada kuitahes ausalt; mõte ei teostu, kui kavand ei ole kooskõlas marmorirahnu põhiloomusega. Selles mõttes ei saa kujur iial valitseda täielikult oma saatust nõnda nagu maalija. Värv on voolav, see kohandub. Marmor on kõvadus ise. Marmoriraiuja peab alistuma seltsimehelikkuse raudsele distsipliinile. Marmor ja tema olid üks. Nad kõnelesid teineteisega. Ja temale oli marmori puudutus ülim elamus. Ei mingi muu meele — nägemise, kuulmise, haistmise poolt tekitatud nauding ei tähendanud midagi selle kõrval.

Ta oli kõrvaldanud väliskoore. Nüüd tungis ta kiviainesse, sulas sellesse. Selleks loomisaktiks oli tarvis tunglemist, läbimist, pekslevat ja tukslevat pürgimist võimsa kõrgpunkti, täieliku omandamise poole. See polnud ainult armastuse akt, see oli ainuke tõelise armastuse akt: tema enda sisemise pildi ühtumine marmori sisemiste kaasasündinud vormidega; see oli külvamine, milles istutatud seeme sünnitab elava kunstiteose.

Bertoldo astus töötuppa, nägi Michelangelot töötamas ja hüüdis: «Ei, ei, nii on valesti. Lõpeta! Nõndaviisi raiub ainult asjaarmastaja.»

Michelangelo kuulis hüüdu üle oma vasarapaukumise, ja ta

pöördus, et tulijat hetkeks silmata, kuid ei peatanud ugnetto uuristavaid liigutusi.

«Michelangelo! Sa algad valest otsast.»

Michelangelo ei kuulnud teda. Bertoldo pöördus ära, et mitte näha, kuidas ta õpilane raiub vao läbi kivi, nagu oleks see olnud mõni kreeta õuna tarretis. Ta raputas lõbusas meeleheites pead.

«Samahästi võiks püüda takistada Vesuuvi purskamast.»

3

Sel õhtul pesi Michelangelo end kuumaveepalis, mis oli asetatud tema jaoks väikesesse tuppa koridori teise otsa, pani selga tumesinise särgi ja sukkpüksid ning järgnes Bertoldole Lorenzo studiolo'sse õhtusöögile. Ta oli närviline. Mis ta ütleb? Platoni Akadeemia öeldi olevat Euroopa intellektuaalne süda, see oli ülikool ja trükikoda, kirjanduse läte ja maailma uurimise ekspeditsioon, mille eesmärgiks oli

muuta Firenze teiseks Ateenaks. Kui ta oleks ainult kuulanud, kuidas ta õpetaja Urbino luges vanu kreeka käsikirju!

Koldes pragises tuli. Pronkslampidest Lorenzo kirjutuslaual hoovas valgust, valitses meeldiv seltsimehelikkuse tunne. Seitse tooli oli asetatud madala laua ümber. Raamaturiiulid, kreeka bareljeefid, kamee- ja amuletikogud muutsid ruumi intiimseks ja koduseks. Akadeemikud võtsid ta vastu loomulikult, siis pöördusid tagasi oma vaidluste juurde, võrdlesid arstiteaduse ja astroloogia väärtust teadustena, andes Michelangelole võimaluse uurida nende nelja õpetlase nägusid ja isiksusi, keda peeti Itaalia kõige andekamateks meesteks.

Viiekümne seitsme aastane Marsilio Ficino oli asutanud Cosimo. Lorenzo vanaisa ajal Platoni Akadeemia. Ta oli väikest kasvu mees, alla viie jala pikk, ja kuigi ta kannatas alaliselt hüpohondria-hoogude käes, oli ta tõlkinud kõik Platoni teosed ja muutunud antiikfilosoofia elavaks sõnastikuks, tõlkides egiptuse tarkuse põhiosa, enne kui hakkas ahmima kõikide tarkade teoseid alates Aristotelesest aleksandrialasteni. kungfutseelasteni ja zoroasterlasteni. Kuna isa oli teda koolitanud arstiks, tundis ta samal ajal hästi ka loodusteadusi. Ta oli kaasa aidanud, kui Firenzes alustati raamatute trükkimist. Tema enda kirjutised olid äratanud tähelepanu kogu Euroopa õpetlaste hulgas, kes tulid tema loenguid kuulama. Oma kaunis villa Careggis, mille Michelozzo oli kavandanud Cosimo ülesandel ja kus olid perenaisteks ta vennatütred, põles tal ööd-päevad lamp Platoni kuju ees. Ta oli taotlenud, et Platon kanoni-

108

seeritaks «Kristuse kalleimaks jüngriks». See oli ketserlik samm, samuti nagu ajaloo moonutaminegi, mille eest Rooma oli ta peaaegu kirikuvande alla pannud. Ta vennatütred teravmeelitsesid:

«Ta võib peast ütelda terve Platoni dialoogi, kuid ta ei mäleta kunagi, kuhu ta oma tuhvlid jättis.»

Järgmisena keskendas Michelangelo oma tähelepanu umbes kuuekümne kuue aastasele Cristoforo Landinole, kes oli olnud Lorenzo isa Piero Luuvaluse ja Lorenzo enda koduõpetaja, hiilgavale kirjanikule ja kõnelejale, kes õpetas firentselasi vabanema dogmadest ja kohaldama loodusalaseid leiutisi teadusega. Ta oli tegutsenud Signoria usaldussekretärina, oli kogenud poliitik ja Medicite ringi juht kolme inimpõlve jooksul. Ta oli Dante tundja ja avaldanud oma kommentaarid esimesele Firenzes trükitud «Jumaliku komöödia» väljaandele. Tema elutöö keskseks alaks oli itaalia keel, volgare, mille ta peaaegu üksinda oli arendanud põlatud žargoonist lugupeetud keeleks, tõlkides sellesse Pliniuse, Horatiuse ja Vergiliuse töid.

Ta oli Firenzes tuntud oma revolutsioonilise kreedo poolest: «Tegutsemise sügavaim alus on mõtlemise ja teadmise selge ülemvõim». Lorenzos oli ta leidnud Platoni «Vabariigi» kangelase. «Linna ideaalne valitseja on õpetlane».

Jäiga nahktooli äärel kössitas kolmekümne kuue aastane Angelo Poliziano, kelle kohta Medicite vastased ütlesid, et teda hoitakse alati käepärast selleks, et tema kõrval näiks Lorenzogi meeldivana. Teda tunnistati siiski Firenze kõige fantastilisemaks õpetlaseks: ta oli avaldanud ladinakeelseid teoseid kümneaastaselt, kutsutud Firenze «Compagnia di Dottrina'sse» kaheteistkümneaastaselt, et teda kasvataksid Ficino, Landino ja Medicite poolt Firenzesse toodud kreeka õpetlased. Ta oli tõlkinud «liiase» esimese raamatu kuueteistkümneaastaselt ja Lorenzo oli kutsunud ta paleesse oma poegade õpetajaks. Kuigi ta oli üks inetumaid mehi, oli ta stiil oma selguse ja läbipaistvuse poolest võrdne mistahes luuletaja omaga pärast Petrarcat; tema Stanze per la Giostra di Giuliano, Lorenzo noorema venna, Pazzi mässu ajal surma saanud

Giuliano de' Medici turniirivõidu auks kirjutatud raamatupikkune poeem oli muutunud Itaalia poeesia eeskujuks.

Nüüd siirdus Michelangelo pilk noorimale ja kõige veetlevamale platoonikule, kahekümne seitsme aastasele Pico della Mirandolale, kes luges ja kirjutas kahekümne kahes keeles. Teised rühma liikmed narrisid teda, öeldes: «Ainuke põhjus, miks Pico ei tunne kahekümne kolmandat keelt, on see, et ta ei suuda seda leida.» Teda tunti «Itaalia kõrge isandana» ja ta oli lembe ja siira iseloomuga, mida ei rikkunud pehmed kullakarva juuksed, sügavad silmad,

109

veatu vaige nahk, saie keha. Firentselased kutsusid teda «ilusaks ja armastatuks». Tema intellektuaalseks veendumuseks oli teaduse ühtsus; ta auahneks pürgimuseks oli lepitada kõik religioonid ja filosoofiad aegade algusest peale. Nagu Ficinogi, tahtis ta oma mälus talletada kogu inimtarkuse. Sellel eesmärgil luges ta hiina filosoofe hiina keeles, araablasi araabia keeles, heebrealasi heebrea keeles, uskudes, et kõik keeled on ratsionaalselt arenenud ühest ainsast universaalsest keelest. Kõigist itaallastest olid tal kõige jumalikumad anded, kuid tal ei olnud vihamehi, samuti nagu inetul Polizianol ei olnud sõpru.

Uks avanes. Lorenzo astus sisse, longates podagrahoost. Ta noogutas teistele ning pöördus Michelangelo poole:

«See on sancta sanctorum: suurim osa sellest, mis Firenze õpib, saab alguse siit ruumist. Kui oleme palees ja sul on aega, tule meie juurde.»

Lorenzo lükkas kõrvale mustrilise eesriide ja koputas selle taga olevale serveerimistõstukile, millest Michelangelo jõudis järeldusele, et studiolo oli otse söögitoa all. Ta kuulis, kuidas platvorm liikus šahtis, ja mõne hetke pärast võtsid akadeemikud välja juustu, puuvilja, leiva, mee ja pähklite taldrikud ja asetasid need toa keskel olevale madalale lauale. Siin ei olnud teenreid, samuti ei joodud siin midagi peale piima. Kuigi vestlus oli kerge, mõistis Michelangelo, et rühm pidas töökoosolekut; ja pärast õhtusööki ajas «vein» pea kohisema.

Lauad koristati, taldrikud, puuvilja- ja pähklikoored saadeti tõstukil alla. Keskustelu muutus kohe tõsiseks. Istudes madalal toolil Bertoldo kõrval, kuulis Michelangelo, kuidas kiruti kirikut, keda siin ruumis olevad õpetlased ei pidanud enam usu sünonüümiks. Firenze oli rahulolematuse keskus, sest Lorenzo ja enamik linlasi olid ühel meelel selles, et Rooma paavst Sixtus oli toetanud Pazzide vandenõu, mille tagajärjeks oli olnud Giuliano surm ja Lorenzole peaaegu saatuslikuks saanud noapiste. Paavst oli Firenze kirikuvande alla pannud ja keelanud vaimulikel nende ametikohuste täitmise. Firenze omakorda oli paavsti vande alla pannud ja kuulutanud, et paavsti võim põhineb selletaolistel kaheksanda sajandi võltsingutel nagu «Donatio Constantini». Püüdes Lorenzot purustada, oli paavst saatnud oma väed Toskaanasse, mida oli põletatud ja rüüstatud Firenze naaberlinna Poggibonsini. ..

Kui 1484. aastal sai paavstiks Innocentius VIII, oli rahu Firenze ja Rooma vahel jälle taastatud. Aga kui Michelangelo kuulis, kuidas mehed laua ümber esitasid omapoolseid tõendeid, sai talle selgeks, et suur osa Toskaana vaimulikest olid muutunud üha ebamoraalsemaks nii isiklikus elus kui ka vaimulikus teenistuses.

110

Silmatorkav erand oli Santo Spiritos asuv Augustiinlaste ordu, kes pidas laitmatut enesedistsipliini prior Bichiellini juhtimisel.

Pico della Mirandola asetas küünarpead lauale ja toetas lõua ristipandud kätele.

«Ma arvan, et olen leidnud meie kirikudilemmale lahenduse ühe Ferrarast tulnud dominikaani munga näol. Kuulsin teda seal jutlustamas. Ta paneb katedraali ribid värisema.»

Landino, kelle valged juuksed olid tagant pikad ja eest lõigatud laubatukaks, kummardus üle laua, nii et Michelangelo nägi ta silmi piiravat peent kortsude võrku. «On see munk ainult paljas hääl?»

«Vastuoksa, Landino,» vastas Pico, «ta on hiilgav Püha Augustinuse ja piibli uurija. Ta kannatab veel enam vaimulikkonna korruptsiooni all kui meie.»

Angelo Poliziano, kel olid karmid näojooned ja kelle karedad mustad juuksed langesid salkudena kõrvadele ja katsid osa ebatasasest nahast, niisutas oma üpris punast esileulatuvat alahuult. «Mind ei kohuta mitte ainult korruptsioon, vaid rumalus.» Ficino, kelle kahvatu nägu oli rõõmus ja erk ja nina ning suu tillukesed, hüüdis innukalt:

«Pikka aega ei ole Firenzes olnud õppinud meest kantslis. Meil ei ole teisi peale Fra Mariano ja prior Bichiellini.»

«Girolamo Savonarola on ohverdanud aastaid õpinguile,» kinnitas neile Pico. «Ta on uurinud Platonit ja Aristotelest samuti nagu kiriku doktriini.»

«Mis ta eesmärk on?» küsis Lorenzo.

«Puhastada kirikut.»

«Ja muud midagi? Missuguse jõuga?»

«Ainult oma sisemise jõuga,»

«Kui see munk töötaks meiega koos. . .,» alustas Lorenzo, «kui Teie Ekstsellents paluks Lombardia isadelt tema ületoomist?»

«Ma võtan selle asja käsile.»

Kui asi oli otsustatud, pöörasid vanim — Landino ja noorim — Pico tähelepanu Michelangelole. Landino küsis, kas ta on lugenud, mis Plinius kirjutab Laokoonist, kuulsast kreeka raidkujust.

«Ma ei'tea midagi Pliniusest.»

«Siis ma loen sulle.»

Ta võttis riiulilt raamatu, lehitses seda nobedasti ja luges jutustust keiser Tituse palees asuvast kujust, mida võib pidada parimaks kunstiteoseks, ükskõik kas maali või skulptuuri alal. Nii peafiguur, lapsed kui ka imekaunites keerdudes maod on raiutud ühest ainsast kivist.

111

Pollziano jutustas seejärel, mida Lukianos ütleb Knidose Venuse kohta, kes seisab just Parise ees, kui see ulatab talle iluduseau-hinna. Pico tuletas sel puhul meelde Xenophoni haual seisvat Pen-telikoni marmorist valmistatud kuju.

«Michelangelo peaks lugema Pausaniast algkeeles,» ütles Pico. «Ma toon sulle oma käsikirja.»

«Ma ei loe kreeka keelt,» ütles Michelangelo pisut häbenedes.

«Ma õpetan sulle.»

«Mul pole keeltele annet.»

«Sellest ei ole midagi,» kaitses Poliziano, «aasta pärast kirjutad sonette niihästi ladina kui ka kreeka keeles.»

Michelangelo pomises endamisi: «Lubage mind selles kahelda.» Ent ta oleks käitunud halvasti, kui oleks hävitanud nende uute sõprade vaimustuse, kes vaidlesid nüüd omakeskis, missuguste raamatute abil tuleks teda õpetada.

«... Homeros. Tema keel on puhtaim.»

«Aristófanes on huvitavam. Kui õppides saab naerda . . .»

Michelangelo tundis kergendust, kui rühm pööras tähelepanu temalt teisale. Tähtsaim mõte, mis ta suutis eraldada vilkast, õpetatud keskustelust, oli see, et usk ja teadus võivad elada külg-külje kõrval ja teineteist rikastada. Enne ristiusu koidikut olid Kreeka ja Rooma saavutanud suurepäraseid tulemusi kunsti, keele viljelemise,

teaduse, filosoofia alal. Siis oli tuhandeks aastaks hävitatud kogu tarkus ja ilu, pandud kirikuvande alla, maetud pimedusse. Nüüd püüdsid need vähesed haprad mehed, see väike meeste-rühm: meeleline Poliziano, kortsus Landino, väike Ficino ja kuld-juukseline Pico della Mirándola Lorenzo de' Medici juhtimisel ja abil luua uut intellekti, ja lipukirjaks kasutasid nad sõna, mida Michelangelo polnud iial varem kuulnud: Humanism. Mida see tähendas?

Kui tunnid kulusid, märkas Michelangelo, et ta on asjast huvitatud ja seda niivõrd, et kui Bertoldo andis märku, et ta lahkub, ja hiilis tasakesi välja, jäi Michelangelo paigale. Ja kui igaüks platoonikutest oli oma mõtted välja ütelnud, hakkas ta pikkamisi taipama, mida nad silmas pidasid:

Me anname maailma tagasi inimesele ja inimese tagasi iseendale. Inimene ei ole enam metsik, vaid üllas. Me ei hävita ta mõistust surematu hinge hinna eest. Ilma vaba, tugeva ja loova mõtteta jääb inimene ainult loomaks ja sureb loomana, hoopis ilma hingeta. Me anname inimesele tagasi kunsti, kirjanduse ja teaduse, ta sõltumatuse mõtelda ja tunda end isiksusena, ta ei pea olema seotud dogmade külge nagu ori, mädanema ahelais.

112

Kui õhtu oli lõppenud ja Michelangelo naasis oma tuppa ning leidis Bertoldo alles ärkvel, pahvatas ta:

«Küll ma tundsin end rumalana nende kõrval.» «Need on Euroopa arukamad pead. Neilt võid saada heroilisi teemasid mõtlemiseks.» Väsinud nooruki lohutamiseks lisas ta:

«Kuid nad ei oska raiuda marmorit ja see keel on niisama ilukõneline kui mistahes muu keel.»

Järgmisel hommikul jõudis Michelangelo varakult aeda. Torrigiani otsis tema üles tööruumis, kus tal oli käsil vana habemik mees.

«Ma olen suremas uudishimust,» hüüdis Torrigiani. «Jutusta mulle elust palees.»

Michelangelo jutustas sõbrale toast, mida ta jagas Bertoldoga, ja kirjeldas, kuidas ta oli käinud pikkades saalides ja saanud vabalt vaadelda kunstiaardeid, külalisi pühapäevasel lõunasöögil ja huvitavat õhtusööki Lorenzo studiolo's koos platoonikutega. Torrigiani oli huvitatud ainult inimestest.

«Missugused on Poliziano ja Pico della Mirándola?» «Noh, Poliziano on inetu, senikaua kui ta hakkab kõnelema, siis teevad sõnad ta ilusaks. Pico della Mirándola on kauneim mees, keda ma olen eales näinud, ja väga arukas.»

«Küll sa oled aga vastuvõtlik,» ütles Torrigiani kibedalt. «Uus kirgas siniste silmade paar, pikad lainetavad kullavärvilised juuksed — ja su silmad tungivad kohe koopaist välja.»

«Aga Torrigiani, mõtle ometi, ta oskab lugeda ja kirjutada kahekümne kahes keeles! Meie suudame end vaevu väljendada ühes!»

«Kõnele ainult endast,» vastas Torrigiani. «Mina olen saanud aadlimehe kasvatuse ja ma võin kõige paremaga neist vaielda. See pole minu süü, kui sina oled rumal.»

Michelangelo mõistis, et ta sõber oli riiakaks muutunud.

«Mul ei olnud kavatsust sind arvustada, Torrigiani.»

«Veedad ühe öö Medicite palees ja juba näib kogu Firenze sulle rumalana.»

«Ma ainult...»

«. . . Sa ainult suurustled uute sõpradega,» katkestas teda Torrigiani, «meestega, kes on palju veetlevamad ja arukamad kui sinu vanad, närused sõbrad, kellega sa oled olnud vangis nende aiamüüride vahel.»

«Ma ei mõtelnudki midagi selletaolist. Miks sa niiviisi räägid?»

Kuid Torrigiani oli juba läinud.

Michelangelo ohkas ja pöördus tagasi oma marmori juurde.

4.

Palmipuudepüha oli soe kevadpäev. Michelangelo leidis oma pesulaualt kolm kuldfloriini, mille Lorenzo sekretär Ser Piero da Bibbiena pidi talle jätma edaspidi iga nädal, nagu Bertoldo oli öelnud. Ta ei suutnud vastu panna kiusatusele näidata seda kodustele. Ta laotas voodile uue varustuse: viinamarjadega ja lehtedega tikitud valge pluusi ning lühikese ülekuue, mille külge hõlsti käised kinnitati hõbepannaldega, ja veinlillad sukad. Ta naeratas endamisi, kujutledes Granacci ilmet, kui ta kohtaks teda Piazza San Marcol ja nad läheksid koos Michelangelo koju.

Rustici vahtis teda pärani silmi, kui ta tuli mööda jalgrada, ja kui Michelangelo oli küllalt lähedal, ütles ta tänitades:

«Mina olen lihtne.» Siis lisas ta juba salvavamalt. «Aja saba kohevile!»

«Saba?»

«Kõigil paabulindudel on ju kirju saba.»

«Ah jäta, Rustici,» kurtis ta, «kas ma ei tohi neid riideid siis

ühtegi korda kanda?»

«Kas ma ei või neid ehteid kordagi kanda? Kas ma ei või seda kallist veini kordagi juua? Raisata mõned kuldrahad kordki elus? Magada kordki selle ilusa tüdrukuga?»

«Kõik lihahimud ühes sonetis koos. Tõepoolest, Rustici, mulle tundub, nagu oleksin riietunud ajaloolisse rüüsse peorongkäiguks. Kuid ma tahaksin muljet avaldada oma kodustele.»

«Vai via!» torises Rustici. «Käi oma teed!»

Torrigiani tuli pikkade sammudega mööda jalgrada, üll tulipunane mantel. Ta mustal sametkübaral lehvis oranž suletutt. Ta peatus järsku Michelangelo ees.

«Ma tahaksin sinuga nelja silma all kõnelda.»

Torrigiani haaras tal käsivarrest. Michelangelo pani vastu.

«Miks nelja silma all? Meil pole saladusi.»

«Meil oli varem usalduslikke jutuajamisi, enne seda kui sa läksid paleesse ja muutusid nii tähtsaks.»

Ei saanud eksida, mis tunne põhjustas Torrigiani tunnetepursangu. Michelangelo vastas sõbralikult, lootes teda rahustada.

«Kuid sina elad ju ise ka palees, Torrigiani.»

«Jah, ja ma ei tarvitse kasutada sihukesi odavaid vigureid nagu fauni hamba väljalöömine, et võita Medicite soosingut.»

«Sa näid kade olevat.»

«Kellele! Sinutaolisele talumatule teesklejale!»

«Miks peaksin olema teeskleja? Millest sa seda järeldad?»

«Sellest, et sa ei tea midagi õnnest ega seltsimehelikkusest.»

114

«Ma pole iial olnud õnnelikum.»

«Jah, kui sa saad vedada söekriipse oma räpaste kätega.»

«Kuid häid söejooni,» vastas Michelangelo, keeldudes Torrigianit tõsiselt võtmast.

Torrigiani läks näost punaseks.

«Kas tahad ütelda, et minu jooned pole head?»

«Miks sa pöörad alati kõik iseendale? Sina pole maailma keskpunkt.»

«Iseendale ma olen. Ja olin sinulegi, kuni sa nina püsti ajasid.»

Michelangelo vaatas teda imestunult.
«Sina pole iial olnud minu maailma keskpunkt.»
«Siis sa petsid mind. Sa arvestasid juba pika aja peale ette, kuidas pääseda soosingusse.»
Päike tundus külmana Michelangelo näol. Ta pööras ümber ja jooksis nii ruttu kui suutis aiast välja ja Turvikuseppade tänavat mööda alla.
Puusepp ja juurviljakaupmees, kes istusid oma kaupluse ees päikesepaistel, kergitasid lugupidamisega mütse. Kuid ta uued rõivad ei äratanud kodus suuremat tähelepanu, kui nad olid äratanud Rusticis. Ta isa oli solvunud, otsekui oleksid need ehted talle mingiks etteheiteks.
Michelangelo võttis vöökukrust kolm kuldfloriini ja pani need Lodovico lauale.
Lodovico vaatles neid midagi vastamata, kuid võõrasema suudles teda mõlemale põsele, silmad vaimustusest säramas.
«Nüüd räägi, missuguseid kastmeid seal kasutatakse pasta juurde?»
Michelangelo vaevas oma pead, sest ta tahtis olla meeltmööda.
«Ma ei mäleta.»
«Aga siis liharoad. Kas palee kokad kasutavad ingverit? Missugune on nende kuulus merikeel, mida keedetakse banaanilõikude ja piinia pähklitega?»
«Andesta, madre mia, ma ei tea.»
Võõrasema raputas meeleheites pead.
«Kas sa ei mäleta, mida sa sööd? Tee siis kokkadega sõprust! Kirjuta retseptid minu tarvis üles!»
Nüüd oli kogu perekond kogunenud Lodovico ühisesse võõrastetuppa ja kabinetti. Vanaema oli õnnelik, et Michelangelo kohtas Firenze suurmehi. Vend Giovansimone oli huvitatud pidudest. Tädi ja lell rõõmustasid nende kuldrahade üle, mis ta oli koju toonud. Buonarroto tahtis lähemalt teada lepingust — kas ta saab kolm kuldmünti iga nädal? Kas võetakse kivi ja materjalid ta palgast maha?
115
Isa võttis jutulõnga enda kätte: «Kuidas Medicid sind kohtlevad? Il Magnijico'?»
«Hästi!»
«Piero?»
«Ta on üleolev, see on tal juba loomuses.» «Giovanni, tulevane kardinal?»
«Ta kohtleb kõiki ühtemoodi. Nõnda nagu oleks iga kokkusaamine esimene.»
«Giuliano?»
Michelangelo naeratas. «Kogu palee armastab teda.»
Lodovico mõtles hetke, siis teatas:
«Piero seisukoht jääb peale: sa oled palees nagu vähenõudlik töömees.» Ta silmitses kolme kuldraha, mis särasid laual. «Mis need on? Kink? Palk?»
«Ma hakkan saama kolm floriini nädalas.»
«Mis nad ütlesid, kui andsid raha?»
«Need olid mu pesulaual. Kui ma küsisin Bertoldolt, ütles ta, et see on mu nädalaraha.»
Lell Francesco ei suutnud oma rõõmu talitseda. «Hiilgav. Selle kindla sissetulekuga võime üürida talli. Michelangelo, sa saad osanikuks ja saad kasudest osa ...»
«Kujutle,» ümises tädi Cassandra, osutades ennenägematut austust, «et Michelangelost saab meie aitaja, kelle abil pääseme tagasi äriellu.»
«Ei!» Lodovico nägu oli tumepunane. «Me pole kerjused.»
«Kuid need anti Michelangelole Medicite pere liikmena,» vastas ta noor naine.
«Pähh!» norskas Lodovico. «Mis teeb tema Mediciks? Kolm kuldraha?»

«See pole mitte almus.» Michelangelo oli vihane. «Ma töötan valgest valgeni.»

«Oled sa seaduslikult õpipoisiks võetud? Olen ma gildi lepingule alla kirjutanud?» Lodovico pöördus oma venna Francesco poole. «Kink on tujukas. Järgmisel nädalal ei anta võib-olla midagi.»

Michelangelo mõtles, et isa viskab raha talle vastu pead. Ta oli kavatsenud tuua oma palga koju nagu sõnakuulelik poeg... võibolla pisut uhkeldades. Kuid kolm kuldfloriini olid rohkem, kui Lodovico teenis kuu jooksul tolliametis. Michelangelo märkas, et ta oli olnud ebadelikaatne, sest nüüd tähendas Lodovico pead rinnale langetades: «Mõtle, kui palju miljoneid floriine peab Medicitel olema, kui nad võivad viieteistkümneaastasele õpilasele iga nädal kolm tükki anda.» Siis pühkis ta need kiire käeliigutusega oma laua ülemisse laekasse.

116

Lucrezia kasutas parajat hetke ja kutsus nad lauda. Pärast lõunat kogunes perekond uuesti elutuppa. Lionardo, kes oli eelmise keskustelu ajal vaikinud, istus nüüd Michelangelo ette ja kuulutas papi häälega:

«Kunst on pahe.»

«Kunst on pahe?» Michelangelo hämmastus oma venna sõnade üle. «Kuidas ... miks?»

«Kuna see on enese hellitamine, oma loomishimude keskendumine, selle asemel et mõtelda jumala loomingu suurusele.»

«Kuid, Lionardo, meie kirikud on kunsti täis.»

«Kurat on meid eksiteele viinud. Kirik ei ole mitte mõni laat; inimesed peavad tulema kirikusse päeviti paluma, mitte aga seintele maalitud näidendeid vahtima.»

«Siis sinu maailmas ei ole paika kujureile?»

Lionardo pani käed risti ja vaatas hardalt läbi lae.

«Minu maailm on seal maailmas, kus me istume jumala paremal käel.»

Lodovico tõusis istmelt ja hüüdis: «Nüüd on mul kaks fanaatikut kaelas.»

Ta läks lõunauinakule ja perekond järgis ta eeskuju. Ainult Monna Alessandra jäi nurka istuma. Michelangelo tahtis ka lahkuda, ta tundis end väsinuna. Kogu päev oli olnud täis pettumusi.

Lionardo ei tahtnud tal minna lasta. Ta asus otserünnakule Lorenzo ja Platoni Akadeemia — kui paganate, ateistide, kiriku vaenlaste, antikristuste vastu.

«Ma kinnitan sulle, Lionardo,» palus Michelangelo rahustavalt, «et ma pole kuulnud mingisugust pühaduse teotust, ei ole märganud austuse puudumist, vähemalt mitte usu enda vastu. Ainult vigadest on räägitud. Lorenzo on uuendaja, ta tahab kirikut puhastada.»

«Puhastada! Seda sõna kasutavad uskmatud, kui mõtlevad kiriku hävitamisele. Kirikule kallaletungimine on ristiusule kallaletungimine.»

Lionardo, kes oli raevunud, süüdistas nüüd Lorenzo de' Medicit lihalikkuses, liiderlikkuses, selles, et ta lahkuvat öösel paleest ja ratsutavat kaaslastega veetma öid ulaelus ja noorte naiste meelitamisega.

«Nendest süüdistustest ei tea ma midagi,» ütles Michelangelo vaikselt. «Kuid ta on lesk. Kas ta ei tohi siis armastada?»

«Ta oli liiderdaja juba enne naise surma. See on üldiselt teada. Ta himurus on juba nõrgendanud ta keha.»

Michelangelo imestas, kust ta vend oli kuulnud säherdusi süüdistusi. Ta ei pidanud Lorenzot pühakuks; ta oli kuulnud, kuidas ta

117

Ütles naerdes Landinole: «Ma eksin mitte sellepärast, et olen patune, vaid pigem selletõttu, et teatud osa minu loomusest armastab naudingut.» Ta mäletas, et Lorenzo

oli vastanud Ficinole: «Ma ei saa kahetseda, et armastan lihahimusid, sest maali, skulptuuri ja kirjanduse armastamine on oma loomult ka meeleline.» Kõik see tundus tema meelest olevat mehise, tarmuka mehe isiklik asi.

«Ainult sinusugune tallalakkuja ei näe, et Lorenzo on türann,» jätkas Lionardo.

Michelangelo mõtles: «See on juba täna teist korda, kus mind kutsutakse tallalakkujaks.» Ta tundis end üha armetumana, ta rõivad tundusid kitsad- ja naeruväärsed.

«Ta on röövinud Firenzelt vabaduse,» hüüdis Lionardo. «Ta on teinud rahva pehmeks ja elu kergeks. Ta annab inimestele leiba ja tsirkusemänge ... Ainuke põhjus, miks ta pole võtnud krooni ja hakanud kuningaks, on see, et ta on salakaval; ta tegutseb meelsasti kulisside taga ja valitseb iga liigutust, toskaanalased aga on ainult paljad mängunupud ...»

Enne kui Michelangelo jõudis vastata, ütles Monna Alessandra: «Jah, Lionardo, ta teeb meid pehmeks. Ta on meid takistanud kodusõda pidamast. Aastate viisi me hävitasime üksteist, suguvõsa võitles suguvõsa vastu, naaber naabri vastu, veri voolas tänavail. Nüüd oleme me üks rahvas. Ainult Medicid suudavad hoida meid üksteisele kõrisse kargamast.»

Lionardo keeldus vanaemale vastamast.

«Michelangelo, ma tahan sulle ütelda veel viimase sõna.»

Michelangelo vaatas üle raske mahagonilaua vennale otse näkku. Ta polnud iial suutnud kõnelda selle imeliku poisiga või tunda tema vastu seltsimehelikkust.

«Ütlen sulle nüüd hüvasti. Ma lahkun täna õhtul kodunt ja lähen Girolamo Savonarola juurde San Marco kloostrisse.»

«Savonarola on siis saabunud? Lorenzo kutsus ta. Ma olin studiolo's, kui Pico della Mirándola tegi selle ettepaneku ja Lorenzo lubas Lombardiasse kirjutada.»

«Medicite vale! Miks oleks Lorenzo pidanud teda kutsuma, kui Savonarola eesmärgiks on Medicid hävitada? Ma lahkun siit majast, samuti nagu Fra Savonarola lahkus oma perekonnast Ferraras, ainult särk seljas. Igaveseks! Ma palvetan sinu eest oma kongi põrandal, kuni mu põlvedelt tuleb nahk maha ja nad hakkavad verd jooksma. Võib-olla saad lunastuse selles veres.»

Michelangelo nägi Lionardo põlevaist silmist, et vastamisest pole kasu. Ta raputas meeleheites pead ja mõtles: «Isal on õigus. Kuidas sellesse terve mõistusega, arukasse Buonarrotide rahavahetajate soosse, kus pole kahesaja aasta jooksul olnud kedagi peale

118

kuulekate inimeste, sai tekkida kaks fanaatikut ühes ja samas põlvkonnas?»

Ta sosistas Lionardole: «Me ei satu üksteisest mitte väga kaugele, ainult mõnisada jalga teispoole Piazza San Marcot. Kui kummardud oma kloostri kongi aknast välja, siis kuuled mind aias kivi raiumas.»

5.

Kui Michelangelo leidis järgmisel nädalal oma pesulaualt jälle kolm kuldmünti, otsustas ta neid mitte koju viia. Ta läks Contessinat otsima ja leidis ta raamatukogust.

«Ma pean ostma kingituse.»

«Daamile?»

«Naisele.»

«Võib-olla mõne ehte?»

«Ei.» Mornilt: «Ta on mu sõprade, kiviraiujate ema.»

«Kuidas oleks linase laudlinaga, mille äärel on väljaõmblus?»

«Neil on laudlina.»
«Kas tal on mitu kleiti?»
«See, milles ta laulatati.»
«Ja kas ka must kleit missal käimiseks?» «Suurepärane!»
«Kui pikk ta on?»
Poiss näis hämmeldunud.
«Joonista mulle ta pilt!»
Michelangelo muigas:
«Sulega oskan ma kõik teha: isegi naise proportsioone.»
«Ma palun oma hoidjat, et ta viiks mu poodi, ja sealt ostan tüki musta villast kangast. Minu sarta lõikab selle sinu joonistuse järgi välja.»
«Sa oled hea, Contessina.»
Contessina ei vajanud tänu. «See ei ole midagi.»
Michelangelo läks Piazza Santo Spiritole ja ostis turukaupmeestee kingitused teistele Topolinodele, leppis siis ühe palee keldrikorrusel elava tallipoisiga kokku hobuse ja sadulatasku laenutamises.
Pühapäeva hommikul pärast missat pakkis ta palee kabelis sadulatasku täis ja asus teele Settignanosse, päike paistis kuumalt paljale pealaele. Algul oli ta kavatsenud rõivastuda vanadesse riietesse, et Topolinod ei hakkaks arvama, nagu oleks ta uhkeks läinud, kuid taipas, et just see oleks olnud teesklemine. Lisaks meeldis ta endale sinises särgis ja sukkades, mida ta juba kandis.
119
Topolinod istusid terrassil, kuhu paistsid org ja Buonarrotide maja vastas asuval seljandikul. Nad veetsid iganädalast jõudehetke pärast kojutulekut missalt väikesest külakirikust. Nad olid nii üllatunud, nähes teda ratsutavat mööda teed hõbehallil täkul ja hõbesadulas, et unustasid teregi ütelda. Michelangelo vaikis samuti. Ta tuli hobuse seljast maha. sidus selle puu külge, võttis sadula-tasku lahti ja tühjendas selle lihtsale puulauale. Pärast hetkelist vaikust küsis isa, mis pakid need on. Michelangelo vastas: «Kingitused.»
«Kingitused?» Isa vaatas kordamisi oma kolmele pojale otsa, sest, välja arvatud ainult lapsed, ei anna toskaanalased kellelegi kinke. «Kas oled viimasele kolmekuningapäevale hiljaks jäänud või järgmisest ette jõudnud?»
«Nii üht kui ka teist. Neli aastat sõin ma teie leiba ja jõin teie veini.»
Isa vastas karmilt: «Sa raiusid kivi oma supi eest.» «Ma viisin oma esimese raha koju Buonarrotile. Teise toon ma Topolinodele.»
«On sul tellimus?» hüüdis vanaisa.
«Ei. Lorenzo annab mulle iga nädal taskuraha.»
Topolinod vaatasid üksteisele otsa.
«Taskuraha?» küsis isa. «Sa mõtled sellega palka?»
«Ma ei saa palka.»
«Noh, siis on see ülalpidamisraha: korteri ja toidu jaoks.»
«Ma ei maksa korteri ega toidu eest.»
«On see ostuderaha? Calze või marmori jaoks?»
«Kõige eest hoolitsevad teised.»
«Mille jaoks see siis on?»
«Võin kulutada selle kõigeks, mis aga meelde tuleb.»
«Kui sa saad toidu, voodi, marmori, mis sul siis veel meelde tuleb?»
«Lõbud!»
«Lõbud?» Kogu pere veeretas seda sõna keelel, nagu oleks see olnud tundmatu puuvili. «Missugused lõbud?»

Michelangelo mõtles.
«Noh, näiteks kaardimäng.»
«Kas sa mängid?»
«Ei!»
«Mis siis veel?»
Hetke pärast: «Ajan habet Heinaturul.»
«Kas sul on habe?»
«Ei ole veel. Kuid ma võin lasta oma juukseid võida õliga, nagu teeb Torrigiani.»
120
«Kas sa tahad võida oma juukseid õliga?»
«Ei!»
«Siis pole see mingi lõbu. Mida veel?»
Meeleheitlikult: «Noh, naised, kes kannavad kuljust tanul, kui jalutavad laupäeva õhtupoolikul.»
«Kas sa tahad siis niisuguseid naisi?»
«Ma toon selle näiteks. Ma võin osta küünla Neitsi kuju ette.»
«See on ju kohustus.»
«Klaas veini pühapäeva õhtupoolikul.»
«See on komme.»
Ta läks laua juurde.
«Raha on määratud külakosti toomiseks sõpradele.»
Aeglaselt, keset sügavat vaikust, hakkas ta oma kinke jagama.
«Mia madre'le missal käimiseks. Brunole nahkvöö hõbepandlaga. Gilbertole kollane särk ja sukad. A nonno'le villane kaelasall talveks. Isa Topolinole pika säärega saapad, kui sõidab Cave Maianosse. Enrico, sa ütlesid, et kui sa kasvad suureks, siis tahaksid saada endale kuldsõrmuse. Eccolo!»
Tükk aega vahtisid nad teda sõnatult. Siis läks ema majja kleiti selga panema; isa tõmbas jalga pikad saapad; Bruno kinnitas vöö ümber piha; Gilberto rõivastus uude kullavärvilisse särki, vanaisa seisis ja mähkis pehme salli kaela ümber ja võttis jälle kaelast ära. Enrico hüppas hobuse selga, et imetella oma sõrmust täies rahus.
Siis rääkis isa:
«Kõik need . . . need kingid, kas need on ostetud taskuraha eest?»
«Kõik.»
«Ja Lorenzo siis annab sulle selle raha meile kinkide ostmiseks.»
«Jah!»
«Ta on tõepoolest Il Magnifico.»
Michelangelo märkas laual veel üht pakki. Imestades avas ta selle ja tõmbas välja linase laudlina. Ta mäletas, et Contessina oli ütelnud:
«Aga kuidas oleks linase laudlinaga?»
Contessina oli pannud omalt poolt kingituse sadulataskusse. Puna tõusis tal põskedele. Dio mio! Kuidas suudab ta seda selgitada? Ta pistis lina ema Topolino kätte.
«See on Contessina de' Medici kink. Sinule.»
Topolinod olid jahmunud.
«Contessina de' Medici. Miks tema saadab meile laudlina? Ta ei tea üldse, et me olemaski oleme.»
«Teab küll. Ma jutustasin talle teist. Tema sarta õmbles sinu kleidi, ema.»
121
A nonno lõi risti ette. «See on ime.» Michelangelo mõtles: «Aamen! See on tõsi.»

6.

Kõigil neljal platoonikul oli oma villa Firenze lähedal. Nad tulid mitu korda nädalas loenguid pidama ja koos Lorenzoga studiolo's töötama. Lorenzo näis tähtsaks pidavat, et Michelangelo kasutaks need kokkutulekud ära ja käiks neid innukalt külastamas.

Platoonikud püüdsid temas huvi äratada ladina ja kreeka keele vastu. Nad joonistasid talle tabeleid, näidates, et mõlema keele kalligraafia oli oma iseloomult niisamasugune joonistamine nagu tema kujudegi joonistamine. Ta viis käsikirjad ja ülesanded oma tuppa, istus nende ääres tunde... ja õppis hoopis vähe. «Midagi ei jää pähe pidama!» kurtis ta Bertoldole. Lõpuks lõid mehed käega ja õpetasid teda kõvasti lugema rahvakeelset luulet: Dantet, Petrarcat, Horatiust, Vergiliust. Ta tundis sellest rõõmu, eriti aruteludest, mis järgnesid «Jumaliku komöödia» lugemisele. Platoonikud õnnitlesid teda, sest ta väljendus muutus üha selgemaks, ja tõid siis kohale Girolamo Benivieni, keda nad nimetasid «ägedaks volgare's kirjutatud luule pooldajaks», et ta õpetaks Michelangelot värsse kirjutama. Kui poiss hakkas vastu ja väitis, et ta tahab saada kujuriks, aga mitte luuletajaks, ütles Pico: «Soneti ehitus on niisama rangelt distsiplineeritud nagu mar-morreljeefide ehitus. Kui Benivieni õpetab sulle sonettide kirjutamist, siis harjutab ta sind kinni pidama loogika ja mõttekompositsiooni reeglitest. Sa pead lihtsalt tema andekuse ära kasutama!»

Landino rahustas teda: «Ära arva, et püüaksime nõrgendada sinu raidurikäsivart, vahetades su vasara ja peitli sule ja tindi vastu.»

Poliziano lisas: «Sa ei tohi loobuda luule harjutamisest. Sa pead jätkama kõvasti lugemist. Selleks et olla täiuslik kunstnik, ei piisa ainult sellest, et oled maalija, kujur või arhitekt. Pead olema ka luuletaja, kui kavatsed saavutada täieliku väljendusoskuse.»

«Mul tuleb see nii viletsasti välja,» kaebas Michelangelo ühel õhtul Benivienile, kui oli püüdnud sepitseda rütmiliselt kõlavaid värsse: «Kuidas te võite küll lugeda minu kohmakaid katsetusi?»

Benivieni, kes oli ühtlasi andekas muusik, naksutas Michelangelo meeleheite peale keelt, laulis enda loodud lõbusa laulu ja vastas: «Minu esimesed katsetused polnud paremad, võib-olla isegi halvemad. Sa arvad, et oled halb luuletaja, kuni tuleb päev, mil

sul on vajadus midagi väljendada; siis on sul käes luule töövahendid - meetrum ja riim, just nagu sul on töölaual vasar ja peitel.»

Pühapäeviti, kui Lorenzo sulges aia, ratsutas Michelangelo Casentino künkale Landino villasse, mille Firenze vabariik oli Landinole kinkinud Dante kommentaaride eest; Ficino villasse Careggis, brustverite ja kaetud sammaskäikudega kindlusse; Pico «Tamme» ja Poliziano Villa Dianasse, mis asusid Fiesole nõlvakuil. Villa Dianas istusid nad aiamajakesse, samasugusesse, kus Boccaccio «Dekameroni» tegelased jutustasid oma lugusid, ja kuulasid, kuidas Poliziano luges oma uusimat luuletust.

Lehes juba meiud,
haljendavad nurmed.
Tulge julgelt, neiud,
poisid ihaldavad,
linnud vidistavad
lembest lehekuul.

Noorust naudid ainult
üürikese sõõmu —

kaob kui rohi vainult!
Neid, nüüd tunne rõõmu
lembest lehekuul!

Michelangelo peas hakkas üks mõte kuju võtma: temalgi on ükskord niisamasugune maja nagu Villa Diana ja selles skulptuuri-ateljee, ja Lorenzo annab talle iga-aastase abiraha, mis võimaldab tal osta Carrara marmorit ja raiuda sellest suuri raidkujusid. Miks ei peaks tedagi niiviisi koheldama? Tal pole mingit kiiret, aga kui Lorenzo tõesti annaks talle suvila, siis tahaks ta, et see oleks Settignanos, kiviraiujate keskel.

Päevad ja nädalad kulusid. Nad möödusid elavate modellide joonistamises, inimfiguuride ülekandmises savisse, katsetustes kivi-tükkidega: põlveliiges, puusajoon, peapööre; harjutamine punsliga, et selle tera purunemisel ei sünniks kriimusid, Lorenzo kreeka skulptuuride tehnika uurimine.

Lorenzogi võttis osa ta kasvatamisest. Ühel pühapäevahommikul kutsus ta Michelangelo koos Medicite perega San Gallo kirikusse, kus nad kuulasid Fra Marianot, kelle kloostrisse Lorenzo läks, kui tahtis tõsiselt teoloogiast keskustella. «Fra Mariano on mu ideaal,» ütles Lorenzo, «tal on veetlevat tõsidust, elegantset asketismi ja haritud, arukat vabameelsel usklikkust. Kuuled ise!»

Fra Mariano jutlustas mahedal häälel, ta kadentsid olid harmoonilised ja sõnad tabavad. Ta kiitis ristiusku selle eest, et see

meenutab platonismi, tsiteeris kreeklasi, esitas ladinakeelses viimistletud ilukõnes poeetide värsse. Michelangelo oli võlutud, ta polnud varem kuulnud selletaolist preestrit. Kui Fra Mariano muutis hääletooni, oli ta hurmunud; kui Mariano arendas oma tõestuse lõpuni, oli ta veendunud; kui Mariano illustreeris seda lõbusa anekdoodiga, naeratas ta; kui ta rõhutas vankumatuid tõdesid, alistus ta nende jõule.

Ta ütles Lorenzole: «Ma mõistan nüüd paremini, mida akadeemia mõtleb moodsa usu all.»

Üks Piero teenreid koputas tema toa uksele ja astus sisse. «Tema Ekstsellents Piero de' Medici käsib Michelangelo Buonarrotil ilmuda Tema Kõrguse juurde eestuppa tund aega enne päikeseloojangut.»

Michelangelo mõtles: «Kuivõrd ta erineb isast, kes küsib, kas mulle valmistaks rõõmu tema juurde tulla.» Teenrile vastas ta viisakalt. «Teata Tema Ekstsellentsile, et ma täidan ta käsu.»

Tal oli küllalt aega enda pesemiseks ümmarguses pesuvannis saali teises otsas väikeses pesuruumis. Ta istus, põlved lõua alla surutud, ja mõtles, mida võiks tahta temast Medicite valitsejatesoo pärija, kes polnud iial teda austanud muuga kui ametliku peanoogutusega. Mingi vaist ütles talle, et ta paabulinnuülikond tikitud särgi ja violetse mantliga oleks just Piero maitse kohane rõivastus.

Piero ruumid asusid palee esimesel korrusel, Via de' Gori ja Via Larga nurgal oleva lahtise lodža peal. Michelangelo ei olnud Piero külma käitumise tõttu kunagi käinud palee selles tiivas, ta polnud isegi mitte näinud kunstiteoseid, millest ta oli kuulnud räägitavat. Nüüd astus ta aeglaselt mööda koridori, mis viis Piero ruumidesse, sest seintel oli hiilgavaid Fra Angelico maale ja Desiderio da Settignano peen marmorreljeef.

Teener ootas väljaspool Piero eestuba. Ta laskis Michelangelo sisse. Madonna Alfonsina, Piero naine, istus liikumatult kõrge korjuga purpurivärvilisel troonitoolil, seljas hall damastkleit, mis oli tikitud kalliskividega. Tagaseina kattis leht- ja lillmustriga seinavaip ja vasakul seinal asus Alfonsina suur õliportree, põsed kahvatud, alabastrivärvilised. Piero tegi, nagu poleks ta kuulnudki Michelangelo tulekut. Ta

seisis mitmevärvilisel pärsia vaibal, selg külalise poole, uurides luutabernaaklit. millel olid klaasruudud ja seespool maalingud Kristuse elust.

Alfonsina vaatas Michelangelot majesteetlikult, osutamata ainsagi märgiga, et ta teda tunneb, ja nuusutas harjumusekohaselt õhku. otsekui oleksid Firenze ja firentselased haisenud. Ta polnud kohe algusest peale püüdnudki salata oma põlgust firentselaste

124

vastu. Toskaanalasi, kes olid vihanud Roomat ja kõike roomalikku juba sajandeid, ajas see raevu. Ja Piero de' Medici, kes põlvnes pooliti Orsinidest, laskis nüüd teisegi poole oma pärandusest anastada selle teise Orsini poolt.

Piero pöördus, ta pikad paksud juuksed langesid õlgadele, nägu oli kena, välja arvatud ainult viltune lõhe lõuas. Ilma ametliku tervituseta teatas ta:

«Me teeme sulle teatavaks, Michelangelo Buonarroti, et me soovime, et sa teeksid Madonna Alfonsina marmorportree.»

«Tänan teid, ekstsellents,» vastas Michelangelo, «kuid ma ei oska raiuda portreesid.»

«Miks mitte?»

Michelangelo püüdis selgitada, et tema eesmärgiks pole luua üht kindla isiku kuju. «Ma ei suudaks tabada sarnasust nagu maalija, nii et see teid rahuldaks.»

«Lora! Ma käsin sind raiuda mu naise marmorportree!»

Michelangelo nägi Piero pahast ilmet ja kuulis oma isa häält ütlevat: «Mis tähendab kiviraiuja Medicite palees? Ta on teener.»

Madonna Alfonsina hakkas esimest korda rääkima.

«Olge nii lahked ja jätkake seda kõnelust oma toas.»

Piero avas vihaselt ukse ja kõndis välja. Michelangelo taipas, et tal on kõige parem järgneda. Ta sulges ukse enda järel ja oli hämmastunud, kui leidis Piero turneedel võidetud hõbekiivrite ja -karikate seas palju kauneid kunstiteoseid: Botticelli «Pallase», Bertoldo «Bellerophoni» ja seinasüvendeis oli vanu värvitud puuskulptuure kuldsel taustal. Tahtmatult hüüdis ta:

«Teie Ekstsellentsil on hea kunstimaitse.»

Piero oli leppimatu.

«Kui ma tahan kuulda sinu arvamust, siis ma küsin seda. Vahepeal aga selgita, miks sa arvad, et sa oled parem kui mõni teine meie palgaline.»

Michelangelo surus vihas hambad kokku ja sundis end viisakalt vastama:

«Ma olen kujur. Elan siin palees teie isa palvel.»

«Meil elab sadu käsitöölisi siin palees. Nad teevad seda, mis neid kästakse teha. Sa alustad homme hommikul. Ja vaata, et teed Tema Ekstsellentsist ilusa kuju.»

«Isegi mitte Mino da Fiesole ei suudaks seda teha.»

Piero silmad välkusid.

«Sina .. . sina ... contadino! Korista oma kaltsud kokku ja kao!»

Michelangelo läks oma tuppa ja hakkas rõivaid kirstust põrandale loopima. Kuuldus koputus. Contessina astus koos hoidjaga sisse.

125

«Kuulsin, et läksite mu vennaga riidu.» Michelangelo kummardus, et midagi kirstupõhjast võtta. «Tõuse püsti ja vasta mulle!» Michelangelo tõusis ja astus tüdruku ette. «Mul pole midagi ütelda.»

«Ons see tõsi, et sa keeldusid tegemast Alfonsina portreed?»

«Keeldusin.»

«Kas sa keelduksid, kui mu isa paluks sind raiuda tema portree?»

Michelangelo vaikis. Kas ta keelduks Lorenzole, kelle vastu ta tundis nii sügavat kiindumust?

«Kas sa keelduksid, kui mina paluksin?»

Ta oli jällegi lõksus.

«Piero ei palunud,» vastas ta vaikselt. «Ta käskis mind.» Koridoris kuuldusid kiired sammud, Lorenzo tuli tuppa, nägu ebatavaliselt sünge, silmad pilkumas. Hoidja kogeles: «Teie Ekstsellents ... ma püüdsin teda takistada ...» Lorenzo lõi tema poole tõrjuvalt käega. «Ma ei taha, et midagi säärast juhtuks minu kodus.» Michelangelo silmad lõõmasid. «Ma palusin sinu isa, et ta loovutaks su minule, eks ole?»

«Jah.»

«Siis olen ma sinu eest vastutav.»

«Mul pole midagi andeks paluda.»

«Ma ei nõuagi sinult andekspalumist. Sa tulid siia minu pere liikmeks. Keegi ei tohi sind kohelda nagu . . . nagu lõbustajat. . . või käskida sind ära minna sinu oma kodust.»

Michelangelo põlved läksid nõrgaks. Ta istus voodile. Lorenzo kõneles pehmelt:

«Kuid ka sina pead veel palju õppima ...»

«See on tõsi. Mu kombed . ..»

«...et sa ei torma siia iga kord, kui sind solvatakse, ega hakka oma asju kokku pakkima. Sa ei ole ustav minu vastu. Saad sa sellest aru?»

Michelangelo tõusis, püüdes pisaraid tagasi hoida.

«Olen Pierole vabanduse võlgu. Ma ütlesin midagi ebaviisakat ta naise kohta.»

«Tema peab sinult andeks paluma. Mis sina soovid temale vastata, see on sinu asi.»

Contessina jäi isast maha ja sosistas üle õla.

«Lepi Pieroga ära! Ta võib sulle tekitada igasuguseid ebameeldivusi.»

7.

Oli saabunud aeg proovida mõnd teemat. Mis teema see oli? Ja missugused teemad teda huvitasid?

«See peab olema kreeka teema,» määras neljas platoonik. «See peaks olema seotud mõne legendiga: Herakles ja Antaios, amatsoonide võitlus, Trooja sõda,» tegi ettepaneku Poliziano, kelle paksudele tumedatele huultele oli melonitükk kinni jäänud. «Teemat tuleks käsitleda Parthenoni friisi moodi.»

Michelangelo ütles: «Kuid ma ei tea midagi neist asjadest.»

Landino vastas tõsise näoga:

«Seda, mu kallis Michelangelo, just olemegi viimastel kuudel üritanud: tutvustada sind sinu ex ojficio õpetajatena Kreeka maailma ja tema kultuuriga.»

Pico della Mirándola naeris ja studiolo täitus vioola ja klavikordi muusikaga.

«Minu arusaamise järgi tahavad mu sõbrad ütelda, et nad juhiksid sind meelsasti tagasi paganuse kuldsesse aega.»

Nad jutustasid talle Heraklese kaheteistkümnest vägiteost, Niobest, kes kannatab oma surevate laste pärast, Athena Minervast, surevast gladiaatorist. Lorenzo talitses keskustelu oma pisut ebameeldiva häälega:

«Ärge kirjutage meie noorele sõbrale midagi ette. Ta peab ise leidma teema.»

Michelangelo tõmbus oma istmel tahapoole ja laskis pea vastu tooli seljatuge. Ta silmad hiilgasid merevaiguna küünlavalguses, mis sütitas ka punaseid spiraale ta kastanpruunides juustes. Ta kuulas oma sisemist häält. Üht asja teadis ta kindlasti: ta esimene teema ei saa olla Ateenast või Kairost, Roomast või isegi Firenzest. See peab

tulema temast endast. See peab olema midagi, mida ta tunneb, teab, mõistab, muidu ta häviks. Kunstiteos ei ole nagu teaduslik teos: ta on personaalne, subjektiivne ja peab sündima sisemusest.

Lorenzo küsis: «Mis sa tahad öelda?» Endale vastas ta: «Midagi lihtsat, mis minus äratab sügavaid tundeid. Kuid mida ma tean? Isegi iseenda kohta? Et ma tahan saada kujuriks ja et ma armastan marmorit? Neist tunnetest ei saa ma raiuda kuju.»

Siis nägi ta häälte sumina taustal end seisvat Rucellai kabeli künnisel sel päeval, kui ta läks esimest korda Ghirlandaio ateljeesse Santa Maria Novellas. Ta nägi kabelit elavalt enda ees: Cimabue ja Nino Pisano madonnat, ja tundis uuesti, kuidas ta armastas ema, kuidas ta kannatas tema surma pärast, tundis üksindust, nälga armastuse järele.

127

Õli juba hilja. Koosolek lõppes. Lorenzo jäi studiolo'sse. Kuigi vahel öeldi, et ta keel on terav, kõneles ta selgesti ja loomulikult.

«Sa pead andestama meie platoonikutele nende vaimustuse,» ütles ta. «Ficinol põleb lamp Platoni kuju ees, Landino korraldab aasta kõige toredama kirjandusliku peo Platoni aastapäeval. Meile tähendavad Platon ja kreeklased võtit, mille abil oleme pääsenud välja usuliste eelarvamuste vanglast. Me püüame siin Firenzes luua uut Periklese ajastut. Meie pürgimuste valguses pead sa mõistma meie innustuse liialdusi.»

«Kui te pole väsinud, Lorenzo,» ütles Michelangelo, «kas võiksime teha siis väikese ringi palees ja vaadata Madonna ja Jeesus-lapse teemasid?»

Lorenzo võttis oma särama häilitud pronkslambi. Nad läksid mööda koridori, kuni jõudsid Lorenzo büroo eesruumi, kus oli Donatello marmorreljeef, nii kauge ja isikupäratu, et Michelangelo mõtles, et seda on raske piiritleda. Sealt läksid nad Giuliano magamistuppa. Noorim Medicitest magas edasi, vaip tõmmatud üle näo, samal ajal kui Michelangelo ja Lorenzo kõnelesid Pesellino «Madonnast ja lapsest», kes olid maalitud puulauale koos kahe väikese ingliga. Nad astusid mööda koridori ja uurisid Fra Filippo Lippi maali «Neitsi last austamas» kabeli altaril, mille kohta Lorenzo selgitas, et mudeliks oli olnud nunn Lucrezia Buti, kellesse Fra Filippo oli armunud, ja nende ühendusest sündinud laps Filippino Lippi, kes oli nüüd juba ise maalija ja keda oli koolitanud Botti-celli, nõndasamuti nagu Botticellit oli koolitanud Fra Filippo. Nad uurisid Neri di Bicci «Madonnat», siis läksid edasi vaatama Luca della Robbia «Madonnat lapsega», millele oli maalitud Medicite vapp ja millel kõik värvid olid heledad ja hõõguvad; lõpuks jõudsid nad Lorenzo magamistuppa vaatama Botticelli «Magnificat-madonnat», mille ta oli maalinud Lorenzo isale ja emale umbes kakskümmend aastat tagasi.

«Need kaks inglit, kes põlvitavad Neitsi ja lapse ees, on minu vend Giuliano ja mina. Kui ta mõrvati Pazzi mässu ajal, kustus heledaim valgus mu elus . . . Minu portree on idealiseeritud, nagu sa näha võid. Ma olen argipäevane inimene ja ma ei häbene seda; kuid kõik maalikunstnikud mõtlevad, et ma ihkan meelitusi. Benozzo Gozzoli idealiseeris mind nõndasamuti meie kabelis; mu tõmmu nahk on tehtud heledaks, mu ülespoole pööratud nina sirgeks, mu karmid juuksed niisama kaunaks nagu Picol.. .»

Lorenzo suunas talle läbitungiva pilgu, huuled tugevasti kokku surutud, laubal ranged kortsud.

«Sa näid teadvat, et ma ei vaja meelitlemist?»

128

«Granacci ütleb, et ma olen pahur,» ütles Michelangelo hämmeldunult.

«Sul on teemantkõva relvastus,» selgitas Lorenzo. «Püsi niisugusena!»

Lorenzo jutustas talle loo Simonetta Vespuccist, Botticelli «Magnificat-madonna» modellist, «puhtaimast kaunitarist, keda Euroopa on kunagi tundnud», nagu Lorenzo ütles. «Pole tõsi, et Simonetta oleks olnud minu venna Giuliano armuke. Ta armastas teda, samuti nagu kogu Firenzegi, kuid platooniliselt. Ta kirjutas tüdrukule pikki tundeküllaseid poeeme ... kuid ta tõeline armuke Antonia Gorini sünnitas talle mu vennapoja Giulio. Sandro Botticelli armastas Simonettat tõeliselt, kuigi ma kahtlen, kas ta kunagi kõneles temaga isiklikult. Simonetta on tema kõikide maalide naine: Primavera, Venus, Pallas. Ükski mees pole iial maalinud säherdust peent naiseilu.»

Michelangelo vaikis. Kui ta mõtles oma emale, nägi ta teda samuti noore kena naisena: kuid see ilu, mis tema tundis, oli teistsugune, see tuli sisemusest. See ei olnud kõigi meeste poolt himustatav naine, nagu oli olnud Botticelli armastatu, vaid ema, kes armastas oma poega ja keda poeg vastu armastas. Ta pööras näo Lorenzo poole, kõneldes täie usaldusega.

«Ma tunnen end olevat Madonna lähedal. Muud pilti mul oma emast ei ole. Kuna pean veel otsima tehnikat, kas poleks siis parem teada, mis ma tahan ütelda?»

«See võiks olla parim,» vastas Lorenzo tõsiselt.

«Võib-olla kujutab see, mis tunnen ema vastu, sedasama, mis ema tundis minu vastu.»

Meistreid jäljendades eksles ta palee ruumides, ja Contessina ja Giuliano olid talle vahel seltsiks. Siis muutus ta kärsituks teiste mõtetest ja läks vaesemasse linnaosasse, kus naised töötasid kõnniteedel oma majade ees, punusid roost toolipõhju või pudelikorve, lapsed süles või rinna otsas. Ta läks maale Settignano ümbruse contadino'de juurde, kes tundsid teda sellest ajast peale, mil ta oli alles laps ja mil nad ei teinud sellest väljagi, kui ta neid joonistas lapsi imetamas või pesemas.

Ta ei püüdnud joonistada portreesid, vaid otsida ema hinge. Ta joonistas ema ja last kõigis asendites, mis ta iganes leidis, ja nägi nende õigeid vahekordi söe ja paberi vahendusel; siis meelitas ta mõne skuudo eest naisi end liigutama, asendit muutma, nihutama ennast ja last, et anda talle rohkem vaatenurki, et leida midagi... ta ei teadnud isegi, mida.

Koos Granacci, Torrigiani, Sansovino ja Rusticiga käis ta vaatamas Firenze kunsti, joonistas keskendunult Madonna ja lapse

129

teemasid, kuulas, kuidas Bertoldo lahkas iga teost. Nad veetsid tunde, püüdes teada saada, kuidas nende eelkäijad olid tulemusi saavutanud.

Michelangelo märkas, et tema kodukirikus Santa Croces olid Bernardo Rossellinol lihav ilmetu ema ja laps; Desiderio da Settignano contadino ja toskaana mähkmeisse mähitud bambino samas kirikus olid tavalised inimesed, kes olid tulnud külast festa't veetma. Nad läksid Orsanmiehelesse Orcagna «Kristuse sündimist» vaatama, mille Neitsi oli lembe ja hell ja võimas, kuid Michelangelo meelest algeline ja puine. Vabalt seisev Nino Pisano «Madonna» Santa Maria Novellas tundus olevat paremini raiutud, ent näis hästi hoitud Pisa kaupmehenaisena, kes hoidis süles kallilt rõivastatud surelikku poega, oli inetute proportsioonidega ja tal puudus vaimsus. Verrocchio terrakota «Neitsi ja laps» kujutas keskealist madonnat nõutult vaatamas oma poega, kes juba seisis ja õnnistas maailma. Edasi liikudes jõudsid nad Agostino di Duccio «Neitsi ja lapse» juurde, kes kujutasid endast peenelt rõivastatud noori, tühjade häbelike nägudega ülikuid.

Järgmisel hommikul läks Michelangelo üksinda jalutama Arno kaldale Pontassieve poole. Päike oli torkivalt kuum. Ta võttis särgi maha ja paljastas rinna üha kuumemalt paistvale suvepäikesele. Toskaana sinised künkad hääbusid, tuhmudes kaugusse tihedasti üksteise taga olevate mäeseljakutena. Ta armastas neid mägesid.

Jõudes mägedesse ja tundes järsku nõlvakut jalge all, mõistis ta, et ta polnud veel leidnud seda, mida ta tahtis Maarja ja lapse kaudu edasi anda. Ta teadis ainult, et ta tahtis saavutada midagi värsket ja elavat. Ta hakkas mõtisklema Maarja loomuse ja saatuse üle. Maarja ilmutamine oli Firenze maalrite lemmikteemaks; taevast alla tulnud Gabriel ilmutas Maarjale, et ta peab ilmale tooma jumala poja. Kõigil maalidel, mis ta mäletas, näis see uudis tulevat Maarjale täieliku üllatusena ja nähtavasti polnud tal enam mingit valikut.

Kuid kas võis see olla nõnda? Kas võis nii tähtsat ülesannet, võib-olla kõige tähtsamat ülesannet, mis oli ühelegi inimesele pärast Moosest antud, Maarjale ilma tema teadmata või nõusolekuta peale sundida? Kindlasti pidi jumal armastama Maarjat rohkem kui ühtki teist naist maa peal, kui ta valis tema selle ülesande täitjaks?

Kas on võimalik, et ta ei kõnelnud Maarjale sellest plaanist, ei jutustanud igast sammust teel Petlemmast Kolgatani? Ja oma tarkuses ja armus pidi ta andma Maarjale võimaluse .see ettepanek tagasi lükata?

130

Ja kui Maarjal oli tõesti valikuvabadus, millal ta siis oleks tõenäoliselt teinud oma valiku? Ilmutamisel? Kui ta oli lapse ilmale toonud? Imetamise hetkel, kui Jeesus oli alles laps? Kui ta oli kord juba selle ülesande vastu võtnud, kas ei pidanud ta siis seda koormat kandma kuni selle hetkeni, mil ta laps ristile naelutatakse? Kui ta teadis tulevikku, kuidas oleks ta võinud jätta poja niisuguste piinade kätte? Kas ta poleks võinud ütelda; «Ei, mitte minu poeg! Ma ei ole nõus! Ma ei taha lasta seda sündida!» Kuid kas sai ta vastu hakata jumala tahtmisele? Millal oli jumal tema poole pöördunud ja temalt abi palunud? Kas oli ükski surelik naine kunagi seisnud nii valulise dilemma ees?

Ta otsustas, et ta raiub Maarja sel otsustaval hetkel, mil ta imetab last ja on täiel selgusel kõigest ning peab määrama tuleviku: enese, oma lapse, kogu maailma tuleviku.

Kui tal oli nüüd selge, kuhu ta püüab, suutis ta joonistada sihikindlalt. Maarja valitseb marmorit. Tema on oma olemuselt kangelane, naine, kellele on antud vabadus otsustada, kuid ka sisemine jõud ja mõistus otsuse tegemiseks. Laps on teisejärguline; eluliselt tähtis, kuid mitte mingil moel pilku kõrvale juhtiv motiiv.

Ta asetaks lapse ema sülle, nägu peidetud vastu ema rinda, kuid selg oleks täielikult pööratud vaatajate suunas. Siis saaks laps oma loomuliku koha, ta tabaks tema oma ea kõige tähtsamalt toimingult; ja sama sümboolika ulatuks ka Maarjale, kes just sel hetkel mõistaks selgesti, et ta peab langetama otsuse.

Niipalju kui tema teadis, polnud keegi Jeesust joonistanud või raiunud seljaga vaataja poole. Ent Jeesuse draama algas alles umbes kolmekümne aasta pärast. See oli ema aeg ja ema portree.

Ta uuris sadasid ema- ja lapsevisandeid, mis ta oli teinud möödunud kuudel, eraldades need, mis sobisid tema uuele ideele, ja hakkas otsima tausta, vaadeldes visandeid enda ees laual.

Kus oli Maarja sel hetkel? Siin oli üks joonis, mis kujutas ema istumas pingil trepi alaotsal. Kes olid tema juures peale tema lapse? Siin oli suur hulk väikesi lapsi mänguhoos. Maarja olemus võis olla nende kolme tugeva toskaana ema ühendus. Aga kuidas tuleks kujutada Madonna nägu? Tema mälestus oma ema näost oli peaaegu kümme aastat vana ja meenutas ähmast unenägu.

Ta pani joonise kõrvale. Kas oli võimalik luua endale kujutlust raidkujust, ilma et tunneks marmorit, millest see sünnib?

Ta otsis üles Granacci, kellele oli antud üks suuremaid ruume kasiinos maalimisateljeeks, ja küsis temalt, kas nad võiksid koos käia linna kiviärides,

131

«Ma töötan paremini, kui mul on marmor ees, nii et ma võin teda näha ja tunda ning uurida tema sisemist ehitust.»

«Bertoldo ütles, et marmorit ei tohi enne osta, kui joonised ja mudelid on valmis, siis alles võid olla kindel, et valid sobiva kivi.»

«Asi võib olla ka teistpidi,» vastas Michelangelo mõtlikult. «Need on nagu ühe ja sama asja kaks poolt...»

«Olgu, ma luiskan Bertoldole mõne otsitud põhjuse, mingem homme.»

Firenzes oli tosinaid kivikauplusi Prokonsuli kvartalis, kus leidus igasuguse suuruse ja kujuga graniidirahne, travertiini, värvilist marmorit ja valmistahutud ehituskive, uksepiitasid, aknalaudu, sambaid. Kuid nad ei leidnud niisugust Carrara marmorirahnu, nagu Michelangelo otsis.

«Mingem üles Settignano kiviraiumistöökodadesse. Seal on suurem valik,» tegi ta ettepaneku.

Vanas raiumistöökojas, kus Desiderio oli õpetanud Mino da Fiesolet, nägi Michelangelo kivi, mis teda kohe võlus. See oli mõõdetelt tagasihoidlik, kuid ta kristallid olid säravvalged. Ta kallas sellele vett, et näha võimalikke pragusid, koputas vastu mõlemat otsa vasaraga, et kuulda selle häält, uuris, kas oli vigastusi, mulle, plekke.

«See on see õige, Granacci,» hüüdis ta rõõmuhõiskega. «Sellest tulevad «Madonna ja laps». Kuid ma tahan teda näha esimestes päikesekiirtes hommikul. Siis tean kindlasti, et see on täiuslik.»

«Kui sa mõtled, et ma kavatsen istuda siin maas ja kummardada sinu marmorit koiduni ...»

«Ei, ei, sina lepid kokku hinnas. Ma laenan sulle Topolinodelt hobuse, et jõuaksid elusana koju.»

«Sa tead, amico, et ma ei usu sõnagi sellest «päikesetõusu lahendusest», sest see on loba. Mida mõistusega tajutavat võid sa näha päikesetõusul rohkem, kui näed praegu tugeva valguse käes? Minu arvates on see mingi paganausu kummardamine, viljakusrii-tus, mis tuleb sooritada koidu ajal, et mägede jumalad muutuksid heldeks ja annaksid parema viljasaagi.»

Michelangelo magas vaibal Topolinode kaarvärava all, lahkus esimeste päikesekiirte ajal ja seisis oma marmori panga ees, jkui esimesed koidukiired ulatusid üle küngaste. Marmoripank nais läbipaistvana. Ta pilgud tungisid sellest nagu läbi laiuse, kõrguse ja pikkuse suunas; tungisid läbi kõvade kristallkihtide, mis olid korraldanud kivi ehituslikuks tervikuks. Mingit viga polnud näha; ei ühtki pragu ega õõnsust, ei ühtki värviviga. Kristallid sädelesid hiilgavalt kivi pinnal.

«Sa oled õilis rahn,» ütles ta kõvasti.

132

Ta maksis omanikule Granacci kuldmüntidega, laadis marmori Topolino vankrile ja asus teele kõikuva valge härjapaari taga, nõndasamuti nagu ta oli juba kuueaastasena sõitnud Cave Maianosse. Ta sõitis mäest alla, pööras paremale Varlungosse, läks piki Affrico jõe kallast, läbis Porta alla Croce, mis oli linna neljandal piiril, jätkas teed piki Borgo la Crocet, mööda Santa Maria Nuova haiglast, pööras paremale Via Larga kohal Medicite palee ees, sõitis üle Piazza San Marco aiavärava ette — ja oli uhke, nagu oleks ta mõrsja koju toonud.

Kaks kiviraiujat aitasid tal kivi kuuri alla tõsta. Siis tõi ta oma joonistuslaua ja tööriistad majast siia. Bertoldo tuli aia lõppu hämmeldunult. «Kas sa oled valmis raiumist alustama?»

«Ei. Olen kaugel sellest.»

«Miks sa siis majast siia tulid?»

«Sest tahan rahus töötada.»

«Rahus? Sa ei pääse ju kogu päev sculpellino'de vasarate häälest!»

«See on hea hääl. Ma olen sellega koos üles kasvanud.»

«Kuid ma pean osa ajast viitma majas teiste juures. Kui sa oleksid minu lähedal, võiksin jagada nõuandeid ja teha parandusi, kui sa abi vajad.»

Michelangelo mõtles hetke ja ütles siis: «Bertoldo, ma tunnen, et vajan üksindust, et ma pean töötama ilma teisteta, isegi teid nägemata. Ma võin saada teilt juhiseid, kui tulen küsima.»

Bertoldo huuled värisesid. «Sa teed sel viisil rohkem vigu, caro, ja jätkad neid kauem.»

«Kas pole see parim viis õppimiseks? Et viia vead loogilise lõpuni?»

«Nõuandev sõna võib sul aega säästa.»

«Aega mul on.»

Bertoldo pilk kadus kuhugi kahvatute väsinud laugude taha. Siis ta naeratas.

«Davvero. Aega sul on. Kui vajad abi, siis tule minu juurde!»

Hiljem, õhtupoolikul, kui teised olid aiast lahkunud, pöördus Michelangelo ümber ja leidis Torrigiani teda põrnitsemas.

«Nüüd oled liiga hea isegi minu kõrval joonistama?»

«Oh, Torrigiani! Ma vajan ainult pisut rahu ...»

«Rahu! Minust? Oma parimast sõbrast? Sa ei tahtnud rahu kogu esimese aasta jooksul, kui vajasid abi ja seltsi. Nüüd, kus Il Magnifico on su välja valinud ...»

«Torrigiani, palun, usu mind, midagi pole muutunud. Kolisin ainult sada viiskümmend jalga eemale ...»

133

«See on niisama hea kui viiskümmend penikoormat. Ma ütlesin ju sulle, et kui sa oled valmis, asetaksin su kujuripingi oma laua kõrvale.»

«Ma tahan oma vigu üksinda teha.»

«Või kardad, et me varastame su saladused ära?»

«Saladused!» oigas Michelangelo vihastudes. «Mis saladusi võib olla algajal? See on minu esimene teema. Sina oled juba pool tosinat valmis teinud.»

Torrigiani vaidles edasi: «Mind sa just kardadki.»

Michelangelo vaikis. Kas oli selles süüdistuses ivake tõtt? Ta oli imetlenud Torrigiani füüsilist ilu, jutte, laule... kuid nüüd ta ei soovinud enam kõnelda ja kuulda nalju, kui marmoripank seisis väljakutsuvana ta kõrval.

«Sisse lendasid!» kuulutas Torrigiani. «Mind on solvatud varemgi. Kuid need, kes mind solvavad, kannatavad alati ise.»

Mõni minut hiljem tuli Granacci pisut morni näoga. Ta silmitses alasit, pukkidel seisvat hööveldamata plankudest lauda, tööpinki ja joonistuslauda, mis seisis maa peale ehitatud alusel. «Mis sul viga on, Granacci?»

«Torrigiani. Ta tuli kasiinosse tagasi puruvihasena. Kõneles sinust ebameeldivusi.»

«Ma ise kuulsin seda esimesena.»

«Kuule, Michelangelo, mina olen nüüd calcio teisel poolel. Aasta tagasi ma hoiatasin sind, et sa pöörad Torrigianile liiga palju tähelepanu. Nüüd pean ma sind jällegi hoiatama, et sa oleksid õiglane. Ära tõrju teda eemale .. . Ma tean, et marmor

köidab su mõtteid üha enam, kuid Torrigiani ei näe marmoris midagi eriti võluvat, ja arvab täiesti õigustatult, et kõige põhjuseks on sinu elamine palees. Kui me heidame kõrvale oma sõbrad sellepärast, et me neist küllastume, kui paljud sõbrad seda taluvad?»

Michelangelo tõmbas pöidlaga kujuteldava joone üle marmori-panga.

«Ma püüan temaga leppida.»

8.

Marmor tuleb kreekakeelsest sõnast, mis tähendab sädelevat kivi. Kuidas küll Michelangelo marmorirahn sädeles varases hommikupäikeses, kui ta asetas selle vertikaalselt puupingile ja silmitses sädelust, mille tekitas valgus, tungides pisut pinna alla ja peegeldudes sügavamal asuvatelt kristallidelt pinnale tagasi. Ta oli elanud nüüd selle plokiga koos mitu kuud, uurinud teda igasuguses

134

valguses, igast nurgast, igas kuumuse- ja külmakraadis. Ta oli pikkamisi hakanud mõistma tema loomust, ei olnud teda peitliga puudutanud, vaid tunginud temasse tähelepanu jõul, senikaua kui ta uskus end tundvat iga kihti, iga kristalli ja teadvat täpselt, kuidas marmorit saab meelitada võtma niisugust vormi, nagu ta vajas. Bertoldo ütles, et enne kui vorme võib hakata ülistama, tuleb nad vabastada. Ent marmor sisaldas lugematul arvul vorme; kui see poleks nõnda olnud, oleksid kõik skulptorid jõudnud ühesuguste tulemusteni.

Ta võttis vasara ja subbia ja hakkas raiuma colpo vivo'ga, elava löögiga. Töö kulges pikkade katkematute järkudena, püramiidi-taolise otsaga peitel tungis kivis edasi suunda muutmata, nagu sõrm, mis kaevus õrnalt marmorisse ja heitis välja ainet. Hammas-peitel oli nagu käsi, mis puhastas eelmise poolt jäetud jäljed, lame-peitel oli nagu rusikas, mis kõrvaldas hammaspeitlist jäänud uurded. Ta oli mõistnud õigesti seda marmorirahnu. See oli kuulekas igale õrnalegi tundevarjundile, mille ta lootis temale anda, tungides kivi sisemusse oma kujude poole läbi üksteise peal olevate kihtide.

Marmor heitis valgust ta meele pimedamaisse läbiuurimatuisse nurkadessegi, see avas ta uute mõtete seemneile.

Ta ei töötanud oma jooniste või savimudelite järgi, need olid kõik kõrvale pandud. Ta raius oma ajus olevate kujutluste järgi. Ta silmad ja käed teadsid, kuhu tuli paigutada iga joon, kaar, pind ja kui sügaval kivi südames tuli luua iga madalreljeef, sest ainult veerand kujust kerkis nähtavale.

Ta töötas kuuris, kui talle saabus külla Giovanni, viieteistkümneaastane tulevane kardinal, kes tuli teda vaatama esimest korda pärast seda, kui Contessina oli ta aasta tagasi aeda toonud. Sellest tõsiasjast hoolimata, et Giovanni oli täiesti ilma jäänud hea välimuse õnnistusest, leidis Michelangelo ta ilme olevat intelligentse ja vilka. Firenze ütles, et Lorenzo laisk, lõbuhimuline teine poeg oli andekas, kuid ei kasutanud kunagi oma andekust, sest ta elu peamine püüd oli vältida raskusi. Ta kõrval käis sünge vari, ta viieteistkümneaastane nõbu Giulio, kelle näol loodus oli võtnud ülesandeks luua Giovanni vastandi: pikk, kõhn, nurgelise näoga, sirge nina ja tugeva lõuaga, kõigete tumedate kulmudega, suurte silmadega, samal ajal kena, graatsiline ja tarmukas, armastas ta raskusi otsekui oma loomulikku kutsumust, kuid oli külm ja kõva nagu laip. Kuna Lorenzo oli tunnistanud Giulio Mediciks, aga Piero ja Alfonsina halvustasid teda sellepärast, et ta oli sündinud väljaspool abielu, siis sai ta endale vallutada koha ainult mõne oma nõo abil. Ta oli takerdunud lihava healoomulise Giovanni külge ja

oli end osavasti sokutanud kohale, kus ta tegi ära kogu Giovanni töö, võttis oma hoolde kõik tema ebameeldivad ülesanded, korraldas talle meelelahutusi ja tegi niisuguseid otsuseid, mida Giovanni oleks teinud ka ise. Kui Giovanni saab ükskord täieõiguslikuks kardinaliks ja kolib Rooma, järgneb Giulio temale.

«Giovanni, kui kena, et sa tuled külla,» ütles Michelangelo.

«See pole tegelikult päris külaskäik,» vastas Giovanni oma jämeda häälega. «Ma tulen sind kutsuma suurele jahiretkele. See on aasta kõige põnevam päev kogu paleele.»

Michelangelo oli kuulnud jahiretkest: kuidas Lorenzo kütid, ratsanikud ja sulased saadetakse ühte kohta mägedes, kus on rohkesti okassigu ja jäneseid, hirvi ja metssigu; kuidas kogu see ala piiratakse purjeriidega ja naabruse contadino'd pannakse valvama, et hirved ei lippaks üle lõuendtara, metssead ei rebiks sellesse aukusid ja jahiloomad ei pääseks välja. Ta polnud flegmaatilist Giovannit iial näinud nii vaimustatuna.

«Andesta mulle, aga nagu sa näed, olen ülepeakaela marmoris ega saa lahkuda.»

Giovanni jäi nukraks. «Sa pole ju mõni tööline. Võid teha tööd, millal soovid. Sa oled ju vaba.»

Michelangelo pigistas ja lõdvendas peos olevat peitlit, mille käepideme ta oli kujundanud kaheksakandiliseks, et see ei libiseks sõrmede vahelt välja.

«See on vaieldav, Giovanni.»

«Aga kes sind siis kinni peab?»

«Mina ise.»

«Kas sa tõesti teeksid meelsamini tööd kui tuleksid minuga jahile?»

«Kui sa annaksid mulle valikuvõimaluse, siis jah.»

«Küll on imelik. Ma poleks seda uskunud. Sa tahad ainult tööd teha? Ei jäta meelelahutuseks üldse aega?»

See sõna ärritas Michelangelot samuti, nagu sõna lõbu oli ärritanud Topolinosid. Ta pühkis higiselt ülahuulelt sinna kogunenud marmoritolmu.

«Kas igaüks ei mõista ajaviidet omamoodi? Minule pakub marmor niisama palju erutust nagu teisele jahilkäik.»

Giulio ütles madalal häälel nõole:

«Me ei vajagi fanaatikuid.»

Suunates esimest korda oma sõnad Giuliole, küsis Michelangelo: «Miks ma siis fanaatik olen?»

Giovanni vastas: «Sellepärast, et sa oled huvitatud ainult ühest asjast.»

Giulio kõneles uuesti tasakesi Giovanniga. Viimane vastas: «Sul

on täiesti õigus,» ja mõlemad noorukid lahkusid sõnagi rohkem lausumata.

Michelangelo hakkas uuesti raiuma ja kogu vahejuhtum ununes tal peast. Ent mitte kauaks. Õhtu jaheduses tuli Contessina aeda. Tulles otse Michelangelo marmorirahnu juurde, ütles ta vaiksel häälel: «Mu vend Giovanni ütleb, et sa kohutavat teda.»

«... kohutan teda? Kuid ma pole ju midagi teinud.»

«Giovanni ütleb, et sinus on omamoodi... julmust.»

«Ütle vennale, et tal ei maksaks minu pärast meeleheitesse sattuda. Võib-olla olen ma liiga noor, et lõbustustele anduda.»

Contessina heitis talle uuriva pilgu.

«Giovanni jahiretk on tal aasta tähtsaim üritus. Selle mõne tunni jooksul on ta Medicite perekonna pea ja isegi mu isa kuulab tema käske. Kui sa lükkad selle kutse

tagasi, siis tähendab see, nagu sa lükkaksid tagasi tema enda, asetaksid enda temast kõrgemale. Ta on hea poiss, ta ei taha kunagi kedagi solvata. Miks peaksid sina teda solvama?»

«Ma ei taha teda solvata, Contessina. Asi on ainult selles, et ma ei taha katkestada töömeeleolu. Tahan raiuda päevast päeva, kuni kuju on valmis.»

Contessina hüüatas: «Sa oled juba saanud Pierost endale vihamehe, kas pead sedasama tegema Giovanniga?»

Michelangelo ei osanud midagi vastata. Ta tööhoog oli juba katkenud, ta pani käest kolmehambulise peitli ja kattis oma töö. Tuleks ometi päev, mil ta ei peaks end kellegi poolt töös katkestada laskma.

«Hea küll, Contessina. Ma tulen.»

Selleks et saada liigutustesse õiget rütmi, oli ta õppinud vasarat ja peitlit ühel ajal käsitsema, hoidma peitlit lõdvalt, nii et see liiguks vabalt, piiramata vasara jõudu, pidama pöialt kumeras üle tööriista ja hoidma seda nelja sõrmega, sulgedes hoobi hetkel masinlikult silmad lendavate kivikillukeste eest. Bareljeefi tehes võis ta ainult vähe ära raiuda ja pidi oma füüsilist jõudu endas aheldama. Ta püramiidpeitel tungis marmorisse peaaegu püstloodis nurga all, aga kui ta lähenes väljaulatuvatele vormidele — Madonna näole ja Jeesuse seljale, pidi ta asendit muutma.

Tal tuli üheaegselt mõelda nii paljudele asjadele. Ta löögid pidid suunduma massi keskele, tabama marmorit selle rahnu suunas, millest see pärines, nii et see lööki taluks. Ta oli kavandanud kujud ja astmed püstsuunas, et vähendada kivi lõhkemise võimalust, kuid leidis, et marmor ei tahtnud kohalduda jõuga väljas-poolt, rõhutamata oma olemust — kivisust. Ta polnud taibanud, mil

137

määral marmori vastu tuli võidelda. Ta austus materjali vastu kasvas iga hoobiga.

Elavate figuuride esiletoomine nõudis pikki tunde ja pikki päevi, aeglast, kiht-kihilt mahakoorimist. Samuti ei saanud kiirendada sisu sündimist. Iga löökidesarja järel astus ta tagasi ja vaatles töö edasiarenemist.

Kavandi vasakpoolsel küljel laskus alla raskete kiviastmete rida. Maarja istus paremat kätt pingil profiilis, lai kivist balustraad näis lõppevat ta süles, just ta lapse põlve all. Michelangelo nägi, et kui Maarja tugev vasak käsi, mis hoidis kindlalt lapse jalga, oleks avaaenud rohkem, oleks pisut ülalpool, nii et see hoiaks kinni mitte ainult oma pojast, vaid ka balustraadi alaosast, muutuks selle püstjoon tugevamaks. Maarja kannaks siis oma süles nii Jeesuse kui ka risti raskust, millele ta poeg naelutatakse, kui Maarja teeks otsuse teenida jumalat niiviisi, nagu see oli palunud.

Michelangelo ei tahtnud sümboolikat vaatajale peale sundida, kuid see siin oli näha kõigile, kes suutsid seda märgata.

Nüüd oli tal püstpuu valmis, kuid kus oli põikpuu? Ta uuris oma jooniseid, et leida abinõu pildi täiendamiseks. Ta vaatles poissi, Johannest, kes mängis trepi ülaotsal. Kui ta heidaks täidlase käsivarre üle balustraadi täisnurga all.. .

Ta joonistas uue söevariandi, hakkas siis kaevuma marmori kristalsesse lihasse. Kivisse tungides hakkasid poisi ülakeha ja parem käsivars pikkamisi moodustama elavat, tukslevat ristpuud. Nõnda, nagu pidigi olema, sest Johannes pidi ristima oma nõo Jeesuse ja saama tema kannatuse oluliseks osaks.

Kui ta oli raiunud veel kaks väikest last, kes mängisid trepi ülaotsal, olid Madonna ja laps valmis. Ta algas Bertoldo range juhtimise all tööd, milleks ta polnud saanud koolitust — häilimist. Bertoldo hoiatas teda «liigse lakkumise» ohu eest, kuna sel viisil tuleks magus sentimentaalne teos. Kuna ta oli töötanud kivi kallal oma kuuri lõunaseina najal, siis palus ta nüüd Bugiardinit endale appi, et tõsta kahekümne tolli

suurune plaat vastu lääneseina, kus ta oleks saanud seda häilida neutraalses põhjapoolses valguses.

Algul kasutas ta rasplit, et nühkida maha karedad pinnad, siis pesi ta maha peene marmoritolmu. Ta märkas auke, mille kohta Bertoldo selgitas, et need olid tekkinud töö varasemas astmes, mil peitel oli tunginud liiga sügavale ja lömastanud pinnaalused kristallid.

«Kasuta peeneteralist smirglit ja vett,» õpetas teda Bertoldo, «kuid kerge käega.»

Teinud seda, pesi ta kivi veel kord veega. Nüüd oli tööl karedat paberit meenutav pind. Nüüd silus ta pinda väikeste pimsskivitükkidega,

138

paljastades uusi sädelevaid kristalle, libistades sõrmed üle pinna, et kombata selle värsket siidist kudet. Kui ta leidis, et vajab naha pinna õrnade muutuste nägemiseks paremat valgustust, võttis ta ida- ja põhjaseina plangud maha. Uues tugevas valguses muutusid väärtused. Ta tundis, et ta peab uuesti pesema raiumispinda, pesema seda käsnaga, siis kuivada laskma . .. alustama kõike otsast peale smirgliga ja pimsskiviga.

Pikkamisi kerkisid valguskohad esile: päikesepaiste langes Madonna näole, lokkidele, lapse vasakule põsele ja õlale, Madonna jalga katvatele riidevoltidele, Johannese seljale, kui ta nõjatus üle balustraadi, balustraadi enese sisepinnale, mis rõhutas selle tähtsust kogu konstruktsioonis. Kõik muu — kivipink, trepp, seinad — olid vaikses varjus. Nüüd, mõtles ta, võib inimene näha kriisi, sügavat emotsionaalset mõtlemist, mis kajastus Maarja näol, kui ta tundis Jeesuslast oma rinna otsas ja risti rõhumist oma käel.

Lorenzo kutsus kokku neli platoonikut. Kui Michelangelo i a Bertoldo tuppa astusid, märkasid nad, et kivi oli tõstetud kõrgele tasasele altarile, mida kattis must samet.

Platoonikud olid heas tujus.

«Sa oled siiski raiunud kreeka figuuri,» hüüdis Poliziano rõõmustades.

Pico ütles tema kohta erakordselt kaalukalt: «Kui ma vaatan su kuju, olen väljaspool ristiusku. Sinu heroilises figuuris on midagi seletamatult jumalikku nagu muinaskreeka kunstis.»

«Ma olen samal arvamusel,» täiendas valgejuukseline Landino, «kujus on rahulikkust, ilu ja üliinimlikku vaatenurka, mida võtb nimetada atika kunstiks.»

«Kuid miks?» küsis Michelangelo jäigalt.

«Miks? Sellepärast, et sa oled kukkunud Firenzesse otse Akropoliselt,» hüüdis Ficino.

«Sa oled südamelt pagan, samuti nagu meiegi. Magnifico, kas võiksime sinu tööruumist tuua siia selle antiikse hauakivi, bareljeefi, millel on istuv naine?»

Mõne hetke pärast tõid palee teenrid tööruumi nii antiikse hauakivi kui ka mitu teist «Madonnat ja last», millega platoonikud tahtsid tõestada, et Michelangelo raidkujul pole midagi ühist kristlike skulptuuridega.

«Ega ma pole seda kavatsenudki,» vastas ta pisut ägedalt. «Mu eesmärgiks oli luua midagi originaalset.»

Lorenzo oli nautinud seda stseeni.

«Michelangelo on saavutanud sünteesi: ta töö on ühtaegu kree-kalik ja kristlik, ühendamine on tehtud hästi ja see sisaldab kõike

139

mis mõlemas filosoofias on parim. See peaks olema eriti selge teile, kes te olete kogu oma eluaja püüdnud saavutada Platoni ja Kristuse õpetuste ühtsust.»

Michelangelo mõtles: «Ühtki sõna pole nad ütelnud Maarjast ja tema otsustamishetkest. Kas on tähendus peidetud liiga sügavale? Või tuleb see sellest, et just selle osa leiavad nad olevat kreekaliku? Kuna laps ei löö veel kaasa?»

Bertoldo, kes oli vaikinud, torises: «Allora, kõnelgem raidkunstist. On töö hea? On ta halb?»

Michelangelost ei tehtud väljagi, otsekui poleks teda ruumis olnudki. Ta mõistis, et neile meeldis ta esimene suurem töö, sest nad pidasid seda humanismi lapseks. Nad tundsid rõõmu revolutsioonilisest mõttest, et Kristuslaps oli seljaga vaatajate poole, Maarja üllast tarkusest. Nad olid vaimustatud perspektiivi kasutamisest, mida hakati just nüüd kasutama marmorteosteski; isegi Do-natello polnud katsetanud seda oma madonnades, vaid oli rahuldunud sellele viitamisega, et inglid ja keerubid on peakujudest pisut tagapool. Neile oli avaldanud sügavat muljet kolme peafiguuri rõhutatud jõud. Murdumispunktile lähenev pinge tegi selle kõigist varem nähtud bareljeefidest kõige elujõulisemaks.

Oli ka asju, mis neile ei meeldinud. Nad ütlesid talle ilustamata, et nende meelest oli Madonna nägu ülestiliseeritud, ta rõivavoltide üliküllus hajutas tähelepanu. Lapse keha oli liiga lihaseline, ta käsivarre ja käe asend kohmakas; Johannese kuju oli nii suur, et see mõjus toorelt...

Lorenzo hüüdis: «Pidage, pidage, meie noor sõber on teinud pool aastat tööd selle kavandi elluviimiseks ...»

«...ja mõtles selle läbi täiesti iseseisvalt,» hüüdis vahele Bertoldo, «ja minu poolt antud abi oli puhtakadeemiline.»

Michelangelo tõusis püsti, et tõmmata endale nende tähelepanu.

«Esiteks ma vihkan rõivaid, tahan teha ainult alasti figuure; ja ma lihtsalt ei suutnud volte talitseda. Mis puutub Madonna näosse, siis ma ei suutnud seda kuidagi leida. Oma kujutluses ma mõtlen, ja sellepärast ei suutnud ma seda joonistada või raiuda suurema... tõepärasusega. Kuid ma sooviksin jutustada teile, nüüd, mil teos on valmis, mida ma tahtsin saavutada.»

«Kõik kõrvad toas on valmis kuulama,» torkas Poliziano.

«Ma tahtsin, et figuurid oleksid reaalsed ja usutavad, nii et teile tunduks, et nad järgmisel hetkel hakkavad elama ja hingama.»

Siis seletas ta aralt, mis ta oli mõelnud Maarjast ja ta lapsest, ja tema otsustamishetkest. Lorenzo ja neli platoonikut jäid vait ja vaatlesid marmorkuju. Ta tundis, kuidas nad otsivad, arutlevad. Siis pöörasid nad pilgu pikkamisi taas temale, silmis uhkus.

140

Kui ta pöördus tagasi oma tuppa, leidis ta pesulaualt nahk-kukru. See oli täidetud säravate kuldfloriinidega. Neid oli nii palju, et ta ei osanud kujutledagi nende hulka.

«Mis see on?» küsis ta Bertoldolt.

«Lorenzolt.»

Michelangelo võttis kukru kätte ja läks toa kõrval asuvast trepist Lorenzo magamistuppa. Lorenzo istus väikese laua ääres õlilambi valgusel ja kirjutas kirja. Ta pöördus toolil, kui teener teatas Michelangelost.

«Lorenzo, ma ei mõista, miks ...»

«Rahulikult, rahulikult. Istu siia! Noh, nüüd alga otsast peale!» Michelangelo neelatas, talitses end.

«See rahakukkur. Te ei tarvitse osta kuju. See on teie oma. Ma olen elanud palees seda raiudes, te olete andnud mulle kõik...»

«Ma ei ostnud kuju, Michelangelo. See kuulub sinule. Rahakukkur on omamoodi lõpetamistasu, samasugune nagu see, mis ma andsin Giovannile, kui ta lõpetas oma

teoloogilised õpingud Pisas. Mõtlesin, et sa ehk soovid reisida ja näha teisi kunstiteoseid. Sõidaksid Bologna, Ferrara ja Padua kaudu põhja, Veneetsiasse? Või Sierra kaudu lõunasse, Rooma ja Naapolisse? Ma annan sulle soovituskirjad kaasa.»

Hoolimata hilisest õhtutunnist tormas Michelangelo koju Via dei Bentaccordile. Kõik magasid juba, kuid kogunesid kiiresti peretuppa, igaühel küünal käes, öömüts viltu peas. Michelangelo puistas kuldmündid dramaatilise liigutusega isa töölauale.

«Aga . .. mis .. . mis ...?» kogeles Lodovico.

«Minu autasu. «Madonna ja lapse» lõpetamise puhul.»

«Siin on ju palju,» hüüdis lell. «Kui palju siin on?»

«Ma ei ole jõudnud lugeda,» vastas Michelangelo uhkelt.

«. . . kolmkümmend, nelikümmend, viiskümmend,» luges isa. «Kogu pere võiks sellega lahedalt pool aastat ära elada.»

Kui kord juba suurustada, siis suurustada põhjalikult, otsustas Michelangelo, ja sellepärast küsie ta: «Miks ei võiks minu kuue kuu töö peret elatada pool aastat? See oleks õiglane.»

Lodovico võidutses.

«Ma pole viitkümmend floriini pikka aega pihku saanud. Michelangelo, sa pead alustama uue kuju raiumist kohe homme hommikul, kuna neist saab nii head hinda.»

Michelangelole tegi asi nalja. Ei ühtki tänusõna. Ainult teesklematu rõõm, et sai libistada kätt läbi kuldmüntide hunniku, mis sädelesid küünlavalgusel. Irooniaga meenutas ta, kuidas ta ise oli igatsenud ainult marmorit, kui Lorenzo oli ta esimest korda paleesse kutsunud.

141

«Nüüd hakkame jälle talu otsima,» hüüdis Lodovico. «Maa on ainuke kindel raha paigutamise koht. Siis lisasissetulekuga ...»

«Ma ei ole kindel, kas ma võin sulle seda lubada, isa. Il Magnifico ütles, et ta andis mulle need floriinid reisimise jaoks: Veneetsiasse või Naapolisse, et näeksin kõiki kujusid ...»

«Reisida, et näha kujusid!» Lodovico oli jahmunud, kui ta uued adramaad kadusid silmist. «Mis kasu on kujude vaatamisest? Sa vaatad, lähed minema, ja raha ongi läinud. Aga uued talud!»

Ta vend Buonarroto küsis: «Kas sa tõesti lähed reisima, Michelangelo?»

«Ei,» ütles Michelangelo naerdes. «Ma tahan ainult töötada.» Ta pöördus Lodovico poole. «Need on sinu, isa!»

9.

Mitu korda nädalas käis Bertoldo peale, et nad läheksid kirikusse vanade meistrite kopeerimist jätkama. Nad kandsid puu j ärisid kaasas, et oleks võimalik liikuda koos muutuva valgusega. Nad joonistasid nüüd Brancacci kabelis Garmine kirikus. Torrigiani asetas oma istme Michelangelole nii lähedale, et ta õlg puudutas Michelangelo käsivart. Michelangelo nihutas pisut oma tooli. Torrigiani solvus.

«Ma ei saa joonistada, kui mu käsivars pole vaba,» selgitas Michelangelo.

«Miks sa nii pire oled? Ma tahtsin ainult pisut juttu ajada, et oleks töö ajal lõbusam. Kuulsin eile õhtul uue vallatu ballaadi...» «Ma tahan keskenduda.»

«Mul on igav. Me oleme joonistanud neid freskosid ligi viiskümmend korda. Mis neist siin veel õppida on?» «Õppida, kuidas joonistada Masaccio moodi.» «Mina tahan joonistada nagu Torrigiani. Sellest piisab mulle.» Pilku tõstmata sähvas Michelangelo kärsitult: «Aga minule ei piisa.»

«Eks kuulake õige! Mina võitsin möödunud aastal kolm joonistusauhinda. Aga mitu sina võitsid?»

«Mitte ühtki. Sellepärast ongi kõige parem, kui lased mul õppida.»

Torrigiani tundis, et ta oli alla jäänud. Ta ütles pilkava naeratusega: «Mind imestab, et soosik-õpilane peab veel tegema neid koolipoisi harjutusi.»

«Masaccio kopeerimine pole koolipoisiharjutus, kui sul pole just koolipoisi aru.»

142

«Ahaa, tähendab, et sinu aru on parem kui minul.» Süttides: «Arvasin, et jutt oli ainult su joonistajakäest.»

«Kui sa oskaksid joonistada, siis teaksid, et see on üks ja sama.»

«Ja kui sina oskaksid teha midagi muud kui joonistada, siis teaksid, kui tühine on su elu. Nagu öeldakse: väikesel mehel väike elu, suurel mehel suur elu.»

«Suurel mehel suured jutud.»

Torrigiani raevus. Michelangelo keeras istet, nii et nägi Filippino Lippi maali «Püha Peetrus äratab surnuist keisri poja», mille modelliks Granacci oli kolmeteistkümneaastasena olnud. Torrigiani lükkas oma istme teisele poole, nii et ta võis vaadata otse Michelangelole näkku.

«Sa ütlesid seda otse minu solvamiseks.»

Ta hüppas istmelt üles, langetas oma raske käe Michelangelo õlale ja tõmbas ta püsti. Michelangelo jõudis näha, kuidas Torrigiani ilme muutus vihaseks, mis ütles talle, et Torrigiani lööb kogu jõuga, kuid tal ei olnud võimalust kummarduda või hoopi vältida. Torrigiani rusikas raksatas ta ninajuurele kui püssirohulaeng Maiano kaevanduses pietra serena praos. Ta tundis vere ja purustatud luu maitset suus ja siis, justkui kustki kaugelt, Bertoldo ehmunud häält:

«Mis sa tegid?»

Tähtede sadades mustal taeval kuulis Michelangelo Torrigiani vastust:

«Ma tundsin, kuidas ta luud ja kõhred purunesid mu rusika all nagu küpsis.»

Michelangelo vajus kõveras põlvili, sinised tähed keerlesid kabeli maalingute ees. Ta tundis külma tsementi vastu põske puutuvat, nägi koolnurohelist Granaccit freskol, siis kaotas teadvuse.

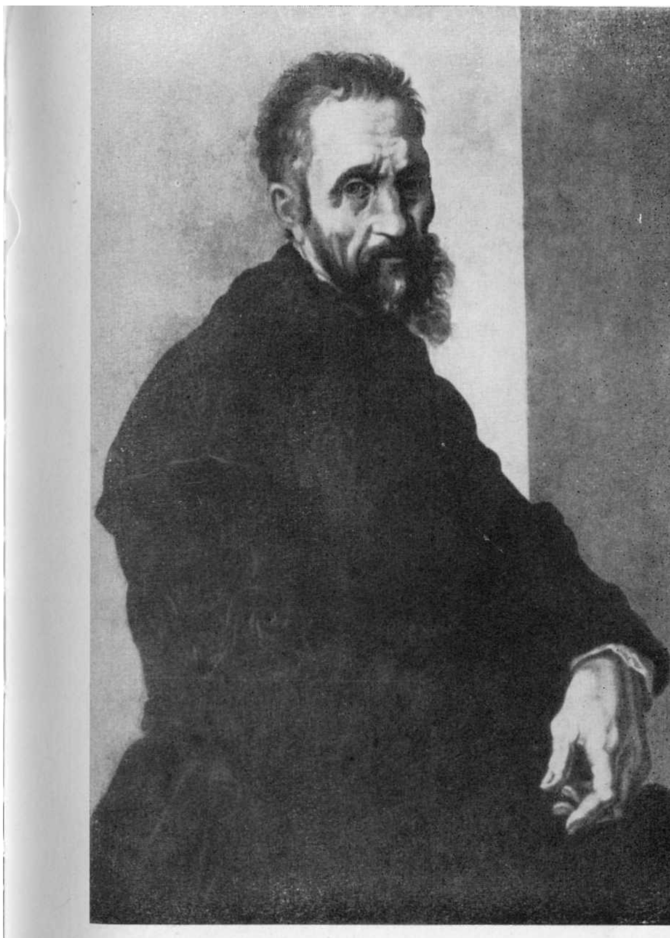
Ta ärkas oma voodis palees. Ta pea oli üks suur valu. Kui ta ennast liigutas, võttis keegi rätid ära. Ta püüdis avada silmi, kuid need avanesid ainult kitsaks piluks. Tema üle kummardusid Pier Leoni, Lorenzo arst, Lorenzo ise ja Bertoldo. Ukselt kuuldus koputust. Ta kuulis kedagi sisse astuvat ja ütlevat:

«Torrigiani on linnast põgenenud, Teie Kõrgus. Porta Romana kaudu.»

«Saada meie kiireimad ratsanikud talle järele! Ma panen ta jalapakkudesse Signoria seina äärde ...»

Michelangelo langetas uuesti laud. Arst asetas ta uuesti padjale, pühkis ta suud, seejärel hakkas sõrmedega uurima ta nägu.

«Ta ninavõlv on purunenud. Luukildude väljatulemine võib isegi aasta otsa aega võtta. Sõõrmed on täiesti umbes. Hiljem, kui tal on õnne, saab ta jälle nina kaudu hingata.»

1. Miehelangelo portree. Oletatav autor Jacopo del

143

Ta pistis käsivarre Michelangelo õlgade alla, tõstis teda pisut ja surus tassi ta huultele.

«Joo! See paneb magama. Kui ärkad, on valu väiksem.»

Suu avamine oli piin, kuid ta neelas kuuma rohutee alla. Hääled tema kohal eemaldusid. Ta vajus veel kord unne, kuulis Tor-rigiani irvitavat häält oma kõrvus, nägi keerlevaid siniseid tähti ja tundis põsel kõva külma kivi.

Kui ta ärkas, oli ta üksinda toas. Valu oli nüüd ühte kohta koondunud ja ta tundis tuksumist silmade ja nina taga. Aknast paistis valgust.

Ta lükkas vaibad kõrvale, tuli voodist välja, vaarus, haaras pesulaua äärest kinni, et end tugeda. Siis võttis ta julguse rindu ja vaatas peeglisse. Ta pidi taas laua äärest kinni haarama, et mitte minestada: ta suutis vaevalt oma nägu peeglist ära tunda. Ta mõlemad silmad olid paistetanud sinise hanemuna suuruseks. Ta püüdis saada silmad pisut enam paokile, nägi metsikult muutunud värvipaletti: purpur ja lavendelsinine, oranž ja põletatud sjeena.

Ta ei saa Torrigiani löögi tagajärgedest täielikule selgusele jõuda enne, kui paistetus alaneb. See võtab nädalaid, võib-olla kuid, enne kui ta näeb, kui põhjalikult ta endisel sõbral on õnnestunud ümber kujundada nägu, millest ta ise oli unistanud, kuid vastupidises mõttes. Torrigiani üksainus võimas rusikahoop oli moonutanud ta näo niisama põhjalikult, nagu oleks see olnud pehme vaha. Värisedes palavikust, roomas ta kätel ja põlvedel voodisse tagasi, tõmbas vaiba üle pea, otsekui tahtes kustutada maailma ja tõelisuse. Ja ta oli haige südamepõhjani. Ta uhkus oli toonud ta sellesse alandavasse kaotusseisundisse.

Ta kuulis ust avanevat. Ta ei tahtnud kedagi näha ja jäi liikumatuks. Kellegi käsi tõmbas vaiba ta näolt. Ta vaatas üles Contessina näkku.

«Michelangelo mio.»

«Contessina.»

«Mul on kahju, et see juhtus.»

«Mitte nii kahju kui minul.»

«Torrigiani pääses minema. Kuid isa vannub, et ta saab ta kätte.»

Michelangelo liigutas valutavat pead padjal. «Sellest poleks mingit karm. See oli minu oma süü. Ma solvasin teda... rohkem kui ta suutis taluda.»

«Tema alustas. Me teame kogu lugu.»

Ta tundis kuumi pisaraid silmadesse tungivat, kui ta sundis end ütlema julmimaid sõnu, mis ta huultelt võisid tulla:

«Ma olen inetu.»

144

Contessina nägu oli tema näo lähedal, kui ta kõneles peaaegu sosinal, et lahtisel uksel ebalevalt seisev hoidja ei kuuleks. Ennast liigutamata vajutas tütarlaps oma huuled tema nina paistetanud ja purustatud juurele ja Michelangelo tundis nende nõrka sooja niiskust nagu parandavat palsamit. Ja samas oli tüdruk ruumist lahkunud.

Päevad möödusid. Ta ei suutnud end sundida paleest väljuma, ehkki paistetus ja valu vähenesid. Ta isa sai uudisest kuulda ja tuli kahjusid hindama. Lodovico näis olevat pigem õnnelik selle üle, et tema otsus kunsti ja kunstnike kohta oli osutunud tõeks, kuid kurvastatud sellest, mis ta poja näoga oli juhtunud. Ta oli mures ka selle pärast, et kolm kuldfloruni jäävad saamata selle aja jooksul, mil Michelangelo peab oma tuppa jääma.

«Kas Lorenzo lõpetab sulle palgamaksmise?»

Michelangelo sattus raevu.

«See ei ole palk. Ja see ei jää saamata sellepärast, et ma ei tööta. Arvad sa, et nad mõtlevad, et ma ei vaja raha, kui leban siin?»

Lodovico torises: «Ma juba arvasin seda,» ja läks.

«Tal ei ole õigust mulle etteheiteid teha,» ohkas Michelangelo Buonarrotole, kui see tuli talle külla ja tõi kaasa kausitäie kanaleent röstitud nuudlitega kostiks Lucrezialt. Buonarroto oli nüüd Strozzide juures kangakaupluses õpipoisiks. Ta näoilme oli tõsine.

«Michelangelo, mehed vajavad natuke oma raha. Nüüd on sul hea võimalus mõni floriin kõrvale panna. Luba, et ma tulen mõni nädal ja hoolitsen su raha eest.»

Michelangelo oli liigutatud venna kaastundlikust hoolitsusest ja talle pakkus nalja see äsja avastatud ärivaim.

Lorenzo külastas teda igal õhtupoolikul hetkeks ja tõi kaasa mõne uue kamee või antiikse mündi, millest nad vestlesid. Il Cardiere astus sisse oma lüüraga ja laulis riimitud paarisvärssides lustaka loo Firenze sündmustest, kaasa arvatud ka Michelangelo õnnetus. Landino tuli Dantet lugema, Pico näitama talle uusi egiptuse kiviraide-leide, mis näitasid, et kreeklased olid õppinud oma skulptuurialased põhiprintsiibid egiptlastelt. Contessina tuli koos hoidjaga videvikutunnil õppima ja j ütlema. Isegi Giovanni ja Giulio tulid hetkeks külla. Piero saatis oma kahetsusavalduse. Vigurivända näoga Jacopo ja punapea Tedesco tulid Ghirlandaio ateljeest paleesse külla ja kinnitasid talle, et kui nad näeksid Tor-rigianit Firenze tänavail, kihutaksid nad ta kividega Porta Prato kaudu otseteed välja. Granacci veetis tunde Bertoldo toas, tuues kaasa joonistusmaterjale ja mappe. Doktor tuli kontrollima ta nina pulgakestega ja kinnitas lõpuks, et ta saab hingata vähemalt

teise sõõrme kaudu. Bertoldo suhtus südamlikult sellesse, et tema rahu rikuti. Ta püüdis Michelangelot lohutada:

«Torrigiani kavatses su talenti rusikaga lamedaks lüüa, nii et see laskuks tema tasemele.»

Michelangelo raputas pead. «Granacci hoiatas mind.»

«See on siiski tõsi: inimesed, kes kadestavad andekust, tahavad selle teistes hävitada. Sa pead nüüd jälle tööle tagasi tulema. Me tunneme aias sinu järele puudust.»

Michelangelo uuris ennast pesukausi kohal olevas peeglis. Ta ninaselg oli alatiseks õõnsaks muutunud. Keskkohal oli suur muhk ja kogu nina oli viltu paremast silmanurgast vasaku suunurga suunas. Kui varem oli ta näos olnud mingisugunegi sümmeetria, siis nüüd oli seegi kadunud. Ta võpatas.

«Missugune rikutud kuju! Kivi oli pehme ja auklik! See purunes esimesest vasarahoobist. Nüüd on see rikutud, ilma tasakaaluta või plaanita, see on armiline nagu mäeküljel asuv hüljatud kivimurd. Ma polnud enne sedagi just suurem asi vaadata, aga kui vastik on mul praegu vaadata oma lömastatud lõusta.»

Ta oli täis kibedat meeleheidet. Nüüd on ta tõepoolest inetu kujur, kes püüab luua kauneid marmor kujusid.

10.

Paistetus alanes, inetud värvid kadusid, kuid ikkagi ei võinud ta end näidata maailmale sellel muutunud, moonutatud kujul. Kui ta ei võinud Firenzele näkku vaadata päevavalgel, siis lipsas ta välja hilja õhtul ja kõndis vaikseil tänavail tundide kaupa, kulutades oma puuri suletud energiat. Kui erinevana näis linn, kui kõrgel paleede seintel põlesid õlilambid, kui palju suuremana näisid tukkuvad kivihooned tähtede valgusel!

Poliziano tuli ühel päeval tuppa, ei teinud Bertoldost väljagi ja küsis:

«Kas ma tohin istet võtta? Michelangelo, sain just äsja valmis Ovidiuse «Metamorfooside» itaaliakeelse tõlke. Tõlkides Nestori jutustust kentauridest, tulin mõttele, et sa võiksid raiuda kentauride ja tessaalialaste vahelisest võitlusest kena kuju.»

Michelangelo istus voodil ja vaatles Polizianot teraselt, võrreldes tema inetust enda omaga. Poliziano kössitas toolil, ta pärli-taolised silmad ja rasvane must juus tundusid Michelangelole niisama niisked .nagu purpursed, vastumeelselt meelad huuled. Ent kuigi Poliziano oli inetu, valgustas tema nägu sisemine sära, kui ta kõneles Ovidiusest ja tema luulevormilistest kreeka muistendeist:

146

«Peiritos mõrsjaks endale võttis Hippodame;
pulmadeks lauadki kohale seati,
lebamissohvad lisasid mõnu
avaras, puudesse kasvanud lehtlas.
Võõraste hulgas kentauridki olid
(pooliti hobud nad on ja pooliti mehed).
Üllaimad mehed Tessaaliast olid ja mina . . .»

Vaikse häälega jätkas Poliziano oma lugu, kord häält tõstes, kord rnadaldades:

«. . . ah, oli mõrsja küll kaunis!
Kui aga asuti kiitma mõrsja ilu,
õnnetus tabas siis rõõmsat pulma.
Eurytus, pööraseim kõigist kentaurest,

ägestus veinistki, nähes ent mõrsjat,
süttis ta veelgi; nüüd kõikusid lauad,
kummuli poordi ja paisati nurka.
Keegi neist haaras mõrsja ja tõstis ratsu selga. See oli Eurytus ise, teised kentaurid
võtsid nüüd naisi, kuis kätte juhtus,
võideldi nõnda, kui oleks siin rüüstatud linna.»

Elavalt kujutas ta stseene toas; Theseus paiskab antiikse veini-karika Eurytusele näkku, kusjuures kentauri ajud purskuvad välja purustatud kolbast; Gryneus viskab kodualtari kahele mehele vastu pead; Rhoetus tapab oma vastase, vajutades põleva tõrviku talle kurku.

Michelangelo pilk siirdus kapile, millel seisis Bertoldo «Roomlaste ja barbarite võitluse» mudel. Poliziano jälgis ta pilku.

«Ei, ei,» ütles ta. «Bertoldo «Lahing» on Pisa sarkofaagi koopia, tegelikult reproduktsioon. Sinu oma oleks originaalne kunstiteos.» Bertoldo sattus raevu.

«Sa valetad! Michelangelo, ma viin su Pisasse ja näitan sulle, hommepäev! Saad näha, et sarkofaagi keskel ei ole üldse mingeid kujusid. Ma pidin nad taas looma. Liitsin siia täiesti uusi jutustavaid teemasid, nagu minu ratsutav sõdur ...»

Poliziano pistis oma käsikirja Michelangelo kätte. «Loe seda vabal ajal! Ma mõtlesin juba siis, kui ma neid tõlkisin, et sa ehk raiud need stseenid marmorisse. Sa ei leia võimsamat teemat.»

Bertoldo tellis hobused samal õhtul. Koidu ajal ratsutasid nad mööda Arno kallast mere suunas, mööda Empolist, senikaua kui

147

Pisa doom ja viltune kellatorn paistsid vastu tuhkjassinist taevast. Bertoldo viis Michelangelo otseteed Camposantole, nelinurksele müüriga piiratud surnuaiale, mis oli asutatud 1278. aastal; selle sammaskäikudes oli reas umbes kuussada hauda ja muinasaja sarkofaagi. Bertoldo läks otse selle sarkofaagi juurde, millel oli Rooma lahingustseen, ja selgitas põhjalikult, mis vahe on sarkofaagi ja tema lahingu vahel, püüdes sel viisil mõjutada õpilase arvamust. Mida rohkem ta rõhutas erinevusi, seda selgemini nägi Michelangelo sarnasust. Igatahes pomises ta:

«Te ütlesite ju mulle, et kunstiski peab meil kõigil olema isa ja ema: Nicola Pisano, kes alustas uusaja raidkunsti just selleltsamalt kohalt, suutis seda teha sellepärast, et ta nägi neid rooma sarkofaage, mis olid olnud peidus tuhat aastat.»

Rahunenuna viis Bertoldo ta osteria'sse ühe vürtspoe tagaruumi, kus nad sõid tuunikala ja ube; ja sellal kui vana mees magas paar tundi, läks Michelangelo tagasi Duomosse ja siis Baptistee-riumi, mille olid suuremalt jaolt kavandanud Nicola ja Giovanni Pisano ja kus säilitati Nicola Pisano meistriteost, viie kõrgreljeefiga marmorkantslit.

Tulnud taas välja, vaatas ta Campanilet, mis toetus uimasena vastu säravat Pisa taevast. Ta mõtles: «Bertoldol oli ainult osalt õigus, et ei piisa sellest, kui olla arhitekt ja skulptor, peab olema ka insener.»

Ratsutades koju jahedas videvikus, libisedes mööda pehmetest, kenadest küngastest, saatjaks hobuste kapjade rütmiline kumin vastu kõvaks tallatud saviteed, hakkas Michelangelo oma mõtetes pilte nägema: meeste võitlust, naiste päästmist, haavatuid, surijaid. Kui nad olid paleesse tagasi jõudnud ja Bertoldo oli sügavasse unne vajunud, süütas Michelangelo lambi ja hakkas Poliziano tõlget lugema.

Ta oli lugenud ainult mõne lehekülje, kui ta küsis endalt: «Aga kuidas saaks seda legendi kivisse raiuda? See nõuaks Ghirlandaio fresko suurust marmorirahnu. Kujur

ei saaks kujutada kõiki relvi, mida mütoloogilises lahingus kasutati: altareid, tõrvikuid, odasid, põdrasarvi, viskodasid, kolme sarka. Marmor muutuks segapudruks.

Ta meenutas üht varasemat värssi ja lehitses tagasi, kuni leidis selle.

«Aphareus tõstis siis kalju, mis mäeküljest murtud ...»

Pilt hakkas elama ta meeles. Ta erutus. Selles võiks peituda ühendav teema ja ühendav jõud. Tema teema! Kuna on võimatu kujutleda kõiki relvi, kasutab ta ainult üht, kõige vanemat ja üldtuntumat — kivi!

148

Ta tõmbas ült särgi ja brache ja sirutas end punase vaiba all, käed kukla taga. Ta tajus, et oli olnud kogu päev väljas, inimeste hulgas, ja polnud kordagi mõelnud oma ninast. Niisama tähtsana tulvasid ta peas pildid: ei mitte Camposanto ega Pisano Baptisteerium, vaid kentauride võitlus.

«Jumal tänatud,» mõtles ta, «ma olen paranenud.»

Rustici oli vaimustatud. «Kas ma ei ütelnud sulle, et sa joonistaksid hobuseid? Kunstiteos ilma hobusteta pole midagi.»

Michelangelo vastas lõbusalt: «Kui sa ainult näitaksid mulle, kust ma leiaksin kentaure ...»

Pinge oli aiast kadunud. Keegi ei maininud Torrigiani nimn ega vihjanud tülile: Torrigianit ei olnud kätte saadud ja arvatavasti ei saadagi iialgi. Uuest plaanist erutatud, keskendus Michelangelo teema lahendamisele. Poliziano kujutas vaimustatuna talle suurtes joontes kentauride osa mütoloogias, kuna Michelangelo visandas samal ajal kiiresti, missugusena ta kujutles kentauri: hobusena, kel ei olnud kaela ega pead, kel aga olid selle asemel mehe torso ja pea.

Ta hoolis vähe mütoloogilistest jutustustest, need olid tema loomusele võõrad. Ta otsis tõelisust ja püüdis haarata seda endale, niipalju kui suutis. Kõige tõelisem, tähtsaim realiteet oli temale inimkeha, mis sisaldas endas kõigi muude vormide ja kavandite prototüübi.

Ta hakkas mõttes otsima üldist kompositsiooni, millesse ta võiks paigutada paarkümmend figuuri. Mitu erinevat tegevusstseeni võiks sellesse kuuluda? Mis oleks keskpunkt, kust pilk liiguks kujuri tahte kohaselt korrapäraselt, tehes tähelepanekuid?

Rooma võitlussarkofaagil Pisas ja Bertoldo «Lahingu» reljeefil olid sõdureil ja naistel riided seljas. Ta tundis, et senikaua kui ta püsib kreeka müütide juures, on tal õigus raiuda alasti figuure, mida ei koormanud kiivrid, mantlid, niudevööd, mis tema arvates häirisid Bertoldo pronkskujusid. Kuna ta lootis saavutada lihtsa, valitsetud terviku, eemaldas ta riided, samuti nagu ta oli loobunud hobuste ja kentauride ning relvade rohkusest.

Sellest otsusest ta kaugemale ei jõudnud. Isegi Granacci ei suutnud teda aidata.

«Alasti modelle pole ma iial saanud.»

«Kas ma ei saaks üürida kuskil väikese ateljee ja üksinda töötada?»

Granacci raputas vihaselt pead. «Sa oled Lorenzo soosik, kõik mis sa teed, heidab varju temale.»

«Siis on ainult üks võimalus. Lähen tööle Cave Maianosse.»

149

Ta läks üles Settignanosse õhtujaheduses. Tulles läbi pimedate põldude ja kahlates läbi oru põhjas voolava oja, lõi ta kõhklema. Topolinod olid kuulnud riiust Torrigianiga, kuid nende juures ei teki niisugust stseeni, nagu tekkis ta oma kodus Buonarrotide majas, kui ta tuli esimest korda sinna: võõrasema ja tädi nutsid, lell kirus ja vanaema seisis vaikselt, silmad kuivad, kuid ta kannatas niisamuti, nagu Michelangelo ise oli kannatanud.

Topolinod tervitasid teda tagasihoidlikult. Nad olid rõõmsad, et ta jäi ööseks neile. Ta ei teadnud, kas nad panid tähele ta näo-vigastust või kas nad püüdsid õhtupimeduses kindlaks teha selle suurust.

Ta pesi end koidu ajal ojas, läks siis nõlvadele sisseuurdunud teid mööda kivimurdu, kus kiviraiujad hakkasid tööle tund aega pärast päikesetõusu. Mäetipult vaatas ta alla kindlusele, mida ümbritsesid õlipuude ja viinamarjapõõsaste rööpjooned. Kivimurrus eelmisel õhtul lahti murtud pietra serena oli türkiissinine, kuna vanemad rahnud võtsid ruuge tooni. Kümme sammast oli lõpetatud ja hiigelpanter seisis väljatahutuna, kildudemerest ümbritsetuna. Murrutöölised ja kiviraiujad teritasid ja karastasid juba oma tööriistu; igaüks neist kasutas kakskümmend viis tera päevas, pietra serena kulutas nad kiiresti ära.

Kiviraiujad olid heas tujus ja tervitasid Michelangelot südamlikult.

«Ah, tuled kivimurdu tagasi ausale tööle? Kes kiviraiujaks on hakanud, see ka kiviraiujaks jääb.»

«Niisuguse ilmaga?» lõõpis Michelangelo vastu. «Ma kavatsen istuda vilus puu all ega võta kätte midagi raskemat kui söepulk.»

Nad ei vajanud rohkem selgitust.

Pietra serena kiirgas kohutavat kuumust. Kiviraiujad võtsid seljast kõik riided peale räbaldunud pükste, õlgkübara ja nahk-sandaalide. Michelangelo istus ja vaatas neid. Nad ei saanud poseerida, nad pidid raiuma kivi niipalju kui päevanorm ette nägi, ja nende väiksed kehad, kõhnad, sitked, muhklikud, olid kaugel kreeka iluideaalist, mis ta oli näinud vanades skulptuurides. Kuid kuumas päikeses pani ihule kogunenud higi nad läikima ja särama nagu lihvitud marmori. Nad kasutasid iga õla- ja selja- ning jala-lihast kivi lahtiraiumisel ja tõstmisel. Nad töötasid, tegemata välja sellest, kui ta neid joonistas ja otsis jõudu, mis kätkes nende osavate ametimeeste murdumatutes kehades.

Kui päev oli keskhommikus, kogunesid kiviraiujad oma «saali», koopasse, mis oli raiutud pietra serena'sse mäe jalal. Seal püsis sama temperatuur kogu aasta ringi. Seal sõid nad oma hommikusöögi, mis koosnes heeringast, sibulast, leivast ja punasest chianti

150

veinist. Michelangelo jutustas oma kavatsetavast kentauride võitlusest.

«Ongi juba aeg, et see kiviseljandik Monte Ceceri all sünnitaks uue kujuri,» ütles üks noor, tugeva kehaga kivimurdja. «Meilt on alati olnud üks: Mino da Fiesole, Desiderio da Settignano, Benedetto da Maiano.»

Mõne minuti pärast läksid nad tööle tagasi ja Michelangelo hakkas uuesti joonistama. Nüüd oli ta meeste lähedal, püüdis tabada käte pinget, väljaulatuvaid kohti nende sõrmenukkide kohal, kus nahk oli välja veninud vasara ja peitli hoidmisest. Kui palju võis inimkehast õppida! Kui mitu tuhat keerukat osa selles oli, igaüks erinev, igaüks oma võluvate detailidega. Kunstnik võib joonistada inimfiguuri kogu oma eluaja ja siiski tabada ainult murdosa tema muutuvaist vormidest.

Kui päike oli kõrgel pea kohal, tuli mitu väikest poissi, kes kandsid õlal pikki latte naelteridadega, iga naela otsas rippus korv ühe mehe lõunasöögiga. Nad kogunesid taas jahedasse «saali». . Kivimurdjad jagasid Michelangeloga oma juurviljasuppi, keedetud liha, leiba, juustu ja veini, siis heitsid tunniks pikali.

Kui nad magasid, joonistas ta neid pikali maas, kübar näol, keha liikumatu, nägu unine. Kui nad ärkasid, olid lapsed tagasi, kaasas värske vesi joomiseks ja karastamiseks; nad ajasid käia-ratast ringi, teritasid tööriistu, kasutasid oma vasaraid ja peitleid, et olla meestele abiks. Michelangelo joonistas nende painduvaid jäsemeid, kui nad olid tegevuses.

Järgmisel hommikul paleest lahkudes üllatus ta, kui keegi munk peatas tema, küsis ta nime, võttis musta rüü voltide vahelt kirja ja kadus niisama hääletult, nagu oli ilmunudki. Michelangelo keeras kirja lahti, nägi oma venna allkirja ja hakkas lugema. See oli palve, et Michelangelo loobuks paganliku, jumalakartmatu teema valikust, mis asetaks ta hinge ainult ohtu; ja kui ta peaks jonnakalt jätkama hauakujude raiumist, siis tehku ta ainult neid, millele kirik on andnud oma õnnistuse.

«Kentauride võitlus on ohtlik lugu,» lõpetas Lionardo, «mille jutustas sulle rikutud inimene. Loobu sellest ja pöördu tagasi Kristuse rüppe!»

Michelangelo luges kirja uuesti läbi ja raputas umbusklikult Pead. Kuidas võis kloostrimüüride vahele mattunud Lionardo teada, mis teemat ta raius? Ja et teda oli inspireerinud Poliziano? Tema on ainult õpipoiss. Kuidas võis keegi pidada harjutusteemat nii tähtsaks, et sellest keelt peksta? Ta oli pisut kohkunudki sellest, kui palju teavad San Marco müüride vahel elavad mungad välismaailma asjadest.

Ta viis kirja studiolo'sse ja näitas seda Lorenzole.

«Kui ma teen teile kahju selle teema raiumisega,» lisas ta vaikselt, «siis peaksin ehk valima teise teema?»

Lorenzo tundus väsinuna. Savonarola toomine Firenzesse oli olnud viga ja valmistanud pettumuse.

«Savonarola seda just püüabki: hirmutada meid kõiki, hoida kõiki range tsensuuri all. Me ei kavatse teda aidata, kui ta kavatseb Duomot muuta Stinche'ks. Kui me anname järele pisimaski üksikasjas, on tal kergem järgmist võita. Jätka oma tööd!»

Michelangelo viskas venna kirja pronksist etruski vaasi Lorenzo kirjutuslaua all.

11.

Ta kasutas puhast kärjevaha, mida ta sai kookidena, asetas nõu söetulele ja murdis vaha väikesteks tükkideks. Kui see oli jahtunud, muljus ta selle sõrmede abil ribadeks. Hommikul kallas ta pisut trementina't sõrmedele, et vaha muutuks sitkemaks. Kuna ta kujust tuli kõrgreljeef, kerkisid figuurid marmoripinnast rohkem kui poole kõrguseni.

Ümara näoga Bugiardini, kes oli hakanud kiviraiumist vihkama niisama sügava raevuga nagu Granaccigi, hakkas kuuris tööga peale, võttes kord-korralt enda hooleks raskemad käsitsitööd, ja temast sai Michelangelo abiline. Michelangelo pani ta puunotti kasutusele võetava marmorirahnu suuruseks tahuma ja kinnitas sellesse raudtraate sõrestiku jaoks. Siis hakkas ta joonistusetüüdide järgi voolima vahakujusid, kinnitas need armatuuri külge, tasakaalustas üksteisesse põimunud käsivarred, kehad, jalad, pead ja kivid samasuguseks segaduseks, nagu nad olid lõplikul marmor-kujul.

Sobiva marmorirahnu leidis ta palee õuelt. Bugiardini aitas tal kivi kuuri tuua ja üles ümmargustele puust tugedele asetada, et nurki vigastuste eest kaitsta. Michelangelo sai juba selle paljast vaatamisest sügava jõutunde. Alustades väljatahumist suures laastus, töötas ta kogu kehaga, asetas mõlemad jalad laialt harki ning koondas kogu oma jõu rasket vasarat hoidvasse käsivarde, taotledes kujuri tasakaalu: eemaldamisjõud peab olema niisama suur kui eemaldatava marmori hulk. Ta mäletas, et ta oli kraapinud katelt metallitükiga ja tundnud metalli hammaste vahel; nüüd tundis ta marmorit oma soontes.

Ta tahtis ilmutada oma olemasolu ruumis. See oli üks põhjusi, miks ta oli teadnud, et temast peab saama kujur: ta tahtis täita

tühjust suurepäraste kujudega, õilsast marmorist tehtud kujudega, mis väljendaksid kõige rikkamaid, kõige sügavamaid tundeid.

Tema nelja jala kõrgusel marmoripangal olid nagu puulgi sees süüd, mis hargnesid päikesetõusu suunas. Ta kontrollis õiget ida-suunda ja pööras rahnu samasse asendisse, nagu ta oli lamanud mäe rüpes. Ta peaks raiuma risti süüd, põhjast lõunasse, sest muidu laguneks marmor pudedaiks kihtideks.

Ta tõmbas sügavalt hinge ja tõstis vasara ja peitli esimeseks rünnakuks. Marmoritolm kattis ta käed ja näo, tungis läbi riiete. Oli meeldiv puudutada marmoritolmust nägu, sest see oli nii, nagu ta oleks puudutanud marmorit, mida ta raius; tal oli tunne, et ta on marmoriga üks.

Laupäeva õhtuti palee tühjenes. Piero ja Alfonsina läksid külla Firenze suursugustele peredele, Giovanni ja Giulio alustasid seltskondlikku tegevust, Lorenzo lõbutses oma noorte keigaritega ja võttis kuulujuttude järgi osa jooma- ja armuorgiatest. Michelan-gelo ei saanud iial selgusele, kas need jutud olid õiged; kuid järgmisel päeval oli Lorenzo kahvatu ja inetu. Isalt päritud podagra sundis ta voodisse, või ta lonkas palees ringi raskelt kepile toetudes.

Niisugustel õhtutel võis Michelangelo süüa õhtust koos Contes-sina ja Giulianoga ülemise korruse lahtisel rõdul, pehmes õhtu-õhus. Kui nad sõid külma vesimelonit ja vestlesid küünlatule paistel, ütles Contessina, et ta oli lugenud Boccaccio märkusi kentauride kohta.

«Ah, ma olen jätnud algupärase võitluse juba kaugele seljataha,» naeris poiss.

Ta võttis särgipõuest paberi, taskust tüki sütt ja, vedades sütt kiiresti üle paberi, jutustas Contessinale, mida ta taotleb. Inimene elab ja sureb koos kiviga. Inimese ja marmori ühtsuse rõhutamiseks oli loobita vaid päid ja kive raske üksteisest eraldada. Kõik need kakskümmend — mehed, naised ja kentaurid — peaksid olema ainult üks kuju, igaüks neist oleks üks tahk inimese mitmekülgsest loomusest, mis oleks ühtaegu nii loomalik kui ka inimlik, nii naiselik kui ka mehelik, igaüks püüaks hävitada teisi pooli. Ta näitas kiirete joontega mõningaid skulpturaalseid eesmärke, mille poole ta pürgis: anda figuurid kolmes eri tasapinnas, mis erineksid üksteisest reljeefi kõrguse, kuid mitte elulisuse poolest; pooliti irdunud vormid näiksid vabalt seisvana ja iga figuur kiirgaks oma jõudu.

«Ma kuulsin sind kord ütlevat, et kujuri töö taga peab peituma palveldus. Mis oleks siis sinu arvates palveldamisväärset inimeste võitluses?»

153

«Ülim kunstiteos: mehe keha, mille väljendusvõime ja ilu on ääretu.»

Contessina vaatas tahtmatult alla oma peentele säärtele, rindadele, mis alles hakkasid õitsele puhkema, siis kohtas ta lõbusalt poisi pilku:

«Ma võin terroriseerida sind su paganliku inimkeha austamise pärast. Platon ehk võiks sinuga nõustuda, kuid Savonarola laseks su ketserina ära põletada.»

«Ei, Contessina. Ma imetlen inimest, kuid austan jumalat, et ta suutis inimese luua.»

Nad naersid, pead lähestikku. Nähes Contessina pilku ukse suunas liikuvat ja pead järsult kerkivat ning punaseid laike ta põskedele tõusvat, pöördus Michelangelo ja märkas Lorenzo asendist, et ta oli seisnud uksel tükk aega. Nende lähedus oli küllastanud toa, kirgastanud selle atmosfääri. Michelangelo polnud seda märganud. Aga kui see katkes oma ülimal tipul, jättis ta järele auru, mis ei jäänud ei Michelangelole, Contessinale ega ka Lorenzole märkamata. Lorenzo seisis vaikides, huuled kokku surutud.

«... me ... vestlesime ... ma joonistasin ...»

Rangus kadus Lorenzo laubalt. Ta tuli neile lähemale ja vaatles joonistusi.

«Giulio on mulle jutustanud teie kohtumistest. Teie sõprus on terve. See ei too teile kummalegi kahju. On tähtis, et kunstnikel oleks sõpru. Samuti Medicitel.»

Mõni õhtu hiljem, täiskuu ajal, kui õhk väreles metsikuist lõhnadest, istusid nad koos raamatukogu aknapingil, kust paistsid Via Larga ja ümbritsevad künkad.

«Firenze on kuupaistes täis võlu,» õhkas Contessina. «Kui saaks vaadata kuskilt kõrgelt ja näha seda kõike.»

«Ma tean üht kohta teiselpool jõge,» hüüdis Michelangelo. «Seal on nii, et näib, nagu võiksid käsivarsi välja sirutades sülelda linna.»

«Kas saaksime sinna minna? Nüüd kohe? Võiksime lipata välja tagaaia kaudu, eraldi. Ma panen selga peakattega mantli.»

Nad läksid sama teed, mida Michelangelo alati kasutas, viltu Fonte alle Grazie suunas üle Arno ja tõusid üles vanasse kindlusse. Kivirinnatisel istudes tundus neile, nagu oleksid nad vibutanud jalgu linna hallis kivivees. Michelangelo näitas tüdrukule tema isa villat Fiesoles ja kohe selle all asuvat villa Badiat, kaheksa torniga müüri, mis valvas linna Fiesole küngaste jalamil; Baptisteeriumi, Duomo ja Campanile sädelevat valget kobarat; kuldkivist, kõrge torniga Signoriat; tihedat ovaalset linna, mida ümbritsesid

müürid ja jõgi; ja jõe nende poolel kuuvalgusse uppuvat Pitti paleed, mis oli ehitatud oma kivimurru, päris rinnatise all oleva Boboli aia kividest.

Nad istusid teineteisest pisut eemal, kuupaiste valgustas neid; nad olid võlutud linna ja mäeseljandike ilust, mis piiras neid niisama hellalt nagu Firenzet ta müürid. Nende sõrmed liikusid aeglaselt üksteise suunas karedal kivipinnal; nad puudutasid üksteist ja põimusid ühte.

Tagajärjed tulid kiiresti. Lorenzo, kes oli olnud tervisvee vannides Vignones mitu päeva, kutsus Michelangelo aiast enda juurde. Lorenzo istus suure kirjutuslaua taga oma töötoas, mille seinu katsid Itaalia kaart, maailma kaart, Sforza kindluse pilt Milaanos; laudadel ja riiulitel oli kollektsioon kivi vaase, elevandiluust kujusid, Dante ja Petrarca purpurivärvilisi nahkköiteid, piibel, mis oli köidetud purpurivärvilisse sametisse ja kaunistatud hõbedast ornamentidega. Tema kõrval seisis ta sekretär Ser Piero da Bibbiena. Michelangelo ei tarvitsenud ütelda, miks teda oli kutsutud.

«Ta oli kaitstud, Teie Ekstsellents. Ta oli minu kõrval kogu aja.»

«Nii ma olen kuulnud. Kas arvasite tõesti, et teid ei märgata? Giulio nägi, kuidas ta läks tagaväravast välja.»

Michelangelo vastas nüüd üsna õnnetuna:

«See oli ettevaatamatu.» Ta tõstis pilgu rikkaliku mustriga pärsia vaibalt ja hüüdis: «Seal oli ju nii ilus, otsekui oleks Firenze olnud üks suur marmorimurd, ta kirikud ja tornid ühestainsast kivikihist välja raiutud.»

«Ma ei kahtle sinu käitumises, Michelangelo. Kuid Ser Piero kahtleb selle arukuses. Sa tead ju, et Firenze on kurjade keelte linn.»

«Nad ei kõneleks halba väikesest tüdrukust.»

Lorenzo uuris Michelangelo nägu hetke.

«Contessina ei ole enam «väike tüdruk». Ta hakkab täiskasvanuks saama. Ma ei olnud seda varem päriselt märganudki. See on kõik, Michelangelo, võid nüüd oma töö juurde minna, mida sa minu teada kärsitult igatsed.»

Michelangelo ei liigutanud ennast, kuigi talle oli tehtud ettepanek lahkuda.

«Kas ma ei saa midagi teha asja parandamiseks?» «Ma olen juba asunud asja parandama.» Lorenzo tuli oma kirjutuslaua tagant, asetas kaks kätt poisi värisevaile õlgadele. «Ära kurvasta! Sa ei mõelnud midagi halba. Rõivasta end lõunaks ümber, sa pead seal kohtuma ühe isikuga.»

Selles õnnetus olukorras ei oleks Michelangelo üldse tahtnud süüa koos kuuekümne külalisega, kuid nüüd ei jäänud tal muud

155
üle kui sõna kuulata. Ta pesi end solistades puhtaks, pani selga punakaspruuni siidtuunika ja läks üles söögisaali, kus toapoiss juhatas ta kohale, mille Lorenzo oli talle varunud Gianfrancesco Aldovrandi kõrvale. Lorenzo oli nimetanud Aldovrandi, kes oli Bo-logna ühe juhtiva perekonna liige, Firenze podesta'ks või võõrustavaks linnapeaks aastaks 1488. Michelangelo ei suutnud end korralikult keskendada, ta meeleolu oli liiga ärev. Aldovrandi pööras temale kogu oma tähelepanu.

«Tema Ekstsellents oli nii lahke, et näitas mulle sinu jooniseid ja «Madonna ja lapse» marmorreljeefi. Need innustasid mind väga.»

«Tänan teid!»

«Ma ei ütle komplimente. Kõnelen sellepärast nii, et olen ise raidkunsti harrastaja ja kasvasin üles koos Jacopo della Quercia suurepärase elutööga.»

Michelangelo küsis tuimalt, kes see niisugune on.

«Ahaa, selleks ma just palusingi Il Magnifico't, et saaksin sinuga kõnelda. Jacopo della Quercia ei ole Firenzes tuntud, kuid ta on üks suurimaid skulptoreid, nagu Donatello oli kivi poeet. Ma loodan, et sa tuled Bolognasse ja lubad, et ma näitan sulle tema töid. See võiks sulle sügavasti mõjuda.»

Michelangelo tahtis vastata, et just sügavaid mõjusid tahab ta vältida, kuid Aldovrandi pidi osutuma prohvetiks.

Järgnevatel päevadel kuulis Michelangelo, et Piero ja Alfonsina olid mitu korda protesteerinud, et «tavalist lihtinimest lubatakse nii lähedalt suhelda ühega Medicitest». Pealegi oli Ser Piero da Bibbiena kirjutanud tervisvetel olevale Lorenzole varjatud, kuid kategoorilise kirja ja ütelnud: «Kui Contessina suhtes ei tehta mingit otsust, siis võime seda veel kahetseda.»

Alles mõni õhtu hiljem sai ta teada, mida Lorenzo oli mõelnud «asja parandamisega». Contessina oli saadetud maale Ridolfi villasse võõrusele.

12.

Ta sai sõnumi isalt. Perekond oli mures Lionardo pärast, kellest oli teatatud, et ta on haige San Marco kloostris.

«Ehk saaksid kasutada oma suhteid Medicitega, et pääseda Lionardot vaatama?» küsis Lodovico, kui ta läks neid vaatama.

«Kedagi väljastpoolt ei lubata munkade ruumidesse.»

«San Marco on Medicite kirik ja klooster,» ütles vanaema, «Cosimo ehitas selle ja Lorenzo toetab seda.»

Mõne päeva pärast sai ta teada, et ta palve oli tähele panemata
156
jäetud. Siis kuulis ta, et Savonarola jutlustab järgmisel pühapäeval San Marcos.

«Mungad on kõik seal,» ütles talle Bertoldo. «Sa näed seal oma venda. Saad ehk paar sõnagi vahetada. Too meile siis teateid Savonarolast.»

San Marco oli meeldivalt jahe varahommikul. Ta kavatses võtta koha kloostrisse viiva ukse kõrvale, nii et Lionardo oleks pidanud tema lähedalt mööduma, kuid plaan ebaõnnestus, sest tihe rühm mustakuuelisi munki oli juba enne koiduvalgust tulnud palvetama ja koorile laulma. Nad olid vedanud kapuutsid nii sügavasti alla, et nende näod olid peidus. Michelangelol oli võimatu näha, kas Lionardo oli nende hulgas. Kirik ei olnud kaugeltki täis. Jutu-sumin näitas, millal Savonarola sisse tuli, ja ta istus üsna kantsli lähedale kõva puupingi äärele.

Savonarola ja ülejäänud umbes viiekümne munga vahel ei paistnud palju vahet olevat, kui ta aeglaselt mööda kantsli astmeid üles ronis. Ta pea ja nägu olid sügavalt

dominikaani munkade kapuutsi varjus ja lahjat keha peitis mungarüü. Michelangelo ei näinud muud, kui ainult ta ninaotsa ja tumedat, laugudest varjatud silmapaari. Ta kõneles karmi põhjamurret; algul rahulikult, kuid peagi võttis hääl käskiva tooni, kui ta hakkas tõlgendama oma teese vaimulikkonna laostumisest. Michelangelo ei olnud iial, isegi mitte palee kõige ägedamates kallaletungides kuulnud vähimatki osa neist süüdistustest, mis Savonarola tõstis nüüd vaimulikkonna vastu: preestrid olid rohkem poliitikud kui vaimulikud ja nende perekonnad olid neid pannud kiriku teenistusse ilmalike kasude pärast; nad olid karjeristid, oportunistid, kes otsisid ainult rikkust ja võimu; nad olid süüdi simoonias, onupojapoliitikas, altkäemaksuvõtmises, reliikviate müümises, kingituste kogumises! «Kiriku ebajumalateenistus on täitnud kogu maa-ilma!»

Minnes kuumaks oma ülesande täitmisest, lükkas Savonarola kapuutsi tagasi ja Michelangelo nägi esimest korda munkvenna nägu. Ta leidis selle olevat niisama hämmastava nagu sõnad, mis voolasid üha tulisemalt ja kiiremini vastuolulisest suust, mille ülahuul oli õhuke ja askeetlik nagu jõhv-särgiriie, alahuul lihavam ja meelelisem kui Polizianol. Mustade silmade välkumine paistis kiriku kõige kaugemasse nurkagi; need olid aukus kõrgete põsesarnade ja nähtavasti paastumisest õõnsate põskede kohal; ta nina ulatus ette võimsa kaarena ja sõõrmed olid laiad ning silmatorkavad. See oli dramaatiline nägu, mida ei oleks suutnud leiutada ükski kunstnik peale Savonarola enda. Luude ehitus huvitas Michelangelot kui skulptorit, sest tume marmoritaoline lõug oli

157

voolitud samast lihast nagu kirglik rippuv alahuul, mis oli nagu lihvitud pimsskiviga ja smirgliga.

Michelangelo kiskus pilgu lahti Savonarola näolt, et paremini kuulda sõnu, mis voolasid nüüd nagu sulapronks, häält, mis täitis kiriku, kajas vastu õõnsaist kabeleist, pöördus tagasi vasemasse kõrva, andnud algul rusikahoobi punastavale paremale kõrvale.

«Ma olen jälginud, kuidas uhkus ja auahnus on vallutanud Rooma ja rikkunud kõik asjad, kuni Roomast on saanud võlts, ülbe hoor. Oo Itaalia, oo Rooma, oo Firenze, teie patuteod, teie jumala-pilkamine, teie hooramine, teie omakasu, teie julmus toovad meile katsumusi. Loobuge oma uhkusest ja ülbusest! Loobuge, ma ütlen teile, oma armukestest ja lõbupoistest! Maa on kaetud verega, kuid vaimulikud ei hooli sellest põrmugi. Nad on tõepoolest kaugel jumalast, need vaimulikud, kes teenivad jumalat sel teel, et veedavad ööd hooradega, päevad läbi aga lobisevad omavahel käärkambrites. Altar ise on muudetud kiriklikuks poeks. Sakramendid on teie simoonia letid. Teie himu on teinud teid jultunud näoga hoora sarnaseks. Varem te vähemalt häbenesite oma patte; varem nimetasid vaimulikud oma poegi vennapoegadeks. Nüüd ei näe nad enam sellega vaeva. «Mina karistan teid teie rõveduse ja teie õeluse pärast,» ütleb issand, «teie hoorade ja losside pärast.»

Ta jutustas Firenze rahvast, hüüdis, et Dante oli kasutanud Firenzet oma Disi linna eeskujuna:

«Seepärast teises ringis paiga saanud
on silmakirjatsejad, altkäemaksjad, kõik,
kes nõidust, vargust omaks võtnud,
saast kupeldajaist, kohamüüjaist võik.»

Michelangelo võttis kokku oma tahtejõu, sest Savonarola hääl oli halvavalt võimas, vaatas ringi ja nägi, et kogudus istus ühte-sulanuna nagu üksainus olend.

«Kogu Itaalia saab tunda jumala viha. Ta linnad langevad vaenlase saagiks. Veri voolab tänavail. Mõrvad on igapäevased sündmused. Kahetsege pattu! Kahetsege! Kahetsege!»

«Kahetsege» hüüe kajas kogu kirikus vastu sajakordselt, ja samas tõmbas Savonarola kapuutsi ettepoole, kattis näo, palvetas kaua ja vaikides, astus siis kantsli astmeist alla ja läks kloostri uksest välja. Michelangelo oli liigutatud, pisut vaimustatud, pisut haige. Pääsnud jälle välja kuuma, kõrvetava päikesepaiste kätte piazza'le, jäi ta seisma pimestatult ja silmi pilgutades. Ta ei tahtnud minna koju ega paleesse ega teadnud, mis ütelda. Lõpuks saatis ta. sõna isale, et tal ei olnud võimalust Lionardot kohata.

158

Tunnetetorm oli möödunud, kui ta sai kirjakese Lionardolt, kes palus teda tulla San Marcosse vespri ajal. Klooster oli ehas kaunis, rohi oli värskelt lõigatud, hekid pügatud, jasmiin ja päevalilled kasvasid võlvkäikude varjus, õhkkond oli rahulik ja maailmast eraldatud.

Lionardo näis Michelangelo meelest niisama kooljalik nagu Savonarolagi.

«Pere on mures sinu tervise pärast.»

Lionardo pea tõmbus sügavamale kapuutsi varju. «Minu pere on jumala pere.» «Ära vagatse.»

Kui Lionardo taas kõnelema hakkas, tabas Michelangelo ta hääles lembe varjundi.

«Ma kutsusin su siia, sest tean, et sa pole halb. Palee ei ole sind ära rikkunud. Isegi soodoma ja komorra keskel ei ole sa liiderlikkusse langenud, sa oled elanud nagu erak.»

Huvitatuna küsis Michelangelo: «Kust sina neid asju tead?»

«Meie teame kõike, mis Firenzes sünnib.» Lionardo astus sammu ettepoole ja sirutas välja oma kondised käed. «Vend Savonarolal oli nägemus. Medicid, palee, kõik rõvedad, jumalakartmatud kuritööd tema seinte vahel hävivad. Nad ei saa end päästa, kuid sina saad, sest sinu hing ei ole veel kadunud. Kahetse ja hülga nad, seni kui on veel aeg!»

«Savonarola tungis kallale vaimulikele, ma kuulsin ta jutlust, kuid ta ei tunginud kallale Lorenzole.»

«Jutlusi tuleb üheksateist, alates kõigi puh akute päevast kuni Epifanuseni. Kui need lõpevad, on Firenze ja Medicite palee leekides.»

Nad seisid kõrvuti ühes väikeses koridoris, mis ääristas kloostri teist külge. Michelangelo oli nii vapustatud, et vaikis.

«Kas sa ei taha ennast päästa?» palus Lionardo.

«Meil on erinevad ideaalid. Me kõik ei võigi olla ühesugused.»

«Võime. Maailm peab olema klooster, niisamasugune nagu see, kus kõik hinged on päästetud.»

«Kui minu hing tuleb päästa, siis võib see sündida ainult skulptuuri abil. See on minu usk, seda usun ja sellele käsule alistun. Sa ütlesid, et ma elan nagu erak; minu töö teeb mu erakuks. Kuidas võib siis minu töö tulla kurjast? Kas siis jumal ei anna minule valikuvõimalust, kui me mõlemad teenime teda ühtmoodi.»

Lionardo silmad põletasid hetke Michelangelo silmi. Siis oli ta läinud, uksest sisse ja trepist üles.

«Loodetavasti kongi, mille seinu ehib Fra Angelico maal,» ütles Michelangelo endamisi pisut kibestunult.

159

Ta tundis end võlgnevat Lorenzole selle, et läks kuulama kõigi pühakute päeva jutlust. Sel korral oli kirik täis. Jälle alustas Savonarola tasakesi, piltlikult, selgitas

missa müsteeriume ja jumalasõna terviklikkust. Uustulnukad näisid pettunud. Kuid munk ainult kogus tuld, peagi siirdus ta ilukõnele ja siis hakkas ta hääl tugevnema ja see rõõskas kogudust kirglikult, ilukõneliselt.

Ta ründas vaimulikke: «Te olete kuulnud öeldavat: «Õnnistatud olgu see maja, kus valitseb lihavus». Kuid see aeg tuleb, mil pigem öeldakse: «Häda sellele majale! Te tunnete mõõgatera oma pea kohal. Teid tabavad taudid. Seda paika ei kutsuta enam Firenzeks, vaid vargakoopaks, häbi ja verevalamise pesaks.»»

Ta ründas rahalaenutajaid: «Te olete süüdi ahnuses, te olete ara rikkunud ametnikud ja nende töö. Keegi ei suuda teid veenda, et patt on laenutada raha protsendi vastu, ennem peate te neid narrideks, kui loobute oma patust.»

Ta ründas Firenze moraali: «Te olete täide viinud Jessaia sõnad: «Nad kuulutavad oma pattu nagu Soodom, sest nad ei peida seda mitte,» ja prohvet Jeremia sõnad: «Sinul on hoora otsmik, sa keeldud häbenemast.»»

Ta kuulutas: «Ma veendusin, et ma ei hakka kõnelema prohveti sõnadega, kuid üks hääl ütles öös: «Narr, kas sa siis ei näe, et see on jumala tahtmine, et sa pead jätkama?» Sellepärast ma ei saa jätta prohvetina kuulutamast. Ja mina ütlen teile: teadke, et ennekuulmatud ajad on käes.»

Kirikust kostis üha süvenevat häältesuminat. Paljud naised nutsid.

Michelangelo tõusis, läks külglöövi kaudu alla, vihane hääl järgis teda uksest välja. Ta läks üle Piazza San Marco, astus aeda ja tuli tagasi oma kuuri, värisedes otsekui halltõves. Ta otsustas, et ei lähe enam kirikusse, sest mis oli sel himust ja ahnusest peetud jutlusel tegemist temaga?

13.

Contessina leidis ta raamatukogust, kus ta kopeeeris vana käsikirja pilte. Tüdruk oli mitu nädalat ära olnud. Ta nägu oli tuhk-hall. Michelangelo hüppas püsti.

«Contessina, oled sa haige olnud? Istu siia!»

«Mul on sulle midagi rääkida.» Ta vajus toolile, kummardus külma kamina suunas, otsekui oleks ta tahtnud oma käsi soojendada. «... kokkulepped on sõlmitud.»

«Kokkulepped?»

160

«Abielu kokkulepped ... lähen mehele Piero Ridolfile. Ma ei tahtnud, et sa kuuleksid seda palee keelepeksjailt.»

Hetke pärast küsis Michelangelo hoolimatult: «Miks peaks see mind liigutama? Igaüks teab, et Medicite tütred pannakse poliitilistesse abieludesse: Maddalena paavsti poja Franceschetto Ciboga, Lucrezia Jacopo Salviatiga.»

«Ma ei tea, miks see peaks sind liigutama rohkem. Michelangelo, kui mind.»

Michelangelo vaatas talle esmakordselt otse silma. «Ja kas sind see liigutab?»

«Kuidas see saaks nii olla? Igaüks teab ju, et Medicite tütred pannakse poliitilistesse abieludesse.»

«Vabanda mind, Contessina. Ma solvusin.»

«Ei sellest ole midagi,» naeratas tüdruk nukralt. «Ma ju tunnen sind.»

«Ja abielu ... millal see sõlmitakse?»

«Mitte kohe. Ma olen veel liiga noor. Palusin veel aasta aega.» «Kõik on siiski muutunud.»

«Meie vahel mitte. Meie oleme palees sõbrad edasi.» Hetkelise vaikuse järel küsis Michelangelo: «Piero Ridolfi, ega ta sind õnnetuks ei tee? Kas ta armastab sind?» Contessina vaatas talle otsa, pea norgus.

«Ma ei kõnele niisugustest asjadest. Teen, mis on mu kohus. Kuid mu tunded on minu omad.»

Ta tõusis ja lähenes Michelangelole. Michelangelo laskis pea norgu nagu tumm loom tormis. Kui ta lõpuks pilgu tõstis, nägi ta Contessina silmis pisaraid säravat. Ta sirutas käe välja nagu kom-bates ja aeglaselt asetas tüdruk oma sõrmed tema omadesse, kuni need liitusid ja pigistasid üksteist kõvasti. Siis tüdruk lahkus, jättes maha ainult õrna mimoosilõhna ja kuuma kuivuse poisi kurku.

Michelangelo ei suutnud kuidagi takistada Savonarola häält oma kõrvus kajamast, sest Lionardo hoiatus muutus reaalsuseks. Keset oma teist, Firenze pahesid piitsutavat jutlust tõstis Savonarola äkki häält ja süüdistas Mediceid, süüdistas Lorenzot linna pahede pärast, ennustas valitseva perekonna ja — kõne tipuna — Vatikani paavsti langust.

Platoni Akadeemia kogunes kiiresti studiolo'sse. Michelangelo kirjeldas kahe esimese jutluse sisu, siis rääkis Lionardo hoiatusest. Kuigi Lorenzo oli pidanud suuri lahinguid Vatikani vastu, tahtis ta praegusel hetkel säilitada rahu paavst Innocentius VIII-ga Giovanni pärast, kel oli jäänud veel ainult paar kuud oodata, enne

161

kui temast saab täieõiguslik kardinal ja ta läheb Rooma Mediceid esindama. Paavst võis väga hästi arvata, et kuna Lorenzo oli Savonarola Firenzesse kutsunud ja Savonarola jutlustas Medicite kirikus, siis ründas ta paavstivõimu Lorenzo teadmisel ja nõusolekul.

«See on tore, et ta ründab samal ajal ka mind,» pomises ta murelikult.

«Me peame tal lihtsalt suu sulgema,» möirgas Poliziano.

«Meil on vaja teha lõpp ainult ta ennustustele,» tähendas Lorenzo. «Need ei kuulu meie ususse ega tema ametitalitusse. Pico, sina pead selle asja käsile võtma.»

Esimene loobumine toimus skulptuuriaias ... Granacci teatas, et lõbujanuline Baccio vaikis tundide viisi ja kadus siis järsku päevaks või paariks. Peagi hakkas ta tegema halvustavaid märkusi Medicite kohta, siis ülistama Savonarola voorusi ja kloostri vaga elu. Ühel ilusal päeval põgeneski ta dominikaanlaste juurde.

Savonarola jutlused San Marcos tõmbasid nüüd kokku nii suuri rahvahulki, et märtsi lõpul, paastuaja teisel pühapäeval, viis ta oma ettevõtte katedraali üle. Kümme tuhat firentselast seisis ühtesulanuna, ent nende jõuk tundus väikesena katedraali määratu suures ruumis. Selle mõne kuu jooksul, mis olid möödunud sellest, mil Michelangelo kuulis teda jutlustamas San Marcos, olid mungaga toimunud suured muutused. Ta paastus ja luges kahetsuspalvusi põlvili San Marco kongis nii rangelt, et jaksas kõike jõudu kokku võttes vaevalt kantsli trepist üles minna. Ta esines nüüd nii, nagu oleks ta uskunud end Kristusega täielikult üks olevat.

«Nagu te näha ja kuulda võite, ei kõnele ma oma, vaid jumala keelt. Mina olen tema hääl maa peal.»

Külm värin läks läbi koguduse. Savonarola oli niisama liigutatud nagu ta imetlejadki.

Michelangelo oli tulnud Duomosse lootuses, et kohtab jumalateenistuse lõpul isa ja teisi perekonnaliikmeid, kes olid hüljanud Santa Croce, et kuulata uut prohvetit. Ta seisis ukse sisepoolel ja silmitses Donatello ja Luca della Robbia kooriistmeid, mis kõrgusid mõlemal pool peaaltarit: mängivate, laulvate, tantsivate, naervate, muusikariistadel mängivate laste marmorkujusid, kes oma rõõmsas eluarmastuses, noores kehalises ilus olid puhtkreek-lased. Marmorkujud hüüdsid Michelangelole: «Inimsugu on patune!»

Kel oli õigus? Donatellol ja Della Robbial? Või Savonarolal?

Kiriku süngus istus koos Buonarrotidega lõunalauda. Lucrezia oli pisarais.

«See halb mees. Ta on rikkunud mu kauni kalli valge vasikaliha.

162

Nüüdsest peale, Lodovico, kui sa tahad kuulata Savonarola jutlusi, peab see sündima pärast lõunat, aga mitte enne seda.»

Kuigi linn värises usulises ümberpööramises, töötas Michelangelo rahulikult edasi. Ta ei suutnud ennast veenda nagu Savonarola, et jumal kõneleb tema suu läbi, kuid ta tundis kindlasti, et kui jumal näeb tema tööd, siis kiidab ta selle heaks.

Ta tundis Savonarola vastu kadedat imetlust. Kas polnud temagi idealist? Ja kas polnud Rustici öelnud tema fanatismi kohta: «Sa oled nagu Savonarola, sa paastud, kuna sa ei või katkestada tööd lõuna ajaks.»

Michelangelo irvitas süüdistusele. Ent kas ta ei tundnud siiski kutsumust sooritada revolutsiooni marmoriraiumises nagu Pheidias, kes oli muutnud surma teeniva egiptuse skulptuuri kreekalikult inimlikuks? Kas poleks ta olnud valmis paastuma ja palvetama, senikaua kui tal jätkuks veel vaevalt jõudu end lohistada läbi aia töökotta, kui see oleks tarvilik?

Ja mis halba oli selles, kui jumal kõneles oma lastele? Tal oli ju selleks õigus? Võim? Ta uskus jumalasse. Kui jumal suutis luua maailma ja inimese, kas ei suutnud ta siis luua prohveti.. . või skulptori?

Signoria kutsus Savonarola Palazzo della Signoria suurde saali jutlustama. Lorenzo, neli platoonikut, Medicite tähtis hierarhia kogu linnas, teatasid oma kavatsusest kuulama tulla. Michelangelo istus oma kohale pikal pingil Contessina ja Giovanni vahele, vastu platvormi, millel Savonarola seisis puust kantslis, ja tema taga asus kogu linnavalitsus.

Kui Savonarola esimest korda nimetas Lorenzo de' Medicit türanniks, nägi Michelangelo, kuidas Lorenzo huuled kaardusid nõrgaks naeratuseks. Ta ise vaevalt kuulis sõnu, sest ta vaatas ringi saalis, mille pikad külgseinad olid puhta valge krohviga kaetud, ja mõtles, kui suurepäraseid freskosid võiks neile maalida.

Lorenzo naeratus kadus, kui Savonarola asus rünnakule: kõik hea ja kõik halb linnas sõltub selle peast, ja sellepärast on tema vastutus suur. Kui ta käiks õiget rada, vabaneks kogu linn patust. Türannid ;on parandamatud, sest nad on uhked. Nad jätavad kõik halbade ministrite kätte. Nad ei võta kuulda vaeseid ega mõista kunagi hukka rikkaid. Nad ostavad ära hääletajad ja suurendavad rahva koormat.

Nüüd hakkas Michelangelo teravalt kuulama, sest Savonarola süüdistas Lorenzot selles, et ta olevat konfiskeerinud Firenze kaasavarafondi, rahad, mis vaesemad pered olid maksnud linna kassasse tagatiseks, et neil oleks vajaduse puhul kaasavara, ilma lilleta ükski Toskaana tütarlaps ei võinud loota meheleminekule;

163

et Lorenzo oli kasutanud raha jumalatteotavate käsikirjade ja patuste kunstiteoste ostmiseks ja bakhanaalide korraldamiseks, mille kaudu ta saatis firentselased kuradile saagiks,

Lorenzo tõmmu nahk oli muutunud roheliseks.

Savonarola ei olnud veel lõpetanud: Lorenzo, kõlvatu türann, peab lahkuma. Tema selja taga istuv ebaaus Signoria peab lahkuma. Kohtunikud, ametnikud peavad ära minema. Ja täiesti uus valitsus, kes valitseks täiesti uue ja range seadustekogu järgi, tuleb panna kohale, selleks et see muudaks Firenze jumalalinnaks.

Kes valitseks Firenzet? Kes parandaks ta seadused ja viiks neid ellu?

Savonarola.

Jumal oli nii käskinud.

14.

Kui Michelangelo jõudis studiolo'sse, leidis ta sealt eest Fra Mariano. San Gallo humanist ja jutlustaja oli hakanud kaotama oma kogudust Savonarolale. Michelangelo tõmbas oma tavalise tooli madala laua äärde, asetas õuna oma taldrikule ja istus siis.

«Me ei püüagi kummutada Savonarola isiklikke solvanguid,» ütles Lorenzo. «Niisugused asjad nagu kaasavarafondi rahad on kõigile firentselastele selgesti näha. Kuid tema viimse kohtupäeva ennustus on tekitanud kasvava hüsteerika Firenzes. Fra Mariano, ma mõtlen, et sina oled õige mees Savonarolale vastama. Kas ma võiksin teha ettepaneku, et sa peaksid jutluse «Apostlite tegude» 1. peatüki 7. salmi järgi: «Teile ei sünni aega ega tundeid teada, mis isa oma enese meelevalda pannud».»

Fra Mariano nägu lõi särama.

«Ma võiksin selgitada prohvetite ajalugu, rääkida viisidest, kuidas jumal kõneleb oma rahvale, ja näidata, et Savonarolal ei puudu muu kui nõiakatel...»

«Ettevaatlikumalt,» ütles Lorenzo. «Sinu jutlus peab olema rahulik ja ümberlükkamatu niihästi tõsiasjade kui ka loogika poolest, nii et meie rahvas mõistaks, mis vahe on ilmutuse ja nõiduse vahel.»

Keskustelu siirdus sellele, missuguseid piibli ja kirjanduslikke materjale Fra Mariano peaks kasutama. Michelangelo sõi natuke puuvilja ja lipsas märkamatult välja.

Järgnes rahulik, töörohke kuu. Ta eraldus täiesti maailmast, sõi ja magas vähe, arendas otsustavalt oma marmorirahnu kahtküm-mend üksteisest läbipõimunud kuju.

Palees levitati sõna, et ustavad läheksid suurel neljapäeval San

164

Gallosse kuulama, kuidas Fra Mariano purustab Fra Savonarola. Kui Michelangelo astus kirikusse, märkas ta, et seal olid kõik tähtsad Toskaana perekonnad: aadlikud, maaomanikud, kaupmehed, õpetlased, rändurid Euroopast ja Inglismaalt, Signoria, kohtunikud ja nõunikud Firenze kõigist neljast kvartalist,

Fra Mariano astus kantslisse ja alustas oma koolitatud, õpetlasliku häälega, tsiteerides Costmo de' Medicit: «Riike ei valitseta paternoster'itega». See kutsus esile väikese naerupuhangu. Siis kõneles ta asjatundlikult riigi ja kiriku lahushoidmise vajadusest ja neist ohtudest, mis olid osaks saanud inimvabadusele, kui nad minevikus olid olnud ühendatud.

See oli hea algus. Lorenzo istus heas tujus oma pingil. Kogudus kuulas tähelepanelikult ja kasvava rahuloluga, kuidas Mariano läks edasi loogiliste sammudega, tsiteerides pühakirja, et näidata ära kiriku õiget osa ja seisundit rahva vaimses elus.

Siis läks midagi viltu. Fra Mariano nägu muutus punaseks, ta käsivarred tõusid taeva poole niisama ägedalt nagu Savonarolal. Ta hääl muutus, kui ta mainis esimest korda Girolamo Savonarola nime, sülitas selle suust nagu mingi riknenud pala. Ta heitis kõrvale oma hoolikalt ettevalmistatud põhjendused, nimetas munka «häbi ja korratuse külvajaks» ja kasutas tema kohta mitmeid inetuid epiteete.

Michelangelo suutis sellele leida ainult ühe seletuse: Fra Mariano oli lasknud Savonarola vastu tuntaval kadedusel võitu saada arvustusvõimest. Ta karjus veel edasi kantslist, kui Lorenzo kogus perekonna enda ümber ja lonkis piki keskkäiku kirikust välja.

Nüüd märkas Michelangelo esmakordselt, et palees oli sünge meeleolu. Lorenzo kannatas ägeda podagrahoo käes ja suutis ainult saalides ringi longata. Ilmselt vapustatud Poliziano takerdus Lorenzo külge nagu laps, ta mõistus ja sügavus olid kadunud. Ficino ja Landino olid mures oma elutöö pärast, sest Savonarola ähvardas Firenzes põletada kõik raamatud, välja arvatud heakskiidetud ristiusu kommentaarid.

Pico käitumine oli kõige tugevamaks löögiks; tema oli mitte üksnes soovitanud munga Firenzesse kutsumist, vaid ta pooldas suuremat osa Savonarola programmist ja oli liiga aus,,et seda salata Lorenzo ees.

Lorenzo võttis jõu kokku ja tegi teise otserünnaku, paludes Santo Spirito priori Bichiellinit platoonikute külaliseks studiolo'sse. Michelangelo oli tutvunud prioriga palee pühapäevastel lõunasöökidel ja mõnikord läinud temaga koos kirikusse joonistama õhtupoolses valguses selletaolist tuttavat freskot nagu «Noor Püha Johannes». Prior, tarmukas viiekümneaastane mees, oli Firenzes kuulus sellepoolest, et ta oli ainuke inimene, kes kandis tänaval prille.

165

«Kui inimesed kiirustavad minust mööda,» seletas ta kord Michelangelole, «on nende näod nagu möödalibisevad raamatu-leheküljed. Läbi nende suurendusklaaside uurin ma nende ilmeid ja iseloome.»

Nüüd istus prior madala laua ääres studiolo's ja Lorenzo küsis, kas ta ei kutsuks Roomast mõne augustiinlaste hiilgavaima jutlustaja, «kes paneks firentselastele pisut aru pähe».

«Ma arvan, et tunnen meie inimesi. Ma kirjutan kohe.»

Kogu Firenze tuli välja, et kuulata saabunud augustiinlasest munka, kes paljastas andekalt Savonarola jutluse liialdused ja ohud: viimane tuli Santo Spiritosse, kuulas viisakalt munga sõnad ära ja läks meelt muutmata koju tagasi.

Michelangelo püüdis end uuesti sulgeda oma kuuri, kuid seinad olid liiga õhukesed, et isoleerida iga päev saabuvaid halbu uudiseid: Pico püüdis takistada Lorenzot saatmast Savonarola järele luurajaid sel põhjusel, et munk oli liiga püha, et teha sedalaadi «liha-pattu», millelt Lorenzo teda tabada lootis. Savonarola spionaažisüsteem tabas Lorenzo spioonid ja paljastas nad. Fra Mariano oli hüljanud Lorenzo ja läinud Savonarolalt põlvitades andestust paluma. Ainult näputäis üliõpilasi oli kuulanud viimaseid Platoni Akadeemia loenguid. Firenze trükkalid keeldusid trükkimast kõike seda, mida munk heaks ei kiitnud. Sandro Botticelli oli põgenenud Savonarola juurde ja kuulutanud avalikult oma naisaktid nilbeks, liiderlikuks ja kõlblusetuks.

Michelangelo kiitis veelgi heaks Savonarola uuendusristiretke; ta mõistis hukka ainult kallaletunge Medicitele ja kunstidele. Kui ta püüdis selgitada seda dilemmat, sai Bertoldo pahaseks, ja kui Michelangelo talle järgmine kord näitas oma tööd, hüüatas ta, et Michelangelo oli võõriti mõistnud kogu «Kentauride võitlust».

«See on liiga paljas. Sa pole midagi õppinud minu «Võitlusest» ega Pisa sarkofaagist. Sa oled hävitanud kogu rikkuse kindlasti Savonarola mõjul. Sa vajad hobuseid, lehvivaid rüüsid, relvi, mida muud sa veel raiuksid?»

«Inimesi,» pomises Michelangelo vaikselt.

«Su marmorteos on kehv. Kui sa tahad minu arvamust kuulda võtta, siis viska see rahn kui äpardunud harjutustöö minema ja palu Granaccit endale uus otsida.»

Bertoldo ei tulnud mitmel päeval aia tahasoppi. Michelangelole tuli töökotta külaline, ta vend Lionardo, mungakuues ja kapuutsis, sissevajunud põskedega.

«Ole tervitatud minu töökojas, Lionardo!»

Lionardo vaatas «Võitlust» kokkusurutud lõualuudega.

166

«Ma tulingi sinu skulptuuri pärast. Tahame, et sa ohverdaksid selle jumalale.»

«Kuidas ma seda teen?»

«Hävitad selle. Botticelli joonistustega, mis ta meile on toonud ja teiste koguduste poolt vabatahtlikult antavate kunsti-nilbustega. Neist tehakse Savonarolale esimene tuleriit Firenze puhastamiseks.»

Juba teist korda tehti talle ettepanek oma töö hävitada. «Sa pead minu marmorit rõvedaks?» .

«See on ju pühadust teotav. Too see San Marcole ja viska ta ise oma kätega leekidesse.»

Lionardo hääles oli tugevat tundeägedust, mis ärritas Michelangelot. Ta haaras venna küünarnukist kinni ja märkas isegi oma vihas, et selle luudel polnud üldse liha olemaski, saatis ta tagavara värava juurde ja tõukas tänavale. Ta oli kavatsenud veeta nädalaid häilimisega, et tõsta esile oma figuuride valguskohad. Selle asemel palus ta Granaccit appi, et viia kivi veel samal õhtul paleesse. Granacci laenas käru, millel Bugiardini lükkas kivi üle Piazza San Marco ja mööda Via Largat paleesse.

Bugiardini ja Granacci abiga kandis ta ploki Lorenzo võõrastetuppa. Lorenzo polnud teost kuu aega, Fra Mariano jutlusest peale näinud. Ta tuli tuppa, nägu kollane, silmad tuhmid, longates valudes kepi najal, ja üllatus väga. «Ah!» hüüatas ta ja istus toolile. Ta istus hulk aega vaikides, pilk naelutatud skulptuurile, uurides seda osa-osalt, kuju-kujult, ja puna kerkis ta põskedesse. Elutahe näis ta liikmetesse tagasi tulevat. Michelangelo jäi ta selja taha seisma, temagi uuris skulptuuri. Lõpuks pöördus Lorenzo ümber ja vaatas säraval pilgul Michelangelole otsa.

«Tegid õigesti, et ei häilinud seda. Peitlijäljed aitavad anatoomiat esile tõsta.»

«Te kiidate siis kuju heaks, ekstsellents?»

«Mis siin heaks kiita? Ma võin ära tunda iga keha, iga kivi, iga purustatud luu, aianurgas paistva haavatud nooruki sõrmed, mis hoiavad juukseid, kolba, ta käsivarred, mis kaitsevad kive, mida ta kunagi ei viska. See on teistsugune kui kõik varem nähtud marmorkujud.»

«Me saime juba pakkumise sellele teosele.»

«Mõni kunstipatroon? Kas keegi tahab selle ära osta?»

«Ei, hoopiski mitte. Seda tahetakse kontributsiooniks. Savonarola palus minu venna Lionardo vahendusel seda jumalale ohvriks nende tuleriidale.»

Järgnes peaaegu märkamatu paus, enne kui Lorenzo küsis: «Ja sa vastasid?»

167

«Et ma ei saa seda anda. Teos kuulub Lorenzo Medicile.»

«Kuju on sinu oma.»

«Isegi niivõrd, et võiksin anda ta Savonarolale põletada?»

«Kui sa seda soovid.»

«Kuid oletage, Teie Ekstsellents, et ma oleksingi juba ohverdanud teose jumalale? Sellele jumalale, kes lõi inimese oma headuse ja jõu ja ilu võrdkujuks? Savonarola ütleb, et inimene on kuri. Kas oleks jumal meid loonud oma vihas?»

Lorenzo tõusis äkki, hakkas käima mööda tuba ega longanud enam peaaegu üldse. Toapoiss tuli sisse ja kattis väikesele lauale kaks kohta.

«Istu ja söö, senikaua kui ma kõnelen sinuga. Ma tahan ka süüa, kuigi mul ei olnud isu enne sinu tulekut.» Ta võttis mureda leiva-kooriku pala.

«Michelangelo, hävituse jõud käivad loomise kannul. Kunstid, iga ajastu kaunimad õied, kistakse maha, purustatakse, põletatakse järgmise põlvkonna poolt. Mõnikord, nagu sa näed tänapäeval siin Firenzes, teevad seda endised sõbrad ja naabrid samas linnas samal aastal. Savonarola püüab hävitada mitte ainult mitteusklikke teoseid ja «nilbeid» akte, nagu tema neid nimetab, vaid ta kavatseb hävitada ka maalikunsti ja skulptuuri, mis ei sobi tema kavadega: Masaccio, Filippo Lippi, Benozzo Gozzoli freskod palee kabelis, Ghirlandaiod, kogu Kreeka ja Rooma skulptuurid, suurema osa meie Firenze marmorkujudest.

Üpris vähe jääb järele peale Fra Angelico inglite San Marco kongides. Kui Savonarola saab oma tahtmise läbi viia, ja ta jõud kasvab, rüüstatakse Firenze paljaks,

nõnda nagu spartalased rüüstasid paljaks Ateena. Firentselased on kõikuvad inimesed. Kui nad järgivad Savonarolat tema poolt kuulutatud tee lõpuni, siis hävib kõik, mis on saavutatud sellest peale, kui mu vana-vanaisa pakkus auhinna Baptisteeriumi uste eest. Firenze langeb tagasi pimedusse.»

Kohkunud Lorenzo tundeägedusest, hüüdis Michelangelo: «Kui valel teel ma olin, kui arvasin, et Savonarola uuendab ainult selle, mis on halba Firenze elus. Ta hävitab ühtlasi kõik selle, mis on hea. Kujurina oleksin ori, kelle mõlemad käed on maha raiutud.»

«Keegi ei tunne puudust teise inimese vabaduse kaotusest,» vastas Lorenzo kurvalt. Siis lükkas ta taldriku kõrvale. «Ma tahaksin, et sa teeksid minuga koos jalutuskäigu. Tahan sulle midagi näidata.»

Nad läksid palee tagaküljele ja üle väikese suletud õue San Lorenzo Medicite perekonnakiriku ette. Siia ühe pronkskantsli

168

lähedale, mille oli kavandanud Donatello ja teostanud Bertoldo, oli maetud Cosimo, Lorenzo vanaisa; Brunelleschi kavandatud vanas käärkambris asus sarkofaag, mis sisaldas Cosimo vanemate Gio-vanni di Bicci ja tema naise põrmu ja Lorenzo isa Piero Luuvajuse porfüürsarkofaagi, mille oli loonud Verrocchio. Kuid kiriku peafas-saadil paistsid alles paljad, ebatasased pinnad, mullavärvilised tellised; see oli ilmselt alles pooleli.

«Michelangelo, see on viimane suur kunstiteos, mille ma pean lõpetama oma perekonnale, marmorfassaad. millesse kuulub umbes kakskümmend niššides raidkuju.»

«Kakskümmend raidkuju? Niisama palju nagu Duomo fassaadil.»

«Kuid mitte liiga palju sinule. Uks täismõõtmeline kuju iga su «Võitluse» kuju kohta. Me peame looma midagi, mille üle kogu Itaalia rõõmustaks.»

Michelangelo püüdis mõistatada, kas tuli pigistustunne vahe-lihases rõõmust või meelepahast. Kärsitult hüüdis ta: «Ma teen selle, Lorenzo, ma luban. Kuid ma vajan aega. Mul on veel nii palju õppida . . . Ma pole veel proovinud oma esimest vabalt seisvat figuurigi.»

Tulnud oma tuppa, leidis ta, et Bertoldo oli mähkinud end vaipa ja istus hõõguva söepanni ääres oma L-tähe kujulises toapooli-kus, silmad punased ja nägu taigenvalge. Michelangelo läks kiiresti ta juurde.

«Kuidas tervis on, Bertoldo?»

«Sugugi mitte hea. Olen rumal, pime, naeruväärne vanamees, kes on elanud üle oma aja.»

«Mis viib teid niisugusele karmile järeldusele?» küsis Michelangelo kergelt, püüdes teda rõõmustada.

«Vaatlesin sinu «Võitlust» Lorenzo toas ja mulle tulid meelde sõnad, mis ma selle kohta ütlesin. Ma eksisin, eksisin hirmsasti. Ma püüdsin seda muuta valatud pronkskujuks. Sinu marmor oleks olnud rikutud. Sa pead mulle andestama.»

«Lubage ma aitan teid voodisse.»

Ta pani Bertoldo sulgvaiba alla, läks alumise korruse kööki ja tellis kannutäie hõõguvail sütel kuumaks aetud veini. Ta ulatas hõbepeekri Bertoldo huultele ja toitis teda lohutuste ja kuuma joogiga.

«Kui «Võitlus» on hea, siis on ta hea sellepärast, et teie õpetasite mulle, kuidas seda hästi teha. Kui ma ei võinud seda teha nagu pronksi, siis sellepärast, et teie tegite mulle selgeks kõva marmori ja vedela metalli vahe. Olge siis rahul! Homme alustame uut tööd ja te õpetate mulle veel uusi tarkusi.»

«Jah, homme,» ohkas Bertoldo. Ta sulges silmad, avas need hetkeks uuesti, küsis: «Kas oled kindel, Michelangelo, et homne päev tuleb?» ja suikus unne.

Mõne hetke pärast toimus ta hingamises muutus. See näis muutuvat raskeks, vaevaliseks. Michelangelo läks ja äratas Ser Piero, kes saatis toapoisi Lorenzo arsti järele.

Michelangelo veetis kogu öö, hoides Bertoldot niisuguses asendis, et ta sai pisut kergemini hingata. Arst tunnistas, et ta ei suuda otsustada, mis ette võtta. Esimese koiduvalgusega avas Bertoldo silmad, vaatles Michelangelot, arsti ja Ser Pierot, mõistis oma olukorda ja sosistas:

«... viige mind Poggiosse ... Seal on nii kaunis ...» Kui teener tuli teatama, et vanker on valmis, tõstis Michelangelo Bertoldo koos vaipadega üles ja hoidis teda süles, kui nad sõitsid Pistoiasse, Medicite kõige kaunimasse villasse, mis varem oli kuulunud Michelangelo nõbudele Rucellaidele ja mille Giuliano da Sangallo oli ümber kavandanud, lisades sellele suurepärased lahtised rõdud. Vihm pladises nende vankrisse kogu tee, kuid kui Bertoldo oli paigutatud kõrgesse voodisse oma lemmiktuppa, kust paistis Ombrone jõgi, tuli päike välja ja valgustas lopsakat rohelist Toskaana maastikku. Lorenzo ratsutas siia oma vana sõpra lohutama ja tõi kaasa maestro Stefano da Prato, et see prooviks mõningaid uusi ravimeid.

Bertoldo suri teisel päeval õhtu eel. Kui preester oli talle andnud viimse võidmise, lausus ta oma viimased sõnad pisut naeratades, otsekui oleks ta püüdnud lahkuda siit maailmast pigem vaimuinimesena kui kujurina.

«Michelangelo ... sina oled mu pärija . . . nagu mina olin Donatello pärija.»

«Jah, Bertoldo. Ja ma olen uhke.»

«Ma tahan, et sa päriksid mu varanduse...»

«Kui te nii soovite.»

«See teeb su ... rikkaks ... kuulsaks. Minu kokaraamatu.»

«Ma pean seda igavesti aardeks.»

Bertoldo naeratas uuesti, otsekui oleks see olnud nende kahe vaheline salajane nali, ja sulges viimast korda silmad. Michelangelo ütles hääletult oma hüvasti j ätu ja lahkus. Ta oli kaotanud oma õpetaja. Uut ei saa ta enam iialgi.

15

Aed oli nüüd täielikus segaduses. Kogu töö seisis. Granacci loobus tänavapeo-stseeni maalimisest, mille ta oli juba peaaegu lõpetanud, ja veetis oma aja modellide palavikulise otsimisega, mar-moriplokkide leidmisega, mõne sarkofaagi, madonna, pisitelli-muste vastuvõtmisega.

Michelangelo surus oma sõbra ühel õhtupoolikul nurka.

«Sellest ei ole kasu, Granacci. Kool on läbi.»

«Ära ütle nõnda. Me peame ainult leidma uue õpetaja. Lorenzo ütles mulle ühel õhtul, et ma võiksin minna Sienasse uut otsima ...»

Sansovino ja Rustici tulid ateljeesse.

«Michelangelol on õigus,» ütles Sansovino. «Ma kavatsen vastu võtta Portugali kuninga kutse ja sinna tööle minna.»

«Ma mõtlen, et me oleme õppinud kõik, mida me võisime õpilastena saada,» nõustus Rustici.

«Minust pole iial kavatsetudki teha kujurit,» ütles Bugiardini. «Minu iseloom on liiga pehme, see on tehtud õli ja pigmendi segamiseks. Ma lähen ja palun Ghirlandaiot, et ta mu tagasi võtaks.»

Granacci sosistas Michelangelole. «Ära ainult ütle mulle, et ka sina lahkud!»

«Mina? Kuhu ma läheksin?»

Rühm lagunes. Michelangelo läks koos Granacciga koju oma perekonnale Bertoldo surmast teatama. Lucrezia oli erutatud kokaraamatust ja luges mitut retsepti kõva häälega. Lodovico ei osutanud mingit huvi.

«Michelangelo, kas see on valmis, see sinu uus kuju?»

«Sinnapoole küll.»

«Kas Il Magnifico on seda näinud?»

«Jah, ma viisin selle talle näha.»

«Kas see meeldis talle?»

«Jah.»

«Meeldis, ja muud ei midagi? Kas ta ei avaldanud rõõmu, heakskiitu?»

«Jah, isa, avaldas küll.»

«Noh, kus siis raha on?»

«Mis raha?»

«Viiskümmend floriini...»

«Ma ei tea, missugused ...»

«Saa'nd ometi aru. Il Magnifico andis sulle viiskümmend floriini, kui sa said valmis «Madonna ja lapse». Anna rahakukkur siia!»

«Mul pole mingit rahakukrut.»

171

«Pole rahakukrut? Sa tegid ju terve aasta tööd. Sa oled õigustatud saama oma palka.»

«Mul pole õigust midagi saada, isa, lisaks sellele, mis ma olen saanud.»

«Il Magnifico maksis sulle tolle teise eest, mitte aga selle eest.» Lodovico kõneles rõhutades. «See võib tähendada ainult seda, et talle ei meeldi see kuju.»

«See võib ühtlasi tähendada seda, et ta on haige ja mures paljude asjade pärast. ..»

«Siis on olemas veel võimalus, et ta sulle maksab?»

«Mul pole aimugi.»

«Sa pead talle meelde tuletama.»

Michelangelo raputas meeleheites pead; ta läks pikkamisi läbi märgade külmade tänavate paleesse tagasi.

Kunstnik ilma mõteteta on kerjus; ta käib sihitult ringi ja raiskab aega. Esimest korda pärast seda, kui ta seitsme aasta eest oli astunud Urbino kooli, ei olnud tal soovi joonistada. Ta vältis sõna «marmor» moodustamist oma mõtteis. Ta murdunud nina, mis polnud talle kunagi töötades mingit vaeva tekitanud, hakkas talle valu tegema; üks sõõre oli täiesti umbes, tehes tal hingamise raskeks. Ta sai jälle teadlikuks oma inetusest.

Aed oli tühi. Lorenzo oli raamatukogu ehitustööd ajutiselt seisma pannud. Kiviraidurid olid lahkunud ja nendega koos oli kadunud ehituskivide rütmiline toksimine, mis oli kõige loomulikum ambiente, ümbrus tema tööks. Õhus oli muudatuse ärevust. Platoonikud tulid harva Firenzesse loenguid pidama. Studiolo's ei veedetud enam õhtuid. Lorenzo otsustas, et ta peab asuma mõnda oma villasse end põhjalikult ravima, viibima kuus kuud eemal paleest ja selle kohustustest. Seal võib ta põhjalikult välja juurida oma podagra ja ühtlasi teha plaane, kuidas alustada võitlust Savonarola vastu. Sellest pidi kujunema võitlus elule ja surmale, ütles ta, ja ta vajas selleks kogu oma elujõu. Kuigi kõik relvad olid tema käes: rikkus, võim, kohaliku omavalitsuse juhtimine, lepingud teiste linnriikide ja rahvastega, kindlad sõbrad kõigis naaber-dünastiais; ja Savonarolal polnud midagi muud kui mantel seljas. Ent Savonarola, kes elas pühitsetud, rikkumatut pühaku-elu, oli hiilgav õpetaja, organisaator, kes oli juba ellu viinud tõsiseid reforme Toskaana vaimulikkonna

isiklikus elus, samuti kogu rikaste firentselaste naudinguiski, nii et need kogunesid parves tema kõrvale ja loobusid lihahimudest — see Fra Savonarola näis peal olevat.

Lorenzo plaanide elluviimisse kuulus ühe osana seegi, et Giovanni pühitsetakse kardinaliks, sest ta kartis, et paavst Innocentius VIII,

172

kes oli juba vana mees, võiks surra, enne kui täidab oma lubaduse, ja järgmine paavst on ehk vaenulik Medicitele, nagu olid olnud eelmisedki, ja keelduks kuueteistkümneaastast noorukit kiriku valitsevasse hierarhiasse vastu võtmast. Lorenzo teadis ühtlasi, et see oleks strateegiline võit Firenze rahvale.

Michelangelo oli mures Lorenzo Careggisse mineku pärast, sest ta oli hakanud tähtsamaid äri- ja valitsusasju Piero kätte üle andma. Kui Piero on võimul, milliseks kujuneb siis tema, Michelan-elo, elu? Piero võis ta paleest välja ajada. Ja missugune on tema eisund nüüd, kus skulptuuriaed on tegelikult suletud? «Kentauride võitluse» tasust ei olnud mingit juttu, mistõttu ta ei võinud koju minna. Kolme floriini, iganädalast taskuraha ei asetatud enam ta pesulauale. Ta ei vajanud raha, kuid selle äkiline kadumine tegi teda rahutuks. Kes oli selle korralduse teinud? Lorenzo? Ser Piero da Bibbiena, kes võib-olla arvas, et see ei ole enam vajalik, kuna aiakool ei tegutsenud enam? Või Piero?

Oma kõhkluses pöördus Michelangelo Contessina poole, otsis tema seltsi, veetis tunde temaga keskustelles; võttis «Divina Com-media» ja luges talle valjusti ette kohti, mida ta ise armastas kõige enam, nagu näiteks «Põrgu» XI laulust:

... Teil taie jälgib loodust kuivõrd suudab,
just nagu õppur siiralt meistrit matkib,
eks lapselaps ta ise ole jumala.
Neist kahest lättest — Loodusest ja Kunstist —
(vist mäletate, mis on öeldud Loomiskirjas,)
peab inimsugu ammutama elu, jatkuvust.

Platoonikud olid teda ergutanud kirjutama sonette kui inimese kirjandusliku mõtte ülimat väljendust ja olid talle ette lugenud oma luuletusi lootuses, et ta hakkab tajuma kunsti. Kuna ta suutis end täielikumalt väljendada joonistades, voolides ja raiudes, ei olnud tal mingit lisahääle vajadust. Nüüd hakkas ta üksinduses ja nõutuses paberile panema oma esimesi kohavaid ridu.. . Contessinale:

Üks hurmav palg mind taevasse tõstab,
ei miski maailmas too säherdust rõõmu.

Ja veidi hiljem:

Ei minu kombel keegi näe,
kui ma näen üllast, kaunist hinge ...

173

rebis need katkendid puruks, sest ta teadis, et nad otid liiga kõrgelennulised ja lapsikud. Ta läks tagasi mahajäetud aeda, kõndis mööda jalgradu, käis kasiinos, kust Piero oli käskinud kõik kameed, elevandiluunikerdused ja joonistemapid paleesse tagasi viia. Ta igatses töö järele, kuid tundis end nii tühjana, et ei teadnud, mis peale hakata. Istudes kuuris oma joonistuslaua taga ja kuulatades ainult putukate suminat metsalilledel, tõusis temas kurbuse ja üksindustunde laine.

Lõpuks saatis Lorenzo talle järele.

«Kas tahaksid koos meiega Fiesolesse tulla? Me veedame öö villas. Hommikul pühitsetakse Giovanni Badia Fiesolanas ametisse. Sul oleks kasulik olla tseremoonia pealtvaatajaks. Hiljem Roomas Giovanni mäletaks, et sa olid seal juures.»

Ta sõitis Fiesolesse ühes vankris Contessina, noore Giuliano ja hoidjatariga. Contessina palus, et teda lastaks maha San Dome-nicos, poolel teel mäetipule, sest ta tahtis näha Badia kirikut, kuhu tema kui naisterahvas venna ametisseõnnistamise ajal ei pääsenud.

Michelangelo tundis väikest kirikut hästi, sest ta oli sinna sageli Fiesoles ja Cave Maianos käies sisse astunud. Fassaadi madalam, romaani osa oli ehitatud 1050. aastal, kuid Michelangelo meelest oli kirikus kõige kaunim selle sisemus, mis oli ümber kujundatud Brunelleschi stiilis ja mille iga pisimgi detail — seinad, sambad, aknad, altarid — olid kivist. Kõik see oli Fiesole ja Settignano kiviraidurite, muuhulgas ka tema oma Topolinode laitmatu töö. Kui ta hüüatas vaimustusest selle täiusliku vaatepildi üle, noomis Contessina teda naerdes:

«Sina oled ketser, Michelangelo, sinu arvates seisneb kiriku tähtsus tema kunstiteostes.»

«Kas see ei ole siis nõnda?»

Ta ärkas kaks tundi enne koitu, rõivastus ja ühines rongkäiguga, mis laskus mööda mäekülge alla Badiasse, kus Giovanni oli veetnud öö palvetades. Ta tuju langes, kui ta nägi, et Lorenzo kanti sisse kanderaamil.

Väike kirik säras sadade küünalde valguses. Selle seinu katsid Giovanni Medici esivanemate vapid. Michelangelo seisis lahtise ukse juures, vaadeldes, kuidas päike kerkis Mugnone oru kohale. Esimeste koidukiirtega möödus temast piduliku peanoogutusega Pico della Mirandola, Firenze publicus notarius tema kannul. Gio-vanni põlvitas altari ees ja võttis vastu sakramendi. Lauldi peo-missat, kloostrikiriku esimees õnnistas Giovanni uue auastme tunnuseid: mantlit, laiaäärelist kübarat, millel oli pikk tutt. Loeti ette

174

paavsti läkitus, millega Giovanni määrati ametisse, mille järel kanoonik Bosso pani talle sõrme safiirsõrmuse, kiriku taevaliku aluse võrdpildi.

Michelangelo lahkus Badiast ja hakkas sammuma mööda teed Firenze poole. Varakevadises päikesepaistes moodustasid linna punased telliskatused tiheda kootud mustri tema jalge ees. Ponte di Mugnonel tuli talle vastu Firenze kõige silmapaistvamate kodanike kirkavärvilises riietuses saatkond, kelle hulgast ta mõningaid tundis Lorenzo lõunalauast. Neile järgnes salk tavalisi inimesi, ja nagu selle märgiks, et Lorenzo suurimad mured on möödas, suur hulk Firenze vaimulikke, kellest mõned olid tema teadmist mööda vandunud kuulekust Savonarolale. Kõik nad olid laulude ja rõõmu-hõigetega teel Badiasse ning tulid paluma õnnistust uuelt kardinalilt Giovanni de' Medicilt.

Sel õhtul mängiti ja tantsiti palees ja esitati näidendeid ning lauldi. Ühtlasi söödeti sel õhtul, joodeti veiniga ja lõbustati mitmesugusel muul viisil Medicite kulul kogu Firenzet.

Kaks päeva hiljem seisis Michelangelo vastuvõturivis, et ütelda hüvasti kardinalile ja tema nõole Giuliole, kes läks Giovanniga kaasa. Giovanni õnnistas Michelangelot ja kutsus teda külla, kui ta peaks kunagi Rooma tulema.

Koos kardinaliga lahkus paleest igasugune lustakus. Lorenzo teatas oma lahkumisest Careggisse. Tema äraolekul pidi tema ülesandeid täitma ta poeg Piero.

16.

Lorenzo lahkumisest oli möödunud kaks nädalat. Michelangelo istus üksinda magamistoas, kui kuulis koridoris hääli. Äike oli löönud Duomo kupli tipul olevasse laternasse ja see oli kukkunud Medicite palee suunas. Kogu linn tuli välja tänavale

purustatud laternat vaatama ja liikus siis palee poole kurvalt nagu leinates. Savonarola haaras järgmisel hommikul kinni võimalusest jutlustada ja ennustas Firenzele säherdusi õnnetusi, nagu hävinemine vaenlase sissetungist, maaväringust, tulest ja veeuputusest. Michelangelo seisis kuulajate tihedas murrus ja surus küüned Granacci käsivarde.

Samal õhtul ulatus palees temani kuulujutt, mille oli toonud Lorenzo sekretäri toapoiss: Lorenzo tervis muutus paranemise asemel hoopis halvemaks. Oli kutsutud uus arst, pavialane Lazzaro, kes oli Lorenzole määranud sissevõtmiseks pulbriks hõõrutud teemantide ja pärlite segu. See seniajani vääramatu ravim ei olnud aidanud.

175

Lorenzo oli saatnud Pico ja Poliziano järele, et need loeksid talle valude leevendamiseks tema lemmikautoreid.

Michelangelo käis ülejäänud öö mööda koridore hirmuagoonias. Piero oli juba läinud Careggisse ja võtnud kaasa Contessina ja Giuliano. Koidu ajal tormas Michelangelo alumisele korrusele, heitis sadula hobusele selga ja ratsutas pool penikoormat ülesmäge Lorenzo kauni villa juurde, millel olid kõrge torn, tuvila ja oru-poolsel rinnakul juurviljaaiad.

Ta läks ümber mõisa kaugema külje, lipsas müüride vahelt sisse ja oligi õues. Köögist kostis kaebeid. Ta läks mööda laia treppi vaikselt üles, kartes, et keegi võiks teda kuulda. Ülemisel trepiotsal pöördus ta vasakule, seisis hetke kõheldes Lorenzo magamistoa ukse ees ja pööras siis aeglaselt rasket käepidet.

Magamistuba oli suur, kõrge laega ruum, mille seinad olid mõlemal pool ust kaetud raske drapeeritud eesriidega, et suurest kaminast tulev soojus paremini toas püsiks. Nüüdki põles kaminas puunott. Toa teises otsas nägi Michelangelo Lorenzot kõrge polstriga voodis, paljude patjade vahele toetatuna, doktor Pier Leoni laskis parajasti ta käsivarrest aadrit. Voodi jalutsis istus Poliziano, kel voolasid mööda põski pisarad, ja Pico, kes luges oma raamatut «Olev ja üksainus». Michelangelo lipsas ukse kõrval rippuva eesriide taha just siis, kui lähedal seisev Lorenzo pihiisa andis dr. Leonile märku, et see lõpetaks aadrilaskmise ja ajaks kõik voodi juurest kaugemale. Ta võttis Lorenzo patutunnistuse vastu ja andis talle patud andeks.

Michelangelo püsis liikumatuna, kui Poliziano ja Pico läksid tagasi Lorenzo juurde. Hetk hiljem kuulis ta Lorenzot nõrga häälega paluvat, et kutsutaks raamatukogust Piero. Teener tuli sisse, andis Lorenzole kuuma leent. Poliziano küsis:

«Kuidas toit maitseb, Magnifico Lorenzo?»

Michelangelo nägi naeratust valgustavat Lorenzo väsinud näojooni.

«Maitseb nagu surijale ikka,» vastas ta lõbusalt. «Mul on vaja jõudu, et anda Pierole viimast nõu.»

Piero tuli tuppa, noruspäi, alandlik surma palge ees. Teenrid lahkusid ruumist. Lorenzo hakkas kõnelema.

«Piero, mu poeg, sa saad enda kätte samasuguse võimu riigis nagu oli minul. Aga kuna Firenze on vabariik, pead sa mõistma, et tal on palju päid. Sul ei ole võimalik igas olukorras käituda nii, et võiksid kõigile meeldida. Pea oma käitumises kinni range arukuse nõuetest. Pea pigem silmas kogu linnaühiskonna edu, kui selle ühe osa meelehead. Kui sa nõnda teed, siis kaitsed sa Firenzet ja Mediceid.»

176

Piero suudles isa laubale. Lorenzo andis Picole ja Poüzlanole märku, et nad tuleksid lähemale.

«Pico, ma kahetsen tõesti, et ma ei suutnud lõpetada meie raamatukogu skulptuuriaias, sest ma tahtsin, et sinust oleks saanud selle juhataja.»

Väljast saalist kostis kiiret liikumist. Michelangelo imestuseks tormas Savonarola temast mööda nii lähedalt, et ta oleks võinud mungal käsivarrest kinni hakata. Savonarola läks Lorenzo juurde, langetas kapuutsi, et Lorenzo näeks ta nägu. Teised taganesid.

«Sa kutsusid mind, Lorenzo de' Medici?»

«Kutsusin jah, Fra Savonarola.»

«Millega ma saan sind teenida?»

«Ma tahan surra leplikkuses kõigi inimestega.»

«Siis teen sulle ettepaneku usust kinni hoida.»

«Olen sellest alati kindlalt kinni pidanud.»

«Kui jääd elama, teen sulle ettepaneku end parandada.»

«Ma teen seda, isa.»

«Lõpuks palun sind julgelt taluda surma, kui see sul ees seisab.»

«Midagi ei meeldiks mulle rohkem,» vastas Lorenzo nõrgaks muutuval häälel.

Savonarola kummardus ametlikult, pöördus ja. hakkas ukse poole minema. Lorenzo ajas end patjade najale ja hüüdis kähedalt: «Anna mulle oma õnnistus, isa, enne kui lahkud.»

Savonarola pöördus tagasi, langetas pea, ja hakkas lugema surmapalveid. Lorenzo, kelle nägu oli nüüd tõsine ja vaga, kordas lauseid ja üksikuid sõnu, mida munk ees ütles. Poliziano ja Pico andsid voli talitsematule kurbusele. Savonarola tõmbas kapuutsi üle pea, õnnistas Lorenzot ja lahkus.

Lorenzo lamas vaikselt, kogudes viimast jõudu, siis saatis oma teenrite järele. Kui nad seisid ümber ta voodi, ütles ta neile hüvasti ja palus neilt andeks, kui oli kunagi neid solvanud.

Michelangelo võitles kõigest jõust, et mitte lükata kõrvale rasket eesriiet ja joosta Lorenzo kõrvale, langeda põlvili ja hüüda: «Minagi olen armastanud sind! Ütle mulle hüvasti.» Teda ei olnud siia kutsutud. Tema oli sissetungija, tema siinolekut ei teatud. Ja nii surus ta näo vastu sameti karedat pahupoolt, kui Lorenzo vajus tagasi vaipadele.

Doktor Leoni nõjatus üle voodi, sulges Lorenzo silmad ja tõstis lina üle Lorenzo näo.

Michelangelo lipsas avatud uksest välja ja jooksis trepist alla juurviljaaeda. Ta süda tundus olevat paisunud. Ta arutles, kuidas

177

teised võisid nii kergesti nutta. Tema oma pisarad põletasid pimedusena silmade taga, kui ta komberdas ühest vaost teise.

Lorenzo oli surnud! Ta ei suutnud seda uskuda. Tõeline II Mag-nijicol Kuidas võis olla igavesti lahkunud see suur vaim ja aju ja anne, kes oli olnud nii elav ja võimas veel mõni kuu tagasi? Mis põhjusel oli ta kutsunud Savonarola, kes oli vandunud, et hävitab tema, ja andnud mungale lõpliku rahulduse, kui ta võis näha, kuidas tema ähvardused olid täide läinud? Kogu Firenze ütleks, et Savonarola oli võitnud Lorenzo, et see oli olnud kindlasti jumala tahe, kuna oli nii ruttu ja hõlpsasti täide läinud.

Michelangelo istus aia teises otsas, tema maailm oli purunenud. Lorenzo lamas seal ülal oma magamistoas surnuna, ta oli kaotanud oma suurima sõbra, selle, kes tema ustavuses ja kiindumuses oli võtnud endale koha, mis oleks pidanud kuuluma Lodovico Buonar-rotile.

Natukese aja pärast ajas ta end jalule. Ta kurk oli umbes, kuiv. Ta läks aeglaselt palee poole tagasi. Jõudes kaevu juurde, heitis ta köie otsas oleva pange alla ja kummardus vaatama, kuidas see täitub.

Kaevus lamas, nägu ülespidi, mees. Peaaegu halvatud kohkumusest ja hirmust, vahtis Michelangelo alla märga pimedusse. Siis tundis ta näo ära. See oli doktor Pier Leoni. Ta oli enda tapnud.

Karjatus lämbus ta kurku. End siit lahti kiskudes jooksis ta, kuni väsis, ja kukkus. Pisarad purskusid nüüd esile, kuumad ja valusad, ning segunesid toskaana mullaga, millel ta lebas.

NELJAS RAAMAT PÕGENEMINE

Ta jagas oma endist sängi Buonarrotoga. Voodi alla pani ta oma kaks marmorreljeefi, mis olid mähitud pehmesse villasesse riidesse. Lorenzo oli talle öelnud, et skulptuurid on tema omad. Piero ei taha neid kindlasti endale, mõtles ta kibeda naeratusega. Pärast seda, kui tal oli kaks aastat olnud mugav korter ja liikumisvabadus palees, ei olnud tal kerge elada siin väikeses toas koos kolme vennaga.

«Miks ei võiks sa minna tagasi ja töötada Piero de' Medici teenistuses?» küsis isa.
«Mind ei vajata seal.»

«Kuid Piero ei ole ju kunagi selgesti ütelnud, et ta sind ei vaja?»

«Piero sõnad ei tähenda midagi.»

Lodovico sasis mõlema käega oma lopsakaid juukseid.

«Sa ei tohi olla nii uhke. Sul ei ole nii suurt rahakukrut.» Michelangelo vastas alandlikult: «Uhkus on ainuke asi, mis mul on jäänud praegusel hetkel, isa.»

Lodovico jäi oma seisukohale.

Need kolm kuud oli kõige pikem ajavahemik, mis ta mäletas olevat veetnud ilma joonistamata. Jõudeelu tegi ta tujukaks. Lodovico oli ka ärritatud, seda enam, et nüüd juba kolmeteistkümneaastane Giovansimone oli sattunud oma huligaanitempude pärast Signoria viha alla. Kui jõudis kuum juulikuu ja Michelangelo oli ikka veel liiga hajameelne, et tööd teha, kaotas Lodovico kannatuse.

«Arvasin, et ma ei tarvitse sinu kohta, Michelangelo, kunagi ütelda vähemalt seda, et sa oleksid laisk. Ma ei või kannatada, et sa longid veel kauem majas ringi. Ma palusin, et su lell Francesco sokutaks su Rahavahetajate gildi. Said ju kaks aastat õpetust nende palee professoreilt. ..»

Michelangelo naeratas kurvalt, kui mõtles neljale platoonikule, kes istusid studiolo's madala laua ümber ja analüüsisid ristiusu heebreakeelseid allikaid.

«Ma ei õppinud midagi, millest võiks kasu saada.»

«... ja kunagi astud Buonarroto ärikaaslaseks. Temast paistab tulevat osav kaupmees. Jõuate veel kaugele.»

Ta kõndis piki Arno kallast ülesjõge pajudega kaetud liivaselja-kuni, kus ta kastis oma tulise ihu sogasesse vette. Kui ta pea jahenes, küsis ta endalt: «Mis muid võimalusi mul on?» Ta võis minna

179

elama ja töötama Topolinode juurde. Ta oli käinud ülal künkail palju kordi ja istunud vaikides õuel, raiunud ehituskive. See oli kergendus, kuid mitte lahendus. Kas peaks ta otsima skulptuuri-tellimusi, hakkama käima paleest paleesse, kirikust kirikusse. Tos kaana külast külasse nagu rändav noateritajä, hüüdes sealjuures: «Kas teil on täna marmorit raiuda?»

Temale ei olnud antud villat nagu neljale platoonikule ega töö-jätkamise võimalusi. Lorenzo oli küsinud Lodovicolt: «Kas loovutad ta minule?», ent ta polnud temast teinud oma perekonna liiget. Lorenzo oli küll teinud talle ülesandeks lõpetada

Medicite kiriku lõpetamata esikülje terve fassaad koos kahekümne marmorkujuga. kuid polnud teinud mingit korraldust töö suhtes.

Ta tõmbas särgi märjale ihule, mis oli tema alatiste jõe äärde suunduvate põgenemiste tõttu niisama pruun nagu Maiano kivi-murdjail. Koju jõudes leidis ta Granacci end ootavat. Granacci oli koos Bugiardiniga tagasi läinud Ghirlandaio bottega'sse mõni päev pärast Lorenzo matuseid.

«Salve, Granacci. Kuidas Ghirlandaiol asjad arenevad?»

«Salve, Michelangelo. Päris hästi. Kaks paneeli San Giusto kloostrikirikusse Volterras, «Inglite tervitus» Castello kirikule. Ghirlandaio tahab sinuga kokku saada.»

Ateljee lõhnas sama moodi nagu ennegi: värskelt jahvatatud söest, apteekrikottides olevaist värvipigmentidest, värskeist kipsi-kottidest. Bugiardini süleles teda rõõmsalt. Tedesco lõi talle selga. Cieco ja Baldinelli tulid oma istmeilt alla uudiseid pärima. Mai-nardi suudles teda sõbralikult mõlemale põsele. David ja Benedetto surusid ta kätt. Domenico Ghirlandaio istus oma nõudliku puldi taga ateljee lõpus ja jälgis sündmust sooja naeratusega. Michelangelo vaatles oma esimest õpetajat, mõeldes, kuipalju oli sündinud selle nelja aasta jooksul, mil ta seisis siin esimest korda.

«Miks sa ei võiks oma õppeaja lõpuni sooritada?» küsis Ghirlandaio. «Ma kahekordistan lepingusummat. Kui vajad hiljem lisa, võime sellest kõnelda nagu sõbrad.»

Michelangelo seisis tummalt.

«Meil on palju tööd, nagu sa näed. Ja ära hakka mulle enam ütlema, et fresko pole sinu ala. Kui sa ei oska maalida märga seina, siis oled sa kindlasti väärtuslik abiline, kui joonistad figuure ja kartonge.»

Ta lahkus ateljeest, kõndis Piazza della Signoriale ja seisis lõõskavas päikesepaistes, vahtides midagi nägemata lodža kujusid. Pakkumine tuli õigeaegselt, ta pääseks kodunt välja päevaks, kahekordse tasu pakkumine meelitaks Lodovicotki. Ta oli olnud üksinda sellest peale, kui aiakool lagunes. Ateljees leiaks ta seltsi. Ta

180

pääseks taas oma ametialale, ja seitsmeteistkümneaastasena oli see õige. Miski asi ei ergutanud teda tööle, kuid Ghirlandaio juures satuks ta tegevuse ja ülesannete keerisesse. Seal pääseks ta võibolla letargiast.

Kõvast kuumusest hoolimata läks ta Settignano teele, rühkis läbi küpsete nisuväljade, värskendas end aeglase vooluga ojas oru põhjas. Värskena jätkas ta teed Topolinode juurde, istus võlvkaare alla ja hakkas kivi raiuma.

Ta jäi sinna mitmeks päevaks, töötas visalt, magas väljas koos poistega võlvkaare alla laotatud õlgmattidel. Topolinod teadsid, et tal oli mure südamel. Nad ei küsinud midagi ega pakkunud mingit nõu. Ta pidi ise vastuse leidma. Ta käed kobasid ringi ja haarasid kinni vasarast ja peitlist: ta tundis nende tuttavat kõvadust oma kokkusurutud peopesade ja sõrmede vahel, tundis oma randme ja käsivarre ning õla rütmilist liikumist, kui ta raius, vormis ja kujundas pietra serena't. Kummaline, kuidas ta süda võis püsida tühjana, kui ta käed olid tühjad.

Settignanos öeldi: «Kes raiub kivi, peab ise olema iseloomult kivi: kõva pealtpoolt, hele seestpoolt.»

Kivi vormides vormis ta oma mõtteid: üks, kaks, kolm, neli, viis, kuus, seitse — ainult töö, mitte mõtteid.

Üks, kaks, kolm, neli — vaheaeg, mille jooksul oli aega mõtteid vormida. Siin muutusid ta tunded rahulikuks ja selgeks; siin võis ta sisemine jõud lahenduse leida. Samal ajal kui kivid võtsid kuju ta käte all, küpsesid ta mõtted peas ja talle sai selgeks, et ta ei või Ghirlandaio juurde tagasi minna, sest see oleks olnud tagasi-

pöördumine kunsti ja ameti juurde, mida ta polnud iial igatsenud ja mida ta oli hakanud harrastama ainult sellepärast, et Firenzes ei olnud ühtki skulptuuriateljeed. Freskonõuded oleksid muutnud tema joonistamis- ja kujundamisviisi ja ta oleks unustanud kõik, mis ta oli õppinud kujuraiumisest möödunud kolme aasta jooksul. See oleks olnud alatine võitlus ja ebaaus Ghirlandaio suhtes. Sellest ei oleks lihtsalt midagi välja tulnud. Ta peab edasi liikuma, kuigi ta ei teadnud, kuhu ja kuidas.

Ta ütles Topolinodele hüvasti ja läks mööda mäerinnakut alla linna. '

Via de' Bardil tuli talle vastu prille kandev isa Nicola Bichiellini, Santo Spirito eremiitideordu pikk, kogukas, tugeva kehaehitusega prior. Prior oli kasvanud Michelangelo naabruses, ta oli olnud Santa Croce ees oleva avara muldväljaku parim jalgpallimängija. Viiekümneaastasena olid ta mustad lühikeseks pügatud juuksed hallikirjud, kuid ta keha musta villase tuunika ja nahkvöö all oli

181

veel nii elujõuline, et ta ütles tere tulemast igale kahekümne nelja tunnisele tööpäevale, mille jooksul ta valitses ise end ülalpidavat kloostriküla, kuhu kuulusid kirik, haigla, võõrastemaja, küpsetus-koda, raamatukogu, kool ja nelisada vaikivat munka.

Ta tervitas Michelangelot südamlikult, ta sädelevad sinised silmad näisid määratu suured suurendusklaaside taga.

«Michelangelo Buonarroti, missugune rõõm! Ma pole sind näinud Lorenzo matustest peale.»

«Ma arvan, et ma pole kedagi näinud, isa.»

«Ma mäletan, kuidas sa joonistasid Santa Spiritos, enne kui sa üldse läksidki Medici aiakooli. Sa puudusid meister Urbino koolist ja käisid kopeerimas Fiorentini freskosid. Kas teadsid, et Urbino kaebas mulle seda?»

Michelangelo meeleolu hakkas tõusma.

«Kui meelitav, et te mäletate seda, isa.»

Äkki tuli tal meelde pilt kaunilt köidetud raamatutest ja käsikirjadest Lorenzo studiolo's ja raamatukogus, mis olid temale nüüd kättesaamatud.

«Kas ma tohin lugeda teie raamatukogus, isa? Ma ei pääse enam raamatute juurde.»

«Aga loomulikult. Meie raamatukogu on avalik. Kui andestad mulle suurustlemise patu, siis on see ühtlasi Firenze vanim raamatukogu. Boccaccio pärandas testamendiga oma raamatud ja käsikirjad meile. Samuti Petrarca. Astu minu kantseleisse sisse!»

Michelangelo tundis end esimest korda üle mitme kuu õnnelikuna. «Tänan, isa. Ma toon kaasa joonistusvahendid.»

Järgmisel hommikul vara läks ta üle Ponte Santa Trinita Santo Spirito kirikusse. Ta kopeeris mõnda aega Filippino Lippi freskot ja Bernardo Rosselino sarkofaagi detaile. See oli esimene töö, mis ta tegi pärast Lorenzo surma. Ta tundis oma elujõudu tõusvat, hingamist sügavamaks ja loomulikumaks muutuvat, ilma et õnnetuse koorem oleks rikkunud selle rütmi.

Siis läks ta põiki üle väljaku kloostrisse, mis hõlmas kogu Piazza Santo Spirito taguse väljaku. Prioril oli siin kantselei. Ta pidi siin välismaailma vastu võtma, uks oli avatud kõigile, kuid suur klooster oli täiesti eraldatud. Kedagi ei lubatud kloostrisse; mungad pidid püsima oma kohustuste poolt määratud radadel. Prior Bichiel-lini vaatas ta jooniseid ja hüüdis: «Hästi! Hästi! Kuule, Michelangelo, meil on kloostri sisemuses palju vanemaid ja paremaidki töid. Gaddi perekonna freskod Meistrite õue koridorides. Meie koosolekute saali seintel on Simone Martini maalitud kaunid stseenid ...»

Michelangelo merevaiguvärvilised silmad peegeldasid priori silmadest paistvat ja läätsede poolt suurendatud imestust.

182

«Kuid keegi ei pääse sinna ...»

«Selle asja võime korraldada. Ma joonistan sulle plaani ja sa lähed sinna, kui kedagi pole õuel ega koosolekusaalis. Ma arvan juba ammu, et teisedki kunstnikud peaksid kasutama neid kunstiteoseid. Kuid sa vajasid ju raamatukogu. Tule minuga kaasa!»

Prior Bichiellini näitas teed raamatukoguruumidesse. Siin uurisid pool tosinat Firenze ilmalikku elanikku vanu köiteid, ja seina-süvendeis istus erikoolituse saanud munki, kes kirjutasid ümber kogu Euroopast Santo Spiritosse laenutatud hinnalisi köiteid. Prior näitas Michelangelole, kus olid Platoni, Aristotelese, kreeka luuletajate ja draamakirjanike, rooma ajaloolaste teoste täielikud kogud. Ta selgitas akadeemilise tooniga: «Me olame kool. Meil siin Santo Spiritos tsensoreid ei ole. Ükski raamat ei ole meil keelatud. Meie nõuame, et meie õpetlased jääksid vabamõtlejaks, uuriksid, kahtleksid. Me ei karda, et katoliku usk kannataks me vabameelsusest, meie usk tugevneb, kui meie õpilaste meel muutub küpsemaks.»

«Fra Savonarola varjud,» ütles Michelangelo irooniliselt.

Priori südamlik, soojailmeline nägu muutus Savonarola nime mainimisel süngeks.

«Sa tahad kindlasti näha Boccaccio käsikirju. Need on võluvad. Enamik inimesi arvab, et ta oli kiriku vaenlane. Vastupidi, ta armastas kirikut. Ta vihkas selle kuritarvitusi nagu Püha Augusti-nuski. Me sööme lihtsalt ja meil pole muud vara kui seljas olev rüü ja meie vooruslikkuse vanne on meile niisama kallis kui meie jumalaarmastus.»

«Ma tean seda, isa. Santo Spirito on kõige austatavam ordu Firenzes.»

«Ja kas austataks meid, kui me kardaksime tarkust? Me usume, et inimaju on jumala üks suurepärasemaid looминguid. Me usume samuti, et kunst on usklik, sest ta on inimese kõrgemaid pürgimusi. Ei ole olemas mingisugust paganlikku kunsti, on ainult hea kunst ja halb kunst.» Ta peatus hetkeks ja vaatas ringi, uhke oma raamatukogule. «Tule tagasi kantseleisse, kui oled lugemise lõpetanud. Mu sekretär joonistab sulle ehituste kaardi ja tunniplaani, mil sa võid töötada kuskil kloostriõues.»

Järgnevail nädalail ei näinud Michelangelo muud kui neid, kelle igapäevane tööteekond viis läbi Surnute õue või teise õue, kus olid kolme Gaddide sugupõlve poolt maalitud freskod, või koosoleku-majja, kus Siena maalija Martini oli maalinud «Kristuse kannatuse». Juhuslikud mööduvad mungad või ilmikvennad ei teinud väljagi, et ta seal oli. Vaikus tundus talle karastavana, otsekui oleks ta olnud üksinda universumis: ainult tema, ta joonistamisvahendid,

163

hauad, mida ta jäljendas, või Cimabue freskod võiv kaarte all. Kui ta ei joonistanud, siis veetis ta aja raamatukogus Ovidiust, Homerost, Horatiust, Vergiliust lugedes.

Prioril oli hea meel, et ta kasutas ära kõik tunnid, mis tunniplaan lubas. Ta kõneles temaga päevasündmustest. Michelangelo polnud iial erilist huvi tundnud poliitika vastu. Lorenzo ajal töötas sisemine valitsus nii sujuvalt ja riikidevahelised liidud olid nii tugevad, et palees, tänavail, Ghirlandaio juures või Duomo trepiastmeil oli olnud hoopis vähe puht-poliitilisi kõnelusi. Nüüd vajas ta tingimata vestluskaaslast; prior tajus seda vajadust ja ohverdas talle ohtrasti oma aega.

Lorenzo surmaga oli kõik muutunud. Lorenzo oli kogu aja olnud pidevalt ühenduses Signoriaga ja saavutanud selle nõusoleku oma veenmisjõu abil. Piero aga ignoreeris valitud Nõukogusid, tegi meelevaldseid otsuseid. Tema isa oli kõndinud

tänavail ühe või paari sõbraga, tervitanud ja kõnetanud kõiki. Piero ei tulnud kunagi välja teisiti kui ainult ratsa, ümbritsetuna palgalistest ihukaitsjatest ega tundnud kedagi, kui ta läks nagu majesteet linnast oma suvilaisse ja jälle tagasi, tõrjudes teelt inimesed, vankrid, eeslid, kaubakoormad.

«Isegi see võidaks talle andestada,» tähendas prior Bichiellini, «kui ta töötaks hästi. Kuid ta on kõige viletsam valitseja, kes Firenzel on olnud pärast õnnetuid gvelfide ja gibelliinide kodu-sõdasid. Itaalia linnriikide vürstid, kes tulevad liitu uuendama, ei salli teda, on arvamusel, et ta on andetu. Ta ei oska muud kui ainult käsutada. Kui tal oleks ainult niipalju mõistust, et ta kõneleks avalikult Signoriaga . . .»

«See ei oleks tema iseloomule kohane, isa.»

«Siis oleks tal kõige parem asuda õppima. Opositsioon hakkab liituma. Savonarola ja tema pooldajad, Medicite nõod Lorenzo ja Giovanni, ja nende poolehoidjad, vanad perekonnad, kelle liikmed ta kõrvale heidab; Linnanõukogu rahulolematud liikmed; linnakodanikud, kes süüdistavad teda selles, et ta jätab hooletusse kõige tähtsamad riigiasjad ja korraldab spordivõistlusi ning turniire nii, et ta ise üksi saab võita. Meil on ees rasked ajad ...»

2.

«Buonarroto, kui palju minu raha on sinu käes hoiul?» küsis Michelangelo sel õhtul.

Buonarroto uuris oma arveraamatut, ütles vennale, mitu floriini oli palee-aegsetest säästudest järel.

184

«Kena. Sellest jätkub marmori ostmiseks ja jääb veel vähe üürigi jaoks üle.»

«Sul on siis mõni plaan?»

«Ei, ma tunnen ainult vajadust tegutseda. Sa pead toetama mind, kui ma valetan isale. Ma ütlen talle, et olen saanud väikese tellimuse ja et nad maksavad marmori eest ja mõne skuudo kuus, seni kui ma töötan. Maksame raha Lodovicole minu säästudest.»

Buonarroto raputas kurvalt pead.

«Ütlen, et tellijal on õigus töö tagasi lükata. Sel viisil võin end kindlustada selleks puhuks, kui ma ei saa kuju kaubaks teha.»

Lodovico pidi sellega rahul olema.

Michelangelo asus siis järgmist probleemi lahendama.

Mida ta tahtis raiuda? Talle tundus, et oli tulnud aeg asuda oma esimese täisplastilise kuju kallale. Kuid missuguse kuju? Millest see peaks olema? Küsimus oli seeme; kõik muu sündis, pärines esialgsest kujutlusest. Ilma kujutluseta ei ole ka kunstiteost; see oli nii lihtne ja samal ajal ka nii piinavalt keerukas probleem.

Ta ainuke südameiha oli pärit armastusest ja murest: valmistada midagi Lorenzost, leida teema, mis väljendaks andekust, julgust, tarkuse avarust ja sügavust; kujutaks selle mehe inimlikku mõistust, mehe, kes oli võtnud endale ülesandeks juhtida maailma vaimu- ja kunstirevolutsiooni.

Vastus viibis nagu vastused alati. Ent ainult jonnakalt ülesandele pühendudes võis ta välja jõuda selle kujutluseni, mis lükkab pärani loova jõu uksed. Ta mõtted pöördusid alati tagasi sellele, et Lorenzo oli sageli kõnelnud Heraklesest ja väitnud, et kreeka muistend ei tähendanudki seda, et tema kahtteistkümmend vägitööd tuleks võtta täht-tähelt: ei Erymanthose metskuldi püüdmist, ei Nemease lõvi võitmist, ei Augiase tallide puhastamist neist läbi juhitud voolava jõe abil. Need kangelasteod olid

võib-olla nende erinevate ja peaaegu võimatute ülesannete sümbolid, mille ees seisab iga uus inimpõlv.

Kas polnud Lorenzo Heraklese kehastus? Kas polnud ta asunud sooritama kahtteist kangelastegu rumaluse, eelarvamuste, silmakirjalikkuse, kitsarinnalisuse, sallimatuse vastu? Kindlasti oli ta teinud Heraklese töö, asutades ülikoole, akadeemiaid, kunsti- ja käsi-kirjakogusid, trükikodasid, julgustades kunstnikke, õpetlasi, poeete, filosoofe ja teadlasi taastõlgendama maailma elujõulistes, moodsates mõistetes ja tehes inimesele kättesaadavaks kõik inimmõistuse ja -vaimu viljad.

Lorenzo oli ütelnud: «Herakles oli pooliti inimene ja pooliti jumal, ta oli sündinud Zeusist ja surelikust Alkmenest. Ta on inimloomuse pooliti inimliku ja pooliti jumaliku päritolu igavene sümbol.

185

Kui meie kasutame seda, mis on meis jumalikku, võime sooritada need kaksteist kangelastegu igal oma elupäeval.»

Ta pidi leidma tee Heraklese esitamiseks nõnda, et see oleks ka Lorenzo, mitte üksnes kreeka legendi füüsiline hiiglane, nagu ta oli kujutatud Giotto «Campanile's» või Pollaiuolo üheksa jala kõrgusel maalil, vaid ka luuletaja, riigimees, ülemaailmne kaupmees, patroon, revolutsionäär.

Selleks pidi ta pääsema välja kodunt omaenese töökotta. Samuti nagu ta oli jätnud bareljeefi seljataha, samuti oli ta üle kasvanud ka Bertoldo miniatuurkunstist. Pealegi ei võinud ta mõeldagi, et ta oleks raiunud Heraklese või Lorenzo elusuurusest väiksemana. Õigupoolest oleks see pidanud olema kaks korda inimesest suurem, sest nad olid pooljumalad, kes vajasid sündimiseks kangelaslikku marmorit. Kuid kust leida niisugust marmorirahnu? Ja kuidas maksta selle eest? Tema säästudest piisas ainult kümnendikuks osaks kuludest.

Talle tuli meelde Duomo töökoda, mis asus määratu suure katedraali taga, mis oli katedraali ehitamise ajal olnud töömeeste asupaik ja materjalide hoiukoht ja mida hiljem kasutasid Duomo töödejuhataja ja remonditöölised. Materjalide sisse- ja väljavedamise ajal väravast möödudes mäletas ta olevat näinud mitut suurt marmorirahnu seal maas vedelevat. Ta läks platsile, tegi ringi õuel. Töödejuhataja, kelle pea oli paljas nagu roosa marmorkera ja kelle nina tungis otse näost välja nagu ettesirutatud sõrm, tuli temalt küsima, millega ta võiks talle abiks olla. Michelangelo ütles oma nime.

«Ma olin õpilane Medicite aias. Nüüd pean töötama omapead. Mul on vaja suurt marmorirahnu, kuid mul on vähe raha. Ma mõtlesin, et linn on ehk nõus ära müüma midagi, mida ta ise ei vaja.»

Töödejuhataja, kes oli ametilt kiviraiuja, tõmbas silmad kitsasteks piludeks, otsekui kaitseks lendavate kildude vastu.

«Kutsu mind Beppeks. Mis sind huvitab?»

Michelangelo hingas sügavalt.

«Esiteks, Beppe, see suur sammas. See, mida on juba töödeldud.»

«Seda kutsutakse «Duccio kiviks». See oh pärit Carrarast. Püsti on see seitseteist-kaheksateist jalga kõrge. Duomo ehituskomitee ostis selle Ducciole Heraklese jaoks. Töövaeva säästmiseks käskis Duccio selle kivimurrus välja tahuda. See jõudis siia rikutuna. Ma olin siis kaheteistkümneaastane õpipoiss.»

Beppe sügas kuuehambulise peitliga tugevasti selga. «Duccio raius seda nädal otsa. Ta ei suutnud selles leida mingit kuju, ei suurt ega väikest.»

180

Michelangelo käis ümber tohutu rahnu. Ta kompas seda uurivalt sõrmedega.

«Beppe, kas see kivi rikuti tõepoolest kivimurrus? See on kujult kohmakas, jah, kuid võib-olla rikkus Duccio ise selle ära nende löökidega, näe see siin keskel, kus ta uuristas liiga sügavale. Kas ehituskomitee müüks selle ära?»

«Ei, kindlasti mitte. Nad kõnelevad sageli selle kasutamisest.»

«Aga siis see väiksem? Sedagi on juba raiutud, kuigi mitte nii halvasti.»

Beppe uuris üheksa jala kõrgust rahnu, millele Michelangelo osutas.

«Võiksin ju küsida. Tule homme tagasi!»

«Kas sa küsiksid minu nimel ka hinna?»

«Töödejuhataja avas suu hambutuks naeratuseks. «Ma ei ole veel iial näinud kiviraiujat, kel oleks homne pastaraha täna kukrus.»

Vastus viibis mitu päeva, kuid Beppe oli osutanud talle teene.

«See on sinu oma. Ma ütlesin neile, et see on inetu lihatükk ja oleksime rõõmsad, kui saaksime ruumi. Nad käskisid mul määrata mõistliku hinna. Kuidas oleks viie floriiniga?»

«Beppe! Ma kallistaksin sind. Olen täna õhtul rahaga tagasi, ra lase seda ära viia!»

Beppe sügas oma kiilaspead ugnetto otsaga.

Nüüd, kus Michelangelol oli marmor, tuli tal leida ka töökoht, atsus tõmbas teda Medicite aeda. Seda ei olnud kasutatud pärast orenzo surma, suvine rohi oli kõrge, lõikamata, pruuniks muutunud, väike kasiino keset aeda oli tühjaks riisutud, ainult kivivirnad olid endiselt alles aia tagaosas, kus Lorenzo raamatukogu ehitamine oli pooleli jäetud. Ta mõtles: «Kas ma võiksin kasutada ma vana kuuri? See ei teeks kellelegi kahju ega maksaks Pierole midagi. Võib-olla lubaks ta mulle seda, kui ma ütlen talle, mida ma raiun.»

Ta ei suutnud end sundida Piero jutule minema. Käänates tagavärava poole, et lahkuda, nägi ta silmanurgast kaht kogu Piazza an Marco poolsest peauksest välja tulevat: Contessina ja Giuliano. Nad polnud näinud üksteist pärast Lorenzo surma. Kasiino rõdul ad kohtusid. Contessina näis olevat kühmu tõmbunud, isegi eredas juulipäikeses oli ta nägu kahvatu. Päikest kaitsva laia kübara alt ei paistnud muud, kui ta tavatult elavad pruunid silmad.

Giuliano alustas esimesena juttu.

«Miks sa ei ole meid vaatama tulnud? Tunneme sust puudust.»

Contessina hääl oli etteheitev. «Sa oleksid võinud meile külla tulla.»

187

«... aga Piero?»

«Mina olen ka Medici. Samuti Giuliano.» Contessina oli vihane. «Palee on meie kodu. Meie sõbrad on seal teretulnud.»

«Ma küsisin Contessinalt, miks sa ei ole meil käinud,» ütles poiss.

«Mind ei ole kutsutud.»

«Mina kutsun sind,» hüüdis Contessina impulsiivselt, «Giovanni peab homme Rooma tagasi minema, siis jääme me täiesti üksinda, välja arvatud ainult Piero ja Alfonsina, neid ei näe me iial.»

Contessina jätkas: «Paavst Innocentius on suremas. Giovanni peab olema kohal, et kaitsta meid selle eest, et mitte mõnd Borgiat ei valitaks paavstiks.»

Ta vaatas aiast välja.

«Giuliano ja mina jalutasime siin peaaegu iga päev. Arvasime, et sa töötad. Kus mujal sa oleksid pidanud töötama kui mitte siin.»

«Ei, Contessina, ma pole siin töötanud. Kuid täna ostsin tüki marmorit.»

«Siis võime tulla ja sind külastada,» ütles Giuliano innukalt.

Michelangelo seisis ja vaatas kindlalt Contessinale otsa.

«Mul ei ole luba.»

«Aga kui ma sulle selle muretsen?»
Poiss ajas end sirgu.
«See on üheksa jala kõrgune sammas, Contessina. Väga vana. Halvasti töödeldud. Kuid see-eest hea. Ma kavatsen raiuda Heraklese. Ta oli su isa lemmik.»
Ta sirutas tüdrukule käe. Tüdruku sõrmed olid kuuma suvepäeva kohta üllatavalt külmad.
Ta ootas kannatlikult päeva, teise, kolmanda, neljanda, tulles alati tagasi päikeseloojaku ajaks. Kuid Contessinat ei tulnud. Siis. viiendal päeval, kui Michelangelo istus kasiino trepil, närides pruuni rohukõrt, nägi ta Contessinat läbi peavärava sisse tulevat. Ta süda peksis. Contessina vana hoidjatar oli temaga kaasas. Michelangelo tormas mööda jalgrada talle vastu.
Tüdruku silmad olid punased.
«Piero keelas ära!» hüüdis poiss.
«Ta ei vasta. Olen temalt küsinud mõnisada korda. Ta vaikib See on tema komme. Siis ei saa keegi ütelda, et ta on keelanud.» Tema helge lootus, et ta võib jätkata aias töötamist, purunes «Ma kartsin juba, et see nii läheb, Contessina. Sellepärast ma lahkusingi paleest. Ega pole tagasi tulnud. Isegi mitte sind vaatama.»
Contessina astus sammu lähemale. Nad seisid, huuled ainult tolli võrra üksteisest eemal. Hoidjatar pööras näo kõrvale.
188
«Piero ütleb, et Ridojfi pere pahandab, kui me jälle teineteist näeme .. . Vähemalt mitte enne mu abiellumist.»
Kumbki neist ei nihkunud lähemale, nende huuled ei ühinenud, nende noored haprad kehad ei puudutanud teineteist. Kuid Michelangelo tundis, et ta hoiab Contessinat hellas süleluses.
Contessina läks aeglaselt mööda keskmist jalgrada, möödus väikesest pronksist poisist, kes seisis purskkaevu keskel ja võttis jalast okast välja.
Koos hoidjatariga kadus ta piazza'le.

3.

Beppe, kel olid sinisesoonelised punased põsed ja kes oli nii inetu, nagu võib olla ainult vanade etruskide järglane, seesama Beppe tuli talle abiks.
«Ma ütlesin Komiteele, et vajan päevilist, et sa pakud end ilma palgata tööle. Hea toskaanalane ei keeldu millestki, mida muidu saab. Löö oma töökoda tagamüüri äärde lahti!»
Firentselased, kel oli pool tosinat perekonnanime ja kes uskusid, et lühike nimi tähendab ka lühikest elu ja lühikest õnne, olid andnud sellele töökojale nimeks Opera di Santa Maria del Fiore del Duomo. See oli asutus, mis suutis kanda oma keerukat tiitlit, sest ta hõlmas terve skvääri katedraali taga koos tänavat ääristavate majade, ateljeede ja kantseleide poolkuu-kujulise riviga teisel pool. Sellel ehitusterindel olid Donatello, Della Robbia ja Orcagna raiunud oma marmorkujusid, olid valanud oma pronksteosed Opera ahjudes.
Õue poolringi-kujulisel puutaral oli katus peal. Selle all leidsid töömehed kaitset suvel kõrvetava päikese ja talvel mägedest Arno orgu langevate vihmasagarate eest. Siia seadis Michelangelo üles sepikoja, tõi kottidega kastanipuid ja rootsi raudlatte, sepistas endale üheksast peitlist ja kahest vasarast koosneva tööriistade komplekti, tegi joonistuslaua lauatükkidest, mis välimuse järgi näisid olevat vedelnud õuel juba sellest ajast, mil Brunelleschi lõpetas toomkiriku.

Nüüd oli tal töökoda, kus ta võis asuda koidust kuni pimedani. Nüüd võis ta jälle töötada scalpellino'de vasarakõlina saatel. Tal oli joonistuspaberit. sütt, pliiatseid, värvilist tinti ning ta oli valmis tööd alustama.

Ta esitas endale küsimusi, kuna ta lõplik tulemus olenes esitatud ja vastatud küsimuste üha laienevast ja süvenevast ringist. Kui vana oli Herakles marmorist väljakerkimise hetkel? Kas olid tal

189

kõik kaksteist vägilastööd seljataga, või oli ta alles oma matka poolel teel? Kas kandis ta võidumärki, Nemease lõvi nahka, või oli ta alasti maailma ees? Oli tas uhkusetunnet selle üle, kuipalju ta oli pool jumalana teinud, või piinas teda saatuslik tunne, et poolinimesena sureb ta kentaur Nessuse verest mürgitatuna?

Kuud kulusid ja ta sai teada, et enamik süüdistusi Lorenzo vastu firentselaste moraali ja vabaduse vägistamises olid ebaõiged, et Lorenzo oli võib-olla üks suurimaid inimolendeid sellest peale, kui Perikles oli loonud Kreekas kuldse ajastu kaks tuhat aastat tagasi. Kuidas aga näidata, et Lorenzo saavutused olid niisama suured kui Heraklesel?

Esiteks oli Lorenzo inimene. Inimesena tuli ta uuesti luua, äratada hõõguvale elule sellest tuultes luitunud marmorirahnust, mis seisis palkide najal tema ees. Ta pidi looma endale käsituse tugevamast mehest, kes on kunagi maa peal kõndinud, ülivõimas igas suhtes. Kust leiaks ta Toskaanast, väikeste, nigelate, ebasangarli-kult kujundatud meeste maalt niisuguse modelli?

Ta kolas Firenze läbi, vaadeldes tünderseppi raskete puuvasaratega, villavärvaleid, kel käsivarred olid värvist sinised ja rohelised, rauakaupmehi, seppi, Strozzi palee ehitusel töötavaid maa-mehelikke kivitahujaid, pakikandjaid, kes jooksid kahekorra kõveras koorma raskuse all, noori atleete, kes maadlesid pargis, peaaegu alasti süvendajaid, kes lamedapõhjalistes paatides vinnasid põhjast üles Arno muda. Ta veetis nädalaid maal, vaadates, kuidas talupojad korjasid vilja ja viinamarju, laadisid raskeid kotte ja kaste vankritele, peksid nisu, veeretasid oliivipurustaja graniitrulle, raiusid maha vanu puid, ehitasid kivimüüre. Siis pöördus ta tagasi Duomo töökotta, kus ta jonnakalt joonistas iga näojoone, jäseme, torso, pingutatud selja, tõstva õlalihase, tõukava käsivarre, pingutatud reie, kuni tal oli terve mapp täis inimkeha osi. Ta seadis üles armatuuri, ostis puhast meevaha, hakkas modelleerima ega olnud rahul.

Kuidas võin ma luua inimese kuju isegi kõige jämedamates joontes, kui ma ei tea, mida ma teen? Kuidas võin ma luua muud kui ainult pinnapealset skulptuuri, välisvorme, luude piirjooni, mõningaid lihaseid, mis liiguvad? Tagajärjed! Mis tean ma põhjustest? Inimese elavast ehitusest, mis on inimese pinna all ja mida minu silm ei näe? Kuidas võin ma teada, kuidas sünnivad, mis põhjustel tekivad need vormid, mida ma näen väljast?

Need küsimused oli ta esitanud juba Bertoldole. Nüüd teadis ta vastust. See oli tema sisemuses pikka aega peidus olnud. Ta võitles selle paratamatuse vastu. Polnud aga mingit pääsu. Ta ei või iial saavutada osagi sellest kujurioskusest, mida ta taotleb, kui ta ei

190

saa inimkeha lahkamise teel tundma õppida; kui ta ei tunne inimkeha iga viimasegi osa tegevust, ei tea täpselt, mis ülesandeid need täidavad ja kuidas nad saavutavad oma eesmärgi; kui ta ei tea nende kõikide osade, luude, vere, ajude, lihaste, kõõluste, naha, soolte omavahelisi suhteid. Täisplastilised inimkujud peavad olema täiuslikud, missuguse nurga all me neid ka vaataksime. Skulptor ei saa luua liikumist, kui ta ei tea, mis on selle põhjuseks, ta ei või kujutada pinget, konflikti, draamat, ponnistust, jõudu, kui ta ei ole näinud selle keha iga sisemist kiudu ja ainet

tegevuses, mis moodustab jõu ja hoo; kui ta ei tea, kuidas liikumine esiküljel mõjutab vastavaid lihaseid tagaküljel; kui ta ei taju inimkeha tervikuna.

Ta pidi õppima anatoomiat! Aga kuidas? Hakkama kirurgiks? See võtaks aastaid. Isegi kui ta läheks seda ebatõenäolist teed mööda, mis kasu oleks kahe mehe laiba lahkamisest, mis toimub komisjoni juuresolekul Piazza della Signorial?

Ta peab mingil viisil nägema lahkamist!

Ta mäletas, et Marsilio Ficino oli Cosimo de' Medici arsti poeg. Isa oli teda õpetanud senikaua, kuni Cosimo oli tähendanud, et ta on «sündinud parandama inimeste hingi, mitte ihu».

Ta läks jalgsi Careggisse Ficino villasse, et esitada oma probleem ligi kuuekümneaastasele mehele, kes tegi ööd-päevad tööd oma käsikirjadega täidetud raamatukogus lootuses, et suudab lõpule viia kommentaarid «Dionysius Areopagitale». Ficino kaks kaunist vennatütart lasksid ta villasse ja saatsid ta raamatukogusse. Platoni Akadeemia tillukesekasvuline asutaja istus Platoni büsti all, sulg tindiste sõrmede vahel, sügavad kortsud pingul nahaga näol.

Michelangelo selgitas kohe, milleks ta oli tulnud. Lisas siis: «Arsti pojana, ise arsti koolituse saanud, peate teadma, missugune on inimese sisemus.»

«Ma ei viinud oma arstiteaduslikke õpinguid lõpule.» «Kas te teate, kas praegu keegi lahkab?»

«Kindlasti mitte! Kas sa ei tea, missugune karistus on laiba häbistamise eest?»

«Eluaegne pagendus?»

«Surmanuhtlus!»

Hetkelise vaikuse järel küsis Michelangelo: «Aga kui keegi oleks nõus sellega riskima? Kuidas peaks ta toimima? Ootama matuseid vaestekalmistul?»

Ficino hüüdis kohkunult: «Mu kallis noor sõber, sa ei või ennast ometi kujutleda hauarüüstajana! Mitu korda sa arvad endal selle õnnestuvat? Sind tabatakse lahatava laiba juurest ja puuakse

191

Palazzo della Signoria kolmanda korruse aknast välja. Kõneleme teistest, meeldivamatest asjadest. Kuidas su skulptuur edeneb?»

«Sellest me praegu just kõnelesimegi, kallis Ficino.»

Ta murdis kogu aja pead selle probleemi kallal. Kust leida vajalikke laipu? Rikaste laibad maeti perekonnahaudadesse, keskklassi surnuid ümbritses usurituaal. Missugused surnud olid Firenzes valveta ja liigsed? Ainult äärmiselt vaesed, perekonnata, kerjused, kes täitsid Itaalia teid. Need inimesed viidi haiglatesse, kui nad olid haiged. Missugustesse haiglatesse? Kirikute haiglatesse, kus olid priid voodid. Ja see kirik, mille juures oli suurim vaestehaigla, oli sama, millel oli ka suurim ja tuntuim maksuta võõrastemaja.

Santo Spirito!

Ta tundis, kuidas tal juuksed laubal pragisesid. Santo Spirito. kus ta tundis mitte ainult priorit, vaid ka iga koridori, raamatukogu, võõrastemaja, aedu, haiglat, kloostriõuesid.

Kas võiks ta paluda prior Bichiellinilt neid laipu, mida keegi taga ei nõua? Kui prior sisse kukuks, juhtuks temaga halvem kui surm: ta kõrvaldatakse ordust, heidetakse kirikust välja. Kuid ta oli julge mees, kes ei kartnud mingisugust maapealset jõudu, senikaua kui ta isiklikult ei solvanud jumalat. Kui uhke oli ta selle üle, et endine ordu prior oli olnud Boccaccio sõber ja Boccaccio omasoodu oli olnud oma aja vihatumaid ja laimatumaid mehi: prior oli võtnud ta oma külaliseks, kaitsnud teda, kasutanud Boccaccio raamatukogu inimteadmiste heaks. Augustiinlased ei tundnud hirmu, kui nad arvasid, et neil on õigus.

Ja mida oli üldse kunagi teoks tehtud ilma riskita? Kas polnud mitte üks Genuast pärinev itaallane just samal aastal purjetanud üle tasase Atlandi ookeani kolme väikese laevaga, millest ta öeldi võivat välja kukkuda, otsides uut teed Indiasse.

Kui prior olekski nõus võtma endale niisugust kohutavat riski, kas võiks tema, Michelangelo, olla nii isekas, et paluda temalt seda. Kas õigustaks eesmärk niisugust ohtu?

Ta veetis ärevaid päevi ja unetuid öid otsust tehes. Ta esitaks prior Bichiellinile ausa, otsekohese palve, selgitaks täpselt, mida ta tahab ja vajab. Ta ei solvaks priorit kavalusega; kirikuvande või timuka silmuses ei olnud midagi kavalat.

Kuid enne kui ta kõneleb prioriga, peab ta täpselt teadma, kuidas plaan teostatav on. Samm-sammult kobas ta edasi. Ärevusega liikus ta edasi kiviraiuja rütmis: ei ainustki mõtet seitsmeni lugedes ja peitli vajudes kivisse vasaralöökidest, ja ainult mõningaid harvu neljani-lugemise ajal kuju võtvaid sõnu.

Ta käis läbi Santo Spirito, kloostriõuede, väljaspool olevate

192

juurviljaaedade, tänavate ja väikeste põiktänavate, mis ümbritsesid kloostri maa-ala, ta kontrollis sissekäike, vaatluspunkte, hauakabelisse viivaid teid ja kloostri sees oleva surnukambri asukohta; laibad hoiti selles üle öö kuni matmiseni hommikul.

Ta joonistas täpse ja mõõdetelt õige skeemi võõrastemaja, haigla ja munkade eluruumide asendi kohta. Ta märkis ära tee, mida mööda ta võiks pääseda tagavärava kaudu Via Maffialt kellegi märkamata sisse, minna läbi aedade ja koridoride surnukambrisse. Ta tuleks hilja õhtul ja lahkuks enne koitu.

Ta pidi otsustama, millal ta esitab asja, valima õige hetke ja koha, selleks et suurendada võimalusi ja saavutada selgust. Õige koht priorile lähenemiseks oli selle suur kabinet, kus ta asus raamatute ja käsikirjade keskel.

Prior laskis tal esitada ainult osa ettepanekust, heitis kiire pilgu tema ette kirjutuslauale laotatud plaanile, siis katkestas teda külmalt.

«Küllalt! Ma mõistan täielikult. Ärgem puudutagem enam iial seda küsimust. Sa ei ole seda iial suhu võtnud. See on kadunud nagu suits, mingisuguseid jälgi jätmata.»

Jahmunud keeldumise kiirusest, korjas Michelangelo oma kaardid kokku ja leidis end seisvat väljas Piazza Santo Spiritol, mis äkki tundus külmana pilvise sügistaeva all. Ta ei näinud jälgegi tema ümber piazza'l toimuvaist turuaskeldustest, mõistis ainult, et ta oli asetanud priori talumatusse seisukorda. Prior ei taha teda enam iial näha. Kirikusse võib ta minna, kuid kloostrisse mitte. Ta oli kaotanud oma eesõigused.

Ta kõndis läbi inimestest kihavate tänavate, istus tummana Heraklese kivi ette. Mis õigus oli tal raiuda Heraklest, püüda tõlgendada Lorenzo lemmikkuju? Ta hõõrus sõrmedega ninaluid, nagu oleksid need valutanud esimest korda.

Ta oli üksinda.

4.

Ta istus pingil suure fresko ees. Santo Spirito oli tühi pärast varahommikust jumalateenistust. Mõni juhuslik naine, pea kaetud musta rätiga, põlvitas altari ees. Keegi mees astus sisse, põlvitas ja kiirustas jälle välja. Raske viirukisuits hõljus õhus päikesekiirtes.

Prior Bichiellini tuli käärkambrist, nägi Michelangelot ja sammus tema suunas. Ta seisis hetke, uuris joonise väheseid ebalevaid jooni ja küsis siis:

«Kus sa oled olnud viimased nädalad, Michelangelo?»

«Ma . . . ma . ..»

193

«Kuidas siis kuju edeneb?»

Ta käitumine polnud põrmugi muutunud, sellest paistis samu huvi ja kiindumus nagu ennegi.

«See ... seisab sealsamas ...»

«Sa tulid mulle meelde, kui saime uue illustreeritud käsikirja. Selles on mõningaid inimkujusid neljandast sajandist, mis võiksid sind huvitada. Kas tahaksid neid näha?»

Michelangelo tõusis aralt ja järgnes priorile läbi käärkambri üle kloostriõue tema tööruumi. Laual oli kaunis, sinise ja kullaga illustreeritud pärgamentkäsikiri. Prior avas laualaeka ja võttis sealt pika võtme, mille ta asetas köite peale põiki, et lehti lahti hoida. Nad kõnelesid vähe aega, siis ütles prior:

«Allora, meil mõlemal on oma töö teha. Tule jälle peagi tagasi!»

Michelangelo pöördus tagasi kirikusse, teda ümbritses soe hõõgus. Ta polnud kaotanud priori sõprust. Talle oli andestatud, vahejuhtum oli unustatud. Kui ta ei olnud küll kaugemale jõudnud oma anatoomiaõpinguis, siis ei olnud ta kannatanud vähemalt parandamatut kahju.

Kuid tal polnud mingit kavatsustki uurimisest loobuda. Ta istus kõval pingil, ei suutnud töötada, arutles, kas hauarüüstamine pole mitte kõige sobivam lahendus, kuna see ei seo kedagi teist. Aga kui ta kaevaks üles laiba, täidaks haua, et möödujad ei märkaks, kannaks laiba kuhugi lähedasse majja ning viiks ta tagasi kalmistule, kui ta on oma uuringud lõpetanud? See tundus füüsiliselt võimatu.

Ta pöördus tagasi Santo Spirito raamatukokku ja otsis raamatutest uusi vihjeid, missugusena muinasaja inimesed olid Heraklest kujutanud. Samal ajal leidis ta ühe illustreeritud arstiteadusliku käsikirja, milles näidati, kuidas patsiendid seoti köiega madratsi külge kinni, enne kui neid hakati opereerima; kuid selles polnud ühtki pilti selle kohta, mida kirurg oli leidnud pärast lõikust.

Jällegi pakkus prior oma abi, otsides talle raske nahkköite ühelt ülemiselt riiulilt, lehitses seda ja hüüatas: «Nii-nii, siin ongi sellest juttu,» ja asetas raske pronksvõtme lehekülgede peale.

Alles neljandal või viiendal korral hakkas Michelangelo võtit märkama. Prior kasutas seda nii raamatu lahtihoidmiseks kui ka paigamärgina, kui ta sulges köite, joonlauana, kui ta ridu alla kriipsutas.

Alati võti. Alati seesama võti. Kuid mitte iialgi siis, kui tööruumis oli teisi, kas munki või ilmiksõpru. Miks?

Ta käis järgmistel nädalatel tosinaid kordi priori juures. Kui ta joonistas tunni või paar, tuli prior kirikusse, tervitas teda rõõmsalt

194

ja kutsus ta oma kabinetti. Ja reeglipäraselt ilmus suur pronksvõti laekast lauale.

Öösel lebas Michelangelo ärkvel ja nägi võtit enda ees. Päeval tegi ta pikki jalutuskäike sügisvihmas kuni üles Maiano kivimurdudeni ja kõneles iseendaga:

«See peab midagi tähendama. Kuid mida? Milleks kasutatakse võtmeid? Ilmselt uste avamiseks. Kui palju on neid uksi, millest mina huvitatud olen? Ainult üks. Surnukambri uks.»

Ta pidi vastu võtma õnnemängu. Kui prior oli mõelnud selle tema jaoks, siis on hästi, kui mitte, siis viib ta selle kaasa lihtsalt kogemata, hajameelsusest, ja toob selle järgmisel päeval tagasi, öösel tuleb ta sisse kloostri tagaväravast ja läheb surnukambrisse. Kui võti sobib uksele, siis on ta oletused õiged. Kui mitte ...

Oli kesköö, kui ta tuli kloostrisse. Ta lipsas kodunt hääletult välja, et mitte kedagi äratada, ja tuli haiglasse mööda kõverteed Santa Crocest üle Ponte Vecchio silla, Pitti paleest mööda, läbi kõrvaltänavate rägastiku. Niiviisi ei kohanud ta öövahte, kes käi-

sid mööda kindlaid radu oma laternatega ja keda võis näha juba kaugelt teispoolt väljakut.

Ta hoidus vastu haigla müüre Via Sant' Agostinol, pööras Via Maffiale ja läks kvartali keskel oleva väikese värava suunas, mille kohal sädeles pehmelt pimeduses Agnolo Gaddi fresko «Madonna ja laps». Kõik Santo Spirito võtmed avasid selle värava; ta avas selle, lipsas vasakul paistvate tallide taha, hoidus eemale peateest, sest järgmine ehitis oli ilmikvendade dormitoorium, keeras pimedasse kööki ja nüüd muutus ta hingamine kiiremaks, kui ta sööstis põiki haigla sisemüüri suunas.

Ta leidis lahtise keskkaare, lipsas koridori, mis viis ravialuste lukustatavatesse kongidesse ja käändus surnukambri poole. Õlilamp põles seinanišis. Ta võttis kaasasolevast rohelisest lõuendkotist küünla, süütas tahi ja peitis selle mantli hõlma alla.

Ainuke teda ähvardav tõeline oht oli haiglaülem, aga kuna selle munga ülesandeks oli ühtlasi ordu varanduse hoidmine ja ta töötas koidust pimedani, hankides kõike vajalikku haiglale, võõrastemajale ja kloostrile, siis ei viitsinud ta tõenäoliselt tulla oma kongist öisele ülevaatusele. Kui kella viiene õhtusöök oli kätte toodud, seati ravialuste kongid ööks korda ja kongide uksed suleti. Majas ei olnud alati kohal viibivat arsti: ei oletatud, et haiged võiksid öö jooksul haigemaks jääda või abi vajada, ja nad tegid sõnakuulelikult, mis neilt oodati.

Ta seisis hetke jäigalt surnukambri ukse ees. Siis pistis suure võtme lukuauku, pööras seda aeglaselt paremale, siis vasakule ja

195

tundis, et lukk liigub. Hetke jooksul oli ta avanud ukse, hüpanud ruumi, sulgenud ja lukustanud ukse enda järel. Sel otsustaval hetkel ei teadnud ta, kas ta usaldab asuda ees seisva ülesande kallale või mitte.

Surnukamber oli väike, kaheksa korda kümme jalga, aknata. Kiviseinad olid lubjatud, põrand tehtud ebatasastest kividest. Keset ruumi, kahele puust pukile asetatud kitsastel plankudel, peast jalgadeni surilinasse mähituna lebas korjus.

Ta seisis vastu ust toetudes ja hingas raskelt, küünal värises ta käes nagu puud tramontana's. Esimest korda oli ta üksinda ühes ruumis surnuga, koguni lukkude taga ja pühadust teotavate kavatsustega. Tundus, nagu oleks tal külmavärinad üle selja jooksnud: ta oli ehmunum kui iial varem oma elus.

Kes see oli seal mähitud linasse? Mis ta leiab, kui ta käärib lahti korjuse ja laseb lina põrandale langeda? Mis oli see õnnetu olevus teinud, et ta nüüd ilma enda teadmata või nõusolekuta puruks lõigatakse?

«Mis rumalus see on?» küsis ta iseendalt. «Mis tähtsust on sellel surnud inimesele? Tema keha ei lähe taevariiki, ainult ta hing. Mul pole mingit kavatsust lahata selle vaese mehe hinge, isegi mitte siis, kui ma satuksin seda leidma.»

Oma julmast huumorist rahunenud, pani ta koti maha ja otsis kohta, kuhu asetada küünal, mis oli talle nüüd tähtis niihästi valgustusallikana kui ka. ajanäitajana: ta pidi olema siit kindlasti kadunud enne kella kolme hommikul, millal suures pagaritöökojas Via Sant' Agostino ja Piazza Santo Spirito nurgal töötavad mungad üles tõusid, et küpsetada päevaks leiba kloostrile, vaestele ja kõigile siin elutsevate inimeste sugulastele. Ta oli pidanud katsetama palju kordi, et täpselt kindlaks teha, kui kaua põleb iga tüüpi küünal. See, millele ta praegu kohta otsis, põles kolm tundi. Kui ta praksuma hakkab, on tal aeg lahkuda. Ta pidi ühtlasi hoolitsema selle eest, et järgmisel hommikul ei leitaks mingisuguseid küünlarasva jälgi.

Ta puistas kotist välja käärid ja kööginoa, laotas nad põrandale, hoidis hetkeks küünlal alumise otsa ülespoole ja asetas selle siis kindlalt pehmesse vahasse. Ta võttis kuue maha, sest ta higistas juba, kuigi ruum oli külm, asetas selle nurka, lausus segase

palve, mis kõlas umbes järgmiselt: «Issand, anna mulle andeks, sest ma ei tea mitte, mis ma teen,» ja lähenes laibale.

Esiteks pidi ta lahti käärima surilina. Pukklaud oli kitsas. Ta ei arvanud, et ta võib olla nii saamatu. Aeglaselt heitles ta kange kehaga, kergitas algul jalgu, kuni sai lina alakeha alt ära, siis tõstis ta surnukeha vööst ja vasakust käsivarrest kinni hoides vastu

196

oma rinda, kuni sai riide ära kere ja pea ümbert. Mähkmelina oli pikk, ta pidi selle piinarikka toimingu viis korda läbi tegema, enne kui ta lõpuks vabastas korjuse teda kaitsvatest mähistest.

Michelangelo võttis küünla põrandalt ja hoidis seda kõrgel vasakus käes, et uurida keha. Ta esimeseks tundeks oli kaastunne surnu vastu. Teiseks oli hirm..

«Niisugune on minugi lõpp!»

Äkki said kõik vahed elu ja surma vahel selgeks.

Nägu oli ilmetu: suu pool-lahti, ihu roheline roiskumisest. Mees oli tugeva kehaehitusega ja keskealine, kui oli nähtavasti saanud pussihoobi rindu. Laip oli siin olnud nii kaua, et ta temperatuur oli langenud selle külmutusruumi tasemele.

Ta sõõrmed tabasid haisu, mis meenutas väga vanade vette jäänud lillede lõhna. See ei olnud tugev, see kadus, kui ta taganes seina äärde, et puhata hetke, kuid see tungis talle uuesti kallale, kui ta korjusele lähenes, ja siitpeale püsis see tal sõõrmeis ega kadunudki.

Kust alata? Ta tõstis endale lähema käsivarre ja tajus külma, mida ta polnud iial varem kogenud. See ei olnud mitte külmem kui muidu, kuid oli teistsugune. See oli külm, mis oli täidetud tundelise sisuga, kõva külm, mis ei kätkenud nahas, vaid selle all asu-vais lihastes. Nahk oli pehme nagu samet. Ta tundis vastikust, nagu oleks raudne käsi pigistanud ta kõhtu. Kõik ta mälestused soojadest kätest ja õlgadest tulid talle meelde. Ta taganes.

Kulus tükk aega, enne kui ta suutis võtta noa põrandalt, meenutada, mis ta oli lugenud inimkeha kohta, väheseid pilte, mis ta oli näinud. Ta kummardus laiba kohale, rahustas oma meeli ja neelas otsustavalt. Siis sirutas ta noa välja ja tegi esimese lõike rinnaluust kuni alla niueteni. Kuid ta ei olnud küllalt tugevasti vaju-tanud. Nahk oli üllatavalt sitke.

Ta alustas uuesti. Kui ta vajutas nuga tugevamini, märkas ta nahaaluse koe olevat üsna pehme. Nahk avanes umbes kaks tolli. Ta küsis endalt: «Kus on veri?», sest haavast ei voolanud verd. See suurendas ta muljet külmast ja surmast. Siis nägi ta rasva, pehmet, sügavkollast. Ta teadis, mis see oli, sest ta oli näinud, kuidas turul loomadelt rasva lõigati. Ta tegi sügavama lõike, et jõuda lihaseni, mis oli värvilt nahast ja rasvast erinev ja ka kõvem lõigata.

Ta uuris tumepunast lihaskiudude kimpu, lõikas uuesti ja nägi kõhu sisemust.

Hais muutus tugevamaks. Tal hakkas süda pööritama. Esimese loike puhul oli ta koondanud kogu jõu, et jätkata. Nüüd ühinesid kõik elamused: külm, hirm, hais, surmaõudus. Teda tülgastas

197

kudede libedus, rasv, mis niisutas ta sõrmi nagu õli. Ta oleks tahtnud käed pista kuuma vette ja neid pesta. «Mis ma nüüd teen?»

Ta värises, kuulates oma häält kajavat vastu kiviseintelt. Ei olnud suurt ohtu, et teda oleks kuuldud, sest ta selja taga oli paks müür, mille taga asus aed, külje peal matusekabel, haigla poolel koor, millest ükski hääl ei suutnud läbi tungida.

Laiba sisemuses oli pime. Ta võttis küünla kätte, pani lõuend-koti laiba jalgade alla ja asetas küünla laiba kõrgusele.

Kõik ta meeled olid põnevil. Sisikond, mille kallale ta nüüd asus, oli külm, libe, liikuv. Valu käis läbi ta oma sisikonna. Ta võttis ühe poole kõhukelmest ühte kätte, teise poole teise kätte, tõmbas need laiali, et neid hoolikalt uurida. Ta nägi kahvatuhalli läbipaistvat ussi, mis oli mitu ja mitu ringi keerdus. Pinnalt meenutas see pärlit, mis kiiskas, sest see oli niiske ja oli täis midagi, mis liikus ja tühjenes, kui ta seda puudutas.

Ta esialgne vastikustunne oli erutuse tõttu kadunud. Ta võttis noa kätte ja hakkas rinnapõhjast ülespoole lõikama. Nuga ei olnud küllalt tugev. Ta proovis kääridega, kuid pidi tegema käänaku piki ribisid, igaühe kohal eraldi. Ribid olid kõvad, see oli nagu raud-traadi lõikamine.

Äkki hakkas küünal praksuma. Juba kolm tundi! Ta ei suutnud seda uskuda. Kuid ta ei julgenud hoiatust tähele panemata jätta. Ta asetas oma rohelise koti ja küünla põrandale, võttis nurgast mähkmelina. Kinnimähkimine oli tuhat korda raskem kui lahti-mähkimine, sest ta ei võinud nüüd enam laipa küljelt küljele pöörata, muidu oleks kogu sisikond põrandale libisenud.

Higi jooksis tal silmadesse, süda peksis nii valjusti, et ta arvas, et äratab kogu kloostri üles, kui ta oma viimase jõuraasuga tõstis laiba ühe käega laualt, vedades samal ajal mähkmelina selle alt ja ümbert vajalikud viis korda läbi. Tal jäi vaid hetk aega kindlaks teha, et laip lebas plankudel nõnda, nagu ta oli selle leidnud, ja kontrollida, et põrandal ei ole jälgi ega vaha, enne kui küünal viimast korda vilkudes praksus ning kustus.

Michelangelo suutis end veel niivõrd valitseda, et läks koju ringteid kaudu, peatudes tosin kordi, et oksendada vastu maja-nurki ja avalikel väljakutel pimeduses. Laibalõhn tundus olevat ta sõõrmeis igal hingetõmbel. Koju jõudnud, ei usaldanud ta keeta vett Lucrezia hõõguvatel sütel, kartes, et kolin ajab kogu pere üles, ent ta ei suutnud elada, ilma et oleks vabanenud rasva tundest sõrmede küljes. Ta otsis vaikselt tüki kõva libedikuseepi ja pesi end külma veega.

198

Ta keha oli voodisse minnes jääkülm. Ta tombus kõverasse vastu venda, kuid isegi Buonarroto soojus ei suutnud teda aidata. Ta pidi mitu korda üles tõusma ja oksendama öönõusse. Ta kuulis Lucreziat tõusvat, rõivastuvat ja köögi kaudu keerdtreppi mööda tänavale minevat, kui nõrk pärlhall valgus puudutas Via dei Ben-taccordi tallipoolseid aknaid.

Tal olid külmavärinad ja palavik kogu päeva. Lucrezia valmistas talle kanaliha-leent, kuid ta ei suutnud seda sees pidada. Perekond tuli ükshaaval magamistuppa vaatama, mis tal viga on. Ta lamas seal ja tundis end olevat niisama niiske nagu laip. Miski ei suutnud eemaldada laibalõhna ta sõõrmeist. Pärast seda kui ta oli Lucreziale kinnitanud, et viimase õhtusöök polnud süüdi tema kõhukorratuses, läks Lucrezia kööki tagasi talle rohtusid keetma. Monna Alessandra uuris, kas tal ei ple peal laike. Hilja õhtupoolikul suutis ta sees pidada pisut rohuteed, mille eest ta tänas südamest Lucreziat.

Umbes kella üheteistkümne ajal tõusis ta üles, vedas jalga kingad, calze, selga sooja särgi ja mantli ja asus nõtkuvatel jalgadel teele Santo Spirito poole.

Surnukambris polnud laipu. Neid polnud ka järgmisel ööl. Ta sai kaks päeva aega toibuda. Kolmandal ööl leidis ta jällegi plankudest laual käärelinades laiba.

Teine laip oli vanem, valgete habemetüügastega suurel punetaval näol, nahk pingul, selle all olev vedelik näis laiguline. Seekord kasutas ta nuga osavamalt, avas kõhukoopa ühe puhta lõikega, kasutas siis vasakut kätt, et avada rindkere, mis purunes rägisedes nagu murduv puu. See jäi pidama rangluu juurde.

Ta tõstis küünla ja hoidis selle sisikonnale lähemal, sest nüüd nägi ta seda esimest korda tervenisti. Ta nägi midagi kahvatu-punast, mustrilt võrgutaolist ja koelt kõva, ja ta otsustas, et need on kopsud. Sel võrkkoel oli mingi must kiht pinnal, ta oli kuulnud, et nõnda sünnib villatöölistega.

Katseks surus ta kopse: sisisev hääl tungis laiba suust. Kohkunult pillas ta küünla maha. Õnneks see ei kustunud. Kui ta oli uuesti rahunenud ja küünla kätte võtnud, mõistis ta, et kopse puudutades oli ta surunud välja neis oleva õhu; ja esimest korda mõistis ta, mis asi oli hingamine, sest ta nägi ja tundis ning kuulis, missugune side oli kopsude ja suu vahel, tajus, mis tähendus sel oli kogu kehale.

Lükanud kopsud kõrvale, märkas ta tumepunast massi, see pidi olema süda. See oli kaetud läikiva kilega. Kombates seda märkas ta, et kude oli ühenduses umbes õunasuuruse esemega, mis oli rinnas peaaegu lahtisena, ainult püramiidi ülatippu kinnitatuna.

199

«Kas võtan selle välja?»

Ta kõhkles hetke, võttis siis käärid ja lõikas püramiidi-taolise kile katki. Vahetades käärid noa vastu, kooris ta ära kelme, nagu oleks ta avanud banaani. Nüüd hoidis ta südant kahes peos. Ootamatult tabas teda küsimus, võimas nagu Heraklese nui. Kui hing ja süda on üks, mis juhtus nüüd selle õnnetu laiba hingega, nüüd, kus ta oli tema südame välja lõiganud!

Hirm kadus niisama kiiresti nagu ta oli tulnud. Selle asemele tuli võidutunne. Ta hoidis käes inimsüdant! Ta tundis õnne, mida annab teadmine, sest nüüd tundis ta keha kõiki tähtsamaid organeid, teadis missugused need on, missugustena need tunduvad. Ta avas südame noaga ja leidis kohkudes, et seal polnud midagi sees. Ta pani selle õõnsusesse tagasi, samuti ka kopsud koos ribidega, millest kunstnikud olid teinud nii täpseid tähelepanekuid ümbruses olevate kõhnade toskaanalaste järgi. Kuid nüüd teadis ta täpselt, kus süda tuksus selle all.

Tal polnud vähimatki aimu, kuidas asuda sooltekeerude käsitsemisele. Ta võttis kätte ühe tüki ja tõmbas seda. See andis järele kergesti mõnda aega, umbes viie jala võrra; sisikond oli tagaseina küljes nõrgalt kinni ja tuli lahti. Siis hakkas ta tundma vastupanu. Ülaosa laienes mingiks kotiks, mille ta arvas olevat mao. Ta pidi selle lahtilõikamiseks nuga kasutama.

Ta vabastas umbes kakskümmend viis jalga sooli, sõrmitses neid, kompas nende suurust ja sisu. Mõnes kohas oli sees vedelikku, mõnes kõvemat ainet. Ta pani tähele, et see oli katkematu kanal, millel ei olnud ühtki ava algusest lõpuni. Et saada mingit kujutlust selle sisemusest, lõikas ta selle noaga mitmest kohast katki. Soole alaosa sisaldas väljaheiteid. Hais oli kohutav.

Täna öösel oli tal nelja-tunni-küünal, kuid see hakkas juba praksuma. Ta toppis sisikonna tagasi kõhukoopasse ja sai laiba suurte raskustega surilinasse tagasi mähkida.

Ta jooksis Piazza Santo Spirito purskkaevu juurde ja nühkis käsi, kuid ta ei saanud lahti ligasest tundest sõrmede küljes. Ta pistis pea jääkülma vette, et maha pesta süütunnet, seisis hetke, juuksed ja nägu veest tilkumas, siis jooksis ta kogu tee koju, võbisedes nagu halltõves.

Ta oli sisemiselt väsinud.

Ta ärkas ja leidis, et isa seisis ta ees, rahulolematu ilme näol.

«Michelangelo, tõuse üles. On juba lõuna. Lucrezia katab lauda. Mis uus rumalus see siis on, et sa magad lõunani? Kus sa olid eile öösel?»

Michelangelo lamas ja vahtis Lodovicole alt üles näkku.

«Vabanda, isa. Ma ei tunne end hästi.»

200

Ta pesi end hoolikalt, kammis juukseid, pani selga puhtad rõivad ja läks laua juurde. Ta arvas, et kõik läheb hästi. Kui Lucrezia tõi lauale lihaleeme, tormas ta tagasi magamistuppa ja oksendas öönõusse, kuni ta sisikonnas oli valus.

Kuid samal ööl oli ta surnukambris tagasi. . Enne kui ta ukse enda järel lukustas, uppus ta mädanemislehka. Ta mähkis linad lahti, nägi, et laiba vasak jalg oli pruuni värvi ja naha alt immitses rohelist eritist, kogult oli see tursunud kaks korda suuremaks. Muu keha oli tuhkhall, nägu täiesti sisse vajunud.

Ta hakkas edasi töötama seal, kus ta oli eelmisel ööl katkestanud, lõikas kõhu otse lahti ja harutas selle tükk-tükilt läbi. Ta lasi sooled põrandale ja tõstis küünla kõhuõõnele lähemale. Selles oli rida elundeid, mida ta oli otsinud; põrn vasakul, maks paremal küljel. Ta tundis maksa ära härgade ja lammaste maksa järgi, mida oli näinud turul; lülisamba kõrval olid mõlemal pool neerud.

Ta võttis need hoolikalt lahti ja nägi, et need olid ühendatud põiega väikeste traaditaoliste juhade abil. Ta läks edasi kohani, kus maks oli tagaküljest kinnitatud, lõikas sidekoed kääridega läbi ja eemaldas selle kõhuõõnest. Ta uuris selle kuju oma käes, uuris väikest rakku, mis oli kinni selle alumise serva küljes, ja avas ta noaga. Tumeroheline vedelik voolas välja.

Ta nihutas küünla lähemale ja nägi midagi, mis tal oli nägemata jäänud: kõhukoobast eraldas rinnakoopast kuplikujuline lihas. Selle kupli keskel oli kaks auku, mille kaudu läksid kõhtu suuga ühendavad torud. Teine suur auk kulges selgroo kõrval ja läks üles rinnakoopasse. Ta taipas nüüd, et rinnakorvist kõhtu viib ainult kaks ühendusteed, millest üks kannab toitu ja vedelikke. Teise otstarbest ta ei saanud aru. Ta tõstis üles rinna luusarna, kuid ei suutnud mõista, mille jaoks oli teine ava. Küünal praksus.

Ronides vaikselt kodutrepist üles, leidis ta isa ennast ootamas.

«Kus sa olid? Mis hirmus hais sul juures on? Sa lehkad nagu surnu.»

Michelangelo pomises vabanduse mahalöödud silmi ja tormas Lodovicost mööda magamistoa kaitse alla.

Ta ei saanud uinuda.

«Kas ma siis iial ei harju sellega?» oigas ta.

Järgmisel ööl ei olnud surnukambris laipu. Tal oli ebameeldiv läheneva ohu tunne, kui ta märkas, et see koht põrandal, kuhu ta oli sisikonna maha pannud, oli pestud ja näis heledamana kui ümbritsevad kivid. Vahatilk tema küünlast oli jäetud puutumata plank-laua otsale. Ent isegi siis, kui tema toimingut oleks märgatud, kaitseks teda kloostri vaikimistõotus.

201

Järgmisel ööl leidis ta aasta viieteistkümnese poisikese, kel polnud mingeid väliseid haiguse märke. Kahvatu nahk, peaaegu täiesti valge, oli puudutusel pehme. Kui ta kergitas laugusid, nägi ta, et silmad olid sügavsinised ja moodustasid kontrasti kahvatu-valgete silmalaugudega. Isegi surmas oli poiss kaunis.

«Kindlasti ärkab ta,» pomises Michelangelo.

Ta nägi, et poisil ei olnud veel rindadel karvu, ja ta tundis sügavamat kaastunnet kui ei kordagi pärast esimest laipa.

Ta pöördus kõrvale ja mõtles oodata järgmise ööni. Siis peatus ta, nägu valgeks lubjatud nurga suunas. Homme hommikul maetakse poiss nelja jala sügavusse Santo Spirito surnuaeda. Ta puudutas poissi ja leidis, et see on niisama külm nagu talv; ilus küll, kuid niisama surnud nagu teisedki.

Ta tegi lõiked osavasti, pistis käe rinnaluu alla. See eraldus kergesti. Kaela läheduses kompas ta torutaolist lisandit, läbimõõ-dult umbes toll, milles tundus olevat

rida pealekuti asetatud kõvu rõngaid: nende rõngaste hulgas leidis ta pehme, kiletaolise toru, mis tuli kaelast. Ta ei saanud selgusele, kus see toru lõppes ja algasid kopsud, aga kui ta seda sikutas, liikusid poisi suu ja kael. Ta tõmbas käe kiiresti ära ja taganes võpatades lauast.

Järgmisel hetkel lõikas ta toru pimesi, seda nägemata läbi, siis tõstis kopsud eraldi välja. Nad olid kaalult kerged ja, kui ta neid surus, tundus, nagu oleks ta lund pigistanud. Ta püüdis kopsu noaga lahti lõigata, pani selle lauale ja märkas, et kui all on kõva pind, võib seda lõigata nagu kuiva käsna. Ühest kopsust leidis ta kahvatut kollakasvalget lima, mis hoidis kopsu niiske, teisest roosakaspunast lima. Ta tahtis pista käe läbi suu, et uurida kurku ja kaela, kuid hammaste ja keele puudutamine heidutas teda.

Äkki tundus talle, nagu oleks keegi temaga koos ruumis olnud, kuigi ta teadis, et see on võimatu, sest ta oli ukse seestpoolt lukustanud. Täna öösel oli üldse liiga raske.

Ta mässis laiba hõlpsasti linasse, sest see kaalus nii vähe, pani selle lauale tagasi ja lahkus.

5.

Ta ei võinud enam teist korda riskida sellega, et isa märkaks surnulehka. Seetõttu käis ta mööda tänavaid, kuni leidis töölis-kvartalis veinikaupluse, mis oli veel lahti. Ta jõi pisut chiantVt. Kui omanik pööras selja, kallas ta ülejäänud veini oma särgile.

Lodovico oli raevunud, kui ta haistis tugevat veini lõhna.

«Sellest on veel vähe, et sa kolad ööd otsa tänavail ringi ja teed

202

jumal teab mis, seltsid teab missuguste liiderlike naistega, nüüd tuled sa koju ja haised veal lisaks nagu odav kõrts. Ma ei mõista sind. Mis asi ajab sind niisugusele halvale teele?»

Ainuke, mis ta võis pakkuda perekonnale kaitseks, oli nende teadmatuses pidamine. Kõige parem oli, kui isa usuks, et ta elab ulaelu. Lodovico tundis neid kombeid liigagi hästi, sest Giovansimone tuli sageli koju verise näo ja puruks kistud riietega. Aga kui päevad möödusid ja Michelangelo komberdas igal hommikul majja koidu eel, tõstis pere sõjakisa. Igaüks oli raevunud eri põhjusel. Lucrezia sellepärast, et ta ei söönud, lell Francesco sellepärast, et ta kartis Michelangelot võlgadesse sattuvat, tädi Cassandra moraalseil põhjusil. Ainult Buonarroto meelitas naeratuse venna huultele.

«Ma tean, et sa ei pummelda,» ütles ta. «Kuidas võid sa seda teada?»

«Lihtsalt sellest, et sa pole minult palunud skuudotki sellest peale, kui sa ostsid need küünlad. Ilma rahata sa naisi Firenzes ei osta.»

Ta mõistis, et ta pidi kuskil mujal leidma endale päevase puhkepaiga.

Topolinod ei küsi iial midagi, ta võiks sinna jääda, kuid Set-tignano oli nii kaugel, et ta kaotaks väärtuslikke tunde tulekuga ja minekuga. Hommikul läks ta Duomo töökotta ja istus toolile joonistuslaua ette. Beppe tuli teda tervitama, segane ilme lihtsal vanal näol.

«Mu noor sõber, sa näid ju nagu laip. Mis sa oled endaga teinud?»

Michelangelo tõstis pea järsult üles. «Ma olen ... töötanud, Beppe.» Beppe kõhistas hambutut naeru.

«Ah, kui mina oleksin veel noor ja niimoodi töötaksin! Noh, ära püüa igal õhtul tõsta Heraklese nuia. Pea meeles, et seda, mille paned naistesse öösel, seda ei saa sa enam panna marmorisse hommikul.»

Sel ööl sattus ta esimesele inetule laibale, niisugusele, mis pani ta värisema, kui ta vaatas, mis võib juhtuda jumala kätetööga. Mees oli umbes neljakümneaastane, suure tumepunase näoga, kaela ümbrus paistes. Suu oli lahti, huuled sinised, silmavalged täis punaseid täppe. Läbi kollaste hammaste nägi ta tumepunast keelt, mis oli paistetanud ja täitis peaaegu kogu suu.

Ta asetas käe mehe näole. Põsed tundusid toore taignana. Nüüd näis olevat hea võimalus pääseda inimese näoehituse kallale. Ta võttis kätte väiksema noa ja lõikas juuste piirist ninaseljani. Ta

203

püüdis naha laubalt maha koorida, kuid ei suutnud seda teha, see oli liiga tugevasti luu küljes kinni. Ta lõikas kummagi silmakulmu kohalt silma ääreni, kiskus silmaaugust naha lahti väljapoole, jätkas silmast kuni kõrvani, siis alla piki põseluud.

Selle purustamise mõju oli nii tontlik, et ta ei suutnud seda jätkata. Ta võttis lina nurgast kinni, kattis mehe pea ja pööras oma tähelepanu puusaluule, raske reie kiulisele lihasele.

Paar ööd hiljem, kui surnukambris oli uus laip, lõikas ta kergesti näonahka, koorides selle maha kääridega. Õhukese kollase rasvakihi alt leidis ta laia kihi punast lihaskudet, mis ulatus jätkuvalt ühe kõrva juurest teise kõrvani. Nüüd mõistis ta esmakordselt, kuidas need lihased võivad panna näo naerma, naeratama, nutma, kurvastama.

Selle all oli paksem kude, mis ulatus lõuanukast kolba taha. Pannes sõrme selle teise kihi alla, tõukas ta pisut kudet ja nägi lõuga liikuvat. Ta liigutas seda üles-alla, et matkida mälumisliigu-tust, otsis siis lihast, mis silmalaugu liigutaks. Ta pidi vaatama silmakoopasse, et näha, mis pani lau liikuma. Ta pistis sõrme sissepoole ning surus liiga tugevasti. Silmamuna lõhkes. Valget lima voolas välja ta sõrmedele ja õõnsus tühjenes.

Ta pöördus kohkununa kõrvale, sammus lubjatud nurka ja surus lauba vastu külma seina, võideldes meeleheitlikult pööritustun-dega. Kui ta oli enesevalitsuse jälle tagasi saanud, läks ta laiba juurde, lõikas koed teise silma ümbert lahti, leidis, kus see oli kinni koopa põhjas. Pannes siis sõrmed silma ülapoolele ja liigutades seda aeglaselt sissepoole, tõmbas ta selle välja. Ta pööras ja pööras seda käes ning püüdis leida, mismoodi ta liikus. Ta hoidis küünalt lähedal ja piilus tühja õõnsusse. Selle põhjas nägi ta auku, mille kaudu hallid pehmed koetaolised traadid läksid üles kolpa. Enne kui ta ei võta ära kolba ülaosa ega paljasta aju, ei tea ta, kuidas silm näeb.

Ta küünlast oli järel vaid palake tahti. Ta lõikas liha ära nina-seljalt, nägi selgesti, mis oli juhtunud tema oma ninaga Torrigiani rusika all.

Küünal pragises.

Kuhu minna? Ta lohistas end Santo Spiritost minema.

Ta keha valutas väsimusest, ta silmis torkis, kogu tema olemus iiveldas. Ta ei võinud ilmuda Lodovico ette, kes kindlasti ootab teda ülal trepil ja kisendab, et ta tee lõpeb otseteed Stinche vanglas.

Ta seadis sammud Duomo töökoja poole. Oli hõlpus kott üle värava visata, siis ennastki üle vinnata. Kuupaistel hõõgusid valged marmorirahnud kirkasti, poolvalminud kuju ümber varisenud killud

204

olid nagu lumi, puhtad ja värskendavad. Külm õhk rahustas ta kõhu. Ta läks oma töölaua juurde, tegi endale aseme selle alla, ajas end sirgu, kattis end raske lõuenditükiga ja uinus. Ta ärkas mitu tundi hiljem, päike oli tõusnud, piazza'lt kuulis ta müügilaudu üles seadvate contadino'de käratsemist. Ta läks purskkaevu juurde,

pesi end, ostis kääru parmigiano't ja kaks paksu koorikuga panino't ning pöördus töökotta tagasi.

Ta proovis raiuda marmorit Heraklese rahnu äärtest, mõeldes, et raudsete tööriistade puudutus valmistab talle rõõmu. Ta pani nad peagi käest, ronis üles oma toolile ja hakkas joonistama: käsivarsi, lihaseid ja liigeseid, lõuga, südant, pead. Kui Beppe kohale jõudis ja lähemale tuli, et buon giorno öelda, laotas Michelangelo käe tema ees oleva paberi varjuks. Beppe peatus, kuid mitte enne, kui oli näinud tühja silmakoobast ja paljastatud sisikonda. Ta raputas süngelt pead, pööras ringi ja läks minema.

Lõuna ajal läks Michelangelo koju lõunale, et päästa Lodovico murest tema äraoleku pärast.

Tal võttis mitu päeva, enne kui ta kogus niipalju julgust, et suutis pöörduda surnukambrisse ja purustada inimese kolpa. Kord juba alustanud, asus ta kiiresti tööle vasara ja peitliga, raiudes tagant ninajuurest alates ülespoole. See oli närvesööv katse, sest pea liikus iga kord, kui ta lõi. Samuti ei teadnud ta, kui palju kulutada jõudu luu purustamiseks. Ta ei saanud kuidagi kolpa lahti. Ta kattis pea, keeras mehe kummuli, veetis ülejäänud osa ööst selgroo ehituse uurimisega.

Järgmise laiba puhul ei teinud ta enam seda viga, et oleks avanud kolba tagantpoolt, vaid raius selle asemel ümber pea, vasaku kõrva tipust piki juuste piiri, nii et kahe-kolme kõva tugeva vasaralöögiga tungis peitel pool tolli luusse. Nüüd oli küllalt ruumi, et pista nuga kolba alla ja lõigata terve ring ümber pea. Valkjas-kollast lima tungis välja, lõige avanes laiali. Kui ta oli lõiganud kolbaluu rohkem kui poole maani, kasutas ta nuga kangina ja sai kolba lahti. Pealagi kerkis nüüd üles tema kätte.

See oli nagu kuiv puu. Ta oli nii vapustatud, et oleks selle peaaegu maha pillanud. Ta suunas pilgu kolbalt laibale. Ta oli kohkunud, sest pealae puudumisel oli nägu täielikult hävinenud.

Jällegi haaras teda süütunne, kuid pealae äratõstmisel nägi ta esimest korda inimaju. Kunstnikuna oli teda huvitanud, mis tekitas näoilme; mis asi oli ajudes, mis võimaldas näol väljendada tundeid? Hoides küünla ajukoopa lähedal, nägi ta, et sees olev mass oli valkjaskollane, punavalgete joontega pinnal, arterid ja veenid hargnesid laiali kõigis suundades. Ta nägi, et ajumass oli jaotatud keskelt pooleks, nii et mõlemad ajupooled vastasid täpselt

205

üksteisele. Ta ei tundnud mingit lõhna, kuid kohe esimesel puudutamisel oli see niiske, väga pehme ja ühtlane nagu pehme kalanahk.

Ta asetas pealae tagasi kolbale, mähkis lina tihedalt ümber pealae, et see püsiks omal kohal. Ta ei olnud haige ega kurb, nagu enamikel teistel öödel, vaid suutis vaevalt oodata, mil ta pääseb järgmise laiba kallale ja avab selle aju.

Kui ta võttis ära järgmise kiirdeluu, oli ta imestunud, mõeldes, et inimesed võisid olla nii erinevad, kuigi nende ajud näisid ja tundusid olevat nii ühtemoodi. Sellest tegi ta järelduse, et aju sees pidi olema mingi füüsiline aine, mis on igal inimesel erinev. Kasutades osutussõrme, kompas ta kolba põhja ja märkas, et aju oli täiesti lahti ja vaba luu küljest. Asetades sõrmed kahele poole, püüdis ta selle tervenisti välja tõsta. See ei tahtnud tulla.

Seal, kus ta sõrmed kokku puutusid, tundis ta, et mass oli nagu mingisuguse traadikimbuga ajukolba põhjas kinni. Ta lõikas traadid katki, tõmbas massi välja. See oli nii pehme ja samal ajal ka nii libe, et ta pidi hoolikalt jälgima, et see koos püsiks. Ta vaatas seda imetledes ja imestades: sellest suhteliselt väikesest ainest, mis ei võinud kaaluda rohkem kui paar naela, oli pärit kogu inimsoo suurus: kunst, teadus, filosoofia, valitsemine, kõik mis inimeses oli, nii hea kui ka halb.

Kui ta lõikas ajud lõhki mööda jagunemisjoont, oli see nagu üpris pehme juustu lõikamine. Ei olnud mingisugust häält, midagi ei tulnud lahti, ei tundnud mingisugust lõhna. Mõlemad poolikud olid täpselt ühesugused. Ükskõik kust ta lõikas, ikka oli see ühesugune, värvilt hall, pisut kollakas. Ta tõukas laipa laual edasi, et teha ajule puuplangul ruumi, ja oli üllatatud nähes, et iseendast polnud sel mingisugust ehitust, et ta vajus aeglaselt laiali puisel laual.

Kolbas olevad augud leidis ta olevat täidetud sama traaditaolise ainega, mille ta oli pidanud katki rebima, et aju kätte saada. Seirates neid kaela alt läbi suunduvaid paelu, hakkas ta aimama, et see aine oli ainuke side aju ja keha vahel. Eespoolsed avad olid, märkas ta, silmade jaoks; teised kaks ava vastasid kõrvadele. Ta kompas poolteise tolli suurust auku kolba põhjas, mis ühendas seda selgrooga; see oli ühendus aju ja selja vahel.

Ta oli nüüd väsinud, sest ta oli töötanud viis tundi ja oli õnnelik, kui küünal kustus.

Ta istus Piazza Santo Spirito purskkaevu ääres, heites endale külma vett näkku ja küsides:

«Olen ma hull, kui teen nõnda? Kas on mul õigus seda teha ainult sellepärast, et ma ütlen seda tegevat skulptuuri pärast? Mis hinda tuleb mul ehk veel maksta selle kalli teadmise eest?»

206

Kevad saabus, ilm läks soojemaks. Beppe kõneles talle mingist kujust, mida oli vaja valmistada Santo Spirito vestibüüli uuele võlvile: kaunistatud samba kapiteele ja hulk nikerdatud kive võlvi ja ukse kaunistamiseks. Tal ei tulnud meelde paluda prior Bichiellinilt abi. Ta läks otseteed töödejuhataja juurde, kes juhatas nelinurksete kivivõlvide ehitamist, ja palus tööd. Töödejuhataja ei soovinud õpilast. Michelangelo' pakkus, et ta toob oma «Madonna ja lapse» ning «Kentaurid» tõendiks, et ta tunneb tööd. Töödejuhataja nõustus vastumeelselt neid vaatama. Bugiardini laenas Ghirlandaiolt käru, tuli Buonarroti majja, aitas tal kujud riidesse mässida ja trepist alla kanda. Nad paigutasid need ettevaatlikult õlg-põhjale, siis lükkasid käru läbi tänavate, Ponte Santa Trinita kaudu Santo Spiritole.

Töödejuhataja ei sattunud vaimustusse. Tööd ei sobinud selleks, mis temal oli tarvis olnud.

«Pealegi olen juba võtnud kaks meest.»

«Kas kujurid?» imestas Michelangelo.

«Mis siis?»

«Mis nende nimed on?»

«Giovanni di Betto ja Simone del Caprina.»

«Pole iial neist kuulnud. Kus nad on õppinud?»

«Hõbesepa töökojas.»

«Kas kavatsete kivi hõbedaga ehtida?»

«Nad tegid Pratos samasugust tööd. Neil on kogemusi.»

«Ja minul pole? Pärast seda kui olen olnud kolm aastat Lo-renzo skulptuuri aias Bertoldo käe all?»

«Ära võta seda nii raskesti, poeg. Need on vanemad mehed ja neil on perekond ülal pidada. Sa tead ju, kui vähe siin marmoritööd on. Kuid loomulikult, kui sa tood korralduse Piero de' Medicilt, kuna sa oled Medici soosik, ja Piero maksab töö eest...»

Michelangelo ja Bugiardini lükkasid reljeefid jälle mööda munakivist tänavaid koju ja panid nad voodi alla tagasi.

Lodovico ootas alistunult, et ta poeg end parandab. Michelangelo tuli pidevalt koju koidu ajal; ta oli lahanud põlve ja jalapekse, vastava küünarpea ja randmeluu,

puusa ja niudeluud, suguelundid. Ta üüris lihaste ehitust ikka ja jälle, õlgu ja käsivarsi, reisi ja sääremarju. Lodovico võttis ta käsile.

«Ma käsin sind loobuda sellest liiderlikust elust jalamaid, päeva ajal tööl, õhtul pärast sööki magama.»

«Anna mulle veel pisut aega, isa.»

Giovansimonel oli hea meel, et Michelangelo oli ulaelust maigu suhu saanud. Firenze kihas viimasest skandaalist: Piero oli pöördunud dominikaanlaste ametiisikute poole ja saanud niikaugele, et

Savonarola pagendati Bolognasse kui «liiga suur rahva ülesässitaja». Kuid Giovansimone harrastused polnud muutunud.

«Kuidas oleks, kui tuleksid minuga koos täna õhtul? Ma lähen sinna, kus on head õnnemängu ja hoorad.»

«Ei, tänan.»

«Miks mitte? Kas oled liiga hea, et minuga koos tulla?»

«Igaühel on oma pahed, Giovansimone.»

6.

Üks ootamatu surm tegi tema lahkamistele lõpu.

Töökas ja tugeva tervisega Domenico Ghirlandaio haigestus katku ja oli kahe päeva pärast surnud. Michelangelo läks bottega'sse ja asus koos Granacci, Bugiardini, Cieco, Baldinelli, Tedesco ja Jacopoga kirstu ühel küljel, kuna poeg, vennad ja käli seisid teisel poolel, ka sõbrad tulid hüvasti jätma. Nad sammusid kõik koos matuserongi lõpus, sama teed, mida mööda Michelangelo oli sõitnud vankril oma esimesel freskomaalimise päeval Santa Maria Novellasse, kuulasid ära missa ja läksid siis matusele

Samal õhtupoolikul külastas ta prior Bichiellinit, asetas nagu juhuslikult pika pronksvõtme raamatu lehekülgedele, mida prior luges, ja ütles: «Ma tahaksin kirikule mingi kuju raiuda.»

Priorist õhkus rahulolu, kuid mitte hämmastust.

«Ma olen kaua soovinud saada krutsifiksi keskaltarile. Vaimusilmas olen ma seda alati näinud puust tehtuna.»

«Puust? Aga kas ma oskan?»

Vähemalt kord oli tal aru ütlemata jätta: «Puu ei ole minu ala.» Kui prior tahtis puust krutsifiksi, siis peab see olema puust, kuigi ta ei olnud iial midagi puust voolinud.

Bertoldo oli neid sundinud kasutama kõiki skulptuuri materjale: vaha, savi, mitmesuguseid kiviliike. Kuid iialgi mitte puud, arvatavasti sellepärast, et Donatello ei olnud puud puudutanud oma kolmekümne viie viimase eluaasta jooksul, pärast seda kui ta oli valmis saanud oma «Ristilelöömise» Brunelleschile.

Ta saatis priori läbi käärkambri. Prior peatus ja näitas peaaltari taga kerkivat kaart, mis moodustas ühe kahest altarile viivast käigust, ning küsis:

«Kas sinna sobiks elusuurune kuju?»

«Ma pean joonistama kaared ja altari õiges mõõtkavas, et võiksin kindel olla, kuid ma arvan, et see võiks olla peaaegu elusuurune. Kas ma võin töötada kloostri puusepatöökojas?»

«Vennad oleksid rõõmsad sinu sealolekust.»

Ilmikvennad töötasid puusepatöökojas ja päike paistis kõrgel pea kohal olevaist aknaist nende turjadele. Tööpinkide rahulikus õhkkonnas koheldi teda kui uut puuseppa, kes oli tulnud tegema veel üht kasulikku eset lisaks nendele sadadele, mis Santo Spirito jaoks vajati. Kuigi usinas töökojas ei olnud mingit vaikimiskor-raldust, ei tulnud ükski lobisemishimuline kunagi augustiinlaste kloostrisse.

See sobis Michelangelole. Ta tundis end kodus, töötades mugavas vaikuses, mida raamisid sae, höövli ja vasara meeldivad hääled. Saepuru lõhn oli raviv. Ta proovis mitmesuguseid puuliike, mis kloostril oli pakkuda, et harjuda selle materjaliga, mis tema arvates nii suuresti erines marmorist. Paistis, et puu ei pane vastu.

Ta hakkas lugema uut testamenti, Kristuse lugu, nõnda nagu seda jutustasid Matteus ja Markus. Mida rohkem ta luges, seda enam kadus tema meelest eelmiste sajandite hirmuäratav, valudes ristilöödu, keda võis näha Firenze kabelis, ja seda lähemaks muutus prior Bichiellini kuju: lõbus, südamlik, andunud, kogu inimkonda jumala nimel teeniv suurvaim ja üllas hing, kes tundis elust rõõmu.

Tema loomusele oli omane olla originaalne. Kuid mida uut, mida polnud raiutud või maalitud varem, võis öelda Kristuse kohta ristil? Kuigi ristilöömise teema ei oleks talle endale pähe tulnud, oleks ta meeleldi teinud midagi erakordselt kaunist, et õigustada priori usku temasse. Lõpetatud töö peab olema sügavalt usklik, et prior ei mõtleks, et ta oli teinud vea, kui lubas teda lahkama.

Ta hakkas joonistama varasemate «Ristilöömiste» kujusid, kolmeteistkümnenda sajandi teoseid, mis olid raiutud nii, et Kristuse pea ja põlved olid pööratud ühte suunda, võib-olla sellepärast, et see oli kujureile kõige lihtsam vorm ja et asend äratas vaatajas tingimusteta alistumise mulje. Neljateistkümnendal sajandil näitasid kujurid Kristust näoga vaataja poole, kõik kehaosad asetatud sümmeetriliselt mõlemale poole keskset ülesehitusjoont.

Ta viitis palju aega Donatello Santa Croce «Ristilöömise» ees, imetledes töö suurejoonelisust. Missugust tunnet Donatello oligi püüdnud saavutada, jõu, seotud sisemise tasakaaluga, võime niihästi andestada kui ka alistada, võime lasta end hävitada, samuti ka tõsta kõrgusse —, kõiki neid tundeid oli tal õnnestunud edasi anda. Ent Michelangelo ei tundnud endas midagi selletaolist, mis Donatello oli tundnud. Ta ei olnud iial sisemiselt saanud täiele Selgusele, miks jumal ei olnud suutnud mitte ise teha kõike seda, Riida ta saatis maa peale tegema oma poja. Miks oli jumalal poega vaja? Peenelt tasakaalukas Donatello Kristus ütles temale:

209

«Jumal tahtis, et see sünniks nõnda, just nõnda, nagu see oli kavandatud. Ei ole raske alistuda oma saatusele, kui see on juba ette nii määratud. Ma olen valmistunud sellele valule.» See ei olnud Michelangelo temperamendile vastuvõetav. Mis oli vägivaldsel lõpul ühist jumala armuläkitusega? Miks lubas ta vägivalda, kui juba selle vorm sünnitas viha, kartust, kättemaksu ja jätkuvat vägivalda? Kui ta on kõikvõimas, miks ei olnud ta siis leiutanud rahulikumat teed oma läkituse toimetamiseks maailma? Tema võimetus lõpetada seda barbaarsust oli kohutav mõte Michelangelo meelest... ja võib-olla ka Kristuse meelest.

Seistes Santa Croce trepil kirkas päikesepaistes ja vaadeldes, kuidas poisid mängivad jalgpalli kõvaks tallatud väljakul, kõndides pikkamisi mööda Via de' Bardi paleest, patsutades möödaminnes hellalt ehituse raudkive, mõtles ta:

«Mis mõtted käisid Kristuse peast läbi päikeseloojaku tunni, mil rooma sõdur lõi esimese naela läbi ta ihu, ja surmatunni vahel? Sest need mõtted määrasid mitte üksnes selle, kuidas ta võttis vastu oma saatuse, vaid ka ta keha asendi ristil. Donatello Kristus võttis selle vastu rahulikult ega mõtelnud midagi, Brunelleschi

Kristus oli nii eeterlik, et ta suri esimesel naelapuudutusel ja tal polnud üldse aegagi mõtelda.»

Ta pöördus tagasi oma tööpingi juurde ja hakkas töötama Kristuse pale kallal söe ja tindiga. Kristuse näole tuli ilme: «Ma vaevlen surmatusas, mitte raudnaeltest, vaid kahtluse roostest.» Ta ei saanud end sundida väljendama Kristuse jumalikkust aupaistega, mis oli liiga selge tunnus, seda tuli kujutada sisemise jõu abil, mis oli nii tugev, et see võitis ta kahtlused sel raskel hetkel.

Oli möödapääsmatu, et tema Kristus pidi olema lähemal inimesele kui jumalale. Kristus ei teadnud, et ta lüüakse risti. Ta ei soovinud seda, ja see ei meeldinud talle. Selletõttu oli tema keha kramplikult väändunud, teda rebis nagu kõiki inimesi sisemine kahtlus.

Kui Michelangelo oli valmis alustama lõikamist, oli tal silme ees uus kujutlus: ta käänas Kristuse pea ja põlved eri suundadesse, ja selle kontrapunktilise asendiga lõi ta piltliku pinge, väljendades sujuvalt seda füüsilist ja vaimset sisemist vastuolu, mida tunneb vaimselt lõhestunud inimene.

Ta lõikas kuju Toskaana kõige kõvemast puust — saksa pähklipuust, ja kui ta oli lõpetanud töö vasara ja peitliga, nühkis ta selle liivapaberiga siledaks ning hõõrus pinda puhta õli ja vahaga. Tema töökaaslased puusepad ei öelnud midagi. Kuid nad peatusid tema tööpingi ääres ja jälgisid, kuidas töö edenes.

Priorgi ei teinud selle üle suuremat juttu ja lausus:

«Iga kunstniku «Ristilöömine» on tema oma autoportree. Just seda nägin ma oma vaimusilmas altaripildina. Tänan sind!»

Pühapäeva hommikul tõi Michelangelo oma perekonna Santo Spiritosse. Ta juhtis nad ühele altari lähedasele pingile. Tema ^ristus oli pingi kohal. Vanaema sosistas:

«Sa paned mind talle kaasa tundma. Varem mõtlesin alati, et Kristus tunneb minule kaasa.»

Lodovico ei tundnud kellelegi kaasa. Ta küsis: «Kui suur on tasu.»

«Ma ei saanud tasu. Ma valmistasin selle muidu.» «Sa tahad ütelda, et sulle ei maksta üldse midagi?» «Prior on olnud minu vastu hea. Ma tahtsin oma võlga tagasi maksta.»

«Hea sinu vastu, mil kombel?»

«... noh ... ta lubas mul kopeerida kunstiteoseid ...»

«Kirik on kõigile avatud.»

«Kloostris. Ja kasutada raamatukogu.»

«See on avalik raamatukogu. Oled sa pazzo, hull, kui teed, pennita taskus, tööd rikkale kloostrile.»

Kõva lumetorm, mis kestis kaks ööd-päeva, muutis Firenze valgeks linnaks. Pühapäev koitis kirkana, kargena ja külmana. Ta oli üksinda Duomo suletud töökojas, küürutas söepanni kohal ja püüdis teha esimesi Heraklese jooniseid, kui Piero teener tuli teda otsima.

«Tema Ekstsellents Piero de' Medici palub, kas te ei saaks tulla paleesse.»

Ta läks Õleturule juukselõikaja juurde, kus laskis endal juukseid lõigata, habemetutid põskedelt ja lõualt ära ajada, läks siis koju, ajas palitäie vett keema, pesi end, pani selga oma suure villase tuunika ja läks poolteise aasta järel esimest korda paleesse. Kui ta tuli läbi õue, olid kujudel peas kõrged lumemütsid. Ta leidis Medicite lapsed ja lapselapsed üheskoos Lorenzo studiolo'st, kus põles rõõmus tuli.

Oli Giuliano sünnipäev. Kardinal Giovanni, kes oli asunud elama väikesesse, kuid ilusasse paleesse Sant' Antonio kvartalis, kui vaenulik Borgia oli valitud paavstiks,

näis paksemana kui kunagi varem, kui ta istus Lorenzo toolis ja ta nõbu Giulio ameles ta ümber. Nende õde Maddalena, kes oli abielus eelmise paavsti Innocentius VIII poja Francescheto Ciboga, oli saabunud koos kahe tepsega, samuti Lucrezia, kes oli abielus Firenze pankuriperest Pärit Jacopo Salviatiga, kellele kuulus Dante Beatrice maja; nende tädi Nännina ja tema mees Bernardo Rucellai; Piero ja Alfonsina

211

oma vanema pojaga. Nad olid rõivastatud erksasse brokaati, vääriskividega kaunistatud satääni ja rohkete lõigetega sametisse.

Ja Contessinagi oli siin, rõivastatud elegantselt akvamariinsinisesse siidi, millesse oli kootud hõbelõngu. Michelangelo märkas üllatusega, et ta oli pikem, et ta käsivarred ja õlad olid muutunud pisut täidlasemaks, ja ta rind, mida toetas tikandi all olev korsett, lähenemas küpsusele. Ta silmad sädelesid kohtumisel niisama kirkalt nagu hõbeehted, millega ta kleit oli ehitud.

Ta ulatas Michelangelole klaasi kuuma hõõgveini. Jook koos vastuvõtusoojusega, terav kurbus, mida ruum äratas, ja Contessina uimastav naeratus — kõik tõusis talle pähe.

Piero seisis, selg tule poole. Ta naeratas ja näis olevat unustanud nende tüli. «Michelangelo, meil on rõõm sulle lausuda tere tulemast meie paleesse tagasituleku puhul. Täna peame me tegema kõik Giuliano meeleheaks.»

«Meeleldi tahaksin minagi omalt poolt kaasa aidata, et Giulianot täna õnnelikuks teha.»

«Ilus. Täna hommikul ütles ta kõigepealt: «Sooviksin suurimat lumememme, mis kunagi on tehtud.» Ja kuna sina olid meie isa lemmikskulptor, mis oleks siis veel loomulikum kui see, et me mõtlesime sinule?»

Midagi temas vajus nagu kivi. Kui Medici lapsed pöörasid näod tema poole, meenusid talle need kaks toru, mis laipades läksid suust allapoole, ja millest üks oli õhu ja teine toidu jaoks. Kas ei peaks seal olema ka kolmas, mille kaudu oleks võinud neelata purunenud lootusi?

«Palun tee see mulle, Michelangelo,» hüüdis Giuliano. «See oleks kõige imeväärsem lumememm, mis on kunagi tehtud.»

Kibedustunne, et teda oli kutsutud siia ainult lõbustamiseks, möödus, kui ta kuulis Giuliano harrast palvet. Kas pidi ta vastama: «Lumi ei ole minu ala?»

«Aita meid tõesti, Michelangelo.» See oli Contessina, kes oli tema kõrvale tulnud. «Me kõik tuleme sulle abilisteks.»

Ja ta teadis, et kõik oli hästi.

Hilja samal õhtupoolikul, kui viimasedki Firenze rahvahulgad olid tunginud läbi palee krundi, et näha lõbusat, naljakat hiigel-lumememme, istus Piero suures kantseleis isa kirjutuslaua taga Itaalia kaartide all.

«Miks ei võiks sa paleesse tagasi tulla, Michelangelo? Me tahaksime isa sõpraderingi uuesti kokku koguda.»

«Kas ma võiksin küsida, mis tingimustel ma saaksin tagasi tulla?»

«Sul on needsamad eesõigused, mis isa eluajalgi.»

212

Michelangelo neelatas; ta oli viieteistkümneaastasena tulnud paleesse elama. Nüüd oli ta peaaegu kaheksateistkümneaastane. See ei olnud õigupoolest enam see iga, mille juurde kuulub pesulauale jäetud taskuraha. Kuid see oli võimalus tulema pääseda süngest Buonarroti majast, Lodovico näägutava valitsemise alt, ning teenida raha, võib-olla raiuda midagi väärtuslikku Medicitele.

7.

Teener viis ta tagasi vanasse ruumi, kus Bertoldo kujud seisid eel puutumatult viltu nurka asetatud riiulitel. Paleerätsep tuli kangaste ja mõõdupuuga, ja järgmisel pühapäeval asetas Piero sekretär Ser Bernardo da Bibbiena kolm kuldfloriini pesulauale.

Kõik oli endist viisi, ent kõik oli siiski muutunud. Itaalia ja Euroopa õpetlased ei tulnud enam paleesse. Platoni Akadeemia eelistas pidada oma koosolekuid Rucellai aias. Pühapäevastel lõunasöökidel viibisid ainult need suursugused pered, kel oli lõbujanu-lisi poegi. Itaalia linnriikide suursugused perekonnad ei käinud enam lepingute sõlmimise meelitavaid kohustusi täitmas, samuti polnud kaubavürste, kes olid tõusnud õitsengule koos Medicitega, ei gonfaloniere't, ei tmonomine'sid või Firenze eri ringkondade nõunikke, keda Lorenzo oli hoidnud enda lähedal isiklike sõprussidemete abil. Kõigi nende asemel olid lõbutsejad ja Piero noored jahisõbrad.

Topolinod tulid pühapäeval pärast missat oma valgete härgadega linna ja tõstsid Heraklese rahnu oma vankrile. Vanaisa juhtis vankrit, kuna isa, kolm poega ja Michelangelo läksid jalgsi järele läbi vaiksete tänavate, mis olid koiduajal kastetud ja täiesti puhtaks pühitud, ja kõigil neil oli käes sidumisköie ots. Nad läksid aeda tagavärava kaudu, laadisid marmori maha ja asetasid selle tema vana skulptuurikuuri lähedale püsti.

End mugavasti sisse seadnud, pöördus Michelangelo oma vanade joonistuste juurde tagasi, valmistas ühe punakriidijoonistuse, millel noormees rebis paljaste kätega lahti Nemease lõvi lõuad, keskealine mees võitles Antaiosega elu ja surma peale ja vana mees võitles sajapealise hüdraga; kuid kõik need leidis ta liiga illustra-tiivsed olevat. Hüljanud lõpuks Firenze Herakleste varasemad üldlevinud kujud, harki asetatud jalad, puusas käed, kavandas ta suletud, kompaktse kuju, mis oli lähemal kreeka mõistele; selles kätkes kogu Heraklese plahvatav jõud keha ja jäsemete vahelises ühendavas pinges.

Milliseid mööndusi peaks ta tegema konventsionaalsusele?

213

Esiteks määratu suur nui. Ta kujutaks seda puutüvena, millele Herakles toetaks. Vältimatu lõvinaha, mis oli alati kuulunud kuju juurde, asetaks ta sõlmes ühele õlale, lastes selle vaid aimatavalt teisele õlale üle rinna vajuda, varjamata midagi sangarlikust torsost. Teist käsivart sirutaks ta vaid üsna pisut, käsi pigistaks võimsalt kõvu ja ümmargusi hesperiidide õunu. Nuia, pikka lõvinahka, õunu olid varasemad kujurid kasutanud ainult meelekindluse näitamiseks. Tema Herakles, kes seisis alasti maailma ees, kannaks oma kujus kogu inimkonna poolt otsitud uljust ja otsusekindlust.

Teda ei heidutanud see, et tema Herakles tuleks suurim, mis kunagi oli Firenzes valmistatud. Kui ta märkis ära suure kogu mõõtmed, tuli selle pikkuseks seitse jalga seitse tolli, aluse kõrguseks poolteist jalga, ja viis tolli marmorit jäi Heraklese peast ülespoole veel varuks. Ta mäletas, et Herakles oli olnud kreeka rahvuskangelane, samuti nagu Lorenzo oli olnud Firenze rahvuskangelane. Miks oleks ta pidanud siis teda kujutama väikese, kauni pronkskujuna? Nii Heraklest kui ka Lorenzot oli tabanud ebaõnn, kuid, oi, kuidas olid nad seda pälvinud, et neid raiutaks loomulikust suuremana.

Ta tegi viimistlemata savimudeli, selgitas välja raskuse ja asendi mõju, käsivarre ettesirutusest tingitud seljalihaste liigutused, keha nõjatamisest tingitud lihaste tegevuse, kõõluste ja künnapute pingutuse, puusade ja õlgade pöördeliigutuse; seda kõike tundis ta nüüd ja võis kavandada täie veenvusega. Ent mingi vaist takistas teda kasutamast mõõdulinti ja raudnaelu mudeli suurendamisel õigete mõõtmeteni. Sest,

valmistades esimest elusuurust täisplastilist figuuri, mis oli ühtlasi tema esimene täiesti iseseisvalt loodud kuju, tahtis ta näha, kui kaugele ja kui tõepäraselt suudab ta käsi jälgida ta silma.

Ta sepistas esialgseks vormimiseks vajalikud tööriistad, tagus raudlatte, et suurendada nende pikkust, tegi neile tavalisest töm-bima otsa, mis pidi välja kannatama kõvemaid vasarahoope; ja käsitsedes jälle metalli, tundis ta, et ta on tugev ja vastupidav. Ta kükitas marmori ees. Suure rahnu vaatamine andis talle jõutunde. Ta eemaldas servad raske peitli ja vasaraga, mõeldes rahuldusega, et selle toiminguga lisab ta enda ees olevale rahnule veelgi pikkust. Tal polnud kavatsust võitu saada tema ees oleva üheksa jala kõrgusest tahust, vaid veenda seda väljendama tema loovaid mõtteid.

See oli Seravezza marmor, mis oli murtud kõrgelt Apua Alpidest. Pärast seda kui ta oli tunginud läbi selle ilmast puretud välis-pinna, käitus ta nagu suhkrutükk Michelangelo kõverahambulise peitli all, selle piimvalged killud murenesid ta sõrmede vahel. Ta kasutas lapikut tikku, et mõõta ligilähedasemalt, kui sügavale pidi

214

ta raiuma, et jõuda välja kaela sügavuseni, kaenlaaluse sügavuseni, torso sügavuseni ja painutatud põlve sügavuseni. Siis läks ta tagasi sepikotta, valmistas calcagnolo ja asus vihaselt marmori kallale, kusjuures peitel püsis pinna lähedal nagu ader mullas. Nüüd muutus Seravezza marmor äkk; raudkõvaks ja ta pidi võitlema kogu jõust, et saavutada otsitud vormid.

Jättes kõrvale Bertoldo õpetused, ei üritanud ta töödelda oma rahnu kõigist külgedest, arendada seda tervikuna, vaid raius kordamisi pead, õlgu, käsivarsi, puusi, kasutades lapikut keppi ja paljast silma kõrgemate kohtade mõõtmiseks, kui ta sügavamale tungis. Siis rikkus ta rahnu peaaegu ära. Ta oli raiunud liiga sügavale, et vabastada kaela ja pead, janOüd tekitasid ta tugevad, esiletungivad õlalihaste pihta suunatud peitlilöögid tugeva kaela kaudu peasse jooksva värina. Värisev marmor tundus hetke jooksul nagu murduvat kitsast kohast; ta Herakles kaotaks pea ja tal tuleks alustada uuesti väiksemates mõõdetes. Siis lõppes värin.

Ta istus lähedalolevale kastile, et näolt higi pühkida. Ta sepistas uued peeneteralised tööriistad ja kontrollis, et iga ots oleks sümmeetriline. Nüüd oli iga vasaralöök suunatud otse tööriista lõikepinnale, otsekui oleksid pigem ta sõrmed, aga mitte peitel, tunginud läbi kristallide. Iga mõne hetke järel taganes ta kaugemale ja tegi ringi ümber kivi, sest raius ta kui sügavale tahes, ikka tundus kivi pind udusena peitvat põlvesilma, rindkere piirjooni. Ta pühkis harjaga tolmu ära.

Ta tegi uusi vigu. Ta silmad ei suutnud täpselt mõõta taanduvaid tasapindu ja ta andis paar kõva hoopi, mis rikkusid esikülje harmoonia. Kuid ta oli jätnud igaks juhuks marmorit varuks selja-poolele, ja seetõttu oli tal võimalik lükata kogu kuju sügavamale rahnu, kui ta oli kavatsenud.

Edasiminek muutus üha kiiremaks, kui ta pääses marmori sisemusse. Nii kirglikult kiskus ta välja üha sügavamaid kihte, et tema meelest oleks ta nagu seisnud lumetormis, hinganud sisse selle puhanguid. Ta sulges silmad, kui vasarahoop langes marmorile.

Marmorkuju anatoomia hakkas meenutama ta savimudeli anatoomiat: võimas rind, suurepärased ümarad käsivarred, reied, mis meenutasid hiigelpuude koore all olevat valget liha, millesse oli koondunud määratu suur jõud. Vasar ja peitel käes, astus Michelangelo tagasi selle magnetilise mehe kuju juurest, kes oli veel ilma näota ja seisis jämedalt välja raiutud alusel, et näidata materjali, millest ta oli sündinud, ja Michelangelo mõtles, et juba päris algusest peale oli marmor alistunud armastusele:

järeleandlikuna, häbelikuna. Marmori suhtes oli tema käsutaja. Tema valis, tema võitis. Ent puutudes kokku oma armastuse objektiga, oli ta

215

olnud üksainus suur hellus. Kivi oli olnud neitsilik, ent mitte külm; see oli süttinud tema oma valgest kuumusest. Kujud sünnivad marmorist, kuid ainult siis, kui tööriist tungib nende sisemusse ja seemendab nende naiseliku vormi. Armastusest sünnib maailmas kõik.

Ta viimistles pinna, hõõrudes seda hea pimsskiviga, kuid ei po-leerinud seda, kartes, et nõnda võib ta vähendada selle mehisust. Ta jättis habeme ja juuksed töötlemata, ainult õrnalt kihardatuks, ja käänas väikese kolmehambulise peitli nii, et ta võis selle viimase hambaga kaeverdada rõhutatavad uurded.

Monna Alessandra läks ühel õhtul magama väsinuna ega tõusnud enam kunagi. Lodovico võttis kaotust raskelt; nagu enamik toskaanalasi, oli ta sügavalt kiindunud emasse ja kohelnud teda hellasti, nagu mitte keegi teine perekonnas. Michelangelole oli kaotus valus. Kolmteist aastat pärast ema surma oli Monna Alessarldra olnud ainuke naine, kellelt ta oli võinud oodata armastust või arusaamist. Ilma vanaemata tundus Buonarrotide maja talle süngemana kui kunagi varem.

Palees vastuoksa valitses lausa segadus Contessina pulmade tõttu, mis pidid toimuma maikuu lõpul. Kuna Contessina oli viimane Medici tütardest, ei teinud Piero väljagi kõigist raiskamise vastu antud seadustest ja valmistus kulutama viiskümmend tuhat floriini, et korraldada suurim pidu Firenze ajaloos. Contessinal oli kiire, ta tõttas ühe sarta juurest teise juurde ja proovis kleite, andis kaasavarakirstude tellimusi, kõnetas kõikjalt üle maailma kokku tulnud kaupmehi, valides pesu, brokaati, juveele, hõbe- ja kuldnõusid, taldrikuid, voodivaipu ja rõivastustarbeid selletaoliseks kaasavaraks, millele tal Medicina oli täielik õigus ja kohustus.

Siis kohtusid nad juhuslikult ühel õhtul studiolo's. Kuna neid ümbritsesid Lorenzo raamatud ja kunstiteosed, meenutas kohtumine sel määral vanu aegu, et nad unustasid hetkeks läheneva peo-tseremoonia ja haarasid teineteisel hellalt käsivarrest.

«Vaevalt, et ma sind enam näen, Michelangelo. Sa ei tohi olla õnnetu minu pulmade pärast.»

«Kas mind ka pulma kutsutakse?»

«Pulmad peetakse siin. Kuidas ei peaks sa siis pulma tulema?»

«Piero peab mind kutsuma.»

«Ära jonni!» Contessina silmad välkusid vihast, nagu nad olid Michelangelo mälestust mööda süttinud varemgi tema kangekaelsuse puhul. «Sa oled pulmas kolm päeva, nõnda nagu mina tahan.»

«Ei ühtigi,» vastas Michelangelo ja mõlemad punastusid.

Piero oli teinud Granaccile ülesandeks hoolitseda pulmarongi,

216

balli, banketi, teatrietenduste korraldamise eest. Palee oli täis laulu, tantsu, joomist, vallatlemist. Ent Michelangelo oli üksinda. Ta veetis suurema osa oma ajast aias.

Piero oli viisakas, kuid kauge, otsekui poleks teda huvitanudki muu, kui et isa kujur on tema katuse all. Tunne, et ta oli vaid näitamiseks, tugevnes veelgi, kui ta kuulis Pierot suurustlevat, et tal oli palees kaks harukordset isikut: Michelangelo, kes tegi suuri lumememmi, ja hispaanlasest lakei, kes jooksis nii kiiresti, et Piero oma parimal hobusel ratsutades ei suutnud teda kätte saada.

«Teie Kõrgus, kas võiksime kõnelda tõsiselt marmorkujude raiumisest? Ma tahaksin oma ülalpidamise tasa teenida?»

Piero ilme muutus umbusklikuks.

«Paar aastat tagasi sa solvusid, kui ma kohtlesin sind käsitöölisena. Nüüd oled sa solvunud, kui ma sind nii ei kohtle. Kuidas teid, kunstnikke, küll õnnelikuks teha?»

«Ma vajan niisugust ülesannet, nagu teie isa mulle üldjoontes andis.»

«Mis asi see oli?»

«San Lorenzole fassaadi ehitamine. Sel oleks kakskümmend nišši elusuuruste marmorkujude jaoks.»

«Ta ei rääkinud mulle sellest kordagi.»

«Ta rääkis sellest enne seda, kui ta läks viimast korda Careggisse.»

«Nojah, sureva mehe ekslevad unistused. Need on natuke ebapraktilised, eks ole? Sina, Buonarroti, tee nüüd, mis ise aga heaks arvad, ja küll ma sulle kunagi ka mingi ülesande leian.»

Ta vaatas, kuidas pulmakinke voolas kokku kogu Itaaliast, Euroopast ning Lähis-Idast, Lorenzo sõpradelt, Medicite kaubatuttavailt: haruldasi juveele, elevandiluunikerdusi, lõhnaõlisid, kallist aasia satääni, kuldseid idamaa peekreid ja. karikaid, nikerdustega kaunistatud mööblit. Temagi tahtis Contessinale midagi kinkida. Kuid mida?

Heraklese! Miks mitte? Ta oli ostnud marmori oma raha eest. Ta on kujur, ta kingiks pulmadeks oma kuju. Herakles Ridolfi palee aeda! Ta ei räägikski Contessinale sellest, ta lihtsalt paluks Topolinod appi kuju kohale toimetada.

Nüüd asus ta esmakordselt Heraklese näo kallale. Sellest tuleks Il Magnifico portree: mitte tema püstine nina, hall ihu, turris juuksed, vaid Lorenzo de' Medici karakter ja hing. Ilme annaks edasi sügavat uhkust, millega liituks alandlikkus. See ei avaldaks mitte üksnes jõudu, vaid ka soovi pihtida. Keha hävitava jõuga võrdne lembus tooks ilmsiks võitleja, kes kasutab jõudu inimkonna heaks, kes tahab ümber kujundada reetlikku maailma.

217

Saanud joonistused valmis, asus ta erutatult raiuma, kasutades käsipuuri ninasõõrmete ja kõrvade ning kahel pool nägu rippuvate lopsakate juuste kujundamiseks, kõige peenema teraga peitlit põse-nukkide ümardamiseks, käsioherdit, et panna võimalikult kergema puudutusega silmad väljendama kirgast, teravat ühendust iga hingega, kes talle otsa vaatab. Ta töötas koidust pimedani, ei hoolinud lõunasöögist ja vajus õhtul voodisse nagu surnu.

Granacci kiitis teda selle eest, et ta oli valmistanud nii keeruka töö, ja lisas vaikselt:

«Amico mio, sa ei tohi seda anda Contessinale. See ei oleks õige.»

«Miks mitte?»

«See on liiga ... liiga suur.»

«Herakles on liiga suur?»

«Ei, vaid kink. Ridolfid võivad seda valesti mõista.»

«Et ma kingin selle Contessinale?»

«Nii suure kingi.»

«Kas sa räägid kogust? Või väärtusest?»

«Mõlemast. Sa pole Medici ega ka mingi Toskaana valitsejasoo liige. Kinki võidakse pidada halva maitse väljenduseks.»

«Kuid sel ei ole ju väärtust. Ma ei saaks seda müüa.»

«Sel on väärtus. Sa võid ta müüa.»

«Kellele?»

«Strozzidele. Nende uue palee õuele. Ma tõin nad möödunud pühapäeval siia. Nad volitasid mind sulle pakkuma sada suurt kuldfloriini. See saaks õuel aukoha. See on su esimene müük.»

Pettumusepisarad kirvendasid Michelangelo laugude taga, kuid ta oli nüüd vanem, ta suutis neid tagasi hoida.

«Pierol ja minu isal on õigus: pingutagu kunstnik kuidas tahes, ta lõpetab ikkagi palgalisena, turukauplejana.»

Ärevuse eest ei pääsenud kuhugi pakku, kui kolm tuhat pulma-võõrast voolas linna ja täitis Firenze paleed ääreni. 24. mai hommikul rõivastus ta rohelisse sametkäistega siidtuunikasse ja violetsesse mantlisse.

Purskkaev palee ees oli ümbritsetud puuviljavanikuist, keskel Seisid kaks Granacci kavandatud inimkuju, millest voolas nii ohtralt valget ja punast veini, et mööda Via de' Gorit jooksis veinioja.

Ta kõndis koos Granacciga pulmarongi sabas, kui Contessina ja Ridolfi läksid läbi lippudega ehitud tänava, pasunapuhujad ees. Piazza del Duomo suul oli vanikutega ehitud Rooma võidukaare jäljend. Katedraali trepil luges notar valjusti ette abielulepingu neile tuhandetele, kes ummistasid piazza. Kui Michelangelo kuulis Contessina kaasavara suurust, kahvatus ta.

218

San Lorenzo perekonnakirikus loovutas Piero Contessina vormiliselt Ridolfile, kes pistis neiule laulatussõrmuse sõrme. Michelangelo jäi kiriku tagaossa ja lipsas külguksest välja, kui pulmamissa oli veel pooleli. Rahva jaoks ehitatud puust rõdu täitis väljaku teise poole. Keskel kõrgus kahekümne viie küünra kõrgune puu, mis kandis valget paviljoni, milles mängisid muusikandid. Ümberkaudsed majad olid kaetud vaipadega.

Pulmarahvas hakkas kirikust välja voolama. Ridolfi näis pikk oma valges satäänmantlis, süsimustad juuksed raamisid ta kõhna, kahvatut nägu. Michelangelo seisis trepil ja vaatas Contessinat, kel oli üll tulipunane kuldbrokaadist pika vedikuga ja valge herme-liinkraega kleit, peas kunstipärane soeng, mis oli raamitud tulipunasele tõendile ja kaunistatud kullatud puuhelmestega. Niipea kui ta oli istet võtnud varikatuse all, algas kava: näidend, mis kujutas «Abielu ja Süütuse võitlust», turneed, milles Piero kasutas oda, ja kõige tipuks «Emakasside rüütlite» võitlust, milles vööni alasti ja paljaks aetud peaga mees astus puulaval asuvasse puuri, kus ta pidi tapma kassi hammastega, ilma käsi abiks võtmata.

Michelangelole oli varutud koht söögisaalis. Toskaana peenemad tooted olid peo puhuks paleesse toodud: kaheksasada vaati veini, tuhat naela jahu, liha, linde, martsipani. Ta jälgis tseremoniaalseid kombetalitusi: Contessina sülle pandi laps ja ta kinga kuldfloriin, et need tooksid viljakust ja rikkust. Pärast pulmapidu kogunesid külalised ballisaali, mille Granacci oli muutnud muistseks Bagdadiks. Siis lahkus Michelangelo paleest ja kõndis piazza'lt piazza'le, kus Piero oli lasknud üles seada rikkalikke toidu- ja veinilaudu kõigile firentselastele. Kuid rahvas oli sünge.

Ta ei läinud tagasi paleesse, kus pidutsemine ja trall jätkusid veel kaks päeva, enne kui Contessina viidi Ridolfi paleesse. Selle semel kõndis ta ööpimeduses aeglaselt üles Settignanole, laotas vana vaiba Topolino kaarvõlvide alla ja vaatas, käed pea all, kuidas päike tõusis küngaste tagant ja valgustas Buonarroti maja teispool kuristikku.

8.

Contessina pulmad kujunesid pöördepunktiks nii Michelangelole kui ka Firenzele. Ta oli märganud rahva viha esimesel peoõhtul, kuulnud üldist Piero vastu suunatud nurinat. Ei olekski enam tarvis olnud neid tuliseid jutlusi, mida tema vastu pidas Savonarola, kes oli linna tagasi tulnud ja kel oli veel suurem võim dominikaanide

ordus kui varem. Ta nõudis nüüd, et Signoria tõstaks Piero vastu süüdistuse linna luksusvastaste seaduste rikkumises.

219

Imetledes reaktsiooni ägedust, läks Michelangelo prior Bichiellinile külla.

«Kas olid Medicite teiste tütarde pulmad vähem priiskavad?» küsis ta.

«Eriti just mitte. Aga kui küsimus oli Lorenzos, siis tundis rahvas, et ta jagab. Piero puhul tundsid nad, et ta annab. Selletõttu muutus pulmavein nende suus hapuks.»

Contessina pulmapidustuste lõppemine oli Medicite nõbudele Piero-vastase poliitilise võitluse alustamise märgiks. Mõne päevaga kihas linn kuulujuttudest: eelmisel ööl olid Piero ja ta nõbu Lorenzo tapelnud mingi noore naise pärast. Piero oli andnud Lorenzole kõrvakiilu. Esimest korda oli üks Medici teist löönud. Nad olid mõlemad noad välja tõmmanud ja asi olekski tapmiseni läinud, kui sõbrad poleks vahele jõudnud. Kui Michelangelo läks paleesse lõunale, märkas ta jälle mõnegi vana sõbra puudumist. Piero ja tema kaaslaste naer kõlas pisut hüsteeriliselt.

Granacci tuli hämarikus aeda ja jutustas talle, et keegi oli näinud tema Heraklest Strozzide õuel, ootas teda seal ja sooviks temaga kõnelda tellimusest. Michelangelo varjas oma üllatust, kui leidis uued patroonid olevat Medicite nõod Lorenzo ja Giovanni. Ta oli neid palju kordi palees kohanud, kui Lorenzo veel elas, sest nad olid armastanud teda nagu oma isa, ja Il Magnifico oli neile andnud kõige kõrgemaid diplomaatilisi ülesandeid, saatnud nad üksteist aastat tagasi isegi Prantsusmaale Charles VIII trooniIeastumisel teda õnnitlema. Piero oli alati suhtunud neisse üleolevalt ja pidanud neid suguvõsa alamasse harusse kuuluvaks.

Medicite nõod seisid kahel pool tema Heraklest. Lorenzol, kes oli Michelangelost kaksteist aastat vanem, olid korrapärased ilmekad näojooned, kuigi ta nahk oli rõugearmiline, oli ta võimsa kehaehitusega, ta turi, kael ja rind olid tugevad. Ta elas nagu suur-isand perekonnapalees Piazza San Marcol, tal oli suvilaid mäerin-nakul allpool Fiesolet ja Castellos. Nüüdki elas Botticelli tema kulul, illustreerides Dante «.Jumalikku komöödiat». Ta ise oli lugupeetud luuletaja ja draamakirjanik. Giovanni, noorem vend, oli kahekümne seitsme aastane ja firentselased kutsusid teda «kauniks Giovanniks».

Nad tervitasid teda südamlikult, kõnelesid Heraklesest ülistavalt, siis aga asusid asja juurde. Lorenzo juhtis jutuajamist.

«Michelangelo, me nägime neid kaht marmorkuju, mis sa tegid meie onust Lorenzost, ja oleme vennaga sageli vestelnud selle üle, et kunagi tahaksime, et sa meilegi midagi raiuksid.»

Michelangelo vaikis. Noorem vend jätkas:

«Me oleme alati igatsenud noort Ristija Johannest valgest marmorist.

220

Ta on meie kodu kaitsepühak. Kas see teema huvitaks sind?»

Michelangelo tammus kohmakalt ühelt jalalt teisele, vahtides Strozzi palee peaväravast välja Via Tornabuonil asuvale pimestavale päikeselaigule. Ta vajas tööd, mitte ainult sellepärast, et see tähendas raha, vaid sellepärast, et ta muutus rahutuks. Ta saaks jälle marmori kallale.

«Me oleme valmis maksma head hinda,» ütles Lorenzo, kuna vend lisas: «Ja meie aia tagaosas on sobiv paik töökojaks. Mis sa sellest arvad?»

«On alati meeldiv kuulda, kui sind vajatakse. Kas ma võin järele mõelda?»

«Aga muidugi,» vastas Lorenzo südamlikult.

«Meie ei soovi hoopiski sulle mingisugust survet avaldada. Kas rõõmustaksid meid oma saabumisega pühapäeva lõunal?»

Ta läks koju vaikides, pea norus. Granacci ei lausunud sõnagi ega teinud mingisugust ettepanekut, enne kui nad lahkusid Via dei Bentaccordi ja Via dell' Anguillara nurgal.

«Mind paluti sind sinna tuua. Ma tõin su. See ei tähenda, et ma tingimata arvaksin, et sa peaksid pakkumise vastu võtma.»

«Tänan, Granacci. Ma mõistan.»

Ta pere polnud kaugeltki nii salliv.

«Loomulikult võtad sa tellimuse vastu,» kõmistas Lodovico, tõugates oma tihedaid hallikasmusti juuksepuhmi silme eest. «Kuid seekord võid sina määrata hinna, sest nemad pöördusid sinu poole.»

«Miks nad pöördusid minu poole?» kahtles Michelangelo.

«Sellepärast, et nad tahavad «Ristija Johannest»,» vastas tädi Cassandra.

«Kuid miks just praegusel hetkel, kus nad loovad opositsiooni-erakonda Piero vastu? Miks nad ei palunud minult seda varem, kahe viimase aasta jooksul?»

«Mis see sinu asi on?» küsis onu Francesco. «Kes oleks nii hull, et vahiks skulptuuritellimusele suhu?»

«Kuid üks asi peab siiski paika, onu Francesco. Prior Bichiellini ütleb, et nõod kavatsevad Piero Firenzest välja ajada. Ma mõtlen, et nad tahavad nüüdki anda sellega Pierole hoobi.»

«Ja kas sina oled see hoop?» Lucrezia nägu väljendas hämmeldust.

«Tagasihoidlik hoop küll, maare mta.» Michelangelo kaval naeratus paljastas ta lössilöödud nina inetuse.

«Jätame poliitika sinnapaika,» käskis Lodovico, «ja pöördume tagasi äri juurde. Kas on ajad Buonarrotidele nii soodsad, et sa võid tellimuse tagasi lükata?»

221

«Ei, isa, kuid ma ei või olla ebaustav Lorenzole.»

«Surnud ei vaja ustavust.»

«Vajavad küll. Sama palju kui elavadki. Ma andsin sulle äsja Heraklese eest saadud sada floriini.»

Nõod olid varunud talle aukoha oma pühapäevases pidulauas, nad kõnelesid kõigest muust peale Piero ja Johannese kujust. Kui Michelangelo pärast lõunasööki kogeles, et ta hindab kõrgelt nende pakkumist, kuid ta ei saa seda käesoleval hetkel vastu võtta, vastas Lorenzo lahkesti:

«Meil pole mingit kiiret. Pakkumine püsib jõus.»

Tal polnud palees õiget paika. Tal polnud mingit eesmärki ja temast polnud kellelgi mingit kasu peale Giuliano, kes vajas ta kiindumust. Ta otsis endale tegevust, et oma olemasolu õigustada: ta korraldas Lorenzo joonistustekogu, lisas juurde mõne Piero poolt juhuslikult ostetud vana medaljoni või kaeverdatud kalliskivi. Lodovico oli talle öelnud, et tal pole võimalik uhke olla; kuid mõnikord ei lubanud meheloomus tal otsustada, kas tal on võimalik käia sünnipärase iseloomujoone järgi või mitte.

Pierogi oli õnnetu, ta istus laua ääres kahvatuna, külmana ja küsis oma vähestelt järele jäänud sõpradelt:

«Miks ma ei suuda panna Signoriat asju mõistma nii, nagu mina mõistan? Miks valmistab minule kõik raskusi, kuna isa elu kulges nii libedalt?»

Michelangelo esitas selle küsimuse prior Bichiellinile, kes istus, must kuub seljas, mille kaelusest paistis värske ja puhas valge särk. Priori silmad välkusid vihast.

«Tema neli eelkäijat Medicit pidasid valitsemist kunstiks. Nad armastasid Firenzet rohkem kui iseennast, Piero ...»

Michelangelo oli üllatatud priori hääles peituvast ähvardavast teravusest.

«Ma pole teid kunagi varem kuulnud nii kibestunult kõnelevat, isa.»

«... Piero ei taha nõu kuulda võtta. Nõrk mees tüüril, ja võimuhimuline papp püüab teda kõrvale lükata ... Need on Firenzele kurvad päevad, mu poeg.»

«Ma olen kuulnud mõningaid Savonarola jutlusi tulevasest veeuputusest. Pooled linnaelanikert usuvad, et viimnepäev tuleb järgmisel sajuperioodil. Mis eesmärgil ta Firenzet hirmutab?»

Prior võttis prillid eest:

«Ta tahab paavstiks saada. Kuid ta auahnus ei lõpe sellega: ta kavatseb vallutada Lähis-Ida, seejärel oriendi.»

Michelangelo küsis õrritades: «Kas teil ei ole paganate ümberpööramise kirge?»

222

Prior vaikis hetke. «Kas tahaksid näha kogu maailma katoliiklikuna? Ainult sel juhul, kui maailm seda ise tahab, et teda ümber pööratakse. Ja kindlasti mitte ei taha ma näha seda ümberpööratuna türanni käe läbi, kes põletaks ära kirjanduse ja hävitaks inimmõistuse, et päästa ta hinge. Ükski tõeline kristlane ei tahaks seda.»

Palees leidis ta kirja isalt. Lodovico viis ta poiste magamistuppa, tõstis välja Giovansimone kirstus olevad riided ja võttis sealt kamalutäie ehteid, kuld- ja hõbesõlgi, medaljone.

«Mis see siis tähendab?» küsis ta Michelangelolt. «On Giovansimone öösiti inimeste kodudes vargil käinud?»

«Ei midagi nii ebaseaduslikku, isa. Giovansimone on Savonarola poistesõjaväe kapten. Need kisuvad tänaval naisi alasti, kes rikuvad padre keeldu kanda ehteid avalikus kohas: kui nad kuulevad, et mõni pere rikub luksusvastast seadust, tungivad nad kahe-kolmekümnekesi majja ja riisuvad selle paljaks. Kui nad leiavad vastupanu, peksavad nad inimesed poolsurnuks.»

«Kuid kas tohib Giovansimone neid asju endale jätta? Need on kindlasti sadu floriine väärt?»

«Ta peaks need kõik San Marcosse viima. Enamik lapsi teebki nii. Kuid Giovansimone on muutnud oma vana tänavapoiste bande Savonarola «valgetes särkides ingliteks». Nõukogu on võimetu neid peatama.»

Lionardo juhtus just samal ajal kutsuma Michelangelot San Marcosse, et näidata talle seda maalijate, kujurite ja illustreerijate kooli, mille Fra Savonarola oli asutanud kloostri aia teisel küljel asuvais kongides.

«Kas näed, Michelangelo, Savonarola pole kunsti vastu, vaid ainult nilbe kunsti vastu. Nüüd on sul võimalus meiega ühineda ja meie ordu kujuriks hakata. Sul ei tule iial puudust marmorist või tellimustest.»

«Mida peaksin ma siis tegema?»

«Mis tähtsust sel on, mida sa teed, kui sa vaid töötad?»

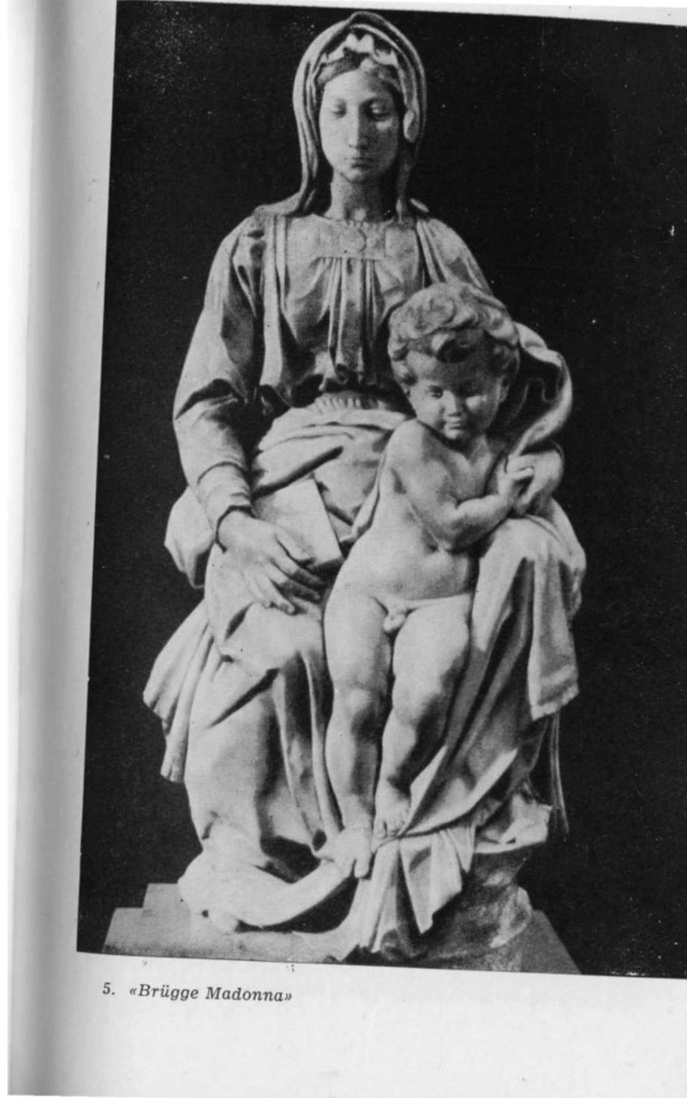
«Kes määrab, mis ma pean tegema?»

«Fra Savonarola.»

«Ja kui ma ei taha teha seda, mis tema tahab...»

«Mungana sa ei küsiks, sul ei oleks mingeid isiklikke soove...»

Ta pöördus tagasi oma töölaua juurde mahajäetud kasiinos. Siin oli tal vähemalt vabadus mälu järgi joonistada anatoomilisi pilte, niida ta oli kuude viisi laipu lahates tundma õppinud. Ta põletas täis joonistatud, üleni täis kritseldatud paberid ära, kuid seda polnud õigupoolest vajagi, sest keegi ei tulnud enam aeda, välja arvand ainult viieteistkümneaastane Giuliano, kes tuli vahel siia, raa-

5. «Brügge Madonna»

223

mat kaenlas, et õppida seltsimehelikus vaikuses Torrigiani vana töölaua ääres kasiino rõdul. Nad läksid tagasi paleesse suvehämarikus, mis valgus nagu hall jahu linna peale, puistas ja summutas ehituskivide kirgassinise ja kuldpruuni värvi.

9.

Sügise saabudes mässiti Firenze rahvusvahelisse tülli, mis ähvardas viia linnriigi hävimisele. Michelangelo arusaamise järgi tuli see kõik sellest, et Prantsuse kuningas Charles VIII oli loonud esimese alalise armee pärast Caesari leegione. Sellesse kuulus umbes kakskümmend tuhat väljaõpetatud ja hambuni relvastatud meest. Ta kavatses nüüd selle armee üle Alpide Itaaliasse tuua ja Naapoli kuningriiki pärimise korras endale nõuda. Lorenzo eluajal oli Charles VIII suhtunud Medicitesse liiga sõbralikult, et ähvardada Toskaanat läbimarssimisega. Kui ta oleks seda üritanud, oleksid Lorenzo liitlased — Milaano, Veneetsia, Genua, Padua, Ferrara linnriigid — ühendanud rivid ja takistanud tal läbiminekut. Kuid Piero oli need liitlased kaotanud. Milaano hertsog oli saatnud diplomaate Charles'i juurde ja kutsunud ta Itaaliasse. Medicite nõod, kes olid käinud Versailles's tema kroonimispidustustel, kinnitasid kuningale, et Firenze ootab tema võidukat sissemarssi.

Kuna Orsinid, Piero ema ja naise suguvõsa, olid Naapoli liitlased, keeldus Piero Charles'ile vaba läbipääsu lubamast. Ent kuude jooksul, kevadest sügiseni, ei võtnud ta midagi ette sõdurite või relvade kogumiseks, et Prantsuse kuninga võimalikku sissetungi peatada. Firenze kodanikud, kes oleksid olnud Lorenzo eest valmis võitlema, olid valmis prantslastele tere tulemast ütlema, sest prantslased oleksid aidanud Piero minema kihutada. Savonarolagi kutsus Charlesi Firenzesse.

Septembri keskpaiku tõi Charles VIII oma armee üle Alpide. Milaano hertsog võttis ta avasüli vastu ja ta rüüstas Rapallo linna paljaks. Uudised sütitasid Firenzes palavikulise õhkkonna. Kogu normaalne tegevus peatus, ent kui Charles läkitas oma saadikud uuesti kindlat läbiminekuõigust paluma, kihutas Piero viimased ilma selge vastuseta minema. Prantsuse kuningas vandus, et ta ründab Toskaanat ja vallutab linna.

Michelangelol oli palees nüüd uus naaber. Piero tõi linna Alfonsina venna Paolo Orsini, kes pidi juhatama sadat palgasõdurit... et peatada Charles'i kahekümne tuhande mehelist armeed. Tosinaid kordi vandus Michelangelo, et ta põgeneb paleest, reisib Veneetsiasse, nagu Lorenzo oli talle soovitanud. Kuigi ta oli ustav Loren-

224

zole, Contessinnle, Giulianole ja isegi kardinal Giovannile, ei olnud tal mingeid tundeid Piero vastu, kes oli talle andnud kodu, töökoha ja palga. Kuid ta ei suutnud end sundida ühinema väejooksikutega.

Kolm aastat aiakoolis ja palees Lorenzo ajal olid olnud innustuse, kasvu, õppimise, tööriistade ja ameti valitsemise õppimise aeg, iga päev oli olnud kallis vääriskivi, mida tuli hinnata, mida maksis hellitada; iga üksik päev oli olnud nagu küpsemisaasta. Ja suurema osa sellest kahest ja poolest aastast, mis oli möödunud Lorenzo surmast, oli ta tammunud ühel ja samal kohal. Ta oli, tõsi küll, õppinud juurde ametiosavust tänu prior Bichiellinile ja lahkamiskuudele, kuid ta tundis end olevat vähem elava, vähem teadliku, vähem loova kui sel ajal, mil teda kasvatasid Bertoldo, Il Magnifico, Pico, Poliziano, Landino, Ficino, Benivieni. Pikka aega oli ta tammunud ringi alumises pooles. Kuidas pääseks ta uuesti tõusvale poolele? Kuidas pääseks ta Firenze rahutuse, hirmu, halvatuse ülemisele poolele, saaks oma meeled ja käed jälle skulptorina tööle sundida?

Kuidas, tõepoolest, kui isegi Poliziano läks Savonarola juurde pattude andeksandmist saama, paludes end oma viimases sõnas dominikaani ordusse võtta, et teda saaks matta mungarüüs San Marco müüride sisepoolele?

Granacci ei andnud talle mingit nõu. Bugiardini ütles lihtsalt: «Kui lähed Veneetsiasse, tulen sinuga kaasa.» Kui Jacopo kuulis, et Michelangelo kavatseb reisima minna, otsis ta tema üles ja hüüdis:

«Olen alati tahtnud Veneetsiat näha. Kellegi teise floriinide eest. Võta mind kaasa, ma kaitsen sind teel röövlite vastu ...» «Anekdootide rääkimisega neile?»

Jacopo väänas nägu ja ütles: «Naer on oda. Mis sa ütled?»

«Nõus, Jacopo. Kui ma lähen Veneetsiasse, võtan su kaasa.»

21. septembril tegi Savonarola Piero minemaajamiseks lõpliku katse ja pidas pööret tekitava jutluse Duomos. Firentselased täitsid katedraali. Kunagi varem polnud munk jutlustanud niisuguse jõuga ja kunagi polnud ta hääl kõlanud nii nagu viimsepäeva pasun. Firentselaste juuksed tõusid püsti, nad nutsid ja kaebasid, kui Savonarola kujutas, kuidas Firenze ja kõik elav, mis temas on, hävib.

«Ja maa oli jumala ees ära rikutud ja maa oli täis vägivalda saanud. Ja jumal vaatas maad, ja vaata, see oli ära rikutud, sest kõik liha oli oma viisid maa peal ära rikkunud.»

«Ja vaata, tahan ühe veeuputuse maa peale saata, et ma ära r'kun taeva alt kõik liha, kus eluvaim sees on. Kõik, mis maa peal on, peab hinge heitma.»

225

Munga nõrgimgi sosin tungis tohutu katedraali kõige kaugemasse nurka. Iga kivi oli kui põrkesein. Michelangelo, kes seisis uksesuul, tundis, et teda ümbritseb kõigist külgedest häältemeri, mis hukutab tema nagu veetõus. Ta läks tänavale tagasi, käies inimmassi hulgas, kes oli hirmust poolsurnud, sõnatu, pilk tardunud.

Ainult prior Bichiellini oli rahulik.

«Kuid, Michelangelo, see on loitsimine. See pärineb inimkonna kõige pimedamatest aegadest. Jumal ise lubas Noale ja tema poegadele, nagu on öeldud Moosese 1. raamatu 9. peatükis, 9.—11. salmini, et kunagi ei tule enam teist veeuputust. «Ja mina, vaata, mina sean kindlasti oma seaduse teiega ja teie sooga pärast teid ... ükski liha ei pea enam saama ära kaotatud uputuse aegu ja veeuputus ei pea enam tulema maad ära rikkuma.» Ütle mulle nüüd, mis õigusega kirjutab Savonarola piiblit uuesti? Ühel päeval märkab Firenze, et teda on ninapidi veetud ...»

Priori vaikne hääl hajutas Savonarola võlu.

«Siis võite talle avada Santo Spirito väravad ja päästa ta rahva viha käest,» arvas Michelangelo.

Prior naeratas virilalt.

«Kas suudad kujutella, et Savonarola annaks vaikimisvande? Ta põleks pigemini tuleriidal...»

Võrk tõmbus iga päevaga koomale: Veneetsia kuulutas enda erapooletuks. Rooma keeldus vägesid andmast, Charles ründas Toskaana piirikindlustusi, mõningad neist langesid, Pietrasanta marmorimurdude töölised panid tugevasti vastu, kuid oli ilmne, et Prantsuse armee tungib Firenzesse mõne päevaga.

Michelangelol oli hoopis vähe võimalust arukaks mõtlemiseks. Hirmu- ja kergendustunne valdasid kordamisi linna-elanikkonda, kui Signoria palee suure tornikella helin kutsus nad kokku uudiseid kuulama. Kas röövitakse linn paljaks? Kas kukutatakse vabariik? Kas kugistab linna tungiv monarh tugeva armee toetusel rikkuse, kunsti, kaubanduse, julgeoleku, õitsengu pärast seda, kui Firenze on elanud maailmaga rahus nii kaua, et tal ei ole enam sõjaväge, relvi ega võitlustahet? Kas oli teine veeuputus alanud?

Ühel hommikul tõusis Michelangelo ja leidis, et palee on tühi. Piero, Orsini ja nende kaaskond olid läinud Charlesiga läbirääkimisi pidama, Alfonsina oli laste ja Giulianoga põgenenud kuhugi suvilasse mägestikku. Peale mõningate vanade teenijate näis Michelangelo olevat lossis üksinda. Suurejooneline palee oli õudne oma õõnsas vaikuses. Lorenzo keha oli surnud Careggis ja nüüd tundus surevat selle mehe suur vaimgi, mida esindasid ta hiilgav raamatukogu ja kunstiteosed. Kui Michelangelo kõndis mööda vastu

226

kajavaid koridore ja vaatas suurtesse tühjadesse ruumidesse, tundis ta kõikjal hõljuvat mingisugust kalmulõhna. Tema pidi seda teadma, tema, kes oli saanud asjatundjaks Santo Spirito surnukambris.

Kaos jätkus. Piero alandas end Charles'i ees, pakkus võitjale rannikukindlustused, Pisa ja Livorno ning kakssada tuhat floriini, kui ta läheb Firenzest mööda ja jätkab teekonda mööda rannikut. Raevunud sellest «alandavast alistumisest», helistas Linnanõukogu Signoria palee kella, kutsus rahva kokku ja andis Pierole hundipassi tema «argpükslikkuse, rumaluse, andetuse ja alistumise» eest.

Charles'i juurde saadeti delegatsioon, kuhu kuulus ka Fra Savonarola. See ignoreeris Pierot. Piero pöördus kiiresti Firenzesse tagasi, et oma õigusi kinnitada. Linn oli tema peale metsikult vihane. Ta nõudis, et teda võetaks kuulda. Rahvahulk karjus: «Kasi minema! Ära sega Signoriat!»

Piero lahkus põlgliku näoga. Piazza't täitev rahvahulk lehvitas kapuutse hukkamõistu märgiks, väikesed poisikestejõugud sisistasid ja loopisid teda kividega. Piero paljastas mõõga. Rahvajõuk ajas teda mööda tänavaid taga. Ta kadus paleesse ja sai rahvahulga hetkeks rahunema, saates paleesse jäänud teenrid neile veini ja kooki pakkuma.

Siis hakkasid kiirkäskjalad mööda tänavaid jooksma ja hüüdsid: «Signoria on Medicid minema kihutanud! Kogu eluajaks! Piero pea eest on määratud neli tuhat floriini tasu! Maha Piero!»

Paleesse tulles kuulis Michelangelo, et Piero oli põgenenud tagaaia kaudu, ühinenud Orsini palgasõdurite jõuguga Porta San Gallol ja pääsenud minema. Kardinal Giovanni kandis kaenla all käsikirjade virna, paks lihav nägu higistamisest punane: tema taga tulid kaks teenrit, kes kandsid samuti peeni köiteid ja põgenesid aia- ja tagavärava kaudu. Kardinali murelik nägu kirgastus, kui ta nägi Michelangelot.

«Buonarroti! Ma päästsin mõningad isa haruldasemad käsikirjad, need, mida ta armastas kõige enam.»

Firenze oli vaid hetkeks maha jäetud.

Õu lainetas rahvast. Hüüdeile «Medicid on minema kihutatud», järgnesid teised: «Kõik, mis on palees, on meie oma!» Mässajad tungisid veinikeldrisse, murdsid puruks salved, ja kui nad ei saanud pudelilt korki ära, lõid pudeli kaela vastu seina puruks. Sadu Pudeleid ja korvpudeleid käis käest kätte ja suult suule, need joodi pimesi, pikkade sõõmudega, maitset tundmata tühjaks, ja veini voolas põrandale nii ohtrasti, et keldripõrandad lainetasid. Nüüd tungis esimene salk trepist üles paleed rüüstama, tõugates toorelt eest neid, kes tungisid mööda treppi allapoole.

227

Michelangelo seisis Donatello «Taaveti» ees ja kaitses seda. Rahvast tungis kogu aja peaväravast sisse, see täitis õue; näod, mida ta oli kogu oma eluaja näinud tänavail ja piazza'del, tasased, healoomulised inimesed, süttisid nüüd äkki, tahtsid hävitada, olid sattunud rahvajõugu näotu, vastutustundetuse võimu alla. Mis oli põhjustanud selle muudatuse? Kas tuli see tundest, et nad olid nüüd Medicite palees esimest korda isandatena, mitte aga väljastpoolt tulnutena?

Ta paisati kõvasti vastu Taavetit ja ta pähe kerkis muhk. Kõrval olevad Donatello «Juudit» ja «Olovernes» tõsteti aluselt maha kõigega ja viidi heakskiidukisa saatel tagaväravast välja. Mis oli liiga suur selleks, et ära viia (rooma portreeskulptuurid ja marmor-büstid), see löödi kõpla- ja kaikahoopidega puruks.

Ta taganes piki seinaäärt välja, sööstis mööda puutreppi üles, jooksis suure hooga studiolo'sse, lõi ukse enda taga kinni, otsis riivi. Uksel ei olnud seda. Ta vaatas ümber olevaid hindamatult kalleid käsikirju, karpe haruldaste kameedega, amulettidega, kaeverdatud juveelidega, müntidega, uste kohale asetatud kreeka bareljeefidega, Donatello marmor- ja pronksreljeefe, puutahvleid, millele Giotto oli maalinud «Kristuse ristilt mahavõtmise», Van Eycki «Püha Hiero-nymust». Mida võiks ta teha nende päästmiseks?

Ta pilk langes tõstukile. Ta avas ukse, tõmbas köitest, ja kui tõstuk oli ülal, hakkas sinna kuhjama väikesi maale, email- ja mosaiiktahvleid, jaspis- ja ametüstkarikaid, Platoni väikese kuju, kullatud hõberaami asetatud kristallkella, Ghirlandaio klaasvaase, käsikirju, sõrmuseid ja prosse. Vana hambutu fauni, mida ta oli kopeerinud oma esimest iseseisvat kuju valmistades, toppis ta oma särgipõue. Siis tõmbas ta vastaspoolset köit, laskis kasti alla ning sulges ukse. Inimmass jõudis samal hetkel studiolo'sse ja hakkas nagu ritsikaparv ruumi rüüstama. Ta pääses võideldes oma tuppa, kus ta viskas Bertoldo mudelid ja paar pronkskuju voodi alla.

Siis lõppesid tema võimalused. Sajad mässulised ujutasid palee üle, tungisid suurtesse tubadesse ja näppasid perekonna toidunõu-sid söögisaalist, purustasid liudu ja klaasnõusid, taplesid ja karjusid rõõmust, leides Medicite hõbe- ja kuldmedalite kogu, võtsid Piero toast tema karikad ja auhinnad, loopisid poolikute veinipudelitega Pollaiuolo «Heraklest ja lõvi». Lorenzo toas vaatas ta abitult, kuidas nad röövisid neli jaspisvaasi, millele oli peale graveeritud Il Magnifico nimi, viisid minema Masaccio

ja Veneziano puumaalid, lõikasid maalid raamidest välja, rebisid kujud alustelt, purustasid toole ja laudu, lõhkusid kirstud, mis olid liiga suured äraviimiseks. Raamatukogus oli haruldasi raamatuid ja käsikirju riiulitelt maha kistud, köiteid jalge alla tallatud.

228

Kas maksid firentselased niiviisi kätte Pierole? Ent need suurepärased kollektsioonid ei olnud Piero omad. Kui Michelangelo nägi, kuidas inimesed kiskusid toorelt maha sameteesriideid ja läikivaid siidpolsterdusi, raputas ta meeleheites pead. «Kes võib mõista pööblit?»

Ta märkas vaid üht, kes oli Medicitele ustavaks jäänud, oma nõbu Bernardo Rucellaid, Nännina de' Medici meest, kes seisis Botticelli «Kentauri taltsutava Pallase» ees ühe salongi eesruumis. Ta hüüdis:

«Te olete Firenze kodanikud! Miks te hävitate oma aardeid? Lõpetage, ma palun teid.»

Michelangelo meelest oli ta kangelaskuju, kui kaitses lõuendit põlevate silmade ja laialisirutatud kätega. Siis löödi Rucellai pikali. Michelangelo tormas mahalangenu juurde, tõstis verise mehe oma sülle ja kandis ta välja väikesesse sahvrisse. Ta mõtles irooniliselt:

«Ma ei ole kunagi lähemalt kokku puutunud oma ema sugulastega.»

Palee oli kui tapaväli. Kui Lorenzo toas olid kaardid ja eesriided seintelt maha kistud, õnnestus mõningail tüsedail pakikandjail raudkapp lahti murda. Sealt voolas välja kakskümmend tuhat floruni ja rõõmust hullunud rahvahulk hakkas kuldmüntide pärast omavahel võitlema.

Michelangelo tungis tagatrepile ja sealt aia kaudu välja, siis läbi kõrvaltänavate Ridolfi paleesse. Ta küsis ühelt teenrilt sulge ja tinti ja kirjutas Contessinale lühikese kirja: «Kui olukord on jälle rahunenud, siis saada kedagi oma isa studiolo'sse ... ma laadisin toidutõstuki nii täis, kui sain.» Alla kirjutas ta tähed M. B.

Ta peatus kahel korral teel koju: Bugiardini juures ja Jacopo juures, jättes neile sõna, et kohtub nendega Porta San Gallo juures kesköõl. Kui linn lõpuks magama oli jäänud, lipsas ta vaiksetest majadest mööda Medicite tallide juurde. Kaks sulast olid jäänud hobuste juurde ja rahustasid neid ümberringi valitsenud segaduse ajal. Nad teadsid, et tal oli õigus võtta hobuseid alati, mil soovis. Nad aitasid tal saduldada kolm hobust. Ta ratsutas ühel ja talutas kaht valjaidpidi. Väraval ei olnud valvureid. Bugiardini ootas, seistes vaikselt pimedas ja lõigates noaga oma pikki küüsi. Jacopo jõudis peagi pärale. Nad asusid teele Veneetsiasse.

10.

Teise päeva õhtupoolikuks olid nad pääsenud üle Apenniinide ja laskunud Futa mäekuru kaudu Bolognasse. Linna piirasid oranžpunased

229

tellismüürid, nurgatornid ja ligi kakssada torni, millest mõned olid veel hullemini viltu kui Pisa torn, tungisid Emilia kirgassinisesse taevasse. Nad tulid linna põhjapoolsest küljest, jõudsid toiduaineteturu laialiloobitud jätete keskele, mida musta rõivastatud vanade naiste parv väikeste luudadega pühkis. Nad küsisid ühelt vanaeidelt teed ja läksid Piazza Communale suunas.

Kitsad kõverad tänavad, mida katsid majade etteulatuvad ülakorrused, olid lämmatavalt umbsed. Iga bolonja pere oli ehitanud endale torni kaitseks oma naabrite vastu. Selle algupärase Firenze kombe oli hävitanud Cosimo, kes oli sundinud firentselased oma tornid katuse kõrguselt maha saagima. Laiemail tänavail ja piazza'-

del paistsid oranživärvilistest tellistest ehitatud kaarkäigud, mis kaitsesid inimesi lume, vihma ja kõrvetava suvekuumuse eest, nii et bolonj alased võisid minna läbi linna mistahes suunas, ilma et oleksid kordagi tarvitsenud tulla lahtise taeva alla.

Nad jõudsid peaväljakule, mille teises otsas kerkis majesteetlik San Petronio kirik, ja Palazzo Communale täitis terve teise külje. Nad tulid hobuse seljast maha ja kohe piirasid neid Bologna politseinikud.

«Te olete Bolognas võõrad?»

«Firentselased,» vastas Michelangelo.

«Pöidlad, palume.»

«Pöidlad? Mis te pöialdest tahate?»

«Tahame näha, kas neil on punasest vahast templi jälg.»

«Meil ei ole midagi.»

«Siis peate meiega kaasa tulema. Te olete vahistatud.»

Nad viidi tolliametisse, sammaste taha peituvaisse tubadesse, kus korrapidaja ametnik seletas, et iga Bolognasse tulev võõras peab oma nime kirja panema ja märgi pöidlale võtma, kui ta tuleb sisse mõnest linna kuueteistkümnest väravast.

«Kuidas võisime meie seda teada?» küsis Michelangelo. «Me ei ole kunagi enne siin käinud.»

«Seaduse mittetundmine ei vabanda kedagi! Peate viiskümmend Bologna liiri trahvi maksma.»

«Viiskümmend Bologna ... Meil pole niipalju raha.»

«Paha lugu. Viiskümmend päeva vangistust.»

Michelangelo jäi Jacopole ja Bugiardinile lahtise suuga otsa vahtima. Enne kui nad jõudsid toibuda, astus juurde keegi mees.

«Kas ma võin kõnelda nende noormeestega, ametnik?»

«Aga muidugi, Teie Ekstsellents.»

Mees küsis Michelangelolt: «Kas sinu nimi pole mitte Buonarroti?»

«On küll.»

230

«Kas pole sinu isa mitte Firenze tolliametnik?»

«On küll, härra.»

Bolonjalane pöördus tolliametniku poole.

«See noormees siin pärineb Firenze üllast perest, tema isa juhatab Firenze tolliameti haruosakonda, nõnda nagu teiegi. Kas ei peaks mitte sõsarlinnad osutama külalislahkust teineteise tähtsate perekondade liikmetele?»

Ametnik vastas meelitatult: «Aga muidugi, Teie Ekstsellents.»

«Mina vastutan nende käitumise eest.»

Tulnud tagasi piazza vilusse talvepäikesesse, vaatles Michelangelo lähemalt oma heategijat. Sel oli meeldiv lai nägu, millel ei olnud jälgegi pinguldatusest. Kuigi juba pisut halliks tõmbunud juuksed näitasid, et ta oli neljakümnendate aastate keskpaigas, oli tal noore mehe sile nahk, hea näovärv ja habemeta nägu väikeste, täiuslike valgete hammastega. Tema väike suu oli peidetud tugeva nina ning lõua vahele. Ta kulmukarvad ulatusid ninajuurest ainult kulmukaarte poole vaheni ja keerasid siis koomiliselt ülespoole. Tal oli üll pehme must villane kuub valge pitskaelusega.

«Te olete väga lahke ja mina olen mühakas: teie mäletate minu tähtsusetut kuju, aga mina, kuigi teadsin, et oleme kuskil kohtunud ...»

«Me istusime kõrvuti ühel Lorenzo de' Medici lõunasöögil,» selgitas mees.

«Aga muidugi! Te olete signore Aldovrandi. Te olite Firenze podestä. Te jutustasite mulle ühe suure Bologna skulptori tööst.»

«Jacopo della Quercia. Nüüd on mul ühtlasi võimalus seda teile näidata. Kas sina ja su sõbrad valmistaksite mulle seda rõõmu, et tuleksite meile õhtusöögile?»

«Oleksime üpris rõõmsad,» irvitas Jacopo. «Me pole rõõmustanud oma kõhtu sellest peale, mil Duomo silmist kaotasime.»

«Siis olete tulnud õigesse linna,» vastas Aldovrandi. «Bologna on tuntud La Grassa, rammusa nime all. Siin süüakse paremini kui kuskil mujal Euroopas.»

Nad lahkusid piazža'lt ja suundusid põhja poole, San Pietro kirik jäi paremale, selle juures asuv seminar vasakule, siis pöördusid nad Via Gallierale. Aldovrandi palee, kaunite proportsioonidega kolmekorruseline tellisehitis, oli Kaheksanda tänava vasakul poolel. Teravakaarelist ust kaunistas värviline terrakotafriis, mille teemaks oli perekonna vapp. Aknadki olid kaarjad ja marmorsambaga keskelt pooleks jagatud.

Bugiardini ja Jacopo korraldasid hobuste eest hoolitsemise, samal ajal kui Aldovrandi viis Michelangelo vaatama puupaneeliga raamatukogu, mille üle ta oli ääretult uhke.

231

«Lorenzo de' Medici aitas mul raamatuid koguda.»

Tal oli eksemplar Poliziano «Stanze per la Giostra't», millesse Poliziano ise oli kirjutanud pühenduse. Michelangelo võttis nahka köidetud käsikirja kätte.

«Teate, messere Aldovrandi, et Poliziano suri mõni nädal tagasi..

«Ma olin lausa murtud. Nii suuri inimesi ei ole enam. Ja Picogi on surivoodil Kui kahvatu on maailm ilma nendeta.»

«Pico?» Michelangelo neelatas soolaseid pisaraid. «Pico? Ma ei teadnudki. Kuid Pico on ju nii noor . ..»

«Kolmkümmend üks. Kui Lorenzo suri, lõppes üks ajastu. Ei ole enam midagi, mis enne ...»

Michelangelo hoidis poeemi käes ja hakkas valjusti lugema, kuuldes taas nelja platooniku häält, kes olid teda õpetanud. Aldovrandi ütles lugupidavalt:

«Sa loed hästi, mu noor sõber. Su diktsioon on selge ja sa oskad värsse rõhutada ...»

«Mul olid head õpetajad.»

«Sa armastad lugeda valjusti? Mul on olemas kõik suured poeedid: Dante, Petrarca, Plinius, Ovidius.»

«Mul pole mõttessegi tulnud, et mulle lugemine meeldib.»

«Ütle mulle, Michelangelo, mis sind Bolognasse toob?»

Aldovrandi teadis juba Piero saatust, sest Medicite seltskond oli eelmisel päeval linna läbinud. Michelangelo selgitas, et ta on teel Veneetsiasse.

«Millest see tuleb, et teil pole kolme peale viitkümmend Bologna liirigi, kui kavatsete reisida nii kaugele.»

«Bugiardinil ja Jacopol pole soldotki. Mina maksan kõik kulud kinni.»

Aldovrandi naeratas. «Minagi sooviksin rännata, kui sina maksad kulud kinni.»

«Me loodame Veneetsias tööd leida.»

«Miks te ei võiks siis Bolognasse jääda? Siin saate uurida Delia Querciat. Me võime teile leida isegi skulptuuri-tellimuse.» Michelangelo silmad lõid särama. «Õhtusöögi järel kõnelen sellest sõpradele.»

Bologna politsei kätte sattumine oli võtnud Jacopolt ja Bugiar-dinilt rännulusti. Kumbki ei olnud huvitatud Della Quercia skulptuuridest. Nad otsustasid meelsamini Firenzesse tagasi pöörduda. Michelangelo andis neile reisiraha ja palus neid Medicite hobused tagasi viia. Siis jutustas ta Aldovrandile, et tema jääks Bolognasse ja otsiks endale korteri.

«Võimatu!» vastas Aldovrandi. «Ükski Lorenzo de' Medici sõpradest ja kaitsealustest ei tohi elada Bologna võõrastemajas. Nelju platooniku koolitatud firentselane on meile haruldane maiuspala Sa oled meie külaline.»

232

Ta ärkas, kui oranživärviline Bologna päike täitis ta toa ja valgustas tema selja taga olevat piltvaipa ning kirkavärvilist pukspuust lage. Maalitud kirstust sängi jalutsis leidis ta linase käteräti; siis pesi ta end akna all kummutil asuvas hõbekausis, paljaid jalgu soojendas pärsia vaip. Ta oli palutud külaliseks rõõmsasse majja. Ta kuulis hääli ja naeru kajavat läbi selle Aldovrandi kuue poja käes oleva palee tiiva. Signora Aldovrandi, teine veetlev noor naine, kes oli andnud poegadele lisaks ka oma osa, oli rõõmus inimene, kes armastas kõiki kuut poega ühtemoodi, ja tervitas Michelangelot soojalt, otsekui oleks ta olnud tema seitsmes poeg. Tema võõrustaja, Gianfrancesco, kuulus sellesse Aldovrandide harusse, kes olid lahkunud iidsest päriluspaleest, pühendunud kauplemisele ja raha-vahetamisele ja saavutanud niisuguse õitsengu, et Gianfrancesco, kes oli lõpetanud ülikooli notarina ja olnud noorpõlves osav pankur, võis nüüd aega viita kunstide harrastamisega. Ta oli kunstist vaimustatud ja sepitses rahva keeles luuletusi. Ta oli linnriigi poliitilises elus kiiresti tõusnud: senaator, gonfaloniere di giustizia, Bo-lognat valitseva Vabariigi Kuueteistkümne Reformija liige, võimul oleva Bentivoglio perekonna lähedane sõber.

«Ma kahetsen oma elus ainult seda, et ma ei oska kirjutada kreeka ja ladina keeles,» ütles ta Michelangelole, kui nad istusid keskpaigast vapiga kaunistatud neljakümnekohalise pähklipuust söögilaua otsas, sõid magusat kuklit ja jõid kuuma, vürtsitatud vett. «Ma loen neid muidugi, kuid nooruses veetsin liiga palju aega rahavahetamisega ja liiga vähe värsimõõtude seltsis.»

Aldovrandi oli ka innukas koguja. Ta juhtis Michelangelo läbi palee ja näitas talle maalitud diptühhone, nikerdatud puuplaate, hõbe- ja kuldkarikaid, münte, terrakotapäid, elevandiluutöid, pronkskujusid ja väikesi marmorskulptuure.

«Kuid meil pole märkimisväärset kohalikku kunsti,» selgitas ta murelikult. «See on mulle müsteeriumiks jäänud: miks Firenze, aga mitte Bologna? Meie linn oli niisama rikas nagu teilgi, meie inimesed on niisama jõukküllased ja julged. Meil on seljataga tore muusika ja teaduse ajalugu, kuid me pole iial suutnud luua suurt maalikunsti või skulptuuri. Miks?»

«Kõige lugupidamisega: miks kutsutakse teid «Lihavaks Bolognaks»?»

«Sellepärast et oleme gurmaanid ja oleme juba Petrarca ajast peale kuulsad lihahimu poolest. Meie oleme teadlikult meeleline linn.»

233

«Kas see ehk võikski olla vastus?»

«Tähendab, et kui kõik vajadused on rahuldatud, siis ei ole kunsti tarviski? Kuid Firenze on ka rikas, ta elab hästi.»

«Medicid, Strozzid, mõned perekonnad. Toskaanalased on loomult külmad. Ja napi söömaga. Me ei tunne pillamisest lõbu. Ma ei mäleta kunagi, et mõni teine perekond oleks söönud koos meie perega või meie perekond oleks söönud sõprade juures. Ma ei mäleta, et Buonarrotid oleks andnud või saanud kinke. Me teenime meeleldi raha, kuid ei kuluta seda meeleldi.»

«Ja meie, bolonjalaste, meelest on raha tehtud ainult kulutamiseks. Kogu meie vaim on kulunud naudingute viimistlemisele. Kas tead, et meie lõime amore bolognese? Et meie naised ei taha kanda itaalia moode, vaid ainult prantsuse omi? Et nad peavad kasutama mitut erinevat materjali ühe kleidi jaoks? Et meie vorstid on nii ainulaadsed, et kaitseme retsepti nagu riiklikku saladust?»

Lõunalauas olid kõik nelikümmend kohta täis: Aldovrandi vennad ja vennapojad, Bologna ülikooli professorid, läbisõidul olevad Ferrara ja Ravenna valitsevate perekondade liikmed, kirikuvürstid, Bologna Valitseva Kuueteistkümne liikmed. Aldovrandi oli võluv võõrustaja, kuid vastupidi Lorenzole ei teinud ta katset oma külalisi koos hoida, äriasju ajada või püüda saavutada mõnd muud eesmärki kui suurepäraste kalaroogade, vorstide, liharoogade, veinide nautimine, jutuvestmine ja ajaveetmine.

Pärast riposo't kutsus Aldovrandi Michelangelo linna jalutuskäigule.

Nad kõndisid kaarkäikude all, kus kaupluste müügilaudadel oli näha itaalia kõige hõrgutavamaid roogi: oivalisi juuste, valgeimat saia, haruldasemaid veine; Borgo Gallieral lihakauplustes oli müügil rohkem liha kui Michelangelo oli näinud aasta jooksul Firenzes; siis vana kalaturg, kus pakuti ostjaile Ferrara soiste orgude maitsvaid saadusi: sammakala, jõevähki, punahabet. Sajad jahiloomade putkad müütasid eelmise jahi saake: metskitsi, vutte, jäneseid, faasaneid; ja linna igas kvartalis oli nende maailmakuulsat salame't. Igalpool tulid Michelangelole vastu üliõpilased, kes õppisid väikestes kohvikutes oranživärviliste portikuste all ja mängisid täringut ning kaarte õppeülesannete kõrval.

«Ühest asjast tunnen puudust, messere Aldovrandi. Ma pole näinud kiviskulptuure.»

«Sellepärast et meil ei ole kivimurde. Lihtne võrrand, eks ole? Kuid me oleme alati toonud linna parimad marmoriraiujad, keda oleme saanud: Nicola Pisano, Andrea Firenze lähedalt Fiesolest, Della Quercia Sienast, Dall' Arca Barist. Meie oma skulptuurid on terrakotast.»

234

Alles siis, kui nad jõudsid Santa Maria della Vitale, kus Aldovrandi näitas talle Dall' Arca «Kaebust», sattus Michelangelo vaimustusse. See suur terrakotarühm oli melodramaatiline ja tekitas sügavat erutust, sest Dall' Arca oli tabanud inimese täieliku agoonia ja kurbuse tipu.

Natuke hiljem kohtasid nad noormeest, kes valmistas terrakota-büste, mis pidid tulema Palazzo Amorini kapiteelidele Via Santo Stefanol. See oli tugeva kehaehitusega, määratu turja ja õlalihas-tega mees, kuid munakujuline pea oli ülalt kitsam kui alt; ta nahk oli põlenud peaaegu niisama ruugeks nagu Bologna tellised. Aldovrandi kutsus teda Vincenzoks.

«See on minu sõber Buonarroti,» ütles ta, «Firenze parim noor skulptor.»

«Oh, siis on tubli, et kohtume,» vastas Vincenzo, «sest mina olen Bologna parim noor kunstnik. Olen Dall' Arca järglane. Pean lõpetama Pisano suurima hauamälestise San Domenicos.»

«Kas oled juba tellimuse saanud?» küsis Aldovrandi teravalt.

«Veel mitte, Teie Ekstsellents, kuid mina pean ju selle saama. Lõpeks olen ma bolonj alane. Ma olen skulptor. Mis oleks veel loomulikum?» Ta pöördus Michelangelo poole. «Kui vajad Bolognas abi, näitan sulle kõik.»

Edasi minnes ütles Aldovrandi:

«Või Dall' Arca järglane! Ta on oma isa ja vanaisa järglane, kes olid Bologna parimad tellisepõletajad. Ta jäägu oma ameti juurde.»

Nad seadsid sammud San Domenico kiriku suunas, mille dominikaani vennad olid ehitanud 1218. aastal. See oli kolmelööviline, dekoratiivsem kui enamik Firenze kirikuid, ja seal asus Nicola Pisano valmistatud Püha Dominicuse sarkofaag, mille juurde Aldovrandi tema viis. Aldovrandi juhtis ta tähelepanu marmorniker-dustele, mis olid tehtud 1267. aastal, ja siis tööle, mida oli jätkanud Nicolõ Dall' Arca.

«Dall’Arca suri kaheksa kuu eest. Kolm kuju on veel tegemata: ingel siia paremale, Püha Petronius, kes hoiab käes Bologna linna mudelit, ja Püha Prokulus. Neid marmorkujusid Vincenzo ütleski tegema hakkavat.»

Michelangelo vaatas teravasti Aldovrandile otsa. Mees ei lisanud midagi, ainult viis ta kirikust välja ja edasi Piazza Maggiorele vaatama Jacopo della Quercia teost San Petronio peaportaali kohal. Ta Jäi maha, lastes Michelangelol üksi ees minna.

Michelangelo seisis võlutuna, suu imestusest ja rõõmust lahti. Aldovrandi tuli lähemale.

«Kas sa teadsid, et Della Quercia võttis osa Firenze Baptisteeriumi

235

pronksuste võistlusest aastal 1400? Ghiberti võitis. Need viis stseeni kummalgi pool külgsambaid ja viis nende kohal on tema vastus kõrvalelükkamise peale. Meie siin Bolognas peame neid niisama heaks kui Ghiberti kujusid.»

Michelangelo seisis kiviplaatide ees umbusklikult pead raputades. See oli suurim skulptuur, mis ta eales oli näinud.

«Võib-olla niisama hea, võib-olla paremadki, kindlasti aga erisugused,» vastas ta. «Della Quercia oli samal määral uuendaja kui Ghibertigi. Vaadake, kui elavad on tema inimkujud, kuidas neis tuksub sisemine elujõud.» Tõstes ja langetades käsivarsi näitas ta algul ühele, siis teisele kiviplaadile ja hüüdis:

«See seal on jumal. Aadam ja Eeva. Kain ja Aabel. Purjus Noa. Paradiisiaiast väljaajamine. Vaadake kavandi jõudu ja sügavust. Ma olen tumm.»

Ta pöördus oma sõbra poole ja lisas kähedalt:

«Signore Aldovrandi, niisuguste inimfiguuride raiumisest olen minagi unistanud.»

11.

Ta leidis Bolognast teisegi vaimustuse põhjuse, millest ta polnud undki näinud.

Ta käis koos Aldovrandiga kõik kohad läbi: tema vendade paleedes perekondlikel lõunatel, sõprade juures väikestel õhtusöökidel. Bolonj alased olid loomult külalislahked inimesed, kes armastasid külalisi vastu võtta. Ühel Marco Aldovrandi, tema võõrustaja vennapoja poolt korraldatud õhtusöögil tutvus ta Clarissa Saffiga. kes oli Marco mägestikus olevas suvilas perenaiseks. Teisi naisi ei olnud kohal, ainult Marco meessõbrad.

Clarissa oli sale, kuldjuukseline tüdruk, kelle juuksed olid moe kohaselt laubalt ära katkutud. Tal oli painduv, nõtke keha ja ta liikus õrna meelelisusega. Kõik käsivarre ja õlgade ning säärte kerged rütmid olid pehmed nagu muusika ja ühteviisi meeldivad. Ta näis olevat üks neid haruldasi olendeid, kelle iga hingetõmme on loodud armastamiseks. Visandades tema keha oma meeles, leidis Michelangelo täiuslikkust, käitumise, hääle, liigutuste, liikumise lainetavat pehmust.

Kaela, õlgade ja rinna ilu tõid talle meelde Botticelli suhtumise naise täiuslikku alastusse: see ei äratanud temas mitte armatsemise, vaid maalimise kire. Clarissas oli palju seda Simonetta kuldset armsust, aga ilma kurva süütuseta, mille Botticelli oli andnud Simonettale.

Ta oli hoopis teistsugune kui kõik teised naised, keda Michelangelo

236

oli eales näinud. Ta tajus neiu juuresolekut mitte ainult silmadega, vaid iga oma keha poori ja osaga. Üksnes Clarissa juuresolek Marco salongis, enne kui ta liikus või ütles sõnagi, pani vere Michelangelo soontes tuksuma, ajas ta selja sirgu ja tõstis taht-matult õlgu, liigutas tema niudevöö ettepoole ja sütitas selles uue elu. Jacopo oleks hüüatanud, kui Clarissa oleks Duomo trepiast-meist üles astunud:

«See kõlbaks voodisse viia!», kuid Michelangelo mõistis, et Clarissas oli midagi rohkem. Clarissa kehastas armastust selle äärmisi-mas, naiselikus vormis.

Clarissa tervitusnaeratus kallistas Michelangelot. Ta armastas kõiki mehi ja tundis loomulikku külgetõmbejõudu kõigi nende vastu. Tema liigutustes oli vangistavat graatsiat, mis valmistas rõõmu Michelangelo meeltele. Pikkades läikivkuldseis palmikuis oli kuuma itaalia päikest, isegi selles jahedas ruumis, ja see soojendas Michelangelot nagu päike. Kuigi tema kõrvus tagus sisemine trumm, kuulis ta tema hääle pehmet, sosistavat muusikat, mis heidutas teda nii, et ta tähelepanu muutus äärmuseni erksaks.

Clarissa oli olnud Marco armuke kolm aastat, sellest peale, kui Marco oli juhuslikult leidnud teda isa kingsepatöökoda puhastamas. Avastanud esimesena tema ilu, oli Marco pannud ta elama üksikusse villasse, õpetanud teda, kuidas kanda kalleid kleite ja ehteid, ning oli toonud kohale õpetaja, kes õpetas teda lugema ja kirjutama.

Kui vanad sõbrad hakkasid pärast õhtusööki poliitikast kõnelema, leidsid Michelangelo ja Clarissa end kahekesi väikesest prantsuse muusikasalongist. Hoolimata tema väiteist, et naise vormid ei huvita teda ja ükski erutus ei vääri skulptuuri, ei suutnud ta oma pilku lahti kiskuda Clarissa pihast, mis oli rüütatud õhukesse kuldvõrku. See sünnitas piinava ime: see paljastas tüdruku rinnad, ent peitis nad samal ajal. Mida teravamini ta vaatas, seda vähem ta tegelikult nägi: sest tema ees seisis rätsepakunsti meistriteos, mille eesmärgiks oli ärritada ja huvi äratada ja mis siiski ei paljastanud rohkem kui vihje, et pesas oli kudrutav tuvi-paar.

Clarissat meelitas tema kohmetus. «Te olete kunstnik, Buonarroti?»

Clarissale silma vaatamine nõudis pingutust, sest ta silmadki olid pehmed ja ümarad, vahel varjasid, vahel paljastasid oma saladusi.

«Ma olen kujur.»

«Kas oskaksite mind raiuda marmorisse?»

«Te olete juba raiutud,» pahvatas ta. «Veatult!»

237

Kerge puna tõusis tüdruku kõhnadele, koorevärvilistele põse-nukkidele.

Nad naersid koos, kummardusid pisut teineteise poole. Marco oli tüdrukut hästi õpetanud ja ta oskas hästi hääletooni vahetada. Michelangelo mõistis samuti, et tüdrukul on kiire ja intuitiivne taipamisvõime.

«Kas ma näen teid veel?» küsis Michelangelo.

«Kui signore Aldovrandi toob teid siia.»

«Muidu mitte?»

Tüdruku huuled paotusid naeratuseks.

«Kas soovite mind endale modelliks?»

«Ei. Jah. Ma ei tea. Ma ei tea isegi, mis ma ütlen, kõnelemata sellest, mis ma mõtlen.»

Clarissa naeris südamlikult. Ta liigutused pingutasid rinda peitvat võrku ja Michelangelo märkas end uuesti vaatlemas kauneid vorme, mis võtsid äratuntava kuju pihiku all. Endamisi ütles ta:

«See on pazzesco, hull! Mis on minuga juhtunud?»

Ta sõber Aldovrandi nägi alasti igatsust ta silmis. Ta laksas talle reipalt õlale ja hüüdis:

«Noh, tead, Michelangelo, teed targasti, et ei sega end meie omavahelisse poliitilisse vestlusse. Nüüd kuulame pisut muusikat. Sa vist tead, et meil on Euroopa üks suurimaid muusikakeskuse»

Kui nad ratsutasid koduteel kõrvuti piki magavaid oranživärvilisi tänavaid, küsis Aldovrandi:

«Sa armusid Clarissasse?»
Michelangelo nägi, et ta võis olla aus, ja vastas: «Ta paneb mu liha värisema; ma mõtlen sellega minu sisemist liha.»
«Meie Bolonja kaunitarid saavad sellega küll hakkama. Et sa pisut jaheneksid: kas võid arvata, kui kallis ta on?»
«Ma nägin küll, et ta rõivad ja ehted olid kallid.»
«See on ainult algus: tal on ka kena väike villa, teenijad, tall vankritega ...»
«Aitab!» hüüdis Michelangelo virila naeratusega. «Kuid ma pole iial näinud temataolist naist. Kui ma kunagi peaksin valmistama Venuse...»
«Loobu parem! Mu vennapojal on kõige ägedam loomus ja kiireim rapiir Bolognas.»
Selle öö väänles ta palavikus. Kui ta leidis end käänlevat ja visklevat ja püüdvat peita nägu tütarlapse rindade vahele, mõistis ta, mis temaga oli juhtunud, kuid ta ei suutnud talitseda kaevu-mist pehmetesse soojadesse patjadesse, niisama vähe, nagu ta oli suutnud talitseda soovi piiluda neid peitva kuldvõrgu alla.
238
Järgmisel päeval kohtas ta Clarissat Via Drapperiel, rõivaste ja kangakaupluste tänaval vanema naise saatel.
Ta kandis lillevanikut juustel ja, kui ta liikus tänaval, sädeles tema olemusest sama pingutusteta võlu, mida varjas siidkleit ja vöötas kalliskividega pealistatud kuldvöö; õlgadel oli tal villane keep. Ta kummardas, naeratas kergelt, ja läks edasi, jättes Michelangelo telliskivisillutisele seisma nagu maa külge kasvanult.
Sel ööl, kui ta jällegi und ei saanud, läks ta alla Aldovrandi raamatukogusse, süütas lambi, võttis peremehe sule ja kirjutas pärast mõningaid ebaõnnestunud algusi:

LILLEPÄRG JA VÖÖ
Oi lillepärja otsatumat rõõmu,
kel embuses on hele juustekuld;
ja iga ätse uhkab kiretuld,
kui laubalt ammutab ta suudlussõõmu.

Ent kogu päeva naudib õnnekuud
see rüü, mis varjates küll rõhutab ta rinda,
ja kuldne pael, mil ma ei teagi hinda,
võib aina paitada ta kaela, suud.

On õnnelik kui sügav sume öö
see kuldne poort, mis riivab teda,
kui köidab varmalt ühte rinnamäed.

Ja õnnelikem kõigist on küll vöö,
mis ütleb: «Tahan teda sülelda!»
Oo, mida teeksid seal küll minu käed!

Ta kahtles, et see ei olnud päris seda laadi sonett, mida Benivieni oli talle tundide viisi õpetanud. Ent kirjutamine oli Aldovrandi väljendust mööda teda pisut «jahutanud». Ta pöördus magamistuppa tagasi ja uinus.
Mõni pühapäev hiljem kutsus Aldovrandi ta õhtuks Clarissa villasse, kus rühm Marco sõpru kogunes mängima oma lemmikmängu, tarocchino di Bologna't, mida mängiti kuuekümne suurekogulise kaardiga. Michelangelo ei teadnud midagi sellest

mängust, samuti polnud tal raha mängimiseks. Hoolitsenud selle eest, et Marco sõbrad oleksid varustatud söögi ja joogiga, istus Clarissa Michelange-loga kauni terrakotafriisiga külgsalongis praksuva koldetule ette. Michelangelo vaatas tema nägu tulevalgel, näojooni, mis olid nii haprad ja ometi ääretult kirglikud.

239

«On nii meeldiv, kui saad kõnelda mõne omaealisega,» usaldas talle Clarissa. «Kõik Marco sõbrad on vanemad.»

«Kas teil ei ole noori sõpru?»

«Ei ole enam. Kuid ma olen õnnelik. Kas pole kummaline, Buo-narroti, et tütarlaps võib üles kasvada äärmises vaesuses, kuid kohaneb nii loomulikult kõige selle elegantsiga?»

«Ma ei tea, madonna, teie ei ole minu maailmast.»

«Mis on teie maailm? Muidugi peale kujuraiumise?»

«Luule.» Nooruk suunas tüdrukule kahvatu naeratuse. «Te maksite mulle kaks uneta ööd, enne kui sain soneti paberile.»

«Te kirjutasite minule soneti?» Tüdruk oli jahmunud. «See on esimene. Kas võiksin seda kuulda?»

Michelangelo punastas.

«Ma arvan, et ei. Kuid ma toon kunagi ärakirja. Te võite lugeda seda üksinda.»

«Miks te olete nii häbelik? On hea, kui mind ihaldatakse. Ma võtan seda viisakusavaldusena.»

Michelangelo langetas pilgu. Kuidas oleks ta võinud tunnistada, et ta oli ka selles mängus samasugune algaja nagu tarocchino'ski? Kuidas võiks ta tunnistada, et tema niuetes põleb niisugune tuli?

Ta tõstis äkki pilgu ja leidis, et tüdruku pilk oli suunatud temale. Clarissa oli lugenud tema tundeid. Ta pani oma käe tema kätesse, uuris ta sisselöödud nägu. Need minutid muutsid nende vahekorra.

«Mis teie ninale on kukkunud, Michelangelo?» «Sink.»

«Lihuniku konksu otsast? Te ei taibanud kõrvale hoida?»

«Ei märganud. Samuti nagu inimesed Vesuuvi purskamise ajal ei märganud põgeneda laava eest: see oli nad katnud enne, kui nad teadsidki, et see on tulemas.»

«Kas olete kunagi olnud armunud?»

«... omamoodi küll.»

«See on alati «omamoodi».»

«Kas armastus pole iial terviklik?»

«Minu teada mitte. See on poliitiline nagu Violante Bentivoglio abielu Rimini Pandolfo Malatestaga; nende pulmas juhatas teie sõber Aldovrandi pulmarongi; või selle eesmärgiks on laste saamine ja kasimine nagu contadino'del; või pärlite ja paleede saamise nauding nagu minul.»

«Aga see, mis meie tunneme üksteise vastu?»

Tüdruku keha liigatas kleidi all, tekitades siidi kahina. Ta moodsas kingas jalg toetus kergelt vastu poisi sääremarja. Poisi sisemus hüppas.

240

«Me oleme noored inimesed, kohtume. Miks ei peaks me teineteist ihaldama?»

Toas vähkres ta kogu öö, ta palavikus keha ei rahuldunud enam sellega, et ta oleks asetanud näo tütarlapse rindade vahele; nüüd tuksus temas soov täielikult sulada tütarlapsesse. Ta kuulis tema sõnu ikka ja jälle oma toa pimeduses ja tuksles talumatust vajadusest.

«Miks ei peaks me üksteist ihaldama?»

Ta tõusis, läks alla Aldovrandi raamatukogusse ja hakkas kirjutama katkendeid, fraase, ridu, nii nagu need talle läbisegi meelde tulid.

Hea teistele, kuid enda vastu pime —
nii sünnib siidiuss, kel osaks elu anda,
et kaunid kehad võiksid tema siidi kanda:
seeläbi omandab ta ise õilsa nime.

Mu sooviks on, kui saabub surm:
mu maisest kestast tulgu sulle rüü,
ja nagu kesta heitev küü,
mind lõpeks ootab lõpp ja turm.

Ah, võiksin olla hauras loor su üll
ja kleidina sind varjata kui askust,
ja oodata koos uue päeva algu.

Kui õnnis oleks päev see küll,
kui kingana ma kannaksin su raskust
ja märjal teel võiks suudelda su jalgu.

Alles jõulupeo ajal, kui sümboolne «hea soovi»-puuhalg põles saali kaminas ja linna vaesed lapsed laulsid väljas jõululaule, et kinke saada ja signora Aldovrandi juhatas teenijate iga-aastast mängu, «õnnetõmbamist kotist», kadus Michelangelo rahutus.

Kui teenijad olid joonud oma tervisejoogi ja lahkunud, ja Aldovrandi umbes kolmekümnehingeline pere oli «tõmmanud välja» oma kingid, pöördus Aldovrandi Michelangelo poole:

«Nüüd pead proovima oma õnne.»

Michelangelo pistis käe kanepist kotti. Üks pakk oli järel. Kõigi ümberolijate lai naeratus näitas, et kõik olid naljas osalised. Ta tõmbas, ja välja tuli Dall' Arca San Domenico hauakivi terrakota-jäljend. Neis kolmes tühjas kohas, kus ingel, Püha Petronius ja Püha Prokulus puudusid, olid suuremõõtmelised karikatuurid tehast enesest, murtud nina ja kõik.

241

«Mina .. . mina sain tellimuse?»

Aldovrandi naeratas talle rahulolevalt. «Nõukogu andis selle sulle möödunud nädalal.»

Kui külalised olid lahkunud, läksid Aldovrandi ja Michelangelo raamatukogusse. Aldovrandi selgitas, et ta saadab Carrarasse marmori järele, kui joonised on valmis ja mõõtmed kindlaksmääratud. Michelangelo oli kindel, et tema võõrustaja oli talle kindlustanud mitte ainult selle tellimuse, mis toob talle kolmkümmend kuldtukatit, vaid ta maksab kinni ka marmori ja selle kohaleveo üle Apenniinide härjavankril. Ta oli selleks liiga õnnelik, et oleks osanud tänadagi. Impulsiivselt avas ta ühe ohtrasti lehitsetud Dante köite. Ta võttis pliiatsi ja hakkas kiiresti joonistama lehekülje ülaossa, äärtele ja alla Firenze stseene: Duomo ja Baptisteerium, Palazzo della Signoria ja üle Arno viiv Ponte Vecchio, oma müüride üsas puhkav kivine Firenze.

«Teie loal illustreerin ma iga päev ühe Dante lehekülje.» Aldovrandi seisis tema poole kummardudes ja uuris säravi silmi järsujoonelisi pliiatsivisandeid.

Ta läks koos Aldovrandiga Dall' Arca töökotta San Petronio taga; see asus suletud õues, kust pääses kiriku vestiaariumi. Osalt kattis seda portikus ja siin olid samasugused remondimeeste tööruumid nagu Firenze Duomoski, kuigi need olid väiksemad kui see, kus tema oli raiunud oma Heraklest. Töökoda oli seisnud puutumata Dall' Arca umbes kümne kuu eest juhtunud ootamatust surmast peale. Töölaual olid tema peitlid, vasarad, kuivanud vaha- ja savikavandid, miniatuure, ülejäänud hauakujude visandite mappe, söetükikesi: mehe portree, mis oli pooleli jäänud keset elu ja tööd.

Oli kõle külm, nagu Emilia jaanuarikuus alati, kuid kaks mahukat söepanni hoidsid lahtise esiküljega kuuri sooja. Veetnud kaks kuud Bologna kirikute maalide kopeerimisega ja Della Quercia teoste joonistamisega, tekkis Michelangelol äge soov jälle tööle asuda: algul valmistada savimudel, süüdata ääs ja sepistada tööriistad, siis asetada marmoritahk puust alusele ja alustada nurkade ettevaatlikku maharaiumist ning esialgse vormi otsimist. Sellest oli pool aastat, kui ta oli oma Heraklese lõpetanud.

Ta oli töötanud alles mõne päeva, istunud kummargil oma joonistuslaua kohal, paks villane müts kattis ta pead ja kõrvu, kui massiivne kogu kerkis tema ette. Ta tõstis pilgu ja nägi, et see oli Vincenzo, terrakotakujur. Ta nägu oli külmast toore umbra värvi, pilk pingeline.

«Buonarroti, sina said töö, mida mina tahtsin.» Michelangelo oli hetke vait, siis pomises: «Mul on kahju.»

242

«Ei ole sul midagi kahju. Sina oled võõras. Mina olen bolonja-lane. Sa võtad leiva meie oma kohalike skulptorite suust.»

Michelangelo vastas rahustavalt: «Ma mõistan. Minagi kaotasin mineval aastal Santo Spiritos hõbeseppadele.»

«Hea, et sa mõistad. Mine Nõukogusse ja ütle neile, et sa oled otsustanud tööst loobuda. Siis tuleb tellimine minu kätte.»

«Kuid, Vincenzo, kui seda pole sinule antud Dall' Arca surmast peale ...»

Vincenzo pühkis selle kõrvale tellisepõletaja tugeva käsivarre ainsa viipega.

«Sina varastasid tellimuse Aldovrandi abil. Keegi ei teagi ju, et sa oled kujur.»

Michelangelot haaras kaastunne suure mehe vastu, kes seisis tema ees, pettumusest haige.

«Ma räägin messere Aldovrandiga.»

«Parem on, kui sa räägid. Või muidu korraldan nii, et sa kahetsed Bolognasse tulekut.»

Kui Michelangelo kõneles Aldovrandile kohtumisest, vastas see:

«See on ju tõsi, et ta on bolonjalane. Ta jälgis Dall' Arca tööd. Ta teab, mis meie inimesed tahavad. Tal on ainult üks puudus: ta ei oska marmorit raiuda. Ta peaks tegema meie kaunist Bologna tellist, kui ta tahab ennast surematuks teha.»

«Kas pakuksin talle tööd oma abilisena?»

«Kas vajad abilist?»

«Ma olen diplomaat.»

«Ole pigem kujur. Unusta tema!»

«Sa ei unusta mind iialgi!» ütles Vincenzo järgmisel päeval, kui Michelangelo teatas, et ta ei saanud tema aitamiseks midagi teha.

Michelangelo vaatas Vincenzo määratu suuri kondiseid käsi, mis olid kaks korda suuremad kui temal. Vincenzo oli temaga ühevanune, üheksateistkümneaastane, kuid kaalus kindlasti kaks korda rohkem kui Michelangelo, sada kakskümmend naela, ja oli peajagu pikem kui tema oma viie jala nelja tolliga. Talle tuli meelde Torri-giani, ta

nägi Torrigiani võimsat rusikat vuhisevat läbi õhu, tabavat teda, tundis vere maitset ja luude purunemist. Ta pea hakkas Pisut pööritama.

«Mis sul viga on, Buonarroti? Sa ei näi terve olevat. Kas kardad, et teen su elu räbalaks.» «Oledki juba teinud.»

Kuid oleks veelgi räbalam olnud, kui ta oleks pidanud loobuma võimalusest raiuda kolme ilusat valget Carrara marmoritahku. Kui see oli hind .. .

12.

Ta ei kirjutanud oma perekonnale ega saanud kodunt ka kirju, kuid kord nädalas tegid Aldovrandi ärisõbrad matka Futa mäekuru kaudu Firenzesse. Nad viisid uudiseid Michelangelost Buonarrotidele ja tõid neid temale tagasi.

Nädal aega pärast Michelangelo põgenemist oli Charles VIII saabunud linna, oda loodasendis selle märgiks, et ta on võitja, kuigi ühtki pauku polnud lastud. Teda tervitasid kõikjal vaipade ja varikatuste ning õlilampidega ehitud tänavad. Ponte Vecchio oli pidulikult dekoreeritud, Signoria võttis teda pidulikult vastu palveta-miseks Duomos. Medicite palee anti talle peakorteriks. Aga kui jõuti välja rahulepinguni, oli Charles olnud ülbe, ähvardanud Piero tagasi kutsuda, nõudnud keisri-lunaraha. Tänavail olid puhkenud võitlused, prantsuse sõdurid ja firentselased olid käsitsi kokku läinud, firentselased olid sulgenud linna ja relvastunud et prantslased välja kihutada. Charles muutus mõistlikumaks, rahuldus saja kahekümne tuhande floriiniga ja õigusega pidada oma valduses kaht Firenze kindlustust senikaua, kuni sõda Naapoli vastu on lõppenud. Linn oli uhke, et oli trotsinud kahekümne tuhandelise relvastatud sõduri pealikut, vastanud tema ähvardusele «Me puhume oma pasunaid!» omalt poolt teisega: «Ja meie helistame oma kirikukelli.»

Ent linnriigi valitsusrattad olid valusasti krigisedes seisma jäänud. Kuna Medicid olid teda nii kaua valitsenud, ei tegutsenud valitsusaparaat ilma täidesaatva organita. Endised nõunikud olid olnud Medicite pooldajad ja arendanud ühistöö modus vivendi. Nüüd hakkasid erakonnad kaklema. Üks rühm tahtis rajada Ve-neetsia tüüpi valitsusvorme, teine soovis Rahvanõukogu, kes annaks seadusi ja valiks ametnikud, ja teist väiksemat nõukogu, kuhu kuuluksid kogenud mehed, kes rajaksid kindla sise- ja välispoliitika. Guidantonio Vespucci, jõuka aadli esimees, nimetas niisuguseid abinõusid ohtlikult demokraatlikeks ja võitles selle eest, et kogu võim oleks koondatud väheste kätte.

Detsembrikuu keskpaiku jõudsid Bolognasse uudised, et Savonarola oli ühinenud võitlusega, pidades sarja Haggai jutlusi, milles ta toetas esitatud demokraatlikku süsteemi. Aldovrandi palee külalised kirjeldasid valitud nõukogusid niisugustena, nagu preester neid kujutas: ainult kinnisvara tuli maksustada, igal firentselasel pidi olema üks hääl, kõik üle kahekümne üheksa aastased maksumaksjad olid valimisõiguslikud Suurde Nõukogusse. Jutlustesarja lõpul olid Vespucci ja tema aadlikud löödud ja Savonarola plaan võeti vastu. Bolognast vaadates tundus, et Savonarolast on saanud

244

Firenze poliitiline ja ühtlasi religioosne juht. Tema võit Il Magnifico üle oli täielik.

Uue aasta tulekul pöördus Piero de' Medici Bolognasse tagasi ja asutas siia oma peakorteri. Tulles töökojast koju, leidis Michel-angelo rühma Piero palgasõdureid tänavalt Aldovrandi palee eest. Piero oli koos Giulianoga majas. Kuigi Charles oli Firenzega rahu sõlmides nõudnud, et Piero ja Giuliano pea eest pakutud tasu tü-

histataks, olid kõik Medicite mõisad konfiskeeritud ja Piero ise pagendatud kahesaja miili kaugusele Toskaana piirist.

Kui nad kohtusid söögisaali uksel, hüüdis Michelangelo: «Hiilgus, kui meeldiv on teid jälle näha. Kuigi ma oleksin teid meelsamini kohanud Medicite palees.»

«Me oleme peagi seal jälle tagasi,» urises Piero. «Signoria ajas mind välja jõuga. Ma kogun sõjaväe ja ajan nemad jõuga välja.»

Giuliano, kes oli nüüd kasvanud Michelangelo pikkuseks, oli Michelangelole kummardanud vormiliselt, aga kui Piero läks signora Aldovrandit lõunalauda viima, sülelesid noormehed teineteist.

Aldovrandide lõunalauas, kus valitses tavaliselt rõõmus meeleolu, ei olnud eriti lõbus, sest Piero hakkas kohe kujutlema oma Firenze tagasivallutamise plaane. Ta ei vajanudki muud, kui küllaldaselt raha, palgasõdureid, relvi, hobuseid. Piero lootis, et Aldovrandi aitab tema sõjaretke kahe tuhande floriiniga.

«Ekstsellents, kas olete kindel, et see on kõige targem tee?» küsis Aldovrandi lugupidavalt.

«Kui teie vana-vanaisa Cosimo maapakku aeti, ootas ta senikaua, kuni linn leidis tarviliku olevat teda tagasi kutsuda. Oodake selle ajani, Ekstsellents!»

«Mina ei ole nii andestav kui mu vanaisa. Firenze tahab mind just praegu tagasi. Savonarola ja mu nõod lihtsalt hauvad salaplaane minu vastu.»

Ta pöördus Michelangelo poole.

«Sina astud minu sõjaväkke insenerina, aitad plaanistada kindlustuste müüre, kui oleme linna vallutanud.»

Michelangelo istus noruspäi. «Kas kavatsete astuda sõtta Firenze vastu, Teie Ekstsellents?» küsis ta tasa.

«Küll astuksin ja astungi. Niipea kui mul on küllalt tugev sõjavägi, lasen müürid puruks.»

«Aga kui linna tulistatakse, võidakse ta ju hävitada . ..»

«Mis sellest? Firenze on kivihunnik. Kui me kivid laiali peksame, võime need uuesti kokku panna .. .»

«Aga kunst. ..»

«Mis tähendab kunst? Me võime aastaga asendada kogu värvi ja marmori. Ja uues Firenzes käsutan mina .. .»

245

Ükski ei puudutanud palagi. Aldovrandi pöördus Piero poole: «Oma sõbra Il Magnifico nimel pean ma keelduma. Raha, mis te küsite, on teie, kuid mitte sõja otstarbeks. Lorenzo oleks teid esimesena peatanud, kui ta oleks elanud.» Piero pöördus Michelangelo poole: «Ja sina, Buonarroti?»

«Ka mina, Teie Ekstsellents, pean keelduma. Ma teenin teid ükskõik mis muul kombel, kui soovite, kuid ma ei astu sõtta Firenze vastu.»

Piero tõukas oma tooli tagasi ja tõusis püsti.

«Niisugused inimesed olen ma siis pärinud oma isalt! Poliziano ja Pico eelistasid surma võitlusele. Teie, Aldovrandi, olite minu isa podestä Firenzes. Ja sina, Michelangelo, elasid neli aastat meie katuse all. Mis mehed te olete, kui te ei taha võidelda?»

Ta tormas toast välja. Michelangelo ütles pisarsilmil: «Andesta, Giuliano.»

Giuliano oli samuti tõusnud ja pöördus ümber, et toast lahkuda.

«Ka mina keeldun sõdimast. See suurendaks veelgi Firenze vihkamist meie vastu. A rivederci, Michelangelo, ma kirjutan Contessinale, et ma nägin sind.»

Michelangelo oli ikka veel kartlik inglite suhtes. Ta mäletas oma esimest Ghirlandaio freskole maalitud inglit ja seda, kuidas ta oli kasutanud mudelina

Buonarrotide maja alumisel korrusel elava puusepa poega. Teised õpipoisid olid teda petiseks nimetanud, sest ta oli pühapaistet maalides selle salamisi taustasse peitnud. Kes oli ingel: mees või naine, inimene või jumalik olend? Bichiellini oli kord nimetanud inglit «jumalat ümmardavaks vaimolendiks».

Joonistades sadu ingleid, oli ta endisest ebakindlam pärast seda, kui ta oli mitu kuud inimkeha lahanud. Nüüd, kus ta tundis inimkeha ehitust ja tegevust, ei saanud kuidagi neid teadmisi kasutamata jätta. Ent kas oli ka inglil kahekümne viie jala pikkune soolikatemadu? Ta pidi raiuma ka oma ingli täies riietuses, et see sobiks paariliseks kirstu teises otsas oleva ingliga. Ingli ja kahe pühakuga oli ta nüüd taas samas seisundis, mille kohta Ghirlandaio oli öelnud, et ta peab jääma selle juurde kogu oma eluks: ta tohib kujutada käsi, jalgu, võib-olla ka pisut turja ja kaela. Ent muu, kõik tema vaevaga hangitud teadmised peavad jääma peitu

rüükurdude alla.

«Jumalat ümmardavaks vaimolendiks» valis ta talupoisi, kes oli koos perega linna kirikusse tulnud ja tuletas veidi meelde Bu-giardinit: lai lihav nägu, kuid kreekapäraselt kandilised näojooned. Tema hästiarenenud käsivarred ja õlad olid tugevaks

246

muutunud adra hoidmisest härjapaari taga. See võimas noor mees hoidis õlal küünlajalga, mida ainult hiiglane oleks suutnud liigutada. Selle asemel et vastukaaluks joonistada talle õrnad, läbipaistvad tiivad, nagu ta olekski pidanud enda meelest tegema, hõõrus ta soola oma hämmelduse haava ja joonistas lendu tõusva kotka tiivad, mis ulatasid poisi seljast maani. Ta lõikas need puust ja kinnitas savimudeli külge, ja need olid nii rasked, et nendega oleks võinud pikali lüüa teisel poolel asuva õrna DalP Arca ingli.

Ta kutsus Aldovrandi töökotta külla. Aldovrandi ei ehmunud põrmugi mudeli jõust. «Meie, bolonjalased, pole vaimsed olendid. Tee lopsakas ingel!»

Ja nii ta tegigi, asudes Aldovrandi kolmest marmoripangast kõige paksema kallale. Ta tundis end jälle täiuslikuna, kui tal olid käes vasar ja peitel, kui kuiv paakuv marmoritolm tungis sõõrmeisse, valged killud ja pulber katsid juukseid ja rõivaid. Kivi töödeldes oli ta rikas inimene. Nüüd ei vajanud ta söepanne, sest ta tegi ise endale sooja: ta viis tööpingi välja lahtisele õuele, kui talvepäike natukenegi paistis, et tunda avarust enda ümber.

Õhtuti, pärast seda, kui ta oli lugenud Aldovrandile ette ja illustreerinud ühe lehekülje Dantet, tegi ta visandeid Pühast Petroniusest, Bologna kaitsepühakust, kes pärines rikkast Rooma perekonnast ja pärast ristiusku pöördumist oli ehitanud San Petronio kiriku. Ta kasutas mudelitena Aldovrandi palee vanemaid külalisi: Kuueteistkümne Nõukogu liikmeid, ülikooli professoreid, kohtunikke, visandades nendega ühes lauas istudes nende nägusid ja kogusid oma mälus. Seejärel läks ta oma tuppa ja jäädvustas paberile jooni, kujusid, näojoonte ja ilmete vahelisi suhteid, mis eraldavad iga inimolendi teisest.

Püha Petroniusest ei saanud ta enam midagi algupärast teha. San Domenico dominikaanlased ja Bologna ametivõimud teadsid täpselt, mida nad tahtsid: Püha Petronius peab olema vähemalt kuuekümneaastane. Ta peab olema üleni riides, avaras rüüs ja peapiiskopi kroon peas. Ta peab hoidma käes Bologna linna mudelit koos kõigi üle selle kaitsemüüri ulatuvate tornide ja paleedega.

Ta sai endale naabri vastaspoolel asuvasse töökotta. See oli Vincenzo, kelle isa oli teinud lepingu katedraali parandamiseks minevate uute telliste valmistamiseks. Käsitööliste parv täitis parandus-töökojad ja kinnine õu kajas materjalide

mahalaadimise kolinast. Vincenzo valmistas teistele alati nalja, narritades Michelangelot kogu tööpäeva.

«Meie tellised peavad tuhat aastat vastu. Need on kõvemad kui sinu Firenze kivi.»

«See on tõsi, et valmistate vastupidavaid telliseid, Vincenzo.»

247

«Ära kiida mind midagi!» ütles Vincenzo. «Teie, firentselased, arvate, et te olete ainukesed kunstnikud Itaalias.»

Michelangelo punastas. Vincenzo hüüdis töömeestele: «Vaadake ta nägu! Tabasin naelapea pihta!»

Kui Vincenzo saabus värske tellisekoormaga, küsis ta Michelan-gelolt: «Ma tegin eile sada vastupidavat kivi. Mis sina tegid? Söe-kritseldusi paberile?» Julgustatud kaaslaste naerust, jätkas tellise-põletaja: «Kas selletõttu oledki kujur? Miks sa ei lähe koju ega jäta Bolognat ta kodulinlastele?»

«Lähengi, kui olen kolm kuju lõpetanud.»

«Miski asi ei või rikkuda minu tellist. Mõtle, kui hõlpsasti võib sinu kujuga õnnetus juhtuda.»

Töömehed katkestasid töö. Vaikus täitis kogu õue. Vincenzo, kes oskas teha sõnu nagu telliseid käte vormivate liigutuste saatel, jätkas kavala naeratusega.

«Mõni läheb kastist liiga lähedalt mööda. Raksti! Ja su ingel

on tuhandeks tükiks.»

Michelangelo tundis kurgus tõusvat viha. «Seda sa küll ei julge teha!»

«Ei, ei, Buonarroti, mina mitte! Mina olen liiga hea. Aga mõni käpard võib komistada.»

Töömehed haarasid jälle tööriistad pihku ja nende naer rabas veidi Michelangelot: hävitusjõud käivad alati loomis j õudude kannul. Ta kannatas päevi ja nädalaid.

Püha Petronius sündis kurvana, sügavad kurrud näol, kuid ta kehas oli sünnipärast jõudu. Pea ja õlgade suhe, õhukese tallaga sandaalidesse kängitsetud jalgade kindel tugevus, voogava rüü alt paistvate põlvede, puusade, õlgade võimas asend, käsivarred, millel ta hoidis kõvasti Bolognat, kõik see pidi kiirgama elujõudu. Ametimehena teadis Michelangelo, et ta oli teinud head tööd. Loova kunstnikuna seevastu tundis ta, et oli liiga vähe aega saanud.

«See on väga ilus,» ütles Aldovrandi, kui nägi häilitud kuju. «Dair Arca ei oleks seda ka paremini teinud.»

«Kuid mina olen otsustanud teile rohkem anda,» ütles Michelangelo jonnakalt. «Ma ei saa lahkuda Bolognast, ilma et oleksin loonud midagi erutavat ja algupärast.»

«Hea on, et sa alistusid distsipliinile ja andsid meile niisuguse Püha Petroniuse, nagu meie tahtsime. Mina sunnin Bolognat alistuma distsipliinile ja vastu võtma niisugust Püha Prokulust, nagu

sina tahad anda.»

Lihav Bologna muutus Michelangelole lahjaks Bolognaks. Ta ei tulnud suureks lõunasöögiks koju. Kui Aldovrandi teener tõi talle kuuma toitu, laskis ta sellegi külmaks minna, kui ei olnud just

248

hetk, mil ta tahtis töö katkestada. Nüüd, mil kevad oli lähenemas, suutis ta iga päev kauem töötada ja sageli jõudis ta Aldovrandi paleesse tagasi alles pärast pimedat, räpane, higine, söetolmu ja marmoriprügiga kaetud, valmis väsimusest kohe voodisse vajuma. Kuid Aldovrandi teenrid tõid talle suure puust toobri kuuma veega ja laotasid lagedale puhtad rõivad. Ta teadis, et teda oodati patrooni seltsi raamatukogusse paariks tunniks sõbralikku juttu vestma.

Clarissat nägi ta vähe, sest ta käis harva pidudel. Kuid alati, kui ta tüdrukut nägi, vaevasid teda ööde kaupa rõõm ja piin, röövides talt une ja täites ta meeled päevade viisi, kui ta püüdis luua Püha Prokuluse kuju ja joonistas selle asemel Clarissa — alasti, ilma siidvõrguta ...

Oli parem, et ta ei näinud teda. See oli liiga valuline.

Esimesel mail keelas Aldovrandi tal töötamise. See oli Bolognas aasta õnnelikem päev, mil valitses armastuse krahvitar. Inimesed kogusid maal aasalilli oma sugulastele ja sõpradele, romantilised härrasmehed püstitasid värviliste siidlintidega ehitud lehispuu oma kallima akna alla ja nende sõbrad laulsid naisele serenaadi.

Michelangelo läks koos Aldovrandiga linna peaväravast välja, kus oli püstitatud damastiga kaetud ja lillevanikutega ehitud lava. Siin krooniti armastuse krahvitari ja kogu Bologna tuli talle austust avaldama.

Michelangelo tahtis osutada austust armastusele või ükskõik mistahes jõule, mille olid pannud ta veres keema metsiku kevadhommiku uimastav õhk, tuhandete lillede lõhn, Bologna kaunite, pidu auks siidi ja kalliskividesse rüütatud naiste lõhn.

Kuid ta ei näinud Clarissat. Ta nägi Marcot oma perekonna keskel kahe noore neiu seltsis, kes olid nähtavasti perekonna poolt välja valitud abikaasade kandidaadid ja rippusid tal kummaski käevangus. Michelangelo nägi vanemat naist, kes oli Clarissat saatnud ostumatkal linnas, nägi ta teenijatüdrukut ja mitut teistki teenrit, kes olid asunud sööma põllul laua taga, kus toimusid peo-talitused. Kuid Clarissat polnud näha, kuidas ta ka otsis.

Ja siis märkas ta, et ta polnud enam peolava ees ega Bologna pidutseva rahvahulga keskel. Ta jalad kandsid teda kiiresti teed mööda üles Clarissa villa poole. Ta ei teadnud, mis ta seal teeb, kui ta sinna jõuab. Mis ta ütleb, kuidas ta seletab, kui keegi avab talle värava. Üleni värisedes ta pooliti kõndis, pooliti jooksis mööda künkaile viivat jalgrada.

Eesvärav oli lukustamata. Ta läks eesukse juurde ja kolistas koputit, koputas ikka ja jälle. Just siis, kui ta hakkas mõtlema, et kedagi pole kodus ja et ta on toiminud rumalasti, paotus uks. Clarissa seisis seal hommikukuues, kuldsed juuksed seljal valla, ula-

249

tudes peaaegu põlvini. Ta ei kandnud kalliskive ega olnud mingitud, lõhnas ainult seebi järele; ja ta nägu oli Michelangelo meelest seda kaunim, ta keha seda ihaldatavam, et ta oli ehtimata.

Michelangelo astus uksest sisse. Majast ei kostnud vähimatki häält. Clarissa tõukas riivi ette. Siis olid nad kirglikus süleluses, nende kehad sulasid ühte, põlved jalge vahel, rind vastu rinda, nende niisked, higised ja kleepuvad suud jõid ahnelt, nende käsivarred surusid keha vastu keha sellise jõuga, mis tuleb puutumatust elujõust. See oli täiuslik, võplev, aega, kohta ja mõistust hävitav sülelus.

Clarissa viis ta magamistuppa. Tal polnud seljas midagi peale hommikukuue. Habras keha, punatipulised rinnad, kuldne Venuse küngas just niisugune, nagu Michelangelo asjatundlik silm oli aimanud: naiselik ilu, loodud armastuse jaoks.

See oli nagu tungimine sügavasse valgesse marmorisse, ja tema peitel, raiuv, elav, tunglev, raius peatumatult ülespoole läbi kuuma, elava marmori, kogu ta keha oli raske vasara taga, tungis üha sügavamale ja sügavamale läbi pehme, järeleandliku elava aine kurdude, kuni ta oli saavutanud plahvatustipu, ja kogu tema jõud, armastus, kirg, iha olid koondunud sündivasse vormi, ja marmoripank, mis oli loodud armastama õige kujuri kätt, vastas, andis oma sisemise kuumuse ja olemuse ja raiskas vormi, kuni viimaks kujur ja marmor olid täielikult ühte sulanud, teineteisesse tunginud ja segunenud nii sügavasti, et nad olid saanud üheks. Oli sündinud marmori

ja mehe orgaaniline ühtsus, milles kumbki täiendas teist suurimas kunsti ja armastuse aktis, mida inimsugu tunneb.

Pärast maipäeva sai ta valmis joonised oma mehisele Pühale Prokulusele, kes oli surnud märtrisurma Bologna väravate ees oma täies noorukiõitsengus ja jõus aastal 303. Ta rüütas tema vöötatud tuunikasse, mis ei takistanud nägemast ta võimsat keret ja reisi ning paljaid sääri. Pilt oli anatoomiliselt õige ja veenev. Savimudelit valmistades kandsid tema Heraklese loomisel saadud kogemused vilja, sest nüüd suutis ta saavutada soonilised, jõust pakatavad reied, muhklikud, tugevad sääremarjad: tõepoolest sangari, sõduri ja päästja kere ja jalad — võimsad ja purustamatud.

Siis modelleeris ta täiisti häbenematult iseenda portree magamistoa peegli ees: sisselöödud ninaselg, lame põseluude piirkond, lai silmade piirkond, pooliti laubal rippuv juuksekahl, kindel pilk, mis oli otsustanud võita — Bologna vaenlased? Kunsti vaenlased? Elu? Kas polnud see kõik üks ja sama?

Marmorit raiudes, peitlilööke tundes kustus Vincenzo, tema oranži mulla värvi nägu ja ta hääle raske kaja. Kui ta silmad tõmbusid paokile lendavate kildude eest ja kui tahust sündis vorm,

tundis ta end jällegi viieteistkümne jala kõrgusena. Vincenzo hakkas kahanema, hääbuma, kuni ta lõpuks lakkas õuele tulemast.

Kui kinnises õues oli esimeste õhtupooletundide päikeses liiga kuum töötada, läks ta pliiatsi ja paberiga kirikuesisele, istus jahedale kivile Della Quercia raidkujude ette ja värskendas end iga päev, kopeerides erinevaid kujusid — jumalat, Noad, Aadamat ja Eevat, püüdes tabada midagi sellest jõust, millega Della Quercia väljendas tunnet, draamat, konflikte ja tõelisust Istria kivist pooleldi reljeefsetena raiutud inimkujudes.

Kuumad suvekuud möödusid tööhoos: voodist välja hämaruses, marmori kallale koidu ajal, marmoriraiumist kuus tundi, enne kui ta sõi kaasa toodud korvist külma salame viilakuid ja leiba. Kui hämarus hakkas õhtul peitma kuju pindu ja piirjooni, mähkis ta tema niiskesse riidesse, asetas tagasi kuuri, lukustas uksed kindlalt enda taga; läks laia madala Reno jõe kaldale otsima päikesevarju ja ujuma, siis Aldovrandi majja. Koduteel vaatas ta, kuidas tähed süttisid Emilia tasandiku sügavsinisel taevavõlvil.

Vincenzo oli kadunud, samuti Clarissa. Ta kuulis Aldovrandi juhuslikust märkusest, et Marco oli viinud Clarissa kuumadeks suvekuudeks oma jahilossi Apenniinidesse. Aldovrandi pere läks samuti mägedesse, suvilasse. Suurema osa juulist ja kogu augusti oli Bologna suletud nagu katkust tabatud, poed olid lukustatud raudlattidega, aknad suletud allalastavate luukidega. Michelangelo jäi üksinda paleesse koos paari teenijaga, kes pidasid ennast rändamiseks liiga vanaks Ta nägi oma võõrustajat ainult siis, kui Aldovrandi, nägu mäestikupäikesest pruun, ratsutas paariks päevaks linna, et äriasjade eest hoolitseda. Kord tõi Aldovrandi üllatavaid uudiseid Firenzest. Ta lühikesed, lustakad kulmud olid peaaegu püsti, kui ta hüüdis: «Teie Savonarola on enese paljastanud. Ta on paavstile sõja kuulutanud!»

«Tähendab, samuti nagu Lorenzogi, kui Rooma pani Firenze kirikuvande alla.»

«Oh ei. See on isiklik ja karistatav.»

Aldovrandi luges Savonarola ühest viimase Duomo jutluse aruandest: «Kui näete pead, mis on terve, siis võite ütelda, et kehagi on terve. Aga kui pea on haige, siis olge ettevaatlik kehaga. Ja samuti kui valitsuse pea juhtub olema auahne, liiderlik ja muulgi kombel patune, siis olge kindlad, et karistus on lähedal... Kui te siis näete, et jumal lubab kirikupead püherdada kuritegudes ja simoonias, siis ütlen ma, et rahva karistus läheneb ...»

Michelangelo ei olnud nõnda vapustatud nagu Aldovrandi °otas, sest prior Bichiellini oli juba hulk aega tagasi ennustanud, et paavst on Savonarola lõppeesmärk.

251

«Mida paavst vastas?»

«Ta käskis Savonarolal tulla Rooma selgitama oma jumalikke ilmutusi. Kuid Savonarola keeldus, öeldes, et kõik head ja targad kodanikud on arvamusel, et tema lahkumine sealt paigast oleks suureks õnnetuseks rahvale ja sellest oleks vähe kasu paavstile Roomas ... Oma töö edu tõttu olevat ta täiesti kindel, et need raskused, mis tema teel seisavad, tulevad jumala tahtest. Sellepärast pole jumala tahtmine, et ta praegu jätaks maha selle paiga.» Aldov-randi muheles: «Eksimatu süsteem, eks ole?»

Michelangelogi keeldus «maha jätmast seda paika», kui Aldovrandi tegi ettepaneku, et ta veedaks mõne jaheda pühapäeva mägedes koos temaga.

«Tänan, kuid nüüd edeneb Püha Prokulus mul kiiresti. Selle hooga lõpetan sügiseks.»

Suvi oli möödas, Bologna rullis oma luugid üles ja muutus elavaks linnaks. Tuli sügis ja Püha Prokulus sai valmis. Michelangelo ja Aldovrandi seisid kuju ees. Michelangelo puudutas käega hellitlevalt poleeritud marmorit. Ta oli väsinud, kuid õnnelik tööst.

Samuti Aldovrandi.

«Palun isasid määrata paljastamispäev. Võib-olla jõulupühade ajal.»

Michelangelo vaikis. Kujuri asi oli raiuda ja patrooni asi paljastada.

«Võiksime sulle avaldada austust San Domenicos.»

«Minu töö on tehtud, ja mul on tekkinud igatsus Firenze järele,» ütles Michelangelo vaikselt. «Te olete olnud hea sõber.»

Aldovrandi naeratas. «Selle eest et olen andnud aasta otsa voodi ja toidu, olen saanud sinult lugematuid tunde luulet ja Dante «Jumaliku komöödia» illustreeritud eksemplari! Missugune Aldovrandi on kunagi teinud veel kavalamat kaupa?»

Michelangelo ei võinud lahkuda Clarissale head aega ütlemata. Ta pidi pisut ootama. Lõpuks kutsus Aldovrandi teda ühele peoõhtule kaugesse mägisuvilasse, kus noored jõukad bolon j alased meeleldi pidutsesid ja tantsisid oma armukestega. Michelangelo nägi, et ei olnud võimalik saada ainustki kahekesioleku hetke vaikses raamatukogus või muusikaruumis. Nad pidid ütlema hüvasti-jätusõnad keset saali, kahekümnest paarist ümbritsetuna; ja näol pidid nad säilitama bolonjaliku lõõpiva naeratuse, mis tähendas veetlevate viisakuste vahetamist.

«Ootasin, et saaksin sulle ütelda hüvasti, Clarissa. Ma lähen tagasi Firenzesse.»

Tüdruku kulmud tõmbusid hetkeks kokku, kuid tardunud naeratus ei kadunud.

252

«Kahju küll. Oli meeldiv teada, et sa oled siin.»

«Meeldiv? Meeldiv piin?»

«Omamoodi küll. Millal sa tagasi tuled?»

«Ma ei tea. Võib-olla mitte iialgi.»

«Kõik tulevad Bolognasse tagasi. See asub tee ääres, lähed sa ükskõik kuhu.»

«Siis tulen tagasi.»

13.

Perekond oli siiralt rõõmus, et ta koju tuli. Teda suudeldi mõlemale põsele ja ta habemeude tekitas hüüatusi. Lodovico oli rõõmus kahekümne viie tukati üle, mis Michelangelo talle tõi. Buonarroto näis olevat kasvanud terve jala võrra. Sigismondo

polnud enam laps, ta oli õpipoisiks Veinigildis ja Giovansimone oli kodunt täielikult lahkunud, elades Savonarola poistearmee ühe juhina vürstlikult omaette üürikorteris teispool Arnot.

«Tema ei käi enam kodus,» ohkas Lodovico, «me küsime temalt liiga palju ja see on talle piinlik.»

Granacci töötas surmtõsiselt varavalgest peale kuni pimedani Ghirlandaio juures, püüdes bottega't vee peal hoida. Kui Michelangelo külastas ateljeed, nägi ta kartonge, mille David ja Benedetto Ghirlandaio, Mainardi, Bugiardini ja Tedesco olid joonistanud San Zanobi kabeli uute freskode jaoks. Nad näisid olevat hästi tehtud.

«Jah,» möönis David, «kuid alati taßab meid sama kriitika: «Nüüd, kus Domenico on surnud, on ateljee läbi».»

«Me töötame kaks korda rängemini kui enne,» ohkas Mainardi, «kuid ühelgi meist ei ole Domenico geniaalsust. Välja arvatud tema pojal Ridolfol, kuid tema on alles kaheteistkümneaastane, ja võtab veel kümme aastat, enne kui ta võib isa asemele astuda.»

Koduteel jutustas Granacci: «Popolano perekond tahab, et sa valmistaksid neile mingi kuju.»

«Popolano? Ma ei tunne kedagi Popolanot.»

«Tunned küll.» Granacci tavaliselt pehme hääl muutus kuidagi teravaks. «Need on Medici nõod Lorenzo ja Giovanni. Nad muutsid oma nime, et olla meeltmööda Rahvaparteile, ja aitavad nüüd Pirenzet valitseda. Nad palusid mul sind kaasa tuua, kui sa tagasi tulid.»

Vennad Lorenzo ja Giovanni Popolanod võtsid teda vastu elutoas, mis oli täis Lorenzo paleest toodud hinnalisi kunstiteoseid. Michelangelo silmitses neid jahmununa Botticellist Donatelloni.

«Me ei ole neid varastanud,» ütles Giovanni möödaminnes, «linn müüs need avalikul oksjonil maha. Me ostsime nad ära.»

253

Michelangelo võttis palumata istet. Granacci hakkas nõbusid kaitsma.

«Niiviisi on maalid ja kujud kindlas kohas. Mõningad paremad on müüdud väljapoole Firenzet.»

Michelangelo tõusis. «Ma olin üllatatud ... nii palju mälestusi tuli meelde.»

Giovanni Popolano käskis tuua magusat veini ja kooki. Lorenzo ütles siis, et nad olid ikka veel huvitatud noore Püha Johannese saamisest. Kui Michelangelo tahaks mugavuse pärast tulla paleesse elama, oleks ta teretulnud.

Samal õhtul, kui kõik linna kirikukellad helisesid nii tugevasti, et meenutasid talle toskaana vanasõna: «Kellad kutsuvad küll teisi kirikusse, kuid ei käi ise seal kunagi,» läks ta risti-rästi läbi kitsaste tänavate Ridolfide paleesse. Ta oli lasknud habeme ära ajada ja juuksed lõigata Torrigiani habemeajaja juures Õleturul; oli kümmelnud ja pannud külaskäiguks selga oma parima sinise villase särgi ja sukad.

Ridolfid olid olnud Bigi ehk Hallierakonna liikmed, kellele Nõukogu oli andestanud Medicite pooldamise, ja nüüd olid nad näiliselt Frateschi ehk Vabariiklaste partei liikmed. Contessina võttis teda vastu saalis, sama hoidjatari seltsis kui varemgi. Ta oli rase.

«Michelangelo!»

«Contessina! Come vai»

«Sa ütlesid, et sünnitan mitu poega.»

Michelangelo vaatas tema kahvatuid põski, põlevaid silmi, isa püstist nina. Ja talle meenus Clarissa, keda ta nägi seisvat siinsamas toas Contessina kõrval.

«Iga armastus on «omamoodi» armastus.»

«Ma tulin sulle ütlema, et su nõod pakkusid mulle üht tellimust. Ma ei võinud astuda Piero sõjaväkke, kuid ma ei taha teist korda oma südametunnistuse vastu astuda.»

«Ma kuulsin nende palvest. Sa tõestasid oma ustavust, Michelangelo, kui nad esimest korda tegid pakkumise. Ei ole mingit vajadust, et sa jätkaksid seda demonstratsiooni. Kui sa soovid tellimust vastu võtta, siis tee seda.»

«Ma võtan.»

«Ja mis puutub Pierosse ... käesoleval ajal elame me õega minu abikaasa perekonna kaitse all. Kui Piero kunagi tungib siia tugeva sõjaväega ja linn satub tõelisse ohtu, kes teab, mis meiega siis juhtub?»

Suurim muudatus oli toimunud linnas endas. Kõndides mööda tuttavaid tänavaid, tundis ta vaenulikkuse ja kahtlustuse õhkkonda. Firentselased, kes olid elanud isekeskis rahus sellest peale, mil

Cosimo de' Medici oli käskinud neil kaitsetornid katuse kõrguseni maha kiskuda, olid nüüd lõhenenud kolmeks antagonistlikuks erakonnaks, kelle liikmed needsid üksteist. Ta õppis neid ära tundma nende sümbolite järgi. Arrabbiati ehk Piirasedvaid olid rikkad ja kogenud mehed, kes vihkasid nüüd nii Pierot kui ka Savonarolat ja nimetasid munga pooldajaid ilatsejaiks ja palvepomisejaiks. Järgmisena õppis ta tundma Valgeid, Fratescho'sid, kelle hulka kuulusid ka Popolanod ja kes ei pidanud rohkem lugu Savonarolast kui Pöörasedki, kuid pidid teda toetama, sest ta oli rahvavalitsuse poolt. Kõige viimane oli Piero de' Medici rühm — Hallid, kes intrigeerisid, et Pierot tagasi võimule saada.

Kohates Granaccit Piazza della Signorial, kohkus Michelangelo, nähes Medici õuest varastatud Donatello pronksist «Juuditit» seisvat Signoria ees ja Medici õuelt toodud «Taavetit» Signoria õuel.

«Mis «Juudit» siin teeb?» küsis ta.

«Ta on nüüd Firenze valitsev jumalatar.»

«Linn on selle varastanud. Samuti «Taaveti»?»

«Rängad sõnad, mu sõber. Need on konfiskeeritud.»

«Mis seal plaadil on öeldud?»

«Et kodanikud asetasid selle kuju siia hoiatuseks kõigile, kes mõtlevad türanniseerida Firenzet. Juudit, kel on mõõk käes, tähendab meid, vapraid Firenze kodanikke. Olovernes, kel pea just praegu maha lüüakse, esindab erakonda, kuhu ta ise ei kuulu.»

«Nii et piazza'l veereb varsti palju päid? Kas oleme sõjas iseendaga?»

Granacci ei vastanud, kuid prior Bichiellini ütles: «Kahjuks oleme küll.»

Michelangelo istus tema kabinetis, ümbritsetuna nahka köidetud käsikirjadest, laud oli täis dokumente ning priori parajasti kirjutamisel oleva uurimuse lehti. Prior mähkis käed augustiinlase musta kuue käistesse, et neid soojendada.

«Me oleme saavutanud mõningaid maksureforme, ja moraal on tõusnud. Meil on demokraatlikum valitsus, rohkem inimesi võtab sellest osa. Kuid valitsus on halvatud, senikaua kui Savonarola ei kiida heaks selle samme.»

Peale Ghirlandaio ateljee innukate rühma olid kunst ja kunstnikud Firenzest kadunud. Rosselli oli haigestunud ja ta ateljee oli suletud. Need kaks Della Robbiat, kes olid pärinud Luca kujuraiumise traditsioonid, olid hakanud preestriks. Botticelli maalis ainult niisuguseid teemasid, mis ta sai Savonarola jutlustest. Lorenzo di Credi, kes oli õppinud Verrocchio juures, ei teinud enam nuiud, kui parandas Fra Angelicot ja Uccellot, ning oli astunud kloostrisse.

«Ma mõtlesin sinust,» tähendas prior, «kui munk kuulutas, et peab jutluse kunstnikele. Mul on siin mõningaid märkmeid kirja pandud ... need on täpsed, kinnitan sulle: «Milles seisab ilu? Värvis? Ei! Vormis? Ei! Jumal on ilu ise! Noored kunstnikud käivad ringi ja ütlevad ühe või teise naise või mehe kohta: Siin on Magda-leena, siin on Neitsi, siin on Püha Johannes, ja siis teie maalite nende näod kirikusse, labastate jumalikud asjad kogunisti. Teie, kunstnikud, teete väga pahasti, teie täidate kirikud tühiste asjadega ...»

«Ma olen kuulnud seda kõike oma venna käest. Aga kui Savonarola pääseb võidule .. .» «Ta pääseb võidule.»

«... siis ma poleks ehk pidanud tagasi tulemagi. On minule siin paika?»

«Kuhu sa läheksid, mu poeg?» Michelangelo vaikis. Tõepoolest, kuhu?

1496. aasta uusaasta päeval lähenes suur hulk inimesi San Marco väljakul olevale kloostrile, kandes põlevaid tõrvikuid ja lauldes:

«Põletage ta maja! Põletage San Marco! Põletage see räpane munk!»

Michelangelo seisis vaikselt Popolano palee varjus. San Marco mungad tulid välja, üll mungakuued ja peakatted, seisid õlg-õla kõrval reas kiriku ja kloostri ees, hoidsid üksteisel käest kinni ja moodustasid tugeva võitlusrinde. Rahvahulk hüüdis edasi needusi Savonarolale, kuid mungad ei taganenud sammugi, ja mõne aja pärast hakkasid tõrvikukandjad väljakult taganema, nende tõrvikud kandusid tosinale piazza'lt ära viivale tänavale.

Nõjatudes vastu külma kivimüüri, tundis Michelangelo, kuidas jahedus tungis kehasse. Talle tuli meelde Donatello Juudit, kes seisis tõstetud mõõgaga, valmis maha raiuma . . . kelle pead? Savonarola? Prior Bichiellini? Piero? Firenze?

Tema oma?

14.

Ta läks Duomo töö juurde Beppet vaatama ja kuulis naaberõuel seisvast väikesest, üsna heast marmoripangast, mille ta oleks võinud mõistliku hinna eest ära osta. Ülejäänud osa Püha Johannese eest saadud rahast andis ta Lodovicole.

Ta ei suutnud end sundida elama ümberristitud «Popolano palees», kuid ta seadis oma laua aeda üles. Nõod kohtlesid teda nagu sõpra, kutsusid teda sageli sisse, tööriietes, nagu ta oli, vaatama

8. Taaveti pea

uusi kunstiteoseid või illustreeritud käsikirju. Kodus olid nad poiste jnagamistoas ainult kolmekesi, aga kuna Buonarroto jagas vabatahtlikult voodit Sigismondoga, võis Michelangelo edasi kasutada luksust, millega ta oli juba harjunud: omaette voodit. Ilm oli külm ja ta ei söönud ega joonud midagi enne lõunat, mistõttu ta tõi Koju kaasa hea söögiisu, ja Lucrezia oli selle üle õnnelik. Isegi Lodovico näis temaga rahul olevat.

Popolano aed oli korrapärane, piiratud kõrge kaitsemüüriga ja selles oli kaetud, kolme seinaga sammaskäik, mille varjus ta tööd ja sooja sai. Kuid ta ei tundnud mingisugust rõõmu ega loomingulist elevust. Ta küsis endalt: «Miks?»

Teema oli meelitav: noor Püha Johannes hakkab jutlustama kõrbes, seljas «kaamelikarvadest kuub ja nahkvöö niuete ümber ,ng rohutirtsud ja metsmesi on tema toit». Firenzes oli mitu Püha hannest: Andrea Pisano «Ristija Johannes» Ristimiskiriku uksel, Ghiberti pronkskuju Orsanmicheles, Donatello marmorkuju Campanile seinal, Ghirlandaio fresko Santa Maria Novellas, Verrocchio «Kristuse ristimine», mille ta oli Leonardo da Vinci abiga maalinud San Salvile:

Piiblit lugedes jõudis Michelangelo selgusele, et Johannes pidi lema. umbes viieteistkümneaastane, kui ta läks kõrbesse, Palestiinasse samaarialastele jutlustama. Enamikel piltidel esitati teda väikese nõrga kehaga lapseliku näoga

poisina. Kuid see ei tarvitsenud nii olla. Viieteistkümneaastasena olid paljud itaalia poisid juba täismehed. Miks ei võinud noor Püha Johannes olla tugev, terve, heatujuline olend, miks ei võinud ta olla loodud taluma neid raskusi,
millele ta vastu läks? Niisugune kuju, keda Michelangelo meelest oleks olnud erutav raiuda?

Kas tuli see linnas valitsevast rahutusest ja segadusest, mis summutas ta vaimustuse, et ta oli mures oma seisundi pärast omaenese kodus?

Linnas liikuvad jutud sisaldasid igasuguseid fantastilisi kuuldusi ja hirmulugusid: Savonarola hakkab linna täielikult valitsema. Firenze oli keeldunud ühinemast Itaalia linnriikide liiduga, kartes, et liit aitab Piero uuesti võimule, ja nüüd oli ta jällegi vallutamise ohus. Veneetsia, Milaanu Sforza hertsog. Borgia soost paavst Roomas olid leidnud Piero olevat sobiva liitlase Savonarola vastu ja olid aidanud tal koguda kümme tuhat tukatit sõjaväe palkamiseks. Kunsti oli ähvardatud ennegi. Kunstnikud olid töötanud murelikus maaiimas. Kas kujunesidki olud enam kunagi teistsuguseks?

Või tulenesid tema lähenemisraskused vanast häirivast küsimusest, sellest, et ta ei mõistnud Johannese tähtsust?

Miks oli jumal pidanud läkitama kellegi teise maailma Jeesuse

257

tulekut ette valmistama? Kuna Jeesusel oli jumalik võime kõrvaldada loodusseadusi ja teha imesid kahtlejate veenmiseks, miks pidi siis tema jaoks pinda ette valmistatama?

Michelangelo oli uuriva loomuga. Ta tahtis teada asjade põhjusi, sündmuste filosoofilisi motiive. Ta luges läbi Johannese loo Mat-teuse evangeeliumist:

«Aga neil päevil tuli Ristija Johannes ja tegi jutlust Juuda kõrbes, ja ütles: «parandage meelt, sest taeva kuningriik on ligi tulnud. Sest tema on see, kellest prohvet Jessaia on rääkinud ja ütelnud: Hüüdja hääl on kõrbes: valmistage Issanda teed, tehke tema teerajad tasaseks».»

Kuid viieteistkümneaastane poiss, kes läks esimest korda jutlustama, ei olnud mitte see vanem mees, kes hiljem ristis Jeesuse. Mis nägu ta oli siis? Mis tähendas ta ristiusule? Kas kõneldi tema lugu kui käsku või jutustati sellest ainult kui vana testamendi ennustuse täideminekust, sest esimesed kristlased mõistsid, et mida tugevamini nad rajavad oma usu vanale testamendile, seda kindlamini see säilib?

Michelangelo ei olnud õpetatud teoloog, kuid ta oli hea ametimees. Ta kulutas nädalaid, tehes linnas visandeid kõigist noorukeist, keda ta sai mõnekski hetkeks peatada. Kuigi ta ei kavatsenud luua massiivset Johannest, ei tahtnud ta ka mingisugust tegemist teha nende habraste, elegantsete Johannestega, kes kaunistasid Firenzet. Ja nõndaviisi ta visandas ja seejärel raius kivisse viieteistkümneaastase nõtked jäsemed, kelle alastust varjas ainult niudevöö. Ta ei raiunud poisile aupaistet ega andnud talle traditsioonilist suurt risti kaela, nagu Donatello oli teinud, kuna tema arvates noor Johannes ei võinud kanda risti mitu aastat enne seda, kui rist ilmus Kristuse ellu. Teosest tuli elav nooruki portree. Aga kui ta oli lõpetanud selle häilimise, ei teadnud ta ikka veel, mis ta sellega mõtleb.

Medicite nõod ei nõudnudki tähendust. Nad olid rahul, asetasid kuju kaitsvasse nišši kaugesse aiamüüri, kust ta oli näha palee tagaaknaist. Nad maksid talle välja ülejäänud floriinid ja ütlesid, et ta võib alatiselt kasutada aeda tööpaigana.

Kuid mitte ainustki sõna uuest tellimusest.

«Ma ei või neid kaugeltki süüdistada,» tähendas Michelangelo nukra ilmega Granaccile. «Selles pole midagi erilist.»

Meeleheide haaras teda. «Ma olen õppinud raiuma vabalt seisvaid figuure, ent millal raiun ma tõesti midagi erakordset? Ma tunnen, et nüüd, mil läheneb mu

kahekümne esimene sünnipäev, tean ma vähem, kui teadsin seitsmeteistkümneaastaselt. Kuidas võib see võimalik olla?»

258

«See polegi võimalik.»

«Bertoldo ütles mulle: «Loo elutöö!» Ma olen raiunud nende nelja aasta jooksul kuus kuju: Heraklese, puust krutsifiksi, ingli, Püha Petroniuse ja Püha Prokuluse Bolognas ja nüüd selle Püha Johannese. Kuid ainult Pühas Prokuluses on midagi originaalset.» . Oma sünnipäeval läks ta trööstitult Popolanode aeda töökotta. Ta leidis valge marmoriploki oma tööpingilt. Sellele oli Granacci käekirjaga söega kritseldatud tervitus: «Proovi uuesti!»

Ta tegigi seda kohe, raius ilma visanditeta ja ilma vaha või savikavandita lapse, kes oli juba pooliti kuju võtnud tema peas, kui ta raius Püha Johannese: tugeva, elujõulise, paganliku, vanarooma traditsioonide kohaselt. Ta ei kujutlenud, et ta töötab tõsiselt, see oli paljas harjutamine, midagi, millest ta tundis rõõmu, Püha Johannese ebakindluse ja pingutuse vastumürk. Ja niiviisi võttis marmor vabalt kuju, ja kivist sündis meeldiv kuueaastane laps, kes magas, parem käsi pea all, sääred mugavasti harali.

Kuju nõudis talt ainult mõni nädal raiumist ja häilimist. Ta ei taotlenud täiuslikkust ega lootnud seda maha müüa. Kogu kava oli koerustükk, mõeldud oma lõbuks, ja nüüd, kus see oli valmis, mõtles ta marmori Granaccile tagasi anda koos kirjaga, millel seisis:

«Ainult natuke kasutatud.»

Lorenzo Popolano pani ta meelt muutma. Kui Lorenzo nägi valmis kuju, punastas ta heameelest.

«Kui töötleksid seda nii, et paistaks, nagu see oleks olnud maa sees peidus, saadaksin ma selle Rooma ja seda peetaks antiikseks Cupidoks. Kas sa oskaksid seda teha?»

«Arvan, et oskan. Ma muutsin kord terve mapi jooniseid antiikseks.»

«Sa müüksid selle palju parema hinna eest maha. Mul on siin üks osav vaheltkaupleja Baldassare del Milanese. Tema müüb selle maha.»

Michelangelo oli näinud küllalt kreeka ja rooma kujusid, et teada, missugune peab näima tema marmorkuju. Ta proovis algul bambino'st järele jäänud kildudega, hõõrus aiamulda kristallidesse oma sõrmedega, kraapis siis pisut liivapaberiga, enne kui hõõrus teise kihi, määris esileulatuvad kohad mullaga paksult pruuniks ja roostevärviliseks, kasutades kõva harja, et värv sisse imbuks.

Kui ta oli kindel, et on menetluse ära õppinud, asus ta bambino kallale ja töötas nii hoolikalt, nagu oleks teda eelolev petmine huvitanud niisama palju nagu raiumine ise.

Lorenzole meeldis tulemus.

«See on veenev. Baldassare muretseb sulle hea hinna. Mul lähe-

259

vad kaubapakid mõne päeva pärast Rooma teele ja ma pistan ka sinu väikese kuju sinna hulka.»

Lorenzo oli õigesti oletanud: bambino müüdi maha esimesele kliendile, kellele Baldassare seda pakkus — kardinal Riario di San Giorgiole, paavst Sixtus IV vennapoja-pojale. Lorenzo puistas kukrutäie kuldfloriine, kolmkümmend tükki, Michelangelole pihku. Michelangelo oli lootnud, et antiikne Cupido toob Roomas sisse vähemalt sada floriini, aga igal juhul oli see nüüdki kaks korda rohkem, kui ta oleks saanud Firenzes, muidugi juhul, kui keegi oleks seda tahtnud, sest Savonarola poistearmee korjas kõik niisugused paganlikud kujud eramajadest vägivaldselt kokku.

Vähe enne paastuaega nägi Michelangelo Giovansimonet kiirustavat alla mööda Via Largat valgetes rüüdes poistesalga eesotsas. Poiste süled olid täis peegleid, siid- ja satäänrõivaid, õlimaalinguid, kujusid, juveelidega kaunistatud kaste. Michelangelo haaras venna käsivarrest kinni, nii et nooruk oleks koos saagikoormaga peaaegu pikali kukkunud.

«Giovansimone! Olen olnud kodus neli kuud, kuid pole sind kordagi näinud.»

Giovansimone tõmbas laia irvitusega käe lahti ja hüüdis: «Pole praegu aega sinuga rääkida. Katsu tulla Piazza della Signoriale homme õhtu eel.»

Michelangelo, samuti nagu iga teinegi firentselane poleks saanud jääda eemale hiigeletendusest, mis toimus järgmisel õhtui. Firenze neljas suuremas linnaosas seati valges rüüs poistearmee sõjaväelistesse üksustesse ja see marssis Piazza della Signoriale, eesotsas trummilööjad, vilepillipuhujad ja ametikeppide kandjad Neil olid käes õlipuuoksad ja nad laulsid: «Kaua elagu Kristus, Firenze kuningas! Kaua elagu Maarja. Firenze kuningatar!» Torni ette oli püstitatud hiigelsuur puu, selle ümber püramiidikujuline lava. Firenze kodanikud ja ümbruskonna külade elanikud voolasie platsile. Põletusaseme olid eraldanud San Marco mungad, kes seisid selle ümber käsikäes. Savonarola oli nähtaval kohal.

Poisid ehitasid oma tuleriida. Põhja heitsid nad võltsjuuste kimpe, ruužipurke, lõhnaõlisid, peegleid, prantsuse siidkangapakke. karpe pärlitega, kõrvarõngaid, käevõrusid, ilunööpe. Siis tuli igasuguste õnnemängude järjekord, mängukaartide valang tantsis hetk õhus ja täringud ja ruudulised lauad oma nuppude ja märkidega järgnesid neile.

Püramiidi järgmiseks kihiks olid raamatud, nahka köidetud käsikirjad, sajad joonistused, õlimaalid, kõik poistele kätte puutunud antiikskulptuurid. Tippu olid visatud vioolad, lautod ja väntorelid, mille kaunid vormid ja läikivad puupinnad muutsid meeletu

260

kuhja bakhanaaliks. Siis tulid maskid, maskikostüümid, elevandi-luunikerdised ja idamaised kunstiesemed: sõrmused, preesid, kaelakeed sädelesid riita langedes, Michelangelo tundis ära Botticelli, kui see jooksis riida juurde ja heitis kõige peale Simonetta kavandid. Fra Bartolommeo järgnes oma töödega, Della Robbia mungad tülid metsikult žestikuleerides ja lisasid sinna oma mitmevärvilised terrakotakujud. Inimjõugu vahelduvate meeleavalduste järgi oli raske otsustada, kas nad tervitasid ohvreid hirmu või vaimustusega.

Torni rõdul seisid kogu etendust jälgides Signoria liikmed. Poistearmee oli käinud majast majja ja palunud kõiki «uskmatuid» kunstiteoseid, kõiki ilustusi, ehteid, kaunistusi, mida luksus-vastased seadused ei lubanud. Kui nad ei saanud enda arvates küllalt saaki, tungisid nad majja ja rüüstasid selle paljaks. Signoria ei lnud teinud midagi, et kaitsta linna nende «valgete inglite» eest.

Savonarola tõstis käed ja palus vaikust. Munkade kaitserivi vallandas käed ja tõstis nad taeva poole. Üks munk ilmus põleva tõrvikuga ja ulatas selle Savonarolale. Savonarola tõstis tõrviku kõrgele, vaadates ümber turu ringi. Siis kõndis ta ümber tuleriida, puudutades seda tõrvikuga ühest ja teisest kohast, kuni kogu riit oli üksainus lõõmav leekidemeri.

Poistearmee marssis põleva riida ümber ja laulis «Kaua elagu Kristus! Kaua elagu Neitsi!» Ühtesulanud inimmassist kuuldus valgusid vastuhüüdeid: «Kaua elagu Kristus! Kaua elagu Neitsi!»

Michelangelole tulid pisarad silma. Ta pühkis need ära nagu laps, algul vasaku, siis parema käe seljaga. Kuid neid voolas juurde leekide kerkides üha kõrgemale ja

metsiku laulu ning kisa üha kasvades, kuni nad lõpuks jooksid tal mööda põski alla, ja ta tundis nende soolast maiku huultel.

Ta soovis kogu südamest, et ta pääseks siit minema, nii kaugele Duomo silmapiirilt, kui ta iganes suudab.

15.

Hommikul tuli teener ja tõi sõnumi Giovanni Popolanolt, kes palus, et Michelangelo tuleks paleesse kohtuma kellegi Rooma aadlikuga, kes oli huvitatud skulptuurist. Leo Baglioni, Popolanode külaline, oli umbes kolmekümneaastane mees, blond, voolava kõnega. Ta läks koos Michelangeloga välja tema töökotta.

«Mu võõrustajad on mulle jutustanud, et te olete suurepärane skulptor. Kas ma võiksin näha mõnd teie tööd?»

«Mul pole siin midagi, ainult Püha Johannes seisab siin aias.»

261

«Või jooniseid? Mina olen eriti huvitatud joonistustest.» «Siis olete haruldus kunstitundjale hulgas, härra. Võite lahkesti vaadata minu mappi.»

Leo Baglioni mõtiskles sadade visandite kallal. «Kas oleksite nii lahke ja teeksite mulle lihtsa joonise, näiteks lapse käe.»

Michelangelo joonistas kiiresti mälu järgi rea jooniseid lastest mitmesugustes poosides. Mõne aja pärast ütles Baglioni: «Selles ei saa olla mingit kahtlust. Teie olete see õige.» «Õige?»

«Jah. See, kes raius Cupido.»

«Ahaa!»

«Andestage mu teesklemine, kuid mind saatis Firenzesse mu ülemus, kardinal Riario di San Giorgio, vaatama, kas ma leian üles

Cupido skulptori.»

«Mina tegin selle. Baldassare del Milanese saatis mulle selle eest kolmkümmend floriini.»

«Kolmkümmend! Kuid kardinal maksis kakssada ...»

«Kakssada! Noh, see ... see varas ...»

«Täpselt sama ütles ka kardinal,» seletas Leo Baglioni, vallatu naeratus silmis. «Ta kahtlustas, et see on võltsing. Kas te ei tuleks minuga koos Rooma? Võite seal klaarida arved Baldassarega. Ma usun, et kardinal pakuks teile meelsasti külalislahkust. Ta ütles, et see, kes suudab teha niisuguse suurepärase võltsingu, suudaks kindlasti teha veelgi parema originaali.»

Michelangelo raputas segaduses pead, mõeldes sellele sündmuste sarjale, kuid ta ei kõhelnud otsuses.

«Võtan vaid paar riidehilpu kodunt, ja olen siis valmis teekonnale asuma.»

VIIES RAAMAT LINN

Ta seisis linnast otse põhja pool asuval kõrgendikul. Rooma le-as oma küngaste ja orgudega all, hävitatuna, otsekui vandaalide olt rüüstatuna. Leo Baglioni osutas Leo müüri piirjoontele, Sant' Angelo kindlusele.

Nad asusid uuesti hobuste selga ja laskusid Porta del Popolole, möödusid Nero ema hauakambrist ja tulid väikesele piazzale. Siin haises prahihunnikuist. Vasakul neist kerkis viinapuudega kaetud Pincio küngas. Tänavad, mida mööda nad läksid, olid kitsad kõrvaltänavad, sillutiskivid olid katkised. Kividel sõitvate vankrite ära oli

nii hirmus, et Michelangelo kuulis hädavaevu, mis Baglioni talle ütles, kui näitas talle Rooma keisri Augustuse lagunenud hauakambrit, mille ümbruses oli nüüd lehmade karjamaa; Campo Marziot, tasandikku Tiberi lähedal, kus elasid nüüd vaesed käsitöölised, kelle kauplused kössitasid vanade, iga hetk ümberkukkumisel olevate paleede vahel.

Rohkem kui pooled ehitised, millest nad möödusid, olid tühjad, kitsed hulkusid mahalangenud kivide vahel. Baglioni seletas talle, et möödunud detsembris oli Tiber üle kallaste tulnud ja inimesed olid sunnitud põgenema kolmeks päevaks ümberkaudsetele küngastele, kust nad pöördusid tagasi läbiligunenud, mädanevasse linna, kus puhkes katk, ja igal hommikul maeti sada viiskümmend laipa jõesaarele.

Michelangelol läks süda pahaks: ristiusu emalinn oli tohutu varemete väli ja prügihunnik. Lõpnud loomad lamasid nende hobuste jalge all. Riisujate jõugud murdsid müüridest ehituskive mujal tarvitamiseks, põletasid lubja saamiseks marmorplaate ja sambaid. Ta juhtis hobuse tänavaporist esile kerkiva antiikkuju juurde, möödus paljudest mahajäetud majadest, mille mureneva krohvi vahel kasvasid oblikad ja viinapuud. Kreeka templist möödudes nägi ta, et selle sammaste vahele oli ehitatud sealaut. Täisnurksest maa-alusest võlvist, kust kerkis esile muinasaja foorumi Purunenud sambaid, levis pööritama panevat lehka, mis tõusis sajandite jooksul kogunenud jätteist ning inimpõlvede jooksul valitsenud tavast kergendada oma kere selle sügavustesse. Ka praegusel hetkel kükitas üks järelpõlve esindaja selle äärel.

Michelangelo võõrustaja juhtis ta läbi terve rea pimedate kõverate tänavate, kus kaks hobust vaevalt teineteisest mööda pääsesid, mööda Pompeiuse teatrist, mille haigutavate võlvide all elas sadu

263

perekondi; ja siis lõpuks Campo dei Fiorile, kus ta nägi esimest korda selge elu märke: juurvilja-, lille-, juustu-, liha- ja kalaturgu; siin oli rida rea küljes kinni puhtaid kirevaid müügilaudu, kust Rooma kokad ja perenaised ostsid lõunaks toiduaineid. Esimest korda pärast Rooma saabumist suutis ta oma võõrustajale otsa vaadata ja talle nõrgalt naeratada.

«Kas kohutab?» küsis Leo Baglioni. «Või ajab iiveldama?»

«Nii üht kui ka teist. Mitu korda oleksin juba peaaegu hobuse ümber pööranud ja Firenzesse tagasi ratsutanud.»

«Rooma on armetu. Sa peaksid nägema palverändajaid, kes tulevad siia kokku kogu Euroopast. Meie vürstlikud rongkäigud röövivad nad paljaks, peksavad neid, ajavad neile hobustega otsa, võõrastemajade söödikud purevad nad poolsurnuks, kirikuis võetakse neilt viimsedki dinaarid. Bracciolini kirjutas umbes kuuskümmend aastat tagasi: «Avalikud ehitised ja eramajad on lagunenud, nad on alasti ja purustatud nagu hiiglase jäsemed. Rooma on mädanev laip.» Paavst Sixtus IV proovis tõesti laiendada tänavaid ja parandada mõningaid hooneid, kuid Borgiate ajal on linn langenud veelgi viletsamasse seisundisse kui Bracciolini seda kirjeldas. Siin on minu kodu.»

Turu vastas tänavanurgal oli hästi planeeritud kolmekorruseline maja. Toad olid väikesed, pähklipuust laudadest ja toolidest koosneva vähese mööbliga, kuid põrandaid katsid vaibad, seinu gobeläänid ja hinnalised kangad ning värvitud puust kapid, kuldraamis peeglid ja punasel nahal ornamendid.

Michelangelo purjeriidest kott viidi kolmandale korrusele. Talle anti nurgatuba, kust avanes vaade turule ja määratu suurele uuele kivipaleele, mida tema võõrustaja ütlust mööda parajasti lõpetas kardinal Riario, kes oli ostnud tema bambino.

Nad sõid suurepärase lõuna söögitoas, mis oli kaitstud tänavamüra eest. Hilja õhtupoolikul jalutasid nad kardinali vana villa juurde, üle Piazza Navona, kus varem

oli olnud Domitianuse pikk staadion. Michelangelo oli siin võlutud pooliti maa sisse vajunud, pooliti välja kaevatud marmortorsost. See oli hiilgavalt raiutud teos, mis seisis Orsini, Piero naise Alfonsina sugulase ühe maja ees ja mis pidi Leo arvates olema «Patroklost kandev Menelaos».

Nad jätkasid matka Piazza Fiammettale, mis oli nime saanud paavsti poja Cesare Borgia armukese järgi, ja siis Riario paleesse, mis asus Via Sistinal ja linna puhtaima võõrastemaja «Hostaria dell' Orso», «Karu» võõrastemaja vastas. Baglioni teatas talle vajalikud andmed Raffaelle Riario di San Giorgio, paavst Sixtus IV vennapoja-poja kohta, kes oli nimetatud kardinaliks Pisa ülikooli kaheksateistkümneaastase üliõpilasena. Noor kardinal oli olnud

264

külas Medicite palees Firenzes ja palvetanud parajasti Duomo altaril, kui vandenõulased tapsid Giuliano de' Medici ja haavasid Lorenzot. Kuigi Lorenzo ja firentselased olid veendunud, et paavst Sixtus ja ta vennapojad olid liitunud Pazzidega, et mõrvata mõle-tmad Medicid, oli Lorenzo loobunud kardinali süüdistamast, nagu oleks ta teadnud salanõust.

Kardinal Riario võttis Michelangelo vastu keset kastivirna ja [pooliti pakitud kohvreid, mida seati valmis kolimise jaoks. Ta luges läbi Lorenzo Popolano soovituskirja ja ütles Michelangelole tere tulemast Rooma.

«Sinu bambino on hästi tehtud, Buonarroti, paraku polnud see antiikne. Mulle tundub, et sa võid meile raiuda midagi üsna head.»

«Tänan teid, Ekstsellents.»

«Ma sooviksin, et läheksite ja vaataksite täna õhtupoolikul meie parimaid marmorkujusid. Alustage Corsol olevast Domitianuse võidukaarest, siis minge Trajanuse samba juurde, pärast seda vaadake Capitolinuse pronksikollektsiooni, mille rajas minu vanaonu Sixtus IV ...»

Lõpetanud, oli kardinal nimetanud oma paarkümmend kuju tosinas erikollektsioonis ja eri linnaosas. Leo Baglioni juhatas Michelangelo kõigepealt Rooma foorumi ja Augustuse foorumi vahelisel tänaval lebava jõejumala Marforio hiiglasliku kuju juurde. See arvati olevat olnud Marsi templis. Siit läksid nad Trajanuse samba juurde, kus Michelangelo hüüatas imestusest, uurides hobust kugistava lõvi kuju raiumisviisi. Nad läksid mööda keerlevat teed Quirinali künkale, kus Michelangelo jäi hämmastusest tummaks kaheksateistkümne jala kõrguse marmorist «Hobusetaltsutajate», Niiluse ja Tiberi jumalate suuruse ja toore jõu ees, kusjuures Niilus hoidis käsivart ümber sfinski, Tiber nõjatus tiigrile. Leo arvas need olevat pärit Constantinuse saunadest. Nende läheduses oli hingematvalt ilusa alasti jumalatari kuju, mis Leo arvamist mööda pidi olema Venus.

Nad jätkasid teekonda kardinal Rovere aeda San Pietro in Vincoli kiriku juures ja Leo selgitas, et see Sixtus IV vennapoeg oli Rooma esimese avaliku raamatukogu ja pronksimuuseumi asutaja, oli kogunud Itaalia parima antiiksete marmorkujude kollektsiooni ja oli olnud paavsti inspireerijaks Sixtuse kabeli seinafreskode ka-vandamisel.

Michelangelo seisatas hinge kinni pidades, kui ta sisenes kardinal Rovere aia väikesest raudväravast, sest siin oli Apollo, kellest j oli säilinud ainult torso, ja see oli kõige vapustavam inimvaimu toode, mida ta oli eales näinud. Nõndasamuti nagu esimest korda Bertoldoga Medicite palees käies, liikus ta nüüdki pooliti joobununa

265

skulptuuride metsas, Venuse juurest Antaiose juurde, Antaiose juurest Mercuriuse juurde, meeled võlutud, kuuldes ainult nõrgalt, kuidas Leo selgitas, missugused teosed olid varastatud Kreekast, missugused oli Hadrianus ostnud ja laeval Rooma toonud.

Kui Firenzes oli küll maailma rikkaim loova kunsti keskus, siis sellel armetul, räpasel, maanduval linnal oli kindlasti suurim antiik-kunsti kogu? Ja siin oli selle tõestus, mida tema oli üritanud ütelda Ghirlandaio õpilastele Duomo trepiastmeil: siin olid marmorkujud, mis olid niisama elavad ja ilusad nagu tol päeval kaks tuhat aastat tagasi, mil nad raiuti.

«Nüüd läheme vaatama Marcus Aureliuse pronkskuju Laterani palee ees,» jätkas Leo. «Siis võib-olla ...»

«Palun, mitte enam. Ma värisen juba sisemiselt. Ma pean lukustama end oma tuppa ja proovima seedida seda, mis ma olen juba näinud.»

Sel õhtul ei suutnud ta süüa õhtulist. Järgmisel hommikul, pühapäeval, viis Leo ta missale San Lorenzo in Damaso väikesesse kirikusse, mis asus kardinal Riario uue palee kõrval ja kuhu pääses palee seina lõhutud ukse kaudu. Michelangelo oli vapustatud, nähes, et teda ümbritseb sada marmor- ja graniitsammast, mille hulgas ei ole kaht ühesugust, mille olid raiunud osavad kiviraiujad ja millest igaüks lõppes erineva kapiteeliga. «Need on eklektiliselt laenatud kogu Roomast,» selgitas Leo, «kuid peamiselt Pompeiuse teatri eessammastikust. ..»

Kardinal soovis, et Michelangelo tuleks uude paleesse. Tohutu kiviehitis, kaks korda suurem kui Medicite palee, oli valmis, välja arvatud ainult keskõu. Michelangelo astus mööda laia kesktreppi üles, läks läbi vastuvõtutoa, kus oli rikkalikke seinavaipu ja jaspis-raamidega peegleid, salongi, kus oli idamaiseid vaipu ja nikerdatud pähklipuust toole, muusikaruumi, kus oli tšembalo, kuni kohtas kardinali, kes istus, punane müts peas ja ametirüü üll, antiikse skulptuurikollektsiooni ruumis, kus kujusid lebas tosinate viisi saepuruga täidetud kastis.

«Ütle mulle, Buonarroti, mis sa arvad marmorkujudest, mida sa oled näinud? Kas suudad teha midagi niisama ilusat?»

«Ma ei suuda vististi raiuda midagi nii ilusat. Kuid vaatame, mida suudan.»

«Mulle meeldib su vastus, Buonarroti, see näitab alandlikkust.»

Michelangelo ei tundnud end alandlikuna, ta mõtles ainult seda. et tema teosed erinevad kõigest nähtust.

«Kõige parem oleks alustada kohe,» jätkas Riario. «Mu vanker on õues. Sellega pääseme kivimurdu.»

Kui kardinali kutsar sõidutas nad üle Sisto silla ja läbi Settimiana

266

värava Trastevere kiviraidlaisse, uuris Michelangelo oma uue peremehe nägu. Räägiti, et Riario olevat nii kohkunud Medicite vastu suunatud kallaletungist, et ta nägu oli muutunud purpurpunaseks; sama värvi oli ta praegugi. Tal oli pikk kongus nina, mis kaardus üle kitsaste huultega suu.

Jõudnud kiviraidlasse, näis kardinal kärsitu. Michelangelo käis kivide vahel, arutledes mõttes, kui suure tahu ta julgeks valida. Lõpuks peatus ta valge, üle seitsme jala pika ja nelja jala laiuse Carrara samba ees. Ta silmad süttisid erutusest. Ta kinnitas kardinalile, et selles võiks peituda kena kuju. Kardinal Riario maksis kiiresti kolmkümmend seitse tukatit vöö küljes olevast kukrust.

Järgmisel hommikul tõusis Michelangelo esimese valgusega, läks mööda jõe äärt alla kuni Firenze sillani ja üle Tiberi Trastevereni, mis oli Rooma tihedasti asustatud rajoon, pottseppade, parkalite, möldrite, köiepunujate, metallitagujate, kalurite, mündrike, aednike kodu. Selle askeldavad, tunglevad elanikud olid vanade roomlaste järeltulijad, kõrgete müüride ja Tiberi vahele sulgunud rahvas, kelle tihedasti asustatud linnaosa oli püsinud muutumatuna sajandeid. Ta keerles kitsaste tänavate labürindis, vaatas, kuidas töölised käsitsesid toormaterjale hämarais töökodades, sest valgust varjasid etteulatuvad ülemised korrused, kitsaid ühtekokku surutud maju,

valulisi katuseid, mis lõppesid nelinurksete tornidega. Kaupmehed müütasid kaupu, naised ja lapsed kilasid, turumüüjad pakkusid kala, juustu ja liha. Segase kära ja lõhna rohkus hakkas talle kõrvadesse ja silmadesse ning ninna.

Ta kõndis piki Via della Lungarat kiviraidlasse, mis asus Vatikani välismüüri ääres Santo Spirito haigla juures.

Ühtki hinge ei olnud liikvel. Ta kuulatas kukelaulu kakofooniat, kuni omanik lõpuks lagedale ilmus.

«Mis te siin teete?» küsis ta alles poolunisena ja tusasena. «Me tlesime ju, et toome täna ära. Mida ms lubame, seda ka teeme.»

«Ma ei kahelnudki selles, et ta kohale toimetate. Mõtlesin lihtsalt, et võiksin aidata peale laadida ...»

«Kas te tahate mulle öelda, et ma ei oska laadida?» Nüüd oli omanik vihane. «Me oleme vedanud marmorit Roomas viis põlve, ja meil ei ols tarvis Firenze kujuraiujate õpetusi!»

«Minu perekond koolitas mind Maiano kivimurdudes. Ma oskan raudkangi osavasti kasutada.»

Lahkemaks minnes vastas omanik: «Ah murrumees? See on teine asi. Meie sugu murrab travertiini. Minu nimi on Guffatti.»

Michelangelo tegi kindlaks, et saepurualus oli küllaldane ja plokk oli korralikult kinni köidetud, enne kui tagant lahtine vanker asus teekonnale piki tänavaid, kus olid rattarummudeni ulatuvad

267

rööpad. Ta astus vankri taga, patsutades samba otsa ja paludes, et logisev vanker, mida perekond oli viis sugupõlve kasutanud, ei vajuks kokku kodarahunnikuks ega jätaks marmoripanka keset teed.

Palee juurde jõudes küsis Guffatti: «Kuhu me koorma maha laadime?»

Michelangelo tajus äkki, et talle polnud öeldud, kus ta töötama hakkab. Ta hüüdis: «Oodake siin!» ja jooksis läbi hoovi ja laiast trepist üles vastuvõturuumi... ja siin sattus ta nägu näo vastu palee ühe sekretäriga, kes silmitses halvustavalt ta tööriideid, milles ta tormas Rooma kõige uuema palee peaesikusse.

«Ma pean kohe kardinaliga kokku saama. Tähtis asi!»

«Tähtis kardinalile või teile?»

Külm toon jahutas Michelangelot.

«See marmoriplokk ... me ostsime selle eile ... see saabus kohale ja mul pole kohta, kuhu seda panna ...»

Ta peatus, vaadates, kuidas sekretäri pöial lehitses vastuvõttude kalendrit.

«Tema Ekstsellentsil pole aega enne kui tuleval nädalal.»

Michelangelo jäi seisma, suu ammuli.

«Kuid... me ei saa oodata.»

«Ma kannan asja Tema Kõrgeaususele ette. Vahest olete nii lahke ja tulete homme tagasi.»

Ta jooksis täie hooga kesktreppi mööda alla, paleest välja nurgale ja risti üle tänava Leo Baglioni majja. Leol pügati parajasti juukseid, käterätt õlgadel, et lõigatud lokid ei kukuks põrandale. Ta silmad pilkusid, kui ta kuulis Michelangelo tundepuhangut. Ta palus juukselõikajat oodata, võttis käteräti ära ja tõusis maja ainu-keselt polsterdatud toolilt.

«Tule, küll me leiame sulle paiga.»

Leo leidiski ühe kuuri San Lorenzo in Damaso kupli taga, kuhu paleed ehitanud töömehed olid jätnud ööseks oma tööriistad. Michelangelo võttis uksed hingedelt. Leo läks habemeajaja juurde tagasi. Guffattid laadisid marmoripanga maha.

Michelangelo istus muldpõrandale panga ette, põlved lõua all. «Sa oled ilus lihatükk,» ütles ta hellalt. Ja siis hakkas ta mõtisklema, missuguse teema kirikuvürst võiks valida elusuuruse inimfiguuri jaoks. Kas peaks see olema religioosne? Ent kardinal oli ju huvitatud vana-kreeka ja -rooma raidkujudest.

Samal õhtupoolikul saatis kardinal talle järele. Ta võeti vastu sünges ruumis, kus puudus igasugune mööbel. Ühes otsas asus väike altar ja selle kõrval uks. Riario oli rõivastatud lihtsalõikelisse punasesse sutaani, peas kalott.

268

«Nüüd, mil sa kavatsed asuda pikaajalise töö kallale, koli parem paleesse. Signore Baglioni külalistetoas on pikk järjekord kauneid daame, kes ootavad vastuvõttu.»

«Mis tingimustel saan ma palees elada, Ekstsellents?»

«Ütleme ainult, et sinu aadress on: kardinal Riario palee. Ja nüüd peame lahkuma.»

Ei ühtki sõna sellest, mida kardinal soovis lasta raiuda. Või missugune on hind. Või kas saab ta reeglipäraseid toetusi töö-aasta jooksul. Palee on ta aadress, muud ei teadnud ta midagi.

Kuid ta sai teada. Ta ei elanud siin mitte pojana, nagu Medicite palees ega ka lähedase sõbrana, nagu Aldovrandi kodus Bolognas. Kammerhärra juhatas ta kitsasse kongi alumise korruse lõpus, kus oli vähemalt paarkümmend samasugust tuba. Siin pakkis ta lahti oma kasina varanduse. Minnes otsima oma esimest söömaaega, lei-dis ta, et tema kuulus «kolmanda klassi» söögisaali, kus tema kaaslasteks olid kardinali kirjutajad, pearaamatupidaja, palee kokkuostja, kardinali paljude mõisate, metsade, laevade, kõikjal Itaalias asuvate omandite valitsejad.

Kardinal Riario oli selgesti näidanud, mida ta soovis. Michelanangelo Buonarroti pidi elama palees kui üks tema käsitöölisi. Ei midagi rohkem ega midagi vähem.

2.

Järgmisel hommikul varakult läks ta vaatama kunstikaupmeest Baldassaret, keda oli äsja kohustatud kardinal Riariole tagastama kakssada tukatit bambino eest. Baldassare oli ropu suuga lihav mees, kel oli kolm lottlõuga ja määratu suur vats, mida ta tõukas ees, kui tuli Julius Caesari foorumil asuvast lahtisest kujudekollektsiooni tagaõuest välja. Michelangelo läks aeglaselt möödat õue, sest kunstikaupmehe õuel oli alustel palju antiikkujusid.

«Ma olen Michelangelo Buonarroti, kujur Firenzest.»

Baldassare tegi huultega roppu häält.

«Ma tahan oma bambino tagasi saada. Maksan teile tagasi need kolmkümmend floriini, mis te mulle saatsite.»

«Ei sa saa seda!» hüüdis kaupmees.

«Te petsite mind. Teil polnud õigus muule kui vahetasule. Te müüsite kuju kahesaja tukati eesl maha ja jätsite sada seitsekümmend endale.»

«Vastupidi, teie ja teie sõber Popolano olete petised. Te saatsite mulle võltsitud antiikkuju. Ma oleksin võinud kaotada kardinali soosingu.»

269

Michelangelo lahkus raevunult õuest. Ta poolkaudu jooksis mööda Via Santat. Ta läks üle tänava, seisis Trajanuse sammast põrnitsedes, kuni ta pea selgines. Siis pahvatas ta naerma.

«Baldassarel on õigus. Mina ise olin petis. Ma võltsisin bambino.»

Ta kuulis selja taga kedagi end hõikavat:

«Michelangelo Buonarroti! Kas sa alati räägid omaette?»

Ta pöördus ja nägi omaealist noormeest, kes oli olnud õpipoisiks Rahavahetajate gildis ning töötanud lühikest aega tema lelle Francesco juures selle varasemal õitsenguperioodil. Firenzes oleksid nad võinud teineteist tunda sada aastat ega oleks iialgi sõbraks saanud, kuid siin langesid nad teineteisele kaela.

«Balducci. Mis sina Roomas teed?»

«Töötan Jacopo Galli pangas. Pearaamatupidajana. Kõige ruma lamgi firentselane on andekam kui kõige andekam roomlane. Sellepärast ma kerkingi nii kiiresti. Kuidas oleks, kui sööksime koos lõunat? Ma viin su Firenze kvartali toskaana restorani. Ma ei talu rooma toite. Oota, kuni maitsed torteUino'sid ja praadi, siis hakkad kujutlema, et oled jälle Duomo silmapiiril.»

«Lõunani on veel aega. Tule minuga koos Sixtuse kabelisse, tahan näha firentselaste freskosid.»

Sixtuse kabel, mis oli ehitatud 1473. ja 1481. aasta vahel, oli hiigelsuur tünderlaega ehitis. Selle kõrged aknad olid katuse rajal ja nende all asus käsipuudega ääristatud rõdukäik. Nelinurkne võiv oli värvitud siniseks ja sellel esines siin-seal kuldseid tähti. Teises otsas oli altar. Koori eraldas löövist Mino da Fiesole marmorvõre Ehitise, mis näis kohmakas ja igav, päästis altarini ulatuv suure pärane sari nelinurkseid freskopindu kabeli mõlemal küljel.

Michelangelo läks erutatult vaatama Ghirlandaio freskosid, mida ta mäletas stuudios säilinud kartongide järele, «Ülestõusmine ning «Peetruse ja Andrease kutsumine». Ta imetles uuesti Ghirlandaio maalimisosavust. Järgmisena läks ta vaatama Rosselli «Püha õhtusöömaaega», kuid ta ei leidnud selle olevat siiski nii toore, nagu Ghirlandaio oli süüdistanud. Siis pööras ta pilgu hurmunult Botticelli «Moosesele põleva põõsa ees» ja Umbria meistritele Peruginole, Pinturichhiole ja Signorellile. Kabelis käies tundis ta, et selle puise, tasakaalutu katuse alla oli koondatud suurim kollektsioon Itaalia meistreid. Ta otsustas, et Perugino «Kristus annab võtmed Peetrusele» kannatas võrdlust kaunimate Firenze traditsioonidega, ja see oli suurim kompliment, mis ta võis teha ühelegi kunstnikule. Ta tähendas Balduccile, kui kummaline see on, et see ülaosalt liiga raske koopataoline kabel, maitsetuim ja mõõdutundetuim arhitektuuritoode, mis ta oli eales näinud, oli võinud innus-

tada kunstnikke nii tulemusrikastele loomingulistele pingutustele. Balducci polnud freskosid üldse vaadanudki.

«Läki trattoria'sse. Olen näljast nõrkemas.»

Süües kuulis Michelangelo, et Torrigiani on Roomas.

«Kuid ega sa ei näe teda sagedasti,» ütles Balducci. «Tema käib läbi Borgiatega ja sellepärast firentselased ei võta teda oma seltsi. Ta teeb stukkilustusi Borgia palee tornile ja paavsti portreed. Tal on kujuraiumistöid sel määral, kui tahab. Ta ütleb ühtlasi, et ta astub Cesare Borgia sõjaväkke, kui see läheb Itaaliat vallutama.»

Samal õhtul viis Balducci ta Paolo Rucellai kodusse. Paolo oli Firenze Rucellai perekonna nõbu ja Michelangelo kauge sugulane. Rucellai elas Ponte rajoonis, mida tunti «müüridega ümbritsetud väikese Firenzena». Siin elasid Rooma firentselased üheskoos ümber Firenze konsuli maja ja Toskaana panga. Neil olid oma kaupmehed, kes hankisid neile pasta, liha, juurvilja, puuvilja ja maiustused Toskaanast. Nad olid omandanud krundi, millele olid ehitanud oma firentse kiriku ja olid ostnud ära mõned vähesed järelejäänud majad Via Canalel, et ükski roomlane ei saaks siia elama asuda. Viha oli mõlemapoolne. Roomlased ütlesid: «Parem korjus majas kui firentselane uksel.»

Firentselased omaltpoolt tõlkisid tähed S. P. Q. R., mis tähendasid «Senatus Populus Que Romanus» (Rooma senat ja rahvas), sõ-nadega «Sono Porci, Questi Romani» — sead on need roomlased.

Ponte firentselaste rajoon asus avaras jõekäärus ja selle keskuseks oli Firenze sild, mis viis Trastevere poolele. Rajoonis oli ilusaid paleesid, kaks tänavat hästi ehitatud maju, mille vahel paiknesid lille- ja juurviljaaiad. Firentse pangad asusid Via Canalel. Vatikani ametliku panga Camera Apostolica kõrval koloonia teises otsas, Sant' Angelo silla ligidal, olid Pazzide ja Altovitide paleed. Jõe kaldal oli lahtine väljak, mida täitsid lilled ja juurviljaaiad ja mille Tiber muutis üle ajades järveks, nagu oli juhtunud eelmisel aastal.

Rooma kaose ja saasta keskel pühkisid ja pesid jõukad firentselased oma tänavaid iga päev koidu ajal, parandasid kivisillutist, et tänav oleks sile ja liiklus ei tekitaks lärmi, hoidsid majad heas korras ja müüsid või üürisid neid ainult firentselastele. Trahvidega keelati jäätmete heitmine tänavale või pesu riputamine eesaknast tagaakende asemel. Relvastatud valvurid kaitsesid rajooni öösiti. See oli ainuke linnaosa, kus võis olla kindel, et ei tarvitse hommikul uksest välja minnes komistada laibale.

Rucellai majas esitleti teda kogukonna juhtivatele perekondadele: Tornabuonidele, Strozzidele, Pazzidele, Altovitidele, Bracci-dele, Olivieridele. Ranfredinidele ja Cavalcantidele, kellele tal olid soovituskirjad.

271

Mõned firentselased olid pankurid, teised siidi- ja puidukaupmehed, juveliirid, nisuimportijad, kulla- ja hõbesepad, laevaomanikud ja -ehitajad, kel olid õitsvad sadamad Ripa Grandes ja Ripettas. Nendesse sadamatesse tulid laevad merelt mööda Tiberit üles ja tõid luksuskaupu Lähis-Idast, veini ja õli Toskaanast, marmorit Carrarast, puitu teiselt poolt Aadria merd.

Mõned küsisid: «Kes on teie isa?» Kui ta vastas: «Lodovico Buonarroti-Simoni», noogutasid nad pead ja ütlesid: «Tunnen seda nime», ja võtsid ta ilma pikemata oma seltskonda vastu.

Rucellaid olid muutnud oma Rooma maja puhtalt firentselikuks: süvendis asuv kolle oli ümbritsetud pietra serena'ga, söögitoa põrand oli kaetud traditsiooniliste Luca della Robbia tellistega ja mööbleil oli tuttavat, tema kaasmaalaste poolt nii armastatud puu-mosaiiki. Ta ei ütelnud kenale viisakale Paolole, et temagi oli Ru rellaide soost. Rucellaid olid katkestanud suhted Buonarrotidega. Tema uhkus ei oleks lubanud iial sellest esimesena kõnelda.

Ta asetas oma seitsme jala kõrguse marmoripanga tugipuude najale, nii et ta võis selle ümber liikuda. Tema pettumus, ei kardinal ei andnud talle kohe kindlat teemat, andis maad arusaa misele, et olekski parem, kui ta ise teaks, mida ta tahab raiuda Siis ei tarvitseks ta alandlikult küsida: «Mida, Teie Ekstsellents, sooviks näha, et ma sellest marmorist teeksin?»

«Ole äärmiselt ettevaatlik,» hoiatas teda Leo, «et sa ei puudutu seda sammast enne, kui kardinal Riario annab sulle loa seda teha. Ta on kõva kui teemant, kui tegemist on tema omandiga.»

«Ei teeks marmorile kahju, Leo, kui raiuksin nukad ümaraks ja uuriksin seda veidi.»

Teda alandas, kui teda hoiatati nagu mõnd töölist, et ta käsitseks ettevaatlikult oma padrone omandit. Ent ta pidi tõotama, et ta ei löö ainustki kristalli kivi küljest lahti.

«Sa võid oma aega kasulikult kasutada,» ütles Leo lohutades «Roomas on imekauneid asju uurida.»

«Jah, tean küll,» ütles Michelangelo. Miks oli ta püüdnud selgitada oma marmoripalavikku? Ta muutis jutuainet. «Kas Roomas tohib kasutada alasti modelle? Firenzes on see keelatud.»

Leo vastas nöökavalt: «See tuleb sellest, et meie, roomlased oleme puhtad ja moraalsed inimesed. Aga teie, firentselased ...» Ta hakkas naerma, kui Michelangelo punastas. «Ma arvan, et see tuleb sellest, et meie pole iial põdenud kreeka haigust, kuna Firenze on selle poolest kuulus, või ütleksin, kurikuulus. Siin mehed äritsevad. korraldavad poliitilisi joondumisi ja abielusid, samal ajal kui nad veedavad vaba aega ja võimlevad alasti.»

«Kas võiksid korraldada, et ma saaksin modelle?»

272

«Ütle mulle, missuguseid sa tahad?»

«Igasuguseid: lühikesi, pikki, lahjasid, lihavaid, noori ja vanu, tõmmusid ja heledaid, töölisi ja jõude elavaid, kaupmehi.»

Ta püstitas madala vaheseina, et töökoda pisut eraldada. Järgmisel hommikul saabus Leo esimene kandidaat, turske keskealine tündersepp, kes võttis seljast haisva särgi ja jalast sandaalid ning liikus kuuris muretult ringi, kui Michelangelo käskis tal võtta mitmesuguseid asendeid. Igal hommikul päikesetõusu ajal läks ta töökotta valmis seadma paberit, kriiti, tinti, sütt, värvilisi pliiatseid, sest ta ei teadnud, missuguse ülesande selle päeva mudel võis tuua: korsiklased paavsti ihukaitseväest, saksa trükkalid, prantsuse lõhnaõlikaupmehed ja kindategijad, teutooni pagarid, hispaania raamatukaupmehed, lombardia vaibakudujad Campo Marziolt, dalmaatsia paadimeistrid, kreeka kirjutajad, portugali kirstusepad Nia dei Baullarilt, kullassepad San Giorgio kandist. Mõnikord olid leed uljad kujud, keda ta joonistas otsevaates või tagant ja pani laeid poseerima, sundides neid pöördeid, tõstmist, tõukamist, keha-väänamist tegema, võitlema, mitmesugused riistad, kaikad, kivid käes. Kõige sagedamini huvitas teda mitte kogu figuur, vaid ainult eriliselt kujunenud muhklik õlg, kolba kuju, raudsooneline sääremari, tünnitaoline rind, ja siis veetis ta kogu päeva sellega, et joonistas ainult seda üht kehaosa, nähtuna tosinast vaatenurgast ja mitmesugustest asenditest.

Tema õpiaastad kerkisid tulipunkti. Lahkamiskuud olid andnud talle kindlust, sisemist tõtt, mis olid muutnud tema joonistusviisi ja töö eesmärki. Isegi urbaniseerunud ja maailma näinud Leo imetles nende kujude sundivat jõudu.

«Igal hommikul asud sa erineva modelli kallale, nagu läheksid sa vastu erutavale seiklusele. Kas sa ei väsi joonistamast sama asja ikka ju jälle: pead. käsivarsi, torsot. jalgu . . .?»

«Aga, Leo, nad pole iial ühed ja samad! Iga käsivars ja jalg ja kael ia puus maailmas on teistest erinev, tal on täielikult oma iseloom. Kuula, mu sõber kõik jumala maailmakõiksuses eksisteerivad vormid leiduvad inimfiguuris. Inimese keha |a nägu võiv ... jutustadu Kõike, mida ta esindab. Kuidas võiks siis mu huvi selle vastu kunagi lõppeda?»

Baglionit huvitas Michelangelo usinus. Ta heitis pilgu visandi-pakile Michelangelo kaenla all, raputas siis uskmatult pead.

«Kuid sisemised omadused? Siin Roomas me pigem salgame, kui avaldame, kes me oleme?»

«Kujuri mõõt on see. kui sügavale läbi koore ta suudab tungida, iga teema puhul ütlen endale: «Kes sa tõeliselt oled. kes sa seisad alasti maailma ees?»»

273

Leo mõtiskles selle kallal hetke. «Siis sinule on skulptuur otsimine?»

Michelangelo naeratas kavalalt.

«Kas pole see kõigi kunstnikega nõnda? Iga inimene näeb tõtt läbi omaenese trehtri. Ma suhtun igasse uude inimkujusse nõnda nagu astronoom igasse uude tähte, mille ta avastab. Jällegi on üks maailmakõiksuse palake liidetud üldpilti. Kui ma suudaksin joonistada kõik maailmas olevad inimesed, saaksin võib-olla kokku kogu tõe inimesest.»

«Siis,» ütles Leo, «teeksin sulle ettepaneku tulla minuga koos sauna. Seal saad sada tükki kokku ühe istumisega.»

Ta võttis Michelangelo kaasa ringkäigule üllatavalt laiadesse ja kaunitesse Caracalla, Trajanuse, Constantinuse, Diocletianuse muistsete saunade varemeile ja jutustas talle, kuidas vanad roomlased oiid kasutanud saunu klubidena, koosolekusaalidena, veetes seal oma elu kõik õhtupoolikud.

«Sa oled kuulnud, et Caesar väidetakse olevat öelnud: «Andke rahvale leiba ja tsirkusemänge!» Mõned keisrid pidasid niisama tähtsaks anda neile vett, uskudes, et nende populaarsus oleneb sellest, kui kauneid avalikke saunu nad ehitavad.»

Nüüd, mil saunu peeti tulusaamise otstarbel, olid need vähem priiskavad; kuid neis oli mitu ujumisbasseini, leili- ja massaaži-ruumid, kus kliendid lobisesid omavahel ajaviiteks päevasündmustest, muusikud ja klounid aga tegid oma vigureid, toiduainetemüüjad käisid ringi ja pakkusid oma kaupa, nooremad mehed aga mängisid igasuguseid pallimänge.

Leod tunti hästi Piazza Scossacavalli saunas, mis kuulus kardinal Riariole. Pärast seda kui nad olid võtnud kuuma vanni ja ujunud külmas basseinis, istusid nad pingile saali teise otsa, kus istus koos, vaidles, naeris ning kõneles anekdoote hulk mehi. Michelangelo joonistas ühe stseeni teise järel joonistuspalavikus, sest seinapinnad, kaared ja inimrühmad moodustasid nii suurepärase pildi.

«Ma pole iial näinud midagi selletaolist. Firenzes on avalikud saunad ainult vaeste jaoks,» hüüdis ta.

«Ma lasen lahti jutu, et sa oled Roomas kardinali kutsel. Siis võid siin joonistada niipalju kui süda kutsub.»

Järgmistel nädalatel viis ta Michelangelo öömajade, kloostrite, vanade paleede juures asuvatesse saunadesse. Via dei Pastini sauna, Sant' Angelo sauna Pescheriasse. Igal pool esitles Leo Michelangelot nõnda, et ta võis üksinda uuesti tagasi tulla. Igas uues valguses, seinavärvis, päikese ja vee peegelduses kehadel leidis ta uusi tõdesid ja teid nende väljendamiseks lihtsates julgetes joontes.

274

Kuid ta ei harjunud kunagi õigesti joonistama ise alasti olles. «Olen juba kord firentselane!» pomises ta endale.

Ühel pärastlõunal küsis Leo: «Kas sa ei taha joonistada naisi? Linnas on mitu mõlemale soole määratud ühissauna, mida peavad prostituudid, kuid mille kliendid on täiesti lugupeetavad inimesed.»

«Ma ei tunne mingit huvi naise kehavormide vastu.»

«Siis sa kaotad kogusummas pooled inimfiguuridest maailmas.»

«Umbes jah.» Nad naersid koos. «Kuid ma näen kogu ilu ja [struktuurset jõudu mehe kehas. Võtke mees ükskõik missuguses . tegevuses, hüppamas, maadlemas, oda viskamas, kündmas, painutatagu teda mistahes asendisse, lihaseil on ikka sümmeetriat, raskuse ja pinge vahel valitseb tasakaal. Minu meelest peab naine olema täiesti liikumatu, kui ta tahab olla ilus või erutav.»

«Võib-olla pole sa neid lihtsalt seadnud õigesse asendisse.»

Michelangelo naeratas: «Olen küll. Naine sobib armastamiseks, kuid mitte skulptuuriks.»

3.

Ta vihkas Roomat kui linna, kuid see ei olnudki ju üks linn, vaid mitu linna: sakslased, prantslased, portugallased, kreeklased, korsiklased, sitsiillased, araablased, levantlased, juudid — kõik olid koondunud oma rajoonidesse ega teinud sissetungijatest rohkem välja kui firentselased. Balducci oli talle öelnud: «Need roomlased on inetu rass. Või ma ütleksin, et sada inetut rassi.» Ta oli märganud Rooma olevat ebaühtlase inimkogumi. Inimesed kandsid erinevaid rõivaid, kõnelesid eri keeli, sõid erinevaid roogasid, austasid erinevaid väärtusi. Igaüks näis olevat tulnud kuskilt mujalt, igaühel nais olevat kombeks kiruda linna selle lagunemise, vee-uputuste, nakkustaudide, ebaseaduslikkuste, muretuse ja korruptsiooni pärast. Kuna ei olnud valitsust, seadusi, politseiasutusi ega kaitsenõukogusid, valitses iga rühmkond ennast ise nii hästi kui suutis. Mugav kuritegude kalmistu oli Tiber, kus ujuvad laibad tervitasid reeglipäraselt varajasi ülestõusjaid. Ei olnud mingisugust õiglast jõukuse, õigluse, teaduse, kunsti jagunemist.

Kui Michelangelo hulkus tundide viisi ümber Rooma, tundus see talle tapamajana: selle pikad müürid, mis Rooma keisririigi ajal olid kaitsnud poolt miljonit inimest, hõlmasid nüüd napilt seitsetkümmend tuhandet. Terved kunagi asustatud linnaosad olid nüüd mahajäetud varemed. Oli vaevalt küll kvartalit, isegi kõige tihedamini asustatud linnaosades, kus poleks olnud suuri haigutavaid auke ehitiste vahel, nagu puuduvad hambad vanakese suus. Rooma

275

arhitektuur oli segapuder jämedast sõnnikuvärvilisest tellisest mustast tufist, pruunist travertiinist, hallidest graniitplokkidest teistest ajastutest varastatud roosast ja rohelisest marmorist. Inimeste kombed olid vastikud: nad sõid tänaval, isegi hästikasvatatud naised tulid pagaripoodidest ja jätkasid käies värskete suhkru-saiade mugimist või närisid kuumi lihatükke ja muidki kaubitsejate kärudelt või tänavaahjudest pärinevaid suupisteid ja sõid siis lõuna tükkhaaval kõikide silme all ära.

Elanikud ei uhkustanud oma linnaga, ei püüdnudki seda parandada või osutada sellele kõige algelisematki hoolt. Nad ütlesid talle: «Rooma pole mõni linn, see on kirik. Meil pole jõudu teda valitseda või muuta.» Kui ta küsis: «Miks siis inimesed siin elavad?» vastati talle: «Sellepärast, et siin võib raha teha.» Roomal oli kõige vastumeelsem maine Euroopas. Kuivõrd erinev oli ühtne Firenze, terviklik oma müüride vahel, laitmatult puhas, isevalitsuslik, kunstist ja arhitektuurist innustunud vabariik, mis kasvas kiiresti, ilma vaesteta, uhke oma traditsioonidele, austatud kogu Euroopas oma teaduse ja õigluse poolest; see kontrast oli Michelangelo meelest terav ja valus. Isiklikult oli talle kõige valusam ehitiste inetu kivitöö, millest ta iga päev mööda käis. Firenzes oli ta harva suutnud jätta paitamata ehitiste ilusasti raiutud ja kohale asetatud pietra serena't, siin ta värises, kui ta harjunud silm tabas peitli jämeda joone, kõvera ja rikutud pinna, ebatasase kandi. Firenzes ei oleks tänavaidki sillutatud nende vusserdatud ehituskividega!

Ta peatus ühe ehitise ees Piazza del Pantheonil, mille puust ja raudtorudest tellinguid pidasid koos nahkrihmad. Seina ehitavad müürsepad raiusid suuri travertiiniplokke ja purustasid kive, sest nad ei teadnud, kuidas seda lõhestada.

Ta võttis kätte munaka, pöördus töödejuhataja poole ja hüüdis:

«Permettete?»

«Mida ma sulle luban?»

Ta koputas munaka otsa, leidis selle kihipunkti ja purustas selle pikuti kiire kindla löögiga. Võttes ühe töömehe käest vasara ning peitli, ta kujundas ja kantis ehituskivi

kummastki kihist, vormides pindu pikkade rütmiliste löökidega, kuni kivi muutis värvi ja vormi ja hõõgus tema käte all.

Ta tõstis pilgu ja märkas, et teda ümbritsesid vihased pilgud. Üks müürseppadest urises: «Kivitöö on loomadele. Kas arvad, et meie oleksime siin, kui me ei peaks sööma?»

Michelangelo vabandas segamise pärast. Ta läks alla mööda Via Pellicciariat, tundes end tolana. Ent Firenze müürsepale tähendas kiviploki pinnakujundamine eneseväljendust. Ta sõbrad austasid

teda vastavalt tema osavusele kujundada kive nii, et nende individuaalne iseloom säilis. Kivitöötlemist peeti kõige auväärsemaks temetioskuseks, see kuulus algsesse uskumusse, et inimesel ja kivil on loomulikke hõimlusjooni.

Kui ta pöördus paleesse tagasi, leidis ta eest Paolo Rucellai kutse osa võtta Piero de' Medici vastuvõtust. Piero oli Roomas ja tegi katset koguda sõjaväge. Samuti oli siin kardinal Giovanni de' Medici, kes oli üürinud väikese maja Via Florida lähedal. Michel-pngelo oli liigutatud sellest, et temagi oli kutsutud, õnnelik, et ta sai lahkuda oma igavast toast ja lauaseltskonnast, et sai taas näha Mediceid.

Laupäeva hommikul kella üheteistkümne ajal, kui ta oli lõpetatud habemeajamise ja juuste kammimise, kuni need moodustasid suured kiharad laubal, kuulis ta pasunahäält ja jooksis välja vaatama. Väljas nägi ta erutusega lõpuks seda Borgiast paavsti, keda Medicid olid kartnud ja Savonarola oli valinud oma eriliseks märk-lauaks. Ees punases rüüs kardinalid ja rist, taga purpurmantlis vürstid, juhtis paavst Aleksander VI, sündinud Rodrigo Borgiana Hispaanias, rongkäiku Campo dei Fiori kaudu frantsiskaanide Trastevere kloostrisse. Ta oli rõivastatud üleni valgesse: kandis Bialget stoolat ja kalleid pärleid, valget mantlit ja istus valgel hobusel.

Kuuekümne nelja aastane Aleksander VI näis olevat äärmiselt elujõuline mees, suure koguga ja lihav, võimsa kongis ninaga, tõmmu nahavärviga ja lihavate põskedega. Kuigi teda kutsuti Roomas näitlejaks, oli tal palju muidki omadusi peale selle «hiilgava häbituse», mille poolest ta oli eriti tuntud. Kardinalina oli Rodrigo Borgia saanud kuulsaks selle poolest, et tal oli rohkem ilusaid naisi ja raha kui ühelgi eelkäijal. Juba 1460. aastal oli paavst Pius II noominud teda «sobimatu rüütellikkuse» pärast. See eufemism tähendas tema kuut erineva emaga saadud last. Neist olid kolm tema lemmikud — Juan, keigar ja ekshibitsionist, kel oli tavatu and raisata neid tohutuid varandusi, mis isa oli välja imenud Rooma aadlikelt ja vaimulikelt; Cesare, kaunis ja meelas sadist, sõdur, keda süüdistati Tiberi ummistamises laipadega, ja ilus Lucrezia. keda Rooma süüdistas tema arvult üha kasvavates, ametlike abielude vaheaegadel esinevates mitteametlikes armusuhetes.

Vatikani kõrgeid müüre kaitsesid kolm tuhat relvastatud ihukaardiväelast, kuid Rooma oli välja arendanud sidepidamise süsteemi, mis levitas uudiseid Vatikani sündmustest kõigile seitsmele künkale. Kui seal juhtus midagi head, siis ei imbunud sellest midagi väljaspoole.

Kui tore rongkäik oli möödunud, läks Michelangelo mööda Via

Floridat Ponte suunas. Kuna ta oli saabunud liiga varakult, võttis Paolo Rucellai teda vastu oma töökabinetis, tumedate puupaneeli. dega ruumis, mida ehtisid köidetud käsikirjad, marmorbareljeefid, puule maalitud õlimaalingud, firentse nikerdistega kaetud kirjutuslaud ja nahktugitoolid. Paolo kena nägu meenutas Bernardo Rucellaid: mõlemal olid tugevad korrapärased näojooned, suured väljendusrikkad silmad ja hele nahk, millest Michelangelo polnud kahjuks oma ema perekonnalt midagi pärinud.

«Meie, firentselased, oleme siin tihedasti seotud ühiskond,» ütles Paolo. «Nagu sa nüüd juba tead, on meil siin oma valitsus, oma rahaamet, seadused ja abinõud nendest kinnipidamisele sundimiseks. Teisiti ei suudaks me elada selles mülkas. Kui vajad abi, tule meie juurde. Iial ära mine roomlase juurde. Tema arusaamise järgi on kaup kindel ainult siis, kui ta on viiest küljest kaitstud.»

Salongis kohtas ta kogu ülejäänud Firenze kolooniat. Ta kummardas Pierole, kes oli jahe ja ametlik pärast tüli Bolognas. Kardinal Giovanni, keda paavst põlgas ja kes jäeti külmalt kõrvale kogu kirikutegevusest, näis olevat siiralt rõõmus teda nähes, kuigi Giulio oli jahe. Michelangelo sai teada, et Contessina oli sünnitanud poja Luigi ja oli taas incinta. Ta innukale küsimusele, kas Giuliano on ka Roomas, vastas Giovanni:

«Giuliano on Elizabetta Gonzaga ja Guidobaldo Montefeltro õukonnas Urbinos. Ta täiendab seal oma haridust.» Urbino õukond, mis asus kõrgel Apenniinides, oli Itaalias üks haritumaid. Giuliano õppiski seal.

Kolmkümmend firentselast istusid lauda sööma cannellone'sid, mis olid täidetud hakkliha ja seentega, piimas keedetud vasikaliha, õrnu rohelisi ube, jooma broglio veini ja vestlema elavalt. Nad ei kasutanud kunagi oma vastase paavsti või Aleksander VI kohta muud nime kui ainult «Borgia», ja kuigi nad püüdsid säilitada austust paavstitooli vastu, avaldasid nad oma sügavat põlgust hispaanlasest seikleja vastu, kes õnnetute kokkusattumuste tõttu oli haaranud võimu Vatikanis ja valitses Cavalcanti sõnade kohaselt põhimõtte järgi:

«Kogu kristliku maailma rikkus kuulub paavstitoolile. Ja meie peame selle kätte saama!»

Firentselased omalt poolt polnud paavsti soosingus. Ta teadis nad olevat oma vastased, kuid ta vajas nende panku, maailmakau-bandust, kõrgeid sisseveotolle, mis nad maksid Rooma toodavate kaupade eest, nende maksuvõimet. Erinevalt Rooma ülikutest el pidanud nad sõda tema vastu, nad ainult palusid tuliselt talle surma. Sel põhjusel pooldasid nad Savonarola võitlust paavsti vastu ja Piero missioon pani nad piinlikku olukorda.

278

Jõudes portveinini, muutusid külalised nukraks, kõnelesid Firenzest nõnda, nagu oleksid nad ainult viie minuti tee kaugusel Piazza della Signoriast. Michelangelo oli seda hetke just oodanud.

«Kas Roomas on saada kunstitellimusi?» küsis ta. «Paavstid on alati kutsunud siia maalijaid ja kujureid.»

«Borgia kutsus Pinturicchio Perugiast kaunistama oma ruume Vatikanis,» ütles Cavalcanti, «ja mitut Sant' Angelo ruumi. Pinturicchio lõpetas möödunud aastal ja lahkus Roomast. Perugino maalis freskod Borgia elutoale, samuti paavsti palee torni. Perugino on nüüd ka juba läinud.»

«Kas ka marmorkujusid valmistati?»

«Mu sõber Andrea Bregno on Roomas kõige lugupeetavani kujur. Temal näib olevat hauamälestusmärkide ainuõigus. Tal on suur ateljee ja palju õpilasi.»

«Tahaksin temaga kokku saada.»

«Küll näete, et ta on osav mees, nobe mees, kes on kaunistanud enamiku kirikuid. Ma ütlen talle, et te lähete talle külla.»

Balducci põlgas Roomat nagu ta kaasmaalasedki, ent ühest Rooma elu küljest pidas see mees siiski lugu: seitsmest tuhandest avalikust naisest, kes olid siia kogunenud kõigist maailma osadest. Järgmisel pühapäeval, kui nad olid lõunatanud Trattoria Toscanas, viis Balducci Michelangelo ringkäigule. Ta tundis Rooma piazza'-sid, purskkaeve, foorumeid, võidukaari ja templeid hoopiski mitte nende ajaloolise

tausta tõttu, vaid naiste rahvuse järgi, kes olid neisse piirkondadesse lahti löönud oma peakorterid. Nad kõndisid tundide viisi tänavail, uurides nägusid ja arvustasid gamurre all olevaid kogusid, ja Balducci suust sadas kui lakkamatut tuld märkusi igaühe headest ja halbadest külgedest, võimest jagada naudingut. Rooma naised, kes kandsid õlal papagoid või ahvi, olid külvatud üle kalliskivide ja lõhnaõlidega ning neile järgnesid läikivmustad teenrid. Nad suhtusid üleolevalt välismaalastesse: pigimustade juuste ja suurte selgete silmadega hispaania tütarlastesse, pikkadesse kreeka tütarlastesse, kes olid rõivastatud oma valgetesse rahvariideisse, mis olid peenel pihal kinnitatud sõlega; tõmmunahalistesse egiptuse naistesse, kel sirge mantel rippus õlgadelt otse alla; Põhja-Euroopa sinisilmalistesse blondidesse naistesse, kelle palmikuisse olid põimitud lilled; sirgete juustega türgi naistesse, kes piilusid loori tagant; pilusilmalistesse idamaa naistesse, kes olid kuhjanud selga kümnete küünarde kaupa kirkavärvilist siidi...

«Ma ei võta kunagi üht ja sama kaks korda,» selgitas Balducci. "Armastan vaheldust, kontraste, erinevaid värve, vorme, isiksusi.

279

See on kõige huvitavam osa minule, nagu ümber maailma rändamine.»

«Kust sa tead, Balducci, et esimene, kellest möödud, pole mitte päeva veetlevaim?»

«Süütu sõber, jaht ise on peaasi. Sellepärast ma pikendan otsimist vahel kuni hilja ööni. Väliskoor on erinev: kasv, kuju, kombed. Kuid toiming ise? Suurelt jaolt seesama: harjumus. Jaht on peaasi...»

Michelangelot hakkas see huvitama. Tema kogemus Clarissaga oli talt võtnud soovi simuleerida armastust võõra, ostetud naisega, ta igatses ainult Clarissat.

«Ootan midagi paremat kui harjumus.»

«Armastust?»

«Omamoodi küll.»

«Che rigorista! Olen lausa üllatatud, et kunstnik on nii konventsionaalne.»

«Ma hoian kogu oma ebakonventsionaalsuse oma raidkunstile. Ta tuli toime ilma raidkunstita seni, kuni ta joonistas ja haudus kujusid peas. Kuid nädalad kulusid ja kardinal Riariolt ei tulnud mingit sõnumit. Ta pöördus mitmel korral vastuvõtte korraldavate sekretäride poole, kuid ta tõrjuti ikka tagasi. Ta mõistis, et kardinalil oli kiire, sest ta öeldi olevat paavsti järel rikkaim mees Euroopas, kes valitses oma panga- ja kaubariiki Lorenzo de' Medici-taolise kaubavürstina. Michelangelo ei näinud teda iial jumalateenistust pidamas, kuid Leo jutustas omal algatusel, et ta pidas jumalateenistusi varahommikuti palee kabelis.

Lõpuks korraldas Leo vastuvõtu. Michelangelol oli kaasas joonistustemapp. Kardinal Riario tundus rõõmustavat teda nähes, kuigi tundus olevat pisut üllatatud, et ta oli veel Roomas. Kardinal oli oma büroos ja teda ümbritsesid arveraamatud ja raamatupidajad ning kirjutajad, kellega Michelangelo oli mitu korda nädalas koos söönud, kuid mitte sõbrustanud. Need seisid kõrgete pukkide taga ega tõstnud pilku oma töölt. Kui Michelangelo küsis, kas kardinal on otsustanud, mis ta sooviks näha väljaraiutuna seitsme jala kõrgusest plokist, vastas Riario:

«Me mõtleme selle üle järele. Kõik tuleb omal ajal. Vaheajal on aga Rooma imekaunis koht noorele mehele. Vaevalt leidub mingisuguseid maailmaluste, mida me poleks siin arendanud. Ja nüüd pead sa lubama meid end vabandada.»

Michelangelo jalutas pikkamööda laiast trepist alla lõpetamata õuele, pea norgus. Ilmselt oli ta samas seisundis, nagu ta oli olnud Piero de' Medici juures: kui inimene on juba selliste härraste katuse all, peab ta rahul olema, midagi muud ei tarvitsenudki teha.

Tema toas ootas teda kõhn kuju, kel oli valge rüü peal must mantel. Sissevajunud silmad näisid näljased ja väsinud.

«Lionardo! Mis sina Roomas teed? Kuidas meie pere elab?»

«Ma pole kedagi näinud,» ütles Lionardo külmalt. «Savonarola saatis mind ülesandega Arezzosse ja Perugiasse. Nüüd lähen tagasi Viterbosse karistama üht sealset kloostrit.»

«Millal sa viimati sõid?»

«Sa võiksid mulle anda ühe floriini, et pääseksin Viterbosse.»

Michelangelo pistis käe rahakukrusse ja ulatas Lionardole kuldmündi. Lionardo võttis selle ilma näoilmet muutmata.

«Sa ei tänagi?» küsis Michelangelo meelehärmis.

«Kas raha eest, mis sa annad jumalale? Sa aitad tema tööd. Vastutasuks saad lunastuse.»

Ta oli vaevalt toibunud Lionardo nägemise üllatusest, kui isalt tuli kiri, mille tõi Firenzest iganädalane postimees. Lodovico oli väga mures, sest ta oli ostnud suure hulga tekstiili võlgu ja kaupmees oli ähvardanud ta kohtusse anda. Michelangelo käänas lehte mitu korda, otsides võõrasema, vendi, tädi ja onu puudutavate uudiste hulgast mingit näpunäidet selle kohta, kui palju müüja nõuab ja kuidas Lodovico üldse oli talle võlgu jäänud. Ei mingit vihjet. Ainult palve: «Saada mulle raha.»

Ta oli püüdnud asuda kindlate tööplaanide kallale, sest ta vajas kurnavat tööd. Nüüd oli tulnud aeg kontrollida oma rahalist seisukorda. Ta ei teadnud ikka veel, kui palju kardinal Riario kavatseb talle maksta kuju eest.

«Kuidas võiks Tema Kõrgus otsustada,» vastas Leo järsult ta küsimusele, «kui ta ei tea, mis sa kavatsed raiuda või kui hea see kuju tuleb?»

Talle oli antud joonistusmaterjali ja modelle, ja palees elamine ei maksnud talle midagi, ent need vähesed floriinid, mis ta oli säästnud Popolanodelt Püha Johannese eest saadud tasust, olid otsas. Ta oli söönud Balducciga koos mitu korda nädalas Firenze restoranis ja oli vahetevahel pidanud ostma särgi või sukapaari külaskäikude puhuks firentselaste kodudesse, samuti sooja kuue läheneva talve varuks. Kolmkümmend floriini, mis ta oli toonud Rooma oma bambino tagasiostmiseks, kergenesid tal kukrus. Näis, et ta ei saa kardinalilt raha enne, kui ta kuju on valmis. Ja sinna läheb veel mitu kuud aega.

Ta luges oma floriinid üle. Neid oli kakskümmend kuus tükki. Ta viis kolmteist floriini Jacopo Galli panka, palus Balduccit saata maksukorralduse Galli esindajale Firenzes. Siis läks ta oma töötuppa tagasi ja istus surmtõsisena maha mõtlema teemat, mis sunniks kardinal Riariot talle korraldust andma. Teadmata, kas ta

eelistab religioosset voi antiikset teemat, otsustas ta valmistada mõlemad.

Kestis kuu aega, enne kui ta jõudis valmis vormida Apollo jämedajoonelise vahamudeli, milleks teda oli innustanud torso kardinal Rovere aias, ja «Pietä», mis oli arendatud tema endisest «Madonnast ja lapsest». Nüüd olid nad juba teekonna lõpul, mitte enam algul.

Ta kirjutas kardinalile kirja, öeldes, et tal on valmis juba kaks mudelit, millest Tema Kõrgus võiks valida. Ei tulnud mingit vastust. Ta kirjutas uuesti, paludes seekord vastuvõttu. Ei tulnud mingit vastust. Ta läks Leo majja, segas oma sõpra, kes sõi õhtulist kena naisega, ja ta visati ilma pikemata uksest välja.

Leo tuli järgmisel hommikul, viisakas nagu alati, ja lubas kardinaliga kõnelda.

Möödusid päevad ja nädalad ja Michelangelo istus, vahtides üksisilmi marmoritahku. Ta oleks tahtnud kõigest hingest selle kallale asuda.

«Mis põhjuse ta ette toob?» tormitses ta Leole. «Mul on vaja ainult üht minutit, et ta valiks teemade vahel.»

«Kardinalid ei tarvitse esitada põhjusi,» vastas Leo. «Kannatust!»

«Mu elupäevad lähevad mööda,» oigas Michelangelo, «ja ma ei suuda sellest midagi muud välja raiuda kui ainult «Kannatlikkuse».»

4.

Ta ei pääsenud kardinali jutule. Leo selgitas, et Riario on mures laevastiku pärast, mis oleks juba tükk aega tagasi pidanud saabuma Idamaalt, ja et ta ei ole praegu kunstist vaimustatud. Kõik, mis tema teha sai, oli Leo arvates — palvetada, et kardinali laevad tuleksid mööda Tiberit üles .. .

Paljast kujuraiumise näljast läks ta Andrea Bregnot vaatama. Bregno, seitsmekümne viie aastane elujõuline mees, pärines Co-most Põhja-Itaaliast. Ta seisis keset suurt talli, mis oli kunagi kuulunud ühele antiiksele paleele ja mille ta oli muutnud Rooma üheks kõige töökamaks skulptuuriateljeeks, ühendades latrid kolme kaupa, püstitades lauad ja pannes Põhja-Itaalia õpipoisid tööle igasse laiendatud latrisse.

Enne ateljeesse minekut oli Michelangelo peatunud, et vaadata Bregno altareid ja sarkofaage Santa Maria del Popolo ja Santa Maria sõpra Minerva kirikuis. Bregno oli viljakas, tal oli maitset ja klassikalise stiili taju ning ta oskas hästi raiuda dekoratiivreljeefe.

Kuid tal polnud rohkem leidlikkust kui kassil, ei mingit aimu illusiooni loomisest raidkunstis, perspektiivist, sügavuse dimensioonidest. Ta võis teha vasara ja peitliga kõik, mis tahtis, kuid ta ei raiunud iial midagi, mida ta polnud juba näinud raiutuna. Kui ta vajas uusi teemasid, otsis ta üles vanu rooma hauakive ja kopeeris eeskujusid.

Bregno võttis ta südamlikult vastu, kui Michelangelo ütles, et ta on Settignanost. Vanamehe kõnelaad ja kombed olid stakaatoli-kud, ainuke, mis andis tunnistust vanusest, oli kortsude võrk pär-gamenditaolisel näol.

«Ma tegin kõige vanima Riario haua koos Mino da Fiesolega. Ta oli suurepärane kujur, tegi imekaunid keerubid. Sa tulid sealtsamast kandist, oled sa siis niisama hea nagu Mino?»

«Võib-olla.»

«Ma võin alati kasutada abilisi. Vaata siia! Just äsja lõpetasin selle tabernaakli Santa Maria della Quercia kirikule Viterbos. Nüüd töötame selle Savelli monumendi kallal Santa Maria in Aracoelile. Olin õpipoisiks hõbesepa juures, sellepärast ma kunagi ei kiirusta ega hiline, sest tean minutilise täpsusega, kui kaua puuvilja või lehisoksa raiumine aega võtab. Mina juhatan oma bot-te§a't nagu hõbesepatöökoda.»

«Aga oletame, et teil tuleb midagi uut ette, messere Bregno, teema, mida pole varem raiutud?»

Bregno peatus äkki, kõigutades vasakut kätt enda ees edasi-tagasi.

«Skulptuur pole mõni loov kunst, vaid on jäljendav kunst. Kui ma üritaksin teha midagi uut, siis satuks see stuudio kaosesse. Me raiume siin seda, mida teised on raiunud enne meid.»

«Te raiute hästi,» ütles Michelangelo, vaadates pooleliolevaid ;töid.

«Suurepäraselt! Ühtki minu asja pole tagasi lükatud poole sajandi jooksul. Juba varakult, oma karjääri algul õppisin alistuma ühele tavale: «Mis on, see peab jätkuma.» See minu tarkus, Buonarroti, on toonud mulle varanduse. Kui tahad Roomas edasi jjõuda, siis pead andma rahvale täpselt seda, millega ta on harjunud.»

«Mis juhtuks kujuriga, kes ütleb endale: «Mis on, peab muutuma»?»
«Muutuma? Kas ainult muutumise pärast?»
«Ei, sellepärast et tema arvates peab iga uus teos, mis ta teeb, Murdma välja olemasolevatest tavadest, saavutama midagi värsket ja erinevat.»
Bregno liigutas lõuga, nagu oleks ta midagi närinud, nagu oleks
283
ta proovinud peenendada seda arusaamist hammaste ali. Hetke pärast sülitas ta jalge all olevasse saepurusse ja pani isalikult käe Michelangelo õlale.
«Sinus kõneleb noorus, mu poiss. Kui oleksid mõne kuu minu hoole all, loobuksid sa niisugustest rumalatest arusaamadest. Oleksin nõus sind õpetama kaks aastat: esimesel aastal saad viis tukatit, teisel kümme.»
«Messere Bregno, ma olen juba olnud kolm aastat õpipoisiks Bertoldo käe all Medicite skulptuuriaias Firenzes . ..»
«Sellesama Bertoldo, kes töötas Donatello juures?»
«Sellesama.»
«Väga halb! Donatello on ära rikkunud kõik teie Firenze kujurid. Siiski... Meil on vaja raiuda palju ingleid haudadele ...»
Novembrikuu tuultes ja vihmasadudes läks Piero de' Medici koos vägedega oma riiki tagasi vallutama, ja samal ajal saabus Buo-narroto. Vihm oli ajanud Michelangelo oma magamistuppa, kus ta joonistas lambi valgel ühel tuhkhallil õhtupoolikul, kui ta vend saabus, läbimärg, kuid. õnnelik naeratus valgustas ta väikest tõmmut nägu. Ta süleles Michelangeiot.
«Lõpetasin oma õpipoisipõlve ega suutnud enam taluda Firenzet ilma sinuta. Tulin siinsest Villagildist tööd otsima.» Michelangelo soojenes Buonarroto südamlikkusest. «Tule pane kuivad riided selga! Kui vihm üle jääb, viin su «Karu» võõrastemajja.»
«Kas ma siia jääda ei või?» küsis Buonarroto nukralt. Michelangelo heitis pilgu kitsale mungakoikule, ainsale toolile. «Olen ise ainult... külaline. «Karu» võõrastemaja on mugav. Räägi mulle kiiresti isa ja kaupmehe tülist.»
«Nende vahel on praegu vaikne, tänu sinu kolmeteistkümnele floriinile. Kuid Consiglio väidab, et isa võlgneb talle palju rohkem raha. Tõsi küll, isa tellis kangaid, kuid mis ta kavatseb nendega peale hakata, seda ei saa isegi Lucrezia tema käest teada.»
Senikaua kui Buonarroto pani selga Michelangelo kuiva särgi, püksid ja soojad villased sukad, jutustas ta viimase viie kuu sündmustest. Onu Francesco oli olnud haige. Lucrezia oli ka olnud voodis, nähtavasti nurisünnituse tõttu. Kuna ei olnud mingisuguseid muid tulusid peale Settignano talu rendi, ei suutnud Lodovico oma arveid ära maksta. Ta murdis oma rahaasjade kallal pead ööd ja päevad. Giovansimone oli keeldunud Lodevico palvetele vaatamata peret abistamast.
Buonarroto üüris voodi võõrastemajas «Karu». Vennad sõid õhtulist koos trattoria's. Nädala lõpuks oli selge, et Buonarrotole ei
284
leidu Roomas tööd. Firentselastel polnud siin oma villagildi ja roomlased ei võtnud firentselast tööle.
«Arvan, et sa pead koju tagasi minema.» ütles Michelangelo kahetsevalt. «Kui kõik neli vanemat poega on ära ega aita millegagi, kuidas saab siis isa toime tulla?»
Buonarroto asus teele paduvihmaga. Piero de' Medici jõudis Rooma tagasi niisama läbimärjana. Ta armee viimased riismed olid laiali jooksnud, ta oli kaotanud raha, isegi Orsinid olid ta hüljanud. Tal oli alati kaasas nende Firenze perekondade

loetelu, kelle ta purustaks, kui kunagi uuesti võimule pääseks. Alfonsina oli koos lastega asunud ühte esivanemate majja, sealt ajas Piero Roomale hirmu peale oma suurte kaardimänguvõlgadega ja metsikute tüli-laega oma venna Giovanniga, mida ta pidas avalikult. Ta veetis hommikupoolikud San Severino palees, siis kulutas aega kuni pi-medatulekuni mõne oma lemmikkurtisaani seltsis. Öösiti hulkus ta Rooma tänavail ja võttis osa kõigist pahedest, mis linn pakkus; koidu ajal vedas ta end Alfonsina paleesse tagasi. Samavõrd meelepaha tekitavad olid Firenze koloonia seisukohast tema jultumus ja türannia. Ta kuulutas, et tema valitseb Firenzet üksinda, ilma igasuguse nõukogu abita, sest «ma eelistan üksinda halvasti toime tulla kui hästi teiste abiga».

Michelangelo oli üllatatud, kui ta sai Piero kirjutatud kutse miila kardinal Giovanni juurde jõululõunasöögile. Pidu oli uhke. Giovanni maja oli imekaunis neist esemeist, mis ta oli esimeselt Firenze reisilt kaasa toonud: Medicite maalid, pronks, vaibad ja hõbenõud ... ja kõik olid panditud kahekümne protsendiga Piero võlgade katteks; mistõttu nüüd, nagu tähendasid Firenze pankurid, «maksis iga Medicite poolt kulutatud floriin neile kaheksa liiri».

Michelangelo oli kohkunud, nähes, kuidas Piero elu oli hävitanud ta välimust: ta vasak silmalaug oli peaaegu kinni, peanahal oli valgeid laike, millest oli välja langenud terveid juuksetutte. Kunagine kena nägu oli nüüd tursunud ja täis punaseid sooni.

«Buonarroti,» hüüdis Piero. «Mulle paistis Bolognas, et sa pole Medicitele ustav. Kuid ma kuulsin oma õelt Contessinalt, et sa päästsid palju väärtuslikke kalliskive ja kunstiteoseid palees.»

«Mul oli õnne, et mul avanes see võimalus, Teie Ekstsellents.»

Piero tõstis käskivalt oma parema käe. Ta hääl oli nii vali, et kõik söögitoas olijad pidid teda kuulma.

«Tasuks sinu ustavuse eest, Buonarroti, teen sulle ülesandeks raiuda mulle marmorkuju.»

«Ma oleksin selle üle õnnelik. Ekstsellents,» vastas Michelangelo vaikselt.

«Suure kuju,» jätkas Piero uhkelt.

285

«Parem tee see väike,» aitas Giovanni kaasa, ümar nägu väänatud tõrjuvaks naeratuseks. «Mu vend näib palju ringi liikuvat ja ta ei saa elusuurust Heraklest kaenla all kaasas kanda.»

Piero suhtus venna sõnadesse tõrjuvalt.

«Ma saadan sulle varsti järele. Siis annan korralduse.»

«Ma ootan sõna.»

Teel koju pingeliselt õhtult, nägi ta esimest korda Torrigianit. Ta oli noorte roomlaste rühmas, üll kallid kuldpunutistega kamlo-tist rõivad, kaunis nägu naerust väändunud. Torrigiani kõndis piki tänavat, käsivarred hellalt ümber kaaslaste õlgade. Kõik nad olid täis veini ja head tuju ning möirgasid Torrigiani jutu peale naerda.

Michelangelol hakkas halb. Ta küsis endalt, kas see on hirm. Kuid ta teadis, et see oli midagi muud, midagi, mis oli suguluse:: Medicite palee rüüstamisega, Piero allakäimisest tekitatud tundega, teadmine, et mõttetu hävitamisiha elab ajas ja ruumis, valmis lööma ja hävitama.

Kardinal Riario laevad jõudsid lõpuks Ripetta dokkidesse. Leo mangus Michelangelole välja kutse uusaasta vastuvõtule.

«Muretsen paar kokkupandavat musta kasti, mis on vooderdatud musta sametiga,» seletas ta, «niisugused, nagu juveliirid kasutavad tiaarade ja kroonide näitamiseks.

Paneme neisse sinu kaks savimudelit. Kui kardinali piiravad niisugused inimesed, kellele ta tahab imponeerida, siis annan sulle märku.»

Nõnda ta tegigi. Kardinal Riariot ümbritsesid parajasti kiriku-vürstid, paavst, tema pojad Juan ja Cesare, Lucrezia ja ta mees, kardinalid, piiskopid, Rooma suursugused perekonnad, siid- ja sametkleitides naised, kel oli rohkesti kalliskive.

Leo pöördus Riario poole ja ütles: «Buonarroti on valmistanud kaks skulptuurimudelit, et Teie Heldus võiks nende seast valida.»

Michelangelo asetas mustad karbid lauale, vallandas vedrud ja lasi küljed alla kukkuda. Ta võttis kummalegi peopesale ühe mudeli ja ulatas nad kardinalile vaatamiseks. Meeste poolt kuuldus heakskiidusuminat, kuna naised ettevaatlikult plaksutasid kinnastatud käsi.

«Suurepärane! Suurepärane!» hüüdis kardinal mudeleid vaadates. «Tööta edasi, kallis poiss, ja peagi saame selle kuju, mida me tahame.»

Michelangelo küsis jämedalt: «Siis Teie Heldus ei soovi, et ma neist ühe marmorisse raiuksin?»

Kardinal Riario pöördus Leo poole: «Too oma sõber minu juurde, niipea kui tal on uusi mudeleid. Ma olen kindel, et nad on suurepärased.»

286

Väljaspool vastuvõturuumi puhkes Michelangelo vihatorm sõna-valinguks.

«Mis mees ta õieti on? Tema ise oli see, kes palus mind midagi raiuda, kes ostis mulle marmori... Ma pean endale elatist teenima. Niimoodi võib kuluda kuid, aastaid, ja mind ei lubata ikka veel marmoriplokki puutuda.»

Leo oli nukker: «Arvasin, et ehk tahab ta meelitada oma külalisi ja laseb neil valida ...»

«On see aga peen komme otsustada, mida tuleb raiuda seitsme jala kõrgusest Carrara marmoritahust.»

«See oleks siiski olnud parem kui mitte midagi! Vabanda!»

Michelangelo hakkas kahetsema.

«Vabanda mu kibedust. Rikkusin su päeva. Mine vastuvõtule : tagasi!»

Ta jalutas üksinda mööda tänavaid, mis olid nüüd täis puhkepäeva veetvaid perekondi ja lapsi. Pincio küngastelt paiskus õhku ilutulesid, sädelevaid rakette ning pöörlevaid rattaid. Soggil oli õigus! Skulptuur on loetelus kõige viimane. Tal tuleb käia nagu harjuskil ja laulda: «Kes soovib Apollot? Kes soovib Pietäd?»

«Aega,» pomises ta endamisi. «Igaüks tahab, et ma annaksin talle aega. Kuid aeg on niisama tühi nagu ruumgi, kui ma ei saa seda täita kujudega.»

Ta oli sünge ja nukker ega suutnud enam kellegagi viisakalt rääkida. Balducci leidis ühe kuld juukselise Firenze tütarlapse, kes oleks tal aidanud melanhooliast pääseda. Michelangelo naeratas esimest korda pärast kardinal Riario vastuvõttu.

«Ah, Balducci, kui elu oleks nii lihtne, nagu sina arvad!»

«Trattoria Toscanas» kohtasid nad Giuliano da Sangallot, Firenze arhitekti ja Lorenzo sõpra, kes oli esimesena õpetanud Michelangelole arhitektuurikunsti. Lopsakad pikad kuldsed vurrud langesid ikka veel mõlemal pool suud alla, kuid ta näis üksildasena. Ta oli pidanud jätma naise ja poja Firenzesse, kuna ta ise elas Roomas üüritubades, oodates paremaid tellimusi kui see, mis ta parajasti tegi: Santa Maria Maggiore puukatust, mis pidi kaetama Kolumbuse poolt Ameerikast toodud esimese kullaga. Ta kutsus Michelangelo ja Balducci endale seltsi, küsis Michelangelolt, kuidas ta asjad Roomas arenevad, ning kuulas teraselt, kui noormees puistas välja oma pettumuse, «Te olete vale kardinali teenistuses,» lõpetas Sangallo. «Kardinal Rovere tuli Firenzesse 1481. aastal ja tegi Ghirlandaiole, Botticellile ja Rossellile ülesandeks maalida tema lelle Sixtus IV kabeli seinamaalid. Tema

meelitaski Sixtust asutama Rooma esimese avaliku raamatukogu ja asutama Kapitooliumi pronksskulptuuride muu-

287

seum. Kui kardinal Rovere tuleb Rooma tagasi, siis ma tutvustan Teid talle.»

Michelangelo hakkas julgust saama ja küsis: «Millal ta tagasi tuleb?»

«Ta on praegu Pariisis. Ta on kibestunud Borgia võidust ja on juba mitu aastat ära. Kuid kõik märgid näitavad sinnapoole, et temast tuleb järgmine paavst. Homme tulen ja näitan Teile seda Roomat, mis mulle kõige rohkem meeldib; mitte neid tänapäeva haisvaid sarasid, vaid hiilgeaja Roomat, mille siin ehitasid maailma suurimad arhitektid; seda Roomat, mille ma veel kivi kivi peale uuesti loon, kui kardinal Rovere ükskord paavstiks saab. Homme õhtuks olete unustanud skulptuuri-innustuse ja andute arhitektuurile.»

See oli teretulnud vaheldus.

Sangallo tahtis alustada Panteonist, sest Brunelleschi oli roninud selle suurejoonelise rooma võlvehituse tippu, et tundma õppida viieteistkümneks sajandiks unustatud arhitektuuri saladusi: et see polnud üks kuppel, vaid kaks teineteise sisse ehitatud kuplit ja mõlemad olid ehituslikult teineteisega ühenduses. Jõudnud selgusele sellest rooma leiutisest, mis oli pärit 27 aastat enne meie ajaarvamist, oli Brunelleschi pöördunud tagasi Firenzesse ja kasuta nud seda ideed toomkiriku kupli ehitamisel, mis oli sada aastat katuseta olnud.

Sangallo ulatas Michelangelole arhitekti joonestusploki, hüüdes: «Hüva, nüüd loome uuesti Panteoni niisugusena, nagu roomlased teda nägid Augustuse ajastul.»

Algul joonistasid nad sisemuse, püstitasid uuesti marmoriga kaetud siseseinad koos kupli keskel oleva taevasse avaneva auguga Nad liikusid väljapoole, joonistasid kuusteist punast ja halli graniitsammast, mis kandsid varikatust, hiigelsuured pronksuksed, pronksplaatidega kaetud kupli, kogu määratu suure ümmarguse tellisehitise, niisugusena, nagu ajaloolased olid seda kirjeldanud.

Siis läksid nad, paberirullid kaenla all, Via delle Botteghe Oscurele ja ronisid üles Kapitooliumi künkale. Siin, suurel Rooma foorumil, olid nad muistse Rooma pealinna südames. Nüüd oli seal kivihunnik ja rida ebatasaseid künkaid, millel sõid kitsed ja sead, ent ometi olid siin kahel künkal alates kuuendast sajandist enne meie ajaarvamist asunud Jupiteri tempel ja Juno Moneta tempel.

Sangallo kõneles Jupiteri templi katusest, mille pronksplaadid olid paksult kullatud, nagu seda oli kirjeldanud Dionysos Hali-carnassosest; siis fassaadi kolmest sammasterivist, külgseinu piiravast ühekordsest sammasterivist, sees asuvast kolmest ühesugusest Jupiteri, Juno ja Minerva altarist; ja kogu aja äratasid nad ehitist

288

ellu paberil. Plutarchos oli kirjeldanud Domitianuse neljandat templit: Penteliconi marmorist saledaid piilareid, määratu suurtest rustikakividest ehitatud ehitisi, eessammaste otstes istuvaid kujusid, mille ees keisrid ja magistraadid olid toonud oma ohvriannid jumalaile; kõik selle joonistasid nad paberile.

Nad laskusid mööda mäekülge alla Rooma foorumile ja veetsid ülejäänud tunnid siin, joonistades ehitisi nõnda, nagu nad olid olnud oma õitseajastul: Saturnuse ja Vespasianuse templi, Julius Caesari senatihoone, mis oli ehitatud rangelt lihtsast kollasest tellisest; suurte sammastega Castori templi, millel olid rikkalikud korintose kapiteelid. Siis läksid nad edasi läbi Tituse kaare Kolosseumile ... Michelangelo käsi lendas kiiremini kui iial varem elus, kui ta püüdis sammu pidada Sangalloga, kellelt voolas jõena jooniseid ja sõnalisi seletusi.

Saabus õhtu. Michelangelo oli väsinud, Sangallo võidurõõmus.

«Nüüd olete näinud Rooma hiilgust, nagu ta oli. Süvenege sellesse iga päev. Minge üles Palatinusele ja rekonstrueerige Severuse saunad, Flaviuse palee. Minge Circus Maximusele Constantinuse basiilikasse, Nero kuldmajja Esquilinuse jalamil. Roomlased olid suurimad arhitektid, keda maailm tunneb.»

Michelangelo vaatas Sangallo liikuvasse, veetlevasse näkku, nägi ta silmis õhkuvat erutust.

«Sangallol on vana-rooma arhitektuur, mis teeb ta päevad huvitavaks, Balduccil tema tütarlapsed! Ja mina tahaksin saada skulp-tuuritellimust,» pomises ta endamisi.

5.

Sügaval põues kasvas Michelangelol kahtlus, kas ta eales saab kardinal Riariolt nõusoleku seitsme jala kõrguse marmoritahu raiumiseks. Meeleheites otsis ta üles Piero Orsini paleest. Ta pakkus ainult väikese, veetleva töökese, et saaks kindlamini tema nõusoleku. Piero tülitses parajasti ägedasti teenijatega talle valmistatud lõunasöögi pärast. Alfonsina istus tema vastas hiigelsuure tamme-laua taga: Ta väsinud pilgust vilkus Michelangelole üürikeseks äratundmise märk.

«Ekstsellents, mul on praegu aega teha teile ilus kuju, kui te ainult annaksite mulle käsu alustada.»

Piero tajus öeldut ainult pooliti.

«Kas te ei mäleta? Jõulu-vastuvõtul te tellisite . ..»

«Mida nimelt?»

«Mul on Cupido kavand, kui see teile meeldiks.»

289

"Cupido? Aga miks mitte.»

«Ma vajan ainult teie heakskiitu.»

Piero oli taas karjuma hakanud. Michalangelo sai aru, et talle näidati ust, kuid tal oli ühtlasi kästud jätkata. Ta kõndis mööda jõekallast kiviraidlale juurde Tiberi dokkide lähedal, nägi väikest kivi, maksis viis floriini oma vähenevaist varudest ja kõndis käru taga, kui poiss lükkas selle tema töökotta.

Võttis kaks päeva, enne kui ta leidis, et marmor on halb. Ta oli talitanud rumalasti, läinud kiviraidlasse ja ostnud esimese heana näiva kivi. Firenzes ei oleks ta iialgi nõnda teinud. Kuid siin, Roomas, oli ta käitunud nagu mõni noviits. Tema viis floriini olid lihtsalt tuulde visatud.

Järgmisel hommikul koidu ajal oli ta Guffatti kivimurrus, kust kardinal Riario oli ostnud seitsme jala kõrguse marmorsamb,: Nüüd proovis ta kive, leides lõpuks valge marmori, mis näis läbipaistvana esimestes päikesekiirtes ja millel ei paistnud uurdeid ega lõhesid, kui ta sellele vett kallas. Seekord kasutas ta oma raha hästi, kuid ta kukru sisu oli kokku kuivanud viimase kolme floriinini.

Ta joonistas ühel hommikul Trasteveres töölisrajoonis lapsi, kes mängisid tänaval, magasid lavatsitel töökodade kõlisevas karas. Oli ainult mõne päeva küsimus, kui ta oleks tõstnud vasara ja peitli esimesteks hoopideks. Balducci küsis:

«Kas poleks parem, kui saaksid Pierolt allkirjaga lepingu? Ta paigutab iga floriini palgasõduritesse, et korraldada uut kallaletungi Firenze vastu?»

Piero ei teinud mingisugust lepingut.

«Mu kallis Buonarroti. Ma lahkun Roomast enne, kui sa jõuad oma Cupido valmis. Tõenäoliselt ei tule ma enam iialgi tagasi...»

«Kas tahate ütelda mulle. Ekstsellents, et olete oma otsust muutnud?» Häda oli pannud terava tooni ta häälde.

«Medici ei muuda kunagi oma otsust,» ütles Piero külmalt. «Mul on ainult teisi muresid. Lükkame kogu asja aastaks edasi...»

Jäiselt külmal Piazza Sant' Apollinarel hüüdis Michelangelo:

«See on mulle paras!» Ta ütles seda valjusti, kibedalt, nägu vihast moondunud. Ainult tema oma tööind oli põhjustanud selle, et ta oli pidanud Piero vihjavat nõusolekut lepinguks.

Ta raius siiski Cupido valmis lihtsalt rõõmust, et sai töödelda valget marmorit ja sisse hingata selle tolmu. Kulus kaks pettumuste rohket kuud, enne kui ta pääses kardinal Riario jutule.

«Mis sul siis mulle täna näidata on?» küsis viimane heatujuliselt. «Midagi väga paganlikku, mis on kardinal Rovere aias olevate ilusate antiikesemete vääriline?»

Michelangelo valetas kiiresti. «Jah, Teie Heldus.»

290

Ta istus voodile oma kitsas toas ja tal hakkas higi voolama, otsekui oleks ta olnud tugevas palavikus. Ta otsis ajudest ürgseimalt rõõmsat, nauditavamat kreeka jumalat, mida teadis. Ühel õhtul oli Altoviti Firenze linnaosas hüüdnud:

«Kas oled kunagi mõtelnud Bakhose valmistamisele?»

«Ei, ma joon harva veini.»

Bäkhos on ühtlasi Dionysos, looduse jumal, kes tõi kummalisi ja imeväärseid kingitusi inimestele ja andis neile võimaluse unustada viletsuse, vaeva, elu jõhkra tragöödia. Kui see on hea, et inimene tunneb rõõmu, et ta naerab, laulab, on õnnelik, siis oleme Bakhosele palju tänu võlgu.»

Talle tuli meelde noormees, keda ta oli näinud saunas; atleedi proportsionaalne keha, saledad sääred ja piht, jõuline lihaseline rind ja käsivarred — pantritaoline olevus.

Töö oli ta ainus tasu: suurel reedel puhkesid Roomas vägivallateod, tänava sillutiskividel voolas veri. Need algasid meeleavaldustest paavsti hispaanlastest sõdurite vastu, keda roomlased vihkasid nii kibedasti, et nad võitlesid relvastatud sõdurite vastu kaigaste ja kividega; need jätkusid Lucrezia mehe Sforza pärast, kes põgenes Roomast pärast seda, kui oli teatavaks teinud, et Borgiad kavatsesid teda tappa sellepärast, et tahtsid Lucrezia kellelegi hispaanlasele mehele panna; liikusid siit edasi, kui Piero de' Medici läks teist korda kolmeteistkümne tuhande palgasõduri eesotsas ründama Firenzet; jätkusid mässuna Firenze linnaosas, kui paavst pani Savonarola kirikuvande alla, ja lõppesid Juan Borgia hirmsa mõrvaga. Tiberis õngitsevad kalurid leidsid Juan Borgia laiba ja tõid ta kaldale. See oli rõivastatud sametmantlisse ja kuube, jalas kan-nustega saapad, üheksa noahaava keres, käed kinni seotud. Roomlased ei püüdnudki oma rõõmu varjata.

Roomas sai võimu terrorivalitsus. Vatikan ja linn olid halvatud. Paavsti politsei tungis igasse majja, kus Juan oli kunagi käinud, piinas teenreid jälgede otsimisega, otsiti läbi firentselaste kodud, et tõestada vandenõu olemasolu, süüdistati Lucrezia hüljatud meest, siis iga Rooma peret, kes kunagi oli võidelnud paavstivõimu vastu... kuni hakkas ringi liikuma kuulujutt, et paavst ise, samuti nagu kogu Rooma, oli veendunud, et Cesare oli tapnud oma vanema venna, et koristada ta oma teelt.

Kardinal Riario leinas koos paavstiga. Palee oli suletud kõigeks, välja arvatud ainult kõige hädalisemad äritehingud. Skulptuur polnud sugugi mingi hädaline tehing. See oli luksus, mis jäeti kõrvale, kui midagi halvasti läks.

«Kardinal ei kõnele skulptuurist pikka aega,» ütles Leo Baglioni. Ma annaksin sulle nõu otsida uus patroon.»

291

«Roomas? Kas kardinali seisund ei kajastu kogu linnas?»

«Kahjuks küll, jah... Kuid kas Firenze on Savonarola all parem?»

«Ei! Kuid see on mu kodu. Kas sa võiksid korraldada viimase vastuvõtu? Nii et ma saaksin kätte tasu.»

«Tasu? Sa pole ju kuju teinud.»

«Ma töötasin. Tegin joonistusi, joonistasin modelle. Kuid te ei lasknud mind raiumist alustada. Kardinal on rikas mees, kuid minul on näpud põhjas, kukrus viimased dinaarid.»

Ta viskles kogu öö voodis, oli tusane, kui Balducci tegi ettepaneku, et ta tuleks temaga koos sohu pardijahile.

«Värske õhk oleks sulle kasulik. Ma kulutan vabu hetki hulkudes ja küttides, et oma mehisust säilitada.»

Michelangelo teadis, mis Balducci mõtles oma mehisuse all. Ta ütles satiiriliselt: «Kogud mehisuse münte, et raisata neid naistele.»

«Aga teadagi,» hüüdis Balducci. «Iga mees kogub endale varandust selleks, et seda kuskil kulutada.»

Kõik hädad küpsesid üheaegselt nagu tomatid. Lionardo tuli jälle Rooma, riided katkised, nägu verine. Tema segasest jutust sai Michelangelo selgusele, et Viterbo mungad olid pöördunud tema vastu, peksnud ta läbi ja kihutanud ta kloostrist minema, kuna ta oli kaitsnud kirikuvande alla pandud Savonarolat.

«Ma tahan koju San Marcosse pääseda,» ütles ta kähedalt, noolides keelega purunenud huuli. «Anna mulle raha teekonna jaoks!»

Michelangelo võttis oma viimased mündid nahkkukrust.

«Minulgi on niisugune tunne, nagu oleksin rängalt läbi pekstud. Minagi loodan koju pääseda. Kuid ole siin minu juures mõni päev, kuni paraned.»

«Ei, tänan, Michelangelo. Ja aitäh raha eest!»

Esimest korda aastate jooksul kuulis Michelangelo venna häält pehmenevat.

Teine löök oli teade võõrasema Lucrezia surmast, millest isa kirjutas paari katkendliku lausega.

«Il migliore,» mõtles ta hellalt. «Parim.» Lucrezia oli alati ostnud ainult parimat ja andnud oma parima neile kõigile, üheksale Buonarrotile, kelle toitmise ta oli võtnud endale ülesandeks. Kas Lodovico oli teda armastanud? Seda oli raske ütelda. Kas Lucrezia oli armastanud neid? Seda suurt perekonda, kuhu ta oli tulnud teise naisena? Jah, ta oli neid armastanud. Polnud tema süü, et tema ainuke anne ja vaimustusobjekt oli kokakunst. Ta oli andnud siiralt kõik, mis tal oli; ja ta võõraspoeg pillas pisara tema lahkumisele mõeldes.

Mõni päev hiljem tõi «Karu» võõrastemaja teener kirja, milles

292

teatati, et Buonarroto on tagasi tulnud. Michelangelo kiirustas sinna, läks üle Piazza Navona turu, mööda Pompeiuse teatri varemete ja Pomitianuse staadioni vahel asuvatest töökodadest ja kauplustest ja Piazza Sant' Apollinarele viivatest juurviljaaedadest.

«Kuidas isa elab?» küsis Michelangelo. «Kuidas ta talub Lucrezia surma?»

«Halvasti. Lukustab end oma magamistuppa.»

«Me peame talle uue naise leidma.»

«Ta ütleb, et ta elab pigem üksi, kui et elaks üle veel ühe surma.» Buonarroto vaikis, siis lisas: «Kaupmees kavatseb teda maksmata võla eest vangi panna. Consiglio võib tõestada, et isa võttis kaubad, ja kuna meil on vaid mõni floriin järel, tähendab see vanglat.»

«Vanglat! Dio mio! Ta peab Settignano villa ja talu maha müüma.»

«Ta ei saa. See on pikaajalisel rendil. Peale selle ütleb ta, et läheb pigem Stinche'sse, kui riisub meilt meie viimse päranduse.» Michelangelo oli raevunud.

«Meie viimse päranduse, maja? Meie viimne pärandus on Buonarroti nimi. Me peame seda kaitsma.»

«Kuid mida ette võtta? Mina teenin ainult mõne skuudo kuus.»

«Ja mina ei teeni midagi. Kuid ma teenin veel! Püüan kardinal Riariole selgeks teha oma seisukoha õigsuse.»

Kardinal kuulas, mängides vaikselt pika kuldse kaelaketiga.

«Ma ei oodanudki, et sa ohverdaksid oma aega muidu.»

«Tänan teid, Ekstsellents, ma teadsin, et olete suuremeelne.»

«Olen küll. Loobun kõigist õigustest sinu marmorile ja neist kolmekümne seitsmest tukatist, mis see mulle maksma läks. Marmor on sinu oma, vastutasuks sinu kannatliku ootamise eest.»

Tal oli ainult üks pääsetee: firentselastest pankurid Rucellai ja Cavalcanti. Ta võtab võlgu. Ta istus maha ja kirjutas isale kirja, öeldes: «Saadan teile, mis eales palute, isegi kui ma peaksin end orjaks müüma,» siis läks ta Paolo Rucellai juurde oma olukorda selgitama.

«Pangast võlgu võtta? Ei, see on sinule liiga kallis, sest sellest nõutakse kakskümmend protsenti. Minult võid saada küll isiklikku laenu ilma protsendita. Kas kahekümne viiest floriinist aitab?»

«Ma maksan selle tagasi, küll sa näed.»

«Unusta see seniks, kuni sul on raha vöö vahel.»

Michelangelo jooksis läbi sillutamata, tiheda liiklusega ja jõe-liivaga kaetud tänavate labürindi, andis Buonarrotole Rucellai poolt alla kirjutatud maksukorralduse, lisades sellele Consiglio'le adresseeritud

kirja, milles teatas, et ta võtab täie vastutuse võla tagasimaksmise eest endale ja tagab, et see makstakse ära ühe aasta jooksul..

«Seda isa muidugi tahtiski,» ütles Buonarroto mõtlikult, sõrmitsedes mõlemat kirja. «Tema ei teeni enam midagi, samuti lell Francesco. Sina ja mina, meie oleme nüüd Buonarrotid. Me ei saa oodata mingit abi Lionardolt või Giovansimonelt. Ja yäike Sigismondo ... Veinigild vallandas ta. Kui isa näeb neid pabereid, saad sina Buonarroti pere ülalpidamise oma turjale.»

Hea õnn tuleb kobaras, nii nagu pirnid küpsemise ajal. Michelangelo häilis oma Cupido, armsa lapse, kes oli äsja ärganud unest ja sirutas käed üles, et ema sülle pääseda. Balduccit veetles selle muretu soojus, siidkaunis pind. Ta küsis, kas nad võiksid selle viia Galli majja, näha tema peremehele Jacopo Gallile.

Ei olnud Bugiardinit, kes oleks lükanud marmori läbi tänavate pärale. Balducci üüris muula, kel oli suur sadulakott. Michelangelo mähkis oma Cupido vaipa, juhtis looma mööda San Lorenzo in Damasost, piki Lentari in Parione põiktänavat. Casa Galli oli ehitanud keegi Jacopo Galli esivanemaist. Galli oli tänulik sellele eelkäijale, sest ta oli samal ajal rajanud antiikskulptuuride kollektsiooni, mis jäi maha ainult kardinal Rovere kogudest.

Balducci pani muula kinni, sel ajal kui Michelangelo võttis välja Cupido. Pärast seda kui nad olid laskunud laiast kivitrepist alla, leidis Michelangelo end aatriumist, mida kolmest küljest piiras maja ja neljandast küljest trepp, nii et see mõjus allavajunud aiana või, nagu Michelangelo põgusat pilku enda ümber heites mõtles, raidkujude, marmorfriiside, kükitavate loomade padrikuna.

Jacopo Galli oli saanud hariduse Rooma ülikoolis ja oli sellest peale lugenud oma elu igal päeval. Nüüd laskis ta käest Aristophanese «Konnad» ja hakkas end madalalt

tugitoolilt püsti ajama. Paistis, nagu ei pääseks ta kuidagi lõpule sirguajamisega; kuus jalga, kuus ja pool jalga, kui mitte koguni seitse jalga pikk? Ta oli pikim mees, keda Michelangelo oli näinud, ja ta turi oli vajunud küüru, sest ta oli kogu eluaja pidanud kummardama lühikest kasvu roomlaste ees. Michelangelo oli lausa laps tema kõrval.

«Ahaa, te tulete, marmor süles. Selletaoline pilt mulle aias meeldibki.»

Michelangelo asetas Cupido lauale Galli raamatute kõrvale ja pöördus, et vaadata üles mehe sinistesse silmadesse.

«Ma kardan, et tõin oma Cupido karmile areenile.»

«Ma arvan, et mitte,» pomises Galli häälel, milles ta püüdis säilitada korrektset tooni. «Balducci, vii oma sõber Buonarroti majja ja paku talle külma vesimelonit!»

Kui nad mõne minuti pärast aeda tagasi tulid, leidsid nad, et Galli oli tõstnud ühe torso aluselt trepi lähedal olevale madalale müürile ja asetanud selle asemele Cupido. Ta ise oli tugitooli tagasi istunud. Seistes majaperemehe selja taga,, avanes Michelangelole võimalus uurida kolme kreeka torsot, rooma sarkofaage, templi-friisi, seinaplaati, millel kujutati hiiglasuurt istuvat kaljukotkast, ja inimese peaga egiptuse lõvi.

Galli silmad särasid. «Mulle tundub, nagu oleks see Cupido istunud siin juba sellest ajast peale, mil ma sündisin, nii selgesti on see nende kujude otsene järglane. Kas müüksite selle mulle? Missuguses hinnas lepiksime kokku?»

Michelangelo pomises alandlikult: «See on teie määrata.»

«Ütelge mulle esiteks, kuidas teie seisukord on?»

Michelangelo jutustas talle Riario juures veedetud aastast. «Siis lõpetate seitsme jala kõrguse marmorsamba omanikuna, ilma et oleksite saanud skuudotki tasu? Kas ütleme, et Cupido on väärt viiskümmend tukatit? Kuna ma tean, et vajate hädasti raha, luban oma ahnusel alandada hinda kahekümne viiele tukatile. Aga selletõttu, et ma põlgan petmist kunstikaubas, võtan need kakskümmend viis tukatit, mis ma tahtsin teile vähem maksta, ja lisan need esialgsele pakkumisele juurde. Kas olete mu arvutusega nõus?»

Michelangelo merevaiguvärvi silmad sätendasid.

«Signore Galli, aasta otsa olen mõelnud halba roomlastest. Vabandan kogu linna ees.»

Galli kummardus istet võttes. «Nüüd jutustage mulle sellest seitsme jala kõrgusest marmoriplokist. Mis teie arvates sellest võiks raiuda?»

Michelangelo kõneles talle Apollo, Pieta, Bakhose joonistest. Galli huvitus asjast.

«Ma pole iial kuulnud, et siinkandis oleks maa seest leitud mõnd Bakhost, kuigi paar tükki, üsna igavad habemike vanameeste kujud on toodud siia Kreekast.»

«Ei, ei, minu Bakhos oleks noor, nagu sobib rõõmu ja viljakuse jumalale.»

«Tooge mulle joonised homme kella üheksa ajal!»

Galli tõi majast raha ja ulatas Michelangelole seitsekümmend viis tukatit. Michelangelo juhtis muula läbi hämarduvate tänavate talli, kus tasus üüri, läks siis jalgsi Rucellaide poole ja maksis tagasi kakskümmend viis floriini, mis ta oli laenanud.

Järgmisel õhtul saabus ta määratud ajaks Galli aeda. Kedagi ei olnud kohal. Talle tundus, nagu oleks ta tundide viisi oodanud. Ta mõtles juba marmori hüljata või selle Guffattile tema

hinna eest tagasi müüa ja pöörduda järgmise kauba Vooriga tagasi Firenzesse. Siis tuli Galli aeda, tervitas teda, kallas neile mõlemale joodavat, istus ning ha"kkas jooniseid uurima. Varsti pakkus signora Galli, pikk, nõtke naine, kes polnud enam

noor, kuid oli säilitanud patriitsliku ilu, neile õhtusööki küünlatule valgel. Jahe tuuleõhk kergendas suvekuumust. Pärast õhtusööki küsis Galli:

«Kas oleksite nõus oma kivi siia tooma ja mulle Bakhosi raiuma? Te võiksite saada toa elamiseks. Ma maksaksin teile kolmsada tukatit valmis kuju eest.»

Michelangelo langetas pea, et küünlahelk teda ei paljastaks. Ta oli pääsenud häbistavast tagasipöördumisest Firenzesse, iüüasaamisest.

Ent järgmisel hommikul, kui ta kõndis Guffatti vankri kõrval, mis viis ta marmorisamba Riario paleest Galli paleesse, väike rõiva-kimp kaenla all, tundis ta end kerjusena. Kas peab ta veetma oma aastad, kolides ühest armuannina saadud magamistoast teise? Ta teadis, et paljud kunstnikud rändavad ühest õukonnast teise, ühe patrooni juurest teise patrooni juurde, rõivastudes, süües ja lõbutsedes rahuldavalt; kuid teadis ühtlasi, et tema ei rahulduks sellega Ta lubas endale, et ühel päeval, peagi, saab temast omaenese peremees, omaenese seinte vahel.

6.

Ta juhiti magamistuppa, U-kujulise maja teise tiiba, mis oli Gallide tiiva vastas. See oli meeldiv, päikesepaisteline ruum. Teises otsas oleva ukse kaudu pääses viigipuuaeda. Juurviljaaia veerel oli kõva põrandaga ladu-kuur. Michelangelo võttis maha laudkatuse. jättes viigipuud kuuri ainukeseks varjuks ja kaitseks. Ehitise tagasein oli põiktänava poolel. Selle kaudu said sõbrad teda külastama tulla ja võis materjali tuua. Ta ei näinud maja läbi puude ja ta asus küllalt kaugel, nii et vasarahoobid ei kuuldunud sinna. Väljas-poole seadis ta üles tündri, nii et ta sai sinna tuua kaevust vett ja end õhtuti üle kallata, enne kui rõivastus puhastesse riietesse ja läks aeda Galliga koos õhtulist sööma. Jacopo Galli ei lahkunud oma pangast lõuna ajal; lõunat ei pakutud muidu, kui ainult pühapäeviti ja usupühadel. Teenija tõi Michelangelole kandikul kerge eine, mille ta sõi joonistuslaua ääres. Ta oli tänulik, et ta ei tarvitsenud seltskonnas viibida ega vahetada lõunasöögiks rõivaid.

Ta sai isalt kirja, milles see kinnitas kahekümne viie floriini kättesaamist. Kaupmees oli Michelangelo maksutagatise vastu võtnud,

kuid ta tahtis kätte saada poole veel võlgu jäänud viiekümnest floriinist. Kas võiks ta saata need kakskümmend viis floriini hiljemalt laupäevase postiga?

Michelangelo ohkas, riietus kergesse pluusi ja viis kakskümmend viis tukatit Jacopo Galli panka Piazza San Celsol, kus see asus Chigi perekonna panga naabruses. Balducci ei olnud kohal, mistõttu ta läks Jacopo Galli kirjutuspuldi juurde. Galli tõstis pilgu ja ei osutanud millegagi, et ta teda tunneb. Samuti ei tundnud Michelangelo Jacopo Gallit; ta nägu oli karm, külm, ilmetu. Ta küsis ükskõikselt, mida Michelangelo soovib.

«Maksukäsu ... kahekümnele viiele floriinile Firenzesse saatmiseks.»

Ta pani raha lauale. Galli kõneles lähedaloleva kirjutajaga. Tehing sooritati kiiresti. Galli heitis taas oma maskeeritud pilgu paberile ja ta suu tõmbus jälle jäikadesse kortsudesse.

Michelangelo oli rabatud. «Millega ma olen teda solvanud?» küsis ta endalt.

Alles pimedatulekul sai ta end sundida koju pöörduma. Oma toast nägi ta tulesid aias. Ta avas kõheldes ukse.

«Ah, seal te oletegi!», hüüdis Galli. «Tulge ja jooge klaas seda toredat madeirat!»

Jacopo Galli lebas lõtvunult oma tugitoolis. Ta küsis, kas Michelangelo oli oma töötoa sisse seadnud ja mis tal veel vaja oleks? Ta muutunud käitumine oli hõlpsasti

selgitatav. Jacopo Galli ilmselt ei tahtnud luua silda elu kahe poole vahele. Pangas käitus ta jäigalt, järsult. Ta ärisõbrad imetlesid seda, kuidas ta korraldas nende äriasju ja saavutas neile kõige suuremad tulemused, kuid nad ei armastanud teda inimesena. Nad ütlesid, et ta pole inimlik. Koju jõudes vahetas Galli nahka nagu uss, oli lõbus, salliv, naljatlev. Kunagi ei libisenud ühtki sõna äriasjadest üle ta huulte. Siin aias kõneles ta kunstist, kirjandusest, ajaloost, filosoofiast. Ta sõbrad, kes astusid sisse igal õhtul, armastasid teda, olid arvamusel, et ta on eriti südamlik oma perekonnas ja majapidamises.

Esimest korda pärast Rooma tulekut hakkas Michelangelo kokku saama huvitavate roomlastega: Peter Sabinus oli ülikoolis ilukõne professor, kes hoolis vähe Galli raidkujudest, kuid kel oli Galli sõnade kohaselt «uskumatu arv varakristlikke piltkirju»; kollektsionäär Giovanni Capocci oli üks esimesi roomlasi, kes üritas teaduslikke väljakaevamisi katakombides; Pomponius Laetus oli Galli üks endisi õpetajaid. Sanseverino mõjuvõimsa perekonna ebaseaduslik poeg, kes oleks võinud elada jõudeelu ja nautida peent elu, kuid ta elas ainult teadusele, rõivastus viletsatesse kitsenahksetesse riietesse ja elas onnis.

297

«Ma läksin' ta loengusaali alati juba keskööl, et istekohta saada,» jutustas Galli Michelangelole. «Siis pidime ootama koiduni, kuni nägime teda mäest alla tulemas, latern ühes, vana käsikiri teises käes. Teda'piinati inkvisitsioonis, sest meie akadeemiat kahtlustati, samuti nagu teie Platoni Akadeemiatki Firenzes, ketserluses, paganluses, vabariikluses.» Galli itsitas: «Kõik on täiesti õiged süüdistused. Pomponius on paganlusest nii läbi imbunud, et vana antiikmonumendi nägemine võib teda pisarateni liigutada.»

Michelangelo kahtlustas, et Galli on samuti «paganlusest läbi imbunud», sest ta ei näinud kunagi ühtki kirikumeest Galli juures, välja arvatud pimedad vennad Aurelius ja Raffaelle Lippused, Firenze Santo Spirito kloostri augustiinlased, kes improviseerisid ladinakeelseid laule ja poeetilisi hümne, saates neid lüüral; ja prantslane Jean Villiers de la Groslaye, San Dionigi kardinal, väike mehike, kel oli elegantselt lõigatud valge habe ja sarlakpunane kuub. Ta oli alustanud oma vaimulikku karjääri benediktlasena. Charles VIII armastas teda ta vagaduse ja tarkuse pärast ja ta oli saanud kardinaliks kuninga vahelesegamise tõttu. Temal polnud mingit tegemist Borgiate korruptsiooniga ja elas niisama vaga elu Roomas, nagu ta oli elanud benediktlaste kloostris, jätkates oma uurimusi kirikuisade kohta ja oli sellel alal asjatundja.

Mitte kõik õpetlased polnud vanad. Michelangelo sai sõbraks Jacopo Sadoletoga Ferrarast, kes oli kahekümneaastane, suurepärane luuletaja, latinist; Serafinoga, kes oli Lucrezia Borgia õukonna imeteldud õuelaulik, kes aga Gallil külas olles ei maininud iial Borgiaid või Vatikani, vaid luges ajaloolisi poeeme, saates ise end lautol; Sannazaroga, kes oli neljakümneaastane, kuid näis kolmekümnesena ja ühendas oma värssides kristlikke ja paganlikke pilte.

Gallid võtsid kiriklikest vormitäitmistest võimalikult vähem osa. Nad käisid missadel enamikel pühapäevadel ja tähtsatel pühadel. Jacopo Galli tunnistas, et tema antiklerikalism on ainuke žest, mille kaudu ta saab meelt avaldada Borgiate ja nende järelkäijate korruptsiooni vastu.

«Loetud raamatutest, Michelangelo, olen ma võinud jälgida paljude usundite tõusu, õitsengut, allakäiku ja kadumist. Praegu käib meie usund sama teed. Ristiusul on olnud tuhat viissada aastat aega enda tõestamiseks ja see on lõppenud... millega? Borgiate roimadega, ahnusega, verepatuga, meie usutunnistuse iga peatüki

võltsimisega. Rooma on tänapäeval hullem kui Soodom ja Komorra sel ajal, kui tuli nad hävitas.»

«Nagu isegi Savonarola on ütelnud?»

298

«Nagu Savonarola on ütelnud. Veel sada aastat Borgiaid ja sua ei jää järele muud kui ainult ajalooline kivihunnik.» «Borgiad ei või ju enam sada aastat valitseda?» Galli suur, avameelne nägu tõmbus kortsu.

«Cesare Borgia kroonis just praegu Federigo Naapoli kuningaks, pöördus võidukalt Rooma tagasi ning sai paavstilt enda kätte vend Juani varandused. Arhipiiskop tabati dispensatsiooni võltsimiselt. Üks piiskop tabati kümne tuhande tukatiga, mis ta sai kohtade müümisest kuurias. Ja nii edasi.»

Nüüd tundusid kõik joonised, mis ta oli teinud Bakhosest, kreeka rõõmujumalast, pinnaliste ja küünilistena. Ta oli püüdnud sisse elada Elysiumi aegadesse, kuid ta ainult mängles mündiga nagu laps mängib leludega. Tema praegune tõelisus oli Rooma: paavst, Vatikan, kardinalid, piiskopid, linn, mis oli vajunud sügavasse korruptsiooni ja dekadentsi rappa, samal ajal kui vaimulikkond nuumas end selle abil. Ta tundis täielikku vastikust selle Rooma vastu. Kuid kas võis ta luua skulptuure vihkamisest? Kas võis ta kasutada oma puhast valget marmorit, mida ta armastas, selleks et kujutada seda pattu ja surmalehka, mis hävitasid kunagise maailma pealinna? Kas ei peitunud selles mitte oht, et ka tema marmor muutub vastikuks? Ta ei suutnud end sundida loobuma kreeka marmorliku ilu ideaalist.

Ta magas rahutult. Ta läks sageli Galli raamatukogusse, süütas lambi ja võttis kätte kirjutusvahendid, nõnda nagu ta oli teinud Aldovrandi juures pärast Clarissaga kohtumist. Siis oli teda põletanud armastus, sundinud teda kallama värsse «enda jahutamiseks». Nüüd vaevas teda viha, mis oli niisama piinav tunne nagu armastuski, ja see sundis teda sadasid värsse sepitsema, enne kui ta koidu ajaks sai valmis selle, mis tal oli ütelda.

Siin armulauakarikaist taob mõõku sepp,
verd Kristuse võib saada toobikaubal,
meil odaks rist ja kilbiks okaskroon ta laubal, küll peagi tema kannatusel tuleb kätte lõpp.

Ei, parem siia ärgu astugu ta jalg,
sest häbitusel siin ei tunta piire.
Ta naha kauplemisega on Roomal kiire —
siin ausUsel on väljas nuripalg.

Küll jumalale meelepärast vaesus on,
kuid ons meil eales lunastuse lootust,
kui püha lipp meid ise juhib pattu?
299

Ta jätkas antiikkujude otsinguid Rooma kollektsioonides. Ainuke noor Bakhos, mille ta leidis, oli umbes viieteistkümneaastane, pealegi purukaine. Ta hoidis viinamarjakobarat käes nii ükskõikselt, nagu oleks ta olnud tüdinud sellest tõsiasjast, et ta oli leiutanud selle kõige kummalisema puuvilja.

Tema kujus peaks olema rõõmu, see peaks püüdma väljendada looduse jumala Dionysose viljakuse tunnet, joovastava joogi jõudu, mis paneb mehe kauaks naerma ja laulma ning hetkeks unustama maiste viletsuste murekoormat. Ja siis võiks ta ehk

samal ajal kujutada seda hävingut, mida ta nägi kõikjal enda ümber, mis tuleb liiga suurest unustamisest ja sellest, et ohverdati moraalsed ja vaimsed väärtused lihahimudele. Bakhos oleks tema teema keskne kuju, pigem inimene kui pool jumal. Lisaks kuuluks siia veel armsa näoga umbes seitsmeaastane laps, armastusväärne olend, kes nokitseb viinamarjakobarat. Tema kompositsioonis esineks ka surm: tiiger, kes armastab veini ja keda Bakhos armastab ning kelle surnud nahk ja pea esindaksid kõige surelikumat, mida võib eales kujutada.

Ta läks saunadesse modelle otsima, mõeldes, et ta võib kokku liita koond-Bakhose. nõnda nagu ta oli teinud oma Heraklese sadadest toskaanalastest: käsi siit, käsivars sealt, kõht järgmisest paigast. Aga kui ta oli mõne nädala järel ühendanud kõik jooned kõva hõbepliiatsiga. polnud koondportree veenev. Ta läks Leo Baglioni juurde.

«Ma vajan modelli. Noort, alla kahekümneaastast, kõrgest soost.» «Ja kena kehaga?»

«Kel kunagi on olnud kena keha, kuid nüüd enam pole. Allakäinud keha.» «Millest?»

«Veinist. Meelelisusest. Enesehellitlusest.»

Leo mõtles hetke, lehitses oma mälus tuntud Rooma noormeeste kehi ja nägusid.

«Ma vististi tean sulle sobivat meest. Krahv Ghinazzo. Kuid ta on rikas, suursugusest perekonnast. Mis võime talle pakkuda ahvatlemiseks?»

«Meelitamist. Et ta saab surematuks suure kreeka jumala Bakhosena. Või Dionysosena, kuidas ta ise paremaks peab.»

«See ehk mõjuks. Ta on laisk ja võib sulle ohverdada päevi.. . või selle, mis neist järele on jäänud, kuita ärkab öistest bakhanaalidest.»

Krahvile meeldis ta uus osa. Kui ta oli kõndinud läbi puuvilja-aia koos Michelangeloga, kooris ta riided seljast ja võttis Michelangelo poolt palutud asendi, öeldes:

300

«Kuulge, see on tähelepanuväärne kokkusattunluš. et just mind

Valiti selleks ülesandeks. Ma olen alati pidanud ennast omamoodi jumalaks.»

Michelangelo läks oma joonistuslaua juurde ja tõmbas heameelest hinge. Kui ta oleks läbi otsinud kas või kogu Itaalia, poleks ta leidnud sobivamat modelli, kui Leo oli talle välja valinud: pea oli pisut liiga väike kerega võrreldes, kõht pehme ja lihav, tuharad liiga suured torso jaoks, õlavars pisut vedel, jalad sirged ja kindlad nagu kreeka maadlejal. See oli soota olend, pilk hajali liiga ohtrast lõunasest veinist, suu totralt poolavali; ent käsivars, mis hoidis veinipeekrit, oli painutatud jõulistest lihastest, ja üle kõige veatu siidsiledast ilust hõõguv nahk läikis tugevast otselangevast päikesevalgusest, mille tõttu ta näis seestpoolt valgustatuna.

«Te olete täiuslik!» hüüdis Michelangelo impulsiivselt. «Elav Bakhos!»

«Meeldiv, et te niiviisi mõtlete,» ütles krahv Ghinazzo pead pööramata. «Kui Leo esialgu palus mind hakata modelliks, siis palusin, et ta ei tüütaks mind. Kuid sellest võib tulla huvitav asi.»

«Mis ajal ma võin teid homme oodata? Ja ärge kõhelge veini kaasa võtmast.»

«Sellest tuleb hiilgav olemine. Ma võin jääda kogu õhtupooleks. Ilma veinita on päev liiga igav.»

«Minu arvates ei ole te kunagi liiga igav, messere. Ma näen teid iga minut uues valguses.»

Ta joonistas meest sadades asendites; ta parem jalg oli põlvest teravasti painutatud, varbad vaevalt puudutamas karedat puu-pinda; kere ühe jala najal, püüdes püsti tõusta, torso nõjatumas tahapoole; väike pea ettepoole surutud. Kord ühte, kord

teise suunda käänatuna, tasa liikumas, naudingust küllastununa. Ja hiljem, õhtupoolikul, kui Ghinazzo oli joonud ohtrasti veini, põimis Michelangelo viinamarjakobara ta juustesse, joonistas teda nõnda, nagu kasvaksid viinamarjad peast, mis tegi roomlasele hirmsal kombel nalja. Aga ühel õhtupoolikul jõi ta liiga palju, hakkas uimaselt vaaruma, kukkus puupakult maha, lõi lõua vastu kõva maad ning kaotas meelemärkuse. Michelangelo sai ta ärkvele sel teel, et viskas talle pangetäie vett kaela. Krahv Ghinazzo pani end värisedes riidesse, kadus puuviljaaiast ning Michelangelo elust.

Jacopo Galli leidis talle elavaloomulise seitsmeaastase poisi, kel olid kuldsed lokkis juuksed ja suured õrnad silmad, meeldiva jõmpsika, kellega Michelangelo sai teda joonistades heaks sõbraks. Ta ainukeseks probleemiks oli, kuidas saada poissi niikaugele, et ta püsiks paigal raskes asendis, käsi contrapposto asendis vastu rinda, nii et ta võiks suruda viinamarjakobarad suule.

301

järgmisena läks ta maale, veetes kogu päeva mäekülgedel karjas söövate kitsede jalgade, sõrgade ja kiharas karvade joonistamisega.

Nii kavandas ta pliiats lõpuks raidkuju: keskel nõrk, segane, häbematu, peagi hävingule vastu minev, karikat tõstev noormees, tema selja taga idülliline kirgassilmne laps, kes ahmib kobaraid, rõõmu sümbol; nende vahel tiigrinahk. Bakhos on sisemiselt õõnes, lõtv, vaaruv, juba vana; saatur, igavesti noor ja rõõmus, lapsepõlve ja vallatu süütuse sümbol.

Pühapäeva hommikul kutsus ta Galli töötuppa, et näidata talle oma joonistusi: karikat, mida Bakhose käsi tõstis, läbipõimunud kobaraid ja lehti, mis moodustasid ta juuksed, pikka keerduvat viinamarjakobarate kimpu, mis moodustasid ehitusliku sideme Bakhose ja saaturi vahel; puutüve, millele Bakhos nõjatus ja millel saatur istus; ja lõpuks tiigrinahka, mida hoidis kinni Bakhose langev käsi ja mis voogas alla saaturi käsivarrelt: selle pea rippus saaturi harali olevate sõrgade vahel, õõnes tiigripea näitas piltlikult seda, mis peagi juhtub Bakhose peaga.

Galli esitas arvutuid küsimusi. Michelangelo selgitas, et ta teeks vaha- või savimudeli, raiuks üht-teist liigsest marmoritükist, et uurida üksikuid osi, nagu näiteks seda, kuidas «saaturi pea nõjatub Bakhose käsivarrele».

«Ja kuidas poisi reis muutub vähehaaval saaturi karvaseks koivaks.»

«Täpselt nõnda.»

Galli oli võlutud. «Ma ei tea, kuidas sind tänada.»

Michelangelo naeratas pisut hämmeldunult.

«Üks tee oleks. Kui te saadaksite mõne floriini Firenzesse.»

Galli kummardas oma hiigelõlad kaitsvalt üle Michelangelo.

«Kas sooviksite, et meie esindaja Firenzes annaks iga kuu mõned floriinid teie isale, ma mõtlen reeglipäraselt? Siis te ei tarvitseks iga kord muutuda rahutuks, kui post saabub. See ei maksa teile rohkem, ja me peame teile arvet komisjonitasu vastu.»

«.... See pole tõesti tema süü,» selgitas Michelangelo, kuna ta tundis oma uhkust puudutatud olevat. «Mu lell on haige, tal on võlgu ...»

7.

Ta laskis samba horisontaalasendisse maha, tõestas selle tihedasti kinni kiilutud palkidega, märkis siis vardaga koha, kuhu ilmuks veinikarikas. Ta keskendus kuju esivaatele, hakkas siis ühendama mõlemat külge, et luua voolavuse muljet. Otsinud karikat hoidva käe sõrmede kõrgemad kohad ja esileulatuva parema

põlvesilma, asus ta nende vahel oleva kõhu kallale, et kindlaks määrata kõrgemate väljaulatuvate kohtade ja madalamate süvendite suhe. Vahepealsed vormid järgnesid loomulikus järjekorras, nagu külje ja selja vormid saaksid oma mõõdu esiküljest. Ta koondas oma jõu keha ülaosale, et näidata püstise kuju kaldasendit, siis pööras ploki päripäeva, et võiks pääseda seda käsitlema laiuti suunas, raiuda jämedais joontes peekrit hoidev käsivars, mis oli võtmepositsioonis.

Ta kutsus ühe Guffattidest appi sammast uuesti püstasendisse tõstma. Nüüd paljastas marmor oma isikupära: oma suuruse, proportsioonid, raskuse. Ta istus kiviploki ees, uuris seda keskendunult, laskis sel kõnelda, oma nõuded esitada. Nüüd tundis ta hirmu, otsekui oleks ta kohanud tundmatut isikut. Kiviraiumine tähendab marmori kõrvaldamist, see tähendab proovimist, kaeverdamist, higistamist, mõtlemist, tundmist ja elamist temaga koos, senikaua kui tõend on valmis. Pool selle kivi esialgsest kaalust jääb lõpetatud kujusse, ülejäänud osa jääb kildude ja tolmu näol juurviljaaeda lebama. Tema ainukeseks pahameele põhjuseks oli see, et ta pidi vahel sööma ja magama, kogema piinarikkaid pause, mil töö pidi seisma.

Nädalad ja kuud katkematut raiumist voolasid lakkamatu jõena. Talv oli pehme, ta ei tarvitsenud kuuri katust kohale tagasi panna. Kui ilm oli külm, kandis ta kõrvalappidega villast mütsi ja sooja tuunikat. Mõtted, tunded, tähelepanekud tulid sageli välgatusena, kui Bakhos ja saatur hakkasid kuju võtma, kuid nende ideede väljendamine marmoris võttis päevi ja nädalaid. Kuju kasvades ja küpsedes pidi ta kaevama oma sisemuses. Lõpetamata marmoritahk ahistas teda iga tund päeval ja öösel. Oleks olnud ohtlik vabastada painutatud põlve ja karikat; ta pidi jätma marmorvöö väljasirutatud karika ja õlavarre vahele, põlve ja küünarvarre vahele, aluse ja põlve vahele, et neil oleks tuge senikaua, kuni ta raius sügavale. Vahel raius ta peitliga külgpinda, nägu ja pead, kaela ja viinamarjast kiharaid, vahel vasaku õla süvendit, reisi ja sääri. Seljapoolel arendas la edasi saaturi ja kändu, millel see istus, Iriinamarju, mida see sõi, tiigrinahka, mis ühendas mõlemaid kogusid. See oli kõige keerukam kuju, mis ta oli seniajani üritanud. Ka pööras saaturi pead, käsivarsi ja viinamarjakobaraid osavasti Bakhose käsivarre suunas, ent marmor näis siiski enne otsa lõppevat.

Ta tõeline võitlus algas sel hetkel, kui muskel oli kuju võtnud ja mõni ehituslik element hakkas esile kerkima. Hoopis teisiti kui jämedajoonelises väljaraiumistöös tundis ta oma südant ägedasti löövat, kui ta hakkas kiiresti koorima viimast marmorikihti, et

paljastada selle all olevaid inimvorme. Marmor oli sitke; ta ise oli sama sitke, kui ta tahtis väljendada lihaste õrna mänglemist lihava kõhupinna all, pehmet, savitaolist puutüve, saaturi väänatud asendit, viinamarjakobaraid Bakhose peas, mis näisid kasvavat ta juuste viinamarja vaatidest. Iga lõpetatud detail mõjus rahustavalt kogu ta organismile, mitte ainult ta silmadele, ajule ja südamele, vaid ka õlgadele, puusadele ja kubemeile.

Kui ta ei suutnud anda kuju mõnele üksikasjale, langetas ta tööriistad, läks välja ja vaatas läbi puude üles taevasse. Tagasi tulnud, lähenes ta marmorile kaugusest, nägi selle äärjooni ja tundis selle jätkuvust. Detail sai osaks tervikust. Ta haaras jälle oma tööriistad ja töötas raevukalt, üks-kaks-kolm-neli-viis-kuus-seitse lööki; siis üks-kaks-kolm-neli lööki puhkust, iga mõne ringi järel astus ta tagasi, et näha, mis ta oli valmis teinud. Ta tunded käisid alati ta füüsilise raiumisvõime ees. Kui ta oleks ainult suutnud töödelda kivi kõigist neljast küljest korraga!

Kui ta vabastas kivist ümmargust põlvesilma, saaturi karvast säärt ja sõrga, tiigrinahka, proovis ta saavutada võimalikult palju terviklikkust üheainsa tahtepingutusega. Iga päev pidi olema viljakas, ta pidi leidma peotäie vorme igale raiumiskorrale, enne kui ta võis vasara ja peitli kõrvale panna. Ärgates rõhus teda rängalt närviline energia ja ta tunnid olid üks pikk kihutamine. Ta ei võinud jätta käe üht sõrme valminumaks kui teisi, sest ta töötas terviklike osade viisi. Iga tööpäev oli üks tervik. Niisugustest väikestest, intensiivsetest üksikosadest, tervikute kimpudest koosneski kuju ja need iseloomustasid tema kui kujuri võimeid.

Veidi enne lahkumist vaatas ta oma töö üle, määras kindlaks, mis tuleb teha järgmisel päeval. Õhtuti kirjutas ta koju ja kirjutas kirjadele uhkelt alla:

Michelangelo, Rooma kujur.

Kuna ta ei tahtnud ohverdada aega sõpradele, puhkusele ega seltskondlikule elule, süüdistas Balducci teda selles, et ta püüab pageda maailma eest marmorisse. Ta möönis sõbrale, et viimasel on pooliti õiguski: skulptor kannab marmorisse üle nägemuse maailmast, mis on säravam kui teda ümbritsev maailm. Kuid kunstnik ei page, ta ajab taga. Ta püüab kõigest jõust kätte saada nägemust. Kas jumal tõesti puhkas seitsmendal päeval? Kas ei küsinud ta endalt selle pika õhtupooliku jaheduses, mil ta ennast värskendas: «Kes maailmas kõneleb minu eest? Mul on kõige parem luua uus inimliik, nimetan selle kunstnikuks. Tema ülesandeks on luua mõtet ja ilu maailma.»

Sellest hoolimata saabus Balducci ustavalt iga pühapäeva õhtupoolikul lootuses, et suudab ta kuurist välja meelitada. Ta leidis

304

Michelangelole nii Clarissa-sarnase tüdruku, et Michelangelo sattus kiusatusse. Kuid marmor väsitas. Tal ei saanud olla mingit valikut nende kahe vahel.

«Kui ma olen lõpetanud «Bakhose», tulen sinuga koos välja,» lubas ta Balduccile.

Balducci raputas meeleheites pead.

«Mõelda, et sa loobud kõigist elu mõnudest nii kauaks ajaks. See on aja Tiberisse viskamine!»

Enesetäiendamisest ergutatuna naeris Michelangelo koos sõbraga kogu südamest.

Sügavaimat tundereaktsiooni koges ta siis, kui katkestas mingi ühendava tugiosa, pani tähele, kui läbipaistev on marmor läbimur-tavast kohast, tajus, et ruum voolab peagi läbi, seesama ruum, mis annab jäsemeile nende liikumisvabaduse, iseseisvuse, mis lubab tema vormidel hingata õhku sel hetkel, mil ta peitel ei tunne enam vastupanu.

Kõige õrnem töö oli marmori äraraiumine kena, ornamentidega veinipeekrit hoidva käsivarre ja viltu langetatud pea vahelt. Ta töötas lõpmatu õrnusega senikaua, kui ta saavutas viltuse õlajoone. Ta ei tundnud ennast veel küllalt kindlana, et raiuda ära ühendav side, mis toetas ülestõstetud käsivart ja väljasirutatud põlve.

Balducci kiusas teda halastamatult.

«See on ju paljas eelarvamus. Millest see tuleb, et sa pole jätnud sammast vaesekese meheriistade toeks? Aga kui need maha kukuvad? See oleks hullem lugu kui karika kukkumine, mille kaotamist sa nii hirmsasti kardad.»

Michelangelo kahmas peotäie marmoriprügi ja viskas tema poole.

«Kas sul on iial tulnud pähe mõni mõte, mis poleks pärit erootikast?»

«Kas on siis mõni mõte mujalt pärit?»

Lõpuks nõustus ta Balducci pealekäimisega, et ta peab nägema mõnd Rooma vaatemängu, ja läks koos temaga Monte Testacciole, kus Rooma pühitses karnevali enne lihavõtteid. Nad seisid mäenõlval ja vaatasid, kuidas neli noort siga, kes olid kammitud ja kaunistatud paeltega eriliste juuksurite poolt, seoti lippudega ehitud

vankritele. Pasunapuhujate märguande peale lükati vankrid kün-kalt alla Aventine suunas ja inimjõuk tormas neile järele nugadega relvastatult, karjudes «Al porco! Al porco!» Künka jalamil vankrid purunesid, inimesed tormasid põrsastele kallale, võideldes omavahel parima lihapala pärast.

Majja tagasi tulles leidis Michelangelo eest prantsuse kardinal proslaye San Dionigist. Galli rikkus ise oma tehtud reeglit, küsides,

305

kas ta tohib tuua kardinali töötuppa Bakhost vaatama. Michelangelo ei võinud keelduda.

Lambist valgustatud kuuris seletas Michelangelo, et ta töötleb kuju kõigist külgedest üheaegselt selleks, et vormid areneksid kogu aja samal astmel püsides. Ta näitas, kuidas ta kahe jala ja vasaku käsivarre ning torso vahelise ruumi avamiseks töötab algul kivitahu esi- ja siis tagakülge, tehes ühendavat marmorvõrku kogu aeg õhemaks. Kui San Dionigi kardinal vaatas, võttis ta peitli ja näitas, kuidas juba äärmiselt kergest koputusest piisab läbimurdmiseks, kasutas siis ugnetto't, et kõrvaldada ühendava võrgu jäänused ja vabastada jäsemed.

«Kuid kuidas te saavutate poolvalmis kujus niisuguse tuksleva elujõu tunde? Ma praegu tunnen verd ja lihaseid marmornaha all. On tore näha, kuidas tõusevad uued marmorimeistrid.»

Mõni päev hiljem tõi teener töötuppa kirja Gallilt: «Kas tuleksite täna õhtul õhtusöögile koos Groslaye ja minuga?»

Michelangelo lõpetas töötamise päikeseloojakul, läks lähedal asuvasse sauna, aurutas marmoritolmu nahapooridest välja, pani selga puhta särgi ja sukkpüksid, kammis juuksed laubale ette. Kardinal pidas ikka veel oma noorepõlveaastate eluviisidest kinni, ei söönud liha ja puudutas muidki roogasid tagasihoidlikult. Ta. tuhmuvad silmad särasid küünlavalgel, pöördudes Michelangelo poole.

«Sa tead, mu poeg, et ma jään vanaks. Ma pean endast midagi maha jätma, midagi ainulaadselt ilusat, lisaks muudele Rooma iludele. Tervitus Prantsusmaalt, Charles VIII-lt ja mu enda alandlikult isiksuselt. Ma sain paavstilt loa pühendada üks skulptuur San Pietro kirikus olevale Prantsuse kuningate kabelile. Seal on üks nišš, kuhu mahub elusuurune raidkuju.»

Michelangelo ei olnud puudutanudki Galli oivalist trebbiano veini, kuid talle tundus, nagu oleks ta joonud rohkem kui krahv Ghinazzo kuumal õhtupoolikul. Skulptuur San Pietro kirikusse, ristiusu kõige vanemasse ja pühamasse basiilikasse, mis on ehitatud Püha Peetruse hauale! Kas võib see olla võimalik, et prantsuse kardinal valib tema? Kuid mis alusel? Väikese Cupido? Tema töötoas alles poolelioleva Bakhose pärast?

Selleks ajaks, kui ta hakkas jälle tajuma ümbrust, oli keskustelu siirdunud juba teisele teemale. Kardinal jutustas Jacopo Gallile kahe Nicea kirikukogu järel elanud ebaortodoksaalse kirikuisa teostest. Siis tuli kardinalile ta vanker järele. Ta soovis Michelangelole head ööd.

Järgmisel pühapäeval läks Michelangelo San Pietro kirikusse missale, et näha Prantsuse kuningate kabelit ja nišši, millest San Dionigi kardinal oli kõnelnud. Ta astus üles kolmkümmend viis

306

marmor- ja porfüürastet, mis viisid basiilikasse, läks läbi aatriumi, möödus keskel olevast, sammastest ümbritsetud purskkaevust ja seisis karolingide-aegse kellatorni jalal, kohkununa San Pietro kiriku lagunemisseisundist; see oli teravasti vasakule kallaku. Sisse astudes leidis ta Prantsuse kuningate kabeli olevat väikesevõitu ja pimeda, sest peamine valgus tuli väikestest akendest katuse lähedal, ainukeseks ehteks

olid paar paganailt ja varasemaili kristlikelt haudadelt laenatud sarkofaagi ning puust krutsifiks külgnišis. Ta mõõtis silmadega vastasseinas asuvat tühja nišši ja pettus, leides selle nii sügava olevat, et kuju paistaks ainult ühest küljest.

Alles seitsme päeva pärast võttis Galli jutuaine uuesti üles.

«Te teate ju, Michelangelo, et see San Dionigi kardinali tellimus oleks tähtsaim selle järel, mille Pollaiuolo sai Sixtus IV haua valmistamiseks.»

Michelangelo süda hakkas peksma. «Mis võimalusi on mul selle saamiseks?»

Galli arvutas oma pikkadel peenikestel sõrmedel nagu arvelaual, mis arvutab välja kunstilist tõenäosust.

«Esiteks pean ma kardinali veenma, et olete Rooma parim kujur. Teiseks peate leidma teema, misärataks temas vaimustust. Kolmandaks peame saama allakirjutatud lepingu.»

«Peab see olema usuline teema?»

«Mitte sellepärast, et Groslaye on kiriku liige, vaid sellepärast, et ta on sügavalt usklik inimene. Ta on elanud Roomas kolm aastat selletaolises hardas seisundis, et ta põrmugi pole märganud ega tea, et Rooma üdi on mäda.»

«On see süütus? Või pimedus?»

«Kas võiksime ütelda, et see on usk? Kui inimene on südamelt nii puhas nagu San Dionigi kardinal, käib ta ringi, jumala käsi õlal. Ta näeb praegustest pahedest kaugemale, igavest kirikut.»

«Kas suudan ma luua marmorkuju, mida oleks puudutanud jumala käsi?»

Galli raputas oma lõvipead.

«See on probleem, millega te peate üksinda heitlema.»

Raiuda kogu päev allakäimist ja samal ajal kujutleda usu-teemal, tundus oleval võimatu üritus. Ent ta mõistis üsna pea, et tema teema peab olema Pietä, kaastunne, mure. Ta oli tahtnud raiuda Pietäd juba sellest peale, kui tal valmis «Madonna ja laps», sest samuti nagu «Madonna ja laps» oli algus, oli «Piet;i» lõpp, elle määratud lõpptulemus kõigest, mis Maarja oli otsustanud sel saatuslikul hetkel, mille jumal oli talle osaks andnud. Nüüd, kolmkümmend viis aastat hiljem, oli ta poeg jällegi ta süles, jõudnud oma teekonna lõpule.

307

Gallit huvitas tema mõte. Ta viis Micheiangeio San Dionigi kardinali paleesse, kus nad ootasid kardinali senikaua, kuni see jõudis lõpule igalt benediktlaselt nõutud viie igapäevase tunniajalise palvetamise ja jumalateenistusega. Kõik kolm meest istusid lahtises lodžas Via Recta poolel ja nende selja taga oli Maarja kuulutamist kujutav maal. Kardinal oli tuhkhall pärast pikaajalist palvetamist. Micheiangeio harjunud silm ei leidnud peaaegu mingeid keha piirjooni ta kuue alt. Aga kui kardinal kuulis «Pietast», süttisid ta silmad.

«Aga marmor, Micheiangeio? Kas sa leiaksid siit Roomast niisuguse täiusliku kivi, millest kõneled?»

«Ma ei usu, et leian, Teie Heldus. Samba küll, aga piklikku plokki, mis oleks laiem kui kõrge ja sealjuures sügav, niisugust ma ei ole näinud.»

«Siis peame otsima Carrarast. Ma kirjutan Lucca vendadele ja palun abi. Kui nemad ei leia, mis meil tarvis, siis pead ise minema kivimurdu ja marmori välja otsima.»

Micheiangeio hüppas toolilt.

«Kas te ei tea, isa, et mida kõrgemal kivi murtakse, seda valgem marmor saadakse? Ei mulla jälgi, ei survet, mis tekitaks auke ja õõnsusi. Kui saaksime murda kivi Monte Sagro tipult, leiaksime parima kivi.»

Koduteel ütles Galli: «Te peate kohe minema Carrarasse. Ma maksan reisikulud ette.»

«Ma ei saa!»

«Miks mitte?»

«Pean lõpetama «Bakhose»,» vastas ta.

«Bakhos võib oodata. Kardinal ei või. Üsna pea asetab jumal oma käe pisut kõvemini ta õlale ja Groslaye läheb taevasse. Taevast ei saa ta tellida «Pietäd».»

«See on tõsi. Kuid ma ei või nüüd tööd katkestada,» väitis

Michelangelo jonnakalt.

«Ma vabastan teid lepingust. Kui olete lõpetanud «Pietä», tulete Bakhose juurde tagasi.»

«Minu jaoks ei ole tagasitulekut. Kuju kasvab tervikuna mu kujutluses. Ma pean ta lõpetama nüüd, et ta tuleks täiuslik.»

«Ma olen alati hämmastunud, nähes romantikut praktilise elu küsimusi lahendamas,» ohkas Galli. «Ma ei kavatse kardinali väsitada teie usukäsituse üksikasjadega.»

«Enne kui «Bakhos» pole valmis, ei saa «Pietäd» alata. Käitun õigesti, sest ma pean nõnda.»

8.

Ta eemaldas lühikese samba aluse ja Bakhose kanna vahelt, ja parem jalg, mis oli pooliti õhus, toetus varvastele. Siis tõstis ta puuri, et katkestada side küünarvarre ja karika vahel, ja puuris hulk auke käsivarre lähedusse, viilides õrnalt ära järele jäänud marmori. Lõpuks lõikas ta ära parempoolse nurga karika all, et vabastada käsi ja seejärel õhku ulatuv karikas. Saatür vasakpoolses alumises nurgas ja karikas parempoolses ülemises nurgas täiendasid teineteist. See täisplastiline kuju oli tervikuna suurepäraselt tasakaalustatud. Ta käis ümber selle, rahuldus paistis ta näost ja rühist, kui ta vaatles ettepoole pürgivat paremast põlvest vastaspoolsesse õlga siirduvat joont, pinget, mis kulges karika äärest üle puusa saaturi sõra tipuni.

Bakhost rõhutasid eelkõige tema raskus. Ettepoole ulatuv pea, väljapoole kalduv torso, kõht, mis näis tõmbavat kogu keha allapoole puusade suunas. Tagaküljel oli vastukaaluks liiga raske tagumik, tasakaalu hoidsid kaunid jalad, kuigi mitte liiga kindlalt, sest keha kõikus, vasak jalg oli kindlalt maas kinni, parem, mis toetus varvastele, suurendas pööritustunnet.

«Olete nagu insener,» ütles Galli vaimustatult, kui jälgis Michelangelo plaani.

«Seda ütlesin ma Bertoldolegi: kujur peab olema insener.»

«Keisrite ajal te oleksite kavandanud kolosseume, saunu ja veehoidlaid. Selle asemel olete loonud hinge.»

Michelangelo silmad hõõgusid kollasena komplimendist. «Kui ei ole hinge, pole ka kuju.»

«Paljud minu antiikkujudest leiti purunenuna mitmest kohast, ent kui me panime nad kokku, oli hing alles.»

«Kujur elas kujus veel edasi.»

Järgmisel pühapäeval läks ta Rucellai juurde lõunatama, et kuulda Firenze uudiseid. Savonarola oli peaaegu kõigi sündmuste süda. Firenze kolooniat rõõmustas, kui ta ähvardas paavsti ja teatas Borgiale, et ebaõiged kirikuvanded on maksvusetud, samuti see, et ta oli pidanud kolm keelatud missat San Marcos jõulude ajal. Savonarola oli siis kirjutanud kõigile Euroopa kuningaile, riigimeestele ja

kirikumeestele, nõudes, et kutsutaks kokku konsiilium, mis pagendaks Borgia, viiks ellu järsud uuendused, vabastaks kiriku simooniast, mitte ainult kardinali, vaid ka paavsti enese ameti müümisest. 11. veebruaril 1498. a. oli ta taas jutlustanud Duomos paavsti vastu ja kaks nädalat hiljem oli ta kõndinud väljaspool katedraali, hostia käes, tuhandete piazza'le tunginud firentselaste

nähes, ja nõudnud, et jumal lööks ta surnuks, Kui ta peaks olema pälvinud kirikuvannet. Kui jumal ei vastanud, pühitses Savonarola õigeksmõistmist, kuulutades välja uue edevuste põletamise päeva. Poistearmee rüüstas jällegi Firenzet.

Savonarola reformatsiooni nõudvaid kirju levitati salamisi Roo mas firents'elaste keskel, kellele ta oli muutunud ebajumalaks. Kui Michelangelo kirjeldas neile edevuste põletamist, mille tunnistajaks ta ise oli olnud, sadu hinnalisi käsikirju, raamatuid, maale, kujusid, mis olid hävitatud, ei kurvastanud see neid.

«Kui ähvardab näljahäda, on iga hind odav,» hüüdis Cavalcanti, «Me peame Borgia iga hinna eest hävitama.»

Michelangelo jäi mõttesse.

«Mis te arvate sellest hinnast mõne aasta pärast, kui paavst ja Botticelli on mõlemad surnud? Võimule tuleb uus paavst, kuid teist Botticellit ei tule iialgi. Kõik tööd, mis ta tulle viskab, on igaveseks kadunud. Mulle tundub, et te kiidate seadusevastasust Firenzes heaks sellepärast, et pääseda vastutusest seaduse ees siin Roomas.»

Kui Michelangelo ei suutnud nende meelt mõistuse abil muula, muutis selle paavst, puudutades nende hella kohta: ta ähvardas konfiskeerida kõik firentselaste ärid ja nad ise linnast, pennita taskus, välja kihutada, kui Firenze Signoria ei saada Savonarolat Rooma kohtu ette. Niipalju kui Michelangelo aru sai, kapituleerus koloonia täielikult: Savonarola pidi vaikima; tal tuli alistuda kirikuvandele ja paluda paavstilt andestust. Nad palusid Signoriat tegutseda nende nimel ja saata Savonarola valve all Rooma. Nende arvates nõudis paavst, et Savonarola tuleks Rooma ja võtaks vastu pattude andeksandmise. Siis võib ta Firenzesse tagasi minna hingi päästma.

Märtsi lõpupoole levis Roomas kuulujutt, mis pani Michelangelo jooksujalu Pontele tõttama: Savonarola parem käsi, Fra Domenico, oli sooritanud tuleproovi. Koloonia kogunes patriarhi Cavalcanti juurde. Kui Michelangelo majja astus, sattus ta keset melu, mis ulatus salongi uksest trepini.

«Mis see tuleproov tähendab?» küsis ta. «Kas see on seesama, mida Savonarola proovis enne karnevali, kui palus, et ta sureks samas paigas, kui tema sõnad pole jumalast?»

«Samasugune. Välja arvatud, et tuli põletab.»

«See viimane pööre oli saanud alguse kas Fra Domenicolt endalt või dominikaanide vaenlastelt, nende vastu võimu pärast võit-levailt frantsiskaanidelt, keda juhtis Francesco di Puglia. Lõõmavas jutluses oma juhi kaitseks oli Fra Domenico kuulutanud, et ta on valmis tulle minema, selleks et tõestada, et kõik, mis Savonarola

õpetab, on inspireeritud jumalast. Ta esitas ühele frantsiskaanile väljakutse temaga koos tulle tulla. Järgmisel päeval võttis Fra I Francesco di Puglia väljakutse vastu, kuid nõudis, et Savonarola ise peab tulle astuma, kinnitades, et ainult siis, kui Savonarola ise läheb elavalt läbi tule, võib Firenze uskuda, et ta on tõeline prohvet. Õhtusöögil Palazzo Pittis kinnitas noorte arrabbiato'de rühm Fra Francescole ja

frantsiskaanidele, et Savonarola ei võta iial ettepanekut vastu ja et keeldumisega näitab ta Firenzele, et tal pole kindlat usku sellesse, et jumal ta päästab.

Sel etapil pöördusid Firenze valijad poliitiliselt Savonarola vastu. Nad olid juba talunud seitse aastat riidu. Paavsti ähvardus panna kogu linn interdikti alla oleks tähendanud linna täielikku eraldamist, oleks võinud halvata kaubandust ja põhjustada kibedaid rahutusi. Linn vajas seda kolmeprotsendilist maksu kiriku varade pealt, mis paavst oli nüüd nõustunud maksma, kui Savonarola oleks vaikinud. Nad tagandasid Signoria, kes hoidis Savonarola poole ja ..valisid uue Nõukogu, kes oli tema vastu. Firenzet ähvardas uus gvelfide ja gibelliinide kodusõda.

7. aprillil püstitati Piazza della Signoriale lava, mille palgid olid määritud pigiga. Määratu suur rahvahulk kogunes etendust pealt vaatama. Frantsiskaanid keeldusid väljakule tulemast senikaua, kuni Fra Domenico nõustus, et ta ei võta hostiat tulle kaasa. Pärast mitmetunnilist ootamist leotas äge talvine vihmatorm lava põhjalikult läbi, ajas rahvahulga laiali ja tegi igasuguse tulesüütamise võimatuks.

Järgmisel õhtul tungisid arrabbiato'd San Marco kloostrisse ja tapsid suure hulga Savonarola kaaslasi. Signoria lõi kaasa, vangistas Savonarola, Fra Domenico, kolmanda juhi Fra Silvestro ja pani nad Palazzo Signoria kellatorni kinni. Paavst saatis käskjala Firenzesse, nõudes, et Savonarola toimetataks tema kätte Rooma. Signoria keeldus, kuid nimetas seitsmeteistkümne-mehelise komisjoni, kelle ülesandeks oli Savonarola üle kuulata ja kindlustada temalt ülestunnistus, et ta sõnad ei pärine jumalikust inspiratsioonist.

Savonarola keeldus oma sõnu tühistamast. Komisjon piinas teda. Algul kasutati piinapinki, siis tõmmati ta köiega plokile, tõsteti õhku ja lasti äkilise köienõksuga kukkuda. Savonarola hakkas sonima, ta nõustus ülestunnistusele alla kirjutama. Ta viidi oma kongi tagasi. See, millele ta alla kirjutas, ei rahuldanud Signoriat. Teda piinati uuesti. Nõrk paastumisest ja kogu öö kestnud palvetamisest, andis Savonarola uuesti järele ja kirjutas alla notari koostatud ülestunnistusele, kuid alles siis, kui ta oli paberi tagasi lükanud ja teda kolmandat korda piinati.

Komisjon kuulutas Savonarola ketseriks. Signoria poolt nimetatud eriline nõuandekomisjon mõistis ta surma. Samal ajal kinnitas paavst linnale kauaigatsetud kolmeprotsendilise maksu kõigilt Toskaanas olevailt kirikuvaradelt.

Palazzo della Signoria trepiastmeilt ehitati väljakule kolm lava. Piazza'le hakkas tulema rahvast juba öösel, inimesed tunglesid võllapuu jalal. Koidu ajaks olid väljak ja kõik sinna viivad tänavad kui üks kihisev inimmass.

Savonarola, Fra Domenico ja Fra Silvestro toodi välja Signoria trepile, neil võeti seljast mungarüü, juuksed aeti maha. Nad astusid võllale vaikselt palvetades ja ronisid mööda järsku redelit võlla tippu. Köied ja ahelad seoti neile kaela. Hetk hiljem kõikusid kõik kolm murtud kaeltega.

Võlla all olev tuleriit süüdati. Leegid tõusid, kolm laipa rippus ahelate otsas edasi pärast seda, kui köied olid ära põlenud. Arra-bbiato'á loopisid kividega juba pooliti hävinud laipu. Tuhk korjati kokku, kanti vankreis Vanale Sillale ja visati Arnosse.

Savonarola märtrisurm vapustas Michelangelot sügavasti. Ta oli noore poisina kuulanud kõrvalt, kuidas Pico della Mirándola oli soovitanud Lorenzole, et munk kutsutaks Firenzesse. Savonarola oli omalt poolt kaasa aidanud Lorenzo, Pico, Poliziano surmale ja nüüd oli ka ta ise surnud. Michelangelo teadis vaevalt, mis mõtelda või tunda peale kaastunde.

Ta pöördus oma töö juurde tagasi. Marmor oli usaldatav sõber kaootilises maailmas. Sel oli oma tahe ja mõistus ja püsi. Kui tal oli käte all marmor, oli maailm hea.

Ta töötas kärsitult, et lõpetada «Bakhos». Ta oli ära märkinud ainult lauba, nina ja suu kohad; ta tahtis, et muu osa figuurist määraks näoilme. Nüüd lõpetas ta näojooned, Bakhose joobnud ilme, kui ta vahtis ainiti veinipeekrit, silmad pungis, suu himukalt avali. Viinamarjade valmistamiseks kasutas ta puuri, tehes iga üksiku marja ümmarguseks ja mahlakaks. Et saavutada saaturi kitse jalgade karvu, lõhestas ta teravaäärelist marmorit ümarpeitliga, mis tõi tugevamini esile kiharate rütmilise mängu, rõhutas iga karvatutti eraldi.

Kaks kuud kulus veel häilimisele, kuni ta sai kätte ihu soovitud hõõguva efekti. Kuigi see töö nõudis ääretut hoolt ja täpsust, oli see oma loomult tehniline ja nõudis temalt ainult käsitöölise oskust. See andis ta vaimule vabaduse soojade kevadtundide jooksul, nii et ta võis mõtiskleda «Pietást» ja selle tähendusest. Õhtujaheduses hakkas ta uurima seda viimast hetke, mil ema ja poeg viibisid koos.

312

Ta küsis Jacopo Gallilt, kas ta võiks nüüd sõlmida lepingu San Dionigi kardinaliga. Galli seletas, et kardinali klooster Luccas oli juba tellinud Michelangelo mõõtudele vastava marmoriploki. Kivi oli juba lahti murtud, kuid Carrara kivimurd oli keeldunud seda Rooma saatmast, enne kui selle eest on tasutud. Lucca klooster omakorda oli keeldunud enne maksmast, kui kardinal kiidab kivi heaks. Kivimurd oli tüdinud kivi hoidmisest ja müünud selle kellelegi vahetalitajale.

Veel samal õhtul kirjutas Michelangelo alla lepingule, mis oli õiglane nii tema enda kui ka San Dionigi kardinali seisukohast. Galli luges seda ilmet muutmata ja ütles, et ta viib selle oma panka ja paneb kindlasse kohta.

Suve lõpuks oli «Bakhos» valmis. Galli oli kuju üle üpris rõõmus.

«Mulle tundub, et Bakhos on täiesti elav ja võib peekri iga hetk maha pillata. Saatur on süütu ja ühtaegu vallatu. Te olete mulle valmistanud kõige kaunima raidkuju kogu Itaalias. Me peame selle asetama aeda ja korraldama tema auks peo.»

Pimedad augustiinlased Aurelius ja Raffaelle Lippus uurisid «Bakhost» oma tundlike sõrmedega, kompasid nendega iga detaili ja ütlesid, et nad pole iial «näinud» mehekuju, mis oleks nii jõuliselt peegeldanud oma sisemist elujõudu. Professor Pomponius Laetus, keda inkvisitsioon oli piinanud paganluse pärast, oli pisarateni liigutatud ja vandus, et kuju on oma ehituse ja valgelt särava siid-sileda viimistluse poolest lausa kreekalik. Serafino, Lucrezia Borgia õuepoeet vihkas seda esimesest pilgust peale ja kuulutas, et see on «inetu, liiderlik, ilma igasuguse iluta». Sannazaro, luuletaja, kes segas oma värssides kristlikke ja paganlikke pilte, teatas, et see on «täielik süntees kreekalikust raiumislaadist ja kristlikest tunnetest ja ühendab mõlemast parima», ühesõnaga sama, mis neli platoonikut olid ütelnud tema «Madonna ja lapse» kohta. Peter Sabinus, ülikooli kõnekunsti professor, varakristluse jooniskirjade koguja, ja tema sõber Giovanni Capocci, kes korraldas väljakaevamisi katakombides, tulid kolmel korral tagasi vaidlema omakeskis kuju vooruste üle ja jõudsid lõpuks järeldusele, et kuigi nad ei hooli antiikesemetest, on «Bakhos» midagi uut skulptuuris.

Giuliano da Sangallo arvamust hindas Michelangelo kõige enam. Sangallo märkis lustakalt ära keeruka strukturaalse kavatsuse. «Olete teinud «Bakhose» samuti, nagu meie ehitame templi või pake. See oli ohtlik ja julge ehitamiseksperiment. Materjal oleks võinud kergesti puruneda. See mehike seisab püsti senikaua, kuni tal on ümber ruumi.»

Järgmisel õhtul tõi Galli koju lepingu, mille ta ise oli kirjutanud

313

Michelangelole ja San Dionigi kardinalile ja millele kardinal oli alla kirjutanud. Selles nimetati Michclangelot esimest korda maestroks, kuid ühtlasi ka .-statuario'ks, kujuraiujaks, mis oli vähem vaimustav. Paavsti neljasaja viiekümne kuldtukati eest nõustus ta valmistama marmorist «Pieta», sada viiskümmend tukatit makstakse talle alguses ja sada tukatit iga nelja kuu järel. Aasta jooksul pidi kuju valmis saama. Et tagada kardinali makseid Michelangelole, oli Galli kirjutanud lisaks:

«Mina, Jacopo Galli, luban, et teos on kaunim kui mistahes praegu Roomas näha olev marmorkuju ja niisugune, et ükski meie aja meister ei ole suuteline paremat tegema.»

Michelangelo silmitses hellalt Gallit.

«Te olete selle lepingu kindlasti kirjutanud kodus, mitte pangas?»

«Miks?»

«Sellepärast, et olete välja läinud õnnemängule. Aga kui kardinal ütleb mu töö lõppedes: «Olen näinud paremaidki marmorkujusid Roomas.» Mis siis juhtub?»

«Ma annan Tema Heldusele ta tukatid tagasi!»

«Ja kuju jääb teile kaela!»

Galli silmad välkusid: «Küll ma taluksin sellegi.»

Michelangelo läks Trastevere kivimurdu ja sadamaisse otsima niisugust kivirahnu, nagu ta vajas; kuid seitsme jala laiust, kuue jala kõrgust ja kolme jala sügavust marmoripanka murti müügi jaoks harva. Tal kulus ringkäikudeks ainult kaks päeva: ühtki kivi, mis oleks kas või kaugeltki meenutanud niisugust massiivset plokki, nagu temal tarvis läks, ei olnud. Järgmisel päeval, kui ta oli otsustanud, et ta peab minema oma kulul Carrarasse, tuli Guffatti tänavalt joostes tema töökotta ja hüüdis:

«... just praegu laaditi pargaselt maha ... just nii suur, nagu sa otsid. See murti kellegi tellimisel Luccast. Kivimurd ei saanud tasu, sellepärast müüsid nad selle maha.»

Ta jooksis nagu koer Ripetta dokki. Seal ta seisis, säravalt puhas ja valge suvepäikeses. Kivimurdjad olid selle murdnud kõrgel Carrara mägedes. See osutus täiuslikuks vasara- ja veeproovis, ta kristallid olid pehmed ja sama tihedad, peene teraga. Ta läks järgmisel hommikul enne koitu tagasi, vaatas, kuidas tõusva päikese kiired valgustasid kivirahnu ja muutsid ta läbipaistvaks nagu roosa alabastri ja kogu sellel valgel massiivsel rahnul ei olnud ühtki auku või õõnsust, pragu või sõlme.

Tema Pieta-rahn oli kohale jõudnud.

314

9.

Ta koristas viimsedki «Bakhose» jäljed ja asus «Pietä» kallale. Kuid «Bakhosest» oli tulnud vastuoluline kuju. Palju inimesi käis seda vaatamas. Galli tõi külalised töökotta või saatis teenri kuuri paluma, et Michelangelo oleks nii lahke ja tuleks aeda. Ta oli sunnitud kogu aja selgitusi andma ja ennast kaitsma, eriti Bregno entusiastide vastu, kes ründasid «Bakhost» kui «Dionysose legendi moonutust». Kui oli imetlejaid, tuli tal selgitada oma arusaamisi ja tehnikat. Galli soovis, et ta tuleks nüüd õhtusöögile igal õhtul, ja pühapäevitigi, et ta saaks võimalikult rohkem sõpru ja tal avaneks tee uutele tellimustele.

Rucellaid, Cavalcantid, Altovitid olid tema üle uhked. Nad korraldasid vastuvõtte tema auks, millest ta ärkas järgmisel hommikul väsinuna. Ta oleks tahtnud jätta «Bakhose» seljataha, pühkida oma mälutahvli puhtaks paganlikust raidkujust ja siirduda hardusele, mida ta vajas «Pietäle» mõeldes. Pärast kuu aega kestnud pidutsemist sai talle selgeks, et ta ei suudaks luua kujutelma «Pietäst» ega seda raiuda

neis hajutavais tingimustes, et nüüd, kus ta oli muutunud kutseliseks kujuriks, oli saabunud aeg muretseda endale oma korter ja tööruum, kus ta võiks elada vaikselt, üksinda, töötada ööd ja päevad, kui soovis, pühendada end karskele elule. Ta oli saanud täiskasvanuks, ta oli iseenda peremees. Ta ei näinud mingit muud teed.

Terava pilguga Jacopo Galli küsis: «Miski vaevab teid, Michelangelo?»

«Jah.»

«See kõlab tõsiselt.»

«Ainult et tänamatult.»

«Te ei võlgne mulle midagi.»

«Kõik need mehed, kelle ees ma olen suurim võlglane, ütlesid samuti: Lorenzo de' Medici, Bertoldo, Aldovrandi, ja nüüd teie.»

«Ütelge mulle, mis te soovite.»

«Ära kolida!» pahvatas ta välja. «Elu Galli perekonnas on liiga mugav...» Ta peatus. «Tunnen, et vajan oma korterit, kus võiksin töötada. Olen täiskasvanud mees, mitte enam poisike, ja igavene külaline. Kas see ei kõla rumalasti?»

Galli silmitses teda mõtlikult. «Ma tahan ainult, et te oleksite õnnelik, ja et te raiuksite Itaalia kõige kaunimad marmorkujud.»

«Minule tähendab see üht ja sama.»

Talle juhatati mitu maja, mis oleksid võinud talle sobida. Üht soovitas Altoviti Firenze kvartalis, teine oli Piazza del Quirinale läheduses, kust avanes kaunis vaade Roomale. Need olid liiga peened

ja kallid. Kolmandal päeval leidis ta «Karu» võõrastemaja vastas Via Sistinal Campo Marzio ääres suure nurgaruumi kahe aknaga; üks neist oli põhja poole ja sellest tuli ühtlast valgust, teine oli idasse ja sellest tuli teravat päikesevalgust, mida ta mõnikord vajas. Taga oli väiksem koldega ruum. Ta maksis paar skuudot kahe kuu üüriks, tõstis üles puuraamides oleva õlitatud kanga, mis oli aknakardinaks, uuris viletsat paika: puupõrand oli paiguti õhukeseks kulunud, teisalt purunenud, seinakivide vahelt pudenes mörti, laekrohv oli laiguti alla kukkunud ja paljastas kohad, kus vihmavesi oli läbi jooksnud. Ta pistis võtme taskusse ja pöördus Gallide majja tagasi.

Ta leidis Buonarroto end ootavat. Vend oli lustakas. Ta oli tulnud muulavoori valvurina ja niiviisi ei olnud matk talle midagi maksnud. Samuti pidi ta ka naasma. Michelangelo silmitses heameelega ta ümarat nägu, juukseid, mis Buonarroto oli vanemat venda matkides laubale kamminud. Sellest oli möödas aasta, mil nad teineteist viimati olid näinud.

«Sa oled tulnud kõige sobivamal ajal,» hüüdis ta. «Ma vajangi abi oma uue kodu sisseseadmisel.»

«Üürisid endale korteri? Hea, siis võin elada sinu juures.»

«Oota, enne vaata mu palee üle, kui kolid sinna,» ütles Michelangelo naeratades. «Tule minuga koos Trasteveresse, ma vajan kipsi, lupja ja leelist. Kuid enne näitan ma sulle oma «Bakhost».»

Buonarroto vaatas tükk aega kuju. Siis küsis ta:

«Kas inimestele see meeldis?»

«Enamikule küll.»

«Mul on sellest hea meel.»

See oli kõik. Michelangelo tõdes endamisi: «Tal pole vähimatki aimu raidkunstist. Ta on huvitatud ainult sellest, kas inimesed kiidavad selle heaks, mis ma olen teinud,

nii et ma võiksin olla õnnelik ja saada rohkem tööd .. . millest tema iial midagi ei mõista. Ta on tõeline Buonarroti, pime kunsti suhtes. Kuid ta armastab mind.»

Nad ostsid oma kaubad, sõid lõunat «Trattoria Toscanas», siis viis Michelangelo venna Via Sistinale. Kui Buonarroto tuppa astus, vilistas ta:

«Michelangelo, sa ei kavatse ometi hakata elama selles... mülkas? Maja on ju ümber kukkumas.»

«Sinuga koos seame ta korda,» vastas Michelangelo julmalt. «See

on sobiv tööpaik.»

«Isa oleks õnnetu.»

Michelangelo naeratas. «Ära räägi sellest talle.» Ta asetas pika trepi keset tuba. «Kraabime lae puhtaks!»

Kraapinud lae puhtaks ja katnud selle uue krohvikorraga, asusid nad seinte kallale ja seejärel hakkasid paikama katkist põrandat mitmesuguses suuruses lauatükkidega. Järgmisena pöörasid nad tähelepanu eraldi asetsevale õuele. Ainuke sinna viiv uks oli tema toas, kuid teistel üürnikel oli sinna pääs akendest, ja selletõttu oli õu kaetud paksu sõnniku ja jätiste korraga. Lehk oli niisama paks nagu ümbritsevad müürid. Võttis kaks päeva, kuni nad jõudsid jätted kotti kühveldada ja läbi tema toa välja kanda tühjale krundile Tiberi alamjooksul.

Balducci, kes põlgas igasugust füüsilist tööd, ilmus kohale alles siis, kui Michelangelo ja Buonarroto olid lõpetanud oma remonditööd. Tema tundis üht vana mööbli kaupmeest Trasteveres ja oli tinginud sellelt võimalikult odavama hinnaga sängi, köiest punutud madratsi, köögilaua, kaks roogtooli, riidekirstu, paar pada, paar kaussi ja noa. Kui eeslikäru mõni tund hiljem pärale jõudis, seadsid vennad voodi üles idapoolse akna alla, kus Michelangelo võis ärgata esimese päevavalgega. Kirst asetati tagaseina äärde, köögiukse lähedale. Põhjapoolse akna alla seadis ta pukkidele neljast plangust tehtud laua, millel ta võis joonistada, vaha- ja savimudeleid valmistada. Suure ruumi keskkoha jättis ta vabaks marmori jaoks. Tagatuppa asetasid nad köögilaua, kaks tooli, pajad ja kausid.

Balducci tuli tagasi ümbruse uurimiselt.

«Siin elab sul üks ümarik väike libu teispool seina: linalakk, umbes viieteistkümneaastane, kena kehaga, minu arvates prantslanna. Ma võiksin talle augu pähe rääkida, et ta tuleks sulle teenijaks. Mõtle, kui meeldiv oleks lõpetada töö lõuna ajal ja leida ta köögist kuuma supipoti äärest...» Balducci tegi tantsusamme. «.. . Ja õhtul leida ta voodist. See kuulub ju nende ameti juurde. Sa vajad kindlasti natuke loomulikku soojust siin selles koopas.»

Michelangelo ja Buonarroto muhelesid naerda Balducci vaimustuse üle. Järgmisel hetkel oli ta valmis tänavale tüdrukule järele tormama.

«Kuule, Balducci,» hüüdis Michelangelo. «Ma ei taha mingeid sekeldusi ja mul pole raha teenija pidamiseks. Kui mul on midagi vaja, talitan kunstnike kombe kohaselt, võtan noore õpipoisi ning õpetan teda ta teenuste eest.»

Buonarroto nõustus: «Ma hoian Firenzes silmad lahti ja otsin mõne lõbusa noore poisi.»

Buonarroto aitas Michelangelol kolida, ostis ja keetis süüa, puhastas tube. Majapidamine käis alla kohe sellest hetkest peale, mil ta lahkus. Süvenenud töösse, ei olnud Michelangelol aega keeta, restoranis käia või tänaval süüa. Ta võttis kaalus maha, samuti

nagu ta toad kaotasid puhta välimuse. Ta ei näinud enda ümber midagi muud kui ainult oma tööpinki ja hiigelsuurt valget marmori-rahnu palkide najal keset põrandat. Ta ei vaevanud end kunagi voodi ülestegemisega või köögilauale jäetud toidunõude pesemisega. Toad kattusid tänavatolmuga, nõega köögikoldest, kus ta keetis endale vahetevahel kuuma vett. Kuu lõpuks oli tal selge, et see? süsteem ei pea vastu. Ta hakkas isegi silma heitma Balducci poolt soovitatud väikesele prantsuse tüdrukule, kes möödus tema uksest sagedamini, kui see tema meelest tingimata tarvilik oleks olnud.

Buonarroto lahendas tema probleemi. Michelangelo vastas ühel õhtupoolikul ukselt kuulduvale koputusele ja nägi tänaval seisvat tavalise näoga, oliivkollase näovärviga, reisitolmust aasta kolmeteistkümnest poissi, kes ulatas talle kirja, milles Michelangelo tundis ära oma venna käekirja. Kiri soovitas talle Piero Argientot, kes oli tulnud Firenzesse otsima mõnd skulptorit, kelle juures võiks õpipoisiks hakata. Keegi oli ta saatnud Buonarrotide majja ja siis oli ta asunud pikale jalgsimatkale Rooma.

Michelangelo kutsus poisi tuppa ja uuris teda, senikaua kui see jutustas oma perekonnast ja kodutalust Ferrara lähedal. Ta käitumine oli rahulik, hääl selge.

«Kas sa lugeda ja kirjutada oskad, Argiento?»

«Jesuiidid Ferraras õpetasid mind kirjutama. Nüüd pean ma ametit õppima.»

«Ja sa arvad, et kujuraiumine oleks sulle sobiv töö?»

«Tahaksin kolm aastat õppida. Gildi lepinguga.»

Poisi otsekohesus avaldas Michelangelole head muljet. Ta vaatas tema ees seisva jässaka poisi pruune silmi, määrdunud särki, kulunud sandaale, kõhnu, nälginud põski.

«Sul pole Roomas sõpru? Pole kuhugi minna?»

«Ma tulin teie juurde.» Jonnakalt.

«Ma elan lihtsalt, Argiento. Mul pole luksust.»

«Ma olen contadino. Mis on, seda sööme.»

«Kuna sina vajad kodu ja mina vajan abilist, siis võime ehk mõne päeva proovida? Kui asi ei klapi, lahkume nagu sõbrad. Mina maksan su sõiduraha Firenzesse kinni.»

«Nõus. Grazie.»

«Võta see münt ja mine sauna Santa Maria dell' Anima lähedal. Tagasiteel osta turult toitu!»

«Ma teen hea talupojasupi. Mu ema õpetas mulle seda enne surma.»

Usuisad olid õpetanud Argientot mitte ainult rehkendama, vaid ka pisiasjadeni aus olema. Ta läks kodunt enne koitu turule .ia võttis paberi- ja söetüki kaasa. Michelangelo oli liigutatud sellest,

318

kuidas poiss piinliku täpsusega pidas arvet: nii mitu dinaari juurvilja, nii mitu liha, puuvilja, leiva ja pasta eest, iga viimane münt oli arves. Michelangelo pani tagasihoidliku summakese keedupotti iganädalaseks vajaduseks. Argiento oli kange tingima. Nädala pärast tundis ta turul iga toiduainetemüüjat. Ta sisseostud võtsid talt suurema osa hommikupoolest, mis sobis Michelangelole, sest ta sai nautida igatsetud üksindust.

Nad leppisid kokku lihtsas päevakorras. Pärast nende üheroalist lõunasööki puhastas Argiento toad, senikaua kui Michelangelo tegi tunniajalise jalutuskäigu piki Tiberi kallast kuni dokkideni, et kuulata sitsiillaste laulu, kes lossisid paate tühjaks. Selleks ajaks, kui Michelangelo koju tagasi jõudis, pidas Argiento oma riposo't ajutisel voodil köögis puust mustaveenõu all. Michelangelol oli taas kaks vaikset tundi oma töölaua ääres, enne kui Argiento ärkas, pesi nõus puristades näo ja tuli

töölaua juurde oma igapäevasele õppetunnile. Need napid õhtupoolikutunnid olid nähtavasti ainuke õpetus, mida Argiento vajas. Hämarikuks oli ta uuesti köögis ja keetis vett. Pimedatulekul magas ta juba oma voodis, vaip kõvasti üle pea veetud. Michelangelo süütas siis õlilambid ja pöördus tagasi oma töölaua äärde. Ta oli Buonarrotole tänulik selle eest, et ta oli talle Argiento saatnud. Kõik näis arenevat rahuldavalt, välja arvatud ainult see tõsiasi, et Argientol ei olnud raasugi joonistamisannet. Hiljem, kui ta hakkab töötama marmori kallal, õpetab ta poisile vasara ja peitli kasutamist.

Piiblist luges ta Johannese evangeeliumist 19 : 38—40: «Aga pärast seda palus Pilatuse käest Joosep Arimatiast, kes Jeesuse jünger oli. .. et ta pidi saama Jeesuse ihu maha võtta . .. Siis tuli tema ja võttis Jeesuse ihu maha, siis tuli ka Nikodemus ... ja tõi segatud nõust mürri ja aaloed ligi sada naela. Siis võtsid nemad Jeesuse ihu, ja mähkisid selle linaste riiete sisse kalli rohtudega, nõnda kui juuda rahval mahamatmise viis on.»

Ristilt mahavõtmise juures olnute loetelus olid Maarja, Maarja õde Maarja Magdaleena, Johannes, Joosep Arimatiast, Nikodemus. Kui palju ta ka otsis, ei leidnud ta piiblis kohta, kus oleks kõneldud hetkest, mil Maarja oleks võinud olla üksinda Jeesusega. Enamasti esitati seda stseeni täidetuna leinajatest, nagu dramaatilises Dall' Arca «Kaebuses» Bolognas, kus valust haaratud pealtvaatajad olid röövinud Maarjalt viimase südantlõhestava hetke.

Tema esituses ei saa olla kohal kedagi muud.

Ta esimene soov oli luua ema ja poeg, kes on kahekesi maailma kõiksuses. Millal võis Maarjal olla see hetk, mil ta sai hoida oma last süles? Võib-olla pärast seda, kui sõdurid olid asetanud ta maa

319

peale ja kui Joosep Arimatiast oli Pontius Pilatuse juures palumas Kristuse keha, Nikodemus korjamas mürri ja aaloe segu ja teised läinud koju leinama. Need, kes näevad tema lõpetatud «Pietäd», oleksid piibli pealtvaatajate osas. Nad tajuksid, mis Maarja läbi elab. Ei mingeid pühapaisteid, mingeid ingleid. Oleksid kaks inimolendit, kelle jumal on välja valinud.

Michelangelo tundis end Maarjale lähedasena, sest ta oli ju nii kaua tema teekonna algust uurinud. Nüüd kannatas Maarja sügavasti, vaevles valus. Ta poeg oli surnud. Kuigi ta hiljem surnuist üles tõuseb, on ta sel hetkel ometi surnud ja ta näoilme peegeldab, mis ta ristil läbi elas. Sellepärast ei võinud Michelangelo oma skulptuuris kujutada midagi, mida Jeesus tundis oma ema vastu. Jeesuse liikumatu keha peaks olema passiivne, ta silmad suletud. Maarja esindaks inimlikke tundeid. Nõnda tundus Michelangelo meelest õige olevat.

Kergendustundega siirdus ta tehnilistele küsimustele. Kuna tema Jeesus pidi tulema elusuurune, kuidas pidi Maarja siis teda süles hoidma, et suhe ei näiks kohmakas? Tema Maarja peaks olema saledate jäsemetega ja õrnade proportsioonidega, ent ta hoiaks seda kogukat meest süles niisama kindlalt ja veenvalt, nagu ta hoiaks last.

Selle ülesande elluviimiseks oli ainult üks tee: kavandamine, kavandite ja visandite joonistamine, milles ta paneb proovile oma kõige kaugemadki ajukolkad ja otsib loovaid ideid, mis kannavad tema kontseptsiooni.

Ta alustas vabade visanditega, et vallandada mõtteid, mis tooksid pildid paberile. Visuaalselt lähenesid need sellele, mis ta oma sisimas tundis. Samal ajal tegi ta jalutuskäike tänavail, vaatles mööduvaid või putkade juures sisseoste tegevaid inimesi, talletades värskeid muljeid nende välimusest, nende liikumisviisist. Eriti otsis

ta õrnu, armsa näoga nunni, kel peakatted ja loorid ulatusid poole laubani, pidas meeles nende näoilmeid, kuni jõudis koju ja pani need paberile.

Leides, et rõivaid võib kavandada strukturaalseid eesmärke silmas pidades, hakkas ta uurima voltide anatoomiat. Ta improviseeris kogu aja, täiendades elusuurust savikuju, ostis siis mitu küünart odavat riiet ühelt kangakaupmehelt, niisutas kerget riiet anumas ja kattis selle üleni saviga, mida Argiento tõi Tiberi kaldalt, nii et see oli lõpuks nagu paks pori. Ükski volt ei võinud olla juhuslik, iga rõivakurd pidi liituma orgaaniliselt tervikuga, katma Madonna õrnad jalad ja sääred nii, et need toetaksid Kristuse keha, nahutaksid Maarja sisemist pinget. Kui riie kuivas ja jäigistus, nägi ta, missuguseid parandusi tuli teha.

320

«Sihuke on siis see kujuraiumine,» tähendas Argiento irvitades, kui ta oli puhastanud põrandat terve nädala, «see on üks savi-kakkude tegemine.»

Michelangelo naeratas. «Vaata, Argiento, kui valitsed neid volte, paned need rühmadesse näiteks niimoodi, või voogama tasaselt, suudad sa rikastada kehahoiakut. Need võivad mõjuda niisama konkreetselt nagu liha ja luu.»

Ta läks juudikvartalisse heebrealaste nägusid joonistama, sest tal oli vaja luua endale visuaalne nägemus Kristuse välimusest. Juutide linnaosa oli Trasteveres Tiberi lähedal San Francesco a Ripa kiriku juures. Koloonia oli olnud väike, kuni Hispaania inkvisitsioon ajas 1492. aastal paljud juudid Rooma. Siin koheldi neid enamasti hästi, «ristiusu vanatestamentliku pärimuse meeldetuletuseks». Paljud selle koloonia andekad liikmed olid Vatikanis tähtsatel kohtadel arstid, muusikud, pankurid.

Meestel ei olnud midagi selle vastu, kui ta joonistas neid töö juures, kuid ta ei suutnud kedagi meelitada tulema tema ateljeesse poseerima. Tal kästi küsida laupäeva õhtupoolikul sünagoogist rabi Melzi. Michelangelo leidis rabi raamatukoguruumist. See oli lembe, valge habemega ja kitsaste hallide silmadega vana mees, üll must kuub ja väike müts. Ta luges mõne oma koguduse mehega talmudit. Kui Michelangelo selgitas, miks ta tuli, vastas rabi Melzi tõsiselt:

«Piibel keelab meid kummardamast või valmistamast eba-jumalakujusid. Sellepärast pühendavad meie loovad talendid oma aja kirjandusele, mitte maalimisele või skulptuurile.»

«Kuid, rabi Melzi, teie ometi ei keela teisi loomast kunsti?»

«Ei sugugi. Igal usul on oma tõekspidamised.»

«Ma raiun parajasti «Pietad» valgest Carrara marmorist. Tahan Jeesusest teha ehtsa juudi. Ma ei suuda seda teoks teha, kui teie ei taha mind aidata.»

Rabi ütles mõtlikult: «Ma ei taha, et minu inimesed satuksid kiriku viha alla.»

«Ma töötan San Dionigi kardinalile. Olen kindel, et ta kiidab selle heaks.»

«Missuguseid modelle te sooviksite?»

«Töömehi. Veidi üle kolmekümne aasta vanuseid. Mitte tugevaid, vaid sitkeid. Arukaid mehi. Ja tundelisi.»

Rabi Melzi naeratas talle lõpmatult vanade, kuid lõbusate silmadega.

«Jätke mulle oma aadress! Ma saadan teile parimad, keda linnas üldse võib leida.»

Michelangelo ruttas Sangallo üksildasse poissmehetuppa, visan-

321

did kaenlas, palus arhitekti joonistada aluse, mis vastaks kujult istuvale Madonnale. Sangallo uuris joonistusi ja improviseeris pukkidest lava. Michelangclo ostis paar vana lauda. Koos tema ja Argientoga ehitas ta aluse, kattes selle vaipadega.

Tema esimene modell saabus hämarikus. Ta kõhkles hetke, kui Michelangelo palus tal lahti rõivastuda. Seetõttu andis Michelangelo talle käteräti niuderätiks ja viis ta kööki riidest lahti võtma. Siis aitas ta mehel kohmakale alusele istuda, selgitades, et

ta on hiljuti surnud, ja et ema hoiab teda süles. Modell pidas Michelangelot lihtsalt napakaks. Ainult tema rabi käsk takistas tal jalga laskmast. Kuid seansi lõpul, kui Michelangelo näitas talle kiiresti tehtud, vabu visandeid, kuhu oli suurtes joontes paigutatud poega süles hoidev naine, taipas modell, mida Michelangelo taotleb, ja lubas sellest kõnelda oma sõpradele ... Michelangelo töötas kaks tundi päevas iga modelliga, keda rabi talle saatis.

Maarja kergitas hoopis teistsuguse probleemi. Kuigi skulptuur kujutab teda kolmkümmend viis aastat pärast ta otsustushetke, ei või ta teda näha vanemana kui viiskümmend aastat, kortsus naisena, kelle keha ja näo on murdnud töö ja mured. Tema kujutluses oli Neitsi alati olnud noor, niisugune, nagu ta mäletas oma ema.

Jacopo Galli tutvustas teda paljudes Rooma kodudes. Siin valmistas ta visandeid noortest, alla kahekümneaastastest tütarlastest, kes istusid voogavais siid- või linaseis kleitides, mõned neist olid mehele minemas, mõned juba aasta või paar abielus olnud. Kuna Santo Spirito haiglas oli olnud ainult mehi, siis polnud tal mingeid kogemusi naise anatoomias, kuid ta oli joonistanud Toskaana naisi põldudel ja kodudes. Ta suutis eraldada roomlannade keha piirjooni nende rüü all.

Ta veetis nädalaid keskendunud töös, paigutades kokku kahte kuju: Maarjat, kes oli noor ja hell, ent küllalt tugev poega süles hoidma, ja Jeesust, kes oli küll kõhn, kuid tugev isegi surmas ... ta mäletas väga hästi, missugused Santo Spirito surnukambri laibad olid olnud. Ta püüdis luua üldpildi oma pisiasjadeni täpse mälu järgi, oma visandeid lähemalt uurimata.

Peagi oli ta valmis siirduma kolmemõõtmelisele savimudelile. Siin oli tal vaba väljendusvõimalus, sest materjal lubas vormide muutmist. Kui ta tahtis rõhutada või saavutada suuremat intensiivsust, pani ta savi juurde või võttis vähemaks. Seejärel siirdus ta vahale, sest vaha meenutas puudutamisel ja oma läbipaistvuse poolest marmorit. Ta pidas lugu igast sobivast tehnikast ja kasutas neid vastavalt nende iseloomule: tema sulejoonistustes oli midagi karvast, nahatekstuuri meenutavat; savi kasutas ta plastiliselt, et jäljendada pehmet paindlikku ihu; vaha silus ta tasaseks, et anda

322

kehapinnale elastsust. Ent ta ei lubanud neid mudeleid kunagi oma mälus kristalliseeruda; need jäid umbkaudseteks lähtepunktideks. Kui la raius, juhtis teda vahetu jõud, liiga täpselt või detailselt valmistatud savi- või vahaetüüdid oleksid teda sidunud ainult modelli suurendamisega. Tõeline tõus pidi peituma marmori enda sisemuses. Joonistamine ja mudelid olid tema mõtlemine. Raiumine oli töö.

10.

Elamine Argientoga laabus hästi, välja arvatud ainult see, et Michelangelo ei saanud vahel õigesti selgusele, kumb on õpipoiss ja kumb meister. Argiento oli saanud jesuiitide juures nii range kasvatuse, et Michelangelo ei suutnud muuta ta harjumusi: enne koitu tõusis ta üles põrandaid küürima, olid need siis mustad või ei; pesupesemise vesi kees koldel iga päev, padasid küüris ta jõeliivaga pärast iga söögiaega.

«Argiento, see on ju mõttetu,» kurtis Michelangelo, sest talle ei meeldinud töötada märjal põrandal, eriti külma ilmaga. «Sa oled liiga puhas. Küüri ateljeed kord nädalas. Sellest jätkub.»

«Ei,» ütles Argiento kindlalt. «Iga päev. Enne koitu. Nii õpetati.»

«Ja jumal hoidku igaüht, kes püüaks muuta neid õpetusi!» torises Michelangelo, ent ta teadis, et tal polnud mingit põhjust minemiseks, sest Argiento ei nõudnud talt

peaaegu midagi. Poiss sai tuttavaks contadino'de perekondadega, kes tõid Rooma toiduaineid. Pühapäeviti võttis ta ette pikki matku campagna'le, käis neil võõrsil ja vaatas erilise heameelega nende hobuseid. Ainuke, mille järele ta tundis puudust, olid hobused ta kodutalus Poo orus. Sageli ättis ta Michelangeloga hüvasti, teatades: «Täna lähen hobuseid vaatama.»

Alles üks õnnetus näitas Michelangelole, et poiss on temasse kiindunud. Ta oli õues kummargil alasi kohal ja seadis peitleid korda, kui terasekild lendas talle silma ja jäi silmaterasse kinni. Ta komberdas majja, silm põles nagu tules. Argiento pani ta voodisse lamama, tõi katlaga kuuma vett, kastis puhta valge linase riide sellesse ja püüdis selle abil terasekildu välja tõmmata. Kuigi valu oli tugev, ei teinud Michelangelo sellest väljagi. Ta arvas, et kild tuleb ise välja. Kuid see ei õnnestunud. Argiento ei lahkunud hetkekski ta juurest, keetis vett ja pani kogu öö silmale kuumi kompresse.

Teisel päeval hakkas Michelangelo kartma, ja järgmisel ööl oli ta juba paanikas: ta ei näinud vigastatud silmaga midagi. Koidu

ajal läks Argiento Jacopo Galli juurde. Galli tuli koos perekonna-arsti maestro Lippiga. Arstil oli kaasas tuvide puur koos tuvidega. Ta käskis Argientol võtta puurist ühe linnu, lõigata läbi suur soon tiiva alt ja lasta verd Michelangelo vigastatud silma.

Arst tuli õhtu eel uuesti, lõikas läbi teise tuvi veresoone, ja uhtus jälle silma. Kogu järgmise päeva tundis Michelangelo, kuidas kild liikus, torkis. Õhtuks oli see väljas.

Argiento ei olnud maganud üle seitsmekümne tunni.

«Sa oled väsinud,» ütles Michelangelo. «Kui võtaksid õige paar päeva puhkust?»

Argiento jonnakad näojooned särasid heameelest. «Ma lähen hobuseid vaatama.»

Algul olid Michelangelot häirinud teisel pool tänavat asuvas «Karu» võõrastemajas käivad inimesed, nende hobuste ja vankrite kolin sillutiskividel, teenrite hõiked ja paljude murrete mulin. Nüüd oli ta hakanud nautima huvitavaid kujusid, kes olid tulnud paljudest Euroopa maadest palverännakule, mõned kandsid pikki kuubi, teised lühikesi helerohelisi ja purpurpunaseid tuunikaid, mõned kõvu kübaraid. Nad olid talle lõpmatuks modellide varaaidaks, keda ta visandas oma töölaual, nähes neid läbi lahtise akna. Peagi õppis ta kliente tundma. Kui keegi tuli, tõmbas ta kiiresti välja oma joonise, tegi parandusi või visandeid, tabas kehasid mitmesugustes eri poosides, kui tühjendati vankreid, kanti kirste, võeti seljast kotte, tuldi muulade seljast maha ja roniti nende selga.

Tänavakära, hääled, tervitushüüded, hüvastijätud andsid talle seltsi, häirimata tema üksindust. Üksinda nagu ta elas, tõi ta ellu seltskondlikku hõngu teiste inimeste nägemine. Rohkem ta ei vajanudki, sest kui tal oli käsil marmor, ei olnud ta iial elu ääremaadel, vaid elu fookuses.

«Pietà» sulevisandeis oli ta viirutusega märkinud need kohad, mis tulid ära raiuda, näidates ka peitlihoobid, mida oli tarvis kasutada. Nüüd, mil tal olid vasar ja peitel käes, tundus talle see suures laastus lahtiraiumine ebameeldivana. Kärsitult ootas ta hetke, mil kivisse kätketud kuju esimesed piirjooned hakkaksid paistma, mil kivi muutuks elu lätteks ja ilmutaks ennast temale. Siis pääseks ta kivist väljaspool asuvast ruumist oma kompositsiooni juurde. Kui kuju on valmis, väreleb elu kuju sisemusest väljapoole. Kuid praegusel algushetkel on tegevus vastupidine: sissetungimise teravikuks peab olema jõud, mis imeb endasse ruumi, tõmbab sissepoole tema pilgu ja tähelepanu. Ta oli tellinud nii suure kivi sellepärast, et tahtis raiuda nii, et tal oleks käes rohkesti marmorit. Ta ei tahtnud sattuda olukorda, mil ta peab oma vormide

mõningaid mõõtmeid kokku suruma, nõnda nagu ta oli olnud sunnitud saatüri Bakhosele liiga lähedale suruma.

Ta murdis marmorisse sisse Madonna pea vasakult küljelt, käsitses kivi vasakult, põhjapoolne valgus langes selja tagant. Argiento abil pööras ta palkidel seisvat kivi nii, et varjud langesid täpselt sinna, kuhu tulid raiuda õõnsused. Valguse ja varju mäng näitas talle, kust ta peab kivi kõrvaldama, sest tema poolt eemaldatud marmor oli samuti skulptuur, see sünnitas omaette mulje.

Nüüd pidi ta julgesti tungima marmorisse, et leida põhilised jooned. Madonna pead kattev raske riie vajutas pea allapoole Kristuse käe poole, mis tõusis Madonna südame poole ja tõmbas tähelepanu põigiti Madonna süles lebavale kogule. Kitsas side, mis kulges Neitsi rindade vahel, oli nagu raske käsi, mis surus ja litsus tuksuvat südant. Riidevoldid juhtisid tähelepanu Madonna käele, millega ta hoidis oma poega tugevasti kaenla alt, siis Kristuse keha inimlikele joontele, ta näole, silmadele, mis olid rahulikult suletud sügavas unes, sirgele, kuid täidlasele ninale, selgele ja tugevale nahale, pehmetele vurrudele ja kergelt kähardunud habemele, valulisele suule.

Kuna Madonna vaatas oma pojale otsa, pidi iga vaataja pöörduma tema näo poole, nägema sellel kurbust, kaastunnet kõigi inimesepoegade vastu, kaastunnet, mis küsis hellalt, lootusetult: «Mis oleksin mina võinud teha tema päästmiseks?» Ja armastuse sügavusest: «Mis mõtet on sel kõigel olnud, kui inimest ei saa päästa?»

Kõik, kes teda näeksid, tunneksid, kii talumatult raske on tema poja surnud keha ta süles ja kui palju raskem veel koorem tema südamel.

Oli ebatavaline ühendada kaks elusuurust kuju samasse skulptuuri, oli lausa revolutsiooniline panna täiskasvanud mees naise sülle. Sellest vaatepunktist lähtudes jättis ta kõrvale kõik konventsionaalsed Pietä mõisted. Isegi Ficino oli uskunud, et Platon oleks võinud olla Kristuse armastatuim jünger, Michelangelo aga tahtis klassikalise kreeka inimkeha ilu mõiste ühendada kristliku inimhinge surematuse ideaaliga. Ta loobus varasemate Pietä'de süngetest surmapiinadest, looritas mõlemad kujud rahusse. Inimlik ilu võis väljendada pühadust niisama selgesti nagu valugi. Samal ajal võis see rõõmustada.

Kõike seda ja palju muudki tuli marmor ahvatleda ütlema. Kui lõpptulemus pidi olema traagiline, pidid figuurid olema kahekordselt ilusad, tema õrn armastus ja andumus võiksid leida sellele ilule võrdse selles veatus valges kivis. Ta võib teha vigu, kuid need vead on tehtud armastavate kätega.

325

Talv tuli nagu äikesekärgatus: külm, märg, kõle. Nagu Buonarroto oli ennustanud, jooksis katus läbi. Micbelangelo ja Argiento nihutasid töölaua ja voodi kuiva kohta, tõid ääsi õuest tuppa. Michelangelo kandis peas bolonja mütsi, mis oli tõmmatud üle kõrvade. Ta sõõrmed paistetasid ja tegid talle alati valu ning hingamisraskusi.

Ta ostis rauast söepanni ja pidas seda töötooli all, mis soojendas teda altpoolt, aga kohe, kui ta läks toas teise kohta, tardus ta veri. Ta laskis Argientol osta veel kaks söepanni ja korvide viisi sütt, milleks neil õigupoolest ei jätkunud rahagi. Kui tal sõrmed läksid külmast siniseks, proovis ta raiuda, villased sõrmikud käes. Tunni pärast juhtus õnnetus, tükk marmorit pudenes lahti ja ta tundis, nagu oleks süda kukkunud alla jalgade juurde, kui mar-moritükk maha kukkus.

Ühel pühapäeval tuli Argiento oma retkelt tagasi palavikus ja imelikuna. Keskööks oli tal juba kõrge palavik. Michelangelo tõstis ta tema puusängilt ja asetas oma voodisse. Hommikul Argiento sonis, higistas rängalt, hüüdis sugulaste nimesid, jutustas katkendlikke lugusid peksmistest, õnnetustest. Michelangelo pühkis tal higi ja mitu korda pidi ta poissi kinni hoidma, et see voodist välja ei hüppaks.

Koidu ajal kutsus ta ühe möödamineja ja saatis ta arsti järele. Arst seisis uksekünnisel ja hüüdis: «See on katk! Põleta kõik ära, mis ta on puudutanud pärast kojutulekut!» ja põgenes.

Michelangelo saatis Gallile sõna. Maestro Lippi heitis ainult korraks pilgu ja ütles pilklikult:

«Lora, see pole mingi katk. Kvartaanpalavik. Kas ta on hiljuti käinud Vatikani kandis?»

«Ta käis seal pühapäeval.»

«Ja arvatavasti jõi seisvat vett müüri-äärsest kraavist. Mine prantsuse munkade juurde Esquilinusele, need teevad kleepuvaid pille salveist, soolast ja kolokvindist.»

Michelangelo palus üht naabrit istuda Argiento juures. Tal kulus peaaegu terve tund, kui ta läks paduvihmas läbi linna, mööda pikka, Trajanuse foorumist algavat tänavat, mööda Augustuse foorumist ja Constantinuse basiilikast, Kolosseumist, siis Esquilinuse künkast üles kloostrisse. Pillid leevendasid Argiento peavalu ja Michelangelo arvas juba, et haigus hakkab kahe rahulikuma päeva järel mööda minema. Kuid siis algas sonimine uuesti.

Nädala lõpuks oli Michelangelo surmani väsinud. Ta oli toonud Argiento voodi suurde tuppa ja tal õnnestus vahetevahel mõni hetk magada, kui Argiento tukkus, kuid toiduküsimus oli halvem kui une puudumine, sest ta ei tahtnud poissi üksinda jätta.

Balducci koputas uksele.

«Ma ütlesin ju sulle, et võta see prantsuse tüdruk tagahoovist. Kui tema oleks haigeks jäänud, oleks ta pere teda põetanud.»

«Ärgem mingem tagurpidi,» ütles Michelangelo väsinult. «Edasi-minekki on küllalt raske.»

«Sa ei saa teda siin pidada. Sa oled nagu luukere. Vii ta Santo Spirito haiglasse.»

«Ja lasen tal seal surra.»

«Miks peaks ta haiglas kiiremini surema?»

«Sellepärast, et seal ei põetata kedagi.»

«Kuidas siis teie teda põetate, doktor Buonarroti?»

«Ma hoian ta puhta, valvan teda... Tema hoolitses minu eest, kui ma vigastasin silma. Kuidas võiksin ma teda haiglasse jätta? See ei oleks kristlik.»

«Kui sa tingimata tahad sooritada enesetappu, siis võin sulle tuua toitu igal hommikul, enne kui panka lähen.»

Michelangelo silmad täitusid tänulikkusega. «Balducci, sa vaid näitled küünikut. Siin on raha, osta mulle käterätte ja paar lina.»

Michelangelo pöördus ja märkas, et Argiento teda vaatab.

«Ma suren.»

«Ei, sa ei sure, Argiento. Maameest ei tapa miski muu kui pähe kukkuv kivi.»

Haigus möödus kolme nädalaga. Kõige rohkem tegi Michelangelole muret peaaegu kuupikkune tööaja kaotus. Ta hakkas kartma, et ei jõua kuju õigeks ajaks lõpetada. Talv oli Roomas halastavalt lühike. Märtsikuul paistis campagna'l kirgas, hele päike. Töötoa kivid hakkasid sulama. Ja ilma soojenedes tuli San Dionigi kardinal vaatama, kuidas tema «Pietä» edeneb. Iga kord, kui Michelangelo teda vaatas, tundus, et rohkem tähelepanu on osutatud rüüle kui kehale. Ta küsis Michelangelolt, kas ta sai oma töötasu täpselt kätte. Michelangelo kinnitas, et oli saanud. Nad seisid massiivse valge kivirahnu ees keset tuba. Kujud olid veel ebamäärased, palju vaheainet oli veel toeks, kuid Michelangelo oli raiunud mõlemad näod peaaegu valmis ja see huvitaski kardinali kõige enam.

«Ütle mulle, mu poeg,» lausus ta tasa, «kuidas Madonna nägu on püsinud nii noor, noorem kui ta pojal?»
«Teie Heldus, mulle tundub, et Neitsi Maarja ei vanane. Ta on puhas, ja seepärast on ta säilitanud oma noorusvärskuse.»
Vastus rahuldas kardinali.
«Ma loodan, et sa lõpetad kuju augustis. Mu hardaim soov on pidada jumalateenistus San Pietros, kui kuju kohale asetatakse.»

11.

Ta raius raevukalt esimesest koidukiirest pimedani, siis viskus õhtulist söömata ja täies riides voodisse nagu surnu. Ta ärkas kesköö paiku värskena, ta meel kihas skulptuurialastest ideedest, ta igatses asuda marmori kallale. Ta tõusis, näris leivakannikat, süütas vasklambi, milles ta põletas oliiviõli jäänuseid, ja püüdis selle asetada niisuguse nurga alla, et ta heidaks valgust sellele kohale, mida ta raius. Valgus oli liiga hajuv, ta ei usaldanud peitlit kasutada.
Ta ostis paksu paberit, tegi sellest torumütsi, keeras selle ümber metalltraadi ja keskele tegi küllalt suure silmuse, kuhu pistis küünla. Kui ta hoidis näo mõne tolli kaugusel marmorist, oli valgus hele ja ühtlane. Marmoritagumine ei äratanud ka Argientot, kes magas köögis veevalamu all, vaip üle pea. Küünlad põlesid ruttu, pehme vaha jooksis üle pabermütsi ääre laubale, kuid ta tundis oma leiutisest rõõmu.
Ühel õhtul hilja kuuldus terav koputus uksele. Ta avas ukse ja leidis sealt Leo Baglioni, kes oli rõivastatud indigosinisesse samet-mantlisse, ümbritsetud noortest, kes hoidsid käes savilaternaid või pikkade varte otsa kinnitatud vahatõrvikuid.
«Ma nägin valgust ja tulin vaatama, mis sa teed sel neetud tunnil. Sina töötad! Mis asi see sul kulmukarvades on?»
Michelangelo näitas neile uhkelt oma mütsi ja küünalt. Leo ja ta sõbrad olid naerust lämbumas.
«Miks sa ei kasuta kitserasva, see on kõvem, sa ei tarvitse seda kogu öö noolida,» hüüdis Leo, kui jälle hingata sai.

Argiento kadus järgmisel päeval pärast õhtusööki ja tuli tagasi teisel õhtutunnil, selg küürus nelja raske kompsu all, ning heitis selle voodile.
«Signore Baglioni saatis mulle järele. Need on tema kingid.»
Michelangelo võttis välja kõva kollase rasvaküünla.
«Mul pole tema abi vaja!» hüüdis ta. «Vii need tagasi!»
«Ma katkestasin oma käed, kui nad Campo dei Fiorilt siia tõin. Mina neid tagasi viima ei hakka. Panen nad ukse ette õue ja põletan nad kõik koos ära.»
«Hea küll, vaatame, kas nad on paremad kui vahaküünlad. Kuid kõigepealt pean suurendama traatsilmust.»
Leo teadis, mis ta rääkis: kitserasv sulas aeglasemalt ega tilkunud üldse.
Töö jagas öö kaheks, millest üks pool oli magamiseks, teine töötamiseks, ja töö laabus tal kiiresti, kui ta raius Maarja rüü laiu

väliskurde, Kristuse alakeha, ta jalgu, millest üks oli tõstetud, nii et see paistaks eestpoolt; selle ja Maarja väljasirutatud käe vahele jättis ta ühendava marmorsideme.
Ta tõrjus tagasi kõik kutsed, ei külastanud ühtki oma sõpra, kuid Balducci tõi talle kogu aeg uudiseid: kardinal Giovanni, kellest Borgiad ei tahtnud midagi teada ega näha, oli läinud Euroopasse reisima; Piero püüdis koguda sõjaväge kolmandaks kallaletungiks Firenzele ja koloonia oli talle sulgenud uksed; Torrigiani oli astunud

ohvitserina Cesare Borgia sõjaväkke ja läinud Vatikanile Romagnat vallutama. Borgia pani kirikuvande alla ülemusi ja kirikumehi, anastades nende maad ja varad. Ükski firentselane ei teadnud, millal võis tulla tema järjekord.

Ühel kaunil suvehommikul, mil õhk oli nii läbipaistev, et Albano mäed näisid olevat kohe teispool piazza't saatis Paolo Rucellai talle sõna, et ta tuleks nii ruttu kui võimalik. Michelangelo mõtles endamisi, mis tungivaid uudiseid Paolol küll võis olla. «Michelangelo, sa oled nii kõhn.»

«Skulptuur muutub paksemaks, mina kõhnemaks. See on asjade loomulik käik.»

Rucellai vaatas teda imestades. «Ma tahtsin sulle öelda, et eile sain kirja oma nõolt Bernardolt. Firenze kavatseb välja kuulutada skulptuurivõistluse.»

Michelangelo parem käsi hakkas värisema: ta asetas vasaku käe sellele peale, et teda rahustada.

«Võistluse?»

«Bernardo kirjas öeldakse: «Võistluse eesmärgiks on viia lõpule see marmorsammas, mille Agostino di Duccio on juba valmis tahunud ja mis seisab nüüd katedraali töökojas.»

«Duccio kivi!»

«Sa tead seda?»

«Tahtsin seda osta Signorialt oma «Heraklese» jaoks.»

«See tuleks sulle kasuks, kui sa teda hästi mäletad.»

«Ma näen teda oma silme ees, nagu lebaks ta praegu siinsamas ruumis.»

«Kas suudaksid sellest midagi head valmis teha?»

Michelangelo silmad särasid: «Dio mio!»

«Kirjas öeldakse, et Nõukogu kirjeldab marmorit, nagu oleks see «halvasti tehtud ».»

«Ei, ei, see on üllas kivi. See oli juba kivimurrus halvasti lahti raiutud ja Duccio raius keskelt liiga sügavale.»

«Sa siis tahaksid võistlusest osa võtta?»

«Rohkem kui midagi muud siin maailmas! Ütle mulle, missugune peab olema teema: poliitiline, usuline? Kas see on mõeldud

329

ainult Firenze kujureile? Kas ma pean elama seal, et võistlusest osa võtta? Kas nad tahavad ..'.»

«Pea, pea,» hüüdis Rucellai, «minul ei ole asja kohta mingeid muid teateid. Kuid ma palun Bernardot, et ta saadaks mulle üksikasjalisemaid teateid.»

«Ma tulen tuleval pühapäeval uudiseid kuulama.»

Rucellai naeris. «Selle aja jooksul ei jõua vastus veel kohale, kuid tule lõunasöögile ja me valmistame sind võistluse jaoks ette.»

«Kas ma võiksin oodata senikaua, kui saad vastuse?»

Kestis kolm nädalat, enne kui Rucellai talle sõna saatis. Michelangelo jooksis trepist üles raamatukogusse.

«Uudiseid on, aga mitte palju. Võistluse tähtaega ei ole kindlaks määratud. See on kõige varem tuleval aastal. Vastu võetakse ainult Firenze kujurite töid ...»

«Ma pean sinna tagasi minema.»

«Aga töö iseloomu ei ole Villagildi nõukogu ja katedraali ülevaatajad veel kindlaks määranud.»

«Katedraali? Siis peab see olema usuteemaline marmorkuju. «Pietä» järgi lootsin raiuda midagi teistsugust.»

«Villagild maksab, sellepärast kujutlen, et nemad võivad valida. Niipalju, kui ma tunnen seda rahvast, peab see olema Firenze kuju.»

«Firenze? Nagu Marzocco?» Rucellai muheles Michelangelo meelepahale. «Ei, ei, mingi uus lõvi. Sümbol, mis kujutab võib-olla uut vabariiki ...»

Michelangelo sügas segaduses kukalt, kasutades sõrmi nagu hambulist peitlit. «Missugune skulptuur kujutaks vabariiki?»

«Võib-olla see ongi osa võistlusest? Kunstnik peab selle neile selgitama.»

Paolo külvas ta üle uudistega, kui need saabusid üle Sabatini mägede Firenzest: võistlus toimub aastal 1500, mil pühitsetakse Baptisteeriumi uste võistluse saja-aastast juubelit. Villagild loodab, et samuti nagu Ghiberti, Brunelleschi ja Della Quercia võistlus sada aastat tagasi, tõmbab ka Duccio kivi kujureid kogu Itaaliast kokku.

«Kuid praegu on juba 1499. aasta suvi. Mul on veel «Pietä» kallal palju tööd.» Michelangelo nägu oli murelik. «Ma ei või kiirustada, töö on liiga tähtis, liiga kallis mulle. Aga kui ma ei saa seda õigeks ajaks valmis?»

Paolo asetas käe ümber ta värisevate õlgade. «Ma toon sulle korrapäraselt teateid. Villagild vaidleb veel mitmelgi koosolekul ja mitu kuud, enne kui määrab tingimused.»

330

San Dionigi kardinal kaotas võidujooksus ajaga. Tema Heldus ei näinudki iial oma kuju valminuna, kuigi saatis viimased sada tukatit Galli pangale augusti algul, kui skulptuur pidi paigutatama oma kohale. Kardinal suri vaikselt palvetades. Jacopo Galli oli matusel koos Michelangeloga, seistes kuueteistkümne jala pikkuse ja üheksa jala laiuse katafalgi alumises otsas kiriku sammaste vahel; peaaltari taga olid lauljad. Teel Galli koju, küsis Michelangelo:

«Kes otsustab, kas «Pietä» on või ei ole «kaunim kui ükski teine Roomas praegu nähtaval olev marmorkuju»?»

«Kardinal juba otsustas selle. Pärast sinu juures käimist maikuus. Ta ütles, et sa oled täitnud lepingu. Sellest aitab minule. Millal arvad töö valmis saavat?»

«Kulub veel kuus kuni kaheksa kuud.»

«Siis see valmib just rõõmuaastaks. Siis tuleb sulle vaatajaid kogu Euroopast.»

Michelangelo niheles rahutult istmel.

«Kas saadaksite viimased sada tukatit mu perekonnale? Neil on jällegi mingisugused raskused.»

Galli vaatas teda teravalt: «See oli su viimne maksuosa. Sa ütled, et sul on veel kuus või kaheksa kuud tööd ees, ja ma olen saatnud peaaegu kõik kardinali tukatid Firenzesse. See paistab olevat nagu põhjatu kaev.»

«Selle raha tahan ära kasutada selleks, et osta kauplus vendadele Buonarrotole ja Giovansimonele. Buonarroto ei leia endale nähtavasti kohta. Pärast Savonarola surma on Giovansimone käinud vahel tööl, siis kaob jälle päevadeks. Kui nad leiaksid hea kaupluse ja mina saaksin oma osa kasudest...»

«Michelangelo, kui kumbki neist pole hea ärimees, kuidas saavad nad siis kasu?» Galli oli lootusetu, aga kui ta uuesti kõnelema hakkas, oli ta hääl lepitav. «Ma ei või lubada, et sa heidaksid oma raha tühja auku. Sa pead olema praktiline ja kaitsma end tuleviku vastu. Kaheksakümmend protsenti «Bakhose» ja «Pietä» eest saadud rahast on läinud su perekonnale. Ma peaksin vist seda teadma. Olen su pankur.»

Michelangelo laskis pea norgu, ta sosistas: «Buonarroto ei taha tööd teha võõraste heaks, sellepärast pean mina talle äri muretsema. Ja kui ma ei saa Giovansimonet nüüd õigele teele juhtida, siis ei tule mul selleks enam iial võimalust.»

Raha saadeti Firenzesse, Michelangelo jättis endale ainult mõne tukati. Kohe tundis ta, et tal puudusid tööriistad raiumiseks, köögi-nõud, rõivad enesele ja Argientole. Ta vähendas toiduannust, andis Argientole raha ainult kõige lihtsama toidu jaoks. Nende riided muutusid näruseks. Alles Lodovico kiri tõi ta mõistusele.

331
Kallis poeg,
Buonarroto ütleb, et sa elad seal suures viletsuses. Viletsus on halb, kuna see on pahe, mis ei ole ei jumalale ega ligimesele meelepärane ja teeb kahju nii ihule kui ka hingele ... Ela korralikult ja vaata, et sa pole puuduses, väldi ebameeldivusi... Eelkõige pea hoolt oma pea eest, hoia see mõõdukalt soe ja ära pese ennast iialgi. Lase ennast masseerida, kuid ära pese ennast!

Ta läks Paolo Rucellai juurde, laenas need kakskümmend viis floriini, mis ta oli kahe aasta eest tagasi andnud, viis Argiento «Trattoria Toscanasse» bistecca alla fiorentina't sööma. Koduteel ostis ta endale ja Argientole uue särgi, paari pikki sukkpükse ja sandaalid.
Järgmisel hommikul tuli Sangallo ateljeesse erutatuna, kuldsed vurrud turris:
«Sinu lemmikkirik, San Lorenzo in Damaso, hävitatakse. Sada nikerdatud sammast viiakse minema.»
Michelangelo ei suutnud oma sõbra juttu jälgida.
«Istu siia! Alusta nüüd uuesti! Mis juhtub San Lorenzoga?»
«Bramante, uus arhitekt Urbinost! Ta on pugenud kardinal Ria-riole külje alla... andnud talle idee sambad kirikust koristada ja täiendada nendega tema palee õue.» Sangallo väänas käsi, nagu oleks ta tahtnud rääkida käte abil. «Kas sa arvad, et suudaksid takistada Bramantet?»
«Mina? Aga kuidas? Mul pole mingisugust mõju kardinalile, ma pole teda näinud peaaegu kaks aastat...»
«Leo Baglioni.. . Kardinal usaldab teda.»
«Ma lähen kohe.»
Kui ta Campo dei Fiorile jõudis, püüdis ta meelde tuletada, mis talle oli jutustatud Bramante kohta: viiskümmend viis aastat vana, Urbinost pärit, oli töötanud Milaano hertsogi arhitektina ja tulnud Rooma aasta algul, kavatsedes elada oma Lombardia säästudest, kuni on läbi uurinud ja selgeks õppinud muinas-roomlaste arhitektuurikunsti; umbes samuti, nagu oli teinud Sangallogi, mõtles Michelangelo.
Ta pidi Baglionit mitu tundi ootama. Leo kuulas ükskõikse näoga, nagu alati, kui teised inimesed puistasid talle oma südant tühjaks, ning ütles siis vaikselt:
«Tule, lähme Bramantet vaatama. See on tema esimene töö Roomas. Kuna ta on auahne, siis ma kahtlen, kas saad teda veenda plaanist loobuma.»
Lühikesel matkal palee õue kirjeldas Leo Bramantet kui «üsna meeldivat meest, kellega on täiesti meeldiv vestelda, alati rõõmus
332
ja lõbus ning suurepärane anekdootide ja mõistatuste jutustaja. Ma pole näinud, et ta oleks kunagi kaotanud head tuju. Bramantel on juba palju sõpru Roomas.» Ta heitis silmanurgast Michelangelole pilgu. «Ma ei saa sedasama sinu kohta öelda.»
Nad lähenesid paleele. Leo ütles: «Seal ta ongi, mõõdab parajasti sammaste aluseid,»
Michelangelo seisis õueväraval, vaatas Bramantet ja hakkas teda sügavasti vihkama kohe esimesest pilgust, kui ta nägi tema suurt paljast pead, millel üksikud järele jäänud juuksetutid kasvasid kuklas, kumerat suurt laupa ja kulme, ilmetuid rohelisi silmi; nöbinina ja roosinupusuu jäid hiiglasuure pea kõrval varju. Kui Michelangelo vaatas, lükkas Bramante mõned kivid kõrvale, ta härjakael ja lihaselised õlad näitasid atleedi jõudu.
Leo tutvustas neid. Bramante tervitas Michelangelot südamlikult, jutustas neile lustaka anekdoodi. Leo naeris südamest. Michelangelot ei huvitanud see üldse.

«Te ei armasta naerda, Buonarroti?» küsis Bramante.

«San Loirenzo varemeteks lammutamine ei tundu mulle naljakana.»

Bramante kehitas õlad lõua kõrgusele nagu poksija, kes ennast kaitseb. Mõlemad mehed vaatasid Leod. Baglioni jäi erapooletuks.

«Mis on teil nende sammastega asja?» küsis Bramante ikka veel viisakana. «Kas olete kardinal Riario arhitekt?»

«Ei, ma pole isegi mitte tema skulptor. Kuid see kirik on minu meelest Itaalias kauneim. Selle hävitamine on puhas vandalism.»

«Vastupidi, need sambad on tarbekaup. Teate vist, et need võeti Pompeiuse teatrist aastal 384 ja toodi üle siia kirikusse. Kogu Rooma on suur kivimurd neile, kes oskavad kasutada ta kive. Lammutaksin kõik, kui mul oleks võimalus ehitada midagi kaunimat selle asemele.»

«Kivi kuulub sinna paika, mille jaoks ta on kavatsetud ja raiutud.»

«See on aegunud mõtlemisviis, Buonarroti. Kivi kuulub sinna paika, kus arhitekt teda vajab. Mis on vana, see peab surema.» «Ja palju uut sünnib surnuna!» Bramante heale tujule jõudis lõpp.

«Teie ei tunne mind. Te ei või olla tulnud siia omal algatusel. Keegi on teid selleks siia saatnud. Öelge, kes on minu vastane?»

«Teie kriitikuks on kogu Itaalia parim arhitekt, Lorenzo de' Medici Poggio ja Caiano villade ehitaja, Milaano hertsogi palee kavandaja Giuliano da Sangallo.»

Bramante pahvatas pilkavalt naerma. «Giuliano da Sangallo! Mis teeb tema Roomas! Restaureerib kiriku katust? Selleks see

333

vana käbi kõlbab küll. Aasta pärast olen ma tema igavesti Roomast minema kihutanud. Kui te nüüd ehk oleksite nii lahke ja kaoksite mu teelt eest, saaksin jätkata kogu maailma kauneima õue loomist. Tulge kunagi siia tagasi, siis näete, kuidas Bramante ehitab.»

Kõndides Baglioni maja poole, ütles Leo: «Kui ma Roomat üldse tunnen, siis jõuab ta veel kaugele. Paha mees vaenlaseks.»

«Mul on sihuke aimus, et ma saan seda veel omal nahal tunda,» vastas Michelangelo süngelt.

12.

Tema ülesandeks oli eostada marmor nähtava vaimuga. Ent isegi vaimulikus teemas sukeldus ta sügavalt inimesse kui tervikusse, kelles avaldus elu igas närvis, lihases, soones, luus, nahas ja juustes, sõrmedes, silmades ja suus. Kõik pidi ärkama ellu, kui ta lõi jõudu ja monumentaalsust, kehastades inimese tugevust marmoris. Ta raius ülespoole, kasutades ära oma teadmisi vormidest, mis olid tulnud esile juba allpool, ja vaistu, mis oli niisama vana ja sügav, nagu kaua maapõues peitunud marmor, et anda Maarjale ilmet, mis tulenes mitte üksnes Maarja läbielamustest, vaid kogu raidkuju tunnetusest. Ta seisis, pea Maarja näost madalamal, käed tõstetud oma lauba kõrgusele, tööriistad längus ülespoole, raius ja püüdis Pietä draamale nii lähedale jõuda kui iganes võimalik. Kivirahn nägi teda näost näkku, raiuja ja raiutav mähkusid õrna tagasihoidlikku kurbusse. Ta jättis kaugele maha sünged, andeksandma-tud Pietä'd, kelle armuläkituse veri oli minema uhtunud. Ta ei tahtnud luua valu. Naelaaugud Kristuse jalgade ja käte küljes olid väikesed punktid. Vägivallast ei olnud mingeid jälgi. Jeesus magas rahulikult ema käte vahel. Nende

kahe kuju kohal oli kiirgust, selgust. Tema Kristus äratas sügavaimat kaastunnet, mitte kohkumust neis, kes asusid väljaspool skulptuuri ja vastutasid sündmuse eest.

Tema uskumus kajastus tema kujude ülevuses. Nendevahelise harmoonia kaudu avaldas ta jumala universumi harmooniat. Ta ei püüdnud Kristusest teha jumalust, kuna ta poleks teadnud, kuidas seda teha, vaid kaunilt inimlikku. Neitsi pea sündis õrnana, ta näojooned olid firentselikud, tal oli vaikiv, kahvatu, rahulik tütar-lapsenägu. Tema ilmes eraldas Michelangelo jumalikku ja ülevat. Ülev tähendas temale ülimat ja täiuslikku. Ta mõtiskles: «Kujude tähtsus seisab nende inimlikes omadustes; näo ja keha ilu kajastab nende vaimusuurust.»

334

Ta märkas, et ta saavutab vormirikkuse, kusjuures vormid kajastasid neid armastusrohkeid päevi, mis ta oli neile pühendanud.

Balducci tõi talle uudise, et Sansovino, tema kaasõpilane Medici aiast, oli pärast Portugalis töötatud aastaid Firenzesse tagasi pöördunud ja talle oli tehtud ülesandeks valmistada Baptisteeriumile marmorgrupp «Püha Johannes Kristust ristimas». Teda peeti iseenesestmõistetavalt Duccio kivivõistluse loogiliseks võitjaks.

«Sansovino on hea kujur,» ütles Michelangelo lojaalselt.

«Kas parem kui sina?» Ta neelatas, enne kui vastas: «Ta viib kõik, mida alustab, hästi lõpule.»

«Kas sa arvad, et ta võib sind võita?»

Michelangelo võitles jällegi vastuse leidmisega. «Me mõlemad teeme oma parima.»

«Ma pole sind iial nii tagasihoidlikuna näinud.»

Michelangelo punastas. Ta oli kindlasti otsustanud esitada parema kavandi kui Sansovino ja võistluse võita, kuid ta ei tahtnud Sansovinost halba kõnelda.

«Leo Baglioni ütleb, et mul on vähe sõpru, kuid Sansovino on mu sõber. Ma kavatsen tema sõpruse säilitada.»

«Torrigiani võtab ka võistlusest osa ja räägib kõigile, et tema saab Duccio marmori sellepärast, et ta oli Medicite vastane. Ja kuna sina pooldasid Pierot, siis ei lubata sind võistlusest osa võtta. Paolo Rucellai ütleb, et sa pead varsti Firenzesse tagasi pöörduma, et Signoriaga rahu sõlmida.»

See teade maksis Michelangelole mitme öö une. Tal oli põhjust õnnistada Baglionit tema kitserasvaküünalde rikkaliku tagavara eest.

Jaanuari keskpaiku hakkas lund sadama. Sadas kaks päeva rängalt, millele kaasnes põhjatuul. Kõle külm kestis mitu nädalat. Michelangelo suletud õue tekkisid kõrged lumehanged. Tubades oli jääkülm. Jäist põhjatuult ei saanud kuidagi takistada puhumast läbi puuseinte ja lõuendist eesriiete. Kolm söepanni ei mõjunud üldse. Michelangelo töötas, müts ja kõrvalapid peas, vaip ümber õlgade kinnitatud. Veebruaris tuli uuesti lund ja pakast. Linn oli vaikne, turud mahajäetud, poed kinni, sest jää, lörts ja külmunud pori muutsid tänavad läbipääsmatuks.

Michelangelo ja Argiento kannatasid. Michelangelo võttis poisi oma voodisse magama, et teineteist soojendada. Niiskus tungis sisse läbi krohvi. Kuna lumi kattis katust, voolas vett sisse vähem, kuid seda kauem aega. Söevarud olid puudulikud, hinnad kerkisid nii rängalt, et Michelangelo suutis osta korraga ainult üpris väikese koguse. Argiento kulutas tunde, otsides ümberkaudseilt põldudelt lume alt põletuspuid.

335

Michelangelo külmetas ning jäi palavikku. Argiento leidis kuskilt poolelijäänud ehituse juurest kaks telliskivi, ajas need tulel kuumaks, mähkis nad käterättidesse ja

pani Michelangelo jalgade juurde, et palavikku alla võtta. Ta toitis teda kuuma loomaliha-leemega. Töötamine oli võimatu, Michelangelo ei suutnud enam lugeda päevi, mis tal kaotsi läks. Õnneks oli jäänud veel ainult poleerimine. Tal ei olnud jõudu .raskeks tööks, mida nõudis raiumine.

«Pietä» tahtis Michelangelo poleerida nii läikivaks, kui iganes võimalik, ta tahtis, et selle pind peegeldaks veatut, sametpehmet ülevust. Esimesel soojal päeval läks ta Trasteveresse ja ostis mitu suurt tükki pimsskivi, purustas need vasarahoobiga, otsides siledamaid pindu. Ta võttis kivi pihku ja nühkis sellega pikki, siidpeeni paralleelseid süüsid Madonna rüül ning Kristuse rinda ja jalgu. Ta häilis aeglaselt, ääretu kannatlikkusega, mis kestis pikki päevi ja nädalaid. Nüüd läks tal tarvis teravamaid ääri, ta lõhestas pimsskivi peitliga, lõikas sobivaid tükke, et pääseda juuste, rõivaste, sõrmeküünte süvendeisse, õõntesse ja lainetesse. Lõpuks valmistas ta teravaäärelisi kilde, mis näisid nagu primitiivsed nooleotsad, ja häilis nendega Kristuse ninasõõrmete kaari. Ta ei viimistlenud Maarja selga, sest kuju pidi istuma nišis, vaid jättis marmori uurdeliseks ja triibuliseks, samuti nagu need kivid, millel ta istus. Häilitud ja hõõguv valge marmor valgustas räpast tuba, otsekui oleks see olnud klaasmaalidega kaunistatud kabel. Vähenõudlik kunstnik oli tõepoolest loonud kauni teose.

Sangallo nägi esimesena valmis kuju. Ta ei kommenteerinud marmorkuju religioosset aspekti, vaid õnnitles Michelangelot kolmnurgakujulise kompositsiooni arhitektoonika, joonte ja kivimasside tasakaalu puhul.

Jacopo Galli tuli ateljeesse ja uuris «Pietäd» vaikides. Natukese aja pärast ütles ta vaikselt: «Ma olen täitnud oma lepingu San Dionigi kardinaliga: see on kauneim marmorkuju, mida võib Roomas tänapäeval näha.»

«Olen mures kuju paigaleasetamise pärast,» ütles Michelangelo. «Meie lepingus ei ole öeldud, et meil on õigus «Pietäd» asetada San Pietro kirikusse. Nüüd, kus kardinal on surnud...»

«Ma ei küsi midagi. Paigutame selle sinna vaikselt. Mida keegi ei tea, sellele ei saa keegi vastu hakata.»

Michelangelol hakkas hirm. «Te mõtlete, et me sokutame kuju kohale salaja?»

«Mitte salaja. Ainult ettevaatlikult. Kui «Pietä» on juba nišis, ei viitsi keegi hakata seda sealt ära viima.»

«Kuid paavst soosis kardinali. Ta korraldas talle kolmepäevase

336

matuse. Ta andis talle loa kuju Kuningate kabelisse üles seada. Miks peaks keegi tahtma seda ära viia?»

«Kindlasti ei tahagi keegi,» ütles Galli rahustavalt. «Aga kui sa võtaksid oma kiviraiujast sõbrad appi homme pärast lõunat, kui linn puhkab.»

Kujul oli nii palju väljaulatuvaid osi: käed, jalad, voldid, et ichelangelo ei usaldanud kuju teise kohta viimiseks kasutada palke või vintse, vaatamata sellele, kui hoolikalt ta oleks selle kinni mähkinud. Ta palus Guffattit tulla töökotta, näitas talle «Pietäd» ja arutas temaga seda küsimust. Guffatti seisis vaikides kuju ees, siis ütles:

«Ma toon oma perekonna kohale.»

Selgus, et sellesse kuulus peale kolme tugeva poja veel terve hulk onu- ja lellepoegi. Nad ei lasknud Michelangelol puudutadagi kuju, mähkisid ta poolde tosinasse räpasesse vaipa ja tõstsid kuju alusest kinni hoides. Toimingut saatsid hüüded, vaidlused ja käsklused. Nad kandsid «Pietä» kaheksa tugeva mehe jõul vanasse vankrisse, mille põhjal olid õled, ja sidusid ta köitega kinni. Michelangelo valvates tagaluuki liikusid nad ettevaatlikult mööda sillutatud Via Posterulat, üle Sant' Angelo silla, siis mööda hiljuti avatud siledat Via Alessandrinat, mille paavst oli

lasknud ehitada sajanda aastapäeva auks. Esimest korda pärast Rooma tulekut oli Michelangelol põhjust Borgiat õnnistada.

Guffattid peatasid vankri kolmekümne viie astmelise trepi jalal. Üksnes see, et neil oli püha koorem, takistas neid kurja vandumast, kui nad rasket marmorkuju esimesest seitsmeastmelisest järgust üles kandsid, ta siis maha asetasid, et puhata ja laubalt higi pühkida, seejärel kuju uuesti üles tõstsid ja aatriumi kaudu, suliseva purskkaevu lähedalt kirikuuksest sisse kandsid.

Kui Guffattid uuesti puhkamiseks peatusid, jõudis Michelangelo tähele panna, et basiilika oli veel rohkem viltu kui sellal, mil ta tööd alustas. See oli nüüd nii lagunenud, et paistis olevat võimatu seda parandada. Ta neelas raskelt, mõeldes, et ta peab asetama oma armastatud «Pietä» basiilikasse, mis enam kaua püsti ei seisa. Võibolla pühib juba esimene Albano küngastelt vuhisev tuulehoog ta maapinnalt? Ta nägi vaimusilmas end juba kivihunniku otsas roomamas ja laialipaisatud kuju tükke otsimas, ja ta rahunes alles siis, kui talle tulid meelde Sangallo joonised, millest paistis, kuidas San Pietrot võidaks toestada.

Guffattid tõstsid taaga uuesti üles. Michelangelo juhtis nad viie-löövilisse basiilikasse, mille sajad sambad olid kogutud kõikjalt Roomast siia Prantsuse kuningate kabelisse, troonil istuva Kristuse hiigelkuju vasakule poole. Guffatid lasksid oma kandami

ettevaatlikult tühja niši ette maha, vallandasid vaibad, pühkisid käed higist puhtaks ja tõstsid «Pietä» aupaklikult tema kohale. Michelangelo seadis ta soovitud asendisse. Guffatti perekond ostis vanalt mustas rüüs naiselt küünlad, süütas need ja pani kuju ette.

Nad keeldusid võtmast skuudotki tunde kestnud ränga töö eest.

«Me saame oma tasu taevas,» ütles pereisa.

See oli parim austusavaldus, mis Michelangelo võis saada. See oli ka ainuke austusavaldus, mis talle osaks sai.

Jacopo Galli tuli kabelisse Balducci saatel. Ta lausa värises rõõmust. Guffatti küsis oma perekonna keskel seistes: «On's see kõik? Ei missat? Ei preestri õnnistust?»

Galli vastas: «Seda õnnistati juba raiumise ajal.»

Guffattid ja Argiento põlvitasid «Neitsi» ette. lõid risti ette, pomisesid palve. Michelangelo tõstis pilgu «Pietäle», tundes end tühjana ja kurvana. Kui ta tuli kabeli uksele ja vaatas viimast korda tagasi, nägi ta, et Neitsigi oli kurb ja üksik, kõige üksikutn inimolend, keda jumal oli eales maa peale loonud.

Ta tuli San Pietro kirikusse iga päev tagasi. Vähesed linna tulnud palverändajad võtsid nõuks Prantsuse kuningate kabelis käia. Need, kes käisid, põlvitasid kiiresti «Pietä» ees, lõid risti ette ja liikusid edasi.

Kuna Galli oli andnud nõu tegutseda salaja, teadsid Roomas vähesed, et kuju oli paigale asetatud. Michelangelo ei kuulnud arvustusi, isegi mitte vastukäivaid, nagu Galli aias luuletajailt ja akadeemikuilt. Paolo Rucellai, Sangallo, Cavalcanti külastasid San Pietro kirikut; ülejäänud Firenze koloonia oli nii vihane Savonarola hukkamise pärast, et keeldusid Vatikani müüride vahele jalgagi tõstmast.

Pärast ligi kaheaastast andunud tööd istus Michelangelo oma rõõmutus toas, mis oli nüüd tühi, nukker. Keegi ei tulnud kõnelema skulptuurist. Ta oli nii väsinud, et ei suutnud mõelda isegi Duccio kivile. Galligi ei uskunud, et oleks olnud sobiv hetk talle uut tööd otsida.

Ühel õhtupoolikul läks ta San Pietro kirikusse, nägi peret, kuhu kuulus mitu täiskasvanud last, tema «Pietä» ees seismas ja elavalt kätega vehkimas. Rõivaste ja

keele järgi otsustades pärinesid nad Lombardiast. Ta läks tasakesi nende kõrvale nende juttu kuulama.

«Uskuge, ma tunnen selle töö ära,» hüüdis pereema. «See on selle osteenolase tehtud, kes teeb kõik hauakivid.»

Ta mees lõi ükskõikselt käega, raputades selle mõtte ära, nagu koer raputab karvadest vett.

338

«Ei, ei, selle on teinud meiekandi mees, Cristoforo Solari, see, keda hüütakse Küürakaks ja kes pärineb Milaanost. Ta on teinud palju sihukesi valmis.»

Samal õhtul kõndis Michelangelo mööda tänavaid, roheline purjelõuendist kott käes. Ta läks San Pietro kirikusse, võttis kotist küünla, pani selle oma kübara traatsilmusesse, küünitas käe uuesti kotti ja võttis välja vasara ja peitli. Ta tõstis tööriistad, kummardus Kristuse kohale, nii et küünal heitis ühtlase valgustuse Neitsi rinnale. Viltu üle rinna kulgevale paelale raius ta hoogsad, dekoratiivsed tähed:

MICHAEL-AGLVS-BONAROVS-FLOENT-FACEBAT

Michelangelo Buonarroti, firentselane, tegi selle.

Ta pöördus tagasi oma tuppa, pakkis asjad kokku. Sajad joonised, mis ta oli teinud «Bakhose» ja «Pietä» jaoks, põletas ta Argiento tehtud tules, sel ajal kui poiss läks Balduccit kutsuma. Balducci saabuski, särk keerdus ja juuksed sassis. Ta lubas mööbliesemed Trastevere kaupmehele tagasi müüa.

Natuke enne koitu asusid Michelangelo ja Argiento Porta del Popolo poole teele, kummalgi lõuendiriidest tehtud kott seljas. Michelangelo üüris kaks muula, nad ühinesid koormakaravaniga ja suundusid esimese aovalge aegu Firenze poole.

KUUES RAAMAT HIIGLANE

Firenze soe juunipäike voolas talle näkku, kui ta vaatas aknast Firenze gildide ülevaataja pruunikaskollast tornitaolist maja. Tulnud Roomast tagasi, tööta ja rahata, oli ta sunnitud Argiento tagasi saatma tema kodutallu Ferrara lähedal ja ise isa laua äärde tagasi pöörduma. Ta sai siiski parima tänavapoolse toa ruumikast korterist, kus Buonarrotid nüüd elasid, sest Lodovico oli paigutanud osa tema Roomas teenitud rahast tulusalt. Ta oli ostnud väikese maja San Pietro Maggiores, kasutanud sellest saadud sissetuleku selleks, et selgitada oma vaieldav õigus Buonarrotide Santa Croce lähedal olevale majale, ja tõstnud siis pere ühiskondlikku seisundit sel teel, et üüris korruse sellest majast, mis oli peenel Püha Prokuluse tänaval, ainult kvartali kaugusel Pazzide palee suursugusest kivikindlusest.

Lucrezia surm oli Lodovico vanaks muutnud. Ta nägu oli kõhnem, põsed sissevajunud. Selle asemel oli ta lasknud juuksed paksuks õlgadeni ulatuvaks pahmakaks kasvada. Nagu Jacopo Galli oli ennustanud, ei olnud midagi välja tulnud ärist, mille Michelangelo oli lootnud asutada Buonarrotole ja Giovansimonele. Buonarroto oli lõpuks saanud töökoha Strozzide kalevikaupluses Porta Rossa lähedal. Giovansimone oli allakäinud nooruk, kes võttis ükskõikselt vastu töökohad, siis aga kadus sealt taas mõne nädala pärast. Sigismondo, kes vaevalt oskas lugeda ja kirjutada, teenis ainult mõne skuudo palgasõdurina Firenze ja Pisa vahelistes tülides. Lionardo oli kadunud, keegi ei teadnud, missugusesse kloostrisse. Tädi Cassandra ja onu Francesco olid haiglased.

Nad olid Granacciga teineteist rõõmsalt sülelnud, kohtumisest õnnelikud. Viimastel aastatel oli Granacci esimese poole oma varandusest kätte saanud ja nagu Ghirlandaio bottega tühjajutukott Jacopo lustakalt rääkis, pidas ta Bellosguardo mägedes väljaspool Porta Romanat asuvas suvilas armukest. Granacci oli nüüdki veel

edasi Ghirlandaio ateljees, aitas David Ghirlandaiot pärast tema venna Benedetto surma ja kasutas vastutasuna ateljeed oma töödeks. Ta lehitses Michelangelo töölaual olevaid kavandeid.

«Märkan, et oled valmis kaupa tegema.»

«Parim ladu kogu Firenzes.»

«Kas kliente on?»

«Ei. Lähen Soggi juurde.»

Granacci muheles. «Talón hästi läinud. Ostis lihapoe Uuel turul.»

340

Nad läksid jalutama osteria suunas puude all, käändusid vasemale Via del Proconsolole, möödusid kaunivormilisest Badia kirikust, siis Borgo dei Grecist, mille ääres oli Baccio d' Agnolo kavandatud Serristori palee, ja tulid välja Via dei Bencile. Siin olid iidne Ghibelline Bardelli palee ja esimesi Alberto paleesid, mille ammastikuga ääristatud õu ja kapiteelid olid Giuliano da Sangallo valmistatud.

Firenze kõneles temale. Kivid kõnelesid temale. Ta tundis nende iseloomu, nende erisugust ehitust, nende pealekuti asuvate kihtide jõudu. Kui kena oli olla taas siin, kus pietra serena oli ehitusmaterjaliks. Mõnedele inimestele oli kivi surnud; «kivikõva», «külm nagu kivi», ütlevad nad. Tema meelest oli kivi maailma kõige elavam algaine. Kui ta libistas sõrmed jälle üle kivi äärjoonte, oli see rütmiline, mõjutatav, järeleandlik, soe, elastne, värvikas, värelev. Ta oli kivisse armunud.

Restoran oli Lungarnos, aias, mida varjutasid viigipuud. Omanik, kes oli ise ühtlasi kokk, läks randa, tõstis köie otsas olevat korvi, pühkis põllega kuivaks trebbiano pudeli ja avas selle laua ääres. Nad jõid Michelangelo tagasituleku auks.

Ta läks nii tuttavatele Settignano küngastele Topolinosid vaatama ja kuulis, et Bruno ja Enrico on abiellunud. Kumbki oli ehitanud oma perekonna jaoks maja kaugemasse otsa ühe toa juurde. Viis lapselast oli juba sündinud ja mõlemad naised olid jällegi rasedad. Ta tähendas:

«Topolinod võtavad oma kätte kogu pietra serena, mis Firenze jaoks raiutakse, kui sama hooga jätkate.»

«Jätkamegi,» ütles Bruno. Ema lisas: «Sinu sõbral Contessina de' Medicil oli pärast tütre surma teine poeg.»

Ta oli juba kuulnud, et Contessina oli Firenzest pagendatud ja elas mehe ning pojaga maapaos ühes talumajas Fiesole põhjanõlvakul, sest nende kodu ja vara olid konfiskeeritud. Ta äi Niccolõ Ridolfi oli üles poodud osavõtu eest vandenõust, mille eesmärgiks oli olnud vabariigi kukutamine ja Piero tagasitoomine Firenze kuningaks. Michelangelo kiindumus Contessina vastu ei olnud nõrgenenud, kuigi nad polnud aastaid kohtunud. Talle oli paistnud, et teda Polnud kunagi meeleldi nähtud Ridolfi palees ja sellepärast polnud ta seal külas käinud. Kuidas võiks ta nüüd minna Contessinale külla pärast tagasitulekut Roomast, kui Contessina on vaene ja eba-soosingus? Kas ei mõisteta tema külaskäiku nüüd, kus neid oli tabanud õnnetus, mingi kaastundeavaldusena?

Linnas endas oli toimunud palju ilmseid muudatusi selle peaagu viie aasta jooksul, mis ta oli ära olnud. Kõndides üle Piazza della Signoria. langetasid inimesed häbis pea, kui möödusid kohast,

341

kus Savonarola keha uii ära põletatud Samal ajal lämmatasid nad oma südametunnistuse hääli tormilise tegutsemisega, püüdes asendada seda, mis Savonarola oli hävitanud, ning kulutasid suuri summasid kulla- ja hõbeseppadele, kalliskivilihvijaile, rõivaste valmistajaile, tikkijaile, terrakota ja puumosaiigi kavandajaile, muusikariistade valmistajaile, käsikirjade illustreerijaile. Piero So-

derini, keda Lorenzo de' Medici oli koolitanud ja pidanud andekaimaks nooreks poliitikuks ja keda Michelangelo oli sageli näinud palees, oli nüüd Firenze vabariigi pea, Firenze ja linnriigi gonjalo-niere ehk pürjermeister-linnapea. Tema teene oli, et Firenze tülitsevate erakondade vahel oli tekkinud teatud üksmeel esimest korda pärast seda, mil võitlus elu ja surma peale oli Savonarola ja Lorenzo vahel alanud.

Firenze kunstnikud, kes olid pagenud linnast, olid saanud teateid tegevuse elavnemisest ja pöördunud tagasi Milaanost, Veneetsiast, Portugalist, Pariisist. Need olid Piero di Cosimo, Filippino Lippi, Andrea Sansovino, Benedetto da Rovezzano, Leonardo da Vinci ja Benedetto Buglioni. Need, kelle töö oli peatunud Savonarola mõjujõu tõttu, lõid nüüd jälle lõkkele: Botticelli, Pollaiuolo, Il Cronaca, jutupuhuja nime all tuntud arhitekt, Rosselli, Lorenzo di Credi, Baccio da Montelupo, Medicite skulptuuriaia naljahammas ja tühjajutulevitaja. Nad olid organiseerinud «Paja ühingu», ja kuigi sellesse kuulus ainult kaksteist liiget, oli igaühel lubatud kaasa tuua neli külalist igakuulisele lõunasöögile Rustici määratu suurde skulptuuriateljeesse. Granacci oli liige. Ta kutsus Michelangelo kohe kaasa, kuid Michelangelo keeldus, eelistades oodata, kuni ta saab mõne tellimuse.

Tema tagasitulekule järgnenud kuud olid sisaldanud vähe tõelist rõõmu. Ta oli läinud Rooma poisikesena, pöördunud tagasi mehena, valmis raiuma marmorimägesid. Kuid pöördudes ringi, et vaadata pimedate silmadega oma «Madonnat ja last» ning «Kentaure», mille ta oli kinnitanud naeltega oma töö- ja magamistoa seintele, mõtles ta õnnetuna, et selle järgi, mis Firenze teadis, polnud ta iial raiu-nudki «Bakhost» ja «Pietad».

Jacopo Galli töötas edasi tema heaks Roomas: Mouscroni vennaksed Brüggest, kes importisid kalevit Inglismaalt Rooma, olid näinud «Pietad» ja hakanud huvi tundma «Madonna ja lapse» vastu. Galli arvas, et ta võiks sõlmida soodsa lepingu, kui Mouscroni vennaksed järgmisel korral Rooma tulevad. Ta oli samuti äratanud kardinal Piccolomini huvi mõtte vastu, et Michelangelo raiuks puuduvad figuurid kardinali lelle, paavst Pius II auks asutatud perekonnaaltarile Siena katedraalis.

342

«Ilma Gallita,» pomises ta, «oleksin täiesti ilma tööta Kuni rohi kasvab, sureb hobune nälga.»

Kohe pärast tagasitulekut oli ta käinud Duomo töötoas ja uuri-ud seitsmeteistkümne jala kõrgust Duccio sammast, mida mõned utsusid «tapuvarreks», teised «kõhnukeseks», otsinud ideesid selle isemusest, katsunud seda uuesti ja korranud Beppele: «Il marmo e sano. Marmor on terve.»

Öösel luges ta küünlatule valgel Dantet ja vana testamenti, otsides õiget meeleolu ja kangelaslikku teemat. Siis sai ta teada, et Villagildi liikmed ja katedraali töökomisjon ei ole suutnud otsusele jõuda, mida hiidkivist raiuda. Nii ongi just parem, mõtles Michelangelo, sest ta oli samuti kuulnud, et paljud oleksid soovinud anda selle ülesande Leonardo da Vincile, kes oli hiljuti Firenzesse tagasi tulnud, kuna tema hiigelsuur krahv Sforzat kujutav ratsutaja monument oli saanud laialdaselt kuulsaks, samuti kui tema Milaano Santa Maria delle Grazie kloostri söögisaali maalitud «Püha õhtusöömaaeg».

Michelangelo polnud kunagi kohanud Leonardot, kes oli läinud Firenzest Milaanosse kaheksateist aastat tagasi, kui teda oli ebamoraalse elu süüdistusest vabastatud. Kuid Firenze kunstnikud ütlesid, et ta on Itaalia suurim joonistaja. Haavununa ja uudishimulikuna läks Michelangelo Santissima Annunziatasse, kus olid välja pandud Leonardo da Vinci «Neitsi ja lapse» ja «Püha Anna» artongid. Ta seisis kartongi ees, süda peksmas nagu vasaraga. Iial polnud ta näinud niisugust joonistuse jõudu või tõepärasust, selletaolist inimkuju võimast tõde, välja arvatud muidugi ta

enda teosed. Ühest pingil olevast mapist leidis ta visandi alasti mehest taga-vaates. käed ja jalad laiali. Keegi ei olnud esitanud mehe kuju niisugusena, nii sädelevalt elavana ja veenvana. Ta oli kindel, et Leonardo oli lahanud laipu. Michelangelo tõmbas pingi kolme kuju ette ja süvenes nende kopeerimisse, ning lahkus kirikust rahunenuna. Kui komisjon annab ülesande Leonardole, kes võiks vaielda selle otsuse vastu? Kas tema, kelle suurust tõendaksid ainult mõningad põhja poole imbunud teated «Bakhosest» ja «Pietäst»?

Siis lükkas Leonardo ettepaneku tagasi. Sel põhjusel, et ta halvustas marmoriraiumist kui madalamat kunsti, mis sobib ainult käsitöölistele. Michelangelo suhtus uudisesse vastuoluliste tunnetega. Ta rõõmustas, et Duccio rahn on vaba ja Leonardo da Vincil pole mingeid lootusi. Kuid ta tundis kibedust mehe vastu tema halvustava suhtumise pärast, mida jagas nüüd kogu Firenze.

Ühel hommikul tõusis ta pimedas enne koitu, rõivastus kähku, Jooksis mööda tühja Via del Proconsolot Duomo töökotta ja jäi samba juurde nurka seisma. Päikesevalguse esimesed diagonaalsed

343

kiired läbisid marmori, heitsid ta varju samba kogu seitsmeteistkümne jala pikkuses, suurendasid tema siluetti ja muutsid ta hiiglaseks. Ta hingamine peatus, talle tuli meelde Taavet, piibli jutustus Taavetist. «Niisugune tunne oli kindlasti Taavetilgi sel hommikul,» ütles ta endamisi, «kui ta tuli ja astus Koljatile vastu.» Hiiglane Firenze sümboliks!

Ta pöördus koju, luges taas ülima tähelepanelikkusega Taaveti kohta käiva peatüki. Päevade viisi joonistas ta mälu järgi võimsaid mehekujusid, otsis Taavetit, kes oleks piibli jutustuse vääriline. Ta esitas ühe kavandi teise järel oma endisele, Medicite-aegsele tuttavale gonjaloniere Soderinile; Villagildile, katedraali töökomisjonile. Kuid midagi ei juhtunud. Ta oli sattunud ummikusse ja teda põletas marmoripalavik.

2.

Ta isa ootas teda mustas nahktoolis perekonna elutoas korteri tagumises otsas. Tal oli süles kirju ümbrik, mis oli just saabunud Rooma postiga. Michelangelo avas selle noaga. Ümbrikus oli mitu Jacopo Galli käekirjaga tihedasti täiskirjutatud poognat, milles ta teatas Michelangelole, et ta võiks saada kardinal Piccolomini allkirja lepingule. «Ma pean sind siiski hoiatama,» kirjutas Galli, «et see ei ole kaugeltki niisugune ülesanne, mida sa tahaksid ja oleksid pälvinud.»

«Loe see mulle ette!» hüüdis Lodovico, tumedad merevaiguvärvilised silmad rõõmust säramas.

Michelangelo nägu venis pikaks, kui ta kuulis, et ta peaks raiuma viisteist väikest kuju, kõik täies riides, mis peaksid sobima Andrea Bregno traditsioonilise altari kitsastesse niššidesse. Kavandid peaksid teenima kardinali heakskiidu, ja kui lõplikud kujud ei rahulda Tema Armulikkust, tuleksid need uuesti raiuda. Hind oli viissada tukatit. Michelangelo ei tohiks sõlmida ühtki teist lepingut kolme aasta jooksul, mille lõpuks viimanegi kuju peaks olema valmis ja heaks kiidetud.

Lodovico soojendas oma käsi rinnal, nagu oleks see olnud söepann.

«Viissada kuldtukatit kolmeaastase töö eest. Mitte küll nii hea tasu kui sa said Roomas, kuid meie üürituludele lisaks tähendaks see korralikku elatist.»

«Ei hoopiski, isa. Ma pean maksma marmori eest. Ja kui kardinal ei kiida kujusid heaks, pean kujud ära parandama või täiesti uued raiuma.»

«Mis ajast peale sa siis ei suuda kardinalile meele järele olla? Kui Galli, kaval pankur, on valmis garanteerima, et sa valmistad Itaalia parimad raidkujud, miks oleme meie siis nii tolad ja muretseme? Kui palju nad ette maksavad? «Kes maksab kohe, maksab kahekordselt» ...»

«Ei mingit ettemaksu!»

«Kuidas nad siis kujutlevad sind materjali ostmas? Kas nad arvavad, et mina annan sulle raha?»

«Ei, isa. Ma olen kindel, et seda nad teavad paremini.»

«Tänu jumalale! Galli peab muutma lepingut nii, et nad peavad sulle andma sada kuldtukatit enne töö alustamist. Siis võime olla kindlad.»

Michelangelo vajus toolile.

«Kolm aastat raiuda riidevolte. Ja ei saa kordagi asuda oma valitud teema kallale.»

Ta hüppas toolilt püsti, jooksis majast välja ja lõi enda järel ukse kinni. Minnes otseteed üle Bargello ja Piazza San Firenze, tuli ta läbi kitsa kõrvaltänava Piazza della Signoria pimestavasse valgusse. Ta pöördus kõrvale väikesest peene halli tuha hunnikust, mille keegi ustav oli ööpimeduses puistanud Savonarola põletamis-paiga märgiks, astus üles mööda laiu, Signoria õue viivaid trepiastmeid. Vasemal oli kivist trepp, millel ta võttis kolm astet korraga, ja siis oligi ta majesteetlikult kõrges saalis, kus peeti Firenze Nõukogu koosolekuid ja kus oli ruumi tuhandele kodanikule. Määratu suur saal oli tühi ja kõle, välja arvatud teises otsas olev poodium, millel asusid laud ja kümmekond tooli.

Ta pöördus vasakul oleva ukse poole, mis viis tubadesse, mida oli alati kasutanud podesta, nagu näiteks tema sõber Gianfrancesco Aldovrandi, kuid kus nüüd valitses Piero Soderini, viimane kuueteistkümnest Soderinist, kes olid olnud gonjaloniere'd enne teda.

Michelangelo lasti hõlpsasti Soderini kabinetti. See oli suurepärane nurgatuba, kust avanes vaade piazzale ja suurele osale Firenze katustele: elegantne, tumedast puust paneelidega avar tuba, lakke maalitud Firenze liiliatega. Massiivse tammelaua taga istus vabariigi kõrgeim ametnik. Tema viimasel matkal Rooma oli Soderinile Firenze koloonias kõneldud «Bakhosest» ja teda oli viidud San Pietro kirikusse «Pietäd» vaatama.

«Benvenuto,» pomises Soderini, «mis toob teid meie valitsuse asukohta sel soojal õhtupoolikul?»

«Mured, gonfaloniere,» vastas Michelangelo, «kuid ma arvan, et ega keegi ei tule siia oma rõõmude koormat kergendama.»

«Sellepärast ma istungi nii koguka laua taga, see jaksab taluda kõiki Firenze probleeme.»

345

«Teie õlad on hoopis laiemad.»

Soderini raputas tõrjuvalt pead, mis igal juhul ei olnud mitte kaunis. Viiekümne ühe aastasena olid ta blondid juuksed, mida kattis kummalise kujuga müts, pleekinud lumivalgeks, lõug oli pikk ja terav, nina kongus, nahk kollakas, silmakulmud kaardusid ebasümmeetriliselt pehmete pähkelpruunide silmade kohal, millest ei paistnud ei julgust ega kavalust. Firenze ütles, et Soderinil on kolm voorust, mida ei esine koos üheski teises tänapäeva toskaanalases: ta oli aus, ta oli lihtne ja ta suutis kõik tülitsevad kildkonnad koos töötama meelitada.

Michelangelo kõneles Piero Soderinile Piccolomini poolt pakutud lepingust.

«Ma ei taha seda ülesannet, gonjaloniere. Ma otse põlen ihast raiuda «Hiiglast»! Kas te ei suuda sundida Duomo komisjoni ja Villagildi, et nad teeksid otsuse võistluse

kohta? Kui ma ei saa seda tellimust, on too siiski mu ainuke võimalus väljaspool. Võiksin nõustuda siis Piccolomini lepinguga kui paratamatusega.»

Ta hingas raskelt. Soderini vaatas talle üle laia laua leebelt otsa.

«Nüüd ei ole sobiv aeg tagasundimiseks. Me oleme kurnatud Pisa sõjast. Cesare Borgia ähvardab Firenzet vallutada. Eile õhtul andis Signoria talle altkäemaksu, et ta sellest loobuks. Kolmkümmend kuus tuhat kuldfloruni aastas kolme aasta jooksul, see on tema palk Firenze armee ülemjuhatajana,»

«Väljapressimine,» ütles Michelangelo.

Soderini läks näost punaseks. «Paljud suudlevad kätt, mida nad meelsamini näeksid otsast raiutuna. Linn ei tea üldse, kui palju ta peab Cesare Borgiale veel lisaks maksma. Gildid peavad selle raha Signoriale muretsema. Seetõttu võite mõista, miks Villagildü ei ole sobivat meeleolu skulptuurivõistlusest kõnelemiseks.» Tundeist värelev vaikus täitis nendevahelise ruumi. «Kas teil ei ole parem suhtuda positiivsemalt Piccolomini pakkumisse?» tegi Soderini ettepaneku.

Michelangelo oigas. «Kardinal Piccolomini tahab valida kõik viisteist teemat. Ma ei saa raiuda enne, kui ta on heaks kiitnud kavandid. Ja missugune palk: kolmkümmend kolm ja üks kolmandik tukatit igalt kujult, millest jätkub ainult üürimaksmiseks, materjali ostmiseks ...»

«Kui kaua sellest on, kui raiusite marmorit?»

«Rohkem kui aasta tagasi.»

«Mitu aastat olete ilma palgata?»

«Rohkem kui kaks.»

Michelangelo huuled värisesid. «Te ei mõista. Selle altari valmistas

Bregno. Kõik kujud peavad olema täies riietuses. Nad paigutatakse pimedaisse niššidesse, kus nad paistavad elutute vahakujudena. Kuidas võin ma siduda tervelt kolm eluaastat sellega, et täita Bregno ülimalt dekoreeritud altarit uute dekoratsioonidega?» Tema agooniline karje täitis raskelt ruumi.

«Tänaseid toimetusi ei maksa lükata homse kaela,» ütles Soderini lepitaval häälel. «Homme aga teete seda, mis tuleb homme teha. Me maksime Cesare Borgiale altkäemaksu. Teie kui kunstniku suhtes kehtib sama seadus mis meilgi, kes me esindame linnriiki: ellujäämine.»

Santo Spiritos istus prior Bichiellini kirjutuslaua taga oma käsikirjadega vooderdatud kabinetis, lükkas paberid kõrvale ja ütles, silmad säramas prillide taga:

«Ellujäämine? Mis kombel? Jääda ellu nagu loomad? Häbi! See Michelangelo, keda mina tundsin kuus aastat tagasi, ei oleks iial mõtelnud nii. «Parem keskpärane töö kui üldse mitte mingisugust tööd.» See on oportunism, mis sobib keskpärasele mehele.»

«Ma olen samal arvamusel, isa.»

«Ära siis võta ülesannet vastu! Teosta parim, mida sa suudad, või ära tee üldse mitte midagi.»

«Tulevikku silmas pidades on teil õigus. Praegusel hetkel arvan ma, et Soderinil ja isal on õigus.»

«Küsimus ei ole tulevikus ega olevikus,» hüüdis prior, ja ta hääl oli täis viha. «Küsimus on selles, et jumal on sulle andnud ainult teatud kindla arvu aastaid, mille jooksul sa saad töötada ja ennast teostada. Ära raiska asjatult aega!»

Michelangelo laskis pea häbist norgu.

«Kui mu sõnad tunduvad moraliseerivatena,» ütles prior vaikselt, «siis palun, pea meeles, et minu ülesanne on sinu iseloomu jälgimine.»

Michelangelo läks välja kirkasse päikesepaistesse, istus Piazza Santo Spiritol purskkaevu äärele ja uhtus nägu külma veega, nõnda nagu ta oli teinud neil öödel, kui ta oli välja tulnud surnukambrist. Ta oigas kõvasti: «Kolm aastat! Dio mio!»

Tema tööruumis ootav Granacci vaevalt kuulas teda.

«Ilma tööta, Michelangelo, oled sa elavaist olendeist kõige armetum. Mis siis sellest, kui peadki.raiuma tuimi kujusid? Sinu halvimad on ka paremad kui kellegi teise parimad.»

«Sa oled talumatu: sa solvad ja meelitad mind ühe hingetõmbega.»

Granacci irvitas. «Tee nii mitu kuju kui jõuad. Iga firentselane aitab sind Sienat tüssata.»

«Tüssata kardinali?»

Granacci muutus tõsiseks. «Ma püüan tõelisusele silma vaadata. Sina tahad raiuda, ergo, võta Piccolomini pakkumine vastu ja tee parim, mis suudad. Kui midagi paremat tuleb ette, raiud parema. Tule, lõunata ühingu teiste liikmetega!» Michelangelo raputas pead. «Ei!»

3.

Ta pöördus tagasi joonistuslaua juurde, kavandas Madonna kuju Mouscronidele, püüdis tabada Piccolomini jaoks pühakute tüüpilisi jooni. Kuid ta ei suutnud mõtelda millestki muust kui ainult Duccio sambast ja Hiid-Taavetist. Ta leidis enda lugemas Sauli esimese raamatu 16. peatüki neljateistkümnendast salmist:

«Ja Jehova vaim lahkus Saulist ära ja üks kuri vaim Jehova käest tegi temale hirmu... Kui Saul ütles orna sulastele: «Et katsuge mulle siis üks mees, kes hästi mõistab mängida, ja tooge tema minu juurde.» Ja üks poiste seast kostis ja ütles: «Vaata, ma olen Isai, Petlemmamehe poegadest üht näinud, kes mõistab mängida ja ta on vägev vahva ja sõjamees ja mõistlik kõige asjade peale ja nagis mees, ja Jehova on temaga ...»»

Kui Saul mõni aeg hiljem kahtles, kas Taavetil maksab Koljatiga võitlusse astuda, vastas Taavet:

«Su sulane oli karjane oma isa juures lambáis, ja üks lõukoer tuli ühe karuga ja viis ühe lamba karjast ära. Ja ma läksin välja ta järele ja lõin teda maha ja peastsin seda ta suust ära; ja kui ta mu peale kippus, siis hakkasin ka mina ta habemest kinni ja lõin teda maha ja tegin temale surma. Su sulane on nii hästi lõukoera kui karu maha löönud.»

Ta istus ja vahtis ridu «...nii hästi lõukoera kui karu... siis hakkasin ka mina tema kõrist kinni ja lõin teda maha». Kas oli piiblis suuremat vägitegu või julgust? Noor mees ilma relvadeta või soomussärgita oli taga ajanud kõige tugevamaid metsloomi, saanud nad kätte ja kägistanud nad surnuks paljaste kätega.

Kas oleks mõnest Taavetist, keda ta oli näinud Firenzes, võidud kujutleda niisugust tegu, kõnelemata selle sooritamisest? Hommikul peatus ta Castagno maali ees, vaatles noort Taavetit, kel olid saledad käsivarred ja sääred, väikesed käed ja jalad, kelle lopsakad juuksed lehvisid õrnajoonelise, kena näo ümber ja kes mingil kombel näis olevat pooliti mees, pooliti naine... Siis läks ta vaatama Antonio Pollaiuolo Taavet-võitjat, kes oli pisut vanem kui Castagno oma: jalad olid kindlalt maapinnal, kuid tillukesed naiselikud sõrmed olid kõveras, nagu oleks ta hakanud pirukat sööma.

Keha oli arenenud ja asendki julge, kuid tal oli üll pitsidega ääristatud kuub ja selle juurde kuuluv Firenze aadlimehe pitsalussärk. Ta on maailma peenimalt, suursugusemalt rõivastatud karjapoiss, mõtiskles Michelangelo.

Ta jooksis Palazzo della Signoriasse, läks trepist üles Sala dei Giglisse. Väljaspool ust seisis pronksist Verrocchio «Taavet», kurb oma nooruses. Saali sisemuses oli Donatello esimene marmorist raiutud «Taavet». Michelangelo ei olnud kunagi näinud seda, kuid ta hämmastus, nähes selle tundelisust ja ihu viimistlust. Käed olid tugevad, teine pika uhke rüü alt paistev jalg oli raskem kui Castagno ja Pollaiuolo maalidel, kael jämedam. Kuid silmad olid tühjad, lõug lõtv, suu nõrk, ilmetuid näojooni raamisid lehe- ja marjapärg.

Ta läks kivitrepist alla õuele ja seisis Donatello pronksist «Taaveti» ees. Selle seltsis oli ta elanud kaks aastat Medicite palees ja linn oli võtnud selle oma hoolde pärast palee röövimist. See oli raidkunstiteos, mida ta imetles kirglikult: sääred ja jalalabad olid küllalt tugevad kandma keret, käsivarred ja kael jõulised. Kuid nüüd, mil ta vaatles seda arvustavalt, nägi ta, et nagu teistelgi Firenze Taavetitel, olid tal kaunid näojooned, peaaegu naiselik nägu, kaunistatud kübar, pikad õlgadeni rippuvad kiharad. Kuigi «Taavetil» olid noore poisi genitaalid, olid tal ka noore tüdruku pungavad rinnad.

Ta pöördus koju, ideede killud kihasid tal peas. Need Taavetid, eriti kaks Donatello armastatud kuju, olid poisikesed. Nad ei oleks suutnud tappa lõvisid ega karusid, veel vähem surmata Koljatit, kelle pea oli nende jalge ees. Miks olid Firenze parimad kunstnikud kujutanud Taavetit kas poisikesena või peenelt rõivastatud ja hästi ravitud noore keigarina? Kas keegi teine kunstnik polnud lugenud Taaveti kohta rohkem, kui et ta oli «punapõseline, ilusad silmad Peas ja kauni näoga»; kas ei olnud nad jõudnud niikaugele, kus öeldi: «ja kui ta mu peale kippus, siis hakkasin mina ta habemest kinni, ja lõin teda maha ja tegin temale surma. Su sulane on niihästi lõukoera kui karu maha löönud ...»

Taavet oli mees! Ta oli teinud need kangelasteod enne, kui jumal tema 'välja valis. Kõik, mis ta tegi, tegi ta üksinda, oma suure Julguse ja suurte käte jõul. Selletaoline mees ei kõhelnud vastu astuda Koljatile, kes oli nii suur, et ta rinnaturvik kaalus tuhat naela. Mis tähendas Koljat noorele mehele, kes oli läinud käsitsi kallale lõvidele ja karudele ning võitnud neid ausas võitluses?

Koiduajal kõndis ta tänaval, mis oli alles märg pesemisest, ja kandis oma mõõteriista Duomo töötuppa. Ta tegi arvutusi sambal, rehkendades juuksekarva täpsusega kauguse väljaraiutud koha sü-

349

gavamast põhjast vastaspoolse pinnani, et näha, kas on võimalik kavandada Taavetit, kelle reied võiksid sobida järelejäänud marmoriga.

«Ei tule välja,» tähendas Beppe. «Viiskümmend aastat olen vaadanud, kuidas skulptorid siin on mõõtnud. Ütlevad alati: «Paha lugu. Ükski kuju ei mahu sellesse.»»

«Küsimus on leidlikkuses, Beppe. Vaata, ma joonistan sulle la sagoma, kivi silueti. See punkt näitab sügavamat raiutud kohta, mis asub pooles sambas. Oleta nüüd, et me peaksime käänama puusad sellelt kitsalt kohalt ja asetaksime teisele küljele selle vastukaaluks tugevasti esile kerkiva randme või käe ...?»

Beppe sügas tagumikku.

«Ahaa!» hüüdis Michelangelo. «Sa mõtled, et see läheb märki! Ma võin ütelda, kui rahul sa oled selle järgi, mis kohta sa endal sügad.»

Nädalad möödusid. Ta kuulis, et Rustici oli otsustanud, et kavand on temale liiga suur. Sansovino vajas veel teist marmori-tahku, et Duccio sambast midagi teha. Pool tosinat ülejäänud linnas elavat skulptorit, kaasa arvatud Baccio, Buglioni ja Benedetto

da Rovezzano, olid sambale selja pööranud, öeldes, et kuna sammas on keskelt liiga sügavale raiutud, siis murdub see kindlasti kitsast kohast pooleks.

Käskjalg tõi Roomast kirja, mis sisaldas Piccolomini lepingu:

«... Tema kõrgeausus Siena kardinal teeb Michelangelole, Lodovico Buonarroti-Simoni pojale, Firenze skulptorile ülesandeks raiuda viisteist kuju Carrara marmorist, mis peab olema uus, puhas ja valge ja milles ei tohi olla sooni, vaid peab olema nii täiuslik, nagu on vajalik esmaklassiliste kujude raiumiseks, ja igaüks neist peab olema kaks braccia't kõrge ja need tuleb lõpetada kolme aastaga viiesaja suure kuldtukati eest...»

Jacopo Galli oli kindlustanud käsirahaks sada tukatit, tagades raha tagasimaksmise kardinal Piccolominile, kui Michelangelo peaks surema enne viimase kolme kuju lõpetamist. Kardinal Piccolomini kiitis heaks Michelangelo esimesed kavandid. Kuid lepingus oli rida, mis oli kõige solvamise krooniks. «Kuna Püha Frantsiskuse kuju on juba raiunud Pietro Torrigiani, kes jättis riidevoldid ja pea lõpetamata, siis lõpetab Michelangelo kuju Sienas austusest ja viisakusest autori vastu, nii et kuju võib seista teiste tema poolt tehtud kujude keskel, ja igaüks, kes seda näeb, ütleks, et see on Michelangelo kätetöö.»

«Ma ei teadnud, et Torrigiani alustas seda lepingut,» hüüdis

350

Michelangelo Granaccile, «mõtle missugune häbi: mina pean kasima tema jälgi.»

«Rängasti öeldud,» ütles Granacci. «Ütleme lihtsalt, et Torrigiani ei olnud suuteline valmistama ühtainustki kuju lepingukohaselt, ja seepärast pidi kardinal Piccolomini sinu poole pöörduma, et asja parandada.»

Galli meelitas Michelangelot, et ta kirjutaks lepingule alla ja alustaks kohe tööd. «Järgmisel kevadel, kui Mouscroni vennaksed tulevad Brüggest, hangin sulle selle lepingu «Madonna ja lapse» raiumiseks. Tulevik tõotab veelgi paremat.»

Michelangelo korjas kokku kaenlatäie uusi Taaveti visandeid ja läks uuesti Piero Soderini palvele. Ta saaks küll tellimuse, kui vaid gonfaloniere sunniks Villagildi tegutsema.

«Jah, ma võiksin neid muidugi selleks sundida,» nõustus Soderini, «kuid siis peaksid komisjonid tegutsema vastu oma tahtmist. Te muutuksite neile vastikuks. Nad peavad ise tahtma, et see kuju raiutaks, ja ise valima teid skulptoriks. Kas saate mu mõttest aru?»

«Jah,» vastas Michelangelo kurvalt, «see on tark mõte. Kuid ma ei või kauem oodata.»

Via del Proconsolo ääres, mõne sammu kaugusel Badiast, oli võlvkäik, mis näis viivat palee õue. Michelangelo oli möödunud sellest lugematuid kordi teel skulptuuriaeda ja teadis, et siit pääses käsitööliste piazza'le, eraldatud maailma, mida ümbritsesid paleede tagaküljed, tömbid tornid ja kahekorruselised majad. See andis peavarju umbes kahekümnele töökojale, kus nahaparkalid, vase-sepad, puusepad, vaibakudujad, villavärvalid, linakangrud, kääri-sepad valmistasid oma tooteid müümiseks avalikel turgudel ja rahva poolt armastatud Corso ja Pellicceria tänaval. Siit sai ta üürida tööruumi, mida varem oli kasutanud kingsepp. See asus ovaalse piazza lõunaküljel ja sai päikest suurema osa päevast. Ta maksis kolme kuu üüri ette, saatis Ferrara jesuiitidele Argientole edasiandmiseks kirja ja palus teda tööle tagasi tulla, ostis kokkupandava voodi, et ta võiks töötoas magada.

Juunikuu kuumuses töötasid käsitöölised pinkidel kitsaste uste ees, värvalite käsivarred olid sinised, rohelised ja punased, metalli-meestel olid ees nahkpõlled, nad olid kuni vööni paljad, puusepad saagisid, hööveldasid, täitsid õhu enda ümber

meeldivalt lõhnavate laastudega; kõik tegid oma ametile omast kära. Kinnises ruumis segunesid hääled tihedaks tervikuks, sünnitades erisuguse helitausta, milles Michelangelo tundis end koduselt. Kui teda ümbritsesid lihtsad töömehed, võimaldas tööruum tal nautida niisamasu

351

gust usinat rahu, nagu töölaua ääres Roomas, kus ta oli vaadelnud askeldusi «Karu» võõrastemajas.

Argiento jõudis kohale tolmusena ja rakkus jalgadega, vadistas kogu hommiku, kuurides ära kingsepa siinasumise jälgi, sest ta ei suutnud salata heameelt, et oli pääsenud tulema venna talust.

«Argiento, ma ei mõista sind. Roomas käisid sa igal pühapäeval campagna'l hobuseid vaatamas ...»

Argiento tõstis higise näo mustaveepange kohalt. «Mulle meeldib maal külas käia, mitte aga tööd teha ...»

Teispool teed töötav puusepp aitas neil ukse äärde joonistus-lauda ehitada. Argiento otsis ja tuhnis läbi Rauakaupluste tänava, et leida tarvitatud ääsi. Michelangelo ostis raudlatte, korvide viisi kastanipuud, et endale peitleid teha. Ta leidis kaks marmoritahku Firenzest, saatis kolme järgmise jaoks tellimise Carrarasse. Ta ei valmistanud ei savi- ega vahamudeleid ega vaadanud kordagi Piceolomini poolt heaks kiidetud jooniseid, vaid seadis üles nelja jala kõrgused kivid, ja tundes lihtsalt rõõmu marmori kallale asumisest, raius esimesena Püha Pauluse, habetunud, kenade näojoontega, mis osutasid esimese kristliku misjonäri Rooma päritolu ja kokkupuudet kreeka kultuuriga, ja kelle keha oli lihaseline ning sitke, kuigi oli kaetud avara rüüga. Peatumata siirdus ta Püha Peetruse, Kristuse lähima jüngri kallale, kes tõendas Kristuse surnuist ülestõusmist, see oli kui kalju, millele oli rajatud uus kirik. See kuju oli kehaliselt ja vaimselt lihtsam, mõtlik; vertikaalsete riidevoltide huvitavat asetust rõhutas pehmelt voogav horisontaalne linik, mis kattis rinda ja käsivarsi.

Piazza töömehed võtsid ta vastu ja pidasid teda uueks osavaks käsitööliseks, kes saabus koiduajal töömeheriietes, kohe pärast seda, kui üks õpipoistest oli puhtaks pesnud väljaku, ja kes lahkus pimedatulekul, juuksed, nägu, sõõrmed, särk, paljad jalad ja sääred kaetud valge marmoritolmuga, samuti nagu nad ise olid kaetud puulaastudega või värviga või tillukeste nahatükkidega või lina-ebemetega. Vahel hüüdis neist mõni kõva häälega üle saagide, vasarate ja nugade krigina, kui Michelangelo peitlid uuristasid valget marmorit kevadist maad kündvate atrade moodi:

«See on ju lausa ime! Kogu Firenze lämbub kuumuses, aga meie piazza'l sajab lund!»

Ta hoidis oma töötoa asukoha salajas kõigi eest peale Gra-nacci, kes koju lõunasöögile minnes sinna sisse astus ja Michelan-gelole linna uudiseid jutustas.

«Ma ei suuda seda uskuda! Sa kirjutasid lepingu alla 19. juunil, praegu on alles juuli keskpaik ja sul on juba kaks kuju val-

352

mis. Nad on päris head, hoolimata kogu sinu kurtmisest, et sa ei saa raiuda midagi väärtuslikku. Niisuguse hooga lõpetad sa kõik viisteist kuju seitsme kuuga.»

Michelangelo vaatles oma Peetrust ja Paulust ja vastas kuivalt: «Need kaks esimest ei ole kõige hullemad, need sisaldavad mu raiumisnälga. Aga kuna nad on tõugatud kitsastesse niššidesse, surevad nad äkksurma. Järgmised kaks kuju on paavst Pius II ja Gregorius Suur, seljas täielik paavstirüü, tiaara ja pikk jäik kuub ...»

«Miks sa ei lähe Sienasse,» katkestas Granacci, «et saaksid kaelast ära selle Torrigiani? Siis tunneksid end paremini.»

Ta läks teele samal päeval.

4.

Toskaana on kaunis. Maapind on nii pehmete kumerustega, et pilk libiseb üle mägede ja orgude, komistamata ainukeselegi kivile Lainetavate roheliste küngaste trallitamine, taeva poole kerkivad küpressid, terrassid, mida inimkäed on ehitanud põlvkondade kaupa, käsitsedes kive osava õrnusega, geomeetriliselt kõrvuti asetsevad põllud, nõnda nagu oleks kunstnik need joonistanud niihästi ilu kui ka kasulikkuse seisukohast; küngastel kerkivate kindlustuste müürid, nende kõrged tornid, mis hallikassinistena ja kuldpruunidena eralduvad metsa keskelt; õhk, mis on nii selge, et iga mätaski paistab kaugele imeteldavalt selgete üksikasjadeni. Allpool paistvail põldudel valmivad juulikuu oder ja kaer, oad ja peedid; mõlemal pool. teed kasvavad viinamarjad, mille väädid on raskete kobaratega kinnitatud hõberoheliste õlipuude loodis okste vahele; lopsakad puuviljaaiad õhkuvad ohtra viinamarja- ja õli-puusaagi ootust, pitslehestiku luulelisust.

Michelangelo tundis lausa füüsilist naudingut, kui tema ratsu liikus piki seljakut, tõusis üha kõrgemale Itaalia selge taeva all, kui õhk, mis ta sisse hingas, oli nii puhas, et kogu tema olemus tundus õilistuvat, alatus ja väiklus tundusid temast maha jäävat: see oli sama hurm, mida ta tundis ainult valge marmori raiumisel. Toskaana avas sõlmed inimese sisemuses, pühkis minema vastuolud tema maailmast. Jumal ja inimene olid koos loonud selle suure kunstiteose. Pildina oleks see Michelangelo meelest võinud olla Eedeni aed. Aadam ja Eeva olid küll lahkunud, kuid tema kujuri-silm nägi Toskaanat paradiisina, kui ta seiras lainetavaid kaugusi, mis niisama lüürilisena voolasid avarusse, nagu all orus kivimajade, päikesest hõõguvate telliskatuste keskel voolav roheline jõgi. Ta deklameeris lapsepõlvest meelde jäänud katkendit:

353

Itaalia on Euroopa aed,
Toskaana on Itaalia aed,
Firenze on Toskaana õis.

Päikeseloojaku eel jõudis ta Poggibonsi tippudele, neitsiliku metsaga kaetud Apenniinidele, millelt alla vaadates jõed ja järved särasid nagu valtsitud hõbe längus päikesekiirtes. Ta laskus alla piki Poggibonsi rinnakuid, veinikeskusse, jättis sadulatasku puhtaks küüritud põrandaga kõrtsi, ronis siis linna teisel küljel olevast künkast üles, et uurida Giuliano da Sangallo pilvedesse tõusvat Poggio Imperialet, kindlustatud paleed, mille Lorenzo oli lasknud ehitada selleks, et takistada maale tungivaid sõjavägesid möödumast sellest tugevast kindlusest, mis valitses Firenzesse viivat orgu. Kuid Lorenzo oli surnud. Poggio Imperiale maha jäetud ...

Ta komberdas alla mööda kaljust jalgrada. Talle pakuti õhtusöök kõrtsi õuel, ta magas hästi, tõusis kukelauluga ja asus teekonda lõpetama.

Siena oli soe punakaspruun linn, mis oli ehitatud siinse kandi punakaspruunist savist põletatud tellistest, nõndasamuti nagu Bologna oli oranži värvi oma ümbruskonna savi järgi. Ta astus sisse linnamüüri väravast, seadis sammud Piazza del Campole, mis oli konnakarbi-kujuline, ja laskus ülaserva erapaleede juurest järsult alla teises otsas oleva Palazzo Pubbliconi. Kaunis ja julge Mangia torn, hingevapustav kiviskulptuur pürgis taeva suunas.

Ta kõndis piazza keskele, millel Siena korraldas igal suvel hulljulgeid ratsutamisvõistlusi — Deila Quercia imekauniste purskkaevude juurde, siis läks

kivitrepist üles ja jõudis Baptisteeriumi juurde, mille ristimisvaagen oli Deila Quercia, Donatello ja Ghiberti loodud.

Käinud ringi ümber ristimisvaagna ja uurinud Itaalia parimate kujurite loodud teost, lahkus ta Baptisteeriumist ja ronis mööda järsku rinnakut katedraali juurde. Ta seisis hirmusegases austuses, vaadeldes must-valget marmorfassaadi, mille suurepärased marmorkujud oli raiunud Giovanni Pisano, selle roosaknaid, mustast ja valgest marmorist Campanilet. Katedraali põrand oli valmistatud marmorplaatidest, millel oli must-valges marketriis kujutatud vana ja uue testamendi stseene.

Siis ta tuju langes. Tema ees seisis Bregno altar, mille nišid olid madalamad, kui ta oli osanud kujutledagi, ja igaüks lõppes kohmakate nikerdustega kaunistatud konnakarbi-kujulise poolkupliga, mille taustal tema kujude pead ja näod oleksid paistnud ilmetud. Mõned nišid seisid nii kõrgel õhus, et ükski põrandal seisja ei või-nud näha, mis kujud seal seisavad.

354

Ta mõõtis nišše, kontrollis mälus kujude, alla tuleva aluse kõrgust, otsis üles katedraali valvuri, meeldiva punase näoga keskealise mehe, kes tervitas teda sõnaohtralt.

«Ahaa, teie olete Michelangelo Buonarroti, keda me juba ootame. Püha Frantsiskus jõudis Roomast kohale juba mitu nädalat tagasi. Ma seadsin ta üles külma laoruumi Baptisteeriumi poolele, seal on ääs ja kõik. Kardinal Piccolomini tegi mulle korralduse teie eest hoolt pidada. Tuba on valmis meie majas teispool turgu. Mu naine valmistab parimat sjeena pappardelle alla lepre't, laiu nuudleid jäneseliha kastmes.»

Michelangelo sukeldus sellesse sõnatulva.

«Kas viiksite mu Frantsiskust vaatama? Ma pean nägema, kui palju tööd selle kallal on ...»

«Aga muidugi! Pidage meeles, et teie olete siin kardinal Piccolomini külaline ja kardinal on meil a ja o . ..»

Michelangelo neelatas raskelt, nähes Torrigiani kuju: puine voogava kanga rohkus, mille alt ei paistnud ühtki märki elavast, hingavast inimesest; kätel ei olnud sooni, ihu ega luid, nägu oli jäik, stiliseeritult ilmetu... Kõik need kohad märkis ta oma mällu, kui ta silmad tungisid armutult läbi poolelioleva kuju.

Ta vandus, et annab sellele äraríkutud Pühale Frantsiskusele, keda isegi linnud ära ei tunneks, kogu oma armastuse ja oskuse. Ta peaks ise uuesti kivisse sisse elama, eemaldama selle kunstlikud ehted, raiuma maha halba valgusse jõudnud marmori ja kavandama kogu figuuri uuesti, looma Pühast Frantsiskusest armsaima pühaku Michelangelo käsituse kohaselt. Kuid kõigepealt magab ta öö ära, siis toob joonistusvahendid ja istub selles jahedas kirikus, mis on välja raiutud suurest mäest ja kuhu nõrgub valgust lae-aknast, ning otsib oma mälus, kuni Püha Frantsiskus kerkib esile oma armastuses vaeste, vanade ja hüljatute vastu.

Järgmisel hommikul valmistas ta kavandid. Õhtu eel kinnitas ta uued terad vanadele peitlitele, vaagis neid käes, harjutas end vasara raskusega. Järgmisel päeval koidu ajal hakkas ta innukalt raiuma ja senini mittemidagiütlevast kivirahnust tuli esile teekonnast väsinud keha, mida peitis õhuke rüü, luised õlad, liigutavalt ilmekad käed, väsinud, peenikesed, kuid jämedate põlvedega jalad, mis olid teda kandnud piki teid söötmas ja jumaldamas kõike, mis looduses leidub.

Ta tundis end olevat üks Püha Frantsiskusega ja selle ebardu-nud kivirahnuga, millest pühak oli sündimas. Jõudes välja pea ja näoni, raius ta omaenese juuksed, mis olid harjatud sirgelt laubale, omaenese sisselangenud näo, nõnda nagu ta oli näinud seda Medicite peeglis järgmisel hommikul pärast seda, kui Torrigiani oli selle

sisse löönud; nina, mis oli lössis silmade vahel ja keerles allapoole S-tähe kujulisena, silma kohal oleva muhu, paistes põseluu selle all; ta raius Püha Frantsiskuse, kes oli muutunud kurvaks jumala maailmas, kuid kelle valulistes näojoontes oli andestust, lembust ja alistumist.

Nukrus vallutas tema, kui ta ratsutas koju üle Chianti küngaste. Raskelt ronis ta ratsult maha, läks töökotta, sadulakott õlal. Ta kohtas Argientot, kes niheles erutatult ühelt jalalt teisele, oodates, et Michelangelo talle otsa vaataks.

«Noh, Argiento, mis sul siis südamel pakitseb?»

«Gonjaloniere Soderini tahab sind näha, poiss käib siin iga tunni takka.»

Piazza della Signoria hõõgus oranžis valguses, sest igast aknast ja sakilise torni tipust rippus alla põlev õlikatel. Soderini eraldus Nõukogu-kaaslastest, tuli lodžast alla ja kohtas Michelangelot Donatello Juuditi juures. Tal oli seljas lihtne siidsärk, õhtu oli küll haudjalt kuum, kuid ta nägu kõneles külmast enesega rahulolust.

«Miks on õlikatlad? Mida me pühitseme?»

«Teid.»

«Mind?»

«Osati.» Soderini silmad süttisid kavalalt oranživärvilises valguses. «Nõukogu nõustus täna õhtupoolikul uue konstitutsiooniga. See on ametlik seletus. Mitteametlik seletus on, et Villagildi direktorid ja Duomo hääletasid «Hiiglase» teile ...»

Michelangelo jäigastus. See oli uskumatu! Duccio sammas on tema oma!

Soderini hääl jätkas lustakalt. «Kui me taipasime, et meie parim Firenze kujur oli läinud Siena kardinali teenistusse, küsisime: «Kas Siena arvab, et Firenze ise ei hinda oma kunstnikke? Või et me ei suuda neile tööd anda?» Lõpuks oleme olnud aastaid sõjajalal sjeenalastega.»

«Kuid Piccolomini leping ...»

«Oma isamaalisest kohustusest peate edasi lükkama Piccolomini lepingu täitmise ja esimesel septembril üle võtma Duccio kivitahu.» Michelangelo tundis tuttavat torkimist silmalaugude taga. «Kuidas saan ma teid tänada?»

Soderini raputas aeglaselt oma piklikku pead ja kollasejutilisi juukseid, pomisedes: «Me oleme II Magnifico pojad. Me peame seda meeles pidama,»

5.

Ta jalad kandsid teda piki Borgo Pintit Via degli Artistile, siis müüriväravast välja, piki Affrico jõe kallast ja üles Settignano künkaile. Topolinode pere oli õues ja tundis rõõmu mägedest puhuvast õhtutuulest.

«Kuujge!» hüüdis ta. «Sain just praegu teada ... Duccio sammas, see on mmu oma.»

«Nüüd siis võiksime sulle usaldada paari aknaraami valmistamise,» narritas isa.

Michelangelo sirutas käed ta ees laiali. «Tänan sind selle au eest, padre mio, kuid hea scalpellino raiub meeleldi ehituskive.»

Ta jäi ööseks sinna, magas vanal õlekotil võlvi all vanaisa ja noorima poja vahel. Koidu ajal tõusis ta üles ja hakkas koos meestega raiuma pietra serenat. Ta töötas mõne tunni, kuni päike ronis kõrgele oru kohale, siis läks majja. Ema ulatas talle külma vee kruusi.

«Madre mia, kuidas elab Contessina?» küsis ta.

«Ta on nõrk... Kuid on veel muudki. Signoria keelas ükskõik kellel neid aidata.» Ta tegi lootusetu ilukõnelise toskaana žesti, ta käed tegid keeru üles- ja allapoole. «Viha Piero vastu on veel praegugi nagu mürk.»

Michelangelo jõi pika sõõmu vett, läks tagasi õue ja küsis Brunolt:

«Kas sul on mõni vaba rauatükk?» «Neid leidub alati.»

Michelangelo pistis puu äävi, süütas selle, tagus mitu väikest peitlit ja vasarat, niisamasuguseid nagu Topolino ise oli valmistanud temale, kui ta oli kuueaastane. Siis raius ta pikliku serena plaadi, kaeverdas sellesse scalpellino tähestiku, alates kalasabamustrist kuni suure hammaspeitli joonteni.

Ta ütles Topolinodele: «Addio.» Perekond teadis mingi salapärase teadete edasiandmise süsteemi kaudu, et ta oli tulnud kõigepealt nende juurde, kui kuulis oma õnnest. Tema külaskäik, mis oli väldanud üle öö, ja seltsimehelikud töötunnid kivide kallal jutustasid neile, et ta armastab neid endiselt.

Hobune, kelle ta oli laenanud, oli vana ja väsinud. Poolel teel üles järsule nõlvakule tuli Michelangelo looma seljast maha ja talutas teda suitseist. Harja tipul pöördus ta läände, kui päike ujutas taeva Mugnone oru kohal üle roosa ja purpuriga. Oli vaid lühike matk Fiesolesse; muinasetruski linnadeliit, mis algas Veiist, päris Rooma külje alt, oli pidanud Fiesolet võtmepunktiks, ja Caesari ,eegionidel oli olnud raske seda vallutada. Caesar arvas küll, et ta

357

on Fiesole maatasa teinud, aga kui Michelangelo laskus mööda põhjarinnakut ja nägi eemalt Poliziano Villa Dianat, möödus ta etruskide müüridest, mis veel nüüdki olid terved ja puutumata, ja uutest majadest, mis olid ehitatud etruskide hoonete kividest.

Contessina maja oli järsu kitsa jalgraja alguses, poolel teel Mugnone jõeorgu. See oli varem olnud mäekünka tipul oleva lossi päristalupoja maa. Michelangelo sidus hobuse oliivipuu külge, siirdus läbi juurviljaaia ja nägi all Ridolfi perekonda väikesel kividega sillutatud terrassil maja ees. Contessina istus pilliroost seljaga toolil, imik rinnal, kuueaastane laps mängimas ta jalge ees. Michelangelo hüüdis vaikselt ülalt kaljult:

«See olen mina, Michelangelo Buonarroti, ma tulen külla.»

Contenssina tõstis järsku pead, kattis rinna.

«Michelangelo! Milline üllatus. Tule alla, tule alla! Jalgrada on paremal.»

Tekkis pingeline vaikus. Ridolfi tõstis üles oma uhke solvunud näo. Michelangelo võttis sadulakotist serena plaadi ja tööriistad ja tuli mööda jalgrada alla. Ridolfi vaatas veelgi üles tema suunas, seistes jäigana. Michelangelo pani mängupeitlid, vasara ja kivi-plaadi Contessina jalge ette.

«Eile sain ma Duccio samba. Ma pidin tulema seda sulle rääkima. Il Magnifico oleks seda tahtnud. Siis taipasin, et su vanem poeg peaks olema nüüd kuueaastane. On aeg, mil ta hakkab õppima. Mina hakkan ta õpetajaks. Samuti nagu Topolinod õpetasid mind, kui ma olin kuueaastane.»

Contessina helisev naer kajas vastu oliivisalust. Ridolfi morn suu tõmbles lõbusalt. Ta ütles vaikse häälega: «See on teist kena, et tulete meid tervitama. Te teate, et me oleme paariad.»

See oli üldse esimest korda, mil Ridolfi teda kõnetas. Ja esimest korda pärast Contessina pulmapäeva oli Michelangelo talle nii lähedal. Ridolfi oli alla kolmekümne aasta, kuid maapagu ja kibestumus olid juba surunud oma jäljed ta näole. Kuigi ta polnud segatud Piero de' Medici tagasipöördumise vandenõusse, teati teda vihkavat vabariiki ja olevat valmis töötama oligarhiavalitsuse Firenzesse tagaspöördumise heaks. Ta perekonna varandust, mis oli saadud villamüügist maailmaturul, kasutati nüüd linnriigi rahaasjade abistamiseks.

«Mistõttu minul on kaks korda raskem alla neelata seda mürgi-jooki,» ütles Ridolfi. «Kuid ühel ilusal päeval pääseme tagasi võimule. Siis vaatame!»

Michelangelo tundis, et Contessina pilgud põletasid ta selga. Ta pööras pead, et Contessinale otsa vaadata. Contessina ilme näitas vaikset alistumist olukorrale, kuigi nad olid praegu söönud lihtsa

358

lõunasöögi, kuigi neil olid üll kulunud rõivad, ja kuigi nad elasid talumajas pärast seda, kui nad olid elanud Firenze rikkaimates paleedes.

«Jutusta meile, mis sul endal oma Rooma-aastatest uudist on. Mis sa seal raiusid? Olen kuulnud «Bakhosest».»

Michelangelo võttis särgipõuest joonistuspaberi, vöötaskust söetüki ja joonistas «Pietä», selgitades, mis ta oli tahtnud väljendada. Oli rõõm olla taas Contessina seltsis, vaadata neisse tumedaisse silmadesse. Kas polnud nad armastanud teineteist, kas või ainult lapsearmastusega? Kas ei või kunagine armastus kesta? Armastus oli nii harukordne, seda oli nii raske leida.

Contessina aimas ta mõtteid. Ta oli seda alati teinud. Ta pöördus poja poole.

«Luigi, kas sa tahaksid õppida Michelangelolt tähti?»

«Kas ma võin aidata uut kuju raiuda, Michelangelo?»

«Ma tulen ja õpetan sind, samuti nagu Bertoldo õpetas mind sinu vanaisa aias. Nii, võta see vasar ühte kätte, peitel teise kätte. Kivi teisel poolel ma näitan sulle, kuidas tähti tehakse. Vasara ja peitliga võime kirjutada niisama ilusaid kujusid kui Dante luuletused. Eks ole nii, Contessina?»

«On,» vastas ta. «Igaühel meist on oma tähestik, millega me kirjutame luulet.»

Oli kesköö, kui ta oli Topolino hobuse tagasi viinud ja künkast alla tuli. Isa oli ärkvel ja ootas teda mustas nahktoolis. Ta valvas ilmselt juba teist ööd, sest ta oli täiesti ärritatud.

«Nii! Sul võtab siis kaks ööd, enne kui tuled koju oma isale uudiseid jutustama. Kus sa oled olnud kogu selle aja? Kus on leping? Mis hinna nad maksavad?»

«Kuus floriini kuus.»

«Kui kaua selle raiumine sul aega võtab?» «Kaks aastat.»

Lodovico arvestas kiiresti, pööras siis kurnatud näo poja poole. «Aga see teeb kokku ainult sada ja nelikümmend neli floriini.»

«Komisjon lubab maksta lisa, kui olensaanud töö valmis ja kui ma nende meelest pälvin suuremat tasu.»

«Kes selle otsustab?»

«Nende oma südametunnistus.»

«Südametunnistus! Kas sa ei tea, et toskaanalase südametunnistus on ta vöökukrus?»

««Taavet» tuli nii ilus, et küll nad maksavad mulle enam.»

«Isegi Piccolomini leping on parem: sa teenid kolmsada ja kolmkümmend kaks floriini... samasuguse kaheaastase töö eest, enam kui kaks korda rohkem.»

359

Michelangelo langetas meeleheites pea. Lodovico ei pannud tähelegi poja ilmet. Ta ütles otsustaval toonil:

«Buonarrotid pole küllalt rikkad, et teha saja kaheksakümne kaheksa floriini suurust kingitust Villagildile ja Duomole. Ütle neile, et «Taavet» tuleb senikauaks edasi lükata, kuni sa oled teeninud viissada tukatit Sienast.»

Michelangelo ei olnud nii rumal, et oleks vihastanud. Ta vastas vaikselt. «Isa, ma raiun «Taaveti» valmis. Miks hakkad sa alati vaidlema, kui see on kasutu?»

Mõni tund hiljem tähendas ta vend Buonarroto: «Ega need vaidlused nii kasutud olegi. Mitu floriini sa kavatsesid kuus maksta isale enne vaidlust?»

«Kolm. Pooled temale, pooled endale.»

«Ja nüüd nõustusid talle andma viis?»

«Ma pidin andma, et teda rahustada.»

«Nii-nii, kahetunnise vaidluse abil on ta teeninud endale kahekümne neljaks kuuks kaks floriini kuus juurde.»

Michelangelo ohkas väsinult.

«Mis saan ma parata? Ta näis nii vana ja kahvatu. Kuna komisjon maksab kinni kõik mu kulud, milleks on mul siis neid kaht floriini vaja?»

Buonarroto ohkas. «Sul oli õpipoisina Medicite palees parem olla. Siis oli mul vähemalt võimalus sulle vähe säästusidki koguda.»

Michelangelo vahtis ainiti aknast välja ja nägi öövahti, kes kõndis piki Via San Proculot.

«Sul on isa suhtes õigus: ma olen tema kivimurd.»

6.

Granacci korraldas peo seoses «Katlaühingu» koosolekuga. Michelangelot tulid õnnitlema ühingu üksteist liiget, Botticelli komberdas vaevaliselt karkudel ja Rosselli, Ghirlandaio võistleja, ateljee ülalpidaja, tundis end nii haigena, et ta tuli kohale kanda kanderaamil. Rustici võttis Michelangelo südamlikult vastu, Sansovino patsutas talle õlale, teised õnnitlesid: David Ghirlandaio, Bu-giardini, Albertinelli, Filippino Lippi, Il Cronaca, Baccio D' Agnolo, Leonardo da Vinci. Kaheteistkümnes liige — Giuliano da Sangallo ei olnud linnas.

Granacci oli toonud kogu õhtupoole Rustici ateljeesse vorsti-ronge, külma liha ja piimapõrsaid, küpsisetaignast välja lõigatud kujusid, chianti't korvkruusides. Kui Granacci jutustas Soggile uudise, tõi see omalt poolt peole hiigelsuure liua soolatud seajalgu.

360

Kõik söögid ja joogid osutusid vajalikuks, sest Granacci oli kokku kutsunud kogu linna: terve Ghirlandaio ateljee, kaasa arvatud Domenico andekas poeg Ridolfo, kes oli nüüd kaheksateistkümneaastane, kõik Medici aia õpilased, tosin tuntumaid kujureid ja maalijaid, nagu Donato Benti, Benedetto da Rovezzano, Piero di Cosimo, Lorenzo di Credi, Franciabigio, noor Andrea del Sarto, Andrea della Robbia, kes valmistas glasuuritud terrakotatöid, juhtivaid Firenze käsitöölisi, kullasseppi, kellasseppi, gemmilõikajaid, pronksivalajaid, mosaiigitegija Monte di Giovanni di Miniato, raamatuillustraator Attavanti, puunikerdajaid, arhitekt Francesco Filarete, kes oli Firenze peaheerold.

Kuna Granacci tundis vabariigi kombeid, oli ta saatnud kutse gonjaloniere Soderinile, Signoria liikmeile, Villagildija Duomo komisjonide liikmeile, Strozzi perekonnale, kellele ta oli müünud «Heraklese». Enamik neist tuli heameelega lõbutsema, ja tohutu võõraste hulk valgus nüüd pikkamisi Rustici täistuubitud ruumidest, lärmakast ateljeest väljakule, kus Granacci poolt palgatud akrobaadid ja maadlejad lõbustasid külalisi ning mängurid ja lauljad laulsid noormeestele ja tütarlastele, kes tantsisid. Igaüks, nii sõber, tuttav kui ka täiesti võõras, raputas Michelangelo kätt, patsutas talle õlale ja tahtis temaga tingimata klaasi kokku juua.

Soderini surus Michelangelo kätt ja ütles: «See on esimene suurem kunstitellimus, milles kõik linna komiteed on olnud üksmeelsed Savonarola tulekust peale. Võib-olla algab meil uus ajastu ja võime minema pühkida oma sügava süütunde.»

«Missugusele süüle te vihjate, Gonfaloniere?»

«Hulkade süüle, üksiku kodaniku süüle. Oleme üle elanud raskeid aegu pärast Il Magnifico surma. Oleme hävitanud paljugi, mis tegi Firenze esimeseks linnaks

maailmas. Cesare Borgiale altkäemaksu andmine oli vaid kõige väiksem üheksa aasta häbiplekkidest. Kuid täna õhtul oleme iseendale uhked. Hiljem võib-olla oleme teile uhked, kui kuju on valmis. Kuid nüüd usume, et peagi antakse suuri freskode, mosaiikide, pronks- ja marmorkujude tellimusi kõigile meie kunstnikele. Me näeme taassündi.» Ta asetas käe Michelangelo õlale. «Teie olete ämmaemand. Kohelge seda last hoolikalt!»

Pidu kestis hommikuni, kuid enna seda juhtus kaks asja, mis mõjutasid tugevasti Michelangelo elupäevade kangast.

Esimene täitis ta rõõmuga. Haige ja vana Rosselli kogus teised kümme ühingu liiget enda ümber ja teatas:

«Ei ole meeldiv, kui «Katlaühingu» liige kantakse raamil ühingu orgiale. Kuigi minul on üsna vastumeelt edutada kedagi Ghirlan-

361

daio ateljeest, lahkun käesolevaga ühingust ja nimetan Michelangelo Buonarroti enda järglaseks.»

Ta võeti vastu. Ta polnud ühegi rühmituse liige pärast Medicite aiakooli päevi. Ta meenutas jällegi oma üksildast lapsepõlve ja seda, kui raske tal oli olnud sõpru leida. Ta oli olnud lahja, seltsi-matu, kõrvalelükatu. Nüüd aga plaksutasid tema valimise puhul käsi kõik need Firenze kunstnikud, needki, kes olid kaua oodanud, et nad kutsutakse ühingusse.

Teine sündmus valmistas talle rasket piina. Selle alustas, ise seda teadmata, Leonardo da Vinci.

Michelangelo oli Leonardole vihane juba sellest peale, mil ta oli näinud teda esimest korda üle Piazza della Signoria minevat oma lahutamatu ja kalli õpilase-kaaslase Salai saatel. Poisil olid kreeka skulptuuri sirged näojooned, ta nägu piirasid lopsakad voogavad juukselokid, väike suu oli ümar ja lõug pehme. Leonardo oli tn riietanud kallisse linasesse särki, õrnalt hõbedaga kirjatud siid-kuube. Ent võrreldes Leonardoga, oli Salai välimuselt igav, sest Leonardo nägu oli täiuslikem, mida Firenzes oli nähtud pärast Pico della Mirándola kuldset ilu. Ta suur skulptuurne pea oli aristokraatselt ja rühikalt püsti, laup oli uhke ja lai, selle ülapoolelt algas punakas õhuke juus, mis kihardus pehmelt ja ulatus õlgadeni. Lõug oli nagu raiutud tema enda poolt halvaks peetud Carrara sangarlikust marmorist; tugev nina oli veatult peenevormiline, huuled ümarad, punased; nägu valitsesid jahedad sinised silmad, mille pilk oli terav ja arukas; ja ihu oli hele nagu maatüdrukul.

Vaadeldes Leonardot, kui viimane läks üle turu, järgituna tavalisest teenijate ja uudishimulike jõugust, märkas Michelangelo, et Leonardo keha oli kooskõlas ta veatu näoga: pikk, kaunis, laiaõlgne ja kitsapuusaline nagu maadlejal, kellele olid ühtlasi omased nõtkus ja jõud. Lisaks oli Leonardo rõivastunud kuninglikult kaunilt ja sobimatult põlvini ulatuvasse roosavärvilisse mantlisse, mis rippus kergelt õlal, ja lõhkemiseni pingul särki ning caíza'desse.

Michelangelo tundis end tema kõrval inetuna ja ebardlikuna, ta tajus, et ta rõivad olid odavad, halvasti istuvad ja kulunud. Leonardo oskuslikult kammitud kuldsed juuksed ja ta parfüümi lõhn, ta kaela ja randmeid ehtivad pitsid, ta kalliskivid, selle mehe kogu olemuse sõnades väljendamatu peenus sundisid Michelangelot end temaga võrreldes närusena ja räpasena tundma.

Kui ta kõneles sellest Rusticile, kes oli Leonardo sõber, noomis Rustici teda.

«Ära lase end petta elegantsest väliskestast. Leonardol on suurepärane aju. Tema geomeetria-alased uurimused laiendavad Eukleidest. Ta on aastate viisi lahanud loomi ja joonistanud üksikasjalisi

362

anatoomilisi jooniseid oma märkmikkudesse. Geoloogiat harrastades on ta leidnud mereloomade kivistunud koori mägede tippudelt Arno ülemjooksul, mis näitab, et need on kunagi olnud vee all. Ta on ka insener ja uskumatute masinate leiutaja: mitmetoruline püss, raskeid koormaid tõstev kraana, imevad pumbad, tuule- ja vee-mõõtjad. Just praegu viib ta lõpule katsetusi masinaga, mis lendab õhus nagu lind. Tema silmipimestav esinemine rikka aadlimehena on katse panna maailma unustama, et ta on Vinci kõrtsmiku tütre ebaseaduslik poeg. Tegelikult on ta ainuke firentselane, kes töötab niisama rängalt ja visalt kui sinagi: kakskümmend tundi päevas. Otsi ainult õiget Leonardot selle varjava petliku elegantsi all.»

Kuulnud seda hiilgavat teenete loetelu, ei suutnud Michelangelo ütlemata jätta Leonardo lausa eitavat suhtumist skulptuuri, mis oli teda solvanud. Kuid see, et Leonardo oli ta täna õhtul südamlikult «Katlaühingusse» vastu võtnud, oli leevendanud tema meelepaha. Siis kuulis ta Leonardo heledat häält oma selja taga lausuvat:

«Mina keeldusin võistlemast Duccio kivi pärast, sest skulptuur on mehaaniline töö.»

«Kindlasti ei nimeta te Donatellot mehaanikuks?» küsis madalam hääl.

«Teatud mõttes küll,» vastas Leonardo. «Skulptuur on hoopis ebaintelligentseni kui maalimine, tal puudub nii palju maalimise loomulikke omadusi. Harrastasin skulptuuri mitu aastat ja ma võin teile öelda oma kogemustest, et maalimine on hoopis raskem ja taotleb suurimat täiuslikkust.»

«Aga kui küsimus on nii tähtsas tellimustöös? ...»

«Ei, ei, mina ei raiuks kunagi marmorit. See paneb inimese higistama ja väsitab ta keha üleni. Marmoriraiuja tuleb oma päevatöölt koju niisama räpasena nagu kipsivalaja või leivategija, ta sõõrmed on tolmust umbes, ta juuksed ja nägu ning jalad kaetud marmoritolmu ja -kildudega, ta riided haisevad. Kui ma maalin, töötan ma oma parimais rõivais. Lahkun päeva lõpul töölt täiesti puhtana ja värskena. Sõbrad astuvad sisse mulle luulet lugema ja teevad muusikat, ent mina joonistan. Olen nõudlik inimene. Skulptuur on töömehe jaoks.»

Michelangelo tundis, kuidas ta selgroog jäigastus. Ta vaatas üle õla. Leonardo selg oli tema poole. Taas tõusis raev ta sisemuses. Ta oleks meeleldi virutanud Leonardo pikali, löönud ta kaunist nägu oma skulptori raske rusikaga, mida too nii halvustas. Siis läks ta kiiresti toa teise otsa, solvatuna nii enda kui ka kõigi teiste marmoriraiujate pärast. Ükskord paneb ta Leonardo oma sõnu sööma.

Järgmisel hommikul ärkas ta hilja. Arno oli kuivanud nireks. Tal tuli käia tükk maad vastu voolu, et leida sügavamat paika. Siin

363

ta kümbles ja ujus, läks tagasi ja astus Santo Spiritosse sisse. Ta kohtas prior Bichiellinit raamatukogus. Prior kuulas ta uudist, näoilmet muutmata.

«Aga kardinal Piccolomini leping?»

«Kui mõlemad komisjonid kirjutavad alla sellele tellimusele, olen ma teisest lepingust vaba.»

«Mis õigusega? Lõpeta, mis oled alanud.»

«Kuid «Hiiglane» on mu suur võimalus. Võin luua midagi hiilgavat ...»

«Siis, kui oled täitnud oma kohustuse,» katkestas teda Bichiellini. «See on hullem oportunismi vorm kui see, mis sundis sind alla kirjutama sulle vastumeelsele lepingule.» Ta hääl muutus sõbralikumaks. «Ma mõistan, et sa ei taha ohverdada oma jõudu kujudele, mis sind ei rahulda. Kuid sa teadsid seda algusest peale. Kas tahad ohverdada ka oma aususe tühja asja pärast? Kardinal Piccolomini võib saada meie

järgmiseks paavstiks ja siis saadab Signoria sind tagasi Siena kujude kallale, samuti nagu nad kuulasid Aleksander VI sõna ja asetasid Savonarola piinapingile.»

«Igaüks arvab teadvat järgmist paavsti,» ütles Michelangeio mürgiselt. «Giuliano da Sangallo ütleb, et see on tema kardinal Rovere. Leo Baglioni ütleb, et see on tema kardinal Riario. Nüüd ütlete teie, et see on kardinal Piccolomini.. »

Prior tõusis, lahkus otseteed Michelangeio juurest, läks piazza't piiravasse lahtisesse võlvkäiku. Michelangeio kiirustas talle järele.

«Andke andeks, isa, aga ma pean nüüd oma «Taavetit» raiuma hakkama.»

Prior jätkas oma teed põiki üle piazza nurga, jättes Michelangeio augustikuu halastamatu kuumuse kätte ammuli sui seisma.

7.

Beppe tervitas teda kähiseva häälega. «Siis Duccio kivi on nüüd sinu oma!» Ta irvitas, sügades paljast pealage.

«Beppe, kas tahad või ei, aga sa said minu oma tiiva alla tervelt kaheks aastaks.»

Töödejuhataja oigas. «Just nagu mul poleks küllalt muret katedraali kokkuvarisemise ärahoidmisega. Kuid Ehituskomitee ütleb, et anna temale kõik, mis ta tahab, marmorit, peitleid, ilusaid tüdrukuid ...»

Michelangeio naeris valjusti, nii et töömehed kokku jooksid. Nad ütlesid talle tere tulemast.

364

Duomo õu ulatus Duomo töökodade taha kogu kvartali pikkuselt põhjaküljel olevast Via dei Servist Via dell' Oriuoloni lõunapoolsel küljel, teda piiras kaheksa jala kõrgune tellismüür. Esiküljel, kus oli lamanud Duccio sammas, oli katedraali parandavate tööliste asupaik. Tagumist poolt kasutati puidu, telliste, sillutus-kivide säilituspaigana. Michelangelo soovis olla töömeeste lähedal, et ta kuuleks nende tööriistade häält ja nende kõnet, kuid ei segaks end nende asjadesse. Keset tagaõue oli tamm ja selle taga nimetu tänavaga piirnevas müüris asus lukustatud ja roostes raudvärav. Värav oli täpselt kahe tänavavahe kaugusel ta kodunt. Ta võis töötada öösiti, kui tahtis, ja pühapäeviti, kui peaõu oli lukustatud. «Beppe, kas tohib seda väravat kasutada?»

«Keegi ei keela. Ma lukustasin ta ise kümme-kaksteist aastat tagasi, kui hakkas kaduma tööriistu ja materjale.»

«Kas ma võiksin seda kasutada?»

«Mis siis esiväravatel viga on?»

«Ei midagi. Aga kui saaksime ehitada minu tööpingi selle värava lähedale, võiksin tulla ja lahkuda kedagi segamata.»

Beppe liigutas oma hambutut suud, nagu seedides mõtet, kas võib kindel olla, et Michelangeio ei hülga teda või tema mehi. Siis ütles ta:

«Olgu pealegi. Joonista mulle plaan!»

Ta vajas tagamüüri äärest kolmkümmend jalga maad, mis tuli sillutada tema ääsi ja tööriistade ning puiduvaru kaitseks, tellis-müüri tuli tõsta veel üheksa jalga, et keegi ei näeks üle müüri sammast ega vahiks, kuidas ta tellingutel töötab. Umbes kahekümne jala kaugusele soovis ta igasse külge madalat plankaeda, kuid tööpaik oleks aasta üheksa kuiva kuu jooksul lahtise taeva all, samuti pidi ta tulema lahtine eest. Hiiglane peesitaks lõuna-kaare täies päevapaistes, kui Toskaana pimestav päike käib oma igapäevast rada üle linna.

Ta otsustas oma tööruumi piazza'l alles jätta: sinna võib ta minna, kui soovib suurest tööst eemale pääseda. Argiento magaks seal ja töötaks temaga siin päeva jooksul.

Duccio kivi oli oma seitsmeteistkümne jala pikkuse kogu keskotsas nii halvasti välja raiutud, et igasugune katse teda praeguses lukorras kuhugi mujale üle viia oleks võinud saatuslikuks saada. Väikseimgi võnkumist põhjustav liigutus või kallutamine võis samba pooleks lõhestada. Ta ostis mõningaid suuremaid saadaolevaid pabereid, liimis need maas lamava samba pinnale ja lõikas sagoma, silueti, mõõtes hoolikalt sügavat väljaraiutud kohta. Siis Viis ta paberid piazza'l asuvasse töökotta ja laskis Argientol selle naelte abil seinale kinnitada.

365

Ta käänas töölaua nii, et istus näoga paberisilueti suunas ja hakkas ühendama teist paberilehtede sarja, millele ta joonistas Taaveti kavandid ja märkis ära, missugused osad kivist tuleb eemaldada, missugused ära kasutada. Tulnud tagasi õue, raius ta marmori ära üla- ja aianurkadest, tasakaalustades raskust nii, et sammas ei olnud enam murdumisohus.

Beppe töömehed tegid uuele tööpaigale sileda tee. Nad kasutasid plokki ja tali kahe tuhande naela raskuse samba tõstmiseks ja talle ümmarguste rullide allapanemiseks. Sammast nihutati pikkamisi. Iga kord, kui ümmargune palk tuli tagumise otsa alt välja, jooksis töömees ette ja asetas selle esiotsa alla. Eha ajaks oli sammas Michelangelo aias, kuigi veel horisontaalses asendis. Tema ja ta Hiiglase — Taaveti kivi olid kahekesi.

Ta tajus nüüd esimest korda, et joonistest, mis olid komisjoni rahuldanud, ei olnud temale enam mingit kasu. Ta oli neist algelistest mõtlemisastmetest üle kasvanud. Ta oli kindel ainult selles, et tema Taavet peab olema see Taavet, kelle ta oli taasleidnud, et ta kasutab võimalust luua mehe keha poeesiat, ilu, müsteeriumi ja loomulikku draamat, et luua proportsionaalsete vormidega ürg-tüübi põhiolemust.

Ta põletas ära oma varasemad joonised, asus tegema kõige lihtsamaid toiminguid, uurima iseennast.

Kreeklased olid raiunud valgest marmorist proportsioonilt ja jõult nii täiuslikke inimkehasid, et neid ei suudeta kunagi ületada. Kuid nendel kujudel puudus meel ja vaim. Tema Taavetist saaks kõige selle kehastus, mille eest Lorenzo de' Medici oli võidelnud, mille Platoni Akadeemia oli uskunud olevat inimese õige olemuse. See ei oleks patune väike olend, kes elab ainult tulevase elu pattude lunastamisest, vaid hiilgav looming, kelles on ilu, jõudu, julgust, tarkust, usku omataolistesse, mõistust, tahet ning sisemist jõudu kujundada maailm inimese loova mõistuse viljade aidaks. Tema Taavet oleks Apollo, veel rohkem — Herakles, kuid isegi veel rohkem; Aadam, veelgi rohkem — täiuslikemalt tajutud inimene, keda maailm on seniajani näinud, inimene, kes elab ratsionalistlikus ja humaanses maailmas.

Kuidas joonistada need kujutlused paberile?

Sügise algusnädalatel leidis ta ainult osalisi lahendusi. Mida rohkem ta pettus, seda keerukamaks muutusid ta joonistused. Marmor püsis vaikivana ja liikumatuna.

«Võib-olla ei suuda keegi seda elama panna?» arvas Beppe, kui Michelangelo näis masendununa.

«Leidis ka aja, millal seda mulle ütelda! Kui küsiksid .tütarlapselt, kas ta tahab olla ema, siis kui ta on juba rase. Beppe, kavatsen

366

teha marmormudeli savikuju asemel. Kas sa võiksid mulle osta ivi, mis oleks umbes kolmandik sellest?» «Ma ei tea. Mulle öeldi, et anna talle töömehi, materjali. Aga viie jala kõrgune kivirahn, see tähendab juba raha.»

Nagu alati, toimetas ta kohale õige kena rahnu. Michelangelo sukeldus marmorisse ja püüdis rajada tee läbi oma probleemi vasara ja peitliga. Sündis tugeva kehaehitusega primitiivne noor mees, kelle näojooned olid idealiseeritud ja ebamäärased. Kui Granacci nägi marmorkuju, ütles ta hämmastunud ilmega:

«Ma ei mõista. Ta seisab, jalg Koljati pea peal, kuid samal ajal on tal kivi ühes käes ja ta küünitab üle õla lingu järele. Sa oled kahel seisukohal: figuuri ülemine pool kavatseb kasutada lingu, alumine pool puhkab juba võidukalt oma ohvri peal.»

«Sa meelitad mind. Mul pole mingisugust seisukohta.»

«Miks sa ei võiks siis veeta minuga paar päeva villas?»

Michelangelo vaatas imestaval pilgul. Granacci oli esimest korda tunnistanud, et tal on villa.

«Saad pisut vaheldust, unustad oma «Taaveti» mõneks päevaks.»

«Nõus. Ma ei mäleta, et ma oleksin naernud nädalate viisi.»

«Mul on villas midagi, mis su naeratama paneb.» Tal oli tõepoolest: tütarlaps nimega Vermiglia, firentselikult blond, juuksed laubalt selle avaramaks muutmiseks katkutud, rinnad rohelisest taftist kleidi all püsti tõstetud. Ta esines suvila veetleva emandana, istus laua otsas, kui nad sõid hilja õhtul küünlavalgusel rõdul, kust avanes vaade mere suunas keerlevale Arnole. Kui tütarlaps tuppa läks, ütles Granacci:

«Vermiglial on palju mitmesuguseid nõbusid. Kas tahad, et ta valiks sulle mõne? Ma arvan, et ta on siin üksinda. Võid saada toa, kust avaneb vaade linnale. Siin oleks meil mõlemal kena elu.»

«Tänan sind, caro. Mul on oma elulaad. Mis puutub juhuslikesse kohtumistesse, siis ütleb Beppe:

«Mis sa paned naistesse öösel, seda ei saa sa panna marmorisse hommikul.»»

Ta istus unetult akna ääres, vaatles Firenze torne ja kupleid kuusirbi all, tõusis ja kõndis läbi kolme väikese toa ja pöördus jällegi oma valvepaigale akna juures. Miks oli ta raiunud kaks Taavetit oma viie jala kõrgusest marmorirahnust, ühe, kes oli juba peaaegu võitnud Koljati, teise, kes parajasti valmistus lingu heitma? Ükski skulptuur ei võinud kuuluda kahte erinevasse ajajärku, samuti nagu see ei võinud ruumiliselt kuuluda kahte eri paika. Ta Pidi võtma seisukoha, otsustama, kumba neist kahest sõdurist ta Peab raiuma.

Koiduajaks oli ta jõudnud selgusele, samm-sammult. Terav val-

367

gus sädeles ta ajus. Koljat pidi taanduma. Tema peal, mis oli must, surnud, vereplekiline, inetu, ei olnud kohta kunstis. See ei oleks algusest peale tohtinud teosesse pääseda. Kogu Taaveti tähendus hääbuks, kui see peletav pea jääks igavesti tema jalapekse külge aheldatuks. Taaveti vägitegu muutuks paljaks füüsiliseks aktiks, mis lõpeks vastase surmamisega. Kuid Michelangelole oli see vaid väike osa Taaveti tähendusest. Taavet võiks esindada inimese julgust kõigil elualadel: kui mõtleja, õpetlane, poeet, kunstnik, teadlane, riigimees, uurija. Ta oli meelelt, mõistuselt, vaimult ja kehaltki hiiglane. Ilma Koljatit meelde tuletava peata võis ta olla inimese julguse ja tema palju tähtsamatest vaenlastest võitu saamise sümbol.

Taavet pidi seisma üksinda. Just nõnda, nagu ta oli seisnud Terebinthi oru lagendikul.

See otsus valmistas Michelangelole rõõmu... ja väsitas teda. Ta ronis Granacci peente lõuendpalakate vahele ja vajus sügavasse unne.

Ta istus varjus samba ees, joonistas Taaveti pead, nägu ja silmi, küsides endalt:

«Mida tunneb Taavet sel võiduhetkel? Uhkust? Rõõmu? Kas ta tunneb, et on suurim ja võimsaim mees kogu maailmas? Kas oli tas raasugi põlgust Koljati vastu,

ülbust, kui ta vaatas põgenevaid vilisteid ja pöördus siis vastu võtma iisraellaste poolehoiuavaldusi?»

Kõik olid väärtusetud tunded, mida ta ei suutnud joonistada. Mida leiab ta võidutsevas Taavetis, küsis ta iseenda't, mis oleks väärt kivisse raiuda? Traditsioon kujutas teda pärast võitu. Kuid siis oli Taavet kindlasti lainepõhjas, tema suur hetk oli juba möödas.

Milline oli siis tähtsam Taavet? Millal sai Taavetist hiiglane? Pärast Koljati surmamist? Või sel hetkel, kui ta otsustas, et ta peab Koljati tapmist üritama? Kas oli kangelane see Taavet, kes lingutas kivi hiilgava ja surmava täpsusega? Või see, kes otsustas enne võitlust, et iisraellased tuleb vabastada vilistite orjusest? Kas polnud otsus tähtsam kui tegu ise, kuna loomus on otsustavam kui tegu ise? Michelangelo meelest tegi Taaveti hiiglaseks tema otsus, mitte Koljati surmamine. Koljat oli otsinud väljapääsu, kuid aeg polnud selleks kohane.

Kuidas ta oli võinud olla nii rumal, nii pime? Koljati järel esitatud Taavet ei võinud olla keegi muu kui piibli Taavet, teatud indiviid. Aga Michelangelo ei rahuldunud ühe inimese kujutamisega. Ta ots;A universaalset inimest, inimest, kes algusest peale oli otsustanud võideldi vabaduse eest.

368

Seda Taavetit oli ta otsinud, seda, kes oli just praegu oma otsuse rõõmutseval kõrgpunktil, ja kelle näost peegeldusid veel hirmu, kõhkluse, vastikuse, kahtluse tunded; meest, kes soovis elada omal kombel Jeruusalemma künkail, kes vähe hoolis relvade tärinast ja materiaalsest tasust. See mees, kes tappis Koljati, pidi pühendama kogu elu sõdimisele ja selle tagajärjele — võimule. Vastumeelsus püsis veel ta näol; ta peab loobuma karjuse elust, milles ta oli olnud õnnelik, ja vahetama selle eluga õukondades ja kuningate seltsis, kogema kadedust ja intriige, valitsema ja juhtima teiste inimeste saatusi. See lõhestatus esines kõigis inimsaatustes: mõtlik elu ja aktiivne elu. Taavet teadis, et inimene, kes pühendub tegutsemisele, peab ennast müüma karmile isandale, kes käsutab teda kõik tema elupäevad ja -aastad. Ta teadis vaistlikult, et ei miski, mis ta saab tasuks võiduka tegutsemise eest — kuningriik, võim, rikkus — ei saa korvata inimesele rahu kaotamist.

Tegutsemine tähendab ühendusse astumist. Taavet ei olnud kindel, kas ta tahtis ühendusse astuda. Ta oli olnud üksik inimene. Kui ta juba kord asub Koljati kallale, ei ole enam mingit tagasipöördumist, ja kui ta võidab Koljati, on tagajärjed kindlamad kui siis, mil ta fse osutub võidetuks. Ta kahtles ja tõrkus muutmast oma tõekspidamisi selletõttu, mis ta tajus end tegevat iseendale ja mis ta mõistis maailma tegevat temale. Tema valik oli tõepoolest raske.

See viimane tõekspidamine avas Michelangelole laiad perspektiivid. Ta tuju tõusis, ta joonistas kindlalt ja jõuliselt, ta modelleeris kaheksateistkümne tolli kõrguse savimudeli, ta sõrmed ei suutnud sammu pidada mõtete ja tunnetega. Ja imeteldava kergusega leidis ta Taaveti. Kivirahnu piirjooned näisid võõrustena, mis sundisid teda tegema nii lihtsa kavandi, et see poleks tulnud talle pähegi, kui kivi oleks olnud terviklik ja täiuslik. Nüüd hakkas marmor elama.

Kui ta tüdines joonistamisest või modelleerimisest, läks ta «Katlaühingu» liikmete juurde õhtut veetma. Sansovino kolis Duomo tööõue ja hakkas raiuma marmorkuju «Püha Johannes Kristust ristimas», mis oli määratud Baptisteeriumi idapoolse ukse kohale. Ta lõi endale üles töökuuri Michelangelo ja Beppe müürisseppade vahele. Kui Rustici tüdines üksinda töötamisest ja «Boccaccio pea» ning «Maarja ilmutuse» jaoks kavandeid joonistajast, tuli ta õue ja joonistas koos Michelangelo või Sansovinoga. Järgmisena tuli Baccio nende juurde Duomo tööõue kavandama krutsifiksi. Ta lootis, et San Lorenzo kirik tellib selle temalt. Bu-Siardini tõi lähimast õsteno'st sinna

pajatäie kuuma lõunasööki ja üldised õpipoisid veetsid üheskoos tunni, kusjuures Argiento

369

kus rooga Michelangelo aiamüuri varju tehtud planklaualt. Soggi, kes oli uhke oma endiste sõprade üle, käis vahetevahel tööõues ja tõi ühisele lõunalauale kuumi vorste.

Sageli ronis Michelangelo Fiesole künkaile ja andis Luigile õpetust, kuidas pietra serena'X raiuda, ja kuueaastane poiss näis selles-rõõmu tundvat. Ta oli kirka ilmega kena laps, kes sarnanes oma onu Giulianoga, ja tal oli Contessina terav mõistus.

«Sa oskad Luigiga imekenasti läbi saada,» tähendas Contessina. «Giulianogi armastas sind. Kunagi pead sa endale kindlasti poju saama.»

Michelangelo raputas pead.

«Nagu enamik kunstnikke, olen minagi kerjus. Kui saan valmis ühe tellimuse, pean otsima teist, töötama mistahes linnas, kuhu tee mind viib: Roomas, Naapolis, Milaanos või koguni Portugalis nagu Sansovino. See kõik ei ole sobiv perekonnaeluks.»

«Sel on sügavamgi seletus,» ütles Contessina oma peenikesel, kuid kindlal häälel. «Marmor on sinu abielu. «Bakhos», «Pietä», «Taavet» on sinu lapsed.» Nad seisid teineteise lähedal, niisama lii hedal, nagu nad olid kunagi seisnud Medici palees. «Kui oled Firenzes, on Luigi nagu sinu oma poeg. Medicid vajavad sõpru. Samu' kunstnikud.»

Kardinal Piccolomini saatis Firenzesse esindaja, kes nõudis nähn Bregno altari kujusid. Michelangelo näitas agendile Peetruse ja Pauluse valmis kujusid ja paavstide suures laastus lahti raiutud kujusid ning lubas need peagi valmis teha. Järgmisel päeval tuli kuuri Baccio ja ta kaval nägu oli jällegi üks suur naer. Ta oli saanud tellimuse krutsifiksile. Kuna San Lorenzol ei olnud talle pakkuda töökohta, siis palus ta Michelangelolt, kas see saaks temaga jagada piazza'l asuvat töökoda.

«Üüri asemel võiksin raiuda valmis need kaks paavsti sinu jooniste järgi,» hüüdis ta. «Mis sa sellest arvad?»

Ta valmistas usutavad kujud. Kui neli kuju ja Püha Frantsiskus olid valmis, tundus Michelangelole, et ta võiks kardinal Picco-lominilt pikendust saada. Baccio alustatud krutsifiksi vaadates tundis Michelangelo rõõmu, et ta oli talle ruumi andnud. Tema töö oli aus ja selles oli tundeid.

Argiento pühkis igal õhtul pärast Duomolt tagasitulekut töökoja puhtaks. Temagi oli Firenzes olemisega rahul, talle meeldis töötada kogu päeva Duomos ja õhtul seltsida piazza'l teiste noorte õpipoistega, kes samuti magasid oma töökodades ja tõid toitu ühisesse toidukatlasse.

Kõige parem oli see, et Giuliano da Sangallo tuli tagasi Savo-nast, kus ta oli ehitanud paleed kardinal Roverele tema perekonna-

370

mõisas. Pärast Savonast lahkumist Sangallo vahistati. Piisalased hoidsid teda kuus kuud vangis ja ta tuli kolmesaja tukati eest välja lunastada.

Michelangelo käis tal külas Päikese kvartalis, Santa Maria Novell» läheduses, kus ta elas kogu perega. Ta kinnitas ikka, et kardinal Rovere saab järgmiseks paavstiks.

«Jutusta mulle kõik oma «Hiiglase» plaanist!» käskis ta. «Ja oled Sa kuulnud, kas on Firenzes arhitekti jaoks mingit huvitavat ülesannet?»

«Olen kuulnud mõnestki ülesandest ja need on väga tähtsad,» ütles Michelangelo. «Pöörlev laud, mis on nii tugev, et kannab kahe tuhande naelast marmorsammast, nii et saan ära kasutada valgust ja päikest. Viieteistkümne jala kõrgune telling, millel võin kõrgust muuta ja kivi keerata.»

Sangallo naeratas. «Sa oled mu parim klient. Võtkem pliiats ja paber. Sul on vaja nelja torni taolist tellingut lahtiste riiulitega, millele võib paigutada planke kummalt küljelt tahes, vaat nii... Mis puutub su keerlevasse lauda, siis see on juba inseneri ülesanne.»

8.

Taevas rippusid rasked vihmapilved. Beppe ja tema mehed ehitasid puust katuse, mis tõusis terava nurga all tagamüürist, jättes ruumi seitsmeteistkümne jala kõrgusele sambale, katsid selle siis hoolikalt katusekividega, et see läbi ei jookseks.

Marmor lamas ikka veel pikali maas. Ta tegi puust sama pika katuse, mille külgedelt rippusid tinaraskusega alla rihmad, mis näitasid, missuguselt kohalt ta peab kivist otsima Taaveti kukalt, lingu keerutavat kätt, puusi, mis olid kaldunud kõrvale peitli teelt, suurt, paremas käes olevat kivi, puutüve, mis toetas parema jala säärt. Ta märkis need süvendid söega, ja siis köideti sammas Beppe täiendatud viieteistkümneliikmelise meeskonna abil ploki ja tali külge ja tõsteti aeglaselt Sangallo pöördlauale püsti. Siis ehitasid nad Argientoga tellingutornid lahtiste tugiriiulitega, millele võis igasugusele kõrgusele asetada laiad plangud, mida Michelangelol oli töötamiseks vaja.

Sammas nüüd otse kisendas tema järele, andus talle tervenisti. Tema tööriistad tungisid metsikult edasi, rebides puruks samba liha, otsides küünarpäid ja reisi, rinda ja kübet ja põlvesilmi. Valged kristallid, mis olid maganud pool sajandit, andsid kergesti järele igale puudutusele kõige õrnemast paitamisest kuni tungiva tahteni ja jõuponnistuseni, milles ta vasar ja peitel sööstsid peatamatult

371

jalapekselt läbi põlve ja reie üles. Ta loobus tavalisest seitsmeni-lugemisest töö ajal, neljani puhkusehetkel, sest ta tundis endas saja mehe jõudu.

See oli tema hiilgavaim kogemus marmoriraiumisel, kuna tal ei olnud iial nii suurt kuju, nii lihtsat ehitust; iial varem polnud tal niisuguse täpsuse, jõu, arusaamise ja kire sügavuse tunnet. Ta ei suutnud nüüd mõelda millestki muust, ei suutnud end sundida peatuma isegi söömiseks või riiete vahetamiseks. Ta toitis oma marmorinälga kakskümmend tundi ööpäevas, kirvendav tolm tardus tema sõõrmetes, ta juuksed kattusid valge korraga nagu vanal Ficinol, marmorkoe värinad jooksid peitleist ja vasaratest tema õlgadesse, siis rinda mööda alla puusadesse, reitesse ning põlvedesse, see tuksus ja värises tema kehas ja ajudes kaua pärast seda, kui ta oli heitnud voodisse, rõõmutseva väsimuse võimuses. Kui ta parem käsi värises vasara vibutamisest, vahetas ta selle vasakusse ja peitel liikus selles käes niisama täpselt ja õrna hellusega. Ta raius öösel küünlavalgel, täielikus vaikuses, sest Argiento läks päikeseloojakul teise töökotta. Sangallole, kes vahel õhtusöögi järel käis kontrollimas pöördlauda ja tellingut, tähendas ta:

«Tahaksin raiuda kogu aasta, ööd-päevad läbi, tööd katkestamata.»

«Praegu on kesköö ja kuur on jääkülm. Kas sul külm ei hakka?»

Michelangelo irvitas sõbrale vallatult vastu, ta merevaigu-silmad särasid nagu kassil öösel:

«Külm? Mind põletab palavik. Vaata, kuidas kere pinge hakkab paistma. Veel paar päeva ja elu murrab läbi.»

Ta oli ületanud samba liiga sügavale raiutud õõne takistused, paigutades keha kakskümmend kraadi samba sisemusse, kusjuures kuju oli kavandatud diagonaalselt, viltu marmori kõige paksema koha suunas, nii et Taaveti vasak külg mahtus ülejäänud marmorisse. Nüüd hakkas ta inseneriks ja kavandas võimsa vertikaalse ehituse, mis

algas paremast labajalast, jätkus üles mööda paremat säärt, mida toetas lühike puutüvi, läbi reie ja keha ning hiigelturja, näo ja pea laiuse. Selle tugeva marmortüve najal seisab tema Taavet püsti. Iial ei või juhtuda sisemist kokkuvarisemist.

Kompositsiooni tasakaalu ja ilu võtmeks oli Taaveti parem, kivi pigistav käsi. See oli vorm, millest kasvas Taaveti ülejäänud anatoomia ja tunne, nagu «Bakhose» võtmeks oli olnud viinakarikat hoidev ülestõstetud käsi, «Pietà» võtmeks Neitsi nägu. See käsi oma paisunud veresoontega andis laiust ja tugevust, mis kompenseeris paratamatuse sunnil kõhnaks jäetud vasaku puusa vastaspoolel, samuti nagu parem käsivars ja küünarpea olid kompositsiooni kõige delikaatsemad vormid.

372

Kui Michelangelo süvenes üha enam töösse, ei suutnud Granacci teda enam villasse õhtusöögile meelitada. Ta käis harva Rustici juures koosolekutel, ainult siis, kui öö oli liiga riiiske ja kõle töö jätkamiseks. Ta suutis end vaevalt keskendada sellele, millest kõneldi, rääkimata sellest, et ta ise oleks võinud osa võtta sõprade keskustelust. Leonardo da Vinci oli ainuke, kes kaebas selle üle, väites, et Michelangelol ei olnud õigust tulla koosolekule räpastes riietes ja tolmust paakunud juustega. Leonardo piinlikust ilmest, patriitslike sõõrmete kergest kirtsutusest mõistis Michelangelo, et ta haiseb Leonardo meelest vastikult. Arvatavasti ta haiseski, sest ta ei võtnud rõivaid nädalate viisi seljast, isegi mitte ööks; kuid ta oli liiga keskendunud, et sellest välja teha. Lihtsam oli lõpetada «Katlaühingus» käimine.

Tulid jõulud. Ta läks koos perekonnaga Santa Crocesse pühale missale. Uuest aastast ei teinud ta väljagi, ei läinud isegi mitte Rustici juures peetavale peole, millega ühing võttis vastu 1502. aastat. Ta sööstis kui torm läbi pimedate jaanuarikuu päevade. Argiento pani sütt neljale pannile, et tal oleks küllalt soe töö ajal, käänas lauda valguse järgi, tõstis planklavasid üles ja alla, edasi ja tagasi, kui Michelangelo töötas samaaegselt nelja külje kallal, säilitades tugeva marmortoestiku säärte ja käsivarte ning keha vahel. Kael oli nii tohutu, et ta võis selle kallal töötada, tarvitsemata karta, et pea võiks katkeda. Ta jättis kangelasliku pea ümber järele üsna ohtrasti marmorit, et oleks hiljem võinud raiuda lühikese lainelise juuksekahlu.

Soderini tuli õue vaatama, kuidas töö edeneb. Ta teadis, et Michelangelo ei saa kodus rahu enne, kui «Taaveti» hind pole kindlaks määratud. Veebruari keskel, pärast seda kui Michelangelo oli töötanud viis kuud, küsis ta:

«Kas sa oled oma arvates juba niikaugel, et eestseisused võiksid tööd vaadata? Ma võin nad siia kokku kutsuda ja lepinguasja lõplikult ära korraldada ...»

Michelangelo vaatas üles Taaveti poole. Ta anatoomiaõpingud olid suuresti mõjutanud ta töötamisviisi. Juba selles varases astmes oli ta peitel jämedates joontes välja joonistanud säärte, reite, rinnalihaste liikumise, tõstnud sisemise pinge nahapinnale. Ta näitas Soderinile, kuidas lihas koosneb kiududest, mis jooksevad ühes suunas; kogu Taavetis toimuv liikumine jooksis mööda neid ühe-suunalisi kiudjaid jooni. Siis pöördus ta vastu tahtmist Soderini küsimuse juurde tagasi.

«Ükski kunstnik ei taha, et ta tööd nähakse algstaadiumis.»

«Komitee maksaks märgatavalt enam, kui sa võiksid oodata senikaua, kui teos saab valmis ...»

373

«Ma ei või,» ohkas Michelangelo. «Mingisugune lisatasu ei saa mulle korvata seda kaht aastat, mil pean veel isa viletsust vaatama ...»

«Veel kaks aastat? Kuigi töö edeneb niisuguse hooga?»

«See osa tööst laabub kõige kiiremini.»

«Toon ühingu liikmed siia, niipea kui kohtume mõnel päikesepaistelisel päeval.»

Vihm lakkas. Päike tuli välja, kirgas ja soe, ning kuivatas tänavakivid. Michelangelo ja Argiento võtsid tellised katuselt maha ja ladusid nad järgmiseks talveks riita, kõrvaldasid siis plangud ja lasksid täiel päikesevalgusel kuuri üle ujutada. Taaveti keha iga rakk tuksus elust, kaunid sinakashallid sooned jooksid mööda sääri üles, nagu tõelistes inimjalgades. Suurem osa raskusest oli juba kindlalt asetunud paremale jalale.

Soderini saatis sõna, et ta toob komitee järgmisel päeval lõuna ajal kohale. Michelangelo hüüdis: «Argiento, hakka puhastama! Põrandal on kindlasti kahe kuu marmoripuru!»

«Ärge noomige mind,» hüüdis Argiento, «te ei ole kunagi siit niikaua ära, et ma jõuaksin pühkida. Ma arvan, et teile kindlas! i meeldib selles kahlata.»

«Sul on õigus, meeldibki. Kuid komisjoni liikmeile jätkub muudki meelelahutust.»

Kui palju peaks ta jutustama meestele, kes tulevad otsust tegema? See kujutlus Taavetist oli temalt nõudnud kuudepikkusi vaevarikast otsimist ja ta ei võinud loota, et ta suudab ühe lühikese tunni jooksul õigustada oma lahtiütlemist Firenze traditsioo-nidest. Kas äkki mehed ei mõtle sellele, mis ta keel ütleb, selle asemel et vaadata, mis ta käed on raiunud?

Argiento oli töökojas kõik puhtaks küürinud ja korda seadnuü Soderini saabus koos kuueteistkümne mehega parajasti siis, kui Giotto Campanile kellad hakkasid helisema. Michelangelo tervitas neid soojalt, ta mäletas nende nimesidki: Michelozzo, Vlllatööliste Gildi kantsler, konsul Pandolfini ja Giovanni di Pagno degli Albizi, Paolo de' Carnesecchi Töökomisjonist, Bambelli ja suur hulk teisi. Vanemad mehed olid end veel varustanud külma vastu ja kandsul pakse tumedaid mantleid, mis olid kurgu alt kinni ja ulatusid kandiliste ninadega rihmkingadeni, kuid nooremad ja tugevamad tervitasid kevadet mitmevärvilistes sugukonna vapiga kaunistatud sukkades ja lõhestatud käistega särkides.

Nad tunglesid alles pooleldi sündinud Taaveti ümber, vahtisid aupaklikult üles kümne küünra kõrgusele. Kantsler Michelozzo küsis, kas Michelangelo ei näitaks neile, kuidas ta raiub marmorit. Michelangelo võttis kätte vasara ja peitli ja näitas neile, kuidas

374

vasar vajub peitlisse ja see omakorda marmorisse; ja selle jõud ei olnud vägivaldne, plahvatuslik, vaid pigem lembe, vihjav. Ta näitas, et peitli iga liigutuse äkiline peatumine põhjustab väikese killukese eraldumise, kui ta tööriista tõstab, sellepärast tekib seda vähem kilde, mida pikemad on löögid.

Ta laskis neil ümber «Taaveti» käia, näitas neile vertikaalse ehituse tugevust, näitas, kuidas käsivarred vabastatakse kaitsvast toestikust, mis ühines teatud nurga all kehaga, selgitas, et puutüvi on ainuke ese, mis jääb toetama alasti hiiglast. Üks viiendik kuju püstisest osast oli veel viltu, kuid ta näitas, kuidas Taavet seisab püsti pärast marmori eemaldamist, mis nüüd teda ümbritses.

Järgmisel õhtupoolikul tuli Soderini Duomo õue, ametliku välimusega dokument käes, ja patsutas Michelangelole selga.

«Komisjonid olid rahul. Kas ma loen? «Villagildi auväärt härrad otsustasid, et Duomo Töökomisjon võib anda kujur Michelangelo Buonarrotile nelisada suurt kuldfloriini tasuks Taavetiks kutsutava hiiglase eest, mis on Opera del Duomos ja mille Michelangelo peab lõpule viima kahe aasta jooksul tänasest päevast arvates.»»

«Nüüd võin ma unustada rahaasjad, kuni olen töö lõpetanud. See on kunstniku paradiis.»

Ta ootas, kuni Lodovico tõstis küsimuse järgmisel korral üles. «Tasu on kindlaks määratud: nelisada suurt kuldfloriini.»

Lodovico silmad süttisid, valgustades ta sisselangenud põski:

«Nelisada floriini! Suurepärane! Pluss kuus floriini kuus, niikaua kui sa töötad ...»

«Ei!»

«Kindlasti lisavad nad sellele need floriinid. mis sa oled saanud iga kuu! Nad ei ole ometi nii koonerdajad, et võtavad need tagasi?»

«Ma saan edasi kuus floriini kuus kahe järgneva aasta jooksul.»

«Noh, hüva!» Lodovico võttis sule kätte. «Vaatame kohe, kakskümmend neli korda kuus teeb välja sada nelikümmend neli, lisada juurde nelisada, teeb kokku viissada ja nelikümmend neli floriini. See on juba palju parem tasu.»

Michelangelo vastas rõõmsalt. «Ei. Ainult nelisada floriini. Kõik kokku. Kõik igal kuul makstavad floriinid on ettemaks. Need arvatakse töö lõpul maha.»

Rõõm kadus Lodovico ilmest, kui ta märkas, et kaotab sada nelikümmend neli floriini.»

«See pole õige.» pomises ta, «algul annavad nad sulle selle raha, siis võtavad jälle tagasi.»

375

Ja Michelangelo teadis, kuidas asi edasi areneb: Lodovico kaib kogu aja solvunud näoga ringi, otsekui oleks keegi temalt avansi käest ära võtnud. Ta ei olnud siiski rahu saanud. Võib-olla polnud olemaski niisugust asja nagu rahu.

9.

Selleks et märkida esiküljel väljaulatuvaid punkte — Taaveti vasakut jalga, vasakut põlve, paremat rannet, vasakut käsivart ja õlal asuvat kätt, kinnitas ta naelapead marmorisse. Kui need kohad olid kindlaks määratud, raius ta, alates põlvest, läbi reie ja rinna tõusva joone, mis kujutas Taaveti tugevat füüsilist jõudu; kõhulihased, milles Taavet tundis murevärelusi; vasema käe, mis hoidis lingu; suure parema käe, mis oli valvel, kivi peos. Kindluse mõttes oli ta jätnud tagakülge poolteist korda rohkem marmorit, kui oleks tingimata vaja olnud, sest ta pidas meeles, et kuju vaadates avaneks nelikümmend erisugust vaatenurka.

Ta oli kavandanud Taaveti sõltumatuks olendiks, kes seisab eraldi kogu teda ümbritsevast ruumist. Kuju ei tohi kunagi panna kuhugi nišši, vastu seina, kasutada seda mõne hoone fassaadi ehtimiseks või mõne ehitise tühja nurga kaunistamiseks. Taavet peab olema alati vaba. Maailm on võitlustander, inimene alati pinge all, ohustatud oma õrrel. Taavet oli võitleja, mitte brutaalne, arutu hävitaja, vaid mees, kes suutis saavutada vabadust.

Nüüd muutus kuju agressiivseks, hakkas oma massist esile tungima, püüdis end määritella ruumis. Michelangelo töökiirus pidas sammu materjali hooga, nii et Sangallo ja Sansovino, kes külastasid teda ühel õhtupoolikul, olid hämmastatud tema kirest.

«Ma pole säherdust asja iial näinud,» hüüdis Sangallo. «Ta on viimase veerandtunniga raiunud selle kõva marmori küljest rohkem kilde, kui kestahes kolm tema kiviraiujast sõpra suudaksid seda teha kivimurrus nelja tunniga.»

«Mind ei heiduta mitte kogus,» lisas Sansovino, «vaid see ägedus. Vaatasin, kuidas killud paiskuvad nelja jala kõrgusele õhku, ja mõtlesin, et nüüd laguneb küll kogu marmor tükkideks.»

«Michelangelo!» hüüdis Sangallo. «Sa oled raiunud nii joone lähedalt, et kui sa oleksid juuksekarvagi võrra üle läinud, oleksid võinud kaotada kõik!»

Michelangelo peatus, pööras ümber ja vaatas sõpradele näkku. «Kui marmor on juba kord oma murrust välja toodud, pole ta enam mägi, vaid jõgi. Ta võib voolata, muuta oma sängi. Seda ma just teengi: aitan sel marmorijõel oma sängi muuta.»

376

Kui teised olid koju läinud, istus Michelangelo «Taaveti» jalge ette ja vaatas talle otsa. Ta mõtles: «Marmorsambast kuju valmimiseni kulub samapalju aega kui õitest küpse viljani.» Kuid kuju iga vorm hakkas juba peegeldama aega ja armastust, mis tema oli sellele ohverdanud.

Samuti polnud teda kohutanud Sansovino hoiatus, sest ta samastas armast kivi esemega, paigutas ennast selle südamesse, tundis tema käsivarte, jalgade, keha, pea tasakaalu otsivat raskust, otsekui oleksid need olnud tema omad. Marmorit eemaldades tegi ta seda täpselt ja teadis, kui palju liha ta võib kaotada.

Ainuke okas tema enda ja Taaveti lihas oli skulptuuri halvustamine Leonardo da Vinci poolt. Michelangelole tundus see tõsise ähvardusena. Leonardo mõju oli Firenzes kasvamas: kui ta suudab küllalt paljusid inimesi veenda, et marmoriraiumine on teise järgu käsitöö, suhtutakse tema «Taavetisse» selle valmimisel ükskõikselt. Tema sisemuses kasvas vasturünnaku tarve.

Järgmisel pühapäeval, kui «Katlaühing» oli koos Rustici juures ja Leonardo kõneles jällegi üleolevalt kiviraiumisest, ütles Michelangelo:

«On tõsi, et skulptuuril pole midagi ühist maalikunstiga. Tema eksisteerib ainult omaenda alustel. Kuid ürginimene raius kivi tuhandeid aastaid, enne kui ta hakkas koopaseinu maalima. Skulptuur on esimene ja algupärane kunst.»

«Just see väide mõistabki ta hukka,» ütles Leonardo oma kõrge häälega. «Ta rahuldas inimesi ainult senikaua, kuni kaunis maali-miskunst leiutati. Tänapäeval hakkab ta välja surema.»

Raevununa läks Michelangelo omapoolsele kallaletungile:

«Kas pole see mitte tõsi, Leonardo,» hüüdis ta, «et teie ratsutaja-kuju Milaanos on nii kolossaalne, et seda ei saa iial valada? Ja sellepärast ei saa ta kunagi pronkskujuks? Ja et teie tohutu savi-mudel laguneb nii ruttu, et see on muutunud kogu Milaano naeruks? Pole siis mingi ime, et räägite skulptuuri vastu, kuna te ei suuda ühtki kuju valmis teha.»

Toas tekkis ebamugav vaikus.

Mõni päev hiljem sai Firenze teada, et hoolimata tema poolt Cesare Borgiale makstud altkäemaksust, marssis Borgia Urbino Peale ja ässitas Arezzo mässule Firenze ülemvõimu vastu. Leonardo ua Vinci astus insenerina Cesare Borgia armeesse ja hakkas töötama koos Torrigiani ja Piero de' Mediciga. Michelangelo oli raevunud.

«Ta on reetur,» karjus ta vihaselt Rusticile, kes hoolitses Leo-nardo varanduse eest, senikaua kui ta ära oli. «Cesare Borgia pakub

377

talle suurt palka ja sellepärast aitab ta teda Firenze vallutamisel. Pärast seda kui me osutasime temale külalislahkust, tellisime temalt tähtsaid maale .. .»

«Nii hull see lugu ka pole,» ütles Rustici rahustavalt. «Leonardo on tööta, näib, et ta ei saa valmis Monna Lisa del Giacondo maali. Ta on rohkem huvitatud oma uutest sõjamasinatest kui kunstist. Ta nägi Cesare Borgia pakkumises võimalust katsetada oma leiutisi. Ta ei mõista midagi poliitikast.»

«Ütle seda firentselastele siis,» vastas Michelangelo mürgiselt, «kui ta uued masinad purustavad meie müüre.»

«Su tunded on õigustatud, Michelangelo, kuid püüa meeles pidada, et ta on amoraalne inimene. Ta pole huvitatud õigest ega väärast inimeste vahel; ainult tõetruudusest ja valest teaduses ja kunstis.»

«Ma peaksin vist rõõmus olema, et temast lahti sain. Ta põgenes kord juba varem, kaheksateist aastat tagasi. Loodetavasti võime nüüd arvestada niisama pikka aega.»

Rustici raputas mõtlikult pead.

«Teie kaks seisate nagu Apenniini mäed meist kõrgemal, ent te vihkate teineteist. See ei ole mõistlik. Või siiski?»

Aastaaegade vahetus tõi kaasa suurepärased kuumad ilmad. Juhuslikud vihmasagarad ei teinud «Taavetile» midagi muud, kui ainult uhtusid temalt marmoritolmu maha. Michelangelo töötas paljalt, ainult püksid ja sandaalid jalas, lastes päikesel hellitamata paista ja oma jõudu temasse kallata. Ta ronis mööda redelit üles-alla kergesti nagu kass, raius tugevat kaela, kangelaslikku pead ja tihedaid juuksekiharaid tellingute ülaosas, raius selgroogu suure ettevaatlikkusega, selleks et näidata, et see kannab ja juhib kogu keha ja on kogu liikumise lähtekoht. Taavetis ei võinud olla ainustki kohta, mis poleks kombatav ja täiuslik. Ta ei olnud iial õieti mõistnud, miks erogeenset piirkonda kujutatakse alati inetuna. Kui jumal lõi inimese, nagu jutustas piibel, lõi Aadama, kas ta oleks siis tema soojätkamise organid ära peitnud ja ta vastikuks teinud? Võib-olla oli inimene hiljem nende kasutamise inetuks muutnud, nõnda nagu ta oli osanud siin maa peal nii mõndagi ära rikkuda, kuid mis oli sellel tegemist tema kujuga? Selle, mida on halvustatud, teeb ta jumalikuks.

Ta ei jälginud kellaaegu. Ta raius kogu päeva. Mõnel lämmataval õhtul istus ta hilja Duomo jahedail marmorastmeil, kuhu noored Firenze kunstnikud ikka veel kogunesid kuulama kitarri saatel improviseeritud laule, vahetama uudiseid tulevastest ülesannetest kogu Toskaanas ja kuulama, kuidas Jacopo arutas, keda möödaminevaist

378

tütarlastest kõlbaks voodisse viia... samuti nagu viisteist aastat tagasi. Juunis valiti Piero Soderini veel järgmiseks kaheks kuuks gonfaloniere'ks. Rahva hulgas kerkis küsimus, et kuna ta on parim mees kogu Toskaanas selleks ülesandeks, miks ta ei või siis kauem valitseda.

Kui Michelangelo kuulis, et Contessina ootab taas last, läks ta Soderini kabinetti, kust avanes vaade Piazza della Signoriale, kõnelema Contessina eest.

«Miks ei või ta tulla oma koju sünnitama? Tema pole teinud mingit kuritegu vabariigi vastu. Ta oli Il Magnifico tütar, enne kui ta sai Ridolfi naiseks. Ta elu satub ohtu selles üksikus majas, kus pole mingeid mugavusi...»

«Maainimesed on neis majades laste ilmaletoomisega hakkama saanud juba tuhandeid aastaid.»

«Contessina pole maainimene. Ta on habras. Teda pole kasvatatud niiviisi. Kas te ei võiks paluda Seitsmekümne Nõukogult õiglust?»

«See on võimatu.» Soderini hääl oli lame, ilmetu. «Kõige parem, mis sa teha saad, on see, et sa ei võta suhu Ridolfi nimegi.»

Oli Soderini kahekuulise ametiaja keskpaik, Arezzo ja Pisa olid jällegi mässu tõstnud. Piero de' Medicit võeti Arezzos lahkesti vastu ja talle lubati abi Firenze vallutamisel. Cesare Borgia loobus ründamast ainult hirmu tõttu Prantsusmaa kättemaksu ees, linnaväravad hoiti lukus päevalgi. Kõigil, kes elasid jõe kaldal, oli keelatud redeleid alla lasta, et keegi ei pääseks linna, ja nüüd sai Michelangelo kutse tulla gonfaloniere juurde õhtusöögile Palazzo della Signoriasse. Kella seitsmeni jätkus valgust töötamiseks, selle järel pöördus ta koju linast särki selga panema.

Soderini istus madala laua ääres, pikad kollakasvalged juuksed alles märjad pesemisest. Michelangelo jutustas, missuguses järgus Taavet on. Soderini rääkis, et

Seitsmekümne Nõukogu kavatseb põhiseadust muuta. Järgmine gonfaloniere'ks valitud mees saab eluaegse koha. Siis nõjatus ta üle laua, laisalt, tuttavlikult.

«Michelangelo, oled sa kuulnud Pierre de Rohanist, Gie marssalist? Ta oli kuninga sõjaväe lähima nõunikuna siin 1494. aastal, kui Charles VIII vallutas maa. Võib-olla sa ühtlasi mäletad, et Mediclte õues seisis aukohal Donatello pronksist «Taavet».»

«Sel päeval, kui paleed rüüstati, tõugati mind selle vastu nii tugevasti, et sain muhu kuklasse.»

«Siis sa tunned seda hästi. Nüüd kirjutas meie Prantsuse õukonnas olev saadik, et marssal armus «Taavetisse», kui ta viibis Medicite palees, ja tahaks samasugust endale saada. Aastate viisi

oleme ostnud Prantsuse kaitset rahaga. Kas pole rõõmustav, et võime korraga maksta selle eest kunstiteosega?»

Michelangelo vaatas otsa sellele mehele, kellest oli saanud talle nii hea sõber. Temale oli võimatu keelduda. Selle asemel küsis ta: «Ega ma ei pea ometi kopeerima Donatellot?»

«Öelgem, et oleks hea teha väiksemaid muudatusi, kuid mitte nii suuri, et need valmistaksid marssalile pettumuse.» Michelangelo asetas juustuviilu pirnilõigule. «Mul pole iial olnud võimalust teha midagi Firenze heaks. Mul on sellest hea meel. Kui ma poleks ainult olnud säherdune idioot ega keeldunud Bertoldolt pronksivalamist õppimast.»

«Meil on Firenzes häid valajaid: kahurivalmistaja Bonaccorso Ghiberti ja kellavalaja Lodovico Lotti.»

Tunne, et ta on patrioot, hääbus, kui ta seisis uuesti Donatello «Taaveti» ees Signoria õuel. Ta oli läinud nii kaugele sellest ideest oma kujus! Kui ta ei suuda end seda kopeerima panna ja samal ajal ei suuda seda muuta ...?

Ta tuli hommikul õue tagasi, tuues kaasa vanu joonistuspaberi-lehti ja kasti istmeks. Tema Taavet oli mitu aastat vanem kui Donatello oma, mehisem ja lihaselisem, joonistuses oli seda sisemist pinget, mille võib üle kanda marmorisse ja mida üldse polnudki tema ees seisvas siledapinnalises pronksnoorukis. Ta püstitas kuuri tagapingile raudsõrestiku, kasutas juhuslikke puhketunde selleks, et oma jooniseid jämedasse savikonstruktsiooni üle kanda ja pikkamisi valmis vormida alasti kuju, kelle turban kattis juukseid. Talle tundus naljakas mõelda, et Firenze huvides pidi ta modelleerima Koljati pea, mille peale Taavet toetas võidurõõmsalt oma jala. Marssal ei oleks kindlasti õnnelik, kui pead poleks.

Täiuslik ilm jätkus kuni novembri esimese päevani, mil Soderini pandi eluajaks gonfaloniere ametisse ja Signoria trepil korraldati värvirikas pidu. Kogu Firenze seisis piazza'l ja Michelangelo oli esireas uhke ja täis kindlustunnet. Siis võttis jäine talv linna oma pihtide vahele. Michelangelo ja Argiento ehitasid taas katuse ja asetasid tellised tagasi. Neli söepanni ei suutnud kuigivõrd pehmendada kõva külma. Ta kandis kõrvaklappidega mütsi. Beppe riputas purjeriide küljeava ette, kuid pilvisest taevast tuli vähe valgust ja lõuend varjas veel sellegi natukese. Nüüd kannatas Michelangelo pimeduse ja külma käes. Ta töötas küünla ja lambi valgel. Palju abi polnud ka kevade tulekust. Rängad vihmasajud algasid märtsi algul ja kestsid kuude kaupa.

Aprilli lõpu poole sai ta lõunasöögikutse Signoria uuest korterist, kus oli perenaiseks Monna Argentina Soderini, esimene naine, kes üldse oli saanud loa lossis elada. Korteri olid kaunistanud Giuliano

da Sangallo ja noor Baccio d' Agnolo: elutuba, söögituba ja magamistoad olid ümber ehitatud esimese ja teise korruse kantse-leiruumidest, mida varem olid kasutanud linna notar ja kantsler. Söögituba kaunistasid freskod, lagi oli kullatud, kapid ja puhvetid puuintarsiaga. Lõunalaud oli kaetud kolde ette, lauas oli meeldiv ja lõbus. Michelangelo võttis seljast rohelise mantli, oli rahul oma välimusega, kurrutatud villase särgiga. Soderini näitas oma naise akendel asuvaid lillepotte.

«Ma tean, et mõningad nurisevad aknakastide kalli hinna pärast,» ütles ta häbelikult, «kuid tegelikult tahavad nad minu arvates sellega öelda, et naised ei peaks elama Palazzo della Sig-norias.»

Pärast lõunat palus Soderini Michelangelot temaga koos Duo-mosse tulla.

«Aastaid on Firenze rääkinud, et katedraali tuleks tellida kaksteist marmorist apostlit: elusuurusest suuremad, puhtaimast Sera-vezza marmorist. See täidaks koopataolise tühjuse, eks ole?»

«Tuhande küünla valgusel.»

Soderini peatus peaaltari taga, pilk Donatello ja Della Robbia marmorkujude poole suunatud.

«Rääkisin komiteede liikmetega. Nad arvavad, et see on suurepärane mõte.»

Jahmununa pomises Michelangelo: «See on ju terve elutöö.» «Nagu Ghiberti uksed.» «Seda nõudis Bertoldo ka minult: elutööd.»

Soderini võttis Michelangelol käe alt kinni, läks temaga koos piki kesklöövi lahtise ukse suunas.

«See teeks sinust Firenze ametliku skulptori. Lepingusse, millest juba kõnelesin komiteedega, kuulub maja, mis sulle ehitatakse, ja su enda kavandatud ateljee.»

«Oma kodu! Ja ateljee!»

«Mõtlesin, et see rahuldaks sind. Võiksid teha ühe apostli aastas. Iga valmimisega saaksid jälle ühe kaheteistkümnendiku maiast ja ateljee omaks.»

Michelangelo peatus uksekünnisel. Ta pöördus, et vaadata võimsat ja tühja katedraali. Kindlasti oleksid kaksteist apostlit siin oma õigel paigal.

«Homme on komiteede igakuine ühine koosolek. Nad palusid sind kohale ilmuda.»

Michelangelo naeratas virilalt. Ta läks külmetades ja värisedes 'abi tänavate küngaste poole, rõõmus, et ta oli selga pannud sooja hantli. Settignanole tõusma hakates higistas ta rängalt, nagu oleks tal olnud palavik. Ta ei suutnud oma mõtteid keskendada Soderini

381

poolt pakutud tellimusele. Settignano talusse jõudes sai tema uhkus võitu: ta oli kõigest kahekümne kaheksa aastane ja ta sa; juba omaenda kodu, ja skulptuuriateljee, kus ta võib raiuda kange lasteemasid. Ta seisis terrassil viie Topolino keskel ja hakkas pietr serena plokke pikkadeks plaatideks lõhestama.

uba e kc
notar !aaf
kapi, ^.uas
-;" li.

«Parem räägi meile,» ütles isa, «enne kui lõhked...»

«Nüüd olen ma rikas mees.»

«Mis rikkusi sul on?» küsis Bruno

«Ma saan maja.»

Ta kõneles neile kaheteistkümnest apostlist. Isa tõi välja pudeli vana veini, mis oli varutud pulmadeks ja pojapoegade sündideks. Nad jõid klaasi tema õnneks.

Aga tema mured tõusid jälle pinnale ja uputasid tema uhkuse. Ta laskus künkalt, hüppas kivilt kivile oja ületamisel, ronis kaldale   I ja seisis hetke, vaadates maja ja tube, mis meenutasid talle ema. Kui uhke oleks nüüd ema, kui õnnelik oleks ta tema üle.

Miks ta siis ise ei olnud õnnelik? Kas tuli see sellest, et ta ei soovinud kahtteist apostlit raiuda? Või sellepärast, et ta kõhkles, kas siduda end ülesandega, mis neelaks tal järgmised kakskümmend eluaastat? Et ta oleks jällegi kohustatud raiuma neid täies rõivastuses, voltide peidus olevaid kujusid? Ta ei teadnud, kas ta taluks sellepärast Taaveti hiilgavat vabadust. Donatellogi oli raiunud ainult paar apostlit marmorisse. Kuidas suudab ta luua midagi värsket ja erinevat igaühele neist kaheteistkümnest!

Ta jalad viisid ta Giuliano da Sangallo juurde. Ta leidis sõbra joonistuslaua tagant. Sangallo teadis juba temale tehtud ettepanekust. Soderini oli palunud teda ja Il Cronaca't tulla järgmisel õhtupoolikul koosolekule lepingu allakirjutamise tunnistajaks. I1 Cronaca pidi joonistama plaani.

«Sangallo, niisugust plaani ma pole küll endale kunagi teinud. Kas peaks kujur endale võtma niisuguse ülesande kaheteistkümneks aastaks, kui ta pole sellest kirglikult innustunud.»

Sangallo vastas ettevaatlikult. «See on tõesti hulk aastaid.» «Senikaua, kui kujur elab ühest tellimusest teiseni, jääb ta palgaliseks.»

«Maalimine ja skulptuur on alati tellimistööd. Kas ongi olemas mõnd muud võimalust?»

«Luua kunstiteoseid sõltumatult, müüa nad sellele, kes tahab neid osta.»

«Ennekuulmatu!»

«Kuid mitte võimatu.»

«...Võib-olla mitte. Kuid kas sa võid tagasi lükata gonfaloniere ja Komitee ettepaneku? Nad pakuvad sulle suurima tellimuse

382

pärast Ghiberti uksi. Komitee liikmed solvuksid. Sa satuksid raskesse seisukorda.»

Michelangelo istus süngena, pea käte vahel.

«Ma tean. Ma ei või seda vastu võtta ega ka tagasi lükata.» Sangallo langetas äkki käe Michelangelo õlale.

«Võta leping vastu, ehita endale maja ja ateljee, raiu nii mitu apostlit, kui sa suudad hästi teha. Kui oled väsinud, ole väsinud. Ülejäänud osa majast maksad sularahas kinni.»

«Aga Piccolomini leping,» ütles Michelangelo kurvalt.

Ta kirjutas lepingule alla. Uudis levis linnas värske skandaali kiirusega. Võõrad inimesed kummardasid temale lugupidavalt Via de' Goril. Ta noogutas vastu, arutledes, mis nad küll mõtleksid, kui teaksid, kui õnnetu ta on. Ta jõudis koju ja leidis Buonarroti pere elutoast erutatult plaanitsemas nende uut maja. Onu Francesco ja tädi Cassandra otsustasid, et nad vajavad kolmandat korrust endale.

«Lase see ruttu valmis ehitada,» ütles isa, «Mida rutem me sinna kolime, seda rutem võime lõpetada siin üürimaksmise.»

Michelangelo pööras pilgu kõrvale ja vahtis midagi nägemata tänavale. Ta ütles tundetult:

«Sellest majast tuleb minu kodu. Ja mu töökoda. Sellest ei tule perekonna korter.»

Tekkis tardunud vaikus. Siis hakkasid isa, onu ja tädi kõik korraga kõnelema, nii et ta ei suutnud eraldada hääli.

«Kuidas sa võid niisugust juttu rääkida? Sinu kodu on meie kodu. Me võime üüri kokku hoida. Kes hakkab keetma ja kasima ...»

Michelangelo oli nii tark, et ei ütelnud: «Ma olen nüüd juba kahekümne kaheksa aastane ja on aeg luua ise endale kodu. Olen selle ära teeninud.» Selle asemel vastas ta: «Maa on muretsetud, kuid ehituse otstarbeks lubatakse mulle ainult kuussada floriini. Mul on vaja määratu suurt ateljeed marmorkujude jaoks, see tuleb

kolmkümmend jalga kõrge, ja suurt sillutatud õue. Seal jääb ruumi vaid väikesele majale, kus on üks, kõige rohkem kaks magamistuba ...»

Torm kestis kogu ülejäänud päeva, kuni kõik olid väsinud. Michelangelo jäi kivikõvaks. Kui ta tahtis lepinguga toime tulla, siis vajas ta vähemalt rahulikku tööpaika, eraldatud saart, kus elada. Kuid ta pidi nõustuma, et maksab praeguse korteri üüri oma igakuisest avansist.

Kui tal oli Taaveti savimudel valmis, saatis ta Argiento kellavalaja Lodovico Lotti ja kahurivalaja Bonaccorso Ghiberti järele. Mõlemad käsitöölised tulid oma valukodadest nõgistes riietes.

383

Gonjaloniere oli neid palunud Michelangelot aidata, et ta saaks pronkskuju valmis. Kui nad nägid Michelangelo mudelit, vaatasid nad teineteisele otsa, Lotti pühkis tahmase käeseljaga silmi. «Seda ei saa valada,» ütles ta. «Miks ei saa?»

«Sellepärast, et sa pead esiteks tegema kipsvormi,» ütles Ghiberti.

«Ma ei tea midagi sellest neetud kunstist.»

«Me võime valada ainult seda, mis teine inimene teeb,» vastas Lotti.

4 Michelangelo palus abi Rusticilt, Sansovinolt, Bugiardinilt ja nägi, et nemad olid hoolikamalt kuulanud, mis Bertoldo oli kõnelnud pronksist. Nendelt kuulis ta, et ta peab oma savikuju tegema täismõõdulise ja täpse, siis ümbritsema selle üleni kipsiga, tükk tükilt, igale tükile märkima numbri selle äratundmiseks, õlitamu tükid äärtelt, kus need liituvad ühte, kipsvormi eemaldama ...

«Basta!» oigas Michelangelo. «Pole ime, et ma pole seda iial õppinud.»

Valajad tõid ta «Taaveti» tagasi. Ta vaatas nürilt inetut triibulist, auklikku ja uurdelist punasest pronksist kuju, täis metalli-kühme seal, kus neid vaja polnud. Ta vajas punsleid, viile, torne, et anda sellele inimlik välimus, siis häilimisvahendeid, metalli-meisleid ja pimsskivi ning õli, et muuta ta esitamiskõlblikuks. Isegi siis: kas marssali mälu on nii halb, et ta peab Michelangelo «Taavetit» Donatello omaks? Michelangelo kahtles selles.

10.

Tema kaheteistkümne apostli lepingu esimene «vili» oli ühe naabri külaskäik, kellega ta oli tutvunud Piazza Santa Crocel. Agnolo Doni oli temaga üheealine. Ta isa oli jalad alla saanud villaäriga ja ostnud mahajäetud palee Albertini palee lähedal Santa Croce kvartalis. Agnolo Doni oli isa äri ja palee üle võtnud, omandanud Toskaana kõige nupukama kaupmehe kuulsuse, ajanud kokku varanduse ja lasknud palee ümber ehitada. Ta oli Firenze rahanduslikes ja seltskondlikes ringkondades nii kõrgele jõudnud, et oli nüüd kihlunud Maddalena Strozziga.

Beppe tõi Doni töökotta, süüdlaslik ilme näol. Michelangelo oli kõrgel tellinguil ja raius üle Taaveti vasaku õla rippuvat lingu. Ta pani tööriistad käest ja ronis redelilt alla. Donil oli üll kallis kaheosaline ülikond, rinnalt ja väölt kuldsõlgedega kinnitatud särk oli õlgadel kohevil.

384

«Ma asun kohe asja juurde, Buonarroti.» ütles ta, kui Michelangelo alla jõudis. «Tahaksin, et teeksite mu tulevasele mõrsjale Maddalena Strozzile pulmakingiks «Püha perekonna».

Michelangelo punastas heameelest. Maddalena oli kasvanud koos tema «Heraklesega».

«Strozzidel on hea kunstimaitse,» pomises ta. ««Püha perekond» valgest marmorist...»

Doni väike suu, mida kummaltki poolt raamisid püstjooned, avanes äkki.

«Ei, ei, hoopis minul on hea maitse! Minul tuli mõttesse tellida see teilt, mitte Maddalenal. Ja kes siin on kõnelnud marmorist? See maksaks hulk raha. Ma tahan ainult maali, mis paigutatakse ümmargusele lauale.»

Michelangelo võttis uuesti vasara ja peitli kätte.

«Miks tulite minu juurde paluma maali? Ma pole viisteist aastat pintslit värvi kastnud.»

«Lihtsalt lojaalsusest. Me oleme ju ühest ja samast kvartalist. Mäletate, kuidas mängisime jalgpalli Piazza Santa Crocel?»

Michelangelo naeratas irooniliselt. Doni käis peale.

«Mis te ütlete selle kohta? Püha perekond! Kolmkümmend floriini. Kümme iga kuju eest. See on suurepärane tasu, eks ole? Kas teeme kauba ära?»

«Ma ei tea, kui palju maalijad teilt nõuaksid, Doni, kuid võiksite vähemalt valida Itaalia parimate maalijate hulgast: Granacci, Filippino Lippi. Kuidas oleks Ghirlandaio poja Ridolfoga? Temast tuleb veel suurepärane meistermees, ja tema teeks selle odavalt.»

«Kuulge, Buonarroti. Ma tahan, et teie maaliksite «Püha perekonna». Ma ei taha Lippi ega Ghirlandaio töid. Mul on juba gonjaloniere Soderini luba.»

«Aga Doni, sellest pole tolku. Te ei vii oma villu kääritegija kätte kududa.»

«On ju üldiselt teada,   et marmoriraiumine on ainult osa kunstniku tööst...»

«Aitab!» urahtas Michelangelo, raevununa sellest Leonardo halvustava lause kordamisest.

«Ma maalin teile «Püha perekonna». Saja kuldfloriini eest.»

«Sada floriini!» kiljatas Doni, nii et teda võidi kuulda kogu Duomo õue ulatuses.

«Kuidas võite nöörida üht oma kõige vanemat sõpra? Oma noorpõlve mängukaaslast? See on niisama hea kui oma venna vöökukrust varastamine.»

Nad leppisid kokku seitsmekümnele floriinile, kuid alles siis, kui Michelangelole tundus, et ta kõrva trumminahad on lõhkemas.

385

Doni kavalate silmade riukalise naeratuse järgi mõistis Michelangelo, et Doni oli tema naha üle löönud või vähemalt talle augu pähe rääkinud ja oleks ka sada floriini maksnud. Ukselt ütles Doni lahkesti: «Te olite ümbruskonna kõige viletsam calzrio-mängija. See tundub mulle imelik: kuidas võisite olla nii halb jalgpallimängija ja olla nii osav kujur? Kuid üks on kindel, et olete praegusel hetkel moes.»

«Ah siis sellepärast tahate minult maali, et olen moes?» «Mis paremat põhjust siis veel oleks võinud olla? Millal võin
näha kavandeid?»

«Kavandid on minu asi. Valmistoodang on teie oma.»

«Te lasksite ju kardinal Piccolominil oma jooniseid vaadata?»

«Saage ka kardinaliks.»

Kui Doni oli lahkunud, taipas Michelangelo, et ta oli olnud idioot ja lasknud meest end meelitada tellimust vastu võtma. Mis teadis ta maalimisest? Või mis hoolis ta sellest? Ta oskas joonistada «Püha perekonda», joonistamine oleks meeldiv. Kuid maalimine ja värvid! Noor Ridolfo oskaks neid paremini käsitseda kui tema.

Ta huvi oli siiski ärganud. Tal oli tosinaid jooniseid Madonnast ja lapsest, mis ta oli teinud Brügge kaupmeestele selleks puhuks, kui Mouscronid kirjutavad alla Jacopo Galli lepingu. Need olid rangelt vaimsed, kaugel maisest elust. «Püha perekonna» idee peaks olema vaimult lausa vastupidine: maine, lihtsate inimeste perekond.

Nagu alati kuumadel suvepäevadel, kui ta lubas endale puhkust, läilas ta Toskaana maanteid, visandas talupoegi, kes töötasid põldudel, sõid õhtujaheduses ukse ees, noori emasid, kes toitsid oma väikeseid, enne kui panid nad magama kätkitesse väravavõlvi alla. Päevade viisi joonistas ta Doni jaoks tugevate jäsemetega terve noore tüdruku portree ühest perest, ümara ja punapõskse kähar-päise lapse teisest, kiilaspäise habetunud vanaisa kolmandast ning paigutas nad kokku üheks rühmaks õrnale murule. Käsivarte, näo, jalgade, alasti bambino ihuvärv ei valmistanud talle mingeid raskusi, kuid ema ja Joosepi rüüd, lapse vaip ajasid ta segadusse.

Granacci astus sisse ja naeratas Michelangelo peavalu üle.

«Kas tahad, ma täidan need värvidega? Sa keedad siin sihukese pudru kokku.»

«Miks ei austanud Doni tellimusega kõigepealt sind? Sa oled ju samuti Santa Crocest. Sina mängisid temaga samuti koos palli!»

Lõpuks valmistas ta seeria monotoonseid pilte, otsekui oleksid need tehtud värvilisest marmorist. Ema rüü värvis ta kahvaturoosaks ja siniseks, lapse vaiba valkjaks telliskivipruuniks, Joosepi,

386

kellest ei paistnud muud kui ainult õlad ja käsivarred, kahvatusiniseks. Esiplaanile maalis ta paar rohus kasvavat lillekimpu. Taust oli tühi, välja arvatud ainult Johannese ülespoole vaatav peiari-nägu. Iseenese lõbuks maalis ta perekonna ühele küljele mere, teisele poole mäed. Mere ja mägede ette joonistas ta viis müüril istuvat alasti noorukit, kelle suurepärastele pronksivärvilistele kogudele paistis päike, nõnda et sündis kreeka friisi mulje.

Doni nägu tõmbus punase tuunika värvi, kui ta tuli Michelangelo kutsel lõpetatud pilti vaatama.

«Näidake mulle ühtainsatki kohta, mis oleks selles talupoegade pildis püha! Ühtki tunnet, mis oleks püha! Te pilkate mind!»

«Kas ma oleksin sihuke loll, et raiskaksin oma töid pilkamiseks? Need on kenad inimesed, kes armastavad õrnalt oma last.»

«Ma tahan «Püha perekonda» oma paleesse.»

«Pühadusel pole midagi pistmist ümbrusega. See on sisemine, vaimne omadus.»

«Ma ei või seda murul istuvat väljasõitjate seltskonda kinkida oma õrnale mõrsjale. Ma satuksin Strozzi perekonna silmis häbisse. Te olete asetanud mind kõige halvemasse valgusse.»

«Kas ma võin teile meelde tuletada, et te ei jätnud endale teose tagasilükkamise õigust.»

Doni silmad ahenesid piludeks, siis rebenesid äkki suuga ühel ajal laiaks, kui ta kohkunult karjus:

«Mis need viis alasti poissi teevad minu «Pühas perekonnas»?»

«Noh, nad tulid just praegu merest suplemast,» vastas Michelangelo rahulikult, «ja kuivatavad end päikesepaistel.»

«Olete kuutõbine,» hüüdis Doni, «kes on iial kuulnud, et viis alasti poissi moodustavad kristliku pildi tausta?»

«Kujutlege, et need on friisikujud. Sel viisil saate ühtaegu kristliku maali ja kreeka skulptuuri ja ma ei nõua mingisugust lisamaksu. Pidage meeles, et teie esialgne pakkumine oli kolmkümmend floriini, kümme floriini iga figuuri eest. Kui ma tahaksin ahne olla, võiksin ma teilt nõuda viiskümmend floriini lisaks nende vüe nooruki eest. Kuid ma oi tee seda, sest me pärineme samast kvartalist.»

«Ma viin maali Leonardo da Vincile,» urises Doni, «ja lasen tal need viis roppu loodrit üle värvida.»

Senikaua oli kõik see Michelangelole nalja teinud. Nüüd karjus ta: «Ma annan teid kohtu nlla kunstiteose rikkumise eest!»

«Mina maksan selle eest ja mina võin ta ka tervenisti ära rikkuda, kui tahan.».

«Pidage meeles Savonarolat! Peate vastust andma Nõukogu

387

Doni oigas ja tormas välja. Järgmisel päeval tuli ta teener, kukrus kolmkümmend viis floriini, pool kokkulepitud hinnast, ja kaasas kviitung, millele Michelangelo pidi alla kirjutama. Michelangelo saatis Argiento kukruga tagasi. Paberilipakale kritseldas ta:

«Püha perekond» maksab teile nüüd sada nelikümmend floriini.»

Firenze tundis rõõmu tülist, veeti kihla, kumb võidab. Michelangelo leidis, et tema on nõrgem pool, sest keegi polnud veel Donil nahka üle löönud. Doni pulmapäev aga lähenes ja ta oli suurustlenud kogu linnas, et laskis Firenze ametlikul kunstnikul oma pruudile pulmakingi maalida. Doni tuli Duomo töökuuri nahkkukruga, mis sisaldas seitsekümmend floriini. ja hüüdis: «Siin on teie raha, andke mulle mu maal kätte!» «Doni, see ei oleks aus. Teile ei meeldinud maal ja ma vabastan teid lepingust.»

«Ärge hakake mind narrima. Ma lähen ganfaloniere Soderini juurde ja nõuan temalt, et ta sunniks teid lepingut täitma.»

«Ma ei teadnud, et olete nii vaimustatud maalist. Nüüd usun, et olete suur kunstikoguja. Andke mulle ainult sada nelikümmend floriini!»

«Te olete petis! Te nõustusite pilti maalima seitsmekümne flriini eest...»

«... Selle lepingu te tühistasite ja astusite uutesse läbirääkimistesse, kui pakkusite mulle kolmkümmend viis floriini. Minu hind on praegu sada nelikümmend floriini.»

«Ei iialgi,» kisendas Doni, «selle keskpärase talupojapildi eest. Pigem ripute Bargello aknal võllas.»

Michelangelo otsustas juba, et talle aitab naljast, ja kavatses saata maali Donile, kui paljasjalgne contadmo-poiss tõi talle kirja, I millest ta luges:

«Kuulsin, et Maddalena tahab teie maali. Ta olevat öelnud, et ükski pulmakink ei meeldiks talle rohkem. C.»

Michelangelo tundis käekirja kohe ära. Ta teadis, et Maddalena Strozzi oli olnud Contessina sõbratar. Ta oli õnnelik teadmises, et keegi Contessina vanadest sõpradest temaga ühendust pidas, muheles, istus töölaua taha ja kirjutas kirja, mille ta saatis Donile.

«Ma mõistan täiel määral, et minu maal tundub teile kallis. Vana ja hea sõbrana ma vabastan teid igasugustest rahalistest raskustest, andes «Püha perekonna» teisele sõbrale.»

388

Doni tuli joostes Argiento kannul ja viskas rahakukru lauale, mille kolin kostis üle kiviraiumise müra õuel.

«Ma nõuan maali! See on nüüd seaduse järgi minu oma.» Ta võttis nahkkoti, tegi nahkrihma lahti ja puistas sada nelikümmend kuldmünti töölauale. «Lugege üle! Sada nelikümmend ildtükki! Armetu talupojaperekonna eest, kes istub rohul. Ma ei mõista, miks ma lasen end teie poolt niiviisi nülgida!» Michelangelo võttis maali ja ulatas selle Donile. «Minu õnnitlused teie tulevasele naisele!»

Doni läks ukse poole, torisedes: «Kunstnikud! Olevat ebapraktilised! Ohoh! Te viiksite pankrotti ka Toskaana kõige kavalama kaupmehe!»

Michelangelo kogus mündid kokku. Tahe oli kogu lugu nalja teinud. See oli olnud värskendav nagu puhkus.

11.

Augustis, kui suri Borgia paavst Aleksander VI, valitses suur rõõm. Kui Siena kardinal Piccolomini valiti paavstiks, masendus Giuliano da Sangallo, ja Michelangelo muutus mõtlikuks. Ta polnud Piccolomini tellimuse heaks teinud mitte kui midagi, mitte ainsatki pliiatsijoont. Üksainus sõna uuelt paavstilt, ja gonjaloniere Soderini on kohustatud käskima tal «Taavet» pooleli jätta, senikaua kui järelejäänud üksteist jüngrit on valmis ja üle antud.

Ta keeldus terve kuu aega kedagi oma töötuppa laskmast ja töötas meeleheitlikult, enne kui Vatikani kirves võiks langeda. Suurem isa Taaveti kehast oli teostatud, ainult pea ja nägu olid pooleli äänud. Esimest korda taipas ta «Kaheteistkümne apostli» lepingu raskust, mis veel aastaid ripub ähvardavalt ta pea kohal. Ta oleks meeleldi viskunud Arnosse.

Kardinal Piccolomini pidas paavst Pius III-dana vastu ühe suu, siis suri ootamatult Roomas. Sel korral osutus Giuliano da Sangallo ennustajaks: kardinal Rovere valiti paavstiks Julius II nime all.

Sangallo juures peeti lärmakas pidu. kus Giuliano jutustas igaühele, et ta viib Michelangelo endaga ühes Rooma, suuri marmorskulptuure looma.

Leonardo da Vinci pöördus Cesare Borgia sõjaväest tagasi. Talle anti Signoria suure saali võtmed selle märgiks, et ta oli saanud endale ülesande luua fresko sellele seinale platvormi taha, millel Soderini ja Signoria istusid. Tasu pidi olema kümme tuhat floriini!

389

Michelangelo oli surnukahvatu. See oli suurim ja tähtsaim maali, tellimus, mis Firenze oli aastakümnete jooksul andnud. Kümme tuhat floriini Leonardole fresko eest, mis pidi valmima kahe aasta jooksul. Nelisada floriini maksti temale «Hiiglase-Taaveti» eest! Niisama suure töö eest! Ja see tasu anti mehele, kes oleks aidanud Cesare Borgial Firenzet vallutada! Leonardole makstakse kakskümmend viis korda nii palju, kui linn maksis temale. Juba selie palja faktiga oli Leonardo andnud jällegi surmahoobi raidkunstile.

Raevus jooksis ta Soderini kabinetti. Soderini kuulas ta ära. Osa tema andekusest väljenduski selles, et ta laskis inimestel äia rääkida, mis neil ütelda oli. Ta oli veel hetke vait, kui Michelangelo oli lõpetanud, ja võis kuulda oma vihaste sõnade vastukaja seintelt, enne kui ta vastas nii vaikse häälega kui iganes võimalik:

«Leonardo da Vinci on suur maalikunstnik. Olen näinud terna «Püha õhtusöömaaega» Milaanos. See on vapustav. Kogu Itaalias ei leidu temale võrdset. Olen siiralt kade Milaano freskole ja soovin, et ta maaliks ka Firenzele fresko. Kui ta on niisama ilus, siis rikastab see meid määratult.»

Michelangelo sai noomituse ja uksest väljaheitmise osaliseks, kõik ühe hingetõmbega.

Algasid viimased töökuud, mis valmistasid talle suurt naudingut, sest kahe aasta pikkune töö oli nüüd lähenemas oma tipule. Ta asus Taaveti näo viimistlemisele, raiudes seda õrnalt, kogu oma loomuse armastuse ja õrnusega: see oli nooruki tugev üllas nägu, nooruki, kes teeb ainsa hetke pärast hüppe meheikka, kuid on sel hetkel veel murelik ega tea, mis teha; kulmud on tugevasti kipra tõmbunud, silmad küsivad, täidlased huuled on ootel. Näojooned pidid moodustama ühe terviku kehaga. Ilme Taaveti näol pidi väljendama, et halb tuleb võita, olgu sel seljas kas või tuhandenaelane raudrüü. Halvas on kindlasti mõni koht, mis on kaitsmatu. Ja kui inimeses peituv hea valitseb, siis leiab ta palja koha ja viisigi, kuidas sellele ligi pääseda. Meeleolu peab suunama mõtet, et Taaveti võitlus Koljatiga oli hea ja halva võitluse võrdkuju.

Pidi tekkima tunne, et Taaveti pea ümbrus on valgustatud. See pidi tulema mitte ainult seestpoolt, vaid ka tema ümber olevast aupaistest. Selle saavutamiseks jättis ta ruumi Taaveti huulte, lõua, ninasõõrmete ümbrusse. Silmade ja sõõrmete jaoks kasutas ta oherdit, silmakulmude jaoks väikest peitlit. Sügavad kõrvaaugud ja hammaste vahel oleva õõnsuse puuris ta algul väikese puuriga, siis suuremaga, kui avad suurenesid. Juuksesalkude vahele tegi ta sarja süvendeid, nii et augud järgnesid üksteisele kindlas järjekorras valitsetult. Selles töös kasutas ta peenikest nõela, hoides seda k3*1 kämbla vahel, hööritades seda, kasutades ainult äärmiselt kerget

390

survet. Ta nägi ülimat vaeva otsmiku kortse, kergelt sissetõmmatud sõõrmete pinget, õrnalt paotatud huuli luues.

Kui viimanegi tugiosa oli aeglaselt ära raiutud, hakkas ta poleerima. Ta ei tahtnud kujule anda nii kõrget läiget nagu «Pietále». Selle asemel soovis ta, et veri, lihased, aju, sooned, luud, kõik saaksid nähtava kuju. Ta taotles tõde, veenvat elusarnasust, kauneid proportsioone — Taavetit, kel oleks soe, tukslev inimihu, kelle meel, hing Ja vaim oleksid läbi paistnud; tunnetes värelevat Taavetit, kelle |,aelakõõlused on pingul pea järsust käändumisest Koljati poole, kuid kes teab, et elada, tähendab tegutseda.

1504. aasta algul sai Firenze teada, et Piero de' Medici oli tegutsenud viimast korda. Ta oli ühinenud Prantsuse sõjaväega, lootes saada Louis XII-lt abi Firenze vastu, ja oli uppunud Garigliano jõkke, kui paat, millega ta püüdis nelja kahurit Hispaania sõjaväe käest päästa, läks kummuli. Üks Signoria liige hüüdis avalikult: Meie, firentselased, tunneme suurt rõõmu niisugusest uudisest!» Michelangelo koges kurba hetke, sest tal oli kahju Alfonsinast ja tema lastest. Ta mäletas, kuidas Lorenzo oli Pierole surivoodil nõu andnud, mismoodi Firenzet valitseda. Siis mõistis ta, et Piero surm tähendab Contessina maapao võimalikku lõppemist.

Jaanuari lõpul kutsus Soderini kokku Firenze kunstnike ja käsitööliste koosoleku, et otsustada, kuhu «Hiiglane-Taavet» paigutada. Michelangelo kutsuti Signoriasse ja talle näidati arutelule kutsutud isikute nimestikku. Ta nägi, et maalijaist tulevad Botticelll, Rosselli, David Ghirlandaio, Leonardo da Vinci, Filippino Lippi, Piero di Cosimo, Granacci, Perugino, Lorenzo di Credi. Skulptoreist olid kutsutud Rustici, Sansovino ja Betto Buglioni, arhitektidest Giuliano ja ta vend Antonio da Sangallo, Ik Cronaca, Baccio d' Agnolo. Lisaks oli veel neli kullasseppa, kaks kalliskivi-'ihvijat, üks tikkija, üks terrakotakujur, üks illustraator, kaks Puuseppa, kes valmistusid arhitektiks saama, kahurivalaja Ghi-1)erti, kellassepp Lorenzo della Golpaia.

«Kas arvad, et mõni on veel välja jäänud?» küsis Soderini.

«Mina.»

«Ma ei usu, et sa peaksid kohal olema. Teistel oleks piinlik rääkida.»

«Esitaksin meeleldi oma arvamuse.»

«Sa oled seda juba teinud,» vastas Soderini kuivalt.

Koosolek kutsuti kokku järgmisel päeval enne õhtusööki Duomo 0rteri raamatukogus, ülemisel korrusel. Michelangelol polnud kavatsust pealt kuulata, kuid raamatukogu aknad olid õue poole

391

ja ta kuulis ülalt paljude häälte suminat, kui kunstnikud kogunesid. Ta sammus üle õue, läks mööda tagatreppi väikesesse eeskotta. Keegi plaksutas korrale kutsumiseks käsi, tekkis vaikus, Michelangelo tundis ära Francesco Filarete, Signoria heeroldi hääle.

«Olen endamisi arutanud neid ettepanekuid, mis minu arvates, võivad kõne alla tulla. On olemas kaks kohta, kuhu kuju võiks püstitada: esiteks see, kus seisab Donatello «Juudit», teiseks õue keskpaik, kus on pronksist «Taavet». Esimese koha

võiks valida sel põhjusel, et Juudit on halva enne ega sobi sinna, kus ta kus ta on; peale selle pole sünnis, et naine tapab meesterahva; ja lõppude lõpuks asetati see kuju paigale tähtede ebasoodsa seisundi ajal ja meie oleme pärast seda sattunud üha halvemasse olukorda. Taaveti parem jalg on vigane ja sellepärast annaksin mina teile nõu asetada «Hiiglane» ühele neist kohtadest, kuid mina isiklikult pean paremaks «Juuditi» paika.»

See sobis Michelangelo meelest suurepäraselt. Hakkas kõnelen teine hääl, mida ta ei tundnud. Ta piilus raamatukogusse ja nägi et kõneleja oli Monciatto, puunikerdaja.

«Mina ütlen ainult, et «Hiiglane» kavatseti asetada sammaste otsa Duomo ette või tugedele kiriku lähedusse. Ma ei tea, miks teda ei võiks sinna panna, ja mulle tundub, et see oleks kena ja sobiv ehe Santa Maria del Fiore kirikule.»

Michelangelo nägi, kuidas Rosselli vaevaliselt tõusis. «Niihästi messere Francesco Filarete kui ka messere Francesci Monciatto kõnelesid õigesti. Kuid mina arvasin siiski esialgu, ei «Hiiglase» peaks paigutama paremat kätt Duomo trepile. Minu arvates oleks see kõige parem koht.»

Teised arvamused tulid ruttu. Tikkija Gallieno arvas, et tl tuleks paigutada piazza'\e, sinna, kus seisis Marzocco, lõvi. Selles nõustus ka David Ghirlandaio. Paljud, nende hulgas ka Leonardi da Vinci, pooldasid lodžat, sest seal oleks marmorkuju paremini kaitstud. Il Cronaca tegi ettepaneku panna kuju Suurde Saal kuhu pidi maalitama Leonardo fresko.

Michelangelo pomises: «Kas siis ei ole ühtki kunstnikku, kes ütleks, et minul endal peaks olema õigus koht valida?»

Siis ütles Filippino Lippi: «Minu arvates rääkisid kõik arukal kuid mina olen kindel, et kujur ise valiks kõige parema koha, sest tema on kindlasti mõelnud kõige kauem ja asjatundlikumalt sellest, kuhu «Hiiglane» paigutada.»

Kostis pooldavat suminat. Angelo Manfidi otsustas:

«Enne kui juuresolevad kuulsad isandad otsustavad, kuhu asetada, teen ettepaneku küsida nõunike seisukohta, kuna nende hulgas on eriti tarku mehi.»

Michelangelo sulges hääletult ukse ja läks tagatrepi kaudu õue tagasi. Gonfaloniere Soderinil oleks olnud nüüd võimalus suunata «Hiiglane-Taavet» just sinna paika, mida Michelangelo oleks soovinud: Palazzo Signoria ette, kus praegu seisis «Juudit».

Pahur Pollaiuolo, II Cronaca, kui Duomo töid juhtiv arhitekt sai endale ülesandeks «Taaveti» kohaleviimise, kuid ta oli tänulik, kui Antonio da Sangallo pakkus koos Ghirlandaioga end appi veokit ehitama. Arhitekt Baccio d' Agnolo pakkus vabatahtlikult oma abi, samuti nagu Chimente del Tasso ja Bernardo della Ceccagi, kaks noort puuseppa-arhitekti, kuna nemad olid huvitatud küsimusest, kuidas viiakse kohale suurim marmorkuju, mida oli kunagi läbi Firenze tänavate viidud.

Kuju tuli kinnitada tugevasti, nii et ta ei kukuks uperkuuti, kuid mitte ka nii kõvasti, et iga raputus, nõksatus või äkiline tõuge saaks teda rikkuda.

««Taavet» tuleb kohale toimetada püsti,» ütles Giuliano. «Raamistik, milles teda veetakse, on tarvis kohale viia nii, et marmor üldse ei tunnekski liikumist.»

«Lahendus?» vastas Antonio. «Üks kandesõrestik teise kandesõ-restiku sees. Me ei kinnitagi teda, paneme ta rippuma suurde puust raami, siis ta kõigub tasakesi edasi-tagasi koos liikumisega.»

Kaks puusepast arhitekti ehitasid Sangallo juhiste järgi kahekümne jala suuruse pealt lahtise puust puuri. Antonio leiutas terve rodu jooksvaid sõlmi, mis libisesid hõlpsasti köitel, tõmbusid kõvemini kinni raskuse suurenedes, lõdvenesid, kui surve

nõrgenes. «Taavet» ümbritseti tugeva köitest võrguga, teda tõsteti konksudega, pandi puuri sisemusse võrgule rippuma. Töökoja tagasein lõhuti maha, puur tõsteti rullidele, tee tasandati. Kuju oli valmis oma penikoorma-pikkuseks matkaks läbi Firenze tänavate.

Il Cronaca palkas nelikümmend meest, kes vedasid hiigelraamis-Ukku rullidel, kasutades poomi abil pööratavaid vintse. Kui raske ehitus liikus edasi toll-tollilt, vabanes tagumine rull, mille võttis maast üles töömees ja jooksis ette ning pani selle sõrestiku esiosa alla. «Taavet», kes oli kinnitatud jalgade hargnemiskohalt ja sealt eespoole piki Michelangelo loodud sambataolist keret, kuni tugeva rinnani, kõikus vaid jooksusõlmede ulatuses.

Hoolimata neljakümne töömehe pingutustest, liikus kuju vaid mõne jala võrra tunnis. Öö tulekuks olid nad saanud ta välja müüride vahelt, Kellatänavast alla järgmise nurgani, teinud terava käänaku Via del Proconsolole, kus sajad inimesed jälgisid rongkäiku, Ja siis ainult pool tänavavahet, enne kui ilm pimedaks läks.

Kõik soovisid:- «Head ööd! Homseni.» Michelangelo läks koju. Ta magamistoas, püüdis tunde otsa saada. Kesköö ajal lahkus ta

393

rahutuna majast, et «Taaveti» juurde tagasi minna. Seal ta seisid hõõguv-valges kuupaistes, aheldamatuna oma kaitsvais köiteski pilk ikka Koljati suunas, käsi küünitamas lingu järele, profiil raiu, tud ja poleeritud veatult kauniks.

Ta heitis vaiba puuri sisse, «Taaveti» taha, sinna, kus parem sääremari ühines puutüvega. Seal oli tal ruumi lebamiseks puust põrandal. Ta oli vajunud unerammestusse, kui ta kuulis jooksvate jalgade müdinat, inimhääli, siis raamistiku küljelaudu tabavaid kolksatusi. Ta kargas üles, hüüdis:

«Valvurid!»

Ta kuulis jooksvaid jalgu eemalduvat Proconsololt, läks neid taga ajama, hüüdis, kuidas kopsud võtsid: «Pidage! Öövahid! Pidage nad kinni!»

Pooltosinat jooksvat kogu näisid olevat poisikesed. Ta süda peksis metsikult, ta pöördus «Taaveti» juurde tagasi, leides seal seismas kaks laternatega valvurit.

«Mis see kära tähendab?»

«Kuju loobiti kividega.»

«Loobiti kividega? Kes?»

«Ma ei tea.»

«Kas nad tabasid teda?»

«Ma ei usu. Kuulsin ainult puu kolksumist.»

«Olete kindel, et teil ei olnud luupainaja?»

«Ma ütlen ju teile, et nägin neid. Ja kuulsin neid. Kui ma poleks olnud siin ...»

Ta käis ümber «Taaveti», piilus läbi pimeduse, arutas, kes küll tahtis teda rikkuda.

«Vandaalid,» ütles Soderini, kes tuli hommikul varakult vaatama, kuidas kuju kohaleviimine jätkub. «Kuid ma panen ööseks valvuri välja.»

Vandaalid tulid tosinakesi pärast keskööd tagasi. Ta kuulis neid tulevat, kui nad alles hiilisid üles mööda Püha Prokuluse tänavat, hõikas hoiatuseks, mis sundis neid oma kivikoormat liiga varakult tühjaks laadima. Järgmisel hommikul teadis kogu Firenze, et oli tekkinud liikumine, mille eesmärgiks oli «Taaveti» purustamine. Soderini kutsus tema Signoriasse koosolekule, et küsida, kes need võiksid olla ...

«Kas sul on vaenlasi?»

«Oma teada pole kedagi.»

«Me peaksime pigem küsima: «Kas Firenzel on vaenlasi?» ütles heerold Filarete. «Katsugu nad täna öösel veel tulla!»

Nad tegidki seda Piazza della Signoria taganurgas, kus Piazza San Firenze ühines suure väljakuga. Ent Soderini oli peitnud rel-

394

vastatud valvurid esikuisse ja õuedele «Taaveti» ümber. Kaheksa jõugu liiget võeti kinni ja viidi Bargellosse. Michelangelo, magamatusest poolsurnud, uuris nimed läbi. Nende hulgas ei olnud ainustki, keda ta oleks tundnud.

Hommikul oli Bargello ülemine saal firentselasi täis. Michelangelo vaatas süüaluseid. Viis neist olid noored, umbes aasta viieteistkümnesed, nad tunnistasid, et nad olid liitunud seiklusega ainult vanemate sõprade meelitusel ega teadnudki, mida nad kividega loopisid. Nende vanemaid trahviti, poisid vabastati.

Ülejäänud kolm olid vanemad, tigedad ja kättemaksuhimulised. Esimene ütles, et ta oli loopinud «Taavetit» kividega sellepärast, et see on ropp ja alasti ning et Savonarola oleks nõudnud selle hävitamist. Teine ütles, et see on halb kunst ja ta tahtis näidata, et mõned inimesed tunnevad asja paremini. Kolmas väitis, et ta tegutses ühe sõbra käsul. Sõber tahtis, et «Taavet» tuleb purustada, kuid ta ei tahtnud nimetada sõbra nime.

Kohtunik mõistis kõik kolm Stinche'sse, lausudes sealjuures Toskaana kõnekäänu: «Kunsti vaenlase nimi on rumalus.»

Samal hommikul, oma teekonna neljandal päeval, jõudis «Taavet» oma sihtkohta. D' Agnolo ja noored puusepad lammutasid puuri. Sangallod vallandasid sõlmed, eemaldasid köied. «Juudit» kanti minema, «Taavet» asetati tema asemele palee trepi jalale, nägu lahtise piazza poole.

Michelangelo hingas sügavasti, kui ta piazza'le tuli. Ta polnud näinud «Taavetit» niisuguselt kauguselt. Seal ta seisis kogu oma majesteetlikus ilus, valgustades Signoriat puhta valge valgusega. Michelangelo seisis kujust allpool, tundes end tähtsusetuna, nõrgana ja lihtsana, jõuetuna, nüüd, kus kuju oli tema käest ära, ja ta küsis endalt: «Kui palju mul õnnestus edasi anda sellest, mis ma tahtsin ütelda?»

Ta oli valvanud «Taavetit» neli ööd, väsimusest ainult pooliti teadvusel. Kas peab ta täna öösel jälle valvel olema? Nüüd, kus «Taavet» oli täielikult paljastatud, kõigi meelevalla all? Paar hästi sihitud suuremat kivi võiksid ära kiskuda ta käsivarre, isegi pea. Granacci ütles kindlalt:

«Paigaletoimetamise ajal juhtub ikka midagi, mis vaibub, kui kuju on lõplikult kohal.»

Ta viis Michelangelo koju, võttis tal saapad jalast, aitas ta voodisse ja kattis vaibaga. Lodovicole, kes vaatas ukselt, ütles ta: «Las ta magab. Magagu kas või kaks päeva.» Ta ärkas värskenenuna ja metsikult näljasena. Kuigi polnud lõunasöögi aeg, sõi ta ära kõik: pajatäie leent, lasagne ja keedetud kala, millest pidi jätkuma kogu perekonnale. Ta kõht oli nii täis,

395

et ta mahtus vaevalt puust pesuvanni. Ta tundis naudingut puhtast valgest linasest särgist, sukkadest ja sandaalidest, nädalaid ei mäletanud ta olevat rõivaid vahetanud.

Ta pöördus Piazza San Firenzelt Signoria lõppu. Rahvajõuk seisis «Taaveti» all vaikides. Kuju küljes lehvis paberilipakaid, mis olid marmori külge liimitud öö jooksul. Ta oli näinud seda Roo. mas, kuidas inimesed olid liiminud Borgiate vastu suunatud pilke, laule Vatikani raamatukogu uksele või kinnitanud oma vihast hõõguvad kaebused Piazza Navona lähedal asuva Pasquino kuju külge Ta läks üle väljaku, läbi rahvajõugu. See taganes, et teda läbi lasta. Ta püüdis lugeda nende ilmeid, et näha, missugune on meele, olu. Kõigil olid silmad suured. Ta tuli «Taaveti» juurde, ronis alu. sele ja hakkas ära võtma pabereid, lugema neid ükshaaval. Kol-

manda järel hakkasid ta silmad uduseks tõmbuma, sest need olid armastuse- ja heakskiiduläkitused:

Olete meile tagasi andnud meie eneseaustuse.

Oleme uhked, et oleme firentselased.

Kui suurepärane on küll inimene!

Keegi ei või enam väita, et inimene on halb; ta on uhkeim olend maa peal.

Oled loonud ilo! Braavo!

Talle hakkas silma tuttav paber, mille sarnast ta oli varemgi käes hoidnud. Ta küünitas selle järele ja luges:

Kõik, mis mu isa lootis ellu viia Firenze heaks, väljendub sinu Taavetis.

Contessina Ridolfi de' Medici

Contessina oli tulnud linna öösel, valvuritest mööda. Ta oli nsj kinud selleks, et tulla tema «Taavetit» vaatama, oli liitnud oma hääle Firenze häälega.

Michelangelo pöördus, seistes teda vaatava rahvahulga kohal. Turul valitses vaikus. Ja ometi polnud ta iial kogenud selletaolist täielikku ühtsust. Tundus, nagu oleksid nad lugenud üksteise mõtteid, nagu oleksid nad olnud üks ja sama; nad olid osa temast, iga firentselane, kes seisis seal all, silmad suunatud temale, ja tema oli osa nendest.

396

12.

Jacopo Gallilt saabus kiri ja Mouscroni vennaste poolt allakirjutatud leping, milles nad nõustusid maksma talle neli tuhat kuldnat, Galli kirjutas: «Sul on vabadus teha niisugune «Madonna ja laps», nagu iganes tahad. Nüüd, pärast magusrooga, tuleb hapu kaste, Piccolomini pärijad nõuavad, et sa raiuksid valmis puuduvad kuud. Ma mõjutasin neid, et nad pikendaksid lepingut veel kaheks aastaks. See on kõige rohkem, mis ma teha sain.»

Kaheaastane ajapikendus! Ta lükkas kujud kiiresti oma mõttes kaugemale.

«Taaveti» vahetu tagajärg oli, et Buonarroti korterit külastas Bartolommeo Pitti, kes kuulus Arno vastaskaldal asuvas kivipalees elavate rikaste Pittide suguvõssa. Bartolommeo oli arglik ja endassesulgunud inimene, kelle vähenõudlikus majas Piazza Santo Spiritol asus alumisel korrusel kalevikauplus. «Alustasin just kunstikogu loomist. Senini on mul ainult kolm väikest maali puualusel, nad on küll kenad, kuid mitte kuulsad. Mina ja mu naine annaksime mistahes, kui me võiksime kaasa aidata kunstiteose sündimisele.»

Michelangelole meeldisid mehe lihtsus, säravad pruunid silmad palja, kaarduva lauba all.

«Mil viisil te tahaksite osa võtta, messere?»

«Me sooviksime ainult küsida, kas oleks mõni väike marmorteos, mis teil oleks mõttes või millest te meelsasti tahaksite mõelda, meie jaoks ...»

Michelangelo võttis seinalt oma kõige esimese kuju — «Madonna ja lapse» reljeefi, mille ta oli raiunud Bertoldo juhtimisel. «Pikemat aega, messere Pitti, olen tajunud, kuipalju mul veel puudus, kui ma valmistasin selle esimese bareljeefi, ja miks. Ma tahaksin uuesti proovida, kuid ümarvormis, tondo's. Ma arvan, et ma suudaksin lahutada portree reljeefist, luua tõelise skulptuuri mulje. Kas tahaksite, et ma prooviksin teha niisuguse?»

Pitti niisutas oma kuivi, lõhenenud huuli keelega. «Ma ei suuda väljendada, kui õnnelikud me sellest oleksime.»

Michelangelo saatis Bartolommeo Pitti trepist alla tänavale. «Sellest tuleb teile midagi head, ma tunnen seda oma kontides.» Signoria võttis vastu otsuse, millega Il Cronaca't kiirustati Michelangelole maja ja ateljee valmis ehitama. Pollaiuolo oli juba kaotanud joonistused igasuguse kila-kola alla täistuubitud laual, millel oli alati paar tosinat kõvaks keedetud muna, sest see oli atauke toit, mida ta sõi.

«Mis oleks, kui ma püstitaksin seinad ja ruumid?» küsis ta

307

Michelangeloit. «Ma kujutlen, et sa kindlasti tahad ise kujundada ehituskivid?»

«Meeleldi teeksin seda. Kas võiksin teha ettepanekuid?»

«Missugune klient ci tahaks seda?» torises Il Cronaca.

«Ma tahaksin kööki ülemisele korrusele, elutoa ja oma magamistoa vahele, kolde ja seina sisse ehitatud korstent, sammastikku oma magamistoa ette, tagaõue poole tellispõrandaid, kauneid aknaid, käimlat teisele korrusele, eesukse kohale karniisi õhukeseks raiutud kivist. Kõik vaheseinad olgu krohvitud. Ma värvin nad ise.»

«Ma ei mõista, milleks sul siis mind veel vaja ongi,» torises Il Cronaca. «Lähme krundile ja määrame ateljee koha kindlaks, nii et see saaks valgust ja päikest.»

Michelangelo küsis, kas Topolinod võiksid teha kivitööd.

«Kui sa garanteerid töö kvaliteedi.»

«Sa saad kõige kaunimad kivid, mis on kunagi Settignanos tahutud.»

Vaba krunt asus Borgo Pinti ja Via della Colonna nurgal, Borgn poolelt vastu Cestello kloostrit oli see nelikümmend kuus jalga pikk, Via della Colonna poolelt märgatavalt pikem, ja selle kõrval olid sepa- ja puusepatöökojad. Puusepalt ostsid nad mõned vaiad, mõõtsid maa sammudega ära ja lõid sisse piiritulbad.

Il Cronaca tuli paari nädala pärast tagasi maja ja ateljee plaanidega. Maja oli väljastpoolt jäigalt neljakandiline, kuid seestpoolt oli ta plaanitsetud mugavalt. Teise korruse magamistoale oli ette nähtud lahtine lodža, kus Michelangelo sööks ja puhkaks sooja ilmaga.

Topolinod raiusid peagi pietra serena't tema korralduste järgi. Kivid tulid välja heledad sinihallid, imeväärse pinnaga. Nad tahusid välja kivid tema kaminale, kasutades nööri, mis ta neile mõõduks tõi, ja raiusid õhukesed kivid simsiks. Ja kui ehituskivid olid valmis, siis hakkas kogu perekond maja ehitama. Il Cronaca muretses kohale vaheseinte jaoks krohvijad, katusekatjad, kuid õhtul ei saanud Michelangelo jätta käimata majas, kus ta hakkas niisutama lupja õuele kaevatud kaevust võetud veega ja maalima siseseinu nende soojade siniste, roosade ja ruugete värvidega, mis ta oli seganud Doni «Püha perekonna» rõivaid maalides. Stuudio kogu lõunasein avanes õue.

Mööbliostmise raha pidi tulema ta oma taskust. Ta võis osta ainult üsna tagasihoidlikud esemed: laia voodi, kirstu, üheainsa tooli oma magamistuppa, lodža jaoks toole ja laua, mida võis märja või külma ilmaga tuppa viia, nahktooli ja pingi elutuppa, katlaid liudasid, praepanne, soola ja suhkru ning jahu karpe kööki.

398

Argiento tõi oma voodi töökojast piuzza'le, asetades selle alumisele korrusele välisukse lähedal asuvasse väikesesse magamistuppa.

«Sa peaksid panema pühapilte oma majja,» ütles tädi Cassandra, «nende vaatamine tuleb kasuks su hingele.»

Michelangelo riputas oma kõige varasema «Madonna ja lapse» voodi kohale, pani «Kentaurid» elutuppa.

«Puhas nartsissism,» tähendas Granacci, «sinu tädi käsib sul üles seada pühapilte, sina aga riputad üles oma töid.»

«Nad on mulle pühad, Granacci.»

Ta töötas rõõmsalt hilissuve päikese käes lahtises ateljees, kogu ta olemus oli täis ideesid, mis tulvasid külluses läbisegi peas. Brügge Madonna vahamudel, Pitti tondo visandid, Duomo Püha Matteuse kavandid, prantsuse marssali pronks-Taaveti lihvimine.

Kui viie jala kõrgune kivitahk jõudis Madonna jaoks Carrarast kohale, aitas Argiento tal seda pöördlauale keset ateljeed üles seada. Tunni aja pärast ta juba tasandas ääri, tundis, kuidas kujud end liigutasid marmori sisemuses, ristis ateljee tellispõranda esimese lumetormiga.

Tema isiklik õnn ei sundinud teda arendama rõõmsat Madonnat, vastuoksa, see Madonna oli kurb. Ta oli juba kogenud Michelangelo skulptuuride läbi ristilt mahavõtmist. Tema ei saa enam iial tagasi seda rahu, mis oli valitsenud Michelangelo esimestes bareljeefides. Siis ei olnud Maa»ja veel langetanud otsust. See noor ema ei võinud enam taganeda, ta teadis oma poja elu lõppu. Selletõttu ei lubanud Maarja minna teda, seda ilusat, tugevat, tervet poega, kelle käed olid haardunud ema ümber kaitset otsides. Sellepärast varjas ta poega oma mantli hõlmaga.

Laps tajus teravalt ema meeleolu, temagi silmis oli nukrus. Ta oli tugev, ta oli julge, ta lahkuks teda kaitsva tiiva varjust, kuid just nüüd haaras ta ühe käega kinni ema käest, teise käega aga ema ümbert.

Või mõtles Michelangelo oma emast, kes oli kurb sellepärast, et ta pidi jätma oma poja üksinda maailma? Kas liibus tema ise ema külge?

Ta töötas nagu oleks ta olnud puhkusel. Marmorikillud lendasid, need väikesed, kompaktsed kujud sündisid peaaegu pingutuseta Taaveti vallutava mehise kogu järel. Michelangelo vasar ja peitel tundusid sulgkergetena, kui ta raius Madonna lihtsat riidevoldisdikku, ta pikki sõrmi, pika ninaga näo kohal paistvaid lopsakaid Palmikuid, raskete laugudega silmi, poisi käharpead, jõuliselt kujundatud keha, pakse põski ja lõuga: kaastunde aupaiste küllastas Marmorit. Ta ei idealiseerinud Madonna nägu, nagu ta oli teinud varem; ta lootis, et tunne õilistab Madonnat.

399

Granacci tähendas: «Neist tulevad kõige ilmekamad olendid ükskõik missugusesse kabelisse neid ka ei pandaks.»

Prior Bichiellini, kes polnud öelnud midagi «Taaveti» kohta, tuli Michelangelo majale traditsioonilist õnnistust andma. Ta põlvitas ja luges palve Madonna ees. Siis tõusis ta, asetas mõlemad käed Michelangelo õlgadele.

«See «Madonna ja laps» ei oleks võinud kujuneda nii õrnaks ja puhtaks, kui sinu tunded poleks olnud õrnad ja puhtad su südames. Issand õnnistagu sind ja seda töökoda!»

Ta pühitses Brügge «Madonna ja lapse» valmimist sel teel, et seadis üles nelinurkse kivi, ümardas selle nurgad, andis talle ümmarguse tondo kuju ja alustas Pitti tellitud tööd. Armatuurile tehtud vahamudel sündis kiiresti, sest see oli temale idülliline periood: ta töötas oma ateljees, teda vajati. See oli esimene ümar-skulptuur, mida ta üritas teha. Asetades marmori alustassina kal-lakile, saavutas ta sügavuse, millest kompositsiooni tähtsaim figuu' tugeval kivil istuv Madonna eraldus täielikult. Laps toetus küll ema süles olevale lahtisele raamatule, kuid jäi siiski teisele plaanile. Johannes, kes piilus üle Maarja õla, mattus marmori sügavusse.

Ta kasutas viimistlemisel poolt tosinat erisugust pinnakäsitlus!, peaaegu tervet oma peitlite kollektsiooni. Ainult Maarja nägu sa: niisamasuguse kõrgläikelise ilu nagu «Pietäl», mis rikastas pinda emotsionaalsuse poolest. Ta tundis, et see Madonna oli ta madonnadest tugevaim, küpseim. Laps kehastas õnneliku nooruki armsust ja võlu.

Argiento mähkis tondo hoolikalt vaipadesse, ja laenanud naabruses elavalt puusepalt käru, sõidutas kuju läbi tänavate Pitti majja. Michelangelo kõndis tema kõrval. Nad kandsid selle trepis' üles kangakaupluse peale ja asetasid ta kõrgele kitsale puhvetile Pittid olid sõnatud, siis hakkasid lapsed ja vanemad kõnelema ja naerma kõik korraga, jooksid mööda tuba, et näha teost igast küljest.

Järgmised kuud olid õnnelikumad, mis ta oli kogenud. «Taavet», keda enamik firentselasi ikka veel kutsus «Hiiglaseks», sai linna uueks sümboliks, nõuandjaks ja kaitsjaks. Asjad võtsid järsu pöörde paremuse poole: Cesare Borgia haigestus tõsiselt ja Istkkas linna ähvardamast. Arezzo ja Pisa näisid olevat alistunud. Paavst Julius II suhtus Firenzesse sõbralikult, ta tegi kardinal Giovann: de' Medicist tähtsa isiku Vatikanis. Õhus tundus usalduse ja ettevõtlikkuse vaimu. Kaubandus õitses, kõigile jätkus tööd, igaühe toodetele turgu. Valitsus, mille püsivaks peaks oli Soderini, oli kindel ja vankumatu, viimasedki hävitavad erakonnatülid unustati.

400

Linn pidas sellest suuremat osa «Hiiglase-Taaveti» teeneks Tema püstitamise päev tähendas firentselastele uut ajastut. Lepingud ja kokkulepped dateeriti «üks kuu pärast «Hiiglase» paljastamist». Kõnelustes jagati aega öeldes: «See oli enne «Hiiglast» või: «Ma mäletan seda hästi, sest see juhtus teisel nädalal pärast «Hiig-last».»

Michelangelo pressis Soderinilt välja lubaduse, et Contessinal. tema mehel ja lastel lubatakse minna kardinal Giovanni kaitse alla Rooma, niipea kui Soderini saab Seitsmekümne Nõukogu liikmed oma nõusse. Ta oli sõbralik ja seltsiv «Katlaühingu» koosolekuil, lakkas Leonardot ründamast, aitas teistel skulptoreil kavandeid teha, kui need taotlesid tellimusi. Ta kohustas Argientot õpingutega rohkem aega veetma. Ta käis Settignano küngastel vaatamas, kuidas kasvas õhukesest kivist dekoratiivplaatide kuhi. mis tema maja esiukse karniisi jaoks olid määratud, igaüks voolitud nagu kalliskivi. Sealt läks ta Contessina juurde Luigit õpetama ja Nicco-lõga mängima, kes vahepeal jälle suuremaks oli kasvanud. Ta suhtus kannatlikult oma perekonnasse, kuulas vaikselt, kuidas Lodo-vico kõneles uute majade ja kruntide ostmisest, et poegadele pärandust koguda.

Pittide pere saatis tema juurde Taddeo Taddei, andeka firentse-lase, kes armastas kunsti. Taddei küsis, kas maestro Buonarroti oleks nõus temalegi tondo't raiuma. Michelangelol oli juba olemas lähtepunkt, mis oli sündinud Pitti tondo't raiudes. Ta visandas uudse idee Taddeile, kes oli sellest vaimustatud. Nüüd oli tal taas uus meeldiv ülesanne ja tellija oli tundeline inimene, kes oskab hinnata temale valmistatavat teost.

Mõni kuu alla kolmekümmet aastat näis ta olevat saavutanud täieliku väljendusvõime ja rahva heakskiidu, mida ta oli igatsenud.

13.

Õnneaeg oli üürike.

Sellest peale, kui Julius II oli Sangallo Rooma kutsunud, oli viimane iga paari nädala järel saatnud julgustava sõna Michelange-lole: ta oli kõnelnud paavstile «Taavetist», ta oli teinud Tema Pühadusele ettepaneku minna San Pietro kirikusse «Pietad» vaatama, ta oli veennud kirikupead, et kogu Euroopas pole Michelangelole võrdset meistrit. Paavst oli hakanud mõtlema marmorskulptuuridest. Peagi peaks ta otsustama, mida ta tahab lasta valmistada, ja siis kutsubki ta Michelangelo Rooma . ..

Michelangelo laskis mõned niisugused kirjad «Katlaühingu»

401

koosolekuil ringi käia, nii et kui Julius II kutsus Sansovino Rooma püstitama kaht hauasammast, üht kardinal Recanatile, teist kardinal Sforzale Santa Maria del Popolos, Michelangelo jahmus. Ühing korraldas Sansovinole kärarikka lahkumispeo, millest ka Michelangelo osa võttis, tundes rõõmu vana sõbra õnnest ja peites oma alandust. Ta prestiiž oli saanud tugeva hoobi. Paljud firentselased küsisid:

«Kui on tõsi, et Michelangelo on Firenze esimene skulptor, miks ei nõudnud paavst siis teda Sansovino asemel?»

1504. aasta algul raiskas Leonardo da Vinci oma aja mitme tehnilise leiutise peale: imevpumpadele, turbiinidele, kanalitele, mille abil Arno juhitaks Pisast eemale, tähetornile, millega ta oma katuseaknast uuris suurendusklaasi abil kuud. Kui Signoria tegi talle etteheiteid fresko unarusse jätmise eest, asus ta maikuus selle kallal usinasti tööle. Kartongist kõneles kogu Firenze. Kunstnikud kogunesid Leonardo töötuppa Santa Maria Novellasse, et uurida, imetleda, jäljendada ja oma maalimisstiili muuta. Linnas liikus jutt, et teoksil on midagi vapustavat ja imeväärset.

Kuud kulusid, aga linn imetles endiselt Leonardot ja tema kartongi, ei lakanud selle ime üle hüüatamast. See sai peamiseks kõneaineks. «Taavetit» peeti nüüd juba loomulikuks, samuti nagu tookordseid häid aegu. Michelangelo mõistis, et tema hakkab kõrvale jääma. Imetlevad tuttavad ja võõrad, kes olid peatanud teda tänaval, et oma lugupidamist avaldada, noogutasid nüüd möödaminnes ainult pead. Temal oli olnud oma aeg, see oli möödas. Leonardo da Vinci oli praeguse hetke kangelane. Firenze kuulutas tema uhkelt «Toskaana esimeseks kunstnikuks».

See oli Michelangelole kibe pill. Kui muutlikud olid küll tema firentselased! Nii ruttu alandasid nad tema teisele kohale. Tundes Santa Maria Novellat nendest kuudest, mis ta oli seal veetnud koos Ghirlandaioga, õnnestus tal näha Leonardo kartongi, ilma et keegi oleks teadnud tema sealkäimisest. Anghiari lahing oli vapustav! Leonardo, kes armastas hobuseid niisama hellalt nagu Rusticigi, oli loonud meistriteose hobustest sõjas, metsikus võitluses, seljas ratsanikud muinas-rooma sõjarüüs, hobustest, kes metsikult püüdsid üksteist hävitada, põtkates, hammustades, pekstes üksteist nagu fuuriad, ja olid nagu inimesedki haaratud metsikust, vere-janulisest võitlusest. Ta oli kavandanud mitu iseseisvat rühma, kes ühinesid hiilgavalt ühendatud tervikuks.

Leonardo oli suur maalija, Michelangelo ei saanud seda eitada, võib-olla suurim, keda maailm oli senini näinud. Selle asemel et see oleks teda rahustanud, erutas see teda veel enam. Minnes päikeseloojaku ajal Santa Trinitast mööda, nägi ta meesterühina

402

kõnelemas pingil Špina pangamaja ees. Nad arutlesid üht kohta Dantest, mille Michelangelo ära tundis: see oli «Inferno» XI Canto'st:

«Kes usinalt uurib,» ta ütles, «Tarkuste tarkust, see leiab küll tõendeid mitmes kohas,
et looduse lätteks on jumalik mõistus ja kunst.
Ja kui sa hoolikalt loed oma Looduse raamatu lehti.
siis leiad sa sealtki, juba üsna pea,
et teie kunstki käib looduse jälil,
nõnda kui õpipoiss seirab meistrit...»

Rühma keskel asuv mees tõstis pilgu.

«Michelangelo on siin,» ütles Leonardo da Vinci, «ta tõlgendab meile need salmid.»

Michelangelo näis töömehena, kes tuleb koju pärast pikka päevatööd, ja mõned Leonardo nooremaist imetlejaist puhkesid naerma.

«Seleta ise,» hüüdis Michelangelo, süüdistades Leonardot naeru tekitamises. «Sina, kes sa tegid hobuse mudeli, mis pidi valatama pronksi, ja pidid oma häbiks selle pooleli jätma.»

Leonardo nägu tõmbus tulipunaseks.

«Ma ei pilganud sind. Ma küsisin tõsiselt. See pole minu süü, et teised naerma hakkasid.»

Michelangelo kõrvad olid umbes kobrutavast kuumast viha-vahast. Ta läks midagi kuulmata ära, läks mägedesse. Ta kõndis kogu öö, püüdes vaigistada oma viha, alandust, pettumus- ja häbitunnet. Ta ei suutnud leppida sellega, et temast oli mööda mindud, et linn oli teda kohelnud upsakalt ja pilgu temalt ära pööranud .. .

Ta käis öö jooksul maha pika tee mööda Pontassieve kallast. Koidu ajal seisis ta Sieve ja Arno ühinemiskohal, Arezzosse ja Rooma viival teel. Ta teadis, et tema probleemile on ainult üks vastus: ta ei suuda iial ületada Leonardot ilus, keha kuninglikkuses, käitumise suursugususes. Kuid tema on kogu Itaalia parim joonistaja. Keegi ei usuks teda ainult palja ütlemise järgi, ta peab seda tõestama. Selleks kõlbab ainult sama suurte mõõdetega fresko, nagu Leonardo oma, miski muu mitte.

Leonardo fresko pidi tulema suure saali paremasse külge. Ta Palub Soderinilt vasaku külje. Ta maalib oma teose Leonardo teose kõrvale ja tõestab kuju-kujult, et ta suudab joonistada temast paremini. Kogu maailm võib näha ja otsustada. Siis teab Firenze ütelda, kes on esimene kunstnik!

403

Granacei püüdis teda rahustada.

«See on haigus, palavik. Peame leidma mingi tee sinu arstimiseks.»

«Sa pole põrmugi vaimukas.»

«Dio miu, ma pole proovinudki olla. Sa ei suuda lihtsalt taluda

Leonardo lähedust.»

«Tema parfüümi lõhna, tahad sa öelda.»

«Ära ole õel. Leonardo ei kasuta parfüüme, ainult lõhnavett.» Granacei vaatas sõbra higist läikivaid käsivarsi ja sääri, ta nõest määrdunud särki.

«Vahel tundub küll, et pesemine ei tapaks sind.»

Michelangelo haaras raske puu, vibutas seda Granacei suunas ja kisendas: «Käi välja mu ateljeest... sa ... sa reetur!»

«Ega mina ei alustanud juttu lõhnaõlist, sa ise tegid seda. Miks lased end häirida tema maalist, kui sul on skulptuuritellimusi aastaiks? Unusta tema!»

«Ta on mulle pinnuks silmas.»

«Ja kui tuled teiseks, ja su sein on täis sidemes varbaid?» Michelangelo irvitas: «Usu mind, Granacei, ma tulen esimeseks. Ma pean võitma.»

Hiljem, õhtupoolikul ilmus ta gonfaloniere Soderini kantseleisse, pestud, pügatud, seljas puhas sinine särk.

«Päh,» ütles gonfaloniere, tõmbudes temast nii kaugele kui võimalik, «mis see habemeajaja sulle juustesse on pannud?»

Michelangelo punastas: «. . . lõhnaõli.»

Soderini saatis teenija käterätiku järele. Kui viim:.ae tagasi jõudis, ulatas Soderini rätiku Michelangelole, öeldes. «Hõõru see sodi maha. Lepi omaenese lõhnadega. Need on vähemalt omad ja ehtsad.»

Michelangelo jutustas Soderinile, miks ta oli tulnud. Soderini oli jahmunud. Michelangelo nägi teda esimest korda kannatust kaotavat.

«Kuid see on ju lausa arutu,» hüüdis ta, käies ümber oma laia laua ja vahtides Michelangelole otsa. «Sa ise ju rääkisid mulle, et sulle üldse ei meeldinud freskomaalimine Ghirlandaio juures.»

«Ma eksisin.» Ta pea oli norus, hääl jonnakas. «Ma oskan maalida freskot. Paremini kui Leonardo da Vinci.»

«Kas oled kindel?»

«Pistan kas või käe tulle.»

«Kui isegi oletada, et sa suudad, miks tahad sa need aastad marmorilt ära riisuda? Sinu Brügge kaupmeestele valmistatud «Madonna» on jumalik, samuti Pitti tondo. Sinu anne on jumala kingitus. Miks peaksid raiskama seda kunstile, mis sind ei huvita?»

404

«Gonfaloniere, sa olid ju nii vaimustatud, kui Leonardo lubas maalida poole sinu seinast. Sa ütlesid, et kogu maailm tuleb seda vaatama. Miks ei võiks kaks korda niipalju külalisi tulla kaht paneeli vaatama, kui üks on Leonardo, teine minu oma? See oleks suur palio, võistlus, mis paneks inimesed vaimustuma.»

«Ja sa arvad, et suudaksid teda ületada?»

«Ma pistan kas või käe tulle.»

Soderini läks tagasi oma kullatud, heraldiliste ehistega tooli juurde, viskus sellesse raskelt, raputades umbusklikult pead.

«Signoria ei kiidaks seda iial heaks. Sul on juba Villagildi ja Duomoga kaheteistkümne apostli raiumise leping.»

«Ma raiungi need. Kuid teine pool seina peab olema minu oma. Ma ei vaja kaht aastat nagu Leonardo, teen selle valmis ühe aastaga, kümne kuuga, kaheksaga.»

«Ei, caro. Sa oled eksiarvamusel. Ma ei lase sind raskustesse sattuda.»

«Sellepärast, et sa ei usu, et ma suudan seda teha. Sul on õigus seda mitte uskuda, kuna ma tulin siia, suured sõnad suus. Järgmine kord, kui ma siia tulen, tulen, joonised käes, ja siis sa näed, mis ma suudan.»

«Ole hea,» ütles Soderini väsinult, «ja tule selle asemel tagasi marmorapostliga. Me ehitasime sulle selleks maja ja ateljee, et sa teeksid apostleid.»

Soderini vaatas liiliaid laes.

«Miks ma ei rahuldunud kahekuulise gonfaloniere'ks olemisega? Miks oli mul tarvis seda ametit kogu eluajaks?»

«Sellepärast, et sa oled tark ja usaldusväärne gonfaloniere, kes kavatseb linna sundida määrama kümme tuhat floriini teise seina-poole maalimiseks.»

Kui ta tahab Signoriat panna vaimustuma sel määral, et see ohverdaks veel teist niipalju raha, kui ta tahab, et tema töö meeldiks Villagildi ja Duomo komiteele niivõrd, et nad vabastaksid tema lepingu täitmisest üheks aastaks, peaks ta maalima stseeni, mis ärataks firentselastes kuulsus- ja uhkustundeid. Ta ei tahtnud joonistada hobuseid kaitsekilpides, sõdureid rinnaturvikuis ja kiiv-reis, mõõk ja oda käes, püsti viskuvate loomade, haavatud ja surevate meeste segadust. See ei olnud tema jaoks.

Kuid mis siis oli?

Ta läks Santo Spirito raamatukogusse ja palus valves olevat augustiinlast soovitada talle midagi Firenze ajaloost. Raamatukoguhoidja andis talle Filippo Villani «Cronaca». Ta luges sõdadest gvelfide ja gibelliinide vahel, sõdadest Pisa ja teiste linn-

405

riikidega. Tema fresko ei tarvitsenud tingimata olla tahingupilt, kuid selles pidi olema mingisugune võit, mis tõstaks rahvuslikku uhkust. Kust Firenze ajaloost leiaks

ta niisuguse stseeni, mida ta võiks maalida ja mis oleks Leonardo lahingupildi dramaatiline vastand? Stseeni, mis tooks võidu temale?

Alles pärast seda, kui ta oli lugenud mitu päeva, sattus ta loole, mis pani ta pulsi kiiremini tuksuma. Stseen oli toimunud Cascinas, Pisa lähedal, kus Firenze sõjaväed olid ühel kuumal suvepäeval Arno kaldale laagri üles löönud. Tundes end julgena kallaletungi eest, oli hulk sõdureid läinud jõkke suplema, teised tulid parajasti välja end kuivatama, kolmas rühm, kes oli võtnud seljast rasked turvikud, päevitas rohul. Äkki tormas valvur rühma sekka, karjudes: «Me oleme kadunud! Piisalased ründavad!» Firentselased komberdasid jõest välja, rannalolijad panid ruttu turvikud selga, teised tormasid relvade järele... ja nad jõudsid tagasi lüüa piisalaste kolm rünnakut ning sundisid põgenema kogu vaenlase üksuse.

Siin oli võimalus maalida suurt rühma mehi, noori ja vanu, kelle ihul on päikest ja vett, kes on pingelises tegevuses, keda ähvardab ühine oht, kes on pingul, kitsikuses, ja see ei paista mitte üksnes nende nägudelt, vaid ka nende pingulolevast kehast, küürutamisest, ponnistusest, mille eesmärgiks on kallaletungi tagasitõrjumine ja oma hinge päästmine. Siin oli võimalus luua midagi erutavat. Need oleksid kõik Taavetid; see oleks täielik pilt inimestest, kes on just praegu välja aetud oma hetkelisest Eedeni aiast.

Ta laks Paberikaupluse tänavale ja ostis kõige suuremaid paberipoognaid, mis ta leidis, värvilist tinti, kriiti, musti, valgeid, punaseid ja pruune pliiatseid ja viis need oma töölauale. Joonistades kujutas ta kiiresti stseeni Arno kaldal Cascinas. Selle keskele pani ta Donati hüüdma kapten Malatestale: «Me oleme kadunud!», mõned sõdurid jättis ta vette, mõned pani jõekaldast üles ronima, mõned riideid selga tõmbama ja relvade järele küünitama.

Kolm päeva hiljem seisis ta Soderini kabinetis. Mõlemad mehed vaatasid üksteisele pärani silmi otsa. Michelangelo seadis põrandale laua lähedale kokku kaksteist suurt paberipoognat kahekümne meesfiguuriga, kellest mõningad olid pliiatsiga ristviirutatud, teised visandatud söega või joonistatud pikkade julgete viltuste joontega ja tugevama tinavalgega, kuna kolmandail jällegi oli hõõguv-loomulik ihuvärv.

Michelangelo vajus suurde nahktooli, missuguseid oli külgseina ääres terve rivi, tundes end väsinuna ja masendununa. Soderini uuris vaikides joonistusi. Kui ta pilgu tõstis, mõistis Michelangelo, et Soderini silmitseb teda hella austusega.

406

«Ma tegin valesti, kui ma ei julgustanud sind. Selleks et olla kunstnik, peab inimene oskama ühesuguse kindlusega kuju raiuda ja maalida ja arhitektuuri luua. See fresko võib olla niisama revolutsiooniline nagu «Taavet», ja ta valmistab meile samasugust rõõmu. Ma muretsen sulle selle tellimuse, kuigi mul tuleks võidelda iga Nõukogu liikmega eraldi.»

Ja nii ta tegigi. Michelangelole lubati tasuks kolm tuhat floriini, vähem kui kolmandik Leonardo da Vinci tasust. See oli Michelangelo suurim tellimus, kuigi ta meel oli mõru, et Signoria oli tema tööd Leonardo omast väärtuselt nii palju odavamaks pidanud. Nad muudavad oma meelt, kui näevad valmis freskot.

Nüüd peatasid inimesed teda ja küsisid, kas ta tõesti kavatseb terve Taavetite metsa maalida.

«Ja nüüd oled sa siis jälle oma kodumaal tagasi,» ütles Granacci pisut salvavalt. «Sa oled taas meie esimene kunstnik, kui oletada, et su fresko õnnestub hiilgavalt. Ma loodan ainult, et sa ei maksa selle eest liiga kõrget hinda.»

«Inimene maksab seda, mida ta peab maksma.»

14.

Talle anti pikk kitsas ruum Värvalite Hospidali heategevas haiglas, mille värvalite käsitöögild oli asutanud 1359. aastal. Selle esikülg oli Värvalite tänava poole, ainult paari tänavavahe kaugusel tema vanast kodust Santa Croce lähedal. Ta mäletas seda, kuna ta poisikesena oli harilikult käinud mööda rentsleid, milles jooksis sinist, rohelist, punast ja tulipunast vett. Tema tuba oli Arno poole, lõunasse, nii et tal paistis kogu päev päike. Tagasein oli suurem kui temale antud pool Suure Nõukogu saali seinast. Siin võis ta kartongi leht-lehelt seinale panna ja näha seda tervikuna enne fresko maalimist. Ta käskis Argientol pidada tänavapoolne uks lukus.

Michelangelo töötas tõelise raevuga, olles otsustanud näidata linnale, et tema on kindlakäeline ja kiire meister, kellele Signoria ei tarvitse teha etteheiteid sellepärast, et ta raiskab aega kanali-pumpade või muude mehaaniliste masinatega. Kui ilm muutus külmaks, saatis ta Argiento vaha ja tärpentini ostma, millesse kastis paberi, mida värvalid kasutasid akendeks. Ta joonistas üldkavandi piklikule paberiribale, mis oli lõigatud õigetesse mõõtudesse, jagas siis selle nii mitmesse ruutu, nagu oli vaja, et katta kakskümmend kaks korda viiskümmend kaheksa jala suurust seinapinda. Vastupidi tema varasemale «Kentauride võitlusele» oleksid peakujud

407

kümne jala kõrgused. Ent see stseen meenutas, et siingi oli rühm alasti sõdureid surutud kitsale pinnale: kõik relvad, jalad, kehad, pead liitusid orgaaniliselt ühte, otsekui terviku lahutamatud osad, nad moodustasid melodramaatilise segaduse, kus sõdurid võitlesid, et pääseda veest välja, saada kätte oma riided ja relvad, jõuda rivisse, enne kui vaenlane neile kallale tungib.

Ta joonistas noore sõduri, kelle selg oli pööratud vaataja poole ja kes kandis rinnaturvikut ja kilpi, mõõk jalge all; alasti noorukeid, kes olid haaranud maast odad ja mõõgad, hoolimata riietumisest; karastatud, võimsate jalgade ja õlgadega sõdureid, valmis ründama vaenlast paljakäsi; kolm noort sõdurit, kes parajasti ronisid jõest välja; keskse rühma, kes oli kogunenud Donati ümber ja oli pooliti kohkunud, pooliti juba lahinguks valmis; sõduri, kes pistis parajasti kätt suure kiiruga särgikäisesse; vana sõduri, kel oli peas luuderohust pärg ja kes püüdis pükse märgadele jalgadele tõmmata, «nii et kõik ta lihased ja sooned oleksid näha,» selgitas Michelangelo Granaccile, «tema suu hoiakust õhkuks tulist viha ja keha oleks pingul pealaest jalatallani».

Kui ta oleks töötanud hoolikalt, oleks Cascina kartong, mida ta nimetas «Suplejaiks», võtnud kogu aasta. Noore mehe jõu ja annete tipul oli mõistetav, et see oleks valminud poole aastaga. 1505. aasta uusaastapäevaks, kolm kuud pärast seda, kui ta oli alustanud, oli Michelangelo kartong valmis. Raamatuköitja Salvadore oli kulutanud kaks viimast päeva üksikute lehtede kokkuliimimisega. Argiento, Granacci, Antonio da Sangallo ja Michelangelo tõmbasid ja kinnitasid nüüd kartongi kergesse raami tagaseinal. See täitis ruumi viie-kuuekümne metsikult võitleva mehega. Seinapaneelil oli hirmu, kohkumust, lootusetust; ja samal ajal kerkis esile mehisus, et võita kiire sihipärase toiminguga üllatus ja oht.

Granacci seisis ja vaatles seda võimast meesterühma, kes võitles elu ja surma piiril ja kelle liikmeist igaüks toimis oma individuaalse loomuse ja otsustusvõime kohaselt. Ta oli vapustatud joonistus-oskuse kindlusest.

«Kui kummaline,» sosistas ta, «et tühine teema võib luua suure kunsti.» Kui Michelangelo ei vastanud, jätkas ta. «Sa pead avama uksed ja laskma kõiki vaatama, mis sa oled valmistanud.»

«On olnud nurinat sinu suletud uste pärast,» lisas Antonio. «Isegi ühingu liikmed on minult küsinud, miks sa keeldud kedagi sisse laskmast. Nüüd, kus nad võivad näha seda imet, mis sa oled loonud kolme kuuga, saavad nad sellest aru.»

«Ma ootaksin veel kolm kuud,» torises Michelangelo. «Senikaua, kuni olen lõpetanud fresko Suures saalis. Aga kui te mõlemad ütlete, et ma pean, eks ma siis pea.»

408

Rustici jõudis esimesena kohale. Leonardo hea sõbrana oli tema sõnadel kaalu. Ta vaagis oma sõnu hoolikalt.

«Leonardo maalis oma paneelile hobuseid, sina inimesi. Ei ole eales maalitud nii ülevat lahingustseeni nagu Leonardo maal. Teist nii suurejooneliselt vapustavat inimolendite kujutust ei ole eales maalitud nagu sinu oma. Signoria saab tõepoolest paganama toreda seina!»

Kahekümne kahe aastane Ridolfo Ghirlandaio, kes õppis Rosselli ateljees, küsis, kas ta tohiks maali kopeerida. Andrea del Sarto, üheksateistkümneaastane firentselane, kes oli kullassepatöökojast Piero di Cosimo maalijate botega'sse üle tulnud, saabus samuti joonistusvahenditega. Antonio Sangallo tõi oma kahekümne nelja aastase nõo, kes õppis Perugino juures. Kahekümne ühe aastane Raffael Sanzio, endine Perugino õpilane, tuli Taddeo Taddei seltsis, kes oli Michelangelolt tellinud teise tondo.

Michelangelole hakkas Raffael Sanzio kohe meeldima. Tal olid tundelised, üllad näojooned, suured, pehmed, mõistvad silmad, täidlased huuled, ent enesedistsipliini väljendav suu; pikad lopsakad hoolikalt hoitud juuksed; niisama kaunis nägu nagu Leonar-dolgi, ent hoolimata koorevärvilisest ihust, täiesti mehelik. Kogu ta olemuses oli graatsilist soojust. Ta tugev nägu õhkus enesekindlusest, ent selles polnud vähimatki upsakuse jälge. Ka ta rõivad olid niisama peened nagu Leonardol, tal oli üll pitskaelusega valge särk, mitmevärviline kuub ja sellega sobiv väike müts; kuid ta ei kandnud juveele ega kasutanud lõhnaõli. Lembelt kõneleva noormehe näo, keha ja rõivaste ilu ei sundinud Michelangelot end tundma inetuna, kohmakana või närusena, nii nagu Leonardo talle alati mõjus.

Raffael pöördus kartongi poole ja ei kõnelnud ülejäänud õhtupooliku jooksul ühtki sõna. Kui ilm hakkas pimedaks minema, tuli ta Michelangelo juurde ja ütles häälel, milles puudus vähimgi meelitusraas:

«See muudab maalimise täiesti teistsuguseks kunstiks. Ma pean uuesti otsast peale algama. Isegi sellest, mis ma olen Leonardolt õppinud, ei piisa enam.»

Michelangelo poole pööratud pilk ei olnud mitte nii imetlev kui uskumatu. Ta ilme väljendas mõtet, et see kõik polnud vist mitte Michelangelo, vaid mingi muu salapärase jõu sünnitis.

Raffael küsis, kas ta tohib oma töövahendid Perugino ateljeest siia tuua ja kartongi ees töötada. Sebastiano da Sangallo lõpetas õpipoisi vahekorra Peruginoga ja hakkas kujude lihaseid ja liikumist uurima, samal ajal kirjutas ta usinasti mällu teooriaid, mis olid sundinud Michelangelot oma kujusid niisugustesse

409

rasketesse asenditesse panema. Kavatsemata, isegi seda tahtmata, leidis Michelangelo end andekatest noortest kunstnikest moodustatud kooli juhataja olevat

Üllatuskülaline oli Agnolo Doni, kes oli levitanud juttu, et just tema oli olnud see, kes oli andnud Michelangelole tõuke maalijakarjääri alustamiseks. Kas polnud Michelangelo protestinud ja öelnud, et ta pole maalija? Kas polnud mitte tema, Doni, märganud, et Michelangelol polnud oma hiilgava karjääri lähtekohaks vaja muud kui

Doni usaldust tema vastu? Lugu oli usutav. Kuna mõned seda uskusid, siis oli Donist kujunemas üks Firenze tähtsamaid kunstitundjaid.

Nüüd saabus ta Värvalite saali ja andis Michelangelole tellimuse enda ja oma naise portree maalimiseks. Ta ütles uhkelt: «See töö võiks tagada teile edu portreemaalijana.» Michelangelole tegi see nalja. Donil oli oma põhiväites õigus. Ta oli õrritanud teda «Püha perekonda» maalima. Ja kui ta poleks kogenud pintsli ja värvi puudutust, oleks ta võib-olla veel praegugi pidanud ennast võõraks, ei oleks soovinud ega suutnudki neid vahendeid kasutada. Kuid portreesid ei tahtnud ta veel siiski maalida!

Samal hetkel astus saali Raffael. Michelangelo pöördus Doni poole.

«Raffael maalib teile pildi, mis on võluv ja teiega sarnane. Kuna tema on alles algaja, saate temalt odavalt.»

«Kas olete kindel, et ta seisab minu kunstikogule vastaval tasemel?»

«Tagan selle.»

Jaanuari lõpul tuli Perugino Värvalite saali, sest Raffaeli vai mustus oli teda selleks mõjutanud. Ta oli Michelangelost kakskümmend viis aastat vanem, tal oli maamehe loivav kõnnak, näos raskete aastate jäljed, mil ta oli pidanud nälga nägema, sest tal ei olnud taskus punast krossigi. Perugino oli õppinud Verrocchio ateljees ja arendanud edasi Paolo Uccello alustatud rasket perspektiivitehnikat. Michelangelo ütles talle soojalt tere tulemast.

Perugino seisis vaikides pikliku saali akna lähedal. Hetke parast märkas Michelangelo, et ta läheneb aeglaselt suurele kartongile. Ta nägu oli süsimust, silmad klaasistunud, huuled värisesid, otsekui oleks ta end pingutanud mingisuguste sõnade kuuldavale toomiseks. Michelangelo võttis tooli ja asetas selle Perugino selja taha.

«Olge head . .. istuge . . ma toon vett ...»

Perugino lõi jalaga tooli oma selja tagant minema.

410

«... elajalikult . . .»

Michelangelo silmitses teda jahmunult. Perugino tõstis vasema käe rinna ette, sõrmed kanged, nagu oleks ta tahtnud kartongi enda eest ära pühkida.

«Andke metselajale pintsel kätte ja ta teeb just sedasama. Te hävitate meid. . . kõik, mida me oleme terve eluaja püüdnud luua!»

Südamepõhjani haavunud, suutis Michelangelo ainult pomiseda: «Perugino, miks te mulle kallale tungite? Ma imetlen teie töid.»

«Minu töid! Kuidas julgete kõnelda minu tööst selle . . . selle roppuse kõrval! Minul on oma töös stiili, maitset, lugupidamist! Kui minu elutööks on maalimine, siis teil pole see nii. See on ropendamine, iga viimane toll sellest.»

Jääkülmana küsis nüüd Michelangelo: «Kas tahate ütelda, et selle tehnika, joonistus, kompositsioon... on halvad?»

«Te ei tea midagi niisugustest asjadest,» hüüdis Perugino. «Teid tuleks Stinche'sse heita ja sinna jättagi, et te ei pääseks hävitama kunsti, mille ausad inimesed on loonud.»

«Miks mina pole siis aus mees? Kas sellepärast, et maalisin alasti inimesi? Et see on . . . uus?»

«Ärge kõnelge mulle originaalsusest! Mina olen teinud niisama palju kui kes tahes teine Itaalias kunsti revolutsioniseerimiseks.»

«Te olete teinud palju. Kuid maalikunst ei lõpe teiega. Iga tõeline kunstnik loob kunsti uuesti.»

«Teie lähete tagasi tsivilisatsioonieelsesse, jumalaeelsesse aega.»

«Te kõnelete nagu Savonarola.»

«Te ei pane iialgi ühtki neist ebamoraalsetest kujudest Signoria seinale üles. Ma organiseerin Firenze kunstnikud ...»

Ta tormas Värvalite saalist välja kangete jalgadega, pea jäigalt püsti. Michelangelo tõstis tooli üles ja istus sellele värisedes. Argi-ento, kes oli olnud peidus saali teises otsas, tuli tema juurde veeklaasiga. Michelangelo kastis sõrmed vette ja tõmbas üle palavikulise näo.

Ta ei suutnud mõista, mis oli juhtunud. Oli arusaadav, et Peruginole ei tarvitsenud tema kartong meeldida. Kuid rünnata teda nii kibedasti isiklikult, kõnelda tema pistmisest Stinche'sse... tema kartongi hävitamisest ... Tõenäoliselt ei ole ta nii rumal, et läheb Signoriasse?

Ta tõusis, pööras kartongile selja, sulges toa ukse, kõndis vaikselt, silmad sillutuskividel, läbi Firenze tänavate oma koju. Ta läks oma ateljeesse. Pikkamisi normaalne enesetunne taastus, pööritus läks üle. Ta võttis vasara ja peitli, ja hakkas Taddei tondo hõõguvat

marmorit töötlema. Ta pööras Pitti mõtte vastupidiseks, luues kõik pahupidi: need oleksid mänglevad, rõõmsad ema ja laps. Ta raius Maarja teisele sügavusastmele, selleks et poeg jääks domineerima, lebades põigiti tema süles ja vältides ohakalindu, mida Johannes küünitab mängides tema poole.

Ta oli valinud sügava, rikkaliku marmoritahu. Raske uuritsaga õõnestas ta välja tausta, et luua Jeruusalemma kõrbete muljet. Valged killud lendasid ümber ta pea, kui ta õnnelikult raspeldas küünetaolise gradina'ga marmorit, et saavutada alustassitaolist muljet; Maarja ja Johannese kehad moodustasid ringitaolise ääre, Jeesus oli põiki üle, kuid ühendas neid, ükski kuju ei olnud kinnitatud taustale, kõik tundusid vastavalt valguse muutumisele vabalt liikuvat. Suitsulõhnaline marmoritolm maitses ta sõõrmeis magusalt nagu suhkur keelel.

Ta oli olnud rumal. Ta ei oleks pidanud iial loobuma skulptuurist.

Uks avanes. Raffael tuli sisse ja jäi vaikides tema kõrval seisma. Ta oli Perugino kaasmaalane. Miks ta tuli?

«Tulin vabandama oma sõbra ja õpetaja pärast. Ta sai vapustuse ja on nüüd haige...»

Michelangelo vaatas Raffaeli ilukõnelistesse silmadesse.

«Miks ta mulle kallale tungis?»

«Võib-olla sellepärast, et Perugino on juba palju aastaid jäljendanud iseennast. Miks peaks ta arvama, et peab midagi muutma, kui ta on üks Itaalia kuulsamaid maalijaid, kelle töid armastatakse siin Itaalias, kodus Perugias ja isegi Roomas.»

«Ma imetlesin tema tööd Sixtuse kabelis.»

«Miks te siis ei mõista? Kui ta nägi «Suplejaid», tundis ta täpselt sedasama, mida minagi: et siin on hoopis erisugune maalikunsti maailm, et tuleb uuesti täiesti otsast peale alata. Minule tähendas see väljakutset. See avas mu silmad, nii et ma mõistsin, et olin tulnud palju erutavamasse maailma, kui oleksin võinud aimatagi. Kuid mina pole veel kahekümne kahenegi. Minul on alles elu ees. Perugino on viiekümne viiene. Tema ei saa enam otsast peale alata. Selle teie teose kõrval näib tema kunst vanamoeline.» Raffael peatus, mõtles pingeliselt. «Sellest võib tõesti haigeks jääda ...»

«Ma tänan teid selle eest, et te siia tulite, Raffael.»

«Olge siis suuremeelne. Olge lahke ja ärge tehke temast väljagi. See ei ole kerge. Ta on juba käinud Signorias protestimas ja ta on täna õhtuks kokku kutsunud ühingu erikoosoleku, jättes teid välja .. .»

Michelangelo kohkus.
412
«Aga kui ta organiseerib sõjaretke minu vastu, pean ennast aitsma.»
«Teie ei tarvitse siin Firenzes, kus noored kunstnikud vaatavad teie poole üles, ennast mingil moel kaitsta. Las ta kõneleb oma südame tühjaks. Mõne päevaga on ta väsinud, torm läheb üle. ..»
«Hüva, Raffael, ma pean suu kinni. . .»
Tal läks üha raskemaks lubadust pidada. Perugino algatus uutus tõeliseks ristiretkeks. Ta raev ja energia pigem kasvasid ja jooksul kui langesid. Ta oli esitanud kaebused mitte ainult ignoriale, vaid ka Duomo Komiteele ja Villagildile.
Veebruarikuus avastas Michelangelo, et Perugino tegevusel oli ka tulemusi: ta oli saanud väikese rühma poolehoidjaid, kellest õige kõvema häälega oli seitsmeteistkümneaastane Baccio Bandinelli, Firenze tähtsaima kullassepa poeg, auahne skulptor. Lisaks kuulus sellesse mitu Leonardo sõpra.
Ta otsis üles Granacci. Granacci püüdis säilitada oma tavalist meelerahu.
«Nad ühinevad Peruginoga mitmesugustel põhjustel. Oli nurinat, et sina kui skulptor said maalija ülesande. Kuid teistele on lähtekohaks jällegi kartong. Ja kui see oleks konventsionaalne, keskpärane, arvan, et nad ei teeks väljagi.»
«Siis on see... kadedus?»
«Võib-olla küll. Samasugune tunne, nagu sinul on Leonardo vastu. Kindlasti peaksid sa seda mõistma.»
Michelangelo võpatas. Ükski teine peale Granacci poleks julgenud talle seda ütelda, või ükski teine poleks teadnud, kui tõsi see on.
«Ma lubasin Raffaelilé, et ma ei ütle midagi Peruginole vastu. Kuid nüüd kavatsen vastu lüüa.»
«Sa peadki. Ta kõneleb inimestele kõikjal, kus ta käib: tänaval, kirikus ...»
Oma sõjaretke alguses käis Michelangelo vaatamas linnas olevaid Perugino maale, «Pietád», mida ta mäletas oma kodukirikust Santa Crocest, triptühhoni jesuiitide kloostris, paneeli Fiesole San Domenicos. Ta hoidis kõige viimaseks Santissima Annunziata altaripildi, mille jaoks Perugino oli maalinud «Ilmutuse». Oli ilmne, et ta varasemais töödes oli oma joont, sädelust, selgeid heledaid värve, ta maastikud olid võluvad. Tema hilisemad tööd näisid Michelangelole lamedad, dekoratiivsed, neis tundus puudust jõud ja kontsentreerumisvõime.
Järgmisel pühapäeval läks ta ühingu lõunasele koosolekule. Kui ta astus Rustici ateljeesse, sumbus naer ja ruumis levis pinge.
413
«Teil ei tarvitse pilku ära pöörata ja vaikida,» hüüdis ta kibeda varjundiga hääles. «Mina pole seda algatanud, ma pole seda tahtnud.»
«E vero,» vastasid mitmed hääled. «See on tõsi.»
«Ei kutsunud mina ka Peruginot Värvalite saali. Ta tuli ise, alustas kõige tigedamat kallaletungi, mis ma olen iial kuulnud Te võite tõendada, et ma pole talle vastanud.»
«Me ei süüdistagi sind, Michelangelo.»
Samal hetkel astus Perugino ateljeesse. Michelangelo vaatas teda hetke, siis ütles: «Kui inimese töö on ohus, siis peab ta ennast kaitsma. Uurisin just praegu siin Firenzes olevaid Perugino töid. Nüüd ma mõistan, miks ta tahab mind hävitada. Enesekaitseks! »
Ruumis valitses surmavaikus. «Võin teile seda tõestada,» ütles ta, «lõuend lõuendilt, figuur figuurilt.»

«Mitte minu kodus,» katkestas teda Rustici. «Kuulutan käesolevaga välja vaherahu. Kui üks pooltest seda rikub, aetakse ta vägisi välja.»

Vaherahu kestis järgmise hommikuni, mil Michelangelo kuulis, et Perugino on nii vihane tema ühingus esitatud väidete peale, et läks Signoria ette «Suplejate» kombelisuse avalikku uurimist nõudma. Ebasoodus hääletustulemus võiks tähendada lepingu tühistamist. Michelangelo vasturünnak oli äge, kuid ta ei näinud muud võimalust. Perugino talent, jutustas ta Firenzele, on kustumas. Tema praegused tööd on vananenud, vaikelulised kujud ilma anatoomiata, varasemate piltide nõrgad korda-mised.

Käskjalg kutsus ta Signoriasse: Perugino süüdistas teda laimamises. Ta nõudis kahjutasu oma mainele ja teenimisvõimalustele tehtud kahju eest. Michelangelo ilmus Soderini kantseleisse määratud tunnil. Perugino oli juba seal ja näis vana ning väsinud.

Soderini istus, kahvatu ja pingul, oma laia laua taga, teised Signoria liikmed reas tema kummalgi käel, ega vaadanud Michelangelole otsa, kui ta sisse astus. Ta kõneles esiteks Peruginoga ja tõdes, et Perugino oli alustanud kallaletungi, mille põhjuseks oli ainult kartongi nägemine. Ta küsis Michelangelolt, kas viimane oli esitanud teatud süüdistusi Perugino vastu. Michelangelo möönis seda, kuid väitis, et see oli sündinud enesekaitseks. Teised isikud esitasid küsimusi, noogutasid siis Soderinile. Soderini kõneles väga nukralt:

«Perugino, sa tegid valesti. Sa tungisid Michelangelole ilma põhjuseta kallale. Püüdsid temale ja tema tööle kõigiti kahju teha. Michelangelo, ka sina tegid valesti, kui püüdsid avalikult

414

Perugino annet halvustada, kuigi toimisid enesekaitseks. Olete teineteist solvanud. Kuid teie Signoria on vähem mures selle pärast kui selle kahju pärast, mis te olete tekitanud Firenzele. Me oleme üle maailma kuulsad kunstide pealinnana. Niikaua kui mina olen gonfaloniere, kavatseme jätkata selle maine hoidmist. Ma ei või lubada, et meie kunstnikud laskuvad tülidesse, mis meid kahjustavad.

Signoria käsib seepärast, et te mõlemad vabandate, et te lakkate teineteisele kallale tungimast ja et te mõlemad pöördute tagasi tööle, millest Firenze ammutab oma kuulsuse. Laimamissüü-distus Michelangelo vastu on tagasi lükatud.»

Michelangelo kõndis üksinda tagasi Värvalite saali, vihane niisugusest äkilisest pöördest. Ta oli tunnistatud süütuks, kuid ta tundis end sisemiselt tühjana.

15.

Just samal hetkel saabus kutse Giuliano da Sangallolt: paavst Julius II tahtis, et Michelangelo tuleks kohe Rooma, ja kinkis talle sada floriini reisirahaks.

Hetk ei olnud talle sobiv, sest oli tähtis, et ta kannaks kartongi üle Signoria seinale, kui maaling on veel värske ja selgelt meeles, enne kui kavandit võidaks taas ähvardada väljastpoolt. Pärast seda peaks ta raiuma apostel Matteuse, sest ta on elanud majas pikka aega ja peaks selle eest maksma hakkama.

Ent ta tahtis kõigest hingest minna, et teada saada, mis Julius II kavatseb, ja saada kas või ükski suurejooneline tellimus, mida ainult paavst võib anda. Heasoovlikkuse õhkkond, milles ta oli elanud ja töötanud viimased viis aastat, oli Perugino riiu tõttu purunenud.

Ta teatas kutsest gonfaloniere Soderinile. Soderini uuris Michelangelo nägu hoolikalt. See tundus kestvat tükk aega, enne kui ta kõnelema hakkas:

«Paavstile ei või eitavalt vastata. Kui Julius ütleb: «Tule!», siis pead minema. Tema sõprus on meile, firentselastele, tähtis.»

«Aga mu maja ... ja mõlemad lepingud?»

«Loeme need ajutiselt katkenuks, kuni saad selgusele, mida Püha Isa tahab. Kuid pea meeles, et lepinguid peab austama.»

«Mõistan, gonfaloniere.»

Ta läks üles   Fiesolesse vaatama Contessinat, kelle laps oli sündimisel surnud, ja paluma luba kõnelda tema eest kardinal Giovanniga.

415

«Kuid mina ei ole enam Medici, olen Ridolfi.»

«Ta on su vend edasi...»

Contessina silmad näisid veelgi suuremad kui nägu, kui ta vaatas õrnalt Michelangelot.

«Sa oled lahke, caro.»

«On sul Giovannile midagi öelda?» Contessina ilme muutus vaid veidi.

«Ütle Tema Armulikkusele, et soovin, et ta tunneks end Roomas hästi.»

Michelangelol tarvitses vaid sisse astuda Porta del Popolost, kui ta juba nägi ja haistis märgatavaid muudatusi. Tänavad olid pestud. Paljud haisvad foorumid olid kaetud kiviprügiga. Poollagunenud seinad ja hüljatud majad olid lammutatud, nii et tänavaid võidi laiendada. Via Ripetta oli uuesti sillutatud, seaturg Rooma foorumilt ära koristatud. Hulk uusi hooneid oli ehitamisel.

Sangallo elas Piazza Scossacavallil, — paavst Julius II-le kuuluvas palees, milliseid tal oli palju. Väljastpoolt näis see olevat üsna jämedalt kavandatud, kuid seespool asus ruumikas õu, mida ümbritsesid kaheksatahulised sambad. Kui ametirüüs lakei juhatas ta sisse, märkas ta, et seintel oli ohtrasti flaami piltvaipu, toad olid ehitud kallite kuld- ja hõbevaasidega, maalidega ja antiik-skulptuuridega.

Palee kihas inimestest. Suur muusikasaal, mis oli õue poolel, oli muudetud joonestajate tööruumiks. Pool tosinat noort arhitekti, Sangallo õpilased, töötasid siin plaani kallal, kuidas laiendada piazza'sid, ehitada sildu üle Tiberi, uusi akadeemiaid, haiglaid, kirikuid — plaane, mida oli alustanud Sixtus IV, Sixtuse kabeli ehitaja, mille Aleksander VI aga oli unarusse jätnud ja mille Julius, Sixtuse nõbu, nüüd ellu äratas ja laiendas.

Sangallo näis kakskümmend aastat noorem kui siis, mil Michelangelo teda viimati nägi. Ta idamaised vurrud olid kärbitud euroopa mõõtude järgi, ta juuksed laitmatult kammitud, rõivad kallist kangast; temast hoovas hõngu, mis oli täis enesega rahulolu. Sangallo juhtis ta laiast marmortrepist üles perekonna-korterisse, kus, teda sülelesid signora Sangallo ja nende poeg Francesoo.

«Ootasin nii palju kuid, et öelda sulle tere tulemast Rooma. Nüüd, mil oleme selgeks saanud, mida me tahame, soovib Püha Isa kõigest väest sind kohata. Lähen kohe paavsti paleesse ja palun homme   hommikuks vastuvõttu.»

Michelangelo istus haprale antiiktoolile, mis nagises tema all.

416

«Mitte nii kiiresti!» hüüdis ta. «Ma ei teagi ju veel, mida paavst tahab mul raiuda lasta.»

Sangallo tõmbas lähemale teise hapra tooli ja istus Michelangelo vastu, nii et nende põlved puutusid kokku. Ta oli äärmiselt erutatud.

«Haua . . . Mitte tavalise haua, vaid HAUA. Maailma kauneima haua.»

«Haua...» oigas Michelangelo. «Oh ei!»

«Sa ei mõista! Sellest hauast tuleb tähtsam kui Mausoluse või Asinius Pollio hauamälestusmärk või Augustuse ja Hadrianuse mausoleumid ...»

«Augustus... Hadrianus . . . Need on ju hiigelsuured!»
«Niisugune tuleb sinugi oma. Mitte arhitektuurselt, vaid skulptuurselt. Püha Isa tahab, et sa raiuksid niipalju kangelaslikke marmorkujusid, nagu oskad välja mõtelda: kümme, kakskümmend, kolmkümmend! Sa oled esimene skulptor, kes saab pärast Pheidiase ja Parthenoni friise paigutada nii palju marmorkujusid ühte kohta. Mõtle, Michelangelo, kolmkümmend Taavetit ühel haual! Ühelgi marmorimeistril pole iial olnud niisugust võimalust. See tellimus teeb sinu esimeseks statuario'ks.»
Suutmata seedida neid sõnu, ütles Michelangelo juhmilt: «Kolmkümmend Taavetit! Mis hakkab paavst peale kolmekümne Taavetiga?»
Sangallo naeris: «Ma ei tee sulle etteheiteid, et oled veidi jahmunud. Ka mina olin, kui jälgisin Püha Isa mõttekäike projekti valmimisel. Pean silmas lihtsalt niisama suuri kujusid kui «Taavet».»
«Kelle idee see hauamälestusmärk on?»
Sangallo kõhkles hetke, enne kui vastas: «Kelle leiutatud? Me arendasime selle koos. Paavst kõneles antiikseist hauamonumen-tidest, ja siis ma haarasin kinni võimalusest ja tegin ettepaneku, et tema hauast tehtaks suurim, mis maailm on kunagi näinud. Ta arvas, et haudu tuleks ehitada pärast paavsti surma, kuid mina veensin teda, et niisuguseid tähtsaid asju ei saa jätta järelpõlvede ükskõiksetesse kätesse; et oma peenele tajule tuginedes võib ta kindel olla, et saab niisuguse monumendi, nagu ta pälvib. Püha Isa mõistis kohe mu mõttekäiku... Ja nüüd pean ma jooksma Vatikani...»
Michelangelo kõndis mööda Borgo Vecchiot Sant' Angelo sillale, läks sellest üle ja astus piki tuttavat Via Canalet Via Floridani. Iga samm tõi eelmisest siinviibimisest mälestusi, millest ühed olid meeldivad, teised valusad. Ta peatus äkki Jacopo Galli maja ees: maja näis kummaliselt suletuna. Kui ta koputas, tundis ta
417
end rahutuna, sest ta tajus äkki, et ta polnud Gallist enam mitu kuud midagi kuulnud.
Ta ootas hulk aega salongis, mis oli tuulutamata, kasutamata. Seal ei paistnud seda raamatute ja käsikirjade korratust, mis Galli ümber alati valitses. Kui signora Galli sisse astus, märkas Michelangelo, et ta näeb halb välja: kollakas kahvatus oli viinud ta viimsegi ilu.
«Mis on juhtunud, signora?»
«Jacopo on raskesti haige. Ta on määratud voodisse.»
«Aga mis tal siis on ... ?»
«Möödunud talvel ta külmetas. Nüüd on ta kopsud haiged. Dr. Lippi tõi siia oma kolleege, kuid nad ei suuda teda millegagi aidata.»
Michelangelo pööras näo kõrvale, neelatas. «Kas ma võiksin teda näha? Toon häid uudiseid.»
«See on talle kasuks. Kuid ma pean teid hoiatama: ärge avaldage kaastunnet ega kõnelge haigusest. Kõnelge ainult skulptuurist!»
Jacopo Galli lebas soojade vaipade all, ta keha moodustas ainult väikese kühmu. Ta näolt oli liha kadunud, silmad auku vajunud. Nad süttisid rõõmust, kui Michelangelo sisse astus.
«Aa, Michelangelo!» hüüdis ta, «kui meeldiv sind näha! Olen kuulnud imeväärseid asju sinu «Taavetist».»
Michelangelo langetas tõrjuvalt pea ja punastas.
«Kuulsus toob uhkust,» ütles Galli. «Mul on rõõm näha, et sa oled veel tagasihoidlik, nii tagasihoidlik, kui iganes suudad olla.»
«Tikitud sabarihm ei sobi eeslile,» tsiteeris Michelangelo peiarliku irvitusega.

«Kui sa oled Roomas, siis tähendab see ainult seda, et sul on tellimus. Paavstilt?»

«Jah. Giuliano da Sangallo korraldas selle.» «Mis sa raiud Tema Pühadusele?»

«Monumentaalse haua, millel on rohkesti marmorkujusid.»

Galli silmad vilkusid lõbusalt.

«Pärast «Taavetit», mis lõi skulptuurile täiesti uue maailma! Hauamonument! Ja sina oled Itaalias suurim hauamonumentide vihkaja.»

«Kuid see on teistsugune: hauamonument, mis sisaldab niipalju kujusid, kuipalju ma vaid ise suudan välja mõtelda.»

«Neid on kindlasti üsna rohkesti!»

Kas oli Galli hääles torge? Michelangelo ei olnud selles kindel. Ta küsis: «Kas on Tema Pühadusega hea koos töötada? Tema ju tellis Sixtuse seinamaalid ...»

«Jah, temaga on meeldiv koos töötada, kui ei kiputa üleliia kirglikult vaidlema usuprobleemide üle või kui mingil muul kombel ei vihastata teda. Tal on ohjeldamatu iseloom. Ta on sõjakas paavst, kuid aus ja korralik. Mõni kuu tagasi andis ta välja uue seaduse, mis teeb lõpu simooniale. Borgiate aja häbilood ei kordu enam. Kuid uusi sõdu tuleb. Julius tahab luua sõjaväe, mida ta kavatseb ise juhtida, et tagasi vallutada kogu Itaalia, mis kunagi kuulus kirikule...»

«Sa pead säästma oma jõudu, caro,» ütles signora. «Michelangelo kuuleb neid asju mujaltki küllalt pea.»

Jacopo Galli vajus tagasi padjale.

«Seda nüüd küll. Kuid pea meeles, Michelangelo, et ma olen ikka alles veel sinu asjaajaja Roomas. Sa pead lubama mul koostada lepingu paavstiga, siis on asi õige...»

«Ma ei teeks midagi ilma teieta . . .»

Sel õhtul kogunes Sangallo juurde hulk külalisi: kõrgeid kirikumehi, rikkaid pankureid ja kaupmehi, kellest mõningaid Michelangelo tundis Galli aiapidude ajast, paljusid Firenze kolooniast. Balducci süleles Michelangelot rõõmuhõiskega ja leppis kohe kokku, et nad kohtuvad lõunasöögil «Trattoria Toscanas». Palee hõõgus sadadest kõrgetel kandelaabritel põlevatest küünaldest. Mundreis teenrid keerlesid külaliste hulgas, pakkudes toitu ja veine ning maiustusi. Imetlejad ümbritsesid Sangallosid. Seda oli Giuliano oodanud viisteist aastat. Bramantegi oli kohal. Ta polnud möödunud viie aasta jooksul vanemaks läinud. Ta paljast pealage raamisid samasugused kiharad, kahvaturohelised silmad sädelesid ikka veel naerust, härjaturi, lihaselised õlad ja rind ei olnud põrmugi kaotanud oma maadlejajõust. Ta näis olevat unustanud nende vaidluse kardinal Riario palees. Kui Bramante ehk oligi pettunud saatusepöördest, mis oli teinud Sangallost Rooma esimese arhitekti, siis ei osutanud ta seda kuidagi oma käitumisega.

Kui viimane külaline oli lahkunud, selgitas Sangallo: «See polnud mingi pidu. Meie sõbrad astusid lihtsalt sisse. Seda juhtub igal õhtul. Ajad on muutunud, eks ole?»

Kuigi Julius II ei talunud Borgia nimegi nimetamist, oli ta sunnitud kasutama Aleksander VI ruume, sest tema oma ruumid ei olnud veel valmis. Kui Sangallo juhtis Michelangelo läbi Appartamento Borgia suurde saali, oli viimasel aega tähele panna kullatud lagesid, siidkardinaid ja idamaiseid vaipu, Pinturichhio värvikaid aiamaastikega seinamaalinguid, ääretult suurt trooni, mida ümbritsesid toolid ja sametpadjad. Sellele järgnes saal, mis oli kahest vastuvõturuumist väiksem ning mille suurtest akendest paistsid haljad aiad, apelsini- ning piiniasalud kuni Monte Marjoni.

Kõrgel purpurseljaga troonil istuvat paavst Julius II ümbritsesid ta erasekretär Sigismondo de' Conti, kaks tseremooniameistrit — Paris de Crassis ja Johannes Burchard, mitu kardinali ja piiskoppi kõigi aumärkidega ja arvukalt muid isikuid, kes paistsid olevat saadikud. Kõik ootasid oma korda, et vahetada mõni sõna erajuttu paavstiga, kes kõneles lakkamatult, puistates märkusi, noomitusi ja üksikasjalikke juhiseid.

Michelangelo uuris kuuekümne kahe aastast endist kardinal Giuliano della Roveret, kes oli kaotanud kaksteist aastat tagasi paavsti tiaara, kui Borgia oli ostnud selle ametikoha. Siis oli ta olnud nii julge, et oli avaldanud proklamatsiooni ja nõudnud «selle võlts-ülempreestri ja kiriku reeturi» tagandamist. See samm oli sundinud teda kümneks aastaks Prantsusmaale maapakku minema; ja ta oli pannud Sangallo kiriku katust parandama.

Michelangelo nägi enda ees esimest, habet kandvat ülemvaimulikku — kõhna, askeetlikust elust lahjat kogu, kes oli omal ajal olnud kauni ja energilise näoga, kuid nüüd olid tal sügavad kortsud näos ja habemes hõbedat. Michelangelole jättis kõige sügavama mulje see tohutu energia, mis temast praegugi veel õhkus; kui nad tulid paavsti paleesse, oli Sangallo rääkinud sellest kui Juliuse «metsikust kiivusest», mis paneb seinad ja lauad kajama. «Siin on mees,» mõtles Michelangelo, «kes on tahtnud juba ammu paavstiks saada, ja püüab ühe päevaga niisama palju ära teha, kui tema eelkäijad oleksid olnud suutelised tegema kuu aja jooksul.»

Paavst Julius II tõstis pilgu, nägi neid seismas künnisel ja kutsus nad käeviipega sisse. Sangallo põlvitas, suudles paavsti sõrmust, esitles Michelangelot, kes samuti põlvitas ja suudles sõrmust.

«Kes on su isa?»

«Lodovico Buonarroti-Simoni.»

«See on vana Firenze sugu,» selgitas Sangallo. «Ma olen näinud sinu «Pietäd» San Pietro kirikus. Tahan, et sinna püstitataks minu hauamonument.»

«Kas võiks, Teie Pühadus, määrata selle koha täpsemalt?»

«Keskel,» vastas Julius külmalt.

Michelangelo arvas, et oli küsinud midagi valesti. Paavst oli ilmselt napisõnaline mees. Michelangelole meeldis tema käitumine.

«Ma lähen uurin basiilikat. Kas sooviksite, Püha Isa, kõnelda oma soovidest hauamonumendi suhtes?»

«See on sinu ülesanne pakkuda mulle seda, mis ma vajan.»

«Ja seda ma annangi. Kuid ma pean ehitama Teie Pühaduse soovide põhjal.»

420

See vastus meeldis Juliusele. Ta hakkas kõnelema oma karedal häälel, puistas välja plaane, ideesid, ajalooliste tähtpäevade viiteid, auahneid kirikutaotlusi. Michelangelo kuulas nii keskendunult Kui võimalik. Siis kohutas Julius ta ära.

«Ma soovin, et sa kavandad pronksfriisi, mis ümbritseb hauamonumenti igast neljast küljest. Pronks on parim vahend lugude jutustamiseks; tema abil võib jutustada mu elu kõige tähtsamatest episoodidest.»

Michelangelo surus purihambad kokku ja kummardas sügavasti, 'et varjata oma näoilmet, tahtes hüüda:

«Lugude jutustamine on nende asi, kes laulavad ballaade.»

16.

Kui viimnegi õpipoiss oli lahkunud, istus Michelangelo Sangallo endises muusikatoas joonistuslaua taha toolile. Maja oli vaikne. Sangallo asetas tema ette

samasuguse suurusega vihikuid, nagu need, millesse nad olid joonistanud seitse aastat tagasi visandeid Roomas.

«Ütle mulle, kas ma arvan õigesti,» ütles Michelangelo. «Esiteks tahab paavst nii suurt hauamonumenti, kus mahub sees kõndima. Teiseks tahab ta hauamonumenti, mis tõendab, et ta on tõstnud kiriku au ja tugevust.»

«... toonud kunsti, luule, teaduse tagasi Rooma. Siin on minu märkmed vanadest ja klassikalistest monumentidest. Siin on üks esimesi: Mausoluse haud aastast 360 enne Kristuse sündi Väike-Aasiast; siin on minu joonised Augustuse ja Hadrianuse haua-monumentidest, nii nagu ajaloolased neid on kirjeldanud.»

Michelangelo uuris joonistusi lähemalt.

«Sangallo, nendel joonistustel on raidkunsti kasutatud arhitektuuri dekoreerimiseks, fassaadi kaunistamiseks. Minu hauamonumendis kasutatakse arhitektuurilist struktuuri ainult selleks, et siduda mu skulptuure.»

Sangallo silitas vurre ja näis üllatuvat, et leidis need nii lühikesed olevat.

«Kavanda kõigepealt tugev ehitis, sest muidu lagunevad su skulptuurid koost.»

Ta pidi lahkuma. Michelangelo jäi üksinda vaatama jumalate la jumalataride, allegooriliste kujude joonistusi, mis kõik jäid konstruktsioonilise massi varju. Ta jätaks oma hauamonumendi Vaiksemaks, joonistaks skulptuurid suuremad, nii et nad muudaksid arhitektuuri kääbuslikuks.

421

Hakkas juba koitma, kui ta pani pliiatsid ja söe käest. Päikesepaisteta märtsihommikust nõrgus tuppa valgust, nagu hõredat halli suitsu. Ta läks voodisse, mis oli Sangallo poja Francesco toa kõrval, ronis jääkülmade linade vahele.

Ta magas paar tundi, ärkas täiesti virgena ja läks San Pietro kirikusse, ja meel muutus rõõmsaks, kui nägi, et see oli tugevasti tõestatud. Ta läks Prantsuse kuningate kabelisse, et oma «Pietäd» näha. Võimas hommikuvalgus voolas sisse vastasseina kõrgest aknast ja ujutas üle Maarja ja lapse näo. Marmor lausa elas. Mälestuskillud torkisid teda, kui ta libistas sõrmeotstega üle kahe inimfiguuri. Hiilgavalt poleeritud marmor tundus puudutamisel elav ja soe. Kuidas Michelangelo oli töötanud, et selleni jõuda!

Ta läks peabasiilikasse ja vaatles ristlöövis olevat altarit, mille all asus Püha Peetruse haud. Siia tahtiski paavst saada oma hauakambrit. Ta kõndis siis piki vana tellisehitist, kus sada marmor-ja graniitsammast moodustasid viis löövi, ja mõtles, kuhu selles kesklöövis, mis oli kolm korda teistest laiem ja ulatus puust laeni, mahuks Juliuse haud teiste üheksakümne kahe paavsti juurde, kes olid siia maetud enne.

Ta läks Leo Baglionile külla ja kuulis, et kuigi kardinal Ria-rio ei olnud saanud paavstiks, oli ta niisama võimas nagu ennegi, sest Julius oli ta nõbu. Siis läks ta edasi kardinal Giovanni de' Medici paleesse Panteoni läheduses.

Kardinal Giovanni oli lihavam kui kunagi enne, ta vaatas rohkem kõõrdi kui varem, ta oli kardinal Roverega hästi läbi saanud, kui nad olid koos maapaos. Nüüd oli Rovere paavst Julius II ja Giovanni oli ta sõber. Ta oli siiralt rõõmus Michelangelot nähes ja «Taavetist» kuuldes. Giuliano astus tuppa. Ta oli nüüd juba täiskasvanud mees, niisama kaunis kui portreed, mis Michelangelo oli näinud Lorenzo vennast, kelle järgi poisile oli antud nimi. Ja esimest korda Michelangelo mälestust mööda tervitas nõbu Giuliano teda ilma vaenulikkuseta. Temagi oli muutunud. Kuna Piero oli surnud ja kardinal Giovanni oli Medicite suguvõsa pea, ei kartnud Giuliano enam, et teda võidakse hüljata.

«Kas Teie Armulikkus lubab kõnelda ühest hellast küsimusest?»

küsis Michelangelo.

Kardinal Giovanni ei armastanud ka praegu helli küsimusi. Need olid tavaliselt valusad. Kuid ta andis Michelangelole loa kõnelda.
«Asi puudutab Contessinat. Ta kannatab vaesuse all seal väikeses majas. Ja peaaegu keegi ei julge teda külastada või aidata.»
«Me anname talle raha.»
422
«Kui oleks võimalik, Teie Ekstsellents, tuua ta Rooma . .. tema õigesse paika.»
Puna kerkis pikkamisi Giovanni põskedele.
«Olen liigutatud sinu ustavusest meie pere vastu. Võid olla kindel, et ma olen sellele mõelnud.»
«Firenze Nõukogu ei tohi solvata,» lisas nõbu Giulio. «Me hakkame alles nüüd pikkamisi uuesti Firenzega sõbrutsema. Kui me loodame tagasi saada palee, Medicite kõik varad ...»
Kardinal Giovanni viipas talle kergelt käega.
«Kõik see sünnib omal ajal. Tänan sind külaskäigu eest, Michelangelo. Tule aga nii tihti, kui saad!»
Giuliano saatis ta ukseni. Venna ja nõo pilkude alt eemal, haaras ta sõbralikult Michelangelo käsivarrest.
«Oli kena sinuga kokku saada, Michelangelo. Ja meeldiv kuulda, et kõneled mu õe eest. Loodetavasti võime veel kõik koos olla.»
Ta asus elama «Karu» võõrastemajja, oma vanade tubade vastu, uuris üle ruumid maja tagaküljel, vaatega Tiberi ja Castel Sant' Angelo poole. Siin võis ta elada vaikselt ja rahulikult. Sangallo palees poleks olnud kumbagi.
Siis läks ta kohtama Balduccit «Trattoria Toscanasse». Peaaegu masinlikult oli ta jälle saavutanud endised eluviisid. Tal oli seljataga suurepärane soovitus «Taaveti» näol, tal oli avalik tunnustus. Tal oli oma maja ja ateljee. Ent astudes mööda tänavaid, mille suuri kivimunakaid ei oldud veel uuesti laotud, oli tal mingil põhjusel siiski kummaline tunne, et midagi polnud juhtunud. Midagi polnud muutunud.
Missuguse mälestusmärgi peaks ta kavandama paavst Julius II-le? Kui midagi muud peale Tiberi sogase vee ei häirinud ta Vaadet, küsis ta endalt: «Mida ma tahan raiuda? Kui suurt kuju võin kasutada? Kui mitu väiksemat? Missuguseid allegooriaid?» Haud ise ei võtnud talt palju aega: kolmkümmend kuus jalga pikk, kakskümmend kolm jalga lai, kolmkümmend jalga kõrge, põhja-korrus kolmteist jalga, esimene korrus, mis kannab tema hiigelsuure, üheksa jalga, kitsam ülakorrus seitse jalga.
Lugedes Sangallolt laenatud piiblit, leidis ta isiku, kes oli Taavetist täiesti erinev, kuid kerkis esile samuti inimlike kangelastegude tipuna ja esindas inimesele eeskuju, mida ta võis otsida oma elust: Mooses oli küpse mehe võrdkuju, samuti nagu Taavet esindas mehe noorust. Mooses oli oma rahva juht, seaduseandja, kes, kes lõi kaosest korra, anarhiast distsipliini, ent oli ise ebatäiuslik, aldis vihale, nõrkusele. Siin oli Lorenzo poolinimene, pooljumal,
423
kes oli saavutanud võidu inimese üle, kinnitanud pikkadeks aegadeks üksikjumaluse mõiste, aidanud luua kultuuri. Ta oli armastav inimene, mitte pühak, vaid armastav inimene.
Mooses võtaks enda alla ühe nurga esimesest korrusest. Vastas-nurgale kavandas ta apostel Pauluse, kellest ta oli lugenud Piccolomini altari pühakut raiudes. Paulus, sünnilt juut. Saanud hea kasvatuse, oli ta haritud Rooma kodanik ja kreeka kultuuri uurija, ühtlasi seadusearmastaja. Ta oli kuulnud häält ütlevat: «Mina olen Jeesus, keda sa taga kiusad», oli pühendanud oma elu risti-usuõpetuse levitamisele Kreekas ja

Väike-Aasias ning oli pannud aluse kirikule, mis pidi saama niisama suur ja võimas nagu Rooma riik. Need kaks kuju valitseksid hauda. Teistele nurkadele leiaks ta niisama huvitavad kujud, üldse kokku kaheksa tükki, kogult võimsad, istudeski kaheksa jala kõrgused.

Kuna kõik need oleksid rõivastatud kujud, võttis ta nüüd endale vabaduse kavandada mitu alasti kuju keskele: neli mees-vangi haumonumendi kummalegi küljele; vangide õlad ja pead ulatuksid üle nende sammaste, mille külge nad on seotud; kuusteist kuju, igas vanuses, erisuguse kehaehitusega, erisuguse vaimuga: orjastatud, ahastavad, surevad. Ta erutus kasvas. Hauale tuleksid ka võitjate kujud: murdumatud, pingutavad, lootvad, võitlevad, 'vallutavad. Haud oleks niisamasuguste mõõtmetega nagu «Suplejad», kuid marmori heroilises kolmemõõtmelises olekus.

Julius oli palunud pronksfriisi, ja Michelangelo annab selle temale, kuid see tuleb kitsas pael, konstruktsiooni tillukene osa. Tõelise friisi moodustab see suurepäraste alasti kujude vöönd, mis ümbritseb hauda igast küljest.

Ta töötas palavikulises andumuses mitu nädalat, teda elatas jätkuv kavandite vool, mis sündis tema ajus ja millele tušš andis elu. Ta viis joonistemapi Sangallole.

«Tema Pühadus ei taha täiesti alasti mehi hauale,» ütles Sangallo pisut sunnitud naeratusega.

«Kavandasin neli allegooriat. Need on naised, piibli kujud, niisugused nagu Rahel, Ruth, Lea...»

Sangallo uuris arhitektuurilist kavandit. «Sul on vaja neli niššì, tead...»

«Oi, Sangallo, mitte nišše!»

«Jah, Püha Isa küsib kogu aeg, mis sa kavatsed asetada niššidesse. Kui sa esitad temale kavandi ja ta ei leia ühtki nišši kogu monumendis. .. Tema Pühadus on jonnakas mees, ta saab, mis ta tahab, või ei saa sina midagi.»

«Hüva, ma kavandan nišid ... iga kinniseotud vangirühma vahele. Kuid ma teen nad kõrged, kaheksa või kümne jala kõrgused,

424

ja kujud jäävad nende ette: näiteks «Võitja» ja naisfiguurid. Siis võime asetada inglid kolmandale tasemele .. .»

«Hüva, nüüd hakkad sa mõtlema paavsti moodi.»

Aga kui Sangallo kavandite kuhja kasvades üha rohkem erutus, muutus Jacopo Galli üha vaiksemaks.

«Mitu kuju sinna üldse kokku tuleb? Kas sa kavatsed avada ateljee, koos abilistega? Kes need keerubid «Võitja» jalge ees valmis raiub? Ma mäletan, sa ütlesid mulle, et sa ei oska joonistada ühtki veenvat putto't, kuid ma näen, et neid on terve hulk ära märgitud .. .» Ta uuris Michelangelo nägu oma sissevajunud, põlevate silmadega.

«.. . Need inglid, kes hoiavad paavsti sarkofaagi? Kas mäletad, kuidas sa kurtsid, kui pidid ingleid raiuma?»

«Need on ainult toored visandid, et paavstile meeldida ja ta nõusolek saada.»

Ta tõi Sangallole oma viimase joonistuse. «Orjad» ja «Võitjad» põhjatasemel paiknesid marmorist platvormidel, millest igaüks oli rikkalikult dekoreeritud. Teisest korrusest alates, Moosese ja Pauiuse vahel, oli madal püramiid, võlviga tempel, mille sisemuses asus sarkofaag, selle kohal hõljusid kaks inglit. Esikülje oli ta joonistanud üksikasjaliselt, näidates, et teised kolm külge kehastavad paavsti ideed, mille kohaselt hauamonumendis on esindatud nii vallutatud provintsid kui ka kunstide soosimine tema poolt.

Senini oli ta hauamonumenti paigutanud kolmkümmend või nelikümmend suurt skulptuuri, mis jätsid arhitektile suhteliselt vähe võimalusi tema raidkujude lamestamiseks.

Sangallo oli kütkestatud tema plaani suurejoonelisusest.

«See on kolossaalne mausoleum! Täpselt niisugune, nagu paavst endale kujutleb. Lähen kohe ja lepin kokku Püha Isa jutule pääsemiseks.»

Jacopo Galli oli raevunud. Vaatamata signora Galli vastuseisule, kutsus ta teenri, kes aitas tal tõusta, mähkis sooja vaipa ja aitas raamatukogusse, kus ta uuris Michelangelo jooniseid samal antiiklaual, kus Michelangelo oli kirjutanud oma soneti paavst Aleksander Vl-le. Tema halvasti allasurutud viha andis talle jõudu Ja ta näis taas koguka mehena. Ta hääl, mis oli läinud kähedaks haiguse ajal, oli nüüd lõikav.

«Isegi Bregno ei oleks olnud nii leplik.»

«Miks on see leplikkus?» küsis Michelangelo kiivalt. «See annab mulle võimaluse luua suurepäraseid alasti kujusid, milletaolisi te pole iial näinud.»

Galli hüüatas: «Ega ma selle vastu vaidlegi. Kuid häid kujusid

425

ümbritseb nii palju keskpärasust, et nad lihtsalt kaovad sinna hulka. Need lõpmatud dekoratiivsete vorstide rongid, näiteks..»

«Need on lillevanikud.»

«Kas kavatsed need ise raiuda?»

«... Noh, ei, mul on liiga kiire.»

«Kas kavatsed need inglid ise raiuda?»

«Ma võiksin teha savimudelid.»

«Aga selle paavsti kuju ülal? Kas kavatsed selle koletise ise raiuda?»

Michelangelo hüüdis: «Nüüd olete küll ebalojaalne.»

«Parim peegel on vana sõber. Miks sa topid pronksfriisi kogu hauasamba ümber?» «Paavst tahab seda.»

«Ja kui paavst tahab, et sa seisaksid pea peal Piazza Navonal paastuneljapäeval, tagumik purpurpunaseks värvitud, kas teeksid ka seda?» Galli tasandas häält ja ütles vaikselt: «Caro mio, sa raiud hiilgava hauamonumendi, aga mitte seda! Mitu kuju sa oled siia paigutanud?»

«Umbes nelikümmend.»

«Sa pühendad siis kogu oma ülejäänud elu sellele hauamonumendile?»

«Miks peaksin nõnda tegema?»

«Kui kaua sa raiusid oma «Bakhost»?»

«Aasta.»

«Pietäd?»

«Kaks.»

«Taavetit?»

«Kolm.»

«Siis kõige lihtsama aritmeetika järgi võtavad need nelikümmend hauamonumendi kuju sul neljakümnest kuni saja aastani.»

«Ei.» Jonnakalt: «Ma olen nüüd ameti ära õppinud. Võin töötada kiiresti. Nagu välk!»

«Kiiresti või hästi?»

«Nii üht kui ka teist. Palun, ärge väsitage ennast, kallis sõber, küllap ma toime tulen.»

Jacopo Galli suunas talle oma läbitungiva pilgu.

«Kas tuled? Eks näeme!»

Ta avas kirjutuslaua kapi, võttis sealt õhukese nahkrihmaga köidetud paberikimbu, millele oli peale kirjutatud Michelangelo Buonarroti nimi.

«Siin on need kolm lepingut, mille kirjutasin «Pietä», Piccolomini altari ja Brügge «Madonna» jaoks. Võta sulg, me kirjutame igaühest kõige paremad punktid maha.»

426

Signora Galli tuli tema kõrvale. «Arst ütles, et sa ei tohi voodist tõusta. Sa pead oma jõudu säästma.»

Jacopo vaatas naisele häbeliku naeratusega otsa ja küsis: «Milleks? See on võib-olla viimane teene, mis ma võin teha meie noorele sõbrale, ja mu südametunnistus ei luba lasta teda ilma selleta siit lahkuda.» Ta pöördus uuesti lepingute juurde. «Noh, niipalju kui ma paavsti tunnen, tahab ta, et hauamonument valmiks viivitamatult. Pea kinni kümnest aastast, pikemastki ajast, kui saad. Mis puutub hinnasse, siis hakkab ta kõvasti tingima, sest ta vajab raha oma armee finantseerimiseks. Ära võta vastu ühtki skuudot vähem kui kakskümmend tuhat tukatit ...»

Michelangelo kirjutas nõnda, nagu Galli dikteeris kolmest varasemast lepingust. Äkki läks Jacopo surnukahvatuks, hakkas köhima ja pani räti suu ette. Kaks teenrit peaaegu kandsid ta voodisse tagasi. Ta sosistas Michelangelole kiiresti hüvasti, püüdes varjata verega määrdunud käterätti ning käänas näo seina poole.

Kui ta astus uuesti Appartamento Borgiasse, jahmus ta, nähes, et Bramante on elavas jutuajamises paavstiga. Ta muutus murelikuks: miks oli Bramante siin sel tunnil, mil nad pidid hauamonumendi joonistusi üle vaatama? Kas oli tal ka sõna ütelda otsuse tegemisel?

Tema ja Sangallo laskusid põlvili, neid võeti armulikult vastu. Kammerhärra asetas laua Juliuse ette, kes võttis Michelangelo käest visanditemapi ja laotas selle sisu innukalt enda ette.

«Püha Isa, kui ma tohiksin selgitada...»

Paavst kuulas tähelepanelikult, lõi siis käe järsult vastu lauda.

«See on isegi imponeerivam kui ma oleksin osanud kujutella. Sa oled täpselt tabanud minu vaimu. Bramante, mis sina ütled? Kas ei tule sellest Rooma kauneim mausoleum?»

«Ristiusu kauneim, Püha Isa,» vastas Bramante, ta rohelised silmad puurisid Michelangelot.

«Buonarroti, Sangallo teatas mulle, et sa tahtvat ise valida marmori Carrarast.»

«Ainult kivimurrus võin ma olla kindel, et saan täiuslikud kivid, Püha Isa.»

«Siis asu kohe teele! Alamanno Salviati annab sulle tuhat tukatit kivide ostmiseks.»

Tekkis vaikusehetk. Michelangelo küsis aupaklikult: «Aga kujude raiumiseks, Teie Pühadus?»

Bramante tõstis kulme ja heitis Juhusele pilgu, mida Michelangelo tõlgitses: «See kiviraiuja ei pea küllaldaseks auks, kui saab

427

töötada paavst Julius II teenistuses. Ta haarab sellest tööst kinni tulu lootuses.» Paavst mõtles hetke, siis kuulutas:

«Paavsti varahoidja saab käsu maksta sulle kümme tuhat tukatit, kui hauamonument on rahuldavalt teostatud.»

Michelangelo neelatas, kuulis Galli häält hüüdvat: «Ära võta vastu ühtki skuudot vähem kui kakskümmend tuhat tukatit. Isegi see on väike tasu töö eest, mis võtab aega kümnest kahekümne aastani.»

Aga kuidas võiks ta tingida Püha Isaga? Nõuda kaks korda rohkem kui paavst pakub? Eriti praegu, mil Bramante seisab juures, pilkav ilme näol. Sellest tuhandest tukatist, mis paavst ette annab, piisab vaevalt suuremate marmorirahnude ostmiseks ja nende Rooma toimetamiseks. Kuid ta tahab raiuda need kujud valmis! Tema raiumisvajadusel on õigus esijoones. Ta heitis kiire pilgu Bramantele.

«Te olete suuremeelne, Püha Isa. Nüüd võin ehk kõnelda töö valmimise ajast? Kui saaksin vähemalt kümme aastat. ..»

«Võimatu!» müristas Julius. «Minu härdaim soov on näha valmis hauda. Ma annan sulle viis aastat.»

Michelangelo tundis, kuidas ta süda muutus tinaraskeks, nagu siis, kui ta kogemata lõi lahti tüki marmorit. Nelikümmend mar-morkuju viie aastaga! Kaheksa tükki aasta kohta! Tema «Mooses võtaks juba üksinda vähemalt aasta. Iga kuju nõuaks pool aastat või aasta täielikuks lõpetamiseks, «Apostel Paulus» . ..»

Ta lõug jäigistus kangekaelsusest, mida ta oli osutanud Gallile. Paavstiga polnud mõtet tingima hakata ei aja ega raha pärast. Ta saaks hakkama... Ei olnud inimlikult võimalik luua kogu hauamonument koos kõige neljakümne marmorkujuga viie aasta jooksul, selles oli Jacopo Gallil õigus. Siis peaks ta lihtsalt üliinimeseks muutuma. Tema sisemuses oli kümne tavalise kujuri jõud, sajagi, kui tarvis. Ta lõpetab hauamonumendi viie aastaga, kuigi see tapaks tema.

Ta langetas alistunult pea. «Kõik saab tehtud, Püha Isa, nagu teie käsite. Ja nüüd, kus asi on korras, kas tohiksin ma paluda, et sõlmitaks leping?»

Vastuseks kuulis ta ainult isesugust vaikust. Bramante surus pea oma härjaturjaga õlgade vahele. Sangallo nägu oli nagu kivist. Paavst põrnitses vihaselt. Piinavalt pika aja järel, nagu tundus Michelangelole, vastas Julius:

«Nüüd, kus kõik on korras, sooviksin ma, et te läheksite Sangalloga San Pietro kirikusse ja otsustaksite, kus on sobiv koht hauale.»

Ei ühtki sõna lepingust! Michelangelo pistis vasaku käe

428

põue, tundis särgipõues paberit, mille Jacopo Galli oli talle dikteerinud.

Ta suudles paavsti sõrmust ja suundus ukse poole. Paavst hüüdis: «Üks hetk!» Ta pööras ümber, ja ta lootused süttisid uuesti: «Ma soovin, et Bramante tuleks teiega kaasa ja suvatseks teile nõu anda.»

Basiilikas ei olnud lihtsalt ruumi ega mingit sobivat paika nii uhkele marmorhauale. Oli ilmne, et ta kujud tuubitakse sammaste vahele, ilma et nende ümber jääks liikumis- või hingamisruumi. Väikestest akendest ei tuleks piisavalt valgustki. Igal juhul oleks haud suureks takistuseks ja raskendaks igasugust liikumist basiilikas.

Ta läks välja, käänas tagaküljele, kus ta mäletas olevat pooliti lõpetatud ehitise, mis asus väljaspool läänepoolset apsiidi. Sangallo ja Bramante tulid tema järel ja kohtasid teda kuue jala kõrguse tellisseina ees.

«Mis see on, Sangallo?»

«Minu uurimuste kohaselt oli siin muistne Probuse tempel. Paavst Nikolaus V laskis ta maha kiskuda ja alustas tribüüni ehitamist piiskopitrooni platvormi paigutamiseks. Ta suri, kui ehitus oli kerkinud nii kõrgele, ja sellest peale on ta siin seisnud niisugusena, nagu teda praegu näete.»

Michelangelo hüppas müürile, mõõtis sammudega selle pikkust ja laiust.

«See võiks olla lahendus,» hüüdis ta. «Hauakambrile oleks ruumi igal pool. Võiksime ehitada katuse nii kõrgeks kui tarvis, krohvida siseseinad, et valge marmor

pääseks oma õigustesse, teha ette aknad, et saaksime valgust, murda basiilika müüri nelinurkse võlvi ...»

«Siin on rida küsimusi, mis nõuavad enne lahendamist,» tähendas Bramante.

«Ei,» otsustas Sangallo. «See poleks midagi muud kui ainult hädaabinõu. Katus oleks liiga kõrge laiuse jaoks ja seinad oleksid sissepoole viltu nagu Sixtuse kabelis.»

Michelangelo hüüdis pettunult: «Kuid, Sangallo, me ei saa kasutada basiilikat!»

«Tule minuga kaasa!»

Ümbruskonnas oli palju sobimatuid ehitisi, mis olid ehitatud sajandite jooksul pärast seda, kui Constantinus oli omal ajal, aastal 319, püstitanud San Pietro; kabeleid, koore, altareid, igasuguseid ehitisi, milles oli täiesti läbisegi kasutatud igasuguseid kättejuhtuvaid materjale: musta tuffi, koorevärvilist travertiini,

429

tumepunast tellist, pepenno't, mis oli tumedast laavast ja valgest

lubjakivist kirju.

«Nii originaalse hauamonumendi jaoks, nagu sina kavatsed luua,» ütles Sangallo, «peab ehitama täiesti uue ehitise. Selle arhitektuur peab hauakambrist endast välja kasvama.»

Lootus ärkas uuesti Michelangelo põues.

«Mina joonistan selle,» jätkas Sangallo. «Ma teen Tema Pühadusele selle selgeks. Siin sellel kõrgustikul näiteks on küllalt ruumi, kui me lammutame eest ära need puuehitised ja mõned lagunenud altarid. Siin see oleks alt linnast näha.»

Michelangelo tundis Bramante pilku oma selga puurivat. Ta pööras ümber. Tema üllatuseks särasid Bramante silmad rahulolust.

«Siis teile meeldib see idee, Bramante?» küsis Michelangelo.

«Sangallol on täiesti õigus. Siia on vaja täiesti uut ilusat kabelit, kusjuures kõik need ümbritsevad lagunenud ehitised tuleb minema pühkida.»

Sangallo säras rõõmust. Aga kui Michelangelo pööras pilgu Bramantele, et teda tänada, nägi ta, et arhitekti silmad olid muutunud läbipaistmatuks ja et ta teine suunurk tõmbles.

SEITSMES RAAMAT PAAVST

Carrara mägedes olles ei võinud ta teada, et tema õnneaastad on möödas. Ta tuli Rooma tagasi parajasti õigeks ajaks, et jõuda Juliuse 1506. aasta vastuvõtule ja tühjaks laadida paate, kui need jõudsid tagasi Ripa Grandele, ja ta märkas kohe, et sõda tema ja paavsti vahel on alanud. Bramante oli keelitanud Juliust hülgama Sangallo plaani eraldi kabeli kohta, kuhu tema hauamonument asetataks. Selle asemel pidi kerkima uus San Pietro kirik künkale, kuhu pidi tulema kabel, ja parimad joonistused pidi valitama avaliku võistluse teel. Michelangelo ei kuulnud mingisugustest sammudest hauakambri heaks. Ta oli kulutanud paavsti tuhat tukatit tervenisti marmorile ja transpordiks, kuid Julius keeldus talle raha juurde andmast, enne kui ta pole ühtki kuju valmis näinud. Kui Julius andis talle maja, mis asus Piazza San Pietro taga, teatas paavsti sekretär talle, et ta peab maksma mitu tukatit kuus selle kasutamise eest.

«Kas ma ei võiks oodata, kuni saan tasu Pühalt Isalt, enne kui maksan talle üüriraha tagasi?» küsis Michelangelo salvavalt.

Ta läks sadamasse jaanuarikuu halli sompus ilmaga, seltsiks oli talle Piero Rosselli, Livorno freskomaalija, kes oli tuntud parimate freskopindade

ettevalmistajana. Ägedaloomuline, tedretähnilise näoga Rosselli, kes oli noorena merele läinud, käis mööda kaisid, taarudes nagu kõikuval laevatekil.

«Olen võidelnud selle vooluse vastu palju kordi talvel,» ütles Rosselli, pilk tulvaval Tiberil. «Kestab päevi, enne kui laev siia pääseb.»

Jõudnud tagasi Sangallo majja, soojendas Michelangelo käsi raamatukogu koldetule ees, kui ta vana sõber näitas talle uue San Pietro valmis jooniseid, mis ühendasid üheks tervikuks ka vana basiilika. Sangallo uskus, et ta on võitnud Püha Kolleegiumi ja publiku vastuseisu algupärase kiriku asendamisele.

«Sa siis ei arva, et Bramantel oleks võimalusi võistluse võitmiseks?»

«Ta on andekas,» vastas Sangallo, «tema Tempietto San Pietro in Montorio kloostris on tõeline kalliskivi. Kuid tal ei ole kirikute ehitamise kogemusi.»

Francesco Sangallo sööstis tuppa. «Isa! Nad leidsid suure marmorkuju keiser Tituse vanast paleest. Tema Pühadus tahab, et '? läheksite kohe yaatama selle väljakaevamist.»

431

Inimparv oli juba kogunenud viinapuuaeda Santa Maria Maggiore taha. Augus, mille põhi oli veel pooliti vee all, kumas suurepärane habetunud pea ja kohutavalt võimas kere. Umber teise käsivarre ja selle vastaspoolse õla oli keerdus madu, kummalgi küljel kerkisid üles kahe nooruki pead, käsivarred ja õlad, ning nende ümber oli keerdunud sama madu. Michelangelol välgatas peast läbi esimene õhtu Lorenzo studiolo's.

«See on ju Laokoon,» hüüdis Sangallo.

«Millest Plinius kirjutas!» lisas Michelangelo.

Skulptuur oli üle kaheksa jala kõrge ja niisama lai, ning see oli aukartustäratav pilt. Kui uudised levisid Roomas, oli viinamarjaaed ja tänavad ning trepid puupüsti täis kõrgeid kirikutegelase kaupmehi, aadlikke, kes kõik lootsid saada leiu oma kätte. Talupoeg, kellele maa kuulus, teatas, et ta oli müünud kuju neljasaja tukati eest kellelegi kardinalile. Vatikani tseremoonia-meister Paris de Grassis pakkus viissada. Talupoeg andis järele. Paris de Grassis pöördus Sangallo poole. «Tema Pühadus palub, et te tooksite selle paavsti paleesse.»

Siis lisas ta Michelangelole: «Ta palub teid täna õhtul juures olla, kui kivi uurima hakatakse.»

Paavst oli käskinud «Laokooni» üles seada Belvedere paviljoni kinnisele terrassile, mis asus teispool orgu künkal paavsti palee vastas.

«Soovin, et te uuriksite kujusid hoolikalt,» ütles Julius, «ja ütleksite mulle, kas nad on tõesti raiutud ühest kivist.»

Michelangelo hakkas teravate silmadega ja tundlike sõrmeotstega uurima kuju eest ja tagant, leides neli vertikaalset liidust, kus rodose skulptorid olid viis marmoriplokki ühendanud.

Ta lahkus Belvederest, kõndis panka, mis oli kunagi olnud Jacopo Galli oma. Kui erinev tundus Rooma ilma Jacopo Gallita, kui kibedasti vajas ta nüüd oma sõbra nõu. Baldassare Balducci oli nüüd uus pangajuhataja, omanik. Tema Firenzes asuv pere oli paigutanud oma rahad Rooma nagu paljud teisedki Firenze koloonia liikmed. Balducci oli haaranud juhusest kinni ja abiellunud Rooma jõuka perekonna inetu tütrega, kes sai suure kaasavara.

«Mis sa nüüd pühapäeviti teed, Balducci?»

Balducci punastas. «Veedan pühapäevad oma naise perekonnas.»

«Kas sa ei tunne puudust liikumise järele?»

«Käin nüüdki jahil . .. püssiga. Pangaomanik peab olema väärikas.»

«Che rigorista! Ma poleks iial uskunud, et sinust võiks saada säherdune tavaline inimene.»

432

Balducci ohkas. «Ei saa ühel ja samal ajal rikastuda ja lõbutseda. Mees peab kulutama noorusea naistele, keskea rahale ja vanuse keeglimängule.»

«Sinust on tulnud juba peaaegu filosoof. Kas 'võiksid mulle laenata sada tukatit?»

Ta seisis vihmas ja tuules ning vaatas, kuidas laev, mis tõi tema marmorit, püüdis vastu voolu sadamasse pääseda. Kahel korral kadus käil vahupäistesse lainetesse. Paistis, et laev koos hinnalise lastiga vajub üle kallaste paisunud Tiberi põhja, viies kaasa kolmkümmend neli vankrikoormat parimat murtud marmorit. Kui ta seisis läbimärjana jõekaldal, tegid meremehed viimase meeleheitliku pingutuse. Lautrilt heideti köied, laev seoti kinni, paduvihma tõttu oli lossimine peaaegu võimatu. Michelangelo aitas välja kanda kümme väiksemat kivi hüplevast laevast, mille jõgi viis mitu korda paigalt ära, kuid ta ei suutnud kohalt liigutada kuue, kümne ja kaheteistkümne jala pikkusi sambaid, enne kui Sangallo tuli ja andis nõu, kuidas vintsi abi kasutada.

Pime tuli peale, enne kui töö sai lõpule. Ta lamas ärkvel, kuulates, kuidas tormi raevutsemine kasvab. Kui ta jõudis hommikul lautrile, leidis ta, et Tiber on üle kallaste ajanud. Ripa Grande oli soo. Kaunid marmorirahnud olid pori ja kollase mudaga kaetud. Ta kahlas põlvini vees, et lahtist pori ära pühkida ja meenutas kuid, mis ta oli kulutanud kivimurrus, otsides puhtaimat kivi-kihti, valvates suurte kivipankade lahtimurdmist mäeküljest, nende allalaskmist järskudelt kallakuilt köite ja rullide abil, nende laadimist vankreile, millega nad viidi rannale, nende ettevaatlikku veeretamist mööda liiva laevadesse mõõna ajal, ja kõik oli sündinud ilma vähimagi pragunemiseta, purunemiseta või määrdumiseta. Ja missugused olid nad nüüd, ainult pärast mõnetunnilist Roomas viibimist!

Kulus kolm päeva, enne kui vihm lakkas ja Tiber taganes lautrilt. Guffatti pojad tulid vankriga marmorit maja tagasammastiku alla viima. Michelangelo maksis neile Balduccilt laenatud rahaga, ostis siis suure kaitseriide kivirahnude katmiseks ja vana mööblit. Jaanuari viimasel päeval istus ta märgade ja määrdunud kivide keskele planklaua äärde ja hakkas isale kirja kirjutama. Ta lisas sedeli Argientole, mille ta palus saata maale Ferrara tallu, kuhu Argiento oli läinud, kui Signoria oli nõudnud Michelangelo maja senikauaks tagasi, kuni ta võib uuesti alustada nende tööd.

Argiento saabumise ootel soovitas Sangallo Michelangelole vanema puusepa, nimega Cosimo, kel olid hõredad hõbedavärvilised juuksekahlud ja vesitsevad silmad ning kes vajas ulualust. Cosimo

433

valmistatud toit maitses tõrva ja höövlilaastude järele, kuid ta aitas Michelangelol ehitada hauamonumendi kahe alumise korruse puust mudeli. Kaks korda nädalas käis noor Rosselli Octavia sammastikus kalaturul värskeid veenus-tigusid, vähki, tindikalu ja meriahvenaid ostmas, et keeta Michelangelo tulel livorno cacciucco't või hautatud kala. Kõik kolm meest limpsisid leivakoorikuga tugevasti pipardatud kastet.

Ääsi, rootsi raua ja kastanipuu ostmiseks pidi ta uuesti käima Balducci pangas ja laenama veel sada tukatit.

«Mul pole midagi selle vastu, et sa teed teise laenu,» ütles Balducci. «Kuid mul on selle vastu küll, et sa satud üha suurematesse raskustesse. Millal sa loodad saada selle hauamonumendi eest esimese tasu?»

«Kohe, kui mul on valmis mingi kuju, mida võin Juliusele näidata. Algul ma pean valmistama mõned soklikivid, mille järgi võivad töötada Argiento ja kiviraiuja, keda ma kavatsen Duomo töökojast siia tuua. Siis ma võin alustada «Moosest» ...»

«Kuid see võtab ju kuid! Millest sa kavatsed senikaua elada? Ole mõistlik, mine paavsti jutule. Kitsilt maksjalt võta kõik, mis kätte saad!»

Ta pöördus koju, mõõtis Cosimo puust mudelit, et saada kätte hauakambri nurgakivi suurust, siis tahus marmori õigesse vormi, raius kolmest maskist koosneva sarja, kaks profiilis, alumise otse-vaates, ümbritsetud voolavate kalligraafiliste joontega. Nii kaugele ta jõudis: kolm strukturaalset soklikivi. Argiento ei saatnud ainukestki sõna vastuseks ta kirjale. Duomo töökoja kiviraiuja ei saanud tulla. Sangallo arvates ei olnud sobiv aeg paavstilt raha paluda.

«Püha Isa arutab praegu just San Pietro plaane. Võitja tehakse teatavaks esimesel märtsil. Siis viin su Tema Pühaduse juurde.»

Kuid esimesel märtsil vaikis Sangallo palee. Kui Michelangelo jõudis majja, leidis ta selle mahajäetuna, isegi joonistajad polnud tööle ilmunud. Sangallo, ta naine ja poeg olid kössis koos ülakorruse magamistoas, otsekui oleks mõni perekonnaliige surnud.

«Kuidas võis see küll juhtuda?» hüüdis Michelangelo. «Sina oled ju paavsti ametlik arhitekt. Sina oled tema vanimaid ja ustavamaid sõpru.»

«Mina kuulen vaid kuulujutte: paavsti lähikondlased roomlased vihkavad firentselasi, kuid nad on sõbralikud Urbino ja ka Bramante vastu. Teised ütlevad, et ta ajab Püha Isa naerma, käib temaga koos jahil, lõbustab teda.»

«Klounid! Kas klounid ehitavad suuri kirikuid?»

434

«Nad pääsevad soosingusse...»

«Ma kuulen tõtt Leo Baglionilt.»

Baglioni vaatas talle otsa siira imetlusega. «Tõde? Kas Sa ei tea tõde? Tule minuga kaasa!»

Bramante oli ostnud vana palee Borgos, Vatikani läheduses, lammutanud selle ja ehitanud uuesti üles lihtsalt, kuid maitsekalt. Maja oli puupüsti täis tähtsaid Rooma isikuid: Vatikani õukondlasi, kirikuvürste, aadlikke, professoreid, kunstnikke, kaupmehi, pankureid. Bramante pidas õukonda, ta oli kõigi pilkude ja imetluste keskpunktiks, ta punane nägu säras, rohelised silmad sädelesid erutusest ja võidurõõmust.

Leo Bagiioni juhtis Michelangelo ülemisele korrusele suurde tööruumi. Seintele ja töölaudadele olid kinnitatud Bramante uued San Pietro joonised. Michelangelo hing jäi kinni: see oli ehitis, mille kõrval Firenze katedraalgi näis kääbusena, kuid see oli elegantne, lüüriline, see oli üllas oma ideelt. Sellega võrreldes mõjus Sangallo bütsantslik idee — neljakandiline ehitis ja kuppel — raskepärasena, kindlusena.

Nüüd teadis Michelangelo tõtt: siin polnud midagi tegemist sellega, et roomlased vihkasid firentselasi või et Bramante oli meelelahutaja. Küsimus seisis andekuses. Bramante San Pietro oli igas suhtes kaunim ja uueaegsem.

«Mul on kahju Sangallost,» ütles Bagiioni asjalikult, «kuid see on võistlus ja ei ole mingit kahtlust, kes selle võitis. Mis teeksid sina, kui oleksid paavst? Annaksid ülesande sõbrale ja ehitaksid kiriku, mis on vananenud juba enne, kui seda alustataksegi? Või annaksid ta uustulnukale ja looksid kogu ristikoguduse kauneima kiriku?»

Michelangelo ei usaldanud end niipalju, et oleks vastanud. Ta pages trepist alla, välja Borgole, jalutas ümber Vatikani müüride, kuni oli väsimusest uimane. Kui tema, Michelangelo Buonarroti, oleks olnud paavst Julius II, oleks temagi olnud sunnitud valima Bramante plaani. See kirik võis olla uue ja kuulsusrikkama Rooma algus veel rohkem kui sillutatud tänavad ja laiendatud Piazza'd.

Sel ööl lamas ta külmetades ja unetult voodis ning kuulas, kuidas Cosimo norskab, nagu oleks see olnud ta viimane hinge-tõmbus, ja talle sai selgeks, et sellest hetkest peale, kui paavst oli saatnud Bramante nendega koos otsima sobivat kohta haua-kambrile, oli ta otsustanud selle eest hoolitseda, et erilist kabelit kunagi ei ehitataks. Ta oli kasutanud Sangallo eraldi kabeli ehitamise idee ja Michelangelo suurejoonelise mausoleumiplaani omal eesmärgil: et saada uue katedraali ehitamine enda kätte.

435

Ei olnud kahtlust, et Bramante San Pietro oh hiilgav ehitis hauamonumendile Kuid kas lubab Bramante seda oma kirikusse? Kas nõustub ta jagama au ja tähelepanu Michelangelo Buonarrotiga?

2.

Märtsi keskpaiku tuli päike välja. Michelangelo oli Guffatti perekonna abil kolm hiigelsammast püsti tõstnud. Peagi oleks ta valmis eemaldama liigset marmorit ja proovima Moosest ja vange. Esimesel aprillil tehti teatavaks, et paavst ja Bramante asetavad nurgakivi uuele katedraalile 18. aprillil. Paris de Grassis koostas kiiresti tseremoonia. Kui töömehed hakkasid kaevama suurt auku, kuhu paavst pidi laskuma esimest kivi õnnistama, nägi Michelangelo, et püha vana basiilika ei kuulu uude ehitusse, vaid hävitatakse tükk-tükilt, et teha ruumi uuele kirikule.

Ta ütles oma meelepaha avalikult välja. Ta armastas basiilika sambaid ja vanu nikerdusi: tema meelest oli Rooma vanima ristiusu templi hävitamine pühaduse teotamine. Ta kõneles seda igaühele, kellega ta kokku sai, kuni Leo Baglioni teda hoiatas, et mõned Bramante vähem meeldivaist poolehoidjaist ütlevat, et kui ta ei lõpeta nende sõbra ründamist, siis ehitatakse tema haud tõenäoliselt varem kui paavsti oma.

«Ma ei taha, et sa satuksid Tiberisse, mu apoliitiline noor sõber,» naeris Leo.

Ta sai kirja Carrara laevade omanikult, kes teatas, et teine laevalast marmorit jõuab Ripa Grandesse mai algul. Michelangelol tuleks maksta sadamas, enne kui ta marmori kätte saab. Arve oli hulga suurem kui temal tukateid varuks. Ta pesi ennast ja läks paavsti paleesse. Paavst Julius oli oma väikeses trooniruumis, piiratud õukondlastest, habe turris kõrge hermeliinist krae vahel. Tema kõrval seisis ta lemmikjuveliir. Julius pöördus mehe poole ja hüüdis: «Ma ei kavatse kulutada enam ainust baiocco't kivile, ei väikestele ega suurtele.»

Michelangelo ootas, kuni kalliskivilihvija oli lahkunud ja paavst näis rahulikumana, siis astus ta lähemale.

«Püha Isa, järgmine laevalast marmorit teie hauamonumendi jaoks on teel. Veotasu tuleb maksta enne, kui ma saan nad koju tuua. Mul pole võimalik arvet maksta. Kas võiksite mulle anda kuluraha, et saaksin kivid kätte?»

«Tule esmaspäeval tagasi!» ütles paavst lühidalt ja pöördus ära.

Rooma oli ilus võikollases kevadpäikeses, kuid Michelangelo

436

käis mööda tänavaid pimedana, torm möllas ta peas. Teda oti välja aetud nagu rändkaupmeest! Miks?

Kas sellepärast, et kunstnik ei olnud midagi muud kui osav kaupmees? Kuid paavst oli teda nimetanud kogu Itaalia parimaks marmorimeistriks.

Ta jutustas selle loo Leo Baglionile, küsides, kas sõber teab, mis on põhjustanud muutuse Püha Isa meeleolus. Leol oli raske hoida häält asjalikuna.

«Bramante on pannud paavsti uskuma, et omaenda hauamonumendi ehitamine on halb enne. Et see kiirendaks päeva, mil see tuleb tarvitusele võtta.»

Michelangelo vajus puupingile, hingates raskelt.

«Mis pean mina tegema?»

«Esmaspäeval tagasi minema. Nagu poleks midagi juhtunud.»

Ta läks esmaspäeval tagasi. Siis teisipäeval, kolmapäeval, neljapäeval. Iga kord võeti ta vastu, koheldi külmalt ja kästi uuesti tagasi tulla. Reedel keelas paavsti palee valvur tal sissepääsu. Keskpäevapäike paistis kuumalt, kuid Michelangelo külmetas üleni. Mõeldes, et võib-olla on tegemist eksitusega, püüdis ta uuesti paleesse pääseda. Ta tee suleti. Just samal hetkel saabus paavsti nõbu, Lucca piiskop.

«Mis sinuga lahti on?» hüüdis piiskop valvurile. «Kas sa ei tunne maestro Buonarrotit?»

«Tunnen küll, Teie Armulikkus.»

«Miks sa tema siis ära ajad?»

«Vabandage, Teie Kõrgus, kuid minul on oma käsk.»

Michelangelo läks koju, ta õlad tõmblesid nagu krampides. Ta ajudes põles. Ta kiirendas sammu, peaaegu jooksis, pani oma maja ukse kinni, istus maha ja kirjutas:

«Õnnistatud Isa, mind aeti täna teie korraldusel paleest välja. Kui te mind vajate, peate mind otsima kuskilt mujalt kui Roomast.»

Ta adresseeris kirja messere Agostinole, paavsti õuemeistrile ja saatis naaberpoisi Cosimot otsima. Vanamees tuli kiiresti.

«Cosimo, ma pean täna õhtul Roomast lahkuma. Saada homme kaupmehe järele ja müü mööbel maha!»

Õhtu teisel tunnil üüris ta Porta del Popolost hobuse ja asus koos posti vedajatega Firenzesse teele. Linna põhjapoolsel olevalt künkalt, kust ta oli näinud esimest korda Roomat, käändus ta sadulas ümber, et tagasi vaadata magava Rooma poole. Talle tuli keelde toskaana tuntud ütlus, mis oli sündinud sajanditevanusest vaenust:

«Suurem tola läheb Rooma, väiksem jääb koju.»

437

Järgmise päeva varahommikul tuli ta ratsu seljast maha Poggibonsis sama võõrastemaja ees, kus ta oli ööbinud, kui läks Sienasse Torrigiani Püha Frantsiskust parandama. Ta pesi end parajasti seina külge kinnitatud nõus, kui kuulis teelt lähenevat kõva kabjaplaginat. Tuli välja, et see oli Baglioni, viie ratsaniku rühma eesotsas, hobuste kubemeist tilkus kiirest sõidust vahtu. Michelangelo seisis ja vaatas oma ettevaatlikku sõpra, kelle nägu oli kaetud soolase kihiga ja riided kaotanud värvi teetolmust. «Leo! Mis asi toob sind Poggibonsi?» «Sina! Püha Isa teab, et me oleme sõbrad. Ta käskis mul otsimisrühma eesotsa asuda.»

Michelangelo silmitses viit paavsti ihukaitsesse kuuluvat relvastatud meest, kes istusid hobuste seljas ja põrnitsesid teda. «Mis . . . otsimine? Olen teel koju — Firenzesse.. .» «Ei, sa ei ole!» Baglioni tuli hobuse seljast maha, lükkas juuksed silme eest ära. Ta võttis sadulataskust pärgamendi. «Siin on paavst Juliuse kiri. Ta käsib sind jalamaid Rooma tagasi pöörduda või muidu kaotad soosingu...»

«Ma polnud seda ära teeninud, et mind minema aeti.»

«Kõik läheb jälle hästi.»

«Luba mul selles kahelda.»

«Mul on selle kohta Püha Isa lubadus.»

«Pühal Isal on halb mälu.»

Tüse ratsanik küsis: «Kas seome ta sadulasse, messere Baglioni? Me võiksime ta oma sadulasse riputada.»

«Mulle anti käsk jõudu mitte kasutada. Michelangelo, sina pole esimene, kes paavsti ootab. Kui Julius ütleb: «Oota!», siis sa ootad, ka siis, kui see võtab nädala, kuu või aasta.»

«Ma lähen lõplikult tagasi Firenzesse.»

«Mitte lõplikult. Keegi ei toimi vastu paavsti tahtmist! Ausõna, Püha Isa kahetseb juhtunut. Ta tahab, et sa tuleksid tagasi ja

asuksid uuesti tööle.»

«Ma ei luba, et keegi mind kohtleb, nagu oleksin mõni poisike!» «Paavst ei ole «keegi».» Leo tuli lähemale, nii et valvurid ei kuulnud, ja jätkas: «Braavo! Sa sõimad nagu Firenze Marzocco. Aga nüüd, kus oled tõendanud oma iseseisvust, tule tagasi! Ara aseta mind raskesse seisukorda!»

Michelangelo vaikis. Baglioni oli alati olnud ta hea sõber. Aga tema eneseaustus? Keegi ei saa sundida mind loobuma oma uhkusest. Ta ütles seda Leole. Baglioni nägu muutus jäigaks.

«Ei ole võimalik trotsida kirikupead. Küllap näed. Kas nüüd või hiljem. Ja hiljem võib olla halvem. Sinu sõbrana soovitan sulle temaga mitte jõudu proovida. Mil kombel sa võidaksid?»

438

Michelangelo langetas pea kissitas silmi ja uuris maas, jalge ees olevaid mustreid.

Ma ei tea, Leo ... Aga kui ma nüüd tagasi tulen, kaotan kõik. Jätkan teekonda Firenzesse ja katsun tagasi saada oma maja ja lepingu. Kui paavst soovib, raiun ta hauamonumendi... Signoria torni varjus.»

3.

Ta isa ei tundnud rõõmu teda nähes. Ta oli kujutlenud, et Michelangelo teenib suuri summasid paavstilt Roomas. Michelangelo võttis taas enda kätte oma esimese toa, asetas Taddei «Madonna» alusele, kontrollis üle apostel Matteuse jaoks määratud mormori, mis oli Duomo töökojas varuks, tõi valukojast poju alles lõpetamata pronksist «Taaveti». «Suplejate» kartong oli Värvalite saalist ära viidud, asetatud kuusepuust raamis Palazzo della Signoria suure saali taga oleva galerii seinale.

Uudis Poggibonsi võõrastemaja õuel toimunud sõnavahetusest oli mõne tunniga üle mägede tunginud. Kui Michelangelo ja Granacci Rustici ateljeesse ühingu õhtusöögile tulid, tundis ta ennast kangelasena.

«Küll aga paavst Julius osutas sulle kohutavat viisakust!» hüüatas Botticelli, kes oli maalinud freskosid Sixtuse kabelis Juliuse onule, paavst Sixtus IV-le. «Saatis terve rühma relvastatud mehi sulle järele. Millal on midagi säärast mõne kunstnikuga enne juhtunud?»

«Ei iial,» torises Il Cronaca. «Kunstnikud on kõik ühesugused, kui üks lahkub, on tosin teist kohe tema asemel.»

«Kuid nüüd tunnistab ju paavst, et kunstnikki on indiviid,» lisas Rustici vaimustatult. «Kunstnikul on erilised anded ja erilised omadused, ja neid ei ole täpselt samasuguses kombinatsioonis ühelgi teisel kogu maailmas.»

Michelangelo tundis end pigem reeturina kui kangelasena. «Mis muud oleksin ma võinud teha?» hüüdis ta, kui Granacci pistis talle veiniklaasi pihku.

Järgmisel hommikul ärgates mõistis Michelangelo tõsiasja, et firenze valitsus ei ole tema mässu õnnistusttoovast mõjust «Katla-ühinguga» samal arvamusel. Gonfaloniere Soderini nägu oli tõsine, kui ta võttis Michelangelo vastu oma kabinetis.

«Ma olen mures su teo pärast. Roomas oleksid sa paavsti skulptorina võinud olla Firenzele suureks kasuks. Teda trotsides sa muutunud meile potentsiaalse ohu allikaks. Sina oled

439

esimene firentselane pärast Savonarolat, kes trotsib paavsti. Kardan, et sinu saatus kujuneb samasuguseks.»

«Sa tahad öelda, et mind tõmmatakse ptazza'l võlla ja siis põletatakse?» võpatas Michelangelo tahtmatult.

Soderini naeratas esmakordselt, ta ninaots tõmbles. «Sa pole süüdi ketserluses, ainult sõnakuulmatuses. Kuid lõppude lõpuks surub paavst ikkagi oma tahtmise läbi.»

«Gonfaloniere, ma ei taha muud, kui ainult Firenzesse elama jääda. Ma hakkan Püha Matteust kohe homme raiuma, et võiksin oma maja tagasi saada.»

Soderini nahk muutus niisama kollakasvalgeks nagu ta juuksedki.

«Firenze ei või nüüd sinu skulptuurilepingut uuendada. Tema Pühadus peaks seda isiklikuks solvamiseks. Keegi ei või sulle tööd anda, ei Doni, ei Pitti ega Taddei, kui ta ei taha paavsti viha alla sattuda. Mitte enne, kui sa oled lõpetanud Julius II hauamonumendi, või kui Püha Isa vabastab su lepingust.»

«Kas oleks see sinu meelest halb, kui ma täidan endised lepingud?»

«Lõpeta «Taavet». Meie saadik Pariisis kirjutab iga natukese aja järel, et kuningas on meie peale vihane, et me ei saada talle kuju ära.»

«Ja «Suplejad». Kas ma võin fresko valmis teha?»

Soderini vaatas talle otsa. «Kas sa pole olnud Suures saalis?»

«Teener tõi mu siia läbi su korteri.»

«Ma teen sulle ettepaneku välja minna sealtkaudu.»

Ta läks Nõukogu platvormi idapoolsele küljele, kuhu Leonardo da Vinci oli maalinud Anghiari lahingu. Ta käsi otse lendas suu ette.

«Dio mio, ei!»

Kogu Leonardo fresko alumine pool oli hävinud. Värvid olid alla jooksnud nii teravalt, nagu oleksid võimsad magnetid neid tõmmanud: hobused, mehed, odad, puud, kaljud olid voolanud üheks arusaamatuks värvikaoseks.

Kogu viha, tülid, vaen hajusid nagu sellesama lahusti jõul, mis oli hävitanud Leonardo suurepärase seinamaali. Michelangelo tundis sügavat kahetsust kunstniku pärast, kes oli töötanud pingsalt terve aasta, ja tulemused olid nagu minema pühitud. Mis viga võis siin olla juhtunud? Toskaanalased olid üle kolmesaja aasta olnud freskomeistrid. Ta tundis, et Soderini seisab ta selja taga.

«Gonfaloniere, kuidas see juhtus?»

«Leonardo oli otsustanud ellu äratada vana vahamaalingu. Ta

võttis krohvi retsepti Pliniuselt, kasutades lahustajana vaha ja siis segu kõvendamiseks liimi. Lõpetades võttis ta abiks kuumuse, süüdates tule põrandale. Ta ütles, et ta oli proovinud seda Santa Maria Novellas väikese seinamaalingu juures, ja see oli õnnestunud. Kuid see seinamaal on kakskümmend kaks jalga kõrge, ja selleks et kuumus ulatuks ülemisse ossa, pidi ta lisama põletus-ainet. Tugev kuumus alumises osas põhjustaski vaha sulamise ja allajooksmise ning kõik värvid jooksid kokku.»

Leonardo elas San Giovanni kvartalis. Michelangelo koputas kolgutiga. Teener avas. Ta juhiti suurde, aampalkidega laega ruumi, kus oli palju kunstitooteid, muusikariistu, seinavaipu, idamaiseid põrandavaipu. Leonardo, üll hiinapärane kuub, kirjutas märkmikku kõrgel hauakivi meenutaval puldil. Ta tõstis pilgu, nägi Michelangelot, pani märkmiku laekasse ja lukustas selle võtmega. Ta tuli lähemale, longates märgatavalt kukkumisest, mis tal oli juhtunud lendaval masinal ühel künkal Fiesole lähedal. Ta sädeleva ilu erksaim toon oli kadunud näolt, silmades oli nukker ilme.

«Leonardo, tulen praegu Signoriast. Tahan ütelda, et mul on teie freskost väga kahju. Ka mina raiskasin aasta oma elust, sellepärast tean, mis see teile tähendab.»

«Väga lahke teist,» Leonardo hääl oli jahe.
«Kuid see ei olnud minu siiatuleku peapõhjus. Ma tahtsin vabandada teie ees ... oma jämeduste . .. nende inetuste, ebameeldivate asjade pärast, mis ma olen öelnud teie kohta, teie Milaano kuju kohta.»
«Teil oli põhjustki. Ma kõnelesin alandavalt marmoriraiumisest.»
Leonardo hakkas sulama. Värv tuli ta alabastervalgele nahale tagasi.
«Ma nägin teie «Suplejaid», kui olite ära. See on tõepoolest suurepärane. Ma kopeerisin seda, samuti nagu teie «Taavetitki». Sellest tuleb Firenze uhkus.»
«Ma ei tea. Olen kaotanud igasuguse isu nüüd, kus teie «Anghiari lahing» jääb tegemata nagu minugi töö.»
Kuigi ta oli nüüd saanud ühe vaenlase kaelast, asetas ta kao-tamisohtu kõige hinnalisema sõpruse. Gonfaloniere Soderini saatis tema järele kaks päeva hiljem, et lugeda talle ette paavsti kiri, kus nõuti, et Signoria saadaks Michelangelo Buonarroti Paavsti ebasoosingusse sattumise ähvardusel kohe Rooma tagasi.
«Paistab, et mul oleks parem jätkata teekonda põhjapoole,» vastas Michelangelo murelikult, «võib-olla Prantsusmaale. Siis ei pea sa enam vastutama.»
441
«Sa ei pääse paavsti eest põgenema. Tema käsivars ulatub üle kogu Euroopa.»
«Miks ma olen nii kallis paavstile Firenzes olles? Roomas ei võtnud ta mind jutulegi.»
«Sest Roomas olid sa teenija, kellest võis mitte välja teha. Kuid hüljanud tema teenistuse, oled muutunud maailma kõige ihaldatavamaks kunstnikuks. Ära sunni teda liiga kaugele minema!»
«Mina ei sunni kedagi millekski,» hüüdis Michelangelo pahaselt. «Ma tahan ainult, et mind rahule jäetaks.»
«Liiga hilja. Selleks oli aega enne seda, kui astusid Juliuse teenistusse.»
Järgmise postiga sai ta kirja Piero Rossellilt, mille lugemise järel talle tundus, nagu oleksid juuksed peas ussidena keerlema hakanud. Paavst ei tahtnudki teda Rooma tagasi marmorkujude valmistamise eesmärgil. Bramante oli veennud Püha Isa, kuni see lõplikult uskuma jäi, et hauamonument kiirendaks ta surma. Tema Pühadus tahtis nüüd, et Michelangelo maaliks Sixtuse kabeli laevõlvi, kogu Itaalia kõige inetuma, kohmakama, viletsamalt teostatud ja jumalast hüljatud arhitektuuriteose lage. Ta luges ja luges Rosselli ridu:
«Möödunud laupäeva õhtul, kui paavst oli õhtusöögil, kutsus ta Bramante ja ütles: «Sangallo läheb homme Firenzesse ja toob Michelangelo kaasa.» Bramante vastas: «Püha Isa, ta ei suuda teha midagi selletaolist. Olen kõnelnud Michelangeloga ja ta on mulle palju kordi ütelnud, et tema ei võta enda peale kabeli maalimist, mille teie tahtsite talle ülesandeks teha, ja et teist hoolimata ta kavatseb end pühendada ainuüksi skulptuurile ega taha maalimisega mingit tegemist teha. Püha Isa, ma ei usu, et ta usaldaks asuda selle töö kallale, sest tal on vähe kogemusi inimfiguuride maalimises, ja need pildid on kõrgel üleval. See on hoopis midagi muud kui maas seistes maalimine.»
Paavst vastas: «Kui ta ei tule, siis teeb ta mulle ülekohut, ja sellepärast usun, et ta siiski tuleb.» Seda kuulnud, tõusin ma püsti ja pragasin Bramante paavsti juuresolekul kõvasti läbi ja kõnelesin nõnda, nagu arvasin, et sa ise oleksid kõnelenud minu asemel. Hetkeks jäi ta tummaks, otsekui oleks märganud, et oli teinud vea, kui kõneles nõnda. Ma jätkasin nii: «Püha Isa, Bramante ei ole iialgi vahetanud ainustki sõna Michelangeloga, Ja kui see, mis ta praegu ütles on tõsi, siis palun teid mul pea maha võtta ...»
442

Michelangelo hüüdis: «Et mina oleksin rääkinud Bramantega? See on fantastiline vale! Miks ta rääkis paavstile niisugust juttu?»

Kiri vapustas Michelangelot sügavasti. Ta ei suutnud üldse ijötada. Ta läks Settignanosse, istus vaikselt ning tahus ehitusse koos Topolinodega, siis külastas Contessinat ja Ridolfit. õige väiksem, Niccolõ, oli nüüd viieaastane ja nõudis, et temalegi õpetataks, kuidas marmor «lendama pannakse». Michelangelo kulutas 'vahetevahel tunnikese, viilides ja poleerides marssali ronkskuju, käis mitu korda Suures saalis, püüdes end asjata undida freskost vaimustuma. Ta teadis isegi juba enne, kui gonfaloniere Soderini kutsus teda juulikuu algul enda juurde, et järgmistel kuudel hakkab puhuma tugev lõunatuul. Soderini hakkas kohe lugema talle paavsti breve't:

«Skulptor Michelangelo, kes lahkus meie juurest ilma põhjuseta ja paljast tujukusest, kardab, nagu meile on teatatud, tagasi pöörduda, kuigi meie omalt poolt pole mitte temale vihased, kuna me tunneme selletaoliste geniaalsete inimeste tujusid. Et ta saaks loobuda kõikidest muredest, teeme teile ülesandeks temale siiralt kinnitada meie nimel, et kui ta tuleb meie juurde tagasi, siis ei haava ega solva teda keegi ja talle saab osaks meie apostellik soosing samal mõõdul nagu varemgi.»

Soderini pani kirja käest. «Kavatsen lasta Pavia piiskoppi oma käega kirja kirjutada, milles ta tagab sulle julgeoleku. Kas see rahuldab sind?»

«Ei. Eile õhtul kohtasin ma Salviatis üht Firenze kaupmeest nimega Tommasso di Tolfo, kes elab Türgis. Mul on olemas võimalus sinna minna. Töötada sultani juures.»

Ta vend Lionardo palus võimalust temaga kohtamiseks oja ääres, mis voolas nende Settignano põldude juures. Lionardo istus Buonarroti-poolsel kaldal, Michelangelo Topolino-poolsel, nad jahutasid jalgu kitsas ojas.

«Michelangelo, ma tahan sind aidata.»

«Mil viisil?»

«Luba, et ma esiteks möönan, et ma olen teinud vigu varasemail aastail. Sinul oli õigus, kui käisid oma rada. Ma olen näinud sinu «Madonnat ja last» Brügges. Meie vennad Roomas kõnelevad mgupidamisega sinu «Pietäst». Ka sina oled jumalat kummardanud. Anna andeks sinu vastu tehtud patud.»

«Sa oled andeks saanud, Lionardo.»

«Me peame sulle selgitama, et paavst on jumala asemik maa pea. Kui sa ei kuula tema sõna, siis ei kuula sa jumala sõna.»

443

«Kas oli see õige,» küsis Michelangelo, «kui Savonarola võitles Aleksander VI vastu?»

Lionardo langetas musta kapuutsi silmade katteks. «Savonarola oli sõnakuulmatu. Ükskõik mis me mõtleksime ühest või teisest paavstist, on ta siiski Püha Peetruse järglane. Kui me kõik hakkaksime teda arvustama, oleks kirikus kaos.»

«Paavstid on inimesed, Lionardo, kes on valitud kõrgesse ametisse. Ma pean tegema seda, mis minu arvates on õige.»

«Kas sa ei karda, et jumal sind karistab?»

Michelangelo vaatas üle oja venna suunas. «Iga inimese julgus on tähtis asi. Arvan, et jumal armastab iseseisvust enam kui orjust.»

«Sul võib olla õigus,» ütles Lionardo, pea jällegi kummargil, «või muidu ta ei aitaks sind nii jumalike marmorkujude raiumisel.»

Lionardo tõusis, läks mäest üles Buonarroti maja suunas, Michelangelo astus mööda vastasrinnakut Topolinode poole. Ülal mäeharjal pöörasid nad ümber, lehvitasid teineteisele. Nad ei kohtunud enam iialgi.

Ainuke, kes ei kartnud Michelangelo pärast, kes suhtus igasuguse lugupidamiseta paavst Juhusesse, oli Contessina. Maailma valitseva dünastia tütrena oli ta näinud, kuidas tema pere aeti välja linnast, mida nad olid aidanud tõsta Euroopa suurimate linnade hulka, oli näinud, kuidas tema kodu oli paljaks rüüstatud kaaslinlaste poolt, keda tema perekond oli armastanud ja kes said tema perekonna vintsutustest kasu, oli näinud äia rippuvat võllas Signoria aknast, oli olnud kaheksa aastat talumajas pagenduses. Tema lugupidamine selle autoriteedi vastu oli kadumas.

Ta mees ei jaganud ta tundeid. Ridolfi tahtis Rooma pääseda. Sellepärast ta ei tahtnud paavsti solvata.

«Ma teen seda väga vastumeelselt, Buonarroti, kuid ma pean paluma, et sa ei tuleks enam siia. Sellest räägitakse paavstile. Püha Isa, kelle poole võime pöörduda Giovanni vahendusel, on meie viimane lootus. Me ei tohi seda üritust ohtu saata.»

Contessina küsis pingutatud häälel: «Michelangelo võis tulla siia nende aastate jooksul, kui ta pani ohtu oma positsioon' Firenzes, kuid mitte nüüd, mil ta ohustab sinu positsiooni Roomas?»

«Mitte minu positsiooni, Contessina, vaid meie. Kui paavst pöördub minu vastu. .. Buonarrotil on ju oma amet, kui tema aetakse Firenzest minema, võib ta kasutada oma oskust rnujal. Rooma on aga ainuke koht, kuhu meie võime veel minna. Meie

444

tulevik sõltub sellest, ja ka meie poegade tulevik! See on liiga ohtlik.»

«Suurim oht on see, et siia maailma sünnitakse,» ütles Contessina, vaadates Michelangelole otse silma. «Kõik muu pärast seda on ainult kaardimäng.»

«Ma ei tule enam, messere Ridolfi,» ütles Michelangelo vaikselt. «Te peate kaitsma oma perekonda. See oli minust mõtlematu.»

4.

Augusti lõpul lahkus Julius Roomast viiesajast rüütlist ja aadlikust koosneva sõjaväe eesotsas. Orvietos ühines temaga ta vennapoeg Urbino hertsog, ja Perugia vallutati verevalamiseta. Kardinal Giovanni de' Medici jäeti linna pealikuks. Paavstiga ühines markii Gonzaga Mantuast, kel oli väljaõpetatud sõjavägi ja kes läks üle Apenniinide, et vältida Riminit, mis oli temale vaenuliku Veneetsia käes. Ta andis Roueni kardinalile altkäemaksu, et see loobuks kaheksa tuhande mehe suurusest Prantsuse armeest, kes oli saadetud kaitsma Bolognat, pakkudes kardinalikübaraid tema kolmele vennapojale, ja pani Bologna valitseja Giovanni Bentivoglio avalikult kirikuvande alla. Bolonjalased kihutasid Bentivoglio minema ja Julius marssis Bolognasse.

Kuid siiski ei juhtunud midagi nii tähelepanuväärset, et paavst Julius II oleks unustanud oma ärakaranud skulptori. Palazzo della Signorias hüüdis Soderini kaheksa teise Signoria liikme hulgast, kui Michelangelo sisse astus:

«Sa oled proovinud võidelda paavsti vastu, mida poleks julgenud teha isegi mitte Prantsuse kuningas. Me ei taha sinu pärast kirikuga sõtta minna. Püha Isa tahab, et sa teeksid Bolognas mingi töö. Otsusta nüüd, et lähed!»

Michelangelo teadis, et ta on kaotanud. Ta oli teadnud seda tegelikult juba nädalaid, sellest peale, kui paavst liikus läbi Umbria, vallutades selle tagasi paavstiriigile, siis läbi Emilia, sest inimesed olid hakanud Firenze tänavail pead kõrvale pöörama, kui ta neist möödus. Firenze, kel polnud mingit kaitset, vajas nii möödapääsmatult paavsti sõprust, et oli saatnud palgasõdurid, muu hulgas ka Michelangelo venna Sigismondo, teda vallutustel aitama. Keegi ei tahtnud, et paavsti paisunud ja võidukindel armee oleks nüüd tulnud üle Appenniinide ja rünnanud linna.

Signoria, linna elanikud, kõik olid otsustanud, et ta tuleb saata Paavsti juurde tagasi, sõltumata sellest, mis temaga juhtub.

Neil on õigus. Firenze on esikohal. Ta läheb Bolognasse, teeb

446

rahu Püha Isaga nii hästi kui ta suudab. Soderini ei jätnud teda maha. Ta andis Michelangelole kirja edasiandmiseks oma vennale, Volterra kardinalile, kes oli paavstiga kaasas:

«Selle kirja tooja on skulptor Michelangelo, kes on saadetud sinu juurde Tema Pühaduse palve kohaselt. Me kinnitame Teie Üllusele, et ta on hea noormees ja ainulaadne omal alal Itaalias, võib-olla kogu maailmas. Ta on selline, et hea sõnaga ja sõbralikult käitudes võib temaga kõiges kokku leppida. Temaga peab olema lahke ja õrn ja ta teeb niisuguseid asju, et kõik, kes neid näevad, on hämmastunud. Nimetatud Michelangelo tuleb sinna minu ausõna peale.»

Nüüd oli november käes. Bologna tänavad olid täis õukondlasi, sõdureid, kirevalt rõivastatud välismaalasi, kes olid saabunud paavsti õukonda. Piazza Maggiorel oli üks munk riputatud raudpuuri Palazza del Podestä aknast, kuna teda oli nähtud ühest Bordelli tänava majast väljuvat.

Michelangelo leidis käskjala, kes viis ta kaitsekirja Volterra kardinalile, läks siis San Petronio trepist üles ja vaatas austavalt Della Quercia Istria kivist valmistatud «Aadama loomist», «Paradiisist väljaajamist» ning «Kaini ja Aabeli ohvreid». Kui kaugel oli tema lootuse täitumisest raiuda neid stseene iseseisvate marmorirühmadena! Ta läks kirikusse, kus peeti missat. Üks paavsti kammerteenreist tundis ta ära.

«Messere Buonarroti, Tema Pühadus ootab teid kärsitult.»

Paavst sõi parajasti palees lõunat, ümbritsetud oma õukonnast, kuhu kuulusid kakskümmend neli kardinali, tema armee kindralid, aadlimehed, rüütlid, vürstid. Umbes sadakond inimest oli üheskoos lõunalauas lippudega ehitud saalis. Michelangelot juhtis läbi saali üks piiskoppe, keda haige kardinal Volterra oli saatnud. Paavst Julius tõstis pilgu, nägi teda ja vaikis. Samuti tegi kogu saal. Michelangelo seisis paavsti suure tooli kõrval, laua otsas. Mõlemad mehed põrnitsesid teineteist, nende silmad välkusid tuld. Michelangelo ajas selja sirgu, keeldudes kummardamast. Paavst hakkas esimesena kõnelema.

«Sa viivitasid nii kaua! Me pidime sulle vastu tulema!»

Michelangelo mõtles vihaselt, et see on tõsi: paavst oli matkanud palju rohkem kilomeetreid kui tema. Ta ütles jonnakalt-«Püha Isa, ma polnud pälvinud kohtlemist, mis mulle Roomas lihavõttenädalal osaks sai.»

Vaikus süvenes suures saalis. Piiskop, kes püüdis Michelangelo heaks vahele segada, astus sammu ettepoole.

446

«Pühadus, selle kunstniketöuga peab olema salliv. Nad ei mõista midagi peale oma ameti ja sageli puuduvad neil head kombed.»

Julius tõusis oma toolilt ja müristas:

«Kuidas julgete te öelda sellele mehele seda, mida ma isegi ei ütleks? Teil endal puuduvad head kombed!»

Piiskop seisis tummalt, suutmata end liigutadagi. Paavst andis lärku ja mitu õukondlast haaras kohkunud prelaadi ja juhtis ta löökidesaju saatel ruumist välja. Saanud nii avaliku andekspalumise osaliseks, millist paavst võis üldse anda, põlvitas Michelangelo, suudles paavsti sõrmust, pomises omapoolse kahetsuse. Paavst andis talle oma õnnistuse ja ütles:

«Tule homme mu laagrisse. Me korraldame oma asjad ära.»

Videviku ajal istus ta Aldovrandi raamatukogus koldetule ees. Aldovrandi, kes oli kaks korda varemgi olnud paavsti õukonnas saadikuna ja kelle paavst oli määranud Neljakümne Nõukogu valitsevaks liikmeks, ei suutnud lakata muhelemast söögisaali sündmuse üle. Ta hele nahk ja heatahtlikud silmad näisid niisama noortena nagu kümme aastat tagasi, mil Michelangelo teda viimati nägi.

«Te olete mõlemad nii ühesugused,» tähendas ta, «sina ja Julius. Teil mõlemal on terribilitcYä, kohutavat uhkust. Olen kindel, et sa oled ainuke kogu ristiusu maailmas, kel oleks pähe tulnud paavstile etteheiteid teha pärast seda, kui sa olid seitse kuud teda avalikult trotsinud. Ei ole mingi ime, et ta sinust lugu peab.»

Michelangelo haaras aurava, pruuni suhkruga maitsestatud kuuma vee kannu, mille signora Aldovrandi oli toonud talle novembri lõpu külma leevendamiseks.

«Mis sinu arvates Püha Isa kavatseb minuga ette võtta?»

«Paneb su tööle.»

«Mida tegema?»

«Küll tä midagi leiab. Sä muidugi jääd meie juurde elama?» Michelangelo võttis kutse heameelega vastu. Hiljem õhtu-söögilauas ütles ta:

«Kuidas su vennapoeg Marco elab?»

«Päris hästi. Tal on uus tütarlaps, kelle ta leidis Riminist kaks aastat tagasi ferragosto, aügustikuupeo ajal.»

«Aga Clarissa?»

«üks Bentivoglio onudest. .. lapsendas ta. Kui see oli sunnitud põgenema koos Giovanni Bentivoglioga, rentis Clarissa oma villa kena maksu eest ühele paavsti õukondlasele.»

«Ega sa ei tea, kust teda leida võiks?»

447

«Ma usun, et Via di Mezzo di San Martinolt. Tal on seal korter.»

«Sa vabanda mind?»

Aldovrandi tõusis ja pomises: «Armastust ja nohu ei saa salata.»

Clarissa seisis Piazza di San Martino poolel oleva katuse lahtisel uksel, ta siluett paistis tema taga olevate õlilampide oranži-värvilise hõõguse taustal, ta nägu raamis villase kleidi karus-nahkne kapuuts. Nad silmitsesid teineteist hääletult, samuti nagu Michelangelo ja paavst olid põrnitsenud, kuigi hoopis teistsuguste tunnetega. Michelangelo mõtted pöördusid tagasi nende esmakordsele kohtumisele, kui Clarissa oli alles üheksateistkümneaastane, sale kuld juukseline tütarlaps, kelle käitumine oli olnud värahtlevalt pehme, kelle nõtke, painduv keha oli liikunud hõrgu meelelisusega, ta kaela, õlgade ja rinna ilu tuletasid meelde Botticelli Simonettat. Nüüd oli ta kolmekümne ühe aastane, viljaka küpsuse tipul, ainult pisut tugevam, ainult pisut vähem sädelev. Michelangelo haistis jälle Clarissa imekaunist keha iga oma ihu-pooriga. Clarissa kõneles ikka samal pisut susiseval häälel nagu ennegi ja see tundus tungivat tema igasse avasse, ja tal oli raske eraldada sõnu hääle kumisedes kõrvades.

«Mu viimne sõna sulle oli: «Bologna on tee ääres, lähed sa kuhu tahes .. . Astu sisse!»

Ta juhtis Michelangelo väikesesse elutuppa, mida soojendasid kaks söepanni, siis pöördus tema poole. Michelangelo käed tungisid tema karusnahaga vooderdatud kleidi alla. Ta keha oli kuum pehmest karusnahast. Ta surus naise enda vastu, suudles tema anduvat suud. Clarissa pomises:

«Kui ütlesin esimest korda: «On loomulik, et ihaldame teineteist,» punastasid sa nagu poisike.»

«Kunstnikud ei tea midagi armastusest. Mu sõber Granacci nimetab armastust meelelahutuseks.»

«Kuidas siis sina seda kujutled?»

«Kas niimoodi, nagu mina sinu vastu tunnen?»

«Jah.»

«Nagu jõgi . .. mis paiskab mehe keha mööda kaljuse kuristiku põhja, viib ta kaasa tõusuveega . . .»

«Ja siis?»

«Ma ei suuda rohkem rääkida ...»

Rüü avanes, libises õlgadelt alla. Ta tõstis käed, vabastas paar sõlge ja kuldjuuste pikad palmikud langesid vööni. Tema liigutustes polnud mingisugust himurust, vaid pigem seda lembust,

mida Michelangelo oli oma mälus talletanud. Armastus oleks nagu olnud tema loomulik eneseväljendusvahend.

Hiljem lebasid nad teineteise embuses kahekordse vaiba all, millel oli taevassinine linane kant ja täidetud peenvillaga.

«Jõgi...?» kiusas tüdruk,

... ja uhub ta siis merre.»

«Sa oled leidnud armastust?»

«Mitte pärast sind.»

«Roomas on ju naisi küll saada.»

«Seitse tuhat. Mu sõber Balducci luges need igal pühapäeval üle»

«Sina ei tahtnud neid?»

«Niisugune armastus ei sobi minule.»

«Sa pole mulle iial näidanud oma sonette.»

«Üks jutustas siidiussist:

Ah, võiksin olla hauras loor su üll
ja kleidina sind varjata kui askust, ja
oodata koos uue päeva algu.

Kui õnnis oleks päev see küll,
kui kingana ma kannaksin su raskust
ja märjal teel võiks suudelda su jalgu.»

Clarissa pidas värssidest lugu.

«Kust sa teadsid, et mul on kaunis rind? Sa oled mind näinud ainult riides.»

«Sa unustad minu ameti.»

«Aga see teine sonett?»

Michelangelo luges mõningaid ridu oma esimesest, piinast tekkinud stantsidest:

Oi, lillepärja otsatumat rõõmu,
kel embuses on hele juustekuld;
ja iga ätse uhkab kiretuld,
kui laubalt ammutab ta suudlussõõmu.

«Ma olen kuulnud, et se oled imetlusväärne kujur. Reisijad räägivad sinu «Pietast» ja «Taavetist». Sina oled aga ühtlasi luuletaja.»

«Mu õpetaja, messere Benivieni oleks rõõmus, kui kuuleks su sõnu.»

Nad lakkasid kõnelemast, ühinesid uuesti. Clarissa sosistas talle kõrva, hoides tema nägu vastu oma kaela ja õlga, libistas oma käe üle hästiarenenud õlgade,

tugevate lihaseliste käsivarte, milletaolisi Michelangelo oli käinud joonistamas Maiano kivimurdjate hulgas.

«Armastada armastuse pärast. .. Kui imelik. Mulle meeldis Marco. Bentivoglio tahtis ainult, et teda lõbustataks. Homme lähen kirikusse pattu pihtima, kuid ma ei usu, et see armastus oleks patt.»

«Jumal leiutas armastuse. See on kaunis.»

«Kas võiks see olla meile pahareti poolt saadetud kiusatus?»

«Kurat on inimese leiutis.»

«Kas pahet polegi siis olemas?»

«Inetus on pahe.»

5.

Ta saabus Juliuse sõjalaagrisse Reno jõe kaldal läbi sügava lume. Julius vaatas oma sõjavägesid üle, seljas tohutu karusnah-kadega vooderdatud mantel, mis ulatus lõuani, peas hall villane kapuuts, mis kattis ta kõrvad, lauba ja suu. Ilmselt ei meeldinud Juliusele ta sõdurite seisund, sest ta sõimas oma ohvitsere kõvade sõnadega, nimetades neid «vargaiks ja röövleiks».

Aldovrandi oli talle jutustanud anekdoote paavstist: kuidas ta imetlejad olid teda ülistanud «sõdurieluks sobivaks meheks», sest ta veetis pikki tunde oma vägede hulgas kõige halvemagi ilmaga, suutis nende kombel taluda raskusi, vandus nagu nemadki, näis vana testamendi prohvetina, tormates rivide vahel edasi-tagasi, karjudes käsklusi, lastes üksusi endale karjuda: «Püha Isa, me peame teid meie kõrgeimaks käskijaks!». Ja ta vandujad sosistasid oma rusikate taga: «Püha Isa, tõepoolest! Papist pole muud järele jäänud kui kuub ja nimi.»

Julius läks telki, mis oli kaetud soojade karusnahkadega. õukondlased ja kardinalid kogunesid ümber trooni.

«Buonarroti, ma mõtlesin valmis, mida ma paneksin sind mulle raiuma.   Võimsa pronkskuju. Minu portree, ametirüü seljas Ja kolmekordne tiaara peas.»

«Pronkskuju!» See oli valuline hüüe, mis tungis ta sisemusest Kui ta oleks pidanud kaugeltki võimalikuks, et paavst sunn teda pronkskuju tegema, poleks ta iial Bolognasse tagasi tulnu Ta väitis vastu:

«See pole minu ala.»

Samasugune eriline vaikus, mida ta oli kuulnud palee söögisaalis

450

eelmisel päeval, tekkis telgis olevate prelaatide ja sõdurite hulgas. Paavsti nägu tõmbus   vihast punaseks.

«Mulle teatati, et sa lõid pronksist «Taaveti» Prantsuse marssal de Gie'le. Kas on see sinu ala, kui jutt on temast, aga pole sinu ala siis, kui jutt on paavstist?»

«Teie Pühadus, ma valmistasin selle kuju sellepärast, et ma olin sunnitud seda tegema Firenze heaks.»

«Ecco! Selle kuju teed sa paavsti heaks.»

«Püha Isa, see on halb skulptuur! See ei ole lõpetatud. Ma ei tea midagi valamisest, viimistlemisest...»

«Basta!» Paavsti nägu oli surnukahvatu, kui ta karjus metsikus vihahoos: «Kas sellest pole veel küllalt, et sa trotsid mind seitse kuud, tõrgud tagasi tulemast minu teenistusse! Isegi nüüd veel ajad mulle vastu. Sa oled parandamatu!»

«Mitte kui marmoriraiuja, Püha Isa. Lubage mul tagasi minna oma kivide juurde ja te leiate, et olen kõige leplikum töömees, kes on teie teenistuses.»

«Ma käsin sind, Buonarroti, lõpetada oma ultimaatumite esitamine. Sa teed minust pronkskuju San Petronio kirikusse ja Bologna peab kummardama seda, kui ma olen Rooma tagasi läinud. Mine nüüd ja uuri kohta peaportaali kohal. Me ehitame sulle niši, nii suure, kui portaali ja akna vaheline ruum lubab. Sa teed nii suure kuju, kui niššı mahub.»

Michelangelo mõistis, et ta peab valmistama selle õnnetu pronkskuju, kui tahab tagasi pääseda oma marmori juurde. Aga kas polnud see mitte hullem karistus kui see seitse kuud, mis ta oli juba mässuga ära raisanud?

Õhtupoolikul oli ta tagasi paavsti laagris.

«Kui suure kuju sa võid ära mahutada?» küsis Julius.

«Istuv kuju võib olla kolme-neljateistkümne jala kõrgune.»

«Kui palju see maksab?»

«Arvatavasti saab valmis valada tuhande tukatiga, kuid ma ei tunne seda eriala ega taha selle eest vastutust endale võtta.»

«Sa valad selle uuesti ja uuesti, kuni see õnnestub, ja ma annan sulle niipalju raha, et oled õnnelik.»

«Püha Isa, te võite teha mind õnnelikuks ainult lubadusega, et kui mu pronks teile meeldib, siis lasete mind asuda uuesti marmorit raiuma. Kui Teie Pühadus annab selle lubaduse, oleks mul kakskümmend sõrme pronksi modelleerimiseks.»

«Paavst ei kauple!» hüüdis Julius. «Too mulle oma joonistused n-adala pärast sellest tunnist arvates. Oled vaba!»

Alandatuna pöördus ta tagasi linna Via di Mezzo di San Mardole, ronis trepist üles Clarissa korterisse. Clarissa oli rõivasta-

451

tud tumepunasesse sügava kaelusega ja puhvkäistega siidkleiti, tumepunane sametvöö ümber piha, juuksed olid kammitud ümber pea vanikuks ja neisse oli palmitsetud kalliskive. Ta heitis pilgu Michelangelo kahvatule näole, suudles teda purunenud ninaseljale. Elu tuli tagasi mehe tuimunud meelde ja kehasse.

«Oled sa täna söönud?» küsis ta.

«Ainult alandusi.»

«Vesi on sinu jaoks soojas. Kas tahaksid pesta, et värskendada ennast?»

«Tänan sind.»

«Sa võid seda võtta köögis sel ajal, kui ma otsin sulle midagi süüa. Ma pesen sul selga.»

«Mu selga pole veel keegi pesnud.»

«Nähtavasti oled sa paljudestki asjadest ilma jäänud.»

«Ja jään tulevikuski.»

«Sa oled masendatud. On's paavstilt halbu uudiseid?»

Ta jutustas, et paavst oli nõudnud temalt peaaegu niisama suurt pronkskuju nagu oli Leonardo hiigelratsutaja Milaanos, mida ei saadud valada.

«Kui kaua aega võtab joonistuste tegemine?»

«Selleks et Juhusele meeldida? Üks tund ...»

«Siis on sul kogu nädal vaba.»

Clarissa kallas kuuma vett pikka ovaalsesse toobrisse, ulatas talle lõhnava seebitüki. Michelangelo langetas oma rõivad köögipõrandale, astus areldi kuuma vette, siis sirutas kergendusohkega jalad välja.

«Miks sa ei veeda seda nädalat siin?» küsis Clarissa, «oleksime ainult kahekesi? Keegi ei tea, kus sa oled, ja keegi ei sega sind.»

«Kogu nädala mõelda ainult armastusest! On see võimalik? Ei ainustki mõtet savist või pronksist?»

«Mina pole savi ega pronks.»

Michelangelo sirutas märjad seebised käsivarred Clarissa suunas. Clarissa kummardus.

«Kõik need aastad olen ma ütelnud, et naise vormid pole kaunid kivisse raiumiseks. Ma eksisin. Sinul on kauneim keha kogu maailmas.»

«Sa ütlesid kord mulle, et ma olen raiutud veatult.» «Roosast Crestola marmorist. Ma olen hea skulptor, kuid m; ei tabaks sind iial.»

«Sa oled minu tabanud.»

Clarissa naeris, ta pehme helisev hääl hajutas päeva viimsegi alanduse.

452

«Näe, kuivata end siin tule ees!»

Michelangelo hõõrus oma naha tugevasti punaseks, misjärel Clarissa mähkis ta teise suurrätti, asetas ta laua äärde istuma, andis ette aurava liua õhukeste vasikalihalõikude ja pisello’dega.

«Ma pean saatma sõna Gianfrancesco Aldovrandile. Ta palus mind asuda enda juurde elama.»

Clarissa jäigistus hetkeks, otsekui oleks kokku põrganud minevikuga, mille oli juba unustanud.

«Non importa, cara. Ta teadis, et ma ihaldasin sind kümne aasta eest.»

Clarissa keha lõtvus, sai tagasi kassiliku graatsia. Ta istus teispoole lauda, nõjatas näo käte vahele, vaatas meest suurte sildadega. Michelangelo sõi ahnelt. Kõht täis, lükkas ta tooli laua iärest eemale, pöördus tule suunas ja laskis leekidel noolida oma käsi ja nägu. Clarissa tuli tema jalge ette istuma, toetas selja vastu ema sääri. Läbi kleidi tunduv naise ihu puudutus põletas Michelangelot tulisemalt kui halgude kuumus.

«Ükski teine naine ei ole minus äratanud himu enda järele,» hüüdis ta. «Millega seda seletada?»

«Armastust ei saa seletada.» Clarissa pöördus, tõusis põlvile, keeras pikad saledad käsivarred ümber Michelangelo kaela. «Seda tuleb nautida.

«Ja imetella,» sosistas Michelangelo. Siis puhkes ta naerma. Olen kindel, et paavstil ei olnud kavatsust mulle teeneid osutada, kuid ta on seda teinud . . . esimest korda.»

Nädala viimasel õhtupoolikul oli Michelangelo täis sulnist raugust, ta ei suutnud tunda ühtki oma kehaosa ilma erilise pingutuseta, oli unustanud maailma mured. Ta võttis joonistuspaberi, söetüki ja naeratas märgates, et tal oli vaid tahet liigutada sütt üle paberi. Talle meenusid Dante read:

... ei sulevoodis
ega vaiba all jõua keegi kuulsusele.
Kes aga kuulsusetult oma elu kulutab,
ei jäta endast järele muud jälge,
kui suits õhus või vaht veel.

Pingutusega meenutas ta Juliust, kes istus suures troonisaalis. Appartamento Borgias oma pikas valges rüüs. Ta sõrmed hakkasid liikuma Mitu tundi joonistas ta Juliust tosinas poosis, enne leidis talle sobiva asendi: paavsti vasak jalg oli ette sirutatud,

453

parem sissepoole pööratud ja toetus aluse platvormile, üks käsivars oli tõstetud, võib-olla õnnistamiseks, teine hoidis mingit kindlat materiaalset eset. Ametirüü varjas paavsti jalad, nii et Michelangelol tuleks valada peaaegu kolmteist jalga tugevaid

pronksist riidevolte. Paljad oleksid ainult mõlema käe sõrmed ja niipalju, mis Juliuse näojoontest paistab kolmekordse tiaara alt.
«Aga paavsti nägu?» küsis Clarissa. «Püha Isa ei ole õnnelik kui ta ei tunne iseennast ära.»
«Ainuke asi, mida ma vihkan veel rohkem kui riiete tegemist on portreede valmistamine. Nagu mu sõber Jacopo Galli ütles vanasti: «Pärast magusrooga tuleb hapu kaste».»
Määratud tunnil ilmus ta Juliuse ette, visandid peos. Paavst oli vaimustatud.
«Noh, näed, Buonarroti, mul oli õigus: sa oskad küll teha pronkskujusid.»
«Vabandage, Püha Isa, see pole veel pronks, see on söejoonis, Kuid ma annan oma parima, et pääseksin tagasi Rooma oma marmorit raiuma. Ja kui te annaksite nüüd oma varahoidjale käsu maksta mulle mingi summa, ostan tarbeid ja asun tööle.»
Julius pöördus messere Carlino, paavsti laekuri poole ning ütles: «Sa pead andma Buonarrotile kõik, mis ta vajab.»
Laekur, kollakaskahvatu, õhukeste huultega mees, andis talle kirstust sada tukatit.
Michelangelo saatis sõna Argientole, kes asus üsna lähedal Ferraras, ja kirjutas Manfidile, Signoria uuele heeroldile, küsides, kas on võimalik kaks Duomo teenistuses olevat pronksivalajat Lapo ja Lotti saata Bolognasse teda paavsti kuju valamisel aitama.
Ta pakkus head tasu.
Ta üüris endise vankrikuuri Via de' Toschil, Toskaana tänaval, millel oli kõrge lagi, kivimüürid ja ebatasane oranživärviline tellispõrand. Taga asus aed, kuhu pääses uksest, ja suur lee keetmiseks. Seinad ei olnud sada aastat näinud tilkagi värvi, kuid erinevalt Rooma tubadest olid nad kuivad, niiskuse jälgi ei paistnud kuskilt. Järgmine peatus oli pruugitud mööbli kaupluses, kust ta leidis kümme jalga laia prato abieluvoodi. Kummaski küljes ja otsas oli madal jalalaud, mida kasutati pingina ja panipaigana. Voodi juurde kuulusid baldahhiin, eesriided ja vana ja mühklik kuid puhas jõhvmadrats. Ta ostis ka köögilaua ning paar värvimata puust tooli.
Argiento tuli Ferrarast ja selgitas, et ta polnud saanud lahkuda venna talust, siis kui Michelangelo oli teda kevadel Rooma kutsunud. Ta korraldas leele oma köögi.
454
«Ma tahaksin õppida pronksi valama,» ütles ta Michelangelole, küürides algul puhtaks seinad, siis põranda.
Lapo ja Lotti jõudsid kohale kaks päeva hiljem, ahvatletuna kõrgema palga pakkumisest, kui nad said Firenzes. Lapo oli nelikümmend üks aastat vana, kasvult hulga väiksem kui Michelangelo. Ta oli nii ausa näoga, et Michelangelo tegi talle kohustuseks osta kõike vajalikku: vaha, savi, lõuendit, ahjutelliseid. Lotti, kes oli õppinud Antonio Pollaiuolo töökojas kullassepaks, oli sale purpurivärvilise näoga neljakümne kaheksa aastane kohusetundlik arnetimees ja teenis valumeistrina Firenze suurtükitöökojas.
Prato abielusäng osutus kasulikuks: kui Lapo oli ära ostnud kõik varud ja Argiento hankinud toitu ja mõningaid keedunõusid kööki, olid sada tukatit otsas. Kõik neli meest magasid koos ühes sängis, mille kümme jalga oli küllalt nii lai, et neil kõigil oli mugav olla. Ainult Argiento oli õnnetu, ta kurtis Michelangelole: «Kõik maksab kole palju! Kõik poed on nii täis õukondlasi ja preestreid, et minutaolist vaest meest keegi ei teenigi.»
«Kannatust, Argiento, lähen palun messere Carlinolt raha juurde, siis ostan sulle uue särgi ja sa võid juukseid lõigata.»
«Pole tarvis,» vastas Argiento, kes näis nagu pügamata lammas, «habemeajajad võtavad kahekordse hinna.»

Messere Carlino kuulas Michelangelo palvet süngelt mõtlike silmadega.

«Nagu enamik tavalisi inimesi, Buonarroti, mõistate te valesti paavsti laekuri ülesannet. Minu ülesanne pole mitte raha anda, raid leida teid, kuidas raha andmisest keelduda.»

Michelangelo ütles jonnakalt: «Ega mina pole tahtnudki seda kuju teha. Te kuulsite, kui ma ütlesin, et paljad kulud on tuhat tukatit. Püha Isa käskis teid kulud mulle kinni maksta. Ma ei saa asutada pronksi valukoda ilma rahata.»

«Mis te tegite esimese saja tukatiga?»

«See ei puutu teisse. Paavst ütles, et annab mulle nii palju at»a, et oleksin õnnelik.»

"Kogu maailmas pole olemas niipalju raha,» tähendas Carlino tuimalt.

Michelangelo kaotas kannatuse ja nimetas laekurit solvava toskaana sõimunimega. Carlino võpatas ja näris alahuult.

«Kui te ei anna mulle teist sada tukatit,» ütles Michelangelo, «lähen paavsti juurde ja teatan talle, et te takistate mul tööd damast.»

«Tooge mulle kviteeritud arved esimese saja tukati kohta ja kirjalik eelarve, milleks te kavatsete kulutada järgmised sada tukatit. Ma pean paavsti arved korras hoidma.»

455

«Te olete nagu aedniku koer, kes ei söö ise kapsaid ega las ka teistel süüa.»

Tontlik naeratus libises kiiresti laekuri silmakulmudelt üle ta huultele, mis avanesid nagu kassakapp. «Minu ülesandeks on inimesi mind vihkama panna. Siis pöörduvad nad nii harva tagasi kui võimalik.»

«Mina tulen tagasi.»

Lapo vaigistas teda. «Ma mäletan, mis ma olen kulutanud. Kirjutan arved üles.»

Michelangelo läks üle Piazza Maggiore, siis piki San Petronio lahtist sammaskäiku, mida ääristasid pankurite majad ja Bologna ülikool, ületas Borgo Salamo ja suundus kagusse Piazza San Domenicole. Kirikus, kus õhk oli raske hommikuse jumalateenist viirukisuitsust, läks ta otseteed Dall' Arca marmorsarkofaagi juurde, endamisi naeratades, kui ta silmitses oma tüsedat kotka tiibadega contadino-poissi, silitas hellalt eakat Püha Petroniust, kes hoidis süles Bologna mudelit, näol arukas pühaku ilme. Ta kummardus nuusutama noore Püha Prokuluse puhtaid valgeid kristalle, vaatas pühaku vöötatud särki, kaunilt rihmaga seotud sääri. Äkki ajas ta end sirgu. Püha Prokulus oli purustatud kahest kohast ja kohmakalt parandatud.

Ta tundis, et keegi vaatab teda, pööras ümber ja nägi meest, kel oli munakujuline pea, ülalt kitsam kui alt, kelle rinda kattis närune särk ja kelle paisuvad käsivarred ja õlad olid bolonja savist oranžkollased.

«Vincenzo!»

«Tere tulemast Bolognasse!»

«Sa lurjus, sa viisid täide oma lubaduse, et purustad marmorkujudest.»

«Sel päeval, mil see puruks löödi, olin ma maal, tegin telliseid. Võin seda tõestada.»

«Selle eest sa hoolitsesid!»

«Nõnda võib juhtuda edaspidigi. On sihukesi jõledaid inimesi kes ütlevad, et sinu paavsti kuju sulatatakse üles samal päe kui paavsti sõdurid lahkuvad Emiliast.»

Michelangelo kahvatas. «Kui ma teatan sellest Pühale la laseb ta sind turul neljaks tükiks kiskuda.»

«Mind? Mina olen ju kõige ustavam inimene. Ma kavatsen praegu põlvitada ja selle ees risti ette lüüa. Need on teised skulptorid, kes ähvardavad.»

6.

Ta alustas tuliselt tööd, teda kihutas tagant raev lõpetada enne, kui oli alanudki. Lapo ja Lotti teadsid, mida võis valada, andsid talle nõu, kuidas ehitada tugisõrestik, millele tehti vahamudel, kuidas kavandada suurendatud savimudelit. Nad töötasid koos külmas tõllaruumis, mida Argiento tuli soojendas ainult paari jala raadiuses. Kui tuleks soojem ilm, pöörduks ta tagasi suletud õue San Petronio tagaküljel, kus ta oli raiunud oma varasemad marmorkujüd. Ta vajab niisugust välisruumi, kui Lapo ja Lotti hakkavad ehitama hiigelsuurt sulatusahju neljateistkümne jala kõrguse pronkskuju jaoks.

Aldovrandi saatis talle modelle, levitas kuuldust, et need mehed, kes kõige rohkem sarnanevad paavst Juhusega, saavad eritasu. Michelangelo joonistas varavalgest pimedani, Argiento küpsetas ja puhastas, Lotti ehitas väikese tellisahju, et katsetada kohalike metallide kokkusulamist. Lapo tegi sisseoste ja maksis model-lidele.

Toskaanalased ütlevad, et isu tulevat süües. Michelangelo leidis, et oskus tuleb töötades. Kuigi ta ei pidanud savi modelleerimist päris raidkunstiks, sest see oli ainult juurdelisamise kunst, sai talle siiski selgeks, et ta loomus ei luba tal töötada halvasti. Nii kuidas ta pronksi vihkaski, püüdis ta luua paavstist parima pronkskuju, mis ta enesest suudab välja pigistada, isegi kui selleks kuluks aega mitmekordselt. Paavst ei olnud kohelnud teda õigesti ei Roomas ega siin Bolognas, kuid see ei vabastanud teda kohustusest teha ise õigesti. Ta valmistab selle pronkshiiglase nii, et see toob au nii temale endale kui ka Buonarroti nimele. Kui see ei too talle paavsti poolt lubatud õnne ega loomingulist vaimustust, mis tuleb marmoriraiumisest, siis see oleks teisejärgulise tähtsusega. Michelangelo oli omaenese iseloomu ohver, mis sundis teda andma oma parima, kuigi ta meelsamini poleks teinud mitte midagi.

Ta ainus rõõm oli Clarissa. Kuigi ta sageli töötas veel pärast pimeda tulekut, joonistades ja modelleerides küünlavalgel, õnnestus tal paar õhtut nädalas näpata ja veeta need tema juures. Hoolimata sellest, mis tunnil ta sinna jõudis, oli toit kolde äärel soojas ja pajad täis kuuma vett ovaalse toobri jaoks.

«Sa ei söö just väga palju,» tähendas Clarissa, kui nägi, et Michelangelo ribid hakkavad läbi naha paistma. «Kas tuleb see sellest, et Argiento on halb kokk?»

«Rohkem sellest, et paavsti laekur on mu kolm korda minema ajanud, kui ma olen käinud raha palumas. Ta ütleb, et mu

457

arved on võltsitud, ent Lapo paneb kirja iga liiri, mis ta kulutab.»

«Kas sa ei võiks tulla siia sööma igal õhtul? Siis saaksid vähemalt ühe korra päevas korralikult süüa.»

Clarissa naeris, kuuldes omaenese sõnade kaja kõrvus.

«Ma kõnelen nagu naine. Bolognas on meil kõnekäänd: «Naised ja tuul on vääramatult kurjad».»

Michelangelo pani käe tema ümber, suudles ta kuumi värisevaid huuli.

«Kuid kunstnikud ei abiellu?» lisas Clarissa.

«Kunstnik elab kõikjal. Ma ei saa sulle lähemale tulla.»

Clarissa vastas ta suudlustele. «Me ei räägi enam tõsist juttu. Minu majas pead sa olema ainult õnnelik.»

«Sina pead paremini lubadusi kui paavst.»

«Ma armastan sind. Selletõttu on see kergem.»

«Ma loodan, et kui ta näeb iseennast neljateistkümne jala suurusena pronksis, on ta nii rahul, et temagi hakkab mind armastama. Ainult sel teel võin ma tagasi pääseda oma marmorsammaste juurde.»

«On nad nii kaunid?»

««Vaata, sa oled ilus, mu sõbrake, vaata, sa oled! Su silmad on kui tuikese silmad, su hiuste tukkade vahel. Su kael on kui Taaveti torn, mis sõjariistade hooneks üles ehitatud; kael tõuseb uhkelt, üllalt ehituna. Sinu rinnad on kui kaks vasikat, mis väikese hirve kaksikud, kes lillekeste seas söövad... Sa oled hoopis ilus, mu sõbrake, ja sinu sees ei ole viga.» Samasugused on minu marmorsambad ...»

Post saabus kodunt üle Futa mäekuru ebakorrapäraselt. Michelangelo ootas uudiseid perelt, kuid enamasti sai ta rahapalveid. Lodovico oli leidnud talu Pozzolaticost. See oli hea sissetulekuga koht, kuid käsiraha tuli kohe ära maksta. Kui Michelangelo võiks saata viissada floruni, võib ka kolmsada .. . Buonarrotolt ja Giovansimonelt, kes töötasid mõlemad Strozzi villakaupluses Porta Rossa lähedal, tuli harva kirju, milles poleks olnud ridu: «Sa lubasid meile kaupluse. Oleme väsinud töötamast teiste kasuks. Me tahame teenida palju raha ...»

Endamisi pomisedes: «Ka mina,» mässis Michelangelo ennast vaipa külmas tõllakuuris, kui ta kolm abilist magasid prato voodis, ja vastas perekonnale:

«Kohe, kui ma tulen Firenzesse, aitan teil asutada oma äri või kompanii, nõnda nagu te soovite. Püüan hankida raha teie talu käsirahaks. Ma mõtlen, et olen valmis oma kuju valama

458

paastuaja keskpaiku, seepärast paluge jumalat, et see õnnestuks, sest kui see õnnestub, saan ehk paavsti soosingu osaliseks...»

Ta veetis tunde, jälgides Juliust, joonistades teda mitmesugustes asendites; missat lugemas, rongkäigus, õukonna keskel, vihaselt karjumas, möirgavalt naermas mõne õukondlase nalja peale, toolil nihelemas, kui ta võttis vastu saatkondi kogu Euroopast; liuni ta lõpuks tundis oma joonistuste kaudu paavsti keha iga lihast, luud ja kõõlust ta rõivaste alt. Siis pöördus ta tõllakuuri ja asus modelleerima vahast või savist iga iseloomulikku pöörakut või käänakut.

«Buonarroti, millal ma näen valmis tööd?» küsis paavst jõulupühal pärast missat katedraalis. «Ma ei tea, kui kaua ma veel asun siin õukonnaga, pean tingimata Rooma tagasi pöörduma, Teata mulle, kui sa oled valmis, ja ma tulen su töötuppa.»

Kannustatud sellest lubadusest, töötasid Michelangelo, Lapo ja Lotti ning Argiento ööd ja päevad, ehitades kolmeteistkümne jala kõrguse puitsõrestiku, lisades siis aeglaselt, tükk-tükilt, lapitsa-täis lapitsatäie järele juurde savi, et luua mudelit, millest saaks valada pronkskuju. Ta lõi alasti paavsti kuju, kes istus oma suurel troonil, üks käsi üles tõstetud, vasak jalg ette sirutatud, nõnda nagu ta oli teda kujutanud oma jooniselgi. Ta tundis lausa rõõmu, nähes Juliuse tõelist kuju enda ees tohututes mõõtmetes, tõelisena kompositsioonilt, joonelt, massilt, liikumiselt. Ta mähkis suuri linaseid kangapakke teise kuju ümber, mille talle ehitasid Argiento ja Lotti, ära kasutades õuelt võetud pori, nagu ta Roomas oli kasutanud Tiberi savi, sest ta tahtis näha, kuidas paavsti ameti-rüü volte tuleks kõige paremini kujundada, nii et need ei varjaks all olevat lõõmavat kuju.

Omaenda loomisinnu vangina töötas ta süvenenult kakskümmend tundi päevas, siis viskas end voodisse Argiento ja Lotti vaheie. Jaanuari kolmandal nädalal läks ta paavsti jutule.

«Kui Teie Pühadus tuleks mu töökotta, mudel on valmis heakskiitmiseks.»

«Suurepärane! Ma tulen täna õhtupoolikul!»

«Tänan. Ja kas tooksite ka oma laekuri kaasa? Tema näib arvavat, et mina ehitan kuju Bologna vorstidest.»

Julius saabus õhtupoolikul messere Carlino saatel. Michelangelo oli katnud oma parima tooli vaibaga. Paavst istus sellel vaikides, uurides oma portreed.

Julius oli rahul. Ta tõusis, kõndis mitu korda ümber mudeli, Puistas märkusi ta täpsuse ja sarnasuse kohta. Siis peatus ta kuju ees, vaadates hämmeldunult selle paremat kätt, mis oli tõstetud upsaka, peaaegu metsiku žestiga.

459

«Buonarroti, kas see käsi kavatseb õnnistada või needa?»

Michelangelo pidi midagi välja mõtlema, sest see oli paavsti lemmikliigutus, kui ta istus oma troonil ja valitses kristlikku maailma.

«Parem käsi, mis on tõstetud, Püha Isa, käsib bolonjalasi olla sõnakuulelikud, kuigi olete Roomas.»

«Ja vasak käsi, mida see peaks hoidma?»

«Kas raamatut?» küsis Michelangelo.

«Raamatut?» hüüdis paavst pilkavalt. «Mõõka! Ma pole mõni õpetlane. Mõõka!»

Michelangelo võpatas.

«Kas Püha Isa ehk hoiaks oma vasakus käes uue Püha Peetruse kiriku võtmeid?»

«Bravissimol Me peame pigistama igalt kirikult suuri summasid ehitustööks ja võtmesümbol aitab meid.»

Heites pilgu Carlinole, lisas Michelangelo:

«Ma pean ostma seitse-kaheksasada naela vaha, et ehitada mudelit ahju jaoks....»

Paavst andis loa raha maksta ja läks välja oma kaaskonna juurde, kes ootas tänaval. Michelangelo saatis Lapo poodi vaha järele. Lapo pöördus peagi tagasi.

«Ma ei saa seda odavamalt kui üheksa floriini ja neljakümne soldi eest sada naela. Parem osta kohe, sest see on hea kaup.»

«Mine tagasi ja ütle neile, et kui nad lasevad alla need nelikümmend soldot, siis võtan selle.»

«Ei, bolonjalased on viimased, kes laseksid ühtki liiri sellest alla, mis nad küsivad.»

Michelangelot häiris mingi võõras toon Lapo hääles. «Siis oodaku homseni.»

Kui Lapo oli muuga ametis, ütles Michelangelo tasakesi Argientole: «Mine samasse kauplusse ja küsi uuesti hinda!»

Argiento tuli tagasi ja sosistas: «Nad küsivad ainult kaheksa ja pool floriini ja ma võin sellest veel vahetasu maha kaubelda.»

«Seda ma arvasin isegi. Lapo aus nägu on mind petnud. Carlinol oli õigus. Säh, võta raha, palu kviitung ja oota, kuni nad toovad selle oma vankril kohale.»

Oli juba pime, kui eesel peatus tõllakuuri ees ja mehed kandsid sisse mähitud vahapallid. Pärast nende lahkumist näitas Michelangelo Lapole arvet.

«Lapo, sa oled minu arvel endale vahelt teeninud. Kõigepealt, mis sa oled ostnud?»

«Miks ma poleks pidanud seda tegema?» küsis mees, ilmet muutmata. «Kui sa maksad nii vähe.»

460

«Vähe? Olen sulle andnud kakskümmend seitse floriini viimase kuue nädala jooksul, palju rohkem kui sa teenisid Duomos.»

«Kuid me elame ju nii viletsasti! Ei saa tarbeks süüagi!»

«Sa sööd sedasama, mis meiegi,» urises Argiento, jämedate nukkidega käed rusikasse tõmbunud. «Toit on turgudel kallis, õukond ja külalised ostavad kõik eest ära. Kui sa oleksid varastanud vähem, oleks meil kõigil rohkem süüa olnud.»

«Restoranides on toitu ja veinipoodides veini. Ja naisi Bordellide tänavas. Mina ei taha elada niiviisi, nagu teie elate.»

«Siis mine Firenzesse tagasi,» ütles Michelangelo kibedalt, kus võid elada paremini.»

«Lasete mind lahti? Te ei tohi seda teha! Ma olen rääkinud kõigile, et olen ettevõtte kunstnik ja paavsti soosingus.»

«Siis lähed kohe tagasi ja ütled neile, et oled valelik ja varas.»

«Ma kaeban sinu peale Signorias. Ma räägin kogu Firenzele, missugune kitsipung sa oled ...»

«Ole hea ja anna tagasi need seitse floriini, mis ma andsin sulle tulevaseks tööks ette!»

«Ei iialgi! Ma hoian need oma kodureisi rahaks.»

Ta hakkas oma asju kokku pakkima. Lotti tuli Michelangelo juurde ja ütles vabandades: «Ma kardan, et ka mina pean lahkuma.»

«Kuid miks, Lotti? Sa pole teinud midagi halba. Me oleme olnud sõbrad.»

«Ma imetlen teid, messere Buonarroti, ja loodan, et võin veel kunagi tulevikus teiega koos töötada. Kuid ma tulin koos Lapoga ja pean temaga koos ka minema.»

Sel õhtul olid Michelangelo ja Argiento kahekesi tühjas kajavas tõllakuuris ega suutnud süüa stufato't, mille Argiento oli keetnud. Michelangelo ootas, kuni Argiento jäi magama määratu suures voodis, läks siis Aldovrandi majja, kirjutas täieliku aruande Signoria heeroldile ja teise kirja oma isale. Siis läks ta mööda tühje tänavaid Clarissa juurde ja leidis ta magamas. Külmetades, närvilisena sisemisest pettumusest ja värisedes raevust puges ta vaiba alla, soojendas oma keha, surudes Clarissat oma sülelusse. Ent see oli kõik. Ta oli mures ja närviline, lebas pärani silmi. Õnnetuolek ei sobi armatsemiseks.

7.

Ta ei kaotanud mitte üksnes Lapo ja Lotti, vaid ka Clarissa. Paavst teatas, et ta pöördub Rooma tagasi paastuajaks. Michelangelol jäi seega ainult mõni nädal aega vahamudeli lõpetamiseks ja sellele paavsti heakskiidu saamiseks. Ilma kogenud abilisteta, ilma pronksivalajateta, keda Emilias ei leidunud, tähendas see, et ta pidi töötama need nädalad ööd ja päevad, mõtlemata toidule, unele, puhkusele. Neil harvadel tundidel, mil ta suutis end tööst eemale kiskuda, ei olnud tal aega istuda Clarissa seltsis, kõnelda temaga, rääkida talle, mis ta teeb. Ainult siis, kui ta ei suutnud enam talitseda oma kirge, kui nälg Clarissa järele kihutas ta pimesi läbi tänavate, läks ta, haaras tema, omandas tema, ja lahkus siis jälle kohe. Ainult selle tillukese kübemekese oli töö jätnud talle järele armastusest. Clarissa oli kurb, ta andis endast üha vähem iga kord, kui Michelangelo tuli, kuni ta ei andnud enam mitte midagi ja nende sülelus ei meenutanud enam üldse nende endise armastuse täielikku ilu.

Lahkudes ühel õhtul Clarissa juurest, uuris Michelangelo oma küüsi, mis olid vahast laigulised.

«Clarissa, mul on kahju, et asjad on läinud nii.» Clarissa tõstis käed, siis langetas need lootusetult. «Kunstnikud elavad kõikjal... ja mitte kuskil. Sa elad selle pronkskuju sisemuses. Bentivoglio saatis oma teenri ja vankri Milaanost, mis viib mu sinna.»

Paar päeva hiljem külastas paavst töökoda viimast korda, kiitis mudeli heaks, käe, mis hoidis Püha Peetruse võtmeid, näo, mis oli üheaegselt karm ja lahke. Juhusele

meeldis oma kuju, ta andis Michelangelole oma õnnistuse, samuti korralduse Antonmaria da Lignanole, bolonja pankurile, jätkata talle kulude kinnimaksmist.

«Hüvasti, Buonarrotti, kohtume Roomas.»

Lootus välgatas Michelangelo meeles. «Siis jätkame haua-monumenti .. . ma mõtlen marmorkujusid?»

«Ainult jumal võib ennustada tulevikku,» ütles paavst ülevalt.

Kuna Michelangelo vajas tingimata pronksivalajat, kirjutas ta uuesti Firenzesse heeroldile, paludes teda saata kohale meister Bernardino, Toskaana parima valaja. Heerold kirjutas, et meister Bernardino ei saa tulla. Michelangelo otsis maalt, kuni ta leidis ühe prantsuse kahurivalaja, kes nõustus tulema, ehitama suure ahju ja valama tema kuju. Ta pöördus tagasi Bolognasse ootama.

462

Prantslane ei tulnudki. Ta kirjutas uuesti Firenzesse. Seekord nõustus meister Bernardino tulema, kuid alles mitme nädala pärast, kui ta lõpetab oma tööd Firenzes.

Harukordne kuumus algas märtsikuu algul ja hävitas kevadise saagi. Paks Bologna muutus kõhnaks Bolognaks. Katk käis ikalduse kannul ja ründas paari päevaga neljakümmend perekonda. Need, kes kukkusid maha tänavale, jäeti sinna, sest keegi ei julgenud nende laipu puudutada. Michelangelo ja Argiento viisid oma töökoja tõllakuurist üle San Petronio kõrval olevasse õue, kus vahel tundus liikuvat tuuleõhku.

Meister Bernardino saabus maikuu kõrvetavas kuumuses. Ta kiitis heaks vahamudeli, ehitas hiigelsuure tellisahju keset õue. Järgnes nädalaid katsetamist ahjudega, uuriti, kuidas metallid kokku sulavad, valmistati katvat koorikut tuhast, mullast, hobusesõnnikust ja karvadest, kinnitati siis kohale kiht kihi peale ja kaeti vahaga poole vaksa paksuselt. Michelangelo kees kärsitusest, et pääseks valama ja seejärel koju.

«Me ei tohi kiirustada,» hoiatas teda Bernardino. «Üks ettevaatamatu samm, ja kogu meie töö on luhtunud.»

Ta ei tohi kiirustada, kuid sellest on juba üle kahe aasta, kui ta astus paavst Juhuse teenistusse. Ta on kaotanud oma maja, oma aastad, ja ta pole suutnud säästa ainustki skuudot. Niipalju kui ta mõistis, oli tema ainuke, kes ei saanud mingit kasu kokkupuutumisest paavstiga. Ta luges uuesti isa kirja, mis oli saabunud just alles täna hommikul ja milles nõuti jälle raha teiseks imetlusväärseks mahutamisvõimaluseks. Üksikasjadest Lodovico ei söandanud kirjutada, need tuli hoida saladuses kartusest, et mõni võiks need eest ära näpata. Kuid ta pidi saama kakssada floriini otsekohe, või ta kaotab suure äritehingu ja ta ei andesta Michelangelole iial tema ihnsust.

Tundes, et nii Püha Isa kui ka ta oma lihane isa kasutavad teda ära oma huvides, läks Michelangelo Antonmaria da Lignano panka. Ta esitas Juliuse juures asjatult veedetud kahe aasta arvud ja üksikasjad, oma tungiva vajaduse. Pankur oli kaastundlik.

«Paavst volitas mind teile maksma ainult ostetud tarvete eest. Kuid meelerahu on ka tähtis tarve kunstnikule. Aga tehkem kompromiss: ma annan teile ette sada floriini tulevasteks vajadusteks ja te võite raha kohe täna koju saata.»

Aldovrandi käis sageli vaatamas ettevalmistusi. «See sinu pronks teeb minu veel rikkaks meheks,» tähendas ta, pühkides laupa, kui ahju proovimine muutis töökoja elavaks põrguks.

«Kuidas nõnda?»

«Bologna veab kihla, et sinu kuju on liiga suur valamiseks. Head võiduvõimalused! Mina võtan vastu kõik need kihlveod.»

«Küll see valatakse,» vastas Michelangelo süngelt. «Olen jälginud meister Bernardino iga liigutust. Ta võiks teha pronksi ilma tuletagi.»

Aga kui nad lõpuks juunis valasid, läks midagi viltu. Kuju tuli hästi välja vööni, ülejäänud materjal, peaaegu pool metalli, jäi ahju. See ei sulanud. Selleks et seda kätte saada, oli vaja ahi lammutada. Hirmunult hüüdis Michelangelo:

«Mis siin võis minna valesti?»

«Ma ei tea. Seda pole mul iial varem juhtunud.» Bernardino oli niisama õnnetu nagu Michelangelogi. «Teises vase ja messingi pooles pidi olema mingi viga. Mul on nii häbi!»

Michelangelo vastas käheda häälega: «Sa oled hea ametimees ja sa oled kogu südamega töö küljes. Kuid igaühel, kes midagi teeb, äpardub vahel midagi käes.»

«Ma olen nagu haige. Homme hommikul algan uuesti otsast peale.»

Bolognas oli nagu Roomas ja Firenzeski oma teadete kiire edasiandmise süsteem. Silmapilguga teadis kogu linn, et Michelangelol oli paavsti kuju valamine äpardunud. Rahvas hakkas voolama õue, et seda oma silmaga näha. Nende hulgas oli ka Vincenzo, kes patsutas sulatusahju alles sooje telliseid võidukalt ja hüüdis:

«Ainult bolonjalane teab, kuidas Bologna telliseid kasutada ja kuidas Bologna kujusid teha. Keri tagasi Firenzesse, sa käpard!»

Michelangelo pöördus, et otsida raudkangi. Aldovrandi saabus parajal ajal kohale, käsutas Vincenzo otsekohe õuest minema ja saatis siis teisedki välja.

«Kui tõsine see äpardus on, Michelangelo?»

«Ainult poolenisti. Kohe, kui ahju jälle üles ehitame, võime selle uuesti vormi valada. Kui metall sulab, siis on kõik korras.»

«Järgmisel korral õnnestub.»

Kui Bernardino astus järgmisel hommikul õue, oli ta näost roheline.

«Küll on see õel linn! Nad arvavad, et nad on võitnud meie äparduse tõttu.»

«Nad ei salli firentselasi ja ma arvan, et nad ei salli samuti paavsti. Kui meil äpardub, saavad nad kaks kärbest ühe pronkskujuga.»

«Ma ei julge oma silmi tänaval tõsta.»

«Elame siin õues senikaua, kuni valame uuesti.»

Bernardino töötas sangarlikult ööd ja päevad, ehitas ahju uuesti

464

üles, vaatas üle ahjust vormi viivad kanalid, uuris metalli, mis polnud segunenud. Lõpuks, juuni keskpaiku, pimestavas päikeselõõmas, valas ta uuesti. Nad ootasid närviliselt, kui kuum metall hakkas aeglaselt vormi voolama. Siis ütles Bernardino: «Sul ei ole mind enam vaja. Ma lahkun Firenzesse koidu ajal.»

«Aga kas sa ei taha näha, kuidas kuju õnnestub? Kas kaks poolt ühinevad hästi? Siis võid sa bolonjalastele näkku naerda.»

Bernardino tõrjus selle mõtte väsinult tagasi. «Ma ei taha kättemaksu. Ainult minema pääseda. Kui maksad, mis mulle võlgned, lahkun kohe.»

Michelangelo jäi üksinda tulemusi ootama. Ta pidi istuma kolm nädalat, käed rüpes, samal ajal kui maa kõrbes põuas ning Argientol oli üha raskem leida puuvilja ja juurvilja turult, kuni vorm jahtus niivõrd, et ta võis selle lahti võtta.

Bernardino oli oma töö teinud. Kuju kaks poolt olid ühinenud ilma tõsisemate vigadeta. Pronks oli punane ja kare, kuid vigu ei paistnud. «Paar nädalat viilimist ja poleerimist,» mõtles Michelangelo, «ja minagi võin astuda oma teed.»

Ta oli alahinnanud ülesande ulatust. August, september, oktoober möödusid, vett ei saanud enam mingisuguse hinna eest, ja kogu aja tegid nad Argientoga vastikut käsitööd, sest kumbki neist ei mõistnud pronksi iseloomu. Nende sõõrmed olid täis viilimise ja kraapimise puru. Paistis, et nad olid mõistetud igavesti viimistlema seda kohutavat kuju.

Novembris sai kuju lõpuks valmis, see oli häilitud läikivasse tumedasse tooni. Sellest oli möödunud terve aasta, kui Michelangelo oli tulnud Bolognasse. Ta läks Antonmaria juurde ja palus teda töö lõplikult üle vaadata ja anda talle lahkumisluba. Pankur oli rõõmus lõpptulemusest.

«Sa oled ületanud Püha Isa suurimadki lootused.»

«Ma jätan selle teie hoolde.»

«Te ei või nii teha.»

«Miks mitte?»

«Sain paavstilt käsu, milles öeldakse, et te peate ta korralikult üles seadma San Petronio esisele.»

«Kuid minu lepingus on öeldud, et ma võin lahkuda, kui olen kuju lõpetanud.»

«Paavsti viimast käsku tuleb kuulata.»

«Kas Püha Isa ütles, et mulle tuleb maksta?»

«Ei. Ainult seda, et sa pead selle paigale asetama.»

Keegi ei teadnud õieti, miks tekkisid viivitused: alus ei olnud veel valmis, seda tuli värvida; jõulupühad lähenesid, siis kolme-

465

kuningapäev.. . Argiento otsustas venna tallu minna. Michelangeloga hüvasti jättes oli ta näol segane ilme.

«Kunstnik on nagu contadino, tema peamine lõikus on mure.» Ta ei tapnud aega, aeg tappis tema. Ta heitles üksinda laias prato voodis, põledes marmoripalavikus, igatsedes valusasti peitlit ja vasarat peos hoida, tungida valgesse kristalsesse kivisse ja tunda sõõrmeis kuivavat magusat hapukat tolmu. Ta niuded paisusid ja tuksusid Clarissa järele igatsusest teda omada; need mõlemad toimingud ühinesid müstiliselt üheks ainsaks ihaks.

Lõpuks, veebruari teisel poolel, tulid mehed, et viia kuju kaitseriide alla San Petronio esisele. Kellad helisesid kogu linnas. Kuju tõsteti nišši Della Quercia portaali kohale. Terve linn kogunes Piazza Maggiorele vilepille, trompeteid ja trumme kuulama. Hetkel, mis astroloogide arvates oli soodus Juhusele — kell kolm õhtupoolikul, eemaldati kate kujult. Rahvas hõiskas, langes siis põlvili ja lõi risti ette. Õhtul korraldati väljakul tulevärk.

Michelangelo seisis oma kulunud tööpluusis piazza teises otsas ja lahkus kellelegi märkamatult. Kui ta vaatas nišis olevat Juliuse kuju, mida valgustasid üles lendavad raketid, ei tundnud ta midagi. Isegi mitte kergendust. Ta oli kuivanud, tühi, lõpuni kulunud, liiga väsinud pikast, mõttetust ootamisest ja aja raiskamisest sellele mõtlemisega, kas ta on endale lõpuks vabaduse kätte ostnud.

Ta kõndis mööda Bologna tänavaid kogu öö, vaevalt teades, kus ta on. Tibutas külma vihma. Tal oli täpselt neli ja pool floriini. Koidu ajal koputas ta Aldovrandi uksele, et öelda sõbrale nägemiseni. Aldovrandi laenas talle hobuse, nõnda nagu ta oli teinud ka üksteist aastat tagasi.

Kui ta oli ratsutanud natuke maad mööda mäekülge, hakkas sadama paduvihma. Sadas kogu tee Firenzesse, hobuse kabjad lätsatasid märjal maal. Tee tundus lõpmatuna. Ta käed vallandusid ratsmete küljest, pea hakkas pööritama, väsimus võitis ... kuni ta kaotas teadvuse, kukkus hobuselt ja lõi pea vastu teed
ära.

8.

«Mu kallis Michelangelo,» ütles gonfaloniere Soderini, «mulle tundub, et sa ujud sagedamini poris kui kanaleemes.»

Ta nõjatus toolikorjule, kahvatu märtsipäike paistis talle näkku. Michelangelo oli kuulnud nende mõne päeva jooksul, kui ta oli pärast Firenzesse tagasipöördumist siin olnud, et Soderinil on põhjust enesega rahulolemiseks: ta andekas rändsaadik Nicolo

Machiavelli, keda ta oli kasvatanud samal viisil nagu Lorenzo de' Medici oli kasvatanud teda ennast, oli sõlminud Firenze jaoks rea kasulikke lepinguid, mis võimaldasid linnriigil elada rahus ja õitsengus.

«Kõik teated Bolognast ja Vatikanist kõnelevad, et Julius on rahul...»

«Gonfaloniere, need viis aastat, mis ma veetsin «Taavetit», «Brügge «Madonnat» ja tondo'sid valmistades, olid mu elu kõige õnnelikumad aastad. Ma tunnen nälga vaid ühe asja — marmoriraiumise järele.»

Soderini nõjatus üle laua, ta silmad välkusid.

«Signoria teab, kuidas väljendada oma tänulikkust. Ma olen volitatud sulle pakkuma toredat ülesannet: hiigelsuurt Heraklest, mis oleks võrdne sinu «Taavetiga». Kui sinu kujud on kummalgi pool Palazza della Signoria peaust, on meil olemas maailma kõige suursugusema linnriigi valitsuse sissekäik.»

Michelangelo tõmbas hinge. Hiigelsuur Herakles! See esindaks kõike seda, mis kreeka klassikalises kultuuris on tugevaimat ja : kauneimat. Il Magniiico oli teinud Firenzest Lääne Ateena; siin oli võimalik luua ühendav lüli Periklese ja Lorenzo vahele, täiendada Heraklesega tehtud varasemaid katsetusi. Ta vaikis erutusest.

«Kas ma saan oma maja tagasi? Ja ateljee, kus Heraklest raiuda?»

«See on nüüd rendile antud, kuid rendiaeg lõpeb peagi. Ma nõuan sult kaheksa floriini kuus üüri. Kui sa hakkad apostleid raiuma, saab maja jälle sinu omaks.»

Michelangelo võttis istet, teda haaras äkki nõrkus.

«Siin tahan ma elada ja raiuda kogu oma ülejäänud elu. Kui jumal ainult võtaks mu sõnu kuulda.»

Soderini küsis murelikult: «Kuidas on lood Roomas ja hauamonumendi marmorkujudega?»

«Ma kirjutasin Sangallole. Ta on paavstile selgeks teinud, et ka tulen Rooma tagasi ainult selleks, et kontrollida lepingut ja marmorsambad Firenzesse tagasi toimetada. Ma raiun neid kõiki korraga: Moosest, Heraklest, Püha Matteust, vange...»

Ta hääl oli täis rõõmu, mida ta tundis oma sisemuses. Soderini vaatas üle punaste kurerehade Firenze katuseid.

«Minu asi pole küll end segada perekonnaelusse, kuid on juba aeg, et sa isast lahku lööksid. Ma tahan, et sa läheksid temaga koos notari juurde ja kirjutaksid alla ametlikule iseseisvumistunnistusele. Senikaua on kõik raha, mis sa oled teeninud, ametlikult temale kuulunud. Pärast sinu iseseisvumist kuulub see sulle ja

sa võid seda ise valitseda. See, mis sa annad oma isale, on siis kink, aga mitte kohustus.»

Michelangelo vaikis. Ta teadis kõiki oma isa vigu, kuid ta armastas teda, oli niisama uhke nagu Lodovicogi oma perekonna nimele, soovis nagu temagi, et perekond saaks taas tagasi tähtsa koha Toskaana peenes seltskonnas. Ta raputas aeglaselt pead.

«Ei maksa, gonfaloniere. Ma pean igal juhul . andma raha temale, kuigi see oleks minu oma »

Soderini oli jonnakas. «Ma lepin notariga asjas kokku. Nojah, ja Heraklese marmor...»

«Kas ma võiksin selle ise valida Carrarast?»

«Ma kirjutan Cuccarellole, kivimurru omanikule, ning ütlen talle, et sa tahad saada kõige suurema ja puhtama rahnu, mis eales on Apua Alpidest murtud.»

Lodovico oli murtud, kui ta oli kohustatud ilmuma notar Ser Giovanni da Romena ette, sest Toskaana seaduste järgi sai vallaline poeg vabaks alles isa surmaga. Lodovicol olid pisarad silmis, kui nad läksid koju, mööda iidsest San Firenze kirikust ja piki Via del Proconsolot.

«Michelangelo, ega sa meid nüüd maha ei jäta? Sa lubasid ju Buonarrotole ja Giovansimonele, et muretsed neile kauplused. Me peame ostma veel mitu talukohta, et hankida endale sissetulekut ...»

Paari paberile kirjutatud reaga oli Michelangelo ja isa vahekord täiesti muutunud. Nüüd oli tal võim enda käes; nüüd ei saadud teda enam käsutada ega sundida. Ent vaadates silmanurgast isa, nägi ta, et kuuekümne nelja aastane Lodovico oli vananenud kümme aastat kümneminutilise seadusliku tehingu ajal; ta pea oli norus, ta õlad longus.

«Ma teen pere heaks alati kõik, mis võin, isa. Mis muud mul on? Mu töö ja mu perekond.»

Ta uuendas oma sõprust «Katlaühinguga». Rosselli oli surnud, Botticelli liiga haige osavõä aiseks, ja seetõttu oli valitud nooremaid liikmeid, nagu Ridolfo Ghirlandaio, Sebastiano da Sangallo, Franciabigio, Jacopo Sansovino, Andrea del Sarto, andekas maalija. Michelangelo tundis heameelt Granaccist, kes oli lõpule viinud kaks tööd, mille kallal ta oli töötanud mitu aastat: «Madonna ja Püha Johannes lapsena», ja «Evangelist Püha Johannes Patmose saarel».

«Granacci, sa igavene võllaroog! Need on ju hiilgavad. Värv on ilus, figuurid kaunid. Ma olen sulle alati ütelnud, et sinust tuleb suur maalija, kui sa ainult töötaksid.»

468

Granacci punastas. «Mis sa sellest arvad, et meil on täna õhtul villas pidu? Ma kutsun kogu ühingu.»

«Kuidas elab Vermiglia?»

«Vermiglia? On mehel. Abiellus ühe Pistoia kirjutajaga. Ta tahtis luua perekonda. Ma andsin talle kaasavara. Mul on uus tütarlaps: juuksed punasemad kui Tedescol, ümar nagu põldpüü ...»

Ta kuulis, et Contessina seisund on nüüd tunduvalt paranenud: kui kardinal Giovanni populaarsus ja tähtsus Roomas kasvas, oli Signoria lubanud Ridolfi perekonnal kolida künkale peasuvilasse, mis oli palju mugavam ja kenam. Kardinal Giovanni saatis neile toiduaineid ja raha. Contessina võis käia Firenzes, millal tahtis, kuid Ridolfi mitte. Ta oleks saanud loa minna venna juurde Rooma, aga kuna Ridolfi oli endiselt vabariigi veendunud vaenlane, ei nõustunud Signoria teda oma silmapiirilt välja laskma.

Contessina kohtas Michelangelot, kui see vaatas maamehelikult oma «Taavetit».

«Imetled ikka veel? Kas sa ei ole veel tüdinud tema vaatamisest?»

Michelangelo pööras tema hääle peale ümber ja leidis end vaatavat otse pruunidesse teravatesse silmadesse, mis olid alati suutnud tungida tema mõtetesse. Contessina põskedel hõõgus hele puna värskes märtsiõhus käimisest; ta keha oli täidlasem, ta oli muutumas pisut matroonilikuks.

«Contessina! Kui terve sa välja näed! On meeldiv sind näha.»

«Kuidas oli Bologna?»

«Dante põrgu.»
«Kas tervenisti?»
Kuigi ta küsimus oli süütu, punastas Michelangelo neljakandilisele laubale kammitud juuksekiharateni.
«Kuidas ta nimi oli?»
«Clarissa.»
«Miks sa ta maha jätsid?»
«Tema jättis minu.»
«Miks sa talle ei järgnenud?»
«Mul polnud vankrit.»
«Siis sa oled tundma õppinud armastust, osagi sellest?» küsis Contessina tõsiselt.
«Täiel mõõdul.»
Pisarad tõusid Contessinale silmi.
«Luba mul sind kadestada,» sosistas ta ja lahkus, sammudes piazza'lt kiiresti minema, enne kui Michelangelo jõudis talle   järgneda.
469
Gonfaloniere Soderini andis talle kakssada floriini tulevase töö jaoks. Ta läks vaatama noort Lorenzo Strozzit, keda ta tundis sellest peale, kui tema perekond oli ostnud «Heraklese». Lorenzo Strozzi oli abiellunud Lucrezia Rucellaiga, Il Magntfico õe Nanniga ja Michelangelo nõo Bernardo Ruceliai tütrega. Michelangelo küsis Strozzilt, kas ta võiks paigutada tagasihoidliku summa oma vendade nimele, nii et nad võiksid saada osa äri kasumeist.
«Kui kõik laabub hästi, messere Strozzi, võiksin ma lisada põhikapitali, sedamööda kuidas ma saan raha, nii et mu vennad teeniksid rohkem.»
«See oleks minu perekonnale meele järele, Buonarroti. Ja kui sa tahaksid kunagi, et su vennad avaksid iseseisva kaupluse, varustaksime neid villaga Pratos töötavaist ketrustöökodadest.»
Ta läks Duomo töökotta, kus Beppe ja tema kiviraiujad teda kärarikkalt tervitasid. Ainult Lapo hoidus kõrvale.
«Tahad, et muretsen sulle uue töökoha,» naeris Beppe, hambutu suu lahti.
«Mitte veel, Beppe, mitte enne, kui ma lähen Carrarasse ja leian kivirahnu Heraklese jaoks. Aga kui sa aitaksid mul Püha Matteust üle viia, et ma poleks sul teel ees...»
Ta oli valinud Püha Matteuse sellepärast, et tema evangeelium oli testamendis esimene ja ta polnud vägivaldselt surma saanud. Ta esimestes Matteuse kavandeis oli see olnud rahulik kirjatark, raamat ühes käes, lõug mõtlikult teises peos. Kuigi ta oli tunginud kivitahu esikülge, oli ebakindlus teda takistanud edasi proovirnast. Nüüd ta mõistis selle põhjust; ta ei suutnud leida ajaloolist Matteust. Tema evangeelium ei olnud mitte esimesena kirjutatud, sest ta oli võtnud palju üle Markuselt; ta olevat olnud Jeesusele lähedal, kuid ta oli kirjutanud oma evangeeliumi alles viiskümmend või seitsekümmend aastat pärast Kristuse surma . ..
Ta läks oma probleemiga prior Bichiellini juurde. Priori sügavsinised silmad prilliklaaside taga olid muutunud suuremaks, ta nägu aga vananedes kõhnemaks jäänud.
«Kõik, mis Matteusest teatakse, on vaieldav,» sosistas ta vaikses raamatukogus. «Kas oli ta Leevi, Herodes Antipose teenistuses olev maksukoguja? Võib-olla, võib-olla mitte. Ainuke viide temale väljaspool uut testamenti on kreekakeelne ja seegi on eksitus: selles öeldakse, et Matteus koostas oraaklid heebrea keeles. Kuid need kirjutati kreeka keeles, kreeka keelt kõnelevaile juutidele, et nad usuksid, et Jeesuse tulekut on vanas testamendis mitu korda ennustatud.»

«Mis pean ma siis tegema, isa?
470
«Sa pead looma omaenese Matteuse, nõnda nagu sa lõid oma «Taaveti» ja «Pietä». Ütle raamatutest lahti, tarkus on sinus endas. See, mis sa välja raiud Matteusest, on tõde.»
Michelangelo naeratas pead noogutades: «Isa, sinu sõnad on lahked. Kellelgi pole veel olnud niipalju usku minusse.»
Ta alustas taas Matteuse otsimist, kes sümboliseeriks inimest tema piinarikkas jumalaotsingus. Kas võib ta raiuda Matteuse ülespoole suunduvas spiraalses liikumises, mis otsekui püüaks marmorist välja murda, nõndasamuti nagu inimene oli pürginud end vabastama polüteismi kivimäest, milles ta oli lebanud aheldatuna? Ta kavandas Matteuse vasaku põlve tõukamas kõigest jõust kivi, otsekui tahtes vabastada torsot seda vangistavast kestast, käsivarred koos, pea valusalt kehast eemale väändunud, otsides põgenemisteed.
Lõpuks oli ta jälle tagasi kivirahnu juures, tundes end taas tervikuna ja oma isandana. Ta rõõmu jõust tungis peitel kivisse nagu välk rünkpilvesse. Ta raius palavikus, mis oli niisama kuum nagu ääs, millel ta karastas tööriistu. Marmor ja Matteuse ihu muutusid üheks, Matteus püüdis marmorist välja tungida palja tahtejõuga, püüdis saavutada hinge, mille abil tõusta jumala juurde. Kas ei püüa iga inimene välja üsast, et saavutada surematust?
Janunedes lüürilisema meeleolu järele, pöördus ta tagasi Tad-dei «Jumalaema» juurde, raius ümmarguse raami, Maarja tõsise, meeldiva näo, ema süles oleva Jeesuslapse naha tekstuuri.
Siis tuli teade paavst Juliuselt, et Firenze peab pühitsema kuriteo ja karistuse pidu, et koguda raha uue Püha Peetruse kiriku ehitamiseks.
«Mind on pandud tegema dekoratsioone,» ütles Granacci.
«Granacci, sa ei hakka ju ometi jälle tegema teatridekoratsioone pärast neid kauneid maale? See on sinu ande raiskamine. Ma protesteerin selle vastu.»
«Minu andel on aega küll,» ütles Granacci. «Inimene peab vahel ka lõbu saama.»
Pidu, millega maksti kinni Bramante kirikut, ei valmistanud Michelangelole mingit lõbu. See oli määratud aprilliks. Ta tõotas, et ta põgeneb linnast ja veedab need päevad Topolinode juures. Jällegi astus paavst oma plaanidega vahele.
«Me saime just äsja breve paavst Juliuselt,» ütles Soderini. «Näe, see oli pitseeritud kaluri pitsatiga. Ta käsib sind Rooma tulla. Tal on sulle häid uudiseid.»
«See võib ainult tähendada, et ta tahab mind jälle panna kujusid raiuma.»
471
«Sa lähed?»
«Kohe homme. Sangallo kirjutas, et mu teise laevalasti marmorid vedelevad laiali Piazza San Pietrol. Ma tahan nad päästa.»

9.

Ta silmad läksid suureks, kui ta nägi, et marmorirahnud olid pinus nagu põletispuud ja kaotanud värvi vihmast ja tolmust Giuliano da Sangallo haaras tal käsivarrest.
«Püha Isa ootab sind.»
Nad läksid läbi paavsti palee väiksema troonisaali, mis oli täis vastuvõttu ootajaid. Kui Michelangelo jõudis suurde troonisaali, läks ta otse trooni suunas, kummardades kardinal Giovanni de' Medicile, noogutades nagu muuseas kardinal Riariole. Paavst Juhus nägi teda, katkestas nõupidamise oma onupoja, Rooma prefekti Francescoga ja Paris de Grassisega. Paavst Juhusel oli seljas valge linane preestrikuub, ta plisseeritud

põlvini ulatuval tuunika] olid kitsad käised ja küünarpeadeni ulatuv punane sametvest oli ääristatud kärbinahaga, samuti nagu sarlakpunane sametist kalott.

«Aa, Buonarroti, sa oled meie juurde tagasi tulnud. Kas oled rahul Bologna kujuga, mis?»

«See toob meile au.»

«Noh, näed,» hüüdis Julius võidukalt, sirutades oma käed energiliselt laiali, otsekui kogu tuba kokku kutsudes. «Sul polnud eneseusaldust. Kui ma selgitasin sulle seda hiilgavat võimalust, hüüdsid sa: «See ei ole minu ala!»» Paavst matkis pisut Michelangelo kähedat häält, nii et õukond tasus selle heakskiitva naeruga. «Nüüd näed isegi, kuidas sa oled teinud selle oma alaks, luues kauni pronkskuju.»

«Te olete suuremeelne, Püha Isa,» pomises Michelangelo, värisedes kärsitusest, sest ta silmade ees oli määrdunud marmoritahkude pinu, mis asus siit ainult mõnesaja jala kaugusel.

«Tahan olla edaspidigi suuremeelne,» hüüdis paavst rõõmsalt. «Kavatsen sulle osutada suurimat soosingut kui ühelegi teisele Itaalia maalikunstimeistrile.»

«. .. maalikunstimeistrile?»

«Jah. Ma olen otsustanud, et sina oled parim meister, kes viib lõpule selle töö, mida alustasid sinu kaasmaalased Botticelli, Ghirlandaio, Rosselli, kelle ma ise palkasin maalima Sixtuse kabeli friisi. Ma teen sulle ülesandeks täiendada mu onu Sixtuse kabelit ja valmistada sellele laemaalingud.»

Kuuldus tasast käteplaksutamist. Michelangelo oli tummunud

472

Ta pea käis ringi. Ta oli palunud Sangallot paavstile selgeks teha, et ta tuleb Rooma tagasi ainult selleks, et raiuda marmorkujusid tema hauamonumendile. Ta hüüdis kirglikult:

«Ma olen skulptor, mitte maalija.»

Julius raputas meeleheitlikult pead.

«Mul oli vähem vaeva Perugia ja Bologna vallutamisega kui sinu alistamisega.»

«Ma pole mitte paavstiriik, Püha Isa. Miks kulutaksite oma kallist aega minu alistamisega?»

Ruum vaikis. Paavst vahtis talle pärani silmi otsa, surus oma habetunud lõua ette ja küsis jäiselt: «Kus sa said usuõpetust, et julged panna küsimuse alla oma paavsti otsuse?»

«Nagu teie prelaat teile Bolognas ütles, Teie Pühadus, olen ma ainult rumal kunstnik, ilma viisakate kommeteta.»

«Siis võid raiuda oma meistriteost mõnes Sant' Angelo kongis.»

Juliusel oleks tarvitsenud viidata käega ihukaardiväelasele ja Michelangelo oleks võinud mädaneda aastaid kongis. Ta pigistas hambad kokku.

«See tooks teile vähe au. Marmor on minu eriala. Laske mul raiuda «Mooses», «Võitjad», «Orjad». Paljud tuleksid kujusid vaatama ja tänaksid Teie Pühadust selle võimaluse eest.»

«Lühidalt öeldes,» sähvas Julius, «vajan su kujusid selleks, et kindlasti ajalukku pääseda?»

«Nad võiksid selleks kaasa aidata, Püha Isa.»

Trooni ümber olijad ahhetasid kuuldavalt. Paavst pöördus oma kardinalide ja õukondlaste poole.

«Kas kuulete seda, mu härrad? Mina, Julius II, kes võitsin ammu kaotatud paavstiriigi kirikule tagasi ja lõin tasakaalu Itaalias, mina, kes ma rookisin välja Borgiate skandaalid, andsin välja määruse, mis hävitab simoonia, ja tõstsin püha

kolleegiumi väärikust, panin aluse uusaegsele ehituskunstile Roomas, ... mina vajan Michelangelo Buonarrotit, et kindlustada oma ajaloolist positsiooni.»

Sangallo oli muutunud surnukahvatuks. Kardinal Giovanni vahtis aknast välja, nagu poleks teda kohal. Paavst vallandas oma kuuekaeluse, et kergendada temast enesest tulevat kuumust, hingas sügavasti ja alustas uuesti.

«Buonarroti, minu Firenze teadeteandjad kirjeldavad Signoria seinamaalingu kavandit kui «maailma kunstnike kooli».»

«Teie Pühadus,» katkestas Michelangelo, needes iseennast kadeduse pärast Leonardo vastu, mis oli viinud ta lõksu, «see oli vaid juhuslik töö, niisugune, mida ei saa iial korrata. Suur saal vajas paarisfreskot seina teise poole jaoks . . . See oli ainult ajaviide.»

473

«Bene. Tee samasugune ajaviide Sixtuse kabelisse! Kas peame sind mõistma nii, et sa tahad maalida küll Firenze saali seina, aga mitte paavsti kabeli lage?»

Vaikus ruumis oli purustav. Paavsti kõrval seisev relvastatud õukondlane ütles: «Teie Pühadus, öelge vaid üks sõna ja me poome selle ülbe firentselase Torre di Nona tippu.»

Paavst jõllitas Michelangelole otsa, kes seisis tema ees trotslikuna, kuid sõnatult. Nende pilgud kohtusid, kumbki ei taganenud. Siis libises naeruvirvendus üle paavsti näo, peegeldus Michelangelo merevaigupruunide silmade tillukestes terades, ta huulte vaevalt nähtavas liigutuses.

«See ülbe firentselane, nagu teie teda kutsute,» ütles paavst, «oli kümme aastat tagasi Jacopo Galli meelest Itaalia parim skulptor. Seda on ta praegugi. Kui oleksin tahtnud teda jätta ronkade söödaks, oleksin võinud seda teha juba ammu.»

Ta pöördus taas Michelangelo poole ja ütles vihase, kuid hella isa häälega:

«Buonarroti, sa maalid kaksteist apostlit Sixtuse kabeli lakke ja kaunistad võlvi tavaliste mustritega. Selle eest maksame sulle kolm tuhat suurt kuldtukatit. Sellele lisaks suvatseme maksta muud kulud ja sinu poolt valitud viie abilise palga. Kui Sixtuse lagi on valmis, siis luban ma paavsti sõnaga, et sa võid tagasi pöörduda marmorit raiuma. Mu poeg, sa võid lahkuda.»

Mis oleks ta veel võinud ütelda? Ta oli kuulutatud maa esimeseks kunstnikuks, ta oli saanud lubaduse, et ta võib uuesti asuda hauamonumendi kallale. Kuhu võis ta põgeneda? Firenzesse? Et gonfaloniere Soderini kisendaks: «Me ei või alustada sõda Vatikaniga sinu pärast.» Hispaaniasse, Portugali, Saksamaale, Inglismaale ...? Paavsti võim ulatus kõikjale. Paavst nõudis palju, kuid väiksem kirikuvürstki oleks võinud teda väga hästi panna kirikuvande alla. Ja kui ta oleks keeldunud Rooma tagasi tulemast? Ta oli proovinud sedagi seitsme viljatu kuu jooksul Firenzes. Tal ei jäänud midagi muud üle kui alistuda.

Ta põlvitas ja suudles paavsti sõrmust.

«Sündigu Püha Isa tahtmine.»

Hiljem seisis ta Sixtuse kabeli peasissekäigu ees, vastikus ja enesesüüdistused märatsesid ta peas. Sangallo seisis üsna tema selja taga, nägu hajameelne ja niisuguse ilmega, nagu oleks ta läbi piitsutatud.

«Mina olen selles süüdi. Mina veensin paavsti ehitama endale suurejoonelise haua ja ta kutsus sind siia seda raiuma. Kõik, mis sulle siin osaks on langenud, on ainult kurvastus...»

«Sa püüdsid mind aidata.»

474

«Ma poleks suutnud paavsti mõjutada. Ei! Kuid ma oleksin võinud suhtuda Bramantesse realistlikumalt. Võitlus tema võlujõu .. tema ande vastu... Tema pärast pole ma enam arhitekt ja sina enam skulptor.»

Sangallo nuttis. Michelangelo juhtis ta kabeli ukseava varju ja asetas käed tema värisevate õlgade ümber.

«Pazienza, caro, kannatust! Küll me tuleme sellest loost välja.»

«Sina oled noor, Michelangelo, sul on aega. Mina olen vana. Lisaks pole sa kuulnud kõige hullemat solvamist. Ma pakkusin end vabatahtlikult sulle tellinguid püstitama, kuna ma olen parandanud kabelit ja tunnen seda hästi. Kuid seegi keelati mul, Julius oli juba Bramantega kokku leppinud, et tema ehitab need. Ma ei taha enam muud midagi, kui et saaksin pöörduda oma koju Firenzesse ja nautida pisut rahu enne surma.»

«Ära kõnele suremisest! Kõnelgem pigem sellest, kuidas tuleme toime selle arhitektuurilise koletisega.»

Ta sirutas mõlemad käed ülespoole, otsekui tahtes haarata meeleheitlikku sülelusse kogu Sixtuse. «Selgita seda . .. ehitust .. . mulle! Miks ehitati ta niisugune?»

Sangallo selgitas, et algul oli ehitis näinud rohkem kindlusena kui kabelina. Kuna paavst Sixtus oli kavatsenud seda kasutada Vatikani kaitsmiseks võimaliku sõja puhul, oli selle katusele ehitatud lahtine rinnatis, kust sõdurid saaksid tulistada kahureist ja kive kallaletungijatele kaela loopida. Kui naabruses olev Sant' Angelo oli tugevdatud kindluseks, kuhu võis kõrge müüriga koridori kaudu pääseda paavsti paleest, käskis Julius Sangallol laiendada Sixtuse katust nii, et see kataks sagarharjalise rinnatise. Sõdurite korterid, mis asusid võlvi peal, mida Michelangelo sai käsu maalida, seisid nüüd kasutamata.

Kirgas päikesevalgus voolas sisse kolmest kõrgest aknast, valgustades vastasseinal olevaid Botticelli ja Rossellini imekauneid freskosid, heites tugevaid valgusvihke mitmevärvilisele marmorpõrandale. Sada kolmkümmend kolm jalga pikad külgseinad olid jaotatud kolme vööndisse, kõrgudes kuuekümne kaheksa jala kõrguse tündervõlvi suunas: alumine vöönd oli kaetud piltvaipadega, freskode friis kattis teise ja keskmise ala. Nende freskode üla-poolel' oli karniis või horisontaalne äär, mis ulatus umbes paar jalga seinast eemale. Kõige kõrgemas seinapinnas asusid aknad, millede mõlemal küljel paiknesid paavstide portreed.

Sügavalt hingates ajas Michelangelo pea selga ja vaatas rohkem kui kuuekümne jala kõrgusele lakke, mis oli värvitud helesiniseks ja kaunistatud kuldtähtedega: selle määratu suure pinna pidi ta täitma piltidega. Seina kolmandast vööndist tõusid pen-dentiivid,

475

mis ühinesid kaarja võlvi ülaosas, toetudes alusel omakorda pilastreile, kolmanda seinavööndi pinda peidetud seinapii-lareile. Need pendentiivid, viis tükki kummaski seinas ja üks kummaski otsas, moodustasid need tühjad pinnad, millele ta pidi maalima kaksteist apostlit. Iga akna kohal oli poolringikujuline, seepiaga ääristatud lünett; pendentiivide välisäärtest moodustusid kolmnurksed võlvikiilud, mis olid samuti seepiavär-vilised.

Nüüd sai talle selle ülesande motiiv täielikult selgeks. Küsimus ei olnud suurejoonelistes laemaalinguis, mis oleksid täiendanud endisi freskosid, vaid pigem maskeerimises, millega peidetakse struktuursete tugede poolt tekitatud järsk siirdumine kolmandast, kõrgeimast seinapinnast tündervõlvi. Tema apostleid ei olnud vaja luua mitte nende eneste pärast, vaid pigem selleks, et põrandal seisvate inimeste pilk suunduks neile ja tähelepanu pöörduks kohmakast arhitektuurilisest liigendusest

eemale. Kunstnikuna ei olnud ta enam üksnes dekoreerija, vaid lisaks teiste meeste konarliku töö varjaja.

10.

Ta tuli Sangallo juurde tagasi, veetis ülejäänud osa päevast kirju kirjutades: Argientole, paludes teda kiirustada Rooma; Granaccile, paludes teda tulla Rooma ja organiseerida talle bottega; Topolinodele, küsides, kas nad teavad mõnd kiviraiujat, kes sooviks tulla teda aitama marmorsammaste tahumisel suures laastus. Hommikul saabus paavsti teener teatama, et maja, kus ta endised marmorsambad olid olnud need kaks aastat, oli edasi tema kasutada. Ta läks Guffatti kiviraiumistöökotta, palkas perekonna kes aitas tal sambad Piazza San Pietrolt majja viia. Mitu väiksemat kivi oli ära varastatud.

Ta ei leidnud Cosimot, puuseppa. Naabrid arvasid, et ta on surnud Santo Spirito hospidalis. Kuid samal õhtupoolikul vaarus sisse vinniline Piero Rosselli, koormatud kompsudest, ja hakkas livorno kalasuppi keetma. Senikaua kui cacciucco tasakesi kees oma oregano's, uurisid Michelangelo ja Rosselli maja, mis oli olnud tühi sellest peale, kui Michelangelo oli selle kaks aastat tagasi kiiruga maha jätnud. Köök oli värvimata tellistest, küll väike, kuid küllaltki mugav keetmiseks ja söömiseks. Endise elutoa sai muuta täiesti kõlblikuks töötoaks. Kaetud rõdu mahutaks ära kõik marmoritahud, kui nad on hoolikalt riita laotud, ja kahte värvimata tellisest magamistuppa mahuks kogu bottega magama.

476

Maikuus kirjutas ta alla Sixtuse kabeli lepingule, sai viissada suurt kuldtukatit paavsti kukrust. Ta maksis oma pikaleveninud võla Balduccile ära, läks Trasteveresse mööblikaupmehe juurde, et osta kraami, mis näis üllatavalt sarnane sellega, mis Balducci oli kaheksa aasta eest kaupmehele tagasi müünud. Ta palkas noore poisi — roomlase, kes pidi hoolitsema majapidamise eest. Poiss pettis teda turuarvetega, nii et tal tuli too minema saata. Teine poiss varastas Michelangelo kotist mitu tukatit, enne kui ta tabati.

Granacci jõudis kohale nädala lõpul. Ta oli astunud habemeajaja juurde sisse ja lasknud oma heledaid juukseid pügada. Ta oli Huba leidnud peente meeste poed Piazza Navonalt ja tuli Michel-bngelo majja uues kostüümis: mustad põlvpüksid, särk, kullaga [tikitud puusadeni ulatuv jakk ja väike roogudega müts, mida kanti ühel kõrval.

«Ma pole oma elus kellegi tulekust nii rõõmus olnud!» hüüdis Michelangelo «Sa pead mul aitama abiliste nimestikku koos-pada.»

«Mitte nii kiiresti,» ütles Granacci helesiniste silmade välkudes. - «See on minu esimene matk Rooma. Ma tahan linna ka näha.»

«Homme viin ma su Kolosseumi, Caracalla sauna, Kapitooliumi küngastele . ..»

«Kõik tuleb omal ajal. Kuid täna tahan ma külastada peeni kõrtse, millest olen kuulnud.»

«Mis tean mina niisugustest asjadest? Mina olen töömees. Aga kui sa seda tõsiselt mõtled, siis ma küsin Balduccilt.»

«Lõbu võtan ma alati tõsiselt.»

Michelangelo tõmbas kaks tooli köögilaua äärde.

«Tahaksin kokku koguda maalrid, kellega töötasime koos Ghirlandaio juures: Bugiardini, Tedesco, Cieco, Balducci, Jacopo.»

«Bugiardini tuleb, Tedesco ka, kuigi ma ei usu, et ta teaks maalimisest praegu rohkem kui siis, kui ta oli Ghirlandaio juures. Jacopo läheb kuhu tahes teise rahadega. Aga Cieco ja Balducci — ma ei tea, kas nad on veel kunstnikud.»

«Keda me võiksime saada?»

«Kõigepealt Sebastiano da Sangallo. Tema peab ennast sinu jüngriks, kopeerib iga päev sinu «Suplejaid», peab sellest loenguid uutele kunstnikele. Ma pean otsima viiendat. Ei ole kerge leida viit maalikunstnikku, kes oleksid ühel ja samal ajal vabad.»

«Ma annan sulle värvide loetelu, mida on vaja tellida. Rooma värvid ei kõlba kuhugi.»

477

Granacci heitis sõbrale kavala pilgu: «Mulle tundub, et sa ei leia Roomas midagi head.»

«Kas mõni firentselane leiab?»

«Mina küll. Olen kuulnud kogenud ja kaunitest kurtisaanidest, kes elavad võluvais villades. Senikauaks, kui ma pean viibima siin ja aitama sul võlvi krohvida, kavatsen leida hurmava armukese.»

Kiri tõi Michelangelole uudise, et ta lell Francesco on surnud. Tädi Cassandra, kes oli nelikümmend aastat elanud perekonnas, oli nüüd oma vanematekoju tagasi läinud ja alustanud kohtuprotsessi Buonarrotide vastu, nõudes tagasi oma kaasavara ja Francesco võlgade maksmist. Kuigi Michelangelo ja lelle vahel polnud kunagi õiget sõprust olnud, oli tal tugev veresuguluse tunne. Ta oli kurb, et eelviimane vanadest Buonarrotidest on lahkunud. Ta oli mureski. Isa soovis ilmselt, et poeg esineks Cassandra kohtuprotsessil, palkaks advokaadi, ajaks protsessi eri kohtuastmetes ...

Järgmisel päeval kogus ta julgust ja läks Sixtusse tagasi. Ta leidis sealt eest Bramante juhtimas puuseppi, kes riputasid tellinguid lakke neljakümne torulati abil, mis olid pistetud läbi tse-mentvõlvide ja seatud üksteise külge köite abil ülal asuvates sõdurite tubades.

«Need tellingud siin kannavad teid kas või kogu eluaja.»

«Teie mõtlete küll nii, Bramante, kuid tegelikult on see ainult mõne kuu küsimus.» Bramantel oleks nagu pooleldi alla neelatud kärbes kurku kinni jäänud. Paavst ise oleks vaevalt küll tulnud mõttele seda lage temale kaela sundida. Ta vaatas tellingud üle, tõmbas kulmud kortsu. «Mis te kavatsete teha laes olevate aukudega siis, kui latid ära võetakse?»

«Täita nad.»

«Kuidas me saame täita auke pärast seda, kui tellingud on maha võetud? Kas lennata kotka tiivul tagasi?»

«... Sellest ma ei mõelnudki.»

«Ega sellestki, mida hakkame peale neljakümne inetu tsementlapiga keset mu maali, kui ma olen töö lõpetanud. Arutame seda koos paavstiga.»

Paavst dikteeris breve'sid ühtaegu mitmele sekretärile. Michelangelo seletas olukorra paari selge sõnaga.

«Ma mõistan,» ütles Julius. Ta pöördus hämmastunult Bramante poole. «Mis sa siis mõtlesid teha laes olevate aukudega, Bramante?»

«Lihtsalt jätta nad niisama, nagu me jätame augud ehituste külgedesse, kui tõmbame välja latid, mis hoiavad tellinguid ülal Ei ole midagi parata.»

478

«On see ka sinu arvamine, Buonarrotti?»

«Kindlasti mitte, Püha Isa. Ma kavandan tellingud, mis ei puuduta kusagil lage. Siis jäävad maalid täiuslikuks.»

«Ma usun sind. Võta Bramante tellingud maha ja ehita omad asemele. Kantsler, te maksate Buonarroti uute tellingute kulud kinni.»

Kui Michelangelo pöördus minema, nägi ta, et Bramante närib huuli.

Ta käskis puuseppadel tellingud maha võtta. Kui kõik lauad ja köied olid kabeli põrandal, ütles puuseppade küürakas töödejuhataja Mottino:

«Kas kasutate need materjalid oma tellinguiks ära?» «Köisi mitte. Te võite neid võtta.»

«Kuid see on kallis. Te võiksite need hea raha eest maha müüa.»

«Need on teie omad.»

Mottino oli õnnelik. «Sel viisil ,ma saan tütrele kaasavara. Nüüd pääseb ta mehele! Roomas öeldakse, et te olevat raske iseloomuga inimene, messere Buonarroti. Nüüd näen, et see on vale. Jumal õnnistagu teid!»

«Just seda ma vajangi, Mottino. Jumala õnnistust. Tulge homme tagasi!»

Sel õhtul arutas ta küsimust oma peas, mille ta leidis olevat parima töökoja. Kuna ta polnud kunagi näinud niisuguseid tellinguid, nagu oli paavstile lubanud, siis pidi ta nad leiutama. Kabel iseendast oli jaotatud kaheks osaks, mida eraldas Mino da Fiesole nikerdatud vahesein: üks pool, mille ta maalib esimesena, oli tavalistele surelikele, teine, suurem pool või presbüteerium, oli kardinalidele* Siis tulid altar ja paavsti troon. Tagaseinas oli «Maarja ilmutamine», mille oli maalinud tema kunagine vaenlane Perugino. Seinad olid paksud ja tugevad: need suudavad kanda igasugust survet. Kui ta ehitab tellingu plankudest, mis on tugevasti kiilutud vastu müüri, siis mida rohkem raskust ta tellinguile laob, seda suurem on surve vastu seinu ja seda kindlam on ta sõrestik. Ainuke küsimus oli, kuidas kinnitada plankude otsad, kuna ta ei võinud seintesse nišše raiuda. Siis tuli talle meelde esileulatuv karniis: see [rant ei õle küllalt tugev, et kanda tellingute ja inimeste raskust, kuid ta võib toestada selle planke.

«See peaks käima,» ütles Rosselli, kes pidi sageli iseendale tellinguid ehitama. Ta juhatas Mottinot plankude kinnitamisel ja silguste ehitamisel. Michelangelo ja Rosselli proovisid seda, kutsusid puuseppade meeskonna ükshaaval enda juurde. Mida rohkem raskust oli tellinguil, seda tugevamaks nad muutusid. Nad juubeldasid. See oli küll väike võit, kuid see andis tõuke vastiku töö alustamiseks.

479

Argiento kirjutas, et ta ei saa lahkuda venna talust enne, kui vili on lõigatud. Samuti ei saanud Granacci oma abiliste rühma posti teel kokku.

«Ma pean minema Firenzesse ja aitama neil lõpetada nende tellimused. See võib võtta paar kuud. kuid ma luban, et toon siia kõik, keda sa tahad.»

«Ma valmistan joonised. Kui tuled tagasi, oleme valmis kartonge alustama.»

Suvi lähenes lõpule. Mürgised aurud voolasid soodest linna. Keegi ei saanud hingata. Pool linna haigestus, pea tuikas ja rinnus valutas. Rosselli, Michelangelo ainuke kaaslane nende lämmatavate päevade jooksul, põgenes mägedesse. Michelangelo ronis hommikul redeliga tellingutele, teda piinas metsikult vasara ja peitli puudumine peos. Ta töötas pidevalt umbses ruumis, joonistades õiges mõõtkavas mudeleid kaheteistkümnest pendentiivist, kuhu tulid maalida apostlid, lõigates lünettide ja võlvkiilude pabersiluette, missugused ta pidi samuti täitma paavsti sõnade järgi tavaliste kaunistustega. Keskhommikuks oli võlvialune nagu sulatusahi ja ta lõõtsutas. Ta magas nagu uimane üle keskpäeva kuumuse, töötas siis öösel tagaaias, lõi kavandeid ligi kuue tuhande ruut j ala suurusele tähistaevale, mille ta pidi uuesti üle krohvima ja kaunistama.

Kuumad päevad ja nädalad möödusid üksildases lämbumises, mida katkestas ainult ühe endise Settignano kiviraiuja Michi saabumine, kelle ta isa oli leidnud

Firenzest, ja kes oli alati tahtnud külastada Roomat. Michi oli viiekümne ümber, jändrik ja rõugearmiline, napisõnaline. Tal oli kiviraiuja haukuv kõnelemisviis. Michi oskas valmistada paari settignano rooga. Enne tema saabumist oli Michelangelo päevade viisi leiva ja lahjendatud veiniga läbi ajanud.

Septembris jõudis Granacci tagasi koos kogu botíega'ga. Michelangelo oli huvitatud sellest, mil määral endised õpipoisid on vananenud: Jacopo oli ikka alles sale, sitke, mustad välkuvad silmad kooskõlas mustade rasvaste juuste riismetega, naerukortsud olid vajunud sügavaks; Tedesco uhkeldas lopsaka habemega, mis oli mitu kraadi punasem kui ta juuksed, ta oli muutunud tüsedamaks ja ta käitumine oli paatoslik, mistõttu ta sai Jacopo naljade loomulikuks märklauaks. Bugiardini oli endiselt suure näoga ja ümmarguste silmadega ning tal oli paljas pealagi, mis meenutas tonsuuri. Sebastiano da Sangallo, rühma uustulnukas, oli sellest peale, kui Michelangelo teda viimati nägi, võtnud endale tõsise ilme, mistõttu ta oli saanud endale Aristotelese hüüdnimegi. Tal olid lopsakad idamaised vurrud, mida ta kasvatas oma onu Giuliano

auks. Donnino, ainuke, keda Michelangelo ei tundnud kaasa toonud sellepärast, et ta oli kogu kamba «parim joonistaja». Ta oli neljakümne kahe aastane; oma õhukese kongis nina pika näo, kitsaste pilusilmade ja suuga meenutas ta kulli.

Kui Granacci oli kindlaks teinud, et tema armuke, keda ta oli elatanud terve suve, ootas teda veelgi, pidas uus bottega samal õhtul peo. Granacci tellis valget frascati veini kannudes ja «Trattoria Toscanast» toitu, mis toodi kandikutel kohale. Joonud kolm pikka sõõmu veinikruusist, kõneles Jacopo loo noorest mehest, kes läks igal õhtul Firenze Baptisteeriumisse ja palus valjusti Pühalt Johanneselt, et see jutustaks talle tema naise käitumisest ja poja tulevikust.

«Ma peitsin end altari taha ja hõikasin: «Su naine on hoor ja poeg puuakse võlla.» Ja kas tead, mis ta vastas: «Sa häbitu, Püha Johannes, sa oled alati valetanud. Sellepärast võeti sul peagi otsast!»»

Kui naer oli vaibunud, tahtis Bugiardini tingimata joonistada Michelangelo portreed. Kui ta oli valmis, hüüdis Michelangelo: «Bugiardini, sa joonistad ju siiani veel mu teise silma oimu kohta!» Järgmisena mängisid nad joonistamismängu Donnino arvel, lastes tal võita, nii et ta järgmisel päeval pidi lõuna ostma.

Michelangelo ostis teise määratu suure voodi Trasteverest. Tema ise, Bugiardini ja Sangallo magasid töötoa taga, Jacopo, Tedesco ja Donnino teiselpool saali. Bugiardini ja Sangallo käisid ja ostsid pukke ja planke, seadsid keset tuba üles töölaua, millel piisas ruumi kõigile kuuele. Kella kümne ajal saabus Granacci. Jacopo hüüdis:

«Ettevaatust, ettevaatust, ärge laske Granaccil kätte võtta midagi raskemat kui süsi, või muidu vajub ta samas kokku.»

Vängete naljadega ametlikult sisse õnnistatud, asus ateljee tõsiselt tööle. Michelangelo asetas lauale nende ette täies suuruses tehtud lae joonised. Kabeli kummalgi küljel olevad suured pendentii-vid varus ta Pühale Peetrusele ja Pühale Paulusele. Ühel küljel olevad viis väiksemat pendentiivi jäid Matteusele, Johannesele, Andreasele, Bartolomeusele ja Jakob-vanemale, vastasküljel olevad — Jakob-nooremale, Juudasele, keda hüüti Tadeuseks, Filip-pusele, Siimonile ja Toomasele. Siis ta joonistas ühe apostli, kes istus kõrge korjuga troonil, pilastrid kummalgi käel. Ülemisel poolel olid tiivulised karüatiidid C-kujulistel voluutidel, medaljonid ruudukujulistel põhjadel ja rullornamendid.

Oktoobrikuu esimeseks nädalaks valitses majas kaos, sest keegi ei mõelnud sängi üles teha, toidunõusid pesta või põrandat pühkida. Argiento jõudis Ferrarast kohale ja

oli nii rõõmus, leides kuus kaaslast majast eest, et pesi ja küüris ning häilis päevade viisi

481

lisaks toidukeetmisele, enne kui hakkas kurtma Michelangelolt. antud ülesande pärast.

«Ma tahan kivi raiuda. Olla scultore.»

«Seda tahaksin minagi, Argiento. Ja seda me veel olemegi, kui oled kannatlik ja aitad mul lae kuidagi valmis maalida.»

Igaühele oma kuuest abilisest andis ta ühe osa võlvist dekoreerida rosettide, cassettone'de, ringide ja täisnurkadega, puude ja lilledega, mille lehestik levis igasse külge, lainetaoliste joontega, spiraalidega. Ta leidis, et Michi on osav värve hõõruma. Ta ise tegi lõplikud kartongid enamikele apostlitele, kuid Granacci võiks neist paar tükki värvida ja võib-olla võiksid Sangallo ja Donnini kumbki ühe valmis teha. Ta oli kulutanud juba viis kuud tänase päevani, kuid nüüd, kus nad olid kõik koos ja alustatud tööd, oli ta kindel, et ta suudab kogu lae seitsme kuuga valmis maalida. Ja jälle oleks aasta elust kulunud. Kokku neli aastat sellest, mil ta oli tulnud Rooma paavst Juliusega kõnelema. Ta lõpetaks töö maikuuks ja siis kas jätkaks hauamonumendi marmorkujude valmistamist või pöörduks koju tagasi Heraklese kivitahu juurde, mille gonfaloniere Soderini oli talle Firenzesse kohale toonud.

Kõik ei kujunenud siiski mitte nõnda. Kuigi Donnino oli nii hea joonistaja, nagu Granacci ütles, puudus tal julgus joonistada muud kui värvikartongide kavandeid. Jacopo lõbustas neid, kuid ei töötanud kolmekümne viie aastasena rohkem kui viieteistkümnesena. Tedesco joonistas halvasti. Sangallo julges kõike teha, mis Michel-angelo talle kätte andis, kuid tal puudusid alles kogemused. Bugiardinit võis kõigutamatult usaldada, kuid samuti nagu Ghirlandaiogi, oskas ta maalida ainult tasaseid seinu ja aknaid, troone ja pilastreid. Granacci apostlite kartong õnnestus, kuid ta lõbutses rohkem Roomas. Kuna ta oli keeldunud palka vastu võtmast, kuidas sai siis Michelangelo teda kohustada rohkem töötama? Michelangelo töötas ise kaks korda enam kui ta oli arvanud end suutvat, kuid jõudis novembrikuu nädalail aeglaselt edasi.

Lõpuks jõudis detsembrikuu esimesel nädalal kätte hetk, mü nad võisid asuda maalima lae peapinna freskot. Üks apostleid, külgseina Püha Johannes oli tema oma, vastasseinale pidi Granacci maalima Püha Tooma. Teised tellinguil olevad, keda juhatas Bugiardini, pidid joonistama kaunistused tühjale võlvile, kahe apostli vahele. Piero Rosselli oli eelmisel päeval katnud maalitava pinna paksu tntonaco-kihiga ja valmistanud ette kareda pinna, mille ta pidi täna hommikul katma krohviga täpselt niipalju, kui jõutakse pimeda tulekuni täis maalida.

Koidu ajal asusid nad Sixtuse poole teele. Michi ajas eeslit, kaarik oli täis pangesid, pintsleid, värvituube, kartonge, visanditekimpe,

482

söekotte, värvinõusid ja -pudeleid, ja Rosselli istus liiva ja lubja keskel. Michelangelo ja Granacci läksid ees, Bugiardini ja Sangallo nende kannul, Tedesco, Jacopo ja Donnino tulid järelväena. Michelangelol oli kõhus õõnes tunne, kuid Granacci oli heas tujus.

«Kuidas su enesetunne on, meister Buonarroti? Kas oleksid iial kujutlenud, et sa lähed oma bottega eesotsas fresko maalimist alustama?»

«Ei, isegi mitte kõige hirmsamais košmaarides.»

«Suurepärane, et me suhtusime sinusse nii kannatlikult. Kas mäletad, kuidas Ghirlandaio õpetas sind kasutama mõõtmis-sirklit? Kuidas Mainardi näitas sulle,

mismoodi värvida ihu temperavärvidega, ja David selgitas, kuidas teha pintsleid valgete põrsaste har j astest. ..?»

«Ja Cieco ja Baldinelli nimetasid mind petiseks, sest ma ei tahtnud ingli tiibu joonistada? Oi, Granacci, kuhu ma küll olen sattunud? Ma pole ju freskomaalija!»

11.

Rühm töötas koos hästi. Michi segas tellinguil krohvi, pärast seda kui oli kolid mööda redelit üles tassinud, Rosselli kattis oskuslikult iga päev maalimisele tuleva pinna ja jäi valvama selle kuivamiskiirust ning piserdas sellele vett. Isegi Jacopo töötas kõvasti, kopeerides kartongi värve joonisele, mille kontuurid Bugiardini oli joonistanud elevandiluust pulgaga. Kui värvil ei olnud aega oksüdeeruda ja kuivada, hakkas Michelangelo üksinda tulemusi uurima. Kui üks seitsmendik võlvist oli valmis, võis ta näha, missugune tuleb kogu lagi, kui nad on ülejäänud fresko valmis maalinud. Paavsti eesmärk oleks siis saavutatud; kedagi ei häiriks siis enam silmatorkavad võlvikiilud, haigutavalt tühjad lünetid ja murtud võiv oma monotoonsete kuldtähtede ringidega. Troonidel istuvad apostlid, tuhanded ruutjalad kirkaid pilte hajutaksid ja varjaksid tähelepanu.

Ent töö kvaliteet? Ta ei võinud juba oma loomult teisiti, kui luua ainult parimat, mida suutis. Luua kaugelt üle oma võimetegi, sest ta ei võinud rahulduda millegagi, mis polnud uus, värske, eriline, kunsti terviklikkuse ilme avardamine. Ta ei olnud kunagi teinuid järeleandmisi kvaliteedis, tema ausus inimesena ja kunstnikuna oli kui kalju, millele ta elu oli ehitatud. Kui ta purustaks selle kalju ükskõiksusega, andes endast võimalikult vähem, kui ta rahulduks ainult toimetulekuga, mis jääks siis temast järele?

483

Ta oleks võinud valmistada paavst Juliuse pronkskuju kaks korda kiiremini, kui ta oleks rahuldunud tühipalja korraliku kujuga; keegi ei oleks teda kritiseerinud, sest pronks polnud tema ala ja ülesanne oli talle vägisi peale sunnitud. Kuid ta oli kulutanud oma energiavarusid kuude viisi selles otsuses, et kuju peab tooma au temale endale ja ta perekonnale ning kõigile kunstnikele. Kui ta oleks tahtnud või võinud teha lihtsalt mõistetava Juliuse pronkskuju, siis oleks tal nüüd võib-olla olnud hõlpsam teha ka seda lae-freskot. Tema ja ta abilised oleksid võinud ülejäänud värvi peale kanda ilma suurema vaevata. Kuid ta ei suutnud eitada, et kvaliteet oli keskpärane. Ta ütles seda Giuliano da Sangallole.

«Sa oled andnud neis olukordades oma parima,» vastas sõber.

Michelangelo sammus Sangallo joonistustoas edasi-tagasi, käsivarred rinnal risti, ise murelik. «Ma pole selles hoopiski kindel.»

«Keegi ei tee sulle etteheiteid. Paavst andis sulle ülesande ja sa tegid, nagu sind kästi. Kes oleks võinud teha teisiti?»

«Mina. Kui ma jätaksin lae niisuguseks, nagu ta on, põlgaksin iseennast.»

«Miks peaksid sa asja võtma nii raskelt.»

«Kui ma midagi kindlasti tean, siis seda, et kui ma hoian vasarat ja peitlit käes ja hakkan pihta, vajan ma täit kindlust, et ma ei tee midagi valesti. Ma vajan täit eneseaustust. Kui ma kord tean, et võin rahulduda alaväärtusliku tööga. . .» Ta hääles oli valu, Sangallole suunatud palve kinnitada tema käsitust, «... siis oleksin ma kunstnikuna läbi.»

Ta pani oma bottega usinasti tööle joonistama kartonge järgmisele laepinnale. Ta ei kõnelnud midagi oma dilemmast. Ent kriis lähenes. Ta ei saanud tuua oma ateljeed

üles tellingutele ja lasta maalida teist pinda, kui ta teadis, et maal pole lõplik. Puudus ainult kümme päeva sellest, mil nad suurendavad järgmised kartongid lõpliku suuruseni. Ta peab nüüd otsuse langetama.

Ta sai ajutiselt armuaega jõulude tulekuga. Rooma peod, mis algasid juba tükk aega varem, andsid talle põhjuse töö katkestamiseks, ilma et ta oleks tarvitsenud paljastada oma sisemuses möllavat tormi. Ateljee oli puhkuse üle rõõmus.

Ta sai kirja kardinal Giovannilt. Kas Michelangelo tuleks jõulupühal neile lõunale? Esimest korda võttis Giovanni Michelan-geloga ühenduse pärast tema monumentaalse võitluse algust paavstiga. Ta ostis endale kauni pruuni villase särgi, esimese mitme aasta järel, paari sinna juurde sobivaid sukkpükse ja beeži kam-lottmantli, mis tegi tema merevaiguvärvilised silmad heledamaks-Ta läks missale San Lorenzo in Damasosse, kus tema jõulumeeleolu

484

paranes, nähes kui mahajäetud oli kirik nüüd pärast seda, kui sealt olid rüüstatud suurejoonelised kivisambad.

Firenze liiliatega tikitud livrees teener laskis ta kardinal Giovanni paleesse Via Ripettal. Minnes läbi ruumika eessaali, kus oli majesteetlik trepp, siis läbi salongi ja muusikaruumi, mõistis ta, kui suurel määral oli kardinal Giovanni oma ametist kasu saanud. Seintel oli uusi maale, pjedestaalidel antiikskulptuure Väike-Aasiast, kappides antiikmünte, nikerdatud gemme. Ta liikus aeglaselt, uurides hiljutisi hankeid, imetledes, et oma isa võimsast geeniusest oli Giovanni pärinud ühe joone: suurepärase kunstimaitse.

Ta peatus järsku ühe väiksema salongi uksel. Selles istus kolde ees Contessina, käed leegi poole sirutatud, kirgas puna alabaster-põskedel. Ta tõstis pilgu.

«Michelangelo!»

«Contessina!»

«Come va?»

«Non ce male.»

«Nagu ütleb Settignano kiviraiuja.»

«Mul ei tarvitse küsida, kuidas su käsi käib. Oled kaunis.»

Puna tõusis Contessina põskedel kõrgemale.

«Sa pole seda kunagi varem ütelnud.» «Kuid ma olen alati nõnda mõelnud.»

Contessina tõusis, tuli talle lähemale. Ta kasutas sedasama lõhnaõli, mida oli kasutanud lapsena Medicite palees. Michelangelo meelt täitis hetkeks igatsus nende kaugete aegade järele.

«Sa oled suur osa minust. Neist päevadest peale, mil mu elu algas. Skulptuuriaias.»

Contessina silmad täitusid samal määral valu ja rõõmuga.

«Nagu sinagi oled alati olnud osa minust.»

Michelangelo märkas teisi nende ümber ja muutis tooni.

«Luigi ja Niccolô on terved?»

«Nad on siin koos minuga.»

«Aga Ridoll'i?»

«Ei.»

«Siis sa ei jää siia?»

«Giovanni viis mu paavsti vastuvõtule. Püha Isa lubas kõnelda Signoriale meie eest. Kuid mul pole lootust. Mu mees ootab vabariigi kokkuvarisemist. Ta ei lase iial mööda võimalust, et oma vaateid teatavaks teha . . .»

«Ma tean.»

Nad naeratasid teineteisele kurvalt.

«Ta ei talita ettevaatlikult, kuid ta on nõnda otsustanud.»
485
Contessina peatus äkki, uuris tema nägu. «Ma olen kõnelnud iseendast Nüüd tahan kuulda sinust.»
Michelangelo kehitas õlgu. «Ma võitlen, kuid kaotan alati.»
«Töö ei kulge hästi?»
«Veel mitte.»
«Küll ta hakkab minema.»
«Oled sa kindel?»
«Ma pistan kas või oma käe tulle.»
Contessina sirutas käe tema poole, otsekui oleks see praegu juba otsinud leekide kuumust. Michelangelo oleks tahtnud seda oma kätte võtta, kas või ainult hetkeks. Siis heitis Contessina pea selga naerdes ja kinnitades seda rahvapärase jaatussõnaga. Nüüd ühines nende naer: see haaras teineteisest kinni, põimudes harmooniliselt. Seegi oli omataoline omandamine, teadis Michelangelo, haruldane, kaunis ja püha.
Campagna romaana polnud Toskaana, see ei täitnud teda kõike-vabastava lüürilise õrnusega. Kuid tal oli jõudu ja ajalugu: tasased, viljakad tasandikud jätkusid penikoormate viisi ja neid läbisid Rooma akveduktide jäänused, mis olid toonud puhast vett mägedest. Siin oli Hadrianuse villa, kus keiser oli uuesti ellu äratanud Kreeka ja Väike-Aasia hiilguse ja kus Michelangelo jälgis, kuidas maast kaevati välja marmorkujusid, mille iga ulatus Periklese ajani; Tivoli oma majesteetlike jugadega, impeeriumi-aja roomlaste lemmik-väljasõidupaik; Castelli Romani, sari linnu, mis paiknesid vulkaaniliste Albani küngaste laava- ja tuffirinnakuil, iga küla eraldi omaette mäetipul terves määratu suurt kraatrit ümbritsevate tippude sarjas, nende taga teised kraatrite ahelikud, mida katsid tumerohelised voogavad metsad, mis olid niisama skulptuurilised nagu Settignanogi mäed: Frascati, Tusculum kõrgemal mägedes, kus ta kõndis Cicero suvila varemete keskel; amfiteater, foorum, maasse mattunud templid; kõikjal mägedes oli väikseid kivist ehitatud külasid, mille algupära kadus aegade hämarusse: ürgroomlaste, ürgetruskide aegadesse; Fortuna tempel Praenestes, mille müürid hõlmasid tervet küla, ja Saatuse Koobas ning krüptid, mis pärinesid, kes teab kui kaugetest aegadest.
Ta läks üha sügavamale minevikku, tegi ringi ümber vulkaani määratu suudme, sattus tahutud ehituskividele, mis olid laiali paisatud nagu mahapillatud piim ja mille all lebasid ürgsed asulad-Igal õhtul peatus ta väikese trahteri ees või koputas mõne conti' dino pere uksele, maksis õhtusöögi ja puhkepaiga eest voodis, tundes veel sealgi võimsate mägede lõhna, järeleandmatut tufi puudu tust jalataldade all, oli täidetud meeldiva tuksleva väsimusega, mis
486
kerkis üles jalapõhjadest ja -peksetest ja säärtest ja põlvedest ning reitest niueteni.
Mida sügavamale ta tungis vulkaaniliste mägede ja kultuuride igivanasse minevikku, seda selgemaks sai talle oma probleem. Ta abilised pidid lahkuma. Paljud marmorimeistrid olid lubanud õpipoisse ja abilisi raiuda marmorit kuni keskfiguuri julge vahemaani, ijuid tema pidi maha vasardama nurgad ja kandid, töötlema kõik neli siledat külge, eemaldama iga viimase kristalli ise. Tal polnud Ghirlandaio loomust, kes tegi ise ainult peafiguurid ja kesksed jtseenid ja jättis ülejäänud osa bottega teha. Tema pidi töötama üksinda.
Ta ei pööranud tähelepanu mööduvale ajale. Päevad näisid ääretult lühikestena, võrreldes haavakivisse kadunud ajastutega. Aja asemel tajus ta ruumi, püüdis end sobitada Sixtuse võlvide üdisse, nõnda nagu ta oli tunginud Duccio plokki, selleks et jõuda selgusele selle kaalus ja massis, käsitada, mida see talub ja mis võib põhjustada

tasakaalu purunemise. Ta oli harinud põldu, kündnud, külvanud, seisnud paljapäi vihma ja päikese käes. Midagi ei paistnud; õrn, heleroheline ime, mis ilmutab uue elu algust, püsis tema mõtete pinna all.

Uusaasta hommikul, mil ta võõrustajad pühitsesid meie issanda 1509. aasta esimest päeva, lahkus ta nende kivisest mägimajast, tõusis kõrgemale ja kõrgemale mööda lambaradu, kuni jõudis mäetipule. Öhk oli karge, selge ja külm. Kui ta seisis tipul, kaelasall ümber suu, et kaitsta hambaid külma eest, tõusis päike tema selja taga kõige kaugema mäeseljandiku kohale, mida ta silm ulatas nägema. Päikese tõustes lõid Campagna tasandikud elama kahvaturoosades ja helepruunides värvides. Kaugel paistis sädelevalt selgena Rooma. Taamal lõunas lebas Türreeni meri, pastellroheline kahvatusinise talvetaeva all. Kogu maastik voogas valguses: metsad, neist allpool paistvad mäeseljakud, künkad, linnad, viljakad tasandikud, tukkuvad talud, kivihunnikutena näivad külad, Rooma vüvad mägi- ja mereteed, laev ulgumerel...

Aukartlikult mõtles ta: «Milline suurepärane kunstnik oli küll lumal, kui ta lõi laotuse. Ta oli skulptor, arhitekt ja maalija. Tema, tas algul lõi avaruse, täitis selle oma imedega.» Ta mäletas I Moosese raamatu algusridu:

Alguses lõi jumal taeva ja maa. Ja maa oli tühi ja paljas, ja pimedus oli sügavuse peal... Ja jumal ütles: saagu valgus... Ja jumal ütles: saagu lautus kesk vett... ja jumal tegi lautuse, ja tegi

vahe see vee, mis lautuse all, ja see vee vahel, mis lautuse peal oli... Ja jumal nimetas lautuse taevaks .

487

... Taevalaotus ... taevavõlv ... Jumalgi oli pidanud looma võh/s all! Ja mis ta oli loonud? Mitte ainult päikese ja kuu ja taevalaotuse, vaid kogu selle all oleva viljakandva maailma. Laused, fraasid, pildid tulvasid talle meelde Moosese raamatust:

... Ja jumal ütles: vesi kogugu taeva all ühte paika, et kuiva näikse... ja jumal nimetas kuiva maaks, aga vee kogu nimetas tema mereks ... Ja jumal ütles: maast tärgaku noor rohi üles, rohud, mis seemet kannavad . . .

Ja jumal ütles: vesi sigitagu suur hulk elavaid hingesid ... ja linnud lennaku maa peal taeva lautuse poole.

Ja jumal ütles: tehkem inimene eneste näo järele eneste sarnatseks, et nemad valitsevad kalade üle, mis meres, ja lindude üle, mis taeva all, ja lojuste üle, ja kõige maa üle, ja kõige roomajate üle mis maa peal roomavad. Ja jumal lõi inimese oma näo järele, jumala näo järele lõi ta teda, meheks ja naiseks lõi tema neid.

Ja Michelangelo teadis niisama selgesti, nagu ta oli teadnud ükskõik mida oma elus. et midagi muud ei kõlba tema võlviks kui loomine ise, maailmakõiksuse taasloomine. Millist üllamat kunstitööd võiks veel olla, kui jumal loomas päikest ja kuud, vett ja maad, loomas meest, naist? Tema loob maailma Sixtuse lae all, nõnda nagu loodaks seda esimest korda. Siin oli see, millega see võiv võidetakse. Ainult sellega võib ta vallutada võlvi nii, et kogu inetus ja kohmakus arhitektuuris kaovad, nagu poleks neid iial olnudki, ja nende asemele tuleb jumala arhitektuuri au.

12.

Ta palus kantsler Accursiolt, kas ta võiks paavstiga nelja silma all, ainult mõneks minutiks kokku saada. Kantsler korraldas kokkusaamise hilja õhtupoolikul. Julius istus vaikselt väikeses trooniruumis ja dikteeris sekretärile kirja Veneetsiasse saatmiseks, kus oli Vatikani kõige tugevam vastane Itaalias. Michelangelo põlvitas:

«Püha Isa, tulin selleks, et teile kõnelda Sixtuse kabeli võlvist.»

«Jah. mu poeg?»

«Vaevalt olin täis maalinud ühe võlvi, kui mõistsin, et see tuleb mannetu.»
«Miks nõnda?»
«Sellepärast, et apostlid üksinda jätaksid nigela mulje. Nad võtavad liiga väikese pinna kogu laest ja kaovad sinna ära.»
«Kuid sinna tulevad ju ka teised kaunistused.»
«Olen alustanud neid kaunistusi, nagu käskisite. Nende tõttu näivad apostlid veelgi kehvemad.»
488

«On see arvamus sinu poolt hästi läbi mõeldud? Nii et lõpptulemuseks on siis kehv mulje?
«Ma olen mõtelnud sellest väga palju ja see on minu siiras arvakus. On ükskõik, kui hästi lagi maalitakse esialgse plaani kohaselt. see toob vähe au meile mõlemale.»
«Kui sa kõneled nõnda vaikselt, Buonarroti, kuulen ma sinu suust tõtt. Ma võin sulle samuti ütelda, et sa pole mitte tulnud küsima luba tööst loobumiseks.»
«Ei, Püha Isa. Mul on kavand, mis kataks kogu võlvi auga.»
«Ma usaldan sind ja sellepärast ma ei küsi, missugune on sinu plaani loomus. Kuid ma tulen sageli kabelisse vaatama, kuidas su töö edeneb. Sa võtad endale tööd kaela võib-olla kolm korda rohkem?»
«... Või viis-kuus korda.»
Paavst liigutas end troonil, tõusis, käis ruumis edasi-tagasi, peatus siis Michelangelo ees:
«Sa oled kummaline inimene, Buonarroti. Sa kisendasid, et fresko ei ole sinu eriala ja peaaegu lõid mind oma vihas maha. Ent nüüd, kaheksa kuud hiljem, tuled sa tagasi plaaniga, mis võtab sult lõpmatult rohkem aega ja tööd. Kuidas tuleb sind mõista?»
«Ma ei tea,» vastas Michelangelo murelikult. «Vaevalt mõistan end isegi. Ma tean ainult, et kuna ma pean maalima võlvi, siis ei või ma anda teile midagi keskpärast, isegi siis, kui te seda minult nõuaksite.»
Julius raputas lõbusa hämmeldusega oma valge habeme ja valgete juustega pead. Siis asetas ta käe Michelangelo pea peale ja õnnistas teda.
«Maali oma lagi nõnda, kuidas tahad. Me ei või sulle maksta viis või kuus korda rohkem kolmest tuhandest tukatist, kuid me kahekordistame selle kuuele tuhandele.»
Ta järgmine ülesanne oli delikaatsem ja raskem. Ta pidi ütlema Granaccile, et bottega'ga on lõpp. et abilised peavad koju minema. Ta selgitas sõbrale samm-sammult valusa tõe.
«Ma jätan Michi edasi värvi jahvatama ja Rosselli märga krohvi Panema. Ülejäänu pean ma lihtsalt ise tegema.»
Granacci oli jahmunud. «Ma poleks iial tõepoolest uskunudki, et sma võiksid juhtida ateljeed nagu Ghirlandaio. Kuid sa tahtsid Proovida, ja ma aitasin sind . . . Kuid töötada üksinda neil tellinguil 'a luua taas maailma loomise lugu. see võtab sult nelikümmend aastat!»
«Ei, ligi neli aastat.»
Granacci asetas käed ümber sõbra õlgade ja ütles pehmelt: ««Kui tuleks lõvi või karu ja viiks ära ühe mu oina, haaraksin ma saagi
489
tema lõugade vahelt ära. Ja kui nad ähvardaksid mind, haaraksin ma neil kõrist kinni ja kägistakstn nad.» Kunstnikuna on sul Taaveti julgust.»
«Ma olen ühtlasi argpüks. Ma ei suuda rääkida seda teistele. Kas sina ei teeks seda minu eest.»

Ta pöördus Sixtusse, et vaadata võlvi teravama pilguga. Arhitektuurne struktuur ei vastanud tema uutele plaanidele. Ta vajas uut võlvi, täiesti teistsugust lage, mis oleks pidanud olema konstrueeritud ainuüksi tema freskode näitamiseks, et need paistaksid võimalikult soodsaimais tingimusis. Kuid ta oli selleks siiski nii tark, et ei läinud paavsti juurde tagasi miljonit tukatit paluma, et kiskuda maha tellised, krohv, sõdurite ruumid selle peal, nende taga olev tugev katus. Olles ise enda arhitekt, tuli tal ehitada see kohutav võlv ainukese materjaliga, mis oli temale kättesaadav — värviga.

Palja leidlikkusega peab ta muutma lae ümber, ära kasutama tema puudused, samuti nagu ta oli kasutanud Duccio samba õõnsuse, et sundida oma loovaid jõude kanaleisse, kuhu nad muidu poleks ehk sattunud. Emb-kumb, kas tema on tugevam ja suudab muuta selle võlviruumi, või purustab võlvi vastupanujõud tema.

Ta oli otsustanud paigutada lakke kogu kihava inimsoo, samuti kõikvõimsa jumala, kes oli ta loonud; inimsoo oma kohutavas ilus, oma nõrkustes, oma murdumatus jõus; ja jumala oma võimus teha kõike võimatut. Ta peab looma tuksleva, tähendusrohke elu, mis pööraks pahupidi universumi: võiv muutuks reaalsuseks; võlvist, taevalaotusest tuleks tõelisus, seda vaatlevate maailmast kujuneks illusioon.

Argiento ja Michi ehitasid talle töölaua keset jääkülma marmor-põrandat. Nüüd teadis ta, mida võiv peab ütlema ja väljendama; freskode arvu, mida ta võib maalida, määrab ära selle arhitektuurne rekonstruktsioon. Ta peab looma samaaegselt sisu ja selle objekti. Ta uuris enda kohal kerkivat lage. Keskpinna, mis ulatus üle kogu võlvi pikkuse, kasutab ta ära suuremateks piiblilegendi-deks: maa ja vee lahutamine, päikese ja kuu loomine, Aadama Ja Eeva loomine, nende väljaajamine paradiisiaiast, Noa ja veeuputuse legend. Nüüd lõpuks võiks ta maksta oma võla della Querciale nende suurepäraste piiblistseenide eest, mis olid raiutud Istria kivist San Petronio portaalile.

Arhitektooniliselt peaks ta raamima selle tähtsa keskpinna; ühtlasi peaks ta tegema nii, et pikk kitsas võiv näiks ühe tervikuid mõjuks ainsa jõuna. Kõikide praktiliste eesmärkide seisukohalt P1 ta maalima mitte ühe lae, vaid kolm lage. Ta pidi olema võlur, et

490

saavutada ühendav jõud. mis hõlmaks kõik seinte ja lagede osad, seoks elemendid kokku, nõnda et üks toetaks teist ja ükski figuur või stseen ei jääks eraldi.

Keskendumine võttis nädalaid, kuid lõpuks tuli lahendus, lae rangeimast piiramisest: kaheksast raskest esileulatuvast kolmekordsest võlvikiilust, missuguseid oli neli kummalgi küljel ja mille tipud tungisid võlvi selle kolmandiku pikkuse ulatuses, lõppedes suuruselt kahekordsete kiiludega, mille ümberpööratud tipud olid nurkades. Michelangelo kulutas sadu tunde, püüdes neid kavandada nii, et nad jääksid nähtamatuks, et nad ei valitseks lage, enne kui märkas, et ta oli mõtelnud vastupidiselt. Ta peab muutma nad enda kasuks, dekoreerides nad rikkaliku skulptuurilise mustriga, siis moodustaksid nad jätkuva friisi, raami kogu tema kavan-dile!

Nüüd tulid talle ideed nii ülepeakaela ja tormiliselt, et ta ei suutnud küllalt kiiresti liigutada oma käsi, et neid paberile panna. Ruumi otstes ja külgedes, võlvikiilude tippude vahel olevad kaksteist pendentiivi varub ta oma prohvetitele ja sibüllidele, kes istuvad igaüks oma võimsal marmortroonil. Neid kahtteist trooni ühendaks marmorisarnane karniis, mis kulgeks ümber kabeli kõigi nelja külje; see tugev arhitektuurne karniis oleks siduv sisemine raam, mis ümbritseks tema üheksat keskmist jutustust. Iga trooni kummalgi küljel oleks kaks marmorina näivat puttöt; nende kohal, pildipindade igas nurgas, oleks imekaunis ilmalik noormees, kokku

kakskümmend alasti kuju, kelle näod oleksid hiigelpaneelidest ära pööratud väiksemate pindade suunas ja täidaksid vabad nurgad.

Kui Rosselli tõusis tellinguile, küüsvasar käes, et raiuda maha juba maalitud freskot, ja Michi hoidis all kotti, tuli Argiento Michelangelo juurde. Ta tuhmpruunides silmades olid pisarad.

«Argiento, mis sul viga on?»

«Mu vend on surnud.»

Michelangelo asetas käe noormehe õlale.

«Mul on väga kahju.»

«Ma pean koju minema. Perekonnatalu on nüüd minu oma. Ma Pean seda harima. Vend jättis maha väikesed lapsed. Minust peab 'aama contadino. Ma abiellun oma vennanaisega, kasvatan lapsed üles.»

Michelangelo laskis sule käest. «Sulle ei meeldi maaelu.»

«Sa oled liiga kaua seal ülal tellinguil. Mulle ei meeldi ka maalimine.»

Michelangelo toetas pea raskelt kätele. «Ega minulegi, Argiento ma kavatsen maalida need kujud nõnda, nagu oleksid nad

491

kivist raiutud. Igaüks neist näib, otsekui võiksid nad iga hetk laest alla astuda ja maa peale tulla.»

«See on siiski maalimine.»

«Millal sa teele lähed?»

«Täna pärast lõunat.»

«Ma tunnen sinust puudust.»

Ta maksis Argientole saada oleva palga — kolmkümmend seitse kuldtukatit. See oli peaaegu viimane raha. Ta polnud maikuust peale üheksa kuu jooksul saanud paavstilt üldse raha, aga ta oli ostnud mööblit ja värve, krohvinud osa laest ja maalinud fresko, maksnud Jacopo, Tedesco, Sangallo, Donnino, Bugiardini palgad ja matkakulud kinni, toitnud neid neli kuud. Ta ei võinud mõeldagi sellele, et küsida paavstilt raha, enne kui mõni tähtsam osa laest on valmis. Ent kuidas võis ta maalida isegi ühe pildipinna tervenisti valmis, kui ta polnud kavandanud kogu võlvi? See tähendas kuude viisi joonistamist, enne kui ta võis alustada oma esimest freskot. Ja nüüd, mil ta pidi just kõige rohkem süvenema, ei ole kedagi, kes keedaks toitu, pühiks põrandat või peseks särki.

Ta sõi oma talupojasupi vaikses majas, tuletades meelde kuid, mil siin oli olnud nii lõbus ja kärarikas, kui Jacopo rääkis anekdoote, Aristoteles pidas loengut «Suplejaist», Bugiardini laulis armastuslaule Firenzest. Nüüd on siin vaikne, kuid veelgi vaiksem on, kui ta on üksinda tühjas kabelis tellingutel.

13.

Ta alustas «Veeuputusega», suurest pildipinnast, mis oli kabeli sissekäigu lähedal. Märtsikuuks oli tal kartong suurendatud ja valmis lakke ülekandmiseks. Talv ei olnud veel Roomat oma küüsist vabastanud. Sixtuses oli närivalt külm. Sajadki soojenduspannid põleksid suutnud soojendada ta keha alumisi osi. Michelangelo kandis sooje villaseid sukkpükse, brache't ja särki.

Rosselli, kes oli saanud tulusa tellimuse ja läinud Orvietosse, oli õpetanud Michile krohvisegamist ja õiget krohvimisviisi. Michelangelo aitas tal mööda järske seinaredeleid lubja, liiva ja pozzolana, vulkaanilise tuffi tolmukotte seljas üles kanda. Siin valmistas Mich' segu. Michelangelo ei olnud rahul pruunikaskollase värviga, mille põhjustas pozzolana, ja lisas lupja ning peeneks jahvatatud marmorit. Siis

ronisid nad Michiga kolmeastmelisele lavale, mille Rosselli oli ehitanud nii, et nad võisid krohvida ja maalida kaarduva võiv ülaosa. Michi kattis pinna into?iaco'ga, hoidis kartongi. Michelangelo kasutas tikke, söekotti ja ühendavateks joonteks punast ookrit.

492

Michi tuli alla, asus all värve hõõruma. Micheiangelo oli nüüd õige ülemisel laval, kuuskümmend jalga põrandast kõrgel. Ta oli olnud kolmeleistkümneaastane, kui ta seisis esimest korda tellinguil Santa Maria Novellas, üksinda kõrge kabeli ja maailma ülemisel poolel. Praegu oli ta kolmekümne nelja aastane, ja nüüd, nagu tookordki, tundis ta peapööritust. Sixtus paistis nii õõnsana siit ülalt vaadates, kui pea oli ainult ühe jala võrra laest allpool. Ta tundis märja krohvi, äsja hõõrutud värvide teravat lõhna. Ta pööras pilgu marmorpõrandalt, võttis pintsli, pigistas selle vasaku käe sõrmede ja pöidla vahele, pidades meeles, et ta pidi praegu, varahommikul värvid vedelad hoidma . . .

Ta oli küllalt sageli jälginud, kuidas Ghirlandaio värvis paneele. Ta teadis, et alustada tuleb ülevalt ja töötades liikuda allapoole mõlemalt küljelt; kuid tal puudusid maalija kogemused ja sellepärast alustas ta domineerivast punktist, sellest, mis teda kõige rohkem huvitas: äärmine vasak äär, kus paistis viimane riba rohelist maad veeuputuse alt, tormist kõveraks painutatud puutüvi, mis kaldus tulevase Noa laeva poole, kaldale roniva häviva inimkonna viimased jäänused; last süles kandev naine, kel teine, vanem laps oli takerdunud jala külge; oma hullunud naist seljas kandev mees; vanade ja noorte peade rodu, kes olid uppumas tõusuvees, ainult peanupud väljas; ja kõigi nende kohal noor mees, kes ronib puutüvele ja takerdub sellesse, püüdes meeleheitliku pingutusega pääseda kõrgemale paopaigale.

Maalides olid tal pea ja õlad tugevasti tahapoole tõmbunud, pilk otse üles suunatud. Värv tilkus näkku, märja krohvi niiskus imbus välja ja vett tilkus talle silmadesse. Ta käsivarred ja selg väsisid kiiresti ebaloomuliku asendi pingutusest. Esimesel nädalal lubas ta Michile iga päev ainult väikese pinna krohviga katta, töötas ise ettevaatlikult, katsetas nii figuuride käändunud asenditega kui ka paljude ihuvärvitoonidega ja rõivastatud figuuride riiete siniste, roheliste ja punaste värvidega. Ta teadis, et need väikesed pinnad põhjustavad liiga palju liitekohti, et niisuguse tempoga osutub Granacci ennustatud nelikümmend aastat täpsemaks kui tema oma otsus lõpetada töö nelja aastaga. Ent ta õppis sellel määral, kuidas ta edasi jõudis. Sellel pildipinnal, mis kõneles surmast ja elust, ägedast tegevusest, oli vähe sugulust Ghirlandaio vaikeludega. Ta oli rahul aeglase edasiliikumisega, kuni ta saab oma väljendusvahendite peremeheks.

Esimese nädala lõpul tõusis purev põhjatuul. Selle ulgumine pidas ta peaaegu kogu öö ärkvel. Hommikul läks ta Sixtusse, sall ümber suu mässitud, kaheldes veel redelile ronideski, kas ta saab sõrmed nii soojaks, et suudab pintslit hoida. Aga kui ta jõudis

493

Rosselli kõrgeima platvormi tipule, nägi ta, et polnud mingit vajadust seda teha: ta pildipind oli hävinud. Krohv ja värvid ei kuivanud. Selle asemel tilkus niiskusi alla tormi käes olevatelt puudelt, kaldale ronivalt mehelt, kel oli riidekimp õlal. Immitsev niiskus tekitas juba hallitust, mis ronis üle maali, seda pikkamööda endasse imedes. Ta kuulis selja tagant Michit lämbunud häälel küsivat: «Kas ma tegin halva krohvi?»

Vältas pikka aega, enne kui Michelangelo suutis vastata. Ta tundis end haiglasena.

«See oli minu oma süü. Ma ei oska fresko värve segada. Ghirlandaio kooli ajast on juba liiga palju aastaid möödas. Granacci ja teised tegid kogu töö, kui ma maalisin oma esimest prohvetit. Ma ei teinud muud, kui katsin värviga.»

Ta komberdas redelilt alla, pisarad silmis, läks pimesi otse paavsti lossi, ootas lõputu aja külmas ooteruumis. Kui ta sisse lasti, seisis ta lohutava Juliuse ees:

«Mis viga on, mu poeg? Sa näid haigena?»

«Ma olen läbi kukkunud.»

«Mis viisil?»

«Kõik, mis ma olen teinud, on riknenud.»

«Nii ruttu?»

«Ma ütlesin ju Teie Pühadusele, et see pole minu kunst.»

«Pea püsti, Buonarroti. Ma pole sind iial näinud nii löödud. Mulle meeldib rohkem, kui sa märatsed.»

«Lagi on hakanud tilkuma. Niiskus tekitab hallituspesasid.»

«Kas seda ei saa kuivatada?»

«Ma ei tea, kuidas seda teha, Teie Pühadus. Mu värvid kaovad hallitusse. Soolased ääred söövad nad ära.»

«Ma ei usu, et sa oleksid läbi kukkunud . ..» Ta pöördus teenri poole. «Mine Sangallo majja, käsi tal Sixtuse lagi otsekohe üle vaadata ja mulle ettekanne tuua.»

Michelangelo taandus külma eesruumi kõvale ootepingile. See oli hirmsaim löök, mis teda kunagi oli tabanud. Kuigi ta vihkas seda, et pidi oma eluaastad ohverdama freskole, oli ta sellest hoolimata loonud meisterliku kavandi. Ta polnud harjunud ebaõnnestumistega. See oli ainuke asi tema leksikonis, mis oli veel hullem kui olla sunnitud töötama võõra väljendusviisi järgi. Ei olnud mingit kahtlust, et paavstil sai temast nüüd villand, kuigi tema läbikukkumisel freskomaalijana polnud midagi ühist tema kui marmorikujuri võimetega. Teda ei lubata kindlasti hauamonumenti raiuda. Kui kunstnikul äpardub nii rängasti, siis on ta omadega läbi. Uudis tema äpardumisest on mõne päevaga kogu Itaalias teada. Selle asemel et pöörduda võidukalt Firenzesse, ronib ta koju nagu peksa saanud

Koer, uhkusesaba koibade vahel. Firenze ei salliks teda. Nad arvaksid, et ta on õõnestanud linna positsiooni kunstimaailmas. Gonfaloniere Soderini tunneb end pettununa. Temast oli Vatikanis ainult kahju, aga mitte kasu. Jällegi on ta raisanud terve aasta oma loovast elust.

Ta oli mattunud nii sügavasti oma süngusse, et ta ei näinudki, kui Sangallo sisse tuli. Ta lükati trooniruumi, enne kui ta toibudagi suutis.

«Sangallo, mis sa leidsid?» küsis paavst.

«Mitte midagi tõsist, Teie Pühadus. Michelangelo kasutas liiga vedelat lupja ja põhjatuul pani selle higistama.»

«Kuid koostis oli seesama, mis Ghirlandaio kasutas Firenzes,.» hüüdis Michelangelo. «Ma vaatasin pealt, kui seda valmistati...»

«Rooma lubi valmistatakse travertiinist. See ei kuiva nii kiiresti. Pozzolana, mida Rossellini õpetas sind sellesse segama, püsib pehme ja kristalliseerub kuivades. Kasuta pozzolana asemel marmoritolmu ja lisa sellele lubjale vähem vett. Kõik läheb hästi.»

«Aga mu värvid? Kas pean ma selle osa laest maha raiuma?»

«Ei. Aja jooksul hävitab õhk hallituse. Sinu värvid ei rikne.»

Oleks Sangallo tagasi tulnud ja ette kandnud, et lagi on hävinud, oleks ta lõuna paiku juba Firenze poole teel olnud. Nüüd võis oma võlvi juurde tagasi pöörduda, kuigi hommikused sündmused olid talle põhjustanud lõhkuva peavalu. Tuul vaikis. Päike tuli välja. Krohv kuivas. Tema asemel rändas Sangallo suure kaotuse teed

mööda Firenzesse tagasi. Kui Michelangelo läks Piazza Scossacavallil majja, märkas ta, et mööbel oli linadega kaetud, perekonna isiklik vara alumise korruse saalis hunnikus. Michelangelo oli masendatud. «Mis on juhtunud?»

Sangallo raputas pead, ta huuled olid tugevasti kokku surutud. «Tellimusi ei ole tulnud, ei Palazzo Giulianot, ei rahapada, ei uusi paleesid. Kas tead, mis on mu ainuke ülesanne praegu? Mustaveetorude asetamine peatänavate alla! Õilis ülesanne paavsti arhitektile, eks ole? Mu õpipoisid on Bramante juurde üle läinud. Ta on võtnud mu koha, nagu ta tõotas teha.»

Järgmisel hommikul oli Sangallo koos perekonnaga läinud, nende lahkumist ei märgatudki Vatikanis. Kõrgel tellinguil seisev Michelangelo tundis end Roomas üksildasemana kui kunagi varem. Tundus, nagu oleks ta ise lamanud süngena ja lootusetuna viimasel hallil kaljul, mis oli veel pealpool merepinda, maa viimse rohelise riba vastas.

Veeuputus võttis talt ühtejärge kolmkümmend kaks päeva maalimist. Viimasel nädalal oli ta täiesti ilma rahata.

495

«Me ei tea, kas hõõrume oma kõhunahka või selgroogu,» tähendas Michi.

Tema endised teenistused, mis olid paigutatud majadesse ja taludesse, et suurendada perekonna sissetulekut, ei aidanud teda skuudo võrragi. Vastuoksa, iga kiri tõi talle üha uusi hädaldamisi: miks ta ei saada vendadele raha, et need saaksid avada oma kaupluse? Lodovicole raha, et osta viljakandvaid talusid, mis ta oli leidnud. Miks ta ei korraldanud tädi Cassandra kohtuprotsessi üleviimist Rooma, kus ta oleks võinud ise seda kaitsta? Praegu tundis ta end alasti mehena oma seinapildi keskkohal, kes püüab ronida Noa laevale, kus teised kohkunud mehed kardavad oma viimase pelgupaiga pärast ja seisavad tema kohal ülestõstetud nuiadega.

Millest see tuleb, et tema ainukesena ei saa tulu oma suhetest paavstiga? Noor Raffael Sanzio, kelle Bramante, tema kaasmaalane Urbinost ja Sanzio perekonna vana sõber oli hiljuti toonud Rooma, oli kohe saanud eraisikutelt tellimusi. Paavst oli olnud nii vaimustatud tema töö graatsiast ja võlust, et ta oli Raffaelile teinud ülesandeks maalida fresko Stanza'le, tema uue korteri tubadele, kuhu ta kavatses kolida vihatud Borgia korterist. Signorelli ja Sodoma poolt juba alustatud freskod käskis paavst üle värvida, nii et ainult Raffaeli maal oleks näha jäänud. Saanud paavstilt suuremeelse avansi, oli Raffael üürinud luksuslikult sisustatud villa, võtnud ilusa noore armukese ja teenijaskonna enda ja tüdruku eest hoolitsema. Paavst kutsus teda oma jahiretkedele ja eralõunasöökidele. Teda võis näha kõikjal hellitatuna, armastatuna, kõik andsid talle uusi tellimusi, muu hulgas ka pankur Chigi suvepaviljoni kaunistamine.

Michelangelo silmitses oma maja värvimata, määrdunud pruune tellisikiviseinu, mida ei katnud kardinad ega vaibad, paari kulunud mööblieset, mis ta oli ostnud. Kui Raffael jõudis Rooma, ootas Michelangelo, et ta tuleb teda tervitama, kuid Raffael ei vaevunud kordagi astuma seda paari sammu, mis lahutasid Sixtust ja tema maja.

Ühel hommikul tuli Michelangelo üle Piazza San Pietro, tulnud just kabelist, juuksed, nägu ja riided värvist ja krohvist sodised, ja nägi Raffaeli tema suunas tulevat, ümbritsetud tervest imetlejate, õpilaste ja sabassörkijate parvest. Kui nad möödusid, ütles Michelangelo kuivalt: «Kuhu sa siis lähed, rahvasumma keskel nagu preester?»

Raffael ei peatunud, vaid vastas salvavalt:

«Ja kuhu sina siis lähed, üksi nagu timukas?»

Märkus vaevas teda. See, et tema üksindus oli vabatahtlik, ei aidanud. Ta läks joonistuslaua juurde, mattis oma nälja ja üksilduse

töösse, visandas järgmise fresko, Noa ohvri. Kui kujud hakkasid elama ta kiiresti liikuvate sõrmede all ja mõtetes: Noa ja ta naine, Noa kolm alasti poega, nende naised, issandale ohvriks määratud jäär, täitus ta töötuba jõu ja valgusega, elu ja värvidega. Nälg ja eraldatusetunne taganesid. Ta tundis end kindlana oma kaaslaste hulgas selles omaenese loodud maailmas. Vaiksele majale pomises ta:

«Ma pole iial vähem üksinda kui üksinda olles.» Ja ta ohkas, sest ta teadis, et ta on omaenda loomuse ohver.

14.

Paavst Julius oli põnevusega oodanud võimalust näha esimest freskot, kuid Michelangelol, puruvaene nagu ta oli, läks veel kümme päeva selleks, et maalida Delfi sibülli ja prohvet Joelit oma troonidele pendentiividesse mõlemal pool purjus Noad kujutavat väiksemat freskot. Ta tahtis, et paavst näeks häid näidiseid kujudest, millega ümbritsetakse keskpaneelid.

Julius ronis redelile, tuli tellingutele Michelangelo juurde, uuris viitkümmend viit meest, naist ja last, kellest vähestel paistsid ainult pead ja õlad, kuid enamik oli näha täielikult. Ta tähendas, et tumedajuukseline Delfi sibüll on imekaunis, esitas küsimusi valge-juukselise isa kohta, kes kandis uppunud poega kaljule, Noa laeva kohta, mis paistis taustal nagu mingi kreeka tempel, päris, mida ta maalib teistele pindadele. Michelangelo hoidus otsestest vastustest, ta vajas vabadust, et muuta oma ideesid edaspidises töös. Juliusel oli liiga hea meel, et sellest välja teha. Ta ütles vaikselt:

«Kas ülejäänud osa laest tuleb niisama hea?»

«Peaks parem tulema, Püha Isa, sest ma alles õpin õiget perspektiivi selles kõrguses.»

«See on ju hoopis teistsugune kui all olevad freskod.»

«Erinevused suurenevad veelgi, kui ma jätkan, ega need vähene. »

«Ma olen sinuga rahul, mu poeg. Ma teen laekurile korralduse maksta sulle järgmised viissada tukatit.»

Nüüd võis ta koju saata raha, et vaigistada sealt tulevat kisa, osta majja toitu ja tööks vajalikke tarbeid. Nüüd ootavad teda ees vaiksed kuud, mille vältel ta võib maalida «Eedeni aia», «Jumal Eevat loomas» ja siis jõuda välja kogu lae südamesse — «Jumal Aadamat loomas».

Kuud aga osutusid kõigeks muuks kui vaikseks. Kui tema vastu sõbralik kantsler Accursio teda hoiatas, et tema «Pieta» viiakse

497

välja San Pietro kirikust, selleks et Bramante kahe tuhande viiesaja töömehe suurune armee võiks lammutada basiilika lõunaseina, et ruumi teha uue kiriku esimestele piilaritele, jooksis ta mööda pikka treppi üles ja märkas, et «Pietä» oligi juba viidud väiksesse kõrval olevasse «Palaviku madonna» kabelisse, kuid oli terve. Meel hea, seisis ta ja vaatas, kuidas Bramante töödejuhatajad kinnitasid köisi vanade sammaste lõunapoolse rea ümber. Siis nägi ta, uskumata oma silmi ja ahistav tunne sisemuses, kuidas antiiksed marmor- ja graniitsambad purunesid kivipõrandale kukkudes kildudeks ja pühiti kokku kui prügi ning veeti minema. Lõunaseinu külge kinnitatud monumendid hävisid, kui seinad kokku vajusid, purustades põranda antiiksed mosaiiktellised. Ja kui väikeste kulutustega oleks need võidud mujale hoiule viia!

Kaks päeva hiljem oli Bramante palee uksele liimitud paber, milles ta nimi oli muudetud Ruinanteks, varemeteloojaks. Linnas liikus anekdoot, et kui Bramante koputas paradiisiväravaile, keelas Püha Peetrus talle sissepääsu ning küsis: «Miks sa

hävitasid minu templi Roomas?» Vastuseks küsis Bramante, kas Püha Peetrus ei tahaks, et ta kisub taeva maha ja ehitab selle uuesti üles.

Niipalju kui tema teadis, ei olnud Sixtuse võtit kellelgi peale tema ja kantsler Accursio. Ta oli seda nõudnud, et keegi ei saaks teda luurata või tema rahu häirida. Sel ajal kui ta maalis prohvet Sakariast määratu suurele troonile kabeli tühjal otsal, oli tal tunne, et keegi käib seal öösel sees. Kuid tal polnud käegakatsutavat tõendit, midagi polnud puudutatud või teise kohta liigutatud. Kuid ta vaist ütles, et kõik ei olnud niisama nagu tema lahkudes. Keegi oli käinud tellinguil.

Michi peitis end lähedasse ukseavasse ja tõi sõna, et Seeskäijad on Bramante, ja nagu ta oli arvanudki, Raffael. Bramantel on siis võti. Nad tulid hilja, pärast keskööd. Michelangelo oli tulivihane: enne kui ta saab võlvi valmis ja vaatamiseks avada, on tema uus tehnika Raffaeli Stanza seintel, samuti nagu Raffaeli töö juba nüüdki kajastab tema «Suplejate» etüüdi.

Raffael looks revolutsiooni ja Michelangelo kopeeriks teda!

Ta palus kantsler Accursiot korraldada talle kokkusaamine paavstiga. Michelangelo esitas süüdistuse: poleks midagi uut, mingit lähtekohta, mida Raffael ei teaks . ..

Bramante seisis vaikides. Michelangelo nõudis, et võti võetaks temalt ära. Paavst palus Bramantet anda see Accursiole. Üks kriis oli jälle möödas. Michelangelo pöördus võlvi alla tagasi.

Järgmisel päeval tuli sõna kardinal Piccolomini vennapojalt, selle paavsti vennapojalt, kes oli nii vähe aega saanud olla paavst Pius III. Piccolomini perekond nõudis, et ta hakkaks raiuma ülejää-

nud ühtteistkümmend kuju Siena altarile või annaks tagasi sada floriini avanssi, mille oli saanud Jacopo Gallilt. Tal ei olnud praegu sada floriini käepärast. Pealegi olid nad talle võlgu ühe kuju eest, mille ta oli neile juba üle andnud.

Järgmiseks teatas Lodovico talle kirjas, et kui ta oli parandanud Settignano maja, oli Giovansimone temaga tülli läinud, rusika tõstnud ja teda lüüa ähvardanud ning lõpuks maja ja küüni põlema pannud. Kahju oli väike, sest mõned hooned olid kivist, kuid sündmusest oli Lodovico haigeks jäänud. Michelangelo saatis raha parandustöödeks ja ägeda kirja vennale.

Need neli sündmust ärritasid teda kõvasti. Ta pidi töö seisma jätma. Marmorinälg haaras teda niisuguse jõuga, et ta tundis end nõrgana. Ta läks campagna'le, kõndis penikoormaid pikkade lakkamatute sammudega, hingas õhku sügavate sõõmudega, et tõestada endale, et ta on kolmemõõtmeline olend. Keset meeleheidet tuli talle sõna kardinal Giovannilt, kes kutsus teda Medicite paleesse. Mis võis küll veel viltu läinud olla? Giovanni oli rõivastatud oma punasesse rüüsse ja biretta'sse. Ta kahvatu ümarik nägu oli värskelt raseeritud. ta lõhnas tuttavatest Firenze lõhnaõlidest. Giulio seisis tema selja taga. näolt tõmmu ja süngelt tõsine.

«Michelangelo, kuna sa olid varem minu isa katuse all, mu kaaslane, tunnen kõige soojemaid tundeid sinu vastu.» «Teie Armulikkus, olen alati sellest teadlik olnud.» «Seepärast tahaksin, et sa tuleksid meie maja alaliseks liikmeks. Sa pead tulema lõunale, olema mu kõrval mu jahiretkel ja ratsutama mu kaaskonnas, kui lähen rongkäigus läbi linna Santa Maria in Domenicasse missat lugema.» «Miks peaksin ma seda tegema?»

«Ma tahan, et kogu Rooma teaks, et sa kuulud minu lähikondsete ringi.»

«Kas te ei võiks Roomale seda ütelda?»

«Sõnad ei tähenda midagi. Kirikumehed, aadel, jõukad kaupmehed käivad siin palees. Kui need inimesed näevad sind siin, teavad nad, et sa oled minu kaitse all. Mu isa oleks seda tahtnud.»

Ta õnnistas Michelangelot ja lahkus ruumist. Michelangelo vaatas Giuliole otsa, kes astus lähemale ja hakkas sõbralikult kõnelema:

«Sa tead, Buonarroti, kardinal Giovannil ei ole vihamehi.» «See nõuab tänapäeva Roomas geniaalsust.»

«Kardinal Giovannil on seda geniaalsust. Ta on kardinalide kolleegiumi armastatuim liige. Ta teab, et sa vajad tema lahkust.»

«Mil viisil?»

499

«Bramante süüdistab sind Ruinante anekdoodis. Iga päev kogub ta sulle uusi vaenlasi.»

«Ja kardinal Giovanni tahab võidelda minu pärast?»

«.Mitte Bramantet rünnates. Kui sinust saab selle maja intiimne sõber, vaigistab kardinal sinu laimajad, ütlemata Bramantele ainustki vihast sõna.»

«Michelangelo uuris Giulio kõhna kena nägu. Esimest korda tundis ta Giulio vastu lugupidamist, samuti nagu Giulio osutas temale esimest korda sõprust.

Ta tõusis mööda keerlevat jalgrada Janiculumile, vaatas siis alla Rooma sakilistele" helepruunidele katustele, Tiberile, mis siugles läbi linna nagu jätkuv s-täht. Ta küsis endalt, kas ta võib astuda kardinal Giovanni kaaskonda ja maalida samal ajal Sixtuse lage. Ta oli tänulik Giovannile, et see tahtis teda aidata, ja ta vajas abi. Aga ka siis, kui ta ei töötaks ööd-päevad, kuidas võiks saada temast sabassörkija? Tal polnud lihtsalt seltskondlikuks eluks vajalikku armastusväärset käitumisannet, ta ei hoolinud üldse seltskonnaelust. Kuigi ta oli kõvasti püüdnud kunstniku seisundit käsitöölise tasemest kõrgemale tõsta, uskus ta siiski, et kunstnik on inimene, kes peab kogu aeg töötama. Aastad olid nii lühikesed, pettumused nii rohked, et kui ta ei tööta oma võimete ülimal tipul, ei suuda ta iial luua elutööd. Kuidas võiks ta maalida paar tundi hommikul, saunas käia, Giovanni majja minna, kõnelda võluvalt kolmekümne külalisega, süüa hõrgutavat lõunat mitme tunni jooksul?

Kardinal Giovanni kuulas hoolikalt tema tänuavaldusi ja põhjusi, miks ta ei võinud kardinali pakkumist vastu võtta.

«Miks on see võimatu sinul, kui Raffael teeb seda nii kergesti? Temagi teeb palju kõrge tasemega töid, kuid ta käib iga päev mitmes palees lõunal, sööb lähedaste sõpradega õhtust, käib näidendeid vaatamas, ostis äsja maja Trasteveres oma kõige uuemale armukesele. Ta on täis elu, kas ei ütleks sa nõnda? Uusi tellimusi tuleb iga päev. Tema ei lükka midagi tagasi. Miks tema, aga mitte sina?»

«Ausalt öeldes ei oska ma vastata, Teie Armulikkus. Raffaelile on loomistöö hele kevadpäev campagna'1, minule on see tramontana, mis ulgudes tormab mäetippudelt orgu. Ma töötan varahommikust pimedani, siis veel küünla või õlilambi valgelgi. Kunst on mulle piin, valus, kui ta läheb halvasti, ekstaatiline, kui läheb hästi. Kuid alati haarab ta mind. Kui olen lõpetanud päevatöö, olen väärtusetu kest. Kõik mis minus oli, on nüüd marmoris või freskos. Sellepärast pole mul midagi anda mujale.»

«Isegi mitte siis, kui see on su kõige suurema kasu huvides?»

«Minu suurim kasu võib olla ainult minu parim töö. Kõik muu on mööduv.»

15.

Ta pöördus oma tellinguile tagasi ja otsustas, et miski ei tohi enam hajutada tema tähelepanu, ei mured Roomas ega mured Firenzes. Võlvi jaoks tehtud visandid olid nüüd peaaegu valmis ja need nõudsid kolmesaja mehe, naise ja lapse maalimist, kes olid kõik täis elujõudu, pidid täitma kolmemõõtmelise ruumi samal kombel nagu need, kes maa peal käisid. Nende loomisjõud pidi tulema nende sisemusest. Nõuaks päevi, nädalaid, kuid täis deemonlikku energiat, kui ta suudaks anda igale üksikule kujule ehtsa kehaehituse, meele, hinge ja vaimu, nii sädeleva, monumentaalse ja tulvava jõu, et ainult vähesed inimesed all maa peal võiksid neile olla jõult võrdsed. Igaüks neist kujudest tuleks luua tema oma selgepiirilise, raevuka jõuga. Ta peab endasse koondama kogu oma galvaanilise jõu, tema tärkav seeme peab sündima iga päev uuesti tema sisemuses, paiskuma ruumi, purskama lakke, andma igavese elu. Kuigi ta lõi jumal-isa, oli ta ise jumal-ema, ülla tõu läte, poolinimene, pool-jumal, mida ta eostas igal ööl oma loova viljakusega, mida kandis kuni koiduni ja siis sünnitas üksinduse sängis kõrge taeva all, andes elu surematuile.

Kõikvõimas jumal oli loonud päikese ja kuu, maa ja vee, taimed, loomad, iroomajad, mehe ja naise, ja temagi oli väsinud sellest tormilisest loomistööst. «Jumal vaatas kõige see peale, mis ta oli teinud ja vaata, see oli väga hea.» Kuid «jumal oli seitsmendal päeval oma tegemise lõpetanud, mis ta oli teinud ja hingas seitsmendal päeval». Miks ei võiks siis tema, Michelangelo Buonarroti, väike inimene, kes on viis jalga neli tolli pikk, kes kaalub sada naela ja pole mitte raskem kui mõni Firenze peenema seltskonna tütarlaps, miks ei võiks siis tema, kes ta töötas kuude kaupa ilma korraliku toidu ja puhkuseta, olla väsinud? Kui ta palvetas: «Kallis jumal, aita mind!», siis palvetas ta endale, palus ennast, et tal jätkuks jõudu, et ta oleks vankumatu hingelt ja vaimult, et jätkuks sitkust ja tahet luua võimsalt, ellu viia sangarlikku maailma nägemust.

Kolmkümmend päeva maalis ta koiduvalgest pimedani, sai valmis «Noa ohverdamise», neli titaanlikku alasti meest selle ümber, Erythrea sibülli oma troonil ja prohvet Jesaia vastaspoolses pen-dentiivis. Siis läks ta hilja öösel koju «Eedeni aia» kartongi suurendama. Kolmkümmend päeva magas ta riides, isegi saapaid jalast võtmata. Ja kui tal see lõik oli valmis ja ta palus Michit endal saapad jalast ära tõmmata, siis tuli nahk koos saabastega maha.

Tal ei olnud enam söögiisu. Kui ta seisis ja maalis, pea ja õlad tahapoole tõmbunud, kael kõveras, nii et ta sai otse üles vaa-

data, valutasid pingutusest ta käte liikmed, silmad jäid pimedaks tilkuvast värvist, kuigi ta oli õppinud maalima pilusilmi ja suruma laudki kinni iga pintslilöögi puhul, samuti nagu ta kaitses silmi lendlevate marmorikildude puhul, hakkas tal lõpuks sellest pea pööritama ja ta laskis Rossellil teha endale pisut kõrgema platvormi, neljanda teiste tellingute peale. Ta maalis istudes, reied tasakaalu säilitamiseks kõvasti vastu kõhtu surutud, silmad paari tolli kaugusel laest, kuni ta lihata tuharaluud olid nii muljutud ja valusad, et ta ei suutnud enam seda taluda. Siis heitis ta selili, põlved õhus püsti, reied surutud nii tugevasti vastu rinda kui võimalik, et joonistavat kätt kindlamaks muuta. Kuna ta ei hoolinud enam habemeajamisest, siis kujunes sellest suurepärane kaitse alalise värvi ja vee tilkumise vastu. Kuid vaatamata sellele, mis asendis ta oli, kas nõjatas, küürutas, lamas või põlvitas, seisis jalul, oli põlvili või selili, pidi ta alati keha pingutama.

Siis mõtles ta, et jääb pimedaks. Buonarrotolt tuli kiri, ja kui ta proovis seda lugeda, ei näinud ta midagi peale udu. Ta pani kirja käest, pesi näo, sõi mõne

kahvlitäie ülekeedetud pasta't, mille Michi oli talle valmistanud, ja püüdis uuesti kirja lugeda. Ta ei suutnud lugeda ainukestki sõna.

Ta viskus voodisse sügavasti kibestununa. Mis ta õieti tegi endale? Ta oli keeldunud maalimast lihtsat tööd, mida paavst oli palunud, ja nüüd tuleb ta sellest kabelist välja kortsus, kõvera, inetu, pimeda kääbusena, ebardunud ja vananenud oma hiiglasliku rumaluse tõttu. Sedasama, mida Torrigiani oli teinud tema näoga, teeb võiv tema kehaga. Ta kannab selle jälgi oma surmapäevani. Miks poleks ta võinud püsida mõistlikkuse piirides?

Ta oleks sõlminud rahu paavstiga, olnud juba ammu Firenzes tagasi, käinud «Katlaühingus» lõunal, elanud oma mugavas majas, raiunud Heraklest.

Unetuna, valust vaevatuna, koduigatsust põdedes, üksildasena, tõusis ta kottpimedas, süütas küünla ja püüdis oma südant kergendada vana visandi tagaküljel, kallates sellele oma tusa:

Siin koopas mul kasvanud hõõtsikukael,
nagu kassil Lombardia roiskunud veest,
või mujal, kus haigus võib tabada meest,
kõht lõuani kerkind kui vettinud tael.

Habe taevasse tikub. Kukal jõuetuna
otsib tuge seljalt. Mul küljeluud
on nagu harpüial. Mu nägu ja suud
katab värvikiht, kirju kui tedremuna.
502
Mul reied on peened ja kiitsakad all
ja tagumik aukus kui setukal,
ma jalustki nõder ja käin kui va' ramb.

Ees ripub mul nahk kui lõtvunud kumm,
taga pringib seevastu kui pingul trumm,
mu keha on kõver kui süüria amb.

...tule ja
aita nüüd meest, kes ise on läbi,
kes maalimisestki tunneb vaid häbi.

Temani jõudis teade, et ta vend Lionardo on surnud ühes Pisa kloostris. Midagi ei räägitud sellest, miks ta oli viidud Pisasse, kas ta oli maetud sinna või mis haigusse ta suri. Aga kui Michelangelo läks San Lorenzo in Damasosse, et Lionardo hingerahu heaks missat tellida, mõistis ta, et ta teab vastust: vend oli surnud liigsest innust. Kas ei saa see kunagi tulevikus tema endagi surma põhjuseks?

Michi leidis Trasteverest kivitahujate koloonia, kus ta veetis oma õhtud ja pühapäevad. Rosselli käis lõunas Naapolis, põhjas Viterbos ja Perugias meisterlikke freskoseinu ehitamas. Michelangelo ei läinud kuhugi. Keegi ei tulnud teda vaatama ega teda külla kutsuma. Ta kõnelused Michiga piirdusid värvide hõõrumise ja tellinguteks vajalike materjalide hankimise küsimustega. Ta elas niisama mungalikult ja eraldatud elu nagu Santo Spirito vennad.

Ta ei käinud enam paavsti palees Juhusega nõu pidamas, kuigi paavst pärast teistkordset lae ülevaatamist oli talle saatnud tuhat tukatit töö jätkamiseks. Keegi ei

tulnud enam Sixtusse. Kui ta läks kodunt kabelisse ja kabelist koju tagasi, tegi ta seda peaaegu täielikult pimedana, pea kummargil, kedagi nägemata, suutes ainult vaevu üle piazza komberdada. Möödujad ei pööranud tähelepanu tema värvi ja krohviga määrdunud rõivaile, näole, habemele, juustele. Mõned pidasid teda hullumeelseks.

«Hullumeelne oleks kõige parem sõna,» pomises ta, «sest kuidas võiksin ma tagasi tulla selle alatu maa pinnale pärast seda, kui olen kogu päev jumalate ja jumalannade seltskonnas viibinud.»

Ta isegi ei üritanud seda. Ta oli teostanud oma peaeesmärgi: laealune elu ja inimesed lae all olid tõelised. Maa peal elavad olid viirastused. Tema lähimad tuttavad, tema ustavad sõbrad olid Aadam ja Eeva Eedeni aias, neljandal majesteetlikul pildipinnal. Ta ei kujutanud Aadamat ja Eevat mitte tillukeste, argade, õrnade

503

olenditena, vaid nad olid võimsa kehaehitusega, elavad, kaunid, niisama ürgsed nagu need kivirahnud, mis varjasid neid õunapuu eest, mille ümber oli keerdus madu, ja nad võtsid kiusatuse vastu pigem rahulikust jõust kui nõrgast rumalusest. Siin oli paar, kes pidi sünnitama inimtõu! Ja kui nad kihutatakse paradiisist välja tühjale maale paneeli teisel poolel, ja peaingli mõõk osutab nende päid, on nad kohkunud, ikuid mitte hirmust nõrgad, mitte murdunud, mitte alandunud roomavaiks orjadeks. Nad on inimese isa ja ema, jumala loodud, ja tema, Michelangelo Buonarroti, annab neile elu, ülla ilme ja mõõtmed.

16.

1510. aasta juunikuus, aasta ja paar kuud pärast seda, kui ta näitas Juliusele «Veeuputust», oli võlvi esimene osa valmis. Väikesel keskmisel pildipinnal oli jumal, roosakaspunane rüü üll, just äsja loonud Eeva magava Aadama küljeluust. Külgedel olid neli alasti poega, kes pidid sündima sellest ühendusest, kaunite nägudega, võimsad kehad raiutud välja soojast, ihuvärvi marmorist. Otse nende all kummalgi pool olid Vulcanust meenutav Cumae sibüll ja prohvet Hesekiel, kumbki oma troonil ühendava karniisi all. Pool võlvi oli nüüd tulvil imekauneid värve: sinepikollast, kahvatut mererohelist, tolmuroosat ja taevassinist päikesepaistelise ihuvärvitoonide valdava hulga taustal.

Ta polnud kellelegi rääkinud, et pool võlvi on valmis, kuid paavst sai sellest kohe teada. Ta saatis Michelangelole sõna, et ta tuleb Sixtusse õhtupoolikul. Michelangelo aitas Juhuse redeli viimasest astmest üles, viis ta ringkäigule, näitas talle Taavetit ja Koljatit, Juuditi ja Olovernese lugu, nelja jutustust Jeesuse esiisadest külgvõlvikiilus.

Julius nõudis tellingute mahavõtmist, et maailm võiks näha, kui suur töö on valmimas.

«Ei ole veel aeg tellinguid maha võtta, Püha Isa.»

«Miks mitte?»

«Sellepärast, et nii palju on veel lõpetada: prohvetite ja sibüllide trooni taga mängivad lapsed, kumbagi võlvikiilu tippu täitvad alasti kujud ...»

«Kuid ma olen kuulnud, et esimene pool on lõpetatud.»

«Suuremad paneelid küll, kuid palju detaile puudub veel...»

«Millal ta valmis saab?» käis paavst jonnakalt peale.

Michelangelo vihastas. Ta vastas lühidalt:

«Siis, kui saab!»

Julius läks näost punaseks, matkis Michelangelo häält ja karjus;

«Siis, kui saab! Siis, kui saab!» Tõstis siis raevukalt oma jalutuskepi ja lõi sellega Michelangelole vastu õlga.

Järgnes vaikus, kui kaks vastast põrnitsesid teineteist. Michelangelol jooksid külmajudinad üle selja, ta oli nii kohkunud, et ei tundnud õlas valugi. Ta kummardas ja ütles selge häälega, millest olid kadunud igasugused tunded:

«Teie Pühaduse soov sündigu. Tellingud lammutatakse homse päeva jooksul, kabel on valmis näitamiseks.»

Ta taganes, jättis paavstile ruumi redelil laskumiseks. «Sinu asi, Buonarroti, ei ole anda oma paavstile märku lahkumiseks!» karjus Julius. «Sa oled vallandatud!»

Michelangelo laskus redelit mööda alla, peaaegu puudutamata pulki, ja lahkus kabelist. See oli siis lõpp! Kibe, alandav lõpp. Teda löödi kepiga nagu mõnd villano't, talupoega. Tema, kes ta oli tõotanud tõsta kunstniku osava ametimehe seisundist ühiskonna kõrgeimale tipule, keda «Katlaühing» oli tervitanud heakskiiduhüüetega, kui ta oli paavsti trotsinud, — teda oli nüüd alandatud ja häbistatud, nagu ei ühtki talle tuntud lugupeetud kunstnikku!

Ta tundis end nagu taevast väljaaetuna, kui ta komberdas pimesi mööda võõraid tänavaid. Ta oli taas loonud maailma. Ta oli püüdnud olla jumal! Noh, paavst Julius II oli talle näidanud, kus on tema koht. Julius oli jumala asemik maa peal, nõnda nagu ta vend Lionardo oli talle ütelnud. Ja tema, Michelangelo Buonarroti, oli põllutööline. Kummaline, kuidas üks kepilöök võib purustada illusioonid.

«Inetuna ma elan ja häbiks on mulle maalimine.» Bramante võidurõõm on täielik.

Mida nüüd peale hakata? Julius ei andesta talle iial, et ta oli teda vihastanud, samuti ei andesta ka tema Juhusele iial, et ta oli teda niiviisi häbistanud. Ta ei võta enam iial pintslit kätte, ei puuduta iial enam seda võlvi. Raffael võib kaunistada võlvi teise poole.

Ta läks koju. Michi ootas teda, vaikiv, silmad suured nagu öökullil.

«Paki oma asjad kokku, Michi,» ütles ta. «Mine enne mind teele! Parem on, kui me ei lahku Roomast koos. Kui paavst käsib mind vangistada, ei taha ma, et nad ka sinu kinni võtavad.»

«Tal polnud mingit õigust sind lüüa! Ta pole sinu isa!»

«Ta on minu Püha Isa. Ta võib mind tappa, kui ta tahab. Kuid enne peab ta mu siiski kinni võtma.»

Ta täitis ühe purjelõuendist koti joonistustega, teise oma isiklike asjadega. Tal läks ainult hetk Rossellile kirja kirjutamiseks, milles ta jättis temaga hüvasti ja palus mööbliesemed Trastevere vahetuskauplejale tagasi müüa. Just, kui ta lõpetas, kostis uksel koputus.

505

Tal käis külm judin üle selja. Michi pilk pöördus tagaukse poole. Oli liiga hilja põgeneda. Ta võetakse kinni enne, kui ta suudab põgeneda. Mis nüüd? Mis nüüd järgneb, missugune uus karistus, alandus? Ta naeratas julmalt. Pärast neljateistkümmend kuud võlvi all pakuks Sant' Angelo vangla isegi teatud mugavusi!

Ukselt kuuldus teine terav koputus. Ta avas ukse, oodates näha sõdureid. Selle asemel oli seal kantsler Accurcio.

«Kas tohin sisse astuda, messere Buonarroti?»

«Kas tulite mind vahistama?»

«Mu kallis sõber,» ütles Accurcio lembelt, «te ei tohi suhtuda neisse väikestesse asjadesse liiga tõsiselt. Kas arvate, et paavst vaevuks lööma neid, keda ta sügavasti ei armasta?»

Michelangelo sulges Accurcio järel tänavale viiva välisukse, seisis, kämblad lauale surutud, ja vaatas pärani silmi paavsti esindajale otsa.

«Kas väidate, et hoop oli Tema Pühaduse soosingu märgiks?»

«Paavst armastab teid. Nagu andekat, kuigi mässavat poega.» Ta võttis kukru vöö vahelt, asetas selle töölauale. «Paavst palus mind teile tuua need viissada tukatit.»

«... Kuldne salv mu haava parandamiseks?»

«... ja edasi anda tema vabandus.»

«Püha Isa vabandab minu ees?»

«Jah. Ta saatis mind teele kohe samal hetkel, kui jõudis paleesse tagasi. Ta ei tahtnud, et see oleks juhtunud. Ta ütleb, et see tuleb sellest, et teis mõlemas on terribüitä'd.»

«Kes teab, et paavst saatis teid minult andeks paluma?»

«On see tähtis?»

«Kuna Rooma teab, et paavst lõi mind, võin siin edasi elada ainult siis, kui inimesed ühtlasi teavad, et ta vabandas.»

Accurcio kehitas salapäraselt õlgu. «Kes on iial suutnud midagi varjata selles linnas?»

Julius valis taevaminemispüha nädala võlvi esimese poole paljastamiseks. Rosselli juhtis Mottinot ja tema mehi tellingute mahavõtmisel ja nende lattu paigutamisel. Michelangelo veetis vahepealsed nädalad kodus, joonistades ja valmistades kartonge prohvet Tanielile ja Jeremiale, Liibüa ja Pärsia sibüllile. Ta ei läinud Sixtuse ega paavsti palee lähedalegi. Julius ei saatnud sõna. See oli rahutu vaherahu.

Tal polnud mingit ajaarvestust. Ta teadis aastaaega ja vahel kuudki, kuid vähe muud. Koju kirjutades ei osanud ta märkida kirjale kuupäeva ja ütles: «Ma ei tea, mis päev on, kuid arvan, et eile oli reede.» Või: «Ma ei tea, mis päev on täna, kuid tean, et eile oli Luukase päev.» Paavst ei kutsunud teda kabelisse võlvi paljasta

506

mise ajaks. Esimene kord kuulis ta Cappella Sistina aktusest, kui Michi keskpäeval vastas koputusele ja laskis töötuppa sisse Raffaeli. Michelangelo oli kummargil töölaua kohal, visandades Haamanit ja vaskmadu võlvikiilule.

Ta tõstis pilgu ja nägi, et noormehe nägu on märgatavalt vananenud, mustad rõngad silmade ümber, ihu pisut lõtv. Ta oli rõivastatud kallisse malviavärvilisse satäänkuube, millele oli tikitud hinnalisi kalliskive. Tellimused, mis voolasid tema bottega'sse kokku, hõlmasid kõike — pistoda joonistamisest kuni suure palee ehita-miseni. Tema abilised tegid valmis selle, milleks Raffaeli! polnud enam aega. Kuigi ta oli alles kahekümne seitsme aastane, näis ta kümme aastat vanemana. Nagu Michelangelolt oli kõva tappev töö võtnud oma tolli, nii kadus Raffaeli kaunis välimus vähehaaval sellesse, et tal oli kõike liiga palju: toitu, jooke, naisi, lõbusid, seltskonda, ülistamist.

«Messere Buonarroti, teie kabel uimastab mind,» ütles Raffael, imetlus hääles ja silmades. «Ma tulin vabandama oma halva käitumise pärast. Ma poleks pidanud iial ütlema teile nõnda, nagu ma ütlesin piazzo'l. Teie oleksite pälvinud paremat käitumist minu poolt.»

Michelangelo mäletas, et ta oli käinud Leonardo da Vinci juures vabandamas oma käitumist.

«Kunstnikud peavad andestama üksteisele nende patud.»

Keegi teine ei tulnud teda õnnitlema, keegi ei peatanud teda tänaval, keegi ei lähenenud temale uue tellimusega. Ta oli nii üksildane, nagu oleks ta olnud surnud.

Sixtuse kabeli maalimine oli väljaspool Rooma elu piire, see oli eraviisiline võitlus Michelangelo, jumala ja Julius II vahel.

Ja äkki oli Julius keset sügavat sõda.

Kaks päeva pärast maalide paljastamist lahkus Julius Roomast oma armee eesotsas, et prantslased Põhja-Itaaliast välja kihutada ja paavstiriiki kindlustada. Michelangelo vaatas, kui ta teele asus, ratsutades tulisel lahinguratsul, kannul Hispaania sõjaväeüksused, kelle oli talle andnud Hispaania kuningas, kes oli oma kätte saanud Naapoli; siis Itaalia palgasõdurid ta vennapoja Urbino hertsogi juhtimisel, ja Rooma kolonnid tema vennatütre mehe Marcantonio Colonna juhtimisel. Ta esimeseks eesmärgiks oli Ferrara, prantslaste liitlase vallutamine. Abiks pidid talle tulema viisteist tuhat Šveitsi ratsanikku ja nendele toeks üsna suured Veneetsia väed. Põhja suunduva tee ääres oli iseseisvaid linnriike, mis tulid kukutada: Modena, Mirándola, hiilgava Pico suguvõsa kodupaik . . .

Michelangelo oli mures: prantslased olid ainuke Firenze riigi

507

kaitse. Kui Julius ajab prantslaste väed Itaaliast minema, satub Firenze ohtlikku olukorda. Gonfaloniere Soderini ja Signoria saavad kord kogeda, kuidas paavsti kepp maitseb. Ta ise oli kitsikuses. Või oli ta ise end sellesse olukorda asetanud? Paavsti kantsler oli toonud talle raha ja vabanduse, kuid ta polnud andnud talle luba uuesti püstitada tellingud ja alustada tööd võlvi altaripoolel. Julius oli oodanud, et ta tuleb Vatikani. Tema oli oodanud Juliuse kutset. Paavst võib kuudeks ära minna. Mis teeb ta vahepeal?

Isalt tulnud kiri jutustas, et ta vend Buonarroto on raskesti haige. Ta oleks meelsasti läinud Firenzesse, et olla venna kõrval, kuid, kas söandas ta Roomast lahkuda? Ta saatis selle asemel raha Juhuse vabanduskukrust. Ta kaalutles töö otsimist, mistahes marmoriraiumist või maalimistellimust, mis annaks talle tegevust ja elatist paavsti tagasitulekuni. Kuid ta polnud iial tööd otsinud. Ta ei teadnud, mismoodi seda teha.

Kui ta kuulis, et paavsti dataarius, firentselane nimega Lorenzo Pucci kavatseb minna paavsti armeesse Bolognasse, otsis ta mehe üles ja palus, kas ta ei kõneleks Juhusega tema pärast, püüaks temalt kätte saada need viissada tukatit, mis paavst oli talle veel võlgu valminud võlvipoole eest, muretseks loa teise poole alustamiseks ja raha tellingute püstitamiseks. Dataarius lubas proovida. Ta lubas ka otsida Michelangelole mingi muu tellimuse väljaspoolt, mis aitaks tal omadega vahepeal välja tulla.

Siis istus Michelangelo maha paavstile sonetti kirjutama:

Ma orjan sind, ma orjanud sind noorest peale,
ma ise kõhn kui kodar päikseratta.
Ma rügand aastaid hetke puhkamata,
kuid sinu arm ei siiski lange minu peale.

17.

Alles pärast 1511. aasta uusaastat sai ta uuesti alustada maalimist. Vahepealsete kuude ajal oli ta kogenud üha uut meelehärmi ja pettumusi. Suutmata taluda tegevusetust, oli ta järgnenud paavstile Bolognasse ja leidnud, et Bentivogliod on jälle võimule pääsemas ja paavst Julius liiga koormatud oma muredega, et teda vastu võtta. Ta oli läinud edasi Firenzesse Buonarrotot külastama, otsustanud välja võtta osa oma endistest säästudest, mis olid paigutatud spedalingo, Santa Maria Nuova haigla laekuri

kätte. Ta kavatses ehitada uued tellingud ja alustada taas tööd ilma paavsti raha ja loata. Ta leidis, et Buonarroto on toibunud, kuid liiga nõrk, et töötada.
508
Ta isa oli saanud esimese poliitilise ameti, mille Firenze oli Michelangelo eluajal pakkunud ühele Buonarrotile: San Casciano küla podestä koha. Lodovico oli Michelangelo säästud, raha, millele tal polnud mingit seaduslikku õigust, spedalingo'li ilma poja nõusoleku või loata kaasa võtnud. Vabanduskirjas seletas isa:

«Võtsin need selles lootuses, et saan nad tagasi panna enne sinu tagasitulekut Firenzesse. Nüüd näen, et tegin valesti. Mul on hirmus kahju. Tegin valesti, et käisin teiste inimeste nõuande järgi.»

Ta pöördus Rooma tagasi tühjade kätega. Ja näis, et paavst Julius pöördub ka tagasi tühjade kätega. Kindral Juhusel oli kõik halvasti läinud: kuigi ta väed olid vallutanud Modena, oli ta leidnud Bologna olevat halvasti relvastatud ja ta toidutagavarad väikesed, kusjuures Bentivogliod olid ühel väraval, prantslased täies lahinguvarustuses ainult mõne penikoorma kaugusel. Ferrara oli tema armee tõsiste kaotustega minema ajanud. Prantslased olid andnud Šveitsi vägedele altkäemaksu, et need koju läheksid. Julius oli valmis saatma Pico della Mirandola vennapoja läbirääkimistele, et prantslastele alistuda, kuid Veneetsia ja Hispaania vaed saabusid lõpuks teda päästma.

Nüüd tuli dataarius tagasi, tuues Michelangelole võlgu oleva raha, loa püstitada tellingud võlvi teisele poolele, selle teises otsas asuva paavsti trooni ette, samuti raha tellingute püstitamiseks. Nüüd võis Michelangelo asuda võitlusse jumalaga: jumal loomas Aadamat, loomas kuud ja päikest, tegemas vahet vee ja maa vahel, valguse ja pimeduse vahel. Nüüd võis ta püüda kujutada jumalat rai ülimaise olendina, et igaüks hüüab: «Jah! See on issand jumal! Ei keegi muu.» Need neli pildipinda on võlvi süda. Kõik oleneb nendest. Kui ta ei suuda luua jumalat niisama veenvalt, nagu jumal oli loonud inimese, siis puudub lael see tulipunkt, millest tuleneb selle olemasolu põhjus.

Ta oli alati armastanud jumalat. Oma raskemail tundidel oli ta hüüdnud: «Jumal ei ole meid loonud mitte selleks, et meid hüljata.»

Ta usk jumalasse toetas teda. Ja nüüd pidi ta kuulutama maailmale, kes on jumal, missugune ta näib ja tundub, milles on tema jumalik jõud ja arm. Tema jumal ei või olla eriline või omataoline, vaid kõigi inimeste isa-jumal, keda nad võivad heaks kiita, austada, ümmardada.

See oli delikaatne ülesanne, ent ta ei kahelnud, et ta suudab luua niisuguse jumala. Tal tarvitses vaid joonistada see pilt, mis ta
509

oli kandnud hinges lapsest saadik. Jumal maailmakõiksuse kauneima, suurima, andekaima ja hellima jõuna, sest ta oli loonud inimese oma näo järele. Tal oli inimese nägu ja keha. Esimene inimolend, kelle jumal lõi — Aadam — oli kindlasti temanäoline. Aadamas, pojas, isa tõelises loomistöös, kajastub jumal-isa: ta on kaunis kehalt, õilis mõtetelt, hell vaimult, kaunis näolt ja ihu-liikmeilt, kõige selle algkuju, mis on kauneim taevas ja maa peal. Jumal-isa, kel on küll kehale liibuv valge rüü, mis sobib mehise valge habemega, tarvitseb vaid sirutada parema käsivarre Aadamale, et luua juurde üks lõpmatult väikene elu-õhk, ja inimene ning maailm saavad alguse.

Sellal kui Michelangelo püsis kõrgel taevas, maalides väiksemat pildipinda, kus jumal teeb vahet maa ja vee vahel, vahetas Julius: oma seisundi freskomaalijaga, uppudes sellesse erilisse inferno'sse, mis iseloomustab kaotanud sõdurit. Tal nurjus Ferrara piiramine, nurjus Püha Rooma riigi ja Prantsusmaa vahelise liidu murdmine. Ta haigestus nii raskesti podagrasse, et ta tuli Rooma tuua härja-vankril. Tema enda ja

Veneetsia üksused said rängalt lüüa metsikult võitlevate ferraaralaste käest, ta kassa jäi nii tühjaks, et ta pidi hankima kaheksakümmend tuhat tukatit sel teel, et müüs kaheksa uut kardinali kohta kümne tuhande tukati eest tükk. Prantslased ja ferraaralased vallutasid Bologna ja panid Bentivogliod kohale tagasi. Julius kaotas oma sõjaväed, suurtükid, voorid, viimasedki varad. Tulles purustatuna Rooma tagasi, leidis ta Rimini katedraali uksele naelutatud üleskutse kõigil mässulistel kirikumeestel tulla Pisasse koosolekule, kus toimetatakse uurimine paavst Julius II ametialase käitumise kohta.

Juliuse lüüasaamine oli ka Michelangelo lüüasaamine, sest tema oli lahutamatult seotud paavsti eluga. Samal hetkel kui Bentivogliod püüdsid võimule tagasi tulla, olid bolonjalased tunginud Piazza Maggiorele, kiskunud Juliuse pronkskuju nišist alla ja visanud selle tänavakividele. Võidukas Ferrara hertsog oli siis selle üles sulatanud ja valanud uuesti kahuriks, millele ta andis nimeks Julius. Viisteist kuud Michelangelo aega, energiat, talenti ja kannatusi oli nüüd Piazza Maggiore munakivisillutisel kahuri kujul, mis oli bolonjalaste jämedate pilke juttude märklauaks, ja seda kasutatakse kindlasti paavst Juliuse vastu, kui ta osutub küllalt hulljulgeks minema teise armee eesotsas põhja. Vincenzo oli võitnud.

Michelangelole näis, et siin Roomas peab tulema paratamatult samasugune pilt. Mai- ja juunikuu soojadel ja valgetel päevadel veetis ta tellingutel seitseteist tundi ühtejärge, võttes üles kaasa toidu ja ööpotigi, nõnda et tal ei tarvitsenud alla tulla. Ta maalis

510

nagu kurjast vaevatu neli imekaunist alasti meest paneeli nurkadesse, siis noore prohvet Tanieli, kel oli määratu suur raamat süles. Vastaspoolele tegi ta Vana-Pärsia sibülli valges ja roosas rüüs, siis kõige võimsama portree laes — jumala sügavasti dramaatilises tegevuses — loomas päikese kuldset kera ... Ta maalis lootes, paludes, püüdes lootusetult saada oma «Loomine» valmis enne, kui selle kaitsja kokku variseb, enne kui vägivaldsed, kiriklikud või sõjaväelised järglased tulevad tema asemele, kes püüavad kustutada kõik paavst Julius II valitsusaja jäljed. Ta tahtis valmis jõuda enne, kui nad saadavad oma jõugu Sixtuse kabelisse tema lage lubjakorraga katma.

See oli võidujooks surmaga. Juliuse hävitussõja tagajärjeks oli, et ta tuli Rooma tagasi Itaalia vihatuima mehena. Ta kassa oli nii tühi, et ta oli pidanud paavsti tiaara viima pankur Chigi majja ametirüü all: näiliselt oli ta läinud lõunale, kuid tegelikult laenanud nelikümmend tuhat tukatit kalliskivide vastu. Ta vaenlased olid kõikides linnriikides, mille ta oli vallutanud ja neid seal karistanud: Veneetsias, Bolognas, Modenas, Perugias, Mirandolas .. . Isegi Rooma aadlikud, kellest mõned olid ise juhtinud tema lüüasaanud armeesid, olid nüüd liidus tema vastu.

Kuna nad olid teineteisega seotud ja Michelangelo tajus lüüasaamist, tundus talle, et ta peab paavsti külastama. See oli ainuke kohustus, mis sundis teda tellinguilt lahkuma.

«Püha Isa, ma tulin avaldama oma austust.»

Juliuse nägu oli pettumustest ja haigusest kurnatud. Nende viimane kohtumine oli olnud tormiline, kuid Julius mõistis vaistlikult, et Michelangelo ei olnud tulnud kätte maksma. Juliuse hääl oli sõbralik, heatahtlik. Nad tundsid tugevat külgetõmbejõudu teineteise vastu.

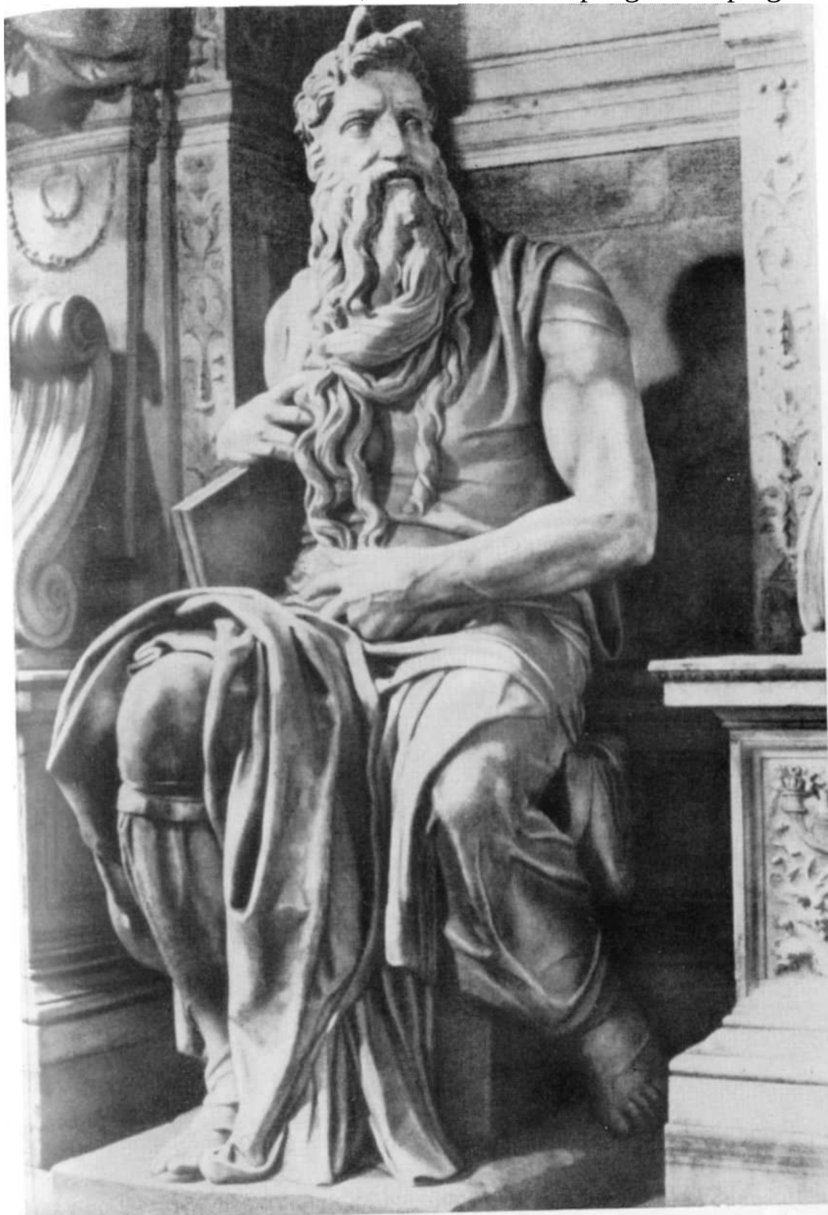
«Sinu lagi — kas see liigub edasi?»

«Teie Pühadus, arvan, et olete rahul.»

«Kui ma olen, siis oled sina esimene, kes toob mulle rahuldust pika aja järel.»

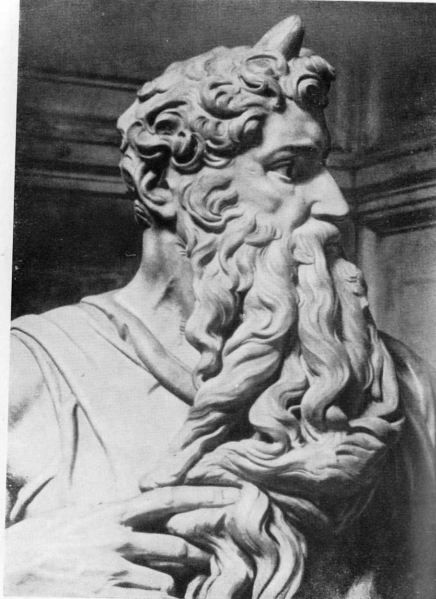
«See pole lihtsam kunstiski kui sõjas, Teie Pühadus,» vastas Michelangelo kindlalt.

«Ma tulen sinuga koos Sixtusse. Kohe praegu.»
Ta suutis vaevu redelist üles tulla. Michelangelo pidi ta viimastelt pulkadelt üles tõmbama. Ta seisis hingeldades ülal. Ja siis nägi ta jumalat enda kohal, kes parajasti kavatses anda elu Aadamale. Naeratus tuli paavsti lõhkenud huultele.
«Kas usud tõesti, et jumal on nii armuline?»
«Jah, Püha Isa.»
«Ma loodan hardalt sedasama, kuna ma seisan peagi tema palge

19. *«Mooses» Julius II hauamonumendist*

ees. Kui ta on niisugune, nagu sina oled ta maaiinud, siis saan ma oma patud andeks.» Ta pööras näo Michelangelo poole, ta nägu sädeles. «Ma olen rahul sinuga, mu poeg.»

20. Moosese pea

Michelangelo, kelle peale paistsid kuumad päikesekiired ja paaivsti poolt tema tööle osutatud südamlik vastuvõtt, ei tahtnud vabaneda õnnelikust meeleolust. Soovides veel pisut aega pikendada seda soojust ja rahu, läks ta üle piazza sinna, kus uue San Pietro kiriku piilarid ja seinad hakkasid kerkima. Lähemale jõudes hämmastus ta märgates, et Bramante ei ehitanud katedraali traditsioonilisel viisil, kõvast, kivist ja tsemendist, vaid püstitas õõnsad tsementvormid ja täitis need vana basiilika kiviprügiga ning muu prahiga. Tohutu mass pidi looma tugeva välismulje, kuid kas polnud ohtlik toestada sel viisil nii rasket konstruktsiooni?

See oli ainult hämmastuse algus. Kui ta liikus ehituse juures ringi ja vaatles, kuidas mehed tsementi valmistavad, nägi ta, et nad ei pidanud kinni õigeist ehituseeskirjadest, mille kohaselt võeti üks osa tsementi kolme või nelja osa liiva kohta, vaid kasutasid kümme kuni kaksteist osa liiva ühe tsemendiosa kohta. Tema meelest oli vastuvaidlematu, et niisugune segu võib saada saatuslikuks parimaiski tingimustes, kuid kui see pidi koos hoidma tohutut San Pietrot, mille piilarite sisemuses oli pude kiviprügi, siis võis järgneda katastroof.

Ta läks otseteed Bramante paleesse, livrees teener juhatas ta elegantsesse vastuvõturuumi, mida kaunistasid rohked pärsia vaibad, hindamatud seinavaibad ja mööbel. Teda polnud kutsutud, kuid teade, mis vajas edasiandmist, oli tähtis. Bramante töötas raamatukogus, rõivastatud siidkuube, mida kaela ja vöö kohalt hoidsid kinni kuldsõled.

«Bramante, ma teen sulle komplimendi, uskudes, et sa ei tea, mis praegu toimub,» alustas ta ilma sissejuhatuseta või tervituseta «Kuid asi on nõnda, et kui San Pietro seinad langevad kokku, siis on see täiesti ükskõik, kas sa olid rumal või lihtsalt hoolimatu. Su seinad vajuvad kokku.»

Bramante oli pahane tema tuleku üle.

«Kes sa niisugune oled, laemaaler, et tuled nõu andma Euroopa suurimale arhitektile tugipiilarite ehitamises?»

«Seesama mees, kes näitas sulle, kuidas ehitada tellinguid. Keegi petab sind.»

«Davverro? On's see tõsi? Kuidas?»

«Ta paneb segusse märgatavalt vähem tsementi kui kõige minimaalsemalt nõutakse.» «Ohoo, sa oled insener!» Michelangelo ei teinud märkusest väljagi,

12

«Bramante, vaata kuidas töödejuhataja teeb tsementi! Keegi saab sellest kasu ...»

Bramante läks vihast tulipunaseks, ta härjaturi tõusis ähvardavalt püsti.

«Kellele sa oled sellest veel rääkinud?»

«Ei kellelegi. Tormasin siia sind hoiatama.»

Bramante tõusis, pigistas mõlemad rusikad oma lõualuude juurde kokku.

«Buonarroti, kui jooksed paavsti juurde niisuguse laimujutuga, siis vannun, et ma kägistan su ära paljaste kätega. Sa pole muud midagi kui võhiklik tülinorija ... firentselane!»

Ta sülitas viimased sõnad välja, otsekui oleks see olnud surmav haavamine. Michelangelo jäi rahulikuks.

«Ma jälgin kaks päeva, kuidas sul tsementi segatakse. Kui sa ei võta selle aja jooksul kasutusele teistsuguseid vahekordi, siis teatan ma asjast paavstile ja kõigile, kes tahavad mind kuulda võtta.»

«Keegi ei võta sind kuulda. Sind ei austa keegi Roomas. Nüüd kasi välja mu majast!»

Bramante ei võtnud arusaamatuste kõrvaldamiseks midagi ette. Michelangelo higistas värvid välja pooridest Piazza Scossacavalli saunas, pani selga pruuni särgi ja calza'd ja läks paavsti paleesse. Julius kuulas vähe aega, siis katkestas tema. Ta hääl oli kärsitu, kuigi mitte ebasõbralik.

«Mu poeg, sa ei peaks end segama teiste asjadesse. Bramante juba hoiatas mind, et kavatsed teda rünnata. Ma ei tea teie vaenu põhjusi, kuid see ei ole teie vääriline.»

«Püha Isa, ma kardan tõesti ehituse pärast. Uus San Pietro sündis Sangallo ideest, et Teie Pühaduse haua jaoks tuleb ehitada uus kabel. Tunnen end vastutavana.»

«Buonarroti, kas sa oled arhitekt?»

«Sel määral, kui iga hea skulptor on ka arhitekt.»

«Kuid sa pole hea ega kogenud arhitekt nagu Bramante?»

«Ei, Püha Isa.»

«Kas on tema end seganud kuidagi sellesse, kuidas sina maalid Sixtust?»

«Ei, ei ole.»

«Miks sa siis ei rahuldu oma lae maalimisega ja ei lase Bramantel kirikut ehitada?»

«Kui Teie Pühadus määraks uurimiskomisjoni... Tulin siia Puhtast lojaalsustundest.»

«Ma tean seda, mu poeg,» vastas Julius. «Kuid San Pietrot ehitatakse veel palju aastaid. Sa tuled siia jooksujalu ja ägedana, kohe, kui näed midagi, mis sulle ei meeldi...»

513

Michelangelo põlvitas järsku, suudles paavsti sõrmust ja lahkus. Paavstil oli õigus. Miks ta ei tegele ainult oma asjadega? Kuid ta ei võinud olla ükskõikne San Pietro suhtes. See oli põhjustanud tema sõbra Sangallo koha kaotuse, oli andnud Bramantele mõju paavsti juures, mis oli viinud välja hauamonumendi kõrvalejätmiseni, põhjustanud tema ajamise paavstipalee ukse taha, tegevusetud kuud Firenzes, üle aasta kestnud asjatu töö Bolognas ja nüüd mitmeaastase orjatöö võlvi all.

Ta oli ühtlasi kibedasti imestunud. Bramante oli selleks liiga hea arhitekt, et asetada oma tähtsaim looming ohtu. Sellel peab olema mingi seletus. Leo Baglioni teadis kõike. Ta koputas tema uksele.

«Seda pole raske ära seletada,» vastas Leo muretult. «Bramante elab üle oma jõu, raiskab sadu tuhandeid tukateid. Ta peab saama raha juurde ... mistahes allikast. Praegu maksavad San Pietro tugipiilarid ta võlad.»

Michelangelo hüüdis kohkunult: «Kas oled sa sellest paavstile rääkinud?»

«Muidugi mitte.»

«Aga kuidas võid sa niisugusest asjast vaikida?»

«Sa kõnelesid ju paavstile tõsiasju. Mis sa sellest said, peale ettepaneku hoolitseda omaenese asjade eest?»

18.

Augustikuul, kui Michelangelo alustas freskot «Eeva loomine», käis Julius Ostias jahil ja tuli malaariahaigena tagasi. Teatati, et ta on surma äärel. Ta erakorteri ruumid rüüstati paljaks kuni pesuni. Rooma ülikud valmistusid «barbarit Roomast välja tõstma». Kogu Itaaliast kiirustas hierarhia Rooma uut paavsti valima. Linn kihises kuulujuttudest. Kas tuleb lõpuks kardinal Riario järjekord ja kas saab Leo Baglionist paavsti erasekretär? Vahepeal lüürasid prantslased ja hispaanlased piiridel, lootes segaduste ajal Itaalia vallutada. Michelangelo muutus murelikuks. Kui paavst Julius sureb, mis saab siis tasust Sixtuse teise poole eest? Tal oli ainult suuline kokkulepe Juhusega, ei mingisugust kirjalikku lepingut, mida ta pärijad oleksid pidanud austama.

Ainuke rahulik piirkond Itaalias näis olevat Firenze, tänu gonfaloniere Soderini geniaalsusele, kes oli hoidnud oma linnriiki eemal tülidest, liitudest, sõdadest, püsinud otsustavalt erapooletuna, pakkunud varjupaika nii paavstile kui ka Prantsuse sõdureile, keeldunud majutamast Juliuse vastu suunatud Pisa protestikonsiiliumi,

kuid polnud püüdnud seda Pisast vägisi eemal hoida. Michelangelo teadis, et ta peaks olema Firenzes nüüd ja igavesti, eemal sellest kaose pealinnast.

Julius aga vedas Roomat ninapidi: ta toibus. Ülikud põgenesid, paavst võttis Vatikani valitsusohjad tugevasti pihku, raha hakkas sisse voolama. Ta maksis Michelangelole taas viissada tukatit. Michelangelo saatis tagasihoidliku summa koju, kuid suurema osa tasust hoidis ta Roomas.

«Ma olen meelitatud!» hüüdis Balducci, kui Michelangelo tõi raha panka. Balducci oli muutunud kehakaks heast ja rahulikust elust ja ta oli soetanud juba neli last. «Kas pole sa mitte alati uskunud, et ebaaus Firenze pank on kindlam kui aus Rooma pank?»

«Balducci, oleksin võinud säästa end lõpututest pahandustest, kui sina oleksid ajanud minu asju kohe algusest peale. Kuid kunstnikud on lõputult leidlikud, kui küsimus on rahaasjade rumalas korraldamises.»

«Nüüd, kus sa oled iseseisev ja rikas,» kiusas Balducci teda oma igavese hea tujuga, «kas sa ei tuleks pühapäeval meile lõunasöögile? Kutsume kõik meie suuremad hoiustajad?»

«Tänan, Balducci, kuid ootan senikaua, kuni olen osanik.»

Kui Michelangelo tegi teise soliidse sissemakse ja lükkas Balducci küllakutse taas tagasi, tuli pankur ise ühel pühapäeva õhtupoolikul hilja Michelangelo majja, tuues kaasa koogi, mille oli küpsetanud ta kokk. Ta polnud kaks aastat käinud tema juures. Ta oli kohkunud sealsest armetust viletsusest.

«Taeva pärast, Michelangelo, kuidas võid sa elada niimoodi?»

«Ma ei saa sinna midagi parata, Balducci. Ma pean vahetevahel õpipoisse, kes vannuvad, et nad tahavad õppida ja hoolitseda majapidamise eest, kuid nad on kõik laisad ja saamatud.»

«Siis võta endale teenija, niisugune, kes oskab keeta ja puhastada, kes suudab su elu pisut mugavamaks teha.»

«Mis hakkaksin ma peale teenijaga? Ma ei ole kunagi siin, ma ei tule lõunaks koju ...»

«Mis teeksid sa vilunud teenijaga? Elaksid puhtas majas, sööksid korralikku rooga, tuleksid õhtul koju ja sind ootaks ees kuum vann, milleä pesed end. Vastpestud riided oleksid sulle valmis pandud, pudel veini oleks korralikult jahutatud ...»

«Piano, piano, Balducci, tasa, sa kõneled nii, nagu oleksin ma rikas mees.»

«Sa oled ihne, mitte vaene! Sa teenid küllalt, et elada hästi. Mitte nagu mõni... mõni... Sa rikud oma tervise. Mis kasu on sul sellest, kui sa oled rikas mees Firenzes, kui sa tapad enda Roomas?»

515

«Ma ei tapa ennast Ma olen kivist.»

«Kas su elu pole küllalt karm seal ülal tellinguil, et pead selle tegema viletsusega veelgi raskemaks?» Michelangelo võpatas.

«Ma tean, et sul on õigus, Balducci. Minus on midagi mu isast. Kuid just praegusel hetkel ei malda ma hästi elada. Senikaua kui töötan selle võlvi all, ei saa ma midagi päästa naudingu või mugavustega. Siis kui olen õnnelik, on aega küll hästi elada.»

«Millal see aeg tuleb?»

«Kohe, kui pääsen taas marmori kallale.»

Ta jätkas vihasena tööd sügiseni, maalides pühapäeviti ja usu-pühadelgi. Noor Andrea-nimeline orvust õpipoiss tuli talle igal õhtupoolikul appi ja majapidamise eest hoolitsema. Michelangelo laskis tal maalida mõningaid dekoratiivseid oinapäid ja ukseraame. tühje seinu või põrandapindu, mida Bugiardini oli teinud Santa Maria Novellas. Ta lubas Michil täita mõningaid trooni ja karniiside paljaid osi. .. Noorel Silvio Falconil, kes palus end lugeda tema õpilaseks ja kes oli andekas joonistaja, lubas ta teha mõningaid värvilisi dekoratsioone, mis olid kõikides võlvikiiludes. Kõik ülejäänud osa, kogu võlvi ulatuses, maalis ta ise: iga kuju, iga rüü, iga näo, iga alasti figuuri, iga jäseme, iga näoilme, tunde, iga putto, iga lapse prohvetite ja sibüllide taga, imekaunid sibüllid, jõulised ja hiilgavad heebrea prohvetid, iga viimase viimistleva pintslitõmbe maalis ta ise: hiiglasliku elutöö, kolme apokalüptilisse aastasse surutud hiiglasliku elutöö.

Uus mure kerkis üles. Paavst Julius oli taas terve ja pöördus gonfaloniere Soderini vastu, pani Firenze vabariigi kirikuvande alla selle eest, et see polnud teda toetanud, ei olnud teda varustanud sõjavägede ja rahaga, kui ta oli raskustes; selle eest, et ta oli andnud varjupaika vaenlase vägedele, et ta ei hajutanud Pisa konsiiliumi. Julius määras kardinal Giovanni de' Medici paavsti legaadiks Bolognasse, selleks et see tooks Toskaana jälle Vatikani valitsuse alla.

Michelangelo kutsuti Medicite paleesse Via Ripetta lõpul. Kardinal Giovanni, nõbu Giulio ja Giuliano olid kogunenud salongi.

«Kas oled kuulnud, et Püha Isa määras mu paavsti legaadiks Bolognasse ülesandega luua sõjavägi?»

«Nagu Pierogi?»

Tekkis pingeline vaikus.

«Loodetavasti mitte,» vastas kardinal Giovanni. «Kõik läheb rahulikult. Me tahame ainult olla taas firentselased, saada tagasi oma paleed ja pangad ja maad.»

«Soderini peab lahkuma!» sähvas Giulio vahele.

516

«Kas kuulub see teie plaani, Teie Armulikkus?» «Jah. Paavst Julius on vihane Firenzele ja on otsustanud selle võita. Kui Soderini lahkub, kui mõningad lepitamatud Signoria liikmed ...»

«Kes hakkab valitsema Firenzet Soderini asemel?» Ta püüdis talitseda oma tõusvat erutust «Giuliano.»

Michelangelo vaatas üle ruumi Giulianot, nägi puna kerkivat ta põskedele. Valik näis olevat geniaalne, sest Giuliano, praegu kolmekümne kahe aastane, pikk, väikese habeme ja vurrudega, kuulujuttude järgi nõrkade kopsudega, kuid Michelangelo pilgu järgi heas tervises, meenutas Il Magnifico't oma mõttelaadilt, vaimult ja temperamendilt. Ta oli õppinud aastaid usinasti, püüdnud end ette valmistada oma isa järgi.

Ta oli kenam kui Lorenzo, kuigi ta nina oli pikk ja lame, ta suured silmad olid raskete laugudega ja ta oli hingelt lembe, tas oli pisut tarkust ja ta ei pidanud lugu vägivallast. Ta austas kunsti ja teadust, armastas sügavasti Firenzet, tema inimesi ja traditsioone. Kui Firenze pidi saama valitseja rahva poolt valitud gonfaloniere'\e lisaks ja tema üle, tundus Lorenzo noorim ja andekaim poeg olevat täiesti sobiv selleks ülesandeks.

Toas olevad mehed teadsid Michelangelo kiindumusest Giuliano vastu. Nad ei teadnud, et siin viibis ka viies isik, kes seisis oma ametirüüs keset põrandat ja kelle piklikku nägu, pikka nina, leebeid silmi ja kollakate viirudega valgeid juukseid Michelangelo haistis otse füüsiliselt: Piero Soderini, Firenze vabariigi eluajaks valitud gonfaloniere.

Vahtides alla lõhkenud ja värvist määrdunud küüntele, küsis Michelangelo: «Miks te mulle seda rääkisite?»

«Kuna me tahame, et sa oleksid meie poolel,» vastas kardinal Giovanni. «Sina kuulud Medicite hulka. Kui peaksime sind vaia ...»

Nagu läbi nõelasilma pugedes, hiilis ta vaevaliselt Piazza Navolale, pööras mitu korda paremale, et jõuda Piazza Veneziale, läks siis mööda vanade Rooma foorumite tänavat ja vaatas üksteisest eemal asuvaid püstsambaid, astus siis sisse täiskuust kirkalt valgustatud Kolosseumi, tuhandeaastasesse kivimurdu, kust Rooma kodude eluta j ad olid saanud käsitsi tahutud kive. Ta ronis kõige kõrgemale korrusele, istus rõdurinnaüsele, kust nägi üle kogu võimsa suure teatri, alates kõige alumistest pimedatest aukudest ja kongidest, millesse oli kokku aetud kristlasi, sõdureid, orje, loomi, kuni ivüstmete ülemiste ridadeni, kus Rooma impeeriumi suured rahva-Algad qU4 istunud ning nõudnud, karjudes võitlust ja verd.

517

...võitlust, ja verd, verd ja võitlust. Sõnad kordusid ta peas. Näis, et muud Itaalia ei pidanudki kogema. Muud ei olnud ta ise kogu oma eluajal kogenudki. Praeguselgi hetkel kogus Julius uut, armeed, at marssida põhja poole. Kui Firenze hakkab vastu, saadab paavst Giovanni väed tema müüre ründama. Kui Firenze ei hakka vastu, aetakse gonfaloniere Soderini maapakku. Samuti kõik Signoria liikmed, kes ei nõustu iseseisvuse kaotamisega. Nüüd kutsuti temagi sellest osa võtma.

Ta armastas nii gonfaloniere Soderinit kui ka Giuliano de' Medicit. Ta tundis tugevat ustavust Il Magnifico, Contessina, jah, ja ka kardinal Giovanni vastu. Kuid ta uskus vabariiki, kes oli talle andnud tema esimese tunnustuse. Kelle vastu pidi ta olema ebaustav, tänamatu? Granacci ütles temale: «Kui keegi sinult küsiks, kelle poolel sa oled, siis vasta: «Skulptuuri poolel.» Ole julge kunstis ja pelgur maailma asjades.»

Kas suudab ta seda?

19.

1512. aasta hallidel talvekuudel, kui ta maalis lünette suurte akende kohal, haigestusid ta silmad nii rängalt, et ta ei saanud lugeda ainustki rida, muidu kui ajas pea tugevasti selga ja hoidis raamatut või kirja kõrgel pea kohal. Kuigi Julius oli ise

jäänud Rooma, olid ta sõjad alanud. Tema vägesid juhtis hispaanlane, Naapoli Cardona. Kardinal Giovanni läks Bolognasse, kuid kahel korral lõid bolonj alased prantslaste toetusel paavsti väed tagasi. Siis kihutasid prantslased paavsti väed Ravennasse, kus lihavõtte ajal toimus otsustav lahing. Kümme-kaksteist tuhat paavsti sõdurit öeldi olevat lahingus langenud. Kardinal Giovanni ja nõbu Giu-lio langesid vangi. Romagna langes prantslaste kätte, Rooma sattus paanikasse. Paavst põgenes Sant' Angelo kindlusse varju.

Michelangelo jätkas oma võlvi maalimist.

Õnnelaine käändus jällegi: võidukas prantsuse sõjapealik sai surma. Prantslased hakkasid omavahel võitlema. Šveitslased tulid Lombardiasse prantslaste vastu. Kardinal Giovanni, olles päästnud Giulio sõjakavaluse läbi, põgenes ka ise ja tuli tagasi Rooma. Paavst pöördus Vatikani. Suve jooksul vallutas paavst tagasi Bologna. Prantslased aeti maalt minema. Hispaania kindral Cardona, Medicite liitlane, rüüstas paljaks Prato, mis asus vaid paari penikoorma kaugusel Firenzest. Gonfaloniere Soderini oli sunnitud loobuma ametist ja põgenema koos perekonnaga. Giuliano tuli Firenzesse eraisikuna. Tema järel tuli kardinal Giovanni de' Medici Cardona armeega ja asus, elama oma, endisesse paleesse Sant' Antonio kvartalis

518

Faenza värava lähedal. Signoria astus tagasi. Kardinal Giovanni määras uue Neljakümne Viie Nõukogu, vastu võeti uus konstitutsioon. Vabariik oli lõppenud.

Kõigi nende kuude jooksul nõudis paavst kogu aeg, et Michelangelo lõpetaks lae ruttu, ruttu! Siis ühel päeval ronis ta ette teatamata redelist üles.

«Millal see valmis saab?»

«Siis, kui ma ise olen rahul.»

«Ise rahul millega? Sa oled kulutanud juba tervelt neli aastat.»

«Rahul kunstiliselt, Püha Isa.»

«Sooviksin, et sa maaliksid selle valmis mõne päevaga, kunstiliselt või ei.»

«See sünnib, Püha Isa, kui see sünnib.»

«Kas sa tahad, et sind heidetakse siit tellingutelt alla?»

Michelangelo vaatas alla marmorpõrandale.

«Kõikide pühade päeval loen ma siin missat,» kuulutas paavst. «Siis möödub kaks aastat sellest, kui ma õnnistasin esimest poolt.»

Michelangelo oleks tahtnud maalida veel mõningaid riidevolte ja taevast a secco kullaga ja ultramariiniga, nõnda nagu tema firentselastest eelkäijad olid teinud allolevatel maalidel. Kuid nüüd ei olnud selleks enam aega. Ta käskis Michil ja Mottinol lammutada tellingud. Järgmisel päeval astus Julius sisse.

«Kas ei tuleks mõned kaunistused kullaga kirkamaks teha?» küsis ta.

Kasutu oleks olnud selgitada, et ta oli tahtnud just seda teha. Samuti ei kavatsenud ta enam tellinguid uuesti hakata üles seadma ega võlvi alla ronida.

«Püha Isa, neil aegadel ei ehtinud inimesed end veel kullaga.»

«See tundub kehvana!»

Michelangelo surus jalad tugevasti vastu maad, pigistas hambad kokku, ta lõug jäigastus. Julius pigistas peos jalutuskeppi. Mõlemad seisid altari ees, Michelangelo taeva all ja põrnitsesid teineteist.

«Need, keda ma maalisin, olid kehvad,» ütles Michelangelo, purustades vaikuse. «Nad olid pühad mehed.»

Kõikide pühade päeval rüütas ametlik Rooma ennast kõige peenematesse rõivastesse ja tuli Sixtuse kabelisse, mille paavst pidi sisse pühitsema. Michelangelo

tõusis varakult üles, käis saunas, ajas habeme maha, rõivastus sinistesse sukkpükstesse, sinisesse villasesse pluusi.

Kuid ta ei läinud Sixtusse. Selle asemel läks ta välja oma maja portikusse, võttis ära kaitsekatte, seisis mõtiskledes marmorsammaste ees. Ta oli pidanud seitse pikka aastat ootama, millal pääseb neid raiuma. Ta läks töölaua juurde, võttis sule ja kirjutas:

19

Ei suuda parim kunstnik seda luua,
mis puudub kivi kõvas säsis,
vaid aju käske täitvais käsis
on võime marmorisse kätkund võlu ilmsiks tuua.

Seistes oma raskesti teenitud vabaduse künnisel, võttis ta vasara ja peitli, hoolimata oma kallitest sukkpükstest ja peenest villasest särgist. Väsimus, mälestused, kibedus ja valu kadusid. Aknast sisse voolav päikesevalgus püüdis kinni esimesed ülespoole tõusvad marmoritolmu pilved.

KAHEKSAS RAAMAT MEDICID

Paavst Julius elas pärast Sixtuse kabeli võlvi valmimist ainult mõni kuu. Giovanni de' Medici sai uueks paavstiks. Ta oli esimene firentselane, kes valiti paavstiks.

Michelangelo seisis Piazza San Pietrol Firenze ülikute hulgas, kes otsustasid, et teevad sellest protsessioonist kõige uhkema, mis Roomas on kunagi nähtud. Temast eespool olid kakssada odameest ratsa, Rooma kolmeteistkümne rajooni ülemad lehvivate lippudega, viis kiriku standardikandjat, kelle lippudel oli paavsti vapp. Paavsti talli kaheteistkümne lumivalge ratsu ümber oli sada noort ülikut, kel olid üll kärbinahaga kaunistatud narmasääristega punased siid-kuued. Nende taga tuli sadakond Rooma parunit, igaühel relvastatud saatkond kaasas, Šveitsi kaardivägi valgetes, kollastes ja rohelistes univormides. Uus paavst, Leo X, ratsutas valgel araabia täkul ja teda varjas kuuma aprillipäikese eest tikitud siid-katus. Tema järel, rõivastatud Rhodose lipukandjana, ratsutas ta nõbu Giuliano. Ainuke leinarüüs kogu oli Urbino hertsog, Juliuse vennapoeg.

Vaadates paavst Leo X, kelle raske kere higistas kolmekordse tiaara ja raske kalliskividega ehitud vaimulikukuue all, mõtles Michelangelo, kuivõrd teadmata on jumala teed. Kardinal Giovanni de' Medici oli olnud Juhuse surres Firenzes, nii haige mädapaisete käes, et ta tuli kanderaamil Rooma hääletama kanda. Kardinalide kolleegium oli olnud pitseerituna umbses Sixtuse kabelis ja oli veetnud peaaegu nädal otsa võitluses Leo Baglioni kardinal Riario ja kardinalide Fiesco ja Serra erakondade vahelises võitluses. Ainuke liige, kel polnud vihamehi, oli Giovanni de' Medici. Seitsmendal päeval oli kolleegiumi valik üksmeelselt langenud lembe käitumisega, tagasihoidlikule, sõbralikule Giovannile, ja sellega täitus Il Magnifico plaan, kui ta oli lasknud kuueteistkümneaastase Giovanni Badia Fiesolanas kardinaliks pühitseda.

Pasunapuhujad andsid märku, et marss läbi linna algab San Pietrost, kus Leo oli kroonitud paavstiks ühes paviljonis, lammutatud basiilika ees, ja läheb St. Giovanni in Lateranisse, paavstide varasemasse elupaika. Sant' Angelo sild oli kaetud erksavärviliste kardinatega. Via Papalele, Paavsti tänava algusse, oli Firenze koloonia püstitanud hiigelsuure võidukaare, mis kandis Medicite embleeme. Inimjõugud ääristasid tänavaid, mida katsid mirdi- ja pukspuuoksad.

Ratsutades oma nõo Paulo Rucellai ja Strozzide vahel, kes olid ostnud ta kunagise «Heraklese», jälgis Michelangelo pilguga Leod, kes tõstis rõõmust sädeledes pärlitega kirjatud kinnastes käed õnnistamiseks, ja tema kammerhärrasid, kes kõndisid tema kõrval ja heitsid peotäis peotäie järel kuldmünte rahva hulka. Kõigi majade akende ees rippus brokaat- ja sametkardinaid. Via Papalet ääristasid rooma antiikkujud: keisrite büstid, apostlite, pühakute ja neitsi kujud, kõrvuti pagana-aegsete kreeka skulptuuridega.

Pärast lõunat tuli paavst hobuse seljast maha redeli abil, seisis hetke Marcus Aureliuse antiikse pronksist ratsutajakuju kõrval Laterani-esisel, astus siis kiriku sisemusse, ümbritsetuna kardinalide kolleegiumist, tema kõrval nõbu Giulio ja Firenze ning Rooma ülikud. Ta istus Seila Stercorariale, vanale troonile, mida olid kasutanud juba esimesed paavstid.

Michelangelo sõi hoopis vähe hiilgaval peosöögil, mida pakuti selle peo jaoks restaureeritud Constantinuse palee saalis. Päikeseloojakul istus ta uuesti hobuse selga, et minna paavst Leo seltskonnas tagasi Vatikani. Selleks ajaks, kui nad jõudsid Campo dei Fio-rile, oli öö juba käes. Tõrvikud ja vahaküünlad valgustasid tänavaid. Michelangelo tuli hobuse seljast maha Leo Baglioni maja juures, ulatas ratsmed teenrile. Baglionit ei olnud rongkäiku kutsutud, ta oli üksinda kodus, habe ajamata, mornis meeleolus. Seekord oli ta olnud kindel, et kardinal Riario valitakse paavstiks.

«Sina pääsesid siis Vatikani enne mind!» torises ta Michelangelole.

«Oleksin õnnelik, kui ma ei tarvitseks enam iial näha paavsti palee sisemust. Ma loovutan oma koha sinule.»

«See on mäng, kus võitja ei saa loobuda. Mina olen mängust väljas, sina lööd kaasa. Saad hiilgavaid tellimusi.»

«Mul seisab ees aastaid Juliuse hauamonumendi raiumist.»

Ta pöördus hilja oma uude koju, mis oli sajanditemeres, Kapitooliumi ja Quirinalise küngaste vahelises orus, Trajanuse samba läheduses, kus Macello dei Corvilt, Ronkade tapamajast, nirises vett rahvarohkele väljakule. Enne oma surma oli Julius maksnud talle kaks tuhat tukatit lõplikuks tasuks Sixtuse eest ja ühtlasi hauamonumendi kujude raiumise algmaksuks. Nüüd, kus gonfaloniere Soderini ja Signoria olid Firenzes maapaos, oli talle antud tellimus — valmistada Signoria ette Herakles — tühistatud. Kui see maja, mis koosnes kollasest põletatud tellisest ehitatud peahoonest, varjulisest verandast ühel küljel, taga olevast puust kuuride rüh-mast, tallist, tornist ja umbe kasvanud aiast varjukate loorberipuudega, oli tulnud müügile mõistliku hinna eest, oli ta selle ära ostnud ja marmori sinna viinud. Trajanuse turg, mitmekorruseline,

mahajäetud vare kerkis otse tema ees. Kunagi olid siin sajad turukaupmehed, igaüks oma poes, ajanud äri ja ahvatlenud kokku ostjaid kogu maailmast. Nüüd oli piazza vaikne, siin ei olnud ühtki kauplust, ainult paar väikest puumaja oli jäänud ilma kuplita Santa Maria di Loreto kiriku varju. Päeval käis siit läbi inimesi teel Colonna paleesse võ. Piazza dei Quirinalesse ühel pool, või Anibaldide paleesse ja San Pietro in Vincolile teisel pool. Öösel oli nii vaikne, otsekui oleks ta elanud sügaval campagna'1.

Majal oli kaks eesust, mõlemad Macello dei Corvi poole, sest ta oli varem olnud renditud kahe eraldi korterina. Ta eluruumid koosnesid vastu tänavat olevast ruumikast magamistoast, selle taga asuvast söögi- ja elutoast ja viimase taga — samasugusest kollasest tellisest ehitatud madala katusega köögist, kust pääses aiatiiba. Maja teises pooles oli ta maha kiskunud kahte tuba eraldava seina ja saanud nüüd

niisama suure tööruumi, nagu ta oli ehitanud endale Firenzes. Ta ostis uue laudvoodi, villaseid vaipu, uue villaga täidetud madratsi, saatis raha Buonarrotole, et see ostaks talle peeni firenze linu, laudlinu ja käterätte, mida ta hoidis koos oma särkide, kaelarättide ja pluusidega voodi kõrval kapis. Ta muretses endale raudja, kellega ta ratsutas suurte munakatega sillutatud linnatänavail, sõi hästi kaetud laualt, käis sooja ilmaga väljas mustast firentse lõuendist tehtud ja satääniga vooderdatud mantlis. Silvio Falconi osutus heaks õpipoisiks-teenijaks.

Laudhoonetes ja kivitornis aia lõpus elasid ta abilised, kes aitasid teda hauamonumendi ehitamisel: Michèle ja Basso, kaks noort Settignanost pärinevat kiviraiujat; leidlaps ja paljutõotav joonistaja, kes oli palunud, et tal lubataks kasutada Andrea di Michelangelo nime; Federigo Frizzi j« Giovanni da Reggio, kes valmistasid pronksfriiside mudeleid, Antonio Pontassievest, kes oli nõustunud tooma oma töömehed Rooma ehituskive ja sambaid raiuma ja kaunistama.

Michelangelo oli tuleviku pärast muretu. Kas polnud paavst Leo X teatanud oma õukondlastele temast: «Meie kasvasime Buonarrotiga koos minu isa katuse all.»

Esimest korda pärast seda, kui ta oli põgenenud Juliuse eest 1505. aasta aprillikuus, kaheksa aastat tagasi, võis ta raiuda. Mitte ühe marmorkuju, vaid kolm heroilist sammast üheaegselt. Tema hingamisliigutuse ja vasarakäe liikumise vahel oli loomulik rütm, kui see tagus peitlit üha süvenevasse uurdesse. See taassündinud kokkupuuteühtsus marmoriga paisutas ta rinda taas rõõmust. Ta ületas meelde esimest õppetundi, mille Topolinod olid talle andnud.

523

«Kivi teeb sinu heaks tööd. Ta annab järele osavusele ja armastusele.»

Ta tungis kolme marmorirahnu kallale kirega, ent sisemise rahu ja kindlusega. Kolm valget sammast ümbritsesid teda töötoas nagu lumemütsidega kaetud mäetipud. Ta igatses hingata sama õhku nagu kividki. Ta raius neliteist tundi päevas, senikaua kui jalad tundusid nagu üleval keha sees olevat. Ent ta ei tarvitsenud värskendamiseks teha midagi muud, kui jätta enda ees olev selge pilt, minna uksele ja vaadata rahulikult taeva tühja avarust.

Ta kündis sirget vagu.

«Moosest» raiudes paakus valge tolm ta sõõrmetesse nagu rahu, mis tungis ta luuüdisse. Ta tundis end tähtsa mehena, sest ta oma kolmemõõtmeline jõud sulas ühte kolmemõõtmelise kiviga. Poisikesena Duomo trepil ei olnud ta osanud tõestada, et skulptuur on kõrgem kunst kui maalimine, siin ateljees liikus ta pehmete sammudega «Moosese» juurest «Sureva orja» juurde ja selle juurest «Mässava orja» juurde ja suutis näidata tõde kummutamatu, kristallselge faktina.

Mooses, kes hoidis kivitahvleid ühes kaenlas, pidi tulema kaheksa jala kõrgune ja massiivne istudeski. Kuid Michelangelo ei taotlenud tähelepanuäratavat kogu, vaid sisemist kaalu ja struktuuri. Raiudes Moosese teise jala teravasti tahapoole painutatuna, rakendas ta tasakaalu dünaamikat, luues ruuminälja, mida rõhutas parema põlve ja sääre monumentaalsus, väljapoole suunduv liigutus, mis korvas tahapoole tõmbunud jala poolt tekitatud tühjuse-tunde. Ta käsi tabas eksimatult õigesti nelja jala paksuse kivi sisse-pääsukohta: teravasti painutatud, horisontaalse vasaku käe küünarnuki ja soonelise küünarvarre alla. Ta raius sujuva joone randme kaudu esisõrmeni, mis osutas vastaskaenlas olevaile käsu-laudadele.

Keskööl võttis ta vastumeelselt peast paberimütsi kitserasvast küünlaga selle küljes. Ei kuuldunud muid hääli kui koerte kauget haukumist Colonna palee köökide tagant. Kuupaiste voolas sisse aiapoolsetest akendest, mähkides kivid ebamaisesse valgusse. Ta tõmbas pingi välja ja istus väljatahutud massi ette, mõtiskelles

Moosesest kui inimolendist, prohvetist, rahva juhist, kes oli näinud jumalat ja saanud temalt käsud.

Skulptor, kellel puudub filosoofiline meel, loob tühje vorme. Mis tähtsust oli sellel, et ta teadis täpselt, kust ta pidi tungima marmori sisemusse, kui ta ei teadnud, missugust Moosest ta kavatseb kujutada? Tema Moosese sisu, samal määral kui selle raiumistehnikagi, määrab ta väärtuse. Ta teadis Moosese kohta ruumis, kuid kus seisis ta ajas? Kas tahtis ta esitada kirglikku, vihast Moosest, kes on pöördunud tagasi Siinai mäelt ja tabanud oma rahva kuldvasikat kummardamas? Või kurba, kibestunud Moosest, kes kardab, et on saabunud liiga hilja oma käskudega?

Kui ta istus ja jõi endasse sündiva kuju peaaegu vedelat fluidumit, mõistis ta, et ta peab hoiduma sulgemast Moosest mingisugusesse aega. Ta otsib üldist Moosest, kes tunneb inimese ja jumala teid; issanda maapealset teenrit, tema südametunnistuse häält. Seda Moosest, kes oli kutsutud Siinai mäetipule, kes oli peitnud oma näo, sest ta kartis vaadata jumalale silma, ja sai temalt kivitahvlitele raiutud kümme käsku. Selle hingeviha põhjuseks, mis põletavana õhkus ta õõnsaist silmakoopaist, ei võinud olla lootusetus või karis-tamisiha. Moosest sundis tegutsema kirglik otsus, et ta rahvas ei tohi end hävitada, et ta peab vastu võtma ja austama kümmet käsku, mille jumal oli raiunud kivitahvlitele, ja elama jääma.

Tema unistus katkes, kui Balducci paiskas eesukse ilma pikema jututa lahti ja andis talle nõu hauamonumendi lepingu revideerimiseks. Paavst Leo kasutas oma mõjujõudu, et veenda Urbino hertsogit ja muid Rovere pärijaid lepingut Michelangelole soodsamaks muutma, et ta saaks rohkem aega ja rohkem raha. Michelangelo vaatas lõbusalt oma sõpra, kui see täitis kogu ukseaugu, kuigi ta oli olnud täpselt sama kehaehitusega kui Michelangelogi, :kui nad kohtusid esimest korda Rooma tänavail 1496. aastal. Nüüd oli ta kaks korda kogukam igast kohast, välja arvatud ainult pea ja jalad.

«Kas sa lähed paksuks selletõttu, et lähed rikkaks,» kiusas Michelangelo, «või rikastud sellepärast, et lähed lihavaks?»

«Ma pean sööma iseenda ja sinu eest,» põristas Balducci. vastu, patsutades oma suurt kõhtu mõlema peoga. «Sa oled ikka niisamasugune kõhn nagu siis, kui proovisid mängida jalgpalli Donide vastu Piazza Santa Crocel. Kas nad nõustusid uute tingimustega?»

«Nad tõstsid hinna kuueteistkümnele tuhandele ja viiesajale tukatile. Seitse aastat valmistamisaega, saan lisa, kui vaja.»

«Las ma vaatan uue hauamonumendi plaane.»

Vastumeelselt võttis Michelangelo määrdunud pärgamentmapist paberirulli. Balducci hüüdis halvustavalt:

«Sa ju ütlesid, et vähendad suurust!»

«Seda ma tegingi. Näe, fassaad on ainult pool esialgsest pikkusest. Ma ei tarvitse enam ehitada jalutuskambrit.» Balducci oli loetlenud kujusid paberipoognail. «Mitu kuju sinna tuleb?»

«In toto? Nelikümmend üks.»

«Kui suured?»

«Elusuurusest kahekordse suuruseni.»

525

«Kui palju sa kavatsed ise raiuda?»

«Võib-olla kakskümmend viis. Kõik muud peale inglite, putto'de ...»

Hoolimata sellest, et valgusallikaks oli ainult üks vilkuv küünal, nägi Michelangelo, kuidas Balducci nägu tõmbus purpurpunaseks.

«Sa oled pazzol» hüüdis ta. «Sa pole vähendanud midagi muud peale arhitektuurse raami, mida sa nagunii poleks ise tegema hakanud. Halb on, et sa ei võtnud kuulda Jacopo Galli nõuannet kaheksa aastat tagasi, kuid siis sa olid ju noorem. Missugune vabandus sul võib olla, et teed teistkordselt lepingu, mida on võimatu täita?»

«Juliuse testamenditäitjad ei leppinud vähemaga. Peale selle saan nüüd peaaegu sama tasu ja aja, mida Galli mulle tahtis saada.»

«Michelangelo,» ütles Balducci pehmelt. «Ma ei saa astuda Jacopo Galli asemele, kuna tema oli haritud mees, kuid ta austas minu andeid niivõrd, et tegi minust oma pangajuhataja. See on rumal leping. Kakskümmend viis hiigelkuju võtavad sult kakskümmend viis aastat. Isegi kui sa elaksid nii kaua, kas tahad siis olla aheldatud selle mausoleumi külge kogu oma elu lõpuni? Sa oled suurem ori kui need «Orjad», keda sa välja raiud.»

«Mul on nüüd hea bottega. Kui uus leping on alla kirjutatud, toon ma Settignanost kiviraiujaid juurde. Mul on peas juba valmis raiutud nii mitu kuju, et oleks lausa raiskamine jätta need ellu äratamata. Oota, saad näha, et siin lendavad ringi marmorikillud nagu valged tuvipojad kevadel.»

2.

Sixtuse kabeli lagi oli äratanud samasugust tähelepanu nagu omal ajal «Taaveti» paljastamine Firenzes. Kõikide alade kunstnikelt, kes olid Rooma karjana kokku voolanud kogu Euroopast, et osa võtta paavst Leo trooniletuleku pidustustest, oli Michelangelo saanud uuesti maalijate aunime, mille ta esmakordselt pälvis oma «Suplejatega» — maailmameister. Ainult Raffaeli ümber koondunud rühm jätkas võitlust võlvi vastu, nimetades seda pigem anatoomiaks kui kunstiks, väites, et see on lihalik, liialdatud, pingutatud. Kuid nad olid nüüd raskustes, sest Bramante ei olnud enam Rooma kunsti ainuvalitseja. Tema San Pietro ehitatavais tugisammastes oli nähtavale tulnud nii suuri ja ohtlikke pragusid, et kogu töö oli seisma jäetud ja korraldatud laialdasi uurimusi, et selgusele jõuda, kas on võimalik vundamenti päästa. Paavst Leo oli olnud liiga pehme, et Bramantet avalikult arhitekti kohalt kõrvaldada, kuid ka Belvedere tööd Vatikani ülapoolel olid lõpetatud. Bramante käed

olid halvatusest nii viletsad, et ta oli pidanud oma plaanide joonistamise loovutama Antonio da Sangallole, Michelangelo sõbra ja arhitektuuriõpetaja Guiliano da Sangallo vennapojale. Bramante maja kohal rippus nüüd nõrk kõdunemislehk, mida oli olnud tunda Sangallo majas noil päevil, kui Bramante võitis auhinna San Pietro kiriku kavandi eest.

Ühel hämaral hommikul vastas Michelangelo ukselt kuuldavale koputusele, valmistudes sissetungijat kärsitult tagasi tõrjuma, olgu see siis kes tahes. Tema ette ilmus oranživärvilisse siidkuube rõivastatud noor mees, kelle meeldivad pähkelpruunid silmad, valge ihuvärv ja blondid juuksed tuletasid talle meelde Granaccit.

«Meister Buonarroti, minu nimi on Sebastiano Luciani, Veneetsiast. Tulin pihtima.»

«Ma pole preester.»

«... et ma olen olnud rumal ja idioot. See koputus, need sõnad on esimene mõistlik tegu, mis ma olen teinud pärast seda, kui Rooma tulin. Ma tõin oma lauto kaasa, et ma võiksin ennast saata, kui ma kõnelen oma labase loo.»

Michelangelot huvitas veneetslase nakatavalt kerge käitumisviis ja ta palus ta sisse. Sebastiano istus toa kõige kõrgemale toolile ja libistas sõrmed üle lauto keelte.

«Laula ja kõik läheb mööda,» pomises ta.

Michelangelo istus töötoa ainukesele polsterdatud toolile, sirutas jalad jäigalt ette, pistis käed kukla taha. Sebastiano laulis skandeeriva improvisatsiooni sellest, kuidas pankur Chigi oli toonud ta Rooma oma villat maalima ja ta oli liitunud Raffaeli jumal-dajatega ja kuulutanud, et Raffaeli pintsel on «kooskõlas maalikunsti tehnikaga», meeldiv värvides, andekas leidlikkuses, võluv kõikides oma väljendusvormides, et Raffael on joonistajana nagu ingel. Buonarroti! Mööngem, et ta oskab joonistada, kuid tema värvid? Ühetoonilised! Tema figuurid? Saamatu anatoomia. Tema stseenid? Ilma õrnuseta . . .

«Olen kuulnud neid süüdistusi ennegi,» katkestas Michelangelo. «Need tüütavad mind.»

«Kindlasti! Kuid Rooma ei kuule enam seda nutulaulu minu suust. Nüüdsest peale laulan ma kiitust meister Buonarrotile.» «Mis on põhjustanud selle meelemuutuse?»

«Eklektiline Raffael! Ta kasutas mind ära oma kasuks. Imes välja kõik, mis ma õppisin Bellinilt ja Giorgionelt, nõnda, et tema on nüüd parem Veneetsia maalija kui mina! Ja ta tänab nii alandlikult mind enda õpetamise eest.»

«Raffael laenab ainult parimatelt. Ta teeb seda hästi. Miks te tema maha jätsite?»

327

«Nüüd, kus temast on tulnud võluv Veneetsia kolorist, saab ta rohkem tellimusi kui kunagi varem. Aga mina... mina ei saa midagi. Rafiael on mu ära neelanud, kõik, välja arvatud mu silmad, mis on pidutsenud, vaadeldes viimastel päevadel teie Sixtuse kabeli lage.»

Sebastiano langetas pea lauto kohale, surus kannad tooli ülemisele ristpulgale. Ta hääl täitis toa, kui ta laulis jõulist gondlijuhi laulu. Michelangelo uuris veneetslast enda ees ja mõtles, miks see oli küll tulnud.

Sebastiano käis sageli tema juures mängimas, laulmas ning kõnelemas. Ta oli kirglik lõbustuste ja kaunite tütarlaste tagaajaja, ta vajas raha jahiretkedeks. Ta elas portreedest ja igatses mõnd suuremat tellimust, mis oleks võimaldanud püsivat sissetulekut. Ta joonistamisoskus oli nõrk, tal ei olnud leidlikkust. Kuid ta oli jutukas, täis nalja, keeldus suhtumast tõsiselt isegi oma väljaspool abielu sündinud pojasse, kes oli äsja sündinud. Michelangelo tegi kogu aja tööd, kui ta poole kõrvaga kuulas lõbusat lobisemist.

«Mu kallis compare, vader,» ütles Sebastiano, «kas te ei lähe segi, kui raiute kolme kivi üheaegselt? Kuidas te mäletate, mis te tahate nendega teha, kui liigute ühe kuju juurest teise juurde?»

Michelangelo muheles. «Kui saaksin ometi pidada kõik kakskümmend viis kivi enda ümber suures ringis. Ma liiguksin nende ümber nii kiiresti, et viie aastaga oleksid nad kõik valmis. On teil mingit kujutlust sellest, kui põhjalikult võib tühjaks õõnestada marmorirahnud, mõeldes neile kaheksa aastat? Ideed on teravamad kui peitlid.»

«Võiksin olla suur maalija?» ütles Sebastiano elutu häälega. «Ma valitsen tehnikat täiuslikult. Kui panete mu ette maali, siis kopeerin selle nii täpselt, et teie ei eralda seda iial originaalist. Aga kuidas te üldse leiate idee?»

See oli kaebus, peaaegu ahastus, ja esimest korda nägi Michelangelo Sebastianot tõsisena. Ta mõtiskles kaht käsulauda raiudes:

«Võib-olla on ideed vaimu loomulik tegevus, nagu hingamine on kopsude tegevus. Võib-olla paneb jumal nad pähe? Kui mina teaksin ideede algupära, oleksin lahendanud ühe meie sügavama müsteeriumi.»

Ta liikus ülespoole Moosese randme ja käsulaudadel lebava käe ja pikalt voogava, vööni ulatuvate habemesse tungivate sõrmede suunas.

«Sebastiano, ma teen teile mõned joonistused. Teie värvi- ja varjukäsitlemine on niisama peen nagu Raffaelil, teie inimfiguurid tulevad lüürilised. Kuna tema on laenanud teie veneetsia paleti,

528

miks ei võiks teie laenata minu joonistust? Vaatame, ehk saame Raffaeli varju kätte.»

Ta joonistas meeleldi õhtuti, olles raiunud kogu päeva, ta leiutas uusi variatsioone vanadele usulistele teemadele. Ta viis Sebastiano paavsti juurde, näitas paavstile stseeni Kristuse elust, millele Sebastiano oli kaunilt uue vormi andnud. Leo, kes soosis kõiki muusikalisi lõbustajaid, võttis Sebastiano Vatikanis avasüli vastu.

Ühel õhtul hilja tormas Sebastiano sisse ja hüüdis: «Kas oled kuulnud uudist? Raffaelile on tõusnud uus rivaal? Parim veneetslane, võrdne Bellini ja Giorgionega. Joonistab Raffaeli võlu ja graatsiaga! Kuid on tugevam, suurema fantaasiaga joonistaja.»

«Õnnitlen!» ütles Michelangelo virila naeratusega. Kui Sebastiano sai ülesandeks maalida freskod San Pietro in Montoriole, töötas ta innukalt, et panna Michelangelo joonised kartongides tõeliselt elama. Rooma oletas, et kui Sebastiano kuulub Michelangelo bottega'sse, siis õppis ta joonistama tema meistrikäe all.

Ainult Contessina, kes oli hiljuti saabunud Rooma koos perekonnaga, kahtlustas, et asja taga peitub midagi. Ta oli kaks aastat istunud õhtuti Michelangelo kõrval ja vaadelnud, kuidas ta joonistas; ta tundis tema käekirja. Kui Michelangelo võttis osa Contessina hiilgavaist lõunasöökidest paavsti ja tema õukonna auks — Contessina oli otsustanud tulla Leo ametlikuks perenaiseks —, viis ta Michelangelo väikesesse raamatukogusse, mis oli nii täpne koopia Lorenzo studiolo'st oma puupaneelide ja kolletega, kamee- ja amuletikarpidega, et tõid talle valupisarad silma. Contessina vaatas teda, pea püsti, tumedad silmad välkumas, ja küsis:

«Miks sa lubad Sebastianol uhkustada sinu töödega ja esitada neid omadena?»

«Selles ei ole midagi halba.»

«Raffael on juba kaotanud tähtsa töö Sebastianole.»

«See on õige jumalast saadetud kink sellele ületöötanud, väsinud mehele.»

«Miks alandud irvitama sel kombel?»

Michelangelo vastas Contessina pilgule ja mõtles, kuivõrd ta meenutab veel praegugi nende nooruse Contessinat, väikest vürstitari. Kuid' samas märkas ta seda suurt muudatust, mis Contessinas oli toimunud pärast ta venna paavstiks saamist. Nüüd oli ta Suur Vürstitar, kes ei lubanud, et tema kaks vanemat õde, Lucrezia Salviati ja Maddalena Cibo, kes olid peredega koos kolinud Rooma, oleksid seganud end tema asjadesse. Contessina võitles paavstlike ametinimetuste, Ridolfi suguvõsa liikmete ametivarade eest, töötas käsikäes nõbu Giulianoga, kes juhatas Vatikani ärilisi ja poliitilisi üritusi. Oma ruumikaisse aedadesse oli ta lasknud ehitada

529

näitelava, kus esitati näidendeid ja muusikalisi komöödiaid kiriku ja linnriikide ülikutele. Üha enam tungisid Contessinale lähemale need kristliku maailma ilmikud, kes taotlesid soosingut ja ameteid. Selle võimu ja selle kasutamise taotlemine on arusaadav, mõtles Michelangelo, sest Contessina oli ju veetnud aastaid maapaos ja vaesuses; ent Contessinas toimunud muudatus jättis Michelangelole mitte just meeldiva mulje.

«Sellest peale kui ma lõpetasin Sixtuse, ütlevad teatud inimesed: «Raffael on graatsiline, Michelangelo on ainult võimas.» Ja kuna ma ei taha ennast alandada

võitlema Raffaeli rühmaga oma positsiooni pärast, valmistab mulle lõbu panna noor andekas kunstnik minu eest võitlema. Ilma et ma ise segaksin end sellesse, hakkab Rooma ütlema: «Raffael on veetlev, kuid Michelangelo on sügav.» Kas pole lõbus, et nalja armastav Sebastiano on suutnud läbi viia selle meelemuutuse, esitades enda improviseeritud kiiduvärsse minu võlvi kohta, saates end ise lautol.»

Contessina surus käed rusikasse, kuuldes Michelangelo iroonilist hääletooni.

«See ei ole lõbus! Mina olen täna Rooma vürstitar. Võin kaitsta sind... ametlikult... väärikalt. Ma võin sundida su laimajad põlvitama su ette. Niiviisi...»

Michelangelo kummardus ettepoole, võttis ta rusikasse pigistatud käed oma kiviraiuja kämmalde vahele.

«Ei, Contessina, mitte niiviisi. Usalda mind. Olen nüüd õnnelik ja muu töö laabub hästi.»

Viha asemel sähvatas välguna välgatlev naer, mida Michelangelo mäletas nende lapsepõlveaegsetest kokkupõrgetest.

«Hüva, aga kui sa ei tule mu pidudele, paljastan sinu ja Sebastiano kui petised.»

Michelangelo naeris.

«Kes on saanud kunagi Medicitest jagu?»

Midagi mõtlemata langetas ta käed Contessina siidkleidi käistele, tõmbas ta lähemale, otsides mimoosi lõhna. Contessina hakkas värisema. Ta silmad suurenesid. Aeg hääbus: Via Ripetta palee raamatukogu Roomas muutus Medicite palee studiolo'ks Firenzes. Nad polnud suur vürstitar ja suur kunstnik, kellel pooled eluaastad olid juba möödas. Põgusaks hetkeks olid nad elu künnisel.

3.

Rohelisse, valgesse ja kollasesse rõivastatud Šveitsi ihukaitseväelased saabusid hommikul vara tema koju, tuues paavst Leo breve, milles teda kutsuti Vatikani paleesse lõunasöögile samal päeval. Raske oli lahkuda töö juurest, kuid ta oli selgeks õppinud, et paavsti käsku ei tohi täitmata jätta. Silvio pani puhta pesu ta käsivarrele, Michelangelo läks Via de' Partini sauna, leotas mar-moritolmu nahapooridest välja ja saabus Vatikani kell üksteist.

Ta hakkas mõistma, miks roomlased kurdavad, et «Roomast on saanud Firenze koloonia», sest Vatikan oli täis võidurõõmsaid toskaanalasi. Liikudes läbi sajakonna tungleva võõra, kes olid kogunenud kahte troonisaali, tundis ta ära Pietro Bembo, Vatikani riigisekretäri ja humanisti-luuletaja; Ariosto, luuletaja, kes kirjutas oma Orlando Furioso't; uuslatinisti Sannazaro; ajaloolase Guicciar-dini; Vida, Christiad'i autori; Giovanni Rucellai, kes kirjutas üht vabavärsilist tragöödiat, Rosmunda't; Fracastoro, arsti-kirjaniku; Tommasso Inghirami, diplomaadi, raamatukoguhoidja, klassiku ja ladinakeelsete värsside improviseerija; Raffaeli, kes nüüd maalis Stanza d'Eliodorot paavsti palees ja istus aukohal kohe paavst Leo läheduses; puunikerdaja Giovanni Barile Sienast, kes kaunistas palee uksi ja aknaluuke Medicite embleemiga. Michelangelo märkas Sebastianot ja tal oli hea meel, et ta kaitsealune oli siia kutsutud.

Ostnud Firenze vabariigilt tagasi enamiku oma isa suurest raamatukogust, oli Leo pannud asjatundjad kõikjalt maailmast tähtsaid käsikirju otsima. Ta oli ühtlasi kutsunud Rooma Lascarise, oma isa kreeka käsikirjade hankija, toimetama ja trükkima kreeka kirjanduse meistriteoseid. Paavst korraldas praegu ühtlasi ümber Rooma klassikaliste uurimuste akadeemia, mille Julius oli unarusse jätnud, ja andis uusi lootusi Rooma ülikoolile. Michelangelo kuulis, et Leo uut õukonda kujutati «kõige hiilgavamana ja kultiveeritumana pärast Rooma keisrite aega».

Pika toreda lõunasöögi ajal, millal paavst võis süüa hoopis vähe, sest ta kannatas halva seedimise ja puhituste all, lehvitas Leo oma valgeid, kalliskividega kaetud pakse käsi, saates Gabriel Marini ebatavaliselt kaunist häält, meisterlikku viiuldajat Maronet Bres-ciast, ja Raffaelle Lippust, pimedat ballaadilauljat. Muusikaliste ettekannete vahel lõbustasid kojanarrid Leod. Ta kojanarr, Il Mag-nifico endine habemeajaja, teadis suure hulga igasuguseid tempe, niida ta esitas samas, kui sõi ühtejärge nelikümmend kanamuna ja shs kakskümmend kohikukke, kuna lühinägelik Leo vahtis teda läbi suurendusklaasi ning laskis kuuldavale naerupurskeid narri hiig-lasliku õgimise puhul.

531

Nelja tunni pikkune lõunasöök tundus Michelangelole lõputuna. Ta ei suutnud süüa muud kui üsna tagasihoidliku koguse soolatud forelli, natuke praetud kukke, veidi mandlipiimas keedetud magusat riisi. Ta niheles oma istmel mitme raisatud tunni pärast, arutades, millal ta küll minema pääseb. Paavst Leol oli lõunasöök alles lõbusa õhtupooliku ja öö eelmäng. Nüüd tulid mõned Itaalia peenimad luuletajad oma uusi värsse lugema, siis ballett, siis maskiball, siis taas klounaad arhipoeediks kutsutud Camillo Querno arvel, kes luges katkendi totrast eepilisest poeemist, kuna Leo kroonis teda kapsalehega. Lõbustused jätkusid, kuni Leo ei suutnud enam silmi lahti hoida.

Minnes koju läbi pimedate ja mahajäetud tänavate, tuletas Michelangelo meelde Leo ridu, mis ta oli kirjutanud Giuliole kohe pärast kroonimist:

«Kuna jumal on pidanud vajalikuks meile paavstivõimu anda, siis nautigem seda.»

Itaalia oli rahulikum, kui ta oli olnud mitme eelmise paavsti ajal. Tõsi küll, raha voolas Vatikanist välja ennekuulmatul määral. Michelangelo oli näinud mitu korda päeva jooksul, kuidas Leo heitis rõõmuga kukru mitmesaja floriiniga lauljaile ja esinejaile, mis oli sundinud üht ta kainetest naabritest tähendama:

«Paavst hoiab raha enda käes niisama kaua, kui ülesvisatud kivi taevas püsib.»

Leo vajas raha: ta kulutas lõbustusteks ja kunsti peale miljoneid tukateid miljonite järel, veelgi uskumatumaid summasid kui Julius oli kulutanud sõdadeks. Kui ta palus kardinal Puccit, kes hoolitses Vatikani rahaasjade eest, valvata, et ei juhtuks midagi, mis valmistaks häbi kirikule: ei simooniat, ei kardinaliametite ega ametivarade müümist, kehitas kardinal õlgu ja ütles:

«Püha Isa, teie olete mulle teinud ülesandeks selle maailmalaia äriettevõtte finantseerimise. Minu esimene ülesanne on see maksuvõimeline pidada.»

Michelangelo jõudis Macello dei Corvile, kui kesköö kellad lõpetasid helistamise. Ta pani endale töörõivad selga, mis olid nii kanged kivitolmust ja kuuma suvepäikese käes higistamisest, et need olid nagu liigne nahakord ta seljas. Kergendusohkega haaras ta pihku vasara ja peitli, mängitades neid käes, et tunda nende harjunud raskust. Ta otsustas kindlalt, et see oli viimane kord, mil ta laskis end meelitada raiskama kogu päeva. Tas tekkis kaastunne kahvatu, tursunud näoga Raffaeli vastu, keda kutsuti ükskõik mis kellaajal paavsti kõige tühisemategi ülesannete täitmiseks avaldama oma arvamust mõne illustreeritud käsikirja kohta või joonistama seinade dekoratsioone Leo pesemisruumi jaoks. Raffael oli alati vii-

532

sakas, huvitunud, kuigi ta pidi raiskama oma töötunde ja olema ägamata.

Niisugune elu ei sobinud Michelangelole. Ta polnud võluv inimene. Ja olgu ta igavesti neetud, kui temast kunagi peaks saama säherdune!

Ta võis Rooma oma elust välja lülitada, kuid Itaalia maailm oli nüüd Medicite maailm ja ta oli Medicitega liiga lähedalt seotud, et ta oleks põgenema pääsenud.

Giulianot, Il Magnifico poegadest ainukest, keda Michelangelo armastas, tabas löök. Ta pere ja Granacci kirjad jutustasid, kui suurepäraselt Giuliano valitses Firenzet: kainelt, õrnalt, südamlikult. Ta käis tänavail kaitseta, avas Medicite palee teadusemeestele ja kunstnikele, äratas ellu Platoni Akadeemia, jättis valitsuse ja kohtuasutuste juhtimise valitud nõukogude kätte. Kuid need omadused ei meeldinud nõbu Giuliole ega paavst Leole. Leo kutsus venna Firenzest ära ja nüüd, septembrikuus, rõivastus Michelangelo, et minna peole, kus Giulianost pidi tehtama Rooma parun.

Tseremoonia toimus vanal Kapitooliumil, otse Michelangelo maja kohal. Ta istus Medicite pere keskel: Contessina ja Ridolfi oma kolme pojaga: Niccolõ oli nüüd kaheteistkümneaastane ja ta pidi nimetatama kardinaliks kuueteistkümneaastaseks saamisel. Vanemal õel Maddalena Cibol oli kaasas mees ja viis last, kellest Innocenzo pidi nimetatama samuti kardinaliks, Lucrezia Salviatil, teisel õel, oli ka kaasas arvukas pere ja poeg Giovanni, kes ootas ka kardinaliametit. Leo oli lasknud ehitada näitelava neile varemeile, kuhu Sangallo omal ajal oli viinud Michelangelo joonistama, ét taaselustada muistse Rooma hiilgust. Ebatasane, sillutamata piazza oli kaetud puupõrandaga ja sadade istmetega. Michelangelo kuulas kõnesid, milles Rooma senati tegelased soovisid Giulianole tere tulemast, eepilisi ladinakeelseid poeeme, Firenze tavade kohaseid näidendeid, mida kanti ette maskides, ja satiiri, ja vaatas, kuidas kuldkangasse mähitud Roomat personifitseeriv naine kanti Giuliano trooni juurde tänama teda selle eest, et ta oli suvatsenud asuda linna juhiks. Plautuse ühe rõveda komöödia järel andis paavst Leo Roomale privileege, niisugused nagu alandatud soolamaks, ja sai mürisevaid kiiduavaldusi tuhandeilt paljastel mäekülgedel tunglevailt roomlastelt. Siis algas kuue tunni pikkune peo-söömaaeg, kus pakuti roogi niisuguses külluses, mida polnud nähtud Roomas pärast Caligula ja Nero päevi.

Pärast orgiat laskus Michelangelo Kapitooliumi künkalt alla läbi mimparve, keda oli hakatud söötma peo jääkidest, ja lukustas enda Järel mõlemad tänavapoolsed aknad. Selle etendusega ei olnud suu-

detud petta ei teda, Giulianot ega Roomat, selle eesmärgiks oli olnud ainult varjata seda tõsiasja, et õpetlane Giuliano, kes armastas Firenze vabariiki, pidi maad andma Lorenzole, Piero ja võimuahne Alfonsina kahekümne ühe aastasele pojale. Nooruke Lorenzo oli saadetud Toskaanasse ja abiks olid tal Giulio koostatud juhised, milles anti nõu, kuidas läbi viia valimisi, nimetada oma nõukogu, võtta enda kätte valitsuse funktsioonid.

Giulio võim kasvas ähvardava varjuna paavsti seljataga. Leo poolt määratud komisjon oli kuulutanud Giulio seaduslikus abielus sündinuks, sest II Magnifico vend oli nõustunud abielluma Giulio emaga, ja ainult tema tapmine katedraalis oli takistanud abielu teokssaamist. Nüüd, mil Giulio oli abielus sündinu, nimetati ta kardinaliks. Tal oli ametlik võim valitseda kirikut ja paavsti-riiki.

Leo ja Giulio soov laiendada Medicite kontrolli üle kogu Itaalia mõjutas ka Michelangelo elu. Nad olid püüdnud Urbino hertsogit. Rovere vennapoega ja paavst Juliuse pärijat ta hertsogiriigist minema ajada. Leo oli vabastanud hertsogi kiriku lipukandja ülesandeist ja andnud selle Giuliole. Lõpuks oleks Leo võtnud ta maa. Just Urbino hertsogile, ägedaloomulisele mehele, võlgnes Michelangelo Juliuse hauamonumendi. Sõda, mida oli alustatud avalikuir Medicite ja Roverete vahel, ei võinud tähendada muud midagi kui ainult muresid Buonarrotidele.

Pehme talve jooksul õnnestus tal pääseda Contessina vastuvõttudel käimise kohustusest selleläbi, et ta tõi tema oma ateljeesse vaatama kolme kerkivat kuju. Leo lõbustustest vabanes ta eriliste vabandustega, mis tegid Leole nii palju nalja, et ta

andis Michelangelole loa ära jääda, viimast soosides. Tema ainsad seltsilised pikkade loomingunädalate vältel olid ta aias töötavad abilised, tema ainukene meelelahutus juhuslik õhtusöök mõnede meeldivate noorte firentselaste seltsis, kelle sõprus põhines nukral igatsusel pääseda Duomo silmapiirile.

Ainult üks kord rikkus ta oma paastu, kui Giuliano tuli ateljeesse paluma, et ta tuleks Leonardo da Vinci auks peetavale vastuvõtule. Giuliano oli kutsunud ta Rooma ja paigutanud Belvederesse.

«Sina, Leonardo ja Raffael olete tänapäeva Itaalia suurmeistrid,» ütles Giuliano oma vaiksel viisil. «Sooviksin, et te kolm oleksite sõbrad ja töötaksite koos.»

«Ma tulen muidugi sinu vastuvõtule, Giuliano,» ütles Michelangelo. «Kuid mis puutub koos töötamisse . .. Meie oleme niisama erinevad nagu linnud, kalad ja metsloomad.»

«Kummaline,» pomises Giuliano, «mina oleksin arvanud, et kõik

kunstnikud on vennad. Tule varakult. Ma näitaksin sulle mõningaid alkeemilisi eksperimente, mida Leonardo teeb.»

Järgmisel päeval Belvederes viis Giuliano ta läbi terve rea tööruumide, mis olid põhjalikult remonditud Leonardo tarbeks: aknad olid kõrgemaks tehtud, et rohkem valgust sisse pääseks, köök oli ehitatud alkeemiku keedukatelde jaoks, terrass, kust avanes vaade üle oru, paavsti lossi ja Sixtuse kabeli, oli sillutatud. Vatikani puusepad olid valmistanud mööbli, pukklauad, värvisegamise alused. Giuliano oli palunud paavst Leod anda Leonardole maalimistellimus. aga kui Michelangelo viidi läbi ateljeeruumide, kuhu kuulus ka Leonardo mehaaniliste leiutiste juures abistava sakslasest lukksepa tuba, nägi ta, et Leonardo polnud veel alustanudki loomingulist tööd.

«Vaata neid nõguspeegleid!» hüüdis Giuliano. «Seda metall-kruvide lõikamise masinat, kõik on uued. Kui viisin ta Pontine sohu, leidis ta sealt mitu kustunud vulkaani ja valmistas kavandeid selle palavikku levitava piirkonna kuivendamiseks. Ta ei taha kellelegi näidata oma märkmetevihikuid, kuid ma kahtlustan, et ta lõpetab oma matemaatilised uurimused kõverate pindade ruuti-misega. Tema optikat käsitlev teos ja tema botaanikaseaduste formuleerimine on hämmastav! Leonardo väidab, et ta suudab määrata puu iga puutüve rõngaste lugemisega. Kujutle!»

«Meelsamini kujutleksin teda maalimas kauneid freskosid!»

Giuliano viis ta salongi tagasi.

«Leonardo on universaalne inimene. Kas on selletaolist teaduslikku annet olnud pärast Aristotelest? Ma usun, et ei. Kunsti käsitleb ta ainult kui inimese loomisvõime üht aspekti.»

«Seda mina küll ei mõista,» torises Michelangelo jonnakalt. «Kui inimesel on nii harukordne anne, ei tohiks ta kulutada oma päevi puude kasvurõngaste lugemisega.»

Leonardo saabus, kaasas ta eluaegne kaaslane, ikka veel sale ja nooruslik Salai, kellel oli seljas kunstipärane, punane pitskäistega pluus. Leonardo ise, täheldas Michelangelo, näis vana ja väsinud. Ta võimas lehviv habe ja õlgadeni ulatuvad juuksed olid valged. Need kaks meest, kes sugugi ei mõistnud teineteist, avaldasid sõnades heameelt kohtumise üle. Leonardo jutustas Michelangelole kindlal häälel, kui palju aega ta oli kulutanud Sixtuse lae uurimisele.

«Pärast teie töö analüüsimist tegin parandusi oma uurimusse maalikunstist. Te olete tõestanud, et anatoomia uurimine on äärmiselt tähtis ja kasulik kunstnikule.» Ta hääl kaotas isikupära. «Kuid ma näen selles ühtlasi suurt ohtu.»

Haavununa küsis Michelangelo: «Missugust ohtu?»

«Liialduse ohtu. Maalija, kes on uurinud teie võlvi, peab olema ettevaatlik, et ta ei muutuks puiseks, rõhutades liigselt luid, lihaseid ja kõõluseid, ega armuks liiga alasti kujudesse, mis paljastavad kõik nende tunded.»

«Ja te arvate, et minu kujud paljastavad neid?» Michelangelo sapp tõusis.

«Vastupidi, teie kujud on lähedal täiuslikkusele. Kuid mis saab kunstnikust, kes püüab teist mööda minna? Kui teie anatoomia-tundmine teeb Sixtuse kabeli lae nii heaks, siis peab too teine kasutama anatoomiat veelgi enam, et olla parem.»

«Me ei saa end pidada vastutavaks hilisemate liialduste eest.»

«Teie ei olegi, kui ainult mitte arvestada seda, et olete viinud anatoomilise maalimise äärmise piirini. Teistel ei ole täiendamiseks enam võimalusi. Järelikult, nad ainult rikuvad. Vaatajad ütlevad: «See on Michelangelo süü, ilma temata oleksime võinud parandada ja arendada anatoomilist maalimist sadu aastaid. Kahju, et te olete selle alustanud ja lõpuni viinud ühesainsas laes.»

Hakkasid saabuma teised külalised. Tubades valitses kõva sumin. Michelangelo seisis üksinda külgakna juures, kust nägi Sixtuse kabelit, teadmata, kas ta on jahmunud või solvunud. Leonardo hämmastas külalisi uute leiutistega: õhuga täidetud loomadega, kes hõljusid nende pea kohal, elava sisalikuga, kellele ta oli selga kinnitanud elavhõbedaga täidetud tiivad ja kelle pea ta oli kaunistanud kunstlike silmadega, sarvedega ja habemega.

«Mehhaaniline lõvi, mille tegin Milaanos, oskas käia mitu sammu,» jutustas ta külalistele, kes õnnitlesid teda ta leidlikkuse puhul. «Ja nupule vajutades avanes ta rind ja paljastas liilia-kimbu.»

Endamisi pomises Michelangelo: «Questo e il colmo! See on juba liig!» ja tormas koju, värisedes igatsusest tunda marmori usaldavat puudutust kätel.

4.

Bramante suri kevadel. Paavst Leo korraldas talle uhked matused, kus kunstnikud kõnelesid tema Tempietto, Cortile di Belvedere, Castellesi palee ilust. Paavst Leo saatis siis sõna Giuliano da Sangallole, isa lemmikarhitektile. Sangallo saabus. Ta endine palee Via Alessandrinal anti talle tagasi. Michelangelo oli seal juba mõne minuti pärast ja süleles vana sõpra.

«Me kohtume jällegi!» hüüdis Sangallo, silmad rõõmust sära-das. «Elasin üle maapao, sina elasid aastaid Sixtuse võlvi all.» Ta peatus, tõmbas kulmud kipra. «Kuid ma sain kummalise teate

paavst Leolt. Ta küsib, kas ma nõustun Raffaeli San Pietro ehitamisel oma abiliseks võtma. Kas Raffael on arhitekt?»

Michelangelo tundis tahtmatut pistet. Raffael!

«Ta juhatab San Pietro parandustöid ja teda on päevade kaupa tellinguil näha olnud.»

«Kuid sina ju peaksid jätkama mu tööd. Ma olen lõpuks ju ligi seitsmekümneaastane.»

«Tänan sind, caro. Las Raffael aitab sind. Mina saan nüüd rahulikult marmorit raiuda.»

Leo laenas palju raha Firenze pankureilt Gaddilt, Strozzilt ja Ricasolilt San Pietro ehitustööde jätkamiseks. Sangallo asus tööle.

Michelangelo laskis oma ateljeesse vaid harva külalisi: endise gonfaloniere Soderini ja tema naise Monna Argentina, kellele paavst Leo oli andestanud ja lubanud

tal Rooma elama asuda; kolm meest, kes pakkusid talle esimesi eratellimusi pärast seda, kui Taddeo Taddei oli palunud temalt ümarreljeefmadonnat. Metello Vari dei Porcari, vanast soost roomlane, ja Bernardo Cencio, San Pietro kanoonik, ütlesid:

«Sooviksime, et teeksite meile «Ülestõusnud Kristuse» Santa Maria sõpra Minerva kirikusse.»

«.Mind rõõmustab teie palve,» vastas Michelangelo, «kuid ma pean teile ütlema, et mu leping paavst Juliuse testamenditäitjatega ei luba mul vastu võtta muid ülesandeid..

«See oleks üksainuke kuju, mille võiksite teha vabadel hetkedel,» hüüdis Mario Scappucci.

««Ülestõusnud Kristus»?» Michelangelot köitis see idee. «Pärast ristinaelutamist? Missugust kuju soovite?»

«Elusuurust. Ristiga käsivarrel. Asendis, mille võite määrata ise.»

«Kas annate mulle mõtlemisaega?»

Talle oli kaua tundunud, et enamik ristilöömisestseene tegid Jeesusele tõsist ülekohut, esitades teda murdununa ja lööduna risti raskuse all. Ta polnud kunagi, ühtki hetke uskunud, et see on võimalik: tema Kristus oli võimas mees, kes oli kandnud oma risti Kolgatale, nagu oleks see olnud õlipuuoks. Ta hakkas joonistama. Ristist tuli äbarik ese Jeesuse kätes. Kuna ta tellijad olid toiminud vastupidi tavalisele traditsioonile, paludes risti pärast ülestõusmist, miks ei võiks siis temagi loobuda tavalisest lahendusest? Selle asemel et kujutada ristist muserdatud Kristust, annab ta Jeesuse võidukana. Teinud esimesed jämedad varjutatud visan-flid, silmitses ta neid tähelepanelikult. Kus oli ta seda Kristust varem näinud? Siis meenus talle: see oli kiviraiuja kuju, kelle ta oli joonistanud Ghirlandaiole oma esimesel õpipoisiaastal.

537

Kuigi tal õnnestus säilitada rahu Roomas, pidas ta pere Firenzes teda kogu aeg pinge piiril. Väsinud Buonarroto igavesest rahanuru-misest oma villakaupluse avamiseks, võttis Michelangelo tuhat tukatit neist varudest, mis ta oli saanud uue Rovere lepingu põhjal, ja laskis Balduccil need Firenzesse saata. Buonarroto ja Giovan-simone avasid kaupluse ja sattusid kohe raskustesse. Nad vajasid rohkem kapitali. Kas Michelangelo ei saaks neile saata veel teisegi tuhande? Ta saaks peagi protsente oma raha pealt... Vahepeal oli Buonarroto leidnud tütarlapse, keda ta tahtis naida, sest tüdruku isa oli lubanud tubli kaasavara. Kas ei peaks ta Michelangelo arva-tes temaga abielluma?

Ta saatis Buonarrotole kakssada tukatit, mida Buonarroto kunagi ei kviteerinud. Mis sellega oli juhtunud? Mis oli juhtunud selle rahaga, mis Lodovico võttis Michelangelo arvelt ja lubas tagas; maksta? Mis oli juhtunud selle rahaga, mis ta oli talletanud Santa Maria Nuova haiglasse. Miks spedalingo viivitas maksmisega, kui Michelangelo seda nõudis? Mis kasu oli viie talu omamisest, kui rentnikud röövisid teda tema oma silmade all?

Rängaks hoobiks Michelangelole oli Buonarrotolt tulnud teade, et Topolinode ema on surnud. Ta jättis töö sinnapaika ja läks San Lorenzo in Damasosse, et palvetada kadunu hinge eest. Ta saatis Buonarrotole raha ja käskis tal ratsutada Settignano kirikusse ning lasta preestril pidada kadunule missa.

Ta sulges oma mõteteväravad nõndasamuti, nagu ta oli lukustanud aiaväravad. Marmoriraiumine ei olnud ainult rõõm, see oli lohutus. Kui harva ebaõnnestus hea marmoritükk. Ta kulutas ülejäänud tukatid, mis Rovered olid talle ette maksnud, ja palkas lisatöölisi: kiviraiumismeistreid, pronksivalajaid, puuseppi, kes kõik tunglesid ta õuel varahommikust hilja õhtuni, ehitasid arhitektuurset alust ja fassaadi, sellal kui ta ise joonistas kogu aeg, et saada valmis ülejäänud kujude kavandid, ja muutis

Settignano pietra serena müürsepad marmori scuitore'deks, kes suutsid välja tahuda terve tosina hiigelsuuri kivirahne, nii et ta võis asuda «Võitjate» raiumisele.

Kuud möödusid. Ta õpilased jutustasid talle edasi kohalikku keelepeksu. Leonardo da Vinci oli sattunud tõsistesse raskustesse, veetes nii palju aega uute, maale säilitavate õlide ja värnitsate katsetamisega, et polnud jõudnud alustadagi Leo tellimuse maalimist. Paavst oli hüüdnud pilklikult õukonnas:

«Leonardo ei tee iial midagi valmis, sest ta hakkab enne mõtlema lõpust, kui ta on tööd alustanudki.»

Õukondlased levitasid anekdooti. Kuulnud, et ta on muutunud naeruobjektiks, loobus Leonardo paavsti tellimusest. Paavst oli

kuulnud keelekandjailt, et Leonardo lõikavat laipu Santo Spirito haiglas, ja ähvardas ta Roomast minema kihutada. Leonardo põgenes Belvederest, et jätkata oma uurimusi soodes, ja haigestus malaariasse. Toibudes leidis ta, et mehhaanikud olid hävitanud ta tehnika-alased eksperimendid. Kui ta kaitsja Giuliano läks paavsti vägede juhina maale tungivaid prantslasi Lombardiast minema kihutama, ei võinud Leonardo enam Rooma jääda. Kuhu minna? Ehk Prantsusmaale? Teda oli sinna kutsutud aastaid tagasi...

Sangallogi haigestus, ta sai nii ränga sapikiviataki, et ei suutnud enam üldse töötada. Ta oli nädalaid voodis, ta silmamunad muutusid sinepikollaseks, ta jõud nõrgenes. Ta kanti kanderaamil Firenzesse tagasi. Ta armuleidmine oli toimunud liiga hilja. Raffael sai San Pietro ja kogu Rooma arhitektiks. Michelangelo sai kiire kirja Contessinalt. Ta kiirustas paleesse, eda võttis vastu Contessina poeg Niccolõ, kes viis ta ema magamistuppa ülemisel korrusel. Kuigi ilm oli soe, lebas Contessina mitme vaiba all, kahvatu nägu kurnatuna padjal, silmad auku vajunud.

«Contessina, sa oled haige.»

Contessina kutsus ta käeviipega voodi juurde, patsutas sinna kohta, kuhu ta pidi istuma. Michelangelo võttis ta käe, valge ja hapra, oma kätte. Contessina sulges silmad. Kui ta nad uuesti avas, niisutasid pisarad pruune silmateri.

«Michelangelo, mäletad meie esimest kohtumist Skulptuuri-aias? Küsisin: «Miks sa nii vihaselt töötad? Kas see sind ei väsita?»»

«Ja mina vastasin: «Kiviraiumine ei väsita, vaid annab jõu tagasi.»»

«Kõik arvasid, et ma suren peagi, nagu ema ja õed . .. Sina andsid mulle jõudu, caro.»

«Sina ütlesid: «Kui olen sinu lähedal, tunnen end tugevana.»»

«Ja sina vastasid: «Kui olen sinu lähedal, tunnen hämmeldust.»» Contessina naeratas: «Giovanni ütles, et sa hirmutasid teda. Mind ei hirmutanud sa iialgi. Nägin, kui õrn sa tegelikult olid.»

Nad vaatasid teineteisele otsa. Contessina sosistas: «Me pole iial kõnelnud oma tunnetest.»

Michelangelo libistas käe õrnalt üle ta põse.

«Mina armastan sind, Contessina.»

«Mina armastan sind, Michelangelo. Ma olen alati tundnud rõõmu sinu olemasolust maailmas.»

Contessina silmad süttisid põgusaks hetkeks;

«Mu pojad on alati su sõbrad ...»

Talle tuli köhahoog peale, mis raputas ta suurt vooditki. Kui pööras pea Michelangelost ära ja tõstis uinaräti huultele, nägi

Michelangelo sellel punaseid laike. Michelangelole välgatas meelde Jacopo Galli. Ta näeb Contessinat nüüd viimast korda.

Ta ootas, neelatas alla voolamata pisarate soola, Contessina ei pööranud enam pead tema poole.

Ta sosistas: «Addio, mia cara,» pööras vaikselt ümber ja lahkus toast.

Contessina surm vapustas teda sügavasti. Ta leidis lohutust «Moosesest», püüdes seda lõpule viia: habemest alates ülespoole pingelise, täidlase alahuule suunas, suu suunas, mis oli nii ilmekas, et siit oleks võinud tulla iga hetk häält; teravajoonelise nina, lauba kirgliku tunnetepursangu, põseluudel kipruvate lihaste suunas; ja lõpuks sügaval, kolbas istuvate silmade suunas, mis looksid tumedad kontrastid heledatele valguslaikudele, mis ta häilib näoluudelu ja lihale.

Siis siirdus ta kahe «Orja» üleliia tundeliste, lausa valuliste kujude juurde, kellest üks pani surmale vastu, teine alistus sellele. Nende lihasse valas ta oma valu ja kaotusetunde. Ta oli teadnud, et Contessina ja tema ei saa kunagi elada ühist elu. Kuid temagi oli kogu aeg olnud teadlik Contessina lähedalolust, see oli toitnud teda ja rõõmustanud teda.

Pannes vasara ja peitli käest, hakkas ta tegema mudeleid pronksfriisi jaoks, ostis kakskümmend tuhat naela vaske, kutsus juurde kiviraiujaid Settignanost, kiirustas Pontassieve meeste tööd ehituskivide tahumisel ja kaunistamisel, kirjutas terve mäe kirju Firenzesse, et leitaks mõni marmoriasjatundja, kes võiks minna Carrarasse ja osta talle kive lisaks. Tal olid kõik eeldused säilitada jätkuvat hoogu ja lõpetada juba aasta jooksul kõige tähtsam, esikülg, paigutada «Mooses» ja «Orjad» oma kohale, «Võitjad» niššidesse, pronksfriisi esimese korruse ülaservale. Ta teeks tööd kui kurjast vaimust vaevatu. Aga kuna marmor oli tema vaevaja, siis tundus see loomulik ja hea.

Paavst Leo oli otsustanud valitseda ilma sõdadeta, kuid see ei tähendanud, et ta oleks suutnud vältida naabrite alalisi rikka maa vallutamise ja vastastikuse hävitamise katseid, mis olid kestnud kogu linnriikide ajaloo vältel. Giuliano ei suutnud prantslasi Lombardiast minema kihutada. Ta oli seda üritades haigestunud ja viidud Badia kloostrisse Fiesolesse, kus ta oli kuulduste järgi suremas, samuti nagu Contessinagi.. . Urbino hertsog ei olnud mitte üksnes keeldunud paavsti armeed abistamast, vaid oli astunud Prantsusmaa liitlaseks. Paavst Leo ise tormas Põhja sõlmima lepingut prantslastega, et saada vabad käed Urbino hertsogi ründamiseks

Kohe pärast tagasitulekut Rooma kutsus ta Michelangelo Vatikani. Leo oli olnud, lahke Buonarroti perekonna vastu Firenzes

540

käies, andnud neile piirikrahvide tiitli, mis oli suur au ja tähendas aadliseisusele lähenemist, ja õiguse kasutada Medicite kuue palliga vappi.

Leo, kes istus oma raamatukogus laua taga koos Giulioga, uuris suurendusklaasiga suurt hulka kalliskive ja kameesid, mis ta oli Firenzest kaasa toonud. Ta reisid näisid talle olevat head teinud, sest ta mõjus vähem ümarana kui enne ja ta tavaliselt kriitvalgetel põskedel oli puna.

«Püha Isa, te olete olnud väga suuremeelne minu perekonna vastu.»

«Sugugi mitte,» ütles Leo. «Sa oled olnud meie maja liige juba pikki aastaid.»

«Ma olen teile tänulik, Teie Pühadus.»

«Hüva,» ütles Leo, pannes suurendusklaasi kõrvale. Ka Giulio muutus tähelepanelikuks. «Sellepärast me ei taha, et sina, Medicite kujur, kulutaksid oma aega, luues kujusid ühele Roverele.»

«Aga leping! Ma olen kohustatud!»

Järgnes vaikus. Leo ja Giulio vaatasid teineteisele hetke jooksul otsa.

«Me oleme otsustanud anda sulle meie aja suurima kunstitelli-muse,» ütles paavst. «Me tahaksime, et sa võtad enda teha meie perekonna-kiriku San Lorenzo fassaadi... nõnda nagu mu isa seda soovis ... suurejoonelise fassaadi.»

Michelangelo seisis, vaadates midagi nägemata aknast välja, üle pruunide katuste kaootilise segaduse. Ta kuulis paavsti oma selja taga kõnelevat, kuigi ei eraldanud sõnu. Ta sundis end laua juurde tagasi pöörduma:

«Kuid, Püha Isa, Juliuse hauakamber! Te ju mäletate lepingut, millele ma alles kolme aasta eest alla kirjutasin. Ma pean lõpetama elle, mis ma olen lubanud, või muidu annavad Rovered mu kohtusse.»

«Rovereile on raisatud juba liiga palju aega,» Giulio kõneviis tundus järsk. «Urbino hertsog sõlmis lepingu prantslastega meie astu. Tema on osaliselt süüdi Milaano kaotuses.»

«Kahju. Ma ei teadnud seda ...»

«Nüüd tead!» Kardinal Giulio sünge teravajooneline nägu selgines veidi. «Medicite kunstnik peab teenima Mediceid.»

«Ja nii sündigu,» vastas Michelangelo, tundes oma meelt kerr genduvat. «Kahe aasta pärast on haud valmis. Mul on kõik korraldatud ...»

«Ei!» Leo ümar nägu tõmbus vihast punaseks. See oli harukordne ja kohutav pilt. «Rovereile ei ohverdata enam kaht aastat. Sa astud meie teenistusse kohe.»

541

Ta rahunes.

«Noh tead, Michelangelo. Me oleme su sõbrad. Me kaitseme sind Roverete vastu, kindlustame uue lepingu, mis annab sulle rohkem aega ja raha. Kui oled saanud valmis San Lorenzo fassaadi, võid Juliuse mausoleumi juurde tagasi pöörduda.»

«Püha Isa, olen elanud koos selle hauaga kümme pikka aastat. Ma olen selle kahekümne viie figuuri iga tolli peas valmis raiunud. Me oleme valmis esiseina ehitama, pronkskujusid valama, kolme suurt kuju paigale panema ...» Ta hääl oli tõusnud, nüüd kisendas ta: «Te ei tohi katkestada mu tööd! See on minule otsustav hetk. Olen välja koolitanud töömehed. Kui ma pean mehed vallandama, marmori vedelema jätma ... Teie Pühadus, selle armastuse tõttu, mida tunnen teie õilsa isa vastu, palun teid, et te ei teeks mulle seda kohutavat tegu, et...»

Ta langes paavsti ette põlvili ja langetas pea.

«Andke mulle aega lõpetada plaanitsetud töö. Siis võin kolida Firenzesse ja asuda fassaadi kallale täie rahuga ja õnnelikuna. Loon suure fassaadi San Lorenzole, kuid ma ei või seda teha praegu, kui mu meel ja hing vaevlevad piinas ...»

Ainuke vastus, mis ta sai, oli varjutatud vaikus, kui Leo ja Giulio osutasid teineteisele silmadega, nagu nad olid pikaajalise suhtlemise jooksul harjunud tegema, ja mõtlesid siin nende ees kummarduvast raskestimõistetavast kunstnikust.

«Michelangelo,» ütles paavst Leo pead raputades. «Sa võtad ikka veel kõike nii... nii... meeleheitlikult.»

«Või on asi nii,» küsis Giulio, «et sa ei soovi luua San Lorenzo fassaadi Medicitele?»

«Soovin küll, Teie Heldus. Kuid see on hiigelsuur ettevõte...»

«Sul on õigus!» hüüdis Leo. «Sa pead kohe minema Carrarasso. valima ise kivid, valvama nende tahumist. Ma käsin Jacopo Salvia-til saata suhe Firenzesse tuhat floriini, et võid need kinni maksta...»

Michelangelo suudles paavsti sõrmust, lahkus Leo juurest, läks Vatikani palee trepist alla pisarate voolates mööda põski. Õukondlased, prelaadid, saadikud, kaupmehed, lõbuotsijad, kes tunglesid trepist üles, et alustada lõbusat päeva, vaatasid talle imestusega otsa. Ta ei teadnud, et nad teda nägid, ja ta ei teinud sellest väljagi.

Sel õhtul jalutas ta üksinda, õnnetuna, leidis end kõndimas linnaosas, kus Balducci oli otsinud lõbutüdrukuid. Talle tuli vastu noor sale tütarlaps, kelle heledad juuksed olid eest katkutud, et laup näiks kõrgem. Seljas oli tal pooliti läbipaistev pluus ning kaelas raske, rindade vahel rippuv pikk kaelakee. Jahmatava

542

hetke vältel nägi ta Clarissa pilti. See möödus kiiresti, sest tüdruku näojooned olid jämedad, ta liigutused nurgelised. Kuid niigi mööduvast Clarissa mälestusest jätkus: ta igatsused olid ärganud.

«Buona sera. Vuoi venire con me? Kas tahaksite minu juurde tulla?»

«Ma ei taha.»

«Sembri triste. Näite kurvana.»

«Olengi. Kas võite ravida selle haiguse?»

«E mio mestiere. See on mu amet.»

«Ma tulen.»

«Non te ne pentirai. Sa ei kahetse seda.»

Kuid Michelangelo kahetses siiski neljakümne kaheksa tunni pärast. Balducci kuulas ära kirjeldatud tunnused ja hüüatas:

«Sa oled saanud prantsuse haiguse. Miks sa mulle ei ütelnud, et soovid tüdrukut?»

«Ma ei teadnud, et ma tahan...»

«Idioot! Roomas esineb see nakkushaigusena. Las ma kutsun oma arsti.»

«Ma muretsesin selle haiguse ise. Ma parandan ta ka ise.»

'Ilma elavhõbesalvita ja väävlivannita see ei parane. See tundub olevat kerge juhtum ja võid selle ehk kiiresti välja ravida.»

«Ma peangi, Balducci. Carraras on raske elu.»

5.

Apua Alpid kerkisid nagu tume sein ta akende ees. Ta tõmbas selga särgi, sukkpüksid ja naelpõhjadega ronimiskingad, ning lahkus oma korterist, mis oli apteeker Pelliccia maja tagaküljel. Ta läks alla mööda õuepoolset treppi Piazza del Duomosse, kus üks agent ja kaevanduseomanik lipsasid temast pimeduses mööda, õlgadel rätik, mis oli seotud ümber vöö kinni. Puusillal piazza teises otsas astusid kaks preestrit käärkambrist katedraali koorirõdule varahommikusele missale. Carrara magas oma hobuserauakujuliste müüride vahel, kivine poolring oli suletud mere poolt, lahtine järsu mäeseina suunas. Ta ei olnud tahtnud lahkuda Roomast, aga kuna ta oli materjalilätte südames, leevenes ta valu.

Pistes lõunaleiva kaenla alla, läks ta mööda kitsast tänavat Porta del Bozzole, meenutades elanike uhket lauset, et «Carrara on ainuke linn maailmas, mis võib endale lubada seda, et sillutab turuplatsi marmoriga». Tuhkhallis valguses nägi ta marmormaju, millel olid õrnad marmorist aknapiidad ja sambad, sest kõik selle,

543

mis Firenze tegi nii uljalt valmis oma pietra serena'st, tegid Carrara kiviraidemeistrid oma marmorist, mis pärines kivimurdudest ülal mägedes.

Michelangelole meeldisid karraaralased. Ta tundis end nende keskel kodus, sest ta oli ise kiviraiuja. Kuid nad olid kindlasti kõige kolkapatriootlikumad, umbusklikumad inimesed, keda ta oli kunagi näinud. Nad keeldusid end pidamast neist lõuna pool asu- vaiks toskaanalasteks või põhja pool asuvaiks liguurialasteks, harva lahkusid nad siit mäestikupiirkonnast, keegi ei võtnud naist väljastpoolt; poisid töötasid kaevandustes isade kõrval juba kuuendast eluaastast peale ja lahkusid siit alles surres. Ükski muu

talupoeg ei tohtinud oma kaupu tuua Carrara turgudele, kui ainult need. kes olid inimpõlvede jooksul lubatud linna müüride vahele; kui kaevandus vajas mõnd uut meest, siis valiti see tuntud talupoja-peredest. Carrara ja Massa, suurimad naaberlinnad, olid võidelnud omavahel igimuistsetest aegadest peale. Isegi väikesed ümbruskonna külad olid kasvanud campanilismo traditsioonide vaimus; iga rühm oli kindluse või küla eest ja kõigi teiste vastu.

Carrara ainuke sissetulekuallikas oli — marmor. Iga päev tõstsid karraaralased pilgu mägede rahustavate valgete triipude poole, laikude suunas, mis meenutasid lund suve pimestavas kuumuseski, ja tänasid jumalat elatise eest. Nende elu oli ühine: kui ühel käekäik õitses, õitses kõigil; kui üks nägi nälga, nägid kõik. Nende elu kivimurdes oli nii ohtlik, et kui nad lahkusid üksteisest, ei öelnud nad «hüvasti», vaid «ja o modr, ole ettevaatlik».

Ta läks piki keerlevat Carrara jõe kallast. Septembriõhk oli karge, sobiv mägedesse tõusmiseks. Endast allpool nägi ta Rocca Malaspina kindluse torni ja katedraali tornitippu; need valitsesid külg-külje kõrvale kiildunud maju, mille ümber olev müür ei olnud laienenud sajandeid. Varsti hakkasid paistma mägikülad — Codena, Miseglia, Bedizzano. Iga majasülem puistas välja oma meeshinged, toitis kivimurdjate-ojasid, mis ühinesid ülalpool voolavaks inim-jõeks. Need mehed meenutasid Michelangelot rohkem kui ta oma vennad: väikesed, sitked, väsimatud, vaikivad mehed, kes ürgse jõuga raiusid kõva kivi. Nad tungisid ülespoole, matalõ või kuub rippumas paremal õlal, läksid läbi Torano härjajaama.

Uni halvas veel nende keeli. Kui esimene valgus hakkas koitma tippudelt, hakkasid nad kõnelema katkendlike, ühesilbiliste vasara-hoopidega, nad kasutasid nappi karraara keelt, mille Michelangelo oli pidanud selgeks õppima, sest karraaralane murdis sõnu samuti nagu kilde kivi küljest: casa'st tuli ca, mama'st ma; brasa'st, söest, sai bra; bucarol, lõuend, muutus buc'iks; see oli kiire, tarmukas ühesilbiliste sõnade keel.

544

Nad küsitlesid teda eilsete otsingute tulemuste kohta Grotta lombara ja Ronco kivimurdudes.

«Leidsid?»

«Veel mitte.»

«Täna leiad.»

«Loodetavasti.»

«Mine Ravaccionesse!»

«Uudiseid kuulsid?»

«Murdsid uue kivi?»

«Proovin.»

Kahvatukollases päikesevalguses paistsid hambulised kaljud eespool siluettidena. Piimavärviliste marmorikildude kangad, mis olid lekkinud sajandite vältel poggio'sX ehk murrust allpool olevalt töödelt pudenenud prahist, näisid talviste lumehangedena. Nad olid tiüüd tuhande jala kõrgusel, liikusid ilma pingutusteta läbi igipõliste tamme-, töögi- ja kuusemetsade, okkaliste bacon-põõsastike ja siis üha kõrgemale paleri rohuni, kus lambad käisid suvel karjamaal. Teispool puid ja San Pellegrino lilli lõikusid jalgrajad paljastesse kaljudesse, mille pinnal paistis marmorit. Kahesaja kivimurdja — isade ja poegade — jõgi hargnes taas ojadeks ja voolas kolme kanalisse ehk marmorisängi, millest igaühes olid oma soositud kihid: Ravaccione, kuhu kuulus Polvaccio murd, Canale di Fantiscritti, mille juba vanad roomlased olid avanud, ja Canale di Colonnata. Lahkudes pomises igaüks:

«Fa a modr, ole ettevaatlik!» »

«Se Dio 'l vorä, kui jumal tahab.»

Michelangelo läks ühe rühmaga koos Polvacciosse, kust ta oli leidnud parima marmori Juliuse haua jaoks üksteist aastat tagasi. Polvaccio, mis oli Poggio Silvestro teises otsas, tootis head valget skulptuurimarmorit. Battaglino, Grotta Colombara ja Ronco murrud ümberringi sisaldasid tavalist, viltusoonelist marmorit. Kui päike piilus üle Monte Sagro. olid nad juba peaaegu miili kõrgusel poggio'1, kus meeskond heitis seljast jakid ja alustas samas tööd nii ruttu kui suutis haamrid haarata. Tecchiaiolo'd, kaevanduste kõrgronijad lasksid ülalpool olevailt järsakuilt alla köied, kõikusid mitmesaja jala kõrgusel õhus, puhastasid küljed lahtistest kividest, eemaldasid nad subbiodega ja mazzuola'dega, et lahtised tükid ei kukuks allpool töötajatele pähe.

Kivimurru omanik, keda kutsuti Tündriks ta määratu ümmarguse vatsa tõttu, tervitas Michelangelot südamlikult. Kuigi ta oli niisama kirjaoskamatu nagu ta töömehedki, oli ta Inglismaalt, Pramntsusmaalt, Saksamaalt ja Hispaaniast tulnud ostjatega suhtlemise tõttu õppinud kõnelema peaaegu täielike lausetega.

«Ahaa, Buonarroti, täna leian sulle suure kivi.»

«Luba mul seda loota.»;

Tünder haaras tal käsivarrest ja viis ta alale, kus vees leotatud puust kiilud olid taotud v-kujulisse prakku. Paisudes olid need vastupandamatult tekitanud tugevasse marmorkaljusse prao, mille kallale raiujad asusid nüüd kangide ja vasaratega, tagudes vaiu sügavamale, et saada marmorit kaljust lahti. Kuna marmorit murti püstsuunas, siis murti parajasti lahti ülemisi plokke. Töödejuhataja hüüdis: «Lase alla!» Töömehed, kes saagisid kivi liiva ja vee abil, jooksid poggio äärele. Kõrgeim kivi rebenes kohalt, kõmisedes nagu langev puu, kukkus kohutava hooga madalamale tasangule ja lõhenes pragusid, pela'sid mööda tükkideks.

Kui Michelangelo tuli lähemale ja uuris suurt sakilist plokki, pettus ta. Tugevad sajud, mis imbusid läbi paari jala paksuse, aastatuhandeid marmorit katnud mullakihi, olid kaasa viinud nii palju kemikaale, et puhtasse valgesse kivisse oli tekkinud sooni. Tünder, kes oli lasknud murda selle kivi just Michelangelo jaoks, küsis:

«Eks ole kaunis lihatükk?»

«On hea.»

«Võtad vastu?»

«See on sooniline.»

«Lõikekoht on peaaegu täiuslik.»

«Ma pean saama täiusliku.»

Tünder vihastas.

«Sa teed meile kulutusi. Kuu aega oleme murdnud sinu jaoks ega ole näinud ainukestki soldot.»

«Ma maksan teile ohtralt... kujuraiumismarmori eest.»

«Jumal teeb marmorit, kaeba temale!»

«Alles siis, kui olen kindel, et tagapool ei ole valgemat kivi.»

«Sa tahad, et ma murran maha kogu mäetipu.»

«Mina saan tuhandeid tukateid San Lorenzo fassaadi kuludeks. Teie saate sellest oma osa.»

Tünder pöördus ähvardava näoga ära ja urises midagi, millest Michelangelo aru ei saanud, kuid mis kostis nii, nagu oleks omanik teda nimetanud «Kõvaks Hääleks». Kuna ta aga polnud häält kõrgendanud, siis oli Michelangelo kindel, et ta kuulis valesti.

Ta võttis kuue ja lõunasöögi ja läks Ravaccionesse, kasutades vana kitserada, mis laskus kaljult alla ainult mõne tolli laiusena' Ta jõudis kivimurdu kella kümneks.

Poggio tasandikul saeti marmorit pikkade kahemehe-saagidega ja õpipoisid, bardi', kallasid kogu aja vett ja liiva hammaste peale. Töödejuhataja laulva hüüde peale tulid töömehed, kes parajasti laiendasid murdekohta kihilises

546

marmorkaljus, alla puust kuuri lõunat sööma. Michelangelo läks nendega koos istuma kahele kivile asetatud plangule, tõi lagedale paksud leivakäärud, mis olid maitsestatud oliiviõli, äädika, soola ja seemnetega, kastis selle ühisesse veenõusse ja sõi ahnelt. Monna Pelliccia oli talle pakkunud leivapealist, companatico't, kuid ta sõi meelsamini sedasama, mis kiviraiujadki.

Nii oli karraaralastega kõige parem läbi saada, sest karraaralased olid erisugused inimesed. Nad ütlesid uhkelt iseenda kohta: «Kui palju päid, nii palju mõtteid.» Oma siinviibimise ajal 1505. aastal, kui ta otsis Juliuse hauamonumendile kive, oli temasse suhtutud niisama tagasihoidlikult kui ükskõik missugusesse välismaisesse skulptorisse, kes tuli oma tellimusteks marmorit ostma. Aga kui ta oli veetnud oma päevad kivimurrus, leidnud vaistlikult augud, kuplad, sooned ja sõlmed, kui ta oli töötanud koos meestega oma kahekümnetonniste kivirahnude allalaskmisel mööda järske kallakuid ümmarguste puurullide abil, kui piklikku koormat ei hoidnud kinni miski muu peale mõningate puust tellingute ümber keeratud köite, hakkasid nad uskuma, et ta on mitte ainult kujur, vaid ka kivimurdja. Nüüd, kui ta tuli Carrarasse tagasi, võeti teda vastu karraaralasena, teda kutsuti laupäevaõhtul kõrtsi, kui mehed kogunesid cinqueterre veini jooma ja bastone't, kaardimängu mängima, millesse kuulusid erilised, nummerdatud kepid ja milles võitjad ja kaotajad jõid iga ringi järel, kuni kogu kõrts oli rõõmust ja veinist joobnud.

Michelangelo oli uhke, kui ta kutsuti lauda, kus mängijate toolid läksid perekondliku pärandina isalt pojale. Kord, kui ta nägi tühja ehitust künkal linna ülapoolel, kus pool tosinat marmori-kauplust palistasid Carrione jõge, mõtles ta endamisi: «Miks peaksin Rooma või Firenzesse tagasi minema kujusid tegema, kui siin, Carraras, näib pigem loomulikuna kui imelikuna, et mees tahab ohverdada kogu oma elu skulptuurile? Siin, Carraras, oli vilunud smodellatore'sid, mehi, kes tahusid kuju suures laastus lahti mudeli järgi; siin ei oleks tal kunagi puudust väljaõppinud abilistest. Kui ta läks Firenzes või Roomas koju pärast päev otsa kestnud vihast raiumist, kaetud pealaest jalataldadeni marmoritolmuga, oli ta kaastunde ja koguni pilkegi ohver. Siin ei paistnud ega tundunud ta erinev kõigist teistest meestest, kes tulid koju kivimurrust või marmoriäridest. Ta kuulus siia.

Ravacciones pettus ta teist korda sel hommikul. Uues, äsja mäeseinast murtud ja alla poggio'\e lastud kivis paistis õrnu pragusid. Ta ei saanud seda kasutada ühekski hiigelkujuks.

«Ilus kivi,» ütles omanik lähedale tulles. «Kas ostad?»

«Võib-olla. Ma katsun.»

547

Kuigi ta oli vastanud viisakalt, ilmus omaniku näole tuim ilme. Michelangelo kavatses minna järgmisse kivimurdu, kui ta kuulis Grotta Colombarast, mõne seljandiku kauguselt luikavat sarvehäält, mis kajas mööda orge üles-alla. Kivimurdjad tardusid paigale. Siis panid nad tööriistad käest, heitsid kuue paremale õlale ja hakkasid sõnatult mööda rada mäest alla ronima.

Üks neist oli vigastatud, võib-olla surma saanud. Iga Apua Alpides töötav kivimurdja võttis ette tunniajalise matka alla külasse ja ootas seal sõna oma seltsimehe saatusest. Mingisugust tööd ei tehta enne järgmist hommikut, ja kui tuleb minna matusele, ka siis mitte.

Michelangelo laskus alla mööda jalgrada piki jõekallast, vaatas naisi, kes pesid pesu marmoritöökodadest tulevas piimavärvilises vees. Marmoritöökojad juhtisid oma tolmu ja marmoriprügi jõkke. Ta läks ringiga linna alaossa, tuli seaturule ja ostis apteekri maja tagaküljel olevasse kahetoalisse korterisse sisustuse. Korter asus kaupluse ja ülal oleva Pelliccia korteri vahel. Viiekümne viie aastane apteeker Francesco di Pelliccia oli kogult suurem kui enamik teisi carrarino'sid, ja linna teine koolitatud mees, kes oli saanud hariduse naaberlinna Pisa Ülikoolis. Ta oli neid harvu karraaralasi. kes oli saanud linnast väljapoole, ta oli käinud Lähis-Idas ravimeid ostmas ja näinud «Taavetit» Firenzes, samuti Sixtuse kabeli lage ning Michelangelo majas olevat «Moosest» Roomas. Michelangelo oli üürinud neid tube varemgi, mehed olid saanud sõpradeks. Pellicciale kuulus tähtsaid marmonmurdusid, kuid ta ei kasutanud sõprust ettekäändena, et oma tooteid Michelangelole peale suruda.

Pelliccia oli läinud vigastatud meest ravima. Carraras oli arst, kuid ainult üksikud kasutasid tema abi, sest nad ütlesid: «Loodus parandab, arst võtab tasu.» Kui keegi haigestus, tuli pere esindaja apteeki, kirjeldas haiguse tunnuseid ja ootas siis senikaua, kuni Pelliccia segas rohu.

Signora Pelliccia, pisut üle neljakümne aasta, kõrge rinnaga ja jutukas naine, kattis laua söögitoas, mis oli Piazza del Duomo poolel. Ta oli hoidnud Michelangelole värsket kala lõunasöögist. Michelangelo lõpetas parajasti minestrone't, kui teenija tuli Rocca Malaspinast ja tõi kirja Antonio Alberico II-lt, Carrara markiilt. Massa-Carrara piirkonna valitsejalt, kes palus Michelangelot kohe lossi tulla.

6.

Roccani oli ainult lühike jalutuskäik ülesmäge, see oli kindlus, mis oli Carrara mäestiku võtmeks, kuna vastaspoolne müür oma hobuserauakujuliste kindlustustega oli vallutamatu tema all voolava Carrione jõe tõttu. Rocca oli ehitatud kaheteistkümnendal sajandil. Teda ümbritsesid kindlustustornid, vallikraavid ja paksud kivimüürid piiramise puhuks. Siin oligi üks põhjusi, miks karraaralased vihkasid kõiki väljastpoolt tulnuid — neid oli püsivalt rünnatud viiesaja aasta jooksul. Alles äsja oli Malaspina perel õnnestunud luua püsiv rahu. Algupäraselt robustne kindlus oli muudetud elegantseks marmorpaleeks, kus leidus kogu Euroopast toodud freskosid ja mööblit.

Markii ootas teda majesteetliku trepi ülemisel otsal. Juba tervitades ei suutnud Michelangelo küllalt imetleda imekauneid mar-morpõrandaid ja trepisüvendit ümbritsevaid sambaid. Markii oli pikk, viisakas, tal oli käskiv ilme, pikk kõhn nägu, kõrged sarnad ja lopsakas habe.

«See oli teist sõbralik, et tulite, maestro Buonarroti,» ütles markii madala patriarhi häälega. «Mõtlesin, et võib-olla tahaksite näha tuba, kus Dante Alighieri magas, kui ta oli siin minu perekonna külaline.»

«Dante oli siin külaline?»

«Aga muidugi. Ta kirjutas mõningad read oma «Jumalikus komöödias» ka meie maa kohta. See oli tema voodi. Ja siin on tahvel tema värssidega:

See mees, kel vats on üsna selja ligi
on Arun, koduks kellel Luni mäed,
Carrara mees, kus orus valab higi.

Tal kätte paistis avar meri, siniveed,
kui elas lumivalges marmorkoopas,

kust aina lugeda ta tähtede võis teed.»

Hiljem, kui nad istusid paneelseintega raamatukogus, asus markii asja juurde. Algul näitas ta Michelangelole Monna Argentina Soderini kirja, kes oli samuti Malaspina soost:

Meister Michelangelo, skulptor, keda minu mees sügavasti armastab ja kes on väga aus, viisakas ja meeldiv isik, nii väärtuslik, et meie arvates pole praegu temale võrdset kogu Euroopas, on läi-

nud Carrarasse teatud marmoriliike hankima. Soovime kõige soojemalt, et teie osutaksite temale kõike võimalikku vastutulelikkust ja abi.

Markii vaatas Michelangelole otsa. «Siin on sündinud mõnesuguseid ebameeldivusi,» ütles ta tasakesi. «Ebameeldivusi? Missuguseid?»

«Kas mäletate, missuguse sõimunime kivimurruomanik teile andis?»

«Ma arvasin, et kuulsin teda nimetavat mind «Kõvaks Hääleks». Mida see võib tähendada?»

«Karraara keeles tähendab see virisejat, kes ei võta vastu seda, mis talle pakutakse. Omanikud ütlevad, et te nähtavasti ei tea isegi, mida tahate.»

«Neil on osalt õigus,» möönis Michelangelo murelikult. «Süüdi on siin San Lorenzo fassaad. Mul on kahtlus, et paavst Leo ja kardinal Giulio leiutasid selle idee ainult selleks, et mind Rovere hauakambri tegemisest eemale saada. Nad lubasid mulle tuhat tukatit marmori ostmiseks, kuid pole midagi saatnud. Teiselt poolt olen minagi neid petnud: lubasin neile täismõõtmelised mudelid, kuid ei ole joonistanud kriipsugi pärast Roomast lahkumist. Murelik meel, markii, on vilets joonistaja.»

«Kas ma võin teha ühe ettepaneku?» Sõlmige paar-kolm tagasihoidlikku lepingut tulevikus kohale toimetatavate marmorirahnude peale. Omanikud rahunevad. Näib nii, et mõningad neist, kes on murdnud kive ainult teile, kardavad, et on murdnud liiga palju ja peavad mehed lahti laskma. Neil inimestel, gente'l, on varud vähesed. Mõne nädala oad ja jahu lahutavad neid näljast. Kui ähvardate seda kitsast piiri, saate nende vaenlaseks.»

«See on tõesti kitsas kuristikurada. Teen teie ettepaneku kohaselt.»

Järgmise kahe nädala jooksul kirjutas ta alla kaks lepingut, üle üheksa jala kõrguse kaheksatahulise kivi ja viieteistkümne väiksema kivi peale, ning maksis sada floriini käsiraha. Siis ostis ta Mancinolt, kurakäeliselt, kolm valget marmoritahku tema Polvaccio murrust. Kaks tunnistajat kirjutasid Piazza del Duomol lepingule alla. Pinge kadus, kui ta lubas Pellicciale ja Tündrile, et ta ostab rängalt, niipea kui raha paavstilt saabub.

Ta oli hajutanud karraaralaste pahameele, kuid ei saanud samal kombel aidata iseennast. Kuigi Rovere rjrijüd olid paavsti nõudmistele järele andnud ja kirjutanud kolmanda lepingu, mis veelgi vähendas hauamonumendi suurust ja pikendas tähtaja seitsmelt aastalt üheksale aastale, teadis Michelangelo, et nad on vihased.

Paavst Leo oli delikaatselt kinnitanud Roveretele, et Michelangelo võib jätkata hauamonumendi kujude rammist samal ajal, kui ta valmistab fassaadi kujusid. Kuid selle lubadusega ei vedanud ta kedagi ninapidi, vähemalt mitte Michelangelot. Nüüdsest peale peab ta töötama Medicitele, niikaua kui Vatikanis on Medicite soost paavst. Lõpetamata hauamonument oli nagu vähk, mis näris ta sisemuses. Sebastiano

oli lubanud valvata hoolikalt tema maja Marcello dei Corvil, aga ometi oli ta mures oma kujude ja dekora-tiivplokkide pärast.

Firenzest tulevad uudised olid niisama rõõmutud. Linn oli olnud rõõmus, kui oli esimest korda saanud oma paavsti, kuid seda rõõmu oli kibestanud fakt, et valimine oli maksnud linna vabaduse. Giuliano oli surnud. Vabariik oli läinud, valitud nõukogud laiali aetud, põhiseadus tühistatud. Firentselastele ei meeldinud, et neid valitses kahekümne nelja aastane Lorenzo, Piero poeg, kelle kõige väiksemaidki samme dikteerisid ta roomlasest ema ja kardinal Giulio. Linna meeleolu ei parandanud põrmugi ka Giulio tulek Firenzesse, et kõvendada Medicite järelevalvet. Buonarroto kauplus töötas kahjumiga. See ei olnud Buonarroto süü, ajad ei olnud soodsad uuele ärietteνõttele. Buonarroto vajas rohkem raha, mida Michelangelol ei olnud anda.

Vend oli toonud naise Bartolommea elama oma vanemate majja. Ta avaldas lootust, et Michelangelole võiks ta naine meeldida. Bartolommea oli hea naine. Ta oli põetanud Lodovicot hiljutise haiguse ajal ja juhtis majapidamist päris hästi ainsa vanapoolse teenija Monna Margherita abil, kes oli hoolitsenud Lodovico eest II Migliore surmast peale. Michelangelo taipas, et Bartolommea ei olnud eriti ilus ei näolt ega kehakujult, kuid oli toonud kaasa tubli kaasavara ja temas oli vaikset südamlikkust.

«Ta meeldib mulle, Buonarroto,» ütles Michelangelo vennale. «Palvetagem ainult, et ta sünnitaks poegi. Kui Sigismondo elab nagu nomaad ja Giovansimone ei taha kõrtki liigutada, on sinu hea Bartolommea meie ainuke lootus Buonarrotide nime jätkamiseks.»

Lodovico oh muutunud tõeliseks probleemiks. Ta oli muutunud riiakaks, ta süüdistas Michelangelot, et see raiskab oma vara Rovere hauamonumendile, saamata seda valmis; et ta võttis Medicite fassaadi teha ilma lepinguta või tagatiseta; et ta ei andnud enam raha Buonarroto kaupluse jaoks; et ta keeldus ostmast uusi maju Firenzes ja talukohti maal, mida Lodovico oli kuude kaupa otsinud. Vanamees laskis vaevalt ühtki postivankrit mööda ilma palveteta, etteheideteta ja süüdistusteta.

Talvised vihmad muutsid mägirajad voolavaiks jõesängideks. Siis tuli lund. Kogu töö mägedes seiskus. Kiviraiujad asusid mäe-

551

jalamil olevaisse labitilkuvaisse külmadesse kivimajadesse, püüdsid saada sooja niipalju kui võimalik ja tarvitada nii vähe ube ja pasta't kui võimalik. Michelangelo ostis endale vankritäie halge, asetas töölaua kolde ette ja ümbritses end kirjadega; Baccio d'Agnololt, kes püüdis tal aidata ehitada puust fassaadimudelit; Sebastianolt, kes jutustas, et vähemalt kümmekond kujurit, nende hulgas ka Raffael, püüdsid fassaadi tellimist tema käest endale saada; ja Domenioo Buoninsegni'lt, ausalt ja andekalt Jacopo Galli taoliselt mehelt, kes kirjutas Roomast, et ta kulutas aega, püüdes alustada fassaadi lepingu nõupidamisi. Buoninsegni palus, Miohelangelot Rooma tulla, sest paavst Leo tahtis tingimata tema kavandeid näha.

Miohelangelo kõndis külmas toas, käed kaenla all soojas, kõneldes endamisi: «Ma pean saama tagasi selle imekauni tunde, mis mul oli, kui Il Magnifico viis mu San Lorenzo ette ja ütles: «Ühel päeval raiud sa fassaaadi, millest tuleb kogu Itaalia imetlusobjekt».»

Ta jõudis Rooma, kui linn valmistus jõulude vastu. Ta läks kõigepealt oma majja ja rahunes, kui leidis kõik olevat nõnda, nagu ta oli jätnud. Ta «Mooses» näis lõpetamisele lähemal kui ta mäletas. Kui ta saaks varastada ainult kuu aegagi...

Ta sai Vatikanis südamliku vastuvõtu osaliseks. Kardinal Giulio näis olevat veel rohkem veendunud selles, et valitseb kirikut. Kui Michelangelo kummardus paavsti sõrmust suudlema, märkas ta, et Leo kahekordne lõug pakatas üle kärbinahkse kasuka kaeluse ja lihavad põsed peaaegu peitsid väikese hädise suu.

«Mul on rõõm sind jälle näha, mu poeg,» ütles Leo, kui ta viis Michelangelo paavsti raamatukogusse.

Pärgament-käsikirjade aromaatsed lõhnad viisid Michelangelo tagasi Medicite palee raamatukogusse. Ta nägi Il Magnifico't seismas, purpurpunasesse nahka köidetud illustreeritud raamat käes. See pilt oli nii selge, nagu oleks ta mäletanud alles nädal tagasi toimunud sündmust, kuigi tegelikult oli sellest möödunud kakskümmend viis aastat, ja illusioon, et ta kavandab fassaadi Lorenzole, muutus tugevamaks.

Ta laotas oma paberilehed kirjutuslauale. Neile oli visandatud San Lorenzo kiriku pooleliolev tellissein; siis kaheks korruseks jagatud fassaad ja torn; alumine .korrus ja korruseid eraldav karniis, mis asus kiriku kolme peasissekäigu kohal. Uste kohal ja külgedel oli neli suurt kuju, mis kujutasid Püha Laurentsiust, Ristija Johannest, Peetrust ja Paulust alumisel korrusel; teise korruse niššides olid elusuurusest suuremad Matteuse, Luukase ja Markuse kujud; ja tornis Damianus ja Kosmas, arstiameti esindajad, millele viitas

552

ka Medicite nimi. Ta raiuks need üheksa suuremat kuju ise, ülejäänud osa fassaadist oleks arhitektide töö. Üheksa aasta plaan jätaks talle aega Juhuse marmorkuju lõpetamiseks. Lepinguaja lõppemisel oleksid nii Medicid kui ka Rovered rahul.

«.Me oleme valmis olema suuremeelsed,» ütles paavst.

«Kuid üks asi tuleb ära muuta,» lisas Giulio vaikselt.

«Missugune, Teie Armulikkus?»

«Marmor peab olema Pietrasantast. Seal on maailma kauneim raidmarmor.»

«Jah, Teie Armulikkus, olen seda kuulnud. Kuid sinna ei ole teed.»

«See on ainult töö küsimus.»

«Rooma insenerid öeldi olevat proovinud seda teed avada, kuid see äpardus neil.»

«Nad ei üritanud küllalt energiliselt.»

Kardinal Giulio õõnsas, tumedas näos oli lõplikku otsust kajastav ilme. Michelangelo aimas, et asja taga on muudki, kui ainult marmorisort. Ta heitis Leole küsiva pilgu.

«Sul on kergem toime tulla Pietrasantas ja Seravezzas,» selgitas paavst. «Karraaralased on mässuline rahvas. Nad ei ole Vatikaniga koostöös. Pietrasanta ja Seravezza elanikud peavad end lojaalseiks toskaanalasiks. Nad loovutasid oma kivimurrud Firenzele. Sellepärast saame puhtaima raidmarmori palja ööhinna eest kätte.»

«Ma ei usu, et inimlikust seisukohast oleks võimalik Pietrasantas kivi murda, Teie Pühadus,» vastas Michelangelo. «Kivid tuleb miili kõrguselt kaljurinnakult alla tuua.»

«Sa teed matka Monte Altissimo tipule, ja kannad ette, mis sa seal näed.»

Michelangelo ei vastanud.

7.

Ta pöördus tagasi Carrarasse, tubadesse Pelliccia apteegi taga. Kui Salviati saatis talle viimati paavsti tuhat tukatit, ajas ta peast välja kõik Pietrasanta kivimurdu puutuvad mured ja hakkas peaaegu palavikuliselt marmorit ostma: Jacopolt ja

Antoniolt kolm plokki, mis olid seaturul välja pandud, seitse kivi Mancinolt. Ta leppis kokku Ragionega, saja vankrikoorma murtud kivi finantseerimise asjus.

Kaugemale asi ei arenenudki. Ta hülgas puumudeli, mida ta oli palganud tegema Baccio d'Agnolo, selgitades, et see «näib lapsikuna.» Ta tegi ise uue ... mis ei olnud parem. Ta maksis La Grassa'le, Settignanost pärinevale pietra serena raiujale savimudeli

553

valmistamise eest... ja hävitas ka selle. Kui Salviati kirjutas Firenzest ja Buoninsegni Roomast, et paavst ja kardinal on pettunud, kuna ta ei olnud veel asunud alust tegema, sõlmis ta lepingu toraa-nolaste Francesco ja Bartolomeoga veel viiekümne koorma marmori peale, hoolimata tõsiasjast, et ta polnud kavandanud midagi peale nende kiviplokkide mõõtude ja kuju, mille smodellatore'd pidid valmis tahuma.

Carrara markii kutsus ta pühapäeval Roccasse lõunasöögile, pakkus talle traditsioonide-kohaselt karraara kooki, focaccia't, mis oli tehtud püülijahust, munadest, piinia pähklitest ja rosinatest. Hiljem tundis ta huvi paavsti plaanide vastu avada kivimurrud Pietrasan-tas, missugused uudised olid Roomast Carrarasse läbi imbunud.

«Olge rahulik, signore,» ütles Michelangelo. «Neis mägedes ei saa teha midagi.»

Siis aga tuli teravasisuline kiri Buoninsegnilt:

«Kardinal ja paavst arvavad, et te hülgate Pietrasanta marmori. Nad usuvad, et te teete seda sihilikult... Paavst tahab Pietrasanta marmorit.»

Ta ei kõnelnud kellelegi oma eesmärgist ja korraldas nii, et hommikul koidu ajal ootas teda ratsu, mis viis ta rannateele. Pietrasanta oli omal ajal olnud üsna tähtis piirikindlus, kuid pietrasantalased ei peitnud end enam nagu karraaralased müüride vahele, millest nad ei lootnud enam mingit kaitset. Nende majad olid ehitatud avara väljaku ümber, kus peeti turgu ja pidusid. Läänepoolselt küljelt avanes kaunis vaade Türreeni merele. Pietrasanta talupojad surid oma voodis parandamatusse tõvesse — kõrgesse vanadusse.

Ta viivitas hetke hommikusel turul, et osta apelsine. Tema kohal kerkis Monte Altissimo, mida Pietrasanta ja Seravezza elanikud kutsusid Kõrgeimaks Mäeks, kuna selle hirmuäratava palja kaljutipu kõrval, mis sakilisena tungis miili kõrgusele taevasse, tundsid kõik tema naabruses olijad ennast kääbustena. Karraaralased väitsid põlglikult, et Monte Altissimo polevat hoopiski mitte kõige kõrgem mägi. Carrarast kõrgemal asuvad Monte Sagro, Pizzo d'Uccello ja Pisanino olid kõrgemad. Pietrasantalased lisasid sellele, et karraaralased võisid elada oma tippudega, käia neist põiki üle, neid murda, kuid Monte Altissimo oli vallutamatu. Etruskid, kivigeeniused, samuti Rooma armee ei olnud võitnud selle arvutuid kuristikke ja järsakuid.

Kitsas vankritee kulges Pietrasanta ja Seravezza mägilinna vahel ja talupojad kasutasid seda oma majapidamistoodete veoks.

554

Michelangelo ratsutas sügavale uuristatud rada mööda kindluse juurde, mis kaitses sadakonda orgu ja künkaid harivat peret. Siin oli kõik lihtne kivi, majad olid üksteises kinni sillutatud turuplatsi ümber. Ta leidis ööseks toa ja teejuhiks tugeva kingsepapoisi. Ta nimi oli Antonio, hüüdnimega Anto, ja tal olid suured kahvatu-roosad igemed, mis paistsid pealpool hambatüükaid, kui ta rääkis. «Mis sa maksad? Nõus! Läheme teele esimese valgega.» Nad lahkusid Seravezzast kottpimedas.

Esimene tund käiku tõusvais eelmägedes ei olnud raske, sest Antõ tundis maastikku. Aga kui rada lõppes, pidid nad raiuma endale teed läbi alusmetsa-tihniku kingsepa töötoast võetud nugade abil. Nad ronisid otse üles mööda tumedaid kiviharjandikke, kaljumoodustisi, mis näisid olevat tehtud jumalate trepiastmeiks; nad pooliti komberdasid, pooliti kukkusid järsakutest alla, haarasid vahetevahel puutüvest kinni, et mitte üle kaljuserva kukkuda. Nad laskusid sügavatesse kuristikkudesse, mis olid niisama pimedad nagu Antõ töökoda Seravezzas, niisked ja külmad, sajandeid ilma päikeseta, tõusid siis käte ja jalgade abil järgmisele tahapoole lainetavale harjandikule, ja kogu aja kerkis taustal Monte Altissimo, ikka veel mitme penikoorma kaugusel, mis polnud ühelegi kaardile kantud.

Keskhommikuks jõudsid nad põõsaste peidus oleva kaljuneeme tipule. Michelangelo ja Monte Altissimo vahel oli ainult terav harjandik ja selle taga mäejalal kuristik, kus nad pidid ületama jõe. Antõ võttis nahkpaunast kaks paksu koorikuga leiba, mille pehme sisu oli ära õõnestatud ja uuesti täidetud kalaga tomatikastmes. Nad sõid, läksid siis alla orgu, mis oli enne eelviimast harjan-dikku, seadsid sammud läbi ojade, kuni Monte Altissimo müür kerkis nende ette.

Michelangelo istus kivirahnule ja vaatas üles heidutavate Alpide poole.

«Jumala ja kogu Prantsuse armee abil võiks siia paika tee ehitada. Kuid kuidas suudab keegi ehitada tee üles mööda seda püstloodis seina?»

«Pole võimalik. Miks tahad sa proovida?»

«Et saaks marmori ära tuua.»

Antõ vaatas Michelangelole otsa, liigutas umbuskliku näoga huuli üles-alla üle roosade igemete.

«Sa pole iial marmorist rääkinud. See on pazzesco! Keegi ei too sealt kive alla.»

«E vero. Tõsi.»

«Miks sa siis tulid siia?»

«Et veenduda. Hakkame ronima, Antõ. Ma tahan näha, kui hea see marmor on, mida me ei saa alla tuua.»

555

Marmor ei olnud mitte ainult hea, see oli täiuslik: see oli puhas-valge skulptuurimarmor. Ta leidis poggio, kus roomlased olid kunagi marmorit murdnud, ja marmorirahnude tükke. Võidelnud jala-aseme pärast, püüdes üles ronida mööda kaljuseid kuristikuseinu ja järsakuid, kuni olid möödunud lumepiirist ja teinud sihtpunkti jõudmiseks viimaseid samme lausa küünte ja hammaste abil, selgus Michelangelole, miks keisrid olid kasutanud Rooma ehitamiseks Carrara marmorit. Ent kogu ta keha valutas igatsusest asuda vasara ja peitliga selle särava kivi kallale, mis oli puhtam, kui ta oli iganes näinud.

Oli juba hämarik, kui ta Carrarasse tagasi jõudis. Kui ta tuli üles mööda Avenza teed, märkas ta, et talupojad põldudel ei paistnud teda nägevatki. Kui ta astus sisse Porta Ghibellinast, oli inimestel äkki poodide ees tegemist. Piazza del Duomol vestles tihedas ringis rühm mehi, kes kehitasid üksteise suunas õlgu, kui ta möödus. Ta astus apteeki, kus Pelliccia hõõrus koos pojaga marmor-plaadil arstimeid.

«Mis on juhtunud? Ma lahkusin eile hommikul karraaralasena. Täna õhtul tulen tagasi toskaanalasena.»

Pelliccia ei lausunud midagi, enne kui oli puistanud segu mustas rõivastuses vana naise rätti ja ütelnud talle: «Fa a modr.»

«Selle põhjuseks on teie käik Monte Altissimole.»

«Siis teie linna elanikud on võtnud omaks Rooma seaduse, et inimene on süüdi senikaua, kuni ta pole süütuks tunnistatud.»

«Nad kardavad. Pietrasanta kivimurdude avamine hävitaks nad.»

«Olge hea ja teatage, et paavst käskis mul minna üles Monte Altissimole.»

«Nad väidavad, et see on teie oma töö.»

«Minu? Kuidas nii?»

«Nad ütlevad, et see tuleb sellest, et te nõuate veatut kivi. Nad ütlevad, et Kõva Häält kuuldi Roomani.»

«Kuid ma ju ostsin Carrara marmorit?»

«Karraaralased arvavad, et oma südames otsite te sanctum sanctorum'i mäe puhast valget hinge; ja et sellepärast paavst Leo käskiski teid minna Pietrasantasse, et leida täiuslikku marmorit, mis teid rahuldaks.»

Hetke vältel ei suutnud Michelangelo vastata. Ta teadis, et paavst ja kardinal Giulio olid saanud enda kätte Monte Altissimo omandusõiguse, et nad olid karistanud karraaralasi, kes olid Vatikani vastu. Kuid kas oli karraaralastel vaistlikult õigus tema suhtes? Möödunud seitsme kuu jooksul ei olnud ta kordagi, isegi mitte siis, kui ta oli maksnud ränka raha nende kivide eest, olnud kindel

556

selles, et ta oli saanud parima valge skulptuurimarmori. Kas oli ta soovinud, et paavst avaks Pietrasanta kivimurru, kuigi ta oli kuulutanud ürituse võimatuks?

«Ma teatan Tema Pühadusele, et Monte Altissimolt ei saa alla ühtki marmorirahnu.»

«Võivad nad teid usaldada?»

«Annan neile oma ausõna.»

«See on hea uudis.»

Talle tegi pigem nalja kui muret, kui ta kuulis, et Baccio dAgnolo ja Bigio olid saanud viissada tukatit Seravezza mägedesse minekuks ja tee rajamiseks. Ta tundis neid mõlemaid. Nemad ei raja mitte kui midagi.

Carraras oli tänavu soodne kevad, sest kujurid tulid ostma marmorit ja peatusid kogudusemajas teispool Duomo silda: Bartolomeo Ordonez Hispaaniast, Giovanni de' Rossi ja maestro Simoni Man-iuast, Domenico Gare Prantsusmaalt, Don Bernardino de Chivos, kes oli Hispaania kuninga Karl I teenistuses. Michelangelogi tundis end rikkana, sest Medicid olid nõustunud maksma talle kakskümmend viis tuhat tukatit fassaadi eest.

Jacopo Sansovino, tema vana Medicite aiakooli aegse sõbra Andrea Sansovino õpilane, jõudis Carrarasse ühel vihmasel õhtupoolikul ja kuivatas selga Michelangelo tule ääres. Jacopo oli meeldiv kolmekümneaastane pruunijuukseline mees, kes oli võtnud endale meistri perekonnanime ja näis olevat andekas. Michelangelo oli teda näinud vahel Sansovino ateljees paljude aastate jooksul.

«Jacopo, on meeldiv näha firentselase nägu. Mis toob sind Carrarasse niisuguse halva ilmaga?»

«Sina!»

«Mina? Kuidas?»

«Paavst Leo lubas mulle friisi.»

«Missuguse friisi?»

«Noh, sinu fassaadi friisi, loomulikult! Ma esitasin oma kavandi paavstile ja ta oli vaimustatud.»

Michelangelo pööras näo kõrvale, et Jacopo ei näeks ta hämmastust.

«Kuid ma pole fassaadil ära näidanud mingisugust friisi.»

«Paavst kuulutas välja võistluse kõigile, kes tahtsid osa võtta selle kavandamisest. Mina võitsin. Kolme portaali ülemisel poolel on nüüd ühtlane pronksreljeef, milles on stseene Medicite elust.»

«Aga kui sinu friis ei sobi minu kavandiga?»

«Sina teed oma töö, mina teen oma.»
Jacopo toon polnud häbematu, ent see ei jätnud võimalust mingisuguseks arutluseks. Michelangelo ütles vaikselt:
557
«Ma pole iial kellegagi koos töötanud.»
«Mis Püha Isa käsib, seda tuleb teha.»
«Kindlasti. Kuid minu lepingu järgi olen ma kohustatud parandama kõigi teiste tööde vead.»
«Vigu mina ei tee. Usalda mind. Rohkem saad vaeva näha Baccio ja Bigioga.»
«Mis on Baccio ja Bigioga lahti?» tundis Michelangelo judinaid üle selja jooksvat.
«Nemad peavad tegema kõik ehiskivid ja sambad.»
Ta ei saanud kogu öö und. Ta põletas halge koldes, käis piki oma korteri kaht tuba, püüdes võitu saada oma hingepiinadest. Miks oli ta lasknud need kuud mööduda, ilma et oleks viimistlenud mudelit, mille paavst ja kardinal Giulio oleksid võinud heaks kiita, ilma et ta oleks joonistanud suuri kujusid või läinud tagasi Firenzesse alust rajama? Olles kogu aeg liikvel, ostes sadu marmorirahne, oli ta loonud endale illusiooni sihikindlast tegevusest; Jacopo Sansovino külaskäik, tema uudised, et fassaad libiseb vähehaaval tema käte vahelt minema, tõestas, et ta on vääral teel. Ta oli seisnud paigal. Kunstnikule on see üks piinarikkamaid surmavorme.
Ei tohtinud enam aega raisata! Kuna tema pidi raiuma selle fassaadi, võis ta alustada samahästi kohe ja raiuda ta tervenisti valmis: nii ruudud, sambad, karniisid ja kapiteelid kui ka pühakud.
Ta kirjutas Rooma:

«Ma luban Teile, Püha Isa, et San Lorenzo fassaad on kogu Itaalia arhitektuuri ja skulptuuri peegel.»

8.

Ta pöördus Firenzesse tagasi kevadel ja jõudis pühitsema Buo-narroto tütre Francesca sündi, kellele ta andis hellitusnime Cecca. Ta kutsus oma sõbrad Via Ghibellina majja jooma vino santo't, püha viina, ja sööma kooki, läks siis ja ostis krundi Via Mozzalt, Santa Caterina lähedalt, millele tahtis ehitada nii suure ateljee, et fassaadi ja Juhuse hauamonumendi suured kivid oleksid sisse mahtunud. Tal tuli kaubelda Duomo kanoonikutega, kes nõudsid temalt kolmsada suurt kuldfloriini maa eest, kuuskümmend floriini rohkem, kui see Michelangelo teadmist mööda väärt oli. Kui ta protesteeris, vastas kanoonik tõsiselt:
«Kahju küll, kuid ma ei tohi kõrvale kalduda müügitehinguid puudutavast paavsti bullast.»
558

«Andke mulle siis ülemäärane maatükk selle kuuekümne floriini eest, mis te mu käest rohkem võtsite.»
«Kas tahate, et me talitaksime vastu Püha Isa käsku?»
Ta töötas mitu nädalat, et lõpetada kavandit, mille järgi ta tahtis ehitada puust mudeli. Kui ta laiendas oma kavandit ja lisas viis poolreljeef-jutustust nelinurksetesse raamidesse, kaks ümarraamidesse, tõstis ta ka kulusid, nii et tal oleks olnud võimatu luua fassaadi vähem kui kolmekümne viie tuhande tukati eest. Paavst noomis teda Buoninsegni kaudu, kes kirjutas:

«Neile meeldib sinu uus kavand, kuid te olete tõstnud hinda kümne tuhande tukati võrra. Kas on selle põhjuseks fassaadi laiendamine või arvestusvead su varasemais plaanides?»

Michelangelo vastas: «Sellest tuleb Itaalia arhitektuuri ja skulptuuri ime! Millal järgnevad maksed?» Buoninsegni vastas:

«Raha on napilt, seda on väga vähe, kuid ärge kahelge, teie leping kirjutatakse alla. Alustage kohe aluste tegemist! Tema Pühadus on pahane, et te pole neid veel teinud.»

Kui Jacopo Sansovino sai Vatikanist teate, et uues mudelis ei ole pronksfriisi, tuli ta Michelangelo juurde ja süüdistas teda teravalt.

«Olgu neetud see päev, mil sina oled ütelnud ka midagi head kellegi kohta!»

«Kuule, Jacopo, ma pole kõnelnud midagi halba sinu tööst. Püüdsin sulle rääkida Carraras ...»

«Sa püüdsid mulle rääkida, et kellelgi muul peale sinu enda pole seal tööd. See oli kõik, millest oli juttu.»

«Jacopo, ärgem lahkugem vihameestena. Ma luban, et aitan sul saada tellimuse. Siis mõistad, et kunstiteos ei saa olla sümpoosion. See peab olema ühe inimese mõtete ja käte orgaaniline ühtsus. Kõik muu on livorno kalasupp.»

Lodovico valis just praeguse hetke etteheiteks, et Michelangelo ei anna talle kasutada Santa Maria Nuova spedalingo's olevaid summasid.

«Isa, kui te ei lõpeta seda alalist näägutamist, siis ei jätku majas meile mõlemale enam ruumi.»

Õhtuks oli Lodovico lahkunud, ta tuba tühi. Järgmisel õhtul tuli Buonarroto tagasi uudisega, et Lodovico jutustavat kõigile, et ta on oma majast välja aetud,

«Kus ta on?»

559

«Talupoja onnis meie maja taga Settignanos.»

«Ma saadan talle tahe kirja.»

Ta istus Lodovico kolmnurkse raamatupidamispuldi taha, mis näis kummalisena selles tavalises nelinurkses majas, ja kirjutas:

«Kallis isa, olen kuulda saanud, et te kaebate minu peale, et mina olen teid majast välja ajanud. Ma imetlen seda, sest ma olen täiesti kindel, et sündimisest peale kuni tänase päevani pole mul pähe tulnud ühtki mõtet, suurt või väikest, mis oleks olnud teile ebasoodne. Iga töö, mis ma olen ette võtnud, olen ma heaks kiitnud! austusest teie vastu... ja te teate, et ma olen kinkinud .teile kõik, mis ma olen teeninud.

Teil on minuga kolmekümneaastased kogemused, teil ja teie poegadel, ja te teate väga hästi, et olen alati, kui võimalik, mõelnud ja tegutsenud teie heaks. Kuidas võite teie ringi käia ja rääkida, et ma olen teid majast välja ajanud? Kas te ei mõista, mis-suguse pildi te annate minust?... See mul veel puudus kõigile muredele lisaks. Tasute mu vaeva hästi.

Kuid olgu kuidas on, olen valmis jagama seisukohta, et ma pole teile toonud muud kui ainult häbi ja alandust... Ma palun teid mulle andestada, lurjus nagu ma olen ...»

Lodovico tuli Via Ghibellinale tagasi ja andestas talle.

Firenze oli nukker, Firenze lõbusad traditsioonid olid kolinud Rooma Leo õukonda. Michelangelo meeleolu halvenes veelgi, kui ta kuulis, et ta «Suplejate» kartong on kadunud.

«Hävitatud ei oleks päris õige sõna,» ütles Granacci tõsiselt. «Üle joonistatud, täis kirjutatud, tükkideks lõigatud, varastatud.»

«Aga kuidas? Ta kuulus ju Firenzele. Miks teda ei kaitstud?»

Granacci jutustas talle üksikasju. Kartong oli saadetud paavstide saali Santa Maria Novella lähedal, siis Medicite palee ülemisse saali. Sadakond kunstnikku olid Firenzest läbi sõites seda kopeerinud, ilma et keegi oleks seda valvanud. Mõned olid sellest tükke välja lõiganud ja kaasa viinud. Tema vaenlane Perugino-aegses tülis, kujur Baccio Bandinelli öeldi olevat omastanud mitu tükki. Ainukesed detailid, mis olid veel Firenzes, olid need, mis ta sõbrad Strozzid olid ära ostnud.

«Nõndaviisi siis pean ma jagama Leonardo saatust,» tähendas Michelangelo tusaselt. «Mu kartong on hävinud. Samuti nagu mu Juliuse pronkskuju.»

Ainuke, kes suutis ta muredele anda õiged mõõtmed, oli prior Bichiellini, kes oli nüüd juba nii vana ja nõrk, et pidi püsima voodis Santo Spiritos.

560

«Püüa mõtelda kogu oma elust kui tervikust, mitte kui sarjast seostamata fragmentidest,» andis isa nõu. «Siis kasvab iga periood välja eelmisest, ja sa tead, et järgmine on tulemas.»

Ta keskendus fassaadile, ehitas tugeva mudeli, uurendas sellesse sambad, dekoreeris kapiteelid, andis suures laastus nišid, mis pidid kandma tema marmorfiguure, valmistas vahakujud, mis kujutasid ta lõplikke skulptuure. Paavst Leo kirjutas alla neljakümne tuhande tukatilise lepingu: viis tuhat aastas kaheksa aasta jooksul, neli tuhat ette kuludeks ja prii korter San Lorenzo kiriku lähedal. Aga...

«Tema Pühadus tahab, et kõik tööd San Lorenzo kiriku fassaadi kallal tehtaks Pietrasanta marmorist, mitte millestki muust...»

Ta seisis paljapäi San Lorenzo kalmistul, kuulates prior Bichiel-linile peetavat viimast riitust, ja tundis, et ta oli kaotanud kalleima ja parima inimese maailmas. Pühalikule priorile kasvab eelmisest välja uus ajastu: ta saab oma tasu taevas. Michelangelole, kes vaatas, kuidas ta sõber hauda lasti, võis «tulevane aeg» olla lihtsalt põrgu.

Tund pärast tema tagasitulekut Carrarasse hakkas jõuk kogunema Piazza del Duomole. See voolas sinna Seaturust allpool olevailt tasanguilt, mööda Carrione jõe kallast kulgevat teed ja läbi Porta del Bozzo, mäerinnakult Toranost, Colonnatast, Forestierist, kivimurdudest Polvacciost, Fantiscrittist, Grotta Colombarast, Battaglinost. Karraaralasi oli nüüd mitusada hinge, neid tungis üha rohkem väljakule apteekri akende alla, neid voolas juurde silla alt Duomo ees olevale platsile.

Apteekri söögitoa aknad ulatusid põrandast laeni ja kaks keskmist olid klaasuksed. Kuigi ei olnud rõdu, võis uksi avada. Väljaspool oli madal sepisvõre. Michelangelo seisis kardinatega varjatud uste taga ja kuulas, kuidas häältesumin kasvas vastavalt sellele, kuidas uusi kiviraiujaid väljakule tui;. Siis märkas keegi teda kardinate taga. Jõuk liigahtas. Hakati karjuma.

«Kõva Hääl! Kõva Hääl!»

Michelangelo vaatas oma majaperemehe vastuoludest lõhestatud näkku, millel peegeldus lojaalsus nii karraaralaste kui ka oma külalise suhtes.

«Ma lähen parem väljakule,» ütles Michelangelo.

«Liiga ohtlik. Kui nad kardavad, siis on nad tigedad. Nad võivad su surnuks tallata.»

«Ma pean nendega kõnelema.»

Ta paiskas klaasukse lahti, astus kahe jala kõrguse võre ette. Alt kostis hüüe:

561

«Figiol d'un can'. Litapoeg!»

Talle vibutati alt rusikaid. Ta sirutas käed välja, püüdes neid rahustada.

«Sinu ausõna on sama hea kui lambapabulad!»

«See ei ole minu süü. Te peate mind uskuma.»

«Bastardo! Äbarik! Sa oled meid maha müünud.»
«Kas pole ma ostnud marmorit teie käest? Võin teha uusi lepinguid. Usaldage mind! Ma olen karraaralane!»
«Sa oled paavsti teener!»
«Mina kannatan sellest rohkem kui teie.»
Vaikus levis rahva hulgas. Üks eespool seisev mees hüüdis ilmse tusaga:
«Ei sinu kõht sellest kannata!»
Hüüd mõjus nagu märguanne. Sajad käed tõusid. Kivid täitsid õhu nagu rahe. Valged marmoritükid purustasid algul ühe, siis teise akna.
Suur kivi tabas teda laubale. Ta jäi uimaseks, rohkem hoobist kui valust. Veri hakkas voolama ta näole. Ta tundis, kuidas see niisutas ta kulmukarvu, ringles ja valgus silmanurka.
Ta ei püüdnudki verejooksu peatada. Rahvas nägi, mis oli juhtunud. Sumin läks üle piazza.
«Basta! Oleme valanud verd.»
Inimmass hakkas hõrenema, voolas katedraalist mööda tänavaile, mida mööda ta oli tulnudki. Mõne minutiga oli piazza tühi, ainult valged kivid ja klaasikillud jutustasid, mis oli juhtunud. Ta hõõrus kämblaga üle silmade, vaatas tumedat tardunud verd. Ta oli valanud verd marmori pärast ennegi. Kui ta oli raiunud liiga ägedasti, olid killud vahel talle näkku sattunud, naha läbistanud. Kuid see oli esimene kord, kus teda oli loobitud kividega.

9.

Ta üüris maja Pietrasanta piazza merepoolsel küljel, kust nägi üle selle laia soo, mille ta pidi ületama, et ehitada marmori lastimise sadamat. Vanapoolse abielurahva, kellele maja kuulus, pani ta majapidamise eest hoolitsema. Kardinal Giulio oli talle teatanud, et ta peab murdma marmorit ka San Pietro ehitamiseks ja Firenze San Duomo parandustöödeks. Villagild pidi saatma asjatundja talle teed ehitama.
Oli märts, seega oli tal kasutada kuus kuud soodsat ilma, enne kui lumi ja jää sulgevad pääsu mägedesse. Kui ta suudaks marmorsambad saata randa oktoobrikuu jooksul, oleks ta töö tehtud ...
562

kui seda üldse saab alustadagi! Ta viiks esimesed plokid laevaga Firenzesse, kus ta veedaks talve neid raiudes. Kui ilm jälle paraneks, võiksid töödejuhataja ja mehed kivimurdu tagasi tulla.
Ta tegi nimestiku tarvilikest esemetest, asus Carrara poole teele ja läks otseteed väljaspool linnamüüre asuvatesse kauplustesse. Ta astus sisse kanepikauplusse, esimesse jõeäärsesse poodi.
«Mul on vaja tugevat köit.»
Omanik ei tõstnud pilku oma köiepunumiselt.
«Ei ole.»
Ta jätkas teed rauakaupleja juurde. Sepp tagus alasil metalli. «Ma tahan osta ääsi ja raudlatte.»
«Kõik on otsas.»
Tööriistade pood, kohe järgmine, oli parim kogu ümbruskonnas. «Kas võiksite müüa mulle mõned kirkad, kirved, kahemehe-saed...»
«Tagavara on otsas.»

Ta läks üles mägedesse otsima omanikke, kellega ta oli sõlminud lepingud ja kellele ta oli maksnud suured rahasummad. «Tule minuga koos Pietrasantasse, kurakäeline!» «Suur leping. Ei saa tulla.» Järgmises kanalis palus ta Mõistust:

«Laena mulle oma töödejuhataja kuueks kuuks. Maksan sulle kahekordse tasu.»

«Ei ole võimalik anda.»

Ta tõusis kõrgemale, läks edasi kivimurdudesse, kus töölised elasid oma campanile'de ümber, mitte Carraras.

«Tulge oma kivimurdude asemel tööle minu omadesse. Maksan teile sellesama tasu ja lisaks teen lepingu kivide kohta, mille murrate tulevaks aastaks. Mis te selle kohta ütlete?»

Omaniku silmad lõid särama, kui ta mõtles lisatulust, kuid ta vaimustus hääbus peagi.

«,Ma ei taha, et mulle puhutaks sarve.»

Kuna tal ei olnud edu kivimurdudes, laskus ta kiiresti jalgrada mööda alla linna, astus tagaaia kaudu apteekri majja ja otsis sõbra üles.

«Sa oled palganud ja koolitanud töödejuhatajaid kogu oma eluaja. Muretse mulle töödejuhataja. Ma vajan abi. Kõik teised keeldusid mind aitamast.»

Pelliccia ütles kurvalt: «Ma tean. Ma olen su sõber. Sõbrad ei tohi teineteist maha jätta.»

«Sa siis aitad?»

«Ma ei saa.»

«Tahad öelda, et ei soovi?»

563

«See on üks ja sama. Keegi ei läheks. Nad on truud oma campanile'le. See on kõige tõsisem oht, mis meie kogukonda on ähvardanud pärast seda, kui prantslased meile kallale tungisid. Aga minu äri? See oleks niisama hea kui keegi joonistaks katkumärgi mu eesukse ette. Palun sult andeks.»

Michelangelo pööras pilgu kõrvale.

«Tegin vea, et tulin.»

Tundes end väsinumana kui kahekümne tunni raiumise järel, läks ta veel kord läbi marmoriga' sillutatud tänavate, möödus pere-emandaist, kel oli õlgadel scialima, sall, kuni jõudis Rocca Malaspinasse. Markii oli mitte ainult suurema osa Carrara omanik, vaid ühtlasi ka markisaadi ainuvalitseja. Tema sõna oli seadus. Markii tervitas teda tõsiselt, kuid mitte vaenulikult.

«Paavst on siin jõuetu,» selgitas ta, «Ta ei saa sundida mehi murdma marmorit mägedes. Isegi mitte siis, kui ta paneks kogu provintsi kirikuvande alla.»

«Siis ilmselt ei saa teiegi neid sundida mulle marmorit murdma?»

Markii naeratas nõrgalt. «Tark vürst ei anna kunagi käske, mille kohta ta teab, et neid kuulda ei võeta.» Toas tekkis rusuv vaikus, kuni teener tuli sisse, et serveerida veini ja pasmata't, lihavõtte-kooke...

«Markii, ma raiskasin tuhat tukatit marmorile, mis seisab alles murdudes. Mis saab sellest?»

«Kas teie lepinguis öeldakse, et marmor tuleb randa toimetada?»

«Öeldakse.»

«Siis võite olla rahulik, et see toimetatakse kohale. Me täidame oma lepingud.»

Kivirahnud ja sambad toodi mägedest alla marmorivankritega, rasked kivid tagarataste peal lohisemas pidurina. Aga kui nad olid kõik kaldale toimetatud, keeldusid Carrara paadimehed neid Firenzesse viimast.

«Pole lepingus ette nähtud.»

«Ma tean seda. Olen valmis maksma head tasu. Ma tahan, et nad viidaks Pisasse ja mööda Arnot üles, kui vesi on veel kõrge.»
«Ei ole laevu.»
«Teie pargased seisavad siin niisama jõude.» .
«Homme on kiire. Ei ole ruumi.»
Michelangelo kirus, istus hobuse selga ja võttis ette pika raske teekonna Spezia ja Rapallo kaudu Genuasse. Siin oli hulk laeva-omanikke, kes vajasid tööd. Nad arvestasid välja vajaliku pargaste arvu. Michelangelo maksis käsiraha ette ja leppis kokku, et ta kohtab neid Avenzas, kus juhib ise lastimist.
564
Kui Genua pargased kaks päeva hiljem nähtavale tulid, läks rannast karraaralaste sõudepaat neile vastu. Michelangelo ootas rannal, oli pahane viivituse pärast. Lõpuks tuli sõudepaat tagasi, luues kaasa genualaste kapteni. Ta silmitses Michelangelo kivirahne ja sambaid ja ütles suunurgast:
«Ei saa viia. Liiga suured.»
Michelangelo läks vihast kahvatuks.
«Ma andsin ju teile kõik arvud, raskused, mõõdud.»
«Liiga palju.»
Kapten heitis rahakukru Michelangelole tagasi ja lahkus sõude-paadis. Karraaralased rannal seisid ilmetult, siis pöördusid ümber ja rühkisid üle pika tasandiku minema.
Järgmisel päeval ratsutas Michelangelo piki rannikut Pisasse. Lähenedes linnale nägi ta viltust torni vastu sinist taevatausta ja talle meenus tema esimene matk siia koos Bertoldoga viieteistkümneaastaselt, kui õpetaja oli ta toonud Camposantole selleks, et tõestada, et ta polnud kopeerinud antiik-rooma «Kentauride võitlust». Nüüd oli ta neljakümne kolme aastane. Kas võis sellest olla ainult kakskümmend kaheksa aastat, kui ta oli uurinud Nioola Pisano imeväärseid skulptuure Baptisteeriumis? Mida kauem ta elas, seda kaugemale ta jõudis Bertoldo kõige tõsisemast nõuandest: «Sa pead looma suure elutöö.»
«Kuidas?» mõtles ta väsinult.
Ta leidis usaldatava kapteni, maksis käsiraha ja tuli Pietrasantasse tagasi. Paadid ei tulnud kokkulepitud päeval... ei järgmisel... ega ülejärgmiselgi. Tema ja ta kallis, hoolikalt valitud marmor oli hüljatud. Kuidas saaks ta selle ära Carrara rannalt?
Ta ei osanud kusagilt mujalt alustada. Ta pidi kivimurru avama. Ta peab nad lihtsalt sinnapaika jätma. Hiljem proovib ta uuesti.
Settignano pietra serena murdjad teadsid, et oli Michelangelo saavutanud missuguse kuulsuse tahes, ta oli ostnud selle kalli hinnaga. Nad ei kadestanud teda, kui nägid ta kõhetut kogu teed mööda üles rühkivat. Aga kui ta tuli nii lähedale, et nägi lahtist kaljut, eraldas sinihalli kivi kihte, mehi, kes töötasid kaljujärsakul, muutus ta taas elavaks ja ta näol levis lai irvitus. All raius meeste-jõuk vasaratega ebakorrapäraseid rahne müügiks nõutavaisse mõõtudesse. Oli lõunaaeg, väikesed poisid tulid, kepp õlal, selle kummaski otsas rippus pott kuuma toiduga. Kivimurdjad kogunesid oma koopasuule.
«Kas keegi teab, kus mõni kivimurd on ilma tellimusteta?» küsis ta. «Ma vajaksin paari tublit töömeest Pietrasantas.»
Nad ei soovinud, et öeldaks, nagu oleksid nad vanale sõbrale
565
eitava vastuse andnud, ent kivimurrud töötasid, ja kus oli tööd, sealt ei võinud ükski mees lahkuda.

«See on õnn!» hüüdis ta. Ta vältis lisamast: «Kuid mitte mulle». «Kas arvate, et mul maksab proovida naabruses? Pitti palee taga? Pratos?»

Mehed vaatasid üksteist sõnatult. «Eks proovi!»

Ta külastas teisi kivimurde, pietra dura murdu, Cava di Fos-satot, Covercianot, pietra forte murdu Lombrellinos. Mehed tegid tööd. Neil polnud mingit põhjust jätta kodu ja perekond. Pietrasantast kõrgemal asuvaid mägesid kardeti tõsiselt. ' Meeleheites pöördus ta tagasi Settignanosse Topolinode juurde. Pojad pidasid kiviraiumistöökoda ja neil oli seitse last, kes olid vanemad kui seitse aastat ning õppisid juba ametit. Bruno, kõige vanem poeg, kel olid lühikeseks lõigatud tuhmid juuksed, pidas läbirääkimisi lepingute sõlmimise asjus; Enrioo, keskmine vend, kelle vanaisa oli koolitanud peenemate tööde jaoks, sammaste ja pitsitaoliselt raiutud aknapiitade valmistamiseks, oli kunstnik; Gilberto, kõige tugevam, lõhestas ja tahus kivi kolme kiviraiuja kiirusega. See oli Michelangelo viimane võimalus. Kui Topolinod teda ei aita, siis ei aita teda keegi. Ta selgitas neile oma olukorra põhjalikult, raskusi ja ohte salgamata.

«Kas ei võiks üks teist kaasa tulla? Mul peab olema keegi, keda ma võin usaldada.»

Ta kuulis, kuidas kõik kolm haudusid oma hääletuid mõtteid. Lõpuks jäid kõigi pilgud peatuma Brunol.

«Me ei või lasta sind üksinda ära minna,» ütles Bruno aeglaselt. «Üks peab tulema.»

«Kes?»

«Mitte Bruno,» ütles Enrico, «on lepinguid, mida peab arutama.»

«Mitte Enrico,» ütles Gilberto, «ainult tema oskab teha viimistlustöid.»

Mõlemad vanemad vennad vaatasid Gilbertot ja ütlesid ühest suust:

«Jääd üle sina.»

«Jään üle mina.» Gilberto sügas tihedaid rinnakarvu ja vaatas Michelangelole otsa.

«Minul on kõige vähem oskust, kuid kõige rohkem jõudu. Kas ma kõlban?»

«Kõlbad. Ma olen tänulik.»

«Ära lisa tänulikkust meie perekonna suppi,» vastas Enrico, kes oli omaks võtnud vanaisa kõnekäändude tagavara, samuti nagu ta oli õppinud ära tema ametiosavuse lihvimisrattal.

566

Järgmistel päevadel kogus Michelangelo oma töömehed kokku: Michèle, kes oli töötanud temaga koos Roomas, vennaksed Fancellid: Domenioo, väike mehike, kuid osav kujur, Zara, keda Michelangelo tundis aastaid, ja Sandro, noorim. La Grassa Settig-nanost, müürsepp, kes oli teinud talle mudeli, nõustus tulema, samuti rühm valitud kivimurdjaid, keda ahvatles kahekordne palk. Tema meeleolu langes, kui ta korjas nad kokku, et anda neile juhiseid teele asumiseks järgmisel hommikul, üüritud talupojavank-ris. Kaksteist kiviraiujat. Ei ainsatki kivimurdjat kogu rühmas! Kuidas võib ta asuda metsiku mäe kallale selle vilumatu meeskonnaga?

Koduteel asjast mõtiskledes möödus ta rühmast kivilõhkujaist, kes panid uut sillutust Via Sant' Egidiole. Ta hämmastus, märgates nende hulgas skulptor Donato Bentit, kes oli töötanud Prantsusmaal ja valmistanud õnnestunud tellimustöid.

«Benti! Jumala nimel, mis sina siin teed?»

Kuigi Benti oli alles kolmekümneaastane, oli ta sündinud vana näoga. Tal olid purpurivärvi kotid silme all, kortsus nägu, millel vaod jooksid kokku lõua kesklohku. Ta käitumisviis oli pidulik. Ta väänas nagu vaikses palves käsi ja vastas:

«Teen väikseid kivisid, mida inimesed saaksid jalge alla tallata. Kuigi ma söön üsna vähe, pean ma vahetevahel siiski pisut toitu neelama.»

«Ma võin sulle maksta rohkem Pietrasantas, kui sa saad tänava-sillutamisel. Mis sa selle peale ütled? Vajan sind.»

«Sina vajad mind,» kordas Benti, ja ta öökullisilmad pilgutasid umbusklikult. «Need on kõige kaunimad itaaliakeelsed sõnad. Ma tulen.»

«Hüva. Ole minu maja juures Via Ghibellinal esimese koiduvalgusega. Neliteist hinge meist läheb vankriga.»

Sel õhtul tuli Salviati Michelangelo juurde koju hallisilmalise hõredaks minevate juustega mehega, keda ta esitles Vierina, paavst Leo seitsmenda põlve sugulasena.

«Vieri tuleb sinuga koos Pietrasantasse sinu volinikuna. Tema korraldab toidu, tööriistade, transpordi küsimused ja peab arveid. Villagild maksab talle palga.»

«Murëtsesingi juba arvepidamise pärast.»

Salviati naeratas. «Vieri on arvepidamises kunstnik. Tema raamatud on niisama täiuslikult tasakaalus nagu teie «Taavet» ja ükski baiocco ei lähe kunagi kaotsi.»

Vieri kõneles niisuguse mehe pingutatud häälel, kes ei pea eriti lugu sõnadest. «Numbrite tulbad valitsevad... kuni nad lähevad tasakaalu. Alles siis olen ma pannud nad sõna kuulama.»

567

Lahkumine oli lõppude lõpuks õnnelik, sest tema vennanaine Bartolommea tõi ilmale terve poja, kellele nad andsid nimeks Simone. Lõpuks ometi oli Buonarroti-Simoni nimi tuleviku vastu kindlustatud.

Vieri, Gilberto, Topolino ja Benti asusid temaga koos elama Pietrasanta majja, Vieri võttis ühe magamistoa endale kontoriks, Michelangelo otsis ühe suurema maja Seravezzast ülejäänud üheksale mehele. Ta märkis ära kõige kergemana näiva tee kivimurru alale, pani mehed labidate ja kirkadega rada ehitama, mida mööda eeslid võiksid tarbeid kanda. Hulk talupoisse tulid tööle Antõ juhtimisel. Nad töötasid lõhkumisvasarategа, murdsid välja kive mäe küljest ning raiusid astangut jalgraja jaoks. Kui selgus, et Seravezza ainuke sepp ei suuda rahuldada kõiki nende vajadusi, saatis Benti sõna oma ristiisale Lazzerole, paksule, ilma kaelata, härja-turjaga mehele, kes asutas sepikoja ja teenindas nii kivimurdu kui ka teed ning ehitas erilised rautatud vankrid marmorsammaste vedamiseks alla mere äärde.

Miohelangelo, Michèle, Gilberto ja Benti käisid otsimas ja leidsidki mitu kihti kirjut marmorit Monte Altissimo alumistest kihtidest. Siis paljastasid nad tipu lähedalt, etteulatuvalt kaljult puhta, hämmastavalt kristallselge, värvilt ja koostiselt veatu raidmarmori moodustise.

«Tõsi!» hüüdis Michelangelo Bentile. «Mida kõrgemale minna, seda puhtam on marmor.»

Ta kutsus oma meeskonna kokku, pani Antõ mehed abiks, kui ta raius tipule tasase platsi, kust nad võisid murda. Marmori pind kulges tasasena ja valgena, siin oli terve marmori kalju, mis tuli lahti raiuda. Pind oli pisut kannatanud lume, tuule ning vihma käes, kuid välise kihi all oli ta absoluutselt puhas.

«Meil pole vaja nüüd muud teha,» hüüdis ta vaimustatult, «kui raiuda lahti suured pangad, mis on olnud siin maailma loomisest peale.»

«Ja viia nad siit mäelt minema,» lisas Benti, vaadates alla üle Seravezza ja Pietrasanta merele, mis oli viie-kuue miili kaugusel. «Ausalt öeldes teeb mulle rohkem muret tee kui marmor.»

Esimesed kivimurdmise nädalad läksid täiesti raisku. Michelangelo näitas meestele, kuidas karraaralased taovad kiile pragudesse ja lõhedesse, kuidas kiilud paisuvad, kuni marmor murdub ja seda on võimalik siis hiiglasuurte kangidega lahti

murda. Kuid marmor ja selle murdjad olid nagu armastajad, nad tundsid teineteise iga tuju, meelemuutust, kalduvust järele anda või vastu hakata. Marmor oli alati olnud kõvade mägimoodustiste temperamentne

568

kuninganna, kuid oma delikaatsuse tõttu ka üpris kergesti purunev. Ta oli jonnakas kalliskivi, mis nõudis hellust ja hoolitsust.

Neist asjadest ei teadnud Settignano kiviraiujad midagi. Ei teadnud paremini ka Benti ja Domenico, kuigi nad olid kujusid raiunud. Michelangelo õppis katsetades ja vigu tehes, ta kasutas ära need aastad, mil ta oli vaadanud karraaralasi töötamas rahnude kallal, püüdes omandada sugupõlvede osavuse mõne kuuga. Tema kiviraiujate meeskond tegi, mis suutis, kuid nad tegid vigu. Pietra terena, mida nad olid õppinud käsitsema, oli palju kõvem. Nad polnud ette valmistatud käsitsema säravat kivi. Ta oleks võinud niisama hästi kaasa tuua kaksteist puuseppa või seppa.

Töödejuhatajana oli Gilberto Topolino tarmu vulkaan. Ta askeldas, möllas, ründas mäge ägedalt, sundis teistelegi peale kohutava tempo. Kuid Gilberto oskas ainult põlvede vahel pietra serena ehituskive vormida. Marmori iseloom ajas ta raevu oma häbematu sitkusega, kui ta oleks pidanud olema mure nagu suhkur, ja ta lagunes jahuks tema subbia ja mazzuolo puudutusest, kui ta oleks pidanud kõva aine olema.

Tusane La Grassa kurtis:

«See on nagu pimedas töötamine.»

Töötanud nädal aega alumisel paljakul, kus Domenico ütles olevat leidnud midagi head, lõikasid nad lahti ploki, milles esines aga keerlevaid tumedaid soonerõngaid, mistõttu see oli kasutu nende eesmärkideks.

Vieri osutus suurepäraseks varustajaks, ta sai toitu ja muid tarbeid kõige odavamate hindadega ja ajas läbi väheste kuludega. Tal oli kviitung iga kulutatud dinaari kohta ette näidata, kuid kuu lõpul lohutasid ta laitmatult peetud arved Michelangelot üsna vähe. Ta polnud murdnud kasutamiskõlblikku marmorit veel ühegi tukati eest.

«Näete, Buonarroti, minu arved on ilusasti tasakaalus,» ütles Vieri.

«Aga kui palju marmorit peab mul olema, et saaksin tasakaalu sada kaheksakümmend tukatit?»

«Marmorit? Minu ülesandeks on näidata, kuhu iga skuudo on läinud.»

«Ja minu ülesandeks on saada marmorit kulude katteks.»

Nüüd oli juba juunikuu lõpp käes. Villagild ei olnud veel saatnud ülevaatajat tee ehitamiseks.

Michelangelo teadis, et maastik on järsk, ja seda tõsiasja, et suurem osa teest tuleb raiuda läbi kõva kalju, et kui seda ei alustata kohe, siis ei saa seda valmis enne, kui talvetormid ajavad mehed alla. Lõpuks saabus ehitaja: Bocca, keda kutsuti Suuks, oli

569

nooruses olnud kirjaoskamatu teetegija, kuid nii tarmukas ja auahne, et oli õppinud kaarte joonistama, teetöölisi juhtima ja lõpuks külavaheliste teede ehitamise lepinguid sõlmima. Villagild oli valinud jõhkardi, pealaest jalatallani karvase Bocca tema kuulsuse tõttu, et ta täidab lepingud rekordiliselt lühikese ajaga. Michelangelo näitas Boccale enda kavandatud teede joonistusi.

«Ma näen isegi mäge,» katkestas teda Bocca. «Kui leian hea koha, ehitan sinna ka hea tee.»

Bocca tundis oma tööd hästi. Kümne päeva jooksul oli ta kaardistanud kõige lihtsama võimaliku tee Monte Altissimo jalale. Ainuke häda oli see, et tee ei suundunud sinna, kus olid marmori leiukohad. Pärast seda kui Michelangelo oleks

oma kahekümnetonnised kivimürakad Monte Altissimo järsakult käte jõul alla lask-
nud, oleks ta veel tükk maad Bocca teest eemal olnud!

Ta nõudis, et Bocca tuleks temaga koos kõige kõrgematesse kivimurdudesse, Pollasse ja Vincarellasse, siis laskuks alla mööda neid järsakuid, mida ta peab kasutama sammaste allatioomiseks.

«Näed, Bocca, ma ei saaks oma marmorirahne kunagi alla sinu tee äärde.»

«Mina sõlmisin lepingu tee ehitamiseks Montele. Sinna ma selle ehitan.»

«Mis otstarve on teel, kui ma ei saa marmorit ära viia?»

«Mina olen tee. Sina oled marmor.»

«Kuid sinu tee teises otsas pole midagi muud kui ainult marmor,» hüüdis Michelangelo meeleheitel. «Ma pean panema kolmkümmend kata härga vankrit vedama... ma ei vea ju heinu! Kivimurrust peab välja viima parim tee. Nagu see näiteks...»

Kui Bocca oli ärritatud, kalkus ta ninasõõrmeist ja kõrvadest välja tollipikkuseid karvu. Nüüd võttis ta tuti musti karvu pihku ja silus neid.

«Sina ehitad või mina ehitan? Mitte mõlemad.»

Oli soe öö, tähed rippusid säravate kobaratena madalal mere kohal. Michelangelo kõndis mööda randa miilide viisi lõunasse, möödus magavaist küladest, heideldes oma probleemiga. Mis otstarvet oleks teel, kui ta ei saa seda mööda transportida oma marmorit? Kas ei pandaks seda temale süüks, kui ta ei saa sambaid alla mere äärde? Bocca teel ei oleks mingit väärtust, sest see ei vii kuhugi! Mis selle mehega ette võtta?

Ta võiks kaevata paavst Leole, kardinal Giuliole, Salviatile, lasta saata teise tee-ehitaja. Kuid kas võib ta olla kindel, et teine ettevõtja nõustub selle kursiga, mida tema peab paremaks? Paavst võiks koguni ütelda, et see tuleb itama terribilitä'st, et ta ei saa kellegagi läbi.

570

Kuid mis pidi ta tegema?

Ta peab ehitama tee ise!

Piinarikas oie rebestas sooja ööõhu. Ta vaatas enda ümber, nägi ainult pimedat sood enda ja mere vahel. Kuidas võib ta võtta enda peale tee-ehitamise Itaalia ühte kõige metsikumasse kolkasse? Ta polnud iial teed ehitanud. Ta oli skulptor. Mis teadis ta niisugustest asjadest? Ta satuks ohtlikku olukorda. See tähendaks, et ta peaks jälle kokku ajama uue meeskonna ja seda juhtima, kui see täidab soid, langetab puid, raiub teed kõvadesse kaljuseintesse. Ta teadis, mis paavst Leo ja kardinal Giulio ütleksid: sama, mis paavst Juhus oli ütelnud, kui ta oli võidelnud nii kibedasti, et vältida Six-tuse võlvi maalimist, ja siis teinud plaani, mis suurendas töö nelja-kordseks.

Ta oli hüüdnud Leole ja Giuliole: «Ma ei ole kivimurdja!» Nüüd tahtis ta olla insener. Leo hüüaks:

«Kuidas peab sind mõistma?»

See oli küsimus, millele ta ei suutnud vastata. Kuigi ta polnud seni veel saanud kätte mitte ühtki kasutamiskõlblikku kivi, oli ta näinud Monte Altissimo imekaunist liha. Ta teadis, et lõpuks saab ta kätte temale vajaliku raidmarmori. Kui ta seda tahab saada, siis peab tal olema korralik tee.

Kas polnud ta õppinud aastate jooksul, et kujur peab olema ühtlasi arhitekt ja insener? Kui ta suutis raiuda «Bakhose», «Pietä», «Taaveti», «Moosese», kui ta suutis kavandada paavst Juhuse mausoleumi ja San Lorenzole fassaadi, miks peaks siis viie miili pikkune tee raskem olema?

10.

Ta kasutas Seravezziasse viivaid rooplikke külateid, läks ümber põhja poole, et vältida Vezza jõge ja selle kuristikku, joonistas siis kaardile tee otse Monte Altissimo suunas, hoolimata sellest, et hiigelsuured rahnud olid tal teel ees. Ta lõi maha vaiad Sera orust Rimagno kivimajade kobarani, ületas Sera jõe madala koolme kohalt ja jätkas mööda kaldajoont ülal järsul kuristiku äärel. Kahes kohas otsustas ta pigem raiuda tunneli läbi kõva kalju, kui teha tee mäeharjale ja laskuda sealt loogeldes alla orgu tagasi. Lõpppunktiks valis ta paiga nende kahe järsaku jalal, kust ta kavatses Vincarella ja Polla kivid alla lasta

Kahe tukati eesi ostis ta saksa pähklipuu ja laskis ühel Mässa tõldsepal ehitada kaherattalise käru, mille rattad rautai; ja mil-

571

lega murtud kivi pidi veetama alla sohu Pietrasanta ja mere vahel. Ta pani kurva näoga Donato Benti tee-ehituse ülevaatajaks Pietra-santa ja Monte Altissimo kanali vahelisel teeosal. Michele sai ülesandeks soo täitmise, Gilberto Topolino jäi töödejuhatajaks Vince-rella murdu, mis oli üle nelja tuhande viiesaja jala kõrgusel Alpides ja .oli viimane võimalik paik püstise kaljuseina ääres, kuhu võis kaevata poggio kivimurdjaile tööpaigaks.

Juunikuu lõpul heitis Vieri talle sünge pilgu.

«Sa pead lõpetama oma tee-ehitamise.»

«Lõpetama ... miks?»

«Pole enam raha.»

«Villagild on rikas. Nemad maksavad kulud.»

«Olen saanud kõigest kakku ainult sada floriini. Need on otsas. Näe, kuidas arvutulbad on tasakaalus.»

«Ainuke tulp, mis ma näha tahan, on marmorist. Ja ma ei saa neid sadamasse ilma teeta.»

«Peccato. Halb lugu. Võib-olla saabub raha peagi. Seniks ...» Vieri laotas käsi ilukõnelise kaotuse märgiks, «... finito, lõpp.»

«Ma ei või lõpetada siin. Kasutage mu isiklikku raha!»

«Teie isiklikku raha? Marmoriraha? Te ei või kasutada seda tee ehitamiseks.»

«See on üks ja sama. Pole teed, pole ka marmorit. Maksa arved välja minu kaheksasaja-tukatilisest arvest!»

«Kuid võib-olla ei saa te neid iialgi tagasi. Teil pole seaduslikku õigust Villagildilt nõuda.»

«Mul pole õigust kelleltki midagi nõuda,» vastas Michelangelo käheda häälega. «Enne kui ma ei saa marmorit siit välja, ei lubas Püha Isa mind olla skulptor. Kulutage minu raha tee jaoks. Kui Villagild saadab sularaha, makske mulle tagasi!»

Päikesetõusust pimedani käis ta mägedes üles-alla, ratsutades kindlajalalisel muulal ja jälgides ehitustöö edenemist. Benti tegi kibedat tööd teel, ainult et jättis kõige raskema — kaljulõhkumise lõpuks. Gilberto oli eemaldanud mulla Vincarella marmorikihilt ja tagus pragudesse märgivaiasid. Kohalikud carradore'd, vankrite omanikud, vedasid tonnide viisi lahtisi kive sohu ja ehitasid pikkamööda aluse kaldale, kuhu Michelangelo plaanitses oma sadamat. Kuna ees oli sadakond pikka kuuma suvist tööpäeva, rehkendas ta, et jõuab mitu fassaadi peafiguuridele määratud sammast tuua alla kanali äärde laadimiskoha juurde septembrikuu lõpuks.

Juuliks oli ta Vieri arvete järgi kulutanud üle kolmesaja tukati oma kaheksasajast. Pühapäeval istus ta hommikuse missa järel Gilbertoga Ponte Stazzemese puust

käsipuudel ja päike paitas kuumalt nende paljaid selgi, kui nad vaatasid üle Stazzema küla merele.

572

Gilberto vaatas profiilis oma sõbra nägu.

«Ma tahan sulle jutustada... et sa ei oleks seal, kui nad lahkuvad ...»

«Kes lahkuvad?»

«Pooled töömeestest: Angelo, Francesco, Bartolo, Barone, Tommaso, Andrea, Bastdano. Kui Vieri nad kinni maksab, lähevad nad Firenzesse tagasi.»

«Aga miks?» Michelangelo oli kohkunud. «Neile makstakse hästi...»

«Nad kardavad. Nad usuvad, et marmor võtab neid, selle asemel et nemad võtaksid marmori.»

«See on ju rumalus! Meil on ju hea rahn käsil. See on lahti nädala pärast.»

Gilberto raputas pead. «Selles on hakanud paistma ohtrasti sooni. Esimene pool ei kõlba. Me peame kaevuma sügavamale kaljusse...»

«Kuidas?» hüüatas Michelangelo. «Ainult poole tosina mehega, kes pealegi ei tea, mis nad teevad?»

Gilberto laskis pea longu. «Andesta, Michelangelo! Ma olen petnud su lootusi. Kõigest sellest, mis ma tean pietra serena kohta, pole siin mingit kasu.»

Michelangelo asetas käsivarre ümber Gilberto longu vajunud õlgade.

«Sina oled andnud oma parima. Otsin uued kivimurdjad. Tead, Gilberto, minul pole õigust lahkuda.»

Septembri keskpaigaks olid nad valmis tungima läbi nende kolme võimsa kalju, mis nad olid senini kõrvale jätnud. Üks oli Seravezza rajal, teine kohe Rimagno taga ja kolmas seal, kus jõgi jooksis vanasse sängi. Tema tee jõuab lõpule. Ta oli uputanud sohu nii palju kivi, et sellega oleks võinud kogu Türreeni mere täita, ja taepõhi, mis oli kogu aeg vajunud ja petnud, oli lõpuks rannani valmis. Ülal Vincarellas oli tal lõpuks õnnestunud kätte saada suurepärane kivirahn, kuigi see oli maksnud liigsed kuus nädalat, mille jooksul ta oli kaevunud sügavasse mäkke, soontest mööda. Tal oli samas ka poggio teisel äärel. Kuigi mõningad uued mehed olid lahkunud nurisedes, et ta oli sundinud neid liiga kõvasti töötama, oli ta suve tulemustega rahul.

«Ma tean, Gilberto, et sinu meelest pole sellel tööl lõppu, kuid nüüd, kus me oleme loonud mõdus operandi, saame veel kätte kolm või neli sammast, enne kui sajud sunnivad meid tööd katkestama.»

Järgmisel hommikul asus ta tohutut marmorsammast järsakust

573

alla orgu laskma, mis oli kuude jooksul hästi täidetud marmorikildudega, et liugumisalus oleks sile. Köis ümbritses sammast pooltosinat ikorda laiussuunas, mitu korda pikisuunas, see vinnati puust alusrullidele, siis tõugati ja kisti poggio äärele, selle nina ulatus üle kanali ääre. Kogu tee pikkuses oli kummalegi poolele taotud maasse längu väljapoole suunduvaid tugivaiu. Samba ümber seotud köied, mis olid kinnitatud nende tugivaiade külge, olid ainsad pidemed, mille abil mehed said samba liikumist juhtida.

See liikus allapoole, hoituna umbes kolmekümnest mehest. Matkides Carrara kivimurrutööliste hüüdeid, pooliti laulvaid, pooliti hüüdvaid märguandeid, juhtis Michelangelo mehi, kes viisid telasid tagant ettepoole, kui marmor oli edasi laikudes tagumised vabaks jätnud, ja viisid nad joostes ette; samuti neid mehi, kes hoidsid vaiade külge kinnitatud köisi kõigest jõust kinni, kuni sammas oli neist möödunud, ja jooksid siis mööda jalgrada järgmiste vaiade juurde köisi kinnitama ja pidurdama. Tunnid möödusid, päike tõusis kõrgele taevasse, mehed higistasid, vandusid, pingutasid, kurtsid nälja üle.

«Me ei või teha söögipeatust,» hüüdis Michelangelo. «Marmorit ei saa kuidagi toestada. Ta võib meil käest lahti minna.»

Sammas libises mööda järsku rinnakut, meeskond pingu/tas kõigest jõust, et teda tagasi hoida, aeglustada ta liikumist. See liikus toll-tollilt edasi. Sadakond küünart, kaks, kolm, neli, viissada, laskus peaaegu kogu Monte Altissimo rinnaku pikkusele, kuni nad hilja õhtupoolikul olid ainult kolmekümne viie küünra kaugusel teest. Michelangelo võidutses. Üsna peagi libistavad nad samba laa-dimisplatvormile, millelt ta viiakse üle spetsiaalsele vankrile, mida veavad kolmkümmend kaks härga.

Ta ei saanud iial täit selgust, kuidas õnnetus juhtus. Noor elav piisalane, nimega Gino, kes kandis telasid ette, oli just põlvitanud, et .asetada tela samba esimese osa alla, kui äkki kostis häirehüüd, midagi katkes raksatades ja sammas hakkas omapead liikuma.

Hüüti: «Gino! Teelt ära! Ruttu!»

Kuid oli juba liiga hilja. Sammas veeres üle Gino, põikas Michelangelo suunas. Ta viskus üle kaljuääre ja veeres tükk maad, enne kui tal õnnestus kukkumist peatada. Mehed seisid halvatuna oma kohtadel, kui veatu sammas lisas hoogu, tormas allapoole, tabas laadimisplatvormi ja purunes teel sadadeks kildudeks.

Gilberto kummardus Gino kohale. Veri värvis marmoriga kaetud rinnakut. Michelangelo põlvitas poisi kõrvale.

«Ta kael on murdunud,» ütles Gilberto.

«On ta veel elus?»

«Ei. Ta sai silmapilkselt surma.»

574

Michelangelo kuulis kõrvus sarve kaeblikku häält, mis kajas mäetipult teisele. Ta võttis Gino surnukeha oma sülle, komberdas pimesi mööda valget rinnakut alla. Keegi tõi ta muula laadimispai-galt. Michelangelo läks muula selga, hoidis Gino't edasi süles. Ka teised ühinesid Seravezzasse suunduva matuserongkäiguga.

11.

Poisi surm rõhus raskelt Michelangelo südametunnistust. Ta heitis voodisse, ta süda valutas. Paduvihmad ujutasid piazza üle. Kogu töö lõpetati. Vieri sulges oma raamatud. Mehed läksid koju tagasi. Michelangelo arved näitasid, et ta oli kulutanud kolmkümmend tukatit lisaks sellele kaheksasajale tukatile, mis talle oli antud aasta algul marmori ostmiseks. Ta ei olnud laadinud ainsatki rahnu. Ainuke lohutus oli see, et hulk karraaralastest kivimurdjaid ja kivimurruomanikke võttis Gino matustest osa.

Apteeker Pelliccia pistis oma käsivarre Michelangelo käevangu, kui nad surnuaialt lahkusid.

«Me tunneme sügavat kurbust, Michelangelo. Poisi surm tõi meid mõistuse juurde. Me kohtlesime teid halvasti. Kuid ka meie oleme kannatanud, kuna me oleme kaotanud palju lepinguid vahenda j ailt ja kujureilt, kes ootavad, et saavad osta marmorit paavsti kivimurdudest.»

Nüüd viisid Carrara laevamehed Firenze sadamasse tema kivid, mis ikka veel ootasid Carrara rannal.

Ta oli mitu nädalat haigena maas. Tulevik tundus süngemana kui tinahall taevas. Ta oli läbi kukkunud temale usaldatud ülesande täitmisel, kulutanud avansiks antud raha, kasutanud aasta viljatult. Mis saab nüüd edasi? Ei paavst Leol ega kardinal Giuliol polnud kuigipalju kannatlikkust patustajate suhtes.

Alles ta sõbra Salviati kiri oktoobri lõpul aitas ta uuesti jalule:

«Olen kurb kuuldes, et te olete nii mures selle sündmuse pärast. Niisuguses ürituses võib oodata palju hullemaidki õnnetusi. Uskuge mind, et teil ei saa olema puudust millestki ja jumal tasub teile selle õnnetuse. Pidage meeles, et kui lõpetate selle töö, on linn teile ja kogu tele perele tänuvõlglane ja on seda edaspidigi, igavesti. Suured ja ausad inimesed saavad õnnetustest rohkem julgust ja muutuvad tugevamaks.»

Hirm, et paavst ja kardinal mõistavad teda hukka ebaõnnestumise pärast, kadus, kui Buoninsegni kirjutas talle Roomast:

575

«Püha tsa ja Tema Kõrgeaulisus on väga rahul, et marmorit on nii palju. Nad soovivad, et asja kiirustataks niipalju kui võimalik.»

Mõni päev hiljem ratsutas ta üksinda oma tee lõpuni, ronis siis Monte Altissimole Vincarellale. Päike oli tulnud välja, õhk täidetud sügislõhnadest. Kivimurrus leidis ta puust kuuris tööriistu, ta märkis vertikaaljoontega vasara ja raske peitli abil ära need neli sammast, mis tuleb mäest kohe lahti murda, kui ta saab kivimurd-jatega tagasi tulla. Ta pöördus tagasi Pietrasantasse, pani oma vähesed isiklikud asjad sadulataskusse ja läks mööda rända Pisasse, ratsutas siis läbi laiuva Arno oru, kuni taevarannal ilmus nähtavale kauge Duomo.

Firenzes teati õnnetusest, kuid ainult kui juhuslikust õnnetusjuhtumist. Kuigi mõned tagasi tulnud töölised olid kurtnud, et ta sundis neid tegema liiga rasket tööd, kiitsid teised teda kiiruse eest, millega ta oli lõpetanud tee ja murdnud Pietrasantast esimesed marmorirahnud. Ta oli veel liiga kohkunud, et oleks võinud üritada isegi lihtsamat raiumist. Sellepärast asus ta kasulikuma töö kallale, ehitama uut ateljeed maatükile, mille ta oli ostnud Via Mozzalt. Seekord ei kavandanud ta maja, mille juurde kuulus tööruum, vaid üsna ruumika, kõrge laega ateljee, millele oli lisatud paar väikest eluruumi.

Kui ta plaan muutus liiga suureks krundi jaoks, läks ta Fattucci, Santa Maria del Fiore kaplani juurde ja püüdis taas krundi taga olevat maatükki enda kätte saada. Kaplan vastas:

«Paavst on välja andnud bulla, milles öeldakse, et kõik kiriku maad tuleb müüa võimalikult kõrgema hinnaga.»

Ta pöördus koju ja kirjutas kardinal Giuliole: «Kui paavst juba annab välja niisuguseid bullasid, mis õigustavad vargust, siis palun Teie Kõrgeaulisust anda minulegi selline õigus.»

Kardinal Giulio sai nalja, kuid Michelangelo pidi lõpuks ikkagi maksma täie hinna lisamaatüki eest. Ta süvenes maja ehitamisse orkaanihooga, palkas töömehi, ostis laudu ja naelu Puccionelt, puusepalt, mörti Ugolinolt, pottsepalt, katusekive Masolt, kuuse-puitu Capponilt. Ta palkas contadino'd endale liiva, kruusa ja kive tooma, valvas töö juures kogu päev. Õhtuti pidas ta arveid niisama täpselt nagu Vieri oli pidanud raamatut Pietrasantas, märkis üles nende tunnistajate nimed, kes olid juures, kui ta maksis Talosile kivist aknaraamide kohaleasetamise eest, Baggianale liiva toomise, Pontile viiesaja suure tellise eest, lesele, kes elas naabruses, tema tulemüüri eest.

Püüdes kordki olla niisama hea ärimees nagu Jacopo Galli, Balducci ja Salviati oleksid soovinud, võttis ta põdura Buonarroto

572

käest enda hoolde nende tagasihoidlike tulude loetelud, mis ta oli saanud aastate jooksul ostetud kinnisvaradest...

Alljärgnevas olen märkinud tulud, mis olen kolme aasta jooksul saanud podere'st, mida on harinud Bastiano, keda kutsutakse Baleneks (Vaalaks), ja podere'st, mille olen ostnud Piero Tedaldilt. Esimesel aastal: kakskümmend seitse vaati veini, kaheksa vaati õli ja neli vakka nisu. Teisel aastal: kakskümmend neli vaati veini, õli mitte, kaheksa vakka nisu. Kolmandal aastal: kümme vaati õli, kolmkümmend viis vaati veini, viis vakka nisu.

Talv oli pehme. Veebruarikuu lõpuks oli telliskatus laotud, uksed ees, kõrged põhjapoolsed aknad raamitud, pronksivalaja oli toimetanud neli pronksist tali ateljeesse. Ta tõi pooltosinat üheksa jala kõrgust Carrara marmorirahnu Juliuse haua jaoks Arno rannal olevast laost, asetas need lähemaks uurimiseks püsti. Ateljee valmis, pidi ta Pietrasantasse tagasi minema, murdma kive, mida tal oli tarvis San Lorenzo fassaadi jaoks. Siis võis ta asuda Via Mozzale aastaiks, tegema keskendunult tööd Medicitele ja Roveretele.

Ta ei palunud Gilberto Topolinot tulla tagasi kivimurdu, mis oleks olnud ebaõiglane, kuid enamik teisi nõustus tulema temaga koos. Ka uus rühm kivimehi. Nad ei kartnud enam Pietrasantat, vaid neile tundus, et nüüd, kus tee oli valmis ja murrud avatud, oli raskem töö juba seljataga. Ta viis Firenzest kaasa vajalikud töö-riistad: vastupidavad köied, vasarad ja peitlid. Kuid teda vaevas ikka veel selgitamata õnnetus, mis oli tapnud Gino. Ta leiutas abinõusid, kuidas kinnitada kivi pinnale raudrõngaid, millest mehed said tugevamini kinni hoida kivi järsakust alla laskmisel. Lazzero ütles, et ta võiks teha rõngad oma sepikojas. Michelangelo saatis Benti Pisasse ostma parimat rauda, mida ta leiab.

Kiiresti eraldasid nad marmori mäest, lasksid kivid veereda poggio'le. Paavst oli õigesti informeeritud: siin leidus suurepärast marmorit nii palju, et seda oleks jätkunud kogu maailmale tuhandeks aastaks. Ja nüüd, mil valged seinad olid paljastatud, kõik lahtine muld, kalju, savi ja kivipraht kahe tecchiaioli poolt kõrvaldatud, andsid kristalsed kaljud ohtrat saaki.

Ta kõhkles, kas lasta marmorisambad alla ilma raudhaarmeteta, kuid Pelliccia tuli kivimurdusid vaatama ja soovitas tal kahekordistada tee äärel olevate vaiade arvu, millesse teibad kinnitati, kasutada tugevamaid köisi ja tõkestada sammaste allapoole libisemist telade arvu vähendamisega.

Õnnetusi enam ei juhtunud. Järgnevail nädalail juhtis ta viis suurepärast kivi mööda vagu alla vankrite juurde, kolmkümmend

577

kaks härga vedasid need teed pidi mööda Seravezzast, Pietrasantast, üle soo rannale välja. Seal juhiti madalad pargased kalda lähedale, nende tekid kaeti liivaga, kuni nad vajusid sügavale vette. Sambad tõsteti liivatäidisele, siis uhuti liiv minema uhteaukude kaudu, kuni marmor istus kindlalt tekil.

Aprilli lõpuks sai Lazzero rõngad valmis. Michelangelo, kes oli vaimustatud oma marmorirahnude hunnitust ilust, tundis kergendust sellestki julgeatusabinõust. Kui kuues sammas oli valmis allalaskmiseks, hoolitses ta selle eest, et raudrõngad kinnitataks kõvasti kivisse, nii et suurt raskust oleks saanud talitseda vähema arvu köitega.

See parandus aga kujunes talle peaaegu saatuslikuks. Poolel järsakul purunes üks rõngas, sammas hakkas libisema ja võttis nii metsiku hoo, et hüppas üle järsaku ääre ja sööstis Monte Altissimo kõige järsemast kallakust alla jõkke, purunedes selle kivises sängis tükkideks.

Toibunud hetkelisest jahmatusest, nägi Michelangelo, et keegi polnud vigastada saanud, ja uuris siis purunenud rõngast. See oli tehtud halvast rauast.

Ta ronis kiiresti üles mööda järsakut, võttis raske vasara ja lõi sellega Lazzero tehtud kraanade raudühendusi. Need purunesid tema löökide all nagu kuiv savi. Oli ime, et kogu rühm polnud juba ammu surma saanud.

«Benti!»

«Jan?»

«Kust see raud on ostetud?»

«... Risast... nagu käskisid.»

«Ma andsin sulle raha, et ostaksid parima. Siin pole rauda sellegi võrra kui noarootsus.»

«...Ma ...ma palun andeks...» kogeles Donato Benti. «Kuid ma. . ma ei käinud seal ise. Lazzero käis. Usaldasin teda.»

Michelangelo pöördus kuuri poole, kus sepp tõmbas ääsi lõõtsa.

«Lazzero! Miks sa ei ostnud parimat rauda, nagu ma käskisin?»

«... See oli odavam ...»

«Odavam? Sa võtsid minult täie hinna.»

Lazzero kehitas õlgu. «Mah! Mis siis sellest? Igamees kasutab võimalust, kui saab paar skuudot teenida.»

«Paar skuudot! Ja sada tukatit väärt sammas puruneb! Ja iga siin töötava mehe elu oli ohus. Kuidas võisid sa olla nii... nii ahne?»

Lazzero kehitas taas õlgu, ta ei teadnud, mis tähendas «ahne».

«Mis on kaotatud? Üks sammas. Siin on veel tuhandeid täiesti samasuguseid. Kaeva uus välja!»

578

Kohe kui uudis jõudis Vatikani ja jõuti saata käskkiri Villagildile, kutsuti Michelangelo Firenzesse. Üks Duomo töödejuhatajaid saadeti tema asemele.

Michelangelo ratsutas Firenzesse järgmisel päeval hilja õhtupoolikul. Ta pidi ilmuma kohe kardinal Giulio juurde Medicite paleesse.

Palee oli leinas. Madeleine de la Tour d'Auvergne, kes oli abiellunud Piero poja Lorenzoga, oli surnud nurgavoodis. Lorenzo oli tõusnud haigevoodist, et ratsutada Medicite Carreggi villast Poggio Caianosse, jäänud palavikku ja surnud just eelmisel päeval. Seega oli kadunud viimanegi Cosimo de' Medici seaduslik meespoolne pärija, kuigi järel oli veel kaks ebaseaduslikku Medicit: Ippolito, kadunud Giuliano poeg, ja Alessandro, kes kuulujuttude järgi öeldi olevat kardinal Giulio poeg.

Palees oldi kurvad ka sellepärast, et liikus kuulujutt, nagu oleks Leo pillavus Vatikani peaaegu pankroti äärele viinud. Teda finantseerinud Firenze pankurid olid suurtes raskustes.

Michelangelo pani selga puhtad riided, võttis arveraamatu kaasa ja kõndis läbi oma armastatud Firenze tänavate, üles mööda Via Ghibellinat kuni Via del Proconsoioni, Duomost mööda Vesimelonite tänavale, kus vasakule jäi Viie lambi maja, Via de' Calderaile, kus asusid vasesepad ja turvikutegijad, üle Via Larga Medicite paleesse. Kardinal Giulio, kelle Leo oli saatnud kohale ohje pihku võtma, pidas parajasti hingemissat Benozzo Gozzoli kabelis. Kui see oli lõppenud ja kõik olid lahkunud, väljendas Michelangelo oma kaastunnet noore Lorenzo surma puhul. Kardinal ei paistnud teda kuul-vatki.

«Teie Armulikkus, miks te mu tagasi kutsusite? Mõne kuu pärast oleksin saanud kõik üheksa hiigelsammaat Pietrasanta rannale.»

«Marmorit on praegu juba küllalt.»

Michelangelot hirmutas kardinali hääle vihane alatoon.

«Küllalt...? Ma ei mõista.»

«Me loobume San Lorenzo fassaadist.»

Michelangelo kahvatas ega saanud sõnagi suust.

Giulio jätkas: «Duomo põrand vajab uut katet. Kuna Duomo ja Villagild maksid tee kinni, on neil täielik õigus marmorile, mille te olete murdnud.»

Michelangelo tundis, nagu oleks kardinal kõndinud üle tema mahapaisatud keha sõnnikuste saabastega.

«Katta Duomo põrand? Minu marmoriga? Kauneima raid-marmoriga, mis on kunagi murtud? Miks te alandasite mind niiviisi?»

579

Kardinal Giulio vastas jäiselt: «Marmor on marmor. Seda tuleb kasutada selleks, mis parajasti vaja. Praegusel hetkel vajab katedraal põrandasillutamiseks plaate.»

Michelangelo surus käed rusikasse, et värisemist peatada, silmitses Gozzoli Il Magnifico ja tema venna Giulio imekaunist portreed kabeli seinal.

«Sellest on nüüd peaaegu kolm aastat, kui Tema Pühadus ja Teie Armulikkus kõrvaldasid mu Rovere hauakambri tööst. Kogu selle aja jooksul pole ma saanud raiuda tolligi marmorit. Kahest tuhandest kolmesajast tukatist, mis te mulle saatsite,, olen ma kulutanud tuhat kaheksasada marmorile, kivimurdude rajamiseks ja tee-ehituseks. Paavsti juhiste kohaselt olen Juliuse haua marmori laevaga siia saatnud, et võiksin seda raiuda samal ajal, kui töötan San Lorenzo fassaadi kallal. Nüüd pean nad saatma Rooma, kusjuures tagasisaatmine läheb muile maksma rohkem kui see viiesaja-tukatiline vahe! Seejuures jätan arvestamata puurnudeli väärtuse, mille tegin. Ma ei arvesta kolme aastat, mis ma olen raisanud selle tööga, ei rehkenda seda suurt solvamist, mis mulle osaks sai, kui algul toodi mind siia seda tööd tegema ja siis võeti see minu käest ära; ma ei rehkenda oma maja Roomas, mille ma maha jätsin ja kus marmor, mööbel ja suurtes joontes valmis raiutud kujud on kannatanud veel viiesaja tukati eest. Ma ei rehkenda kõiki neid; üksikasju ega minule osaks saanud hirmsaid kahjusid. Nüüd soovin vaid üht: olla vaba.»

Kardinal Giulio kuulas hoolikalt Michelangelo kaebuste loetelu. Ta kõhn, sile nägu süngestus.

«Püha Isa vaatab need asjad omal ajal läbi. Oled vallandatud.»

Michelangelo komberdas läbi saali, ta jalad viisid ta sellesse tuppa, mis oli olnud Il Magnifico studiolo. Ta lükkas ukse lahti, astus sisse, vaatas ruumis ringi ja hüüdis valjusti Lorenzo ammu lahkunud vaimule:

«Olen hukkunud.»

ÜHEKSAS RAAMAT SÕDA

Kuhu läheb mees, kui ta on hävitatud? Kuhu mujale kui tööle. Ta lukustas ateljee ukse, asetas tosina kivitahke nagu relvastatud sõdurid ümber seinte oma rahu valvama.

Uus ateljee oli lausa rõõm: lagi kolmkümmend viis jalga kõrge, suured aknad põhja poole, ruumi jätkus küllalt, et raiuda ühtaegu mitut hauamonumendi-kuju. Siia paika — oma tööruumi — kuulus ka kujur.

Kuna ta oli teinud Metello Variga Roomas lepingu, et valmistab «Ülestõusnud Kristuse», otsustas ta asuda kõigepealt selle ainulaadse kuju kallale. Ta joonistav käsi ilmutas, et ta ei oska «Ülestõusnud Kristust» kavandada, sest tema mõtetes ei olnud Kristus iial surnud. Ei olnud toimunud mingisugust ristilöömist ega hauda-laskmist; keegi ei saanud tappa jumala poega; ei Pontius Pilatus ega kõik Galileesse paigutatud Rooma leegionid. Kristuse pingul soontega lihaselised käsivarred hoidsid risti kergesti, selle põikpuu oli liiga lühike, et sellele oleks võinud naelutada meest või

isegi last. Sümbolid — poeetiliselt paindunud bambusritv, äädikasse kastetud käsn — olid olemas, kuid tema valges marmoris ei olnud mingisuguse tusa märki, midagi ei meenutanud katsumust. Ta kõndis Via Sant' Antonio Keskturu kaudu Santa Maria Novellasse, läks kooritoolide juurde ja vaatles Ghirlandaio tugevat Kristust, kellele ta oli joonistanud visandid. Ta ei olnud kunagi uskunud, et vaimsus peab olema nõrk või ilus.

Väike savimudel võttis ta käte all kergesti kuju, siis sai ateljee ristsed: esimesed valged killud lendasid ja tundusid Michelangelole niisama puhtana nagu pühitsetud vesi. Vanad sõbrad Bugiardini, Rustici, Baccio d'Agnolo tulid pühitsema ateljee valmimist. Granacci kallas chianti't, tõstis klaasi ja hüüdis:

«Ma joon kolme hingusele läinud aasta auks. Requiescat in pace. Nüüd joogem aga tulevaste aastate auks, millal kõik need uljad kivid tärkavad ellu. Beviamol»

«Auguri! Proosit!»

Kolmeaastase paastu järel purskus «Ülestõusnud Kristus» oma rahnust esile. Olles veennud Varit nõustuma alasti figuuriga, võlus ta peitel välja proportsionaalse kehaehitusega mehe, kelle pea vaatas lüüriliselt allapoole, näol Jeesuse lembe ja rahulik, kuid mehelik ilme, mis tundus ütlevat kõigile, kes teda vaatasid:

«Uskuge jumala headusse! Mina olen oma ristilt üles tõusnud.

581

Ma olen selle võitnud. Nii võite teiegi oma risti võita. Vägivald möödub, armastus jääb.»

Kuna kuju tuli transportida Rooma, jättis ta tugimaterjali vasaku käsivarre ja torso ning kahe jala vahele; samuti ei proovinudki ta viimistleda juukseid, sest need oleksid võinud puruneda, või anda näole kõrgläigei, mis võidi teel ära kriimustada.

Samal päeval, kui kuju saadeti laeval Rooma, tuli Soggi ateljeesse külla. Ta oli peaaegu välja pakatamas oma kitsast punasest vorstitaolisest nahast.

«Michelangelo, ma pidasin just praegu maha ülemaailmsed kujuraiumise võistlused.»

«Ohoo! Ja kus sa nad pidasid?»

«Oma peas. Ma olen õnnelik, kui võin ütelda, et sina võitsid need.»

«Mis ma võitsin, Soggi?»

«Õiguse raiuda vasika minu uue lihapoe ette.»

«Marmorist?»

«Muidugi.»

«Soggi, lubasin iseendale, et ma ei raiu iial ühtki vasikat millestki muust kui ainult puhtast kullast. Samasuguse nagu see, mida heebrealased kummardasid, kui Mooses Siinai mäelt alla tuli.»

Soggi silmad läksid pungi. «Kullast! See oleks alles pilt! Kui õhukeselt me võiksime ta üle kullata?»

«Kullata? Soggi, ma olen jahmunud. Kas sa katad oma vorstid ainult lihakihiga? Et olla su kaupluse vastu õiglane, peab vasikas olema läbini kullast, koonu otsast kuni viimse sabakarvani.»

Soggi nägu tilkus higist ja ta hüüdis:

«Kas sa tead ka, kui palju see maksma läheb? Oma miljon floriini.»

«Aga see teeks su kuulsaks.» Soggi raputas murelikult pead.

«Ei maksa riknenud liha taga nutta. Ma korraldan kohe uued võistlused. Sina ei ole kõlblik osa võtma!»

Michelangelol oli teenimise väljavaateid lähemail aastail üpris vähe, sest «Ülestõusnud Kristus» tõi talle sisse vähem kui kakssada tukatit, ja Juhuse hauamonumendi kujud õlid ette kinni makstud. Ent ta oli ikka veel ainuke perekonna

tugi. Tema vennal Buonar-rotol oli nüüd kaks last ja kolmas tulemas. Buonarroto oli haiglane, töötas vähe. Giovansimone veetis oma päevad küll villakaupluses, kuid tal polnud ärivaimu. Ta vend Sigismondo polnud saanud ettevalmistust muuks ametiks kui ainult sõjaks. Kui Lodovico haigestus, tuli kogu aeg arsti ja apteekri arveid. Sissetulek taludest näis kokku kuivavat. Ta pidi oma väljaminekuid kärpima.

582

«Buonarroto, nüüd, mil ma olen tagasi Firenzes, kas poleks sinu arvates parem, kui sa kulutaksid oma aja minu asjade korrashoidmiseks?»

Buonarroto oli masendatud. Ta nägu läks halliks. «Sa tahad meie poe sulgeda?»

«See ei too raha sisse.»

«Ainult sellepärast, et olen olnud haige. Niipea kui ma paranen, võin käia iga päev äris. Mida hakkaks Giovansimone peale?»

Ja Michelangelo mõistis, et äri on tarvilik, selleks et säilitada Buonarroto ja Giovansimone seltskondlikku seisundit. Sellega jäävad nad kaupmeesteks, ilma selleta oleksid nad ülalpeetavad, kes elavad oma venna kulul. Ta ei tohtinud teha midagi, mis oleks kahjustanud tema perekonna head nime.

«Sul on õigus, Buonarroto,» ütles ta ohates. «Kauplus hakkab veel kunagi raha sisse tooma.»

Mida kõvemini ta lukustas oma ateljee ukse välismaailma sissetungi ees, seda ilmsemaks sai, et mured on inimese loomulik olukord. Temani jõudsid uudised, et Leonardo da Vinci on surnud Prantsusmaal, oma kaasmaalaste poolt hüljatuna ja põlatuna. Sebastianolt Roomast tulnud kiri kõneles, et Raffael on haige ja väsinud ning et ta peab üha rohkem oma tööst õpipoiste kätte andma. Medicitel oli raskusi. Alfonsina, kellel oli tekkinud kasvaja poja ja Firenze valitsemise kaotuse pärast, sõitis Rooma surema. Paavst Leo poliitiline otsustusvõime oli osutunud ebapädevaks, kui ta toetas Prantsusmaa Francois I-st Karl V vastu, kes oli äsja valitud Hispaania, Saksamaa ja Madalmaade Püha Rooma riigi keisriks. Saksamaal trotsis Martin Luther paavsti ülemvõimu ja hüüdis:

«Ma ei tea, kas ristiusk võib sallida muud universaalset kirikupead maa peal kui... Kristust.»

Sulgenud end nädalateks müüride vahele, võttis Michelangelo osa «Katlaühingu» lõunasöögist. Granacci tuli ateljeesse, nii et nad võisid koos Rustici juurde minna. Granacci oli pärinud perekonna varanduse ja elas ranges auväärsuses naise ja kahe lapsega esivanemate majas Santa Croce kvartalis. Kui Michelangelo imestas Granacci innustust äriasjade vastu, vastas Granacci kuivalt:

«Iga sugupõlv peab perekonna varandust valvama.»

«Võib-iolla muutud sa tõsiseks ka oma talendi suhtes ja hakkad maalimagi.»

«Nojah... talent. Sa pole oma talenti hooletusse jätnud ja näed ise, mis sa oled pidanud kannatama. Ma hoolitsen praegugi usinasti elunautimise eest. Mis muud jääb mul üle pärast aastate möödumist? Kibedad mälestused?»

583

«Kui mul ei ole pärast aastate möödumist häid kujusid ette näidata, siis on mu mälestused tõesti kibedad.»

Rusticil oli ikka seesama ateljee Via della Sapienzal, kus nad olid pühitsenud «Taaveti» tellimust. Minnes üle Piazza San Marco, nägi Michelangelo tuttavat kogu. Tal tuli nõrkus peale, ta haaras: tugevasti Granacci käsivarrest. See oli Torrigiani, kes kõneles üheksateistkümneaastase kullassepa ja kujuri õpipoisi Benvenuto Celliniga, naerdes südamlikult ja laiutades käsi. Nad olid vaevalt jõudnud Rustici juurde, kui astus sisse Cellini ja tuli otseteed Michelangelo juurde:

«See Torrigiani on elajas! Ta jutustas mulle, et te käisite kunagi Carmine kirikus Masacciolt joonistamist õppimas, ja et ühel päeval, kui te nanrisite teda, andnud ta teile niisuguse hoobi vastu nina, et tundnud luu murdumist nukkide all.»

Michelangelo nägu läks punaseks.

«Miks te kordate mulle seda lugu, Cellini?»

«Sellepärast, et tema sõnad äratavad minus niisuguse viha selle mehe vastu, et kuigi ma kavatsesin minna temaga Inglismaale — ta otsib praegu abilisi seal saadud tellimuste jaoks —, tean nüüd, et ma ei suudaks taluda tema nägemist.»

Oli meeldiv teada, et tal on sõpru ja teisi firentselasi, kes on ühingus tema poolt. Ta oli soovitanud Jacopo Sansovinole tähtsa tellimuse Pisas, ja Jacopo oli andestanud talle, et ta polnud lubanud tal osa võtta praegu juba surmale suikunud fassaadi kavandamisest. Ka Baccio d'Agnolo oli saanud kuulsaks oma puurnosaiikidega. Bugiardini oli saanud Palla Rucellailt tellimuse valmistada Püha Katariina märtrisurma-teemaline altarimaal Santa Maria Novellasse, aga joonistamine valmistas talle raskusi. Michelangelo oli veetnud mitugi õhtut vana sõbra seltsis, joonistades söega piirjooned kavandile, millesse kuulus ette- ja tahapoole langevaid haavatuid ja surnuid, kes olid alasti, ja kõik valguse ja varju nüansid paistsid nende tugev ail kehadel.

Ainuke ebakõla oli Baccio Bandinelli, kes ei tahtnud vaadata Michelangelo poolegi. Michelangelo uuris meest, kes oli võidelnud tema vastu juba Perugino tülist peale. Ta oli kolmekümne ühe aastane, ta nina oli traaitpeenike seljalt, kuid lai sõõrmate kohalt; raskete laugudega silmad, mis olid petlikult ükskõiksed, ja Toskaanas kõige kergemad, kõige nobedamini kõnelevad huuled. Ta oli saanud mitu tellimust Medicitelt. Kardinal Giulio oli talle hiljuti andnud teha Kerberose ja Orfeuse.

«Miks ta ei saa mulle andestada?» küsis Michelangelo Granaccilt. «Kas sellepärast, et ta hävitas «Suplejate» kartongi?»

«Sellepärast, et sina sündisid, elad, hingad ja raiud. Juba see

584

paljas tõsiasi, et on olemas niisugune isik nagu Michelangelo Buonarroti, mürgitab tema õhku. Ta arvab, et kui sind poleks olemas, oleks ta esimene marmorimeister Itaalias.»

«Kas ta oleks?»

«Ta tegi valmis uskumatu «Heraklese ja Cacuse» plätserdise Signoria ringhiera'le. Kuid ta on osav kullassepp ja Medicite soosik, sest ta isa päästis nende kuldserviisi riisumise ajal. Sinust saagu niisama halb skulptor, nagu tema, või temast niisama hea skulptor nagu sina! Midagi sellest vähemat ei rahulda teda iialgi.»

Agnolo Doni, kellele ta oli maalinud «Püha perekonna», oli pressinud enda ühingu mitteametlikuks liikmeks, kandes mõningate nende kallimate pidude kulud. Sedamööda, kuidas Michelangelo kuulsus kasvas, oli kasvanud ka kuulujutt nende sõprusest. Doni jutustas, et nad olid olnud Santa Croce jalgpallimeeskonna võitmatu paar; Michelangelo olevat elanud samapalju Doni kodus kui omaski; Doni olevat teda julgustanud kunstnikuks hakkama. Nüüd mõistis Michelangelo, et levitanud ja rääkinud neid jutte viisteist aastat, oli Doni hakanud isegi neid uskuma. Kui ta jutustas Aristotile da Sangallole, et ta oli kord hilja õhtul murdnud ühe palee tagaukse lahti ja hoidnud küünalt, kui Michelangelo oli joonistanud maha freskot, mida selle omanikud olid keelanud kopeerida, pilgutas Granacci Michelangelole silma ja ütles sihilikult ve-nitades:

«Küll on aga tore lugu, Michelangelo. Miks sa ei ole mulle sellest iial varem kõnelnud?»

Michelangelo naeratas virilalt. Ta ei võinud Donit avalikult valelikuks nimetada. Mis kasu oleks sellest olnud? Parem oli oma edu silmas pidada.
Kuud aga kulusid: ta töötas nelja üheksa jala kõrguse kivirahnu kallal üheaegselt, luues skulptuurseid vorme iga kivirahnu ühes nurgas, pööras nad siis ümber ja asus teise poole kallale.
Neist kujudest pidi tulema osa hauamonumendi jaoks kavandatud orjateemast. Tahtes täpselt ära märkida lihaselised kehavormid, mõõtis ta ära anatoomiliste piirkondade vahemaad ja lõi laiapealisi pronksnaelu marmori välispinda. Ta käis, kaeverd käes, ümber sammaste ja tegi täkkeid sinna-tänna, tärkis pindu, et tutvuda kivi tihedusega. Kui ta alustaks üksikasjalikku tööd mõne osa kallal, siis teaks ta, kui palju marmorit on selle taga. Ainult vasara ja kaeverdiga sai ta selgusele selle sisemisest kaalust, sügavusest, kuhu ta võis enda sisse närida.
Ta nägi oma kujurisilmaga skulptuuri üksikasju. Tema peas ei olnud need neli erinevat figuuri, vaid ühise kujutluse osad: unine
585
noor hiiglane, kes püüab end vabastada aja kivisest vangistusest; ärkav hiiglane, kes tungib välja oma mägikestast, Atlas, kes on küps aastatelt, jõult ja tarkuselt ning hoiab jumala maad oma õlgadel, ja habemik hiiglane, vana ja väsinud, valmis loovutama maailma noorele hiiglasele jätkuvas sünni ja surma ringkäigus.
Ta elas ise niisama kaugel väljaspool aja- ja ruumimaaiirna' nagu need pooljumalad, kes väänlesid ja keerlesid piinatuna, et pääseda välja neid ümbritsevatest kivitahkudest. Ta raius väsimatult sügis- ja talvepäevad läbi, hoidis soojust ülal kaminatule abil, sõi veidi suppi või vasikaliha, kui Monna Margherita tõi talle seda kruusis, heitis täies riides voodisse, kui ei jaksanud enam jälgida mulgusti või küüspeitli jälgi. Ta ärkas virgena paari tunni pärast, asetas küünla mütsi külge ja jätkas töötamist, raius oma figuuride esikülge, puuris auke säärte vahele, modelleeris teravate peitlitega nelja keha, ning hoidis iga kuju ühes ja samas tööfaasis.
Kevadeks olid neli ori-hiiglast eluvõimelised. Kuigi noore hiiglase keha oli alles kinni selle marmori üsas, millest ta oli sündimas, ja jalad vormimata, ja ainult näo äärjooned paistsid peast, mida kaitses ülestõstetud käsivars, elas keha siiski oma anatoomilises raskuses, veri ringles selles. Atlas, kelle pea oli täielikult kõva marmori sisemuses ja kes hoidis oma pead ülal hiiglaslike käsivartega, nagu rippuvat kaljurahnu, milles tuksus elu, koges sügavasti maailma raskust, mida ta kandis. Habemik hiiglane, selg ja tuharad ristviirutatud, nõjatus raskelt alusele, mida kae-j verdi õelad hoobid sügavalt narmastasid. Ärkava hiiglase pea olil vägivaldselt ühele poole tõukunud, ta käsivarred olid paiskunud välja jõulises liigutuses, üks jalg ägedasti põlvest painutatud, teine] veel kivisse mattunud.
Kui ta seisis oma «Hiiglaste» keskel, üheksa jala kõrguste sammaste hulgas, tundis ta end kääbusena. Ent kõik neli alistusid suuremale jõule, tema kujundavale tahtele, lendlevale vasarale ja peitlile, mille abil ta lõi neli paganlikku jumalat, kes pidid kandma kristliku paavsti hauda. Granacci hüüatas:
«Sa oledki juba tasa teinud kolm kivimurrus kaotatud aastat. Aga kust nad tulevad, need salapärased olendid? Kas on need muinas^kreeka Olümpose elanikud? Või vana testamendi prohvetid?»
«Iga kunstiteos on autoportree.»
«Neis on kohutav tundelaeng. Ma nagu peaksin ennast peegeldama nende lõpetamatuis vormides, täiendama neid oma mõtete ja tunnetega.»
586
Kui Granacci ei mõtelnud sellega, et Michelangelo oleks pidanud oma neli hiiglast pooleli jätma, siis paavst Leo ja kardinal Giullo mõtlesid küll. Nad otsustasid ehitada

San Lorenzosse käärkambri, kuhu tahtsid matta oma isa Il Magnifico ja tema venna Giuliano. Selle uue käärkambri seinu oli juba alustatud varem kahel korral. Michelangelo möödus müürseppadest ilma nende poole vaatamata, sest tal'polnud mingit kavatsust end segada Medicite uude, surnult sündinud plaani. Piinlikkust tundmata selle üle, et nad olid tühistanud temaga fassaadi ehitamise lepingu, saatsid paavst Leo ja kardinal Giulio, kes olid tagasi pöördunud Vatikani ja jätnud Cortona kardinali Firenzet valitsema, Salviati Michelangelo juurde uuele capeüa'le skulptuuride valmistamist pakkuma.

«Ma pole enam nende skulptor,» hüüdis Michelangelo, kui Salviati ilmus tema ukselävele. «Baccio Bandinelli on nüüd sel kõrgel kohal. Aasta lõpuks on mul need neli vangi kivist väljas. Veel kaks aastat samasugust tööd ja ma võin lõpetada Juhuse hauamonumendi, ta kokku panna ja lepingu täita. Rovere perekond võlgneb mulle siis umbes kaheksa tuhat viissada tukatit. Kas te teate, mis see tähendab inimesele, kes pole neli aastat ainsatki skuudot teeninud?»

«Teie vajate Medicite heatahtlikkust.»

«Ma vajan ka raha... mida ma Medicitelt ei saa. Nad peavad mind ikka veel viieteistkümneaastaseks poisikeseks, kellele jäetakse pesulauale iga nädal kolm floriini taskurahaks.»

Sedamööda, kuidas käärkambri seinad kerkisid, sedamööda kasvas ka Medicite surve. Järgmine ettepanek tuli Roomast Sebastiano kirja kaudu.

Michelangelo jätkas oma «Hiiglaste» raiumist, noore hiiglase põlvest painutatud, pingel jalga, habemiku hiiglase lühikesi, puutüve meenutavaid jalgu, mida aheldasid nahkrihmad, tema endasse kapseldunud ilmet. Need olid tema elu sisu viimastel kevadpäevadel, vaiksel kuumal suvel ja septembris, kui esimesed jahedad tuulehingused puhusid mägedelt.

Kui ta vend Buonarroto, nüüd juba teise, Lionardoks ristitud Poja isa, tuli ateljeesse kurtma, et nad pole teda enam kaua aega näinud, ja küsima, kas ta ei tunne end üksikuna, kui ta teeb ööd ja päevad üksinda tööd, ilma perekonnata, ilma sõpradeta, vastas ta:

«Hiiglased on mu sõbrad. Nad räägivad mitte ainult minuga, vaid ka omavahel. Nad vaidlevad... nagu ateenlased oma agora'l.» «Kes võidab? Loodetavasti sina?»

«Dio mio, ei! Vahel nad lepivad salaja kokku ja võidavad minu.»

587

«Nad on nii tohutud, Michelangelo. Kui mõni neist langetaks oma käe sinu pähe ...!»

«... puruneks see nagu munakoor. Kuid nemad ei tarvita vägivalda. Nad on ohvrid, mitte ründajad, nad püüavad maailma pigem ülal hoida, kui seda kukutada.»

Miks ta nõustus? Ta ei osanud seda ütelda. Oktoobriks oli Vatikani surve tugevaks muutunud. Oktoobrikuuks näitasid Buonarroto arved, et ta oli kulutanud aasta jooksul rohkem sularaha, kui ta oli saanud Via Ghibellina kinnisvaradest renti ja oma talude veini, õli, odra, nisu, kaera, sorgo ja õlgede müügist. Oktoobrikuuks oli ta kulutanud oma energia nii jäägitult üheksa jala kõrgustele «Orjadele», et oli päris jõuetu. Uudis Baffaeli surmast oli teda vapustanud, pannud ta mõistma elu lühidust, loomisvõime piiratud aega. Ta muutus kurvaks, mõtlikuks. Il Magnifico ja tema enneaegse surma mälestus pöördus tagasi teda kummitama.

«Mis oleksin ma olnud ilma Lorenzo de' Medicita?» küsis ta endalt. «Ja mis olen ma teinud senini, et talle kõike tasuda? Kas poleks tänamatu, kui keelduksin tema hauamonument! raiumast?»

Kuigi ta satuks jällegi hauaskulptuuride ikkesse, võiks ta nõuda, et saab vabalt raiuda puht fantaasiale rajatud töid, mille ideed hakkasid ta peas tuld võtma nagu karjuse sügisene paleri, kulupõletamine ülal Carrara mägedes.

Viimase tõuke andis paavst Leo avalik vaenuavaldus. Sebastiano, kes püüdis meeleheitlikult endale saada Vatikanis Constantinuse saali maalimistöid, kinnitas paavstile, et ta suudab teha imesid freskodega, kui Michelangelo ainult aitaks teda. Leo hüüdis:

«Ma ei kahtlegi selles, sest te kõik kuulute tema koolkonda. Vaadake Raffaeli töid. Kohe kui ta nägi Michelangelo freskot, loobus ta Perugino stiilist. Kuid Michelangelol on terribilita'd ja ta ei kuula mõistuse häält.» Sebastiano kirjutas:

«Ma ütlesin, et sa oled niisugune ainult sellepärast, et sul olid tähtsad tööd lõpetada. Sa kohutad kõiki, ka paavste.»

See oli järjekorras teine kiriku vürst, kes oli teda süüdistanud selles, et ta on hirmuäratav. Kui see isegi oleks tõsi, kes muu peale paavstide oleks siis selles süüdi? Kui ta kirjutas Sebastianole ja kurtis selle üle, vastas Sebastiano teda rahustades:

«Muidu ma sind kohutavaks ei pea, välja arvatud kunstis. Teiste sõnadega öeldes pean ma sind kõikide aegade suurimaks meistriks.»

588

Peagi saab ta Juhuse hauale nii palju kujusid valmis, et Rovered jäävad rahule. Kuhu läheks ta siis edasi? Tal ei olnud võimalik olla Vatikani ebasoosingus. Vatikan valitses kõiki Itaalia kirikuid, isegi aadlikud ja rikkad kaupmehed võtsid ta häält kuulda. Firenzet valitsesid samuti Medicid. Ta töötab kas Medicite heaks, või ta ei saa üldse töötada.

Ta rahustas end selle tõsiasjaga, et kuna uue käärkambri seinad on juba peaaegu valmis, siis väike intiimne kabel mõjuks piiravalt ja hoiaks kujude arvu vaos, mida ta juba oma vaimusilmas nägi. Jacopo Galli kiidaks sellise lahenduse samuti heaks!

2.

Paavst Leo ja kardinal Giulio olid õnnelikud, et said ta oma perekonda tagasi. Pietrasanta kivimurdude ja tee-ehituse meele-härm olid unustatud, võib-olla sellepärast, et Duomo töökoja mehed polnud suutnud enam rohkem marmorit kätte saada. Kivimurrud olid suletud. Tema viis valget marmorirahnu lebasid mahajäetuna rannal. Salviati, kes oli teel Rooma paavsti asjus, pakkus oma abi tõhusa lepingu koostamisel,

«Kui niisugune asi on võimalik,» õhkas Michelangelo alistunult, «öelge paavstile ja kardinalile, et ma töötan nende heaks lepingu alusel, kuu- või päevapalga eest, või koguni muidu.»

Järgmisel hommikul vara läks ta nende käärkambrisse, astudes sisse töömeeste uksest. Siseseinad olid kõvast tsemendist. Kuppel puudus alles. Ta mõtles, kui meeldiv näita käärkamber, kui tema kavandaks sellele sisepinnad Maiano murrust pärinevast pietra serena'st. Ta võiks välja valida kõige säravamad tahvlid, võiks muuta kogu kokkusurutud käärkambri valgeks marmoraltariks sinihalli pietra serena taustal — neid kaht materjali armastas ta maailmas üle kõige.

Firenzet uhtusid tuulest pekstud vihmasajud. Ta viis oma töölaua tule ette ja hakkas joonistama kavandeid. Paavst oli nüüd otsustanud, et käärkambrisse peavad tulema ka nooremate Medicite, tema venna Giuliano ja Piero poja Lorenzo hauad.

Michelangelo esimene idee, mille kohaselt kabeli keskel oleks olnud vabalt seisev haud nelja sargaga, tõrjus kardinal Giulio tagasi põhjusel, et kabel on liiga väike mahutama haudu ja kujusid samal ajal. Kardinali idee, mille kohaselt kabelisse oleks tulnud sari kaari ja iga kaare ülapoolse seina sisse haud ning tema oma sarkofaag keskele, lükkas Michelangelo tagasi kui teostamatu.

589

Ta joonistas uue kavandi: üks lihtne sarkofaag kabeli kummaski küljes ja kummalegi kaks nõjakil allegoorilist kuju: Öö ja Päev ühel pool, Koit ja Hämarik teisel pool; kaks meest, kaks naist; suured mõtisklevad kujud, sügavasti emotsionaalses ja füüsilises mõttes ilusad, mis kujutaksid inimese ringkäiku ta elupäevadel.

See kavand võeti vastu.

Ta mõtles oma viiele marmorsambale Pietrasanta rannal. Kuid need kuulusid Duornole. Lihtsam oli saata Vatikani poolt antud kakssada tukatit tema lemmikmurdu — Carrara Polvacciosse ja lisada juurde täpsed joonised kivide suuruse ja kujuga. Kui kivid kohale jõudsid, oli ta tänulik, leides, et raidmarmor oli kõrge kvaliteediga ja hoolikalt raiutud.

Ta veetis kevad- ja suvekuud, kavandades siseseinu ja kuplit, joonistades «Ööd ja Päeva», «Koitu ja Hämarikku», sarkofaagide kohal olevaisse niššidesse tulevat kaht elusuurust noorte Medicite figuuri; «Madonnat ja last», mis pidid tulema altari vastasseinale. Kardinal Giulio tuli Firenzest läbi, olles teel Lombardiasse, kus paavsti sõjavägi taas võitles maale tungivate prantslaste vastu. Ta saatis Michelangelole järele ja võttis ta väga südamlikult vastu Medicite palees.

«Michelangelo, kuidas võin ma näha oma silmadega ja puudutada kätega kabelit just niisugusena, nagu sina selle teed?»

«Teie Armulikkus, ma annan teile täpsed joonised pietra serena ustest, akendest, piilareist, sammastest, niššidest, karniisidest. Siis ehitan puumudeli täpselt selles suuruses, nagu hauad tulevad. Ma asetan nende kohale kujud savimudelitena, just nii suurtena ja täpselt niisama viimistletuina, nagu nad peavad olema.»

«See võtab tükk aega. Pühal Isal on kiire.»

«Ei, Teie Armulikkus, see võtab ainult vähe aega ja maksab vähe.»

«Oleme siis kokku leppinud. Ma jätan Buoninsegnile korralduse anda sulle raha, niipalju kui sa vajad.»

Kardinal aga ei teinud nii, nagu ta lubas. Kuid see ei pannud Michelangelot imestama ega ümber mõtlema. Ta jätkas mudelite valmistamist omal kulul. Siis suunas ta oma tähelepanu arhitektuurile, joonistas kavandid ja ehitusjoonised kupli jaoks. Ta otsustas lisada kavandile ka aknad. Ta katkestas töö ainult selleks, et pühitseda Buonarroto kolmanda poja Buonarrotino sündi. Kolme meespoolse pärija abil oli Buonarroti-Simoni nimi nüüd kindlustatud.

Novembrikuu lõpul tuli paavst Leo oma villast La Maglianast jahilt tagasi, külmetas ja jäi haigeks. 1. detsembril aastal 1521 suri esimene Medicite soost paavst Vatikanis. Michelangelo võttis osa

590

hingemissast Duomos, seisis Granacci kõrval, tuletas meelde aastaid, mis ta oli veetnud koos Giovanniga palees, ja Giovanni esimest suurt jahiretke; Giovanni lahkust ja ustavust, kui ta oli saanud mõjukaks kardinaliks Roomas. Ta palvetas koos teistega Leo hinge pärast. Hiljem sosistas ta Granaccile:

«Kas sa arvad, et taevas suudab pakkuda mingi osagi neist lõbustustest, mis Leo korraldas endale Vatikanis?»

«Ma kahtlen selles. Jumal ei raiskaks niipalju raha.» Tramontana puhus jäiselt piki tänavaid. Ka halud ei suutnud ateljeed soojendada. Leo surmaga muutus Medicite kabeli projekt niisama külmaks ja tuuliseks. Roomas võitlesid pooltosinat kardinalide kolleegiumi erakonda ülemvõimu pärast, kuni nad lõpuks leppisid kokku kuuekümne kahe aastase Utrechti Had-rianuse, praktilise meelega flaamlase suhtes, kes oli olnud Karl V õpetaja.

Kardinal Giulio oli põgenenud Firenzesse, sest paavst Hadrianus oli üpris moraalne kirikumees, kes oli pahaks pannud Medicite paavstlust ja teadis, et Giulio oli selle eest suurel määral vastutav. Paavst Hadrianus asus hüvitama paavst Leo ebaõiglust ja likvideerima kõikide kannatanute kaebuste põhjusi. Ta alustas sellega, et andis Urbino hertsogile tagasi tema võimu, lõpetas kaastundlikult Roverete pere kaebuste kuulamisega ning möönis, et nad peaksid andma Michelangelo kohtusse, kuna ta polnud täitnud paavst Juhuse pärijatega sõlmitud lepingut.

Michelangelo avastas, et ta tõmbleb närviliselt, kui ta läks läbi tänavate notar Raffaello Ubaldini majja. Ubaldini oli just tulnud tagasi paavst Hadirianuse juurest vastuvõtult.

«Miks peaksid nad tahtma mind kohtusse kaevata?» hüüdis Michelangelo. «Ma pole hauasammast kõrvale heitnud.»

Ubaldini oli range, tõsine, väikest kasvu mees, kelle ihu sinendas sealt, kust ta oli habeme ära ajanud.

«Rovered väidavad, et olete heitnud.»

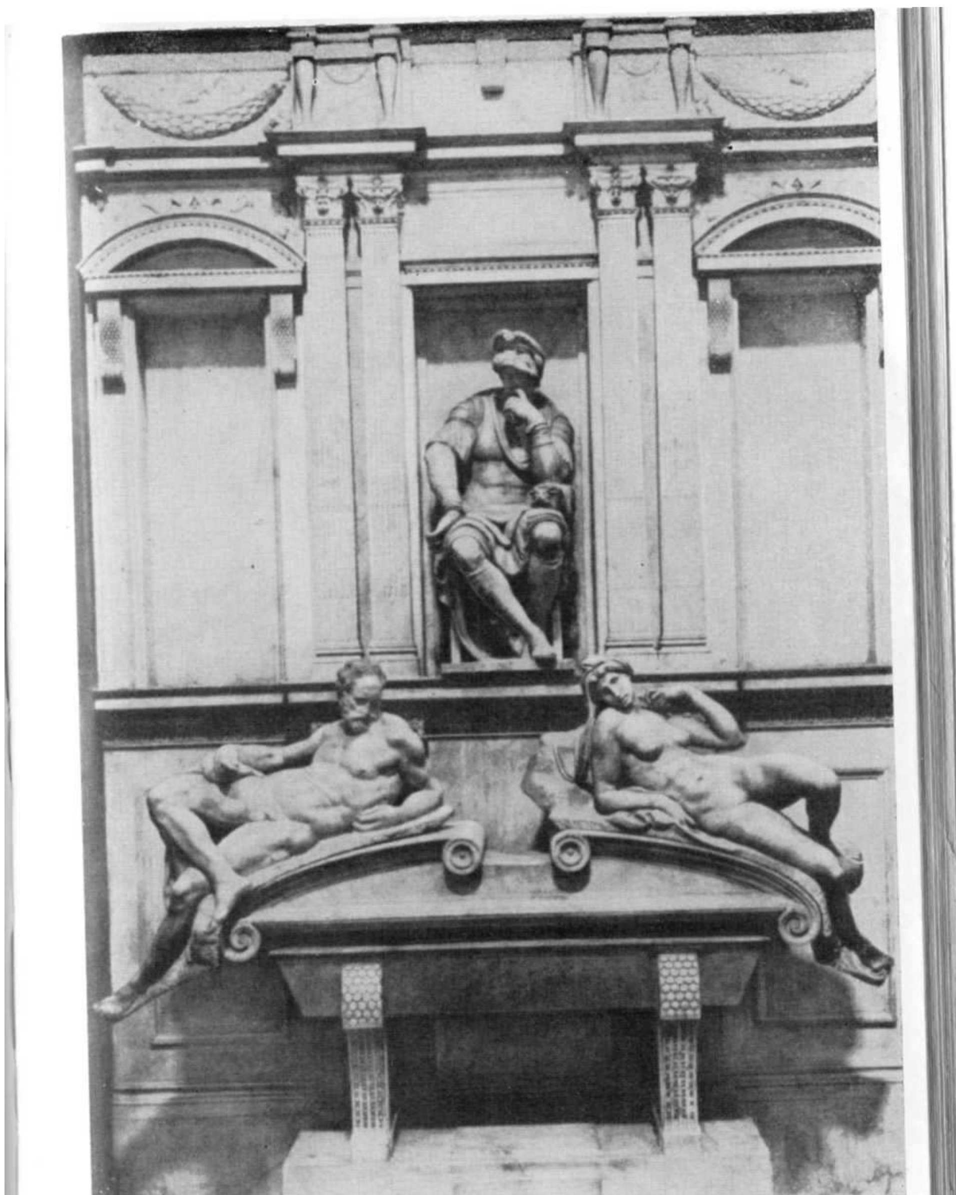
«Minu ateljees on neli «Vangi» ...»

«Oma täpsustatud lepingus lubasite lõpetada haua möödunud aasta mais. Te lubasite, et te ei võta muid ülesandeid, kuid võtsite Medicite käärkambri.»

«Ma olen teinud ainult joonised käärkambri jaoks ... Kui saaksin veel aasta...»

«Urbino herstog ei usu enam teie lubadusi. Nad näitasid paavst Hadrianusele, et lepingu sõlmimisest on möödas seitseteist aastat ja te pole siiani midagi üle andnud.»

Vihast värisedes vastas Michelangelo: «Kas nad ütlesid paavst Hadrianusele, et paavst Julius ise oli see, kes takistas mind tööta-

591

mast, keeldudes hauamonumenti finantseerimast? Raisates viisteist kuud minu elust, sundis ta mind tegema pronkskuju Bolognas! Et Julius ise pani mu neljaks aastaks Sixtuse võlvi maalima?»

«Piano, piano... rahustuge, rahustuse. Istuge siia minu laua äärde!»

Michelangelo küsis kähedalt:

«Kui paavst Hadrianus toetab nende süüdistust, kas ma kaotan siis protsessi?»

«Arvatavasti.»

«.Mis nad minult tahavad?»

«Esiteks, et annaksite kõik nende raha tagasi.»

«Ma annan selle tagasi.»

«Üle kaheksa tuhande tukati.»

«Kaheksa tuh...!» Ta kargas püsti, nagu oleks tuli lõõmatanud ta nahktooli all. «Kuid ma olen saanud ainult kolm tuhat.» «Neil on dokumendid, kviitungid.»

Ubaldini näitas Michelangelole arveid. Michelangelo läks näost roheliseks.

«Kaks tuhat tukatit, mis Julius maksis mulle enne oma surma, olid Sixtuse kabeli maalimise eest.»

«Kas võite seda tõestada?»

«... Ei.»

«Siis mõistab kohus neile välja kaheksa tuhat tukatit, lisaks protsendid kõigi nende aastate eest.»

«Kui palju see on?»

«Mitte rohkem kui kakskümmend protsenti. Nad nõuavad ühtlasi kahjutasu selle eest, et te ei ole lepingut täitnud. See võib tõusta mistahes summani, mis kohus arvab heaks määrata. Paavst Hadrianus ei ole üldse kunstist huvitatud. Tema peab seda lihtsalt äritehinguks.»

Michelangelo pilgutas tugevasti silmi, et sundida pisaraid laugude all tagasi.

«Mis ma pean tegema?» sosistas ta. «Kõik mu talud ja majad on väärt vaevalt kümme tuhat floriini. Ma olen pankrotis, kõik mu eluaegsed säästud lähevad ...»

«Ma tõesti ei tea. Me peame leidma sõpru õukonnas. Inimesi, kes imetlevad teie tööd ja nõustuvad paavst Hadrianust mõjutama. Vaheajal aga annaksin teile nõu «Orjad» valmis teha ja need Rooma viia. Kui te korjaksite kokku teist niisama palju, kui te olete juba Juhuse hauakambrist valmis teinud ...?»

24. «Koit» Lorenzo de' Medici hauamonumendist

25. «Öö» Giuliano de' Medici hauamonumendist

Michelangelo pöördus ateljeesse tagasi pimedana, teda haaras tülgastus. Firenzes levis peagi uudis sellest, et teda ähvardab katastroof. Hakkasid saabuma sõbrad: Granacci ja Rustici tulid, kulla-

kotid kaasas; Strozzi ja Pitti perekonnad pakkusid end Rooma tema eest kostma minema.

Ta oli lõksus. Rovered ei hoolinud rahast. Nad tahtsid teda karistada selle eest. et ta oli Rovere hauamonumendi kõrvale jätnud Medieite fassaadi ja kabeli pärast. Kui ta kirjutas Sebastianole ja pakkus end Rooma tulema ning hauakambrit valmis tegema, lükkas Urbino hertsog tema pakkumise tagasi, selgitades:

«Me ei tahagi enam hauda. Me tahame, et Buonarroti tuuakse kohtu ette ja ta saaks karistuse.»

Ja ta sai teada, et hävinguski on oma astmed. Kolm aastat tagasi, kui kardinal Giulio oli ta Pietrasantast tagasi kutsunud ja fassaadi tellimuse tühistanud, oli ta olnud sügavalt solvunud, kuid ta oli võinud pöörduda oma töö juurde, raiuma «Ülestõusnud Kristust» ja alustama nelja «Orja». Nüüd seisis ta tõelise hävingu ees; neljakümne seitsme aastaselt riisutakse temalt kogu tema varandus ja teda häbistatakse avalikult isikuna, kes ei suuda või ei taha lõpetada tellimust. Rovered tembeldasid teda vargaks, kes oli võtnud nende raha ega andnud midagi vastu. Ta ei saaks mingisugust tööd senikaua, kui Hadrianus on paavst. Kunstnikuna ja inimesena oli tema elu läbi.

Ta läks maale, kõneldes iseendaga, manas esile salanõusid, mis tema vastu punuti, pimeda saatuse intriige ja mahhinatsioone. Sageli ei teadnud ta, kus ta oli, kui ta mõtted tormasid ühest kujutelmast teise: ta põgeneb Türgimaale koos sõbra Tommaso di Tolfoga, kes oli teda kutsunud juba kahel korral; põgeneb Itaaliast maskeerituna ja alustab uut elu Prantsuse õukonnas teise nime all; maksab kätte neile, kes olid teda solvanud; sepitseb häbistuskirjutusi oma piinajaile, tehes neile halba oma fantaasiaga; ta koges kõiki valusalt solvatud inimese hingelisi elamusi. Ta ei saanud öösiti und, ta ei saanud söögi ajal laua taga istuda. Ta jalad viisid ta Pistoriasse või Pontassievesse, kuna ta mõtted olid Roomas või Urbinos või Carraras või Firenzes tülitsemas, süüdistamas, karjumas, löömas, suutmata taluda ebaõiglust või solvamist.

Ta vaatas, kuidas vilja koristati, talude kivitatud õuedel kootidega nisu peksti, viinapuudelt viinamarjakobaraid korjati ja veiniks pressiti, kuidas hein kuhjadesse pandi ja talveks kinni kaeti, oliive nopiti ja puid kärbiti, kuidas puud hakkasid kollaseks minema. Ta jäi kõhnaks, ei suutnud pidada sees rohkem rooga kui lahkamisöödel Santo Spiritos. Ta küsis endalt ikka ja jälle:

«Kuidas on see küll võinud juhtuda? Ma alustasin tööd, armastades sügavalt marmorit, olin täis raiumiskihku, soovi töötada kõigest jõust! Ma ei ole tahtnud iial midagi muud maailmas! Mis on minuga juhtunud? Kuidas on mind nüüd kõrvale heidetud?»

593

..Mis kuriteo olen ma teinud, oh issand?» hüüdis ta valjusti. «Miks oled sina mu maha jätnud? Kuidas olen ma sattunud Dante «Põrgusse» ega ole siiski veel surnud?»

Lugedes «Põrgut» sattus ta kohale, millest tal tekkis tunne, et Dante oli kirjutanud raamatu selleks, et kirjeldada tema, Michelangelo elu ja saatust:

Kas olen varas ma, et antud ussisöödaks?
Kas olema pean selle «sandiparve» osa?
*

Kõik kummaliselt käkaskaela väändund
nad lõuast alla rinnuni,
ja kõigil nägu selja taha pöördud
ja tagurpidi aina pidid käima.
*

Ma jõudsin keset seda armetute parve,
kes põlatud on jumalast ja pärglist.
Argpüksid need, kes pole iial eland,
on alasti, ja lakkamatult salvab
parv koletumaid kärbseid neid ja parmud.

Ta hoidus päeval tänavale tulemast, püsis eemal piazza'de inim-tungist, kärarikkaist, kirevaist turgudest ja laatadest, sest tema meelest tundus praegu täpselt samamoodi nagu siis, kui ta oli maalinud Sixtuse lage ja läinud koju üle Piazza San Pietro: inimesed tundusid temast otse läbi vaatavat, nõnda nagu poleks teda ees olnudki. Tal oli kummaline tunne, et ta liigub vaimuna elavate keskel. Ta otsis Granacci üles ja küsis:

«Mis mul puudub? Ma olen olnud paavstide poeg, mulle on antud hämmastavaid tellimusi. Mul on annet, tarmu, vaimustust, enesedistsipliini, sihikindlust. Mis mul puudub? Fortuna, õnn? Kust leiab inimene õnnejuuretise?»

«Pea vastu halvad ajad, caro, siis jääd hinge ja tunned rõõmu heast. Kui sa põletad end lõpuni, nagu põlema süüdatud mädanenud puutüvi...»

«Ah, Granacci, sinu lemmiksõna on: hinge jäämine. Aga kui inimene on juba lõpetanud oma elutöö?»

«Kui vana on su isa?»

«Lodovico? Peaaegu kaheksakümmend.»

594

«Noh näed! Sina oled elanud alles pool eluaega. Seega oled oma elutööst ainult poole ära teinud. Sinul pole ainult küllalt usku.»

Tuli välja, et Granaccil oli õigus. Jumal ise päästis ta. Pärast kahtkümmend kaht piinarikast kuud kutsus ta paavst Hadrianuse igavesele puhkusele. Kardinalide Kolleegiumis järgnes seitse nädalat kauplemist, tingimist, lubadusi ja kokkuleppeid... kuni kardinal Giulio de' Medici korjas nii palju hääli kokku, et tema valiti paavstiks. Nõbu Giulio!

Paavst Ciemens VII saatis kohe pärast oma kroonimist sõna: Michelangelo peab taas kabeli kallal tööle asuma.

Ta oli nagu inimene, kes on läbi elanud ohtliku haiguse ja on surmale näkku vaadanud. Sellelt vaatekohalt võttes jõudis ta arusaamisele, et kõik, mis temaga oli juhtunud enne seda, oli olnud üleminek ajast, kõik, mis oli juhtunud pärast seda, allapooleminek. Kui ta ei suutnud valitseda omaenda saatust, milleks siis üldse sün-dida? Sixtuse võlvi jumal, kes parajasti ulatas Aadamale elusädeme, kätkes oma imekaunis olemuses lubadust, et selle eluga käib kaasas vabadus. Ta hakkas raiuma allegooriaid käärkambri jaoks, ja neist tulid olendid, kes olid kogenud eluraskusi ja -tragöödiat, kes tundsid selle asjatust, selle tühjust. Contadino'd ütlesid: «Elu tuleb elada!» Granacci ütles: «Elu tuleb nautida!» Michelangelo ütles: «Elus tuleb töötada!» «Koit», «Päev», «Hämarik» ja «Öö» ütlesid: «Elu tuleb välja kannatada!»

Tema Taavet ei olnud noor, ta ei teadnud, et ta võiks võita kõik, mis ette võtab. Mooses oli küpses eas, kuid temas oli sisemist jõudu, mis võis liigutada mägesid ja kujundada rahvaid. Neid tema uusi olendeid ümbritses kurbus, suur kaastunne. Nad uurisid kõige piinarikkamat ja lahendamatumat dilemmat: mis eesmärgil on meid pandud maa peale? Oma ringkäiku elama? Seda jätkama? Kulgema jätkuvas elava liha ahelas, mis pärandab taaga ühelt sugupõlvelt teisele?

Varem oli ta muret tundmud marmori pärast ja selle pärast, mis ta sellest kätte võib saada. Nüüd tundis ta muret iniimtunnete ja selle pärast, kuidas ta suudab

kujutada elu filosoofilist tähendust. Ta oli olnud marmorimees, nüüd oli ta saavutanud inimese ja marmori ühtsuse. Ta oli alati tahtnud, et ta kujud esindaksid midagi tähtsat, sest tema «Taavet», tema «Mooses», tema «Pietä» olid kõik olnud üksikloomingud, iseendas täiuslikud. Selles Medicite kabelis oli tal võimalus käsitleda ühendatud teemat. See tähendus, mille tema mõte suutis anda raidkujudele, oleks tähtsam kui tema kujurikäte liigutused marmori pinnal.

Märtsikuu kuuendal päeval, aastal 1525 andis Lodovico perekonnakodus

595

lõunasöögi Michelangelo viiekümnenda sünnipäeva pühitsemiseks. Michelangelo ärkas nukras meeleolus, aga kui taj istus lauda ja tema ümber olid Lodovico, Buonarroto, selle naine ja neli last, vennad Giovansimone ja Sigismondo, oli ta rahul. Ta oli astunud elu sügisesse: inimesel on oma aastaajad, samuti nagu maalgi. Kas on sügisene saagikorjamine vähem tähtis kui kevadine; külv? Kumbki on ilma teiseta tähtsusetu.

3.

Ta joonistas, modelleeris ja raius nägu vanglast vabanenu, kelle ainsaks järelejäänud rõõmuks oli vabadus peegeldada end ruumis. Aeg oli tema kivimurd, sellest kaevab ta esile puhtaid valgeid kristalseid aastaid. Mis muud oligi kaevata tuleviku pragulistest mägedest? Raha? See oli temast mööda hiilinud. Kuulsust? See oli ta oma lõksu meelitanud. Töö oli ise enda tasu, midagi muud ei olnud olemas. Luua valgest marmorist kõige kaunimaid inimkujusid, mis on eales maa peal või taevas nähtud, väljendada nende kaudu universaalseid tõdesid, see oligi kunstniku palk, au. Kõik muu oli illusioon, hääbuv suits taevarannal.

Paavst Clemens määras talle eluaegse pensioni, viiskümmend tukatit kuus, andis talle maja ateljeeta teispool San Lorenzo kiriku piazza't. Urbino hertsogit ja teisi Rovere pärijaid keelitati kohtuprotsessist loobuma. Ta pidi nüüd kavandama üheseinalise hauamonumendi, mille jaoks tal ohd kõik figuurid peale paavsti ja Neitsi juba valmis raiutud. Tal oli kulunud tervelt kakskümmend aastat, enne kui ta oli jõudnud Juhuse haua suhtes tegeliku tulemuseni, mida Jacopo Galli oli juba algusest peale teadnud.

Käärkambri suhtes leppis ta kokku Topolinode perega. Nemad pidid korraldama selle, et pietra serena'st raiutaks ja asetataks kohale uksed, aknad, korintose sambad, arhitraavid, mis jagasid kabeli seinad kolmeta korruseks: alumise korruse hiigelpilastrid ja neile teisel korrusel vastavad õrnad uurdelised sambad, kitsad nišid, kolmanda korruse lünetid ja pendentiivid, mis kandsid kuplit. Kuplis püüdis ta saavutada ühenduse Duomo inimkätega tehtud vormi ja kõikjal tema ümberv näha olevate küpsete viljade sibulakujuliste vormide vahel. See mõjus pisut kompaktsena, sest see tehti juba valmis olevate seinte peale, kuid ta tundis rõõmu, märgates, et arhitektuuris on niisama palju raidkunsti kui raidkunstis arhitektuuri.

Tellimusi ja lepingulisi ülesandeid hakkas tulema. Kõiki, alates palee aknaist kuni Bologna hauani, Mantua suvila, Andrea Doria

596

kuju Genuale, palee fassaad Rooma, «Neitsi ja peaingel Miikael» San Miniatesse. Paavst Clemens pakkus talle uut tellimust, seekord raamatukogu Medicite käsikirjade ja raamatute paigutamiseks, mis pidi ehitatama San Lorenzo vana käärkambri peale. Ta joonistas mõningad lihtsad joonised raamatukogule ja kasutas taas pietra serena't dekoratiivseiks eesmärkideks.

Tema uus noor õpipoiss oli Antonio Mini, tema sõbra Giovanni Battista Mini vennapoeg, pikliku näoga noormees, kelle silmad ja suu olid liiga ümmargused kõhnade põskede kohta, kuid ta oli kaunilt kujundatud keha ja tõsise ellusuhtumisega. Ta oli aus ja usaldatav, toimetas kohale modelle, kopeeris jooniseid, tegi ja parandas peitleid sepapajas. Ta oli niisama ustav ja meeldiv abiline nagu oli olnud Argiento, kuid märgatavalt andekam. Kuna Michelangelol oli nüüd naisteenija, Monna Agniola, kes hoolitses majapidamise eest Via Mozza ateljees, võis romantiline Mini vaba aega oma tahtmist mööda kulutada Duomo trepil linna noorte poistega ja vaadata, kuidas tüdrukud oma kõrge kaelusega kleitides ja puhvkäistes Baptisteeriumist mööda kõndisid.

Paavst Clemens nimetas Giovanni Spina, Jacopo Galli, Aldovrandi ja Salviati üllast liinist pärineva kaupmees-õpetlase hoolitsema Michelangelo, käärkambri ja Medicite raamatukogu eest. Ta oli pikk kõhn mees, longus õlgadega, kes külmetas isegi sooja ilmaga, ja aruka näoga, silmad ei olnud tal suured, kuid väga piklikud. Ta esitles end ateljee uksel, öeldes:

«Ma kohtasin Sebastianot Rooma õukonnas. Ta laskis mind teie majja Macello dei Corvil vaatama «Moosest» ja kaht «Noort orja». Ma olen alati austanud Donatello töid. Teie olete nagu isa ja poeg.»

«Vanaisa ja poeg. Mina olin Bertoldo pärija, kes oli omakorda Donatello pärija. Oleme jätkuvat toskaana sugu.»

Spina silitas juukseid, mis olid kammitud allapoole üle kõrvade. «Kui paavstil pole Firenzes raha, siis võite arvestada sellega, et mina selle hangin ... kuskilt.» Ta lähenes neljale lõpetamata «Orjale», kõndis edasi-tagasi nende ümber, uuris neid, ta silmad avanesid nende täies pikkuses imetlusest.

«See Atlas, kes hoiab oma turjal kivi, millest lõpuks tuleb esile tema oma pea ... kas ütleb ta, et iga inimene, kel on pea õlgadel, kannab maailma kogu raskust?»

Nad istusid töölaua äärel, keskustledes Bologna della Querciast ja Rooma Daokoonist. Spina küsis:

«Kas Rucellaid ei tunnista teid oma nõoks, mis?»

«Kust teie seda teate?»

«Ma vaatasin perekonnakirjad läbi. Kas tulete palee aeda meie koosolekule? Tulevad kõik, kes on jäänud veel järele Platoni

597

Akadeemiast. Sel neljapäeval loeb Niccolõ Machiavelli esimese peatüki oma Firenze ajaloost, mille kirjutamise Signoria on talle ülesandeks teinud.

Pooleliolevas käärkambris töötas ta «Koidu», «Hämariku», «Neitsi» ja noore Lorenzo kiviplokkide kallal. Soojadel sügisõhtutel istus ta lahtise õueukse juures ja tegi savimudelit «Jõejumalatele», kes sümboliseerisid pisaraid ja kannatusi, noorte Medicite kujude aluse jaoks. Hiljem, kui ta oli väsinud raiumisest või savi voolimisest, kuid ei tahtnud veel magada, lebas ta, silmad pärani, kuulatades kuidas ümbritsevate kirikute kellad lõid tunde ja kuulutasid koidu lähenemist. Ta nägi Contessina õrna nägu enda ees, kuulis tema hääle tämbrit; ja samal ajal tundis ta Clarissat enda kõrval lebavat, ta käed tugevasti tema ümber keerdunud, et hoida teda enda läheduses. Pärast armastuseta aastaid sulasid mõlemad pildid kuidagi kokku, kuni neist tuli üksainus — armastuse enda kuju. Ta mõtles, kas ta saab kunagi enam tunda armastust niisugusel kujul, või maskeeritunagi. Ta tõusis, võttis joonistuspaberi lehed, millel oli «Koidu» ja «Hämariku» plastilisi etüüde, käsivarsi, puusi, rindu, jalgu, ja veetis ülejäänud öö oma tunnete valamisega luulesse:

ARMASTUSE LÕÕSK

Nii armas on tuli, mis piikivist löödud
ja sädemest paisunud leekide mereks,
et põletab kivi; ja tuhk on seks vereks,
mis suure kiviga liidab väikest.

Ta trotsib nii pakast kui igavest päikest
ja kõvemaks muutub aastate läbi
kui hing, mida on puhastand põrguhäbi.

Las hinge mu tules, mis südame ligi
mul miilab, küll hävigu kest,
kuid õilsam ma olen pärast puhastustuld.

Järgi on jäänud must suits ja tuhk, kuid ometigi
käinud läbi suurest karastusest,
mus põlenud raud, kuid on säilinud kuld.

Esimese valgega pani ta paberilehed käest, läks pesukausi kohal rippuva peegli ette ja uuris oma nägu, nagu oleks see olnud mõne modelli oma, kelle ta oli palganud endale poseerima. Kõik tema näojooned näisid olevat süvenenud: ta lamedal laubal paistsid

598

kortsud, silmad, mis taandusid maailma eest kulmude alla, nina, mis näis nüüd laiemana kui kunagi varem, huuled tihedasti kokku surutud, otsekui selleks, et lukustada sõnad ja mõtted. Silmad olid tumedad merevaiguvärvilised. Ainult ta juuksed olid muudatustele vastu pannud, säilitades lopsakalt värvi ja kuju ning kihardudes nooruslikult üle lauba.

Ühenduses Medici paavstiks saamisega sai Baccio Bandinelli ülesandeks raiuda Heraklese kuju Signoria ette, sama töö, mida gonfaloniere Soderini oli pakkunud Michelangelole seitseteist aastat tagasi. Teades, et Michelangelo oli olnud erutatud, jooksis Mini kogu tee koju ja tormas ateljeesse, hüüdes:

«Heraklese kivi jõudis just praegu kohale ... ja vajus Arnosse. Inimesed, kes seisavad kaldal, ütlevad, et marmor püüdis end pigem uputada kui sattuda Bandinelli kätte raiumiseks!»

Michelangelo naeris südamest, võttis peitli ja raius pika uurde Crepuscolo'le, «Hämariku» põlvest kuni niudeni.

Järgmisel hommikul tuli kanoonik Roomast ja tõi talle sõna paavst Clemensilt.

«Buonarroti, te ju tunnete Medicite aia lodžat, mille vastas elab Luigi della Stufa? Paavst palus, kas te ei tahaks sinna püstitada kolossi, kaheksakümmend jalga kõrge?»

«Suurepärane mõte,» vastas Michelangelo pilklikult, «ainult et see võtaks ära liiga palju teed. Miks mitte paigutada seda nurgale, kus on juuksuritöökoda? Võiksime teha kuju seest õõnsa ja üürida alumise korruse juuksureile. Sel teel ei kaotataks tema üüri.»

Ta läks neljapäeva õhtul Rucellai paleesse kuulama, kuidas Machiavelli loeb oma Mandragola't. Rühm oli meelestatud kibedalt paavst Clemensi vastu. Teda nimetati Muulaks, Ebardiks, Medicite pätiks. Platoni Akadeemia oli vabariigi restaureerimise plaani keskus. Nende viha suurendas see, et kaks väljaspool abielu sündinud Medicit elasid palees ja neid koolitati selleks, et nad Firenze valitsusohjad tulevikus enda kätte võtaksid.

«See oleks kõikide asjade tipuks,» tähendas Strozzi Clemensi poja kohta, «siis valitseks meid ebardi sigitatud ebard.»
Michelangelo kuulis, kuidas Clemens kinnitas Medicite-vastase erakonna mõju, tehes saatuslikke vigu nagu Leogi. Lakkamatuis sõdades, mida naaberrahvad omavahel pidasid, toetas ta alati vale poolt. Tema liitlase, Prantslaste armee hävitas Püha Rooma riigi keiser, kelle lähenemiskatsed paavst Clemens oli tagasi tõrjunud ... kuigi tõtt öeldes, Clemens vahetas pooli nii sageli, et ei Michelangelo ega Euroopa suutnud jälgida tema intriige. Saksamaal ja Hollandis hülgasid tuhanded katoliiklased oma usu reformatsiooni

heaks, mida paavst Clemens keeldus ette võtmast kiriku piirides ja mida Martin Lutheri 1517. aastal Wittenbergi linnakiriku uksele naelutatud üheksakümmend viis teesi välja olid kuulutanud.
«Ma olen piinlikus olukorras,» ütles Michelangelo Spinale, kui nad istusid ja sõid Monna Agniola poolt pakutavat õhtusööki, praetud tuvi. «Ma igatsen vabariigi tagasipöördumist, kuid töötan Medicite heaks. Kogu käärkambri saatus sõltub paavst Clemensi heatahtlikkusest. Kui liitun üritusega, mille eesmärgiks on Medicid minema kihutada, mis sünnib siis minu skulptuuridega?»
«Kunst on vabaduse kõrgeim väljendus,» vastas Giovanni Spina. «Las teised võidelda poliitika pärast.»
Michelangelo lukustas end käärkambrisse ja mattus üleni marmorisse.
Kuid Cortona kardinal Passerini valitses Firenzet autokraatlikult. Välismaalasena ei armastanud ta Firenzet, ka Clemens ei paistnud seda tegevat, sest ta lükkas tagasi kõik Signoria ja vanade suguvõsade ettepanekud, et ta asendaks kellegi teisega selle mehe, kes oli firentselaste meelest karm ja ahne, kes suhtus põlglikult nende valitud nõukogudesse ja kurnas neid liigsete maksudega. Firentselased ootasid ainult sobivat ülestõusu hetke, et haarata relvad ja kihutada Medicid uuesti linnast minema. Kui Püha Rooma riigi armee, kes oli teel lõunasse Roomat vallutama ja paavst Clemensit karistama, marssis kolmekümne tuhandelise armeega Bolognasse ja kavatses selle järel Firenzegi vallutada, tõusis linn üles nagu üks mees, ründas Medicite paleed ja nõudis relvi, et kaitsta end kallaletungi vastu, hüüdes: «Relvi! Relvi rahvale!»
Cortona kardinal ilmus ühele ülemisele aknale ja lubas relvi. Aga kui kardinal kuulis, et paavsti sõjavägi, mida juhatas Michelangelo endine vastane Urbino hertsog, läheneb Firenzele, unustas ta oma lubaduse ja tungis kahe noore poisikeseohtu Medici saatel hertsogile vastu. Nüüd ühines Michelangelo Granacci ja tema sõpradega Palazzo della Signoria juures. Piazza'l kisendas rahvahulk:
«Popólo, liberta! Rahvas, vabadus!»
Signoriat valvavad firentselastest sõdurid ei teinud katsetki takistada kodanike komiteed astumast valitsuse paleesse. Koosolek peeti Suures saalis. Siis astus rõdule Niccolõ Capponi, kelle isa oli juhtinud eelmist liikumist Piero de' Medici väljaajamiseks, ja kuulutas:
«Firenze vabariik on taas rajatud! Medicid on minema aetud! Kõik kodanikud tuleb relvastada ja kutsuda Piazza della Signoriale!»

Kardinal Passerini saabus Urbino hertsogi tuhande ratsamehega. Medicite, eraikond avas neile väravad. Palees koos istuv komitee sulges uksed. Urbino ratsavägi ründas uksi pikkade piikidega. Kahe korruse aknaist ja laskeavadega varustatud

rinnatiselt sadas hertsogi sõdureile kaela kõike, mida saadi kätte ehituse seest: laudu, toole, portselani, vappe.

Raske puust pink paisati alla rinnatiselt. Michelangelo nägi, et see kukkus otse «Taaveti» suunas.

«Ettevaatust!» kisendas ta, otsekui oleks kuju saanud kõrvale hüpata.

Ta hoiatas liiga hilja. Puupink tabas. Vasak käsivars, mis hoidis lingu, katkes allpool küünarpead. Käsivars kukkus piazza kividele ja purunes.

Jõuk taandus. Sõdurid pöördusid vaatama. Kogu liikumine Signorias ja rinnatisel soikus. Vaikus levis inimsummas. Michelangelo märkas end kuju suunas minevat. Jõuk andis talle teed, sosistades:

«See on Michelangelo. Laske ta läbi!»

Ta seisis «Taaveti» all, vaatas üles mõtlikku, kindlasse, ent kaunisse näkku. Koljat ei olnud teda kriimustanudki, kuid Firenzes möllav kodusõda oli eksinud ainult mõne tolli võrra, et hävitada ta täiesrti. Michelangelo käsivars valutas, nagu oleks keegi selle ampu-teerinud.

Rahva hulgast ruttasid «Taaveti» suunas Giorgio Vasari, üks Michelangelo noortest õpipoistest ja Cecchino Rossi. Nad võtsid maast kolm marmoritükki, mis kuulusid käele, ning kadusid kitsasse kõrvaltänavasse.

Öövaikuses kuuldus tasast sõrmekoputust Michelangelo uksele. Ta avas selle ja laskis sisse Vasari ja Cecchino. Nad hakkasid kõnelema korraga:

«Signore Buonarroti...»

«... me peitsime need kolm tükki ära...»

«... Rossi isa majas olevasse kasti...»

«Nad on kindlas kohas.»

Michelangelo vaatas kaht säravat noort nägu enda ees ja mõtles:

«Kindlas kohas? Mis on kindel siin sõja ja kaose maailmas?»

4.

Püha Rooma riigi keisri armee saabus Rooma, purustas müürid. Sega-palgasõdurite parv rändas linna, sundis paavst Clemensit põgenema mööda pikka kõrget koridori Sant' Angelo kindlusse, kuhu

ta jäi vangi, samal ajal kui sakslaste, hispaanlaste ja itaallaste jõugud rüüstasid, laastasid ja põletasid Roomat, hävitasid pühasid kunstiteoseid, purustasid altareid, Maarja marmorkujusid, prohveteid ja pühakuid, sulatasid pronkskujusid kahureiks, klaasmaalin-gute raame tinaks, süütasid lõkketuled Vatikani marmor-mosaiik-põrandail, pistsid maalitud kujudel silmad välja, vedasid Clemensi kuju tänavale ja raiusid selle tükkideks.

«Mis saab minu «Pietäst»? Minu Sixtuse laest?» oigas Michelangelo. «Mis saab minu ateljeest?» «Moosesest» ja kahest «Orjast»? Nad on vist tuhandeks killuks taotud?»

Spina saabus hilja õhtul. Tal oli olnud hulk palavikülisi koosolekuid Medicite palees ja siis Signoria palees. Välja arvatud käputäis Medicite visasid pooldajaid, olid kõik firentselased nõus, et Mediceil tuleb loobuda võimust. Kuna paavst Clemens oli vangis, võidi vabariik taas välja kuulutada. Ippolitol, Alessandrol ja Cor-tona kardinalil lubati rahus lahkuda.

«Ja see,» lõpetas Spina mõtlikult, «oleks Medicite valitsuse lõpp väga kauaks ajaks.»

Michelangelo vaikis.

«Uus käärkamber?»

Spina langetas pea.

«See tuleb ... lukustada ...»

«Medicid on minu saatus,» hüüdis ta agoonias. «Kõik need tööaastad olen ma ohverdanud Leole ja Clemensile, ja mis on mul neile näidata? Kuus pooleldi raiutud kivi, poolvalmis kabeli sisemus... Nüüd, kus Clemens on vang, langevad Rovered mulle jälle kaela...»

Ta istus raskelt tööpingile. Spina kõneles vaikselt.

«Ma soovitan teid mõnele vabariigi ametikohale. Kui meie valitsusel on juba kindel seljatagune, võime veenda Signoriat, et kabel on Il Magnifico jaoks, keda aga Toskaana austab. Siis saame loa uksed avada ja jälle tööd alustada.»

Ta sulges San Lorenzo vastas oleva maja koos kõigi selle joonistega ja savimudelitega, pöördus Via Mozzale ja süvenes ühtäkki kivisse, mille teemaks oli «Võit» ja mis oli Juhuse haua üks algu-pärastest ideedest. See kerkis ta ette klassikalise kreeka noorukina, kes oli kaunite proportsioonidega, kuigi mitte nii lihaseline kui teised, mis ta oli raiunud. Ta käed töötasid hästi, peitlid vajusid järele-andlikkuse marmorisse. Kuid peagi mõistis ta, et ta pea ei tööta üldse.

Võit? Kelle üle? Mille üle? Kui ta ei teadnud, kes on võitja, kuidas võis ta siis otsustada, kes on võidetud? Võidu jalgade alla raius ta löödud ja purustatud vanamehe näo ja pea... iseenda? Niisugune

602

võib ta olla kümne või kahekümne aasta pärast, kui ta habe on suureks kasvanud ja valgeks läinud. Mis oli teda löönud? Vanus? Kas oli võitja noorus, kuna see oli ainuke periood, mil inimene võib end võitjana kujutleda? Löödul oli näol kogemusi, sügavat teadmist ja kannatust, ta oli paindunud nooruse põlve alla. Kas oli nii sündinud kogemuste ja tarkusega? Kas aeg on selle alati purustanud ja hävitanud nooruse maski all?

Väljaspool tema ateljeed võidutses Firenze vabariik. Niccolõ Capponi valiti gonfaloniere'ks, kes valitses Soderini traditsioonide kohaselt. Enda kaitsmise eesmärgil oli linnriik kasutusele võtnud Machiavelli revolutsioonilise plaani moodustada kodanike armee, kes õpetataks välja, relvastataks ja varustataks vabariigi kaitsmiseks sissetungijate vastu. Firenzet valitses mitte ainult Signoria, vaid ka Kaheksakümne Nõukogu, kes esindas vanu perekondi. Kaubandus oli vilgas, linn õitses, inimesed õnnelikud taassaavutatud vabaduse üle. Väheseid huvitas, mis sai paavst Clemensist, kes oli edasi vangis Sant' Angelos, mida kaitsesid vähesed poolehoidjad, muu hulgas ka Benvenuto Cellini, noor kujur, kes oli keeldunud Torri-giani õpilaseks hakkamast. Kuid Michelangelo oli sügavasti huvitatud paavst Clemensist. Tema oli kulutanud neli aastat andunud tööd käärkambrile. Lukustatud ja kinnipitseeritud kabelis, mille tulevikule ta oli end pühendanud, oli osaliselt viimistletud töid. Ta pidas hoolikalt silmas Clemensi saatust.

Paavst Clemensit ähvardas oht kahelt poolt. Kirik oli lagunemas rahvuskirikuteks, võim valgus Rooma käest minema. Vähe sellest, et luterlased lähenesid Kesk-Euroopast. Kardinal Wolsey tegi Inglismaal ettepaneku, et Prantsusmaal loodaks vabade kardinalide nõukogu, kes moodustaks kiriku uue valitsusorgani. Itaalia kardi-nalid pidasid koosoleku Parmas, et asutada omaenda hierarhia. Prantsuse kardinalid nimetasid ametisse paavsti vikaarid. Karli Saksa ja Hispaania sõjaväed, kes olid paigutatud Rooma, rüüstasid ja hävitasid edasi, nõudsid lahkumise eest lunaraha. Sant' Angelost püüdis Clemens raha välja pressida, nõudis pantvangide ohverdamist vaenlasele: Jacopo Salviati veeti läbi tänavate võllasse ja oleks peaaegu üles poodud.

Kuud kulusid, kõigis maades suurenesid intriigid, et saavutada uut võimuj ägamist, saada uus paavst, nõukogu, reformatsioon.

Meie issanda 1527. aasta lõpul toimus pööre. Mürgine katk hävitas suurema osa Püha Rooma riigi keisri sõjavägedest. Saksa väed vihkasid Roomat ja oleksid meelsasti tahtnud koju pöörduda. Prantsuse sõjaväed tungisid Itaaliasse, et võidelda Püha Rooma riigi vastu. Clemens nõustus maksma ründajaile kolmsada tuhat tukatit kolme kuu jooksul. Hispaania väed tõmbusid Sant' Angelo

603

jalalt... ja seitsme vangipõlve-kuu järel põgenes paavst Clemens kaupmeheks ümber riietatuna vangist. Ta reisis Orvietosse.

Michelangelo sai kohe tervituse Clemensilt. Kas Michelangelo töötab ikka veel temale? Kas jätkab ta uue käärkambri ehitamist? Kui ta jätkab, saadaks paavst Clemens talle sõnatoojaga kohe viissada tukatit peo peale möödapääsmatuteks kuludeks.

Michelangelo oli sügavasti liigutatud: tagakiusamisest väsinud paavst, kel ei olnud raha ega poolehoidjaid ega lootusi võimu tagasi saada, oli saatnud talle hellust ja jätkuvat usaldust osutava sõnumi, nagu oleks ta seda saatnud kellele tahes oma perekonnaliikmetest.

«Ma ei või vastu võtta Giulio raha,» ütles Michelangelo Spinale, kui nad vestlesid Via Mozza ateljees, «kuid kas ma ei võiks vahel raiuda? Kui ma lipsaksin sinna sisse kellegi nägemata, öösel? See ei kahjustaks Firenzet.»

«Kannatust. Aasta või paari pärast. .. Kaheksakümne Nõukogu on mures Clemensi sammude pärast. Nad peaksid teie töötamist kabelis ebalojaalseks teoks.»

Koos sooja ilmaga tuli Firenzesse katk. Inimesed said lõhkuva peavalu, selja- ja liikmevalu, palaviku, oksenduse, ja olid kolme päevaga surnud. Kui nad kukkusid tänavale, jäetigi nad sinna; kui nad surid majades, põgenesid perekonnad. Tuhanded firentselased hukkusid. Linn muutus surnukambriks. Buonarroto kutsus venna Via Ghibellina majja.

«Michelangelo, ma kardan Bartolommea ja laste pärast. Kas võin kolida meie Settignano majja? Me oleksime seal ohutus paigas.»

«Kindlasti. Võta isa kaasa!»

«Mina ei lähe,» torises Lodovico. «Kui inimene on üheksakümne ligidal, siis on tal õigus surra oma sängis.»

Saatus ootas Buonarrotot Settignanos, samas toas, kus ta oli sündinud. Kui Michelangelo jõudis Buonarroto juurde, sonis see juba, ta keel oli tursunud ja kaetud kuiva kollase kihiga. Gio-vansimone oli viinud Buonarroto naise ja lapsed eelmisel päeval varju. Teenrid ja contadino'd olid põgenenud.

Michelangelo tõmbas tooli venna voodi äärde, mõeldes, kui ühte nägu nad veel praegugi on. Buonarroto silmad välgatasid ehmatusest venda nähes.

«Michelangelo ... ära jää siia ... katk.»

Michelangelo niisutas venna kuivanud huuli niiske riidega ja sosistas: «Ma ei jäta sind maha. Sina oled ainuke meie pere liige, kes mind armastas.»

«Armastasin sind alati... kuid olen olnud ... koormaks. Andesta mulle...»

604

«Siin pole midagi andestada. Buonarroto. Kui ma oleksin hoidnud sind kõik need aastad oma kõrval, oleksin palju paremini toime tulnud.»

Buonarroto suutis väsinult naeratada. «Michelangelo. ... Sa olid alati... hea.»

Päikeseloojakul heitles Buonarroto surmaga. Michelangelo hoidis vasakut käsivart tema ümber, venna pea lebas ta rinnal. Buonarroto ärkas ainult korraks, nägi

Michelangelo nägu oma näo lähedal. Valukortsud tasanesid, resignatsioon levitas oma rahustavat salvi. Hetk hiljem oli ta surnud.

Michelangelo kandis venna lina sees kiriku taha surnuaeda. Kirstusid ei olnud, samuti mitte hauakaevajaid. Ta kaevas haua, laskis Buonarroto hauda, kutsus preestri, ootas, kuni Buonarroto oli pühitsetud veega piserdatud ja õnnistatud. Siis täitis ta augu mullaga.

Ta läks Via Mozzale tagasi, põletas oma riided ära tagaõues, küüris end puupalis nii kuumas vees kui kannatas. Ta ei teadnud, kas see aitab katku vastu, ega hoolinudki sellest suuremat. Talle toodi sõna, et Simone, ta kõige vanem vennapoeg, oli ka katku surnud. Michelangelo mõtles:

«Võib-olla on Buonarroto meist kõige õnnelikum?»

Kui ta on nakatatud taudi, siis on tal ainult veel mõni tund aega oma asju korraldada. Ta kirjutas paberi, milles ta kohustus Buonarroto naisele tagasi maksma ta kaasavara; ta oli alles noor naine ja tal võib seda vaja minna, et teist korda mehele saada. Ta tegi korralduse, et ta üheteistkümneaastane vennatütar Cecca paigutataks Boldrone kloostrisse, ja andis tema kasvatamiseks ja ülalpidamiseks kahe talu tulud. Ta eraldas summad oma vennapoegade Lionardo ja väikese Buonarrotino kasvatamiseks. Kui Granacci koputas lukustatud uksele, hüüdis Michelangelo:

«Mine ära! Ma olen katkuga kokku puutunud. Võisin selle saada.»

«Ära ole sciocco, rumal. Sina oled liiga vintske suremiseks. Ava, mul on kaasas pudel head veini pahade vaimude eemaletõrjumiseks.»

«Granacci, mine koju ja joo see üksinda! Ma ei taha sinu surma põhjuseks saada. Kui jääd ellu, siis võib-olla maalid veel ühegi hea pildi.»

«Noh, küll on aga meelitus!» naeris Granacci. «Allora, kui sa oled homme veel elus. siis tule chianti’t lõpetama.»

Katk taganes. Inimesed hakkasid ümberkaudseist mägedest tagasi tulema. Kauplused avati uuesti. Signoria tull linna tagasi. (Iks ta esimesi otsuseid oli teha Michelangelo Buonarrotile ülesandeks

605

raiuda Soderini poolt kakskümmend aastat tagasi tellitud Herakles — sellest kivist, mille Bandinelli oli nabakohani valmis tahunud.

Jällegi segas paavst Clemens end vahele. Sõlminud liidu Püha Rooma riigiga ja pöördunud tagasi Vatikani, sai ta jälle võimu itaalia, prantsuse ja inglise sõnamurdjate kardinalide üle, kogus sõjaväe Urbino hertsogi vägedest, Colonna ja Hispaania meestest. See armee pidi saadetama iseseisva Firenze vastu, et vabariiki minema pühkida, Medicite vaenlasi karistada ja perekonda taas võimule aidata. Spina oli alahinnanud paavst Clemensit ja Mediceid. Michelangelo kutsuti Signoria ette, kus gonfaloniere Capponi istus Soderini lauas, ümbritsetud oma kaheksast nõuandjast.

«Kuna te olete skulptor, Buonarroti,» ütles ta tõtleval häälel, «siis oletame, et võite tegutseda ka kaitseinsenerina. Me vajame müüre, mida ei saa läbi murda. Kuna need on kivist ja teie olete kiviraiuja ...»

Michelangelo neelatas. Nüüd oli ta tõesti mõlema poole teenistuses!

«Piirduge linna lõunaküljega. Põhja poolt oleme vallutamatud. Teatage võimalikult rutem.!»

Ta uuris läbi mitu miili müüri, mis algas idast San Miniato künkarinnakul olevast kirikust ning käändus läände, enne kui pöördus tagasi Arno äärde.

Müürid ja kaitsetornid polnud heas korras, parem ei olnud olukord ka väljaspool olevate kraavidega, mille otstarbeks oli vaenlasele lähenemist ohtlikumaks teha. Kivid olid lahti, halvasti põletatud tellised murenenud, kahuritorne vajati rohkem, tuli lisada kõrgust, et müüridele ronimine oleks raskem. Kaitsejoone tugi-kohaks pidi kujunema

San Miniato kellatorn, mille tipust kaitsjad võisid valitseda suuremat osa sellest alast, mida vaenlase väed ründavad.

Ta pöördus oma ettekandega gonfaloniere Capponi ja Signoria ette, esitades neile müürseppade, tellisepõletajate, veovoorimeeste ja talupoegade arvu, keda ta vajas müüride kaitsekõlblikuks tegemiseks. Gonfaloniere hüüdis vihaselt:

«Ärge puudutage San Miniatot! Pole mingit vajadust kirikut kindlustada.»

«On küll vajadus, Teie Kõrgus, sest kui me seda ei tee, siis ei tarvitse vaenlasel hakata müüre purustama. Nad tungivad meile kallale sellest küljest, San Miniato küngaste idapoolelt.»

Talle anti luba tõestada, et tema kava on parim. Ta sundis kõik endale appi tulema: Granacci, «Katlaühingu», müürsepad Duomo töökojast. Sealt, kus ta varem oli käinud maal otsimas figuuri või

nägu, tugevat käsivart või pikka päevitanud kaela mõnele kujule või maalile, otsis ta nüüd müürseppi, Maiano ja Prato kivimurdjaid, puuseppi, tellisepõletajaid, mehaanikuid, et tõkestada sõjale teed. Töö edenes täie kiirusega, sest teatati, et paavsti armee läheneb Firenzele mitmest suunast hirmuäratavalt suurte väljaõpetatud ja relvastatud jõududega. Michelangelo ehitas tee, alt jõe äärest üles oma meeste ja kaupade veoks, alustas oma bastionide ehitamist esimesest tornist, mis oli San Miniato värava ees San Giorgio poole, ja tõkestas tähtsale kaitsekünkale viiva tee kõrgete tellismüüridega, mis olid valmistatud kõvaks tambitud mullast, millesse oli segatud linaluid, rohtu ja loomasõnnikut. Sada talupoega töötas rühmiti, ladudes müüre nii kibedasti kui nad jõudsid telliseid valmis teha. Kivilõhkujad raiusid, lõhkusid, tahusid, tõestasid nõrku kohti, lisasid müüridele ja tornidele kõrgust, ehitasid uusi kindlustusi ohtlikumatesse kohtadesse.

Kui esimene töö järk valmis oli, tegi Signoria ülevaatuse. Järgmisel hommikul, kui ta astus nurgatuppa, kust avanes vaade Piazza della Signoriale ja Firenze tihedatele katustele, tervitati teda naeratustega.

«Michelangelo, teid on valitud Nove della Milizia'sse kindlustus-tööde juhatajaks.»

«See on suur au, gonfaloniere.»

«Ja veelgi suurem vastutus. Me tahaksime, et teeksite inspekt-sioonireisi Pisasse ja Livornosse, et teha kindlaks, kas meie kaitse-ehitused on kindlad mere poolt.»

Skulptuurist ei võinud enam mõeldagi. Liiatigi ei saanud ta hüüda: «Sõda pole minu ala!» Tal oli eriline töö teha. Firenze oli tema paole pöördunud oma raskeil päevil. Ta polnud ennast kunagi kujutlenud pealikuna, juhatajana, organiseerijana, kuid nüüd leidis ta, et aeglaselt arenevad keerukad kunstiteosed olid talle õpetanud, kuidas kooskõlastada iga ettetulev üksikasi tervikuga, et sünniks viimistletud lõpptulemus. Ta peaaegu juba soovis, et tal oleks olnud pisutki Leonardo da Vinci leidlikkust masinate alal.

Pisast ja Livornost tagasi tulnud, alustas ta kraavide kaevamist, mis olid niisama sügavad nagu kindlustuskraavid. Kaevatud kivid ja mulla kasutas ta ära uuteks barrikaadideks. Järgmise sammuna hankis ta loa lammutada kõik ehitused kindlustusmüüride ja ümbritsevate küngaste jalal miili ulatuses lõuna poole, maastikult, mille kaudu paavsti armee võiks rünnata. Sõjavägi kasutas vanaaegseid müüripurustajaid talumajade ja külaelamute ümberlükkamiseks. Talupojad aitasid lammutada maju, mis olid olnud nende perekondade käes sadu aastaid. Rikkad olid paleede hävitamise vastu. Michelangelo tunnistas, et neil oli selleks põhjustki, sest need olid

nii kaunilt ehitatud. Ainult mõningad sõdurid nõustusid lammutama väikseid kabeleid. Kui ta ise tuli San Salvi refektooriumi ja nägi Andrea del Sarto «Püha õhtusöömaaeg a» säramas kogu oma hiilguses pooliti lammutatud seinal, hüüdis ta:

«Laske see olla! See on liiga suur kunstiteos, et seda hävitada.»

Lammutustöö oli vaevalt lõpetatud, kui ta sai teate, et Via Mozza ateljeesse oli sisse murtud. Mudelid olid põrandale paisatud, joonistuste ja visandite mapid metsikus segaduses laiali loobitud, paljud kadunud nagu neli vahamudelitki. Ta nägi põrandal midagi läikivat. Ta kummardus ja võttis paberivirnast üles peitli. See oli kullassepa-peitel. Ta läks oma sõbra Piloto koju, see tundis kohalikke kullasseppi.

«Kas sa tunned seda peitlit?»

«Jah tunnen. See on Bandinelli oma.»

Visandid ja vahamudelid toimetati väga vaikselt tagasi. Michelangelo käskis Minit hoolitseda selle eest, et ateljeed valvataks.

Signoria saatis ta Ferrarasse sealse hertsogi uusi kindlustus! uurima. Tal oli kaasas järgmise sisuga kiri:

«Me saadame Ferrarasse meie kuulsa Michelangelo Buonarroti, harukordselt andeka inimese, nagu te teate, teatud eesmärgil, mida ta teile ise suusõnaliselt seletab. Me sooviksime väga, et teda peetaks isikuks, keda. meie väga austame, ja et temale osutataks niisugust lugupidamist, nagu tema teened pälvivad.»

Ferrara hertsog, Este soost haritud mees ja innukas maalikunsti, skulptuuri, luule ja teatri austaja, palus teda oma külaliseks paleesse. Michelangelo keeldus viisakalt ja jäi võõrastemajja, kus tal toimus rõõmus kohtumine Argientoga, kes tõi kõik oma üheksa last Michelangelo kätt suudlema.

«Noh, Argiento, kas sinust on saanud hea talupoeg?»

Argiento irvitas. «Ei, kuid maa kasvatab kõike, tee sellega mis tahad. Lapsed on minu tähtsaim saak.»

«Ja minu saagiks on jätkuvalt mured, Argiento.»

Kui Michelangelo tänas Ferrara hertsogit selle eest, et ta oli näidanud kindlustusehitusi, ütles hertsog:

«Tehke mulle üks maal! Siis olen ma saanud oma tasu.»

Michelangelo naeratas: «Kohe, kui sõda on lõppenud.»

Firenzesse tagasi jõudnud, leidis ta, et Perugia kindral Malatesta oli toodud Firenzesse üheks juhtivaks kindraliks. Ta oli kohe vastu Michelangelo plaanidele ehitada niisugused kivikantsid, nagu ta oli näinud Ferraras.

«Te olete meid koormanud juba liiga paljude kivimüüridega.

608

Viige oma talupojad minema ja laske minu sõduritel Firenzet kaitsta.»

Malatesta näis külmana, põiklevana. Samal ööl hulkus Michelangelo oma vallide jalal. Ta sattus kaheksale kahurile, mis olid antud Malatestale San Miniato müüri kaitsmiseks. Selle asemel et need oleksid paigutatud kindlustuste sisse, või rinnatisele, lebasid need väljaspool müüre valveta. Michelangelo äratas magava kindrali.

«Mida peab see tähendama, kui jätate kahurid niiviisi lohakile? Meie valvasime neid oma hinge hinnaga, senikaua kui teie siia tulite. Igaüks, kes neile otsa komistab, võib nad varastada või hävitada.»

«Kas teie olete Firenze armee ülemjuhataja?» küsis Malatesta vihaselt.

«Ainult kaitsemüüride juhataja.»

«Siis minge oma lehmasõnnikust telliseid tegema, aga ärge hakake sõdureile sõdimist õpetama.»

Pöördudes San Miniatosse, kohtas Michelangelo kindral Mario Orsinit, kes küsis:

«Mis on viltu läinud, mu sõber? Teie nägu põleb nagu tules.»

Michelangelo jutustas talle. Kui ta oli lõpetanud, vastas Orsini kurvalt:
«Te peaksite teadma, et tema suguvõsa mehed on kõik reetjad. Omal ajal reedab temagi Firenze.»
«Kas olete sellest Signoriale teatanud?»
«Ma olen palgatud ohvitser nagu Malatestagi, mitte firentselane.»
Hommikul ootas Michelangelo Signoria suures saalis, kuni teda võeti gonfaloniere ametiruumides vastu. Signoria ei teinud sellest väljagi.
«Ärge tundke muret meie ohvitseride pärast. Pühenduge uutele müüriplaanidele. Neid ei tohi keegi purustada.»
«Neid ei tarvitsegi purustada, kui Malatesta neid valvab.»
«Te olete üle töötanud. Puhake pisut!»
Ta pöördus tagasi müüride juurde, jätkas tööd kõrvetavas septembripäikeses, kuid ei suutnud Malatestat unustada. Igal pool, kuhu ta läks, kuulis ta jutte kindralist: ta oli loovutanud Perugia ilma võitluseta; ta mehed ei tahtnud võidelda paavsti vägede vastu Arezzos; kui sõjaväed jõuavad Firenze alla, loovutab Malatesta linna...
Oma mõttes läks Michelangelo ikka ja jälle Signoriasse ja palus, et Malatesta kõrvaldataks. Ta nägi, et tema töö vallutamatute müüride ehitamiseks on asjatu, kui Malatesta avab väravad paavsti armeele. Või kas esitas ta tõesti protesti gonfaloniere Capponile?
609
Kas ei kõnelnud ta paavst Juliusele... Bramante poolt ehitatud San Pietro müüridest... mis tehti liiga nõrga tsemendiga ja mis pragunesid? ... Kas polnud Malatesta küsinud: «Kas olete armee ülemjuhataja?» Kas polnud paavst Julius küsinud: «Kas oled sina arhitekt?»
Ta ärritus kasvas. Ta kujutles, kuidas paavsti väed hävitavad Firenze, nõnda nagu oli hävitatud Rooma, rüüstavad, röövivad, purustavad kunstiteoseid. Unetuna, söömata, suutmata keskenduda müürseppade juhatamisele, hakkas ta kuulama lausekillukesi, mis veensid teda, et Malatesta on koondanud selle lõunamüüri ohvitserid vandenõusse Firenze vastu.
Ta käis kuus ööd-päeva ilma puhkuseta ja toiduta, suutmata oma hirmu talitseda. Ühel ööl kõneles temaga üks hääl. Ta pööras välgukiirusel ringi.
«Kes sa oled?»
«Sõber.»
«Mis sa tahad?»
«Päästa sinu elu.»
«On see ohus?»
«Suurimas ohus.»
«Paavsti sõjavägi?»
«Malatesta.»
«Mis ta kavatseb teha?»
«Sind surmata lasta.»
«Miks?»
«Tema reetmise paljastamise eest.»
«Keegi ei usu mind.»
«Sinu laip leitakse bastioni jalalt.»
«Ma võin ennast kaitsta.»
«Selles udus mitte.»
«Mis peaksin ma tegema?»
«Põgenema.»
«See on reetmine.»

«Parem olla reetur, kui olla tapetud.»
«Millal pean ma minema?»
«Nüüd kohe.»
«Ma juhatan sind.»
«Sul pale ühtki hetke aega.»
«Kuidas suudan ma seletada!»
«Kiirusta! Kiirusta!»
Ta laskus rinnatiselt, läks üle Arno, keeras tagateid kaudu Via Mozzale. Paksust udust tuli nähtavale poolmoondunud kogusid, nagu pooleldi tahutud marmorsambad. Ta käskis Minil panna riided
610
ja raha nende sadulataskutesse. Nad istusid Miniga hobuste selga. Brato väraval peatati teda. Üks valvur hüüdis: «See on Michelangelo. Lase läbi!»
Ta teekond läks Bolognasse, Ferrarasse, Veneetsiasse, Prantsusmaale ... varju.
Ta tuli seitsme nädala pärast tagasi alandatuna ja häbistatuna. Signoria määras talle rahatrahvi ja kõrvaldas ta kolmeks aastaks Nõukogust. Aga kuna paavsti kolmekümne tuhande meheline sõjavägi oli nüüd laagris mägedes teispool tema lõunapoolset kindlus-tussüsteemi, siis saadeti ta uuesti oma ülesannet täitma. Ta pidi Granaccit tänama armuandmise eest; kui Signoria oli kuulutanud ta lindpriiks koos teiste põgenikega, oli Granacci muretsenud talle kerge ajutise karistuse ja saatnud Bastiano, kes oli aidanud Michelangelot müüride parandamisel, teda taga otsima.
«Ma pean ütlema, et Signoria oli leebe,» tähendas Granacci rangelt, «arvestades, et sina tulid tagasi viis nädalat pärast mässuliste kohta käiva eriseaduse väljaandmist. Sa oleksid võinud kaotada kõik oma varandused Toskaanas, samuti oma pea, nagu üks Ficino pojapoegi kaotas oma pea selle eest, et ta väitis Medicid olevat rohkem õigustatud valitsema kui keegi teine, silmas pidades nende teeneid linnale. Sul oleks nüüd kõige parem võtta kaasa vaip ja toiduained üles Miniatole aastase ümberpiiramise jaoks...»
«Ära muretse, Granacci, ma ei ole rumal kaks korda järjest.»
«Mis asi su pea segi ajas?»
«Ma kuulsin hääli.»
«Kelle?»
«Iseenda.»
Granacci irvitas.
«Sain abi kuulujuttudest, mis kõnelesid, kuidas sind võeti vastu Veneetsia õukonnas, doodžide pakkumisest ehitada sild üle Rialto ja Prantsusmaa saadiku pingutustest saada sind Prantsuse õukonda. Signoria arvas, et sa oled idioot, mida sa oledki, ja suur kunstnik, mida sa ka oled. Nad polnud õnnelikud arvates, et sa asud elama Veneetsiasse või Pariisi. Täna oma tähti selle eest, et oskad veel raiuda marmorit, muidu sa poleks enam iial pääsenud Duomo silmapiirile.»
Michelangelo vaatas välja Granacci raamatukogu kolmanda korruse aknast sinna, kus Brunelleschi imekaunis punane telliskuppel kerkis avaras majesteetlikkuses vastu tormist päikeseloojakut.
«Kauneim arhitektuurivorm maailmas on taevalaotus,» mõtiskles ta, «ja kas tead mis: Brunelleschi kuppel on niisama ilus!»

5.

Ta paigutas asjad San Miniato torni ja silmitses läbi täiskuu tolmuse valguse sadu vaenlase telke, mille koonilised tipud paistsid miili kauguselt, teispool maa-ala, mille

ta oli puhastanud kün-kail ja mis moodustas poolringi ning sulges endasse tema kaitseliini.

Ta ärkas koidu ajal kahuritulest. Nagu ta oli oodanud, oli rünnak suunatud San Miniato tornile. Kui see purustatakse, marsib vaenlane linna. Sada viiskümmend suurtükki tulistasid lakkamatult. Lõhkevad kahurikuulid kiskusid välja suured tükid tellis- ja kiviseina. Rünnak vältas kaks tundi. Kui see oli lõppenud, läks Michelangelo tunneli kaudu välja, seisatas kellatorni jalal ning uuris kahjusid.

Ta palus vabatahtlikke nende hulgast, kes oskasid käsitseda kivi ja tsementi. Bastiano juhatas sisetöid, Michelangelo viis ühe rühma väljapoole ja asetas väljakukkunud kivid päris paavsti vägede silmade all uuesti müüri tagasi. Mingil põhjusel, mida tema isegi ei mõistnud, võib-olla sellepärast, et ta ei teadnud, kui palju kahju ta oli tekitanud, jäi vaenlase sõjavägi laagrisse edasi. Michelangelo käsutas voorimehed tooma tsementi ja Arno jõest kottidega liiva, saatis mehed müürseppade ja kivimurdjate järele ja pani nad videviku ajal uuesti torni ehitama. Nad töötasid. kogu öö, kuid tsemendi kõvaks tõmbumine nõudis aega. Kui vaenlase suurtükivägi avab tule küllalt vara, siis purunevad ta kaitseehitused. Ta vaatas üles kellatorni, selle hambulist ääreliistu, mis oli kõigist külgedest neli jalga laiem kui torni kere. Kui saaks riputada midagi nende rinnatiste külge, midagi, mis võtaks vastu raud- ja kivi-kuulide löögi, enne kui need tabavad torni ennast...

Ta tormas künkalt alla, läks üle Ponte Vecchio, sundis valvurid äratama uue gonfaloniere Francesco Carducci, selgitas talle oma plaani, sai viimaselt kirjaliku korralduse ja miilitsakompanii. Esimese valgega tagusid nad villakaupluste, ladude ja tollihoonefe ustele, kus hoiti villa maksustamiseks. Siis otsisid nad kogu linnas, nii kauplustest kui ka eramajadest padjapüüre, rekvireerisid siis vankrid materjali veoks. Ta tegutses kiiresti. Kui päike tõusis, oli tal tosinate viisi kõige tugevamaid villaga täis topitud padjapüüre köitega torni peale riputatud.

Kui paavsti ohvitserid märkasid, mis toimus, ja suunasid oma suurtükid kellatornile, oli liiga hilja. Nende suurtükikuulid tabasid paksu polsterdust, mis, tõsi küll, andis kuulidele järele, rippudes nelja jala kaugusel märgadest kivimüüridest, kuid kaitses siiski äsja tsementeeritud plokke. Kahurikuulid kukkusid kahjutult alla kraavi. Tulistanud lõunani, loobus vaenlane rünnakust.

Tema leidlike villapuhvrite edu andis talle tagasi isamaa. Ta pöördus tagasi oma ateljeesse ja magas rahulikult esimese öö mitme kuu järel.

Tugevad vihmasajud algasid. Lage maa müüride ja vaenlase vahel muutus rabaks. Rünnak oli sel ajal otstarbetu. Michelangelo hakkas temperavärvidega maalima «Leedat ja luike» Ferrara hertsogi jaoks. Kuigi ta jumaldas füüsilist ilu, oli ta kunst olnud seksuaalsest puhtusest küllastunud. Nüüd leidis ta end nautivat robustset lihalisust. Ta kujutas Leedat võluvalt kauni naisena, kes lebas diivanil, luik põlvede vahel, luige pikk kael s-kujulisena keerdus ümber ta teise rinna. Ta nokk oli Leeda huultel. Michelangelo tundis lõbu lustakat lugu joonistades.

Paduvihm jätkus. Ta veetis päevad rinnatistel, õhtuti ootas võimalust lipsata käärkambrisse ja raiuda küünlavalgel. Kabel oli külm, täis varje, kuid ta polnud üksinda. Ta kujud, Koit, Öö, Neitsi, olid lähedased sõbrad, sest kuigi nad polnud veel täiesti sündinud, elasid nad juba marmoris, nad mõtlesid, nad ütlesid talle, mis nad arvavad maailmast, samuti nagu tema kõneles nendele ja nende kaudu kunstist inimese jätkuvusena, igavikuna, mis seob tulevikku minevikuga, surma võitmise vahendina, sest senikaua, kui elab kunst, ei hävi inimene.

Kevadel algas sõda uuesti, kuid ühtki lahingut, välja arvatud see, mis peeti nälja vastu. Firenzes ei toimunud. Michelangelo oli saanud tagasi oma koha Nove della Milizia's ja talle toodi ettekandeid igal õhtul. Vallutades väikesi kindlustusi Arno ääres, oli paavsti armee toiduainete toomise merelt ära lõiganud. Hispaania väed saabusid lõunast ja sakslased põhjast. Nad paisutasid paavst Clemensi sõjavägesid.

Toiduga tuli kitsas kätte. Esimesena kadus liha, siis õli, juurviljad, jahu, nisu. Nälg võttis oma lõivu. Michelangelo andis oma igapäevase annuse Lodovicole, et isa hinges hoida. Inimesed hakkasid sööma linnas eesleid, koeri, kasse. Suvine kuumus küpsetas kive, veevarud vähenesid, Arno kuivas, katk tuli jälle tagasi. Inimesed ahmisid õhku, kukkusid, ega tõusnud enam kunagi. Juuli keskpaigaks oli linnas surnud viis tuhat inimest.

Firenzel oli ainult üks võimalus ellu jääda — kangelasliku kindrali Francesco Ferrucci abil, kelle armee oli Pisa lähedal. Tehti kavad, et ta ründab Lucca ja Pistoia kaudu ja purustab piiramis-rõnga. Viimased võitlusvõimelised kuusteisttuhat meest müüride vahel said armulauda, andsid vande, et ründavad vaenlase leeri mõlemal pool linna, samal ajal kui kindral Ferrucci annab löögi läänest.

613

Kindral Malatesta reetis vabariigi. Ta keeldus Ferruccit abistamast. Ferrucci andis kõva hoobi, oli võidu äärel, kuid Malatesta astus läbirääkimistesse paavsti kindralitega. Ferrucci kaotas ja sai surma.

Firenze kapituleerus. Malatesta väed avasid väravad. Paavst Clemensi esindajad tulid linna, et Medicite nimel võimu üle võtta. Firenze nõustus maksma kaheksakümmend tuhat tukatit tagatisena paavsti armeele. Need valitsuse liikmed, kes suutsid, põgenesid, teised poodi Bargello aknaist või heideti Stinche'sse. Kõik Nove della Milizia liikmed mõisteti süüdi.

«Sul on parem lahkuda linnast juba täna õhtul,» tegi Bugiardini Michelangelole ettepaneku. «Paavst ei halasta kellelegi. Sa ehitasid kaitseehitusi tema vastu.»

«Ma ei või jälle põgeneda,» vastas Michelangelo väsinult.

«Peida end minu maja pööningule,» tegi Granacci ettepaneku.

«Ma ei taha sinu peret ohtu saata.»

«Linna arhitektina on mul Duomo võtmed. Võin peita su sinna,» hüüdis Baccio d' Agnolo.

Michelangelo mõtles. «Ma tean üht torni teispool Arnot. Keegi ei kahtlusta seda. Põgenen sinna senikauaks, kui Malatesta kaob koos oma vägedega.»

Ta ütles sõpradele hüvasti, läks kõrvaltänavaid kaudu Arno äärde, üle jõe, lipsas vaikselt San Niccolõ kellatorni juurde ning koputas naabermaja uksele, mis kuulus Duomo töökoja Beppe kivi-raiujaist poegadele, ja teatas neile, et ta läheb pakku. Siis lukustas ta enda järel torniukse, ronis mööda keerlevat puutreppi üles ja veetis ülejäänud osa ööst vaenlase tühja laagri vaatamisega üle küngaste. Päikesetõusu ajal nõjatus ta edasi vastu kiviseina ja vaatas midagi nägemata maastikku, mille ta oli linnriigi kaitseks maatasa teinud.

Kui ta hakkas oma elu analüüsima, tundusid talle need viiskümmend viis eluaastat raisatuna ja niisama kasutuna, nagu tema ees olev maatasa tehtud ala. Ta tegi kokkuvõtte aastaist, mis olid möödunud sellest peale, kui paavst Leo oli sundinud teda loobuma tööst Juliuse hauamonumendi kallal. Mis on tal ette näidata sellest neljateistkümnest aastast? «Ülestõusnud Kristus», mille, nagu Sebastiano oli Roomast pisaraist nõretades teatanud, oskamatu õpipoiss oli vigastanud, raiudes maha säärte ja jalalabade vahel oleva tõendi, ja näo idiootlikult üle lakkunud seda poleerides; «Võit», mis praegusel hetkel näis veelgi segasemana kui valmides; neli «Hiiglast,»

kes ikka veel väänlesid oma kivide sisemuses Via Mozzal; «Mooses» ja kaks «Noort orja» ta Rooma majas, mida linna tungiv armee oli rüüstanud.

614

Mitte midagi. Mitte midagi lõpetatut, mitte midagi terviklikku, lõplikku. Ja ühe käega, vigane Taavet seisis nagu võidetud vabariigi sümbol.

Piirati ja rünnati mitte ainult linnu. Inimestki piirati.

Lorenzo oli ütelnud, eit hävituse jõud on kõikjal, need vallutavad kõik ja igaühe, kes on nende käeulatuses. Savonarola päevadest alates polnud ta kogenud muud kui ainult konflikte. Võib-olla oli tema isal ja onu Erancesool olnud õiguski, kui nad püüdsid talle aru pähe panna. Kelle oli ta rikkaks või õnnelikuks teinud? Ta oli kulutanud kogu oma elu end tükkideks rebides, taludes omaenda loomuse terribilita'd, üritades luua kauneid, tähendusrikkaid mar-monkujusid. Ta oli armastanud sündimisest peale raidkunsti. Ta oli soovinud ainult taaselustada seda, taasluua seda, tuua sellesse uuemaid, suuremaid mõtteid. Kas oli ta tahtnud liiga palju? Endale ja oma ajale?

Nii ammu oli tema sõber Jacopo Galli ütelnud San Dionigi kardinalile Groslaye'le: «Michelangelo teeb teile kauneima marmor-kuju, mis tänapäeval võib Roomas näha, niisuguse, et ükski meie aja meister ei suudaks paremat teha.»

Ja siin ta nüüd oli, vang, kes oli end ise trellide taha pannud, kes kössitas vanas kellatornis, kartes tulla alla hirmust, et ta puuakse Bargello aknast välja, nõnda nagu ta oli näinud pooda-vat paljusidki oma nooruses. Milline autu lõpp puhtale kirkale tulele, mis oli põlenud ta põues.

Kesköökellade ja kukelaulu vahel kõndis ta Arno ülemjooksu soodel. Kui ta tagasi tuli, leidis ta, et talle oli jäetud toitu ja vett ja Mini poolt kritseldatud viimased uudised. Gonfaloniere Carducci oli hukatud Bargello õuel. Girolami, kes oli temale järgnenud gonfaloniere ametis, oli viidud Pisasse ja mürgitatud. Era Benedetto, preester, kes oli pooldanud vabariiki, oli viidud Rooma, et näljutada ta Sant' Angelos surnuks. Kõik, kes olid põgenenud, olid kuulutatud lindpriiks, nende varandus konfiskeeritud.

Firenze teadis, kus ta end peidab, kuid sügav viha paavst Clemensi, tema kindralite ning sõjavägede vastu oli nii tugev, et ta oli mitte üksnes julge paljastamise ees, vaid temast oli saanud sangar.

Lodovico, kelle Michelangelo oli saatnud Pisasse koos Buonar-roto kahe pojaga piiramise kõige raskemal ajal, tuli tagasi ilma Buonarrottinota. Poiss oli surnud Pisas.

Novembrikuu keskpaiku kuulis ta ühel päeval kedagi valjusti ja selgesti oma nime hüüdvat. Kellatornist alla vaadates nägi ta suurde kasukasse mähitud Giovanni Spinat, käed toruna suu ees, kui ta hüüdis:

«Michelangelo, tule alla!»

615

Ta jooksis puust keerdtreppi mööda alla, kolm astet korraga, nägi Spina pikki kitsaid silmi säravat:

«Paavst andis sulle andeks. Ta saatis sõna prior Figiovannile, et kui sind leitakse, tuleb sind kohelda lahkelt, tagasi anda pension ja San Lorenzo maja ...»

«... Miks?»

«Püha Isa tahab, et sa asuksid uuesti kabeli kallal tööle.» Sel ajal kui Michelangelo oma asju kokku korjas, vaatas Spina tornis ringi.

«Siin ülal on ju jääkülm. Millega sa ennast soojendasid?»

«Vihaga,» ütles Michelangelo. «Parim kütteaine, mis ma tean. Ei lõpe iial otsa.»

Kõndides tänavail hilissügise päikese käes, laskis ta oma sõrmi libiseda üle majade pietra serena plokkide; aeglaselt loovutasid nad talle oma soojuse. Ta hingamine kiirenes, kui ta mõtles tagasipöördumisest capeüa'sse.

Tema ateljee Via Mozzal oli teda taga otsivate paavsti vägede poolt põhjalikult läbi uuritud, isegi korstnasse ja kirstudesse oli vaadatud ... Midagi ei olnud varastatud. Kabelis leidis ta, et tellingud olid minema viidud, arvatavasti San Lorenzo vaimulikkonna soojendamiseks, kuid tema marmoritesse ei olnud puututud. Pärast kolme sõja-aastat võis ta jälle töö juurde asuda. Kolm aastat...! Seistes oma allegooriliste kujude keskel, märkas ta, et aegki oli tööriist; suur kunstiteos vajas kuid ja aastaid, et selle tundepärased elemendid oleksid tahkunud. Aeg oli pärm, paljudki «Koidu», «Hämariku» ja «Madonna» jooned, mis olid talle varem olnud ähmased, tundusid nüüd selgeina, nende vorm oli küpsenud, nende sisu süvenenud. Kunstiteos tähendas kasvamist üksikust üldiseks. Aeg andis kunstiteosele ajatuse.

Söönud kerge õhtusöögi koos Lodoviooga, läks ta tagasi Via Mozza ateljeesse. Mini oli väljas. Ta süütas õlilambi, käis ateljees ringi, puudutades tuttavaid mööbliesemeid. Oli hea olla taas kodus, oma vähese varanduse keskel; «Kentauride võitlus» ja «Trapi-madonna» rippusid tagaseinal, neli pooleliolevat «Orja» vaatasid ikka veel üksteist, seistes sõbralikus ringis keset ateljeed. Ta võttis välja oma joonistuatemapi, lehitses need heakskiitvalt läbi, tehes vahetevahel kiire paranduse pliiatsi jupiga. Siis keeras ta ühele joonistuspaberi lehele teise külje ja kirjutas sügavate tunnetega:

Sind tabab suurim õnn või õnnetus,
sul palgaks selle eest on üksnes surm;
kui kadund lootus, ootab ees vaid turm,
siis äkki saabub sulle andestus.
616
Vaid kaunis taie, mille taevas andnud,
võib võita loodust; jumalik on võim
sel käes, kes kõigeks ohvriks valmis.

Kui sündimisest peale olen kunstikoormat kandnud
ja lapsena ju tärganud mus ilu taim —
eks ole taie see, kes saatuse mu palmis?

Baccio Valori, paavst Clemensi määratud uus Firenze kuberner, saatis talle kutse tulla Medicite paleesse. Michelangelo mõtles: Valori aitas 1512. aastal Soderinit minema ajada. Kuid nüüd, istudes samal kohal, kus Il Magnifico oli juhtinud Firenze saatust, oli Valori nägu naeru täis.

«Buonarroti, ma vajan teid.»

«See on hea, kui inimest vajatakse, signore.»

«Ma tahaksin, et teeksite mulle maja plaani. Nii et võiksin selle ehitada kohe! Ja lisaks sellele tahaksin ühe teie tehtud suure marmorkuju oma õue.»

«Osutate mulle liiga suurt au,» pomises Michelangelo laiast trepist alla minnes. Kuid Granaccil oli hea meel.

«Sinu kord on pehmendada vaenlaste südant. Valori vihkab ühingut. Ta teab, et me olime Medicite-vastased. Kui teed nõnda, nagu tema tahab, antakse kõigile andeks.»

Michelangelo läks Via Ghibellina majja. Köögis villaga vooderdatud varakirstus oli see katseks tehtud Taavet, mille ta oli raiunud Beppe ostetud marmorist, see

Taavet, kelle jalg seisis Koljati mustal, verisel peal. Kui ta kasutab natuke peitlit, kaob Koljati pea ja selle asemele tuleb ümmargune kera ... maailm. Taavetist saaks uus Apollo.

Perekonnakodu tundus tühjana ja mahajäetuna. Ta tundis puudust Buonarrotost. Sigismondo, kes oli olnud Firenze sõjaväes kolm viimast aastat, palus luba elada perekonna talus Settignanos. Giovansimone oli otsustanud, et Michelangelo peab finantseerima uue villakaupluse avamist. Lodovico oli nõrgaks jäänud, ta noorima pojapoja Buonarrotino surm oli teda nii tugevasti vapustanud, et ta ei osanud isegi jutustada, mis poisiga oli juhtunud. Üheteistkümneaastane Lionardo oli Buonarroti perekonna ainuke lootus ja rõõm, perekonna nime pärija. Michelangelo oli maksnud tema kolme õppeaasta eest.

«Onu Michelangelo, kas ma ei saaks teie õpipoisiks?» «Kujuriks?» kohkus Michelangelo. «Kas teie pole siis kujur?»

«Olen. Kuid seda ei tahaks ma soovida oma ainukesele venna-

617

pojale. Ma mõtlen, et sa oleksid õnnelikum, kui astuksid Strozzi villakauplusse õpipoisiks. Seniks aga ehk tuled ateljeesse ja pead oma isa arveraamatuid. Mul on vaja kedagi, kes teeks sissekandeid.»

Poisi pruunid silmad, mille merevaiguvärvilised täpid meenutasid nii suurel määral Buonarroto ja tema enda silmi, kirgastusid.

Via Mozzale tagasi tulles nägi ta, et Mini vestles Ferrara hertsogi priiskavalt rõivastatud saadikuga.

«Maestro Buonarroti, ma tulin selle maali järele, mis te hertsogile lubasite.»

«See on valmis.»

Kui ta võttis välja «Leeda ja luige,» silmitses saadik seda vaikselt. Hetk hiljem ütles ta:

«See on ju tühine asi. Minu hertsog ootab meistriteost.»

Michelangelo uuris temperamaali ja silmitses rahuldusega meelelist «Leedat».

«Kas tohin küsida, mis ametit te peate, signore?»

«Olen kaupmees.» Kõrgilt.

«Siis leiab teie hertsog, et olete kaubelnud halvasti tema eest. Olge nii lahke ja lahkuge mu ateljeest.»

6.

Ta asus uuesti kabelis tööle, palkas taas müürsepp! ja krohvisegajaid. Selle asemel et raiuda oma allegooriaid pöördlaual, kus neile oleks langenud muutuv valgus, laskis ta nad puunottide abil üles seada sama nurga all, nagu nad pidid tulema sarkofaagidele ja sellessesamasse paika kabelis, kuhu nad lõplikult pidid jääma. Sel viisil võiks ta kõige efektsemalt ära kasutada seda valgust ja varju, mida nad endasse imeksid.

Kavandades kahele hauale nelja lamavat figuuri, oli tal probleemiks vaataja tähelepanu kinnitamine, et see ei valguks piki hauakatte kaast laiali. Sel põhjusel kavandas ta torsodesse vas-taskaare: kummagi kuju üks jalg tõusis ülespoole kõrgeks nurgaks, teine, väljasirutatud varvastega, ulatus hauakivi peani. Jala terav tõus ruumi hoiaks õlg õla vastu olevad kujud nende ohustatud alustel.

Kabel oli külm, sest väljas sadas, ja niiske, sest aeglaselt kuivavast tsemendist, millega aknad olid kinni müüritud, tilkus kogu aeg vett. Ta tundis vahetevahel, kuidas ta hambad lõgisesid isegi siis, kui ta tungis täie hooga läbi marmori, öösiti, kui ta tuli tagasi oma ateljeesse, märkas ta, et ta pea on täis lima, kurk kare. Ta ei teinud

välja raskustest, otsustas kindlalt, et selle kavandiga ei juhtu nii nagu Juhuse hauasambaga.

Sebastiano jätkas kirjutamist Roomast: «Pietá» oli olnud kabelis ohus, kuid keegi polnud julgenud vigastada Neitsi Maarja süles lebavat surnud Jeesust. «Bakhose» oli Jacopo Galli pere matnud aeda tema endise töökuuri välisküljele ja nüüd oli see uuesti üles seatud. Tema, Sebastiano, oli määratud paavsti pitsatihoidjaks ja hakanud mungaks, ta sai viisakat palka ja nüüd tunti teda Sebastiano del Piombo nime all. Macello dei Corvi majas seinte ja lae krohv varises, suurem osa mööblist oli kadunud, aia tagaäärel olevad ehitised olid lammutatud tulepuuks. Tema marmor oli kindlas paigas, kuid maja vajas kõvasti korrastamist. Kas ei saaks Michelangelo saata raha remondiks?

Michelangelol ei olnud raha. Firenze ei olnud sõjast toibunud, toitu ja tarbeaineid oli napilt, kaubandus oli niivõrd soikunud, et tema pere kauplusse paigutatud rahad kadusid iga kuu täiesti. Valori valitses karmi käega. Paavst Clemens pidas selle eest hoolt, et Firenze erakonnad oleksid kogu aeg üksteise kõris kinni. Linn oli lootnud, et Ippolito, Giuliano leebe, hea loomusega poeg saab Valori asemele, kuid paavst Clemensil olid teised plaanid. Ippolitost tehti kardinal vastu tema oma hardaid soove, ja ta saadeti Itaalia vägede juhatajana Ungarisse türklaste vastu. Clemensi oma poeg, keda tunti ta tõmmu naha ja paksude huulte tõttu Alessandro Moora-maalase nime all, toodi suure tseremooniaga Firenzesse ja pandi eluaegseks linnriigi valitsejaks. Alessandro oli liiderlik, inetu, madala intelligentsiga ja metsikute himudega noormees. Isa väeüksused olid tal käepärast oma väiksemategi soovide elluviimiseks. Ta mõrvas oma vastased päise päeva ajal, vägistas ja rikkus oma linna noori, hävitas ta viimasedki vabaduse riismed ja viis linna kiiresti anarhia seisundisse.

Niisama kiiresti astus Michelangelo võitlusse Alessandroga. Kui Alessandro palus teda kavandada uue kindluse Arno kohale, keeldus Michelangelo. Kui Alessandro saatis talle sõna, et ta tahab näidata kabelit külaskäigul olevale Naapoli asekuningale, lukustas Michelangelo käärkambri.

«Su käitumine on ohtlik,» hoiatas Giovanni Spina. «Ma olen julge senikaua, kuni kabeli valmis saan. Clemens ori oma puupäisele pojalegi selle selgeks teinud... või ma oleksin juba ammu surnud.»

Ta pani peitli käest, pühkis marmoritolmu näolt ja kulmudelt, vaatas enda ümber ja hüüdis heas tujus:

«See kabel elab Alessandrost kauem, isegi kui mina ei ela.» «Sina ei ela kindlasti. Oled kõhn, sul on raiuv köha. Miks sa ei

jaluta mägedes sooja päikesepaistega? Arsti oma külmetust, kogu pisut armulikku liha oma luudele!»

Michelangelo istus kahele pukile asetatud plangule ja vast mõtlikult:

«Firenzesse ei ole jäänud midagi head, mingit korda, välja arvatud ta kunst. Kui ma seisan selle marmorist «Päeva» ees, vasar ja peitel käes, tunnen ma, et viin ellu Moosese seadust kunsti vormis, et korvata Alessandro ja tema jõurajate vaimset alandusseisundit. Kumb jääb elama: need marmorkujud või liiderlikkus?»

«Siis luba mul vähemalt marmor viia sooja, kuiva ruumi.»

«Ma pean nad raiuma siin, Spina, kus valgus langeb täpselt samuti, nagu see langeb kunagi sarkofaagidele.»

Samal õhtul leidis ta ateljeest palve Giovanni Battistalt, Mini onult: poiss oli lootusetult armunud kellegi vaese lese tütresse ja tahtis temaga abielluda. Onu arvas, et ta tuleks maalt välja saata. Kas Michelangelo võiks teda aidata?

Kui Mini tuli tagasi õhtuselt lõbutsemiselt, küsis Michelangelo temalt: «Kas sa armastad seda tüdrukut?»

«Kirglikult!» ütles Mini.

«Kas see on seesama tüdruk, keda sa möödunud suvel kirglikult armastasid?»

«Muidugi mitte.»

«Võta siis see maal — «Leeda ja luik». Ja need joonised. Nendest saadud rahaga võid asutada endale Pariisis ateljee.»

«Kuid «Leeda» on ju väärt terve varanduse!» hüüdis Mini imestades.

«Vaata siis, et saad selle eest varanduse. Kirjuta mulle Prantsusmaalt!»

Mini oli vaevalt asunud teele põhja poole, kui keegi, umbes kahekümneaastane noormees ilmus ateljee uksele ja esitles end Francesoo Amadorena.

«Kuigi mind kutsutakse Urbinoks,» lisas ta vaiksel häälel. «San Lorenzo preester kõneles mulle, et te vajate kedagi abilist.»

«Missugust tööd te otsite?»

«Otsin kodu, signore Buonarroti, ja perekonda, sest mul pole kumbagi. Hiljem sooviksin abielluda ja muretseda endale oma perekonna. Kuid ma pean esiteks töötama mitu aastat. Ma olen vaesest perekonnast ja mul pole muud varandust kui ainult need riided seljas.»

«Kas tahad hakata kujuri õpipoisiks?» «Kunstniku õpipoisiks, messere.»

Michelangelo uuris enda ees seisvat meest, ta kulunud, kuid puhast riietust, luist lahjust ja sisselangenud kõhtu, mis ei olnud

620

kunagi korralikult täis olnud; kindla vaatega halle silmi, tolmhalle hambaid, heledaid, tuhkjaid juukseid. Urbinol oli vaja kodu ja tööd, ent ta käitumises oli väärikust, sisemist meelerahu. Ilmselt austas ta iseennast ja see meeldis Michelangelole. «Hüva, eks proovime.»

Urbinol oli vaimuüllust, mis valgustas kõike, mida ta tegi. Ta oli nii rõõmus sellest, et ta kuulus kuhugi, et täitis maja oma õnnega, kohtles Miohelangelot austusega, mis kuulub isale. Michelangelo leidis ennastki kiinduvat noormehesse.

Paavst Clemens käis Juliuse pärijaile taas peale, et nad astuksid läbirääkimistesse lepingu kergendamiseks. Kuigi Rovered tundsid, et neid solvati ja nende suhtes kasutati vägivalda, nõustusid nad suuliselt vastu võtma üheseinalist hauamonumenti, mida ehiksid Michelangelo juba valmis raiutud kujud. Ta pidi loovutama «Moosese» ja kaks «Orja» ja toimetama need koos «Võiduga» laeval Rooma. Tal ei jäänud enam teha midagi muud kui teiste figuuride joonised ja Roveretele tagasi maksta kaks tuhat tukatit. Nad maksaksid need mõnele teisele marmoriraiujale, kes haua lõpule viiks. Pärast kahekümne seitsme aastast piinlemist ja kaheksa suure kuju valmistamist, mille eest ta ei saa tasuks skuudotki, vabaneks ta omaenda põrgupiinadest.

Ta ei võinud müüa ühtki oma talu ega maja, et saada vajalikud kaks tuhat tukatit. Kellelgi polnud Toskaanas raha. Ainuke hoone, millest ta võis saada viisaka pakkumise, oli Via Mozza ateljee.

«Ma olen murtud,» hüüdis ta Spinale. «Ma armastan seda bottega't.»

Spina ohkas. «Las ma kirjutan Rooma. Võib-olla saame korraldada asja nii, et maksame raha hiljem.»

Giovansimone valis just selle hetke, mil ta tuli Via Mozzale harvale külaskäigule.

«Ma tahan endale meie suurt maja Via di San Proculolt,» teatas ta.

«Milleks?»

«Et end stiilselt sisse seada.»
«See on välja üüritud.»
«Me ei vaja seda üüriraha.»
«Sina võib-olla ei vaja, kuid mina vajan.»
«Milleks? Sa oled küllalt rikas.»
«Giovansimone, ma praegu just teen pingutusi, et Roveretele raha maksta.»
«See on sul ainult vabandus. Sa oled kitsi nagu isagi.»
«On sul kunagi midagi puudunud?»
621
«Õige koht elus. Me oleme õilsad kodanikud.» «Siis toimi õilsalt.»
«Mul pole raha. Sa korjad seda varuks.»
«Giovansimone, sa oled viiskümmend kolm aastat vana ja sa pole end iial ise elatanud. Mina olen sind elatanud kolmkümmend neli aastat, Savonarola surmast peale.»
«Sind ei tarvitse kiita selle eest, et sa täidad oma kohustust. Sa kõneled nõnda, nagu oleksime labased käsitöölised. Meie suguvõsa on niisama vana kui Medicid, Strozzid või Tornabuonid. Me oleme Firenzes kolm sajandit makse maksnud.»
«Sa kõneled täpselt samuti nagu isagi,» vastas Michelangelo väsinult.
«Meil on õigus kasutada Medicite vapiristi. Ma tahan selle asetada Via di San Proculo maja ette, võtta teenrid. Sa kinnitad alati, et teed pere heaks kõik, mis suudad. Hüva, tõenda siis seda, kaeva sõnad välja ja täida auk kullaga.»
«Giovansimone, sina ei näeks musta varest piimanõuski. Minul pole varandust sinust Firenze aadlikku teha.»
Ta kuulis, et Sigismondo oli läinud Settignanosse talupoegade linnaossa ja hakanud põldu harima. Ta ratsutas mägedesse ja leidis Sigismondo adra tagant kaht valget härga ajamas, nägu ja juuksed õlgkübara all higist märjad, sõnnik kinga külge paakunud.
«Sigismondo, sa töötad nagu mõni contadino.»
Sigismondo võttis kübara peast, pühkis raske nurgelise käeliigutusega otsmikku.
«Ma künnan põldu.»
«Aga miks? Meil on ju siin rentnikkegi, kes teevad kehalist tööd.»
«Mulle meeldib töötada.»
«Aga mitte musta tööd teha. Sigismondo, mis sa küll mõtled. Ükski Buonarroti ei ole teinud oma kätega tööd kolmsada aastat.»
«Välja arvatud sina!»
Micheländgelo punastas. «Mina olen kujur. Mis ütlevad inimesed Firenzes, kui kuulevad, et mu vend töötab nagu mõni talupoeg? Buonarrotid on lõppude-lõpüks olnud õilsad linnakodanikud, meil on oma vappki...»
«...Vapp ei toida mind. Ma olen nüüd liiga vana sõdimiseks, sellepärast teen tööd. See on meie maa, ma kasvatan nisu ja oliive ja viinamarju . . .»
«Kas pead sa selleks käima sõnnikus?»
Sigismondo vaatas alla paakunud kingadele.
«Sõnnik väetab põldu.»
622
«Ma olen teinud kogu oma eluaja tööd, et tõsta Buonarroti nime ausse kogu Itaalias. Kas tahad, et inimesed ütleksid, et minul on Settignanos vend, kes kasib härgi?»
Sigismondo vaatas kaht kaunist valget looma ja vastas soojalt:
«Härg on kena loom.»

«Nad on tõesti kenad loomad. Mine nüüd end pesema, pane selga puhtad rõivad ja lase mõnel rentnikul vagusid künda.»

Ta kaotas mõlemas vaidluses. Giovansimone levitas Firenzes jutte, et tema vend Micheländgelo on ihnur ja mats, kes ei luba oma perekonda elada temale sobiva seltskondliku seisundi kohaselt. Sigismondo aga levitas Settignanos juttu, et ta vend on keigar ja aristokraat, kes arvab, et tema perekond on muutunud liiga peeneks ausa töö jaoks. Lõpptulemusena said mõlemad vennad, mis nad tahtsid: Giovansimone rohkem raha raiskamiseks, Sigismondo maaharimiseks.

Ta keskendus kahele naisfiguurile — «Koidule» ja «Ööle». Peale «Madonnade» polnud ta iial raiunud ühtki naist. Tal polnud mingit soovi kujutada noori tüdrukuid, kes seisid elu künnisel, ta tahtis raiuda viljakust, üllast keha, mis kannab edasi inimsugu, küpseid naisi, kes on teinud tööd ja sünnitanud valudes, kelle keha on väsinud, kuid võitmatu. Kas pidi ta olema androgüünne, et luua tõelisi naisi? Kõik kunstnikud olid androgüünsed. Ta raius «Koidu», kes polnud veel ärkvel, kes oli alles une ja tõelisuse vahemaal; ta pea lebas alles väsinuna õlal; rindade alla oli seotud pingul pael, et rõhutada nende vormi, kõhulihased olid lõdvad, üsk väsinud sünnitamisest, kogu tema elu vaevaline teekond kajastus ta pooliti suletud silmades ja pooleldi avatud suus; vasak käsi oli kõveras ja rippus õhus, valmis laskuma kohe, kui ta tõstab pea õlalt ja vaatab päikesele näkku.

Ta astus mõne sammu üle kabeli, et raiuda «Öö» hiilgavalt himurat kuju. «öö» oli alles noor, viljakas, ihaldusväärne, inimeste häll; kaunis kreeka pea nõjatus ta peenelt kaarduvale kaelale, silmad olid suletud andumuses pimedusele ja unele, pinge peegeldus pikkade jäsemetega kehas, selle plastiliselt käsitletud ihus, mis lõi aistilisuse mulje, mida ta rõhutas kõrgläikega. Valgus, mis liikus vabalt piimataolise marmori äärjooni mööda, rõhutaks naiselikke vorme: kõvu küpseid rindu, toidu ürgallikat, suurepäraselt tugevaid reisi, selja taha väändunud käsivart, mis pööras rinna uhkelt väljapoole: see oli iga mehe unelm kaunist üllast naisekehast, kes oli valmis magamiseks, armastamiseks, viljastumiseks.

Ta häilis kuju õlgede ja väävliga, meenutades, kuidas tema etruskidest esiisad olid raiunud kivifiguure sarkofaagide kaantele.

623

Ta lõpetas «Koidu» juunikuus, «Öö» augustis, kaks kangel likku marmorkuju üheksa kuu jooksul pärast seda, kui ta oli lahkunud tornist. Ta kallas oma sisemise jõu neisse kuumal kuival suvel, pöördus siis «Päeva» ja «Hämariku», meesfiguuride juurde, jätti võimsa kalligraafilise pinna pähe, ei puhastanud ega häilinud seda, kuna tööriista jäljed ise märkisid võimsat mehisust. «Päev» oli tark, tugev mees, kes tundis elu mööduva valu ja rõõmu iga varjundit, ja Michelangelo raius selle pea vaatama üle oma massiivse õla ja õlavarre ja kujutas ta lihaselise keha selga, mis oli tõstnud ja kandnud maailma koormaid.

«Hämarik» oli ta enda portree: sissevajunud silmad, luine nina, habetunud nägu, pea diagonaalselt kaldus nagu silmapiiri taha vajuv päike, näojoonte jändrikku ilmet kajastasid tööst väsinud käed, tugevasti modelleeritud põlved olid tõstetud püsti ja asetatud risti, teine jalg oli sirutatud õhukesel marmoralusel, mis ulatus üle haua.

Ta oli uurinud anatoomiat, et tundma õppida inimese sisemist füüsilist tegevust, nüüd käsitles ta marmorit, nagu oleks sellel olnud oma sisemine anatoomia. Sellesse kabelisse tahtis ta jätta midagi iseendast, midagi, mida aeg ise ei saaks kustutada.

Ta lõpetas «Hämariku» septembris.

Algasid vihmad, kabel muutus niiskeks ja külmaks. Ta hakkas taas kõhnuma, ta oli paljas luu ja nahk, ja kogu aeg kasutas ta vasarat ja peitlit, et süstida verd ja üdi ja lupja «Päeva» ja «Neitsi ja lapse», istuva ja mõtiskleva Lorenzo kuju soontesse. Kui

kujud muutusid tukslevalt elavaks, värelevaiks, jõulisteks, lustakaiks, muutus tema vastavalt kõhnemaks. Tema oma tahte, julguse, usalduse ja aju sisemistest varamutest voolas marmorisse nende igavene energia. Oma jõu viimase untsigi kallas ta marmorkujude surematusse.

«Tead, nii ei lähe!» Seekord noomis teda Granacci, kes isegi oli kõhnunud linna tabanud õnnetuste tõttu.

«Surm ohjeldamatusest on üks enesetapu vorme, tuleb see siis tööst või veinist.»

«Kui ma ei tööta kakskümmend tundi päevas, siis ei saa ma iialgi kabelit valmis.»

«Asi on lausa vastupidi. Kui sinul oleks sel määral mõistust, et puhkaksid, võiksid elada igaviku.»

«Igaviku olen ma juba elanudki.»

Granacci raputas pead. «Viiekümne seitsme aastaselt on sul kolmekümneaastase forzo't, jõudu. Mina, ma olen läbi kulunud ... lõbudest. Miks peaks inimene, kel on sinu õnne, arvama, et surm peaks olema kergem kui elamine.»

Michelangelo naeris esimest korda mitme nädala jooksul: «Granacci mio, kui vaene oleks olnud minu elu ilma meie sõpruseta. See on sinu süü... see kujuraiumine ... sina viisid mu Lorenzo aeda, sina julgustasid mind.» Granacci itsitas.

«Sina ei tahtnud kunagi valmistada haudu, ent sa oled veetnud suurema osa oma elust hauakujude kallal. Kogu oma eluaja oled sa ütelnud, et sa ei tee iial ühtki portreed, aga siin on sul neid pooleli kaks tükki, elusuurust.»

«Sa sonid!»

«Kas sa ei kavatse raiuda portreesid, mis pannakse niššidesse?»

«Kindlasti mitte. Kes teab saja aasta pärast, kas on minu kujud noore Lorenzo ja Giulianoga sarnased? Mina raiun universaalsed, tegutsemist ja mõtisklust kujutavad kujud. Nad pole kellegi nägu ja on kõigi nägu. Teema on taluvanker, millega kujuri ideed turule viiakse.»

Castel Durante preestrid olid õpetanud Urbino lugema ja kirjutama; pikkamisi pääses ta majavalitseja kohale nii majapidamises kui ka ateljees. Nüüd, mil ta vennapoeg Lionardo tuli hästi toime Strozzide õpipoisina, andis Michelangelo raamatupidamise Urbinole üle. Urbino maksis palgad ja arved, võttis enda peale sama osa, mis Buonarroto oli etendanud noorena, ta sai kaitsjaks, kes muutis Michelangelo elu lahedamaks, võttis pisimured ta õlgadelt. Michelangelol hakkas tekkima tunne, et nende suhetel on püsivuse pitser.

Ta puhkas savimudelitele siirdudes, segas savisse riidekiudusid, et teha savi tihedamaks, nii et see oleks paindlikum käsitleda, ta sõtkus segu, et see jääks sõrestikku kinni. Savi niiskus oli nii sarnane kabeli niiskusega, et talle tundus, nagu oleks ta vorminud käärkambri niisket, karedat sisemust. Siirdudes savist marmorile, raius ta noore Lorenzo kuju «Koidu» ja «Hämariku» kohale tuleva niši jaoks, kasutades arhitektoonilist lähenemisviisi, kavandades selle mõtisklust esindava figuuri nji, et sellest tuli staatiline, pingeline, tagasitõmbunud, omaenda maailma keskendunud kuju. Kontrastiks arendas ta Giulianost tegevuskompositsiooni «Päeva» ja «Öö» haua kohale vastasseinale: see oli vaba, selles tundus pinge ringlust ja jätkuvat liikumist. Lorenzo pea oli liikumatu, õlgadele surutud; Giuliano istus, pea kiire liigutusega üles ja kõrvale käänatud.

«Madonnast ja lapsest» tundis ta tõelist rõõmu. Ta soovis hinge viimaste kiududeni ja juurteni anda Madonnale jumalikku ilu: ta näost pidi hõõguma armastust ja kaastunnet, ta pidi olema selle jumaluse sünnipaik ja taaselustav tulevik, selle jumaluse tööriist,

mille kaudu säilib inimsugu, vaatamata kõigile oma õnnetustele ja tragöödiatele.

Ta nägi ema ja lapse teemat üha värskemana ja kirkamana, nagu poleks ta seda eales varem raiunud: see oli sügav iha ja eneseleidmine; laps oli kõveras ema süles, otsides tarmukalt toitu; ema rüü keerukad voldid kõrgendasid pinget, andsid välist vormi Madonna täitumistundele ja valule, kui ahne, maine laps imes. Michelangelo tundis, et ta pea on kerge, tal oli tunne, nagu oleks ta olnud oma esimeses ateljees, raiuks Madonnat Brügge kaupmeestele... taas oma armuajas.

See oli ainult kõrge palavik. Kui see möödus, oli ta nii nõrk, et jalad ei tahtnud teda kanda.

Paavst saatis vankri ja kutsari Firenzesse, käskides Michelangelol tulla Rooma, kus ta toibuks lõunapäikese soojuses ja kuuleks uuest erutavast plaanist, mis paavstil oli varuks. Clemens kutsus Miohelangelo sõbrad Firenze kolooniast Vatikani lõunale, laskis etendada mitu komöödiat tema lõbustamiseks. Clemensi mure tema tervise pärast oli tõeline, otsekui oleks ta olnud tema armastav vend. Siis paljastas paavst oma soovi: kas ei tahaks Miohelangelo maalida «Viimse kohtupäeva» Sixtuse kabeli määratu suurele altariseinale?

Lõunalauas kohtas Michelangelo ebatavaliselt ilusat noormeest, nagu need kreeka noorukid, kelle ta oli maalinud Doni «Püha perekonna» taustale. Ta silmad olid nagu hõõguv hallikas-sinine pietra serena; klassikaline nina ja suu nagu Praxitelesel, raiutud ihuvärvi-lisest marmorist; kõrge ümar laup oli täielikus kooskõlas tugeva kaarja lõuaga; pähklipruunid juuksed; pikad, sümmeetriliselt kõrgete põsesarnadega põsed; ja ihu oli niisama pronksivärviline nagu neil noorukeil, kes võistlesid Kreeka staadionidel.

Tommaso de'Cavalieri, kakskümmend kaks aastat vana, hästi kasvatatud, tõsine, oli Rooma patriitsipeirekonna pärija. Kuna ta tahtis saada esmaklassiliseks maalijaks, küsis ta viisakalt, kas ta võtaks teda oma õpilaseks. Tommaso silmade imetlus meenutas peaaegu jumaldamist. Michelangelo vastas, et ta peab Firenzesse tagasi minema Medicite kabelit lõpetama, kuid et nad võiksid küll veeta osa tema Roomas viibimise ajast koos joonistades. Noormehe harras keskendumine, kui ta jälgis, kuidas Michelangelo saavutas erinevaid efekte, oli eriti meelitav. Michelangelo leidis, et Tommaso on andekas, kohusetundlik töömees, meeldiv ja simpático. Tommasol oli teretulnud anne kaotada nende kolmekümne viie aastane vanusevahe peaaegu täiesti, nii et ta tundis end Tommaso seltsis noorena, suutis naerda, vabaneda iseendast. Lahkudes leppisid nad kokku, et kirjutavad teineteisele. Michelangelo oli nõus saatma

626

spetsiaalseid joonistusi, millest Tommaso oleks võinud õppida, ja sõna siis, kui ta on teinud otsuse paavsti ettepaneku kohta.

Firenzesse tagasi tulnud, pöördus ta käärkambrisse värskene-nuna. Kevadeks oli ta surmamõtted unustanud. Viimistledes kahe meesfiguuri pinda, kasutas ta ristviirutusmeetodit, mida talle oli esmakordselt sule abil õpetanud Ghirlandaio: kahehambulise peitliga tehti algul üks rida kalligraafilist jooni ja nende peale teine rida ugnetto'ga täisnurga all, nii et peitli peenemad hambajäljed ei langeks ühte ugnetto raskemate jälgedega. Ta lõi nahatekstuuri, milles oli elava koe kogu pinge ja raskus. Madonna põskedel saavutas ta pehme, ahhaatse pinna.

Madonna näo ilu oli ülev.

7.

Aeg ei ole mägi, vaid jõgi. See muudab nii jooksukiirust kui ka suunda. See võib paisuda, kallastest üle ajada või nireks kuivada; ta võib voolata puhtana ja selgena oma sängis või muutuda mudaseks ja uhtuda pori kaldale. Kui Michelangelo oli noor,

oli iga päev olnud eriline; sel oli olnud oma ilme, sisu, vorm, see oli olnud eriline terviklikkus, mida võidi nummerdada, mälus talletada ja mäletada.

Nüüd aeg sulas; nädalad ja kuud liitusid üheks jätkuvaks jõeks üha kiirenevas tempos. Ta jõudis niisama palju tööd teha, kuid aja ehituski. oli muutunud tema silmis, selle meelevaldsed piiridki olid muutunud ebaselgeks. Aastad ei olnud enam individuaalsed kivirahnud, vaid Apua Alpid, mille inimene oma hädas lõhkus eraldi tippudeks. Kas olid nädalad ja kuud kestvuselt tõesti lühemad või oli ta lakanud lugemast, võtnud kasutusele teistsuguse mõõdupuu? Varem oli see olnud kõva, habras aine, see oli olnud midagi tahket. Nüüd oli see vedelik. Ta maastik oli muutunud tema silmis niisama erinevaks nagu Rooma campagna erines Toskaanast. Ta oli kujutlenud aega absoluutsena, mis oli alati sama, kõikjal, kõikidele inimestele. Nüüd nägi ta, et see oli niisama muutlik nagu inimloomus või taevailm. Kui aasta 1531 muutus aastaks 1532, ja 1532. aasta hakkas kokku tõmbuma ja lähenema aastale 1533, küsis ta endalt:

«Kuhu läheb aeg?»

Vastus oli üsna lihtne: see oli muutunud vormitust aineliseks, saades «Madonna ja lapse», «Koidu» ja «Hämariku», «Öö», noorte Medicite elujõu osaks. Ta ei olnud mõistnud seda, et aeg lüheneb nagu avaruski. Kui ta seisis ülal künkal ja vaatas alla Toskaana orgu, paistis ees kõik selgete üksikasjadeni, kaugem pool, kuigi see oli niisama lai ja avar, oli tihe, kokkusurutud, kokkulitsutud ja

paistis kitsa vööna, aga mitte laia, kaugeleulatuva aiana. Sama sündis ajagagi inimelu kaugematel etappidel. Vaatles ta kui teravasti tahes tunde ja päevi, aga kui need möödusid, näisid nad lühemana, kui ta võrdles neid elu esimese laiema poolikuga.

Ta raius Sarkofaagi kaks kaant valmis lihtsates puhastes joontes, allapoole laskuvad kaared lõppesid ilustamata tigujoontega, kändesammaste ülaosasse vooliti paar lihtsat lehte. Ta ei teinud jõejumalate või taeva ja maa võrdkujusid; neid mõtteid oli ta arendanud algastmes. Ta raius maski «Öö» väljapoole ulatuva õla alla ja asetas öökulli paremasse nurka, mille moodustas ta tõstetud põlv. See oli kõik. Inimese ilu oli talle olnud alati kunsti algus ja lõpp.

Kuuldus sellest, mis ta taotles kabelis, levis kogu Itaalias ja siis Euroopas. Ta võttis vastu tõsiseid kunstnikke, kes kopeerisid ja tegid märkusi sellal, kui tema töötas, kuid uudishimulike vaatajate kasvav vool hakkas teda ärritama. Üks uhkesti rõivastatud aadlik küsis kord:

«Kuidas te küll tegite valmis niisuguse imetlusväärse «Öö» kuju?»

«Mul oli rnarmorirahn, millesse oli kätketud see kuju, mida te siin näete. Ainus vaev, mis selle juures on, on väikeste marmoritükkide kõrvaldamine, mis seda ümbritsevad ja nägemist takistavad. Igaühele, kes teab, kuidas seda teha, ei ole midagi kergemat.»

«Siis ma saadan oma teenrid kivides peituvaid kujusid otsima.»

Ta tegi reisi San Miniato ai Tedescosse ja külastas paavst Cle-mensit, kes oli teel õnnistama Piero poja Lorenzo tütre Caterina de' Medici abielu Prantsuse dofääniga. Ta veetis lõbusalt aega kardinal Ippolitoga, kes oli nüüd paavsti kaaskonnas, ja Sebastiano del Piomboga, kes oli nüüdki veel Clemensi soosik.

Muidu veetis ta oma aja ringis, mille moodustasid Medicite käärkamber, kus ta raius, teispool tänavat olev maja, kus ta tegi mudeleid, ja Via Mozza ateljee, kus ta elas ja kus Urbino tema eest hoolitses. Kuna ta teadis enda olevat kulunud luude ja üdini, pidas' ta end õnnelikuks, kui sai enda ümber koondada häid skulptoreid, kes aitasid tal kabelit lõpetada: Tribolo, kes pidi raiuma marmorist «Taeva ja maa»

Michelangelo mudeli järgi; Angelo Montorsoli, kes' pidi tegema «Püha Kosmase»; Raffaello da Montelupo, tema vana sõbra, Medicite kultuuriala klouni Baccio poja, kes oli lõpetanud tema kaks Piccolominile valmistatud «Paavsti». Vahel õhtuti värskendas ta end sel teel, et võttis kätte joonistustarbed ja vaatas, mis ta ajud ütlevad «Viimse kohtupäeva» kohta.

Bandinelli sai valmis «Herakiese», mille Clemens oli temalt tellinud. Hertsog Alessandro andis käsu seada see üles «Taaveti» vastu, Palazzo della Signoria ette, mille ta oli uuesti nimetanud Palazzo

628

Vecchioks, sest et Firenze ei pidanud enam iial saama valitsevat nõukogu. Avalik pahameel kuju vastu oli nii suur, et Bandinelli pidi minema Rooma, et saada paavstilt käsk selle ülesseadmiseks. Michelangeio jalutas Urbinoga üle Piazza della Signoria vaatama «Heraklest», mille küljes lipendasid tuules öö jooksul kinnitatud paberitükid. Ta võpatas, kui vaatas Bandinelli mõttetuid lihase mägesid. Pärast mõningate värsside lugemist tähendas ta grimassiga:

«Bandinelli on õnnetu, kui ta loeb neid tervitusi.»

Siis meenus talle Leonardo da Vinci ennustus Belvederes: «Maalija peab pärast teie lae uurimist ettevaatlik olema, et mitte muutuda puiseks luude, musklite ja soonte liiga tugeva rõhutamisega ... Mis teevad maalijad, kui nad püüavad teist mööduda?»

Ta mõistis nüüd, mis Leonardo oli tahtnud talle ütelda.

«Ärge viige oma revolutsiooni lõpule. Jätke midagi ka järglastele!» Aga kui ta oleks Leonardot varem mõistnudki, mis oleks tema saanud teha?

Nagu karraaralased, nii oli temagi olnud campanilista, püsinud Giotto kellatorni jalal, nagu oleks see olnud kogu maailmakõiksuse keskus. Kuid nüüd oli Firenze alistunud, tema vabadust kägistas Alessandro. Kuna kunsti kägistasid samad verised jõud mis poliitilist vabadustki, oli suurem osa «Katlaühingust» kolinud teistesse linnadesse. Kunagine Medicite Firenze oli kadunud. Verrocchio ja Donatello marmorkujud seisid veel majesteetlikult Orsanmichele niššides, kuid firentselased käisid mööda tänavaid noruspäi; pärast lõpmatuid sõdasid ja lüüasaamisi oli «muula sigitatud muul», «murjan» andnud lõpliku hoobi. Möödudes Marzocchist Piazza della Signorial, pööras Michelangeio pea kõrvale. Ta ei suutnud end sundida nii paljugi, et oleks Taaveti purunenud käe ära parandanud, enne kui Firenze vabariigi suurus kunsti ja mõistuse keskusena, Euroopa Ateenana oli taastatud.

Lodovico üheksakümnes sünnipäev langes rõõmsale juunikua-päevale aastal 1534. Õhk oli soe, kuid läbipaistvalt kirgas. Firenze säras nagu kalliskivi mägede keskel. Michelangeio kogus Buonarrotide pere riismed kokku. Lõunalauas viibisid Lodovico, kes oli nii nõrk, et ta tuli patjade vahele toetada, Giovansimone, pikaajalisest haigusest kõhn ja lahja, vaikiv Sigismondo, kes elas oma elu üksinda talukohas, kus nad kõik olid sündinud; Cecea, Buonarroto seitsmeteistkümneaastane tütar ja noor Lionardo, kes lõpetas oma õppeaega Strozzide juures.

«Onu Michelangelo, te lubasite, et avate uuesti mu isa villakaupluse, niipea kui ma suudan seda juhtida.»

«Nõnda ma teengi, Lionardo.»

629

«Kas varsti? ülen nüüd viieteistkümneaastane ja ma olen ame päris hästi ära õppinud.»

«Jah, varsti, Lionardo, niipea kui olen oma asjad korda saanud.»

Lodovico sõi ainult mõne lusikatäie suppi, mille ta värisevate kätega huulte juurde tõstis. Keset lõunat palus ta end voodisse viia. Michelangelo võttis isa sülle. Ta ei kaalunud rohkem kui haokood, millega Michelangelo oli omal ajal kaitsnud San

Miniato müüre. Ta pani isa voodisse, mässis vaiba talle ümber. Rauk pööras pisut pead, nii et võis näha kiilukujulist lauda korralikult hunnikusse laotud arveraamatutega. Naeratus tuli ta tuhkhallidele huultele.

«Michelagnolo.»

Lemmiknimi. Lodovico polnud seda aastate viisi tarvitanud. «Messer padre?»

«Tahtsin . .. elada . .. üheksakümneaastaseks ...» «Ja oletegi elanud.»

«... Aga see oli raske. Olen ... teinud tööd ... iga minut... et ainult elus püsida.»

«See on niisama hea töö kui mistahes töö.»

«Aga nüüd ... olen väsinud.»

«Puhake! Ma sulen ukse.»

«Michelagnolo .. .?»

«Jah, isa.»

«...Kas hoolitsed... poiste... Giovansimone ... Sigismondo eest?»

Michelangelo mõtles: «Poiste eest... kuuekümne ligidal!» Kõvasti vastas ta: «Muud peret mul pole, isa.»

«Sa annad ... Lionardole . . . kaupluse?»

«Kui ta on selleks küps.»

«Ja Ceccale .... kaasavara?»

«Jah, isa.»

«Siis on kõik hästi. Ma olen hoidnud oma perekonna koos. Me oleme jõukaks läinud ... saanud tagasi ... raha ... mille minu isa kaotas. Minu elu... ei ole elatud... asjata. Palun kutsu preester Santa Crocest siia.»

Lionardo tõi preestri. Lodovico suri vaikselt, ümbritsetud oma kolmest pojast, pojapojast ja pojatütrest. Ta põskedesse oli jäänud niipalju värvi ja ta nägu näis nii rahulikuna, et Michelangelo ei suutnud uskuda, et ta isa on surnud.

Ta tundis end kummaliselt üksikuna. Ta oli olnud ilma emata kogu oma elu; ja ilma isa armastuseta, kiindumuse ja arusaamiseta. Ent nüüd oli see ükskõik; ta oli armastanud oma isä samuti nagu Lodovico oli oma kivikõval toskaana kombel armastanud oma

poega. Maailm paistis pimedana, peaaegu tühjana ilma temata. Lodovico oli talle valmistanud lõpmatut piina, kuid see ei olnud Lodovico süü, et ainult üks tema viiest pojast oli suutnud teenida raha. Sellepärast oli ta sundinud Michelangelot nii rängalt, et ta teeks tasa ülejäänud poegade eest, kes ei lisanud midagi kiilukujuli-sel laual olevatesse arveraamatutesse. Michelangelo oli uhke, et ta oli suutnud rahuldada Lodovico auahnuse, võimaldades isal surra keset edu.

Sel ööl istus ta oma ateljees, suured uksed aeda lahti, ja kirjutas õlilambi valgusel. Äkki täitsid ta aia ja toa tuhanded väikesed valged liblikad, keda kutsuti «Heebrea kõrbe mannaks». Need kudusid võrgu ümber lambi ja ta pea ning lendasid reas nagu linnud. Mõni hetk hiljem olid nad surnud, ateljee ja aed näisid niisugused, nagu oleks seal sadanud kerget lund. Ta pühkis paksu korra efemeere oma töölaualt maha, võttis kätte sule ja kirjutas:

Surm kergem on sellel, kes väsinuna
viib jumala kätte lõikuse selle, mis täiesti küps,
kui sellel, kes alles on noor ja täies on jõus.

Ent julm oleks süda, mis mitte ei nuta,
et ta ei näe eales enam emakest maad,
kes sünnitand teda ja senini toitnud.

Meie kurbuse suurus, meie murede kaal
on väiksem või suurem, kuidas kellelgi tunded;
ja sina ju tunned mu nõrkust, mu jumal.

Ta seisis üksinda käärkambris omaenda kavandatud ja ehitatud kupli all, nii hellalt kokku liidetud pietra serena ja marmorseinte keskel. Lorenzo, mõtiskleja, oli oma nišis; Giuliano istus põrandal, veel pooleli. «Päeva», viimast seitsmest kujust, toetasid kaenla alt puupakud, võimsa mehekeha selg oli pooleli seinapool-ses küljes. Nägu, mis paistis üle kõrgele tõstetud õla, oli kotka oma, see vaatas kiviselt maailma sügavale vajunud silmadest. Juuksed, nina ja habe olid peitliga jämedalt töödeldud, otsekui graniidist välja raiutud, need moodustasid kummalised ürgsed kontrastid massiivse, kaitsva õla säravale nahale.

Kas oli kabel lõpetatud? Pärast neljateistkümmend aastat?

Seistes peenelt raiutud sarkofaagide vahel, kummagi kaanel kaks hiigelkuju — «Koit» ja «Hämarik», «Päev» ja «öö», kaunis «Madonna ja laps» istumas alusel suure seina ääres ukse juures, tundis ta, et oli raiunud kõik, mis ta oli tahtnud raiuda, ja ütelnud

631

kõik, mis ta oli tahtnud ütelda. Tema meelest oli Medicite kabel valmis. Ta uskus, et Il Magnifico oleks olnud rahul, et ta oleks heaks kiitnud selle kabeli ja need marmorkujud selle fassaadi asemel, mida ta oli oma meeles kujutlenud.

Michelangelo võttis tüki joonistuspaberil, kirjutas oma kolmele kujurile käsu tõsta «Päev» ja «öö» neile määratud sarkofaagile, «Hämarik» ja «Koit» vastaspoolsele sarkofaagile. Ta jättis kirja planklauale marmoritüki alla, pööras ümber ja läks uksest tagasi vaatamata välja.

Urbino pakkis tema sadulataskut.

«Kas sul on kõik, Urbino?»

«Kõik peale joonistusmappide, messere. Need on paari hetke pärast valmis.»

«Mähi nad minu flanellsärkidesse, et need kaitstud oleksid.»

Nad istusid hobuse selga, ratsutasid läbi linna ning läksid Porta Romanast välja. Künka tipul ta peatus, pööras ümber ja vaatas Duomot, Baptisteeriumi ja Campanilet, Palazzo Vecchio helepruune torne, mis sätendasid septembripäikeses, kaunist, punaste telliskatuste all küürutavat kivilinna. Raske oli lahkuda kodulinnast; raske oli tunda, et ligi kuuekümneaastasena ei või ta enam kindel olla, kas ta kunagi tuleb siia tagasi.

Otsustavalt pööras ta hobused lõunasse, Rooma poole.

«Asume teele, Urbino. Ööbime Poggibonsi võõrastemajas, olen seal olnud.»

«Ja kas Roomas oleme järgmisel õhtul?» küsis Urbino erutatult. «Missugune Rooma on, messere"?»

Ta püüdis kirjeldada Roomat, kuid ta süda oli liiga raske. Tal polnud aimugi, mida tulevik endas kätkeb, kuigi ta oli kindel, et tema enda lõputu sõda oli lõpuks möödas. Kui astroloogid, kes elavad Porta Romana ümber, oleksid talle tema möödudes hüüdnud, et tal seisab veel ees kolmandik eluaastaid, kaks ta elu neljast armastusest, pikim, veriseim võitlus ja mõningad kõige kaunimad skulptuurid, maalid ja ehitused, oleks talle meenunud, kuidas II Magnifico põlgas tähetarkade pseudoteadust, ja ta oleks väsinult naernud.

Kuid neil oleks olnud õigus.

KÜMNES RAAMAT   ARMASTUS

Ta ratsutas linna sisse Porta del Popólo kaudu. Rooma näis pärast viimast sõda olevat veelgi rohkem varemeis kui siis, mil ta oli näinud teda esimest korda aastal 1496. Ta käis läbi oma lagunenud ruumide Maeello dei Corvil. Suurem osa mööblist oli varastatud, samuti padjad ja keeduriistad ja mõningad Juliuse haua alus-kivid. «Moosest» ja kahte «Orja» ei olnud rikutud. Ta vaatas üle ruumid, heitis pilgu umbekasvanud aeda.

Ta peab krohvima ja värvima üle seinad, panema uued põrandad, kogu majja uue mööbli muretsema. Sellest viiest tuhandest tukatist, mis ta oli teeninud viimase kümne aasta jooksul Medicite kabeli eest, oli tal õnnestunud säästa ja Rooma kaasa tuua ainult mõnisada.

«Me peame oma maja korda seadma, Urbino.» «Ma oskan parandustöid ise teha, messere.»

Kaks päeva pärast Michelangelo Rooma tulekut suri Vatikanis paavst Clesmens VII. Linn tormas rõõmukrampides tänavale. Cle-mensi vihkamine, mis leidis üha uusi väljendusvorme hiilgavate matusetseremooniate ajal, tuli sellest, et tema oli olnud süüdi Rooma rüüstamises. Alles eelmisel päeval olid Michelangelo ja Ben-venuto Cellini Clemensit külastanud. Ta oli olnud heas tujus, arutanud Celliniga uut medalit, mille ta kavatses vermida, ja Michel-angeloga «Viimse kohtupäeva» kavandeid.

Kuigi nõbu Giulio oli talle vahel põhjustanud kannatusi, tundis ta, et oli kaotanud palju viimse Medicite palee aegse lapsepõlve-sõbra lahkumisega.

Selle kahe nädala jooksul, mis kardinalide kolleegiumil läte kogunemiseks ja uue paavsti valimiseks, püsis Roomas vaikus. Kuid mitte Firenze koloonias. Kui Michelangelo saabus Medicite paleesse, märkas .ta, et see oli ainult väliselt leinarüüs. Sisemiselt pagulased juubeldasid, fuorusciti. Kuna Clemens oli surnud, ei kaitsnud enam keegi ta poega Alessandrot. Oli võimalik, et tema asemele pannakse Ippolito, armastatud Giuliano poeg.

Kahekümne viie aastane Ippolito seisis Medicite palee trepi ülemisel otsal ja võttis Michelangelo vastu. Sõbralik naeratus valgustas ta kahvatut nägu, selle patriitslikke jooni ja pigimusti juukseid. Ippolitol oli tumepunane sametkuub ja müts, rinnal suurte kuldnööpidega pael. Ta teine käsivars oli Michelangelo õlal. Viimane

633

pöördus, et vaadata Contessina poega, kardinal Niccolõ Ridolfit, kel olid ema sale kogu ja välkuvad pruunid silmad.

«Te peate jääma siia meie juurde paleesse,» ütles Ippolito, «kuni teie maja on parandatud.»

«Mu ema oleks seda tahtnud» lisas Nicoolõ.

Tosin vanu sõpru tungles tema ümber, et teda tervitada: Cavalcanti, Rucellai, Acciajuoli, Olivieri, Pazzi, Baccio Valori, Clemensi esindaja Firenzes, Filippo Strozzi ja selle poeg Roberto, kardinal Salviati-vanem, kardinal Salviati Giovanni, Jacopo poeg, Bindo Altoviti. Firenze koloonia Roomas oli paisunud nende perekondade arvel, kellelt Alessandro oli riisunud varanduse ja võimu.

Clemens oli surnud, ei tarvitsenud enam olla ettevaatlik. Varem oli salamisi, põranda all plaanitsetud Alessandrost vabanemist, kuid nüüd oli sellest saanud avalik liikumine.

«Kas sa aitad meid, Michelangelo?» küsis kardinal Salviati.

«Kindlasti. Alessandro on metselajas.»

Kuuldus vaikset heakskiitvat pominat. Niccolõ ütles: «On vaid veel üks takistus: Karl V. Kui keiser oleks meie poolel, võiksime marssida Firenzesse ja üllatada Alessandrot. Elanikud tõuseksid üles ja ühineksid meiega.»

«Kuidas saan mina aidata?»
Firenze ajaloolane Jacopo Nardi ütles:
«Keiser hoolib vähe kunstist. Me oleme siiski kuulnud, et ta on avaldanud huvi teie tööde vastu. Kas te raiuksite või maaliksite midagi temale, kui see aitaks kaasa meie asjale?»
Michelangelo kinnitas neile, et ta teeb seda. Pärast lõunasööki ütles Ippolito: «Hobusetall, mille Leonardo da Vinci joonistas mu isale, on valmis. Kas tahaksite seda näha?»
Esimeses tallis kõrgete aampalkide all oli valge araabia ratsu. Michelangelo silitas looma pikka kaela, mis tundus soojana käe all.
«Küll see on ilus. Ma pole iial näinud nii täiuslikku hobust.»
«Palun võtke see kingituseks.»
«Tänan, ei,» vastas Michelangelo kiiresti. «Alles täna hommikul lammutas Urbino viimasegi vana küüni. Meil ei oleks teda kuskil hoida.»
Aga kui ta koju tuli, nägi ta, et Urbino seisis aias ja hoidis looma ettevaatlikult suitseist. Michelangelo patsutas taas hobuse elegantset valget kaela ja küsis:
«Kas arvad, et me võiksime teda pidada?»
«Minu isa õpetas mulle, et ei tohi iial vastu võtta kingitust, mis sööb.»
«Aga kuidas ma saan tagasi saata niisuguse ilusa looma? Peame ostma palke ja uue talli ehitama.»
534
Ta küsis endalt ikka ja jälle, kas oli tal nüüd kergem, kui oli saanud kaelast «Viimse kohtupäeva» purustava koorma. Sixtuse kabeli altariseina maalimine oleks nõudnud vähemalt viis aastat, sest see oleks olnud suurim sein Itaalias, mida on kunagi kaunistatud üheainsa freskoga. Ent kuna tema tukatid voolasid maja parandamiseks ja sisustamiseks, nägi ta, et ta vajab peagi raha.
Balducci oli niisama lai kui pikk, kuid ta liha oli kõva ja põsed punased, ning ta kasvatas oma rohket lastelaste parve.
«Loomulikult oled raskustes. Oled veetnud kõik need aastad Firenzes ilma minu majanduslike silmarnoondamisteta. Kuid nüüd oled sa kindlates kätes. Anna raha, mis sa teenid, minu kätte, ja ma paigutan selle nii, et sinust tuleb rikas ja sõltumatu mees.»
«Balducci, minus on midagi, mis näib raha eemale peletavat. Tukatid ütlevad üksteisele: «Sa, mees, ei anna meile kindlat kodu, kus me võiksime paljuneda. Läheme mujale!» Kes saab järgmiseks paavstiks?»
«Oleta!»
Balducci juurest läks ta Leo Baglioni juurde, suurde majja Campo dei Fiori ääres. Leol, kel oli nüüd lõvilakk ja kortsudeta nägu, oli käsi paavstide Leo ja Clemensi usaldusmehena hästi käinud. Selle ameti saamisel oli Michelangelo teda aidanud.
«Ma olen nüüd valmis pensionile minema,» usaldas Leo Michelangelole, kui nad lõunastasid peenelt sisustatud söögitoas. «Ma olen saanud peaaegu kõik selle raha, naised ja seiklused, mis üks mees võib iganes tahta. Ma mõtlen, et lasen järgmist paavsti ennast ise joosta oma asjade pärast.»
«Kes saab paavstiks?»
«Keegi ei tea.»
Järgmisel hommikul vara külastas teda Urbino hertsog, kaasas teenija kastiga, milles oli neli Juliuse hauamonumendi valmistamise lepingut. Hertsog oli julma välimusega mees, ta nägu oli nagu kraavidega läbi lõigatud lahinguväli. Tal oli vöö vahel surmatoov pistoda. Esimest korda pärast Leo kroonimist, kakskümmend üks aastat tagasi, kohtusid nüüd need kaks vastast. Hertsog teatas Michelangelole, et sein, millele Juliuse hauamonument tuleb, on valmis San Pietro in Vincolis, mis oli olnud

Juliuse kirik sellal, kui ta oli veel kardinal Rovere. Siis võttis hertsog nahkkarbist kõige pealmise ja viimase lepingu aastast 1532, millega Michelangelo vabastati, päästeti ja lunastati kõigist varasemaist lepinguist, ja heitis selle Michelangelo jalgade ette.

«Nüüd ei ole enam Mediceid, kes teid kaitseksid. Kui te ei täida seda viimast lepingut tuleva aasta maikuuks, nagu lepingus ette nähtud, siis sunnin teid täitma 1516. aasta lepingut: kakskümmend

635

viis kuju, loomulikust kogust suuremad. Kakskümmend viis kuju, mille eest me oleme maksnud.»

Hertsog tormas välja, vasak käsi pistoda käepidemel.

Michelangelo ei olnud korraldanud nelja poolelioleva «Hiiglase» või «Võidu» äratoomist Firenzest. Tal oli olnud heameel kergendusest, mida tähendas algupärase neljaseinalise hauamälestusmärgi muutmine üheseinaliseks monumendiks; sellele vaatamata oli ta olnud mures, sest need kujud ei sobiks nüüd proportsioonidelt manmorfassaadiga. Nendeks kolmeks kujuks, mis ta oli veel Roveretele võlgu, otsustas ta teha «Neitsi», «Prohveti» ja «Sibülli», kelle jaoks tal olid kivid aias. Need figuurid ei tuleks suured ega rasked. Ta oli kindel, et Rovered oleksid rahul. Igal juhul nõudis ta oma vormitunne muudatust.

Järgmiseks maiks, nagu leping ette nägi. saaks ta valmis kolm väiksemat figuuri, ja ta töömehed võiksid San Pietro in Vincoli seina kokku panna.

Roverete hauamonumendi lõpetamise küsimuses olid saatuse-jumalannad niisama ebasõbralikud Urbino hertsogile kui Michel-angelolegi. 11. oktoobril 1534. aastal valis kardinalide kolleegium paavstiks Alessandro Farnese. Farnese oli saanud kasvatuse Loren-zolt, kuid oli lahkunud paleest Rooma juba enne Michelangelot. Il Magniiico'lt oli ta pärinud eluaegse armastuse teaduse ja kunsti vastu. Kui ta võluvalt ilus õde Giulia oli saanud paavst Aleksander VI armukeseks, oli Farnesest tehtud kardinal. Ta oli hakanud elama kergemeelselt Borgiate õukonnas ja sigitanud kahe armukesega neli ebaseaduslikku last. Rooma oli teda satiiriliselt kutsunud «seelikukardinaliks», sest ta oli saanud koha õe seisukoha abil. Ent kui ta 1519. aastal pühitseti preestriks, loobus ta lihahimudest ja hakkas elama eeskujulikku elu.

Paavst Paul III saatis käskjala Macello dei Corvi majja: kas Michelangelo Buonarroti ei tuleks samal õhtupoolikul Vatikani paleesse? Pühal Isal oleks talle midagi tähtsat teatada. Michelangelo läks Via de' Pastini sauna, kus juuksur pügas tal habet, pesi ja kammis ta juuksed laubale. Vaadeldes end magamistoa peeglist, kui Urbino aitas talle selga sinepivärvilist särki ja mantlit, märkas ta imestusega, et ta silmade ambra värvilised täpid olid hakanud kaduma ja lömastatud koht ninaseljal ei paistnud enam nii sügav.

«Veider,» torises ta, «nüüd, kus see ei tähenda mulle enam mitte kui midagi, ei ole ma enam nii inetu kui enne.»

«Kui te pole ettevaatlik,» ütles Urbino, kes märkas muigega seda eneseimetlust, «hakkate näima Michelangelo raidkujuna.»

636

Kui Michelangelo astus Vatikani väikesse troonisaali, leidis ta Paul III elavalt kõnelemas Ercole Gonzagaga, Mantua kardinaliga, haritud Isabella d' Este pojaga ja ühe eriti peene maitsega mehega. Michelangelo põlvitas, suudles paavsti sõrmust, ta silmad visandasid kiiresti uue paavsti näo: kitsas pea, lõikavalt terav pilk, pikk kõhn nina, mis rippus lumivalgete vurrude kohal, sissevajunud põsed ja õhukeste huultega suu, mis kõnelesid esteediks muutunud liiderdajast. See oli tugev nägu.

«Mu poeg, ma pean heaks märgiks seda, et sa töötad Roomas minu paavstiks oleku ajal.»

«Teie Pühadus on lahke.»

«Küsimus on minu omakasus. Mõningaid minu eelkäijaid mäletatakse peamiselt nende kunstiteoste tõttu, mis nad on sinul teha

lasknud.»

Michelangelo kummardas alandlikult komplimendi peale. Paavst

lisas soojalt:

«Ma soovin, et astuksid meie teenistusse.»

Michelangelo vaikis hetke, kuni jõudis lugeda: üks, kaks, kolm, neli, nagu kiviraiuja puhkehetkel.

«Kuidas võin ma teenida Teie Pühadust?» «Jätkates tööd «Viimse kohtupäeva» kallal.» «Püha Isa, ma ei või vastu võtta nii suurt tööd.»

«Miks mitte?»

«Mind seob leping, mille olen sõlminud Urbino hertsogiga paavst Juliuse hauamonumendi lõpetamiseks. Ta ähvardas mind katastroofiga, kui ma seda tööd ei lõpeta.»

«Kas võib püha trooni hirmutada mõni sõjapealik? Heida see haud oma peast välja! Ma soovin, et sa täiendaksid Sixtuse kabeli maalinguid meie paavstiaja auks.»

«Püha Isa, juba kolmkümmend aastat on mind piinanud see patt, et kirjutasin sellele lepingule alla.»

Paul tõusis troonil püsti, ta peenike keha värises kirgaspunase, kärbinahaga ääristatud sametkuue all.

«Minagi olen kolmkümmend aastat tahtnud sind oma teenistusse! Nüüd, kus ma olen paavst, saan ma vist täita selle soovi?»

«Teie Pühadus, teie kolmkümmend aastat kaaluvad niisama palju kui minu omad.»

Ägeda liigutusega tõukas Paul punase sametist kaloti kulmudelt üles ja hüüdis:

«Olen otsustanud võtta sind oma teenistusse, tulgu mis tuleb.»

Michelangelo suudles paavsti sõrmust ja taganes väikesest troonisaalist välja. Koju tagasi tulnud, vajus ta vanasse nahktooli. Äge koputus uksele sundis teda end kokkuvajunud asendist sirgu

637

ajama. Urbino laskis sisse kaks Šveitsi kaardiväelast, pikka blondi hiiglast, kel olid üll ühesugused kollast ja rohelist värvi ülikonnad. Nad teatasid, et Michelangelo Buonarrotil tuleb järgmise päeva hommikupoolikul vastu võtta Tema Pühadus Paul III.

«Ma muretsen koristaja, messere,» teatas häirimatu Urbino. «Mis karastusjooke pakutakse Pühale Isale ja tema kaaskonnale? Mi pole iial varem ühtki paavsti näinud, välja arvatud ainult rongkäigus.»

«Sooviksin minagi, et see oleks olnud ainuke koht, kus ma oleksin neid näinud,» torises Michelangelo. «Osta passito't ja biscottino'-sid, viinamarjaveini ja kooke. Kasuta parimaid firentse laudlinu!»

Paavst saabus koos kardinalide ja kaaskondlastega, tekitades Piazza del Foro Traianol üsna suurt ärevust. Paavst naeratas mahedalt Michelangelole ja läks kiiresti «Moosese» juurde. Kardinalid ümbritsesid kuju oma punaste kuubedega. Otsustades pilgu järgi, mis paavst Paul heitis Ercole Gonzagale, oli ilmne, et Mantua kardinal oli Vatikani tunnustatud kunstiautoriteete. Gonzaga tõmbus «Moosesest» kaugemale, pea kummargile ettepoole, silmad erutusest säramas. Ta kuulutas aukartusest, uhkusest ja rahuldusest õhkuval häälel:

«Su «Mooses» üksinda osutab juba küllalt au paavst Juliusele. Keegi ei võiks nõuda suurejoonelisemat mälestusmärki.»

Paavst Paul ütles mõtlikult: «Ercole, sooviksin, et ma ise oleksin öelnud need sõnad.»

Siis lisas ta Michelangelo poole pöördudes:

«Näed nüüd, mu poeg, et ma polnud mitte rumal. Maali mulle «Viimne kohtupäev». Mina korraldan nii, et Urbino hertsog võtab «Moosese» ja need kaks «Orja» sinu käest vastu.»

Michelangelo ei olnud asjata läbi elanud nelja paavsti valitsusaega: ta teadis, millal teda oli kavalusega võidetud.

2.

Kui ta oli noor, põles ta peas herakleslikke plaane. Kord oli ta Carrarast tahtnud terve marmoritipu raiuda majakaks, et juhtida meremehi Türreeni merel. Aga kui ta täna õhtul rahutuna voodis viskles, küsis ta iseendalt: kust võtan ma jõu maalida seina, mis on suurem kui Ghirlandaio, Botticelli, Rosselli ja Perugino Sixtuse kabelis maalitud seinad kokku? Ta ei saaks lamada selili ja maalida lage enda kohal, ent sein võtaks niisama palju aega ja väsitaks teda äärmuseni. Kust võtaks ta kuuekümneaastasena selle kükloobi jõu, mis tal oli olnud kolmekümneaastasena?

638

Unetusest roidununa tõusis ta ja läks varasele missale San Lorenzo in Damasosse. Ta sattus kokku Leo Baglioniga, kes oli teel oma majja. Pärast seda kui kumbki oli oma patte pihtinud ja armulaua vastu võtnud, lahkusid nad kirikust ja seisid Campo dei Fioril, kus kahvatu novembrikoit valgustas nende nägu.

«Leo, sa oled olnud väljas prassimas ja mina olen heidelnud oma surematu hingega, ent sul võttis pihtimine vähem aega kui minul.»

«Kallis Michelangelo, minu meelest on kõik hea, mis valmistab rõõmu, kuna kõik, mis valmistab valu, on patt. Ergo, minu südametunnistus on puhas. Sinu viletsa välimuse järgi otsustaksin ma, et oled möödunud ööl kannatanud üsna palju. Ergo, sul on palju patte andeks saada. Astu sisse, joome tassi kuuma piima, siis joome kardinal Gonzaga ja tema poolt sinu «Moosesele» antud tunnustuse karika. Rooma muust vaevalt kõnelebki.»

Sõbraliku vestluse tund tõi kergendust. Ta lahkus Baglioni juurest, kõndis aeglaselt läbi tühjade tänavate Panteoni, käis ümber selle majesteetliku kupli, siis piki Via Rectat Tiberi äärde ja mööda Via Alessandrinat üles San Pietroni.

Antonio da Sangallo, Giuliano da Sangallo vennapoeg ja Bramante abiline, oli pärinud San Pietro arhitekti tiitli. Niivõrd kui Michelangelo teadis, oli hoopis vähe tehtud selle kaheksateistkümne aasta jooksul, mis ta oli Roomast ära olnud, välja arvatud ainult hiigelsammaste parandamine ja alusmüüride ehitamine. Kakssada tuhat tukatit kõigist ristiusu maadest olid voolanud mördisse, kuid enamasti, nagu Michelangelo oli kuulnud, ettevõtjate kukrusse, kes püstitasid San Pietrot nii aeglaselt, kui inimese jõud üldse lubas. Praeguse kiiruse juures, mõtles Michelangelo, on San Pietrot raske valmis saada enne «Viimset kohtupäeva».

«Palaviku Maarja» tilluke kabel ei olnud veel põiklöövi teelt ära koristatud. Ta astus sisse, seisis oma «Pietä» ees. Kui kaunis oli ometi Maarja. Kui peen ja õrn. Ja poeg ema põlvedel: kui tundeline nägu.

Ta langes põlvili. Hetke mõtles ta, kas on õige palvetada omaenda loomingu ees: kuid ta oli raiunud need kujud nii ammu, kui ta oli alles kahekümne nelja aastane. Kuigi teda läbisid tundelained sellest kaugest ajast, mil ta oli valmistanud oma

esimesed mar-morkujud, ei suutnud ta enam ühtki tõelist detaili kivitahu raiumisest meelde tuletada. Tundus, nagu oleks keegi, keda ta oli tundnud, loonud selle teose kaua aega tagasi.

Rooma oli tänavail pühapäevarõivais, sest täna oli pidupäev, mil kaksteist võiduvankrit asuvad Kapitooliumi künkalt teele ja sõidavad pidurongkäigus Piazza Navonale. Täna peetakse pühvlite

639

ja hobuste vaheline võidujooks, siis rakendatakse kakskümmend härga vankrite ette Monte Testaccio tipul ja kihutatakse järsust kallakust alla, kus nad tapetakse rahva lõbuks, samuti nagu need väikesed põrsad, keda ta oli vaadanud koos Balducciga.

Teadmata, kuhu ta oli seadnud oma sammud, leidis ta end Cavalieri perekonna maja eest. Palee oli Rione di Sant' Eustachio ääres, sel oli oma piazza ja seda ümbritsesid avarad viljapuuaiad. Täisnurkne, sagaraharjaline Cavalieride maja oli teeninud mitu sajandit üha uusi Cavalieride põlvkondi keskusena. Cavalierisid kutsuti konservaatoreiks, nad olid Rooma kodanikud, kes olid vabatahtlikult võtnud endale ülesandeks Rooma muinsusmälestiste, vanade ristiusukirikute, linna purskkaevude ja kujude konserveerimise.

Tal oli kulunud kolm nädalat selleks, et võtta ette kümneminutiline jalutuskäik oma majast Macello dei Corvil mööda kitsaid Via di San Maroot ja Via delle Botteghe Oscuret Cavalieri paleeni. Kui ta langetas raske koputi esiuksele kinnitatud paksule metallalusele, mõtles ta, miks ta oli kõndinud nii kaua aega, enne kui külastas Tommaso de' Cavalierit, kuigi ta oli oma mälu tagasopis viimase väsitava Firenze aasta jooksul teadnud, et üks põhjusi, miks ta ootas Rooma tagasipöördumist, oli see veetlev noor sõber.

Teenija avas ukse ja juhtis Michelangelo vasakul olevasse kõrge laega salongi, kus oli üks Rooma parim antiiksete marmorkujude erakollektsioone. Kui Michelangelo sammus viinamarjakobarate kimpu hoidva fauni juurest kivil magava ja moone peos hoidva lapse juurde, poolreljeefi juurde, millel oli merihobu ja selle turjal istuv delfiinidest ümbritsetud naine, meenusid talle sõbralikud kirjad, mida nad olid omavahel vahetanud, ja Ganymedest ja Tityost kujutavad joonistused, mille ta oli teinud Tommasole õppimiseks.

Ta kuulis selja taga samme, pööras ümber... ja ta hing jäi kinni. Selle kahe aasta jooksul, mis oli möödunud nende viimasest kohtumisest, oli Tommaso arenenud veetlevast noorukist kõige kaunimaks meheks, keda Michelangelo oli eales näinud: ta oli kenam kui vana-kreeka diskuseheitjat kujutav marmorkuju, mis seisis nende vahel. Tal olid laiad, lihaselised õlad, peen piht, sirged saledad jalad.

«Viimaks ometi tulid,» ütles Tommaso vaikse häälega, mis oli nii üllatavalt tõsine ja viisakas kahekümne nelja aastase mehe kohta.

«Ma ei soovinud sulle oma muresid kaasa tuua.»

«Sõbrad võivad ka muresid jagada.»

Nad kohtusid keset salongi, haarasid teineteisel käsivarrest, tervitasid teineteist avasüli. Tommaso silmad olid muutunud koobalt-siniseks, nägu lahjunud ja peenenenud.

640

«Nüüd tean, kus ma olen sind varem näinud,» hüüdis Michelangelo. «Sixtuse kabeli laes!»

«Aga mismoodi mina siis pääsesin sinna üles Sixtuse lakke?»

«Ma ise panin su sinna. Aadam, kes saab parajasti jumalalt elusädeme. Täiesti samasugune, isegi kerged kastanpruunid juuksed, mis keerduvad kaelale.»

«Sa maalisid Aadama ammu.»

«Umbes kakskümmend neli aastat tagasi. Just siis, kui sa sündisid. Oled teinud mu portree tõeliseks.»

«Näed, kui palju ma olen valmis tegema sõprade heaks,» ütles Tommaso naeratades. «Ma usun juba imedessegi.»

«Imed ei ole vist võimatud. Ma tulin eesuksest sisse raskete sammudega ja raske südamega. Viibisin kümme minutit sinu seltsis ja kümme aastat langevad ära mu elust.»

«Samuti nagu sinu joonistused an lisanud kümme aastat minu küpsusele kunstnikuna.»

«Kui imepärane, et vana mees ja noor võivad vahetada aastaid, nõnda nagu oleksid need vastlapäevakingitused.»

«Ära nimeta ennast vanaks,» hüüdis Tommaso. Kui ta vihastas, muutusid ta silmad tumedaks nagu tint. «Mind kohutab tähelepanek, et sa mõtled nii harjumuslikult. Mees on nii vana kui temas olev loov jõud.»

Soe naeratus levis üle Michelangelo näo. Ta mõtete ja tunnete sõlmed avanesid.

«Sa tead ju, et ma pean maalima «Viimse kohtupäeva» paavst Paulile.»

«Kuulsin seda täna hommikul missal. Sellest tuleb suurepärane täiendus kabelisse, võrdne laemaalile.»

Michelangelo pööras Tommasole selja, et varjata oma tunnete tulva, ta seisis ja paitas alasti marmor-Venuse kauneid tuharaid. Õnnelaine hoovas temast üle. Ta pöördus tagasi sõbra poole.

«Tommaso, selle hetkeni ma ei uskunud, et võiksin leida julgust «Viimse kohtupäeva» loomiseks. Nüüd ma tean, et võin.»

Nad astusid laiast trepist üles. Balustraadile olid Cayalierid asetanud mõningaid väiksemaid ja kauneimaid kujusid: korvi pea peal hoidva naise pea, keiser Augustuse Roama-aegse portree, lahtise merekarbi, mille sisemuses oli alasti kuju. Tommaso de' Cavalieri veetis pool päeva maksukomitees töötades ja avalike tööde kuraatorina, teise poole aga joonistades. Ta töötuba oli palee tagaküljel, Torre Argentina poolel. See oli tühi ruum, kus asus ainult pikk laud pukkidel. Seinal laua kohal olid joonised, mis Michelangelo oli teinud kaks aastat tagasi, samuti need, mis ta oli saatnud

641

Firenzest. Lauale oli laotatud tosin visandit. Michelangelo uuris neid ja hüüdis:

«Sul on suurepärane anne. Ja sa töötad rängalt.» Tommaso nägu tõmbus pilve.

«Viimasel aastal olen sattunud halba seltskonda. Rooma on täis kiusatusi, nagu sa tead. Ma olen joonud ja liiderdanud liiga palju, töötanud liiga vähe ...»

Michelangelot huvitas sõbra endasüüdistuse sünge tõsidus.

«Isegi Püha Frantsiskus oli noorpõlves püörane, Tomao,» ütles ta, kasutades hellitusnime, et meelitada naeratust sõbra näole.

«Kas ma tohin sinuga töötada, kas või ainult kaks tundi päevas?»

«Minu ateljee on sinu ateljee. Mis võiks tuua mulle suuremat õnne? Vaata, mis sinu kiindumus ja usk on juba teinud minu heaks. Olen nüüd valmis alustama «Viimse kohtupäeva» joonistamist. Ma ei teeni sind mitte ainult kui sõber, vaid ka kui õpetaja. Vastutasuks aitad sa mul suurendada joonistusi, võtad osa mudelite joonistamisest. Me kasvatame sinust, Tommaso, suure kunstniku.»

Tommaso läks kaameks, ta silmad kahvatusid hõõguvalt tuhkhalliks. Ta vastas jäigalt:

«Sina oled kunsti kehastus. Kiindumus, mis sa osutad minule, on sama, mida sa osutaksid kellele tahes, kes armastab kunsti ja soovib pühenduda sellele. Ma võin

sulle ütelda järgmist: kunagi pole ma armastanud ühtki inimest rohkem kui sind, pole iial igatsenud rohkem sõprust.»

«Mulle valmistab ääretult kurbust, et ma ei suuda sulle anda oma minevikku, samuti tulevikku.»

«Mul on nii vähe vastu anda.»

«Oh ei,» ütles Michelangelo vaikselt, «selles oled sa valel arvamisel. Kui seisan sinu vastas selle töölaua ääres, ei tunne ma oma vanust ega surmahirmu. Kas tead sa midagi väärtuslikumat, mis üks inimene võib anda teisele?»

Neist said lahutamatud sõbrad. Nad läksid käsikäes ümber Piazza Navona värsket õhku hingama, joonistasid visandeid Kapi-tooliumil ja Foorumil pühapäeviti, sõid õhtulist teineteise juures pärast päevatööd, veetsid õhtud joonistades või innustatult tundide viisi keskustelles. Nende teineteisest tuntav rõõm kiirgas väljapoole ja tegi teisedki õnnelikuks nende seltsis; ja nüüd, kus nad teati olevat sõbrad, kutsuti neid kõikjale koos.

Kuidas ta määritles oma tundeid Tornmaso vastu? Kindlasti oli see ilu jumaldamine. Tornmaso füüsiline olemus mõjutas teda tugevasti, tekitas temas tühjusetunde kõhu alaosas. Ta tajus, et tema

tunnet Tornmaso vastu võis käsitleda ainult armastusena; kuid tal oli raske seda samastada. Kuhu kohta sobis see armastus tema eelmiste armastuste kõrval? Millega seda võrrelda? See oli teistsugune kui tema sõltuv armastus oma perekonna vastu, teistsugune kui austus või hirm, mida ta oli tundnud Il Magnifico vastu, teistsugune kui lugupidamine Bertoldo vastu, teistsugune kui tema kannatusrikas, kuid õrn armastus Contessina vastu, unustatud kirg Clarissa vastu, sõbraarmastus Granacci vastu, isalik armastus Urbino vastu. Võib-olla oli see armastus, mis saabus tema ellu nii hilja, määritlematu.

«Sina austad minus oma kadunud noorust,» ütles Tornmaso. «Isegi mitte unenägudes pole ma näinud selletaolist kui sina,» vastas Michelangelo pilklikult. Nad joonistasid kolde ette asetatud laua ääres. Ta visandas esimest Sixtuse seina kavandit: paigutas tasakaalustavad figuurid külgedele, ühed kerkisid üles taeva poole, teised vajusid alla põrgu poole.

«Sina kõneled ainult väliskoorest,» vastas Tornmaso. «Minu sisemine pale on inetu. Ma vahetaksin meeleldi oma välimuse sinu geeniuse vastu.»

«Oleksid rumal, Tornmaso. Füüsiline ilu on üks haruldasi jumala ande.»

Tommaso kahvatus.

«Ja üks kasutumaid,» lisas ta mõningase ahastusega. «Ei, ei!» hüüdis Michelangelo, «see toob rõõmu kõigile inimestele. Miks sa arvad, et olen andnud oma elu, luues kaunite inimeste kujusid marmoris ja maalides? Sellepärast et ma jumaldan inim-ilu jumala kõige jumalikuma omadusena.»

«Sinu inimesed on kaunid sellepärast, et sa oled küllastanud nad hingega. Sinu «Pietá» ja «Mooses» ja Sixtuse kujud, nad tunnevad ja mõtlevad, neil on kaastunnet... Sellepärast nad elavad ja sellepärast tähendavad nad meile midagi.»

Michelangelo tundis alandust kirglikust pursangust. «Sa kõneled kuuekümneaastase mehe tarkusega, kuna mina väljendan kahekümne nelja aastase nooruki rumalust.»

Ta tõusis üles esimese valgega, tundes igatsust joonistuslaua järele. Selleks ajaks, kui päike puudutas Trajanuse samba tippu, tuli Tommaso ja tõi paki värskelt küpsetatud kukleid keskhom-mikueineks. Iga päev tuli erinev modell, kelle Uibino oli palganud, otsides Michelangelo poolt määratud tüüpe: töölisi, käsitöölisi, õpetlasi, aadlikke, kõikidest rassidest ja igasuguse kasvuga. Kuna «Viimsele kohtupäevale»

pidi tulema palju naisi, oli neil ka naismodelle, naisi saunadest, bordellidest, kõige kallimaid hetääre, kes poseerisid alasti seikluse ootuses.

643

Ta tegi Tommasost portree musta kriidiga, ainuke kord, kus ta osutas kellelegi säärast au: pehmed põsed, kaunilt kujundatud luustik, rõivastatud antiiksesse riietusse ja teises käes medal.

«Kas sa tunned enda ära, Tommaso?»

«Joonistus on suurepärane, kuid see pole mina.»

«Sa oled siin niisugusena, nagu mina sind näen.»

«See võtab mult julguse... see tõestab, mida ma olen kahtlustanud algusest peale: mul on maitset. Ma eraldan hea teose halvast, kuid mul pole loovat tuld.»

Michelangelo seisis Tommaso kõrval, kes istus kössitades pingil. Armastus Tommaso vastu sundis teda end tundma viieteistkümne jala kõrguse hiiglasena.

«Tommaso, kas pole ma teinud Sebastianost hea maalija ja muretsenud talle tähtsaid tellimusi? Sa oled temast tuhat korda andekam.»

Tommaso surus lõualuud kokku. Tal oli oma veendumus.

«Sinu õpetusest olen saanud sügavama arusaamise sellest, mis selles kunstis peitub, kuid ise mitte suuremat jõudu selle elluviimiseks. Sa raiskad oma aega minust mõtlemisega. Ma ei peaks enam siia tulemagi.»

Pärast õhtusööki istus Michelangelo oma pika laua taha ja hakkas kirjutama. Hommikuks oli tal valmis kaks sonetti.

ARMASTUSE VALGUS

Ma näen sinu silmades õrna koivalu,
mida mu sõgedad silmad muidu ei näe.

Kergem kanda on koorem, käies sinuga käsi-käe, mida mu rammad jalad muidu ei talu.

Me lendame kõrgusse koos, kuigi tiivutu olen, ränd sinna meid viib, kus lõpp meie teed ei sulge. Kuis soovid sa eales: ma olen kas arg või julge, ma päikeses kõrben ja pakases põlen.

Sa oled minu isand ja tahe mu, minu mõttedki on sinu südame teha, mu sõnad ei iial kordamast väsi.

Üksijäetuna olen kui silmitu kuu,
mida taevas pole kunagi ennem näha,
kui paitanud pole teda päikese käsi.

644

Kui Tommaso jõudis ateljeesse, ulatas Michelangelo talle esimese soneti. Kui Tommaso seda luges, tõmbus ta nägu punaseks. Michelangelo võttis teise lehe tööpingilt, öeldes: «See on teine luuletus, mille ma kirjutasin.»

Arm pole aina surmapatt,
kui sihiks ilu taevalik:
kel süda aval, lapselik,
tee lõpul näeb ta jumalat...

Tommaso seisis, pea norus, jäädes sellesse asendisse tükiks ajaks. Siis tõstis ta pilgu, ta silmad olid kirkad ja sädelesid.

«Ma ei ole väärt niisugust armastust, kuid ma teen kõik, mis võimalik, et seda pälvida.»

«Kui vaid meie oma teenitud palka kätte ei saaks,» ütles Michelangelo õrna naeratusega, «sest muidu on «Viimne kohtupäev» talumatu.»

3.

Ta seisis üksinda Sixtuse kabelis, pea kohal inimvaimusünnituse tormiline segadus, ja uuris üksikasjalikult altariseina. Joonas, kes istus aukohal marmortroonil lae lõpus, jälgis vana testamendi prohvetina uue testamendi Kristuse kohtuotsuseid.

Viiekümne viie jala kõrgune ja neljakümne jala laiune sein oli rahutu ja killustatud. Põhjaserval oli värvilisi piltmustreid, samasuguseid nagu pikkadel külgseintel; altarilaua kohal oli kaks Perugino freskot, «Moosese leidmine» ja «Kristuse sündimine»; järgmisel pinnal oli kaks suurt akent, mis vastasid külgseina akendele, ja kahe esimese paavsti, Püha Linuse ja Püha Cletuse portreed; ja kõige kõrgemal või neljandas osas olid kaks tema oma lünetti, millesse ta oli maalinud Kristuse varasemad esivanemad.

Sein oli altpoolt tulest mustunud, auklik ja purunenud ülaltpoolt; sealsamas ülal oli niiskuse jälgi ja kõike kattis tolmukord, mustus ja altareil põlevate küünalde nõgi. Ta ei oleks meelsasti hävitanud Perugino freskot, aga kuna ta pidi kõrvaldama ka oma lünettmaalid, siis ei saa keegi arvata, et ta on kättemaksuhimuline. Ta suleks kaks tähelepanu hajutavat akent, ehitaks uue tellisseina ja ehitaks selle nii, et see kalduks jala võrra väljapoole lae ja põranda vahel, et tolm, mustus ja suits ei jääks enam sellele pidama.

Paavst Paul andis Michelangelo ehitusplaanidele lahkesti oma nõusoleku. Michelangelo märkas, et ta austab Farnese paavsti üha

645

rohkem, tunneb tema vastu siirast sõprust. Elanud läbi noorpõlve prassingud, oli Paulist tulnud kreeka ja ladina õpetlane, suurepärane kõneleja ja kirjanik. Ta kavatses vältida Juliuse sõdu, Leo orgiaid, Clemensi rahvusvahelisi eksitusi ja intriige. Ta oli lisaks õnnistatud suurepärase huumorimeelega, nagu Michelangelo märkas Vatikani külastamisel. Pannes tähele paavsti head näovärvi ja silmade kirkust, tähendas ta:

«Teie Pühadus näib täna terve olevat.»

«Mitte nii valjusti,» ütles Paul pilkliku sosinaga, «valmistad pettumuse kardinalide kolleegiumile. Nad valisid mu ainult sellepärast, et arvasid mu olevat surivoodil. Kuid paavsti amet sobib mulle ja ma elan neist kõigist kauem.»

Ta oli õnnelik nende kuude jooksul, mil ta joonistas ateljees, mille Urbino oli uuendanud seinte värvimisega. Joonistamine andis nagu söömine, joomine ja puhkus inimesele uut jõudu. Joonistava käe vahendusel hakkas ta mingisuguse idaneva idee sabast kinni saama. Viimne kohtupäev langes ristiusu õpetuse järgi kokku maailma lõpuga. Kas võis see nii olla? Kas oleks jumal võinud luua maailma, et seda hiljem hüljata? Inimese loomise otsuse oli jumal teinud üksinda. Kas ei olnud jumal siis küllalt võimas maailma igavesti üleval pidama, hoolimata selle pattudest ja pahedest? Kas ta siis ei tahtnud seda teha? Kuna iga inimene mõistis iseenda üle kohut enne surma, kas siis oma patte tunnistades või neid kahetsemata surres, kas ei võiks siis «Viimne kohtupäev» kujutada tu-hande-aastast riiki, mida jumal igavesti hoidis varuks ja mille valitsemise ajal Kristus oli just saabumas rahvaste keskele kohtu-mõistmist alustama. Ta ei uskunud, et ta on suuteline maalima «Viimset kohtupäeva» juba sündinud tõsiasjana, vaid ainult selle algushetkel. Siis võiks ta kujutada inimest piinlemas oma väärtuse hindamise pärast. Mingisugust kõrvalehoidmist, pettust ei

saaks olla. Ta uskus, et iga olend vastutab oma käitumise eest maa peal, et igaühes on olemas sisemine kohtumõistja. Kas võis raevunud Kristuski määrata suuremat kättemaksu? Kas võis Dante Charon oma venes Acheroni jõel piitsutada uskmatuid sügavamale, igavesemasse põrgusse kui on inimese ilustamata kohtuotsus iseenda üle?

Sellest hetkest peale, mil ta sulg puudutas paberit, otsis ta inimese kuju piirjooni, igale kujule ainust joont, mille närviline laad märkis ära ta liikumiste taga peituvat lootusetut indu. Üha uuesti kastis ta sulge tinti, muutus kärsituks sellest, et ta pidi katkestama jätkuvat joont, tahtes tabada vormi ja ruumi üheaegsust. Kontuur-joonte seespool kasutas ta rööpselt joonte rõhutamist ja ristviirutust lihastemängu mitmesuguste pingeseisundite edasiandmiseks, nõnda nagu see kajastus piirjoonte närvilises pinges. Ta otsis nimelt

646

inimkeha teravat esilekerkimist ümbritseva karge õhu taustal; ta saavutaski selle, kombates ruumi paljaid närve. Iga mees, naine ja laps pidi eralduma selgesti ja tugevalt, saavutama oma täie inimliku väärikuse, sest igaüks neist oli indiviid ja tal oli oma väärtus. See oli inimteadvuse ja vabaduse taassünni võti, millele oli pandud algus Firenzes pärast tuhande-aastast pimedust. Tema, Michelangelo Buonarroti, toskaanalane, ei tahaks iial vastutada inimese tagasiviimise eest algaine lahutamatuks osaks, isegi mitte siis, kui see on teel taevasse või põrgusse.

Kuigi ta poleks seda möönnud, olid ta käsivarred väsinud pärast kümme aastat kestnud lakkamatut raiumist Medicite kabelis. Mida enam ta uuris Sixtuse võlvi, seda kindlamaks muutus tal mõte, et maalikunst võib siiski olla üllas ja püsiv kunst.

Ta leidis, et on muutunud noorte firentselaste tähelepanu keskuseks. Need käisid koos Macello dei Corvi maja uue näo saanud ateljees igal õhtupoolikul Alessandro kõrvaldamist plaanitsemas. Juhtideks olid andekas, elujõuline kardinal Ippolito, kes koos kardinal Ercole Gonzagaga oli Rooma kunstnike ja teadlaste ringide juht; õrn ja armastusväärne kardinal Niccolõ; Roberto Strozzi, kelle isa oli aidanud Michelangelol sokutada Giovansimone ja Si-gismondo villa-alale ja kelle vanaisa oli ostnud Michelangelo esimese skulptuuri; vana ja põlise Firenze koloonia suguvõsade pojad ja pojapojad, kelle kodudesse Michelangelot oli kutsutud, kui ta oli esimest korda Roomas ja kui kardinal Riario oli teda hoidnud kõhklusolukorras. Kui ta läks kuhugi külla mõnel pühapäeva õhtupoolikul, siis märkas ta, et ta oli tähelepanelike ja erutatud noorte rühma tulipunktis; siin olid kujur Pierantonio; Pierino del Vaga, Rooma tuntuim stukkotöötaja ja dekoraator, ja tema õpilane Mar-cello Mantovano; Jacopino del Conte, Andrea del Sarto noor firent-selasest Õpilane, kes oli järgnenud Michelangelole Rooma; Lorenzetto Lotti, San Pietro arhitekt ja selle kellavalaja poeg, kes oli olnud Michelangelo teenistuses Bolognas. Noored pidasid teda julgeks me-heks, kes oli paavstidele vastu hakanud, Lorenzo II Magnifico vääriliseks pojaks. Ajal mil Firenze moraal oli langenud, mil ta lapsed olid meeleheitel, said nad lohutust mõttest, et Michelangelo tõuseb Euroopa kohale nagu Monte Altissimo.

Ta õpetas neid tundma uhkust selle üle, et nad on toskaanalased. Ta oli loonud üksinda rohkem geniaalseid teoseid kui kõik teised kunstnikud kokku. Kui Firenze suutis luua Michelangelo, siis suudab ta üle elada ka Alessandro.

Michelangelo mõistis valutundega, et ta poleks iial varem tundnud rõõmu selletaolisest vastuvõtust; et ta iialgi poleks sellega nõustunud, kui see oleks juhtunud.

647

«Mu loomus muutub,» tähendas ta Tommasole. «Kui ma maalisin võlvi, ei kõnelnud ma kellegi muuga kui ainult Michiga.» «Kas olid sa sellal õnnetu?»

«Kunstnik, kes töötab oma loomingu tipul, on maailmas, kuhu ei ulatu inimlik õnn.»

Ta teadis, et see tema loomuses toimunud muudatus oli osalt sündinud ta tundest Tommaso vastu. Ta imetles Tommaso ilu ja vaimuüllust nagu mõni noor mees, kes on armunud oma esimesse tütarlapsesse. Tal olid kõik need tunnused: talitsematu rõõm, kui Tommaso astus tuppa, tühjusetunne, kui ta lahkus, igatsus, kuni ta sai teda taas näha. Ta vaatas Tommaso poole, kes joonistas keskendunult söega. Ta ei julenud talle jutustada, mis ta tunneb. Selle asemel kirjutas ta hilja öösel sonette:

Mind surelik ilu ei üllatand,
su silmis kui igavest rahu ma leidsin
ja nende põhjatusse end heitsin, —
siis mõistsin, et lemme on taevaand.

Rooma ulatusid uudised, et Karl V kavatseb oma vallalise tütre Margarethe Alessandrole mehele panna. See tähendaks keisri ja Alessandro vahelist liitu, mis hoiaks Alessandro püsivalt võimul. Firenze koloonia lootused olid kadunud. Veelgi suurem pettumus Michelangelole oli munk-vend Sebastiano, kes tuli parajasti tee-konnalt tagasi, ümmargune nagu pall.

«Kallis compare, kui kena on sind jälle näha! Sa pead tulema vaatama San Pietrosse Montorios, kui hästi ma olen su joonised õlivärvidesse üle kandnud.»

«Õlivärvidesse? Sa pidid ju tegema freskomaali.»

Puna valgus üle Sebastiano mitmekordse lõua. «Fresko ön sinu jaoks, kallis meister, kes sa iial ei tee vigu. Õli sobib minu temperamendile enam: kui mina teen tosin vigu, võin ma nad maha pühkida ja uuesti otsast peale alustada.»

Nad tõusid San Pietrosse Montorios, mis asus Roomast kõrgemal, õhk oli läbipaistev, Tiberi veed, mis siuglesid telliskatuste vahelt läbi, olid kirgassinised talvise taeva taustal. Õuel möödusid nad Bramante Tempiettost, arhitektuuri pärlist, mis alati manas Michel-angelo suust esile kiiduhüüde. Kirikus viis Sebastiano Michelangelo uhkelt esimesse parempoolsesse kabelisse. Ta nägi, et Sebastiano oli teinud meisterlikku tööd, suurendades tema, Michelangelo, joonistusi; et värvid olid püsinud värskete ja muutumatutena. Varasematel kunstnikel, kes olid maalinud õlivärvidega seintele, isegi selletaolistel meistritel, nagu Andrea del Castagno, Antonio ja

648

Piero Pollaiuolo, olid figuurid enamasti tuhmunud või mustaks läinud.

«See on minu leiutatud uus meetod,» selgitas Sebastiano uhkelt. «Ma kasutan koredat mastiksit ja vaiguga segatud lubjakihti, sulatan need tulel kokku, hõõrun nad seinale siledaks tulikuuma kelluga. Kas pole sa uhke minule?»

«Mida sa veel oled maalinud pärast seda kabelit?»

«... Mitte palju.»

«Aga kui sa olid nii uhke selle uue menetluse leiutamise üle?»

«Kui paavst Clemens määras mu pitsatihoidjaks, ei tarvitsenud ma enam tööd teha. Mul oli raha küllalt, nii palju kui vajasin.»

«Kas raha oli ainus põhjus, miks sa maalisid?»

Sebastiano pööras Michelangelo poole ja vaatas teda, otsekui oleks tema heategija äkki aru kaotanud.

«Mis muud põhjust võiks siis veel olla?»

Michelangelos kerkis viha, siis aga taipas, et tal on tegemist südamliku lapsega.

«Sebastiano, sul on täiesti õigus. Laula, mängi oma lautot, lõbusta ennast. Kunsti peaksid looma ainult need viletsad olendid, kes ei suuda end talitseda.»

San Pietro kiriku tööde seisak oli veel kibedam pill. Kuigi sajad mehed olid teinud tööd ja tonnide viisi tsementi oli segatud tema Roomas viibimise kuude jooksul, ütles tema kogenud silm talle, et töö ei ole põrmugi edenenud. Firenze koloonia teadis, kuidas oli raisatud raha ja aega, kuid isegi tema kolm noort kardinalist sõpra ei osanud ütelda, kas Paul kahtleb milleski. Antonio da Sangallo oli saanud tugeva positsiooni kahekümne aasta jooksul, mil ta oli olnud San Pietro arhitektiks, et keegi ei julgenud teda rünnata. Michelangelo mõistis, et vaikimine on parim ettevaatusabinõu. Kuid ta põles sisemiselt, sest ta polnud iial saanud lahti tundest, et seda kirikut tehakse tema enda projekti järgi, sest ta oli võtnud osa selle algatamisest. Kui ta ei suutnud enam vaikida, leidis ta hetke, mil rääkis paavstile, mis toimub.

Paavst Paul kuulas kannatlikult, silitades pikka valget habet.

«Kas sa ei esitanud sama süüdistust Bramante vastu? Õukond ütleb, et sa oled Antonio da Sangallole kade. See asetab sind ebasoodsasse valgusse.»

«Ma olen olnud ebasoodsas valguses suurema osa oma elust.»

«Maali sina «Viimset kohtupäeva», Michelangelo, ja lase Antonio da Sangallol ehitada San Pietrot.»

Kui ta jõudis pettununa koju, leidis ta Tommaso koos kardinal Ippolito ja Niccolõga end ootavat. Rahutult kõndisid nad toas edasi-tagasi.

649

«Te olete nagu mõni delegatsioon.»

«Olemegi,» vastas Ippolito. «Karl V tuleb Roomast läbi. Ta külastab ainult üht eraisikut, Vittoria Colonnat, Pescara markiisi. Keiser on markiisi Naapolist pärineva mehe vana perekonnasõber.'»

«Ma ei tunne markiisi.»

«Kuid mina tunnen,» vastas Tommaso. «Ma palusin tal kutsuda sind enda juurde pühapäevaõhtusele vastuvõtule. Sa muidugi lähed?»

Enne kui Michelangelo jõudis küsidagi: «Aga kuidas mina sellesse loosse sobin?» ütles Niccolõ, vaadates talle otsa, Contessina tumepruunide silmadega. «Firenzele tähendaks palju, kui te saaksite markiisi sõbraks ja ta esitleks teid keisrile, kui ta Rooma tuleb.»

Kui mõlemad kardinalid olid lahkunud, ütles Tommaso: «Mä olen tõepoolest tahtnud sind tutvustada Vittoria Colonnnaga. Pärast seda kui sa viimati Roomas elasid, on temast saanud Rooma esimene naine. Tal on harukordne luuletajatalent, ta on Rooma üks teravamaid mõistusi. Ta on ilus. Ta on ka pühak.»

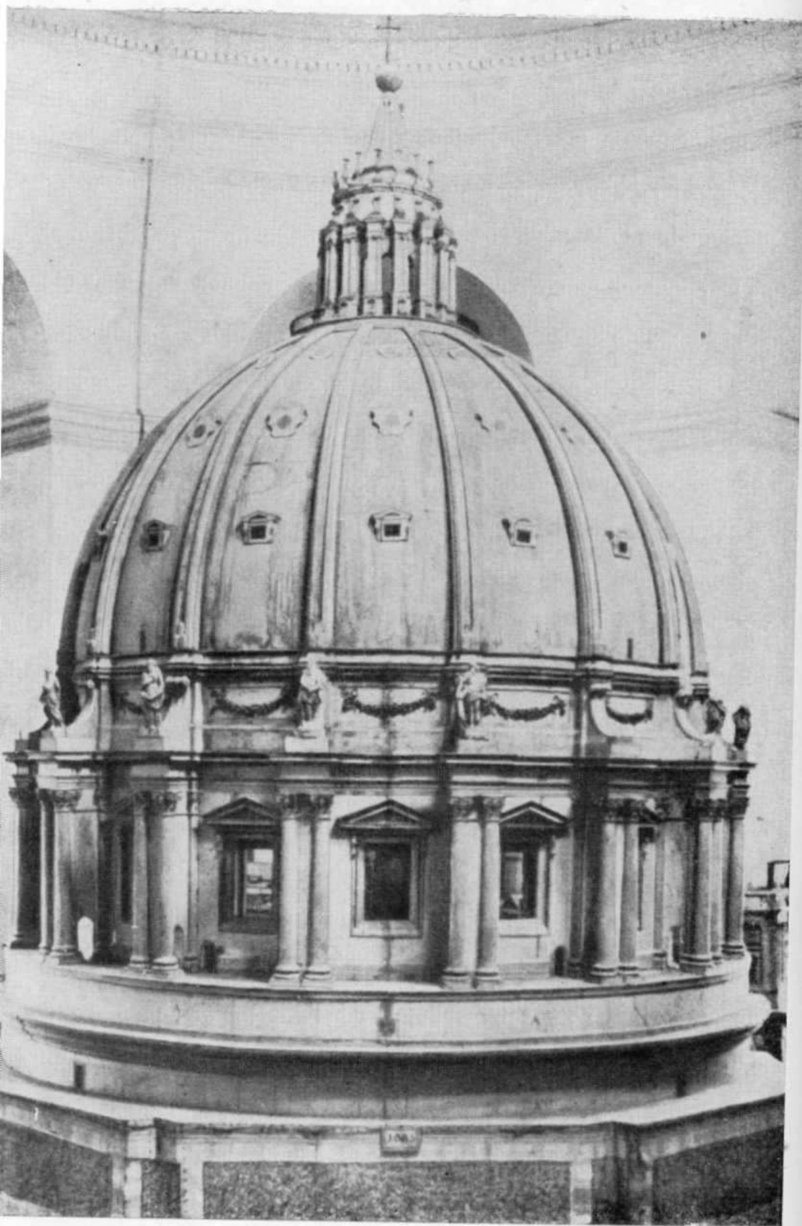
«Kas oled armunud sellesse markiisi?» küsis Michelangelo. Tommaso naeratas heatahtlikult. «Ah ei, ta on neljakümne kuue aastane naine, ta on läbi elanud imekauni romaani ja abielu ja on viimased kümme aastat lesk.»

«Kas ta on neid Colonnasid, kes elavad Quirinalise künkal minu kohal?»

«Jah, Ascanio Colonna õde, kuigi ta elab palees harva. Suurema osa ajast elab ta kloostris, kus säilitatakse Ristija Johannese pead. Ta armastab emade ja õdede karmi elu.»

Vittoria Colonna, Itaalia ühe võimsama suguvõsa tütreid, oli kihlatud naapollase Ferrante Francesco d'Avalosi'ga, Pescara markiiga, kui nad mõlemad olid alles nelja-aastased. Nad abiellusid, ja priiskavad pulmad peeti Ischias, kui nad olid üheksateistkümne-aastased. Mesinädalad olid lühikesed, sest markii oli kindralina Püha Rooma riigi keisri Maximiliani teenistuses ja pidi sõtta minema. Abielu kuueteistkümne aasta jooksul oli ta oma meest ainult harva näinud. 1512. aastal oli markii saanud Ravenna lahingus haavata. Vittoria oli põetanud ta terveks ning mees

läks sõjaväkke tagasi. Kolmteist aastat hiljem sai ta Pavia lahingus Lombardias sangarlikult võideldes surma. Üksildane Vittoria oli veetnud pikad lahusolu aastad, uurides hoolikalt kreeka ja ladina keelt, ja temast oli saanud üks parimaid Itaalia õpetlasi. Mehe surma järel oli ta tahtnud nunnaloori võtta, kuid paavst Clemens oli selle keelanud. Viimased kümme aastat oli ta veetnud vaeseid teenides, oma varandust puudustkannatajaile kinkides ning kloostreid ehitades, või-

29. Püha Peetruse kiriku kupli puumudel

maldades seeläbi arvukatel noortel tüdrukutel, kel polnud kaasavara ja kes ei leidnud seetõttu meest, kloostrisse pääseda. Tema luuletusi peeti oma aja suurimaks kirjanduslikuks sündmuseks.

«Ma olen näinud ainult ühte elavat pühakut,» tähendas Michelangelo, «see oli prior Bichiellini. Oleks huvitav näha, mismoodi näeb välja selle naissoost teisend.»

See oli ta viimane mõte Vittoria Colonnast, Pescara markiisist, enne kui Tommaso tuli pühapäeva õhtupoolikul talle järele ja nad läksid mööda Via de' Cavallit, Colonnade viljapuuaiad üht kätt ja Constantinuse saunad teist kätt, Monte Cavallo

tipule, mis oli saanud nime kahe marmorist «Hobusetaltsutaja» järgi, mida Leo Baglioni oli viinud teda tema esimestel Roomas viibimise päevadel vaatama. San Silvestro ai Quirinale kloostri aiad olid täidetud sooja kevadpäikesega, loorberipuud andsid varju ja vanad kivist müüri -pingid olid kaetud rohelise luuderohuga.

Vittoria Colonna, kes istus poole tosina mehe keskel, tõusis, et teda tervitada. Michelangelo oli üsna hämmastunud. Pärast seda, kui Tommaso oli kirjeldanud tema kaotust ja kurbust, tema pühadust, oli ta lootnud näha vana, musta rüütatud naist, kelle näolt paistavad tragöödia jäljed. Selle asemel leidis ta end vaatavat kõige elujõulisema, veetlevaima naise sügavrohelistesse silmadesse, keda ta oli eales näinud. Sel naisel olid põsed punased, soojad huuled paotatud tervituseks, näol elust ääretult huvitatud noore naise ilme. Ta oli kuningliku käitumisega, kuid mitte uhke. Tema lihtsa õhukese kleidi all nägi Michelangelo küpset keha, mida täiendas ilmekas silmapaar, pikad mesikollased palmikud rippusid seljal, tugevad valged hambad paistsid täidlaste huulte tagant, nina oli sirge. Rooma nina, kuid otsast naljakalt ülespoole pööratud; lõug oli kaunilt kujundatud ning põseluud andsid ta näole jõudu, mis oli ta ilu vääriline.

Michelangelo tundis säherdust häbi selle üle, et ta oli lahti rõivastanud kaitsetu naise nagu mõne paljastatud modelli, et ta kõrvus kumises ja ta ei kuulnud Vittoria Colonna tervitustki. Ta mõtles:

«Kui kohutav tegu pühaku vastu!»

Kahetsus kaotas kohina ta kõrvust, kuid ta ei suutnud' silmi Vittorialt ära pöörata. Tema ilu oli nagu keskpäevapäike, mis täitis seda oma valgusega, kuid samal ajal pimestas Michelangelot. Pingutusega tajus ta, et teda esitleti Lattanzio Tolomeile, õpetlasele ja Siena saadikule; luuletaja Sadoletole; kardinal Moronele; paavsti sekretärile Blosiole, keda Michelangelo tundis õukonnast; ja kellelegi preestrile, kes kõneles seltskonnale Pauluse epistlitest.

651

Vittoria Colonna ütles mahlaka, meloodilise häälega: «Ütlen teile tere tulemast kui vanale sõbrale, Michelangelo Buonarroti, sest teie teosed on minuga kõnelnud juba palju aastaid.»

«Mu teosed on olnud õnnelikumad kui mina, markiis.»

Vittorie rohelised silmad tõmbusid pilve. «Ma olen kuulnud, et te olete otsekohene inimene, signore, et te ei meelita.»

«Te olete õigesti kuulnud,» vastas Michelangelo.

Ta toon ei jätnud võimalust vastu vaielda. Vittoria Colonna kõheles hetke, siis jätkas:

«Mulle on räägitud, et te tundsite Fra Savonarolat?»

«Ei! Kuid ma kuulsin teda mitu korda jutlustamas San Marcos ja Duomos.»

«Võiksin kadestada seda võimalust.»

«Ta hääl mürises katedraali tohutuis ruumides ja põrkus seintelt tagasi vastu mu kõrvu.»

«On kahju, et ta sõnad ei kostnud Roomani. Siis oleks meilgi toimunud reformid meie Ema-Kirikus. Me ei oleks kaotanud oma lapsi Saksamaal ja Hollandis.»

«Te imetlesite Fra Savonarolat?»

«Ta suri meie ürituse märtrina.»

Kuuldes, kui innukalt tema ümber kõneldi, mõistis Michelangelo, et ta on revolutsioonilise rühma keskel, kes armastab karmilt kiriklikke kombeid ja otsib abinõusid oma reformatsiooni algatamiseks vaimulikkonna hulgas. Hispaania ja Portugali inkvisitsioon oli surmanud tuhandeid inimesi väikseimategi süüdistuste

põhjal. Ta pöördus taas markiisi poole, imetledes ta julgust. Vittoria Colonna nägu säras andumusest.

«Ma ei sooviks jätta lugupidamatuse muljet, signora, kuid Fra Savonarola valmistas märtrisurma nii mõnelegi kunstiteosele ja kirjandusteosele «edevuse tuleriidal», nagu ta seda nimetas, enne kui ta ise langes õnnetuse ohvriks.»

«Mina olen seda alati kahetsenud, signore Buonarroti. Ma tean, et inimese südant ei saa puhastada sel teel, et ta ajud pühitakse puhtaks.»

Keskustelu muutus üldiseks. Nad kõnelesid flaami kunstist, mida Roomas suuresti austati, ja sellest, et ta erines teravasti itaalia maalikunstist; siis viimse kohtupäeva mõistete päritolust. Michelangelo tsiteeris Matteuse evangeeliumi 25. peatükist salme 31—33:

«Aga kui Inimese Poeg tuleb oma au sees, ja kõik pühad inglid temaga, siis istub tema oma aujärje peal. Ja siis peab kõik rahvas tema ette kogutama, ja tema lahutab neid ühest ära, nõnda kui

karjane lambad ära lahutab sikkudest. Ja tema paneb lambad oma parema käele, aga sikud pahema käele seisma.»

Minnes alla Monte Cavallolt ja vaadeldes, kuidas päikeseloojak muutis sügavamaks nende all oleva linna värvid, küsis Michelangelo:

«Tommaso, millal võin ma teda jälle näha?»

«Siis, kui ta meid kutsub.»

«Kui kaua peame ootama?»

«Me peame ootama, ta ei käi kuskil.»

«Siis ootan,» hüüdis Michelangelo masendatult, «kui hääletu kerjus, kuni daam suvatseb saata minu järele.» Lõbus naeratus väreles Tommaso suunurkades. «Arvasin kohe, et ta avaldab sulle mõju.»

Sel õhtul hõõgusid Vittoria Colonna näojooned ta ees. Sellest oli möödas palju aastaid, mil ühe naise olemus oli nii täiuslikult teda haaranud. Luuletaja värsid, mis olid keerelnud ta peas, vahetasid Tommaso de' Cavalieri Pescara markiisiga; ja kukelaulu ajal tõusis ta üles ning kirjutas:

Näen kaugelt-lähedalt su uimaku ju, kuis ümbritseb sind ilu kiirtesära, ent lähenedes taas su pilt kaob ära — täht taganeb, jääb üksnes järgi uju.

Meil surelikel pole antud tiibu ega või lennata me iial ühes inglitega, meil osaks ainult nägemise ime.

Ent kummardub kui taevas ligi maad
su ette, mulle siis sa omaks saad
ja ükski rakk mus pole sinu vastu pime.

4.

Möödus kaks nädalat, enne kui ta sai järgmise kutse. Vahepeal oli ta mingil põhjusel hakanud samastama Vittoria Colonna keha skulpturaalset ilu, ta tugevat, ent õrna nägu oma «öö» kujuga Me-dicite kabelis.

Oli soe maikuu pühapäev, kui markiisi teenija Foao saabus markiisilt sõna tooma.

«Mu perenaine palus mind teile ütelda, messere, et ta on San Silvestro al Quirinale kabelis, et kirik on suletud ja vaikne. Ta

palub, et tuleksite ja kulutaksite natuke aega temaga, et ta saaks selle veeta teiega.»

Ta oli erutatud, värskendades end külma vee palis, mille Urbino oli asetanud välja aia rõdule, riietus siis tumesinisesse pluusi ja sukkadesse, mille ta oli ostnud just niisuguse küllakutse puhuks, j läks üles künkale.

Ta oli lootnud, et saab olla temaga kahekesi, aga kui Vittoria Colonna tuli teda tervitama, üll puhasvalge siidkleit ja peas valg pitsmantilja, nägi ta, et kabel on rahvast täis. Ta tundis ära Vati kani õukonna ja ülikooli õpetajaskonna kuulsad liikmed. Üks hispaania maalija kurtis, et Hispaanias ei ole head kunsti, kuna hispaanlased peavad maali- ja raidkunsti väheväärtuslikuks ja keelduvad selle eest maksmast. Mehed hakkasid kõnelema oma linn-riikide kunstist: veneetslased Tiziani portreedest, paadualase Giotto freskodest, sjeenalased raekoja ainulaadseist maalidest; fer-raaralased oma kindluse kunstiteostest; piisalased, bolonjalased, parmalased, piatšentsalased, milaanolased, orvietolased ...

Michelangelo tundis suuremat osa neist teostest ja kuulas ainul pooliti, kuna ta vaatas Vittoriat, kes istus liikumatuna klaasmaa linguga akna all, mis heitis valguse mitmevärvilist sära ta veatul nahale. Michelangelo leidis end Vittoriast mõtisklevat. Kui ta abielu Pescara markiiga oli olnud nii suur armastusabielu, miks olid nad siis kuueteistkümnest aastast ainult mõne kuu koos olnud? Miks oli markii jäänud Põhja-Itaaliasse pikkadeks sajusteks talvedeks, mil ei saanud sõdida? Ja miks oli üks vana sõber vaadanud kõrvale, kui ta oli küsinud, missuguses kangelaslikus olukorras oli markii surma saanud?

Äkki tajus ta, et kabelis valitseb vaikus. Kõikide pilgud olid suunatud temale. Kardinal Ercole Gonzaga kordas viisakalt küsimust: kas Michelangelo jutustaks neile, missugust Firenze lemmik-kunstiteost ta armastab kõige enam. Nägu pisut punane, hääl natuke ära, kõneles Michelangelo Ghiberti, Orcagna, Donatello, Mino da Fiesole skulptuuride ilust; Masaccio, Ghirlandaio, Botticelli maalidest. Kui ta oli lõpetanud, ütles Vittoria Colonna:

«Teades, et Michelangelo on tagasihoidlik inimene, oleme kõik hoidunud kõnelemast Rooma kunstist. Sixtuses on ta teinud kahekümne suure maalija töö. Kindlasti kunagi kogu inimkond näeb ja mõistab Loomist tema maali vahendusel.»

Vittoria määratu suured rohelised silmad neelasid Michelangelo täielikult. Nüüd, mil ta kõneles, kõneles ta ainuüksi Michelangelole; tasakesi, kainelt, kuid ta häälel oli eriline kähe kurgutoon, ta huuled olid ainult mõne tolli kaugusel Michelangelo huultest.

«Michelangelo, ärge arvake, et ma teid liiga ülistan. Tegelikult

654

ei ülista ma teid rohkem kui ainult ustavat teenrit. Olen juba kaua arvanud, et teil on jumalik anne, ja et jumal on teid valinud suurteks ülesanneteks.»

Michelangelo püüdis leida vastust, kuid sõnad ei võtnud kuju. Ta tahtis rääkida ainult sellest, mida ta tundis Vittoria vastu.

«Tema Pühadus on osutanud mulle soosingut, lubades mind ehitada kloostri noortele tütarlastele Monte Cavallo jalale,» jätkas Vittoria. «Koht, mille valisin, asub Maecenase torni purunenud sammastiku juures, kust Nero öeldakse olevat vaadanud Rooma põlemist. Ma tahaksin, et pühade naiste jalajäljed pühiksid ära patuse mehe jalajäljed. Ma ei tea, Michelangelo, missugust kuju või proportsiooni anda majale ja kas võib mõningaid vanu ehitisi kohaldada uutega.»

«Kui suvatseksite tulla alla krundile, signora, võiksime uurida varemeid.»

«Te olete tõepoolest lahke.»

Tal polnud mingit kavatsust lahke olla, ta oli lihtsalt lootnud, et nad võiksid Vittoriaga kahekesi laskuda vana templi juurde ja veeta hetke koos kivihunnikuid vaadeldes. Vittoria kutsus kaasa kogu rühma. Michelangelo sai oma õiguse kõndida

tema kõrval, teda põletas Vittoria lähedus, temast lähtus füüsiline, vaimne ja intellektuaalne hõõgus, mis neelas tema meeled. Ta pääses välja oma tundepilvest küllalt pikaks ajaks, et võis tegutseda kui arhitekt ja hinnata, kuhu kloostrit oleks kõige parem paigutada.

«Markiis, ma arvan, et selle purunenud sammastiku võib muuta kellatorniks. Võiksin teile teha kloostri jaoks mõningad joonised.»

«Ma ei julge teilt nii palju paluda.»

Markiisi tänulikkuse soojus küünitus tema poole nagu kaks teda kallistavat käsivart. Ta oli õnnelik saavutatu üle: ta oli suutnud kaotada distantsi, mida Vittoria säilitas iseenda ja teiste vahel.

«Päeva-paari jooksul teen mõningad visandid valmis. Kuhu ma võin nad teile tuua?»

Vittoria silmad muutusid ähmaseks. Kõneldes oli ta hääl pingutatud.

«Minu kloostris on palju tööd. Kas võiks Foao tuua teile sõna, kui olen vaba? Nädala või paari pärast?»

Ta pöördus oma ateljeesse tagasi raevunult, hakkas jalaga asju taguma. Mis mängu see naine õieti mängis? Kas ütles ta temale neid erakordseid viisakusi ainult selleks, et Michelangelot oma jalgade ette saada? Kas ta tõesti imetles teda või ei? Kui ta tahaks tema sõprust, miks keeldub ta siis sellest? Tõukab tema endast eemale... veel kaheks nädalaks! Kas ta teadis, kui täielikult

655

Michelangelo on temast võlutud? Kas tal polnud inimlikku verd soontes ega inimtundeid põues?

«Sa pead mõistma,» selgitas Tommaso, nähes, et Michelangelo oi kaotanud tasakaalu. «Ta on pühendunud oma mehe mälestusele. Kõik need aastad mehe surmast peale on ta armastanud ainul Jeesust.»

«Kui Kristuse armastamine takistaks naist armastamast meest oleks itaalia rahvas juba ammugi välja surnud.»

«Ma tõin sulle mõne tema luuletuse. Võib-olla õpid nende abil teda paremini tundma. Kuula seda:

Mu hing on jäänud ilma puhtast armastusest,
väärjumalaks mul olnud maine kuulsus,
nüüd pöördun looja poole, ainus kes
võib ravida mind selle hõllandusest.

Mul sihiks, kuhu pööratud ka palg,
Parnassos ega Delos pole.
Läte uus, mäetipud kauged terendavad eel,
ja sinuta ei pääse sinna nõder jalg.

Ja teisest laulust kuula seda:

Kui kordaks nüüd mu võimas hääl
ja hardalt ülistaks mu hing
su nime, Jeesus; oma sõnas, töös
ma näitaksin suurt usku, lootust.»

Michelangelo pures neid sõnu mõne hetke, silitas esimese sõrmega laubakortse.

«Tundub, nagu oleks ta sügavasti kannatanud naine.»

«Kannatanud surma läbi.»

«Luba mind selles kahelda.»
«Milles nimelt?»
«Minu instinkt ütleb, et midagi on viltu.»
Kui Tommaso oli lahkunud, palus Michelangelo Urbinot täita õlilambi. Ta istus vaikselt paberivirna äärde uurima nende sisu. Ta luges poeemi, mis oli kirjutatud ta mehele:

Sa tead, ma pole põgenenud, Arm,
su hellast vanglast, sinu ikke kuld
mind rõhunud. Ent on mus kiivustuld,
või olen ma su vastu olnud karm?
656
Aeg ei saa muuta armastuse meelt,
sõlm püsib kõva; armutaim
võib kanda kirbeid vilju; aga laim
ei väärata saa vaimu õigelt teelt.

Sa nägid nüüd, kuis sinu terav nool
— ta ees peab taanduma ka võigas surm —
mind tabas, läbi puurdus ustav rind.

Nüüd päästa köidikuist mu õilsam pool!
Mul seni võõras vabaduse hurm,
kuid nüüd ma ihkan olla vaba lind.

Michelangelo oli hämmastunud. Miks oli Vittoria tarvitanud armastuse kohta sõnu vangla ja ike? Miks igatses «ta vabaks saada» armastusest, millele ta oli pühendanud kogu oma elu? Ta pidi saama vastuse: sest ta teadis nüüd, et armastab Vittoriat, oli armastanud sellest esimesest pimestavast hetkest peale, mil ta oli näinud teda San Silvestro aias.
«Küllap seda teada saab,» kinnitas talle nõukas Leo Baglioni, «Roomas olevailt naapollastelt, eriti nende käest, kes võitlesid koos markiiga. Vaatame järele, kes neist võlgneb mulle teene.»
Teadete kogumine kestis viis päeva. Kui Leo tuli stuudiosse, näis ta väsinuna.
«Tõsiasjad hakkasid mulle kaela sadama, nagu oleks keegi avanud taevas kraani. Kuid mis mind väsitab, isegi veel küünilises vanuseski, on see suur hulk müüte, mis osutuvad tõelisuseks.»
«Urbino, ole hea ja too signore Baglionile pudel parimat veini.»
«Kõigepealt polnud see mõni lüüriline armulugu. Markii ei armastanud kunagi oma naist ja põgenes tema juurest mõni päev pärast nende pulmi. Teiseks, ta hooras kogu tee Naapolist Milaanoni. Kolmandaks, ta kasutas leidlike abielumeeste kõiki vabadusi, et mitte sattuda ühte linna oma naisega. Ja neljandaks, sooritas üllas markii ajaloo ühe kõige hullema kaksikreetmise, pettis nii oma keisrit kui ka oma kaas-salaliitlasi. Kuulujutu järgi olevat ta mürgitatud, väga kaugel lahinguväljast.»
«Ma teadsin seda,» hüüdis Michelangelo. «Leo, sa tegid mu praegu kõige õnnelikumaks inimeseks.»
«Luba mul selles kahelda!»
«Mis kurat sa sellega mõtled?»
«Teadmine teeb pigem su elu raskemaks kui kergemaks. Mulle tundub, et kui Vittoria Colonna saaks teada, et sa tead tõtt tema abielu kohta...»

657
«Arvad sa, et ma olen loll?»
«Armunud mees kasutab igasuguseid relvi naisele surve avaldamiseks ...»
«Surve avaldamiseks? Ma pole veel saanud tundigi temaga kahekesi olla.»

Ta joonistas parajasti oma pika töölaua ääres, millel oli terve virn paberit, sütt, sulgi ja kõige otsas Dante «Põrgu», lahti Charoni loo kohalt, kui Vittoria teenija Foao sisse astus ja kutsus Michelangelot järgmiseks õhtupoolikuks Colonna palee aeda, mis asus künkal tema maja kohal. See, et Vittoria oli teda kutsunud oma isaisade koju, aga mitte kirikuaeda või kabelisse, andis talle põhjust uskuda, et nad on ehk kahekesi. Ootamispalavikus võitles ta pliiatsi jupiga:

Kas õigesti näen, Amor, oma kallima ilu, ons hindamatu tõesti selle ilu hind, või petavad mu silmad üksnes mind ja tuhatkordistavad tema võlu?

Colonna aed võttis enda alla suure osa Monte Cavallo nõlvakust, siin kasvas tihedasti puid, mille rohelust Michelangelo nägi oma majast. Teener juhatas teda mööda jalgrada, mida palistasid rohkes õitekoormas jasmiinid. Juba kaugelt kuulis ta häältesuminat ja pettus rängalt. Ta jõudis suvila juurde, mida varjutasid plataa-nid ja kus veejuga ja liiliatiik hoidsid õhu jaheda.

Vittoria tuli talle vastu. Michelangelo noogutas paviljonis istuvatele meestele ja istus ise järsult nurka, nõjatades vastu, pitsjat valget võrestikku. Vittoria otsis ta pilku, püüdis teda kes-kustellu kaasa tõmmata, kuid Michelangelo keeldus. Ta peas välgatas mõte:

«Sellepärast ta keeldubki armastamast. Mitte sellepärast, et ta esimene armastus oli nii ilus, vaid sellepärast, et see oli nii inetu! Sellepärast ta annab oma armastuse ainult Kristusele.»

Ta tõstis pilgu, vaatas Vittoriale otsa nii uurivalt, nagu ta oleks tahtnud tungida ta aju kudedesse ja luuüdisse. Vittoria peatus poolelt lauselt, pöördus ja küsis temalt murelikult:

«Kas midagi on halvasti, Michelangelo?»

Siis tajus Michelangelo midagi muud:

«Ta ei ole kunagi lähemalt tundnud ühtki meest. Ta mees ei ole iial elanud temaga kui naisega, ei mesinädalail, ei haavatuna sõjast tagasi tulles. Ta on niisama neitsilik nagu need noored tütarlapsed, keda ta võtab oma kloostrisse.»

658

Teda põletas kaastunne Vittoria vastu. Ta peaks tunnustama legendi surematust armastusest ja sellest lähtekohast veenma seda julget ja ihaldatavat naist, et temal, Michelangelol, on pakkuda armastust mis oleks niisama kaunis nagu see armastus, mille Vittoria ise oli leiutanud.

5.

Tema armastus Vittoria vastu ei muutnud mingil viisil tema tundeid Tommaso de' Cavalieri vastu, kes saabus igal varahommikul, tuues kannutäie külma piima või korvitäie puuvilju ja joonistas kaks tundi Michelangelo kriitilise pilgu all, kuni päike läks liiga kuumaks. Michelnngelo sundis teda visandeid kümneid kordi ümber joonistama, ei paistnud iial rahul olevat, kuid tundis tegelikult heameelt Tommaso edusammudest. Paavst Paul oli Tommaso oma õukonda võtnud ja määranud ta Rooma purskkaevude konser-vaatoriks.

Tommaso tõstis pilgu joonistuslaualt, ta ilme oli uuriv, sinised silmad tõsised.

«Michelangelo, kogu Roomas ei ole ühtki inseneri, kes teaks, kuidas vana-aja inimesed juhtisid kogu selle vee alla! Aga võib-olla ehitada uuesti akveduktid. Kuidas võib rahvas nii põhjalikult kaotada oma talendi? Ma ei tea, kas ma soovin enam saada maalijaks. Mulle meeldibki saada arhitektiks. Mu suguvõsa on olnud roomlased kaheksasada aastat. Linn on minu veres. Ma tahan teda mitte ainult konserveerida, vaid aidata teda ka taastada. Arhitekte vajab see linn kõige enam.»

Sixtuse seina üldkavand oli nüüd valmis. Michelangelo võis loendada üle kolmesaja figuuri, mis ta oli koondanud oma esialgsetest joonistest. Kõik nad olid liikumises, ükski ei seisnud paigal: tormakas inimparv ümbritses Kristust nii lähedal kui kaugel; püstloodis kehade sülem tõusis üles ühel pool ja laskus alla teisel pool, pilved Kristuse pea kohal oli ainuke tühi koht. Kõige all vasakul haigutasid põrguauk ja aegade surnuaed; Acheroni jõgi oli paremal. Ta tegi endale tunniplaani: ta maalib seinale iga päev ühe normaalses suuruses figuuri, loomulikust kogust suurematele varus ta kaks päeva.

Neitsist tuli harmooniline segu ta oma emast, Pietäst ja Medicite madonnadest, tema Eevast, kes oli laes kuuendal pildipinnal ja võttis parajasti mao käest õuna vastu, ja Vittoria Colonnast. Nagu Eevagi, oli Neitsi noor, tugev elujõuline naine; nagu teistelgi, oli tal kaunis nägu ja keha. Maarja oli pea ära pööranud poja armutust

30. Püha Peetruse kirik

kohtumõistmisest inimkonna üle, sest tema enda üle ei mõistetud kohut. Oli tal kahju, et inimese üle pidi kohut mõistetama, kuigi see oleks olnud õigustatud? Kas

mõistab jumal kohut ka lammaste, härgade, veiste, lindude üle? Tundis tema kui ema valu hukkamõistetud hingede pärast, kes küürutasid ta poja õiglases vihas ülestõstetud käsivarte all? Võis ta end vabastada vastutusest poja eest, kuigi ta oli jumala poeg? Ta oli kandnud teda oma üsas üheksa kuud, andnud talle rinda, ravinud ta haavu. Tema poeg mõistab kohut teiste emade üle! Head päästetakse, pühad saadetakse taevasse tagasi; kuid väljavalituid näis olevat nii vähe, võrreldes patuste lõputu parvega. Kõik, mis ta poeg tegi, oli täiuslik. Kuid Maarja ei saanud sinna midagi parata, et ta tundis valu hirmsast kannatusest, mis pidi järgnema.

Karl V ei tulnud Rooma, vaid valmistas selle asemel ette laevastiku, millega ta kavatses purjetada Barcelonast Barbary mereröövlite vastu. Firenze pagulased saatsid tema juurde delegatsiooni, paludes teda määrata Ippolito Firenze valitsejaks. Karl võttis delegatsiooni vastu julgustavate sõnadega... kuid lükkas otsuse tegemise edasi senikauaks, kuni ta tuleb sõjast tagasi. Kui Ippolito uudist kuulis, otsustas ta ühineda Karliga tema sõjaretkel ja võidelda keisri kõrval. Itris, kus ta ootas laeva, mürgitati ta Alessandro agentide poolt ja ta surm oli silmapilkne.

Firenze koloonia vajus kõige sügavamasse pimedusse. Michelangelole oli see kaotus eriti raske. Ippolitos oli tema arvates olnud kõike seda, mida ta oli armastanud Ippolito isas Giulianos. Talle jäi ainult Contessina poeg, kellesse ta sai edaspidigi üle kanda armastuse Medicite vastu. Niccolõ näis tundvat sama, sest nad otsisid teineteise seltskonda noil hirmuga täidetud päevadel.

Sügiseks, aasta pärast tema Rooma tagasitulekut, oli Sixtuse sein tellistega kaetud ja kuivanud. Kartong, millel oli rohkesti üle kolmesaja inimese «kõikidest inimtõugudest», nagu Matteus oli kirja pannud, oli valmis seinale suurendamiseks. Paavst Paul, kes soovis anda talle kindlustunnet, saatis breve, milles ta kuulutas Michelangelo Buonarroti kogu Vatikani skulptoriks, maalijaks ja arhitektiks ja määras talle eluaegse pensioni sada tukatit kuus, millest viiskümmend pidi tulema paavsti varakambrist ja viiskümmend üle Poo jõe liikuva parve tuludest Piacenzas. Sebastiano del Piombo seisis tema kõrval tellingute ees ja küsis innukalt:

«Kas tahaksid, et paneksin paigale intonaco, compare'! Olen asjatundja.»

«See on tülikas töö, Sebastiano. Oled sa kindel, et tahad seda teha?»

660

«Ma oleksin uhke, kui võiksin ütelda, et võtsin osa «Viimse kohtupäeva» valmistamisest.»

«Hüva! Kuid ära kasuta rooma pozzolana't, see jääb pehmeks, pane selle asemel hulka marmoritolmu ja ära lisa liiga palju vett lubjale.»

«Teen sulle laitmatu pinna.»

Nii ta tegigi, mis siledusse puutus, kuid hetkel, mil Michelan-gelo lähenes altarile, tundis ta mingit väära lõhna; Sebastiano oli seganud lubjale mastiksit ja vaiku, sulatanud nad ühte, katnud pinna müürikelluga, mida oli tulel kuumendanud.

«Sebastiano, kas sina tegid sellele seinale õlivärvi põhja?»

«Kas sa siis ei tahtnud seda?» küsis Sebastiano süütult.

«Sa tead ju, et ma teen fresko.»

«Kuid sa ei ütelnud mulle seda, ristiisa. Ma ju tegin meie ühisele seinale San Pietros Montorios õlimaali.»

Michelangelo uuris veneetslast paljast pealaest kui jalatallani. «Ja see andis sulle õiguse hakata seda seina maalima?»

«Ma tahtsin ainult aidata.»

«... maalida «Viimset kohtupäeva»?» Michelangelo hääl läks valjemaks. «Kuna sa oskad maalida ainult õlivärvidega, siis valmistasid õlivärvipõhja, et saaksid minuga koos töötada. Mis sa veel oled teinud?»

«Noh, ma... rääkisin paavst Pauliga. Tema teab, et ma olen sinu bottega'st. Sa kaebasid talle, et ma ei maali enam. Nüüd avaneb sulle võimalus...»

«Sind välja visata!» hüüdis Michelangelo. «Ma peaksin kogu krohvi maha kiskuma su tänamatuse pähe.»

Aga just siis, kui Sebastiano lidus minema, mõistis Michelangelo, et võtab päevi ja nädalaid, enne kui ta jõuab krohvikorra maha kraapida. Siis peab laskma tellisseina uuesti kuivada, enne kui seda võib katta õige freskoalusega. See omasoodu võtab kuivamiseks aega. Sebastiano oli raisanud tema aega mitme kuu vältel.

Andekas Urbino parandaks seina, kuid tüli, mille paavsti breve tekitas Michelangelo ja Antonio da Sangallo vahel, kestaks kogu tema ülejäänud eluaja.

Antonio da Sangallo oli nüüd viiekümne kahe aastane, ta kõhna nägu ehtis nagu koopia tema lelle Giuliano uhketest idamaistest vurrudest. Ta oli tulnud Bramante õpipoisiks, kui see ehitas San Pietro kirikut. Pärast Bramante surma oli ta töötanud Raffaeli abilisena. Ta oli kuulunud Bramante ja Raffaeli keskkonda, kes oli arvustanud Sixtuse laemaali väärtust. Pärast Raffaeli surma oli Sangallo olnud San Pietro kiriku ja Rooma ametlik arhitekt, välja arvatud mõned aastad, mil sjeenalane Baldassare Peruzzi oli paavst

661

Leo nõudmisel temaga seda kohta jaganud. Viisteist aastat, sellal kui Michelangelo töötas Carraras ja Firenzes, ei olnud keegi tema ülemvõimu ähvardanud ... Paavsti breue pani ta vihast märatsema.

Tommaso tõi esimesena hoiatuse, et Sangallo muutub üha vihasemaks.

«Ta ei võitle sinu vastu mitte niivõrd sellepärast, et sind nimetati Vatikani palee ametlikuks skulptoriks ja maalijaks. Ta naerab selle välja kui terve mõistuse puudumise näite. Kuid sinu nimetamine ametlikuks arhitektiks on teinud ta vihast poolsegaseks.»

«Mina pole paavst Pauli palunud seda breve'sse panna.»

«Sa ei suudaks Sangallot seda iial uskuma panna. Ta väidab, et sina intrigeerid selleks, et San Pietro kiriku tööd tema käest ära võtta.»

«Missugust San Pietro kiriku tööd? Kas neid tugisambaid ja vundamenti, mida ta on valanud viisteist aastat?»

Sangallo tuligi samal õhtul lagedale kahe õpilase saatel, kes näitasid talle valgust, kui ta tuli üle Piazza del Foro Traiano. Michelangelo kutsus nad sisse, püüdis lepitada Sangallot mälestustega, kuidas nad olid kohtunud vanasti tema lelle majas Firenzes. Sangallo tõrjus ta lepituskatsed tagasi.

«Ma oleksin pidanud tulema siia samal päeval, kui kuulsin, et olid tõstnud minu vastu süüdistuse paavst Pauli ees. See oli niisamasugune häbitu laim, nagu sa rääkisid Bramantest.»

«Ma ütlesin paavst Juliusele, et Bramante segu on halb ja et tugipiilarid purunevad. Raffael kulutas aastaid nende parandamisele. Kas polnud see tõsi?»

«Sa mõtled, et sa võid ässitada paavst Pauli minu vastu. Nõudsid, et ta nimetaks sinu Vatikani arhitektiks. Sa tahad mind kõrvale heita.»

«See ei ole tõsi. Mind huvitab ainult ehitus. Töö on juba ammu kinni makstud, aga päris kirikust pole veel jälgegi näha.»

«Eks kuulge, kuidas räägib suur arhitekt! Olen näinud su armetut kuplipugerikku, mille sa Medici kabelile otsa upitasid.» Sangallo surus oma rusikas käed vastu rinda. «Hoia oma lömmilöödud nina San Pietrost eemale. Sul on alati olnud kombeks oma nina teiste asjadesse toppida. Isegi Torrigiani ei suutnud sulle peenemaid kombeid õpetada. Kui sa oma elust lugu pead, siis tea: San Pietro on minu omal»

Esimest korda tõeliselt vihane ning kurvastatud Torrigiani nime nimetamisest, surus Michelangelo huuled kokku ja vastas siis:

«Hoopiski mitte! Selle mõtte algatamisel oli ka minul oma osa ja valminult võib ta väga hästi olla minu oma.»

662

Nüüd, kus Sangallo oli välja kuulutanud avaliku sõja, otsustas Michelangelo, et temal on kõige parem minna vaatama Sangallo suurt mudelit. Tommaso korraldas asja nii, et viis ta San Pietro volinike kontorisse, kus see oli üles seatud. Nad läksid sinna usu-pühal, mil seal ei olnud kedagi.

Michelangelo kohkus mudelit nähes. Bramante lihtne kreeka risti kujuline sisepilt oli olnud puhtajooneline, täis valgust ja ümbrusest eraldatud. Sangallo mudel hõlmas kabelite ringi, mis võttis Bramante ideelt kogu selle valguse ega andnud omalt poolt midagi juurde. Selles oli nii palju sammasteridu, lugematu arv väljaulatuvaid osi, pinnaakleid ja alajaotusi, et endine range rahulikkus oli kadunud. Sangallo oli ehitanud kindlustusi ja kaitsemüüre; tal ei olnud aimugi, kuidas luuakse vaimne kirik, niisugune, mida peetakse ristikoguduse emakirikuks. Kui Sangallol lubatakse jätkata, siis püstitaks ta raske, täistuubitud ja halba maitset näitava monumendi.

Koju minnes ütles Michelangelo kurvalt Tommasole: «Ma eksisin, kui ma rääkisin paavstile raharaiskamisest. See on kõige väiksem oht.»

«Sa siis ei kavatse midagi ütelda?»

«See on selge juba sinu häälest, Tommaso, et sa loodad, et ma ei kõnele. Paavst ütleks mulle ainult: «See asetab su halba valgusse.» Seda see teebki. Kuid San Pietro tuleb niisama pime nagu Styxi koobas.»

6.

Kõik «Viimsed kohtupäevad», mis ta oli näinud, olid olnud sentimentaalsed, ebarealistlikud lastelood, jäigad, liikumatud, nii ruumi kui ka vaimsete kategooriate poolest korrapärastesse ridadesse asetatud. Ükskõikne vaikelu-Kristus istus troonil, kohtupidamine oli juba möödas.

Michelangelo oli alati otsinud otsustushetke, mis oli tema usk igavesse tõesse: Taavet enne võitlust Koljatiga; jumal enne elusädeme andmist Aadamale; Mooses enne iisraellaste juhiks hakkamist. Nüüdki otsis ta viimset hohtupäeva, enne otsuse langetamist. Kristus saabuks areenile jõupursangus, kuna kõik maailma ja kõigi aegade rahvad läheneksid temale kõige suuremas hirmus, ise mõeldes:

«Mis minuga juhtub?»

See oleks kõige võimsam tema Kristuse-kujudest. Ta teeks Kristusest Zeusi ja Heraklese, Apollo ja Atlase, ja samal ajal oleks see, kes rahvaste üle kohut mõistab, tema ise, Michelangelo Buonarroti.

663

Ta maalis Kristuse parema jala tahapoole painutatuna, samuti nagu ta oli raiunud Moosese jala kõverana, et luua tasakaalutuse tunne ja asetada kogu figuur pingeseisundisse. Seina valitseks Kristuse terribilità, ta kohutav aukartustäratav olemus.

Võlvi alla oli ta maalinud oma «Loomise» kirgaste, dramaatiliste värvidega. «Viimne kohtupäev» rahuldaks vaiksete, monotoonsete värvidega, ihutoonide ja pruuni värviga. Laes oli ta kasutanud teravasti eraldatud pildipindu; «Viimses kohtupäevas» peaks ta tegema nõiatembu — kaotama seina ning manama selle asemele ääretu avaruse.

Nüüd, kus ta oli valmis alustama freskot ennast, kadus kogu raisatud aastate puuduse ja ebakindluse tunne. Armastusest Tom-maso vastu tundis ta muretust ja soojust. Uskudes samuti, et ta armastus Vittoria vastu võidab, asus ta tarmukalt seina kallale.

«Tommaso, kuidas võib inimene olla õnnelik, maalides kohtumõistmist maailma üle, kui ainult nii vähesed pääsevad?»

«Sellepärast et su õnn ei tule mitte hukkamõistust endast. Ecc-lesia, kes hoiab noort tütarlast süles, samuti see hukkamõistetud patune on niisama ilusad nagu kõik, mis sa oled lakke maalinud.»

Ta püüdis saavutada alasti tõde alastuse kaudu, et väljendada kõike, millest inimkuju võiks kõnelda. Ta Kristus kannaks alastuse kattena niuderätti. Neitsil oleks üll helelilla rüü, ent kui ta maalis tema ilusaid jalgu, suutis ta nad katta ainult kõige õhema läbipaistva lilla siidiga. Kõik teised — mehed, naised, lapsed, inglid — olid alasti. Ta maalis nad niisamasugused, nagu jumal oli nad loonud ... nõnda, nagu ta oli tahtnud maalida kolmeteistkümnendast eluaastast peale. Ta vältis tavalist konventsionaalset ikonograafiat, et saavutada vastavust oma tunnetega. «Viimses kohtupäevas» oli hoopis vähe religioosse maali rituaalseid väljendusvahendeid. Ta ei pidanud ennast usuliseks maalijaks ega «Viimset kohtupäeva» religioosseks freskoks. See oli vaimuelu fresko, mis kujutas inimhinge igavest elu, jumala võimu sundida inimest end ise hukka mõistma ja end oma pattude eest vastutavaks pidama. Ta kujutas ühtainsat alasti inimkonda, kõiki inimrasse, kes võitlesid sama saatusega. Isegi apostlid ja pühakud, kes hoidsid käes oma martüüriumi sümboleid ja kartsid, et neid ära ei tunta, näisid olevat jahmunud sellest Kristuse pildist, sellest «kõrgeimast Jupiterist», nagu Dante teda kirjeldas, kes paiskab parajasti oma kohutavad välgud süüdlaste pihta.

Päevade kaupa sulges ta end Sixtuse maailma, ainult Urbino oli ta kõrval kõrgetel tellingutel. Ta maalis kõigepealt lünetid, kust ta oli kõrvaldanud oma varasemad tööd. Kohe nende all oli Kristus taevakaljul, kuldne päike trooniks selja taga. Kabeli põrandal seistes

664

ja ülespoole vaadates tundis ta vajadust anda Kristuse ülestõstetud käsivarrele rohkem nähtavat löögi jõudu. Ta ronis tellinguile, lisas käsivartele jämedust, laiendades värvipindu märjale krohvile märgitud piirjoontest väljapoole. Siis maalis ta Maarja Kristuse kõrvale, inimparved kummalegi käele.

öösiti luges ta piiblit, Dantet ja Savonarola jutlusi, mis Vittoria Colonna oli talle saatnud. Kõik sobisid kokku kui terviku osad. Ta kuulis Savonarola häält, kui luges jutlusi, mida ta oli kuulnud munka jutlustavat nelikümmend aastat tagasi. Nagu Vittoria oli talle jutustanud, oli märtrisurma surnud preester nüüd tõusnud täiesse ausse prohvetina. Kõik, mis Fra Savonarola oli ennustanud, oli täide läinud: kiriku lõhenemine, uue usu sünd ristiusu kiriku rüpes, paavstluse ja vaimulikkonna madal tase, moraalne allakäik, vägivalla kasv:

Rooma, võimas sõda riisub sinult sinu hiilguse ja uhkuse, võimas katk sunnib sind loobuma edevusest.

Vaata, oo Firenze, oma saatust, kui tahad, et sind valitseks türann. Sinu keel on orjuses, sinu isiksus on tema võimu all, sinu kaubad tema käsutada ... sa oled alandatud kõigiti.

Väljastpoolt paistis, nagu oleks kohtupäev saabunud paavst Paulile. Kardinal Niccolõ, kes oli nüüd õukonna üks mõjukamaid kardinale, tõi Michelangelole uudiseid: Hispaania Karl V ja Prantsusmaa Francois I olid taas teineteisele sõja kuulutanud. Karl liikus Naapolist sõjaväega põhja. See oli sama sõjavägi, kes oli rüüs-

tanud Rooma ja purustanud Firenze. Paavst Paulil polnud mingisugust sõjaväge või vastupanuvahendeid; ta valmistus põgenema. «Aga kuhu?» küsis Tommaso ägedalt. «Sant' Angelo kindlusse, mille ümbruse Karli väed jällegi rüüstavad? Me ei suuda taluda teist rüüstamist. Roomast saab niisamasugune kivihunnik nagu Kartaago.»

«Millega ta sõdima hakkab?» küsis Michelangelo. «Ma vaatasin keisri vägesid, mis olid San Miniato müüride ees. Neil on kahurid, ratsanikud, odamehed ... Millega teie ennast kaitsete?»

«Paljaste kätega! ...» Tommaso oli vihast hall. Esimest korda nägi Michelangelo teda niisugusena.

Paavst Paul otsustas võidelda... rahu ja väärikusega. Ta võttis keisri vastu San Pietro kiriku esisel trepil, ümbritsetuna hiilgavais rüüdes kiriku kõrgeimast vaimulikkonnast ja kolmest tuhandest uljast noorest roomlasest. Karl käitus armastusväärselt, tunnustas paavsti vaimset ülemvõimu. Järgmisel päeval külastas ta Vittoria Colonnat, Pescara markiisi, oma perekonnasõpra, kes kut-

665

sus oma sõbra Michelangelo Buonarroti San Silvestro al Quirinale aias peetavale vastuvõtule.

Püha Rooma riigi keiser, jäik ja kõrk monarh, suhtus Vittoria esitlusse üsna sangviiniliselt. Michelangelo palus Karlilt, et ta viiks Alessandro kui türanni Firenzest minema. Keiser ei paistnud sellest kuigi suuresti huvitatud olevat, aga kui Michelangelo oli lõpetanud, nõjatus ta tema poole ja ütles haruldase südamlikkusega:

«Ma võin teile lubada üht asja, kui ma jõuan Firenzesse.»

«Tänan teid, Ekstsellents.»

«Et ma käin teie uues käärkambris. Minu õukonna liikmed, kes on Hispaaniasse tagasi tulnud, peavad seda üheks maailma imeks.»

Michelangelo vaatas Vittoria poole, et näha, kas ta võib jätkata. Vittoria nägu oli rahulik. Ta oli nõus trotsima keisri rahulolematust, et lubada Michelangelol kõnelda oma kodumaa eest.

«Teie Kõrgus, kui uue käärkambri kujud on head, siis on nad head sellepärast, et ma kasvasin Euroopa kunsti pealinnas. Firenze võib luua üllaid kunstiteoseid ka edaspidi ainult siis, kui teie pääs-tate ta Alessandro saapa alt.»

Karl säilitas oma meeldiva ilme, pomisedes: «Pescara markiis ütleb, et teie olete kõigi aegade suurim kunstnik. Ma olen näinud teie Sixtuse kabeli lage. Paari päeva pärast lähen ma vaatama teie skulptuure Medicite kabelis. Kui nad on kõik niisugused, nagu ma olen kuulnud, saate meie kuningliku lubaduse... et midagi võe-takse ette.»

Firenze koloonia läks rõõmust metsikuks. Karl V pidas oma sõna. Ta oli nii sügavasti liigutatud uues käärkambris käimisest, et määras oma tütre Margarethe ja Alessandro laulatuse tseremoo-niapaigaks Michelangelo kabeli. See mõte tegi Michelangelo nii haigeks, et ta ei suutnud enam töötada. Ta kõndis üksinda campagna'l, haudadest piiratud Via Appial, ja ta süda läks pahaks, kui ta püüdis meelest pühkida tõelise maailma vastiku iseloomu.

Abielu osutus lühiajaliseks. Üks Popolano nõbusid, Lorenzino, mõrvas Alessandro Medicite palee kõrval olevas majas, kui türann kavatses kohtuda Lorenzino süütu õega. Firenze oli nüüd vabanenud oma kiskjalikust türannist, aga Michelangelo mitte. Alessandro laip, mida kõik toskaanalased vihkasid, viidi salaja ööpimeduses kaunijoonelisse sarkofaagi «Koidu» ja «Hämariku» alla.

«Kõik firentselased on Alessandrost lahti... välja arvatud mina,» ütles ta Urbinole mornilt. «Nüüd mõistad, milleks kõlbab marmoriraiuja: türannidele haudu valmistama.»

Kibedus läheb mööda samuti nagu rõõmgi. Iga hoop hoidis teda Sixtusest nädala või kaks eemal. Niisugused head uudised,

666

nagu tema vennatütre Cecca abielu kuulsa Firenze ajaloolase Guicciardini pojaga või Vittoria Colonna pihiisa ja õpetaja Reginald Pole valimine kardinaliks, millest kiriku puhastamisele pürgiv erakond sai suurt tuge, võimaldasid tal puhanult tagasi pöörduda. Ta maalis rühma pühakuid, kes olid pildil väljaspool Kristuse viha: Katariina, kel oli käes ratta tükk, Sebastiano peotäie nooltega, hääbuvaid kujusid, kes kerkisid üles taevavõlvi poole, suurepäraseid naiskujusid ühtesulanud meeste massis. Ta kasutas ülejäänud energiat selleks, et lepitada ikka veel vihast Urbino hertsogit, tehes temale pronksratsu mudeli ja rikkalikult kaunistatud soolanõu. Teda lohutas see, et Cosimo de' Medici, Medicite Popolano haru järglane, tagasihoidlik, korralik seitsmeteistkümneaastane nooruk oli Medicite palees ja paljud pagulased pöördusid tagasi koju. Tema sõprade noored pojad tulid talle südamlikult A rivederci ütlema.

Ta lootused purunesid, kui see õnnetu saatus, mis oli hakanud varjutama Firenzet Lorenzo II Magnifico varasest surmast peale, arenes halastamatult edasi ja tõi kaasa kõige raskema tragöödia: Cosimo käitus küll moraalselt, kuid kujunes türanniks, võttes äsjavalitud nõukogudelt igasuguse tegevusjõu. Firenze noormehed organiseerisid sõjaväge, ostsid relvi, pöördusid Prantsuse Francois I poole, et ta laenaks neile sõjavägesid Cosimo toetajate kukutamiseks. Karl V ei tahtnud vabariiki, ta laenas oma armee Cosimole, kes lämmatas ülestõusu. Juhid, sadu toskaana parimaid ja andekamaid päid hukutati, iga pere kandis raskeid kaotusi: Filippo Strozzi pisteti mõõgaga surnuks, ta poeg tapeti, Baccio Valori ja ta poeg hukati, tosin noori pagulasi, kes olid tungelnud tema ateljees, olid julgelt ja reipalt pöördunud koju võitlema oma kodulinna eest. Nad olid surnud, surnud oma nooruse ilus ja aus.

«Milles seisnes nende patt?» hüüdis Michelangelo. «Mille eest mõisteti nende üle kohut, miks mõrvati nad külmavereliselt? Missuguses ürgmetsas me elame, et nii toorest, mõttetut roima võidakse korda saata?»

Kui õigesti oli ta talitanud, maalides seinale «Viimse kohtupäeva» vihase ja range Jeesuse!

Ta joonistas uuesti oma kartongi alumise parema nurga, mis oli vasakul olevaist haudadest tõusvate koolnute vastasküljel. Esimest korda kujutas ta juba surmamõistetute rühma, keda Charon ajas põrgu suule. Nüüd näis inimene olevat ainult üks vorm loomulikust elust, mis lohistab oma elu maapinnal. Kas oli tal surematu hing? Igatahes oli tal sellest üsna vähe kasu olnud: see oli ainult lisand, mille ta pidi endaga põrgusse kaasa viima. Võib-olla aitab see hing tal puhastustulle tagasi ronida ja lõpuks iseendagi paradiisi tagasi

667

pääseda. Sel hetkel oleks Michelangelo ütelnud: «Lubage mul kahelda ...» sest ka Vittoria Colonna oli sattunud raskustesse.

Giovanni Pietro Caraffa, kes oli juba kaua kahtlustanud Vittoria Colonna tegevust, pidanud teda uute õpetuste uurijaks ja usu trotsijaks, oli valitud kardinaliks. Kardinal Caraffa, kes oli usufanaatik, hakkas kohe pingutusi tegema inkvisitsiooni asutamiseks Itaaliasse, et see hävitaks ketserid, vabamõtlejad, uskmatud... ja Vittoria Colonna puhul need, kes tegutsesid väljaspool kirikut selleks, et sundida kirikut end seestpoolt reformima.

Ta teatas avalikult, et ta peab Vittoria Colonnat ja tema ümber koondunud väikest rühma ohtlikuks. Kuigi nende koosolekutel oli harva rohkem kui kaheksa või üheksa

inimest, leidus nende keskel keelekandja: kardinal Caraffal oli esmaspäeva hommikul täielik aruanne pühapäevaõhtustest koosolekutest.

«Mis tähendab see teile?» küsis Michelangelo Vittorialt murelikult.

«Mitte midagi, senikaua kui mõningad kardinalid soosivad reforme.»

«Aga kui Caraffa saab võimu enda kätte?»

«Maapagu.»

Michelangelo oli kohkunud. Ta vaatas naise alabasternäkku ja kahvatus.

«Kas teie ei peaks olema ettevaatlik?»

Mõte oli teinud ta hääle kähedaks. Kas küsis ta seda Vittoria või iseenda pärast? Vittoria teadis, kui tähtis oli tema Roomas viibimine Michelangelole.

«Sest poleks mingit kasu. Ma võiksin hoiatada samuti teid.» Temagi hääl näis olevat terav. Kas ta hoiatas enese pärast või Michelangelo pärast? Kas polnud ta näidanud, et ta igatses Michelangelo seltsi? «Caraffale ei meeldi see, mida te maalite Sixtuses.»

«Kuidas tema võiks seda teada? Ma hoian kabelit lukus.»

«Samuti, nagu ta teab, mis meie siin räägime.»

Kuigi ta polnud lubanud kedagi peale Urbino, Tommaso ja kardinal Niccolõ ning Giovanni Salviati oma ateljeesse pärast seda, kui ta oli hakanud oma kartongi üles lööma, ja mitte ainsatki hinge peale Urbino Sixtuse, polnud kardinal Caraffa ainus, kes teadis, mis ta seinale maalib. Kogu Itaaliast hakkas saabuma kirju, kus sellest kõneldi. Kõige omapärasem kiri tuli Pietro Aretinolt, keda Michelangelo tundis andeka kirjanikuna ja südametunnistuseta kaabakana, kes elas väljapressimisest, sai kõige hämmastavamaid poolehoiuavaldusi ja rahasummasid vürstidelt ja kardinalidelt, näidates neile, kui palju paha ta võib neile tuua, kui ujutab Euroopa üle neid laimavate kirjadega, mis olid sepitsetud nii elavalt ja andekalt,

668

et Euroopa õukonnad kordasid tema laimu nagu naljakaid anekdoote. Mõnikord sattus ta oma ahnuse ja himuruse tõttu vaesusse ja alandusse, kuid sel hetkel oli ta tähtis mees Veneetsias. Ta oli Tiziani lähedane sõber ja käis läbi kuningatega.

Aretino kirja eesmärgiks oli selgitada Michelangelole, kuidas see oleks pidanud maalima «Viimse kohtupäeva»:

Ma näen rahvaparves Antikristust joontega, mida ainult teie suudate kujutella: ma näen hirmu elavate nägudel. Ma näen päikese, kuu ja tähtede kustumise märke, näen algaineid sulavat ja kaduvat, näen väsinud loodust muutuvat viljatuks... Näen kohutavat anarhiat hirmutavat elu ja surma ... Näen kohtuotsuse sõnu jumala poja suust nooltena lendavat kohutava kõuemürina saatel...

Aretino lõpetas oma pika kirja märkusega, et kuigi ta oli tõotanud, et ta ei tule enam iial Rooma, murrab ta oma tõotust, sest ta soovib osutada au Michelangelo geeniusele. Michelangelo vastas pilklikult, soovides vabaneda sellest sissetungijast:

Ärge siiski muutke oma otsust mitte tulla Rooma ainult minu teose pärast. See oleks tõesti liiga palju nõuda! Kui sain teie kirja, muutusin rõõmsaks, kuid samas kurvaks, sest mul on juba suur osa oma loost valmis, mistõttu ma ei saa enam teie ideesid kasutada.

Aretino alustas kirjadega pommitamist ja palus temalt joonistusi, kartongide osi, mudeleid: «Kas minu kiindumus pole mitte seda pälvinud, et saaksin teilt, kui raid- ja maalikunstivürstilt ühe neist kartongidest, mille te viskate tulle?» Ta saatis sõna juba Michelangelo sõpradelegi, noorele Vasarile, kellega oli tutvunud Veneetsias, ja teistele, kes külastasid ateljeed Macello dei Corvil, sest ta oli otsustanud nende abil saada kavandeid, mida ta oleks võinud hiljem maha müüa. Michelangelo vastas põiklevalt, tüdines ja unustas Aretino täielikult.

See oli viga: Aretino säästis oma mürki senikauaks, kui «Viimne kohtupäev» oli valmis, siis andis ta löögi. Ta esimene purse oleks peaaegu hävitanud Michelangelo viieaastase maalimistöö, teine tema iseloomu.

7.

Nüüd olid aeg ja ruum üks ja seesama. Michelangelo ei võinud vanduda, kui palju päevi, nädalaid, kuid oli möödunud, kui i537. aasta andis maad 1538. aastale, aga tema ees oleva altariseina kohta võis ta ütelda täpselt, mitu figuuri tal parajasti hõljus läbi madalate pilvekihtide ülespoole, mõlemal pool Madonnat ja poega laiu-vaile kaljujärsakuile. Kristus, kes oli tõstnud raevuses hukkamõistus käed kõrgele pea kohale, oli kurt härrastele palvetele. Patustel ei olnud mõtet armu paluda. Patused olid juba hukka mõistetud ja õhus oli tunda hirmu.

Ent iial ei olnud inimkehade vorme hellemini ega elavamini kujutatud. Kuidas võis nii alatu vaim elada nii õilsas kindluses? Miks oli keha hoopis täielikum oma ehituselt, jõult, ilult kui kõik muu, mis need kohkunud surelikud olid saanud teha oma mõtete ja vaimuga?

Igal hommikul kattis Urbino vajaliku pinna intonaco'ga. Õhtuks oli Michelangelo selle täitnud alla põrgusse langeva kehaga või nüüd juba vanapoolsete Aadama ja Eeva portreedega. Urbino oli õppinud niisama osavasti kui Rosselligi ühendama iga uue päeva krohvi nii, et jooni ei olnud näha. Igaks lõunaks laskis ta teenijal Caterinal tuua endale toitu, mille Urbino tellinguil söepannil üles soojendas, enne kui seda Michelangelole pakkus.

«Mangiate bene, head isu! Te vajate jõudu. See on torta, niisamasugune, nagu teie võõrasema küpsetas, õlis praetud, sibulate, peterselli, munade ja safraniga koos vorstiks jahvatatud kanapoeg.»

«Urbino, sa tead ju, et ma olen liiga erutatud, et süüa keset päevatööd.»

«... ja liiga väsinud, et süüa selle lõpul. Vaadake, mis mul siin on, söök, mis laulab suus.»

Michelangelo muheles. Urbino heameeleks ta sõi ja oli üllatatud sellest, kui hea see oli, peaaegu samasugune kui Il Migliore valmistatud roog. Urbino oli rahul oma sõjakavaluse õnnestumisega.

Kui Michelangelo hakkas tuikuma pärast kuid kestnud pingelist tööd, sundis Urbino ta koju jääma, puhkama, end kosutama «Prohveti», «Sibülli» ja «Neitsi» raiumisega Roveretele. Kui Urbino hertsog suri, kergenes Michelangelo süda märgatavalt, ehkki ta teadis, et oleks pidanud pihtima pattu, et oli rõõmustanud teise inimese surma üle. Peagi saabus uus Urbino hertsog Macello dei Corvi ateljeesse. Michelangelo heitis talle üheainsa pilgu, kui ta seisis uksel, täiesti isa nägu.

670

«Dio mio,» mõtles ta, «ma pärin vihameeste pojad samuti nag sõbradki.»

Kuid ta eksis noore hertsogi suhtes.

«Ma tulin, et lõpetada tüli,» ütles ta vaikselt. «Ma ei ole kunas olnud isaga ühel arvamusel, nagu oleks olnud täiesti teie oma süv et teil ei õnnestunud lõpetada mu vanaonu hauasammast.»

«Te tahate ütelda, et ma võin Urbino hertsogit nüüd nimetad oma sõbraks.

«Ja imetlejaks. Ma kõnelesin sageli oma isale, et kui teil oleks lastud jätkata tööd, oleksite saanud selle hauamonumendi valmis samuti nagu Sixtuse kabeli maalid ja Medicite käärkambri. Teid kimbutata enam.»

Michelangelo vajus toolile. «Mu poeg, kas te teate, millest minu praegu vabastasite ...?»

«Kuid samal põhjusel,» jätkas noormees, «te kindlasti mõistate, et me loodame kõigest südamest, et te teete valmis mu onu paavst Juhuse püha mälestusmärgi. Austusest paavst Pauli vastu me häiri teid senikaua, kuni te lõpetate oma fresko, aga kui see valmis, palume teid pühenduda monumendile ja töötada ka korda usinamini, et tasa teha ajakaotust.»

«Kõigest südamest! Te peate saama oma hauamonumendi!»

Pikkadel talveõhtutel joonistas ta Vittoriale «Püha perekonna», «Pietä», mis olid suurepäraselt tehtud. Vittoria vastas tema tunnetele sellega, et kinkis talle oma ilmunud luuletuskogu Rime esimese eksemplari. Michelangelole, kes tahtis kogu oma kirge välja valada, oli see vahekord ebatäielik, ent tema armastus Vittoria vastu, tema veendumus, et Vittorial on sügavad tunded tema vastu hoidis ta loovad võimed tegevuses, kui ta maalis tüsedaid contadino-ingleid hõljuval bastionil, paar pilvekorrust Kristusest allpool, kes puhusid sarve niisuguse põrgulärmiga, et kõik surnud oleksid seda kuulnud ja haudadest tõusnud.

Vennad, vennapoeg Lionardo ja vennatütar Cecca kirjutasid talle ja jutustasid perekondlikest sündmustest. Lionardo, kes kahekümne ligi, kirjutas perekonna viilakaupluse esimesest kasumist. Cecca kinkis talle iga aasta uue sugulase. Vahetevahel pidi ta kirjutama Firenzesse kirju, milles ta avaldas oma pahameelt, kui ta ei saanud vastust saadetud raha kohta või kui Giovansimome ja Sigismondo tülitsesid sellepärast, kui palju kumbki saab nisu ühest või teisest talust; või kui Lionardo, keda ta oli palunud saata mõned peened firentse särgid, valis kolm tükki, mis olid nii karedad, et «talupoegki ei oleks saanud neid kanda».

Kui Lionardo saatis häid pirne või trebbiano-veini, viis Michelangelo osa sellest Vatikani paavst Paulile kingituseks. Nad olid saa-

671

nud headeks sõpradeks. Kui möödus pikem aeg, mil Michelangelo teda ei külastanud, kutsus Paul ta töölt ära troonisaali ja küsis solvunud häälega:

«Michelangelo, miks sa ei tule mind kunagi vaatama?»

«Püha Isa, teil pole mind siin tarvis. Ma usun, et püsides oma töö juures teenin ma teid paremini kui teised, kes seisavad teie ees kogu päeva.»

«Maalija Passenti käib siin iga päev.»

«Passentil on tavaline anne, mida võib leida laternatuletagi ükskõik missuguselt maailma turult.»

Paul osutus heaks paavstiks. Ta määras auväärseid ja võimukaid mehi kardinalideks, pühendas end kiriku sisemistele reformidele. Kuigi ta pidas vajalikuks Karli sõjaväelisele võimule vastandada kiriku autoriteeti, ei toonud ta endale kaela ei sõdu ega kallaletunge Roomale. Ta pühendas oma aja teadusele ja kunstile. Sellest hoolimata jätkus Borgiate-ajastu pärand temagi ajal ja tegi ta kallaletungide märklauaks. Ta oli niisama tundeliselt seotud oma poegade ja pojapoegadega, nagu Borgia omal ajal Lucrezia ja Cesarega, ja ta ei põlanud ühtki intriigi, kui see tema arvates aitas suurendada poja Pier Luigi varandust — ta oli otsustanud eraldada viimasele hertsogiriigi. Ta nimetas neljateistkümneaastase pojapoja Alessandro Farnese kardinaliks ja teise noore pojapoja naitis ta Karl V tütrega, Alessandro de' Medici lesega. Paavst muretses pojapojale maadki, võttes Urbino hertsogi käest ära Camerino hertsogiriigi. Nende tegude tõttu pidasid ta vastased teda alatuks ja halastamatuks.

1540. aasta lõpuks, kui Michelangelo oli lõpetanud fresko kaks ülemist kolmandikku, palkas ta puusepp Lodovico tellinguid madalamaks tegema.

Paavst Paul sai uudisest kuulda ja saabus Sixtuse lukustatud ukse taha ette teatamata. Ta oli loobunud oma isikliku kabeli kasutamisest, et Michelangelo saaks

segamatult töötada. Urbino, kes koputust kuuldes ust avama läks, ei saanud keelduda paavsti sisse laskmast.

Michelangelo tuli uuelt madalalt tellingult alla ja tervitas paavsti Pauli ja tema tseremooniameistrit Biagio da Cesenat südamlike sõnadega. Paavst seisis ja vaatas «Viimset kohtupäeva», läks siis kangelt seina poole, pilku freskolt pööramata. Kui ta jõudis altari juurde, laskus ta põlvili ja palvetas.

Nii aga ei toiminud Biagio da Cesena, kes seisis ja põrnitses freskot. Paul tõucis jalule, tegi ristimärgi Michelangelole ja siis «Viimsele kohtupäevale». Ta põskedel olid uhkuse ja alanduse pisarad.

672

«Mu poeg, sa oled loonud mu valitsemisaja au!» «See on häbitu . ..!» sülgas Biagio da Cesena. Paavst Paul jahmus.

«Ja täiesti ebamoraalne! Ma ei suuda eraldada pühakuid patustest. Pildil on ainult sadasid alasti olendeid, kes näitavad oma salajasi kehaosi. See on häbitu!»

«Te peate inimkeha häbistavaks?» küsis Michelangelo.

«Bagno's, saunas mitte. Kuid paavsti kabelis! Scandaloso!»

«Ainult sel juhul, kui sa kavatsed skandaali teha, Biagio,» vastas Paul kindlusetult. «Viimsel kohtupäeval seisame me kõik jumala ees alasti. Mu poeg, kuidas võiksin ma väljendada oma ülevoolavat tänulikkust? ...»

Michelangelo pöördus tseremooniameistri poole lepitava liigutusega, sest ta ei tahtnud saada oma freskole vaenlasi. Biagio da Cesena sisistas järsult:

«Ühel päeval veel hävitatakse see jumalat pilkav sein, nõndasamuti nagu teie hävitasite ilusad Peruginod selle all.»

«Mitte senikaua, kui mina elan,» hüüdis paavst Paul tulivihaselt. «Ma panen kirikuvande alla igaühe, kes julgeb puudutada seda meistriteost!»

Nad lahkusid kabelist. Michelangelo seisis ja hõõrus valusat kohta vasaku rinna all. Ta palus Urbinot segada pisut intonaco't ja katta sellega tühi koht all seina parempoolses nurgas. Kui see oli tehtud, maalis ta sinna karikatuuri Biagio da Cesenast, mis kujutas teda Hadese varjude kohtunikuna, eesli kõrvadega, kohutav madu keerdunud keha alaosa ümber. Sarnasus oli tappev: terav nina, huulte avanedes paljastusid torahambad. Ta teadis, et see on tühine kättemaks, kuid mil muul viisil oleks üks kunstnik saanud kätte maksta?

Jutt läks siiski kuidagi laiali. Biagio da Cesena nõudis freskot
teist korda näha.

«Vaadake nüüd, Püha Isa,» hüüdis tseremooniameister, «kuuldus oli õige. Buonarroti on maalinud minu freskole. Ja mingisuguse vastiku mao mu suguelundite asemele.»

«See on kate,» vastas Michelangelo. «Ma teadsin, et te ei taha, et teid kujutataks täiesti alasti.»

«Sarnasus on tähelepanuväärne,» tähendas paavst silmi pilgutades. «Michelangelo, ma arvasin sind öelnud olevat, et sa ei oska portreesid maalida.»

«Mul tuli inspiratsioon peale, Teie Pühadus.» Biagio da Cesena kargles kordamisi ühelt jalalt teisele, otsekui oleks ta ise oma pildi asemel seisnud põrguahju ees. «Pühadus, käskige tal mind sealt ära võtta.»

673

«Põrgust?» pööras paavst üllatunud pilgu mehele. «Oleks ta pannud sind puhastustulle, oleksin ma teinud kõik, mis minu võimuses, et sind sealt vabastada. Kuid sa tead ju, et põrgust pole pääsemist. »

Järgmisel päeval sai Michelangelo teada, et keegi ei ole veel kunagi viimasena naernud. Ta oli madalamaks tehtud tellingul ja maalis Charonit tema pungis

silmadega ja sarvedega kõrvade asemel, kihutamas hukkamõistetuid paatidest välja põlevatesse sügavikkudesse. Ta tundis äkki, et pea on uimane, püüdis tugiäärest kinni haarata, kuid kukkus marmorpõrandale. Hetke vältel tundis ta läbilõikavat valu. Ta toibus, kui Urbino piserdas talle külma, liivast vett pangest näkku.

«Jumalale tänu, et olete meelemärkusel. Kui rängalt te haiget saite? On teil midagi murdunud?»

«Kust mina tean? Kui olen juba nii rumal, siis oleks paras, kui oleksin murdnud kõik luud oma kehas. Viis aastat töötan neil tellingutel ja päris töö lõpul kukun alla.»

«Teie jalg jookseb verd. Ta on saanud tugeva hoobi. Ma muretsen vankri.»

«Sa ei otsi midagi. Keegi ei tohi teada saada, missugune vana tola ma olen. Aita mind püsti! Nüüd pane käsivars mu kaenla alla. Ratsutan nüüd koju.»

Urbino pani ta voodisse, hoidis trebbiano klaasi ta huultel, puhastas siis haava. Kui ta tahtis arsti kutsuda, takistas Michelangelo teda.

«Ei mingit arsti! Ma satuksin kogu Rooma naerualuseks. Pane eesuks lukku!»

Hoolimata Urbino pingutustest, kuumadest kompressidest ja sidemetest, hakkas haav vett välja ajama. Michelangelol tõusis palavik. Urbino kohkus ja saatis Tommasole sõna.

«Kui lasen teil surra ...»

«Sellel on oma lohutavgi pool, Urbino. Mul ei tarvitse siis enam tellinguile ronida.»

«Kust te seda teate? Võib-olla peab inimene põrgus igavesti tegema seda, mida ta elus kõige rohkem vihkas?»

Tommaso läks otsima dr. Baccio Rontinit. Kui Michelangelo keeldus neid eesuksest sisse laskmast, murdsid nad sisse tagauksest. Doktor Rontini oli vihane.

«Kui küsimus seisab puhtas haiglases rumaluses, siis ei suuda keegi firentselastega võistelda.» Ta katsus põletikulist haava. «Paari päeva pärast...»

Võttis nädala, enne kui ta uuesti jalule pääses. Ta tundis end jahukotina. Urbino aitas ta üles tellingutele, krohvis tüki taevast

674

Püha Bartolomeuse käe all. Michelangelo maalis karikatuuri iseenda kuivanud, kannatanud näost naha keskele, mida pühak käes hoidis.

«Nüüd ei tarvitse Biagio da Cesena end solvatuna tunda,» tähendas ta Urbinole, kui ta vaatas oma tühja, rippuvat laipa. «Oleme mõlemad hukkamõistetud ja pildile pääsenud.»

Ta maalis seina alumise kolmandiku, kõige lihtsama osa, sest seal oli vähem kujusid: sümboolse surnuaia ja põrgu, kust ammusurnud inimesed tõusevad hauast, ühe luukere, kes püüab ühineda taevasolijatega, ja need, kes on elanud liiga kaua ning aetakse tulle.

Just sel hetkel tuli Vittoria elus kriis. Mõjukam ja andekaim naistest, keda suur Ariosto ülistas luuletajana, paavsti pühakuna, kes oli keiser Karl V lähim sõber Roomas, rikka Colonna suguvõsa liige ja abielu kaudu d'Avalos, aeti kardinal Caraffa poolt kõigele vaatamata maapakku. Tundus võimatuna, et nii kõrgel positsioonil olevat naist võidi nii taga kiusata.

Michelangelo külastas kardinal Niccolõd Medicite palees ja palus temalt abi. Niccolõ püüdis teda rahustada.

«Kõik tunnistavad nüüd Roomas reformi vajalikkust. Minu onud Leo ja Clemens olid liiga upsakad, nad püüdsid lahkusulised range distsipliiniga kirikusse tagasi tuua. Paul sellevastu saadab markiisi sõbra kardinal Contarini luterlaste ja kalvinistidega läbirääkimisi pidama. Arvan, et meil õnnestub see aja jooksul.»

Kardinal Contarini oli hiilgava võidu künnisel Ratisboni riigipäeval, kui kardinal Caraffa laskis ta koju kutsuda, süüdistades teda kokkumängus Karl V-ga ja pagendas ta Bolognasse.

Vittoria saatis Michelangelole sõna: kas ta võiks tulla kohe? Ta tahtis hüvasti jätta.

Oli hurmav aprillipäev, pungad puhkesid Colonna aedades, metsikud kevadlõhnad olid suletud müüride vahele. Michelangelo oli lootnud, et leiab tema üksinda niisugusel hetkel, ent aed oli täis inimesi. Vittoria tõusis ja tervitas teda nukra naeratusega. Ta oli riietatud musta, must mantilja kattis ta kuldseid juukseid; ta nägu näis olevat välja raiutud Pietrasanta raidmarmorist. Michelangelo lähenes talle.

«Oli hea, et tulite, Michelangelo.»

«Ärgem raisakem aega formaalsustele. Teid on pagendatud?»

«Mulle on mõista antud, et mul oleks targem Roomast lahkuda.»

«Kuhu te lähete?»

«Viterbosse. Ma elasin sealses Püha Katariina kloostris. See on üks minu kodudest.»

«Millal ma näen teid jälle?»

675

«Siis, kui jumal tahab.»

Nad seisid hääletult, vaatasid teineteisele otse silma, püüdes leida ühendust.

«Mul on kahju, Michelangelo, et ma ei saa näha teie «Viimset kohtupäeva».»

«Te näete seda. Millal te lahkute?»

«Hommikul. Kas kirjutate mulle?»

«Kirjutan. Ja saadan teile joonistusi.»

«Ma vastan ja saadan teile luuletusi.»

Michelangelo pöördus järsku ja lahkus aiast. Ta lukustas end oma majja ateljeesse, ta oli nagu orb. Oli juba pime, kui ta masendustundest toibus ja palus Urbinot endale teel valgust näidata, et minna Sixtusse. Firenze linnaosas põlesid õlilambid majade akendel. Sant' Angelo kindluse piirjooned paistsid ähmaselt teispool silda nagu silindritaoliseks raiutud kivimägi. Urbino tegi kabeli ukse lukust lahti, läks ees, peenike vahaküünal käes. Ta tilgutas kuuma vaha tellinguile ja tegi aluse kahele vahaküünlale, mis tal kaasas olid.

«Viimne kohtupäev» ärkas tormakalt ellu kabeli vilkuvas pool-maailmas. Kohtupäevast sai kohtuöö. Kolmsada hinge — mehed, naised, lapsed, pühakud, inglid ja deemonid, kellest paljud olid täies päevavalguses nähtamatusse vajunud, tungisid nüüd ettepoole, et neid ära tuntaks ja et nad saaksid esitada oma osa kohutavas draamas kabeli lahtises ruumis.

Midagi tõmbas ta tähelepanu lakke. Ülespoole vaadates nägi ta jumalat universumit loomas. Talle tulid meelde Moosese esimese raamatu sõnad:

... Ja maa ajas noore rohu üles, rohud, mis seemet kannavad oma soo järele, ja puud, mis vilja kannavad, kus nende seeme sees, oma soo järele. Ja jumal nägi, et see hea oli.

Ja jumal tegi kaks suurt valgust, suurema valguse, mis päeval pidi valitsema, ja vähema valguse, mis öösi pidi valitsema, ja tähed. Ja jumal pani neid taeva lautusse, et nemad pidid valget andma maa peale, ja valitsema päeval ja öösi, ja vahet tegema valguse ja pimeduse vahele. Ja jumal nägi, et see hea oli.

Ja jumal lõi inimese oma näo järele, jumala näo järele lõi ta teda, meheks ja naiseks lõi tema neid.

Ja jumal vaatas kõige see peale, mis ta oli teinud, ja vaata, see oli väga hea.

Michelangelo pööras pilgu tagasi maalile altariseinal. Ta vaatas kõike seda, mis ta oli teinud, ja leidis, et see oli väga hea.

ÜHETEISTKÜMNES RAAMAT KUPPEL

Kõikide pühakute päeva eelõhtul, täpselt kakskümmend üheksa aastat pärast seda, kui paavst Julius oli lae erilise tseremooniaga sisse õnnistanud, luges paavst Paul piduliku missa «Viimse kohtupäeva» valmistamise auks.

1541. aasta jõululaupäeval avati kabel publikule. Rooma voolas läbi Sixtuse kohkununa, ehmununa, hirmununa. Macello dei Corvi ateljee oli puupüsti täis firentselasi, kardinale, õukondlasi, kunstnikke ja õpipoisse. Kui viimane külaline oli lahkunud, märkas Michelangelo, et kaht rühma ei olnud ta näinud: Antonio da Sangallot ja tema ümber kogunenud kunstnikke ja arhitekte, Bramante-Raffaeli rühmituse jäänuseid, ja kardinal Caraffat ning tema pooldajaid.

Üsna pea puhkes sõda. Üks mungarüüst loobunud munk, Bernardino Ochino, arvustas paavsti, küsides:

«Kuidas võib Teie Pühadus sallida niisugust roppu maali nagu Michelangelo oma kabeli seinal, kus lauldakse missat?»

Kui Michelangelo tuli järgmisel päeval tagasi Sixtusse, leidis ta, et pooltosinat kunstnikku istus madalail toolidel joonistades ja kopeerides. Paavst toetas teda, tellides temalt kaks suurt freskot kabelisse, suurusega kakskümmend korda kakskümmend jalga, mis oli tema järgi nimetatud Capella Paulinoks ja mille Antonio da Sangallo oli hiljuti ehitanud Sixtuse ja San Pietro vahele. Kabel oli rusuvalt raske, kaks akent ülalt ei andnud küllalt valgust, kuid seinu ehtisid kütkestavad punakad korintose sambad. Paavst Paul soovis ühele seinale Pauluse ümberpööramist, teisele Peetruse ristilöömist.

Mõeldes, mida «Ümberpööramine» peaks kujutama, veetis Michelangelo oma päevad vasara ja peitliga. Ta raius Brutuse pea, mille Firenze koloonia oli palunud. Ta rõhutas Moosese pea pakse kiharaid, raiudes otsmikule kaks sarve ehk valguskiirt, mida vana testament luges Moosese iseloomulikuks tunnuseks. Kesksuve kuumuses laskis ta viia tellisest aiaterrassile kaks marmorirahnu, millest ta tahtis välja raiuda «Raheli ja Lea», «Mõtiskleva ja tegutseva elu» kahte nišši kummalegi poole «Moosest», nendesse niššidesse, mis tema uutes Juliuse hauamonumentide joonistustes olid jäänud liiga väikesteks «Sangarlikule orjale» ja «Surevale orjale». Ta lõpetas «Neitsi», «Prohveti» ja «Sibülli» visandid, mis olid monumendi viimased kujud, ja saatis siis sõna Raffaello da Monte-

677

lupole, kes oli raiunud Medicite kabeli Püha Damianuse, et see tuleks neid raiuma. Kuna kaks «Orja» ei kuulunud enam kavasse ja neli pooleliolevat hiiglast ja «Võit» olid veel Firenzes, siis osutus Ercole Gonzaga prohvetiks. Mooses üksinda esindaks Juliuse monumendis majesteetlikkust ja tema parimat raiumisoskust. Kas polnud see Mantua kardinali sõnade järgi «igale inimesele küllalt sobiv mälestusmärk?»

Michelangelo mõtles, mida oleks Jacopo Galli ütelnud selle kohta, et ta saab valmis hauamonumendi, milles oli ainult üks tähelepandav teos neist neljakümnest, mille kohta ta oli teinud lepingu.

Ta otsustas, et Urbino on oma iseseisvuse ära teeninud.

«Urbino, sa oled nüüd üle kolmekümne aasta vana ja on aeg, et hakkaksid ise endale raha teenima. Paavst nõustus sulle maksma kaheksa tukatit kuus värvide hõõrumise eest, kui mina maalin tema kabelit. Kas sa tahaksid teha lepingu hauamonumendi seina valmistamise peale?»

«Jah, messere, sest ma pean hakkama abiellumise jaoks raha kõrvale panema. Sellel perel, kes ostis mu isakodu Urbinos, on väike tütar . .. kümne aasta pärast tuleb temast hea naine ...»

Michelangelo tundis valusat puudust Vittoria Colonnast. Ööpimeduses kirjutas ta temale pikki kirju, saatis sageli sonette või joonistusi. Esialgu vastas Vittoria kohe, aga kui Michelangelo kirjad muutusid pealekäivamaks, tegi ta seda harvemini. Tema piinavale hüüdele «Miks?» vastas Vittoria:

«Lugupeetud messere Michelangelo!

Ma ei vastanud Teie kirjale varem, sest see oli, kui nii võib öelda, vastus minu viimasele kirjale. Ma mõtlesin nimelt, et kui mina ja teie kirjutame teineteisele vahetpidamata, nagu minu tänulikkus ja teie viisakus seda nõuaksid, peaksin ma unarusse jätma siin Püha Katariina kabeli ja puuduma sõsarkonnale määratud koosolekutundidest, kuna teie peaksite lahkuma Püha Pauluse kabelist ja olema sealt hommikust õhtuni ära ... Siis jätaksime mõlemad oma kohustused unarusse.»

Michelangelo tundis end muserdatuna ja alandatuna, nagu oleks ta olnud mõni poisike, keda noomiti. Ta kirjutas edasi kirglikke luuletusi Vittoriale ... kuid ei saatnud neid ära, vaid rahuldus katkendlike uudistega, mis reisijad tõid Viterbost. Kui ta kuulis, et Vittoria olevat haige ja lahkuvat harva toast, muutus solvumistunne mureks. Kas Vittoriale anti korralikku arstiabi? Kas hoolitses ta iseenda eest?

678

Ta oli tühi, väsinud, tema eluniidid olid lahti, ent kõik lahtised otsad tulid kindlalt kinni siduda. Ta krohvis Püha Pauluse kabeli seina uuesti üle, pani tuhat nelisada tukatit Montauto panka Urbi-nole ja Raffaelo da Montelupole väljamaksmiseks, kui neil hauamonumendi ehitamine hakkab edenema. Ta joonistas vähenõudliku kavandi «Pauluse ümberpööramisele» — umbes viiskümmend portreed. Peale selle ümbritses teatud arv nägusid Paulust, kes lebas maas, tabatuna taevast tulnud kollasest valguskiirest. See oli uue testamendi esimene ime, mida ta maalis. Ta raius Raheli ja Lea, kaks habrast ja kaunist noort naist, raskete riidevoltide alla varjatud sümboolset kuju. Ja esimest korda pärast Piccolomini kujusid raius ta marmorit, millest ta ei olnud siiralt huvitatud. Kujud tundusid talle ekspressiivsuse poolest lahjad, neis puudus tuksuv, iseseisev energiasüdamik, mis oleks laiali valgunud neid ümbritsevasse ruumi ja valitsenud seda.

Ta ateljee ja aed olid muutunud vilkaks töökojaks, kus pool tosinat noormeest aitasid Urbinot ja Raffaelo da Montelupot haua-monumentide lõppviimistluses. Ta rõõmustas, leides mõningaid Rooma juute, kellest osa ütlesid end olevat nende meeste pojad või pojapojad, kes olid poseerinud tema esimesele «Pietäle». Nad palusid luba tulla ateljeesse «Moosest» vaatama. Nad seisid oma suure õpetaja ees pooliti uhkena, pooliti imestununa, ja nende huuled pomisesid midagi, millest Michelangelo teadis, et see vähemalt ei võinud olla palve, sest kümme käsku keelasid selle ära.

Olevikul ja tulevikul oli kuju tema meelest ainult tehtava töö näol. Kui palju kunstiteoseid suudab ta veel üle elada? «Püha Pauluse ümberpööramine» võtaks mitu aastat, «Püha Peetruse ristilöömine» sellest mitu aastat rohkem. Parem lugeda ees olevaid kavatsusi kui päevi: siis ei poeta ta aastaid ükshaaval peost, nagu oleksid need mündid, mis ta laseb kaupmehe pihku. Lihtsam on mõtelda ajast kui loomingust: kaks Pauli freskot, siis «Ristilt mahavõtmine», mille ta tahtis raiuda omaenda lõbuks viimasest imekaunist Carrara marmorist... Jumal kindlasti ei taha katkestada kunstnikku, kes teeb loovat tööd.

Ta nautis, aega niisama pikkamisi nagu ta jõi tassi vett: mõne päevaga valmistas ta teenri, kes püüab taltsutada Pauluse peru hobust; nädal tõi endaga kaasa tiivutu ingli, kuu tuli toime Paulusega, kelle Kristuse käest voolav vaigus pikali paiskas; aasta

tähendas figuuride kogunemist Pauluse ühele käele, sõdureid ja ta kaaslasi, kellest mõned olid kohkunud, mõned püüdsid pageda, mõned vahtisid ainiti jahmunult üles. Mil viisil oleks olnud parem lugeda aega kui selle sisu kaudu?

Rooma oli asutatud inkvisitsioonikomitee. Kardinal Caraffa, kes

679

oli elanud kõlblat siirast elu Borgia paavsti, Aleksander VI liiderlikus õukonnas, sai võimule vastu nende tahtmist ja soovi, kes teda teenisid. Kuigi ta uhkustas, et ta polnud iial püüdnud olla kellegi meele järele, et ta oli karmilt eemale tõuganud igaühe, kes palus temalt soosingut; kuigi ta oli loomult koleerik ja kohutavalt lahja näolt ja kehalt, tegi ta tuline ind kiriku dogmade kaitsjana temast kardinalikolleegiumi mõjuvõimsaima juhi. Teda austati, kardeti ja võeti kuulda. Tema inkvisitsioonikomitee oli juba koostanud indek-. si, milles näidati, missuguseid raamatuid võib trükkida ja lugeda.

Vittoria Colonna pöördus Rooma tagasi ja astus San Silvestro kloostrisse Capites Panteoni lähedal.

Michelangelo meelest poleks ta pidanud lahkuma kindlast paigast — Viterbost. Ta nõudis kokkusaamist. Vittoria keeldus. Ta süüdistas Vittoriat julmuses. Vittoria vastas, et see on sõbralikkus. Lõpuks sai ta oma jonnakusega Vittoria nõusoleku... ja nägi, et ta jõud ja ilu olid kadunud. Haigus ja tema vastu esitatud süüdistused olid ta kakskümmend aastat vanemaks muutnud. Ta oli muutunud veetlevast, tugevast, elavast naisest kuivanud huultega, kahvatuks kortsunud näoga eideks. Rohelised silmad olid auku vajunud, juuste lopsakas vask kadunud. Ta istus üksinda kloostriaias, käed risti süles, pea looritatud. Michelangelo oli murtud.

«Ma püüdsin teid säästa sellest,» sosistas Vittoria.

«Kas peate minu armastust nii pinnaliseks?»

«Isegi teie sõbralikkuse juures on see julm paljastus.»

«Elu on julm, armastus ei iialgi.»

«Armastus on kõigest kõige julmem. Ma tean ...»

«Te teate ainult osa,» katkestas Michelangelo. «Miks te keeldusite minuga kohtumisest? Ja miks te tulite tagasi siia ohtlikusse õhkkonda?»

«Ma pean sõlmima rahu kirikuga, saama andeks tema vastu tehtud patud.»

«Patud?»

«Jah. Olin sõnakuulmatu, tundsin rõõmu omaenda edevatest arvamustest jumala õpetuste vastu, kaitsesin lahkusulisi...»

Michelangelo kurk kuivas. Taas minevikukaja! Ta mäletas, kuidas surev Lorenzo de' Medici palus oma pattu andeks Savonarolalt, samalt mehelt, kes oli hävitanud ta Platoni Akadeemia. Ta kuulis taas oma venna Lionardo häält, kui see salgas ära Savona-rola, sest ta oli olnud sõnakuulmatu paavst Borgia vastu. Kas elamise ja suremise vahel ei olnud siis mingit ühendust?

«Mu viimne soov on surra jumala armust,» ütles Vittoria tasakesi. «Ma pean tagasi pöörduma kiriku rüppe, nagu laps oma ema rinnale. Ainult seal võin ma leida lunastust.»

680

«See tuleb teie haigusest,» hüüdis Michelangelo. «Inkvisitsioon on teid piinanud.»

«Ma olen piinanud ise end oma mõtetes. Michelangelo, ma austan teid jumala saadikuna inimeste seas. Kuid teiegi peate enne oma surma otsima pääsmist.»

Ta kuulatas mesilasi, kes sumisesid lilledel. Tema südant lõhestas Vittoria meeleheide. Nad olid alles elusad, maa peal. Kuid Vittoria kõneles, otsekui oleksid nad juba surnud. Michelangelo ütles:

«Minu tunded teie vastu, mida te pole lubanud mul iial avaldada, pole muutunud. Kas te arvasite, et olen poisike, kes on armunud kenasse contadina'sse? Kas te ei tea, kui tähtis koht on teil minu mõtetes ...?»

Pisarad tõusid Vittoriale silma. Ta hakkas kiiresti hingama.

«Tänan teid, caro,» sosistas Vittoria. «Olete parandanud haavad, mis pärinevad ... väga ammusest ajast.»

Ja Vittoria läks kloostri külguksest sisse, jättes Michelangelo istuma kivipingile, mis tundus äkki külm ta all, aeda, mis oli külm tema ümber.

2.

Kui Antonio da Sangallo hakkas valama vundamenti kabelite-pärjale, San Pietro apsiidi lõunaküljele, lõi lõkkele nende vana, kaua hõõgunud vaen. Michelangelo mõõtmete kohaselt pidi vastav põhjapoolne tiib, mis oli paavsti palee poole, paratamatult tõukama teelt Pauluse kabeli ja osa Sixtusest.

«Ma lihtsalt ei suuda uskuda oma silmi,» hüüdis paavst Paul, kui Michelangelo joonistas talle põhiplaani sellest, mis oli toimumas. «Miks tahaks Sangallo maha kiskuda kabeli, mille ta ise on kavandanud ja ehitanud?»

«Ta San Pietro plaanid laienevad kogu aeg.»

«Kui suure osa Sixtusest võtaksid tema kabelid enda alla?»

«Umbes selle osa, kus «Veeuputus», «Noa joobumus», «Delfi sibüll» ja «Sakarias». «Jumal» jääks järele.»

«Kuidas temal küll veab,» pomises Paul.

Paavst pani San Pietro tööd seisma põhjendusega, et ei piisa raha selle jätkamiseks. Kuid Sangallo teadis, et põhjuseks on Michelangelo. Sangallo ei rünnanud otse. Ta usaldas selle oma abilisele Nänni di Baccio Bigiole. Viimane oli pärinud kauaaegse viha Michelangelo vastu oma isalt, kes polnud saanud endale San Lorenzo poolelijäänud fassaadi arhitektuurilisi töid, ja oma ammuselt Firenze sõbralt Baccio Bandinellilt, Michelangelo kõige valjema häälega vastaselt Toskaanas, Baccio Bigiol, kes lootis pää-

681

seda Sangallo järglaseks San Pietro arhitektina, olid väsimatud häälepaelad, mida ta nüüd kasutas kättemaksurünnakul «Viimse kohtupäeva» vastu, mis olevat pidanud lohutama kiriku-vastaseid ja põhjustama luteri usku minekut. Sangallol ja Bigiol õnnestus saada kardinal Caraffalt määrus, et kõik kunstiteosed, samuti kõik raamatud, peavad kõigepealt saama tema komitee heakskiidu.

Ent rändurid, kes tulid Sixtusse, langesid fresko ees põlvili, samuti nagu oli teinud Paul III, ja kahetsesid oma patte. Isegi nii kergemeelne luuletaja nagu Molza di Modena muutis meelt. Michelangelo nurises Tommasole:

«Kui küsimus on minus, siis ei ole vahepealset teed. Ma olen kas maailma isand või peletis. Sangallo jõuk on teinud minust pildi sellestsamast ainest, millest on tehtud nende oma süda.»

«Hiired,» vastas Tommaso rahustavalt, «kes püüavad õõnestada Hiina müüri.»

«Pigemini kärbsed,» vastas Michelangelo, «nad hammustavad nii sügavale, et pääsevad verd imema.»

«Sul jätkub veel verd.»

Bindo Altoviti, kes oli teeninud viimases Firenze Nõukogus ja oli Rooma pagulaste juht, valis just selle hetke õukonnas kuulutamiseks, et Michelangelo ehitatud San Miniato kindlustusmüürid olid olnud kunstiteos. Paavst Paul laskis kutsuda Michelangelo koosolekule, kus juba nimetatud toimkond arutas Vatikani

kaitsmist. Paavsti poeg Pier Luigi oli koosoleku juhataja; Antonio da Sangallo arhitekt. Koosolekust võtsid osa veel Alessandro Vitelli, sõjaliste kogemustega ohvitser, ja Montemellino, suurtükiohvitser ja insener.

Sangallo põrnitses. Michelangelo suudles paavsti sõrmust, teda esitleti teistele. Paavst osutas Sangallo mudelile, öeldes:

«Michelangelo, soovime kuulda sinu arvamust. Meil on siin tõsine probleem, kuna meie kaitse osutus Karl V vastu mitteküllaldaseks.»

Nädal aega hiljem, kui Michelangelo oli uurinud maastikku, oli ta tagasi paavsti tööruumis. Komisjon kogunes kuulama tema otsust.

«Teie Pühadus, kulutasin need päevad selleks, et uurida, kuidas Vatikani võidakse rünnata. Minu arvamus on, et Sangallo müüre ei saa kaitsta.»

Sangallo hüppas püsti.

«Miks neid ei saa kaitsta?»

«Sellepärast et nad on kavandatud liiga suure ala kaitsmiseks. Mõned positsioonid küngastel meie selja taga ja müürid, mis lähevad piki Tiberit Trasteveresse, võidakse läbi murda.»

682

«Kas võin teile meelde tuletada,» ütles Sangallo külmalt ja sarkastiliselt, «et inimesed nimetavad teid maalijaks ja kujuriks.»

«Minu bastione Firenzes ei ole iial murtud.» «Neid ei ole iial rünnatudki.»

«Keisri armeed pidasid neist liiga lugu, et neid rünnata.»

«Ja ühe väikese San Miniato müüri alusel olete te asjatundja, kes tahab asendada minu fortifikatsiooni!» hüüdis Sangallo.

«Sellest aitab,» tähendas paavst Paul rangelt. «Koosolek on lõppenud.»

Michelangelo jättis paavstile Sangallo kavandi kohta arvustuse ja lisaks üksikasjalised joonised, mis näitasid, missuguseid muudatusi tuleb teha, et Vatikani ajakohaselt kaitsta. Pier Luigi Farnese ja Montemellino nõustusid selle analüüsiga. Paavst lubas lõpule viia mõningad jõeni viivad Sangallo kardinmüüride ehitustööd, samuti nagu tema kauni dooria värava tööd, kuid teised tööd lõpetati. Michelangelo nimetati nõuandvaks arhitektiks kaitse-komiteesse. Mitte Sangallo alluvaks, vaid võrdseks tema kõrvale.

Järgmine kokkupõrge tuli, kui Sangallo esitas kontrollimiseks Farnese palee kolmanda korruse akende ja karniiside joonised. Ta oli ehitanud kardinal Farnesele, enne kui see sai paavst Pauliks, paleed osade viisi pikkade aastate jooksul. Michelangelo oli näinud paleed ehitamise ajal sageli, sest see asus ühe kvartali kaugusel Leo Baglioni majast, ühe piazza ääres. Ta oli pidanud plaani raskepäraseks ja arvas, et see kuulub koos oma kindlustusi meenutavate bastionidega teise ajastusse. Selle tugevas kivimassis oli jonnakat jõudu, kuid mitte ülendavat ilu, mida selletaoline suur kivihunnik oleks vajanud, et omada tiibu. Nüüd palus paavst Paul Michelangelot kirjutada siira kriitika palee kohta. Michelangelo märkis ära ühe peatüki Vitruviuse arhitektuuriõpikust, saatis selle Urbinoga Vatikani, siis kirjutas mitu sädelevat lehekülge tõestamiseks, et Farnese paleel pole «mingisugust süsteemi, sest kord on see eraldi, kord üheskoos paigale asetatud, mis lõppkokkuvõttes jätab laialivalguva mulje». Liiatigi polnud sel dispositsiooni, elegantsi, stiili, otstarbekust, harmooniat, kõlblikkust ega «kohtade mugavat jaotust».

«Kui akende ülemine rivi ja äärisliist oleksid olnud kavandatud hiilgavalt,» lõpetas ta, «oleksid need võinud päästa ehituse.»

Tema kirja tulemusena kuulutas paavst välja võistluse ülemise korruse ja dekoratiivse karniisi kavandamiseks. Hulk kunstnikke — Giorgio Vasari, Pierino del

Vaga, Sebastiano del Piombo ja Jacopo Meleghino — teatasid, et nad asuvad tööle. Samuti tegi Michelangelo Buonarroti.

683

«Sinu väärikuse kohane ei ole võistelda niisuguste kunstnikega, keda leiab ilma laternata igalt maailmaturult,» protestis Tom-maso. «Oletame, et sa kaotad? Alandus oleks löök sinu prestiižile.»

«Ma ei kaota, Tommaso.»

Tema karniis oli skulptuur, see oli raiutud ja hiilgavalt kaunistatud. Aknakaared ja saledad aknasambad andsid paleele elegantsi, mida ta vajas selle raske kivimassi kandmiseks.

Paavst Paul uuris neid plaane hommikusöögilauas Sangallo, Vasari, Sebastiano, Del Vaga juuresolekul. Ta tõstis pilgu ja kuulutas:

«Ma sooviksin kiita kõiki neid joonistusi. Nad on leidlikud ja väga ilusad. Kuid kindlasti olete minuga nõus, et kõige rohkem peab öeldu paika jumaliku Michelangelo puhul.»

Michelangelo oli päästnud Farnese palee keskpärasusest ja igavusest, kuid keelepeks väitis, et ta oli teinud seda selleks, et kukutada Sangallo San Pietro arhitekti paigalt. Nüüd ei tarvitsevat tal teha muud, kui minna paavst Pauli troonisaali ja teatada, et ta soovib ülesande vastu võtta.

«Ma ei tee midagi selletaolist,» ütles Michelangelo kardinal Niccolõle Medicite palees, kui ta oli ratsutanud sinna ühel pühapäeva õhtupoolikul oma valgel araabia täkul.

Kardinal Caraffa inkvisitsioonikomisjon hakkas klassikuid ümber tegema ja uute raamatute trükkimist takistama. Michelangelo hämmastus, leides, et tema luuletusi peetakse tõsiseks kirjanduseks, tema sonette Dantest, ilust, armastusest, skulptuurist, kunstist ja kunstnikest kirjutati ümber ja levitati käest kätte. Mõningaile tema madrigalidele loodi muusika. Temani ulatusid kuuldused, et ta luuletuste kohta oli Platoni Akadeemias Firenzes loenguid peetud ja neist kõnelesid professorid Bologna, Pisa ja Padua ülikoolides.

Urbino pani kokku paavst Juhuse seinahaua San Pietros in Vincolis. Ta paigutas «Lea» ja «Raheli» alumistesse niššidesse, Rafaello da Montelupo pani «Neitsi», «Prohveti» ja «Sibülli» seina ülemisse osasse. Michelangelo pidas hauamonumenti ebaõnnestunuks, kuid «Mooses», kes istus marmorseina kesksammaste vahel, valitses kirikut jõuga, mis oli võrdne jumalaga loomisloos ja Kristusega «Viimses kohtupäevas».

Ta asutas arhitektuuribüroo maja tühja ruumi ja pani Tommaso de' Cavalieri Farnese palee tööjooniste tegemist juhatama.

Ta lõpetas «Püha Pauluse ümberpööramise». Kristus, kes kummardus alla taevast, jagas selle kahte ossa, kummalgi käel hulk tiivutuid ingleid. Ratsult maha kukkunud Paulus oli ilmutusest

684

segane ja kohkunud, osa ta kaaskondlastest püüdis teda üles tõsta, teised põgenesid paanilises hirmus. Hobuse tugeva kuju jagasid pooleks kaks maas lamavate rändurite ja sõdurite rühma, samuti nagu Kristus jagas pooleks taevas paistvad inglid.

Ta laskis Urbinol katta seina värske intonaco'ga «Peetruse ristilöömise» jaoks. Senikaua kui see kuivas, eraldus Michelangelo maailmast, kavandas «Ristilt mahavõtmise», Kristuse, keda ühelt poolt toetas Neitsi, teiselt poolt Maarja Magdaleena, ja tagant paistis tema oma portree Nikodemusena, kes oli aidanud Kristust ristilt maha võtta.

Roomas loodi ja hävitati kuulsus sama aja jooksul, mil inimene jõuab pähkli puruks hammustada. Kui Michelangelo keeldus kasutamast oma võitu, et Sangallo San Pietrost välja tõrjuda, andestas linn talle Farnese palee arvustamise.

Siis tuli kiri Aretinolt Veneetsiast. Kuigi Michelangelo ei olnud iial näinud seda meest, oli ta saanud temalt viimastel aastatel tosina kirju, milles Aretino oli ühendanud meelitused purustavate ähvardustega, kui Michelangelo keeldub ka edaspidi temale oma joonistusi kinkimast. Ta kavatses uue epistola avamata tulle heita, kui tema tähelepanu kiindus metsikusse viisi, millega Aretino oli kritseldanud tema nime ümbriku esiküljele. Ta murdis pitseri lahti.

Kiri algas kallaletungiga «Viimsele kohtupäevale». Olevat halb, et Michelangelo polnud Aretino nõu kuulda võtnud ja maailma, paradiisi ja põrgut kujutanud niisuguse hiilguse, au ja õudusega, nagu Aretino oli selgitanud oma eelmistes kirjades. «Selle asemel teie, kes te olete ristitud, alandate usu sõltuvaks kunstist, nii et solvate märtrite ja neitsite kainust ja teete neist vaatemängu, mida me halva kuulsusega majadeski söandame ainult pooliti kõrvale-pööratud pilguga vaadata.»

Edasi nimetas ta Michelangelot ahneks, et ta oli nõustunud ehitama hauamälestusmärki vääritule paavstile, siis petiseks ja vargaks, et ta oli vastu võtnud «kullahunnikud, mis paavst Julius teile pärandas testamendiga» ega olnud Roveretele andnud midagi vastutasuks. «See on röövimine!»

Michelangelo, kelles pika kirja metsikult lärmitsev ja kerjav toon äratas vastumeelsust ja samal ajal ka võlus, luges edasi: «Oleks muidugi olnud hea, kui te oleksite täitnud oma lubaduse vajaliku hoolikusega, siis oleks see ainult vaigistanud kurje keeli, kes väidavad, et ainult Gherardo või Tommaso teavad, kuidas teilt teeneid välja meelitada.»

Michelangelot pani võpatama jäine külmus. Missugused kurjad keeled? Missugused teened? Joonistused olid tema omad ja ta võis neid anda kellele tahes. Neid poldud temalt välja «meelitatud».

685

Ta langetas Aretino sulest tulnud poognad ja tundis end haigena. Tema seitsmekümne eluaasta jooksul oli teda süüdistatud paljudes asjades — riiakuses, häbematuses, seltsimatuses, keigarlikus soovis suhelda ainult kõige andekamate, intelligentsemate, silmapaistvamate inimestega. Kuid iial polnud tema vastu tõstetud selletaolist laimu. Gherardo oli ta endine Firenze sõber, kellele ta oli andnud paar musta kriidi joonistust rohkem kui kakskümmend aastat tagasi. Tommaso de' Cavalieri oli üllaim hing, andekaim ja harituim isik, keda Itaalias üldse võib leida! See oli uskumatu. Üle viiekümne aasta sellest peale, kui Argiento oli tulnud tema juurde, oli ta pidanud õpipoisse, abilisi ja teenreid oma kodus, vähemalt kolmkümmend noormeest olid elanud ja töötanud temaga koos. Nad olid tema kõrval traditsioonilisel viisil välja koolitatud. Kordagi ei olnud kostnud sõnagi tema käitumise sündsusetuse kohta noorte kunstiõpilastega, alates Ghirlandaio bottega'st. Milline sobiv märklaud oleks ta olnud väljapressimiseks, kui ta oleks kunagi end usaldanud kellegi meelevalla alla!

Süüdistuse, et tema «Viimse kohtupäeva» nägemus on pühaduse teotus, väite, et ta on petnud Roverete perekonda, võib kergesti ümber lükata. Kuid see, et teda ähvardati selles elueas niisuguse valesüüdistusega, mille eest Leonardo da Vincit oli Firenzes nii kaua aega tagasi avalikult karistatud, tundus talle hävitavam kui ükski muu hoop, mis teda tormilises elus oli tabanud.

Ei kestnud kaua, kui Aretino mürk imbus Rooma. Mõni päev hiljem saabus Tommaso, nägu kahvatu, huuled kokku pigistatud. Kui Michelangelo tahtis teada

saada, mis on viltu, pühkis ta parema käe sõrmedega vasemat kämmalt, otsekui kätt mingist mustusest puhastades.

«Ma kuulsin eile õhtul,» ütles ta rohkem küll kurvalt kui vihaselt, «ühelt piiskopilt õukonnas Aretino kirjast.»

Michelangelo vajus toolile.

«Kuidas peaks selletaolist elajat kohtlema?» küsis ta kähedalt.

«Teda ei koheldagi. Tema nõuetele antakse järele. Niiviisi on ta maailmas edasi jõudnud.»

«Kahju, Tommaso. Mul pole kunagi olnud kavatsust sulle piinlikkust tekitada.»

«Mina olen hoopis sinu pärast mures, Michelangelo, mitte enda pärast. Mu perekond ja kaaslased tunnevad mind hästi, nad põlgavad seda lurjust ega hooli tema juttudest... Aga sind, mu kallis sõber, austab kogu Euroopa. Sind tahab Aretino solvata, sinu tööd ja seisundit... Kõige vähem siin maailmas tahaksin ma sind sol-vata.»

686

«Sina ei saaks mind iial solvata, Tommaso. Sinu armastus ja imetlus on mind toitnud. Nüüd, kus markiis Vittoria on haige, on sinu armastus ainuke, mis mind ülal hoiab. Minagi kavatsen Areti-not ignoreerida. Nõnda peab suhtuma kõigisse väljapressijaisse. Kui tema suudaks hävitada meie sõpruse, siis on ta juba saavutanud osa oma eesmärgist mulle halba teha.»

«Midagi ei armastata Roomas nõnda nagu värsket skandaali, sca£oppina't,» hoiatas Tommaso.

«Jätkakem oma elu ja tööd. See on õige vastus laimujuttude sepitsejaile.»

3.

«Peetruse ristilöömise» joonistes püüdis ta julgesti leida uusi väljendusvahendeid maalikunstis. Kompositsiooni keskpunkti joonistas ta augu, mida kaevati raske risti püstihoidmiseks. Peetrus oli naelutatud ristile, pea allapoole, see lamas viltu üle suure kivi. Peetrus vaatas maailma, ristilöömine ei valmistanud talle veel piina, ta habetunud vanapoolne nägu oli metsikult ilukõneline: see mõistis hukka mitte ainult sõdureid tema ümber või töömehi, kes aitasid risti püsti tõsta, vaid kogu ümbritsevat maailma. See oli niisama terav süüdistus türannia ja julmuse vastu nagu «Viimne kohtupäevgi».

Kui ta sai valmis kahe Rooma tsentuurio visandi ja soovis, et ta suudaks maalida nende ratsud niisama geniaalselt nagu Leonardo da Vinci omal ajal, hakkasid linna kohal kaeblikult helisema kirikukellad. Ta teenijatüdruk tormas ateljeesse, hüüdes:

«Messere, Sangallo on surnud!»

«... Surnud? Ta ju ehitas Ternis ...»

«Ta jäi malaariasse. Ta surnukeha toodi just praegu tagasi.»

Paavst Paul korraldas Antonio da Sangallole suurejoonelised matused. Ta kirstu kanti uhkelt mööda tänavat, selle järel käisid kunstnikud ja käsitöölised, kes olid aastate viisi temaga koos töötanud. Michelangelo seisis kirikus koos Tommaso ja Urbinoga, kuulates, kuidas Sangallot ülistati suurima arhitektina Roomat ehitanud muistsete meistrite järel. Koduteel tähendas Michelangelo:

«See kiidukõne on sõna-sõnalt sama, mis ma kuulsin Bramante puhul, kuigi paavst Leo oli kõik Bramante tööd seisma pannud, samuti nagu paavst Paul seiskas Sangallo Farnese palee ehitustööd, ta kaitsemüürid ... San Pietro kiriku ...»

Tommaso peatus äkki, pööras ümber ja vaatas Michelangelole otsa. «Sa mõtled, et. . .?»

«Oh ei, Tommaso!»

687

Kiriku ehitustööde ülevaataja tegi ettepaneku, et Giulio Romane-, skulptor ja arhitekt, Raffaeli õpilane, kutsutaks Mantuast kohale ja määrataks San Pietro kiriku arhitektiks. Paavst Paul hüüdis:

«See peab olema Michelangelo Buonarroti, ei keegi muu!»

Teener käis Michelangelot kutsumas, ta ratsutas täkul Vatikani. Paavsti ümbritsesid kõik ta kardinalid ja õukondlased.

«Mu poeg, nimetasin sinu äsja San Pietro kiriku arhitektiks.»

«Teie Pühadus, ma ei või seda kohta vastu võtta.»

Pauli tuhmuvais, kuid siiski veel teravais silmis vilksatas midagi.

«Kas tahad mulle ütelda, et arhitektuur pole sinu ala?»

Michelangelo punastas. Ta oli unustanud, et paavst Paul, tollal veel kardinal Farnese, oli olnud siinsamas troonisaalis, kui Julius oli teinud talle ülesandeks Sixtuse lae kaunistamise, ja ta oli hüüdnud ahastusega. «See ei ole minu ala!»

«Püha Isa, ma peaksin ehk maha kiskuma kõik, mis Sangallo on ehitanud, vallandama kõik Sangallo lepinguosalised. Rooma tõuseks kui üks mees minu vastu. Ma pean lõpetama «Peetruse ristilöömise». Ma olen üle seitsmekümne aasta vana. Kust leian ma veel elujõu, et vundamendist peale üles ehitada ristikoguduse võimsaim kirik? Püha Isa, ma pole Aabram, kes elas saja seitsmekümne viie aastaseks ...»

Paavst Paulile mõjus Michelangelo kaebus silmatorkavalt vähe. Ta silmad hiilgasid:

«Mu poeg, sa oled alles nooruk... Kui saavutad minu auväärse eluea — seitsekümmend kaheksa aastat, alles siis on sul lubatud rääkida oma aastatest. Mitte enne! Selleks ajaks on sul San Pietro kiriku ehitustöö täies hoos.»

Michelangelo naeratus oli viril.

Ta lahkus Vatikani territooriumilt Belvedere värava kaudu, läks kõrge Monte Mario tipule, ja pärast puhkamist ning päikeseloojangu vaatamist läks San Pietrosse. Töömehed olid koju läinud. Ta uuris Sangallo alusmüüre, lõunapoole ulatuva kabelitepärja alumisi müüriosi. Arvukad rasked tugipiilarid, millele Sangallo oli kavatsenud ehitada pealöövi ja kaks külglöövi, tuleks maha kiskuda. Kahe kellatorni tohutu suured tsementalused peaksid kaduma, samuti raske kupli jaoks ehitamisel olevad toed.

Tema ülevaatuskäik lõppes öö tulekuks. Leides end Palaviku-madonna kabeli eest, läks ta sisse ja seisis pimedas oma «Pietä» ees. Teda käristas sisemine konflikt. Iga samm, mis ta oli teinud sellest peale, kui ta oli esimest korda teatanud Bramante tsemendisegust paavst Juliusele, oli tõuganud teda selle vältimatu lõpptulemuse

688

suunas: ta pidi selle ülesande vastu võtma. Ta tahtis tõesti päästa San Pietrot, teha sellest ristikoguduse hiilgava monumendi. Talle oli alati tundunud, et see on tema kirik, et ilma temata ei oleks seda mõtet iial üles tõstetud. Kas polnud ta siis selle eest vastutav?

Ta teadis ka ülesande mõõtmeid, vastuseisu ägedust, mida ta kohtab, teadis, et ees seisab palju tapvaid tööaastaid. Ta elu lõpp oleks raskem kui ükski muu varasem periood.

Vana naine tuli kabelisse ja asetas süüdatud küünla Madonna ette. Michelangelo küünitas käe pika küünlakorvi poole, valis ühe, süütas selle ja asetas selle teise kõrvale.

Muidugi peab ta ehitama San Pietro kiriku! Kas polnud elu üksainus töötamine ja kannatamine kuni lõpuni?

Ta keeldus mingisugust tasu oma töö eest arhitektina vastu võtmast, loobus sellest isegi siis, kui paavst Paul saatis Macello dei Corvile kammerteenri sajatukatilise pakiga. Ta maalis esimesest valguskiirest kuni lõunani Pauluse kabelis, siis astus ta mõne sammu, mis eraldasid teda San Pietro kirikust, ja läks vaatama tasandamistöid. Töömehed olid tusased ja vihaselt häälestatud tema vastu ... kuid nad pidasid kinni tema poolt antud ajakavast. Oma meelehärmiks avastas ta, et Bramante neli peasammast, mida Raffael, Peruzzi ja Sangallo olid aastate kaupa parandanud, olid ikka veel puudulikud ega oleks kannatanud apsiidi ega kuplit enne, kui neisse valatakse tonnide viisi tsementi juurde. See veel ühe ilmse puuduse paljastumine vihastas üha enam ehituse ülevaatajat ja ettevõtjaid, kes olid töötanud Sangallo juhatuse all. Nad asetasid ta teele nii palju takistusi, et paavst Paul pidi andma korralduse, millega määras Michelangelo lisaks arhitekti ülesannetele ka ülem-valvajaks, ja käskima, et iga San Pietro ehitusel töötaja peab tema korraldusi vastuvaidlematult täitma. Need ettevõtjad ja töölised, kes jäid lõpuni vaenulikuks, Michelangelo vallandas.

Sellest hetkest peale hakkas ehitus kasvama hooga, mis ehmatas ja siis jahmatas roomlasi, kui nad tulid vaatama kaht spiraalset valli, mille Michelangelo oli ehitanud nõlva kummalegi poolele ja mida mööda nii materjale kandvad loomad kui ka sadulas varustust kandvad ratsanikud võisid tipule pääseda, mille läbi ehitusmaterjalide kohaletoimetamine muutus viiskümmend korda kiiremaks kui siis, mil töömehed käisid edasi-tagasi ja kandsid ehitusmaterjali seljas.

Rooma konservaatorite komiteele jättis see sügava mulje ja nad tulid küsima, kas ta päästaks Kapitooliumi künka ja Campidoglioks kutsutava rinnaku, mis oli olnud Rooma keisririigi usu- ja valitsus-

689

keskus ja kus asusid Jupiteri ja Juno Moneta templid. See just otse tema maja kohal asuv auväärne paik, kus ta oli koos Contessinaga vaadanud, kuidas paavst Leo kuulutas Giuliano de' Medici Rooma paruniks, oli varemeis, vanad templid muutunud kivi-hunnikuks. Senati ehitus oli iidne kindlus, krundil karjatati loomi, tasane maa oli talvel pori- ja suvel tolmumeri. Kas võtaks Michelangelo enda peale Campidoglio taastamise tema endises suuruses?

«Kas võtaksin?» hüüdis Michelangelo Tommasole, kui konservaatorid olid ta jätnud arutama nende pakkumist. «Kui Giuliano da Sangallo ainult seda teaks! See oli ta unistus. Sa aitad mind, Tommaso. Me võime ellu viia sinu unistuse ja Rooma uuesti üles ehitada.»

Tommaso silmad tantsisid nagu tähed tuulisel ööl.

«Tänu sinu koolitamisele suudan ma seda teha. Sa näed, et minust tuleb hea arhitekt.»

«Me teeme suurejoonelise plaani, asume tööle järgmiseks viiekümneks aastaks. Kui mina olen juba lahkunud, viid sina kõik meie plaanid lõpuni.»

Töötades nüüd täieõigusliku arhitektina, määras ta Tommaso oma abiliseks ja andis talle oma majast eraldi tööruumi. Tommaso, täpne joonistaja, arenes kiiresti linna üheks osavamaks nooreks arhitektiks.

Vittoria Colonna vend Ascanio oli sattunud paavstiga tülli soola-maksu pärast ja paavsti sõjavägi ründas tema erasõjaväge. Ascanio oli Roomast minema aetud, kogu Colonna perekonna varandus konfiskeeritud. Kardinal Caraffa vastumeelsus Vittoria vastu ainult tõusis. Mitmed Vittoria endistest sõpradest põgenesid Saksamaale ja ühinesid luterlastega ... ja see tõendas tema süüd inkvisitsiooni silmis veelgi. Ta sai nüüd varjupaiga Sant' Anna de' Funari kloostris, mis oli sügaval Pompeiuse muistse teatri aedade ja sammastike keskel. Kui Michelangelo külastas teda pühapäeva

õhtupoolikuti, ei lausunud Vittoria vahel ühtegi sõna. Michelangelo tõi visandeid kaasa, püüdis temas äratada huvi teoste vastu, mis ta oli kavandanud, kuid talle tuli elu sisse ainult siis, kui ta jutustas Michelangelole, kuidas ta oli saanud eriloa Sixtuse kabeli külastamiseks ja oli seisnud «Viimse kohtupäeva» ees, ja siis kui Michelangelo kõneles San Pietro kiriku kuplist, mis esialgu seisis alles ebamäärasena ja illusoorsena tema vaimusilma ees. Vittoria teadis Michelangelo ammusest armastusest Panteoni ja Firenze Duomo vastu.

«Sellepärast, et need on puhtal kujul skulptuurid,» ütles Michelangelo.

690

«Aga kuidas jääb San Pietro kiriku kupliga? Kas tuleb sellest ainult katus vihma vastu?»

«Vittoria, on meeldiv näha teid naeratamas ja kuulda teid mind õrritamas.»

«Ärge arvake, et olen õnnetu, Michelangelo ... Ootan rõõmust värisedes jumala juurde pääsmist.»

«Cara, ma peaksin teie peale vihastama. Miks kipute nii innukalt surema, kui meie hulgas on olemas inimesi, kes armastavad teid nii hellalt? Kas pole see teist mitte isekas?»

Vittoria võttis tema käed oma käte vahele. Tema armastuse algusperioodil oleks see olnud paljutähendav hetk. Nüüd tundis ta ainult, kui teravad olid Vittoria luud naha all. Vittoria silmad põlesid, kui ta sosistas:

«Andestage mulle, kui ma teile pettumuse valmistasin. Ma võin endale andestada ainult teades, et te tõeliselt ei vaja mind. Uus marmorist «Ristilt mahavõtmine», Campidoglio kuninglik trepp, San Pietro kiriku kuppel — neid te armastate. Te lõite majesteetlikke teoseid, enne kui te mind kohtasite, ja te loote majesteetlikke teoseid ka pärast minu lahkumist.»

Enne kui jõudis kätte järgmine pühapäevane kohtamine, kutsuti Michelangelo Cesarini paleesse, ühe Colonnade nõo koju, kes oli abiellunud ühe Cesariniga. Ta läks teisele poole Torre Argentinat, tal oldi väraval vastas ja ta viidi aeda.

«Kas markiisiga on midagi juhtunud?» küsis ta arstilt, kes tuli teda tervitama.

«Ta ei näe enam päikesetõusu.»

Michelangelo käis aias ja taevakehad liikusid oma teed. Seitsmeteistkümnendal tunnil lasti ta paleesse. Vittoria lamas padjal, ta tuhmunud vasevärvilised juuksed olid peidetud siidtanusse, tal oli seljas peenimast linasest särk, pitskaelus oli kurgu alt suletud. Ta näis niisama noor ja ilus nagu nende esmakordsel kohtumisel. Ta ilme näitas ülevust, nagu oleks ta juba pääsenud väljapoole kõiki maiseid muresid.

Kõneldes vaikse häälega, käskis Donna Filippa, Sant' Anna de' Funari abtiss, tuua sarga. See oli tõrvatud. Michelangelo hüüdis:

«Mis tähendab see tõrvatud sark? Markiis ei surnud ju mõnda nakkushaigusse.»

«Kardame kättemaksu, signore,» pomises abtiss. «Me peame markiisi tagasi kloostrisse viima ja matma enne, kui ta vaenlased jõuavad ta keha nõudma hakata.»

Michelangelo oleks tahtnud kummarduda ja Vittoriat laubale suudelda. Teda talitses teadmine, et Vittoria polnud talle pakkunud iial muud kui oma kätt.

32. Maarja Magdaleena pea «Pietä Palestriinast»

91

Ta pöördus koju, kõik ta liikmed valutasid ja kolp tundus lõhkevat. Ta istus töölaua äärde ja kirjutas:

Ma põlesin — leek lõkkes — ainus puhk
ja kõik on möödas, igaveseks üle;
ons mõni ime siis, kui tule süle
mind omaks võttis, järgi jäänd vaid tuhk.

Vittoria oli määranud oma testamedis, et abtiss peab valima tema hauapaiga. Kardinal Caraffa keelas matused. Ligi kolmeks nädalaks jäeti kirst omapead kloostrikabeli nurka. Viimaks teatati Michelangelole, et Vittoria on maetud kabeli müüri, aga kui ta läks kirikusse, ei leidnud ta mingisugust märki sissemüürimisest. Abtiss vaatas ettevaatlikult ringi, siis vastas tema küsimusele:

«Markiis viidi Naapolisse. Ta puhkab oma mehe kõrval San Domenieo Maggiores.»

Michelangelo lohistas end väsinult kodu poole, närides suus iroonia kibedat rohukõrt: markii, kes oli põgenenud naise eest abielu ajal, sai nüüd tema enda kõrvale kogu igavikuks. Ja temal, Michel-angelol, kes oli Vittorias leidnud oma elu krooniva armastuse, ei olnud kunagi lubatud oma armastust täide viia.

4.

Tal ei olnud puudust plaanidest. Maailma silmis oli ta tõesti maestro. Paavst Paul andis talle veel ühe ülesande, paludes teda plaanida ja ehitada Vatikani kaitseehitusi, mis oleksid andnud paavstilinnale suuremat julgeolekut. Samuti palus ta juhatada Caligula obeliski püstitamist Piazza San Pietrole. Hertsog Cosimo palus tal tagasi tulla Firenzesse ja raiuda linnale skulptuure. Prantsuse kuningas pani ühte Rooma panka raha tema nimele selleks puhuks, kui Michelangelo raiuks või maaliks temale midagi. Türgi sultan tegi ettepaneku, et saadab talle vastu eskordi, kes toob ta Konstantinoopolisse töötama. Igal pool, kus kavatseti mõnd kunstiteost tellida — Portugalis «Madonna della Misericordiat» kuningale, Milaanos hauamonumenti tundmatule Medicile, Firenzes mingit tööd hertsogi paleesse, — küsiti Michelangelolt nõu teema, kavade, selleks tööks sobiva kunstniku kohta.

Ta veetis suurema osa päevast Pauluse kabelis, maalides ristilöödud Peetrust vaatavate naiste hämmastunud ja kohkunud nägusid, siis vanema habetunud sõduri nägu, kes oli kurbusest murtud,

692

et oli seal kaasosaline. Väsinud pintslihoidmisest, läks ta koju, et võtta kätte vasar ja peitel, ja rõõmustas juba ainuüksi sellest, et tal oli vabadus raiuda oma sisemiste vajaduste rahuldamiseks.

Ainult marmoriraiumine andis talle tunde, et ta on kolmemõõtmeline ja täiuslik. Ta oli olnud õnnetu «Lea» ja «Raheli» pärast, tundnud häbi, et oli kinkinud maailmale halba tööd. Ta oli kartnud, et on jäänud liiga vanaks jõudu nõudvaks marmoriraiumiseks. Kuid nüüd laulis tema peitel läbi sätendava kivi jätkuvas edasitungis, luues kokkuvajunud Kristuse ja tema taha Nikodemuse, kel oli tema enda valge habe, sügavale auku vajunud silmad, lame nina, kapuuts peas, suu tundlik ja poeetiline.

Ta ei lubanud kedagi Pauluse kabelisse sel ajal, kui ta maalis, kuid ta ateljee oli täis kunstnikke kogu Euroopast, ja ta andis neile tööd, julgustas ja õpetas neid ning otsis neile tellimusi.

Siis aga, kui ta oli nädalaid ja kuid priiskavalt välja valanud oma energiat, tabas teda äkki haigus, mida ta isegi ei tundnud: reites kiskus, niuetes oli terav valu, rinnas oli nõrkus- ja lämbumistunne, neerud valutasid. Niisugustel puhkudel tundis ta oma ajusid kokku tõmbuvat, ta muutus tujukaks, pahuraks isegi oma lähemate sõprade ja sugulaste vastu, süüdistas oma vennapoega Lionardot selles, et see võttis ette teekonna Rooma tema haiguse ajal ainult selleks, et kindlaks teha, kas ta pärib kogu tema varanduse, ja valitsejat selles, et see müüs ühe tema etsingu koopiaid selleks, et endale raha saada. Realdo Colombo, itaalia suurim anatoomiatundja, kes kirjutas parajasti esimest raamatut sel teemal, viitis oma vabad tunnid Macello dei Corvil, kallates Michelangelo üle Fiuggi kevadise veega. Ta toibus, ta ajud tundusid laienevat, ja ta hüüdis Tommasole:

«Miks käitun ma nii inetult? Kas sellepärast, et ma lähenen nii kiiresti kaheksakümnele?»

«Granacci ütles, et sa olid pikne juba kaheteistkümneaastaselt, kui tema sinuga esimest korda kokku puutus.»

«Nii ta ütles küll. Jumal õnnistagu ta mälestust.»

Granacci, ta vanim sõber, oli surnud, samuti Balducci, Leo Baglioni ja Sebastiano del Piombo. Iga mööduva kuuga näis ta lähemale jõudvat sünni- ja surmaringi pöörisele. Lionardo kiri jutustas talle, et ta vend Giovansimone on surnud ja maetud Santa Crocesse. Ta tegi etteheiteid vennapojale, et see ei olnud temale kirjutanud üksikasjaliselt Giovansimone haigusest. Ta võttis kõne alla ühtlasi vennapoja abielu,

tegi ettepaneku, et kuna ta läheneb kolmekümnele, siis oleks aeg, et ta otsiks endale naise ja sigitaks poegi, kes jätkaksid Buonarroti nime.

«Ma usun, et Firenzes on palju suursuguseid, kuid vaeseid pere-

693

kondi, kellega oleks lausa halastustegu sõlmida liit, ja oleks hea, kui ei oleks kaasavara, sest siis poleks ka uhkust. Sa vajad naist, kellega sa oleksid üks, keda võid valitseda, kes ei hooli uhkusest ega jookse iga päev pidudele ja pulma. Kui naine seda teeb, siis on tal kerge sattuda väärale teele.

Liiatigi ei saa siis keegi ütelda, et sa soovid end tõsta aadliseisusse abielu kaudu, ent on hästi teada, et meie oleme niisama põlised ja üllad Firenze kodanikud nagu mistahes sugu.»

Tommaso de' Cavalieri abiellus. Tommaso oli oodanud kolmekümne kaheksa eluaastani, kosinud siis ühe ülla Rooma perekonni noore tütre. Neile peeti uhked pulmad, kus viibisid paavst ja ta õukond, Rooma aadelkonna kogu koorekiht, Firenze koloonia, Rooma kunstnikud. Veel samal aastal kinkis signora Cavalieri mehele esimese poja.

Sünnile järgnes peagi surm: suri paavst Paul, kes kurvastas oma pojapoja Ottavio kõlvatuse ja oma poja Pier Luigi mõrvamise pärast, kellele ta oli kätte sokutanud Parma ja Piacenza hertsogi -riigid. Vastupidi Clemensi matustele osutasid linnaelanikud Pauli kaotuse puhul tõelist leina.

Kui kardinalide kolleegium kokku tuli, tunti Firenze koloonia südames suurt ootusärevust, sest usuti, et nüüd oli tulnud kardinal Niccolõ Ridolfi, Contessina poja kord paavstiks saada. Tal polnud vaenlasi Itaalias, välja arvatud väike rühm, kes jagas võimu Firenze hertsog Cosimoga. Niccolõl oli siiski võimas vaenlane väljaspool Itaaliat: Karl V, Püha Rooma riigi keiser. Sixtuse kabelis pee tud konklaavi ajal, kui valimised olid juba peaaegu lõppenud Nic colõ kasuks, haigestus ta äkki raskesti. Hommikuks oli ta surnud Dr. Realdo Colombo sooritas lahkamise. Selle teinud, tuli ta Macell dei Corvi majja. Michelangelo vaatas talle otsa tuhmunud silmadega.

«Mõrv?»

«Ilma igasuguse kahtluseta.»

«Leidsid tõendeid?»

«Kui ma ise oleksin mürki andnud, ei võiks ma olla kindla Niccolõ surma põhjustes... Lottinil, hertsog Cosimo agendil, on olnud selleks võimalus.»

Michelangelo oli löödud ja langetas pea.

«Firenze lootustel on taas lõpp.»

Nagu alati, kui välismaailma sündmused tegid ta nukraks, pöördus ta marmori poole. Seekord kerkis ta ette omapärane probleem «Ristilt mahavõtmise» puhul, mida ta raius selles lootuses, et ta sõbrad asetavad selle pärast ta surma tema hauale: Kristuse vasak

694

jalg häiris üldpilti. Pärast hoolsat mõtlemist raius ta jala täielikult maha. Kristuse käsi, mis rippus alla ja mida Madonna hoidis kõvasti oma peos, peitis osavasti tema jala puudumise.

Kardinalide kolleegium valis paavstiks kuuekümne kahe aastase Giovan Maria de' Ciocchi del Monte, kellest sai Julius III. Michelangelo tundis teda õukonnast lugematu arvu aastaid. Ta oli mitmel korral aidanud ümber kirjutada Juliuse hauamonumendi-lepingut. 1527. aasta ümberpiiramise ajal oli kardinal Ciocchi del Monte langenud keisri armee kätte vangi ja viidud võllasse Leo Baglioni maja ette Campo dei Fioril. Kolm korda oli talle viimasel hetkel armu antud. Tema peahuviks elus oli lõbu.

«Ta oleks pidanud võtma endale nimeks Leo XI,» usaldas Michelangelo Tommasole. «Ta arvatavasti sõnastab ümber Leo X väite, öeldes: «Kuna jumal on mind päästnud kolmel korral võllast, selleks et minust paavsti teha, siis tahan ma sellest rõõmu tunda.»»

«Ta on heatahtlik kunstnike vastu,» vastas Tommaso. «Ta armastab nende seltskonda kõige rohkem. Ta kavatseb suurendada oma väikest villat Porta del Popolo lähedal hiilgavaks paleeks.»

Michelangelo kutsuti üsna pea lõunasöögile Villa di Papa Giuliosse, mis oli juba täitumas antiikskulptuuridest, sammastest, maalidest. Sinna kogunes nüüd kõikide alade kunstnikke, kellest enamikul olid juba tellimustööd käes. Nende hulgas olid Michelangelo sõbrad Giorgio Vasari, suvila uus arhitekt ja Cecchino Rossi, kes oli koos Vasariga päästnud Taaveti käsivarre, Guglielmo della Porta, Sebastiano järglane, Annibale Caracci. Senini ei olnud uus paavst San Pietro ehitustööde jätkamisest juttu teinud. Michelangelo ootas murelikult.

Julius III-l oli pikk rippuv nina, peaaegu ainus osa näost, mis pulstunud halli habeme keskelt välja paistis. Ta oli hämmastavalt suur söömar ja ta toppis suuri toidukoguseid habemes olevasse auku, mis näis seda otse neelavat. Äkki palus paavst vaikust. Lõunakülalised jäid vaikseks.

«Michelangelo,» hüüdis ta kareda, võimsa häälega. «Ma pole sind palunud töötada minu heaks austusest sinu ea vastu.»

«Meil on ainult kaheteistkümneaastane vanusevahe, Teie Pühadus,» vastas Michelangelo pilkliku alandlikkusega. «Kuna me kõik teame, kui kõvasti te kavatsete pingutada, et muuta oma valitsusaega silmapaistvaks, siis ma ei usu, et ma söandaksin paluda erilist vabadust sel põhjusel.»

Julius pidas sarkasmist lugu.

«Sa oled nii väärtuslik meile, kallis maestro, et annaksin meelsasti aastaid oma elust, kui neid saaks lisada sinu elule.»

695

Michelangelo vaatas, kuidas paavst ajas sisse taldrikutäie rikkalikult täidetud hanepraadi, ja mõtles: «Me, toskaanalased, sööme vähe, sellepärast me elame nii kaua.»

Valjusti ütles ta: «Ma hindan teie pakkumist, kuid heatahtlikkusest ristikoguduse vastu ei või ma lubada, et te end ohverdate.»

«Siis, mu poeg, kui ma elan sinust kauem, nagu on tõenäoline loomuliku elukäigu juures, lasen palsameerida sinu keha ja hoian selle enda lähedal, et see püsiks sama kaua nagu sinu elutöögi.»

Michelangelo isu kadus. Ta mõtles, kas leiduks mingi vabandus lahkumiseks. Kuid Julius ei jätnud teda veel rahule.

«Mul on üht-teist, mis ma tahaksin lasta sind joonistada: uus trepp ja fontään Belvederele, fassaad San Rocco paleele, monumendid mu onule ja vanaisale ...»

Kuid mitte ühtki sõna San Pietro kirikust.

Paavst viis seltskonna oma viinapuuaeda muusikat kuulama ja näidendit vaatama. Michelangelo lipsas minema. Ta tahtis Juliuselt ainult seda, et ta kinnitaks tema San Pietro arhitektiks edasi.

Paavst aga venitas. Michelangelo hoidis oma joonised ja plaanid salajas ja andis ettevõtjaile üle ainult järgmist töölõiku puudutavad üksikasjad. Ta oli alati vajanud niisugust rahu, kui küsimus oli pooleliolevas töös. Nüüd oli tal küllaldane põhjus töötada salaja, kuid ta sattus raskustesse.

Rühm minema aetud ettevõtjaid, keda juhtis lipitsev Baccio Bigio, äratas kardinal Cervini, ehitustöö raamatupidamise juhataja huvi nende dokumentide vastu. Paavstile esitati kirjalik kaebus. Michelangelo kutsuti Villa di Papa Giuliosse.

«Ega sa ei karda oma pealekaebajate juuresolekut?» küsis Julius.

«Ei, Teie Pühadus, kuid ma sooviksin, et koosolek peetaks ehituskrundil.»

Suur hulk inimesi kogunes sinna paika, millest pidi tulema Prantsuse kuningate kabel. Baccio Bigio avas kallaletungi hüüdega: «Buonarroti on lammutanud kauni kiriku, millest paremat ta ise pole võimeline ehitama!»

«Siirdume teie praeguse ehituse kohta tehtava kriitika juurde,» vastas paavst sõbralikult.

Keegi ametnikest hüüdis: «Püha Isa, tohutud summad on kulutatud, ilma et meile oleks öeldud, miks. Pealegi ei ole meile teatatud midagi, kuidas ehitust jätkatakse.»

«Selle eest vastutab arhitekt,» vastas Michelangelo.

«Kuid, Teie Pühadus, Buonarroti kohtleb meid nii, nagu meil ei oleks sellega üldse asja. Me oleme täiesti kasutud.»

Paavst surus alla pooleldi valmis nalja. Kardinal Cervini tõstis käed üles, näidates ehitatavaid kaarvõlve.

696

«Teie Pühadus, nagu näete, ehitab Buonarroti kolm kabelit nende ristvõlvide kummassegi otsa. Meie arvates põhjustab see korraldus seda, eriti aga lõunapoolses apsiidis, et siia ei pääse küllalt valgust sisse ...»

Paavsti silmad piilusid üle pulstunud habeme.

«Ma kaldun ühinema kriitikaga, Michelangelo.»

Michelangelo pöördus Cervini poole ja vastas tasakesi: «Monsignore, nende travertiinvõlvides olevate akende kohale tuleb veel kolm akent.»

«Te pole sellest iial sõnagi lausunud.»

«Ma pole olnud kohustatud sellest rääkima.»

«Meil on õigus teada, mis te teete.» Kardinal Cervini oli nüüd vihane. «Te pole ilmeksimatu.»

«Ma ei seo end kunagi kohustusega anda teateid Teie Kõrgusele või kellele tahes oma kavatsustest. Teie ülesanne on hankida raha ja hoolitseda selle eest, et seda ära ei varastataks. Ehitusplaan puudutab ainult mind.»

Tekkinud vaikus kulges varjuna mööda tohutut ehitust, ta seinu, sambaid, võlve, mis kerkisid vastu lahtist taevast. Michelangelo pöördus taas paavsti poole:

«Püha Isa, te näete oma silmaga, kui suurepäraselt ma olen teie raha eest seda kirikut ehitanud. Kui kogu sellest tööst ei piisa minu hinge päästmiseks, kuna ma olen keeldunud tasust, siis olen kulutanud palju aega ja vaeva asjatult.»

Paavst asetas käe Michelangelo õlale:

«Ei sinu igavene ega ajaline heaolu ei pea kannatama. Sina oled San Pietro kiriku peaarhitekt.»

Pöördudes süüdistajate poole, ütles ta rangelt:

«Ja selleks peab ta jääma, niikaua kui mina olen paavst.»

Michelangelo oli võitnud. Protsessi jooksul oli ta endale saanud uue vaenlase, kardinal Marcello Cervini.

5.

Baccio Bigio heameeleks võttis paavst Paul Michelangelo käest ära Santa Maria silla ümberehitamise, mida ta oli alustanud. Bigio võttis ära vanad travertiintoed, et

silda kergendada, täiendas seda tsemendi ja kividega. Michelangelo ütles Vasarile üle silla ratsutades:

«Giorgio, see sild väriseb ju meie all. Kannustagem oma ratsusid, muidu võib see meie all kokku vajuda.»

Vasari levitas seda nalja kogu Roomas, Bigio oli vihast kahvatu.

697

«Mis Buonarroti sildadest teab?»

1551. aasta alguses andis Julius III lõpuks välja breve, milles ta tegi Michelangelost San Pietro ametliku arhitekti, kuid mõne kuu pärast pidi ta lõpetama kõik tööd ehitusel. Julius kulutas nii tohutuid varandusi Villa di Papa Giuliole ja lõbutses nii priiskavalt, et kasutas ära kõik San Pietro kiriku jaoks määratud sisse-tulekud.

Nüüd oli Michelangelo kord kahvatada. Ta küsis Tommasolt, kui nad küürutasid oma joonistuslaudade kohal:

«Kuidas võin ma minna Juliuse juurde ja hüüda: «Teie Pühadus, teie täitmatu lõbuhimu viib meid pankrotti. Talitsege ennast, et ma võiksin San Pietro kiriku lõpetada.»»

«Ta laseks su heita Sant' Angelo maa-alusesse vangikongi.»

«Siis vaikin ma, ükskõik kui raske see on.»

Ta oli ärevil, kui alustas veel samal päeval «Ristilt mahavõtmise» raiumist. Ta lõi lihvimiskiviga vastu Kristuse käsivart. Sädemed lendasid ta peitli all. Vihaselt jagas ta tugevaid hoope käsivarrele... ja see katkes ning kukkus põrandale. Ta langetas vasara ja peitli käest ning lahkus kodunt.

Ta möödus Trajanuse turu müügiputkadest, mis olid nagu mustad augud mäeküljel. Neid leidus kõrgemalgi, Marsi templite suunas minnes. Käsivarre purunemise tõttu õnnetu, otsustas ta uuesti otsast alustada, seekord «Haudalaskmist». Ta läks kiviraiumistöö-kotta, mis asus kohe Caesari foorumi taga, leidis üsna vana marmori värvilise lubjakivi Palestriina piirkonnast, mis oli kuulunud karniisi. Hoolimata sellest, et kivis oli sügavaid õõnsusi, laskis ta saata selle ateljeesse ja hakkas ideed otsima. Uues variandis ei oleks Nikodemust. Kristus oleks üks hiiglaslik pea ja käsivarred, lühendatud jalgadega torso, mis on kokku vajunud koorma raskusest. Maarjast paistaksid ainult pea ja käed, kui ta püüab meeleheitlikult ülal hoida oma massiivset surnud poega.

Puhanuna ja värskena pöördus ta Macello dei Corvile. Urbino ootas teda mureliku näoga.

«Messere, ma ei tahaks teile valmistada enam lisaraskusi, kuid ma pean teid nüüd maha jätma.»

Michelangelo oli vastamiseks liiga hämmastunud.

«Mind maha jätta?»

«Te vist mäletate tütarlast, kelle ma valisin endale Urbinost kümme aastat tagasi?»

Michelangelo raputas umbusklikult pead. Kas oli sellest juba kümme aastat?

. «Ta saab täna kaheksateistkümneaastaseks, Meil on aeg abielluda.»

698

«Kuid miks peaksid sa ära minema? Too oma naine siia, Urbino, me seame sulle sisse korteri, ostame mööbli. Su naine võib saada endale teenijatüdruku ...»

Urbino silmad muutusid niisama ümaraks nagu Giotto o-tähed.

«Kas olete selles kindel, messere? Sest ma olen nüüd neljakümneaastane ja ma peaksin endale soetama lapsi nii ruttu kui võimalik.»

«See on sinu kodu. Mina olen sinu perekond. Sinu pojad on minu pojapojad.»

Ta andis Urbinole kaks tuhat tukatit sularaha, et ta saaks olla iseseisev, siis veel lisasumma pruudile toa sisseseadmiseks ja uue voodi ostmiseks. Mõne päeva pärast tuligi Urbino tagasi oma naise Cornelia Colonelliga, kes oli meeldiv tütarlaps, võttis majapidamise oma hoolde ja juhtis seda hästi. Ta osutas Michelangelole kiindumust, mida ta oleks osutanud oma mehe isale. Üheksa kuu pärast andsid nad oma esimesele pojale nimeks Michelangelo.

Ta tegi oma vennapojale Firenzes ettepaneku «osta kena maja linnas, meie kvartalis, tuhande viiesajast kuni kahe tuhande tukatini. Niipea kui sa selle oled leidnud, saadan ma sulle raha». Kui Lionardo on rajanud korraliku maja, peaks ta ot- sima endale naise ja asuma poegade soetamise tõsise ettevõtte kallale.

Lionardo valis Cassandra Ridolfi, sellesama perekonna kauge sugulase, kuhu Contessina oli kuulunud. Michelangelo oli nii rõõmus, et saatis Cassandrale kaks sõrmust, ühe teemandiga ja teise rubiiniga. Cassandra saatis Michelangelole vastukingiks kaheksa kaunist särki. Nad andsid oma esimesele pojale Lionardo isa järgi nimeks Buonarroto. Teine poeg sai nimeks Michelangelo, kuid ta suri peagi, ja Michelangelo kurvastas.

Campidoglio taastamisel võttis ta Rooma-aegse vana Tabulariumi, soolamaksu kontori, mis mõnisada aastat tagasi oli muudetud bastioni meenutavaks Senaatorite Majaks, ja tegi sellest kuningliku avaliku palee, kus maalilised trepid tõusid mõlemast otsast kesk-sissekäigu suunas. Siis planeeris ta kaks põhiplaanilt ühesugust paleed väljaku kahele poole, kus sajandeid oli olnud turg. Ta tasandas piazza, sillutas selle mustriliste kiviplaatidega, otsis oma mälust kunstiteost, mis sobiks väljaku keskele. Ta mõtles Laokoonist, Belvedere torsost, Augustuse kivist hiigelpeast. Ükski neist ei tundunud õige olevat. Siis meenus talle keiser Marcus Aureliuse pronksist ratsurikuju, mis oli seisnud kellegi poolt rikkumatuna San Giovanni in Laterano kiriku ees läbi sajandite, sest kristlased olid pidanud seda Constantinuseks, esimeseks kristlikuks keisriks. Ta

699

asetas selle nii madalale alusele, et suurepärane loomutruu raidkuju oleks väljaku kummalgi pool asuvates paleedes käivate inimeste silmade kõrgusel. Marcus Aurelius näis olevat äsja senati-hoone trepist alla tulnud ja hobuse selga istunud, et läbi Rooma ratsutada.

1555. aasta märtsis korraldasid Tommaso, Vasari, Raffaelo da Montelupo, Ammanati ja Daniele da Volterra talle kaheksakümnenda sünnipäeva auks peo. Ateljee seinad olid täis jooniseid ja projekte järgmise kaheksakümne aasta jaoks ...

Kaks nädalat hiljem suri paavst Julius III, saamata kinkida ühtki aastat oma elust oma sõbrale Michelangelole. Michelangelo jahmatuseks valiti paavstiks kardinal Marcello Cervini, endine ehitustööde arvepidamise juhataja. Ta võttis endale nimeks Marcellus II.

«See on mu lõpp,» arutas Michelangelo täiesti rahulikult. Ta oli ütelnud kardinal Cervinile, et San Pietro kiriku plaan pole tema asi. Nüüd aga, kus ta oli paavst, oli see vägagi tema asi!

Ta ei kulutanud aega oma saatuse üle kurtmiseks. Selle asemel hakkas ta oma asju Roomas korraldama, tegi korralduse oma pangaarvete ja marmori üleviimiseks Firenzesse. Ta jättis Urbino majja, sest ta naine Cornelia oli taas rase. Ta põletas oma varasemad San Pietro kiriku ja kupli joonised ja kavatses parajasti hakata sadulataskut pakkima, kui paavst Marcellus suri pärast kolmenädalast valitsemist.

Michelangelo läks kirikusse ja tänas jumalat selle eest, et see oli andnud talle jõudu jääda ükskõikseks Cervini surma üle. Järgmise kolme nädala pärast otsustas ta,

et ta oleks siiski pidanud Firenzesse tagasi minema. Paul IV nime all sai paavstiks kardinal Giovanni Pietro Caraffa.

Keegi ei teadnud õieti, kuidas ta oli valitud. Ta oli läbinisti ebameeldiv inimene, iseloomult võimuahne, kõiges sallimatu. Paavst Paul IV, kes ise teadis, kui sügavasti teda vihatakse, ütles:

«Ma ei tea, miks nad valisid mu paavstiks, mistõttu ma olen sunnitud järeldama, et paavste ei tee kardinalid, vaid jumal.»

Ta kuulutas, et tema taotluseks on Itaaliast välja pühkida igasugune ebausk, ja ta päästis Hispaania inkvisitsiooni õudused Rooma elanike hulgas valla. Vatikani lähedal asuvas kindlusetao-lises ehitises piinas ja mõistis tema inkvisitsioonikohus inimesi surma ilma kohtuta, lukustas neid keldrisse, vangikongidesse, põletas Campo dei Fioril... samal ajal kui paavst määras oma kõlvatu vennapoja kardinaliks ja asutas hertsogiriike teistele sugulastele. Michelangelo arvas end olevat sobiva põletusaine Leo Baglioni maja ees põlevaile tuleriitadele, kuid ta ei teinud katsetki

põgeneda. Paavst ei avaldanud talle survet... kuni arveteõiendamise päevani.

Paavst võttis tema vastu väikeses, mungakongi meenutavas toas, kus olid valgeks lubjatud seinad ja paar tagasihoidlikku mööbli-eset. Ta ilme oli niisama karm nagu ta rüü.

«Buonarroti, ma austan sinu tööd. Kuid Trento kirikukogu tingimusteta tahe on, et ketserlikud maalid, nagu sinu altarisein, hävitatakse.»

«... «Viimne kohtupäev»?»

Ta seisis paavsti puutooli ees ja talle tundus, nagu oleks ta olnud laip Santo Spirito surnukambris, kus laibalahkaja on just praegu lahti raiunud ta kolba, tõstnud välja aju ja pillanud selle põrandale. Ta pooliti vajus pinginurgale ja istus seal, vahtides pimedana tema ees olevat lubjatud seina.

«Paljud preesterkonna liikmed arvavad, et sa oled jumalat pilganud. Nende arvamust on kinnitanud veneetslase Aretino kirjutatud artikkel...»

«Väljapressija!»

«... Kes on Tiziani, Karl V, Benvenuto Cellini, Prantsuse eelmise kuninga Francois I, Jacopo Sansovino sõber... Siin on üks kirja koopia, mis liigub Roomas käest kätte. Ma olen kindel, et ka Trento kirikukonsiilium on seda asja uurinud.»

Michelangelo võttis paavsti käest paberi ja hakkas lugema:

«On see võimalik, et te olete võinud esitada jumala pühas templis, tema poja altari kohal, maailma suurimas kabelis, kus kardinalid ja piiskopid ning Kristuse asemik tunnistavad oma usku, mõtisklevad ja teenivad Jeesuse ihu ja verd katoliiklike tseremooniatega ja püha rituaali kohaselt — nii ülevat teemat, ilma et teie inglitel ning pühakuil oleks jälgegi kainusest, ja neilt on riisutud kõik taevalikud ehted!»

Ta tõstis äkki pea.

«Teie Pühadus, selle kallaletungi kirjutas Aretino, kui ma keeldusin temale saatmast mõningaid oma joonistusi ja kartonge. Sel viisil ta maksis mulle kätte.»

«Korralikud inimesed on kohkunud pühakute ja märtrite alastusest ja sellest, et sajad mehed ja naised on täiesti paljad...»

«Nad on kitsarinnalised, Püha Isa, nad on rumalad ega tunne kunsti tõelist loomust.»

«Kas sa nimetaksid oma Püha Isa kitsarinnaliseks, Michelangelo? Ja rumalaks? Sest mina olen üks neist.»

«Fresko ei ole halb. Iial ei ole olnud ühtki seina, mis oleks olnud rohkem küllastatud jumalaarmastusest.»

«Hüva, ma ei nõua, et sein lammutataks. Me laseme ta lihtsalt üle lubjata. Siis võid sa sinna peale midagi muud maalida, mõne teema, mis teeb igaühe õnnelikuks. Midagi lihtsat ja harrast, mille saad ruttu valmis.»

Ta oli liiga löödud, et veel võidelda. Aga Rooma võitles. Ta sõbrad, poolehoidjad, ta vanad kaaslased õukonnas, kaasa arvatud teatud hulk kardinale, eesotsas Ercole Gonzagaga alustasid sõjakäiku seina päästmiseks. Tommaso tõi talle iga päev teateid uutest sõpradest, kes olid hakanud tema poolehoidjaks: Prantsuse saadik, Veneetsia piiskop, üks üllas Rooma perekond.

Siis tuli anonüümne ettepanek, mida Rooma pidas hiilgavaks kompromissiks. Daniele da Volterra, kes oli õppinud maalimist Sodoma ja arhitektuuri Peruzzi juures ja kes nüüd oli Michelangelo innukamaid poolehoidjaid, tuli ateljeesse, näost tulipunane.

«Maestro, «Viimne kohtupäev» on päästetud.»

«Ma ei suuda seda uskuda. On paavst nõus?»

«... Seda mitte hävitama. Seda ei lubjata üle.»

Michelangelo vajus raskesti hingates oma nahktooli.

«Ma pean minema ja tänama isiklikult iga üksikut inimest, kes mind on aidanud ...»

«Maestro,» katkestas Daniele, nägu kõrvale pööratud, «me pidime selle eest maksma.»

«Maksma?»

«... Noh, paavsti pehmendamiseks ... ta nõustus sellega, et seina ei hävitata, kui kõikide alastus kaetakse pükstega.»

«Pükstega? Sa mõtled ... ca!zone'sid?»

«Ja naiste alastus seelikutega. Me peame peitma kõik häbedu-sed. Ainult mõned naised võivad jääda vööst kõrgemalt paljaks. Kõik tulevad riietada puusadest põlvini, eriti need, kelle tagumikud on kabeli poole. Tema lernmikpühakud tuleb riidesse panna, samuti Püha Katariina, ja Neitsi särk tuleb teha paksemast riidest...»

«Kui ma oleksin nooremast peast hakanud parem väävlitikke valmistama,» vandus Michelangelo, «kannataksin ma nüüd vähem.»

Daniele värises, nagu oleks teda löödud.

«Maestro, püüdke olla mõistlikum selles asjas. Paavst kavatses kutsuda enda juurde õuemaalija, kuid ma veensin teda, et ta laseks minul seda teha. Ma rikun seina nii vähe kui võimalik. Kui laseme mõnd võõrast...»

««Aadam ja Eeva õmblesid viigilehti kokku ja tegid endale põlled.»»

«Ärge olge vihane minu peale! Ma pole Trento kirikukogu.» «Sul on õigus, Daniele. Me peame ohverdama suguorganid inkvisitsioonile. Ma olen veetnud kogu oma eluaja, kujutades inimese ilu.

702

Nüüd on see uuesti häbiasjaks saanud, see tuleb põletada «edevuse tuleriidal». Kas sa tead, mis see tähendab, Daniele? Me pöördume mineviku kõige pimedamatesse, kõige rumalamatesse sajanditesse.»

«Kuulge, Michelangelo,» ütles Daniele rahustavalt, «ma võin loore ja riidetükke värvida niisuguseks, mis sobivad ihuvärviga. Ma kasutan värvi nii õhukeselt, et järgmine paavst võib jälle kõik püksid ja undrukud ära võtta, ilma et kahjustataks midagi nende all.. .»

Michelangelo raputas pead.

«Mine siis ja mähi nad surilinadesse!»

«Usaldage mind. Ma vean paavsti igas asjas ninapidi. See töö on nii peen, et võtab kuid ja aastaid, enne kui usaldan alustadagi.» Daniele oli kõva töömees, ent tal puudus

originaalsus, ja ta oli nii piinlikult aeglane, et oli omandanud kuulsuse, nagu ei saaks ta kunagi ühtki tellimust tellija eluajal valmis. «Võib-olla on selleks ajaks, kui Caraffa sureb, ka inkvisitsioon möödas .. .»

Parim tee hirmu eemalepeletamiseks oli võtta kätte vasar ja peitel ning alustada raiumist. Ta oli hiljuti võtnud ebakorrapärase samba, mis oli otstest jämedam. Selle asemel et sammast õgvendada, otsustas ta selle veidra kuju ära kasutada ja valmistada poolkuud kujutava profiili. Ta hakkas kujundama keskkoha sisemust ja arutles, kas võib kivi jutustada talle, mis ta soovib luua. Marmor jäi kaugeks, järeleandmatuks, hääletuks. Oli liiga palju paluda toormaterjalilt, isegi kui see oli särav kivi, et see looks endast ise kunstiteose, ent karakteerse samba väljakutse ergutas temas uut tarmu.

Oli niisama vajalik säilitada elujõudu kaheksakümne viie aastasena kui kolmekümne viie aastasenagi, kuid see oli pisut raskem.

6.

Sigismondo suri Settignanos viimasena ta vendadest. Ta oli kogu oma suguvõsast kõige vanemaks elanud. Niisama kurb oli Urbino haigus, kes oli olnud tema teenistuses kakskümmend kuus aastat. Urbino hingeüllus lõi särama, kui ta sosistas Michelangelole:

«Veelgi enam kui surm, kurvastab mind see, et ma pean jätma teid üksinda sellesse reetlikku maailma.»

Urbino naine sünnitas oma teise poja just samal ajal, kui ta mees maeti. Michelangelo pidas nad enda juures senikaua, kuni Urbino testament oli kinnitatud. Tema oli nimetatud mõlema poisi hooldajaks ja valvajaks. Kui ema läks nendega oma vanematekoju Urbinosse, tundus maja mahajäetuna.

703

Ta lükkas edasi San Pietro kiriku tribüüni ehitamise. Ta raius edasi oma «Pietäd», ostis teise talu Lionardole, saatis Cornelia Urbinole seitse vaksa kerget musta kalevit, mis see temalt palus, hakkas otsima õilsaid vaeseid inimesi, keda ta oleks võinud aidata oma hinge päästmiseks. Siis pidi ta töö San Pietro kiriku juures taas katkestama, sest oli oodata Hispaania armee kallaletungi.

Üheksas aastakümme, otsustas ta, ei ole kõige veetlevam aastakümme inimese eluringis. Kui ta lahkus Firenzest kuuekümneaastasena, oli ta kartnud, et ta elu on möödas, kuid armastus oli teda taas noorendanud ja seitsmes aastakümme oli otse lennanud mööda. Oma kaheksakümnendais aastais oli ta olnud nii süvenenud Pauluse kabeli freskodesse, «Ristilt mahavõtmise» raiumisse, oma uude arhitektiametisse ja San Pietro kirikusse, et ükski päev polnud tundunud küllalt pikana ülesannete täitmiseks.

Ent nüüd, mil ta sai kaheksakümmend üks aastat vanaks ja sammus juba kaheksakümne teise eluaasta poole, olid tunnid nagu vapsikud, kellest igaüks nõelas mööda lennates. Ta nägemine ei olnud enam nii hea kui enne, ta sammud ei olnud enam nii kindlad, vastupidavus andis maad mitmele väiksemale hädale, mis kulutasid ta jõu, nõrgendasid ta indu San Pietro kiriku tööde lõpetamiseks, selle suurepärase kupli loomiseks.

Siis tabas teda raske neerukivide atakk. Dr. Colombo päästis ta Tommaso väsimatu hoolitsuse abil, kuid ta pidi püsima voodis mitu kuud ja kabeli joonised uuele ülevaatajale üle andma. Toibudes ronis ta vaevaliselt tellinguile, ja märkas, et uus ülevaataja oli tema plaane valesti mõistnud, teinud ränki ehitusvigu. Teda haaras häbi ja umbusk. See oli tema esimene ebaõnnestumine kümne aasta jooksul, mil ta oli

ehitanud. Lõpuks oli ta andnud Baccio Bigiole tugipunkti, millest see sai alustada uut kallaletungi: tõsine eksitus, mida ta ei saanud vabandada ega seletada.

Ta külastas kohe paavsti, aga nii kiiresti kui ta ka tuli, oli Bigio juba enne teda seal olnud.

«On see tõsi?» küsis paavst Paul Michelangelo nägu nähes. «Kas peab kabeli maha kiskuma?»

«Suurema osa, Teie Pühadus.»

«Ma olen kurb. Kuidas võis niisugune asi juhtuda?» «Ma olin haige, Püha Isa.»

«Või nii! Bigio väidab, et oled liiga vana niisuguse raske vastutuse kandmiseks. Tema meelest peaks sind sinu enda pärast vabastama nii rängast koormast.»

«Tema hoolitsus liigutab mind. Tema ja tema poolehoidjad on püüdnud juba hulk aastaid «seda ränka koormat» minu õlgadelt ära võtta ja enda kätte saada. Kuid kas Bigio Santa Maria sild ei

704

varisenud kokku? Kas võib uskuda, et Baccio Bigio on oma headel päevadel parem kui mina halbadel päevadel?» «Keegi ei kahtle sinu võimetes.»

Michelangelo oli hetke vait ja mõtles endistest aegadest.

«Teie Pühadus, ma vaatasin kolmkümmend aastat, kuidas head arhitektid valasid vundamente. Nad ei saanud San Pietrot kordagi maapinnast kõrgemale tõusma. Selle kümne aasta jooksul, mil mina olen olnud arhitekt, on kirik tõusnud üles nagu kotkas. Kui teie mind nüüd vallandate, tähendaks see kiriku varemeteks muutmist.»

Paavsti huuled värahtasid.

«Michelangelo, niikaua kui sinul on jõudu võidelda, pead sa jääma San Pietro kiriku arhitektiks.»

Sel õhtul oli Macello dei Corvi majas koosolek. Kuna Michelangelo oli olnud surma lävel, nõudsid Tommaso, rühm tema vanemaid sõpru ja Carpi kardinal, kellest oli saanud tema kaitsja õukonnas, et ta ehitaks kupli täieliku mudeli. Seniajani oli ta teinud ainult katkendlikke visandeid.

«Kui me oleksime sinu kaotanud möödunud nädalal,» ütles Tommaso otsekoheselt, «kuidas oleks võinud keegi teada, missuguse kupli sa oled kavandanud?»

«Olen kuulnud sind ütlevat,» lisas kardinal, «et sa tahtsid viia ehitustööd nii pikale, et keegi ei saaks muuta selle kavandeid pärast sinu surma.»

«Loodan seda küll.»

«Siis anna kuppel meile!» hüüdis Lottino, kunstiõpilane. «Muud abinõu ei ole!»

«Teil on õigus,» vastas Michelangelo ohates. «Kuid ma pole veel kavandanud lõplikku kuplit. Ma pean selle leidma. Siis ehitame puust mudeli.»

Kõik lahkusid, välja arvatud Tommaso. Michelangelo läks oma joonistuslaua juurde, tõmbas lähedale puust tooli. Ta mõtles valjusti, kui ta sulg eksles mööda tühja paberipoognat. Panteonil ja Firenze Duomol oli kaks kuplit üksteise sees, ühendatud niimoodi, et nad toetasid teineteist. Tema kuppel peab seest olema skulptuur, väljastpoolt arhitektuur.

Kuppel ei olnud paljas kate. Ükskõik missugune katus täidaks selle utilitaarse eesmärgi. Kuppel oli suur kunstiteos, raidkunsti ja arhitektuuri täielik sulam, mis täidab ruumi ja on lisaks taevavõlvile. See oli inimese tehtud võiv, mis oli loodud taevavõlvi võrdpildiks. Täiuslik kuppel ulatus inimese silmapiirist silmapiirini, täitis selle graatsiliselt. See oli kõige loomulikum kõigist arhitektuurivormidest, ja kõige taevalikuni, sest see püüdis taasluua kuplil seda peent vormi, mille all inimkond veetis oma elupäevi.

Kiriku kuppel ei võistelnud taevakupliga. See oli sama vorm miniatuuris, nagu isa ja poeg. Mõned inimesed ütlesid, et maa on ümmargune. Temataolisel inimesel, kelle matkad olid piirdunud Veneetsia ja Roomaga, oli seda raske ütelda. Meister Urbino oli talle õpetanud grammatikakoolis, et maa on lame ja lõpeb seal, kus taevakuppel langeb maha ja puudutab selle ringikujulist piiri. Ent ta oli siiski alati tähele pannud sellele oletatud kohale kinnitunud silmapiiri omapärast joont: kui ta kõndis või ratsutas selle poole, siis taganes see kaugemale niisamasuguse kiirusega . ..

Just nii, tema kuppel. See ei võinud olla piiratud. Ükski inimene, kes seisab selle all, ei pea iial tundma, et ta võiks jõuda selle piirini. Taevas oli täiuslik loomistöö. Kes iganes seisis maa ükskõik missugusel kohal, oli alati selle südames. Taeva võlvkatus laius temast ühesugusel kaugusel igale poole tema ümber. Lorenzo II Magni-jico, neli platoonikut-humanisti olid talle õpetanud, et inimene on universumi keskus, ja see polnud iial ilmsem kui siis, mil ta seisis ülespoole vaadates ja pani tähele, et tema, üksik olend, oli kesk-sammas, mis kandis päikese ja pilvede, kuu ja tähtede kaitsekatust, ja teadis, et kuigi ta tundis end üksikuna ja hüljatuna, langeks taevas ilma tema abita alla. Ja mis jääks järele maailmast, kui sellelt võetaks kuppel kui vorm, idee, sümmeetriline katus, mis varjab inimest? Ainult lame plaat, samasugune nagu see, millel tema võõrasema, Il Migliore, oli lahti lõiganud ahjust tulnud kuuma leiva.

Polnud mingi ime, et inimene oli asetanud paradiisi taevasse! See ei tulnud mitte sellest, et inimene oleks näinud kunagi ühtki hinge tõusvat taevasse või näinud ühtki pilti paradiisist ülal, vaid lihtsalt sellest, et taevale tuli tingimata anda kõige jumalikum vorm, mida inimese mõte ja meeled tundsid. Ta tahtis, et tema kuppel oleks ühtlasi salapärane, mitte ainult kaitse kuumuse või vihma vastu, äikese või välgu vastu, vaid nii vapustavalt ilus, et see kinnitaks inimesele kõigevägevama olemasolu — tajutav vorm, mida inimene võis mitte üksnes näha ja tunda, vaid mille sisse ta võis ka astuda. Tema kupli all peab inimese hing tõusma jumala poole, just samuti nagu sel hetkel, mil ta lõplikult vabaneb kehast. Kuivõrd lähemale pääseks inimene veel jumalale maa peal elades? Ta kavatses maalida kuplile Tema portree, nagu ta oli Tema maalinud Sixtuse lakke.

Ta oma hinge päästmine muutus osaks San Pietro kupli loomisest. Oma viimseks suureks tööks oli ta võtnud kõige raskema ülesande selle kuuekümne kaheksa aasta jooksul, mis olid möödunud sellest, mil Granacci oli ta viinud Maalrite tänavat kaudu Via dei Tavolini ääres olevasse ateljeesse ja ütelnud:

706

«Signore Ghirlandaio, siin on Michelangelo, kellest ma teile rääkisin.»

Ta ajud ja sõrmed töötasid jõuliselt ja selgelt. Joonistanud tundide viisi, pöördus ta otsima värskendust poolkuukujulisest marmoritahust. Ta muutis esialgse idee Kristusest, kelle pea ja põlved oleksid käändunud vastupidistesse suundadesse, versiooniks, kus pea ja põlved olid samas suunas, kuid nende vastas oli dramaatiline kontrast — üle Kristuse õla paistev Neitsi pea. Ta õõnestas poolkuust välja suure inimkuju, enne kui väsis. Siis pöördus ta oma kupli juurde tagasi.

7.

Ta taotles absoluutset tasakaalu, joone, kaare, ruumimulje, massi täiuslikkust, avarust, kompaktsust, elegantsi, lõpmatut sügavust. Ta püüdis luua kunstiteose, mis kerkiks kõrgemale tema elueast, mille ta oli läbi elanud.

Ta pani kõrvale söe ja joonistussuled, alustas modelleerimist, mõeldes, et niiske savi nõtkus võiks anda talle rohkem vabadust kui jäik joonistatud pilt. Nädalate ja

kuude jooksul tegi ta tosina miniatuurmudeleid, hävitas need kõik üksteise järel ja hakkas uusi kavandama. Ta tundis, et ta jõuab lähemale ilmutusele, sest algul saavutas ta monumentaalsuse, seejärel massiivsuse, majesteetlikkuse, lihtsuse, ent tulemused pärinesid siiski rohkem kunstniku osavusest kui inspiratsioonist.

Lõpuks see tuli, pärast ühtteist aastat kestnud mõtlemist, joonistamist, palvetamist, lootust ja meeleheidet, katsetamist ja hülgamist: ta kujutluse looming, kõigi tema poolt valitsetavate kunstide ühine produkt, vapustavalt suur, ent habras nagu linnumuna pesas, kõrgusse sööstev, lauldes taevasse pürgiv, härmavõrgust ehitatud, mis kandis pingutuseta ja musikaalselt oma kolmesaja kolmekümne viie jalalist kõrgust, pirnujuline, nagu oli Medicite madonna rind ... Selletaolist kuplit ei olnud kuskil mujal.

«See on tulnud!» sosistas Tommaso rõõmustades, kui ta nägi valmis jooniseid. «Kust see tuli?»

«Kust ikka ideed tulevad, Tommaso? Sebastiano esitas sellesama küsimuse, kui ta oli noor. Ma saan sulle vastata ainult samuti, nagu ma vastasin temale, sest ma ei ole targem kaheksakümne kahe aastaselt, kui ma olin kolmekümne üheksa aastaselt: ideed on mõistuse loomulik toiming, nagu hingamine on kopsude loomulik toiming. Võib-olla tulevad nad jumalalt...»

Ta palkas puusepp Giovanni Francesco ehitama miniatuurmudelit. Ta tegi selle pärnapuust, mõõtkavas üks viieteistkümne

707

tuhande vastu. Hiigelkuppel toetuks sambaile ja kaartele, mida sambad tugesid, ja ringikujulisele tambuurile või tsementalusele. Tambuur ehitataks tellistest ja vooderdataks travertiiniga, kupli välisribid oleksid Tivoli travertiinist, toed liituksid tambuuriga taondrauast sõrestiku abil, kuna sambad ning horisontaalne rist-talastik oleksid samuti travertiinist. Mööda madalama tambuuri ümber olevat kaheksat kallakut võiksid eeslid kanda ehitusmaterjali seljas üles kupli jalamile. Tööjooniste tegemine võttis kuid, aga Michelangelol oli osavust, ja Tommasost oli saanud asjatundja.

Kogu töö tehti Macello dei Corvi ateljees, rangeimas eraldatuses. Sisemise kupli voolis Michelangelo ise, välise jättis ta Francesco hooleks värviga ära märkida. Festoonid ja dekoratsioonid tehti saepuru ja liimiga segatud savist. Ta kutsus Carrarast usaldusväärse Battista-nimelise puunikerdaja, kes voolis pisiskulptuurid ja kapi-teelid, apostlite habemikud näod.

Paavst Paul IV suri ootamatult. Roomas puhkes kõige metsikum meeleavaldustorm, mida Michelangelo oli kunagi näinud ühe paavsti surma puhul. Rahvaparv kiskus maha endise kardinal Caraffa hiljuti püstitatud kuju, vedas selle pead mitu tundi mööda linna ringi, kusjuures kodanikud hüüdsid sellele pilkeid. Siis heideti pea Tiberisse, rünnati inkvisitsiooni peakorterit, seejärel vabastati kõik vangid ja hävitati need suured paberi- ja dokumendi-virnad, mis olid kogutud ketserluses süüdistatute hukkamõistmiseks.

Väsinud tülidest ja verevalamisest, valis kardinalide kolleegium paavstiks kuuekümneaastase Giovanni Angelo Medici, kes pärines Medicite perekonna vähetuntud Lombardia harust. Paavst Pius IV oli hariduselt õigusteadlane, iseloomult kaalutlev. Kutselise advokaadina oli ta eriti osav läbirääkija ja peagi hinnati tema ausust kogu Euroopas. Inkvisitsioon, mis oli võõras itaalia rahva loomusele, lõpetati. Terve sarja legaalsete konverentside ja lepete abil tõi paavst rahu Itaaliasse ja ümberkaudsetele rahvustele, ka luterlastele. Diplomaatia abil juhitav kirik saavutas sisemise rahu, samal ajal, kui see taasühendas Euroopa katolitsismi.

Paavst Pius IV kinnitas uuesti Michelangelo seisundi San Pietro kiriku arhitektina, andes talle raha, mille abil võidi alustada kaarte ehitamist. Paavst tegi talle ühtlasi ülesandeks Porta Pia nimelise linnamüüriväravа joonistamise.

Käis ilmne võitlus aja vastu. Michelangelo jõudis oma kaheksakümnendate eluaastate keskpaika. Kui tal oleks olnud kasutada võimalikult rohkem raha ja töömehi, oleks ta jõudnud tambuurini ehk kahe-kolme aastaga. Tal oli võimatu hinnata, kui kaua aega võtab kupli ehitamine kõigi selle akende, sammaste ja dekoratiivsete

708

friisidega, kuid ta uskus, et saab selle valmis kümne-kaheteistkümne aastaga. Siis oleks ta ümmarguselt saja-aastane. Keegi ei ela nii kaua! Kuid hoolimata sapiatakkidest, peavalust, kõhuvaludest, juhuslikest selja- ja ristluuvaludest, korduvatest uimastus- ja nõrkushoogudest, mis sundisid ta päevaks-paariks voodisse heitma, ei tundnud ta oma jõu tõelist vähenemist. Ta tegi ikka veel jalu-tuskäike campagna'le.

Peeglisse vaadates nägi ta, et ta näovärv on hea. Ta pead kattis elujõuline must juuksepuhmas, tõsi küll, selles oli ohtrasti valgeid karvu, samuti nagu ta kaheharulises habemes, aga ta silmad olid selged ja läbitungivad.

Ta ehitab kupli valmis! Kas polnud ta isa Lodovico elanud üheksakümneaastaseks? Kas polnud ta isast tugevam vähemalt kümne aasta võrra?

Ta pidi läbi tegema veel ühe tuleproovi. Baccio Bigio, kes oli end üles töötanud kõrgele administratiivkohale ülevaatuskontoris, oli kogunud terve paki dokumenteeritud arveid, et tõestada, kui palju tukateid Michelangelo haigus oli valesti ehitatud kabeli tõttu maksma läinud. Ta kasutas seda informatsiooni täiel määral enda kasuks ära ja suutis isegi Michelangelo sõbra Carpi kardinali panna uskuma, et San Pietro töö edeneb halvasti. Bigio oli valmis juba samal päeval tööd jätkama, kui Michelangelo peaks voodisse jääma.

Kui Michelangelol ei jätkunud enam jõudu iga päev tellinguile ronimiseks, määrati üks tema andekaid noori abilisi — Pier Luigi Gaeta — ehitustööde ülevaataja abiliseks. Gaeta tõi Michelangelole igal õhtul üksikasjalise ettekande. Kui tööde ülevaataja mõrvati, tegi Michelangelo ettepaneku, et Gaeta edutataks sellele kohale. Selle asemel määrati kohale Baccio Bigio. Gaeta vallandati täiesti. Bigio hakkas tellinguid maha võtma ja ehitusplatsi ette valmistama uute plaanide jaoks.

Michelangelot, kes ronis vaevaga üles ajatellinguid pidi — kaheksakümne seitsmendalt astmelt kaheksakümne kaheksandale astmele —, rabas see uudis nii tugevasti, et ta ei suutnud tõusta voodist, mille ta oli lasknud ateljeesse tuua.

«Kuid sa pead,» hüüdis Tommaso, püüdes teda äratada letargiast, «või Bigio hävitab kõik, mis sa oled teinud.»

«Kes võitleb alaväärtuslikega, ei saavuta suurt võitu.»

«Andesta mulle, kuid nüüd pole aeg toskaana vanasõnadeks. Nüüd on aeg tegutseda. Kui sa ei suuda täna minna San Pietrosse, siis pead saatma sinna kedagi enda asemel.»

«Kas sina läheksid, Tommaso?»

709

«Inimesed teavad, et mina olen sulle poja eest.»

«Siis ma saadan Daniele da Volterra. Ta on osanud niikaua õukonda ninapidi vedada pükste maalimisega «Viimsele kohtupäevale», et ta peaks suutma toime tulla ka ülevaatuskontori vande-nõulastega.»

Daniele da Volterrat ei lastud ligi. Baccio Bigio sai täisvolilised õigused ehitustöös. Kui Michelangelo kohtas paavsti, kes läks üle Campidoglio kaaskonna eesotsas, hüüdis ta vihaselt:

«Teie Pühadus, ma nõuan, et te muudaksite oma otsust! Kui te seda ei tee, lähen päriseks Firenzesse. Te lasete San Pietro maha kiskuda!»

Rangelt, otsekui kohturuumis, vastas paavst Pius IV: «Piano, piano, Michelangelo, lähme Senaatorite paleesse, kus võime kõnelda.»

Paavst kuulas tähelepanelikult.

«Ma kutsun kokku kõik inimesed ehituselt, kes on sinu vastu olnud.

Siis palun ma sugulast Gabrio Serbellonit minna San Pietrosse ja kontrollida, kas nende süüdistused peavad paika. Tule homme Vatikani paleesse!»

Ta jõudis nii vara kohale, et paavst ei võtnud teda veel vastu. Ta kõndis Stanza della Segnaturasse, mille Raffael oli maalinud nende aastate jooksul, mil ta ise oli ülal Sixtuse võlvi all. Ta vaatles nelja freskot, kõigepealt «Ateena kooli», siis «Parnassost», siis «Vaidlust» ja «Kohut». Ta polnud iial varem suutnud vaadelda Raffaeli teoseid ilma eelarvamuseta. Ta teadis, et tema ise poleks iial kujutlenud või maalinud idealiseeritud vaikelu, ent nähes, kui peenelt, millise meisterlikkusega nad olid tehtud, mõistis ta, et lüürilisuses ja romantilises veetluses oli Raffael olnud neist suurim meister. Ta lahkus Stanzast filosoofilises meeleolus.

Kui ta juhatati väikesesse trooniruumi, leidis ta paavsti ümbritsetuna ehituskomitee liikmetest, kes oli vallandanud Gaeta ja keeldunud vastu võtmast Daniele da Volterrat. Mõne minuti pärast astus sisse Gabrio Serbelloni.

«Teie Pühadus, ma ei leidnud kübetki tõtt Baccio Bigio kirjutatud ettekandes. See on fantaasia vili... kuid teistsugune kui Buonarroti suur fantaasia, see on kokkuklopsitud vihaselt, ilma mingi suure eesmärgita, peale omakasu.»

Kohtuotsust teatavaks tegeva kohtuniku häälel kuulutas paavst Pius:

«Baccio Bigio on sellega vallandatud kõigist San Pietro töödest. Tulevikus ei tohi Michelangelo Buonarroti plaane muuta kõige väiksemaski pisiasjas.»

710

8.

Kui katedraali ehitus kerkis oma hiigelsammaste, kaarte ja fassaadidega, veetis Michelangelo terved päevad ateljees, viimistledes Porta Pia jooniseid. Paavsti palvel muutis ta tohutu Diocletianuse sauna varemed veetlevaks Santa Maria degli Angeli kirikuks.

Mitu aastat polnud ta enam raiunud oma kuusirbi-kujulist marmorkuju. Kui ta ühel õhtupoolikul lebas küljeli voodis, ärkas temas mõte, et marmorirahnu valmimiseks on tarvis mitte üksnes inimfiguuride uusi vorme, vaid ühtlasi ka skulptuuri enda uut vormi.

Ta tõusis, võttis kätte oma raskeima vasara ja peitli ning eemaldas Kristuse pea. Ta raius uue näo ja pea sellele kohale, mis oli olnud Neitsi õlg. Siis eemaldas ta Kristuse parema käsivarre kehast, just pealtpoolt küünarnukki, kuigi käe alumine osa jäi veel alusega ühinevasse tugimarmorisse kinni. Kristuse vasaku õla ja osati rindkere asemele raius ta Neitsi vasaku käe. Kristuse suurepärased pikad jalad olid nüüd ebaproportsionaalsed, moodustades kolm viiendikku kogu keha pikkusest. Selliselt taotletud moonutamine sünnitas mulje läbipaistvusest, noorusest ja graatsiast. Nüüd hakkas ta rahuldust tundma. Moonutades keha proportsioone, tundis ta leidvat tõtt inimeses: süda võis väsida, kuid humaansus, mida kandsid inimkeha igavesti noored jalad, jätkab oma levikut maakamaral.

«Kui mul oleks veel aega kümme või isegi viis aastat,» hüüdis ta enda ümber seisvatele kujudele, «võiksin ma luua täiesti uue skulptuurikooli.»

Äkki oli ta nagu pimedusega löödud. Mõne aja pärast tuli ta teadvusele, kuid oli hämmastunud. Ta võttis kätte peitli ja vaatas läbipaistvat Kristust. Kõik mõttelõngad olid katkenud. Ta ei suutnud meelde tuletada, mis ta oli äsja marmoriga teinud. Ta teadis, et midagi oli juhtunud, kuid ta ei suutnud oma mõtteid koguda. Oli ta magama jäänud? Kas polnud ta täiesti ärkvel? Miks tundis ta siis tuimust ja nõrkust vasakus käsivarres ja jalas? Miks tundusid ta näo teise poole lihased nagu rippuvat?

Ta kutsus teenija. Kui ta palus tal viia teate Tommasole, märkas ta, et ta kõne on ebaselge. Vanapoolne naine vaatas talle otsa suurte silmadega. «Messere, ega te haige pole?»

Naine aitas ta voodisse, heitis siis rätiku tänavaleminekuks õlgadele. Tommaso saabus kohale koos Cavalieride arstiga. Michelangelo nägi nende näoilmest, et midagi tõsist on juhtunud, kuigi nad tegid näo, nagu oleks ta end praegu lihtsalt üle väsitanud. Doktor Donati andis talle sooja juua ja segas sellesse mingit halvamaitselist arstimit.

711

«Puhkamine parandab kõik,» ütles arst.

«Välja arvatud vanadust.»

«Ma olen kuulnud su vanaduse juttu juba liiga kaua, et seda tõsiselt võtta,» vastas Tommaso, pannes lisapadja ta pea alla. «Ma jään siia, senikauaks kui sa suigud.»

Ta ärkas ja märkas, et akna taga on sügav öö. Ta kergitas end areldi. Peavalu oli kadunud, ja ta nägi ääretult selgesti tööd, mida tema kaarjas «Pietä» veel nõudis. Ta tõusis, pani kitserasvast küünla mütsi külge ja pöördus tagasi kuju raiuma. Ta pea oli taas selge. Oli meeldiv tunda marmori puudutust sõrmeotstes. Ta kissitas silmi, et lendavaid kilde eemale tõrjuda, kui ta asus vihaselt parema külje ja õla kallale, ta kalligraafilised löögid voolisid tuksudes marmortorsot ja sulasid ruumi.

Koidu ajal avas Tommaso ettevaatlikult tänavapoolse ukse ja pahvatas naerma.

«Noh, küll on kelm! Teeskleja! Ma jätsin su keskööl nii sügavasse unne, et arvasin sind magavat vähemalt nädalapäevad, mõni tund hiljem tulen tagasi ja leian eest lumetormi.»

«Meeldiv lõhn, eks ole, Tommaso? Kui valge tolm paakub mu sõõrmeis, siis on mul kõige parem hingata.»

«Dr. Donati ütleb, et sa vajad puhkust.»

«Teises maailmas, caro. Paradiis on juba täis skulptuure. Minul pole seal midagi muud teha kui puhata.»

Ta töötas kogu päeva, sõi õhtulist koos Tommasoga, siis heitis paariks tunniks voodisse magama, enne kui tõusis, kinnitas uue küünla mütsile ja hakkas poleerima, alustades pimsskivi ja väävliga, siirdudes siis õlgadele ja andes Kristuse pikkadele jalgadele siiditaolise läike.

Ta unustas haigushoo täiesti.

Kaks päeva hiljem, kui ta seisis kuju ees, otsustades, et nüüd võib ta eemaldada liigse käsivarre ja anda piklikule näole ruumi, tabas teda uus halvatushoog. Ta pillas vasara ja peitli ja komberdas voodisse, kus langes põlvili, põsk vastu vaipa.

Kui ta ärkas, oli tuba täis inimesi: Tommaso, dr. Donati ja dr. Fidelissimi, Gaeta, Daniele da Volterra, suur hulk Firenze sõpru. Tema vastas lebas kuju lahtine käsivars, mis tuksles oma iseseisvat elu. Küünarõndlas oli veresoon, mis oli pingul elu ja verd. Kuigi ta rippus ruumis, elas ta. Ta polnud suutnud seda hävitada, niisama nagu sajandid ei olnud suutnud hävitada Laokooni, kui see oli maha maetud ja inimjalgadest tallatud. Vaadeldes omaenese veeni küünarõndlas, nägi ta, kui õhuke ja kuhtunud see oli. Ta mõtles: «Inimene kaob. Ainult kunstiteosed on surematud.»

Ta tahtis tingimata istuda toolis koldetule ees. Kord, kui ta oli

712

jäänud üksinda, heitis ta mantli õlgadele ja hakkas astuma läbi vihma San Pietro poole. Üks ta uuemaid õpilasi, Calcagni, kohtas teda tänaval ja küsis:

«Maestro, kas on teist tark tegu olla väljas niisuguse vihmaga?»

Ta lubas Calcagnil end koju saata, kuid järgmisel õhtupoolikul kella nelja ajal pani ta end uuesti riide ja püüdis hobuse selga istuda, et ratsutama minna. Ta jalad olid liiga nõrgad.

Rooma tuli temaga hüvasti jätma. Need, keda ta ei saanud vastu võtta, jätsid lilli ja kingitusi ukse taha. Dr. Donati püüdis teda voodis hoida.

«Ärge kiirustage mind,» ütles ta arstile. «Mu isa elas üheksakümnenda sünnipäevani, nõnda siis on minulgi veel kaks nädalat aega seda tervislikku elu nautida.»

«Senikaua, kuni sa tunned end nii reipana,» tähendas Tommaso, «kuidas oleks vankrisõiduga hommikul? Trumm on valmis. Sinu üheksakümnenda sünnipäeva auks alustatakse kupli esimese ringiga.»

«Grazie a Dio, jumalale tänu. Keegi ei suuda nüüd seda enam muuta. Kuid siiski on kahju surra. Tahaksin kõike otsast peale alata, luua vorme ja figuure, millest pole iial undki näinud.»

Ta merevaigutäpiliste silmade pilk oli vankumatu. «Kõige meelsamini raiun valget marmorit.»

«Sul on olnud oma divertimento, oma lõbu.»

Lamades sel ööl unetuna voodis, mõtles ta: «Elu on olnud hea,
Jumal ei loonud mind selleks, et mind maha jätta. Ma olen armastanud marmorit, jah, ja maalimist. Ma olen armastanud arhitektuuri ja ka luulet. Ma olen armastanud oma perekonda ja oma sõpru. Ma olen armastanud jumalat, maa ja taeva vorme, ja ka inimesi. Ma olen täie rinnaga armastanud elu, ja nüüd armastan surma selle loomuliku lõpuna. Il Magnifico oleks õnnelik: minus ei ole hävingu jõud kunagi võitnud loovaid jõude.»

Raske pimeduselaine hoovas temast üle. Enne kui ta kaotas teadvuse, ütles ta endale. «Ma pean nägema Tommasot. On jäänud veel palju teha.»

Kui ta järgmisel korral silmad avas, istus Tommaso ta voodiäärel. Ta asetas käe Michelangelo selja taha ja tõstis ta pea oma rinna vastu.

«Tomao...»

«Ma olen siin, caro.»

«Ma soovin, et mind maetaks Santa Crocesse, mu vanemate ja vendade juurde.»

«Paavst tahab, et sind maetaks su oma kirikusse, San Pietrosse.»

713

«See ei ole .. . mu kodu. Luba, et sa viid mu Firenzesse tagasi.»

«Paavst keelab selle ära, kuid Firenze kaupmehed võivad viia su salaja Porta del Popola kaudu oma kaubavankris ...»

«Minu viimne soov, Tommao. » Ta jõud hakkas kaduma.

«Ma annan oma hinge jumala hoolde... ihu maale ja oma varanduse oma perekonnale .. . Buonarrotidele ...»

«Kõik sünnib nii, nagu sina tahad Ma viin lõpule Campidoglio, täpselt sinu plaani kohaselt. San Pietro ühes, Kapitoolium teises otsas, on Rooma igavesti niisama palju Michelangelo oma kui Caesari või Constantinuse oma ...»

«Tänan, Tommaso ... Ma olen väsinud .. .»

Tommaso suudles Michelangelot laubale ja eemaldus, et pühkida pisaraid.

Hämarus laskus. Üksinda toas olles hakkas Michelangelo silme eest läbi laskma kõiki neid kauneid teoseid, mis ta oli loonud. Ta nägi neid üksteise järel niisama selgesti kui sel päeval, mil ta oli nad teinud: kujud, maalid ja ehitused järgnesid üksteisele niisama kiiresti, nagu ta oma eluaastad:

«Trepimadonna» ja «Kentauride võitluse» oli ta raiunud Bertoldole ja Il Magnifico'le platoonikute naeru saatel, sest ta oli need teinud «puhtkreekalikena»; «Püha Prokuluse» ja «Petroniuse» oii ta valmistanud Aldovrandile Bolognas; prior Bichiellinile voolitud puust krutsifiks; «Magav Cupido», millega ta oli tahtnud narrida Rooma vaheltkauplejat; «Bakhos», mille ta oli raiunud Jacopo Galli aias; «Pietä», mille kardinal Groslaye di Dionigi oli tellinud San Pietro kirikule; «Hiiglane-Taavet» gonfaloniere Soderinile ja Firenzele; «Püha perekonna», mille Agnolo Doni oli välja meelitanud; Cascina lahingu kartong, mida kutsuti «Suplejaiks» ja mis pidi võistlema Leonardo da Vinci teosega; Brügge kaupmeestele valmistatud «Madonna ja laps», mille ta oli raiunud oma esimeses ateljees; paavst Julius II õnnetu pronkskuju; paavst Julius II-le Sixtuse kabeli võlvi alla maalitud «Loomine»; «Viimne kohtupäev» paavst Paul III-le Sixtuse kabeli seinale; «Mooses» Juliuse hauale; ta neli lõpetamata «Hiiglast» Firenzes, «Koit» ja «Hämarik», «öö» ja «Päev» Medicite kabelis; «Pauluse ümberpööramine» ja «Peetruse ristilöömine» Pauluse kabelisse; Campidoglio, Porta Pia, omaenda lõbuks raiutud kolm «Pietäd» ... ja kui kujud peatusid ja jäid vaikselt seisma tema vaimusilma ette . .. San Pietro kirik.

San Pietro ... Ta läks kirikusse eesuksest, astus kirkas Rooma päikesepaistes piki laia kesklöövi, jäi seisma kupli keskkoha alla, just Püha Peetruse haua kohale. Ta tundis hinge kehast lahkuvat, kupli suunas üles tõusvat, sulavat sellesse: sulavat ruumi, aega — igavikku.

TEKSTIS SAGEDAMINI ESINEVAID ITAALIAKEELSEID SÕNU JA VÄLJENDEID

addio — hüvasti, jumalaga
a domani — homseni
allora — siis, niisiis
amico — sõber
amico mio — mu sõber
ammesso — vastu võetud, heaks kiidetud
amore — armastus
a rivederci — nägemiseni
auguri — head õnne
bagno — saun
baiocco — kõige väiksem rahaühik (5 tšentesiimi)
bambino — laps
bardo — õpilane, õpipoiss (karraara murdes)
bardiglio — sinakasvalge marmori liik
basta — aitab, küllalt
bastardo — värdjas
bastone — teatud kaardimäng
bene — hästi, hüva
ben trovato — tere tulemast
benvenuto — „
berretto — barett, pehme müts

beviamo — terviseks
biretta — paavsti või kardinali müts
biscotto — kuivik, küpsis
bistecca — biifsteek
bottega — kauplus, töökoda
brache — püksid
bramangiere — lihakaste
bravissimo — suurepärane
breccia — valge marmori liik
budelli e sangue — sooled ja veri
buono — hea
buondi — tere
buon giorno — tere päevast
buona fortuna — head õnne
buona notte — head ööd
buona sera — head õhtut
buonomine — aadlik
715
cacciatora — jahimees
alla cacciatora — jahiülikond
cacciucco — kalasupp
calcagnuolo — peitel
calcio — jalgpalli meenutav mäng
calma — rahu, vaikus
calze — sukad
calzoni — sukkpüksid
camicia — särk
campanüista — kolkapatrioot, šovinist
campagna — maa, küla
cannellone — pirukas
capisco — mõistan, saan aru
cappella — kabel
Capella Sixtine — Sixtuse kabel
carissimo — kalleim, armsaim
carne — liha, keha

kallis ema
mamma mia

caro — kallis
carradore — kivi veda ja, vankriornanik
casino — väike maja, suvila
cassettoni — süvendpaneel
chianti — veini liik
cipollino — marmori liik
colmo — tipp, piir
colpo — löök, hoop
colpo vivo — lakkamatu hoopide rodu
come va — kuidas käsi käib
compare — vader, ristiisa
comprendo — saan aru
contadino — talupoeg

cronaca — jutustaja
damigiana — korvpudel
davvero — tõsi, tõepoolest
denario — dinaar, rahaühik
dio — jumal
dio mio — mu jumal
divertimento — ajaviide, lõbustus
duomo — toomkirik
ecco — näe, vaat
fa a modr — ole ettevaatlik (karraara murdes) jarsetto — kuub, vammus
ferragosto — augustikuu pidustused
ferrata — lakkamatu hoopide rodu
716
festa — pidu, pidupäev
figlio — poeg, laps
figlio d! un can — koerapoeg
finito — lõppenud
fritto misto — hautatud liha
fuoruscito — pagulane, emigrant
galinga — vürts
gamurra — pikk kleit
gente — inimesed, rahvas
gonnella — seelik
ghirlanda — pärg lfl
gonfaloniere — ülemlinnapea, valitsej" is :
gradina — küüspeitel, hammaspeitel I
grazie — tänan
grazie mille — suur tänu
incinta — rase
intonaco — (fresko) krohvpõhi
lasagna ■— nuudlid
ma — ega, ent /
ma ehe — ah mis, aga mitte madonna — naine, daam, madonna madre — ema
|
mangiate bene — head isu
marmo — marmor
mazzuolo — vasar
messere — härra
migliore — parim
minestrone — juurviljasupp
monna — proua monte — mägi
non c'e male — pole viga
non importa — ükskõik
nonno — vanaisa
osteria — öömaja, võõrastemaja
padre — isa, preester
padrone — peremees, isand
paesano — talumees, talupoeg
palazzo — palee
paleri — karjamaa

palio — ratsavõistlused
pane — leib
717
pappardelle alla lepre — nuudlid jäneselihaga
parmigiano — teatud juustu sort
pasmata — lihavõtteroog
passito — rosinavein
pasta — taigen, kook
pazienza — kannatus, kannatlikkus
pazzo — hullumeelne
pazzesco — ogar
peccato — kahju; patt
peino — hall vulkaaniline tuff
permette — lubage
piano — tasa, rahulikult
Piazza — väljak, plats, turg
pietra — kivi
p. ardita ^
p. duva
p forte \ — teatud marmoriliigid p. Serena I piselli — herned podere — talu
podestä — pürjermeister, linnapea-kohtunik, võim poggio — terrass, esi
pozzolana — liiv, mida kasutatakse fresko aluskrohvis
puttana — libu
putto — väike ingel, aamor
raviuoli — pirukad
ringhiera — rõdu, tribüün
riposo — puhkus
sagoma — šabloon, mudel
salame — vorst
salute — terviseks
sanctum sanctorum — pühim paik
San Pietro — Püha Peetruse kirik Roomas
sarta — õmblejatar
sarto — rätsep
scaloppine — liharoog, eskalopp scalpellino — kiviraiuja scandaloso — skandaalne scarpello — peitli liik scialimo — rätt, sall sciocco — tola scribbus — peitli liik scudo — skuudo
718
scultore — skulptor
secco — kuiv
senz'altro — lihtsalt, kahtlemata
signore — härra
signora — proua
signoria — raad, linnavalitsus
smodellatore — marmorimurdja
soldo — soldo, rahaühik
spedalingo — haigla juhataja stanza — tuba, eluase
statuario — kujur
stinche — vangla
studiolo — väike raamatukogu, töökabinet

(hiiglast)	ca		1519	Firenze Akadeemia
Medici kabel		1520-	-1534	Firenze
Biblioteca Laurentiana		1524-	-1534	Firenze
«Koit»		1524-	-1531	Medici kabel, Firenze
«Hämarik»		1524-	-1531	Medici kabel, Firenze
«Madonna ja laps»		1524-	-1534	Medici kabel, Firenze
«Vürst Lorenzo»		1524-	-1534	Medici kabel, Firenze
«Öö»		1526-	-1531	Medici kabel, Firenze
«Vürst Giuliano»		1526-	-1534	Medici kabel, Firenze
«Päev»		1526-	-1534	Medici kabel, Firenze
«Võit»	*ca*	1526-	-1530	Vecchio palee, Firenze
«Taavet-Apollo»		1502-	-1531	Bargello, Firenze
«Viimne kohtupäev»		1536-	-1541	Sixtuse kabel, Vatikan
«Brutus»	ca		1539	Bargello, Firenze
«Rahel»			1542	San Pietro in Vincoli, Rooma

stufato — hautatud liha
stupido — rumal, loll
subbia — peitel
torta — pasteet, tort, pirukas
tortellini — pirukad
tramontana — põhjatuul
terribilitä — hirm, õudus
trementina — tärpentiin
trattoria — trahter, restoran
trebbiano — valge vein
ugnetto — peitli liik
uguale — võrdne, sama
verdaccio — heleroheline marmor
vero — tõsi
e vero (davvero) — see on tõsi
villano — talumees, mats
vino santo — dessertvein
va all' inferno — käi põrgu

«Trepimadonna» «Kentauride võitlus «Püha Petronius», «Püha Prokulus» «Ingel» «Bakhos» «Pietä»
«Brügge madonna»
Piccolomini altarikujud
«Taavet» 1501
«Doni püha perekond»
«Pitti madonna»
«Taddei madonna»
«Matteus»
1498
Julius II haua- - monument
Sixtuse kabeli lagi
«Sangarlik ori» ja «Surev ori»
«Mooses»
«Ülestõusnud 1504 Kristus»
Neli lõpetamata - orja
1505
Casa - Buonarroti, Firenze
Casa Buonarroti, Firenze
1505
-
1495 San 1508 Domenico, Bologna
1497 Bargello, Firenze
-1500 San Pietro kirik, Vatikan
-1504 Notre Dame, Brügge, Belgia
1501 Siena katedraal
-1504 Firenze Akadeemia
1503 Uffizi, Firenze

1504 Bargello, Firenze
-1505 Kuninglik Akadeemia, London
-1506 Firenze Akadeemia
-1545 San Pietro in Vincoli, Rooma
-1512 Vatikani palee
«Lea» 1542
«Pauluse ümber-
pööramine» 1542—1545
«Peetruse ristilöömine» 1546—1550
San Pietro kirik 1547—1564
Farnese palee kolmas
korrus, karniis ja õu 1547—1550
«Kapitoolium» 1547—1564
«Pietä»
(Ristilt maha-
võtmine) 1548—1555
«Pietä di Palestrina» (Haudalaskmine) ca 1550—1556
«Pietä Rondanini» 1555—1564
«Porta Pia» 1561—1564
Santa Maria degli
Angeli 1563—1564
San Pietro in Vincoli, Rooma
Pauluse kabel, Vatikan Pauluse kabel, Vatikan Vatikan
Rooma Rooma

Firenze Toomkirik
Firenze Akadeemia Sforzesco loss, Milaano Rooma

figuur savist ja «Hiiglane» (Casa Buonarroti, Firenze); punasest vahast «Noor hiiglane» (Briti Muuseum, London); savimudelid «Öö» ja «Koit» dr. Alejandro Pietri kogudes Caracasis Venetsueelas. Vähem autentsed on kaks Casa Buonarrotis olevat vahast «Orja».

Suurimad Michelangelo joonistustekogud on Firenzes Casa Buonarrotis ja Uffizis, Londonis Briti Muuseumis, Pariisis Louvre'-is, Oxfordi Ülikooli galeriis ja Windsori lossi Kuninglikus Raamatukogus Inglismaal.

SISUKORD

Irving S t o n e. MICHELANGELO. Agoonia ja ekstaas. Toimetajad: R. Arrak ja S. Lehiste. Kunstiline toimetaja A. Koemets. Tehniline toimetaja D. Roo. Korrektor V. Ansip. Ladumisele antud 26. IV 19C7. Trükkimisele antud 13. X 1967. Paber 84x104/32. Trükipoognaid 45,25 + 16 kleebist. Ting-trükipoognaid 38,01. Arvestuspoognaid 50,45. Trükiarv 30 000. Kirjastus «Kunst», Tallinn, Pikk tn. 6. Tellimise nr. 1274. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tn. 40/42. Janonise nim. Paberivabriku (Leedu NSV) sügav-trüklpaber. Hind rbl. 3.14.

Ирвинг Стоун. МИКЕЛАНДЖЕЛО. Агония и экстаз. Перевод с английского. Оформление: П. Лухтэйн. Издательство «Кунст» при Художественном Фонде Эстонской ССР, Таллин, ул. Пикк, 6. На эстонском языке. 7—3—4.